

i 118070 10

Del. Tol. data imp. de Ferd. Granat.
N. R. 27459

**CORNELII
IANSENII EPISCOPI
GANDAVENSIS COMMEN-
TARIORVM IN SVAM CONCOR-
DIAM, AC TOTAM HISTORIAM
EVANGELICAM EPITOME.**

**Opera, & industria F. Matthæi à Castro Insulen-
sis, in Cœnobio Falempinensi Canonici.**

*Ad hunc eribus indicibus quicquid toto opere tractatur
exactissimè demonstrantibus.*

ANTVERPIAE.
**In Ædibus Petri Belleri, sub scuto
Burgundicæ. A. 1593.**

Cum Gratia & Privilegio.

Biblioteca Universitaria
~~Sala: 0~~
~~Estante: 17~~
~~Tabla: 32~~
~~Número: 32~~

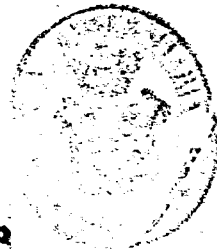
**BIBLIOTECA ROSARI
GRANADA**
Sala: A
Estante: 33
Número: 55

Del Tot. della Imp. de S. Sede Granata
N. 27459

CORNELII
IANSENII EPISCOPI
GANDAVENSIS COMMEN-
TARIORVM IN SVAM CONCOR-
DIAM, AC TOTAM HISTORIAM
EVANGELICAM EPITOME.

Opera, & industria F. Matthæi à Castro Insulen-
sis, in Cœnobio Falempinensi Canonici.

*Ad hunc eribus indicibus quicquid toto opere tractatur
exactissimè demonstrantibus.*

ANTVERPIAE.

In Ædibus Petri Belleri, sub scuto
Burgundicæ. A. 1593.

Cum Gratia & Privilegio.

*Liber hic correctus est & Copiatorij anno
 Domini 1593. die 2. Augusti an. 1593.
 Emmanuel Sadial*

Priuilegij Sententia.

Regia Maiestatis priuilegio cautum est, ne quis proximo sexennio citra Petri Belleri Typographi Antuerpiensis voluntatem imprimat, vel alibi impressum importet, venalemque habeat, in toto Regia Maiestatis Dominio, Epitomen Commentariorum in Concordiam, ac totam historiam Evangelicam D. Cornelij Iansenij Episcopi Gandauensis, opera & industria Frat. Matthei à Castris Insuleñ, sub penis in diplomate Regio contentis, quarta Maij concess. 1593. & subsignatis.

I. de Buschere

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI,
 ac Domino D. Ludouico de Barlaymont, Archiepiscopo, &
 Duci Cameracensi, Comiti Cameracensi Sacri Romani Imperij Principi, Administratori Episcopatus Tornacensis, &c. Domino suo colendissimo.

ETSI heretici nostri tēporis Illustrissime, & Reuerendissime in Christo Pater, ac Domine, inter cetera mēdacia, quae quotidie congingunt, & euomunt, illud etiā nō minus falso, quā impudēter affirmant, nēpe scripturas sacras ipsas per se certissimas, facillimas, & apertissimas esse sui interpretēs: tamē & ex ipsis scripturis, et ex omnium veterū Patrum consensu, earum difficultas, & obscuritas maxima facile demonstrari potest. Quid enim aliud sibi volunt loca illa Dauidis, Da mihi intellectu et scrutabor legē tuā, Reuela oculos meos, et cōsiderabo mirabilia de lege tua, Faciem tuam illumina super seruum tuū, & doce me iustificationes tuas, & alia huiusmodi prope infinita, nisi quod D. Hieronymo teste, tāuis Propheta tenebras ignorantie suae in legis diuinae intelligentia proficetur? Iam vero Patres nihil frequentius in Epist. ad Paulinū. in Epistola ad Paulinū, de studio scripturae, ex instituto docet, nō posse scripturas disci sine magistro, & percurrens breuiter nomina singulorū librorū, ostēdit in omnibus magnas et multas inesse difficultates. Quid vero noster Augustinus? Mira est (exclamat) profunditas eloquiorum tuorū, quorū ecce ante nos superficies blandiēs paruulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intēdere in eā, &c. Ex quibus verbis & autoritatibus illud efficitur, Scripturas sacras, cōtra quam heretici volunt esse difficiles & obscur

In Epist. ad Paulinū. num de Hieronim. Epist. 44. ad Cōfess. Lib. 12. Confess. cap. 14.

Ephes. 4.

& obscuras. Quod quidem certè & alia ratione cõfirmari potest. Videmus enim iam inde ab initio nascentis Ecclesie sanctissimos, & prestantissimos viros in earundè scripturarum interpretatione, omne suum studium, operam, ac diligentiã contulisse. Hinc est etiã quod Christus dedit quosdã, quidem Apostolos, alios verò Evangelistas, alios autè Pastores, & Doctores ad cõsummationè Sanctorum, in opus ministerij, in edificatiõne corporis Christi. Inter quos certe nõ potestremum locũ obtinet D. Cornelius Iansenius primus Gandensium Episcopus, qui inter varia doctrina, & eruditionis sua monumenta, in Cõcordiam suam, & vniuersam Historiam Euangelicã Cõmentarios cõscripsit omnibus numeris absolutissimos. A quorũ tamen vtilissima lectiõne cum aliq̃ prolixitate, alij inopia retardarentur, D. Ioannes Venduilius Episcopus Tornacensis (cuius memoria in benedictiõne est) obnixè à me nõ semel petijt, vt aliquã eius laudatissimi operis Epitomen cõcinnarem. Intelligebat enim vir ille sanctissimus, ac sapientissimus & ad alios quosuis Theologie studiosos, & ad Pastores omnes (quod ille in primis spectabat) ab eiusmodi Epitome fructus vberimos manare posse. Itaque cũ pro industria, & ingenij mei tenuitate hoc cõfecissem, iamq̃ operi nostro patronus aliquis quarèdus esset, suo cuius nomine & in lucè prodire, & quamplurimis prodesse posset: nullus alius occurrit, cui iustus deberi à granißimũ et dignitatis tuã amanissimis viris diceretur, quã Illustrissimũ & Reuerendiss. D. T. Nam præterquã quod annis superioribus, in Prouinciali Synodo Cameracensi. Mõribus Hãnoniã habitã, & insignè tuam in Deũ pietatè, & propèsum de Ecclesia Dei benemerèdi studiũ, & in rebus agendis prudentiã singularè cũctis patefecisti: fama præterea, & auditiõne m' leui accepimus illa in te vnũ mirabili cõnexionè cõcurrere, quæ in perfecto Antistite requirũtur. Aiunt enim qui te propriis nouerunt Pontificè te esse, & authoritate grauè, & ampli iudicij summũ, ab omni tamen factũ lögissimè remotũ: conspicienda quadam Maiestãte Principem, sed omni-

bus appellandis, comem, & humanũ: denique animi integritate rectũ, ac simplicè, attamen pro cuiusque rei, & persona natura expromptũ, atque mirabilè: postremo omnino talè, qualè et D. Paulus, & D. Ioannes Chryf. eũ, qui cum laude & fructũ preesse debeat, nobis describit hæc natura & in genij dotes, hæc tam varia, & illustria virtutũ ornamèta, quæ ad naturalium tuorum splendorè, ac decus auitum magnas accessiones faciunt, Regiam proculdubio Maiestãtem impulerũt, vt te nuper post defuncti D. Venduilli mortem, ad Episcopatus Tornacensis administratiõne sua nominatione admoendũ esse iudicaret. Consultissimũ proinde mihi visum est hanc Cõmentariõrum D. Cornely Iansenij in vniuersam historiam Euangelicã Epitomè tuo nomini inscribere, ac dedicare: vt et noua huius dignitatis accessiõne hoc oblato munusculo tibi gratularer, & omnĩũ nostrum nomine (qui cliente la tua, & sacratoriis gregis tui nonnulla pars sumus) multos annos, omniaque tũ huic diocesi, tũ vniuersæ Dei Ecclesie fœlicia, ac fausta precarer. Itaque Illustrissimã, & Reuerendissimã D. T. suppliciter rogo, vt hanc nostrã Epitomen sub amplissimã dominationis, & authoritatis suæ vmbra in hominũ manibus versari equo animo patiatur, & hanc summa deuotionis, & obseruantiam meã erga Reuerendiss. D. T. significatiõnem benigne accipere, meque solita sua bonitate, & clementia cõplecti dignetur D. nosser Iesus Christus omnia Illustrissimã, ac Reuerendiss. D. T. cõsilia, & actiõnes fortunet, atque ipsam nobis, totique Christianæ Reipublicæ, & afflictæ Ecclesie suæ quamdiutissime incolorem conseruet.

Illustrissimæ, & Reuerendissimæ D. T.
addictissimus, & humillimus cliens.

F. Mathæus à Castro in cenobio Falemponensis oratoris D. Aug. Canonicus regularis.

1. Tim. 3.
& 4. li. 6.
de sacrif.
cap. 5.

AD LECTOREM PRÆFATIO.

HÆS in hac epitome candide lector breuem quidem, sed integrum, solidum, germanum & omnibus numeris absolutissimum D. Cornelij Ianſenij in suam Concordiã Euangelicam commentarium. In qua illud in primis studiose, & diligenter curauimus, ut amputatis omnibus quæ vel ad ipsius Concordiæ rationem, vel ad varias diuersorum authorum interpretationes, & sententias, vel denique ad dogmata, & questiones multas his temporibus calamitosissimis controuersas pertinerent, haberet ubique literalem, & proprium, hoc est illum Scripturæ sensum, quæ author Spiritus sanctus principaliter, & maxime propositum habuit. Et si enim negari non potest, quod Dom. Ianſenius ait, nihil neque pulchrius, neque incundius fieri posse, quam selectissimum, probatissimumque authorum sententias in vniuersum Christi Euangelij, velut in quodam Concilio audire omnes propositas, tamen quamplurimum gratissimum occupationum mole impeditis non vacat; quibusdam breuitatis amantissimis non libet, multis etiam propter inopiam rei familiaris nõ licet ita magna volumina vel emere, vel euoluere: omiſſa illa sceleratissima, ac methodica tũ decedẽ, tũ scribẽdĩ ratione quod in illa præcipuum, maximeque necessarium fuit diligenter, & accurrate ubique persecutus sumus. Non enim tantum, quod iam diximus, ad singulos Euangelij locos germanum, ac genuinum sensum proprijs Ianſenij verbis adscripsimus: sed eorundem etiam locorum pulcherrimam inter se connexionem, & consecutionem ex eodem ostendimus, præcipueque in sermonibus Christi ad Iudæos, vel alios, quibuscumque prolucis interdum agit, cuius rei exempla videre est in Cap. 39. & 40. & in nouissimo Christi ad Apostolos suos sermone. Quoniam autem varij sunt interdum vnus, eiusdemque loci sensus literales etiam à Spiritu sancto intenti: propositio illo, quem Ianſenius omnibus summò studio perpenſis, maxime proprium iudicabat: reliquos prætermisimus: vel ceritè vtrumque simul complexi, eiusdem loci commentarium pleniorẽ, ac solidiorẽ tibi exhibuimus. Mysticos, ac morales sensus parè admodum, & raro attigimus: non quod illos in Ianſenij quidem coactos, vel procul peritos, aut etiam ad morum, vitæque totius informationem minime necessarios existimemus: sed partim quod inserta breuitati non conuenirent, partim quod cum à liberali & primario sensu dependeat: hoc probe constituto, non adeo difficile fuerit ipsi, & humilibus, auidam etiam mediocriter eruditis, & assiduis lectoribus tum ex Dei dono, tum ex suo quemque ingenio eiusmodi sensus spirituales seu mysticos, & obseruationes morales non minus utiles & iucundas, quam necessarias colligere. Non deerunt tamen (satis scio) qui grauissimè querantur meliorem Ianſenij partem, nempe doctrinam moralem à nobis sibi ereptam esse: sed scire debent profecto, quis ita sentiant,

In præfatione ad Lectore.

AD LECTOREM.

nos in hac epitome cõcinnanda non tam copiosam, & materiã concionum (eiusmodi enim librorum magnum proentium hac ætas attulit) quam propriam, & solidam totius Euangelicæ doctrinæ explanationem (quod hoc tempore præcipue desideratur) suppeditare voluisse. Et si enim hæretici nostri temporis sacras scripturas a teo peruias, ac faciles esse contendunt; ut ab omnibus nullo negotio intelligi possint: tamen illud pro certo habendum est, quod D. Aug. in ijs, si quis alius, misericordè exercitatus sanctissime confirmat; tantam videlicet esse earum profunditatem, ut in eis quotidie proficeremus; si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio addiscere conaremur. Non quod ad ea, quæ necessaria sunt salutis (ait) tanta in eis perueniatur difficultate: sed cum quisque ibi fidem tenuerit, siue qua pie, recteque non viuatur, tam multa, tamque multiplicibus umbraculis opaca intelligenda proficientibus restat, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quæ intelligenda sunt, latet altitudo Sapientia: ut amosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem sacra scriptura testatur: Cum consummaturus homo, tunc incipiet. Prinde Christus compellans Iudæos, qui de scripturarum intelligentia sibi vehementer placebant; scrutamini Scripturas, ait; hoc scrutandi verbo significans (ut ad illum locum annotauit noster Ianſenius) non simplici lectione, sed assidua sed diligenti, & accurata singularum verborum perſeruatione, & perſeruatione ad eorum intelligentiam opus esse. Neque id tantum, sed præterea singularem humilitatem, animiq; puritatem, & pietatem non vulgarem requiri, ex eisdem ipsiſ literis certissimum est. Quæ omnia verissima esse vel noster Ianſenius in his suis Commentarijs locupletissimus testis est, qui cum omnibus illis præfidijs, atque ornamentis instructissimus, & multo præterea otio, magnaque optimorum librorum suppellectile abundans (quod ipse de se testatur) ad eos conscribendos accessisset: est tamen, licet raro, ubi Academicum agit, suamque recinet assensionem, imo vero hæret, cunctatur, suumque iudicium, & sententiam suspendens varias diuersorum authorum sententias alijs examinandas, & diiudicandas relinquit: interdum etiam viuus, eiusdemque loci multiplices interpretationes proponit, nec in quam potissimum partem se deo, satis ostendit. Ex quo consequitur non esse tam faciles Scripturas sacras, quam quidam videri volunt. Sed ut ad propositum reuertamur: in Parabolis paulo plus operæ, & laboris nobis ponendum fuit, quæ ut non sunt omnes eiusdem generis, ita non eandem semper viam ingressi sumus. In ijs enim, quæ nuda sunt parabola, & comparationes, aliquando quædam ipsius exempli, sub quo parabola proposita est, sensum literalem vel paraphrasticum, vel didacticum à Ianſenio explicatũ, quam fieri potuit, breuissimè adscripsimus: aliquando vero omisso sensu literali, ubi videbatur vel nihil, vel parum esse difficultatis, parabolam ipsam ad intentum à Domino

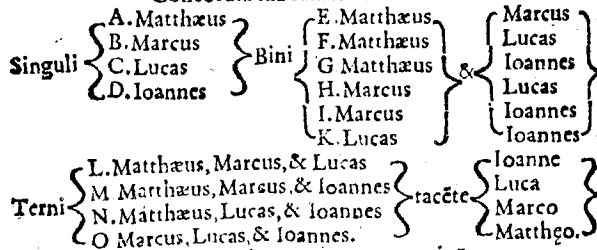
Epist. 3. ad Voluſianum

Eccl. 18. Ioan. 5.

Cap. 10. scopum mox reuocauimus, atque applicauimus. Alia uero, quæ non ita
 14. 16. 18 sunt nuda parabole seu comparationes, quam ænigmata, & obscura al-
 19. legoria (cuiusmodi pleraquæ habet Lucas) aliter, & nunc quidem bre-
 uis, nunc latius tractanda fuerunt. Deinde quæ erant huiusmodi, ut uel à
 Typographo non imprimi, uel abs te præteriri posse sine ullo tuo detri-
 mento indicauimus, his notis [] inclusimus: adeo nos ubique & uir-
 litati, & otij tui maximam rationem habuimus. Præterea textû in-
 tegrum omnium capitum totius hystorie Euangelicæ, cum omnibus li-
 teris, & notis, quæ in concordia Iansenij extant, tam intra ipsum tex-
 tum quam ad eius marginem, singulis quibusque commentarij huius
 capitibus præposuimus. Qui labor & si & uolumini ipsi non nihil mag-
 nitudinis, & Typographo plurimum certe tadj, ac difficultatis attu-
 lisse uideatur: quoniam tamen omnino necessarius tibi futurus erat,
 omitti non debuit: ut nec Canon ille ad intelligendas literas, & notas,
 quibus in texenda concordia sua Iansenius usus est, nec illi tres Indi-
 ces ab eodè excogitati, summèque uiles, et necessarii: Comedie igitur ami-
 ci, & inebriamini charissimi. utrūque enim usum & cibi, & potus præ-
 stabit hic panis Scriptura sacra: quia in spiritualibus hæc nō sunt distin-
 cta. Vimini, ac frumini hæc cōmoda, & breui, & absoluta Iansenij in-
 terpretatione in uniuersam hystoriã, & doctrinã Euangelicã, p̄s̄q; mani-
 bus D. Ioannis Vedui illij Episcopi Tornacensis, qui nobis huius Epitomen cō-
 ficiendã primus auctor, & perpetuus impulsor fuit, bene prætermina ualete.

Cap. 5.
 Ians. ad
 c. 6. Ioan.

Canon ad intelligendas literas, & notas quibus in texenda
 Concordia sua Iansenius usus est.

Quæ terti [P] Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.

Iã uero cū plures Euangelistæ eandè sententiã diuersis uerbis præ-
 rūt. quæ in cōtextû relati narrationis cōsequentiã impediissent:
 uerbis aprioribus in cōtextu collocatis, alia in margine sunt posita
 aliquo horū signorūt ▷ || utrobique appposito quo agnoscat quibus
 uerbis in cōtextu positus respondeat dictiones marginales. Quod si
 in Grecis codicibus nō sit ea quæ in nostris dictionū uarietas, hoc
 tibi cifra (o) significabit. Diuinculæ his signis [] cōclusæ adiectæ
 sunt ab ipso Iansenio ob narrationis coherentiã: ut cum alias inter-
 dum omisit ob eandem causam asterisci * signo notauit.

In Commentariorum D. Cornelij Ian-
 senij, dum uiuere Episcopi Gandauensis
 Epitomen F. Matthæi à Castro,
 Carmen Francisci Moschi Ni-
 uigellatis I.C. ad Lectorem.

HUc propera cura cui pagina sacra, libellum
 Hunc eme delitijs sœturm, & prædiuite Gaza.
 Thesaurum grandi, vastoque volumine lausum
 Antistes Gandæ Cornelius obtulit orbi.
 Territus es pratio, quem res augusta premebat!
 Hoc te fasce leuat, docto, uigiliq; labore,
 Dum prolixa prius grata in compendia cogit,
 Matthæus mystes (quem septa monastica claudunt
 Rura Falempino) nactus cognomina Castri.
 Matthæus Grace, latineq; peritus, & acri
 Ingenio, mellita cui facundia uocis,
 Quodq; caput, pietatis amans, & cultor honesti.
 Cænobij decus egregium, speculumq; Monachorū.
 Nocturna librum lector, pariterq; diurna
 Volue manu, puramq; bibe his è fontibus uadam.
 Displiceat limosa palus, putresq; lacunæ
 Diuinis anima eloquijs imbuta nitefcet.
 Accipe, Matthæus tibi quod pro nomine donat
 Non paleas, sed uerba Dei, insuperabile castrum,
 Verba Dei, quibus aterna mens paciscitur aura.

IN HVIVS OPERIS COMMENDATIONE
CARMEN.

In quo præmissa quadam Euangelicæ Historiæ breui
Periochæ, & tanquam scopo. Finis etiam tum
Commentariorum D. Iulianij, tum Epi-
tomes F. Matthæi à Castro breui-
ter explicantur.

Magna Dei soboles, per quam primordia mundi
Iacta, cui calum, torque terra patet:
Ille Patri similis parque, & cum flamine sacro
Vnus ab æterno perpetuusque Deus:
Humani tandem generis miseratus acerbum
Cladem de sacra est virgine natus homo.
Induit exiguos artus, Abiectaque membra
Et quicquid miserum vita caduca legit.
Deme tamen culpam, nec enim diuina potestas
Omnia quæ reuocat labier ipsa potest.
Quin potius licet illa Dei natura perennis
Sanctæque, cum fragili corpore iuncta foret:
Nil tulit indignum sese, sed salua remansit
Sub natura hominis, vis quoque summa, Dei.
Quid manifesta probem: Cælestes undique iurms
Nascenti Christo Numen: inesse probant.
Quid noua de summo radians super æthera celo
Stella: quid ad cunas Regia thura docent:
Quid Symeon Iustus: quid verba Prophetidis Anna
Plenaque secretis Carmina dicta pijs?
Nonne Deum clamant humili sub veste latentem.
Humanis tandem condoluisse malis?
Quid memorem dotes pueri quem turba sophoruna
Exparuit: quid iam splendida facta viri?
Vt dederit Cæcis visum, Claudasque repente
Lusserit ingressu libertiore frui?
Vt quoque distinctos hebra mundauerit, utque
Reddidit mutilis integræ membra viri?
Vt multos Sathana frendente Tyrannide pressos
Fecerit de fasso fortis, abire iugos?
Et quod ab obscuri remocarij faucibus Orci
Desunctos, sola voce sepulchra mouerit?
Non fuit vlla lues hominum diffusa per artus,
Quam non Sydereæ pelleret arte Deus.
Quid referam iussis fuerit quam subdita tellus
Illis: & calum, pontus, & aura simul?

Eguereas sicis calcavit gressibus undas
Et rapidi ad nutum conticuere Noti.
Auricomum Phabo moribundus lumen ademit
Diffidit & rupes, terruit atque solum.
Plura canam, victor superata morte reuixit,
Et subijt calum regna paterna petens.
Non satis hæc monstrant Christum sub carne caduca
Vim quoque Cælestis continuisse Dei?
Vt tamen in Christo deitas immensa latebat,
Sic quoque fulgebat verus, & vnus homo.
Hoc fitis atque fames centumque pericula vitæ
Denique quam subijt mors violenta probant.
Omnia quæ vates bis bini Lumine sacro
Assati scriptis explicuere suis.
Matthæus contemptor opum, Marcusque fidelis,
Nobilis, & Lucas arte Machaoniâm.
Quartus Ioannes Christo dilectus, amantis
Virginis, & flammæ pectore virgo ferens.
Quatuor hi Christum concordæ voce canentes
Testanturque hominem, concelebrantque Deum.
Dum tamen humana studet hic miracula forma,
Ille cupit summi pandere facta Dei:
Nos eadem semper narrant, vel dicta, vel acta,
Tempus idem raro, vel loca certa tenent.
Hinc potuit causas aliquis captasse verendi,
Ne dubiam gererent mystica scripta fidem.
Qua fuit Insandi blasphemia Cæsaris, & qua
Porphiry quondam tela fuere senis.
Vnde suos Athæi veteresque, nouique tuentur
Errores, aut quo crimina fonte petunt?
Nonne quod in sacris libris diuersa putarent
Scripta sibi veram subripuisse fidem?
Falso equidem: sed quis male sana mentis habenas
Flectere, quo ratio vult bene sana quæat?
Ast ne tantæ lites per totum serperet orbem
Latius, & Christi perderet omne pecus:
Multi quos pietas, fidei quos alma mouebat
Mundities, medicas applicuere manus.
Nam quæ bis geminis vates scripsere libellis,
Vnâ, sed varium mente sequente scopum:
Coniungere simul, certoque sub ordine cuncta
Complexi, dubijs restituerè fidem.
Quos inter fuit ille pius Ianfenius olim
Gandis: is populi nauita, duxque sacer.

Hic etenim quicquid bis bina volumina unum
Et quæ Euangelij pagina sancta canit.
Condidit eximia forma, certisq; reuinxit:
Legibus, ut nulli noxa subesse queat.
Ancipites sensus, & non bene iuncta remouit
Verba, locis posuit cunctaque facta suis.
Denique ceu variis si quis de fontibus unum
Fontem quadrato fecerit esse solo:
Sic bonus ille gregis Christi pecorumque Magister
Unum è quadruplici carmine fecit opus.
Addidit & lucem præclaræq; lumina rebus
Ne qua foret scriptis pars tenebrosa sua.
Lumina quæ summo studio, vigiliq; labore
Duxerat è tota nobilitate Patrum.
His quoque coniunxit longo quæ temporis usû
De tantis rebus dicere doctus erat.
Quantum iudicio, quantum molimine mentis
Assiduo quiquam perurgilare potest:
Difficiles nodos, & vincula cuncta resoluat
Sacra quibus poterant scripta patere dolis.
Magnum opus, & dignum quod sæcula longa per orbem
Latiuagum celebrent, & sine fine canant.
Sed tamen his tantum quibus otia multa supersunt
Hic labor, hæc proles utilis esse potest.
Nam quibus est ratio paucis adhibenda diebus
Horamq; modum clepsidra parca tenet:
Quos vigiles cura exercent, quos grandia rerum
Pondera sollicitis nexibus usque premunt:
His tua Iansenii doctissima scripta profecto
Non faciles fruges, aut fæta læta ferent.
Quis non indoleat tam raros arbore magna
Sperari fructus, parcaque poma legi?
Videri hoc noster sensu Matthæus acuto
Iudicij tantis indoluitq; malis.
Attamen artis erat non parua demere morbum
Quem nullus marito diceret esse malis.
Repperit hanc artem Matthæus, & ardua quæq;
Vi mentis superans hoc sibi fecit iter.
Omnia quæ fuerant Patrum de fonte petita,
Sustulit, inq; locum inssit abire procul.
Quicquid ad implexas veterum spectare querelas
Vidit, & ad voces, hæc quoque præterijt:
Illi sibi tantum retinens quæ præfulsit arte
Perspicuis fuerant lucida facta notis.

Sic velut è magno decerpens optima prato
Sat breue, sed magnum pondere fecit opus.
Quo quicumque volet geminam cognoscere Christi
Naturam, & veræ nosce salutis iter,
Vitatur tuid, non vlla pericula noxa
Incurreret, nullo concideret ipse loco.
Aura leuis nauem suscitaret, & aquora læta
Sulcabit, nulla rupe veiente viam.
Nam procul hinc absunt Syrtis, diraq; Charibidis
Lairantes spuma, terrificumq; caput.
Ac velut in placido si quis decurrere ponto
Pergat quæ spirant gratiæ Orientis opes.
Ille leues campos, & strata virentibus herbis
Æquora se molli scindere puppe putet:
Sic quibus hunc animo campum lustrare libebit
Labetur facili pulsa labore ratis.
Quodq; caput rerum, non tempora multa requirit
Hic labor, exiguus sed petit ille moras.
Nunc igitur parvis sudoribus utere lector
Atq; sacris mentem proleue delitijs.
Carpe manu fruges, & frugibus addito flores
Quas tibi Matthæus dat bene cultus ager.
Dum tamen hos fructus, & diuitem colligis agro
Delicias, gratis mixtaque mella sauis:
Fac memor extollas quicquid Iansenius alto
Iudicio insignis protulit ipse tibi.
Et tamen excimij istas quoque laudibus offer
Quas tibi Matthæus conciliauit opes.
Denique sollicitis precibus cumulabis utrumque
Et pius ad superos feruida vota feres.
Illum ut iam fato sanctum caelestibus astris
Inserat, utque istum sospitet usque Deus.

Frater. Carolus à Tilia
Tormaccensis.

Falempini Canonicus Regularis.

LIJSDM

Mare Pa
cificum

EIVSDEM AD PASTORES.

Pastores, quicumque gregem quem Christus amavit
 Ducitis ad summi pascua sancta Dei.
 Huc agedum lati cuneos converte vestros
 Exigui merces magna laboris erit.
 Hic herba, salices, Cytbifus, & quicquid amarum.
 Dulce ve lanigerum pellicit omne pecus.
 Non desunt flores quos Pandit hymettia tellus
 Nec fontis nitida luxuriantis aqua.
 Aspera (si nescis) sunt & patientia Christi
 Et mors, & legum semita stricta nimis.
 Dulcia sunt, preclarus amor, promissaque certa
 Dictantis leges, magnaue farta Dei.
 Quid limphe nitida? sunt Christi sanguis, & ille
 Spiritus in flamma purificante Deus.
 His teneris plantis, his herbis nulla pericli
 Noxa subest, scopulus nullus in amne latet.
 Hoc cauit, studioque pio Mattheus abegit
 A castro, ut libris sic pietate cluens.
 Pastor, & ipse, pius succus ductare Phalanges.
 Arua per, & castos irrequietus agros:
 Has vobis vestroque gregi pia prata coëgit
 Exiguum in campum ne qua periret ovis
 Ne qua periret ovis, longe dum pabula quarens
 Incidit in dumos, tabificasque vepres.
 Dicite pro meritis Pastores, det tibi Princeps,
 Pastorum posthac Pastor adire polum.

IN ILLVSTRISSIMVM, ET

Reuerendissimum Dominum D. Ludouicum de
 Barlaymont Archiepiscopum, & ducem Camera-
 censem, comitem Cameracensij, Sacri Imperij
 Principem, Administratorem Episco-
 patus Tornacensis. Anagramma.

Ludouicus de Barlaymont.

ANAGRAMMA.

Ad lumen oculos tibi dura.

Aerias inter volucres, turbasq; volantium,
 Magnus ut est Aquilæ nobilitatis honos:
 Sic veteres inter Belgas mihi crede relucet
 Barlaymontiadum nobilis illa domus.
 Vig; probat pullos aquila Phebeia Lampas,
 Congeneresq; animos seruida flamma notat.
 Sic belli pacisq; decus, tum fulgor honorum;
 Barlaymontieum comprobat orane genus.
 Non vos tergemini fratres quos splendida martis
 Munera iam seclis afferuere canam:
 Sed te maiorum decus o Ludouice tuorum
 Illuere, ad calos carmina nostra ferent.
 Tu siquidem sacro iam dudum culmine clarus
 Nulla venienti lumina fronte times.
 Non Cameracensis te sol perterruit unquam,
 Vlla nec è rutilo sydere flamma micans.
 Et nunc exorients Tornaci gloria, luxq;
 Pontificis, num te: erritat attoni: um?
 Nequaquam nec mille locis se clarus Apollo
 Immittit at radios, vis tua, mensq; cadet.
 O, res naturam superans diuinaq; virtus
 Cui nihil in solis luminis esse potest.
 Quisquis, ad summos quem nobilis ardor honores
 Ducit, & ad calum mens generosa rapit.
 Si sapias AD LVMEN teretes OCVLOS TIBI DVRA
 Ne iubar immensum te procul abiciat.
 Hoc te non frustra secreto nomine Prasul
 Barlaymontiadum gloria magna docet.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΙΑΝΣΕΝΙΟΥ ΕΠΙΤΟ.

μην ἀπό τοῦ ματθαίου ἁ κατρώ
ἐξηραβμένην.

Βόσκέε μὴ λά λόγω ματθαίε μελίρρυτε κήρυξ,
Ὡδε βότον παρέχεις, βούβοτε, μηλοβόταις.

Ἡ' ματι ἀσχολεῶν καὶ ἐγρήσσαν νυκτὸς ἀμολγῶ

Ἐὶ δ' ἔταρος μοναχοῖς, βᾶπελάταις κλέος.

Ὅ' τωε εὐθεβίη, καὶ φυχὴ σου πολυίδρις

Ἀ' μφάιγουσι καλῶς δῶμα φαλεμπνιον.

Ἐ' ἰς αὐτόν

Ἀ' ἄλλος ἔ' ευγύβνιος, ἐπὶ εἰός ἀμφοτέροισιν

Ὡ' υτὸς, ἐπισήμη οὐκ ἀνομοία ἐνι.

Θ' μοῦ ὕλλας ἄγγλα.

IN EPITOMEN IANSENII A

Fratre Matthæo à Castro elaboratam.

Bino pascis oves verbo Matthæe diserte,
Regibus hic omnium pabula grata paras.

Luce vacans sacris, obscura nocte camænis,

Pastores decorans es monachis socius.

Sic pietate tua, sic mentis acumine raro

Illustras pulchrè claustra Falempinij.

In eundem.

Alter es Eugubinus, eodem tramite vitæ

Itis, & aequales vos pia musa facit.

Thomæ Hylli Angli.

Quæ in singulis partibus huiusce Epit. Concordiæ habentur.

Prima, præter pueritiam Christi, continet acta eius à Baptismo, usque

ad secundum Pascha. Acta scilicet unius anni & aliquot mensium.

Secunda, Acta Christi à secundo Paschate, usque ad tertium, hoc est,

Acta secundi anni prædicationis eius.

Tertia autem completitur, Acta tertij anni prædicationis Christi, usque

que ad resurrectionem Lazari.

Quarta verò & ultima pars continet à resurrectione Lazari, usque

ad Passionem, Resurrectionem & Ascensionem Christi pertinent.

PROOEMIUM
EX LVCA.

QUONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem, qua in nobis completa sunt, verum sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assequito omnia, à principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es veritatem.

Quonia quidē multi conati sunt. Conari aliquid vel tētare, & agredi dicuntur, & qui præsumptuosè aliquid moluntur, id tentantes quod præstare non valent, & qui honestè & bene aliquid pertractant. Euangelista autem hoc verbum in malam accepisse partem, voluisseque notare eos, qui in scribendo Euangelio non præstitērunt quod promiserunt, ex eo apparet quod dicit, multi conati sunt; Deinde quòd hanc dicat causam scribendi à se Evangelij, quod ante ipsum multi id tentassent.

Ordinare, hoc est, in ordinem disponere. Græcè ἀνατάξασθαι id est contexere. Qua in nobis completa sunt. Græcè est πληροποιημένη πρᾶγμα ἵνα, id est, rerum certissimæ fidei. Unde completæ exponi debet, pro eo quòd est, plene & perfectè creditæ, vel cognitæ sunt à nobis.

Sicut tradiderunt. Videtur hæc pars non referenda ad illud conati sunt ordinare, sed potius ad id, quod mox præcedit, quæ in nobis completæ sunt, ut hac parte ostendat unde fuerit in ipso rerum à Christo gestarum tam certa fide, ex traditione Apostolorum scilicet, & fide dignorum testium. Porro quòd dicit, Qui ab initio ipsi viderunt, videtur intelligendum de initio prædicationis, & miraculorum Christi, nisi intelligamus cum hic notare non tantum Apostolos, sed etiam Christi matrem Mariam.

Ministri fuerunt sermonis. Apud Græcos genitiuus ἰερός, id est, sermonis, vel verbi referendus videtur non solum ad nomen ministri, sed etiam ad nomen, pro quo nos legimus verbum videntur. Græca enim sic habent ad verbum: qui ab initio ipsi met inspectores, & ministri fuerunt sermonis; ut sermo vel verbum

accipiatur hic Hebraica phrasi, secundum Erasmus, pro reâ Christo, vel circa Christum gesta. Huius enim verbi Apostoli fuerunt, & inspectores. Et ministri, quia cooperatores in multis Christo factis. *Affecuto omnia a principio diligenter* παρακολούθησεν de est παρακολούθησις: significat magis assertari aliquid, & aliquid semper asserere, & adesse. Proinde affecto hic accipi debet pro suo frequentatius affectato. Illæ autem dictiones, *a principio, diligenter*, non possunt sequentibus coniungi, vt communiter nostri libri distinguunt, sed, vt patet ex Græcis coniungi debent cum participio, affecto. Sensus enim est, visum est mihi, vt postquam omnia a principio sum peruestigatus, deinde tibi scriberem.

Ex ordine tibi scribere. Græcè est *κατά τάς*, quod potius significat deinceps, quàm ex ordine. Vnde & in nostra lectione ex ordine, accipi potest pro deinceps, vt nomine ordinis, non intelligatur hic significari ordo narrandorum, sed ordo ille ab Historiographo seruandus, vt prius rerum gestarum diligentem, exactamque inquisitionem faciant, ac deinde ad scribendum animum accommodent.

Optime Theophila. Colligit Theophylactus hunc Theophylum primatem aliquem fuisse, quod huic epithetū tribuitur, quod magis viris tribui solet, quemadmodum. *Festo dixit Paulus, Optime Festo.*

Vt cognoscas. Apparet Lucam hoc voluisse vt quoniam diuersa, sibi que contraria falsorum Euangelistarum narratio incertitudinem generaret rerum verarum: per hanc scripturam Theophilus agnosceret rerum à Christo gestarum certitudinem.

VERBUM

VERBUM DEI ÆTERNVM, VITA
& lux caro factum. *Ioan. 1.*

CAPVT I.

In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebra eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium: vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui cum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est: & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre) plenum gratia & veritate.

In principio erat verbum. Cum rerum diuinarum nomenclatura desumatur à nominatione eorum rerum quæ sub nostra cadunt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis desumpta sit à verbo humano, duplex autem sit humanum verbum, mentale scilicet & vocale: Filius Dei non à similitudine verbi vocalis, sed à similitudine verbi mentalis dicitur verbum. Primum quod sicut verbum mentale, id est, cogitatio mentis, qua sibi ipsi mens loquitur, insensibiliter, atque sine passione, & corruptione à mente procedit, est que mentis, atque intelligentiæ à qua procedit perfectissima imago & similitudo: ita & filius Dei imperceptibilem, & ab omni passione liberam à Patre trahit originem, expressissimam ipsius gerens imaginem, & figuram. Deinde quemadmodum mens sibi ipsi loquitur per verbum & cogitationem suam, atque in ea se ipsam, & omnia quæ sit videt, & agnoscit: ita & in filio sibi ipsi Pater loquitur, inque eo, tanquam speculo limpidissimo, & imagine verissima, se omnemque creaturas contemplatur. In quo præterea quia (vt dicit Theophylactus) sicut mens nequit aliquando esse sine verbo, & cogitatione, & verbum esse non potest nisi à mente: ita & Pater filio semper coæternus fuit, & Filius Patri. *Istud dicitur* Differt autem verbum istud diuinum à verbo mentali humano nisi a ver- præter alia etiam in eo, quod verbum mentale hominis ad operandum sit inefficax, verbum autem diuinum efficax, & vt ver- bis Trismegisti vtar, natura est generatrix, & opifex & λόγος νο-
διμιεργος.

ἀρχαίος, id est, verbum opitex. Proinde etiam ob id Dei filium verbum dicitur quod per ipsum omnia Pater sine omni negotio, quæ vult, quæque in filio facienda videt, facit: quemadmodum si quis Rex omnipotens quidvis suo solo iussu faceret. [Atque hinc August. libr. 83. quæstionum asserit in nomine verbi significari non solum respectum ad Patrem, sed etiam ad illa, quem per Verbum facta sunt operativa potentia]. Quemadmodum autem verbum mentale sit vocale, dum assumit, & (vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum, ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit: ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens per assumptionem carnis sensibile factum est, Patremque ipsum, & ea quæ Patris sunt mundo manifestare cœpit, vt iam etiam verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Notandum autem non simpliciter eum dixisse, *In principio erat λόγος*, sed cum articulo, qui hic emphasi non caret ὁ λόγος, id est, illud verbum quo intelligitur eum notasse verbum illud vnicum, & singulare diuinum scilicet, de quo in veteris Testamenti scripturis omnibus dicitur à Deo facta, & de quo pleraquæ Philosophi ante scriptis sent. Rectius autem, erat, dictum est. *In principio erat*, quàm fuit. Præteritum enim perfectum ita significat tempus præteritum, vt non simul significet rem quæ dicitur fuisse, adhuc permanere in illa duratione, de qua est sermo. Præteritum vero imperfectum, sic significat tempus præteritum, vt & simul significet rei perfectiuentiam, & existentiam. Proinde dum dicitur verbum erat in principio: significatur verbum præcessisse principium illud, & tamen cū ipso principio perseuerasse. Itaque hic significatur etiam ipsius verbi eternitas, non quidem per illam orationem solum *In principio*; cum & de celo, & terra dictum sit. In principio creauit Deus celum, & terram; Neque per solum verbum erat: sed quia

In principio.

verbum erat, coniungitur illi, *In principio*: idque siue in principio exponatur secundum Augustinum pro, ante omnia (nam si ante omnia, quæ facta & creata sunt erat verbum, nunquam verbum factum est, ac proinde æternum est) siue, *In principio* exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quod in hoc principio erat verbum, recte inferitur nunquam incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis, & omnium rerum conditarum: quod tamen, vt dictum est, verbum (erat) significat.

[Subtiliter autem Ioannes inde auspicatus est Euāgelium suum vnde Moyses Genesim, dicens: In principio erat verbum, sicut ille in principio creauit Deus, &c. volēs significare quod in eo principio quo Moyses creatū dicit celum & terram verbum hoc non sit in alia creatum, sed illis per creationem incipientibus ipsum iam rarerit erat, & inuariabiliter persistebat.]

Et verbum erat apud Deum. Præcedenti parte ostendit quando erat verbum, hac vero parte vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, Si in principio & ante, omnia erat verbum ab æterno: vbi ergo erat cū adhuc nihil esset, cumque nullus esset locus? Propter ea subiecit, & verbum erat apud Deum: significans illud loco nō circumscriptum fuisse, sicut Deus incircumscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quoddam accidens non per se subsistens, quale est verbum nostrum siue mentale siue vocale. Propter hoc ergo non dixit; Verbum erat in Deo, sed apud Deum; vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, proprie apud aliud esse non dicitur, sed in eo. [Præterquam autem quod Euangelista per prepositionem, Apud, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria hic designat; primum distinctionem personalem verbi à Deo Patre, deinde socialis & amica coniunctio verbi cum Deo Patre significatur, tertio quædam in Patre erga filium auctoritas, verbumque hoc Dei Patris tanquam proloquentis esse verbum.] Itaq; his paucissimis verbis significatur verbum hoc habere Deum Patrem auctorem, atque ab eo procedere sic, vt per se subsistat, atque ab eo secundum personam distinguatur; nunquam tamen ab eo diuisum sit, & separatum; cumq; eo ante mundi principium nullo loco circumscriptum existerit. Notandum autem hoc loco rursus addi articulum non solum dictioni verbum; sed etiam dictioni Deus: καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo prius dixerat Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo, vel participatione Deus dicitur, accipiamus; siue vt certam in diuinitate personam nempe Patrem intelligeremus.

*Cyrillus
Chryso-
stomus
Hilarius
libr. 2. de
Trinit.*

Et Deus erat Verbum. Cum prius & quando, & vbi erat Verbum explicauerit: nunc quidditatem eius explicat & essentiam. Cumque prima parte æternitatem Verbi secunda personalem eius à Patre distinctionem significauerit: hac tertia parte necessario identitatem naturæ ipsius cum Patre significauit; ne ex secunda parte ita à Deo Patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur: cum & vnus sit Deus, & apud Deum Verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstrui dictio Verbum, vt sit hic sensus: & Verbum illud, quod dixi, erat Deus: qui sensus in Græco manifestius deprehenditur, vbi nomine Deus iam non apponitur articulus, sed tantum nomini Verbum καὶ θεός ἦν ὁ λόγος, id est, Et Deus erat illud Verbum. Quod autem hoc loco articulum nō apposuerit, coactus fecit. Si enim utrobique addidisset articulum dicens καὶ θεός ἦν ὁ λόγος iam cōfunderet personarū proprietates. Sensus enim fuisset,

6 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.

Et ille Deus apud quem dixi esse Verbum, erat illud ipsum Verbum, vel ipsum verbum, erat ille ipse Deus Pater, apud quem dixi esse Verbum. Quod si autem nomini Deus addidisset articulum, & non Verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset, & ipse Deus, nempe Pater, erat & ipse verbum quoddam, & si non idem quod filius. Nunc quoniam Verbo addidit articulum, & non Deo Christianam expressit sententiam: sic ut alio detorqueri nequeat, nimirum hanc. Et verbum illud, quod modo dixi, erat Deus, participes diuinæ naturæ. [Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum *ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῷον*. i. ipse homo est ipsum animal: sed *ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῷον*. i. ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit Verbum istud cum Patre in diuinitate communicare, necessario omittendum debuit articulum.]

Hoc erat in principio apud Deum. Ne intelligeremus tria hæc ante dicta sigillatim esse vera, & non simul eidem competere Verbo, ad excludendum omnes cauillationes istud subiicit: per Epulum superiora omnia recolligendo, & demonstrando ea simul esse vera, & est sensus: Hoc nempe Verbum, quod dicta esse Deum, hoc inquam & non aliud erat in principio apud Deum.

Omnia per ipsum facta sunt. Postquam superius de Verbo loquutus est considerato in seipso, & per comparationem ad Deum Patrem, explicans ipsius æternitatem, distinctionem personalem à Patre, & diuinitatem cum eodem communem: nunc ostendit quomodo se idem Verbum habeat respectu creaturarum. Et primum quomodo ostendit quomodo se habeat ad omnes creaturas, deinde vero quomodo se habeat ad eos, qui inter creaturas precipui sumus homines scilicet. Itaque per ipsum Verbum facta dixit esse omnia, quæ scilicet creata sunt, vel facta. Sic enim distributione ut vocat accommodata necesse est istud intelligere, ne & ipse Pater, & Verbum, & Spiritus sanctus per Verbum factus intelligatur. Intelligendum autem omnia per Verbum facta esse à Patre: tum quia omnia Pater fecit per suam sapientiam & potentiam (quæ dum Verbo Dei appropriantur. Christum enim Paulus vocat Dei virtutem, & Dei sapientiam) tum quia omnia sic Pater cum filio, communiter fecit, ut ramen virtutem operandi sicut & essentiam Filius à Patre accepit. [Postremò etiam ideo per Verbum omnia facta dicuntur: quod ipsum quatenus Verbum & Sapientia dicitur, causa est exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis Patris, sed tantum ex parte rerum factarum.]

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est, in ipso vita erat. Verba hæc duplicem habent distinctionem. Quidam enim sic distinguunt; Et sine ipso factum est nihil, ut deinde noua sequatur sententia, quod factum est in ipso vita erat. Atque hanc distinctionem

ferè Latini sequuntur Interpretes, & cum eis Cyrillus Græcus. Sed longè simplicior & facilior est distinctio Chryostomi, & omnino penè Græcorum, qua quod factum est, præcedenti, illud verò, in ipso sequenti iungitur hoc modo; Et sine ipso factum est nihil quod factum est, ut puncto hic interposito deinde sequatur, In ipso vita erat. Constat necessario hæc sic debere accipi negatiuè, ut sit sensus, nullam omnino esse rem quæ sine Verbo facta sit. Huic autem sensui id vnum ob stare videtur, quod hæc pars superflua videbitur, cum id quod ea significatur factis præcedenti oratione explicatum sit, qua dictum est, omnia per ipsum facta sunt. Dicendum itaque adiunctam esse hanc partem primum, ut quod prius dictum est fortius confirmaret, ne omnino aliquid putaretur non esse complexus dicendo omnia. Siquidè intelligere aliqui potuissent tantum visibilia illa, quæ Moyses facta scribit ipsum complexum fuisse, aut res noxias non esse complexum, quas quidam non à vero Deo, sed à diabolo factas asseruerunt. Deinde & ideo hanc adiecit partem, ut explicaret illud quod dixit per ipsum: Ne enim ex ea locutione quis Filium Patre minore intelligeret & à Patre per Filium tanquam seruum omnia esse facta, subiunxit præpositionem denotantem societatem Filij cum Patre in creando mundum: ut vel sic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus nasci poterat verbis. Dicendo enim sine ipso nihil esse factum: significat cum ipso à Patre omnia esse facta. [Iam & ipsa Græca, quæ non habent *ὁὐδὲν* sed *ὁὐδὲν ἐν* magis exposcunt, ut illud, quod factum est, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt & Theophil. & Chryostomus. Secundum quam distinctionem hæc pars, & sine ipso. & c. præter dictas rationes ideo apposita est, ut ostenderet per illud (omnia) creata solum accipi debere, ne quis Patrem, vel Spiritum sanctum, ut dixerunt Macedoniani, intelligeret per Verbum factum esse. Sic & Paulus explicans pro quibus distribuatur (omnia) cum dicitur de Filio: Omnia subiicit sub pedibus eius, sine dubio, inquit, præter eum qui sibi subiicit omnia.] Indicat autem Ioannes, per hoc quod adiecit (quod factum est) esse aliquid præter Patrem & Verbum, quod non sit factum, nempe Spiritum sanctum. Nam ad excludendum Patrem, aut Filium ab illo vnuer sali (omnia) non omnino opus erat addere, quod factum est. Quis enim audiens per Filium à Patre omnia esse facta: non intelligeret ab omnibus excludi Patrem, & Filium factentem. Proinde hoc loco refellitur noxa tantum Manicheorum error, sed & Macedoniorum.

In ipso (Verbo) Vita erat, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratque vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita accepissent suam vitam quæcunque viuunt, aut vn-

quam vixerunt. Proinde cum dicitur in verbo fuisse vitam: non debet intelligi vita à verbo diuersa, aut vitam illi in fuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita: cum in Deo non sit aliud essentia eius, & accidens quoduis. Neque verum simpliciter intelligendum. In verbo fuisse vitam, quia ei competit vita: sed quod ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicitur: Sicut Pater habet vitam in se manentem; sic dedit & Filio habere vitam in se inanentem.

Et Vita erat lux hominum. Vitam, quæ est verbum, dicit esse lucem hominum: vt ostenderet se loqui de luce non sensibili; quæ non hominum solum est, sed & brutorum; verum spiritali, quæ propriè hominum, quatenus homo est, hoc est, secundum partem intellectiuam conuenit. Hominum autem potius dicit lucem quam Angelorum, vt per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse Lucem hominum; indicat multo magis esse Lucem Angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux: multo magis est lux intellectum superiorum mediorum. Et non dixit lux Iudeorum; aut lux Iustorum, sed lux hominum, omnium scilicet: vt intelligeremus vitam, non solum carni lucem, non quia per legem à Moyse datam, aut per gratiæ lux inspirationem quosdam illuminauit: sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id, quod eos illuminat. Ita lux hominū verbum dicitur, quod eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honestum ab inhonesto, verumque à falso discernere valeant. Cum enim in corporalibus rebus id lumen dicamus, in quo aliquid videmus: rectè per translationem à corporalibus ad spiritalia lumen dicitur mens ipsa, & ratio, visque illa discernendi verum, & falsum sicut & ipsum videre ad intellectum transferuntur.

Et lux in tenebris lucet, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus inuisibilia Dei cognoscere, quemadmodum testatur Paulus, tum quia oculis gratiæ lux inspirationibus, Iustorumque prædicationibus, & aliis mediis per quosque semper peccatores in cognitione Dei, quantum in se est, illuminare voluit. Verum *tenebra*, hoc est tenebrosa mentes lucem hanc non comprehenderunt intellectu suo, hoc est, non intellexerunt eam: idque vel ob id quod in rebus vanis & periculis huius mundi bonis oculis mentis semper habentem intentos & affectu affixum, oculos suos ad lumen illuminantem eos claudentes, vel quod ingenij sui acumine confusi, ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus, cum conuouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratiam egerunt

egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, &c. Secundū prædictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non solum de illuminatione, quæ fit per infusum lumen naturale, sed etiam de ea, quæ fit per inspirationem Dei gratuita: quod quidem aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iam quod dicitur Tenebræ eam non comprehenderunt, de tenebris accipi debet quoad tenebræ fuerunt. Aut sic accipienda oratio, vt significetur plerasque tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas, sicut intelligitur, quod postea dicitur: Mundus eum non cognouit, & sui eum non receperunt. Cum autem semper alioqui verbis utatur præteritis, per præsens dicit lux lucet in tenebris, vt significaret perpetuò & indefinenter lucem hanc lucere à principio mundi vsque in hunc diem.

Fuit homo missus à Deo; Posteaquam superius dictum est de iis, quæ ad diuinitatem verbi spectant, Euangelistam de verbi incarnatione dicturus sermonem de præcursore interseruit. Quoniam enim verbum in sua diuinitate solum consistens quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non est comprehensum, neque cognitum: ob id carnem induit, in qua luceret, & mundo manifestius innosceret. Vt autem etiam in carne veniens agnosceretur, premissus est Ioannes Baptista, qui parua sibi apud omnes summa per eminentissimam vitæ sanctimoniam auctoritate testimonium ferret de hoc lumine incognito, & carne velato. Ex quibus constat quàm conuenienter hic sermo de Ioanne, & Christi incarnatione superioribus subiunctus sit. [Aduertendum autem admodum Cyrillus quam idonea utatur Euangelista orationem cum de Ioanne loqui incipit. Nam cum de verbo loqueretur vsus est verbo (erat) vt aternitatem eius ostenderet, & ultra omne temporis principium esse significaret. De beato autem Baptista congruè nimium, vt de mortali homine, atque creato fuit, exclamat.]

Neque contentus Euangelista horum verborum diuersitate, nempe fuit, & erat separare verbum Dei à Ioanne tutissimè adiecit, *homo*, idque sine articulo: tum vt hac nomenclatura, & nota distingueret ipsum à Filio Dei, quem Verbum, Deum, Vitam, & Lucem appellauit, qui que homo est cum articulo, hoc est insignis, & omnes excellens, tum vt reuerentiam nonnullorum euerteret teste etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerant non natura hominem, sed de numero sanctorum Angelorum Baptistam fuisse, ac humano corpore vsum prædicasse. Quod inde affirmabant, quia dictum est. Malach. 3. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, ignorantem nomen Angeli ministerium magis, quam substantiam significare. Angelus enim

Baptista à nonnullis Angelum existimatum.

enim Ioannes dictus est, non quia natura Angelus esset, sed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam recte subiicit, *missus a Deo*, tum ut ostenderet eum ratione officij sui Angelum dictum, tum ne alicui leue videretur testimonium eius, quem prius solum hominem vocavit, idque sine articulo, & a pseudopropheta eum separaret, qui a Deo missi non fuerunt. Quando autem missus sit scribit Lucas, scilicet anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæsaris. Sed modus quo missus est incertus est, an scilicet visibilis apparitione, an sola interna instructione, & destinatione. Cæterum, ut explicaret quis sit homo, de quo loquitur, adiecit; *cum nomen erat Ioaannes*, vel, ut habeat Græca, nomen illi Ioaannes. Nomen certe non vulgare, nec casu impositum, sed diuinitus inditum. Atque ob id missum hunc a Deo hominem nomine hoc solum notum facere voluit Euangelista secundum Cyrillum, ut ipso nomine, quod ex luce narratione constat esse diuinum hominis huius auctoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de causis vel homines, vel Angeli a Deo mittuntur: speciale missionis eius officium explicat, dicens: *Hic venit in testimonium*, hoc est, ut testaretur, aut ut esset testis, quasi dicat; non venit ut esset lux mundi, neque ut mundum hunc redimeret: sed tantum & esset testis. Et quoniam diuersarum rerum sunt testimonia diuersa, explicat in cuius rei testimonium missus fuerit, *Ut inquit, testimonium perhiberet de Lumine*. Hoc est ut testaretur Christum solum esse verum omnes lumen, & notitiam veri Dei accipiant. [Hoc autem dicens, significat & Ioannem habuisse certam, & claramque notitiam huius lucis (alioquin enim non venisset idoneus testis, nam quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur) & aliis ignoram fuisse lucem illam, alioqui enim non opus fuisset eius testimonio]. Ne autem quis existimaret Lucem hanc testimonio ipsius eguisse, quasi aliqua ex parte deficiente, adiecit; *Ut omnes crederent per illum*, indicans ob incredulitatem, & cæcitate aliorum testimonium ipsius fuisse necessarium. [Et bene quidem crederent dicit, & non dicit, ut omnes cognoscerent, vel scirent hanc lucem per ipsum. Apud enim testimonio respondet fides, neque aliud quam fidem rei, testimonium facere potest. Nam scientia, & evidens rei cognitio, non testimonio, sed demonstrationi, & euidentiæ immittitur. Deinde quia non potest a nobis Lux ista in hac vita sciri, aut clarè videri, sed sola fide percipi. Porro quod dicitur per ipsum; Caietanus ad lumen, reliqui omnes doctores ad Ioannem referunt, & melius quidem; quod huius Euangelistæ sit familiare dixerunt fideles credere in Christum, non per Christum, quem sensum & hic voluisse significare facis ipsa verborum consequentia docet. Quod autem dicit, ut omnes crederent, intelligi potest accommodata distributione, de omnibus testimonium eius audientibus,

Quando missus Ioannes. Modus quo missus. Nomen.

Causa missionis.

nempe Iudæis. Tamen cum per eos qui ex Iudæis testimonio Ioaannis crediderunt fides ad Gentes propaganda erat, ut iam propagata est, simpliciter de omnibus accipi potest. Verit enim Ioannes, de suo testimonio primum quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes Gentes, ac proinde veniret ut per ipsum omnes crederent. Iam quod non omnes crederint, non culpa est testificantis Ioannis; sed per auditorum duritiam id factum est: quemadmodum soli non est imputandum, quod eos non illuminat, qui oculos suos volentes claudunt. Quemadmodum enim sol in hoc lucet, ut quantum in se est omnes illuminet: ita ad hoc missus est Ioannes, & testificatus est, ut quantum in ipso erat, omnes per ipsum crederent. Itaque dicendo ut omnes crederent, non vult significare fructum ex Ioannis testificatione consequendum: sed finem a Deo intentum voluntate antecedente (sicut dicit Apostolus: Deus vult omnes homines saluos fieri) & sufficientiam testificationis Ioannis, ut per eam omnes crederent si vellent.

Non erat ille lux. Illud adiecit Euangelista, ut ostendat quanta sit inter verbum Dei, & Ioannem differentia: & eorum referatur opinio.

Ioan. 5. nionem, qui Ioannem putauerunt esse Messiam. Non contrariatur autem huic, quod Dominus Apostolis, dixit: vos estis lux mundi, & de Ioanne; Ille erat lucerna ardens, & lucens. Non enim negatur simpliciter Ioannem fuisse lucem: sed dicitur non fuisse lux cum articulo, hoc est, summa, & prima Lux, quæque per naturam, & non per participationem lux est, quemadmodum annotatur Chrysost. & Theophil. Nam apud Græcos est *ὅτι ἦν ἐκείνος τὸ πῶς*. [Deinde etiam neglecto articulo propriè dictum est de Ioanne. Non erat ille lux. Nam, ut etiam annotauit Cyrillus, sicut creatura quæ doctiorem, sapientiosemque alium reddit, non est ipsa Sapientia: sic creatura, quæ alios illuminat, non est ipsa propriè lux, sed lucem habens, lucisque quæ in ea est ministra. Deus vero cum simplicissimus sit, omnique compositione carens, sicut est ipsa Sapiencia, ita est & ipsamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione sicut & nomen Dei, & filij Dei]. Ad excludendum autem omnem dubitationem, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuisse lucem, subiicit; *Erat lux vera*, significans Ioannem lucem veram dici non posse, etiam si quadam ratione lux dici possit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum *ἦν τὸ πῶς τὸ ἀληθινὸν* ut ostendat per τὸ ἀληθινὸν quid intellexerit per τὸ πῶς, & quare nomini πῶς articulum addiderit. Itaque sensus est, Is erat lux illa de qua loquor, nempe lux vera, qui illuminat, &c. Cum autem hic dicit veram lucem quamvis accipi posset verum ut opponatur falso, & figurali, [Ad distinguendum hanc

hanc lucem de qua loquitur, tum à luce, quam se habere Philo-
phi iactabant, quæ erat lux falsa, tum à luce quam se Iudæi habere
per legem gloriabantur, quæ erat lux figuralis: tamen ex intèrio-
ne Evangelistæ magis est, vt verum opponatur ei, quod tantum
participans est, & lux vera sit lux naturalis: sicut filius verus, filium
non per adoptionem, sed naturalis. Pergit autem explicare Evan-
gelistæ quæ lux sit cum articulo, & lux illa vera dum dicit, *Quæ
illuminat omnem hominem, &c.* Sicut enim id solum verè est, a quo
omnia suum esse participant: ita id solum est vera lux, a quo om-
nes creature rationales illuminantur, neque potest id ab alio illu-
minari, quod omnia illuminat: ac proinde per naturam suam, &
non per participationem debet esse lux, quæ omnia illuminat. *Quod
cum his verbis pugnare videtur quod multi in tenebris ma-
neant, ac proinde non omnes ab hac luce illuminentur: variè sol-
uitur secundum diuersorum diuersas interpretationes. Cyrillus
enim lucem hanc intelligit illuminare omnem hominem rationi
luminis naturalis hoc est, rationis & intellectus, quem simul cum
Anima infundit omnibus hominibus. Illuminat itaque (vt ipse
ait) creaturæ, non docendo, vt homines, & Angeli, sed potius cre-
do, vt Deus, & vnicuique semen Sapientiæ, & intelligendi radices
inferendo. Secundum quam intelligentiam iam manifestum
est quare addatur venientem in mundum, nimirum vt per
ea verba indicet, quando lux hæc hominem illuminet, dum
scilicet nascitur in mundo. Quod si autem intelligere quis veli-
de illuminatione gratuita superaddita. lumine naturali: iam intelli-
gendum est, vel sicut interpretatur Chrysostomus, illuminat om-
nem hominem quantum in se est, vel sicut intelligit Rupertus. Il-
luminat omnem hominem, quia nullus est, qui sine eo illumina-
tur, sicut in Psalmo dicitur Dominus erigere omnes elisos, & allu-
uare omnes qui corruunt, quia scilicet nemo erigitur nisi ab ipso.
Secundum has autem expositiones adiunctum est, venientem in
hunc mundum, tum ad maiorem commendationem Lucis huius
vt quæ non homines solum quosdam in vno mundi angulo con-
sistentes illuminet, vt Ioannes Baptista, sed omnem omnino homi-
nem in quacunque totius mundi parte degentem, tum ad osten-
dendū (vt indicat August.) quare homo indiget ab hac Luce illu-
minare, nimirum quia venit in hunc mundum tenebrosū scilicet
& caliginosum. [Ex quibus verbis patet Augustinū vim face-
re in eo quod dicitur hunc mundum intelligere quæ mundū hinc
inferiorem à paradiso, & cælo distinctum. Verum notandū Græ-
ca non habere pronomen hunc, sed ἐν τῷ κοσμῷ, id est, in mūn-
dum cum articulo, loco cuius frequentet veritè interpres, pronomen
demonstratiuum quod proinde accipitur, non vt distinguat
vnum mundum ab alio, sed simpliciter demonstrat vniuersam
hanc*

*Quomo-
do lux
ista illu-
minet om-
nem homi-
nem cum
multi in
tenebris
maneant.*

hanc mundi machinam. Proinde venite in mundum non est aliud
quàm nasci in mundo. Dicitur autem secundum Thomam potius
venientem in mundum, quam nascentem in mundo, ad indi-
candum quod Anima secundum quam homo illuminatur, venit
ab intrinseco, hoc est, non ab educatione de potentia materie, sicut
animæ reliquorum animalium, sed à simplici emanatione Dei,
qui creando eam corpori infundit.]

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Ostendit modo
quare necesse fuerit vt Ioannes testimonium ferret de Lumine, Ioannes te
simulque occurrit tacite obiectioni, qua dicitur quis possit: Si Verè testimonio
bum istud Lux est, & illuminat omnem hominē: quid opus erat *quid opus
Luci, rei scilicet per sese clarissimè testimonio; quare etiam tā lon fuerit.
gis temporū spatii Lux ista ignorata est? Sequitur enim potius Lucae 1.
quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundum illuminari nec ipsam
Lucem esse. Hoc itaque ne quis obiiciat ostendit non impurandū
Verbo ignorantiam sui, sed cæcitatē, & perversitatē hominum, at-
que ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam autoritate insigni-
tis, & à Deo ad hoc missi. Erat enim (inquit) ab initio semper in
mundo præsens vbique secundum diuinitatem suam, & propter
ea mundus etiam per ipsum factus est, vnde ex creatoris agnosci
debuisset: & tamen mundus eum non cognouit. Quoniam ergo
vbique existens per diuinitatem, & per creaturas suas sese insinu-
ans non est agnitus: venit per assumptam humanitatem in prop-
ria, & nec sic etiā propriū eum receperunt per fidem. Vides itaq;
non ipsum culpandum esse quod incognitus fuerit, sed hominum
tantum tarditatem & obtenebrationem; vides & quare illi opus
fuerit Ioannis testimonio. Vt autem efficacissimè coarguat mūn-
di cæcitatē, postquam dixit Lucem hanc illuminare omnem
hominem, deinde illa duo subiicit, in mundo erat, & mundus per
ipsum factus est. Quoniam enim illuminat omnem hominem, di-
cere nemo potest Lucem hanc ob id incognitam fuisse, quod vel
radios suos ab hominibus subtraxerit, vel per imbecillitatem ad
homines vsque pertingere non valuerit. Quia vero in mundo sem-
per fuisse dicitur; dici non potest quod propter Lucis absentiam
ignorata sit. Cum autem etiam per ipsum mundum factum esse
adiicit: ostendit non posse imputari inuisibilitati & occultationi *Sapient. 13.
Lucis huius ignorationem illius. A magnitudine enim speciei, &
creature cognoscibiliter poterat creator eorum videri; & inuisi- Rom. 1.
bilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Cognoscei
ergo debebat; tum quia illuminat omnes, tum quia in mūdo vbi-
que præsens erat, tum quia per ipsum mundus factus est: & tamen In mūn-
mundus eum non cognouit. Porro quod dicit in mundo Verbum do quomo
fuisse, non est intelligendum in mundo fuisse quasi in mundo eō do fuerit
clusum, aut quasi mundi pars: sed tum quia per diuinitatem suam
vbi-**

Mundus
equinoce
accipi. ut.

vbique erat, tum propter prouidentiam, & conseruationem eius
vni, qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio mundus
hic æquinoce: prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hæc
machina visibili, tertio vero loco pro hominibus deditis mundo,
id est, rebus huius seculi. Relatiuum autem (eum) masculini generis,
non habet ad quod secundum vocem referatur (nequē enim
ad verbum, neque ad nomen, vel lucem referri potest secundum
vocem) proinde oportet intelligere relationem secundum rem, nisi
si velimus referre ad nomen Deus, dum dictum est, & Deus erat
verbum. Quoniam enim Interpres inuenit relatiuum masculinum,
num, *αὐτοῦ*, veritū etiam masculinum: non aduertens illud ad præ
cedentia nomina non posse apud nos referri sicut apud Græcos,
apud quos referatur ad nomen *λογός* masculinum. Quod autem
sequitur.

In propria Venit, &c. ex eo quod mox subiicitur; quotquot autem
repperunt eum, &c. colligimus non posse vniuersaliter accipi,
sed in ædificite, quodque per suos, & per propria potius totam hanc
mundi machinam, & vniuersos homines ab eo conditos quā lu
deos intelligere debeamus.

Quotquot autem receperunt eum, &c. Ostendit incredulorū sum
mam impietatem dum dixit, sui eum non receperunt: modo ostendit
credentium, & recipientium vtilitatem, & dignitatem, quā
credendo consecuti sunt. Et primum quidem dicens quotquot, si
gnificat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis, vel condi
tionis, vel nationis discretionem, sed siue pueri, siue senes, siue ser
ui, siue liberi, siue Iudæi, siue Græci sint, qui eum receperint, eum
dem ex sua fide consequi fructum.

ἔξοια
quid.

Dedit eis potestatem Filios Dei fieri: Magnam difficultatem inge
runt hæc verba, proinde annotanda diligenter Græca, quæ ha
bent *ἔξοια αὐτοῖς ἐξοια ἰσχυρά* *σὺν υἱοῦ*. Porro dictio *ἔξοια* non
significat solum potestatem, vel facultatem alicuius rei faciendæ,
vel acquirendæ: sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Dein
de verbum *σὺν* non tantum per fieri, sed & per esse verbi potest
ut iam hic sit sensus: dedit eis eam auctoritatem, ius, & dignitatem
vt sint Dei filij. Proinde nomen potestatis hic accipitur quemad
modum frequenter pro dignitate, & præeminentia, vt omnis aucto
ritas potestatis subdita sit, &c. Non est potestas nisi à Deo, Et de
sensu nostræ literæ, dedit eis hanc excellentiam, & dignitatem, ut
sint filij Dei, non quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ip
so, quo eum recipiunt. Vt autem explicaret qui sint, qui eum re
cipiant, adiecit.

Rom. 13.

Et is qui credunt in nomine eius, vel vt habent Græca, in nomine
eius. Hoc est ergo recipere eum, non quidem recipere eum in do
ctum suam, sed credere in nomen eius, hoc est in ipsum credentes

Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt: exponit
iam etiam quod dixit recipientibus eum datam eam dignitatem,
vt fiant & sint filij Dei comparationemque facit carnalis, & diui
næ generationis: non absurde nobis in memoriā reducens carna
les partus, vt agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, &
contrario diuinæ generationis dignitatem cognosceremus. Dicit
ergo.

Qui non ex sanguinibus. Per tres istas partes ex sanguinibus, ex
voluntate carnis, ex voluntate viri designate carnalem hominis
generationem satis conuenit inter omnes Interpreteres: & sensus
erit; fidelium regenerationem non esse talem, qualis est omnium
hominum generatio, cuius si materiam attendas sanguis est vnde
generatur, si causam impellentem dependerit esse concupis
cētia mulieris & viri. [Ideo autem secundum Theophyl. Dicit ne
que ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; & non; neque
voluntate carnis, & viri: siue quia aliquando filius nascitur ex de
siderio mulieris, sicut Samuel ex Anna, aliquando vero ex deside
rio viri principaliter: siue quod aliquando ad libidinem mulier sit
procliuior, aliquando vero vir]. Considerari autem potest & hoc,
quod cum Scriptura carnale aliquid vult significare, per sangui
nem & carnem id solet significare, vt patet in illis; Caro & sanguis
non reuelauit tibi. Caro, & sanguis regnum dei non possidebunt.
Non acquieui carni & sanguini, & sic de aliis: [Ita & hic accipi po
test sanguini iunxisse carnem, vt significaret generationem ho
minum communem planē carnalem esse siue materiā speciem, siue
causam impellentem, addidisse autem neque ex voluntate viri,
vt ostenderet quod vt omittamus eam esse carnalem tamen hu
mana sit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque
ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri neque ex sanguini
bus fuisse, vt generatio Isaac. Siquidem desiderant Sarra fieri mu
liebris]. Sanguini ergo, carni, & viro Deum opponit, indicans ex
contrario regenerationem credentium spiritualem esse, & diui
nam. Ex his patet hoc loco præpositionem ex non eodem semper
accipi modo. Nam primo loco denotat causam materialem, alijs
vero locis causam efficientem.

Matth. 16

1. Cor. 15.

Galat. 1.

[Perpendenda autem hic maxima Filij Dei erga credentes in ip
sum benignitas. Cum enim vnicus esset Dei filius, & proprium sibi
esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ip
sum per fidem eam præeminētiam vt sint per adoptionem & ipsi
Filij Dei, & Fratres sui, eiusdem cum ipso hæreditatis compartici
pes. Quod si forte quis dixerit, quid maius Christi fideles quam
Israelitæ consecuti sunt, nam & illi Filij Dei in scripturis dicti sunt:
aduertere is debet magnum sane esse inter credentes & ipsos dif
ferentiam.]

Israelitæ

quædam

Filij Dei

dicti sunt

et qua re

differat à

credenti

na bus.

Fob

na eos cura prosequeretur, multisque eos beneficiis præ aliis gen-
tibus donaret, & terram illam suam illis in hæreditatem dedidit.
Credentes vero filij Dei dicitur, & sunt eo quod per fidem & bap-
tisma spiritum liberratis, & vnigeniti filij Dei acceperint, per quem
diuinæ participes facti sunt naturæ clamantes in illo Abba Pa-
ter. Itaque hi ex Deo nati dicuntur, cum illi simpliciter filij Dei
cantur, nõ autem ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filij Dei quod sen-
tum veritatem tales essent, cum non acceperint spiritum seruanti-
tis in timore, sed vt annotatur Cyrillus & post eum Theophilus
hanc questionem pertractantes, filij Dei dicti sunt in typo, & figuræ
credentium, quemadmodum omnia alia illis in figura contingerunt.

Et verbum caro factum est. Quoniam dixit superius verbum
propria venisse & datam credentibus potestatem filios Dei fieri
aperit nunc & modum, quo venit in propria, nempe per assump-
tam humanitatem, & simul declarat non debere esse incredibilem
homines fieri filios Dei, eo quod & ipse filius Dei homo factus sit,
cuius assumpta humanitas adoptionis nobis in Filios Dei con-
uertit. Certissimum est autem Carnem hic accipi synecdochice pro
toto homine, quemadmodum aliquoties alibi in scripturis, vnde
dicitur: Et hunc de spiritu meo super omnem carnem. Hic enim

Ioel 2.

Psal. 64.

Roman. 3.

Act. 7.

nisi ex parte vna totus homo intelligatur: ridicula nimis inanitas
& brutæ carni spiritus dari dicitur. [Rursum cum dicitur: Veni-
bit omnis caro salutare Dei, caro pro toto homine ponitur, &
est omnis caro veniet, & Ex operibus legis nõ iustificabitur om-
nis caro coram illo. Ita & Anima frequenter pro toto homine
cipitur. Vt in Actis, Eramus vniuersæ Animæ in naui ducen-
septuaginta sex, id est, vniuersi homines). Sic autem hic debetur
Id enim quod dicitur fieri aliquid, vel in illud conuertitur, & de-
fuit esse, vt cum aer dicitur fieri aqua, & dum postea dicitur aqua
vinum facta vel manens quod erat, post factionem est illud quod di-
batur fieri; vt cum aliquid dicitur fieri album. Proinde si Caro
prie accipiatur: aut significabitur verbum in carnem esse con-
tatum, & verbo desinente nihil aliud fuisse, quam carnem: aut
factionem, de verbo vere dici posse; verbum est caro: quorum
frum nec Apollinaris nec Eutyces admisisset, quandoquidem
que dixit carnem esse alteram partem personæ Christi. Super-
igitur vt intelligatur verbum factum caro, quia factum est ho-
sic, vt post factionem, & assumptionem humanæ naturæ vere
de verbo dicatur, verbum est homo.

Et habitauit in nobis. Secundum aliquos inter quos Erasmus
telligitur simplicius, & verisimilius in nobis, vt sit idem, quod in
nos: & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit conuersus

quod ob id adiunctum iam intelligitur, ne quis putet verbum susce-
pisse corpus sanctissimum. Si enim tale habuisset, non tandiu inter-
nos fuisset conuersatus, sitiendo, algendo, reliquasque calamitates
humanæ vitæ subeundo, quo pleniorē vere susceptæ carnis si-
dem faceret. Secundum hunc autem intellectum recte accipitur
verbum Græcum ἐκχριστός (quod proprie est tabernaculum fecit,
significare temporariam Christi apud nos conuersationem.

Et vidimus gloriam eius gloriam quasi etc. Euangelista istud su-
periori adiecit, tum vt secundum Cyrillum ostenderet verbum,
cum se ad carnis humilitatem submisisset conseruasse integram
Deitatis dignitatem, nec eandem etsi carne velatam omnino cela-
tam fuisse, tum vt oculorum testimonio comprobaret verum esse
quod dixerat verbum carnem factum, quemadmodum id ipsum
mox probat testimonio auditus precepto a Ioāne. Existimare enim
quis potuisset verbum indutum nube carnis nostræ non illuxisse,
quemadmodum obductus sol nubibus radios suos ad nos vsque
demittere non potest. Deinde querere quis poterat vnde sciret, &
proberet verbum carnem factum. Itaque cum vt prauam illam
existimationem eximeret, & tacite responderet simul questioni,
vidimus, inquit, gloriam eius. Nos inquit, Apostoli vidimus, aut
vt magis sonant Græca, spectauimus & contempimus. Est enim
hoc est diligenter, & fixe inuerti aliquid cui nouum, & admiran-
dum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius maximè quidem
in monte Thabor cum transfiguraretur, & in ipsius resurrectio-
ne, & Ascensione, non tamen in his tantum, sed & in omnibus
quæ dicebat, & faciebat. Ex celesti enim doctrina, &
illique crebris ab eo editis, viderunt & cognouerunt eximiam il-
lius maiestatem, atque præstantiam, quin & ex his, quæ in morte
ipsis contigerunt præter naturam mirabiliter. Nam ex his motus
Centurio, vere (inquit) filius Dei erat iste. Quoniam autem in ma-
gna gloria etiam Moyse visus est Israëlitis, & reliqui Prophetæ
& Angeli gloriosi apparuerunt: vt ostenderet quam singularis
fuerit gloria conspecta verbi, tantoque intervallo distet ab eo-
rum gloria, subdit:

Gloriam quasi Vnigeniti. Vbi adverbium quasi non denotat as-
sumulationem, sed id quod rei conueniens est, & decens. Cum enim
dicitur, hic incedit quasi, vel tanquam Rex, sensus esse potest, hunc
cum rex non sit regio tamen more incedere, regemque suo inces-
su imitari: aut, hunc cum Rex sit, incedere sicut decet ipsius per-
sonam regiam. Hoc itaque secundo modo accipitur vt sit sensus:
gloriam talem, qualis decebat vnigenitum. Talem sane gloriam in
eo spectauerunt, cū audiuerunt de eo dictū à Patre, hic est filius meus
dilectus in quo mihi cōplacui ipsum audite. Et cū propria virtute

resurgentem, & in caelum ascendentem viderunt, dumque do-
 rer quasi potestate habens, & non sicut Scribae, & miracula pro-
 pria & non aliena, vt reliqui, operaretur potestate. Non dicit autem
 vidimus gloriam vnigeniti, nam haec videri non potest, quam
 bene gloria, & claritas digna vnigenito. Porro vnigeniti dicitur
 non filij Dei, ad diuinctionem eorum quos prius dixit Filios Dei
 inter quos hic est primogenitus, & vnigenitus. Ceterum illud
 patre, coherere potest vel cum accuatiuo gloriam, vt sit sensus
 vidimus gloriam eius exhibitam illi à Patre, vel eum genitiuo vn-
 geniti, qui cum nomen sit, & non participium, oportebit com-
 dum subintelligere participium, vnigeniti procedentis à Pa-

Plenum gratiae & veritatis. Ex Graecis constat plenum non
 accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent *πληνός καὶ ἀληθ-
 νός λόγος*, refertur autem *πληνός* ad λόγος etiam masculinum.
 Vnde & apud nos haec verba non sunt superioribus iungenda,
 sit sensus: Vidimus eum plenum, &c. sed cum eo quod praeced-
 Verbum habitauit in nobis &c. Dicitur autem verbum plenum
 tia, tum quod in ipso esset omnium donorum, & gratiarum plen-
 tudo, cum in alijs sanctis tantum fiat donorum Dei participatio-
 nes: tum quod in omnibus verbis, & factis suis gratiam summam
 praeferebat. Sic & veritate plenum dicitur, non solum quod ab om-
 ni esset fallitatis & erroris alienissimum, sed & quod detectis ver-
 legis vmbrijs vera salutis ratione doctrina sua aperiret, & repleta
 stare quidquid Lex & Prophetæ adumbrarunt. [Proinde quae
 & sanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano
 Actis. longe tamē aliter verbum incarnatū plenum fuit gratia. Illi
 de solū dicitur: Quia pleni propter gratia, quae est in illis, ab om-
 ni, cuiusmodi nemo sit, qui non habeat eā in mensura. Neque, qui
 quisquā sanctorū maximā habuit gratiā, quae in natura humana
 se potest, neque quisquā omnia simul habet charismata, sed ut
 quidē sic, alius vero sic. Iam nec illud pretereundū quā cognouer-
 bum dixerit plenum gratia & veritate. Ad perfectam enim com-
 mendationem verbi humani facit si & gratia sit plenum, & sim-
 etiam veritate: ita & commendaturus verbum diuinum plenum
 illud dicit non solum gratia, sed & veritate.

Annunciatur Ioannis conceptio Zachariae, & concipitur ab Elizabeth.

Luc. I. Cap. II.

Fuit in diebus Herodis regis iudea sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ante Deum incedentes in omnibus mandatis, & in abstinentiis Domini sine querela, & non erat illis filius

quod esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factū est autē cum sacerdotio fungeretur Zacharias, in ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum. Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensij. Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensij. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. At autem ad illum angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioanmem: & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erat enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibit, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae: & multos filiorū Israel conuerteret ad dominū Deū ipsorū. & ipse praecedet ante illū in spiritu & virtute Eliae: vt conuertat corda patrum in filios & incredulos ad prudentiā istorū, parare Domino plebem perfectam: Et dixit Zacharias ad angelū: Vnde hoc sciens ego eum sum senex: & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui sto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & haec tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo haec fiant: pro eo quod non credidisti uerbis meis quae implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quod uisionem uisisset in templo. Et ipse erat inuens illis: & permansit mutus. Et factum est, ut impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinque dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

Fuit in diebus Herodis Regis Iudaeae Incipit Lucas à natiuitate Ioannis: quod huius mirabilis natiuitatis magnam addat auctoritatem testimonio Ioannis de Christo exhibitio, & quae ab Angelo Zachariae exhibita erant manifeste ostendant Ioannem à Deo missum fuisse in testimonium Christi deinde quia noua. Natiuitas Ioannis admirandae natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim uirgo paritura erat, praeterordinauit Deus vt & uetula praeter naturam pareret: vt absconditus uirginis partus per manifestum uetulae partum credibilior fieret. Facit autem mentionem Regni Herodis, tum vt historiographorum morem seruando certius faceret Euangelium quod scripturus est, dum ostendit tempus, quo quae scripturus est gesta sunt, tum vt indicaret iam tempus fuisse aduentus Christi, cum iam Iudaeis alienigena praefisset, iuxta Prophetiam Iacob, qui non prius scriptum defecturum à Iuda praedixit, quam ueniret Messias. Id autem regnante Herode primum factum est. Porro cum tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista Regis Iudaeae. Per nomen enim Regis

distinguit eum de quo loquitur ab Herode Tetrarcha filio huius Herodis, & germano Philippi ex Cleopatra Hierosolymitane pater Iudææ vero distinguit eum ab Herode Agrippa qui in Actis lacobum occidisse dicitur filius Aristobuli filij Herodis istius maioris. Pater vero Agrippæ Iunioris, qui in fine Actorum cum Paulobus catus scribitur, hic enim Herodes Agrippa sicut & filius eius Regis fuit, non tamen Iudææ, sed Tracomidis & Iturææ & Galilee regionum, hic tamen per Iudæam non intelligitur solum ea partem quam tribus Iuda inhabitauit: sed tota ea terra, quæ inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quæ suberat Iudeis.

De vice Abia. Dauid considerans Sacerdotum multitudinem quotidianum ministerium non necessariam, diuisit omnes Sacerdotes in viginti quatuor familias, constituitque ut vicissim familiarum una deferret hebdomada. Singulis enim Sabbatis ad ministrum accesserunt noui sacerdotes, ut patet ex his quæ scribitur in libro Regum & Paralipomenon. Misit autem sortem super familias, quis esse ordo inter eas sorte terminaretur, exiuntque fors odauit Abia hoc est ergo quod hic dicitur Zacharias fuisse de vice Abia nempe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quod dicitur Græca ἐπιμαρτυρία euidentior est, & amplius quid significet quã vicē. Indicat enim certos dies fuisse prescriptos in quibus sacerdotes ministrarent. Proinde Theop. interpretatur hebdomadam.

Et Vxor eius de filiabus Aaron. Commendatur Ioannes primus à parentum nobilitate, & generis sanctitate cum uterque de genere esse dicatur sacerdotali, & celebrium personarum nomen referant. Deinde vero à sanctitate conuersationis parentum cum subditur.

Erant autem ambo Iusti ante Deum, ut ne Iusti coram hominibus per simulationem fuisse putentur.

Incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini. Quærela. Accipi hic debet sine quærela pro eo quod est, ut deus nemo conqueri poterit: cum proprie sine quærela is esse dicitur qui non conqueritur. Additur autem hoc, ut ostenderetur (quod maxime laudis est) sic eos mores, & vitam temperasse, & bonum iudicio satisfacerent. Porro sanctitatem parentum tantum describit ad commendationem Ioannis, sed etiam ne quænam dicitur esse illis non fuisse filium, intelligeretur vitio illorum, & maledictione diuinâ sterilitatē illis obuennisse. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis sue ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exiit ut incensum offerret. Græca habent ἐλαξεν τὸ θυμῶνα, hoc est, sortitus est ut offerret incensum, vel suffragium. Itaque quod hic dicitur sorte Zacharias exiisse, non intelligendum quod ex aliquo loco, aut congregatione aliqua exierit, sed simpliciter quod sorte illi obuennit.

1. Par. 24.
4. Reg. 11.
2. Par. 23.

Intelligendum enim inter plures sacerdotes eiusdem vicis eadem hebdomada ministrantes sortem mitti solitam, quo sciretur quod ex variis sacerdotum officiis quisque obiret, hoc est, quis offerret in altari holocaustorum, quis in altari incensis, &c.

Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensis. Istud est additum ad indicandum Angelum Zachariæ apparuisse cum solus esset in templo, atque ob id iustiore turbationis causam ipsum habuisse.

Apparuit autem illi. Græca non habent ἐφ' ὄψιν, qua dictione Mathæus utitur dum Angelum Iosepho apparuisse dicit, sed ὁφθαλμοῖς hoc est, visus est: ne intelligatur imaginaria & phantastica apparitio, sed corporalis visio.

Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Nō quod quicquā formidabile præ se ferret Angelus, sed tū præter inopinatā præsentiam alicuius in eo loco vbi neminem adesse sciuit, tum propter angelicam maiestatem, quam humana infirmitas sine turbatione in primo aspectu non admittit.

Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia. Quasi dicat: Nō est cur timeas, sed potius cur gaudeas ob precem tuam à Deo exauditam. Intelligendum autem est istud de oratione, qua precatur est quemadmodum exigebat sacerdotale officium, pro salute populi, & peccatis populi, aut specialius pro aduentu Messie, & remittendis peccatis populi per eiusdem aduentum. Quod enim Messie aduentum precatus sit, ipsius gratiarum actio testari satis videtur qua natio illi filio suo Deū laudat pro nascituro mox imo iam nati Messie salutifero aduentu. Id enim precatus eū modo est verisimile: pro quo iam celebres Deo laudes postea decatat. Iam quod sequitur. Et uxor tua, &c. recte intelligitur secundum Aug. & Theophyl. Postquã dixit exaudita est deprecatio tua, adiunxit promissionem eius qui digito monstraturus esset illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat, tolleret, quique viam pararet illi pro cuius aduentu orauerat. Dicit autem pariet tibi, quia scilicet ex te concipiet, & non ex alio.

Et vocabis nomen eius Ioannem. In impositione nominis Ioannes videtur respectus habitus ad hoc quod dixit exaudita est deprecatio tua. Nomen enim Ioannes omnium rectissima significare intelligitur idem quod Dominus misertus est: quod optime conuenit cum eo quod dixit exaudita est deprecatio tua. Sciendum enim est nomen illud quod apud Hebreos significat deprecationem scilicet. Tehinna deriuari ab ea radice, quæ ponitur in nomine Ioannis, aut à qua deriuatur nomē, quod in nomine Ioannis gratiā significat. Ex his autē melius intelligitur coherētia promissionis filij, qui nominandus erat Ioannes eū eo quod dixit, exaudita est deprecatio tua. Deinde & illud constat nomē Ioannes debere scribi cum

Cuiusmodi fuerit Oratio Zachariæ.

Ioannes quid propria signi- ficeat.

cum aspiratione in medio, si velimus Hebraicam, & veram sequi etymologiam: quamvis Græci eam aspirationem notare non poterunt quod aspirationis nota non superscribatur vocali, nisi in principio dictionis.

Et erit tibi gaudium & exultatio. Tibi qui ob orbitatem & sterilitatem vxoris hactenus doluisti, iam erit gaudium: non solum quod filius tibi natus sit, idque præter spem & naturæ ordinem celesti miraculo: sed etiam quod in illo desideratum à te Messia ad se cognosces, cuius hic futurus est preco, & veluti ante ambulo. *& multi in natiuitate eius gaudebunt,* non solum quia vicini, & conuati congratulabuntur nouo parui, sed quod & hi, & alij iusti audientes nouum hunc partum intelligent aduentum Messias foribus esse.

Erit enim magnus coram Domino. Redditur ratio eius quod mor præcellit, nempe gaudij. Ideo enim & Pater, & multi cum eo gaufisuri erant, quod ex nouitate partus intelligerent eum magnum fore. Additum est autem coram domino secundum Ambrosium quidem vt declararet Euangelista se loqui non de magnitudine corporis, neque de magnitudine potentia secularis, sed de magnitudine anime, quæ in donis Spiritus, & sanctimonia vitæ consistit: secundum Theoph. vero additum est ad distinctionem Ioannis hypocritis, qui coram hominibus magni, & sancti videntur.

Vinum & sicera non bibet. Non est sicera idem quod apud nos cereuisia, neque per e scribendum est in principio, cum non sit à cicere leguminis genere, neque à cerere: sed est vox hebraica derivata verbo Sacar, quod inebriari significat, & sicera sæpe in scripturis etiam pro vino ponitur, & omnem potum inebriatum significat. Post nomen enim speciale generale nomen posuit, vt sit sensus: vinum, & quidquid inebriare potest non bibet. Hæc autem Ioannes non bibit: non solum vt per austeritatem vitæ creditus esset, sed et ipsius de Christo testimonium, aliosque suo exemplo à delictis huius seculi auocaret, & ad penitentiam inuicaret: sed etiam vt ostenderetur secundum morē veteris Legis esse penitus ipsum Dominum consecratum omnibus diebus vitæ suæ, Propriū enim Nazareorum Lege erat a vino, & sicera abstinere tempore consecrationis. vnde Ioanes vt semper Nazareus. i. consecratus Domino maneret, semper his abstinuit. Rectè autem postquam vini vsum Ioanni ademptum subiungit, *Et spiritu sancto replebitur,* vt cui vini ebrietas tollitur, Spiritus sancti gratia mentem inebrians, cumuletur. Porro Interpreto ad verbum quidē reddi hinc *adhuc ex vtero* Matris suæ. *Et sic quodam* cum Latinus, & explicatius dicendum esset. Iam inde ab vtero: quoniam enim significamus longe repetitū initium. Dum tamen dicitur replebitur Spiritu sancto iam inde ab vtero, non sic intelligendum est, quasi tum primum replendus sit Spiritu sancto cum vterum

Ioannes
cur abste-
tius.

Numer. 6

matris egressus esset: sed quod Spiritum acceptum in vtero seruaturus esset vsque in finem. Perinde enim est ac si dixisset: Spiritu sancto replebitur in vtero, & deinceps semper. *Et multos Filiorum Israël conuertet ad Dominum Deum ipsorum.* Postquam dixit eum replendum Spiritu sancto, iam etiam prædicit, iam per acceptum Spiritum sit operaturus, Conuertit autem ad Dominum Israelitas multos Ioannes, tum quia vitæ suæ austeritate, & prædicatione penitentia regni que calorū, atque baptismo suo multos à Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit, tum quia testimonij perhibendo de Christo, eūque digito demonstrando multos in Christū credere fecit. Cū autē sequitur, *Et ipse præcedet ante illum &c.* manifestè significatur Messia ante quē præibat Ioannes, esse dominū Deū Israelitarū. Non enim alio referri potest relatiuū illū quā ad dominum Deū ipsorū. Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi aperte Messias Deus dicitur, contra eos omnes qui Christi negat diuinitatem. Notandū autē quod non dicit præbit in Anima, aut in persona Eliæ: sed in Spiritu & virtute Eliæ. cū spiritu & fortitudine Eliæ: vt non intelligamus eū futurū vti eam Eliā, sed eundē habiturum spiritū, eandemque virtutē. Accipitur autē hic Spiritus pro dono Spiritus sancti, cuius cum in diuersis varia sint dona, promittitur hic simili gratia spiritus & fortitudine Ioannē præcessurū Dominum qualis erit in Eliā. Magis enim videtur Ioannes ab Angelo comparari Eliæ venturo, quā præterito, tum quia dicens. *Ipse præbit in spiritu Eliæ,* significat etiam Eliam in eodē spiritu præcessurū Dominū, tum quia subiungit vt cōuertat corda Patrū in filios, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachia, quo ante secundum Messia aduentū Elias vterus promittitur, Ecce ego mitto vobis Eliā Prophetam antequā veniat dies Domini magnus & horribilis & conuertet cor Patrum ad Filios, & cor filiorum ad Patres eorum, Itaque illis verbis vt conuertat &c. Explicat Angelus eare eum dixerit præturum in spiritu Eliæ, nempe quod eadem iste in primo, quo ille in secundo aduentu sit operaturus, Deinde & ex verbis illis, quibus Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis patet Ioannem Eliæ venturo magis comparari, quam præterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur, quamuis simul etiam rectè intelligatur comparari Eliæ præterito. [Præiuit autem Ioannes ante Dominum varijs modis. Nam sua natiuitate præcessit Christi natiuitate, sua prædicatione, suoque Baptismo Christi passionem & Baptismum, sua passione Christi occisionē, suo ad lymbum descensum Christi ad Inferos descensum] Quamuis autem sic varijs modis Ioannes Dominū præiuerit: porissimū tamen intelligendū est eum hic dici præcessurum: ratione prædicationis & Baptismi, quibus cōuertit corda Patrū in filios, & parauit Domino plebē, quæadmodū & Zacharias postea dicit. Præbis ante faciē domini

Malach.
ult.

Matth. ii.
& 17.
Marci. 9.

parare vias eius. *Vt conuertat corda Patrum in filios.* Sensus est factum Dionysium Carthulianum, vt faciat ipsos Patriarchas & Prophetas bene affici filijs suis Iudejs, eosque pro germanis suis filijs agnoscant, & recipiant. Hoc enim fecit Ioannes inducendo Iudeos ad fidem, & pietatem maiorum suorum. Atque hic sensus videtur esse verior. Proprie enim cor Patrum conuerti in filios, vt vt habent Hebræa & Græca ad filios non est filios accipere idem cor, quod habuerunt Patres. Ad reddendum namque hunc sensum potius dicendū fuerat, vt conuertat cor filiorum ad Patres. Sed illius proprie cor dicitur conuerti ad aliquem qui illi incipit bene affici, vt patet cum dicit Deus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Fecerunt autem corda Patriarcharum ob vnam dissimilitudinem ad filijs suis carnalibus alienata: proinde studuit Ioannes per respicientiam filiorum Patrum corda ad filios conuerrere, quemadmodum idem faciet Elias circa mundi finem pro concordandis Iudejs cū fide Patriarcharum. Atque hoc est quod dicit Dominus eum restitutum omnia, sicut Christus venit instaurare omnia, & quæ in celis, & quæ in terra. Istud autem aperte egit Ioannes, cum venientes ad baptismum suum vocauit gentem na viperarum, notans eos non esse germanos sanctorum maiorum filios, ac deinde adiecit, nolite dicere intra vos Patrem habere Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c. Quibus non verbis studuit eos reddere germanos Patriarcharum filios, & sic cōuerrere corda Patrum in filios, iam autem quod adiecit Angelus. *Et incredulos ad prudentiā Iustorum:* videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad Patres eorum: vt explicaret Angelus tum se, tum Prophetam loqui de filiis incredulis, & Patribus autem iustis. Declaratur autem etiam hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum, in, vel ad filios, nepe si increduli conuertentur ad prudentiam Iustorum. Porro Iustorum prudentia erat, & est præ fluxis huius seculi bonis sectari magis & expectare cælestia. Deinde non in carnalibus legis vmbrijs, neque in proprijs operibus confidere, sed in benignitate Dei, & Iustitia Christi. Pro incredulis autem Græce est *ἀπειθεῖς* quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verti conueniunt, tum quod mentionem faciat Patrum & filiorum, tum quod non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedientes itaque dicitur Iudeos, quod equitissimis maiorum suorum præceptis, & doctrinam non parent: quia eadem ratione & incredulos eos dici recte intellexerimus, si quidem qui inobediens est, is se parum credulum declarat.

Prudentia Iustorum.

Parare Domino plebem perfectam. Vertendum erat, vt patet domino plebem *καλοκταξιασμένην* præparatam & instructam. Non enim Ioannes perfectam plebem Domino parauit. Si enim cum pat-

uit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendam domino tradidit. Conformius ergo cum originali intelligemus plebem perfectam, hoc est, bene, & perfecte adornatam, & instructam ad suscipiendum scilicet fidem Christi, & sublimiorem eius doctrinam & baptismum. Ad hoc autem plebem parauit Ioannes per penitentiam quam verbo, & exemplo docebat, perque baptismum penitentiae & demonstrationem aduenientis Messiae. Itaque hac parte parare domino &c. describitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda Patrum vt pararet Domino plebem.

Et dixit Zacharias ad Angelum: unde hoc sciam. Iudeorum more signum petiit, quem Iudei videntur desumpsisse ab Abraham, qui promissionis sibi facte de terra Canaan signum petiit dicens, vnde scire possum quod possessurus tum eam. Non peccauit autem Abraham signum petens quemadmodum peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate aut diffidentia signum postulat cum mox antea scriptum sit: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad Iustitiam, sed ex familiaritate quam cum Deo, & in confirmationem promissionis apud posteros tuos, ad quos promissio magis pertinebat. Non enim Abraham in sua persona, sed tantum in filijs suis promissam terram possessurus erat. At Zacharias non petiit signum certificationis personæ promittentis qualitate sicut Ge deo fecit, nihil dubitans Angelum domini esse, tum quia præter ipsum illo tempore nullus hominum esset in templo (propter quod significandum prius dictum est: Erat autem omnis populus foris) tum propter loci sanctitatem, angelicamque maiestatem, & consolationem eiusdem, atque verborum sanctorum sublimitatem. Petiit ergo signum certificationis promissionis veritatem, idque, ex diffidentia, quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis, quibus argumenta suæ incredulitatis contraria promissis diuinis profert.

Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel. Quoniam Zacharias & de promissione diffidebat, & ex diffidentia signum postulat, ob id Angelus primum in quidem personæ suæ qualitatem aperit, ac deinde dat & signum, sed tale, quale dignum erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentiae eius poena erat. Et qualitatem quidem personæ suæ aperit, partim vt diffidentem in fide confirmaret, partim vt incredulitatem eius condemnaret, & iniustam esse comprobaret. Explicat autem proprium suum nomen dicens: Ego sum Gabriel: tum vt ipsa sui nominis significatione declararet possibilia esse ea, quæ promittebat, quamuis supra naturæ essent vires (significat enim Gabriel idem quod fortitudo Dei, vel potius fortitudo mea Deus) tum quia nomen hoc notum erat Zachariae ex Libro Danielis, in quo aliquoties Danieli apparuisse scribitur, & potissimum in mysterio de aduentu Messiae tempore explicatione. Deinde vero ad agenda magis suæ personæ

sonæ autoritatem adiecit, *quasi assto ante Deum*, significans se non esse unum ex Angelis, qui cæcæti sunt à facie Dei, sed ex his qui Deo semper sunt præsentés. Autoritati deinceps propria: adiungit autoritatem diuinam, dum dicit: *Et missus sum tibi*. Hec bona, & læta annuñciare, significans se in hoc negotio non venisse à seipso, sed Deo agere negotium. Quamuis autem tunc missus esset à Deo, & astaret Zachariæ in terris: astare &c. se dicit ante Deum, quia cum ubi quæ præsens sit Deus, nullus locus impedit visionem & fruitionem Dei: ratione cuius astare Deo Angeli dicuntur.

Et ecce eris tacēs. Aduerbium, Ecce, demonstrat aliquid nouum & insolitum, signum scilicet, quod petijt. quo & peritioni eius in confirmationem promissionis faciat, & digna diffidentia: poenæ infligatur. Quasi dicat: Quoniam peristi signum, ecce signum, quod ita sit præstandi in posterum promissi argumentum, vt de præsentis sit diffidentia: poena. [Porro notandum non solum Zachariæ mutum videri effectum, sed etiam surdum, vt colligere estis: quod i qui natura sint surdi, necessario etiam sint muti]. Temperat autem commeritum poenæ miseratio diuina, atque ob id sequitur, vsque in diem, quo hæc fiant, quasi dicat: Cum per euenire rerum, quod dico, ostendero, & noueris te iure punitum: tunc te de poena eripiam. Et demonstrat pronomen hæc non omnia quæ de Ioanne prædicta, sed natiuitatem eius cum impositione nominis, quæ facta est in die Circumcisionis. Circa natiuitatem enim pueri erat Zachariæ dubitatio, non circa alia. Postquam autem causam inflictæ poenæ reddidisset dicens: *Eo quod nõ credidisti &c.* adiecit, *qua implebuntur in tempore suo*, vt ostenderet verborum certitudinem, & Zachariæ diffidentiam fidem Dei non euaguarat, nec impedituram promissionis adimpletionem.

Cognouerunt quod visionem uidiisset. Istud cognouerunt & collegerunt partim ex insolita mora in templo, partim ex alteratione vultus ex colloquio Angeli, partim etiam ex loquelæ amissione. Innuebat autem populo: siue quod rogarent silentij causam, siue volens eis benedicere & data benedictione dimittere.

Post hos autem dies concepit. Annorandus hic imprimis Euangelista pudor, & honestas, cum tacito congressus Zachariæ, cum uero re sua, Elizabethæ concepit dicit: Docens suo nos exemplo quam uerecunde de his rebus sermo habendus sit, quando nec illum congressum conjugalem solo proles desiderio factum, imo secundum diuinam promissionem necessarium, exprimere uoluit. Deinde &

annotandus pudor sanctæ matronæ Elizabeth, quæ cum ex marito secundum Dei iussionem tam illustrem concepisset prolem: tam men se occultabat mensibus quinque. Ideo enim *se occultabat*: tum quia verebatur ne à vulgo diuini mysterij inficio parum honesta reputaretur, vt quæ in aliena ætate uiri uacasset amplexibus, tum ne plerisque ridicula haberetur si ante noui conceptus certa indicia se grauidâ exhiberet, & prædicaret. Atque ob id non se diutius occultabat, quam visitante ipsam uirgine certis argumentis diuinum donum lucidè manifestaretur per exultationem infantis in utero. Porro quamuis partim ex pudore, partim ex humiliate, & prudentia sese occultaret ad rēpus, læta tamen de conceptu diuino, & opprobrio sterilitatis sublato, gratias egit Deo. Atque ob id significandum adiecit, dicens: *Quia sic, &c.* Non enim cum adiecit: *dicens quia sic fecit, &c.* significare uoluit causam quare se occultauerit: sed insinuare lætam etiam fuisse, & gratam Deo & si ob ceras se occultaret causas. Proinde sensus est, *occultabat se, dicens tamen quia sic fecit &c.* Sic inquit, hoc est tam præclare, & magnifice mecum egit Dominus, vt scilicet & supra naturam concipere, & tam illustrem concipere filium daret, tūc quando placuit ei auferre opprobrium sterilitatis à me, quasi dicat: Cum uisum est ei, non solum me liberatum ab opprobrio sterilitatis, sed ex conceptu tam nouo, & illustri gaudium simul meum, & gloriam auxit apud homines. Dicit autem *opprobrium inter homines*, & non dicit maledictionem Dei, quod bene sibi conscia esset sterilitatem non ex maledictione Dei se incurrisse: quamuis opprobrium hominum ob eam effugere non potuisset.

Nunciatur Mariæ Christi incarnatio.

Lucæ .i.

CAP. III.

Mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitate in Galilæa cui nomen Nazareth. b. ad uirginem desponsatam uiro. cui nomen erat Ioseph, de domo David: & nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Ave gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius. & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum, ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi uocabitur: & dabit illi dominus Deus sedem David patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spi-

ritus an-

28 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.

virtus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod nascitur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et enim Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mihi sis est sextus illi qua vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

In mense autem sexto, &c. Propter certitudinem historiarum additum distincte omnia Lucas describit, Tempus, locum, personam missam, personam ad quam missio facta est. Aptem autem Mariam & virginem nominat, & desponsatam viro, quia vtrumque esse debebat futura mater domini, Virgo quidem quoniam sine viui commercio nasci debuit dominus, ne duos haberet Patres, & ne peccato nasceretur: quod & diuinitate ipsius indignum fuisset, & nostram redemptionem impediuisset. Desponsata autem viro esse debuit, ne impudicitie adureretur infamia, & Christus tanquam illegitimus a Iudeis reiceretur, ne virginibus sinistra videntibus opinione velamen excusationis relinquere, sed docerentur omnes etiam infamiam vitare debere, ne etiam virginis verba suspicione mendacij essent obnoxia, vtque Ioseph virginitatis eius testis esset, & custos virginisque & pueri curator, & nutritor, atque per eiusdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid esse cognosceretur, vt diuinus partus diabolo celaretur, typumque preesse ferret Ecclesie, quae virgo simul esset, & desponsata Deo. Notandum autem desponsatam dici, & eam quae promissa tantum est, & necdum tradita viro, & eam quae iam tradita est viro, nonnondum ab eo cognita, atque hoc secundo modo intelligendum videtur quod dicitur virgo desponsata viro, eo quod apud Mattheum desponsata haec virgo vxor Ioseph dicitur, & Lucas dicit Ioseph profectum in Berthelem cum desponsata sibi vxore.

Ingressus Angelus ad eam dixit. Dum ingressus Angelus dicitur significatur & corporali specie apparuisse & in conclauis, ac secundo loco cum sola locutum virginem. Aue gratia plena. Pro Aue Graeco est χαίρεις quae dictio significat gaude, salue, vale, & dubium est per quod horum sit ressenda hoc loco. Verisimilius tamen est Angelum vltim forma salutandi Hebraeis familiari, vt dixerit. Pax tibi, quemadmodum & Iudaeis, cum officio salutis, dominum dixit: Aue Rabbi; & cum scribitur Christus post resurrectionem dixisse mulieribus: Aue te vbi Graecis est χαίρεις autem. Porro quod nos habemus Gratia plena, Graece est χαίρεις ἡ πληρῆ, quod ad verbum sonat gratificata, hoc est, quae Deus singulari, & gratuito suo fauore sibi gratiam fecit, & gratiam habet, pro gratificata tamen mollius est si dicatur, & vertatur gratiosa quamuis ea dictio Graece vocis significationem non adaequet. Quod si autem dum dicitur virgo plena gratia, nomen gratiae accipitur

accipitur & quatenus significat Dei donum, & simul quatenus significat fauorem, & acceptationem alicuius, quae duo sunt inseparabilia coram Deo: iam Graecae dictionis significatio pene tota exprimitur, vt gratia plena idem sit, quod per plenitudinem donorum gratiae Dei multam consecuta gratiam apud Deum, hoc est, multum accepta Deo. Non explicat autem Angelus apud quem sit reddita gratiosa, & plena gratia: tum quia secundum veritatem absolute erat gratiosa, & gratia plena, tum quia hoc explicandum sequentibus verbis seruabatur.

Dominus tecum s. est, non imprecatiue sed affirmatiue, secundum communiorem sensum istud accipiendo, vt triplex gaudij causa exprimitur: Gaude, & Aue, quia gratia plena, quia dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque dominum cum ea esse, quod ei faueret, eamque inhabitaret.

Benedicta tu in mulieribus. Secundum veteres intelligitur Maria hic praedicari & dici esse benedictam non quidem apud homines, sed apud Deum & a Deo quomodo ipsi Iudith dictum est, benedicta es tu filia a domino Deo excelso pra omnibus mulieribus super terram. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifeste patet ex pronomine, Tu. Pronomina enim vsurpant Hebraei loco verbi substantiuu praesentis temporis, proinde perinde ferre est ac si dictum fuisset, benedicta es inter, &c. Et expendenda diligenter emphasis quae est in pronomine tu, & in praepositione In, vel inter. Non enim dicitur quemadmodum Iudith, benedicta pra mulieribus, hoc est, magis quam reliquae mulieres, sed benedicta (inquit) tu inter mulieres, quasi dicat. Tu sola inter omnes mulieres maledictionis experta, reliquae omnes maledictioni obnoxiae.

Quae cum audisset. Graece non est audisset, sed ἠδὲ ἠδύσθη, id est, illa autem cum vidisset. Et verisimile est non Interpretis sed scriptorum vitio in nostris libris irrepsisse audisset pro vidisset, quod offenderet quosdam sermonis in speciem absurditatis. Ergo si legatur vidisset, verisimilior erit sensus, vt intelligatur Maria etiam ex viso Angelo nonnihil turbata fuisse, sed magis tamen ex auditu eius sermone, qui inchoatam turbationem ex visione Angeli magis auxit. Incertum est enim an Angelorum visionibus afflicta fuerit Virgo (vt volunt ij qui dicunt illam non turbatam eius visione, sed sermone tantum) deinde quod virginum sit ad omnem viri pauere inopinatum ingressum. Turbatur autem in sermone Angeli virgo, quia insolita erat saluationis forma: ob quam nouitatem metuebat libidiosa ne esset saluatio, an diuina; rursum sermo ne fallax esset an verus. Quoniam enim pudica erat suae pudicitiae metuebat, quia saluatio blandum quid & amatorium praeferebat, quia gratiosa saluabatur. Quoniam autem humilis erat, & nihil de se magnifice sentiebat: nequaquam sibi conuenire putabat,

Math. 1.
cap. 2.

putabat, vt benedicta inter mulieres saluaretur. Verum quam turbatur, non tamen turbatio mentis iudicium ademit & vsu, vnde de ea non dicit quemadmodum de Zacharia, & timot irritum super eam: sed vt constantiam animi eius, & turbationis moderationem insinuaret, subiicit:

Et cogitabat qualis esset ista saluatio: Per quod etiam prudentiam Virginis notauit: Prudentis enim summæ erat nouam, & insolitam, tamque magnificam salutationem secum expendens, & examinare, neque statim ei oblitere per incredulitatem, neque statim ei parere ex leuitate: vt sic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ diuitiam. Itaque prout pendens Angelus iustam eius turbationem, & meticulosam cogitationem; non passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & salutationis roræ causam exposuit, dicens: *Ne timeas Maria*, quasi dicat, ne metuas quasi à me blanda, atque magnifica salutatione hac sollicitaris, vt aut a virginitatis, aut ab humilitatis tuæ statum excidas. Ideo enim noua hac, & magnifica te compello salutatione, *Immo nisi enim gratiam apud Deum*: Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id quod perditam gratiam & à se quaesitam inuenit, sed quoniam obtinuit Dei fauorem, & conlecta est, illi placeret. Cum autem commune Virgini sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se fauorem: exponit Angelus in sequentibus quam singularem, & proprium Dei fauorem sit consecuta, simpliciter declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: *Ecce concipies*, quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Esaiæ cap. 7. *Ecce virgo concipiet*, &c. Nam & illo loco pro quo nos habemus vocabitur nomen eius, Hebræa habent, vocabitur nomen eius, ipsa scilicet virgo: Itaque dum dicit Angelus, concipies, paries, & vocabis: significat in ea vaticinium Esaiæ completum. Per aduerbium ergo (*Ecce*) demonstrat nouum quid & admirandum in Virgine adimplendum quod ipsum Esaias demonstrare voluit, & pro nouo signo dedit domui David. Adiecit autem *in utero*, siue vt ostendat ipsum dominum ex virginali utero incarnatum substantialiter, siue quia dominum iam in corde virgo conceperat, quem præterea etiam in utero conceptura prænunciatur.

Hic erit magnus. Magnus dictus est, tum propter diuinitatis summx vniorem, tum propter potentiam eius maximam, qua in assumpta humanitate magna erat operaturus, docendo, miraculabundo, & diabolum superando.

Et filius altissimi vocabitur. Non falso, sed quia talis verè erit. Vocabendus autem erat filius altissimi primum quidè à Patre, qui primum in baptifmate, deinde in transfiguratione, hic (inquit) est

filius meus dilectus: deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex doctrina eius cælesti, & miraculis propria potestate æditis colligentibus, & credentibus.

Et dabit illi Dominus Deus sedem David. Cum esse magnum & vocari filium Dei, etiam aliis quadam ratione conuenire possit, & in scripturis quibusdam tribuatur: explicat iam aliam filij conditionem, qua ab omnibus manifestè, separetur, ostenditque eum futurum Messiam illum iam diu expectatum, atque in eo adimplendas eas scripturas, quæ de perpetuo regno Davidis Messie tradendo loquuntur. Dicitur autem regnum Messie, sedes, & regnum David, *Regnum Messie* non quod temporale esset, sensibile, & terrenum, sed quod in regno Davidis, adumbratum fuit, & Dauidi in proprio semine promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omnium fidelium congregatio. Dicit autem: *dabit illi dominus*, vt significet hunc filium regnum Davidis non vi occupaturum, sed à Deo accepturum postquam per tyrannidè terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes, sibi vendicauerat. Porro sedem hanc Deus Messie dedit post resurrectionem, & Ascensionem, cum dixit ei: *Sede à dextris meis*: daturus eidem regnum eius perfectius in nouissimo die, cum omnia subiiciet sub pedibus eius.

Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud? Non quasi diffidens dicit, quomodo fiet istud: sed vt prudens, & intelligens, vt discat, modum inquirat. Non enim de effectu dubitauit: sed qualitatem ipsius quaerit effectus. Liquet enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non se dubitare de facto significauit vt Zacharias, non officium refurauit, sed accommodauit affectum, spondit obsequium: tantum de virginitatis adamato thesauro sollicita modum rei gerendæ necessarium sibi cognitu verecundè simul, & prudenter quaerit edoceri. *Et respondens Angelus dixit ei*. Docet modum Angelus, & de seruanda virginitate securam reddit. Quod autem dicitur *superueniet*, hoc est cælitus illaberetur in te, quemadmodum Apostolus dictus est. Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos: pro quo lucè vltimo dicitur, donec induamini virtute ex alto. Sicut *Act. 1.* autem etiam Apostoli iam à Christo prius per insufflationem accepissent Spiritum sanctum, rursus tamen in eos venire dicitur: ita etiam virgo & habuit Spiritum sanctum, & promittitur in eam venturus Spiritus, nimirum quod secundum alios effectus iam esset in ea venturus, quam hætenus in ea operatus erat. Quod autem sequitur.

Et virtus altissimi obubrabit tibi. Simplicissimè fuerit ita interpretari quomodo exponit Theophyl. sit sensus, cõteget te, & cõplexabitur, & vndiq; te circūdabit sicut auis obubratur pullos suos, & sic dicitur in Psalmis: Scapulis suis obubrabit tibi, vbi in Hebræo positurus

positum verbum simpliciter significat tegere, & operire, quod hic vsum fuisse angelum verisimile est, quandoquidem illo loco Psalmi est apud Græcos sicut hoc loco *ἐπιτιμία οσιου*. Pro intelligendo enim vero huius loci intellectu, sciendum quod cum in generatione hominis ex parte viri duo requirantur, nempe fortitudo viri generantis, & amplexantis mulierem, & semen in muliere immissum: pro semine virili Spiritus sanctus promittitur, pro virtute autem viri, & complexu enim, fortitudo Dei, illiusque complexus sanctissimus. Non enim in hac admiranda Christi conceptione Spiritum sanctum intelligere debemus tanquam generantis Patris supplet locum, ne Christus filius Spiritus sancti asseratur, quamuis alioqui indiuisa sint opera Trinitatis: sed dum Patrem obtinere locum generantis, Spiritum sanctum autem à Patre procedentem locum feminis, quatenus in semine. non substantia corporalis, quæ in conceptione transmutatur, sed virtus actiua intelligitur. Iam virtus altissimi non ipse filius, nec Spiritus sanctus, sed simpliciter potentia Dei patris intelligitur, quæ virginem totam circumdedit, & sanctè complexata est: id per Spiritum sanctum suum in virgine operans, quod solet maritus per corporale semen.

*Christus
quatenus
filius Dei.*

Ideoque & quod nascetur ex te sanctum. Dicitio sanctum, cū prædenti verbo nascetur iungenda est, non cum sequenti vocabitur. Dicit ergo nascetur sanctum, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo nascuntur semine, in mundi nascuntur. Ex duobus autem præcedentibus duo hic inferuntur. Ex eo enim quod dixit Spiritus sanctus superueniet, inferitur hic quod nascendum erat fore sanctum. Ex eo quod dixit virtus altissimi, nempe Dei Patris obumbrabit, & complexabitur inferitur quod nascendum erat vocandum filium Dei Christum. Item, eo quod ex Spiritu sancto, & virtute Patris, nascitur enim vocandum erat filius Dei, primum, quia ratione temporalis generationis filius Dei dicendus erat, vt qui naturam suam humanam non ex viro sed ex Deo Patre suo accepit, qui viri locum in virgine suppleuit. Deinde quia temporalis hæc generatio arguit & eternam eius generationem, qua per naturam diuinam filius est Dei. Non enim hæc Natiuitas alteri conueniebat quam ei, qui verè esset Dei filius, & rursus filium Dei aliter in tempore nasci non foret congruum. Notandum autem Græca non habere futurum præteritum, sed præsens tempus *γεννώμενος* quod nascitur, per quod significatur in proximo esse vt nascatur, vt rectè per futurum verbum noster Interpres.

Et ecce Elizabeth cognata tua. Quoniam supernaturalis est modus concipiendi, quem dixit Angelus, eundem comprobatur, & confirmatur testimonio alterius modi etiã supernaturalis, licet minus

Nec hoc facit, vt aliquid ambiguitatis in virgine tolleretur, sed vt integram eiusdem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Aptissimum autem exemplum ab Angelo asseritur quod confirmet virginis fidem, quæ oppugnari in ea potuit, partim ab eius summa humilitate, partim a rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum asseritur quo vtrique occurrit. Quoniam enim natura simul & ætate sterilis concepta contra naturam: confirmatur virginis contra naturam conceptio: Quoniam verò cognata virginis fuit, sterilis illa, quæ contra naturam concepta: merito credere debuit virgo simile beneficium Dei etiam sibi conferri posse. Nihil autem obstat cognationi Virginis & Elizabeth, quod illa de tribu Iuda, hæc vero fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre vero de sa *Maria* militia David. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu *quomodo* Iuda duas genuisse filias, primam Annam, secundam Ismeriam. *Elizabeth* Annam ex Ioachim de domo David genuisse. Mariam, Ismeriam vero sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Porro Angelus ipsius Elizabeth conceptum duabus rationibus admirandum ostendit, primum cum dicit: *concepit in senectute*, deinde cum dicit eam vocari sterilem. Est autem emphasis in eo, quod dicit eam vocari sterilem: quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, vt ob eam cum opprobrio vocetur vulgo sterilis. Tempus vero conceptus aperit, dicens:

Hic mensis sextus est illi. Vt ostendat conceptum huius sterilis iam certo cognosci posse, tum ex tumente vtero, tum ex motu viuentis in vtero infantis. Adtingit autem & communem fidei commendatæ rationem, dicens: *Quia non erit impossibile.* Quæ causalis sic superioribus videtur coniungenda: Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi assero, ideoque in ea istud Deus operatus est, vt cetis cognoscas, & tecum omnes intelligant, quod non erit impossibile apud Deum omne verbum. Porro sententia hæc dupliciter intelligi potest, primum vt sit iste sensus. Omne verbum Dei, hoc est quidquid Deus loquitur, prædicat, & promittit, non est ei impossibile vt illud præster. Alij tamen secundum phrasim Hebraicam verbum hic accipiunt pro re, itaque sensus esset nulla res impossibilis, vel nihil impossibile est apud Deum. Cum autem dicitur nihil esse impossibile Deo, intelligi debet nihil eorū, quæ vult Deus impossibile esse ei vt præster.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini. Edocta Virgo modum quem quaesierat, exemploque confirmata nihil ulterius interrogat: sed fide plenā, atque ad obediendum, promptissima humillimè, & modestissime paucis verbis respondit dicens: *Ecce ancilla domini, quæ verba dupliciter explicari possunt.* Primum hoc modo, *Ecce agnosco me esse ancillam Domini, cuius me obsequio* totam

toram dicauit, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi sicut tu locutus es. Secundo sic: Ecce offero me ancillam domini paratam ad omne obsequium eius, itaque placet, imò opto ut fiat mihi, &c. Illud enim fiat, non tantum contentis est, sed simul etiam optantis, & deprecantis, ut tantum deum consequatur. Testatur itaque hæc virginis responsio in primis quidem sinceram animi eius fidem, deinde virginem quamdam modestiam in verborum paucitate demonstratam. Tertio summam obedientiam promptitudinem, postremo profundissimam & constantissimam virginis humilitatem.

Visitat à Maria Elizabeth.

Luca 1. CAP. IIII.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montem cum festinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in munus Zacharie, & salutauit Elizabeth. Et factum est ut audiuisset salutationem Maria Elizabeth, exultauit infans in utero eius. & repleta est spiritu sancto Elizabeth. & exclamauit voce magna. & dixit: Benedicta tu inter mulieres, benedictus fructus ventris tui. Et vade hoc mihi. ut veniat mater Domini mei ad me. Ecce enim ut facta est vox salutationis tue in auribus meis exultauit in gaudio infans in utero meo. & beata que credidisti: quoniam perficientur ea que dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in salutari meo. Quia respexit humilitatem ancille sue, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia erit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progeniem, timenzibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede. & exultauit humiles. Esurientes inpleuit bonis, & ditates dimisit inanes: Suscepit Israel puerum suum, memorari miseriam die sua. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & seminibus eius secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reversa est in domum suam.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montem anea cum festinatione in ciuitatem Iuda, &c. Attendenda diligenter verba, quibus Mariæ actionem Euangelista describit, commendant enim nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes Spiritus sancti. Ex primis quidem rursus ipsius humilitatem commendant. Quæ enim meruerat visitari ab Angelo, ac tam magnificè ab eo saluari, quæ se matrem Domini, & Messie factam esse cognouit, non indignatur præcursoris sui matrem visitare, eamque prior salutante, memor scilicet officij sui, quò decebat ut iunior seniori delectetur.

et obsequium: idem certe humilitatis exemplū relinquens, quod postea filius suus veniens, & ab eo baptisatus. Deinde ea verba, eiusdem sedulum studium congratulandi & obsequendi cognatè insinuant: quod utiq; studium ex pietate, & charitate magna proficiscebatur. Itaque hanc secularitatem; & eiusdem charitatem tria illa insinuant quod abesse dicitur in montana, quod cum festinatione, quod in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursum eiusdem læticia de bono cognatè commendatur, in eo quod cum festinatione profecta scribitur. In quo eodem etiam virginis pudor ipsius indicatur, ac postremum quod festinasse dicitur efficacem, quæ in ea erat Spiritus sancti gratiam, eiusdemq; gratiæ conditionem designat. (Nam ut inquit Ambrosius) nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. Plerique autem ciuitatem Iuda existimant Ierusalem, quæ tñ ali quando fuerit computata in tribu Beniamin: tamen postquæ Dauid illic Iebuseum expulit, & in ea sedem suam regiam constituit, cepit annumerari tribui Iuda, cui etiam tribus Beniamin semper coniuncta mansit. Existimant etiam ad hanc ciuitatem Mariam non sine Ioseph iam facto coniuge eius accessisse: quod eo potest videri verisimilius, quod hæc Mariæ profectio circa tempus solennitatis paschalis facta sit, ad quæ omnes viri ascendere præcipiebatur: Et factum est ut audiuisset salutationem Mariæ, &c. Oslendit Mariæ salutationem nõ fuisse vulgarem, sed admodum efficacem. Ad eam enim duplex effectus subsequutus est admodum mirabilis. Nam audita salutatione ab Elizabeth & Ioannes in utero gestiens exiit, & Elizabeth repleta est Spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocem Deum, quem in utero gestabat incarnatum operatum fuisse potentia suæ diuinitatis. Porro cū dicitur: exultauit infans, non est pro exultauit, idè verbū apud Græcos quod postea cum dicitur Maria, exultauit Spiritus meus. Ibi enim est ἠγαλλίασις hic vero ἐκχύσις, quod non significat lætaturus, sed saluit, aut, exiit, & pro in gaudio, Græcè non est in ἠγάλλει sed ἐκχύσει, quod gesticulationem magis significat, quàm gaudium. Itaq; sensus esse potest exiit cum gesticulatione, hoc est, gesticulo, sicut in psalmis, bene psallite in vociferatione, i. cum vociferatione, & vociferando. Iam gesticulatio hæc intelligi potest in Ioanne fuisse etiã sine gaudio mentis, & cognitione presentie Dei sicut intelligit Aug. de exultatione. Et quamquam alia sententia, qua dicitur Ioannem cognouisse dominum, & matrè domini esse præsentem; Ioannes communior sit, ut quæ etiam in Ecclesiastico officio decantetur: an cognouit matrem suam non videtur in ea parte, qua purat. Ioannem non esse minùs sanctificatum à Spiritu sancto in utero, nec illius exultationem Matrè factam à Spiritu sancto inhabitante, & sanctificante Ioannem; mini esse sed presentem.

sed tantum à Spiritu sancto operante in Ioanne, qui Spiritus etiam miracula potentiae suae in peccatoribus, & brutis operatur. Nam cum hic locus, quo exultasse Ioannes dicitur coniungitur cum eo, quo promissum fuit replendum eum Spiritu sancto adhuc ex verbo Matris: factis patet Ioannem Spiritum sanctum accepisse ad glorificationem Virginis: qui insensibiliter eum sanctificans sensibiliter etiam in eo per exultationem operatus est.

Et exclamauit uoce magna & dixit. Benedicta tu, &c. Quae prius tacita latitauerat conceptum pudore dissimulans, mox ut repleto iam Spiritu sancto edocente eam quid protenderet Filij exultationem diutius continuit animi sui gaudia: sed ex subita inflammatione Spiritus, & insigni affectus lætitiæ, ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu spiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex utriusque tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est, Elizabeth perinde quasi Angelum audisset cum Maria loquentem, ita uerbis angelicis auspicaretur suam gratulationem. Adhuc autem ad uerba Angeli Elizabeth. *Et benedictus fructus uentris tui.* Quod secundum Theophyl. intelligi potest dupliciter superioris esse adiectum. Primum quidem quod multæ sanctæ mulieres pepererunt improbos, ut Rebecca Esau; ideo non solum benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundo intelligi potest adiecta hæc pars, ut per eam explicaretur causa benedictionis Mariæ, sicut & Angelus causam benedictionis explicauit, dicens. Ecce concipies. Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus: ita ut cõiunctio, & accipi hic possit, sicurique propterea, pro quia, notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, sed cum limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem uentris eius benedictus dicitur absque limitatione, & benedictus quidem. Solus enim Deus absolute benedictus. Solus etiam hic fructus uentris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiscentia tibi sub maledictione nascuntur natura scilicet filij iræ. Itaque benedictus dicitur hic fructus: non solum tanquam Deus, sed etiam quatenus homo: eo quod expertis omnis maledictionis apud Deum plenus esset omnium diuinorum charismatum benedictionibus: ita ut de eius plenitudine omnes essent accepturi. *Et unde beatus Hieronymus ut ueniat,* quasi dicat, quibus meis meritis, quæ uel iustitiæ uel caritatis hæc mihi contigit. Agnosco sanè maiorem hanc felicitatem esse, quam ut ullis meritis, factisque meis ascribi possit. Mater autem Domini uocat etiam ante quam peperit. Alias enim (sicut Theophyl.) non solemus matres uocare prius, quam percipiamur, propter metum abortiendi: In Virgine autem nihil tale percipi oportebat. Deinde aliarum conceptus non statim est animatus: uirginis uero foetus mox ut conceptus fuit, animatus est: ideo à conceptione mox mater dici uerè potuit. *Dicens autem*

mater Domini mei, ostendit à Spiritu sancto edocentem se utramque foetus naturam, Dei scilicet & hominis. Propter naturam enim humanam dixit: Fructus uentris tui, propter diuinam, domini mei. Afferit autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nempe quod hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gestulatione filij sui, Spiritu sancto scilicet edocente quid ea portenderet gestulatione: simulque intelligi potest causam reddere quare foelicem se reputauerit ob aduentum Mariæ, quod scilicet illius aduentum, & salutationem tam senserit efficacem. Ecce enim inquit, ut facta est, &c.

Iam quod sequitur: *Et beata quæ credidisti,* Græca modo habent per tertiam personam ad uerbum sic: beata quæ credidit, quoniam erit perfectio dictis ipsi à Domino. Porro Interpres noster pro *ipsa* legisse uidetur cum aspiratione *βωην*, & sic potest totum per secundam uerbi personam, uiderique potest ea lectio esse uerissimior. Quod si autem per tertiam legatur personam, intelligi debet Elizabeth hic prophetantem prophetico more mutasse personam. Aut alias personas in hoc colloquio fuisse praesentes, ad quas conuerfa Elizabeth beatam praedicauerit uirginem quod crediderat. Illud autem à domino si referatur ad participium, dicta, exponi debet pro ex autoritate & nomine domini, alioqui referri posset ad uerbum perficitur, ut sit sensus, quæ dicta sunt tibi, perficientur à domino.

Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Rursum in Virgine hic admiranda offertur summa mentis illius humilitas animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Magnificare autem hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinemque Dei agnoscere, admirari, & praedicare. Dicit autem: *Anima mea,* ut insinuet se non lingua tantum, sed magis anima, & ex praecordiis se dominum laudare, & glorificare. Porro cum exultare potius ad corpus pertinet (significat enim quandam lætantem gestulationem) hic tamē ad Animam & Spiritum transfertur: ad significandam lætitiæ magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudium, quo Anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem & lætari in Deo, est de Deo gaudere, eumque gaudij nostri esse obiectum & materiam. Bene autem prius dixit: Magnificat, deinde exultauit, Cum enim magnificare pertineat ad intellectuam uiam, exultare uero ad uoluntatem, & affectum: istud ex illo nascitur. Dixit autem prius Animam, postea Spiritum Hebræorum more, quibus solenne est idem, in Canticis maximè, sub aliis repetere uerbis. Aut animam simul dixit & Spiritum, significans totum Animam quanta, quanta erat in Deum ferri, quatenus scilicet & humana, & diuina respicit. Iam in his duobus uersibus

dominum & Deum, simpliciter intelligimus vtrumque significare Deum communiter, hoc est, vt totam includat Trinitatem. Per saluari autem Græcis est σωτηριε. i. saluatori. Sed frequenter in scripturis salutaris, vel salutare accipitur pro Saluatore, vt ipse Dominus meus, & salutaris meus.

Psalm. 24
Ch. 135.

Quia respexit humilitatem ancilla sue. Diuino humilitas hoc locum significat exiguitatem, & abiectionem, hæc enim est eius vera propria significatio. Nec est Græcis respexit humilitatem, *ἡ ἀπειθήνη ἐπὶ τῆς ἁγίας*, id est, respexit ad humilitatem, quam vis ad sensum parum faciat. Itaque sensus est, Respexit exiguitatem ancilla suæ, hoc est, me exiguam, & infimam, ancillam suam. Secundum quem sensum magis his verbis Virginis modestia, & humilitas animi nobis commendatur, quam si nomen humilitatis hic pro virtute acciperetur. Non enim solum Deum respexisse dicit, ad ancillam suam, imò, quod magis aliquid est, exiguitatem ancilla suæ, quod intelligendum potissimum de exiguitate quoad merita. Existimabat enim se nullius meriti, nullaque virtutis, nec id quidem fidei, aut falsi quoniam considerabat se ipsam ex parte sui, non ex parte donorum. Ostendit autem quod tum dominus se respexerit, dum addit.

Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quasi dicitur. Tanto ille me prosequutus est fauore, vt ob eum non a te solum ð Elizabeth beata sim prædicanda, aut ab huius ætatis Iudeis felicem etiam prædicaturæ sint omnes generationes, quæ seculis omnibus sibi succedentibus vniuersum orbem inhabitabunt. Porro dum se beatam dicendam asserit: rursum significat se meritum suorum meritorum habere respectum. Siquidem ab eo factum verè dicitur, quod nobis non nostris meritis, sed gratuita munere concessum est. Proinde rationem subdens quare beatam eam sint omnes prædicaturi.

Quia, inquit, fecit mihi magna, vel vt potius significat dicitur Græca μεγαλίας magnalia aut magnifica, quasi dicat. Non propter meam virtutem existimo me ab omnibus prædicandam fore, sed quia fecit mecum magnalia qui potens est. Adiecit *quis potens est* (pro quo Græcis est vna dictio ἰδιουαλος potens) vt quis minus credat his, quæ ab ea dicuntur, & incredibilem nostræ conceptionis modum per considerationem omnipotentia vniuersæ altitatis.

Psalm. 110.

Et sanctum nomen eius. Hæc pars sic intelligitur. Et sanctum nomen eius, quemadmodum in Psal. Sanctum, & terribile nomen eius, supple est. Proinde Maria postquam de Dei in se declarata nitate, & potentia cecinit: hic iam in generali de excellentia Dei canere incipit, ex plenitudine deuoti cordis primum pensin in consideratione sanctitatis misericordiae potentiae, & Iustitiae diuinae.

Benè autem postquam prædicauit Dei in se declaratam potentiam, prædicat etiam virtutes sanctitatem: quoniam & Angelus per Spiritum sanctum, & virtutem Patris, conceptum filij Dei in ea perficendum prædixit. Sanctum itaque Deum dixit merito, quia in summa puritate per illius sanctitatem tam sanctum concepit filium.

Et misericordia eius in progenie in progenies. Post prædicatam Dei sanctitatem, commendat etiam communem eius misericordiam. Communem, inquam, & omnibus seculis, & omnibus sine discretionem personis, quæ timent illum. Quamuis autem misericordia Dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundum aliquos effectus communis timoribus, & non timentibus eum: perfecta, tamè Dei misericordia solis timentibus eum conuenit, quæ consistit in subleuatione a vera miseria, hoc est, a miseria æternæ damnationis, & in eo, quod in presenti vita omnia eis in bonum Deus cooperari facit, & post hanc vitam æterna felicitate gaudere donat. Aperte autem potius dicit timentibus eum, quam sperantibus in eum, aut diligentibus eum: quia prius de Dei potentia, & sanctitate cecinit quibus respondet in nobis timor, & reuerentia Dei: Nomine enim timentium significat pie reuerentes Deum, quod sanctitati Dei debetur.

Fecit potentiam in brachio suo, &c. His verbis non solum intelligendum est eam ea, quæ tum erant præterita, sed sub intellectu literaliter, qui est de rebus temporalibus & sensibilibus simul etiam conuenit, quemadmodum frequenter in Psalmis, & in Annæ cantico (cuius argumentum ex magna parte imitata est Maria) intelligere mysticè spiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta sensibilia prioribus temporibus a Deo facta, iamiam per Christum erant perficienda: vt ita intelligamus hic eam præterita vt simul etiam futura, prophetice canantur. Itaque fecit potentiam in brachio suo, hoc est, per virtutem & fortitudinem suam frequenter potenter operatus est, & mirabilia designauit. Brachium enim conuenter accipitur pro Dei virtute sicut alias factum est. Potentia vero hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potentia perpetratis referri ad Deum, sed ad superbos patet ex Græcis, quæ habet *καρπίνας ἀβύσσου* cordis ipsorum. Porro ablatius iste mente, vel cogitatione iungi potest vel cum superbis, vel cum disperdit. Si priori modo sensus erit, Disperdit eos qui superbierunt in cogitatione cordis sui, quique apud seipos de se magnifice senserunt. Si vero coniungatur verbo disperdit, sensus erit, disperdit superbos per cogitationem ipsorum: vt significetur superbos suis ipsorum consiliis dissipari. Dispergere autem dicitur Deus superbos, non solum quia eos secundum locum dispergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudæis, sed quoniam eos perdit, conatus frustratur, viresque aufert. Itaque *deposuit potentes de sedibus suis*, dum potentes frequenter Reges potentes

state exiit, dum & dæmones id sedibus regni cælorum deiecit ac de
 mum dominium super seculis eis abstulit, dū & Iudæos in populo
 Dei primū obtinentes locum iā inferiores fecit, translatō ab eis in
 gno ad populum Gentilem. *Et exaltauit humiles*, id est, abiectos &
 viles. (Nam cum humiles hic opponantur potentibus, videntur hu
 miles potius debere intelligi viles, & ignobiles, quam humiles con
 de, quanquam Græca dictio vtrumque significet, sed magis viles
 quia frequenter viles ad regale solum euexit, vt patet in Saul, Da
 uide, & aliis, deinde quia homines ad regni cælestis gloriam pro
 uexit, eisque dæmonibus imperandi potentiam dedit, postremū
 quia Gentes in populo Dei primū iam dedit obtinere locum.
 Ita & *esurientes*, hoc est indigentes *impleuit omnibus bonis*. Nam fre
 quenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes om
 ni gratia Spiritus olim destitutas, omnibus bonis spiritualibus per
 Christum impleuit, & omnes qui esuriunt Iustitiam, & virtutem
 & hic, & postea saturat. Deinde vero contra *dimisit* vel vt habet
 significantius Græca *ἱκανοποιῶν*, hoc est, emisit, scilicet a se me
 nes & vacuos, quia frequenter omnibus bonis abundantes ad in
 piam redegit, & Iudæos, qui per cognitionem legis, & Iustitiam,
 quæ in lege est nullo se indigere putabant apud Deum reiecit a
 omnibus bonis vacuos. Et quotquot abundare se existimant di
 uitiis ingenij sapientiæ & potentia humanæ, indignos reputat quo
 suis spiritualibus bonis ditet.

Suscipit Israël puerum suum memorari misericordiam suam. Per Ista
 lem ad literam intelligit veterem populum Israëliticum, cui pri
 mum natus, & missus est Saluator, & ex quo plerique credens
 saluari sunt: quamuis populo illo magna ex parte Christum re
 ciente Gentilis populus in illius locum successit, factus per ip
 sum Israël, & semen Abraham, de quo proinde mysticè istud intelli
 gi debeat Israël em autem puerum suum vocat, hoc est, seruū
 suum ad distinctionem Gentium idolis seruientium. Hunc itaque
 suscepisse Deum dicit, quia more succurrentis, ac manum por
 tis, eum saluandū ab hostibus suis, & omni malo recepit. Porro
 eo quod sequitur *memorari misericordiam suam*. Interpretē vertisse in
 titiū, memorari & non participiū recordatus vt cātur in Ec
 clesiastico officio, patet & ex Latinis codicibus emendatis, & Gra
 quæ habent Infinitiuum *μνησθῆναι*, quem in Cantico Zachariæ
 tit pro memorari. Debet autē Infinitiuus ille vtrobique exponi
 vt memor esset, & hoc ipsum sic, vt memorē se declarat. Tu
 enim dicitur nobis Deus alicuius memor: dū qui ad tēpus vultus
 oblitus esse, memorē se ipso opere & effectu declarat. Iā postquam
 dixit ad *Patres nostros*, explicat quos Patres intelligat, nempe Ab
 hā, & semen eius Isaac, Iacob, & Dauid, illud autē *in seculum*, vel
 habent Græci in seculū, potest cōiungi sū femine eius, vt significet

semen Abraham duraturū in perpetuū. Aut cum misericordiam &
 Infinitiuo memorari, vt sit sentus, vt recordaretur misericordiam
 suam in perpetuum exhibendo, aut vt recordaretur in perpetuum
 misericordiam suam.

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus. Videtur Lu
 cas istud addidisse, vt indicaret ante partum abiisse virginem: quæ
 cum in mense sexto venerit ad visitandum Elizabeth, & apud eam
 non integris tribus permanferit mensibus, significatur ante no
 num mensem abiisse. Abiens autem non diuertit alio, sed reuerfa
 est in domum suam.

Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela, benedicit Deum. Lucæ. 1. CAP. V.

Elizabeth autem impletum est tempus pariendi. & pepe
 perit filium. Et audierunt vicini & cognati eius quia ma
 gnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & cō
 gratulabantur ei. Et factum est: in die octauo venerunt
 circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui
 Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur
 Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vo
 ceretur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum.
 Et postulans pugillarem, scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mira
 ti sunt vniuersi. Apertum est autem illud eos eius, & lingua eius, & lo
 quebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eo
 rum: & super omnia montana Iudæe diuulgabantur omnia verba hac,
 & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas
 puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater
 eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens: Benedictus domi
 nus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ. Et ere
 xit cornu salutis nobis, in domo Dauid, pueri sui. Sicut locutus est per os
 sanctorum qui a seculo sunt prophetarum eius, Saluati em ex inimicis no
 stris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam
 sū patribus nostris: & memorari testamenti sui sancti, Iusurandū quo
 iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, Vt sine timore,
 de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi. In sanctitate
 & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Et tu puer propheta altis
 simi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad
 dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum.
 Per visera misericordiam Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex al
 to. Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad diri
 gendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat & confortaba
 tur spiritu. Et erat in desertis usque in diem ostentationis suæ ad Israël.
 Elizabeth autem impletum est tempus pariendi. Quemadmodum
 in scripturis de solis Iustis dicitur quod impletis diebus suis

Ambros.
& Theo-
phyl.

plenique dierum mortui sunt : ita plenitudo dierum non ponitur in scripturis nisi in generatione Iustorum. Plenitudinem enim habet Iusti vita, dies autem impiorum inanes sunt ; & imperfecti nec completi sunt peccatorum partus, meliusque illis fuisset, si non fuissent.

Et peperit filium. Istud adiectum, ut ostenderetur re ipsa promissionem Angeli iam adimpletam, qui dixerat vxor tua pariet tibi filium.

Magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa. Hoc est, non solum fecit eum ea misericordiam, sed fecit misericordiam suam erga illam esse magnam: quod scilicet non solum a sterilitate pro proprio eam liberauerit, sed id etiam in senectute eius fecerit, prolemque in super dedit non femininam sed masculam. Ob quam insignem Dei misericordiam *congratulantur ei*, aut potius habent Græca *συνίχασαν αὐτῷ* congaudebant ei. In quo ostenditur iam impræca quod dictum fuit ab angelo multi in matritate eius gaudebunt.

Vocabant eum nomine Patris sui Zachariam. Hoc est, vocare ceperunt, & voluerunt, Quoniam enim Pater elinguis erat, qui debet esse autor imponendi nominis: cognati suspicantes id Patrem vole, quod vulgo solet esse gratissimum, appellare ceperunt eum nomine Patris sui. Mater contra contendit eum vocandum non Zachariam, sed Ioannem.

Et pastulans pugillarem. Hoc est, postquam postulasset non quidem per vocem, sed similiter per nutum, tabellam scriptoriam: Quod autem sequitur, *scripsit dicens*, dixisse intelligendus est, quod loquutus sit non ore, sed per scripturam loquentem. Non scripturam autem, Ioannes vocabitur nomen eius, sed *Ioannes est nomen eius* quasi dicat, Quid de nomine imponendo solliciti estis, cum nomen sit ei impositum a Deo.

Et mirati sunt uniuersi. Tum quod in nomine tam nouo amplexerent se conuenirent parentes, tum quod significaret Zachariam nomen illi iam prius esse impositum. Admirationem auxit miraculum solutionis linguae, de quo sequitur: *Et factus est timor et admiratione scilicet.*

Et super omnia montana Iudea divulgabantur omnia verba, id est facta hæc, nempe quod anus pepererat ex sene, quod in nouo nomine inter se parentes conuenierant, quod filius hic ab angelo promissus esset, quod Pater prius ex loquente mutus factus rursus ex mutato facundus in laudem Dei prorupisset, quod utique parens spiritu diuino affatus esset. Quæ omnia hi, qui audierant, *posuerunt in corde suo*, hæc est, pressius apud se de his rebus cogitauerunt, ex his precludijs colligentes naturam puerum magna, & iudicata patraturum, cuius natiuitas, & conceptio iam tum prodigiosa

insinuaretur, atque ob hæc dixerit apud sese, & adiuuicem. *Quisnam pater iste erit*, quasi dicerent, Cum nemo Prophetarum tam prodigiosè natus sit, omnino apparet ad res summas deletum esse & matius quid quàm in reliquis retro Prophetis in hoc perficiendum.

Etenim manus Domini eras cum illo Græca habent tantum *καὶ*, id est, &. Tamen cū hæc particula videatur ab Euangelista apposita veluti ratione volente reddere quare de puero sic magnifice sentiri homines, videtur coniunctio &, debere etiam hic accipi pro quæ: ut bene verterit Interpres, Etenim.

Et Zacharias Pater eius repletus est spiritu sancto & prophetauit. Tum quia futura prædixit prius quidem de Metha, deinde vero de Ioanne, tum quia præcedentium oracula prophetarum prædicta de felicitate, ac salute per Messiam Israël obitura iam iam adimplenda canit spiritu prophætico intelligens, & explicans huiusmodi Prophetarum vaticinia spiritiualiter esse accipienda de salute vera quæ in peccatorum remissione consistit. Dicit ergo. *Benedictus Dominus Deus Israël.* Pro benedictus Græcis est *εὐλόγητος* quod proprie est laudandus, vel benedicendus, unde nostra littera sic accipi debet, benedictus sit Dominus, vel benedictus, i. Laudatus esse debet Dominus. Dicit autem Dominum Deum Israël, quamuis omnium esset Gentium Deus: quod ab Israëlitis populo singulariter agnosceretur, & coleretur, idque in typum populi qui ex Gentibus omnibus Dei per Christum erat agnitus, qui iam verior Israël dicitur, cuius peculiariter Dominus est Deus. *Quia visitauit, &c.* Deum visitare hominem cum in bonam partem accipitur (ut hic accipi significatur dum sequitur. *Quia fecit redemptionem, &c.*) est eorum qui neglecti visi sunt ab eo habiti memo rem declarare, eosque beneficijs afficere, & a malis liberare. At vero etsi & alijs in bonum Deus populum suum visitauerit, nunc singulari ratione visitauit, quia per filium suum in hunc mundum ad nos liberandos venit.

Et erexit cornu salutis nobis. Cornu salutis Hbraico tropo positum est pro cornu salutari vel saluifero, Erexit autem Deus in familia Dauid cornu salutare: quia gloriam regni, & potestatem superandi hostes populi Dei iam admixtam è familia Dauid, rursus nouo modo resuscitauerit in Christo iam nato ex familia Dauid.

Sicut loquutus est per os Sanchoriam. Ostendit hæc non casu contigisse, sed id nunc prestitisse, quod olim promiserat per omnium ora Prophetarum. Dicit autem *Sanchoriam*, ut ostendat se de his loqui, qui sancto afflati spiritu loquuti sunt.

Et qui a seculo sunt, qui fuerunt ab antiquis temporibus *Salutem ex inimicis nostris.* Coniungendus est accusatiuus Salutem cū verbo loquutus est, ut sit sensus, Sicut locutus est salutem per Prophetas, ita iam fecit redemptionem, & erexit cornu salutare. Porro accusatiuus

Salutem

Salutem hic accipi debet pro Salvatione, alioqui enim dure cohereret quod sequitur ex. i. de *Inimicis nostris*. Sunt autē Inimici nostri de quibus loquitur Satanas cum impiorum spirituum copijs, affectus pravi sollicitates ad ea quæ Deo sunt inuisa postremo homines Impij amantes magis quæ sunt huius mundi, quam quæ Dei sunt, per quos velut organa vim suam exerit diabolus. Ab his autem omnibus saluamur per Christum in præsentem quidem seculo secundum spiritum, in futuro autem etiam secundum corpus, & perfectius secundum spiritum.

Ad faciendam misericordiam cum Patribus nostris & memorari. *Et c.* Pro eo quod nos habemus ad faciendam & memorari, utrobi que Græcis est *ἰνὴ μνησὶς* & *μνησὶς* unde rectius virtutem que similiter vertisset, vt faceret misericordiam, & recordaretur, hoc est memorem se declararet. Referenda sunt autem hæc ad ea quæ præcedunt verba visitauit, fecit redemptionem, & crexit cornu, explicat enim finem ob quem hæc Deus fecit. Itaque sensus est, vt recordaretur Testamenti sui, & recordaretur Iusturandū, quod iurauit ad Abraham Accipitur autē hic Testamentum simplicitate Dei pro promissione, & pacto, quod proinde recte ponitur ante iurandum. Nam prius Deus pactum cum Abraham iniit sine iuramento, postea vero etiam iuramento pactum & promissiones confirmauit. Tam quod sequitur, *daturum se nobis*, quanquam hoc græmatica latina non bene admittat: tamen vt habeatur aptus sensus, & sensus Euangelistæ, præstat vt ab his verbis daturum se nobis noua incipiat intentia, & exponatur pro eo quod est, vt ipse daret nobis: sicut memorari exponi debet pro vt memoraretur. Qui autem daret nobis. Nimirum. *Vt sine timore de manu Inimicorum nostrorum liberati seruiamus ei*, vel, vt potius vertendum erat, *seruiemus ei*. In hoc autem versu illud *sine timore* potius coniungendum cum verbo *seruiamus*, quam cum participio *liberati*, vti sensus, vt nos liberati de manu. i. De potestate hostium nostrorum deinceps ei seruiamus liberè, & sine timore omni. Deinde veron explicatur: qua in re Deo seruire debeamus, nempe quod non in sola corporali adoratione, & externo cultu, neque in ceremoniis legalibus, sed potissimum in *sanctitate & Iustitia*. Ad excludendam autem omnem fictionem in seruiendo Deo adiecit *coram ipso*, quo simul significatur debita in seruiendo Deo reuerentia, quasi scilicet illo semper presente. Et quoniam non sufficit ad tempus Deo seruire, adiecit, *omnibus diebus nostris*. Porro pro sanctitate, non est *ἁγιωσύνη*, sed *οὐκ ὀπίστη*, quod potius significat pietatē, virtutem que debita reuerentia Deo, parentibusque deferretur. Itaque inter sanctitatem, & Iustitiam hoc loco hoc interest, quod sanctitas dicitur erga Deum, Iustitia vero erga homines, dum vnicique quod iustum est deferretur.

Genesi. 17
c. 22.

Et tu puer Propheta altissimi Vocaberis. Zacharias puerum etiam non intelligentem alloquitur more Prophetarum, qui etiam irrationabilia, & futuros quasi iam præsentem alloquuntur: idque ad instructionem audientium & legentium. Reddit autem Zacharias rationem ob quam vocandus sit Ioannes Propheta Dei, *præbis* enim inquit ante *faciem* que quidem ratio apta est, & conueniens. Nam parando vias Domini dicere debebat iam adpropinquasse regnum celorum, & mox post se venturū fortiozem se, qui baptizaturus esset in Spiritu sancto, deinde parando vias Domini digito com monstrare debebat eum, quem a solo Spiritu sancto diceret esse filium Dei, qui tolleret peccata mundi, que omnia manifestè ostendunt eum Prophetico spiritu afflatum fuisse. Porro parare vias Domini per tropum sic accipere debemus, vt quid tota Oratio significet explicetur, non autem pro quo singulae dictiones accipiantur vt sit idem, quod abijcere quidquid aduentum Domino possit esse offendiculo, & efficere vt ab hominibus facile recipi possit: quem admodum vulgo serui ante suos Dominos gradientes lapides ligna, & quidquid eiusmodi viam Domini remotari, aut in expeditam reddere possit, remouent. Proinde explicaturus quomodo Ioannes paraturus esset vias Domini, adiecit.

Ad dandam scientiam salutis plebi eius. Sensus enim est, præbis ante Dominum vt pares vias eius, hoc est, vt des scientiam salutis plebi eius. Per salutē autē intelligimus saluationem per Christū conferendam, & illud in *remissionem* coniungimus cum genitiuo salutis: vt significetur salus hæc cuius cognitionem illaturus erat Ioannes consistere in remissionem peccatorum, si legatur in remissione vt habent Græci; Aut eā salutem parari per remissionem peccatorum. Sic enim & nostra litera intelligi potest, & Græcorum. Deinde vt ne remissio peccatorum ex circuncisione, lege, propriisque operum meritis parari posse putetur, mox adiecit.

Per visera misericordie Dei nostri, significans remissionem peccatorū contingere per Dei misericordiam, eamque non simplicem, sed profundā, intimā, ac prænimia charitate nobis commiserentursum vt explicaretur per qualē misericordiam consequamur remissionem peccatorū, adiecit, *in quibus*, hoc est per que viscera oriēs nos visitauit ex alto calorū habitaculo: significans per solā eā misericordiam nos consequi remissionem, per quā Pater filium suū misit in mundū. Porro dictio Oriens non potest hic accipi, vt sit participium, sed vt sit nomen substantiuum, est enim Græcis *ἀνατολή*. Accipitur autem pro Messia, & omnino respexisse videtur ad illud Zachariæ. Ecce vir, Oriens nomen eius. Nam ex sequentibus dum dicitur: Illuminare, &c. satis patet eum vocare Messiam Orientem, quod ad similitudinem Solis venerit illuminare hunc mundum. Cum autem, vt iam dictum est, Oriens sit nomen substantiuum, illud ex

Cap. 6.

alto,

alto, non cum Oriens: sed cum verbo visitavit, constructum est.

Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent. Sensus iste terge notitæ est, Oriens visitavit nos, illuminare, hoc est, ut illucesceret his, qui sedent in tenebris. Debet enim actiuū. Illuminare, accipitur pro neutro illucesco, alioqui enim accusatiuū exegisset. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum illum: Esaiæ (habitantiū in regione vmbra mortis, lux orta est eis. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam) respexisse, ac prouide per tenebras, & vmbra mortis intelligere crassam hominum ignorantiam, qua detinebatur ante Christum. Quia enim præcedit visitavit nos, qua detinebatur ante Christum. Quia enim præcedit visitavit nos, qua detinebatur ante Christum. Quia enim præcedit visitavit nos, qua detinebatur ante Christum.

Esaiæ 9.

Puer autem crescebat, &c. iuxta staturæ corporale & cū augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur, secundum spiritum, & mentem, vel confortabatur a Spiritu diuino. Iamque augmentū aliquod corporis consecutus & spiritu confortatus relictis paternis audibus ab omni hominum frequentia se subducens secessit in desertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio, qui fuerat in vtero sanctificatus, & vt neminem reueritus liberè quæuis reprehenderet. Nec prius ad prædicandū accessit, quam iam venisset tempus quo visum fuit Deo ostendere illum populo Israeli-tico, vnde subiicit, usque in diem ostensionis sui ad Israhel. i. in die quo demonstrandus erat Israeli-tis. Hic autem fuit annus vitæ eius vice simus nonus, vt patet ex eo quod sequitur, Anno decimo quinto Tiberij Cæsaris, &c.

Textitur à Matthæo genealogia Christi:

Matth. 1. C. A. P. V I.

Iber generationis Iesu Christi filij David filij Abraham. Abraham genuit Isaac Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmō. Salmon autem genuit Booz de Rachab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea qua fuit Vria. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis. Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salarhiel. Salarhiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacin. Eliacin autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim. Et à David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.

Liber generationis. Non tanquam Titulum, & inscriptionem huius libri Euāgelista istud præmisit, cum sit liber ipsius pars aliqua, sed potius tanquam præmium: non totum quidem respiciens librum, sed libri principium, vult enim hoc præmium tantum significare, quid in principio iam dicturus sit: quod deinde reliqua de Christo dicenda ordine congruo sequantur. Sicut ergo nomen liber hic impropiè accipitur pro scriptura, descriptione enarratione, aut vt verit quidam, enumeratione, ita & nomē Generationis impropiè accipitur pro genere, aut genealogia, hoc est, maiorum serie: cum proprie significet gignendū actionem, sicut & Græca dictio γενεῆς quæ significatio proposito non conuenit. In eo autem quod dicit Iesu Christi, nomen Iesus, nomen est personæ, Christus vero nomen est dignitatis, & accipitur hic pro singulari Christo, quem omnes Iudæi tunc expectabant. Quod autem dicit filij David filij Abraham, non nihil habet ambiguitatis, potest, tamē hic esse sensus, filij David, qui David filius fuit Abraham, qui sensus verisimilior videretur. Dicit autem Davidē esse filium Abraham, vt iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam

quam

quam ab Abraham auspiciari decreuerat.

Jacob autem genuit Iudam & fratres eius. Non dixit prius, Abraham genuit Isaac & fratres eius, nec rursus Isaac genuit Jacob, & Esau, hic autem adiecit, & fratres eius, idque in gratiam Iudaeorum, quibus scribebat: quia scilicet à duodecim filiis Jacob Hebraei descenderunt, fueruntque vnus populus, ex quo Christus nasciturus expectabatur.

Iudas autem genuit Pharez & Zaram de Thamar. Zaræ mentionem facit, quod vno partu cum Pharez genitus esset, cum mysterio magno ad Christum pertinente. Thamar autem & Rachab, & Ruth & eius quæ sunt Viræ coniugum meminuit, quarum dux illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitatæ assumptione & conuersæ: tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus quod venisset peccatorum saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei ascribere, suæque gratiæ participes facere, tum quia mulieres illæ viris suis coniunctæ erant nouo quodam accidenti, in factis scripturis diligenter explicato propter mysterium ad Christum pertinens.

Salmon autem genuit Booz, Booz autem genuit Obeth ex Ruth. Putat Nicolaus Lyra Booz Patrem Obeth non fuisse filium Salmon immediatum, sed fuisse duos intermedios eodem nomine appellatos, & sub illo nomine simul compræhentos. Quod etsi non possit conuinci eo argumento, quo ipse vitur: videtur tamen idem probari posse alio argumento, quod vide in Concordia. *Iesse autem genuit Dauid Regem.* Quod Pater Dauid hic dicitur Iesse cum alibi dicitur Isai, non est intelligendum eum fuisse binominem apud Hebræos: vnum est enim apud eos nomen quod secundum suam puncta legitur Isai & quod paululum variandæ puncta Septuaginta. Interpretes Græci semper verterunt *Isai*. Porro Dauid hic Rex vocatur, quod primus ipse esset Rex in progeniæ Christi, quodque primus esset Rex in populo Israëlito, in cuius semine regnandi diu permansit & vult huiusmodi appellatione non solum honoræ dignitatem prospiciæ Christi, sed etiam quod sub Dauide cepit esse nouus status in populo Israëlito, sicut in Abraham cepit originem Circumcisio. Volens autem significare Bethsabee matrem Salomonis: non proprio eam appellauit nomine, sed circum locutione eam designauit dicens, *ex ea qua fuit Vria*: vt hac ratione memoriam reuocaret & homicidium, & adulterium Davididis: non solum propter generales illas causas ob quas prius dictum de quatuor mulieres hic expressas: sed etiam vt ostenderet summam Dei clementiam, quod non solum propter crimina illa Davididis resciderit promissionem factam illi de Christo, sed etiam Christum ex Dauide per eam mulierem nasci voluerit, cum qua adulteratus erat, & propter quædam homicidium perpetraverat.

Ioram autem genuit Oziam. Ex 4. Reg. & 2. Paralip. constat Ioram non genuisse Oziam immediate, sed alios tres intercessisse, quos Mathæus non per errorem omisit, sed quia teste Hieronymo propositum eius erat tres tessaradecades in diuerso temporum statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impiissimè Isebel, idcirco vsque ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in sanctæ natiuitatis ordine poneretur.

Iosias autem genuit Iechoniam. Iechonias hic non est idem cum eo, qui postea dicitur genuisse Salathiel: sed primus iste Iechonias secundum Hieronymum debet intelligi Eliacim, qui murato nomine à Rege Ægypti dictus est Ioachim Pater alterius Iechoniæ, qui genuit Salathiel & fratres eius. Mentionem facit fratrum eius quoniam scilicet describit hic eos, qui ex femine David Reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechoniæ, *in transmigratione*. Cum certum sit Iosiam genuisse Iechoniam, & fratres eius ante transmigrationem (mortuus enim erat ante primam transmigrationem plusquam vndecim annis) patet illud in transmigratione debere exponi pro eo quod est circa transmigrationem, & ipsa iam imminente. Transmigrationem autem Babylonis nouè positum est pro transmigratione Babylonica, vel in Babylonem.

Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Quomodo Zorobabel hic dicitur filius Salathiel, dicemus infra circa genealogiam. Luca cap. 14.

Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus. Ioseph dicit virum Mariæ, vt insinuaret se ob id genealogiam hanc ad Ioseph vsque deduxisse: vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognoscere. Porro cum additur *qui vocatur Christus*, vocari non distinguitur contra esse, sed cognomen Iesu de quo loquitur insinuare voluit, quod distingueret eum ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim. Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsque ad Dauid: quia quatuordecim sunt personæ generantes, & genitæ. Porro præpositio, Ad, cum dicitur vsque ad Dauid, vsque ad transmigrationem, vsque ad Christum, semper debet accipi vt significet debere includi eum vsque ad quem generatio protenditur. Sic & præpositio, à, cum dicitur ab Abraham, & à transmigratione inclusiuè accipi debet, cum verò dicitur à Dauid, exclusiuè: cum Dauid ad primam, & nõ ad secundam pertineat tessaradecadem.

Angelus Ioseph nunciat sacrum Virginis conceptum. Matthæi I. CAP. VII.

CHRISTI autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater Iesu Maria. Ioseph. antequam conveniret inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Ioseph autem eius cum esset iustus. & nollet eam tradere: voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogit ante. ecce angelus Domini apparuit in somnis ei dicens: Ioseph fili David noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natus est. de Spiritu sancto est. Pariet autem filium & vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est. ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicens: Ecce Virgo in utero habebit & pariet filium. & vocabunt nomen eius Emmanuel. quod est interpretatum. Nobiscum Deus. Exurgens enim Ioseph à somno fecit sicut præcepit ei Angelus Domini. & accepit eam in gremio suo. Et non cognoscit eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen eius Iesum.

Christi autem generatio sic erat: Dicitio Generatio, quæ hic tertio ponitur in hoc primo Matthæi capite, non eo modo loco accipitur, quo prius, sicut & Græcis non est eadem dicitio. Hic enim est *γεννησις*, quod est Natiuitas à *γεννάν* genero. Sterilis itaque est, Christi natiuitas sic se habebat, vt hic diciturus sum, quali dicat. Ipsi Natiuitas non se habuit, vt reliquorum de quibus dixi, sed nouo quodam, & inaudito modo, quem iam expocabo.

Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph. Chrysofomus alij asserunt Mariam iam fuisse traditam Ioseph in vxorem, & in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dicitur non solum quod promissa est, sed & quæ iam tradita est viro. Nam & postea dicitur Ioseph inuisse in Bethleem cum desponsata sibi vxore. Illud tamen, antequam conveniret, etiam secundum Hieronymum intelligi debet de concubitu coniugali, quem hoc modo honestè & recunde significat Evangelista. Neque tamen secundum hunc sensum hinc consequitur postea conuenisse inter se Ioseph & Mariam, quemadmodum ex hoc loco collegit Heluidius. Quod tamen dicit inuenta est, hoc est. reperta est; intelligendum tamen biè significari eam repertam gravidam à Ioseph marito quiquit Hieronymus) sponte vierum tumentem iam pene horta maritali, & curiosis oculis deprehendit. Porro quod non bemus in utero habens, seu habere perinde est quod gravidam & concepisse. Ne vero quispiam turberet eo quod dixerit. Reperta est esse gruidam, si hoc solum audiat, ideo adiecit à spiritu sancto. Quæ tamen oratio non potest coniungi cum toto illo præcedenti, inuenta est habens in utero, cum Ioseph qui reperit eam se gravidam, non intellexerit eam esse gravidam ex Spiritu sancto: sed coniungi tantum debet cum participio habens, vt dicitur

lus, Inuenta est habens in utero, habens inquam, non ex viro quidem, sed de Spiritu sancto.

Ioseph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eam tradere. Iustum vocat Ioseph, non ob vnam illam virtutem, quæ auaritiæ contraria est, & reddit vnicuique quod suum est: sed ob absolutam numericis omnibus probitatem. Cum autem dicitur Ioseph cum esset iustus, & nollet eam tradere, &c. Intelligendū explicari causam, quare tradere eam noluerit, nempe quia iustus erat, vt sit iustus: Cum esset iustus, hoc est bonus, & obid nollet eam tradere, quæ ad tradere, hoc est infamare, & in publicum proferre. Ex eo enim quod Ioseph postea ab Angelo edoctus est conceptum virginis non fuisse ex viro, sed ex Spiritu, satis patet ipsum Ioseph id prius non cognouisse, fed contrarium suspicatum fuisse, hoc est adulteram credidisse, quemadmodum non ventur fateri Chrysofomus & Augustinus. Significatur ergo Ex 54. ad hic tanta fuisse Iustitia Ioseph (vt Iustitia generalis est vir Macedonius) vt duo veller, nempe & consulere sibi, ne cohabitando adulteræ videretur fauere crimini, & consulere coniugi, ne vituperaret eam, & poenæ legis obnoxiam faceret, arque ideo medium elegisse vt scilicet occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuisse per libellum repudij ei secretò datum.

Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini, &c. Per hoc quod dicitur Angelus apparuisse hæc illo cogitante, non debet intelligi, quod inter cogitandum Angelus illi apparuerit: sed postquam interdiu vigil hæc cogitasset, tum deinde in somnis ei apparuit. Est enim Græcis tempus præteritum, *ἰσθὴν δι' αὐτῶν ἐδουσανδῆος*, hoc est, hæc autem cum ille cogitasset. Iam ex eo quod dicitur Angelus apparuisse Iosepho, & locutus illi in somnis, vel vt habent Græci *κατ' ὄναρ*, hoc est, per somnium: intelligendum Angelum non apparuisse in propria sua persona, neque in assumpta visibili forma, nec locutum sensibili aliqua voce: sed visum & locutum illi per species in fantasia formatas, quæ Angelum præsentem, & colloquentem representarent. Non tamen ob hoc Deus, vel Angelus, qui huiusmodi nouas species formauit sefellit Ioseph, eo quod huiusmodi species formatæ non essent ad hoc, vt crederet Angelum in ea forma, in qua representabatur esse præsentem, aut loquentem eis verbis, quæ species illæ præ se ferebant: sed tantum ad hoc, vt crederet vera esse, quæ apparentibus illis verbis significabantur, & verè illa ab Angelo Dei denuntiari.

Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Bladè illū Angelus compellat proprio eū nomine vocans, & Filium David, vt magis persuadeat: nec increpat de suspitione falsa, eo quod

rationabilis esset Filium etiam Dauid appellat, ut sic in memori-
am illi reuocaretur promissionem Dauidi factam de Christo ex
semine eius nascituro. Cum autem dicit, *noli timere*, significat iam si
muisse se offenderet Deum quasi adulteram fovens. Porro noli
inquit, *timere accipere*: non quod ea nondum acceperat, sed quod
eam iam mente abalienauerat a se. Itaque accipere hic est idem quod
intus retinere, & sibi in consuetudinem vitæ adiungere, quam di-
mittere statuerat. Iam enim fuisse acceptam illud satis ostendit,
quod eam coniugem eius vocat: sicut prius Euangelista eundem
Iosephum virum Mariæ bis appellat. Reddit autem ratione quam
meruere non debeat.

Quod enim, inquit, *in ea natum est, de spiritu sancto est*, q. d. Tu
quidem metuis tibi eam adiungere quod cum concepisse eam
& tamen non ex te. scias ex alio viro per adulterium concep-
se putes: verum ego tibi affirmo eas conceptum sicut non ex
te, ita nec ex alio esse viro, sed de Spiritu sancto, qui in
vxoris castitatem non temeravit, ita longe sanctiorem red-
didit: ut merito ob tantam vxoris tuæ sanctitatem gaudere de-
beas.

Pariet autem Filium, & vocabis nomen eius Iesum. Aperuit An-
gelus Iosepho vnde erat, quod in virgine iam conceptum erat, de-
inceps vero qualis sit futurus conceptus foetus, nempe quod fili-
us, & talis filius, qui saluator esset populi Dei: insinuans simul &
humanam, & diuinam eius naturam. Humanam quidem cum di-
cit: *Quod natum est in ea, & pariet Filium*, diuinam vero cum di-
cit, *Saluum faciet a peccatis*. Solus enim Dei est a peccatis redime-
re, & saluum facere. Cum autem dicit: *Et vocabis nomen eius Ie-
sum*, significat cum etsi pueri pater non esset; Paris tamen
officium & curam erga puerum subire debere: nec existimare de-
bere virginem a se dimitendam, quasi eius consortio indigna
esset, sed potius illi in omnibus subministrare. Cæterum cum di-
cat Angelus eum vocandum Iesum, quia saluum faciet, &c. ostendit
manifestè eum vocandum a salute. In scripturis enim quæ
docunque nominis alicuius impositi ratio explicatur, tempera-
catur radix vnde nomen deductum est. Et noui Testamenti Scri-
pturæ frequenter Iesum saluatorem vocant, coniungiturque Pa-
tri significationem explicans, ut omittamus quod ab initio Ecce-
sæ semper omnes senserunt a salute Christum dictum Iesum.

Hoc autè totum factum est, ut adimpleretur, &c. Nihil istius rei
Euangelista) fortuito, aut casu factum est, neque nunc tantum
hæc Deo placere cœperunt, sed longè ante à Deo præordinata
runt. Non dixit autem, quod dictum est ab Isaia, sed quod
factum est à Domino per Prophetam, ut ostenderet Dei magis quàm
pater

phetæ esse sermonem. Verum calumniatur Iudæi quod legamus
Ecce virgo concipiet, volentes legendum. Ecce puella vel adolefcent
tula, eo quod Hebraicè non sit *הוּלָה* quod proprie significat
virginem, sed *הוּלָה* quod proprie puellam significat. Contra
quos dicendum dictionem Alma proprie dicitur de ea, quæ virgo
fit. Sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur, & lingua Puni-
ca, quæ de Hebreorum fontibus ducitur, proprie virgo Alma di-
citur. Sed & Septuaginta hoc loco verterunt *παρθενός*, id est, Vir-
go, Isaïas autem potius posuit Alma, quam Bethula, tum ut cala-
ret impiis mysteriū tum quod Alma plus quid significet, quam
Bethula. Potest enim esse Bethula, hoc est virgo, quæ non sit Al-
ma, sed non è contra. Fatendum tamen ex solis his Isaïæ verbis nõ
necessario conuinci posse Virginem in virginitate permanentem
concepturam, sed ita intelligendum esse constare ex eo, quod pro
signo nouo domui Dauid dicitur, Ecce alma, vel virgo concipiet:
non enim nouum est Virginem per nuptias concipere. Iam friu-
lum est, quod ad Christum nostrum hanc Prophetiam non perti-
nere arguunt Iudæi, ex eo quod sequitur, & vocabit nomen eius *Em-
manuel*, eo quod Christus non Emmanuel, sed Iesus dictus sit. Scri-
pturæ enim mos est dicere aliquem vocandum tali, vel tali nomine
dum vult significare eum talem & futurum, & ab hominibus ag-
noscendum, qualis nomine illo significatur. Emmanuel autè vel *Is-
Immanuel* quod interpretatur nobiscum Deus, rectè à nobis Sal-
uator dicitur: tum quia in eo diuina natura nostræ humanæ naturæ
coniuncta est, & Verbum Dei caro factum, atque apud nos aliqua-
diu conuersatum, tum quia in eo Deus suam erga nos benignità-
tè eximiam declarare cœpit, per ipsum reconcilians sibi mundū,
Scripturæ enim phrasi Deus cū aliquo esse dicitur, dum in illum
fauorem suum declarat. *Exurgens autem Ioseph à somno fecit, &c.*
His verbis magna nobis virtus obediendi: & fidei Ioseph comen-
datur, qui Angelo tantum per somnum admonenti, & rem tam
incredibilem, & nouam affirmanti tam cito credidit, & obediuit,
Deinde & probitas Virginis satis insinuat, nempe quod ea tanta
fuerit, ut ob eam facillè, quod in ea à Spiritu sancto factum diceba-
tur Ioseph crederet. Dicit ergo Ioseph fecisse sicut precepit ei An-
gelus, quod declarat cum subdit, *Et accepit coniugem suam*, in-
diuulsam scilicet vitæ consuetudinem. Nam alioqui eam prius
acceperat. Ne autem ex eo quod dixit: *Accipit uxorem suam*, in-
telligatur carnaliter eam cognouisse, sed ut intelligeret Mar-
iam sicut virgo concepit, ita etiam & virginem peperisse, sub-
iungit, *Et non cognoscebat eam* (verbo autem cognoscendi Hebrai-
co more indubie significat coitum) donec peperit, &c. Diuus Hiero-
nymus prolixè, & efficaciter docet dictionem donec, non Holmi-
dium.

*Emmanuel
Christus.*

*Isa. 9. vo-
cabitur no-
men eius,
admirabi-
lis, consili-
arius Deus
&c.*

*Iesus à sa-
lute di-
ctus.*

semper significat certum tempus, quo completo fiat id, quod vsque ad prescriptum tempus non fiebat: sed tantum quod nunquam factum est, vsque ad certum tempus dici non factum, quo videri poterat illud factum, & quo necesse erat sciri illud non esse factum. Vt enim intelligeretur Maria virginem peperisse, quod omnino scire fideles necessarium erat, dicitur: Non cognoscebat eam Ioseph, donec peperit. Cæterum quod attinet ad dictionem primogenitum, ostendit primogenitum in scripturis dici, non tantum post quem alij, sed omnem eam ante quem nullus, vt patet ex lege quæ præcipit primogenita Deo offerenda.

Natus in Bethlæem Christus pastoribus
nunciatur, & circumciditur.

Lucæ 2. CAP. VIII.

ACTVM est autem in diebus illis exiit edictum à Cesare Augusto, vt describeretur vniversus orbis. Hæc descriptio prima: facta est à præside Syria Cyrino. Et ibi omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatem David quæ vocatur Bethlæem: id quod est de mo & familia David, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vt præterea. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes & custodiætes vigiliis noctis super gregem suum. Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, cuius est Christus vnigenitus in ciuitate David. Et hoc vobis signum: Inuenitis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Et subito factum est cum Angelo multitudo militum cælestium, laudantium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in caelum, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethlæem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus, & ostendat nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant mirati sunt, & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia verba hæc conseruens in corde suo. Et reversi sunt pastores, glorificantes & lau-

dantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus, quod: vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur.

Factum est autem in diebus illis exiit edictum à Cesare Augusto. Hoc decretum promulgatum est Anno 42. vel circiter Imperij Octauij Cæsaris, qui Augusti nomen primus accepit à populo Romano, cum occiso Antonio, & Ægypto subacta triumphans domum rediisset. Descriptionem autem hanc peractam sine appretiatione bonorum (quomodo aliquando fiebat) vt cognosceretur numerus hominum, qui imperio, vel regno subessent, apparet partim ex Orofio, partim ex his, quæ dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiauerantur, non conueniebat vnquam quemque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum, possessionesque habebat. Verum quoniam capita eorum, qui nomina darent Cæsari annumeranda erant: necesse erat Iudæis in vnâ conuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nâ Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur, describerentur in sua tribu, & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiâ nomen aliquod in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest, omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, & census ille, qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Iam quod dicit Evangelista vniversus orbis, hyperbolica locutio est, quæ per synecdochem intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet, orbis Romanus, vel Romano imperio subiectus.

Hæc descriptio prima, facta est à Præsida Syria Cyrino, &c. Intelligendum est, vt patet ex Orofio, hæc descriptionem absolutè dici primam, quod etsi ante eam particulares aliquorum locorum, aut regionum præcessissent: nunquam tamen tam generalis fuerit descriptio etiam ab orbe condito, neque similis contigit aut in imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde sic locus iste distinguendus est, Hæc prima descriptio vniversi orbis, ac deinde distinctiuncula interposita subiungendum, facta est Præsidi Syria, hoc est, cum esset præfes Syriae Cyrenus, aut, vt habet nostra littera, facta est præside. Ideo enim facit Lucas mentionem præsidis Syriae, vt significaret descriptionem hanc factam in Iudæa ab illo Romano nomine.

Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Pro profiterentur, Græcè idem est verbum nêpe ἀποδοξασθαι quod prius veritè describeretur: proinde & hic verti potuisset, vt describerentur, & prius, vt profiteretur. Dictio enim Græca vtriusque significat, sicut etiam apud nos in idem concidit profiteri, & describi: cū

quicumque profitebatur, etiam describeretur. Describatur etiam a censoribus qui nomen suum dabat principi, & ei subscriptionem profitebatur, proinde professio dicitur respectu eorum qui censentur, descriptio respectu eorum, qui censentur. Porro quod dicitur *sua civitate*, oportet per civitatem vniuersiuius, intelligere non civitatem in qua quisq; natus erat aut habitabat, sed eam vnde quisque erat oriundus. Ioseph enim in civitate Bethleem ascendit tanquam in suam civitatem, cum tamen non in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset.

Ascendit autem & Ioseph a Galilea, &c. Evangelista sicut describens locum vnde Ioseph ascenderit, prius regionem nominat dicens, de Galilea, ac deinde regionis civitatem dicens, de civitate Nazareth: ita descripturus locum quod ascendebat, prius regionem nominat, dicens in Iudæam; ac deinde regionis civitatem dicens, in civitatem David. Non enim legendum in Iudæam civitatem David: sed cum duplici præpositione, in Iudæam, in civitate David. Porro necessario adiecit, *quæ vocatur Bethleem*, ad distinctionem tertius civitatis, quæ etiam civitas David dicitur in scripturis. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, ut mulieres profiterentur, quia hic dicitur: *Vi profiteretur cum desponsata sibi vxore*. Nam quamvis illud cum desponsata, referri possit ad verbum, ascendit, vt significetur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile Ioseph cum vxore sua tam vana pastui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph cum iam aliquot mensibus eum vixisset, cum significandum eam adhuc incognitam fuisse viro ac virginem peperisse, sicut virgo conceperat.

Factum est autem cum essent sibi impleti sunt dies ut pareret. Res impletos esse dies partus dicit, quo declararetur magis verum esse hominem, qui nascebatur. Sicut autem per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eam tanquam vera illius Mater ad id in hunc mundum per genitalia membra: ita cum dicitur *involuisse & reclinasse in præsepi*, significatur satis sine dolore omni, & languore peperisse, vt quæ sine libidine conceperat, necesse quam ibi adiuvisse obitetricum, quæ genitum paruulum exciperet, quemadmodum Apocryphi quidam libri mentiuntur. Quod autem non erat *eius locus in præsepio*, magis videtur fuisse propter multitudinem hospitiu tunc occasione descriptionis aduenturum, quam propter paupertatem. Nam postea Magi inueniunt puerum cum matre in domo: verum tempore partus non erat in diuersorio aptus locus patienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamen virginis etiam his verbis satis insinuat: vt quæ in civitate vnde erat oriunda nullam haberet domum propriam, nullis amicis ad quos diuerteret, nec tam diuus, vt in illa hominum frequen-

tia secretum aliquod in domo cubiculum consequi posset. Porro pro eo quod habemus pannis inuoluit, Græce est *εταπαγανύσας* quod est in fasciavit, aut fasciis inuoluit, ne quis imagine tur laceos pannos. Verisimile enim est Mariæ paupertate fuisse mundam.

Et Pastores erant in regione eadem vigilantes. Pro dictione vigilantes, Græcis est *ἀγρουαίς*, quod est, in agro pernoctantes, aut agentes, & stabulantes. Iam quod sequitur *custodientes vigilans noctis* vel vt habent Græca *φυλάσσοντες φυλάσσοντας*, hoc est, custodientes custodias, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigiliis & custodiis, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Evangelia sæpe meminerunt. Itaque significantur Pastores hi vicissim vigiliis has obseruasse propter incursum luporum, aliarumque ferarum.

Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos. Græce est *ἐπέστη ἄγγελος* quod propter ambiguitatem præpositionis *ἐπι* potest etiam verti supereminere illis: vt intelligatur Angelus non altituisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorum: qui sensus videri potest magis conuenire ex eo quod sequitur, *Et subito facta est cum Angelo multitudo militum caelestium*. Hæc enim multitudo videtur in aëre potius subsistisse. *Et claritas Dei.* Græce est *δόξα τοῦ θεοῦ*, hoc est, gloria domini. Non enim *δόξα* significat splendorem, & claritatem, quomodo dicimus splendorem solis, lune, & ignis, sed maiestatem, & gloriam, quæ & ipsa nobis dicitur claritas. Proinde non potest claritas Dei hic exponi vt sit lumen diuinum: & tamen in lumine & splendore Angelum apparuisse, patet ex verbo *circumfulsit*: Verum Maiestas quædam diuina præferebatur per lumen illud, in quo apparuit Angelus, atq; ob id dicitur Maiestas & gloria Dei circumfulsisse eis: per quod significat non circumfulsisse eis lumē sydereum aut igneum, sed lumen à specie quadam gloriae Dei profectum. Quamvis autem claritas hæc in qua apparuit Angelus læti esset omnis: tamen ob insolitum ac subitum prodigium magno timore correpti sunt Pastores Verum Angelus solito suo more mox illum timore excurrit, iubetque potius gaudere dicens: *Nolite timere* *Eccc enim euangelizo.* Hoc est annuncio vobis gaudium, non qualecunque sed magnum, hoc est, gaudij magni materiam. Dicit autem vobis cum emphasi, significans illos præ Phariseis, Scribisque & aliis ad hoc nouum nuncium audiendum esse singulariter electos. Sed addit *quod erit omni populo*. q. d. vobis quidem annuncio; sed tamen non erit vobis proprium verum, commune omni populo. Quod intelligi potest vel de omni populo Israëlitico, vel potius de omni populo mundi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messie gaudent. Explicat autem deinceps, quæ sit gaudij istius magni materia. *Quia inquit, natus est vobis hodie saluator.* Bene quidem dicit,

dicit, Natus est vobis, hoc est, humano generi, ad insinuandum quod non Angelus, sed nobis iam natus erat, cum illi Saluatorum opus non haberent. Absolutè autem vocat eum Saluatorem: quod non ab hoc, vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo: vt patet in resurrectione Iulorum. Iam sicut Saluatoris huius humanitatem Angelus aperit significat, dum dicit, natus est vobis, in eiusdem diuinitatem ostendit, dum dominum eum vocat, dicens *Qui est Christus Dominus*. Adiecit autem *in ciuitate David*: vt sit ad credendum, quod annunciabatur faciliore redderentur. Adiecit autem & signum dicens: *Et hoc vobis signum*. Signum hic non accipitur pro miraculo aliquo & re supra naturam adhibita ad confirmationem alicuius dicti, neque sensus est, & hoc est vobis signum, quo cognoscere potestis verum esse quod dico natum esse saluatorem vestrum. Nam pro signo huius dicti confirmatio postea accessit multitudo militiæ caelestis laudantium Deum, Sed Signum hic accipitur pro distinctiuo signo, quo scilicet natus iam infans in ternosci posset ab alijs, est que iactans: Hoc sit vobis signum, quem cures ciuitatem Bethleem dignosci possit a vobis infans, quem autè vobis hodie annuncio. Porro ex eo quod absolute hic dicitur,

Inueniatis infantem positum in praesepio: apparet praesepium illud fuisse aliquod praesepium notorium, & commune omnibus quodque cõmuniter sic diceretur: alioquin enim particularè aliquè cõditiõnè Angelus addidisset dicens. In praesepio huius, vel illius dixerõs.

Et subito facta est cū Angelo multitudo militiæ caelestis, &c. Per militiam caelestem intelligit exercitum Angelorum qui frequenter in Scripturis dicitur apud hebraeos מַלְאָכִים vnde est Dominus tsabaoth, hoc est exercitus & militia, ad significandum Angelorum multitudinem, eosque omnes certo quodam inter se ordine vni Deo subesse, & paratos esse ac fortes ad exequendum ipsius in omnibus voluntatem, atque ad debellandum aëreas potèntes humano generi, & diuinæ voluntati aduersas. Hi itaque Angeli annunciationem non solum approbantes, sed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt.

Gloria in altissimis Deo, &c. Primum notandum Græca non habere hominibus bonæ voluntatis, sed, in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntas non est ἀγαθὸς θέλημα, sed vna dicitur εὐδοκία, que propriè idem est quod beneplacitum, & non tribuitur vnquam hominibus respectu Dei, sed frequenter Deo respectu hominum: cum Scriptura gratuitam Dei erga homines beneuolentiam vult designare. Vnde autem apud Græcos non intercedat cõmmissio, & inter duas has partes, *in terra pax, in hominibus bona voluntas*, vel beneplacitum, sicut intercedit inter illas, *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax*: apparet cõuenientissime duos illi nominatiuos pax, & bona voluntas, coniungi per appositionem,

vt sit iste sensus, & in terra pax, hoc est bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quam beneplacitum illius erga eos, quibus prius offensus erat. Itaque nostra litera non potest intelligi vt significetur pax promitti hominibus habentibus bonam voluntatem, hoc est, bene viuendi propositum bonum: sed vt habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis, gentium bonæ voluntatis constructi debet cum nominatiuo pax, & accipi pro bona Dei erga nos volūrate, vt sit sensus, Et in terra sit hominibus pax bonæ volūtatē Dei, hoc est, pax, & reconciliatio proueniens non ex hominum meritis, sed ex gratuita, & propensa Dei erga eos benignitate, aut intransigentē pax, quæ est bona voluntas Dei erga eos, quemadmodū Psal. 5. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Scutum bonæ voluntatis, exponi debet pro scuto, quod est bona volūtas. Intelligendū est ergo Angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax, pax scilicet mētis & concordia dissidentium inter se populorum. Cum autē his verbis dicat Euangelista Angelos Deū laudare (laudantiū enim, inquit, Deū & dicentiū) manifestū est vt ranque partē hymni huius accipiendā optatiuè per subintellektionē vt verbi sit, nō pure tamē optatiuè accepti (nō enim purè optatiuè hec intelligi possunt, quæ iā saltē ex parte adimpleta erāt, præstituta) sed intelligendō Angelos, quæsi fieri videbāt optasse vt amplius fieret, in signū scititæ eorū, & cõgratulationis ob beneficia humano generi impēta.

Et factū est vt discesserunt ab eis Angeli in calū. Quod dicit Angelos in calū discessisse declarat fuisse Angelos bonos. His itaque recedentibus Pastores ad mirationem pleni propter ea, quæ audierant, & viderant sine mora relicis ouibus suis in Bethleè cõmuni consilio properant, vt inuenito per signum illis datū puero certiores denuntio, & miraculo redderentur, Quod autem dicunt videamus, *hoc verbū non est Græcè hoc loco λόγος, sed εἴρηνα*. Proinde Hebraica phrasi verbū accipi debet pro re gesta quemadmodū & 2. Regni vbi dicit Dauid quod est verbū quod factū est, indica mihi. Postea tamen cum sequitur, *cognouerunt de verbo, quod dictū erat illis*, verbum conuenientius accipitur proprie pro sermone. Vbi notandum pro verbo cognouerunt Græcè esse διηρώρησαν quæ dicitio significat cognoscere, & diuulgare, quorum secundum huic loco potius quadrare ex eo satis patet, quod sequitur, *Et amnes, qui audierunt mirati sunt*. Pastores enim posteaquæ oculis testibus compererūt nō esse vana quæ Angelus nunciasset, nihil offensū nati pueri paupertate, non solū crediderunt, sed etiā Mariæ, Ioseph, & alijs nota fecerūt, quæ ab Angelo audierāt de puero hoc: nimirū quod hic ipse puer quāuis in summa humilitate & paupertate reclinarus in praesep. dictus sit ab Angelo Saluator, Christus Dñs. Nec inefficax erat Pastorū prædicatio etsi personarū humiliū, & simplicium

Sequitur enim: *Et omnes qui audierunt mirati sunt.* In horum enim simplicitate nulla cadebat vanitatis, aut fuci suspicio.

Maria autem conseruabat omnia uerba. Hæc rursum uerba secunda Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus gestis, ut sit sensus conseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia uerba Angelorū & Pastorū, sed omnia uerba hæc, cum ante hæc uerba, nullius personæ uerba ponantur: & potest pronomen hæc referri vel ad ea tantum quæ mox præcedunt, vel potius ad omnia præcedentia. Conseruabat autem hæc apud se uirgo, & adinuicem conseruabat relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Conuulsi autem in corde suo hæc adinuicem, primum quidem quia quæ Angelus ei dixerat, comparauit cum his, quæ dicta erant ab Angelis Pastoribus: inueniens in utriusque eandem sententiam, nepe quod Filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia uilitatem præsepj contulit cum celsitudine Angelorum, & uerborum, quæ illi de hoc puero dixissent: admirans ubique summam humilitatem cum summa misericordia sublimitate, & sic in omnibus declarari humanæ infirmitatē naturæ, ut simul & diuinitatis celsitudo non occultetur. Iam sicut Pastores in fide, pietate, & angelizandi officio prius commendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione commendantur cum subditur: *Et rursus sunt Pastores glorificantes & laudantes Deum, &c.* Itaque dicuntur laudasse Deum de omnibus, quæ prius audierant ab Angelis, & postea uiderant in Bethleem, sicut dictum est ad illos. Quæ uita pars tantum referenda est ad uerbum uiderant: ut significetur eos uisisse rem se habere, quemadmodum eis dictum erat, ob id glorificasse Deum, quod non aliud uenientes inueniant, quod dictum erat ad illos.

Et postquam consummati sunt dies octo, &c. [Cum dicit consummati sunt dies octo, non est intelligendum dies octo iam facti præterlapsos, sic enim non a partu die significaretur Christus concunctus fuisse]: sed consummatos dicit octo dies, quod iam octauus dies aduenisset, quo puer secundum Legem circumcideretur. Unde adiungit: *Et circumcideretur puer,* ut sic consummati octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circumcissionem quod non est aliud quam aduenisse diem octauum. Deinde attendendum apud Græcos esse coniunctionem, & quæ deest in nostris libris. Sic enim habent Græca. Postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, & uocatum est nomen eius Iesus. Itaque sensus erit, postquam consummati sunt dies ut circumcideretur, etiam uocatum est nomen eius Iesus: hoc est, præterquam quod secundum Legem circumcitus est, etiam pro more nomen eius uocatum est. Et ne fortuito, aut casu puer iste Iesus uocatus putetur, ut significatio nominis ei uerè non competat quemadmodum dicitur

qui eodem nomine uocati sunt, additur.

Quod uocatum est ab Angelo priusquam conciperetur, uidelicet ut intelligeretur nomen illud non ab homine priuè impositū, sed à Deo, ac proinde nominis significationē in puerum uerè quadrare.

Magi stella duce inuentum Christum adorant.

Matthæi 2. CAP. IX.

Um ergo natus esset Iesus in Bethleem Iuda in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente uenerunt Hierosolymā, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudeorum? uidimus enim stellam eius in Oriente & uenimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iuda. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiit dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam uocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stelle que apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. Qui cum audiissent regem, abierunt: & ecce stella quam uiderant in Oriente, antecedebat eos, usque dum ueniens staret supra ubi erat puer. Uidentes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno ualde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentis adorauerunt eum: & aperis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, & myrrham. Et responsio accepto in somnis, ne redirent ad Herodē, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam.

Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iuda, in diebus Herodis regis. Locum simul & tempus, quo Christus natus est nominat. Eūque gelista: non solum propter historię certitudinē, sed locum quidem etiam propter Prophetiam Micheæ, tempus uerò Herodis regis alienigenæ propter Prophetiam Iacob Patriarchæ; ut nimirum ostenderet tempus tum fuisse, ut secundum illius Prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit Iuda, ad distinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in forte Zabulon, ut patet Iosue 19. Iam sicut Iudæa uel Iudææ (ut habent Græca) additum est ad distinctionem alterius Bethleem: ita cum dicit, *in diebus Herodis Regis,* additum est nomen Regis ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilææ sine Regis nomine.

Ecce Magi ab oriente, &c. Quoniam rem nouam ei narraturus, præmonet. Letiorem Aduerbio Ecce, Et notanda quidem locutionis continuatio, Cum natus esset Iesus, ecce Magi uenerunt, ut intelligas statim post Christi natiuitatem Magos uenisse.

de Magis. Non parua autem quaestio est quales fuerint hi Magi. Quidam enim maleficos fuisse antumant, alij Sapientes, plerique etiam Reges Sibilis quaestio est à quo Orientis loco venerint, & qualis fuerint. Stella, quae Christum eis natum demonsttrauit. Proinde notandum non solum genus quoddam Sapientum quod apud Persas erat quali proprio eis nomine, erat vocatum Magos, sed etiã Sapientes Chaldaeorum [quos Cicerone in & Chrylostomum sub nomine Persarum etiam comprehendisse verisimile est] quos aliquando vnum fuisse Persarum & Chaldaeorum Regnum Chrylostomus enim dicit Iudeos paulo ante fuisse liberatos captiuitate Persica, vbi perculsibus per captiuitatem Persicam intelligit captiuitatem Babylonica[m] Chaldaeos autem, August. Sreuchus, & veteris Theologiae principes merito facit, & prius Magos fuisse dictos quam Sapientes Persarum testatur, in quorum numero Balaam, & Sibilla Eritheica quae fertur Chaldaea fuisse, reponit. Ex his igitur constat Magos istos fuisse Sapientes Chaldaeorum, & ex Chaldaea locis vicinis in Hierusalem venisse. Sic autem simul constat etiam quomodo ex Oriente dicantur venisse, & quomodo fieri potuerit, ut ante Purificationem virginis, imo decima tertia die in Bethleem peruenirent. Non enim, quoniam ex Oriente venisse dicuntur, necesse est intelligere venisse eos ex vltimis terrae finibus, aut ex Persia. Nam & Balaam ab Oriente se dicit venisse, De Aram inquit, adduxit me Balaac Rex Moabitarum, de montibus Orientis, quo fit per spicuum eum fuisse Aramenum siue Chaldaeum. Itaque cum Magia si proprie accipiat, sit naturalis philosophiae apex, & diuinorum scientia atque in hac primum locum obtinuerint Sapientes Chaldaeorum, atque Persarum, factum est, vt illi proprio nomine dicerentur à Græcis Magi (quae tamen appellatio) etiam aliarum Gentium sapientibus legitur attributa, vt cum Plinius dicit Pythagoram & Democritum de naturis herbarum scripsisse peragras prius Persis Arabiae, Aethyopiae, & Aegyptique magis. Ex qua etiam satis conitare videtur, nomen Magi non esse nomen Persicum, vt quidam putant, sed nomen Graecum tributum Sapientibus maxime Chaldaeorum, & Persarum, quemadmodum Indorum Sapientibus nomen Gymnosophilaram]. Verum quomodo (vt fieri solet) magi huiusmodi dum nimis essent curiosi ad vanitates, & superstitiones declinauerunt, & illicitis se daemone pactis immiscentes, noua quaedam nouis rationibus facere sum aggressi, factum videtur, vt Magorum nomen pro male facis in vitam veniret: quomodo Astrologia, quae Magiae pars est, cum prius idem esset quod Astronomia, per abusum eius venit in vituperium, quomodo & nomen Sophista abiit in inuidiam apud Græcos, & nomen inem Tyrannus. In vtraque hac significatione inuenitur nomen Magus in sacris literis. Vtrum autem Magi isti, de quibus lo-

quitur Matthæus, Reges fuerint, & an tres numero: non planè cõstat. Rectè tamen Reges dicuntur: quoniam scilicet potentes erant, & quoniã propter suam Sapientiam solebant semper Regibus Persarum altare, sine quorum consilio nihil in regno gerebatur, nec statuebatur: imo ex quorum numero semper esset Persarum Rex.

Tres autem fuisse in suis sermonibus semper affirmat Leo primus,

Vbi est qui natus est Rex Iudeorum? Græci articuli vim non conuenit dissimulare πῶς ἐστὶν ὁτιχθεὶς βασιλεύς ἰουδαίου. Vbi est ille natus Rex Iudeorum? Quae verba dupliciter intelligi possunt. Primum simpliciter, vt sit sensus. Vbi est ille Rex Iudeorum, qui iam natus est? Secundo vt significetur Rex iste quem quaerunt, esse natus Rex, hoc est, qui non ab hominibus in Regem eligendus esset & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua Natuitate Rex esset Iudeorum, ad distinctionem aliorum Regum Iudeorum.

Vidimus enim stellam eius, &c. Stellam eius, vocant Stellam nouam declaratiuam natuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significatur. Magos ex ortu nouae stellae intellexisse ortum Christi: ita quoque colligere hinc licet non his Magis primum reuelatum fuisse Stellam hanc portendere Christi natuitatem, sed antiquam fuisse reuelationem hanc, atq; à Patribus magos accepisse exorturam nouam stellam, quae Regis Iudeorum maximi ortum monstraret. Non enim dicunt vidimus quandam stellam nouam in aere, & fuit nobis reuelatum quod demonstraret Regem Iudeorum natum, sed solum vidimus Stellam eius, & cum articulo τὴν ἀστὴρα satis significantes se vidisse eam stellam, quam ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi contigisse significant, vt docerentur quid appareret eis stella portenderet, sed id tantum, vt viderent stellam iam diu scilicet expectatam, & obseruatam. Porro stellam hanc non fuisse veram stellam, vnamque de Stellarum numero astrorum caelestium patet primum quidem ex motu à Septentrione versus meridiem, secundo, ex splendore eius diurno, tertio ex eo quod non certo, statutoque tempore reliquorum astrorum more sese conspiciendam exhibuit, Quarto, quod non in caelofitam, sed terrae proximam fuisse constat, Postremo & ex quiete eius, cum omnes caelestes stellae continuo motu moueantur.

Sequitur, *Et venimus adorare eum.* Vbi venimus esse praeteriti temporis ex Græco ἤλθομεν certissime docetur his autem verbis Magi & excludit falsam suspensionem qua videri poterat venisse ad perdendum Regem, & certitudinem suã & persuasionem insinuant, nepe quod tam persuasi essent natum esse hunc Regem, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire: Quamuis autem esse possit, imo verisimile, secundum praedicta sit Magos agnouisse nati huius Regis diuinitatem: id tamen non consequitur ex verbo Adorare, quemadmodum plerique colligunt. Nam in scripturis frequenter homo

*Adorare
quid.*

hominem veneratus adorasse illum dicitur. Hebraica enim dictio correspondens semper verbo nostro Adorandi simpliciter significat prostrernere se coram aliquo humi reuerentiae causa.

Audienti autem Herodes Rex turbatus est. Et omnis Hierosolyma cum illo. Turbatio non solum est ex timore, led etiam ex admiratione, & nouae rei & si gratissimae nuntio: Proinde intelligi potest Herodem quidem turbatum praeter timore, ciuitatis vero ciues quosdam quidem praeter timore, alios vero propter rei nouitatem solum fuisse turbatos. Aut potius *omnis Hierosolyma*, accipiebat praeteriori parte ciuium Hierosolymitanorum. Atque huic sensui magis uenit illud additum ab Euangelista *cum illo*, quasi per eam partem uoluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

Et congregans omnes Principes Sacerdotum, & Scribas, &c. Cuius vnus tantum esset apud Iudeos, qui proprie erat Princeps Sacerdotum, in Euangelij dum Principium plurium fit mentio, oportet intelligere eos, qui sibi mutuo in Pontificatu succedebant, & aliquando Pontifices fuissent. Nam sub Herode caepit Pontificatus se uenalis, & ante mortem ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari Principes Sacerdotum, qui principes erant illarum 24 familiarum sacerdotalium de quibus *Thalip. 24.* Porro Scribae dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus, quos Hebraei suo quodam nomine uocabant: quorum erat professio, vt quaeuamodum olim apud Romanos in rebus dubijs ex Sibyllae libris per aruspices, aut interpretes responsa petebantur, ita & isti consulti ex Prophetarum libris responderent. Proinde quos *Mattheus & hulus imitator Marcus Scribas* uocat, Lucas appellat legisperitos.

Scriba.

At illi dixerunt, in Bethleem Iuda. Non apparet Scribas, & Pontifices ob eorum responsum ad Herodis questionem esse culpandos, siue quod alienigenae & impio Regi prodiderint mysterium Prophetarum, siue quod in Prophetiae testimonio id omiserunt. Et egressus eius a diebus aeternitatis, per quod ab impia edigantur ne sua Herodes reuocari potuisset: cum Regi suo, cui subiecti erant, eidemque profelyto, & pietatem simulanti non potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittentes quae propositae questionis non seruebat.

Et tu Bethleem terra Iuda, &c. Septuaginta Interpretes Hebraicam ueritatem paulo rectius, quam Hieronymus reddiderunt, Scilicet enim ueterum, καὶ σὺ Βηθλεὴμ ὄνομα ἱεροῦσά ἐβλῆσθαι ἃ τῶ ἀνομιῶν χυλιάδων ἰσθμῶν, ἢ οὐ μοι ἐξ ἁετοῦ τῶ ἀνομιῶν τις ἀρχοντα τῶ ἱεροῦ. Hoc est, Et tu Bethleem domus Euphrata, minima es vt sis in milibus Iuda, ex te mihi exhibit vt sit in principem Israelis. Consonum huic uersioni, & sensui Chaldaeus Interpres, qui uertit in hunc modum: Et tu Bethleem Ephrata, quodammodo minor fuisti, quam

numerari poteris inter Chiliades domus Iuda, &c. Quae uersiones cum testimonio hic adducto saltem secundum sensum conueniunt. Nam Michae loci hic est sensus; Tu Bethleem paruulus quidem nunc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. Ac proinde significatur a Propheta futuram Bethleem non minimam, sed maximam. Itaque cum id intelligerent Scribae, & Euangelista significatum a Propheta, potius quod sensit explicare uoluerunt, quam ad literam obscurum eius testimonium reddere. Est igitur hic sensus; Tu Bethleem etsi minima, uilis, & contempta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iuda; nequaquam tamen uere minima es inter principes urbes Iuda. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid, vt esset Pastor totius Israelis: ita rursus ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui non morte Regum sequentium Dauid, & Salomonem tantum praesit tribus Iuda, sed regat, & pascat uniuersum populum meum Israel, hoc est, uniuersos ex omnibus Gentibus collectos, quorum primitiae & typos fuerunt duodecim tribus Israel.

Tunc Herodes clam uocatis Magis. Clam uocat Magos quod suspectos haberet Iudeos, metuens ne ex curiosa, & diligenti inuestigatione temporis apparitionis stellae puraretur insidiari uelle nato Regi, quem illi iamdiu desideranter expectauerant. Nec tantum dicitur tempus apparentis stellae, sed *diligenter dicitur ab eis temptata stella*, omnibus scilicet ueris in hoc incumbens, vt exactum tempus sciret, nec tamen proderetur illius impium molimen. Ad haec quo faciliore negotio puerum, quem perditum optabat, inueniret, mittens in Bethleem Magos mandat de puero sibi renunciari, atque vt id ab eis impetraret malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat; deuotionem, Magorumque mutationem dolose promittens. Nec dicit solum. *Ita, & interrogate de puero, sed interrogate diligenter* aut vt habent Graeci ἐξτάσασθε, id est, examine. Nec dicit: *renunciate nobis, sed mihi.* Sibi enim primum uolebat innotescere puerum: vt eum prius tolleret e medio, quam populus Iudaicus eum plane rescisisset natum esse. Notandum autem & illud in uerbis Herodis non dixisse eum interrogate de Rege hoc, sed de puero hoc. Neque enim Regis nomen ferre poterat: satis insinuans quantum contra illum insaniret.

Qui cum audissent Regem abierunt, Et ecce Stella, &c. Ex his apparet Stellam non fuisse reliqui itineris duces, quemadmodum communiter putatur. Alioquin enim non tam uehementer gauisii fuissent hac uisa, nec dixisset Euangelista solum, Et ecce stella, quam uiderant in Oriente, &c. sed, & quae comitata eos fuerat. Et iidem ipsi Magi fatentur se in Oriente quidem uidisse illam, sed non addunt se eam duces itineris habuisse: quod uehementius fuisset miraculum, ita in primis fuerat commemorandum.

E

Itaque

66 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.
 Itaque eadem illa stella que tempus Natiuitatis indicauerat, locum quoque demonstrat. Quam cum vidissent Magi merito gaudentes sunt gaudio magno valde. Nam sideris quidem spectaculo gaudentes erant Magi in Oriente, sed multo magis nunc: nimirum quod intelligerent spem suam non esse frustratam, nec frustra tantum laboris se suscepisse laborem, idque post apparentem negotii desperationem. Deinde quod experirentur stellam ad eundem perducere locum, quem Scriptura demonstrauerat, quodque ducem iam ostentati essent nequaquam fallacem.

Et intrantes domum inueniunt puerum cum Maria, &c. Verisimile est iam Mariam cum puero iuile in diuersorio, dignum scilicet iam hospitium multitudi, ob quam non erat ei, dumperet, locus in diuersorio: nisi per domum hic speluncam illam, stabulum quis putet intelligendum. Cum autem Magi quærent Regem Iudæorum inuenirent puerum, aut vt habent Graeci *παῖδιον*, i. puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentem, in quo nihil quod admirandum esset, aut adorandum appareret. Comperisse cum puero solam Matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, vt ne multi adessent, quo Herodi puer magisteretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni facitio destitutum tanquam Regem adorauerunt. Nec hac pietatis tenti depromunt cæ repositoriis suis munera, eaque optima. Quæ quamuis pro more patriæ suæ facerent (nam Orientalibus more, eum muneribus Reges suos adorare) eaque res offerrent, quæ prouentu regio Persarum aut Chaldæorum præcipue diuersa, fortasse non intelligentes quid his donis spectatim portendentes tamen dubitandum non est, quin his donis mysteria quædam ritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare voluerit. Hoc autem munerum sacramenta, vt & Hieronymus annotauit, Myrrham, Regique, hominique, Deoque dona ferunt.

Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem. Eo quod dicitur responso accepto, satis significatur Magos iam secum itasse, num redeundum esset ad Herodem, imo quoniam subterfugere inciperunt, desiderasse aliquod signum diuinæ voluntatis. Nam quod quidam dictionem Græcam *χρηματισθῆναι* vultam puram potius oraculo accepto: nec sic, quod diximus significari minus significatur. Nam *χρηματισθῆναι* dicuntur quidem oracula quæ redduntur a numine aliquo, sed petentibus & consultantibus iussi autem sunt non redire ad Herodem, non solum ne Herodis impietati subseruirent sua simplicitate, & puer tueretur ab incepto defligeret. Non peccauerunt autem Magi relicta te promissionem Herodi factam, tum quod Deo iubente illi

ritus, à quo tanquam superiori domino fuerant à promissionis vinculo absoluti, tum quod etiam sine Dei speciali iussione promissio seruanda non sit, quam intelligimus in fraudem, aut perniciem alicuius extortam.

Oblatus in templo Christus, à Simeone & Anna
 agnoscitur. Lucæ 2. CAP. X.

¶ VI cum recessissent, & postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulērunt illum in Hierusalem, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vultum sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege domini, par turturum aut duos pullis columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritum in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutem tuam. Quod parasti ante faciem omnium populorum, Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tue Israel. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce postis est hic in ruinam, & in reuersionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. [Et tuam ipsius animam pertransibit gladius] vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser, hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiunans & obseruantiis seruans nocte ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

Qui cum recessissent, & postquam impleti sunt dies purgationis eius, hoc est, cum impleti essent à partu dies quadraginta. Hi enim præscripti erant à Moysè, cum masculum mulier peperisset, octoginta vero dies cum pepererat scæmellam. Itaque addit secundum legem Moysi, quod hi dies non essent ad purgationem necessarij ex natura partus, sed tantum ex lege Moysi. Porro purgationem hic vocat caeremonias quibus & mulieres, & sætus secundum legem lustrabantur, hoc est, rursus

sum admittentur ad ingressum templi, a quo prius propter immunditiam corporalem, quæ est in partu, prohibebantur. Ut autem rectè intelligantur quæ hic dicuntur deinceps, sciendum Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis præceptorum, quæ ambo partum quidem respiciunt, sed tamè a se omnino sunt diuersa. Vna enim erat lex, quæ omnem partum humani sexus, siue forminae respiciebat, quæ traditur Leuit. 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis secundum legem Moysi, & rursum cum dicit, & ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege par turturum, &c. Est & alia lex, quæ pertinebat solum ad partum primogeniti cuiuscunque speciei, quæ ponitur Exod. 13. ubi præcipitur ut pro primogenito Ægyptiorum occisi Domino offerantur omnia primogenita masculini sexus, tam in hominibus, quam in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cum dicit: Tulerunt illum in Ierusalem, ut offerret eum domino, sicut scriptum est in lege Domini. Quia omne, &c. Et rursum cum dicit: Cum inducerent puerum Iesum ut faceret secundum consuetudinem legis pro eo. Itaque quod attinebat ad legem, quæ præferret purificandæ mulieris modum, impertinens erat quod puerum Iesum parentes tulerunt in Ierusalem, ut offerrent eum Domino: quamuis verisimile sit eodem die, quo mulier purificabatur etiam masculum si primogenitus erat, Domino offerri solitum, ut eadem opera utriusque legi satisfaceret. Rursum quod dedisse dicuntur hostiam par turturum, &c. Impertinens erat ad eam legem, quæ præceptum fuit ut mas primogenitus Domino consecraretur: cum hæc hostia pro quouis partu esset offerenda. [Quomodo autem duæ illæ leges, quarum hic fit mentio, sed habeant ad Christum, & Mariam, & an sub eis Christus & Maria comprehenderentur: quod ad eam, quæ erat de primogenito offerendo attinet, quidam dicunt eam legem ad Christum non pertinuisse, eo quod non adaperuerit vluuam Matris suæ, sed clauso Matris utero prodierit in mundum, sicut clauso sepulchro resurrexit. Alij contra hanc legem proprie ad Christum pertinuisse asserunt: eo quod ipse solus aperuit vluuam matris suæ cum alijs aperuerit in utero. Porro inter duas has sententias inter se in speciem contrarias medium eligendam videtur: nimirum ut non negemus Christum aperuisse vterum matris suæ. Nam omnino videtur Lucam hanc legem sic adduxisse, quasi etiam ad Christum pertinentem & tamen etiam asseramus clauso Matris utero natum esse: quia licet sic per naturalia generationis membra natus est, ut virginibus pudicitia claustra nascendo non conuelleret, nec dolorem parturienti adferret, quæ necesse est esse in huiusmodi vteri aperitione, quali nascuntur reliqui. Itaque neque negandum quin hæc lex ad Christum pertinuerit: quæuis quatenus Deus nulli fuerit legi subiectus.

iectus, neque dicendum proprie ad ipsum pertinuisse, cum reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris suæ, quam fecit Christus. Quod vero attinet ad aliam legem quæ est de purificandâ muliere, etiam communiter dicitur eam legem ad matrem domini non pertinuisse, sed ab ea per ipsa legis verba fuisse exceptam: tum quod proprie mulier dici non debeat, tum quod non suscepto virili semine pepererit, cum lex dicat, Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus. Alioquin enim frustra videtur additum suscepto semine, nisi significare voluisset Spiritus sanctus mulierem quandam futuram, quæ non suscepto semine virili paritura esset. Sed cum Hebræum verbum **יולדת** significet feminificare, aut semen facere, si semen accipiat non pro principio generationis, sed pro prole, ut suscepisse semen sit prolem accepisse in utero: quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab ea virgo immunis, quod & Lucas ipse satis significare videtur dum dicit: Impletos dies purgationis Mariæ secundum legem Moysi. Si enim Moses his verbis à sua lege eam excepit: quomodo secundum eius legem dies purgationis impleti sunt? Alijs tamen rationibus ab eadem fuisse immunem facile probari potest: verum quemadmodum Christus sponte legi subiectus est, ita & hæc sanctissima virgo: ne quem suo facto scandalizaret, sed humilitatis, & obedientiæ omnibus exemplum præberet. Porro cum lege cautum esset ut purganda mulier deferret agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturum pro peccato; duos autem turtures aut duos pullos columbarum, si præ paupertate agnum offerre nequiret: Lucas absolute refert legem pauperibus præscriptam, significare scilicet volens paupertatem Mariæ, & Ioseph. Non enim dubium est, quin vberius munus allaturi fuissent, si non tenuitas obstitisset. *Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon.* Hunc Simeonem quidam putant fuisse Sacerdotem: sed nullo argumento idoneo. Nam si Sacerdos fuisset, utique manifestasset id Lucas tanquam magnam viri dignitatem: cum alias eius conditiones tam distincte exprimat. Itaque prima conditio personam viri commendans est, quod iustus fuerit, secunda quod timoratus, aut ut habent Græca *εὐλαβὴς*, hoc est, pius, ac religiosus. Videtur autem eum dicere iustum respectu hominum, cum quibus iuste conuersabatur, timoratus vero, & pius respectu Dei, quem pie ac religiosè venerans offendere metuebat. Tertia viri conditio est quod *expectabat consolationem Israël*, tanquam iam scilicet imminet: quo notatur quanta in eo publicæ salutis fuerit auditas. Expectabat autem non temporalem potissimum consolationem Israël: sed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, Prophetia Iacob, aliisque Prophetis, tum & ex temporali illa oppressione, qua præmebatur tunc populus Israëliticus adesse tempus Messie, qui

Simeon an Sacerdos.

qui ab ea seruitute liberatus esset Israël, quæ temporalis illi significationem, nempe à dura seruitute peccati, & diaboli, à qua tamen quicumque liberantur simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus, quæ hic premunt. Quarta conditio vni est, quod fuerit in eo Spiritus sanctus, quod omnino intelligendum videtur de Spiritu Prophetie dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere Spiritum sanctum fuisse in eo, cum prius eum dixerit iustus & timoratum: si de inhabitatione Spiritus sancti omnibus iustis & timoratis loquitur. Cum autem iste Simeon expectaret, desideraretque omnibus votis consolationem Israël, & Spiritus haberet Prophetiæ: factum est, vt per oraculum ei fuerit promissum, Idque non ab Angelo aliquo, sed ab inhabitatione ipsius Spiritus sancti (unde patet per interiore inspirationem id didicisse) non moriturum, antequam vidisset oculis corporalibus, quem expectabat Christus hoc est, vnctum Domini Dei. Atque hæc est quinta conditio per se nã viri huius commendat. Est autem phrasi Hebraica videre mortem idem quod gustare mortem, & mori: Porro etiam alij etiã Regem Israël dicuntur Christi, & vncti Dei proprie tamen Saluator noster, Christus Domini dicitur: eo quod non ab homine vnctus esset, Regem, & Sacerdotem, sed à solo Patre per Spiritum sanctum.

Et venit in spiritu in templum. Hoc est, actus à Spiritu sancto, nec excitatus, aut admonitus ab homine. Idem autem Spiritus, qui inspirauit, vt templum adiret, signum quoque dedit, quo pueritas nosceret. Itaque & ipse: accepit eum in vlnas suas, complexans eum summo pietatis, & amoris affectu, quo impellente continere se non potuit, quin eum amplecteretur, cuius alioqui contactu se indignum dubitauit. In hac autem Oratione & ipse accepit, rursum videtur Lucas suo, Hebræorumque more coniunctione, &, posuisse, vt nihil copulet, neque ad sensum faciat, nisi volumus significare meonem hoc ipsum etiam fecisse, quod prius fecisset Sacerdos, si sit sensus: Ipse quoque sicut Sacerdos, accepit eum in vlnas suas. Benedixit autem Deum, id est, laudauit, & gratias egit, quod promissionem suam adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

Et ait, Nunc dimittis seruum tuum Domine, hoc est, Nunc Domine si quando me ex hac vita dimittis, dimittis certe non cum dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quieto, tranquillo, satiato suis votis. Est enim Hebraica phrasis in eo quod dicit, dimittis in pace, quemadmodum in Psalmo, in pace dormiam, & quiescam, hoc est, tranquillo animo, nec passionibus aliquibus, aut desiderijs distracto. Proinde Simeon dum dicit se dimitti in pace significat se libenter moriturum, quemadmodum Iacob viso Ioseph filio suo. Iam, inquit, lætus moriar, quia vidi faciem tuam, superstitum te relinquo: Dicit autem secundum verbum tuum, propter oraculum quod acceperat, quod scilicet non esset moriturus.

nisi prius vidisset Christum. Itaque sensus est. Sicut domine promisi sibi te satisfacturum votis meis priusquam morerer: ita certè iam cum voles me hinc tranquillo dimittis animo.

Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Emphasis est in eo quod dicit, Oculi mei, quasi dicat, Non iam fide solum & mente vidi salutare tuum, quemadmodum Patres mei, sed hæc etiam corporalibus oculis. Alloquitur autem Deum Patrem, & Salutare Dei vocat ipsum Christum saluatorem, a Deo destinatum hominibus.

Quod parasti ante faciem omnium populorum. Dupliciter istud accipi potest, videlicet aut de præparatione, qua ab æterno, & ante tempora secularia Deus hunc mittere disposuit, aut de ea, qua in tempore illud parauit nobis dum filium suum pro nobis incarnatum misit in hunc mundum. Illud autem ante faciem omnium populorum: Hebraica phrasi accipiendum est vt sit, coram omnibus populis, aut pro omnibus populis. Itaque sensus est, parasti hunc Saluatorem non solum pro Israelitico populo, sed & pro omnibus populis: vt scilicet omnes eum agnoscant, & amplectantur & per eum saluentur.

Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis mee Israël. Accusatiuus Lumen, rectè intelligitur contriui posse cum prepositione (ad) vt significetur Christus, quatenus Lumen erat, gentibus atulisse reuelationem, hoc est, illustrationem, depulsis errorum tenebris, reuelationem, hoc est, illustrationem, & claritatem. Vocat enim Simeon Christum & Saluatorem & lumen: sed Saluatorem omnium populorum ex æquo, Lumen vero etiam omnium, sed quod sit ad illuminationem Gentium obtenebratarum, & claritatem Dei, & veræ salutis cognitionem carentium, ad gloriam vero populi Israelitici. Luminis enim est & illuminare claritatem, atque decorem asserere. Quamquã autem & populũ Israeliticũ hoc lumen illuminauit: tamen Gentibus appropriatur illuminatio, quod in descriptoribus detinetur tenebris.

Et erat Pater eius & Mater miramur, &c. Iosephum Patrem Christi vocat, non solum quoniam ad famam virginis conseruandam Pater eius sit ab omnibus æstimatus, sed etiam quia ratione coniugij legitimus eius Pater esset: magis quam si ipsum aliunde genitum adoptasset. Mirabantur autem parentes in ijs, quæ dicebantur: non quod hæc omnino eis noua essent, cum & ab Angelis, & Pastoribus similia audiuisent, aut etiam maiora, sed quod etiam alia quedam non minus miranda, & superioribus conformia audirent per afflatum Spiritus dici ab eo.

Et benedixit illis Simeon, siue quia scelericia illis præcatus sit, siue quia felices eos predicauerit: qui tãti pueri parentes esse meruerint. Videtur enim (illis) tantum referri ad parentes pueri: quamquã nullũ sit inconueniens dicere Simeon etiam benedixisse Christo, hoc est, optasse ei scelericem successum negotij eius, ad quod missus fuit.

Huiusmodi enim benedictio non arguit excellentiam maiorem benedictis: sed tantum vorum animi eius.

Et dixit ad Mariam matrem eius. Cum Simeon Patri, & Mariam benedixerit, tamen prædicturus, quæ circa puerum euentura esset sermonem suum tantum conuertit ad Matrem eius: vt ad quam non dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum Saluatorem paratum coram omnibus populis, ostendit per eum tamen non omnes saluandos: sed quosdam eius occasione proprio vitio magis perdendos.

Ecce positus est hic in ruinâ. & in resurrectionem multorum in Israel. Christus positus fuit à Deo & in multorum ruinam, & in multorum resurrectionem: quamuis non omnino similiter. Nam in resurrectionem positus est à Deo, quia voluit Deus per ipsum quædam efficere resurrectionem. In ruinam vero positus erat: quia voluit Deus occasione eius quosdam sinere labi; tum quod ita quædam mererentur, tum quod ita videbatur gloria suæ illustranda conducere. Porro cum ruina non sit nisi instantium, aut eorum, qui profundius labuntur, & resurrectione iacentium, atque lapsorum: intelligendum quod hic dicitur de ruina multorum, quosdã occasione Christi grauius casuros, quam iam ceciderant, aut potius quosdã qui stare videbantur, & arcem Iustitiæ obtinere in populo Israelitico, prolapsuros iam in maximam cecitatem, & exitium æternæ resurrectionis autẽ qui per aperta crimina in quibus viuiebant omnibus iacere videbantur, credendo in Christum reuocandi erant: frugem meliorem, & spem salutis æternæ. Itaque in ruinam sunt infidelibus Scribis, & Phariseis, in resurrectionem vero Publicanis, & meretricibus Idem ergo his verbis significat Simeon, quod postea Christus ipse Ioan. 9. aliis verbis dicens: In iudicium ego hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cessent. Videtur autem Simeon his verbis alludere voluisse ad illud Isaia 8. Erit vobis dominus in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum & in ruinam habitantibus Ierusalem. Quod de Christo etiam Paulus & Paulus interpretantur dictum.

Roman. 9
1. Petr. 2.

Et in signum cui contradicetur. Quoniam, vt diximus, videtur illud ad locum Isaia: (Nã mox post superiora verba sequitur: Ego, & pueri mei, quos dedit mihi dominus in signũ, & in portatũ Israel) redẽ per signũ intelligitur ipsemet Christus: secundũ significationẽ, qua res nouas, & insolitas, & miracula signa dicimus prodigia, & portenta, quod serẽ semper nouũ aliquod portendat, & significet. Sicq; sensus erit, Puer hic positus est in signũ, hoc est, sit signũ quomodo Psalmista dicit, Esto mihi in Deũ protectorem pro eo quod est, Sis mihi Deus protector. Sic & de Ezechiele nouis quibusdã rebus portẽdebat quid euenturũ esset Israelitis, dicitur

cit dominus: Erit vobis Ezechiel in portentũ. Signum itaq; dicitur Christus, quod res esset noua, & insolita, qualis nõ fuerat ab initio mudi, vt pote Deus simul & homo, qui per nouã suã ex virgine Natiuitatẽ, mirabilũ parationẽ, crucis ignominia, ac deinde gloriosam resurrectionẽ, & Ascensionẽ in magnum stuporẽ, & admirationem homines esset adducturus, & noua quædam orbi iam esse præstita significaturus, vt pote promissam per Prophetas salutem. Pro eo autem quod nos habemus, cui contradicetur, Græce est præsens tempus *ἡ ἐπισημειωμένη*, id est, cui contradicetur, & aut præsens pro futuro posuit, aut potius præsens tempus posuit, vt absolute ac siperemus pro signo contradictioni obnoxio. Vnde Tertull. legit *Lib. de carnis Christi* semel signum contradicibile. Rectẽ autem intelligimus eum locutione, qui non solum de contradictione, quæ fit lingua, sed etiam de ea, si quæ sit facta, per persecutionem scilicet quomodo ad Heb. Paulus *Cap. 12.* Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum se contradictionem.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Tuam ipsius, idem est quod tuam met Animam. Nec otiose additur ipsius, sed anxiosum notat: significatque præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendam. Ad quod magis significandum multum valet coniunctio *ἡ* quæ est apud Græcos *καὶ οὗτὴν ἀνψῆς* & tuam autem ipsius, vel sed; aut, quin & tuam ipsius. Per Gladium autem intelligimus dolorem, quem in passione filij pertulit mater acerbissimum intima animæ eius penetrantem & possidentem, eritque sensus iste, Adeo contradicetur ab impijs huic signo, vt gladius doloris non solũ sit penetraturus animam filij tui, aut eorum qui credent in eum, illiusque nomen prædicabunt, sed & tuam quoque Animam. Similis est locutio in Psal. 58. cum de Ioseph dicitur ferrum pertransiit Animam eius, vbi item per ferrum tribulatio intelligitur, vt annotat D. August. Epist. 59. Cum autem eam partem *in signum cui contradicetur*, vnde hæc verba pendunt, diligenter attendimus: fortassis conueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictionis linguarum, de quo gladio in scripturis sæpe, quale est illud & gladius in labijs eorum, & rursus, & lingua eorum gladius acutus. Itaque sensus esset, adeo contradicetur filio tuo, vt contradictionis gladius non illius tantum animam, & corpus sit percussurus, sed & tuam quoq; Animam, & si non corpus. Iam quod lequitur.

Vt reuelentur, vel retegantur, ex multis cordibus cogitationes, rectissime videtur referri ad illud, & in signum cui contradicetur: vt mox præcedentia quasi per parentelam legantur interposita, et intelligatur puerũ hunc positum in signũ cui à multis contradicere, vt multorum cogitationes, quæ prius occulte latebant in corde retegantur, et declararentur esse impij, & Christo contrarij,

74 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.
qui prius arcem Iustitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes.

Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel. Istud non sic est ordinatum & Anna erat Prophetissa, sed est sensus; Et in illis diebus erat mulier quædam, quæ dicebatur Anna Prophetica habens spiritum, &c. Nam vt testimonio huius mulieris plus addat autoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter Historiæ certitudinem: cum illo tempore multi adhuc testes huius narrationis esse possent, qui Anum hanc nouerant, & vt hanc distingueret ab alijs, eodem nomine illo tempore vocatis. Deinde multis eam commendat nominibus non parum facientibus ad comprobandum eius testimonium, primum quia Prophetissa, deinde, *quia processerat in diebus multis.* i. prouectæ, admodum erat ætatis, præterea quod summiæ continentiar, & castitatis. Id enim significat cum dicit: *vixerat cum viro suo annis septem a virginitate, & hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor.* Nihilis verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoque cõingalem in matrimonio, & vidualè post matrimonium iam morte diremptum. Quod autem hæc dicitur vidua vsque annos 84. vel vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad spatium viduitatis; nisi quod prius sit verisimilius, maxime cum Græca sic potius veri debeant, Et hæc vidua annorum ferme 84. quamuis Ambro. secundum modo intelligat. Quoniam vero parua laus est vidualis continentie, nisi adiunctam habeat pietatem & religionem (quæ enim, inquit Paulus, Timoth. 5. verè vidua est sperat in Deo, & instat obsecrationibus, & orationibus nocte. & die) ostendit etiam hac laude præclaram fuisse hanc Anum. *Quæ inquit, non discedebat de templo ieiunijs, & orationibus seruiens die, ac nocte.* Non sunt autem hæc verba Lucæ sic intelligenda, quæ si in Templo habitauerit, & nunquam Templum exierit, nihilque aliud vnquam egerit, quam precari. Non enim vitæ necessaria præterijt, cibo necessario, & somno proculdubio vsa: sed intelligendum hæc fuisse præcipua, quæ egerit, atque, vt dici solet totam in his fuisse, vt cum eum qui frequentissimus in studijs est, dicimus à libris non discedere: sed sine intermissione noctes, dies que studere.

Et hæc ipsa hora superueniens. Hæc inquit, tam multis nominibus commendata anus, eadem illa hora, qua quæ dixi, gerebantur, superueniens: eodem nimirum spiritu, quo venerat Simeon in templum: *conferbatur Domino,* aut, vt habent Græca ἀνθωλογοῦντι quod verbum non simpliciter confiteri significat, sed confessione respondere: vt referat ad confessionem Simeonis. Itaque veritè vicissim

vicissim conferbatur Domino, hoc est, quemadmodum Simeon laudauerat, & benedixerat, ira & ipsa vicissim respondens confessione ipsius, domino gratias egit. laudibus efferens eius benignitatem, qua iam respexisset populum suum. Hebraica enim phrasi confiteri Domino positum est pro gratias Deo agere, illum que laudibus efferre. Non (solum autem collaudabat Dominum, sed (quæ ordinem & Simeon prius tenuerat) deinde etiam loquebatur de illo alijs. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo presentibus, sed & postea alijs etiam tunc non presentibus, sed his qui expectabant redemptionem Israël tanquam iam imminentem. Pro eo autem quod nostra litera habet Israël, Græce est *ἰερουσαλήμ.* i. in Ierusalem, & potest referri vel ad Dariuum omnibus significetur omnibus, qui erant in Ierusalem locuta, aut ad redemptionem, vt significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendam in Ierusalem, Ibi enim expectabant eam præstandâ, quod illa præcipua & regia esset Israëlitarum ciuitas.

Angeli monitu fugit cum puero in Ægyptum,
& redit Ioseph. Matth. 2. CAP. XI.

T vt perfererunt omnia secundum legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto ibi vsquedum dicam tibi. Futurum est enim, vt Herodes quarat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Ægyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illud esset à magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Ægypto dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israël, defuncti sunt enim qui querebant animam pueri. Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israël. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illi ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazarus vocabitur.

Et vt perfererunt omnia secundum Legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, &c. Notandum non dictum esse accipe uxorem tuam quemad-

quemadmodum prius, sed Matrem eius. Nam prius vxorem eius nominauit ad remouendam suspicionem in quam inciderat. Nunc uero quoniam omnis sublata fuit suspicio, & Ioseph certior factus fuit partum esse diuinum: non vltra vxorem eius eam nominauit sed nomine digniori; satis etiam significans non debere se habere illam quasi vxorem suam, sed potius quasi matrem Domini sui. Quod ita Iosephum fecisse & Euangelista significat: cum secundum iussu Angeli dicit accepisse puerum & matrem eius.

Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte. Attendendum hic Ioseph tum syncera fides, tum diligens obedientia. Nam quamquam prius audisset puerum hunc regem illum esse potentissimum qui regnatus esset in domo Iacob in æternum, & Saluator futurus Israelis, nullum tamen passus est, sed nec Maria offendiculum quod iuberentur eum puerum in exilium deportare: sed intelligens Angelos esse ministros eorum, quæ circa puerum gerebantur simpliciter parendum esse non dubitauit, nec putauit curiosum esse se debere, sed omnia boni consulenda, etiam quorum inire rationem non poterant. Neque paruit tantum Angelico oraculo, sed & nocte omnibus relictis fugit: cum fugere simpliciter iussus fuisset. Non prætereundum est & illud in verbis Angeli & Euangeliste puerum semper nominari ante matrem: tum quod negotium, quod hic agebatur ad puerum magis pertineret, tum ad significandam pueri diuinitatem, qua matre superior erat.

Vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum, &c. Testimonium istud dubium non est desumptum esse ex Osee cap. 11. secundum Hebraicam veritatem, & non secundum Septuaginta translationem. Dicit autem Euangelista hoc Osee testimonium in Christo fuisse adimpletum: non quod peculiare fuerit de Christo ex Ægypto vocando uaticinium, sicut illud Michæ de nascituro Christo in Bethleem, aut illud Isaie de ipso nascituro ex virgine: sed quod id, quod nominatum fuit scriptum de populo Israëlítico, apposite etiam competat in Christum: imò uerius, & perfectius in eo impleatur & verificetur, ut qui uerior sit Dei filius, à quo alij habent, quod filij Dei sententur. Proinde quod Euangelista ait: *Secessit in Ægyptum, & tunc ibi usque ad obitum Herodis, ut adimpleretur quod dictum est à domino per Prophetam: Ex Ægypto vocaui filium meum, &c.* perinde est ac si dixisset, ut & de puero Iesu illud Prophetæ verificaretur. *Ex Ægypto vocaui filium meum, ut si quis verba faciès de Patre alij quo mirè sollicito pro filio diceret; uisidisses amore, desyderioque filij non posse consistere, omnia negligere, omnia posthabere, ut illum præsentem uideret, ut impleteretur in eo illud Maronis: Omnis in Ascario chari stat cura parentis.*

Tunc Herodes Videns quoniam illusus esset à Magis iratus est ualde.

Tunc

Tunc inquit, hoc est cum ià Ioseph cum matre & puero fugisset in Ægyptum. Nam quamuis ab aduentu Magorum usque ad fugam in Ægyptum multi dies intercesserunt: tamen antea Herodes vel non aduertit se deceptum à Magis, implicitus scilicet & distractus alijs negotijs, vel quod est uerisimilius, cum non statim ad ipsum secundum promissionem rediret Magi, credidit illos spe sua frustratos præ pudore noluisse reuertiri: sed cum ex his, quæ quæ dragesimo die in templo dicta, factaque erant rumore nouum nati Messia: spatium audiret, intellexit à Magis sibi illud, & iratus est ualde, ita ut qui prius seuitiam & iram in puerum conceptam simulata pietate texerat, iam non uereretur inaudito facinore eandem palam testari: hinc maioris sæuitiæ sumens occasionem unde debuerat inerum, timoremque concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaque pietatis iura præ oculis habens.

Et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem à bimatu & infra secundum tempus quod exquisierat à magis. Sic est istud intelligendum, ut uerba illa, secundum tempus quod exquisierat, non referantur ad illud, à bimatu, sed tantum ad illud quod dicit, & infra. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum uiderit, ut significaret minores bimulis non quoslibet, sed qui essent circa, & ante, non autem post tempus stellæ æditi, iussus ab Herode occidi. Neque enim natum hunc puerum Regium post stellæ apparitionem arbitratur. Sed quotquot bimatum attingisse uiderentur: idcirco uoluit interfici, ne si forte Christus uel ante stellæ ortum natus, uel per miraculum maior quam pro ætate, elaberetur tanquam ante ortum stellæ natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiã omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem: ita & tempus ampliavit occidens non tantum eos, qui nati erant cum stella apparuerat, sed & qui ante.

Tunc adimpletum est, quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem. Testimonium istud legitur Ierem. 31. & ipsam nequaquam proprie de his infantibus propter Christum interfectis à Propheta prædictum est: sed de decem tribubus in captiuitatem cum magno more abductis, ut testatur etiam Hieronymus. Hæ autem tribus illo capite, & alibi sæpe nomine Ephraim designantur, quoniam earum principes erat tribus Ephraim. Itaque à Propheta Rachel, quæ auia erat Ephraim dicitur deplorare Israëlitas tanquam filios suos: quod significatur populum Israëliticum amare ploraturum ob captiuitatem, & necem suorum. Quoniam autem sub Herode tunc non minor tyrannis, & ciuilatus factus est in Israëlítico populo, quam olim cum populus in captiuitatem abduceretur, idque eo loco, ut proprie Rachel dici possit plorasse iã hos interfectos tanquam filios suos: ob id Euangelista hunc Ieremiam locum dicit adimpletum, hoc est, nunc uerè id dici potuisse, quod olim dixerat Iere-

mias

mias etſi de alijs, & in ſenſu nonnihil diuerſo. [Porro teſtimonium iſtud, teſte Hieronymo, nec ſecundum Hebraicum, nec ſecundum Septuaginta citauit Euangeliſta: ex quo inquit, perſpicuum eſt Euangeliſtas, & Apoſtolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicuius ſecutos: ſed quaſi Hebræos ex Hebræis quod legabant Hebræicè ſuis ſermonibus expreſſiſſe: non curantes tamen omnino voces annumerare, ſed contenti integritate ſententiarum Chriſti prædicatiſſe]. Rama itaque hic (vt docet etiã Hieronymus) appellatur accipi debet, vt ſit idè quod excelſum. Ita ſenſu ſecundum Hieronymum eſt vox in excelſo audita eſt, hoc longe lateq; diſparſa. Subdens autè declarat quæ vox fuerit, quæ ploratus & ululatus mulus, vbi pro duobus, quæ noſ legimus, Graeci tria habet *θρῆνῶν, καὶ κλαυθμῶς, καὶ ἰδυρμῶς*. i. lamētatio, & ploratus, & ſlerus, ſicut & Hebræa, & Septuaginta habet tria. Porro perſi chelè hic intelligi iã debet regio Berthleemitica, eo quod iuxta Berthleè Rachel ſepulca fuerit. Hæc itaq; dicit ploraſſe filios ſuos, nec vluiffe conſolationè admittere, quia nō ſunt. Vbi Hebraica phraſi ſitū eſt nō eſſe pro nō ſuperſe, & nō viuere amplius in hac vita.

Deſuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in ſomno Ioseph, &c. Cum Chriſtus natus ſit 32 anno regni Herodis, & vix ſimile ſit Chriſtum primo anno vitæ fuiſſe in Ægyptum: conſequens eſt eum circiter quinque annos vixiſſe in Ægypto, & quæque, vel ſex annorum fuiſſe cum ex Ægypto rediret. Itaq; mouetur ab Angelo Ioseph relicta Ægypto redire in terram Iſrael, hoc eſt Paleſtinam. Cum autem dicit Angelus *deſuncti ſunt enim, quærebant animam pueri* videtur numerus pluralis phraſi accipendus Hebraica pro ſingulari. Nam quanquam plures cum Herode quaſierint Animam pueri, nempe illius ſatellites, & amici: prout tamen ſolum dicit Herodem deſunctum, eoq; deſuncto angelus apparuiſſe. Sic cum Scriptura Exo. 2. dicit ſolum Pharaonem poſſiſſe occidere Moylem: tamen cap. 4. dicitur, vade, & reuertente Ægyptum, mortui ſunt enim omnes, qui quærebant animam tuam.

Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo timuit, &c. Quod hic dicitur Archelaus regnaſſe in Iudæa pro Herode Patre ſuo, non ſic eſt accipiendum, quaſi Rex fuerit: ſed cur Herodes Pater: ſed ſimpliciter regnaſſe intelligendus eſt, quæ poſt Patrem Iudææ præfuerit, non regio nomine, ſed regia potestate, aut quod à Patre deſtinatus eſſet Rex, & à populo Rex in principio ſalutatus, denique & à Cæſare regium nomen illi eſſet poſtmiſſum. Cur autem putauerit Iosephus eundem in Iudæam habitatio eius eſſet in Nazareth, dicendum Iosephum exſtimate puerum in Iudæa educandum: tum quod in ea natus eſſet, tum quod in ea ſedes eſſet regni. Aut voluiſſe quidè ire in Iudæam ad habitandum, ſed vt gratias Deo ſolèns ageret in Hieruſalem.

Ioseph lib. 17. antiq. esp. 10.

tuiſſe autè ne quæadmodum tẽpore præſentationis ab aliquibus agnitus Archelao manifeſtaretur. Cur vero ita nō metuebat ire in Galilæã propter Herodè fratrè Archelai ſicut in Iudæã propter Archelau dicendū magis metuendū fuiſſe ab Archelao, tū quod Berthleè in qua natus erat Chriſtus in Iudæa erat, in qua ciuitate ſi veniſſet habitaturus Ioseph facilè creditum fuiſſet Chriſtum fuiſſe vnum ex pueris illis, quos occiderat Herodes, tum quod Archelaus aſpiraret ad nomen Regis Iudæorum, quod habuerat Pater. Porro eo quod nos legimus admonitus Grece eſt *ἠγγελοῦ τοῦ θεοῦ* quod non ſimpliciter admonitus ſignificat: ſed admonitum oraculo, & vt prius veritè de Magis, accepiſſe reſponſum.

Vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetas, &c. Intelligendum eſt cum Hieronymo Euangeliſtam ob id non dixiſſe per Prophetas, ſed per Prophetas, vt non fixum aliquod, & vnum ſcripturæ teſtimonium deſignaret, ſed à plerisque id dictum indicaret, & ſi non ſecundum verba, tamen ſecundum ſenſum. Quomodo autem in ſcripturis id ſecundum ſenſum ſit dictum non omnes conſentiunt, idque ob id, quod dubitetur, quibus literis Hebraicè debeat ſcribi nomen ciuitatis Nazareth, à qua Chriſtus dicitur Nazareus. Verum manifeſtum ſatis eſt nomen Nazarei vt de Chriſto dicitur non debere ſcribi Hebraicè per Zain, ſed per literam Tſade. Et ſic ri poteſt ciuitatem Nazareth eam eſſe, quæ in libro Ioseph inter ciuitates tribus Neptali vocatur Haſor, vel Enhāſor. Nam hæc nomina per Tſade in medio ſcribuntur. Secundum hanc itaque deriuationem nomen Nazarei Chriſto aperte tribuitur Iſaiã 11. Nam vbi nos legimus, Egredietur virga de radice Ieſſe, & ſos de radice eius aſcendet pro dictione ſos, Hebræis eſt *נֶזֶר*. Netſer per Tſade quod ſignificat florem, aut porius germen. Quamuis autem hoc ſolo Iſaiã loco Chriſtus aperte Netſer dicitur: Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipſum hoc nomine vocandum: eo quod & alij Prophete ipſum nomine idè ſignificatè appellauerint. Nã Zachariẽ. 8. vbi nos legimus: Ecce vir Oriẽs nomẽ eius. Et c. 3. Ecce ego adducã ſeruū meū Orientè (quæ de Meſſia dictū eſt dubium non eſt) pro nomine Oriens Hebraicè eſt *נֶזֶר* quod magis ſignificat Germen quomodo eam dictionem vertit Hieronymus le. rē. 22 & 23. & 1l. 4. In quibus omnibus locis Chriſtus dicitur germen. Proinde quod dicit Matthæus in hoc ſenſu videret accipiendum, Chriſtum habitari in ciuitate Nazareth: vt vel ex ipſa ciuitate, à qua cognominandus erat demonſtraretur in ipſum vere competere nomen illud Netſer & Germen, quo Prophete Meſſiam appellauerunt. Quoniam enim pleroſque Iudæos offendebat, quod Ieſus diceretur Nazareus; offendiſſet Euangeliſta quam id conueniat ſcripturis, quæ paſſim cum vocant nominibus ſignificantibus Germen, quod nomine Nazarei etiam ſignificatur. Quare cum dicit

dicat, vt adimpleretur, &c. Coniunctio, vt, potius est accipienda consecutiue, quam vt denotet causam finalem, quemadmodum etiam prius cum dicit; vt impleteretur quod dictum est. In Ægypto vocauit filium meum.

Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo. Luca 2. CAP. XII.

REVERSI sunt [ergo] in Galileam in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat & confortabatur spiritus sapientia & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem, in die solemnitate pasche. Et cum factus esset Iesus annorum duodecim, ascendit illis Hierosolimam secundum consuetudinem diei festi, cum summisq; diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum, inter cognatos & fratros. Et non inuenientes eum, regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum: Et factum est, post triduum inuenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentiam & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum, Filii, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes querebamus te? Et ait ad illos: Quid est quod me querebatis? Nesciebatis, quia hiis qua patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conservabat omnia verba hæc corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.

Reuersi sunt [ergo] in Galileam in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat & confortabatur. &c. Crescebat corpore scilicet, confortabatur spiritu scilicet. Nam dictionem spiritu, Græci omnes sic habent, quemadmodum prius cum de Ioanne quoque dicitur Lucas: Puer autem crescebat, & confortabatur. Apparet autem aliquod reiectam hoc loco dictionem spiritu, quod offendere videtur quod Christus diceretur secundum spiritum confortari: cuius spiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verum cum scripturas scripturis, & fidei sinceritati ob stare non videatur, si dicatur deitas per gradus quosdam dotes suas impartisse humanæ naturæ assumptæ & Lucas id aperte hoc loco bis dicat: putant quidam hæc Lucas & Lucas id aperte hoc loco bis dicat: putant quidam hæc Lucas ea simpliciter accipienda, vt vere Christus significetur profectus Sapientia sicut profectus ætate. [Nam quod pleriq; veteres dixerunt Christum ab initio fuisse plenum sapientia, nec potuisse profectus magis videnter respexisse ad Sapientiam eius diuinam, quæ compo-

nit Christo quatenus Deus, quemadmodum id patet ex Ambrosio hoc loco, Secundum carnem inquit, vtiq; sapientia Dei implebatur, & gratia. Et sub nomine Theophili in cathena aurea sic legitur sicut verbum in carne passum fatemur, quamuis sola caro fuerit passa, quia caro verbi erat quæ patiebatur: ita proficere dicitur ex eo quod humanitas proficiebat in ipso. Verum hæc à Scholasticis, & bene quidem intelliguntur dicta esse de Sapientia Christi ipso vsu & experientia acquisita, cum prius ab initio conceptionis fuerit insula animæ eius omnium rerum cognitio. Sicut enim ex prædictis autoritatibus Ambrosij, & Theophili patet in Christo ponendam sapientiam aliquam tempore, & vsu rerum acquisitam contra Magistrum sententiarum, qui eam non videretur agnoscere: ita ex Augustino, aliorumque autoritate, ac ipsa denique ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuentem perfectam omnium rerum à conceptione cognitionem ei insusam. Nam præter scientiam Beatæ visionis, qua secundum animam aliquid fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoscebat, quam Angeli, qui ex conspectu & frui tione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maximè quantum ad se pertinet; præter hanc, inquam, omnino verisimile est & congenitam quandam in eo omnium rerum fuisse scientiam, quam verbum Dei Animæ suæ in ipsa creatione implacitavit ad eum modum, quo Angelis suis ab initio naturalium rerum perfecta cognitio congenita est, sicut & ipsi Adam. Neque enim conuenit Animam Christi his esse inferioriorem.] Porto quomodo cuique intelligantur hæc loca Luca, illud certum his verbis. Puer crescebat, & confortabatur. &c. ipsum voluisse ita notare veritatem assumptæ ab eo naturæ humanæ, vt tamen etiam significaret in eo aliquid homine maius apparuisse. In eo autem quod sequitur, Gratia Dei erat in illo, nomen Gratiæ accipitur rectè pro acceptance Dei, & fauore quo filium suum, nosq; per illum sibi gratos habet. Nam pro in illo Græcè est ἐν αὐτῷ. i. super illum, quod huic sensui bene conuenit. Itaque sensus erit, Dei Patris fauorem fuisse super ipsum donis suis illum ornatis, ac ipsum in omnibus moderantis, & componentis. Bene autem dicit ipsum & plenum fuisse Sapientiam, & habuisse in se gratiam Dei: vt ostenderet eum & admirabilem fuisse ob sapientiæ augmentum supra ætatem, & amabilem fuisse omnibus ob diuinam gratiam in ipso effulgentem & omnem in amore pueri pertrahentem. Neq; gratiam solum dicit in eo fuisse, sed gratia inquit Dei, vt ostenderet fauorem pueri non fuisse vulgarem, aut temporatum, quem sibi nonnunquam puerilisetas humanis, & naturalibus dotibus colligit, puta formæ gratiam præcoci docilitate aut alio denique simili munere.

Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem, in die solemnitate pasche.

Quibus verbis pietatem, & legis Moſaicæ ſeruadæ ſtudium, quod fuit in parentibus Chriſti, notat: Quanquam enim Nazarethanus abiſſet à Ieruſalem, nempe trium dierum itinere, quoniam tamen ſe eò religioſi conſerebant. Præceptum enim in lege Iudæis vt non ſolum Paſcha certo tempore celebrarent, ſed etiam in certo loco, quem ſibi dominus delegiſſet.

Et cum factus eſſet Ieſus annorum duodecim. In eo quod Chriſtus à parentibus ſimul ductus eſt in Ieruſalem, & hac in parte patribus obediſſet, qui alieno non indigebat magiſterio: paratur exemplum parentibus caſtæ educationis, nempe quod oportet parentes ſe ſex fe prognatos ſtatim, & ab ipsis (vt aiunt) incontinuis arcere ab omni laſciua, ſanctiſque moribus, ac pietatis illi aſſuefacere: & omnibus filiis oſtenſa forma eſt, quomodo debeat morigeros ſeſe præbere patribus ad ea, quæ honeſta ſunt tantibus. Quod vero ſaluator duodennis conſummatis diebus hæc, hoc eſt, ſeptem diebus, cum redirent parentes remaneret Ieruſalem volens commiſſeri doctoribus: indicium quoddam ſuæ Sapientiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem ſui ſplendoris ſpargere, ad confirmandam fidem tum parentum, tum aliorum qui ab ipſo ſaluatore Iſraëlis expectabant. Porro inſciis parentibus iſtud Chriſtus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contemneretur, ſi retrahentibus non obediſſet. Præterea quo doceretur nunciandum eſſe parentum, cognatorumque affectibus ei, quæ lit cæleſtis doctrinæ profeſſionem ſuſcipere; mandataque doctorum affectibus eſſe præponenda, & in Euangelico negotio iam eſſe carnalium parentum autoritatem ſpectandam. Iam parentes eius poſſunt culpaſi negligentiæ, quod illis neſcienter puer remanſerit in Ieruſalem. Nam autore Beda, filii Iſraëlis fuerunt, vt temporibus feſtis, vel Ieruſalem conſuentes, vel ad parentes remeantes, ſeorſum viri, & ſeorſum ſceminæ incederent, partem indifferentem cum altero parentum coniungerentur: apud factum vt Maria puerum cum Iosepho eſſe, & contra Iosepho dederet Mariæ aſſe. Quod ſi autem hic mos Iſraëliſtis non habere de eo non conſtat) ſatis Euangelista parentes Chriſti excuſat, quod dicit exitiſſe ipſum eſſe in comitatu, inter amicos notos, quibus lubenter ſolet ea ætas ad hæſtere. Itaque ſecundo puero venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth itinere vnius vespere illum requirentes inter cogatos & notos. Vno die venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth & non inueniunt vespere inter Amicos, altero die reſgreſſi ſunt in Ieruſalem, vero tertio deinde die ipſum in templo inueniunt: Præterea quod dicuntur poſt triduum inueniſſe puerum, non eſt inſciendum tribus diebus iam finitibus puerum inuentum, ſed poſt hoc eſt, cum iam tertius dies adueniſſet, & tertio iam die

prius dixit Chriſtum circumciſum poſtquam conſummatis fuiſſent dies octo, hoc eſt die octauo. Inueniunt autem in Templo non ludentem, nec ocioſum, ſed ſedentem in medio doctorum, hoc eſt inter doctos veluti diſcendi cupidum, audientem videlicet eos, & viciffim interrogantem. Non quod neceſſitas illi eſſet ſuſcitari ab hominibus quod diſceret, ſed quo omnibus iunioribus exemplum modeſtiæ & diſciplinæ præberet.

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant ſuper prudentiâ, & reſponſis eius. Et merito quidem ſtupebant, quod tantillus puer interrogationibus, & reſponſis ſuis admirabilem quandam, & pluſquam ſenilem declararet ſapientiam in tenera illa, & indocta ætate ea promens, quæ doctores provecæ ætatis non pigeret diſcere. Verumtamen autem audientes non ſolum admiratos eius prudentiâ, ſed & raram vultus, geſtus, linguæque modeſtiam: quæ gratiâ addebat intelligentiæ, & ſine qua exploſa fuiſſet à doctoribus eius in interpellando audacia.

Et videntes admirati ſunt, & dixit mater eius ad illum, &c. Non ſolum ij, qui Chriſtum interrogantem, & reſpondentem audierunt admirabantur: ſed & parentes eius videntes puerum ſedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo ſimile viderant, nec ſatis intelligebant facti noui huius rationem.

Et dixit Mater eius ad illum. Tacet Ioseph, quod ſibi conſcius eſſet: nihil ſe habere iuris in partum ſponſæ: Mater vero pro peculiari ſua in filium autoritate loquitur, dicens: *Fili, quid feciſti nobis ſic?* hoc eſt, cur ad iſtum modum agis nobiſcum? Cur te clam ſubdixiſti à nobis? Ecce enim Pater tuus & ego cura dolore animi te iam aliquot dies quaſiſimus. Hæc autem accipienda ſunt tãquam verba eius, quæ quaſiulo e affectum ſuum & dolore manifeſtat. Neque enim durè illi loqui potuit quæ tã vnicè amabat, quemque quod Chriſtum, ei Filium Dei eſſe ex Angelo didicerat, reuerſebarur: nec dubitabat nihil reprehendiſſe admittere poſſe. Cum dolore autem puerum quaſierant, quod metuerent ne illorum aliqua offeſſus culpa nollet vltra illis miniſtris vti, aut ne in grauem, & culpabilem negligentiam illis apud Deum impuraretur dereliſtio pueri, quem ſciebant ſuæ curæ commiſſum eſſe. Porro in verbis Mariæ propriam eius humilitatem rursus perſpicere licet. Non enim dedignatur Iosephum Patrem Chriſti nominare, quàmuis ſciret ipſum ex illo non concepiſſe: ſed nec in ipſo ordine nominis ſe præſerebat marito, vt diceret, ego & Pater tuus, ſed Pater tuus, inquit, & ego: non attendens vteri ſui dignitatem ſed ordinem coniugalem, omnibuſque ſceminis exemplum præbens honorandi ſuos maritos.

Et ait ad illos: quid eſt quod me quaerebatis? Et hæc rursus verba accipienda ſunt dicta à ſaluatore non mordaciter, aut indigna-

bandè, sed modeste: quemadmodum deceat summam ipsius erga omnes, & maxime erga parentes modestiam, quamuis tamen diuini culum aliquid sonent. Nam parum blandè Christus Matri respicitur, quoriscunque in Euangelico aliquo negotio matrem suam autoritatè interponere visa est, ac matris iure illum compellauit: vt ostenderet in eo negotio non esse locum alicuius autoritatis humanæ. Habet enim parentum autoritas suos limites, cui renuendum est, cum agitur negotium diuinum.

Nesciebatis, quia in his, quæ Patris mei sunt oportet me esse? Non fertiue dicit eos nescisse quia oporteret eum esse in his, quæ Patris sui erant; sed interrogatiuè, quasi diceret: merito vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioqui sciebatis. Nec hæc dicere reprehendit eorum quærendi studium, cum illud omnino fuerit laudabile, vt propter à pio affectu profectum: sed tantum ostendit quantum erat ex parte sui illud esse superfluum, nec sibi paratum dolorem imputari posse. Per ea autem quæ Patris sui erant, intelligit ipsum templum: aut potius quæcunque diuina exercitia qualia erant audire doctores, eosdemque interrogare, & interrogantibus respondere.

Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos. Nullum fuerit inconueniens dicere etiã Mariã non planè intellexisse, quod Domino dicebatur: quandoquidem id aperte Lucas asserere non est veritus. Quamuis enim ex his quæ præcesserant scitent puerum esse Christum, & plane diuinam prolem, imò filium Dei, nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo: tamen nondum ad plenum intelligebant sublimitatem diuinæ virtutis: necdum cognouerunt quam admirabili consilio, quibusue rationibus manus suum obiturus erat, ad quod missus fuit à Patre, atque id perpetuam quadam admiratione circa ipsam & gesta eius tenebatur, si quando Dei Spiritus sese elarius in eo proderet.

Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Odit rursum quanta parentibus carnalibus debeatur reuerentia, & subiectio: quando & ipse qui se iam parentibus superiorem ostenderat, non dedignatur etiam simulato Patri deinceps mortu gerere.

Et Mater eius conservabat in corde suo omnia verba hæc. Hoc est omnia hæc, quæ modo dicta, factaque circa puerum dixi. Iesus enim proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines. Hæc enim Lucas, & Matthæus Iesum iere vocauerunt puerum, aut potius puerulum *nudior*. Nunc vero terminata scilicet pueritia & declarata sapientia pueri; non amplius puerum sed Iesum vocat Lucas. Porro cum dicit Lucas Christum profecisse gratia, & stio gratia anceps est. Potest enim accipi quemadmodum prius cum dixit; Et gratia Dei erat in illo, pro dono Dei, quo illi gratia

efficitur, & bene viuimus: & tunc eodem modo oportet intelligi Christum profecisse gratia, quomodo profecit Sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate, & fauore, vt significetur eum gratiosorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutum sese in eo proferentium. Quanquam & secundum hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum: quasi acceptabilior, & gratior postea factus sit illi. (Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est): sed tantum quod semper magis, ac magis fecerit acceptabilia, gratia, atque meritoria opera. Primum autem dicit apud Deum, deinde apud homines. Primum enim oportet Deo placere, deinde hominibus,

Finis eorum quæ duodecim Capitibus de Christi Infantia dicta sunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT

Ioannes. Matth. 3. Mar. 1. Luc. 3.

CAPVT XIII.

BNITIVM Euangelij Iesu Christi filij Dei: ^a *In diebus* ^b *erat* ^c *anno* ^d *quinto* ^e *decimo* ^f *imperij* ^g *Tiberij* ^h *Cæsaris*, ⁱ *annes* ^j *ve-* ^k *procurante* ^l *Pontio* ^m *Pilato* ⁿ *Iudæam*, ^o *Terrarcha* ^p *autem* ^q *Ga* ^r *stirus* ^s *pi-* ^t *lilæ* ^u *Herode*, ^v *Philippo* ^w *autem* ^x *fratre* ^y *eius* ^z *Terrarcha* ^{aa} *Itu-* ^{ab} *lis* ^{ac} *cameli* ^{ad} *rea* ^{ae} *&* ^{af} *Trachoniidæ* ^{ag} *regionis*. ^{ah} *&* ^{ai} *Lysania* ^{aj} *Abilena* ^{ak} *Tetrar* ^{al} *&* ^{am} *Zona* ^{an} *cha*. ^{ao} *sub* ^{ap} *principibus* ^{aq} *sacerdotum* ^{ar} *Anna* ^{as} *&* ^{at} *Caspha*: ^{au} *sicut* ^{av} *scriptum* ^{aw} *est* ^{ax} *pellicea* ^{ay} *in* ^{az} *Isaiã* ^{ba} *propheta*: ^{bb} *Ecce* ^{bc} *ego* ^{bd} *muito* ^{be} *Angelum* ^{bf} *meum* ^{bg} *ante* ^{bh} *faciem* ^{bi} *tuam*, ^{bj} *circa* ^{bk} *lunam* ^{bl} *qui* ^{bm} *parabit* ^{bn} *viam* ^{bo} *tuam* ^{bp} *ante* ^{bq} *te*. ^{br} *Vox* ^{bs} *clamanis* ^{bt} *in* ^{bu} *deserto*. ^{bv} *parate* ^{bw} *hos* ^{bx} *eius* ^{by} *et* ^{bz} *viam* ^{ca} *Domini*, ^{cb} *rectas* ^{cc} *facite* ^{cd} *semitas* ^{ce} *eius*: ^{cf} *factum* ^{cg} *est* ^{ch} *verbum* ^{ci} *Domini* ^{cj} *locutus* ^{ck} *super* ^{cl} *Ioannem* ^{cm} *Zacharia* ^{cn} *filium* ^{co} *in* ^{cp} *deserto*. ^{cq} *Et* ^{cr} *venit* ^{cs} *Ioannes* ^{ct} *Bapti-* ^{cu} *stus* ^{cv} *in* ^{cw} *omnem* ^{cx} *regionem* ^{cy} *Iordanis* ^{cz} *[&]* ^{da} *sicut* ^{db} *Ioannes* ^{dc} *baptizans* ^{dd} *&* ^{de} *vestre* ^{df} *ede* ^{dg} *predicans* ^{dh} *in* ^{di} *deserto*. ^{dj} *Iudæa* ^{dk} *baptisimum* ^{dl} *penitentia* ^{dm} *in* ^{dn} *remissionem* ^{do} *bat*. ^{dp} *peccatorum*. ^{dq} *&* ^{dr} *dicens*: ^{ds} *penitentiam* ^{dt} *agite*, ^{du} *appropinquavit* ^{dv} *enim* ^{dw} *regnum* ^{dx} *calorum*. ^{dy} *Hic* ^{dz} *est* ^{ea} *enim* ^{eb} *de* ^{ec} *quo* ^{ed} *dictum* ^{ee} *est* ^{ef} *per* ^{eg} *Isaiã* ^{eh} *propheta*: ^{ei} *Ecce* ^{ej} *ego* ^{ek} *muito* ^{el} *Angelum* ^{em} *meum* ^{en} *ante* ^{eo} *faciem* ^{ep} *tuam*, ^{eq} *circa* ^{er} *lunam* ^{es} *qui* ^{et} *parabit* ^{eu} *viam* ^{ev} *tuam* ^{ew} *ante* ^{ex} *te*. ^{ey} *Vox* ^{ez} *clamanis* ^{fa} *in* ^{fb} *deserto*. ^{fc} *parate* ^{fd} *viam* ^{fe} *Domini*, ^{ff} *rectas* ^{fg} *facite* ^{fh} *semitas* ^{fi} *eius*. ^{fj} *nis* ^{fk} *Iudæa* ^{fl} *&* ^{fm} *omnis* ^{fn} *vallis* ^{fo} *in* ^{fp} *plebitur*, ^{fq} *&* ^{fr} *omnis* ^{fs} *mons* ^{ft} *&* ^{fu} *collis* ^{fv} *humiliabitur*, ^{fw} *&* ^{fx} *regio* ^{fy} *erunt* ^{fz} *prava* ^{ga} *in* ^{gb} *directa*, ^{gc} *&* ^{gd} *aspera* ^{ge} *in* ^{gf} *viis* ^{gg} *planas*. ^{gh} *&* ^{gi} *videbit* ^{gj} *omnis* ^{gk} *caro* ^{gl} *Hierosoly* ^{gm} *salutare* ^{gn} *Dei*. ^{go} *†* ^{gp} *Ipsè* ^{gq} *autem* ^{gr} *Ioannes* ^{gs} *habebat* ^{gt} *vestimentum* ^{gu} *de* ^{gv} *illis* ^{gw} *cam* ^{gx} *mitæ* ^{gy} *uni-* ^{gz} *melorum*, ^{ha} *&* ^{hb} *zonam* ^{hc} *pelliceam* ^{hd} *circa* ^{he} *lumbos* ^{hf} *suos*: ^{hg} *esca* ^{hh} *autem* ^{hi} *eius* ^{hj} *erat* ^{hk} *uersi*. ^{hl} *locusta*, ^{hm} *&* ^{hn} *mel* ^{ho} *lyluestre*. ^{hp} *Tunc* ^{hq} *exibat* ^{hr} *ad* ^{hs} *eum* ^{ht} *Hierosolyma*, ^{hu} *&* ^{hv} *omnis* ^{hw} *Iu* ^{hx} *†* ^{hy} *Iordæ* ^{hz} *†* ^{ia} *&* ^{ib} *omnis* ^{ic} *regio* ^{id} *circa* ^{ie} *Iordanem*: ^{if} *&* ^{ig} *baptizabantur* ^{ih} *ab* ⁱⁱ *eo* ^{ij} *in* ^{ik} *†* ^{il} *nis* ^{im} *flumina* ⁱⁿ *Iordanis* ^{io} *cõsistentes* ^{ip} *peccata* ^{iq} *sua*. ^{ir} *Videns* ^{is} *autem* ^{it} *multos* ^{iu} *Pharisaorum* ^{iv} *&* ^{iu} *ne.*

¶ Dico Sadduceorum venientes ad baptismum suum. ¶ dixit eis. [C.] bat ergo. ad turbas que exibant ut baptizarentur ab ipso: ▷ Progenies vobis. ▷ o Ge perarum quis ostendit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentia. Et ne taceperitis dicere intrate in regnum celorum. De talem habemus Abrahamum Dico enim vobis, quia potens est Deus demonstrare vobis istis suscitare filios Abrahamae iam enim securus ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum.

▷ fru exciditur & in ignem mittitur. Et interrogabant eum turbas dicens Etum dig- tuis: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas iunicas, det non habentibus: & qui habet escas, similiter faciat. Vobis. Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quam non facit.

▷ qua quod constituitur: ut est vobis faciatis. Interrogabant autem eum & mites dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes, & predicabat dicens: omnibus: Ego quidem baptizavi. [C.] baptizati vobis venit in aqua in poenitentiam: Qui autem post me venturus est, fortior me. mentorum eius [aut] calcamentum portare. ▷ Ipse vos baptizabit post me. huius in Spiritu sancto & igni, cuius ventilabrum in manu [suis].

▷ Ille & percutiet arcem suam: & congregabit triticum in horrea vero. suum paleas autem comburet igni inextinguibilibus. Multa quidem & cetera alia exhortans euangelizabat populo.

¶ Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei. Debet in verbis illi aliquid subintelligi hoc modo, Initium Euangelij Iesu Christi tale fuit. Dicit autem filij Dei cum Matthaeus dixerit Filij David, Filij Abraham. Nam Matthaeus quidem susceperat in principio ostendere Christi natiuitate temporalem, quodque secundum eam ex Dauide natus esset: Marcus vero a praedicatione, & miraculis Christi auspiciatur per que demonstratur non humanitas sed diuinitas ipsius. Constat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi quomodo dicimus Euangelium Matthei, aut Marci pro scriptura scilicet historiae Euangelice: sed pro ipsa praedicatione Euangelica, & bona illa annunciatione de Christo, & per Christum mundo illata.

¶ Anno quatuordecimo Imperij Tiberij Caesaris. Meminit Tiberij Caesaris, quod tunc Iudaea Romano subisset Imperio, & per annos Imperatorum tunc annum, & tempus rei gestae designari solitum esset. Deinde vero ostendit, qui tunc apud Iudaeos praesentem, tunc temporalem libus, tum in rebus diuinis procurantem inquit, vel praedem agente Pontio Pilato in Iudaea. Archelao enim postquam octo annos praefuisset sublato ab Octauius Augusto, & in exilium

relegato Viennam Gallie ciuitatem Iudaea tributaria facta dispensationi Syriae coniuncta est: nec amplius per Principem, sed per Procuratorem, & Praesidem gubernabatur. Tetracha autem Galilee Herode, &c. Quamuis nomen Tetrachiae a regni quarta portione omnino videatur desumptum: falsum est tamen tres istos qui a Iudaea Tetrachae dicuntur sic esse dictos a quarta parte regni accepta, vt voluit quidam. Nam Herodes maior, & frater eius Phaselus, priusquam Herodes Rex a Romanis declararetur, ambo Tetrarchae Iudaeorum constituti sunt ab Antonio vt scribit Iosephus. Et Flavianus in Caele Syria tradit fuisse Tetrachias 17. & in Decapolitana regione Tetrachias sex numerat. Proinde videri potest Syriae administrationem Graecis quadripartitam fuisse atque in Tetrarchias ipsas regiones suis limitibus determinatas, & Praesides earum Tetrarchas appellatos fuisse. Deinde illis amplius diuisis, & aucto portionum numero vetus interim & primo datum nomen perman- sisse.

¶ Sub Princepibus Sacerdotum Anna & Caipha. Verisimile est temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuisse largitionibus vt vicissim Pontificatus munus obirent, atque ob id dixisse Lucam sub Princepibus Sacerdotum Anna & Caipha. Bene autem notat Lucas hac Principum & Sacerdotum descriptionem aptum fuisse istud tempus manifestationis Christi, & praedicationis Regni caelorum. Cum enim terrenum Regnum, & Sacerdotium apud Iudaeos tam male haberent, vt praeter sectionem principatum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, sacerdotij quoque dignitas cissa esset Romanorum auariciae, & Sacerdotum ambitioni penitus prostituta: tum sane aptissimum erat tempus vt expectatus ille Iudaeorum Rex simul, & Sacerdos manifesta retur, & regno terreno, atque sacerdotio legali ab initio succederet regnum caeleste, & sacerdotium spirituale. Tu & apta occasio praedicationis Regni caelorum: Nunquam etenim ad percipienda caelestia magis capaces sumus, quam vbi terrena omnia aduersa cadunt. Porro Matthaeus tempus praedicationis Ioannis indistincte significauit, dicens: in diebus illis: vbi per dies illos totum illud tempus intelligit, quod fuit a Christi pueritia, vsque ad Ioannis praedicationem.

¶ Sicut scriptum est in Isaias Propheta. Graeci codices habent in Prophetis. Verum id apparet mutatum a doctis data opera: quod deprehenderent hoc testimonium ex duobus esse constatum. Nam prior pars est ex Malachiae cap. 3. posterior vero ex Isaiae cap. 40. Porro dum legitur in Isaias Propheta dicendum ideo duo Prophetarum testimonia sub Isaias nomine coniungi: quod Isaias prior illud idem quod vaticinatus est Malachias insinuauerit.

Libr. 14.
anti. ca. 21

^b Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Hęc citatio Euangelicam non nihil distinet adhibita veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa sic habent interpretate Hieronymo, Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam; conscientibus per omnia 70. nisi quod pro præfenti mitto vererunt per futurum mitram. Hęc tamē ueritas verborum non præiudicat sensum identitari: imo ministerij cuiusdam explicationem in se continet, & intelligentiam in eam Prophetæ demonstrat. Apud Euangelistam enim certum esse uerba Patris ad Filium. Apud Prophetam autem siue intelligantur esse uerba Christi de se loquentis, ut uult Hieronymus siue uerba Patris, semper significatur Christi æqualitas cum Patre & diuinitas eadem. Cæterum Ioannes Angelus dicitur non natura, sed ratione officij, quod ipso nomine magis significatur. Est enim Angelus Latine nuntius: quamuis etiam Angelus rebus ob id intelligitur nominari, quod Angelicam planè uitam in hunc mundo egerit.

Ioannes
Angelus of
ficio.

^c Factum est uerbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Factum est inquit, uerbum domini, hoc est, iussio, ac inspiratio Domini super Ioannem, id est, ad Ioannem: quo significat quod non ex se ipso accesserit ad prædicandum & baptizandum, sed ex diuino mandato: siue illud accepit per interiore inspiratione siue per externam & sensibilem aliquam uocem.

Et uenit ^a Ioannes Baptista ^a in omnem regionem Iordanis. Cuius Lucas dicat factum esse uerbum Domini super Ioannem in deserto, indeque eum uenisse circa Iordanem, & ibi prædicasse, & baptizasse: quomodo Matthæus dicit eum uenisse, & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eum baptizasse, & prædicasse testatur? Intelligendum itaque ex interiori & uastiori deserto in quo multis annis uixerat uenisse Ioannem circa Iordanis regionem, eaque à Matthæo carum desertum Iudææ, quod in ea rari, & sparsim homines habitarent, sicuti in Hercynia sylua, aliisque incultis locis uideri solet.

^b Fuit Ioannes baptizans, ^c & prædicans in deserto ^a Iudææ ^b hominum. Ordo inuertitur. Prius enim prædicabat poenitentiam, deinde baptismum poenitentia, ac postremum baptizabat. Si quidem eum qui agnouerunt peccata sua, seq; poenitere testabantur, exegit baptismi susceptione in testimonium detestationis ueteris uitæ ac desiderij purgationis peccatorum suorum. Atq; ob id baptismus ille dicebatur poenitentia baptismus: quod scilicet in testimonium poenitentia susciperetur. Quod uero sequitur, in remissionem peccatorum intelligendum est prædicasse eum baptismum suum in remissionem peccatorum, hoc est, ut per poenitentiam præparati tandem

Ioannes
Baptis-
mus.

consequerentur per fidem in Christum, & Baptisma illius remissionem peccatorum: quomodo intelligitur à quibusdã quod dicitur in Cantico Zachariæ missus Ioannes ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum. Quare illud in remissionem non debet coniungi cum accusatiuo Baptisma: sed uel cum genitiuo poenitentia, uel potius cum participio prædicans.

Poenitentiam agite. Græcis unica est dictio *μετανοεῖτε*. Est autem *μετανοεῖν* proprie post intelligere, hoc est respicere, & ad mentem redire, ac post lapsum animaduertere erratum suum. Quare illud *agite poenitentiam*, simpliciter accipi debet pro poenitemini quem admodum uerbitur Act. 2. Hoc est, ducimini poenitudine. Ita enim dicitur agere poenitentiam, quomodo dicitur agere uitam pro uerere. Sed quoniam quidam antiquæ, & asperioris poenitentia opiniones intelligunt hoc uerbo *μετανοεῖτε* nihil hic aliud exigi, quam respicientiam, & correctionem admissorum peccatorum: ideo animaduertendum dictiones illas *μετανοεῖτε*, *μετανοεῖν* & poenitentia, plus quid apud Apostolos, & Euangelistas significare, quam ex se se significent. Quod aperte patet ex Paulo sic scribente ad Corinthios. Quæ secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur, &c. Ex quibus patet quæ illi comprehendantur nomine *μετανοεῖς* uel poenitentia non solum scilicet respicientia, aut tristitia de eo, quod admissum est, sed etiam sollicitudo corrigendi errata, purgatio, ac satisfactio, indignatio contra peccatum, eiusdemque uitio. Ita Ioannes, & Christus dum prædicabant *μετανοεῖτε* plus exigere uoluerunt quam erroris agnitionem aut quàm significat apud nos agere poenitentiam, hoc est duci poenitudine admissorum delictorum. Nam cū dixisset Ioannes *μετανοεῖτε* qui obedire prædicanti uoluerunt susceperunt ab eo Baptisma poenitentia, confitebantur peccata sua, dictumq; est eis facite fructus dignos poenitentia. Hęc ergo omnia includebatur in uerbo *μετανοεῖτε*. Porro causa ob quam merito sit ab hominibus poenitentia agenda, adijcitur cum dicitur.

2. Cor. 7.

Poenitentia nomen
quid includat.

Appropinquauit enim (sic enim legendum esse per preteritum & non per futurum constat ex Græca dictione *ἤγγικεν* & emendatis latinis exemplaribus) *regnum celorum.* Est et sensus, iam in proximo est, & instat regnum caeleste, felicissimum quidem illud, & exoptabile: sed in quod non patet introitus nisi puris à sordibus terrenis. Quare poenitentia uitæ prioris præparete uos, quo ad regnum illud admitti possitis. Regnum autem celorum hic recte accipitur pro eo regno, quo Deus per Euangelicam doctrinam, & Spiritum suum cordibus fidelium infusum regnaturus erat in electis fracta diaboli potestate: & electi simul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fidem, spem, & charitatem, dominantis iam huic mundo, diabolo, & carni. Hoc autem Regnum, recte celorum regnum

Regnum
celorum.

num dicitur, quia regnum cæleste: quomodo regnum terræ dicitur regnum terrenum, eo quod omnia quæ ad regnum istud pertinent cælestia sint. Cælestis enim qui in eo regnat Deus, cælestis lex, & Spiritus per quem regnat, cælestes secundum conuersationem, qui huius regni sunt confortes.

Hic est enim de quo dictum est per Isaiam Prophetam dicentem: uoc clamantis, &c. Quo melius Isaiæ Prophetia de Ioanne intelligitur, videnda sunt diligenter, quæ præcedunt. Itaque Isaias cum multis, & claris Prophetiis prædixisset Iudæorum captiuitatem in Babylonein & imperij Babylonicæ suo tempore per Cyrum cōsolationem: à principio capitis 40. vsque ad finem incipit prædicare liberationem per Cyrum futuram à Babylonicæ captiuitate, & maximè sub illius typo liberationem electorum futuram per Christum in Cyro adumbratam. Consolamini inquit consolamini, & est, cōsolationem suscipite populum meus dicit Deus vester. Aut potius actiue sicut alij vertunt, & sequentibus magis conuenit. Consolamini, consolamini populum mecum vos scilicet Propheta, & doctores. Quoniam autem huius consolatorie prædicationis primus præco missus est Ioannes, mox de eo subiūgit dicens: *uoc clamantis in deserto* supple erit, vel audietur, vt intelligamus ipsū Ioannem esse eum, qui dicitur clamare sua voce, vt sit sensus, uox in deserto clamantis in deserto audietur. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam, & lætam ipsius prædicationem. Quid vero oblatum esset subijcit dicens.

Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Debemus simpliciter accipere utramque hanc partem pro eodem, deinde accipere utramque orationem tropice, vt dictum est in canoico Zacharie, vt parare uiam Domini, & rectam facere semitam eius (sic enim est Hebraice) nihil aliud, sit quam auferre omnia, quæcūque ad uenientem Dominum remorari, aut offendere possent, efficiuntque vt expedite recipiatur, ac cupide. Quæ autem apud Lucam de Isaiâ sequuntur.

Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in uias planas, quæ per futurum huius dicatui dicuntur quatuor primis membris accipi possunt melius dicta adhortando, quæmadmodum id quod præcedit; Parate uiam domini, &c. Hebræis enim frequens est futurum Indicariui ponere pro Imperatiuo, maximè in tertia persona, eo quod apud eos Imperatiuus caret tertia persona, pro qua proinde necessario adhibentur tertijs personis futuri. Itaque sensus erit continuus & vnus, Parate uiam Domini. Omnis uallis adimpleatur, omnis mons, & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera fiant in uias planas. Sic enim futurum est, vt omnis caro uideat salutare Dei. Secundum hunc autem sensum maximè probabilem ostenditur his uerbis

his, Omnis uallis adimplebitur, &c. quomodo quod prius dicitur peragi possit, nempe quomodo possint homines parare uiam Domini, persistiturque pulchè in metaphora à qua cęptum est. Cum enim Principi alicui aduenturo uia paratur quo sit expedita, ualles impleuntur terra, montes cōplanantur, obliquoires uia ad rectitudinē diriguntur, & asperitas omnis aufertur: quo recta simul & plana sit uia Principis, Ita ergo & modo dicitur: Omnis uallis impleatur, &c. per quas metaphoras significatur tollenda omnis uitiolorum deformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morum.

Et uidebit omnis caro salutare Dei. Emphasim habet quod ait omnis caro uidebit, hoc est, non Iudæus tantum aut profelytus uidebit: sed omnium omnino Gentium nationes. Carnem uero synechocue pro toto posuit homine, vt alibi frequenter. Nomen tamē carnis potius quam hominis ideo uidetur posuisse, quo significaretur Dei salutare uidentum non iam vt prius oculis solum mentis, & fidei, sed etiam oculis corporalibus, Deo scilicet Salvatore hominum iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissimè hic intelligitur ipse Christus, per quē salutē nobis Deus Pater attulit. Quamuis autē ad significandū istud rectè dixerimus hic dictum, *caro uidebit*, certū est tamen prophetā potissimum loqui de ea uisione, qua per fidem mens hominis agnoscit Christum secundum nomen suū uere esse salutare Dei, & Saluatorem in Prophetis promissum.

Ipse autem Ioannes habebat uestimentum de pilis camelorum & Zonam pelliceam circa lumbos eius. Quod dicit Marcus Ioannem ueltum fuisse pilis cameli, quomodo sit intelligendū apertius ex Mattheo fit, qui dicit eum habuisse uestimentum, & ut habent Græca, suum uestimentum de, vel ex pilis camelorum. Vnde satis constat habuisse illum uestimentum ex pilis cameli contextum, non autem pro uestimento illi fuisse pellem cameli. Zona autem Ioannis tā speciatim fit mentio, quod Gentibus illis in more erat, vt & nunc plerisque est, gestare zonas pretiosas.

Esca autem eius orat locusta, & mel siluestre. Aduertendum dictio nem Græcā *ἀνεπίδες*, pro qua apud nos est locustæ duo significare, Nam & significat insecti genus, quod nos locustam dicimus, & herbarum summitates. Proinde putant aliqui hic potius intelligendū Ioannem uictitasse herbarum summitatibus, quam locustis, animalis scilicet uenoso, & noxio. Non est tamen cur putetur Ioanni indignum fuisse ut locustis animalibus uesceretur. Hæ enim Leuit. cap. 11. inter animalia munda numerantur. Et Plinius testatur locustas Pæthiæ etiam in delitijs fuisse, & lib. 6. cap. 30. refert quosdam Pæthiæ populos non alio cibo uiuere, quam locustarum, quas durarent sumo, & sale in annua alimenta. Proinde uerissimilius est Ioannem locustas animalia edisse: non quod hunc

Salutare Dei.

ἀνεπίδες.

*Locustæ
Ioannis
cibus.*

lib. 11. c. 13

hunc cibum sibi curiose proprium fecerit, sed quod hic vilis & minimeque sumptuosus, ac in deserto in quo vivebat, facile peribilis, quem & alij eiusdem deserti inhabitatores ederint: quare præ alijs omnibus eximiam quandam abstinentiam, & luxuriam contemptrum Ioannes præ se ferret. Porro Mel sylvestre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, intelligimus hoc loco illud quod à feris, & incultis apibus in arboribus, & petrarum caulis conficiebatur eo loci abunde; quemadmodum testatur satis noster lud, quod in saltu inuenit, & gustauit Ionathas. De potu autem la fit ab Euangelistis mentio; quod ex tanta ciborum abstinentia constet cum sola aqua vsu: quod & ex verbis Angeli apud Lucam loquentis Zachariæ manifestum est.

Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudea, & omnia circumiacentia, &c. Cum apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctæ prædicationisque eius, ac promissionis nouitas, deinde & naturæ eius miracula admiranda in memoriam reuocantur, statim est ut omnis Iudea, id est, maxima pars hominum totam deam inhabitans; & regionem vniuersam, quæ erat circa Iordanem & vniuersis hoc est plerique Hierosolymitarum ex omni conditione & textu ad eum conuenirent, Baptismumque ab eo susciperent in derestationem veteris vitæ, & profestationem maioriis vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarum autem etiam sit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis eius fama excitati sint ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis, ac æternæ salutis titulis præ alijs insignes. [Neque mirum debet videri, quod Baptismum rem tam nouam populus ille tam cito suscipere, & penitentiam & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad Baptismum satis præparati erant partim per Baptismata Pharisæorum, partim per lotiones veteris legis: quæ tam frequenter precipitur ut immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergatur aqua expiationis.] Quod autem dicuntur hi qui baptizabantur se ipsi peccata sua: rectè intelligimus eos sua peccata saltem non indicasse, & confessos esse apertè Ioanni: sicut & Act. 19. multorum dicuntur venisse ad Paulum confitentes, & annuntiantes actus suos. Neque mirum videri debet, quod confessionem fecerint peccatorum suorum, cum ea tamen à Ioanne non exigatur. Qui enim verè poenitet peccatorum suorum, qui que tenet desiderio remissionis eorundem: nihil veretur ea exponere per quem sperat se optatè consequi, posse vel consolationem, vel remissionem: non minus quam egrotos morbum suum derere, ad quo sperat se obrinare posse desideratam salutem. Hæc autem confessio, quæ fiebat à poenitentibus Ioanni non fuit sacramentalis, sed noster confessionis ritus: sed eius quidam typus, & præparatio ad carnalem, ut veteris legis, & Ioannis lotiones præparatorie erant

Mel sylvestre.

L. Reg. 14.

Confessio Ioanni facta.

ad verum, & efficacem Christi Baptismum. Videns autem multos Pharisæorum, & Sadduceorum, &c. Quatuor sectas apud Iudeos hoc temporis fuisse meminit Iosephus Pharisæorum Sadduceorum, Essenorū, & eorum, qui autore Iuda Galilæonite exorti sunt tempore census. Ex his itaque duabus sectis cum quæ plurimos Ioannes videret venientes ad Baptismū suum dicit eos alioquitur: siue quod simulata mente ad accipiendum cum alijs Baptisma venirent, siue quod falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis parentum suorum arroganter inflati essent, homines superciliosi, & veritatis semper contemptores, inuidentes his qui apud populum præ eis sanctitatis opinione celebrarentur. Porro quod Lucas dicit Ioannem excepisse etiam turbas tam duro sermone, sic intelligendum videtur, quod audiente turba hæc dixerit: notans potissimum Pharisæos, & Sadduceos turbæ permixtos, quos ipso habitu, ac vestitu facile dignoscerebat. Ipse enim Luca teste, etiam publicanos & milites mitius excepit absque conuitio respondens ad id, quod rogabant.

Progenies viperarum, quis demonstravit, &c. Ideo Pharisæos appellat progenies viperarum quod pessimorum parentum pessimi essent filij, planeque venenati, veneno linguæ suæ optimos quosque lethaliter lædere studentes, summaque calliditate præditi; ut illud Progenies viperarum, idem sit cum eo, quod habet adagium, Mali corui malum ouum, Quod autem in Luca legimus genimina, in Matthæo vero Progenies, Græcis utrobique eadem est dictio, nempe γεννηματα a cuius sonum imitatus aliquando Interpres vertit Genimina ab antiquo verbo, geno, nomine deriuato.

Quis demonstravit vobis fugere à ventura ira: Hæc Ioannis interrogatio optime accipitur ut sit sermo admirantis hoc sensu: Cum sitis progenies viperarum, malorumque parentum pessimi filij, Iudæorum, rectaque doctentium persecutores, & interfectores, venturam iram aut non credetes, aut non metuentes ob falsam iustitiæ persuasionem: quid vobis accidi noui, ut credentes instare ineuitabile peccatoribus supplicium, eoque & vos esse obnoxios, putaretis etiam vobis vna cum reliquis peccatoribus laborandum, ut venturam iram effugiaris: Mirum sane est potuisse quenquam mentibus venturam iram, & in malitia tam inueteratis, & de iustitia sibi placentibus id insinuare, & persuadere esse faciendum. Et sanè mirum: quia neutri timebant poenas alterius vitæ, Sadducei quidem quia non credebant illas, Pharisæi vero quia iustos se existimabant. Porro per venturam iram quæuis aliqui intelligant excidiū Iudæorū, quod per Romanos postea factum est, magis tamen debere intelligi æternam post hanc vitam condemnationem: satis patet ex verbis Saluatoris dicentis Pharisæis, Quomodo fugietis à iudicio, gehennæ? Siquidem Ioannes non solum prædicabat regnum cælorum, sed & gehennæ

Lib. m. 13. cap. 8. & lib. 8. cap. 8.

Hieronymus in Isa. ca. 30. Progenies Pharisæorum viperarum Pharisæi.

Ira ventura.

Matth. 23

fructus.
digni pœ-
nitentia.

Facite ergo fructus dignos pœnitentia. Regitur genitiuus pœnitentia non à nomine fructus, sed ab adiectiuo dignos: suntque fructus digni pœnitentia, vel pœnitentia fructus qui decent verâ pœnitentiam, eamque declarant. Est autem sensus verborum Ioannis iste, Quia quidem vos exhibetis pœnitentes, ac sollicitos vt fugiatis ab iniquitate: videte ne simulata, falsa, & sterilis sit vestra quam præfitemini pœnitentia; vt omnia serè vestra simulata sunt & fucata: sed haec te huiusmodi fructus, qui decent pœnitentiam, ac declarant verè respicuisse, atque ex animo detestari antea vitam, omniaque contraria his facite quæ modo detestamini, & curate necesse est ea communitatis quorum modo præfertis pœnitentiam, sed forsistite hæc deplangere, atque in vobis ipsiis punire.

Et ne ceperitis dicere intra vos. *Patrem habemus Abraham* caperitis, ait, dicere in cordibus vestris hoc est cogitare, quem modum cogitare apud vos soletis. Pater noster Abraham est, inde cum semini eius facta sit promissio salutis, & hæreditatis poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abraham deserat, accidat, & æternum perire sinat. Ne inquam huiusmodi cogitata solita vobis imponatis. Hoc enim cõfirmo vobis posse Deum omnibus etiam vobis perditis adimplere promissiones Abraham de se non ipsis factas. Nam qui olim ex lapidea, & sterili vulua Sarae citauit Abraham filium, cuius deinde posteritas arenæ maris cœpta est: is modo vel ex istis quos cernitis lapidibus, eidem saluti poterit semen, in quo præter, quæ illi promissa sunt.

Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Cõiunctio enim referri potest vel ad illud facite fructus dignos, vt obiter exclusionem illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphoram à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud, ne velitis dicere Patrem habemus Abraham vt duas ab hac fiducia auocantes intelligamus ferre rationes: quarum prior succidat falsam eorum de filiis Abraham seruanis opinionem, posteriore vero innumeris omnibus conditionis periculum proponat, vt sit sensus. Tan. ù abest vt fidem Abraham tunc sitis, vt etiã securis iã apposita sit radici, &c. Itaque per securim nõ trunco, aut ramis apposita, sed radici, tropice interpretatur imminens excidium, & vindicta Dei, qua tunditur sit perditus quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Ex eodem quod sequitur

Omnis ergo arbor que non facit fructum bonum exciditur. Et patet ipsam loqui non de excidio vniuersæ gentis, sed singulorum potius peccatorum. Vt enim superius per venturam rectius intelligitur condemnatio gehennæ, quæ singulis peccatoribus à morte contingit & omnes simul secundum corpus & animam in nouissimo die inuoluet: ita & hoc loco idem rectius dicitur per securim ad radicem arborum positam. Et cum subij-

Et in ignem mittitur; Loqui ipsum de igne infernali satis ex eo constat, quod postea dicit paleas comburendas igni inextinguibili. Huic autem intelligentiæ etiam omnino conuenit, quod dicit per præfens exciditur, & in ignem mittitur: significans hoc non solum futurum esse, sed & modo fieri. Porro notandum quod dicit sine discretione. Omnis ergo arbor: quasi dicat, etiam arbor quæ ex semine est Abraham. Deinde quod dicit, non faciens fructum, & non, quæ non fecit fructum, significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quod dicit bonum fructum, satis patet quos prius vocauerit fructus dignos pœnitentiæ.

Et interrogabant eum turba dicentes. Non inefficax fuit Ioannis exhortatio. Dixerat in genere Ioannes fructus pœnitentiæ, & fructus bonos facientes: & ideo Turba rogat in specie: *Quid faciemus? Qui inquit habet duas tunicas* (notans quemuis superfluum necessitati propriæ vestitum) *det alteram, scilicet illarum: non habenti.* Vnde Græce est *ἡ δὲ ἄλλη* hoc est impartiatur.

Et qui habet escas (notans etiam numero plurali superfluum nobis cibum) similiter impartiatur de eo, quod superest non habenti. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitum, alterum pertinet ad nutrimentum in quibus duobus externa ægestas potissimum consistit) crassa adhuc multitudinem docere voluit, efficacissimam esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnibus benefici sumus in proximis cuiuscumque: rei inopia laboratè.

Venerunt autem et Publicani, vt baptizarentur, &c. Non solum Pharisei & Sadducei, ac simplicis turbe plerique Ioannis autoritate, & prædicatione commoti sunt ad pœnitentiam: sed & Publicani, ac milites quoque hominum genera rapinis dedita, suaque commoda ex publicis incommodis comparantia, religionis rationem non habentia, magisque iussis Principum obsequentia, quam præceptis Dei. Itaque utrosque admonet ab his abstinere malis quibus serè solent esse obnoxii: attemptones suam admonitionem singulorum necessitati, & capacitati: Nam quoniam sæpe Publicani supra quam constitutum est exigere solent, inquit, *Nihil amplius quam quod constitutum est vobis à Principibus exigatis à populo.* Sic enim potius vertendum fuisse, quam per verbum, faciatis, sensus expostulat: cum aliqui dictio Græca *περὸς* utrumque habeat significationem. Proinde quod noster vertit, faciatis intelligendum est nihil faciatis exigendo, ac velut officium vestrum exequendo. Militum autem genus tribus potissimum vitijis solet esse obnoxium, violentia, calumnia, & rapinis. Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vi constuprant foeminas, percurrunt fores, exigunt, ac pulsant hospitem. Proinde monet *vt neminem conuenians.* Rursum alij falso deserunt apud Principes innoxios, quo pars facultatum confiscatarum ad ipsos redeat, calumniæ scilicet

Militum
vitia
contraria
his efficit

scilicet præmiū: itaque dicit, *neque calumniam faciatis*, falsum licet alicui imponendo crimen. Multi autem quod à Principe rij nomine datur (scortis, alea, remulenciaque prodigentes, rapta furtilque rei sarciant iacturam: non solum non soluentes, quod debent, sed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque publica calamitate diuitias sibi parare studentes. Propter quod dicitur *contenti estote stipendijs vestris*, ostendens eis quid facere soleant, quid posthac vitare debeant, si effugere velint Dei vindictam.

Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus, &c. Quod dicit Lucas Ioannem respondisse omnibus, cum turbæ tantum de cogitarent, nunc ipse esset Christus, nec illum de eo interrogantem intelligendum est eum respondisse hominum cogitationibus, sed afflatu spiritus, aut alijs indicijs cognouit. Porro diuina dispensatio fatiocū, aut permissum est, ut Ioānes crederetur à populo Christus, nec prius ille de Christo restimoniū ferret, quā de eo eiusmodi opinionem populus concepisset: tum ut summa animi Ioānis modestia hac ratione declararetur, qui adeo non sibi alienam eandem usurpauit, ut etiam sponte oblatam fortiter reiecerit, tum sic testimonium ab ipso redditum de Christo maioris esset auctoritatis & ponderis. Notandum autem Græca non habere existimare autem populo, sed *ἠροδοξῶντες*, i. expectante, seu sperante intelligi possit populū id desiderasse.

Ego quidem Baptizo vos in aqua. Testimonium perhibetur de Christo Ioannes comparat tum Baptismum suum, tum etiam ipsius personam cum Baptismo Christi, & illius personam ostendens & se, & suum Baptismum infinito inferiorem esse Christo Baptismate eius. Porro maximam quæ est inter ipsum, & Christum differentiam aperit, dicens: *uenit fortior me post me*, & uenit non præteriti est temporis, sed præsentis. Est enim Græcis *ἔξωτα* Marcum, & Lucam *ἔξωτα*: quod tamen uerbum etsi sit præteriti temporis secundum uocem, tamen etiam accipitur apud eos in propria significatione, ut uerū, possit uenire. Est autem sensus uerbum hic, Post me iam iam uenturus est alius, qui etsi ætate meæ & prædicationis ordine posterior erit: tamen potētia, & fortitudine longe me superior futurus est. *Fortior* autem se Christum uocat Ioannes, nam ipse quidem sua prædicatione & Baptismo ualebat ad præparandam Domino uiam, & commutandum minimum corda ad penitentiam: uerum impotens erat ad debellandas aceras potestates, & auferendum hominum peccata, & metuentem eorum sanandas: quæ solum per Christum præstita sunt.

Cuius inquit non sum dignus corrigiam calceamentorū, &c. Quod simpliciter, & proprio sensu nihil aliud significat quam indignum esse, & inidoneum, qui inter omnes seruos ipsius uilissimum dicitur locum, & infimum illi seruitutis impendat obsequium.

que idem omnino significatur per id, quod dicit Mattheus portare calceamenta, & quod dicunt alij, soluere corrigiam calceamentorum: iam uero & apertius Christi diuinitatem insinuat, cum dicit:

Ipse uos baptizabit in Spiritu sancto, & igni. Opponit Ioannes Spiritum sanctum & ignem aquæ in qua baptizabat: significans Christi baptismum tanto esse excellentiorem, puriorem, & efficaciorē suo baptismo, quanto Spiritus sanctus excellentior est & purior aqua sensibili; quantoque ignis aqua efficacior est. Per ignem autem hic intelligitur ipse Spiritus sanctus, de quo & Saluator; Ignem ueni mittere in terram, & quid uolo nisi ut accendatur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & efficaciam ipsius. Dicitur quidem in Scripturis Spiritus sanctus etiam frequenter aqua, hoc autem loco potius Ignis dictus est, tum propter oppositionem ad aquam, in qua erat Ioannis baptismus, & ad significandum Spiritus efficaciam, tum quod Spiritus in quo Christus baptizatus erat, in Igne erat appariturus in die Pentecostes.

Cuius uentilabrum in manu eius. Ventilabrum, quod est in manu Christi, iustum est ipsius Iudicium, quod in illius potestate Pater tradidit. Area ipsius aut specialiter est populus Iudæorum, aut generaliter uniuersa totius orbis Ecclesia, in qua palæ cum tritico, hoc est, mali cum bonis permixti latent. Palæ enim sunt impij, quod infructuosi, inanes, omnique iniquitatis, & cupiditatum suarum uento huc illucque agitentur: latentes tamen permixturaque ob permixtionem eorum cum bonis, qui ratione contraria triticum uocantur, scilicet, quia fructuosi, pleni, grauesque uirtutibus. Horreum autem est regnum cælorum. Quod ergo hic dicitur de purgatione aræ Dominicæ rectè secundum Ambrosium, & alios, intelligitur de ea purgatione, qua in nouissimo die Iudicio suo discernente singulorum merita, Christus separabit bonos & malos inter sese confusos. Secuudum quem intellectum notandum quod non dicit Ioannes mundabit arcam suam, sed permundabit, *διὰ καθαρίσει*, sic enim est apud Græcos in utroque Euangelista, quamuis nos in Luca legamus purgabit. Per hæc enim significatur perfecta purgatio, & separatio malorum à bonis: cum in hac uita frequenter arcam suam purget Christus, nunquam autem perpurgat: messores autem qui triticum simul cum palæa dimittentes colligunt ea in arcam domini, sicut Apostolus, cæteri que doctores, qui ex agro huius mundi prædicent omnes Genes in Ecclesiam congregant. Extra quam quicumque sunt non necesse habente uentilabro Domini perpurgari. Non enim sunt tritico permixti, sed ab eo manifestè separati. Vnde Saluator; Qui non credit, iam iudicatus est. Iam cum dicit, *palæa comburet igni inextinguibili*, significat Ignem Inferni (de quo

Luc. 12.

Ioan. 4.

7.

quo manifeste loquitur) et si vere sit ignis corporeus tamen non differe ab igne huius mundi: quod scilicet non nutriatur per gesta fomenta, nec sic immixtos reprobos comburat, ut penitus consumat & in nihilum resigat, quemadmodum bene notat Gregorius in mortalium cap. 14.

Multi autem & alia exhortans evangelizabat populo. Dicitur, Evangelizasse scilicet, & exhortatum esse. Evangelizabat enim eum quæ de Christo erant, & quæ bona bonos in manerent annunciabat, ut cum dixit: Appropinquavit regnum cælorum, & venit fortior me post me, ipse vos baptizabit. Exhortabatur autem eum ad ponentiam eos prouocari, bona opera, autemque ut ad venientem post se Christum accerere & in eum crederent, moneret; ut cum dixit penitentiam agite, facite fructus penitentiae, & qui habet duas tunicas, det non habenti.

Baptizatur à Ioanne Christus, eiusque à Luciano in Deum reducitur. Mat. 3. Mar. 1. Luc.

CAPVT XIII.

† 2. Galilæa.

ET factum est tunc in diebus illis venit Iesus à Nazareth Galilææ in Iordanem ad Ioannem ut baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo, sic enim implebitur scriptura. Tunc dimisit eum.

nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum, & baptizatus est à Ioanne in Iordane. Baptizatus autem Iesus confessus est dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo, sic enim implebitur scriptura. Tunc dimisit eum.

† 1. Aperit Iesu baptizato & orante. aperiti sunt ei cæli. Et descendens de aqua vidit cælos apertos, & Spiritum sanctum descendentem de aqua quasi columbam in ipsum. Et mansit in ipso. Et ecce vox de cælis dicens: Tu es filius meus dilectus, & mihi.

† 2. Dei quam columbam descendentem, & venientem super ipsum, manentem in ipso. Et ecce vox de cælis dicens: Tu es filius meus dilectus, & mihi.

† 3. de ca. Tu es filius meus dilectus, & mihi complacuit mihi. Erigitur erat incipiens quasi annorum triginta ut putabatur filius Ioseph.

† 4. Hic est qui fuit Heli, qui fuit Matthat, qui fuit Levi, qui fuit Ioseph, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthatia, qui fuit Ioseph, qui fuit Naum, qui fuit Heli, qui fuit Nagga, qui fuit Maath, qui fuit Matthatia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zerobababel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Ioseph, qui fuit Ioseph, qui fuit Helmadan, qui fuit Her, qui fuit Ioseph.

qui fuit Helizer, qui fuit Iorim, qui fuit Martha, qui fuit Levi, qui fuit Symeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menam, qui fuit Matthatia, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obad, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Haber, qui fuit Sali, qui fuit Cainam, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Et factum est tunc in diebus illis venit Iesus à Nazareth Galilææ in Iordanem ad Ioannem. Tunc, inquit, Matthæus, hoc est, cum Ioannis testimonio fuit annuncius Iesus relictæ Nazareth Galilææ materno loco, vbi hæcenus delituerat tanquam purus homo parentibus motem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam Parrris sui cælestis peculiare habitaculum, vbi auspicianda erat Evangelij prædicatio. Venit autem ad Iordanem, vbi confertissimam turbam è diuersis Iudææ regionibus conflantem te stem haberet eorum (quæ dicerentur, ac gererentur. Quodque maximum est humilitatis, ac modestiæ exemplum is, qui solus omnium nulla peccati labe contactus fuerat, imo qui solus tollit omnia peccata mundi, in medijs peccatorum turbis velut peccator penitens adit Ioannem flagitans ab illo penitentiae baptismum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites.

Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me. Ex his omnino apparet Ioannem priusquam Christum baptizaret agnouisse eum esse Messiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Ioan. 1. legimus eum dixisse. Ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare, &c. Proinde maximè probabilis est conciliatio Chryllostomi intelligentis Ioannem non agnouisse Christum priusquam ad baptismum veniret, ut quæ de facie prius non viderat: agnouisse autem tum, cum ad baptismum petendum venisset, idque afflatu Spiritus sancti quo plenus erat ex utero matris sue, sicut & Elizabeth ex afflatu spiritus nonerat Mariam ad se venientem esse matrem Domini, & Messiam. Nec obstat quod signum illi datum erat descendens spiritus, quod tum nec dum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, non quo dominum primum agnosceret, sed quo confirmaretur de eo antea cognito ex revelatione Dei, quoque certius alijs Christum demonstrare posset. Cæterum cum dicit Ioannes.

Ego a te debeo baptizari, aduertendum Græca non habere de-
beo, sed *χρειάζομαι*, hoc est indigentiam habeo, vel indigeo. Pro-
inde apud nos verbum debeo, accipi debet, vt significet non de-
bitum præcepti, sed indigentie, hoc est, vt sit idem, quod indigeo.
Indigebat autem Ioannes a Christo baptizari, quia opus ei erat, vt
purgaretur a Christo à venialibus, & leuibus peccatis, & spiritu
Christi perficeretur. Videtur enim potissimum dictum Ioan-
nis debere intelligi de baptismo Spiritus, quo solus Christus bap-
tizat. Porro vt Ioannes prohiberet Christum, hoc est, baptizare n-
ueneret, conueniebat; ne populus assistens existimaret: poenitentia
baptismo Christum equisile.

Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo. Permitte, inquit, nunc
vt à te baptizer. Pulchre dixit modo, significans tempus illud se-
cundum Dei dispensationem ita postulasse: vt recta diuinitate hu-
militatem præseferret, futurumque aliquando vt suo tempore
eius excellentia demonstraretur. Bene etiam dixit, Sine; non re-
prehendens quidem rationem ob quam modo videbatur Ioan-
ni indecens, vt baptizaret eum, sed potius approbans: ostendens
tamen ob eam non omittendum baptismum. Vt causam addidit,
ob quam sinere debet.

Sic enim, inquit, decet nos implere omnem Iustitiam. Notandum
Christum non dixisse decet me implere, sed nos, complectens se
& Ioannem, nec dicit solum decet enim nos, sed, sic enim decet
nos implere omnem Iustitiam. Accipitur autem Iustitia hic pro
eo quod iustum est, & Deo gratum, itaque sensus est. Secundum
hanc rationem qua à te per humilem submissionem baptizari volo
debet vt nos, qui à Deo Patre missi sumus, quo ab omni iniustitia
homines auocemus populūque doceamus, adimpleamus, & open-
prestemus quidquid iustum est: nihil quamlibet minutū, aut leui-
culū prætereuntes, quod diuinæ voluntati probari agnouerimus.

Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua. Et si illud
(confestim) positum sit ad verbum ascendit, simplicius tamen re-
detur ad literam referendum magis ad subsequendam mox à bap-
tizate cælorum apertionem: videtur enim hoc voluisse significare,
quod Iesu baptizato, mox factum sit, vt ascenderet, & aper-
tentur ei cæli. Quod apertius verba Marci significant, quæ ista
habent; Et statim ascendens de aqua vidit cælos apertos. Por-
ro ex narratione tum Matthei, tum Marci nihil aliud videntur
posse intelligi, quam Christum, ipsum vidisse cælos apertos, vel
habet Marcus *ὁ οὐρανὸς* hoc est, discissos, & Spiritum descen-
dētem; Verum narratio Ioannis palam explicantis Ioannē bap-
tizatam vidisse, deinde & ipsa res magis postulant, vt intelligatur
significari Ioannem hæc vidisse. Sed rectius intelligimus significari
id, quod nimis apertè Euangelistæ duo significant, nempe Christum

stum vidisse cælos apertos, & Spiritum descendentem. Nō enim
obstat illud *ἰσχυρῶς*. Nam aliquando apud Græcos Articulorum mo-
te relatiuum non reciprocum pro reciproco accipitur vnde & In-
terpres noster in Mattheo vertit super se. Cum autem dicant Ie-
sum hæc vidisse, non negant quin & alij, & potissimum Ioannes
Baptista hæc viderit. Iesum autem hæc vidisse singulariter memi-
nerunt, vt apparet, propter mysterium, quod ad Christianorum
pertinet baptisma significandum: quod alioqui non ita significa-
retur si Ioannem hæc vidisse dictus fuisset.

Et spiritum sanctum tanquam columbam descendentem. Sicut in
die Pentecostes Spiritus sanctus dicitur descendisse super Aposto-
los tanquam ignis, cum tamen secundum omnes non esset verus
Ignis, sed ignis similitudo, nec ob id fallacia, aut fictioe aliqua
vltus est Spiritus Dei: ita & nunc veluti columba descendisse dicitur
in qua Spi-
ritus Dei: ita & nunc veluti columba descendisse dicitur, quod non in vera columba,
sed in similitudine eius apparuit, *in qua Spi-
ritus sanctus*
nullam tamen falsitatem admittens. Dicitur autem Spiritus super Iesum descen-
dit
Christum descendisse corporali specie veluti columbā, [nō quod dicit nō fuisse
re vera descendit, qui vbique existens moueri non potest, neque verū ani-
mā].
rursum quod per descensum speciei columbæ cœperit Christum
per gratiam inhabitare, qui ab initio semper plenus fuit Spiritu
sancto, vt in quo habitabat diuinitas corporaliter: sed] quia per des-
censum illius columbæ manentis super Christum, & Spiritum re-
presentantis, declarata est præsentia Spiritus in eo: in quo prius
non declarabatur. Cum ergo hæc visio Spiritus descendentis in
corporali specie columbæ non fuerit imaginaria sed corporalis, &
similiter auditio vocis paternæ fuerit sensibilis: verisimile est eti-
am corporale fuisse visionem cælorum apertorum. Videbatur
itaque oculis corporalibus cæli aperti, quia in supræma aëris par-
te formata fuit species, seu similitudo quædam aperturæ & hiatus corpora-
sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secundum literalem ratio-
nem, vt columba Spiritum sanctum referens, & vox Patris, non
aliunde, quam de cælis proficisci viderentur.

Et ecce vox facta est de cælis dicens: Tu es filius meus, &c. Tum ve-
risimilius sit dictum fuisse. Tu es filius meus, &c. quam hic est fi-
lius meus, tum quod duo ita dictum narrent, tum quod Christus
dicitur vidisse cælos apertos, & Spiritum descendentem. Mat-
theus tamen dixit hic est filius meus; siue quod ita dictum fue-
rat in transfiguratione, siue vt indicaret hanc vocem ob hoc fa-
ctam, vt his qui audiebant indicaretur hunc esse filium Dei. Addit
autem apud Græcos articulus duplex emphasi non carens
ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός: Tu es ille filius meus, ille dilectus, nimirum
vnicus filius meus per naturam, non per adoptionem. Iam quod
sequitur.

*In te complacui mihi, quamuis hunc videatur debere habere sen-
sum,*

sum, in te oblector, & ipse mihi placeo: tamen si consideremus
vsum verbi *ἡδονή*, quod hoc loco ponitur, hic potius erit sen-
sus. In te est mihi beneplacitum, hoc est, tu singulariter mihi pla-
ces, & gratus es, adeo vt præter te nemo placeat nisi per te: per
quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum quibus
hactenus offensus fui. Est enim hoc verbum peculiare diuinis li-
ris, quo propensum animum, ac præcipuum quendam affectum
erga alios significant.

Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta. Quare po-
tere positum est; subaudiendus quoque infinitiuus esse, pro quo
apud Græcos est participium *ἄρ*, quamquam hoc participium
dicitur referatur ad sequentia, vt sit sensus, existens, vt putabatur
filius Ioseph. Nostræ ergo lectionis sensus est. Iesus erat incipiens
hoc est, incipiebat esse fere triginta annorum. Quibus verbis que-
ritur nimis significatur Christum cum baptizaretur nondum per-
cisse trigiesimum annum, ab eo tamē non nullum abuisse. [At
tamen omnibus bene perpensis videri omnino potest Lucā quod
dicit, *incipiens*, non ad annos retulisse, sed ad prædicationis, & o-
sionis sue exordium; vt quod hic dicit correspondeat ei, quod dicit
Act. 11. & 10. vbi eodē verbo vtitur. Græca enim ad verbū hoc habet
ordine: Et ipse erat Iesus fere triginta quasi annorum incipiens
existens, vt putabatur filius Ioseph. Itaque sensus erit, Et ipse Iesus
erat fere triginta annorum cum iam suscepto baptismo auspiciat
ur deinceps munus suum. Si enim participium incipiens, ad annos
pertinisset satis erat dicere, Et ipse erat incipiens esse 30. anno-
rum, & omnino superesse videtur dictio quasi, imò absurda vide-
tur esse locutio.]

Vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, &c. Duplex hic occur-
scrupulus dum genealogia Christi per Lucam descripta, confertur
cum ea, quæ à Matthæo descripta est. Prior est, quod Ioseph Ma-
rius, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videtur
conferri filius Heli: cum vnus non possint esse duo Patres. Pro dis-
solutione huius recte dicitur Eli, quem ponit Lucas fuisse patrem
naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dicitur esse Iehoi-
achim, pro quo vulgo dicitur Ioaachim. Sicut autem Rex Ioaachim,
qui fuit in transmigratione Babylonis dicitur etiam Eliachim,
(nam hæc nomina idem Hebræis significant) ita fieri potest, vt
Pater virginis diceretur etiam Eliachim, & causa breuitatis Eli. Hæc
ergo quoniam locus erat Iosephi, ob id Ioseph eius dicitur esse
filius, vel gener, cum naturalis esset Iacobi filius. Quare Lucas natu-
ralem seriem genealogiæ secutus est, si Christum respicias: legalis
vero si Ioseph respicias. Contra Matthæus per naturæ lineam do-
uenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est. Posterior
serupulus est, quod Salathiel, & Zorobabel, quos Matthæus in pe-

Maria
Pater.

steritate Nathan Salomonis recessit, hic inter nepotes ipsius Na-
than, qui fuit Salomonis frater germanus numerantur. Ad huius
dissolutionem omnibus intricatis perplexitatibus, & nouis adin-
ventionibus nullum pondus habentibus reiectis, simplicius fuerit
& probabilius dicere Zorobabel & Salathiel, quos ponit Matthæus,
alios esse ab illis, quos ponit Lucas. Vtatisimum enim est ea-
dem nomina pluribus imponi, imprimis autem insignium, & lau-
darorum virorum. Itaque Matthæus continuam generationē nar-
rat Iosephi ex posteritate Salomonis, Lucas vero generationē vir-
ginis ex posteritate Nathan: suntque inter se omnes diuersæ perso-
næ, quæ à Dauide numerantur per Lucam vsque ad Ioseph, & quos
Matthæus narrat à Dauide, vsque ad Ioseph.

Qui fuit Cainan. Quamuis hæc generatio abundet in vulgata no-
stra additione & Hebræica veritate: excusatur tamen Lucas quia re-
censuit genealogias, vt inuenit eas descriptas à Septuaginta, quorū
illo tempore apud omnes summa erat autoritas.

Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Adam dicit fuisse Dei quod à Deo
factus esset, nullum habens generationis suæ autorem præter solū
Deū, qui illū ex limo terræ tanquā ex matre formauit. Bene autē
respondet finis huius genealogiæ principio: quoniam sicut Adam
dicitur Dei esse quamuis non illius propriè filius: ita & Ioseph di-
citur fuisse Heli, quamuis non propriè illius filius, sed gener.

Ieiunat & tentatur in deserto Christus. Matt. 4. Marci 1. Lucæ 4. CAP. XV.

IESVS autem plenus Spiritu sancto egressus est à Ier-
done. Et tunc Iesus t̄ ductus est à spiritu b̄ Et statim
spiritus expulit eum ī desertum a ut tentaretur à dia-
bolo. Et erat in deserto b̄ quadraginta diebus b̄ et̄ qua-
dragesima noctibus. Et tentabatur à Satana b̄ et̄
eum bestijs, c̄ Et nihil manducauit in diebus illis. Et c̄ consummatis illi huic ut pa-
lis, cum ieiunasset quadraginta diebus Et quadraginta noctibus po-
nis fiat. Quis
sten c̄ esurijt. Et accedens tentator dicit illi: Si filius Dei
es, dic t̄ vt lapides isti panes fiant. Et respondit ad illum Iesus: Scri-
ptum est, quod dicitur
tum est, quia c̄ non in solo pane viuet homo sed in omni verbo a quod dixit.
procedit de ore d̄ Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuita-
tem, c̄ duxit illū in Hierusalem, f̄ Et statuit eum super t̄ pinnaculū
templi Et dicit ei: Si filius Dei es, mitte te hinc c̄ deorsum Scriptū
est enim: quia c̄ angelis suis t̄ mandabit de te, c̄ vt conseruent te, c̄
quia c̄ in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.
Et respondens Iesus ait illi: Rursum t̄ scriptum est: Non tenta-
bis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit Et duxit eum diabolo
lūs in montem excelsum a valde c̄ ostendit ei omnia regna d̄ mundi d̄
G. 4. c̄ glo-
terra.

t̄ agaba-
tur in spi-
ritu.
d̄ c̄. Dia-
bolo.

d̄ c̄. Dixit
autem il-
li: dize bo-
lus.

d̄ c̄. Lapidem
huic ut pa-
nis fiat.

d̄ c̄. Quis
respondens
tum est.

d̄ c̄. opinaū
t̄ c̄. dixit
templi

d̄ c̄. quod
est enim

d̄ c̄. dixit
bis Dominum
lūs in montem
d̄ c̄. mundi
d̄ c̄. orbis
terra.

† ^c ait ei: ^a *Et gloriam eorum in momento temporis.* † ^c dicit ei: *Tibi dabo*
 † ^a *hac om potestatem hanc uniuersam Et gloriam illorum* ^c *quia mihi tradita*
sunt. Et cui uolo do illa. Tu ergo procidens si cadens adoraueris
 † ^a *dicit ei* ^c *me erunt tua omnia. Et tunc respondens* † ^c *Iesus dixit illi:*
de retrō satana. scriptū est enim: dominū Deū tuū adorabis et illi
 † ^a *reli-* ^c *li seruias. Et tunc cōsummat a omni tēratione* † ^c *diabolus recessit*
quit eum ^c *illo usq; ad tēpus. Et ecce angeli accesserūt. Et ministrabant*
diabolus. Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Iordane. Et ita

steaqueam Spiritus sanctus in specie columbæ super Christum descendisset, dicitur a Luca iam plenus Spiritu sancto. Regressus autem dicitur a Iordane quo eius exemplo disceremus non esse baptizato persistendum circa baptismata & lotiones, sed conuictum esse ad sublimiora studia pietatis. Actus autem & expulsus a Spiritu sancto dicitur, non quod contra uoluntatem suam eō adigeretur, quomodo aguntur bruta: sed quo efficacia Spiritus, quæ est in Christo, quæque est in his, quos possidet Spiritus sanctus, significaretur. Non enim tantum ducit Spiritus ostendendo quid sequendum sit & faciendum: sed etiam ipse in sanctis facit, ut illud faciant; idque cum omni alacritate. Desertum autem in quod Christus secessit solitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus dicit eum *egisse cum bestiis*. Causam autem ob quam in desertum secesserit Christus, solus Mattheus reddit, dicens: *ut tentaretur a Diabolo*, non quod hæc sola fuerit causa, sed quod fuerit principua inter multas. Notandum quoque bene dictum esse ut tentaretur a Diabolo; Non enim sicut nos a concupiscentia sua tentari potuit, sed tantum a Diabolo, & ministris eius.

^b *Et erat in deserto quadraginta diebus. Et quadraginta noctibus.* Ex Marco & Luca apparet Christum non solum tentatum fuisse a diabolo post dies 40. quamuis eæ solum tentationes expressè narrentur a Mattheo, & Luca. Nam Marcus quidem dicit: *Et erat in deserto quadraginta diebus. Et tentabatur a Satana*, nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur a Satana, sicut intelligendum est quod sequitur. Et angeli ministrabant ei. Ex Luca uero manifestius uidetur etiam tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quod nos legimus in Luca *agebatur in spiritu, in deserto diebus 40. tentabatur a diabolo*. Græce non est & tentabatur, sed tantum participium *πειρασόμενος*, tentatus, uel tentationem patiens. Illudque diebus quadraginta (pro quo Græce est *ἡμερας τεσσαράκοντα*, hoc est per accusatiuum dies 40 ita positum est, ut possit, uel ad superiora uel ad inferiora referri. Verum mollius est, ut ad inferiora pertineat: non quod toto hoc tempore tentatus sit, sed quod frequenter.

Et cum ieiunasset quadraginta diebus Et quadraginta noctibus. Et Noctium etiā hic mentio, quemadmodum & in ieiunio Moysi: addi distinctione ieiunij Christi a ieiuniis Iudæorum, qui toto die ieiunant.

in uespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas uero noctes non ponens; loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cum autem post 40. dies esuriisse dicatur, satis significatur tempore 40. dierum non esuriisse: diuinitate scilicet corpus sine esurie conseruante.

Et accedens tentator diabolus dixit illi: Si filius Dei es, &c. Cum dicitur accessisse diabolus, significatur in uisibili, & humana forma Diabolum apparuisse, & aduenisse. Porro nequam Spiritus tribus hic ab Euangelista nominibus appellatur, scilicet, Tentator, Diabolus, & Satan, uel Satanas. Tentatio autem hic pro sollicitatione ad malum, & tentare pro sollicitate ad malum ponitur, quomodo apud Iacobum Deus tentare neminem dicitur. Satan autem Hebraica dictio est, quæ idem significat, quod aduersarius, & inimicus. Et quia ueterator ille Spiritus nusquam non aduersatur nobis ac pessima ubique suadet, tum & ad uisionem postulat; peculiariter, & per antonomasiam Satan uocatur, ut Par. 21. Confluxerit autem Satan contra Israël. Nomen autem Diabolus dictio Græca est, quæ proprie calumniator & criminator significat, ac fere nomē hoc a 70. ponitur ubi in Hebræo est Satan.

Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Non dicit, Cum sis, Dei filius dic, &c. sed per conditionem dubitatiuè pronunciat, Si filius Dei es. Quia locutione, etiam adulari, & pungit, ut si uere esset Dei filius id modo necessario demonstraret: tanquam robore suffundendus si non crederetur esse Dei filius. Est itaque sensus uerborum iste: Audium est cælesti uoce, accedente etiam Ioannis testimonio te denunciarum, esse Dei filium: Id si uerum est, cur sic fame discruciaris, qui uel solo uerbo tuæ fami succurrere potes; Fac potius uo iussu, ut lapides hi in panem conuertantur, habeasque quod impleas uentrem esurientem. Id si facere recusas, frustra sane uel tibi persuades te esse, quod diceris, uel alios id de te credituros expectas. Porro cum Lucas dicit singulariter, lapidi huic ut panis fiat: apparet apud Mattheum, pluralem numerum pro singulari positum, ut & alias aliquoties.

Scriptum est, quia non in solo pane uiuet homo. Ille cupiebat explorare num Dei esset filius: Christus uero nihil se, quam hominem esse respondit dicens; Non in solo pane uiuit homo, cæteris se cōnumerans hominibus, per quod etiam absurdiorē demonstrat esse dæmonis suggestionem. Si enim quibus homo non in solo pane uiuaturus est, sed in omni uerbo Dei: multo magis necesse non est filio Dei, ut pro fame pellenda lapides in panem conuertat.

Sed in omni uerbo, quod procedit de ore Dei: Per omne uerbum Dei aut uerbum quod procedit de ore, hoc est imperio Domini, oportet hic intelligere omne id, quo Deus uult, ordinat, ut iubet ut uita hominis sustentetur: quomodo Manna, quod non erat panis, nutri-

trinit Israelitas in deserto, & Helizeum cum socijs suis herbis
stibus pavit, & Mosen, Heliã, atque Christum 40. diebus sine
ni cibo sustentavit.

Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, hoc est in
salem, vt patet ex Luca. Hæc enim sancta civitas dicebatur proprie
sanctum Dei templum, quod erat in ea.

Pinnacu-
lum.

Et statuit eum supra pinnaculum templi, hosti est, supra supremum
templi extremitatem. Nam pinnaculum dicitur fastigium
summitas ædificij in acumen teadentis: quia veteres pinnam
runt, quod acutum est, aut quia pinnaculis addi solet pinna,
facili motu ventorum indicet flatu. Vnde & Græce dicitur πτερυ-
quod est diminutivum, à πτεροσ αλα, quod in morem alarum
retur. Cum autem verisimile sit templum non habuisse fasti-
acuminatum, eo quod in Palestina Domus testum habeant
nũ: debet hic pinnaculũ, & πτεροσ accipi pro superiori parte
& tecti parte, aut angulo aliquo. Porro bene advertenda sunt
boli verba dicentis.

Si filius Dei es, mitte te deorsus. Vox enim hæc verè diaboli
vt annotat Ambrosius, & Hieronymus. Nam cum ipse scriptura
per superbiam ex altitudine calorum precipitauerit: semper
quo homines sibi similes reddat de altiore gradu meritum
cadere desiderat. Vt autem diabolus impetret, quod suggestit
dit ex Psal 90. scripturæ testimonium, quo ostendere vult
stum si filius Dei sit sine omni periculo sese misurum deorsus.
Scriptũ est enim Angelis suis Deus madauit de te, &c. Quã scrip-
admodum maligne, impie, & deprauate adducit. Primum quo
Scripturam, quæ de quouis pio homine dicta est interpretatur
Christum proprie pertinere debere, ad quem tamen non perti-
re, vel ipsius dæmonis verba satis significare poterat. Si enim
Dei filius; ergo Angelorum ministerio opus non habebat, per
custodiaretur ab omni nocumento, & læsione. Deinde quo
scriptura, qua promittit confidentibus in Deum securitatem
omni malo; abutitur ad persuadendum impietatem, tentatione
scilicet Dei, & malorum spontaneam aduocationem.

Et respondens Iesus ait illi, rursum scriptum est; Non tentabis
Eduerfo inquit, scriptum est; Nõ tentabis dominum Deum tuum.
Est autem scriptum istud Deut. 6. citatur tamen magis secunda
70. translationem, quam Hebræam veritatẽ. Tentare autem Deum
hic debet accipi, vt sit idem, quod experimentum sumere de Deo
& potissimum de omnipotentia eius, bonitate, & fidelitate in
mandis promissis. Id autem dupliciter contingit. Primum ex
sumptuosa quadam de Deo confidentia: vt cum quis se citra
necessitatem iniicit in aliquod manifestum periculum, præsumens
sibi adfuturum Dominum. Secundo etiam Deum tentare con-

Tentare
Deum.

git ex diffidentia de Deo, aut incredulitate eius, quod de Deo cre-
dere deberet, vt cum quis in necessitate aliqua constitutus non se-
cure confidit de Dei potentia, & bonitate, sed animo murmurante
cum diffidentia quadam optat Deum declarare suam potentiam,
& auxilium: quomodo tenasse Deum dicuntur Israelitæ, cum in
inopia cibi, potusue constituti murmurauerunt dicentes: Estne De-
us in nobis an non? Et nunquid poterit Deus parare mensam in
deserto?

Iterum assumpsit. Et duxit eũ diabolus in montem excelsum. &c. Ter-
tia hæc tentatio non parum differt à duabus superioribus. In eis
enim dixit, Si filius Dei es, eo quod ea, quæ suggererebat videbantur
Dei filio competere. In hac vero id adicere non potuit, eo quod
id suggessit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis
aperius explicari quærebat, quis esset Christus, in hac vero aper-
tius ad peccatum eum sollicitat, quasi iam certior eũ non esse Dei
filium. Cum enim videret eum semel & iterum detrahentem vt
ostenderet se Dei filium: tanquam purum hominem iam ipsum
tentat, ea illi proponens, quæ adeo monent homines vt inuisibili-
bus bonis futuris ea proponant. Et tamen quemadmodum in illis
tentationibus etiam intelligitur ad peccatum sollicitasse: ita & in
hac rectè intelligitur simul voluisse explorare nõ Dei esse filium.

Et ostendit illi omnia regna mundi & gloriam eorum in momento
temporis. Quomodo omnia regna mundi & gloriam eorum è mon-
te quouis ostendere potuerit, idque in momento tẽporis, in quæ-
stione vertitur. Sed cum non satis pius sit dicere Diabolũ interio-
res Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum specie-
bus: cumque certum satis sit in sensibili & externa specie Diabolũ
Christo apparuisse: verisimilius videtur vt dicatur Diabolũ osten-
disse Christo omnia regna mundi sensibiliter: quia omnium imagi-
nes nouo quodã modo representauit humanis eius obtutibus, fa-
ciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione ne-
que fuit aliqua illusio in oculis Christi, neq; Christus deceptus est:
cum scire obiectas imagines esse falsas. Atque in hunc modum in-
telligit Theophyl. istud contigisse. Caterum cum hoc modo veri-
simile sit intelligendum esse istud, ostendit ei omnia regna mun-
di; atque ad huiusmodi ostensionem non fuit necessaria corpo-
ralis transfectio in montem aliquem excelsum: apparet etiam pro-
babilius secundum prædictum modum intelligendum esse quod
dicitur Diabolus Christũ assumpsisse in montẽ, & proinde etiã il-
lud quod dicitur assumpsisse in Ierusalẽ, & statuisse super pinnacu-
lũ Templi: vt scilicet hæc facta sint nõ reipsa, sed per visionem, quæ
admodum absconditio lumbaris ad Euphratem à Ieremia, & dor-
mitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dex-
trum. Neque enim minus aperte illic scribitur Ieremiam iisse
ad

Quomo-
do ostende-
rit omnia
regna mũ-
di.

Quomo-
do iterum
statuerit
eum su-
per pinna-
culum
Templi.

ad Euphratem, atque illic Lumbare suum abscondisse, secundum
 rediisse, & reperisse illud corruptum iam, deinde Ezechiel
 pra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super
 40 dormiuisse, quam hic Dominum à diabolo in pinnaculo
 pli, ac postea in montem assumptum. Et tamen Hieronymo
 non est dubium per visionem illa contigisse, Vt autem sic
 gantur etiam quæ hic dicuntur, satis insinuant Evangelistæ,
 tentationem significare has tentationes in deserto contigisse,
 Christus secesserat: Nam Matthæus ob id in desertum ipse dicit
 tentaretur à Diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post
 tiones dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilee
 videlicet à deserto in quod secesserat. Proinde secundum præ
 dicendum esset translationem Ezechielis, & Jeremiæ factam
 sionem imaginariam aut intellectualem, Christi vero per
 nem sensibilem & corporalem, ita scilicet vt Diabolus per
 rerum imaginem fecerit Christo videri sensibiliter se esse sup
 tem & templum.

*Tibi dabo potestatem hanc uniuersam & gloriam eorum, & ad
 duciter & arroganter sibi arrogat & quod omnia sibi sint tradita
 quod det cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo
 & in manu eius sunt omnes fines & regna terræ, omnisque po
 stas secundum Paulum, à Deo est.*

Tunc respondens Iesus dixit illi: Vade retro Satana, &c. Huius
 tionis non est sensus Sequere me à tergo. Sed quia Satan signi
 Hebræis aduersantem non qualitercunque, sed velut obstitentem
 ram, & ante faciem: ideo alludendo ad vocabulum eijcitur à
 iubeturque secedere post tergum, in quo non possit obstitentem
 uersarium agere. Quare sensus est, secede omnino à me
 tui mihi aduerseris. Est enim locutio metaphorica desumpta
 militudine corporalis situs eius, qui aduersatur alicui. *Dominus
 um tuum adorabis.* Putatur desumpta hæc Scriptura ex Dent
 & 10. capitibus. Verum illic non adorabis scriptum est, sed
 bis. Verbum ergo Timebis Dominus mutauit in adorabis,
 ita responsio postularer, eo quod diabolus ad prostrationem &
 tionem tui inuitabat. Quod autem additum est *peius*, id est
 & si in Hebræo expressè non habeatur, includitur tamen in
 lo (illi) qui cum debeat intelligi cum emphasi, significat sol
 seruendum, Vnde & in prima parte intelligi debet *Dominus
 Deum tuum solum adorabis.* Adorate autem proprie sig
 ficat eorum aliquo venerationis causa prosternere, aut
 nare: vnde frequenter etiam aliis à Deo tribuitur secundum
 neralem hanc suam significationem. Cum autem huiusmodi
 nationem Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo ver
 nificatur, nempe talis veneratio exterior, quæ ex corde pio

gioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus auctor vitæ, &
 omnis boni largitor. Pro verbo autem seruis quod in secunda parte
 ponitur Græcis est *λατρεύεις*. Est autem Græcis *λατρεύεις* idem quod
δουλεύεις, & *λατρεία* idem quod *δουλεία*. Tamen quoniam *δο*, sem
 ber, aut fere semper verbum hoc posuerunt vbi de cultu Diuino
 est sermo, similiter & Paulus in suis Epistolis: factum est vt *λατρεία*
 accipitur à sanctis Patribus pro ea singulariter seruitute, qua coli
 tur Deus, vt annotauit prolixè Diuus Augustinus libr. 10. de ciuit.
 Dei cap. 1.

Et tunc consummata omni tentatione. Tunc inquit Matthæus, hoc
 est, cum dixisset Dominus, vade post me Satana, cumque, vt habet
 Lucas, *omnis iara consummata esset tentatio.* Omnem autem Tenta
 tionem dicit consummatam siue simpliciter, quia iam peracta erat
 omnis tentatio, qua voluit tentare Christum Diabolus, siue quia
 hæc tres tentationes descryptæ capita sunt omnium tentationum.
 Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani glo
 ria, aut de auaritia, & ambitione: quia omne quod est in mundo
 aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut su
 perbia vitæ. Porro vsque ad tempus dicitur recessisse diabolus, quia
 crediturus erat postea vel ad tentationem, vel ad oppugnatio
 nem alia accepta occasione. Cum autem iam recessisset diabo
 lus, Ecce inquit Matthæus rem nouam *angeli* inuisibili specie *acces
 serunt* ad eum, & ministrabant ei cibum scilicet adherentes aliaque
 ministerij officia ei exhibentes.

Ioannes testificatur de Christo. Ioh. 1.

CAPVT XVI.

*Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens:
 Hic erat quem dixi, Qui post me venturus est, ante me
 factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos
 omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moy
 sen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta
 est. Deum nemo vidit unquam: unigenitus filius qui est in sinu patris,
 esse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserum Iudæi
 ob Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu
 quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, quia non sum ego
 Iherusalem. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non
 sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixit ergo ei: Quis es, vt res
 pōndemus his qui miserunt nos: quid dicis de te ipso? Ait: Ego vox
 clamantis in deserto, dirigite viam domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et
 qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, & dixerunt
 ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta? Res
 pondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua: medijs autem vestrum
 scitis, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me fa*

Hic est: cuius non sum dignus ut solam eius corrigiam calcem. Hac in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Inimicus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me vir qui ante me factus est, quia prior me erat. & ego nesciebam sed ut manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizandi testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem davis spiritum descenderet, & manentem super eum, hic est qui vocatur in Spiritu sancto. Et ego vidi & testimonium perhibui, quia filius Dei.

*Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens, &c. Non perhibuit, & clamauit, utrumque; enim per præteritū exponit eum Græcis prius quidem verbum sit pretens *μαρτυροῦν*, id est significatur, secundum vero præteritum *κηρυξ*, clamauit. Verbo clamauit significat Ioannem non in secreto, nec discipulis tantum, sed publice omni populo audiente, ac summa cū libertate dicasse de Christo. *Hic inquit erat quē dixi*, hoc est de quo dicitur olim quod sequitur. Quibus verbis aperte significatur hanc testimonium factā Domino iā præsentem, aut saltem declaratum prius Ioannē de ipso dixisse, quę sequuntur nēpe, Qui post me venturus est, &c. Pro quorū intelligentia, ante omnia certū est hoc dicere Christū post se venturū ratione prædicationis, quia hoc post ipsum venturus erat ad prædicandū, baptizandū, & reliquę à Patre missus fuit deinde quod dicit Christū ante se factū tū quoque est nō posse intelligi Christum Ioanne prius venturum esse. Intelligendū ergo quod dicit ante me factus est, hoc anterior me effectus est, & superior me, mihi quę præclarus non ad tempus sed ad dignitatem pertineat. Non enim Græci *πρὸ*, sed *ἐμπροσθεν* quod magis significat præcedentem & eminentem. Neque Græcis est *πρὸ* *οὐρανόθεν* aut *κείθεν* quę creatione manifestius significarent, sed *πρὸ* quod verbum quamvis sit Græcis ad fieri, & esse, hic tamen non recte transferuntur, ut vertunt quidam, Ante me fuit, Nam nec sic satis aperte sequitur quia prior me erat. Vertendum itaque factus est, sed intelligendum est non absolute Christum dici factum, sed factum autem Ioannem, hoc est Ioannē superiorem: Et si enim nondum apertimines tantam obtinuerat auctoritatem Christus, quantā loannes tamen à Patre factus erat eo superiore hoc est ei præclarus: ut maiora erat destinatus quique ampliora gratiarum dona consecutus erat, plenitudinem scilicet eū vnde, sicut postea dicitur, nos accepimus, ac vnionem personalem diuinitatis cum huiusmodi. Secundum quem sensum quod sequitur; Quia prior me*

intelligendum est de prioritate secundum tempus: ut ideo dicat priorem se fuisse, quia secundum diuinitatem in principio erat Verbum apud Deum, quomodo intelligit D. Augustinus. Quoniam ergo periculum erat ne Ioannes, qui apud Iudæos summam consecutus fuit auctoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id quod prior ceperit prædicare potentiam & regum celorum: ideo clamabat Ioannes frequenter idem repetendo, eum, qui post se venturus esset, sibi prælatū, seque longe esse priorem. Atque hoc illud est, quod apud alios tres Euangelistas dicitur ante baptizatū Christum de eo eō prædixisse, Qui post me venturus est fortior me est, & venit fortior me post me, &c.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus. Recte Cyrillus & Chrysostomus intelligunt hæc esse verba Euangelistæ, qui cum obiter inferuisset Baptizati testimonium suis dictis consonans, redit ad declarandum, & contumandum inceptum sermonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens dixit vidimus gloriam eius, & plenum gratia, & veritate: ita nunc sub eorundem persona pergit dicere, de plenitudine eius nos omnes accepimus: declarans scilicet quam fuerit verbum caro factum plenum gratia, & veritate, nimirum adeo ut de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, accipiantque omnes fideles. Hæc autem plenitudo Christi restitui, ut appareret, intelligitur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet, quæ ei secundum diuinam naturam competit, & quæ secundum humanam. Nam hæc ex illa profluxit propter vnionem personalem, & illa redundat in fideles per plenitudinem humanitatis Christi. Cumque in vnam personam coniuncta sit diuinitas humanitati, frequenter Scriptura simul complectitur, quæ sunt vtriusque, *gratiam pro gratia*. His quæ sequuntur optime conuenit Cyrilli, & Chrysostomi interpretatio, qui gratiam pro gratia intelligunt legem Euangelicam datam per Christum pro lege Moysæ, quam etiam fuisse gratiam bene ostendit Psalmista dicens: Qui annunciat verbum suū Iacob. Non fecit taliter omni nationi, &c. [Sic ergo dictum est gratiam pro gratia, sicut Iob. 1. dicitur pellem pro pelle hoc est aliam pro sua; quomodo & dicimus clauū clauo pellere alium scilicet alio. Ita enim & hic dicitur gratiam pro gratia, hoc est aliam pro alia]. Hūc itaque sensum declaraturus subdit.

Quia lex per Moysen data est, ubi per hoc quod dicit legem datam à Deo scilicet, significat legem fuisse Dei donum, & proinde gratiam. Cum vero subdit, Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est, significat gratiam legis fuisse gratiam quandam vibratilem, & proinde non perfectam: gratiam vero Christi, quæ pro gratia legis data est fuisse perfectam: ut quæ veritatem ipsam coniunctam habuerit. Proinde cum hic lex
Euan-

Euangelica dicitur ad distinctionem à lege veteri gratia, & veritas, non accipitur veritas vt opponatur falsitati, sed vt opponatur vmbrae & figuræ. Dicitur enim lex Euangelica veritas, quod eas exhibeat quas obscuris typis lex Moisaica figurabat. Neque dicitur lex noua Gratia, quali verus non sit gratia, sed quod magis & perfectior sit gratia, quam illa: propter quod significandum accipit, & veritas. Legem autem veterem dicit datam per Moysen, gratiam autem & veritatem non datam, sed factam esse, hoc est contigisse, per Iesum Christum: significans Moysen tantum fuisse seruum in legislatione non dominum, Christum vero in exhibendo prophetiam gratiam, & veritatem non se habuisse vt seruum, sed vt Dominum.

Deum nemo vidit vnquam. Secundum omnes pene Interpretum istud refertur ad id, quid immediate præcessit. Quoniam enim de veritate facta esse per Iesum Christum non per Moysen, Multo minus per quemuis alium, ostendit quare necessarium fuerit, veritas per Iesum monstraretur, & est iste sensus, Nihil mirum fuit per Moysen quidem datam esse legem, per Iesum vero prolegem contigisse veritatem. Nam cum Moyses Deum non viderit, sicut alius quispiam homo, nec ipse, nec alius quispiam potuit non manifestam de Deo, & liquidam narrationem dicere, nec nobis veritatem Dei, salutis, atque iustitiae referre. Christus autem qui & filius est, & vnigenitus, & in sinu est paterno, in intimis consilijs illius: hic vnus aperte nobis enarrauit omnem veritatem. Porro sententia illa, *Deum nemo vidit vnquam*, ne contrarietur illis scripturis quibus multi dicuntur Deum vidisse, imprimis intelligi debet de diuina natura in seipso: Deinde sciendum verbum videre hoc loco non solum includere visionem corporalem, sed quacunque aliam visionem siue imaginatiuæ potentia: siue intellectus. Significatur enim hic à Ioanne vnigenitum filium, Deum quem nobis enarrauit, vidisse, quem vtrique corporalibus oculis vidit. Deum autem, vt est in sua natura, nullus hominum vnquam vidit, neque oculis corporis, neque oculis mentis: quamuis hanc vitam & in nouissimo die iusti Deum videbunt. [Notandum tertio pro intellectu huius sententia: posse eam intelligi vel de his hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex partibus patet, vel etiam de Angelis. Nam Græcè non est nemo, sed *deus*, id est, nullus, vt videantur etiam Angeli comprehendit intelligit Ambrosius. Qui si intelligantur comprehendit verbum videre accipi debet, vt significet visionem perfectam, scilicet id, quod videtur totum comprehenditur: ita vt eius quod videtur, nihil lateat videntem, sed eius natura tota quantum est percipiatur. Sic enim Deus, qui infinita: nature est, & perfectus, non solum nunquam visus est ab homine vel Angelo, sed

videri potest.] Notandum autem quod postquam dixisset Euangelista Deum nemo vidit vnquam, significans nullum satis idoneum fuisse, qui Deum, & ipsam veritatem nobis annunciarer, pulchre admodum, & doctè ita personam Christi notat, vt ostendat eum solum Deum nouisse, ac proinde per eum solum veritatem contingere potuisse. Neque enim solum Filium nominat, sed vnigenitum filium: significans eum esse filium cõnaturalem, & Patri cõsubstantialem. Hæc his contentus adiecit *qui est in sinu Patris*, quo significat eum & vnice à Patre diligi, & illi esse intimum, proximumque; præsentem, ac proinde eum perfectè videre, omniaque eius exactè nosse. Proinde rectè addidit, *Ipse enarrauit*; Ipse scilicet, qui talis est, ac proinde solus veritatem omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorem quandam veritatis manifestationem insinuaui, quàm fuit annuatio Prophetarum.

Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi, &c. Cum hoc tempore Iesus adhuc obscurus esset, & incognitus, verisimile est legatos hos missos à Iudæis simplici animo, quod scilicet, vt testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne forte ipse esset Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio; quo in re dubia certiores essent mittunt qui interrogarent eum. *Tu quis es?* Et quidem sciebant eum esse filium Zachariæ sacerdotis, ideoque non venerunt interrogaturi nomen eius aut originem, sed personæ qualitatem & dignitatem.

Et confessus est, & non negauit, & confessus est, &c. Hæc partes recte accipiuntur item significare. Cõsuetudo enim est hæc verborum congeries huic Euangelistæ, nec hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit constantiam, & libertatè Ioannis in asserenda veritate: qui cum tatus haberetur, vt si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ gloriæ superari non potuit, vt aliud quæ sciret, responderet. Sensus est ergo; & confessus est veritatem, & non negauit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quam non negauit explicat dicens; *Confessus est, quia non sum ego Christus*. Verùm cum non interrogaretur an esset Christus, sed tu quis es: quare respondit se non esse Christum? Dicendum cum Caicæro legatos primæ interrogatione quæsiuisset num ipse esset Christus: hanc autem interrogationem Euangelistam insinuasit per responsum Ioannis, quæ talem interrogationem præsupponit.

*Et interrogauerunt eum; Quid ergo? Elias es tu? Credebant olim Iudæi, sicut & nunc *παλιγενεσιαι*, hoc est, iteratam generationem, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannem quem decollauerat, in vitam rediisse, & vulgi pars Christum Heliam, pars Ioannem, aut alium quempiam ex Prophetis ex hoc eodem errore putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes sit Elias. Ipse*

se vero respondet se non esse Heliam, quamuis fuerit Heliæ spiritu, & virtute. Atque ex eodem errore rectissime intelligitur eos tertio interrogasse; *Propheta es tu?* aliquis scilicet ex prioribus Prophetis quemadmodum Christus à vulgi parte habitus est. Obiurauerat enim apud Iudæos olim error non esse sanctos, nisi Prophetas nisi seculi superioris. Ideoque negauit Ioannes se esse Prophetam, talem scilicet de quo quaesierant: cum aliqui fecerunt testimonium Zachariæ & Christi, vete esset Propheta. Simplicius tamen, & rectius Augustinus qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset Propheta, sentit eum negauit esse Prophetam secundum eum modum quo proprie dicitur Propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij Prophetæ, qui longe venturum Christum prædixerunt: cum Ioannes presentem digito demonstraret, ob idque plusquam Propheta sit dicitur. Hanc Augustini sententiam comprobat Ioannis responsio, qui clarat se præcursorem esse Christi iam præsentis, quem Prophetæ omnes prædixerunt venturum. Sequitur enim;

Ego vox clamantis in deserto, dirigite, hoc est, rectam facite Dominum, quæ superius explicata sunt.

Et qui missi fuerat erant ex Pharisæis. Ex Pharisæis dicit fuisse, insinuat arrogantiam eorum, & inuidiam in subsequenti.

Et interrogauerunt eum & dixerunt, quid ergo baptizas? Quæ est, vnde tibi sumis auctoritatem vt baptizis, re noua, & tantumta homines ad poenitentiam antea factæ vitæ prouoces: cum idem videatur posse competere nisi ei, qui vel sit Christus, vel quilibet priscorum Prophetarum? Verum horum arrogantia modeste modul & apposita respondet.

Ego, inquit, baptizo vos tantum aqua, ac proinde nihil facio quod non possit competere ei, qui neque sit Christus, neque quilibet antiquorum Prophetarum, Verum alius quispiam à me iam procul abest, imo inter vos iam aliquamdiu conuersatus est, & conuersatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem, quantum satis noui: vos autem propterea quod earum rerum participare vendidit, ex quibus homines æstimant hominis excellentiam, cognoscitis quantæ sit dignitatis, & præminentia. At ego vobis dico. Ipse est ille de quo dixi aliquando, quod post me venisset, dignitate tamen à deo me prior, vt agnoscam me indignum, & infimum seruitutis officium illi impendam. Vt igitur secundum Isaiæ de me uaticinium mea prædicatione populum præparare suscipiendum illius prædicatione: ita ob id baptizo in aqua, vt eam quali quali baptizo vos præpare ad illius baptismum efficacissimum. Ipse enim vos baptizabit non in aqua tantum, sed etiã in Spiritu sancto. Hæc Ioannes. Verisimile enim est eum postquã dixisset: Ego baptizo in aqua, adiecisse in fine, ipse vos baptizabit in spiritu. Ali-

qui nõ satis ostendisset, quod quærebatur videlicet cur baptizaret.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem. Bethabara legèdum esse & non Bethania admonuit Chryl. Theophyl. Origenes, quod Bethania citra Iordanem esset prope Ierusalem: nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias.

Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, &c. ait, &c. Altera die hoc est, posttridie *ἑκ τριῶν*. Venit itaque Iesus ad Ioannem vel ea de causa maxime, vt occasionem præberet clarius testificandi de se, & ne baptismum quem olim susceperat, putaret in ablutionem suorum peccatorum suscepisse, quemadmodum alij. Ioannes autem cum videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritu quid esset agendum, versusque ad populum, digito commouit eum: vt iam de facie quoque agnitum mirari, & amare consuecerent, vt illum potius, quàm se sequerentur, & illius potius baptismum ambirent quam suum.

Ecce, inquit, agnus Dei. Vocans autem Christum Agnũ qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominũ offerrebantur: cumque alia etiam animalia in veteri lege in typum Christi offerrentur, vt boues, capræ, hirci, agnum tamen peculiari ter vocat: quod inter omnia agni proprietates maximè Christũ deliniarent. Propter quod agnus immaculatus in quotidianum sacrificium vespere, & mane offerrebat, & Isaias agno singulariter Christum comparat, similiter & Ieremia. Dicitur ergo Christus agnus propter summius suam mansuetudinem, & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiam. Dei vero Agnus: siue quia à Deo Patre traditus in oblationem pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatẽ, aut quia Deo deputatus in oblationem, vt distingueretur ab agnis prophanis. Quod vero dicit, *qui tollit peccata mundi*, dupliciter intelligi potest, primo vt intelligatur tollere peccata quia illa in se recipit, sibi que imponit, se cundo quia auferet ea. Nisi vtramque acceptationem simul comprehendamus, vt ideo dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiẽs à nobis auferet, & abolet. Dicit autem potius tollit, quam remittit, eo quod de Christo loquatur tanquam de sacrificio expiatiuo, non tanquam de Deo remittente sua gratia.

Hic est de quo dixi, post me venit vir. Virum Christi vocat non solum ratione gratis, sed multo magis ratione perfectionis omnium virtutum, quæ in eo fuerunt. Deinde & ratione Spontæ Ecclesiæ iam Christo desponsatæ. *Et ego nesciebam eum,* Nescisse se eum dicit, ne testimonium ipsius de ipso suspectum haberetur: & vel propter cognationem, vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quanquam autem, inquit, nescirem eum, tamen vt mihi demonstratus per me deum, eps manifestaretur populo Israelitico, ideo missus sum ad baptizandum in aqua.

*Agnus
Vet Christi
fuit.*

*Isaias 53.
Ierem. 13*

CAPVT XVII.

ALTERA die iterum stabat Ioannes & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulans dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes, dicit eis: Quis queritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite & videbimus. & viduerunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illa. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dicit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. In crastinum uoluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andree & Petri. Inuenit Philippus Nathanaël & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & propheta: nomen eius Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanaël: Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & uide. Uidit Iesus Nathanaël uenientem ad se, & dicit de eo: Ecce uere Israelita in quo dolus non est. Dicit ei Nathanaël: Vnde me nosti? Respondit Iesus & dixit ei: Prius quàm te Philippus uocaret cum esses sub ficu uidi te. Respondit ei Nathanaël & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus & dixit ei: Quia dixi tibi, uidi te sub ficu, & edis: maius uobis. Et dicit ei: Amen amen dico uobis, uidebitis cælum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

Altera die iterum stabat Ioannes, & transit sensum Euangelista à testimoniis Ioannis ad testimonia, quæ domino ipsa eius dicta, factaque perhibuerunt.

Et respiciens Iesum ambulans, hoc est, intuitus, ut postea uentus interpretatur. Id autem plus quid significat, quam respicere, nempe quod Ioannes corporalibus oculis fixè in Christum intentus fuerit, non sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque sensum eum intuitus esset Iesum ambulantem, nec ignarus illum sine salutem humani generis, ac iam captare discipulos idoneos sublimiori doctrinæ, uersus ad suos discipulos, qui præceptorum adhibebat, ut eos meliori se magistro traderet, digito demonstrans ambulantem. Ecce inquit Agnus ille Dei, de quo iam fere testificatus fuerat uobis frequenter. Porro ut hac in parte commendata est Ioannes in prædicando integritas, constância, & diligentia: ita in sequenti

ostenditur tum fructus prædicationis eius, tum simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox ut audierunt Ioannem loquentem, intelligentes quid uellet, nimirum ut se relicto ad Iesum properarent, simpliciterque credentes illius sermone secuti sunt Iesum ambulantem. Iesus itaque intelligens, quo animo sequerentur non expectata interpellatione ultro subleuat, & inuitat illorum uerecundiam, ac uersus ad illos, & conspicatus eos sequentes se, querit quid quererent: non quod ignoraret quem quo animo sequerentur, sed ut sua interrogatione ad colloquium, & familiaritatè inuitaret & per extortam illorum responsionem aliis ostenderet illorum affectum Euangelio dignum; ac sic horum nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. Iam in responsione discipulorum uenerationem simul, & desiderium eorum spectare licet. Dum enim Rabbi uocant (quod Hebraice idem est, quod magister mihi) profitentur se illius uelle esse discipulos. Similiter quod interrogati quid quererent non responderunt se uelle ab eo doceri, sed percontrati sunt ubi illius esset domicilium: ostendit eorum & uenerationem erga Christum, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora quæ ut testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, ut frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum ubi maneret, scire quererent: simulque declarabant se familiarius secretiora quædam ab eo discere uelle, quæ forte non esset docturus in publico. Itaque dominus Iesus delectatus illorum pio discendi ardore, non in dicat signis domum suam, si quando per opportunitatem se uellent inuicere, nec excusans instantem noctem iubet eos postredie redire, sed comiter, ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicentes. *uenite & uidete.* Discipuli autem læti tam optato responso uenerunt, & non solum uiderunt domicilium ubi manebat Iesus, sed & eo die commorati sunt apud eum sacro illius colloquio inflàmmati, & à benigno domino humaniter detenti: Quod autem Euangelista explicat horam, qua discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium dicēs: *hora autem erat sermo decima.* ab exortu scilicet solis: indicare uoluit & in discipulis discendi cupiditatè, & in Christo suscipiendi omnes humanitatem, quod neque illi propter tempus, quod iam scilicet sol ad occasum uergeret, auersi sunt à tequila: neque Iesus quicquã prætexerit, sed cum etiam tempus docendi inopportuno uideretur, paratum & expositum se exhibuerit.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, &c. Solum Andream ex duobus nominat, siue quod ipse Euangelista aliter duorum esset, qui nomē suum frequenter supprimit, siue quia hic nominandus necessariò erat propter Petrum fratrem per ipsum adductum ad Iesum, Hic ergo tanta scilicet gestiens, quod ex indicio Ioannis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio

comperisset iamdiu exoptatum Messiam, cum prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gesticatione dixit: *Inuenimus Messiam*, quasi dicat: Gaude mecum frater, quem tantam anxie expectamus Saluatorem, iam certo inuenimus. Ceterum cum multi apud Hebræos hoc nomine dicti sint, addit huic nomini apud Græcos articulus τῶν, vt intelligatur de illo eo Messia, quem tunc omnes solum expectabant, quæque Prophetæ promiserant, vñctum non oleo visibili, nec in regem solum, aut in Sacerdotem, sed in vtrumque simul, atque in Prophetam, & doctorem. Non satis autem fuit Andrea remississe fratri Messiam inuentum, sed cupiens etiam illum fieri discipulum, ac de Domini comitate, & benignitate expectatissimus: adduxit fratrem ad Iesum cupidum nimirum etiam dendi & audiendi Iesum.

Intrusus autem eum Iesus dixit. Significat solum inspectione sua cognouisse Simonem, ac non solum faciem illius contempitum, sed & animū: simulque significat delectatum ipsum Simonem illius affectu, quem in ipso intuebatur. Ideo autem Patris, propter quæ nomen ei edicit, ac commutati nominis ænigmatē futuræ eius dignitatē, stabilitatē, & officium prophetauit: vt per occultam reuelationem, & futurorum prædictionem ad diuinitatis suæ illum adduceret, ostenderetque se eum esse, qui cuncta antequam viderentur, vel innotescant, nouit. Nequaquã autem absurda videtur obseruatio, qui istud tu es Simon filius Ionæ, non solum dictū post à domino vt per occultorum reuelationem eueheretur Simonem fidem diuinitatis: sed etiam emphaticos ad collaudandam Simonis obedientiam, simplicitatem aut gratiositatem apud Deum, indicio proprii, & paterni nominis, in hunc scilicet sensum: *Notate quis, quo & gratior mihi aduenisti.* Simon non tam vocatus quã es, audiens scilicet, & obediens, id quod Hebræis hæc uocatur, & filius Iona hoc est columbar, aut Ioanna, hoc est gratia cui scilicet Deus fauet. Verè enim tibi aspirauit fauor Dei, qui audite fecit uocem fratri: tui ad me uocatis. Gratulare autem quod ad me ueneris, faciam enim te rupem quandam pietatis, salutis, ideoque posthac petra cognomen tū habebis, Cephæ. Chaldaicis, Græca lingua interpretatur Petrus. Nam articulus τῶν idem est quod ἡ πέτρα. Itaque Petrus non sonat Latinis idē quod saxus, sed potius idem quod saxum. Rectè autem quidam Augustinus intelligunt hoc loco nomen Simonis impositum Christo, vt sit sensus. Tu posthac uocaberis Cephæ. Matth. 16. causam huius nominis primum fuisse explicatam.

In crastinum uoluit exire in Galilæam. Iste dies dicitur crastinum respectu eius diei, quo Simoni dictum est. Tu uocaberis Cephæ. Ipsiæ literæ contextus exigit: quare non securus est immediatè

illum, quo Andreas securus est Christum, licet non sit scriptum, quorū dies intercesserint. Pergit itaque narrare Euangelista quomodo per hos discipulos, quos iam collegerat, etiam alios sibi duos adiunxerit. Postridie inquit, uoluit hoc est visum est ei exire e Iudæa in Galilæam, ibique obuium inueniens Philippum ad sequebam uocet. Porro quod Philippus ad vnam domini uocem securus est eū, quem nondum docentem audierat, nec miracula facientem uidebat, leuitati non est ascribendum, sed efficacis uocis Christi. Quamquam uerisimile sit Philippum prius ab Andrea, & Petro multa de Christo didicisse. Id enim uidetur insinuare Euangelista, dum Philippum dicit fuisse ciuitatis Andreae & Petri. Quæ admodum uocem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Christum: ita & Philippum inuenit Messiam non retinet bonum hoc apud se, sed & Nathanaëli communicat, eumque Christo adducere studet: qui & ipse erat ex humili Galilæe uico, nempe ex Cana Galilæe, vt dicitur Ioannis ultimo. Itaque Philippus letus de inuento thesauro cum repperisset Nathanaëlem quæ & ipsum sciebat incredibilem Messiam desiderio teneri, cum animi gesticatione dixit: Inuenimus expectatum illum, quem scripsit & Moyses in lege sua, & Prophetæ item omnes promiserunt, nempe Iesum filium Ioseph Nazarenum. Nathanaëlem autem Philippum audiens fauebat quidem lætissimo nuncio sed offendeat scrupulus quidam, quem illi mouebat Prophetia Micheæ, promittens Messiam exoriturum ex Bethleem Iudæe, non tamen plane diffidens, discendi animo non calumniandi interrogabat dicens: Num à Nazareth potest aliquid eximium exoriri; è cum eius non meminerint Prophetæ? Interrogati uero istud legi debere aperte satis patet ex subiuncta responsione Philippi, *ueni, & uide.* Cum enim Philippus nodum hunc sibi propositum soluere non posset: inuitat eum ad fontem ipsum, non dubitans quin uiso, & audito Iesu statim sit crediturus.

Uide Iesus Nathanaëlem uenientem ad se, & dixit de eo, &c. Quod dicit, uerè Israëlita, ita tum dictum est, ac si quis modo dicat, uerè Christianus: de eo qui nomini suo uita, moribusque responderet. Quare autem uerè Israëlitam uocat indicat subiuncta uerba, quia scilicet in eo nullus erat dolus, hoc est, simplex erat, & rectus, simplici que ac sincero animo Deum colens, quem admodum Iacob, cuius nomen præferebat. Admiratur autem Nathanaëlem uide iam perfectè etiã cordis sui haberet dominus cognitio, unde inquit, *me nosti?* Iesus uero euidentius etiã declarare uolens diuinam suam uirtutem, nec quicquã illum latere, quãuis occultum: *Priusquã inquit Philippus te uocaret ad me, eū solus esses sub ficu, ego te uidi.* Quibus uerbis optimè Saluator responderet interrogationi Nathanaëlis. Interrogatus enim unde nosceret eū, non respondet se nouisse eum, eū adhuc esset sub ficu: sed uidi inquit, te, oculis nimirum diuinitatis,

pitatis, ac proinde mirum non est, si te nouerim intimè, etiam nec mecum sis conuersatus, nec mihi quisquam de te dixerit. hab enim te noui, vnde te lōge à me semotum vidi. Hæc autem sumus atque Nathanaël audisser, cui persuasum erat soli Deo perspicere se cordium secreta, & homine maius esse, quod audiret; nihil in offensus scrupulo de loci natalis vocabulo, plena fide testimonium reddidit Christo magistrum, filium quoque Dei, atque expectatum illum Regè Israël Messiam professus: declarans certe quam non vulgari de expectato Messia haberet opinionem, quod ex scripturarum cognitione didicisset illum & doctorem fore, & Regem populi Israhelici, & filium Dei quemadmodum in Psalmis frequenter nunc aperte, nunc sub typo Salomonis, aut Davidis promittitur Messias fore Dei filius. Iesus autem tam promptam, & alacerrimam fidem, ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens confirmat etiam Nathanaëlis, & aliorum de se opinionem: optatus iam indicans suam naturam diuinam; dum visuros eos de cælos sibi aperiendos, & Angelos ascendentes & descendentes quod apertum futurum erat signum eum esse non solum Regem Israël, sed etiam Regem Angelorum, ac verum, & naturalem Dei filium, vt cui Angeli obsequium essent exhibituri. Quando autem istud viderint Apostoli, quod eos visuros Christus modò status est: rectè dicunt quidam ab Euangelistis, quos certum est nunc prætermisisse, etiam prætermisissum istud esse, quod tamen in his Christi verbis certum est discipulos aliquando vidisse. Notandum & illud quod Christus appellatus à Nathanaële filius Dei, atque diuinitatem ei comprobans, se tamen non vocat nisi filium hominis, vt & alias ferè semper; hac appellatione humilitatis suam, ac veram humanæ naturæ susceptionem nobis cōmendat. Est autem filius hominis, Hebræica phrasi, idem quod homo. Ceterum Rupertus valde probabiliter putat hunc Nathanaëlem esse eum, quem reliqui Euangelistæ vocant Bartholomæum.

Mutatur aqua in vinum in nuptiis.

Ioannis 2. CAP. XVIII.

M die tertia nuptia factæ sunt in Cana Galilææ: & mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad Iesum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi mulier: nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lypideæ hydræ posite secundum purificationem Iudeorum, captentes singula metretim unum vel ternas. Dicit eis Iesus. Implete hydras aqua. Et impleuerunt eas ad summum. Et dicit eis Iesus: Hauret nunc, et ferte architrucino. Et hauriunt. Vt autem gustauit architrucinus aquam vinum factam, & non sciebat

vnde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architrucinus. Et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum potuit. Et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit vitium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crederunt in eum discipuli eius.

Et die tertia nuptia factæ sunt in Cana Galilææ. Optimè secundum quosdam dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilæa, vel ab eo tempore quod venit ad Iesum Nathanaël, sicque intelligit Epiphanius. Quoniam autem duæ erant Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hic additum est Galilææ.

Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias, vocatus est ad nuptias Dominus non quod magnum aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur, sed simpliciter tanquam notus & Amicus: quod significans Euangelista dixit Matrem Iesu ibi fuisse.

Et deficiente vino, id est, vnde iam inciperet deficere, & nondum defecisset. Nam quod dicit, *Vinum non habent*, intelligendum videtur sufficiens, & quantum est satis Græcè tamen non est participium præteritis tēporis sed aoristus *ὄψεσθε τὸν οἶνον*, hoc est, cum defecisset vinum.

Quid mihi, & tibi est mulier? Rectè hæc oratio intelligitur secundum phrasim Græcam, aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante coniunctione *καὶ* ea proferunt, quæ Latini per vnum datiuum cum aduerbio congregandi, siue cum ablatiuo præcedente præpositione, cum. Sic Mat. 8. vociferabantur dæmones: Quid nobis, & tibi Iesu fili David, hæc est, quid rei est nobis tecum, &c. 27. Nihil tibi & iusto illi, hoc est ne quid rei tibi sit cum iusto illo. Sic & hoc loco sentus est: Quid mihi rei est tecum, quidue mihi tecum commune. Similis phrasi est apud Hebræos: Quid mihi, vt vobis Filij Saruiz. Itaque sensus est; In negotio ædendorum miraculorum nihil mihi tecum rei est, sed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari possum, ac proinde neque tui iuris est præscribere patrandorum miraculorum tempus & locum. Quod autem sequitur, *Nondum venit hora mea*, secundum quosdam optime intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea seipsam manifestandi. Cæterum estis Mater repulsam passâ videbatur à filio; tamen tūm quia diuina sua prudentia scopum, & rationem verbi intelligeret, videlicet quod non impotentia excusatio, neque Matris contemptus erat: sed ne videretur sese miraculis ingerere, & spectaculo exponere, mensæ ministros admonet, vt facerent quidquid iussi essent: pia sollicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obsequium obstaret, quo minus conuiuio subueniretur,

2. Reg. 1.

cæterum temporis ac rei gerendæ arbitrium filio tacita relictis.

Erant autem ibi lapidæ hydræ sex posite secundum purificationem deorum. Purificatio ea est intelligenda, quæ secundum traditionem seniorum introducta fuit, & recepta apud Iudæos de qua Matæ. cap. 7. Pharisei inquit, & omnes Iudæi nisi crebro lauerint manus non manducant, tenentes traditionem seniorum, &c. In hunc ergo usum aderat sex istæ Hydræ. hoc est, aquales capientes duas metretas. Iuxta collectionem Roberti Senalis qui post Budæum accuratius de pōderibus, & mensuris scriptis videtur, Metretæ batus continet quartarios Parisinos duodecim cum cheopina de medio eius cum duabus drachmis. Quartarius autem Parisinus capit quatuor cheopinas aut duas pintas, minor est congio Romano hemina vna, minor item Chætricio quadrante hemina vna, paulo item minor Gomor mensura Hebraica, vnde colligitur aliquanto minore esse nostro quartario, quem nos barbarè pōdicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat iuxta hanc collectionem viginti quatuor nostros quartarios, aut circiter capiebat vnde reliqua colligi possunt. Certè non amphoras vulgares fuisse has hydrias, patet ex eo quod Dominus non iubet effundi liquorem, sed hauriri. Haurite inquit nunc, &c.

Dicit eis Iesus implete hydrias aqua. Non mandat vt vasa vinatim impleant, sed aquales illas pro purificatione Iudæorum sitas, quæ omnes didicerant præter aquas nihil continuisse: vt miraculum esset apertius, & ab omni calumnia liberius. Itaque & hæc de causa iubet ministros haurire & ferre architricino, hoc est communis præfecto, vt & per hunc miraculi fides, & magnitudo pluribus tuis innotesceret.

Vt autem gustauit architrincinus, &c. Sicut ad insinuandam virtutem Christi liberalitate exhibitæ quantitate Euangelista expressit hydriarum, & numerum & capacitatem: ita ad significandum eandem vini excellentiam, & bonitatē narrat tā accuratè verba architrincini, quibus eius bonitas comprobatur: vt sic declaret Christi & copiosum, & optimum vinum exhibuisse.

Hoc facit initium signorum Iesus. Hæc de causa videri potest ex proposito istud Ioannes addidisse, vt reiicienda demonstraret miracula, quæ de Iesu iactabantur antea facta. Deinde cum additur: *Et manifestauit gloriam suam*, hoc est gloriam, & claritatem potentis suæ diuinæ: aperte satis significat prius tali ratione non manifestasse gloriam suam. *Quod autem dicitur & crediderunt in eum discipulo eius*, intelligendum est, quod fidem ampliorem, & firmiter accepserint.

In Paschate eiicit Dominus vendentes & ementes in templo, mortem & resurrectionem tuam Iudæis insinuans Ioan. 2. CAP. XIX.

ROST HÆC descendit Capharnâum ipse & mater eius & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes oues & boues & columbas, & numularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiicit de templo oues quoque & boues, & numulariorum effudit as, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant dixit: *Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis.* Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est: *Zelus domus tuæ comedit me.* Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* Respondit Iesus, & dixit eis: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Dixerunt ergo Iudæi: *Quadragesima & sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermōnem quem dixit Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Post hæc descendit Capharnâum ipse & Mater eius & Fratres eius. Quare in Capharnâum simul cum Matre & Fratribus descendit, Ioannes non explicat. Verisimile est tamen ipsum, quoniam iam Euangelicum erat negocium incepturus, noluisse deinceps habitare in Nazareth, in qua hætenus enutritus erat, quod, vt postea dicit, sciret se ibi non futurum in honore. Itaque hæc reliquos alio marrem simul, & cognatos transtulit, secedens potissimum in Capharnaum celeberrimum totius Galilee oppidum. Quanquam nondum hoc primo descensu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in synagogis prædicauerit, neque tam fixam sibi, matricque habitationem delegerit, quam ab incarceratione Ioannis. Ideo non multis diebus ibi mansisse eos dicit, nulla prædicationis facta mentione: quamuis verisimile sit eum priuatum multos docuisse, ac plures sibi adiunxisset discipulos. Fratres autem Iesu, de quibus & hic, & alibi sepe fit mentio, manifestum est cognatos eius dici, quomodo in Genesi Abraham se vocat fratrem ipsius Loth, qui fratris erat filius.

Et prope erat Pascha Iudæorum. Ostendit per quid factum sit,

Erant Iesu.

vt non multis diebus manerent in Capharnaum, videlicet quod ob solemnitatem Paschalem ascendendum esset in Hierusalem. Bene autem dicit *Pascha Iudaorum*, propter distinctionem à Pascha Christianorum, quod tum passim à Christianis quotannis celebrabatur, cum Euangelium istud Ioannes scriberet in Asia. Cuiusmodi dicitur tum hoc loco, tum apud alios Euangelistas inuenitur Christum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videtur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus Sacrificia offeruntur, ac porticum ipsam templi in qua etiam orabat populus, docebatur. Non enim verisimile est in eo quod proprie templum dicebatur oues, & boues venditos, cum ibi non offerrentur. Quod autem parator esset negotiarius, id quod in prophano mercatu rari consuevit, aderat numularij, qui minuitiore moneta mutam magnam, aut aurum argento, aut peregrinam pecuniam eius in moneta verteret: quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D. Petri. Itaque Christus quo ostenderet zelum suum pro honore Patris sui, & autoritatem suam cum summa coniunctam potestate declararet, simulque doceret in domo Dei nullum quidem esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi, & honesto lucro esse habendum, imò vt in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus: *facto flagello e summis ibi forte vbi erant oues, & boues repertis abegit et templum oues tum boues. tum oues veluti canes e domo Dei profigans.* Quam autem esse potuit, vt quemadmodum apud Mattheum legitur, eieceret etiã vendentes: non est, tamè verisimile quod hoc e flagello expulerit, sed illo tantum oues eiecit, & boues. Non enim cum dicitur factò flagello omnes eiecit de templo, dictio, omnes referri debet ad homines, sed ad oues & boues: quod & Greeci addunt & manifestus ex eo patet, quod, *videntibus columbas dicunt.* *Auferre ista hinc, &c.* Hoc enim demonstrat mansionem contra columbas vendebant, post eiectionem ouium & bouum. Flagello quidem vsus fuerat ad eiciendum oues & boues, sed ad eiciendum columbas inuitile erat flagellum (conclusæ enim erant in lignis caueis, vt mortis est) ideoque monet venditores earum auferre ista hinc, q. d. Oues & boues ego eieci, vt vidistis: vos ergo similiter tollite ista hinc. Porro cum dicit,

Nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis, & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. Nò enim dicit patris nostri, sed mei, & rationem quoque sui facti indicat, videlicet, quod filij sit pro Patris sui gloria, & honore zelare.

Recordati sunt vero discipuli eius quia scriptum est, &c. Videtur voluisse hic significare Euangelista, quod ceteris admittantibus rationem facti, imò offensis ipso facto: discipulis in mentem venit scriptura, qua facti huius rationem intellexerunt. *Zelus domus tuæ*

tomelut me. Est autem sensus auctoritatis iste; Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ, tanquam ignis quidam intra precordia conclusus vsit, torsit, & consumpsit animum meum, serentem molestissimè neglectum, & inhonorationem domus tuæ.

Responderunt ergo Iudæi & dixerunt, &c. Quasi dicant: Id quod agis declarat te vendicare tibi magnam aliquam auctoritatem cum ita scuis, & imperium exeres in eos, qui videntur iurare negotiorum religionis, quorum factum æquo hætenus animo pertulerunt Sacerdotes, & Pharisei. Quod si autem hæc facis tua auctoritate, temeritas est, si diuina, profer signum aliquid vt credamus tibi. [Itaque signum petunt tum quod mortis sit Iudæis signa petere, tum quod Moses populum ex Aegypto educturus signum suæ auctoritatis exhibuerit vt patet Exo. 4.] Porro quod Iudæi dicuntur respondiisse, cum nullus præcedat sermo, ad quæ responso referatur, notandum Euangelistas responsum vocare quemlibet ad alios factum sermonem, etiam si nullus ab illis præcedat, ad quem referatur, Phrasis enim Hebræa est, responderunt, & dixerunt: pro eo quod est, dixerunt: sicut & illa locutio dixit dicens vel locutus est dicens Hebræus est.

Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, &c. Corpus scilicet intelligens; quãuis sciret illos intellecturos de templo in quo erat. Indigni enim erant, quibus veritas apertius annunciaretur: cum non tam vt dicerent, quam vt calumniarentur, signum postulassent. Porro bene hoc signum ostendit qua auctoritate de templo eiecerat omnes. Nam seipsum à morte excitare, diuinæ solum est virtutis, ac Deum planè esse conuincit. Quod ergo dicit Soluite non ad instantis est ad eadem: sed partim prædicentis, partim permittentis, quomodo & Iudæ dictum est, Quod facis fac citius. *Templum vocat corpus suum propter habitantem in ipso diuinitatem, non solum per gratiam, sed etiam per vniõnem personalem.*

Dixerunt ergo Iudæi; Quadragesima & sex annis edificatum, &c. Primum Templum à Salomone constructum consummatum fuit intra septem annos, secundum vero sub Zorobabel 46 annis, non quod tot annis continuè Iudæi hoc Templum edificauerunt, sed qui à tempore, quo cæperunt, vsque ad templi consummationem tot anni fluxerunt. Ad hanc autem Iudæorum de templo suo carnali de quo summe gloriabantur, obiectionem nihil respondit Dominus Iesus, sciens se nihil profecturum, si sermonis inuolucrum explicuisset: quando nec postea tot æditis signis, & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionem mortis, nec credere mysterium resurrectionis. Quod autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturæ & sermoni Christi, non sic intelligendum, quasi prius non credidissent scripturam, & sermonem fuisse verum: sed quod tum demum Scripturas, quæ sunt de Christi resurrectione,

126 EPITOM. COMMEN. IN CONCORDIA
& sermonem istum intellexerint, & in Domino vere agnouerint
esse completa. Unde sensus est: crediderunt Scripturę iam in
tra, & in Christo completa.

Crederent
in nomine
Christi

Cum autem essent Hierosolymis in Pascha, in die festo. Quod dicitur
in Pascha, in die festo, idem est quod, in die festo Pasche: vocatur
Pascha ac diem festum toram illam solemnitatem, quę tempore
7. dierum celebrabatur. Quod vero dicitur multi crediderunt in nomine
eius, vel vt habent Gręca, in nomine eius, phrasit est Hebraice
idem significans quod crediderunt in eam, vel in eo vel ei. Nam
hęc eadem sunt credere in Iesum, & credere in Iesu, & credere
Christum, & credere Christo, quod apertissimum est ex capitulo
annis sequenti, vbi indifferenter hęc tria pro eodem ponuntur
dum sic dicitur, Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui
dit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam, ac mox sequitur
Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus
est, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porro
quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti sint, dicit
cum subdit.

Videntes signa quę fecit. Significat ergo miraculis magis com-
tos, quam verbis.

Ipsę autem Iesum non credebat semetipsum eis, &c. Caietanus
dicit, vt apparet intelligit pronomen (eis) non demonstrare eos qui
crediderunt in nomine eius, sed in genere illos qui in solemnitate
Paschali Hierosolymis erant. Dixerat enim. Cũ esset Hierosolymis,
& multos quesiuisset ab eo signũ suę autoritatis, & multos credidit
se in nomine eius: nunc vero in genere dicit Christũ non credidit
se se eis, hoc est nõ ita propter credentium multitudinẽ de bono
mo Iudæorum erga se fuisse securũ, vt se tutũ illis committeret
de vita propria in eis bene confideret. Quoniam enim nondũ erat
tempus mortis, nec sine periculo apud illos Iudæos Christus se lo-
ret agere posse, humana scilicet via, nõ crederet se esse, sed se illis
duxit. Hoc autẽ periculũ quomodo Christus intellexerit, cũ nullũ
huc odium suũ contra ipsum declarasset, imò multi bonum
eum erga ipsum animum ostendissent, explicat Ioannes cum sub-
dit: eo quod ipse nosset omnes, rationem non credendi se ipsum ab-
gnans non timorem, sed notitiam omnium. Apertius autem ex-
plicans quomodo omnes nouerit, subiicit. Et quia opus ei non erat
ad cognoscendum hominẽ: Vt quis testimonium perhiberet de homine
quouis. Ipse enim nouit intimos quosque recessus humanę mentis
ac proinde nouit quid de se plerique cogitarẽt. [Iam ex eo quod
dicit, non credebat se eis, intelligendum significat ipsum, relicta Hieru-
salem & Iudæa rursus rediisse in Galileam. Nusquã enim alibi
id dicit Ioannes cũ tamẽ postea dicat post hęc venit Iesus & discipuli
eius in Iudæam terram: quę narratio præsupponit prius
dicitur]

dictum esse Christũ reliquisse Iudæam post aduentum in Hieru-
salem Paschæ tempore.]

Nicodemus docetur mysteria fidei

Ioan. 3. CAP. 20

Rat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, prin-
ceps Iudæorũ. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rab-
bi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest
hęc signa facere quę tu facis, nisi fuerit Deus cũ eo. Res-
pondit Iesus & dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis re-
natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eũ Nicode-
mus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? ni quid potest in uero
matris suę iteratõ introire & renasci? Respondit Iesus: Amen amẽ dico tibi,
nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto nõ potest introire in
regnũ Dei. Quod natũ est ex carne, caro est: & quod natũ est ex Spiritu,
spiritus est. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus
ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, aut quod uo-
dat: sic est omnis qui natus est ex Spiritu. Respondit Nicodemus, & di-
xit ei: Quomodo possunt hęc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magi-
ster in Israël & hęc ignoras? Amen amen dico tibi quia quod scimus lo-
quimur, & quod uisimus testamur, & testimonium nostrum non acci-
piunt, si terrena dixi uobis & non creditis: quomodo si dixero uobis cœ-
lestia, credetis? Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cœlo, fi-
lius hominis qui est in cœlo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in de-
serto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipso, nõ
pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut
filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat,
sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mun-
dum ut iudicet mundũ, sed ut saluetur mundus per ipsum. Qui credit
in eum non iudicatur: qui autem nõ credit, iam iudicatus est, quia nõ
credidit in nomine unigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux
uenit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.
Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucẽ, &
non uenit ad lucem, ut non arguantur opera eius, qui autem facit ue-
ritatẽ uenit ad lucẽ, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

Erant autẽ homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.
Hoc est qui & erat sectę pharisæicę & vnus ex principibus, & primo-
ribus Iudæorũ. Quę duo apposita sunt, eo quod alioqui totus fere
Pharisæorũ, atque Principũ ordo Christo semper fuerit contrarius.
Hic itaq; uenit ad Iesum nocte, Partim quod pudebat eũ qui inter
Iudæicę gentis principes, dignitate præeminebat humilis Iesu dis-
cipulum uideri, partim, & magis quod timeret ne eius gratia in
Pharisæorum & Sacerdotum inuidiam pertraheretur. Is itaque
pri-

primum aperiens quantum ex illius conspectis miraculis profuerit, hac praesatione captare cepit benevolentiam Iesu, Rabbi inquit, ita persuasi sumus, ac certo credimus te non ex te ipso docentem, sed a Deo te missum esse in hoc, ut viam salutis tales perdoceas. Id inquam certo de te credimus, propterea quod tu modo possit habere signa facere, quae tu aedis, nisi Deus illi adsit, laquei & cooperetur. [Bene itaque ex signis, quae non nisi diuina vim fieri potuerunt (nam & diabolus cum suis ministris multa fieri potest, quae videntur esse miracula & signa, idque partim per haecificationem sensuum, partim per conuersionem occultarum causarum naturalium) intulit Nicodemus caelestem & diuinam fuisse illi doctrinam.]

Respondit Iesus & dixit ei: Amen autem dico tibi, nisi quis renatus fuerit. Cum haec responsio Saluatoris impertinenter se haberentur ad verba Nicodemus, intelligendum est, Saluatorem cum verbis Nicodemus satis intellexisset quorsum spectaret, & propterea ipsum adierit, videlicet ut sciret viam & rationem salutis: mox cepisse eum instruere; exordians ab eo, quod in ordine salutis primum est, quasi dicat: Scio Nicodemus percupidum te esse viam quem a Deo missum magister trum credis, audias rationem conuersionis salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia res ad consequendum salutem, ut quis denuo nascatur, hoc est, rursus vel ab integro, & a principio. In qua significatione debet accipi *renatus* patet ex responsione Nicodemus. Si enim Iesus dicit, oportet nasci e suprenis (quod aliam *renatus* significat) non dicitur Nicodemus ea, quae sunt generationis carnalis, neque dicitur. Nunquid potest in ventrem matris suae iterare, vel ut habentur ea *renatus*, id est, secundo introire. Porro Amen dictio Hebraea est, habens apud Hebraeos eum usum, ut per eam aliquid confirmet, idem valens quod apud nos aduerbium vere. Ceterum confirmatio huius dictionis, quae semper inuenitur apud Iohannem confirmationem intendit. Quare quamuis pro more Hebraeorum Iohannes hanc dictionem geminauerit: tamen haec geminatio magis competebat quam reliquis Euangelistis: quod ea, quae a se differunt magis sint caelestia & sublimiora ac proinde magis assertionem confirmanda, ut annotauit etiam Rupertus hoc hinc la autem Oratio, non potest videre regnum Dei recte intelligi Hebraeis, idem pollens quod, non potest esse participes regni Dei, quod est vita aeterna. Postea enim pro videre regnum dicitur introire in regnum Dei.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex. Cum Nicodemus non intelligeret Natiuitatem aliquam naturalem, quae iterari non possit: miratur quomodo Saluator denuo nascendum esse dicat. Quamuis autem omni aetati sit impo-

bile denuo nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis; tum ut ab aetate omnino contraria nascenti obiectio esset euidentior, tum quod ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplum praestitisset, ac si diceret: Ego sum senex, & meam quaero salutem; quomodo ergo fieri poterit, ut renascatur?

Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit, &c. Significat secundam hanc natiuitatem, quam exigit, non esse carnalem, sed spiritualem. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre, & patre, priusquam ingrediatur in vitam hanc temporalem, & regnum, possessionemque huius mundi carnalem: ita ut quis introeat in vitam illam aeternam & regnum Dei spirituale, necesse est prius spiritualmente renascatur, idque ex aqua, & Spiritu. [Aduertendum autem Saluatorem dum dicit: Nisi quis renatus, &c. necessitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulis debere renasci ex aqua, & Spiritu.]

Quod natum est ex carne, caro est, &c. Postquam ostendit secundam generationem a prima longe esse diuersam, utpote quae ex aqua est, & spiritus; ostendit iam quanta sit differentia inter id quod prioris, & quod secunda nascitur generatione; ex qua differentia etiam satis indicat rationem ob quam necesse sit denuo nasci, idque ex aqua, & Spiritu, ad consequendum regnum Dei. Cum enim spirituale, & caeleste regnum Dei caro, & sanguis possidere nequeat, ut habet D. Paulus, necesse est ut id, quod ex carne tantum caro natum est, deinde etiam ex spiritu nascatur Spiritus, ut sic regnum Dei ingredi possit. Cum autem hic dicitur *caro est, & Spiritus est*, caro accipi debet pro re, vel homine carnali, quem Paulus vocat hominem animale, Spiritus vero pro homine spirituali. Non enim hic substantiam denotant, sed qualitates. Nec obstat quod Christus etiam natus sit ex carne. Nam istud quod natum est ex carne, intelligi debet cum exclusione spiritus, hoc modo, quod natum est ex carne, & non ex spiritu. Aut quod natum est ex carnali generatione, id ipsum est carnale, quatenus ex ea est. Aut quod natum est ex carne tanquam principali principio productiuo.

[Itaque natiuitas ex spiritu est duplex quaedam corporalis, ea scilicet qua Christus natus est homo ex spiritu sancto. Alia spiritualis, qua nos ad illius similitudinem nascimur inuisibiliter filij Dei, atque de hac potissimum hic est sermo: quamquam & prioris illam Natiuitatem ex spiritu debere comprehendere sub secundo membro, satis patet ex his quae scribit Paulus 1. Cor. 15. vbi Christum comparatum ad primum Adam vocat hominem caelestem, & habentem corpus spirituale.]

Non mireris quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo, &c. Haec pars melius referretur ad sequentia, eo quod inducto exemplo videatur dominus voluisse Nicodemum reuocare ad admirationem. Chry-

enim Cyrillus, cæterique Græci cum dicitur *Spiritus ubi uoluerat*, intelligunt per spiritum ventum, & aërem, qui spirare dicitur ubi uult, quia non coercitus arbitrio hominum, naturali impetu fertur quouis, quasi libertatem quandam habens voluntatis. Nec enim autem eius audimus, hoc est sonum & stridorem, quomodo & tonitruum sonus frequenter in Psalmis vox dicitur. Nescimus uero unde spiritus ueniat aut quo vadat, quia non uidemus, sub sensum cadit unde ueniat, aut quo vadat: quamuis sciamus aliqua externa signa unde ueniat. Aut sic intelligendum, quod quamuis sciamus in generali uentorum principium, non tam in speciali, hoc est, ignoramus certum & determinatum locum unde incipiant, & ubi desistant. Itaque iuxta hanc intelligentiam simile illud sic esse accedendum proposito: Miraris Nicodemus quod dixi denuo nascendum esse, eo quod secundam naturam nullo sensu comprehendas: Verum cum iam dixerim secundam generationem esse ex spiritu, non debet te id perturbare. Nam si agereus iste Spiritus nullo obstante fertur quouis, & cum strepens eius a uadis, nescis tamen eius originem, aut finem quo tendat, quoque se habet omnis qui natus est ex spiritu, ac tale quiddam eo accidit. Spiritus enim sanctus, ex quo renati sunt, quos uisus & aspirat arcanis suis afflatibus; cumque uis, & efficacia huiusmodi afflatus sentiatur, tum ab eo qui renatus est, qui se alibi sentit effectum, tum ab aliis hominibus qui quasi nouos iam faciunt, & admirantur homines sic renatos: tamen unde eius noua adsit, aut quo eos agat, neque percipitur aliquo sensu: qui sic sunt renati, neque intellectu etiam comprehenduntur, sed qui eodem spiritu nondum sunt afflati.

Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri? iterum quomodo possunt hæc fieri, non repugnans quidem sed non intellectum sermonem planius cupiens sibi, explere. Dicit autem quomodo possunt hæc fieri, pluraliter; Trias dixerat Dominus, quæ non allequebatur. Nicodemus uero quod oporteat renasci ex aqua, & spiritu, quod sic natus efficitur spiritus, quodque hæc regeneratio imperceptibiliter fiat, his ergo omnibus modum quo hæc fieri possunt inquititellatem primum quidem ei monstrat suam imperfectionem & uoluntatem minus quam in aliis tolerandam: non quidem uolens insultare, & exprobrare, sed potius ut deposito Pharisæico superbo humiliet, dum intelligere eum facit quam sit in his rebus, qui alios docere se posse profitebatur. Tu inquit, doctor es in lege, & officium obines in populo Israëlítico, & hæc ignoras?

Amen amen dico uobis, quia quod scimus loquimur, & quod uisum est amur. Quoniam uidisse cælestia mox soli Christo tribuuntur dicitur: nemo ascendit in cælum, &c. Recte quidam intelligunt

Christum de se loqui pluraliter, aut potius simul comprehendi cum Christo Patrem, & Spiritum sanctum. Sensus ergo est, vere dico uobis quod non quemadmodum Propheta, quæ afflatus Spiritus dicitur, & audiui à Deo hæc loquor uobis, sed certa comperaque loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur Pater, ea uobis testificantes in terris, quæ certo perspeximus in cælis. Cumque duorum testimonium sit ratum, ac receptissimum sit testimonium testium oculatorum: vos tamen Iudæi testimonium nostrum tam probatum, & certum non accipitis, hoc est, non approbans: humanis scilicet rationibus id quærentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter, siue quod cum Nicodemus quidam Iudæi uenerint ad Christum, siue quia Nicodemus Princeps erat Iudæorum, ad quem tanquam ad omnes Iudæos, & Pharisæos maxime sit locutus.

Si terrena dixi uobis, & non creditis, &c. Terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata crassa sunt, longæque inferiora ipsi, ut sit sensus, Si non creditis mihi in his quæ modo dixi crassioribus mysteriis, quæ doctrinæ Euangelicæ sunt rudimenta: quomodo credituri essis si alia longe sublimiora, quæ ab his, quæ modo dixi, rätum distant, quantum cælestia à terrenis, uobis aperire cæpero, illa scilicet regni Dei arcana planè cælestia?

Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, &c. Rectè secundum Cyrillum, intelligitur Christus his uerbis indicare uoluisse rationem, quare merito sit habenda fides ipsi cælestia prædicanti, etiamsi primus ipse hæc apertè cæperit prædicare; ut sit hæc cum superioribus connexio: Merito mihi cælestia uobis prædicanti credere debetis, etsi nemo ante me hæc sic apertè prædicauerit. Nemo enim cælestia ita nouit atque ego, quia nemo ascendit in cælum nisi, &c. Porro ascendisse in cælum nihil aliud hic est, quam contemplatum esse omnia cælestia, & quæcumque Dei sunt perfectè collustrasse, & perdidicisse. Sic enim hoc loco hæc locutio est accipienda, quomodo dum dicitur in Psalm. Existimabam ut cognoscerem hoc, labor est ante me, donec intrè in sanctorum Dei, id est, donec a rebus terrenis abstractus cæpero diuine dispensationis rationes expendere. Idem ergo his uerbis dicitur quod superius Deum nemo uidit inquam, unigenitus filius qui est in sinu Patris ipse enartrauit. Descendisse autem è cælo dicitur Christus (non quod cælum reliquerit, nam ne hoc putaretur adiectum est, qui est in cælo) sed tum quia diuinus in cælo existens in terris naturam humanam assumpsit, tum quia & ipsum corpus, quod assumpsit, conceptum sit ex Spiritu sancto. Itaque & secundum diuinam naturam, & secundum humanam descendit è cælo: quamuis potissimum hic sit habitus respectus ad diuinam naturam assumptam humanam.

Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita, &c. Hic videtur esse ordo, vt postquam superius Nicodemo quaerenti quomodo possunt haberi fieri Christus respondit fide hanc esse percipiendam ac merito sibi fidem habendam, etiam si solus hanc noua praedicaret: iam doceat non solum credendum sibi tanquam vera praedicanti, sed etiam tanquam auctori salutis per crucem, fideique huius esse maximum fructum; simul indicans etiam per fidem homines posse regenerationis ex aqua, & spiritu fieri participem, atque generationem hanc pendere ex merito passionis suae. Bene autem Saluator mysterium passionis suae, quod illo tempore nondum aperte erat praedicandum insinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione Serpentis: vt quae nudè dicta intelligi non poruisset sed figura legis, in qua uertatur erat, melius assuetur. [Est autem figura haec inter omnes figuras crucis & Passionis maximè aperta, & apposita. Indicat enim Christi occisum, qui seductor fuisset, & populi corruptor. Innocentiam, mortisque regnum, ac uirtutem, nostros à ueris serpentibus laethales mortis modum, quo ab eis per Christum curari possimus: ita ut in hac figura totum adumbratè passionis, & incarnationis mysterium continetur.]

Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Redditur hic ratio quare filius Dei descenderit à caelo, & quare exeat eum exaltari in Cruce, & ostenditur, quod istud non fore necessarium absolutam necessitate, neque quod merita nostra tribuissent: sed propter diligentis nos Dei Patris beneplacitum & praerogationem cuius quanta fuerit in nos dilectio publica hac sententia nobis explicatur. Et in primis quidem magnitudo amoris hic explicari significat Aduerbium (sic) quae magnitudinem tribus hic insinuatur. Primum ex comparatione amantis ad amatum cum dicit Deus dilexit mundum. Secundo ex muneris magnitudine, cum dicit: *ut filium suum unigenitum daret*, hoc adeo dilexit ut non solum non uisceretur admissa scelerata, pro salute mundi gratuita sua benignitate daret non Angeli aliquem suum, non Prophetam, sed filium suum, eumque unicuique habuit. Tertio ex fructus magnitudine, & similitudine consequendi maximum hunc fructum, cum dicitur: *omnis qui credit in eum non periret, sed habeat uitam aeternam.* Et ostendendum autem quod ab hoc loco. Sic Deus dilexit, &c. vsque in finem omnia haec accipi possunt, ut sint uerba Saluatoris contra Nicodemum suum sermonem, & ad Nicodemum, & loquentis de seipso in propria persona. Aut ut sint uerba Euangelistae profrequentis, & copulantis sermonem, quem ceperat Iesus cum Nicodemo, ut innuunt Erasmus.]

Non enim misit Deus filium suum in mundum ut iudicet, &c.

misit filium suum in mundum, nihil aliud est quam ipsum uoluisse filium humanam in mundo assumere naturam. Verbum autem iudicare hic semper positum est pro condemnare, sic eum ac ceptum opponitur uerbo Saluandi, quod sequitur.

Qui credit in eum non iudicatur. Qui, inquit, credit in eum fide scilicet quae per dilectionem operatur, non iudicatur, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supplet à condemnatione, cui ex natiuitate prima erat obnoxius absolutur. Plus enim uult dicere, quam exprimitur.

Qui autem non credit, hunc ego non condemno modo, sed neque opus est ut à quoquam iudicetur, cum à seipso iam etià ante iudicij tempus condemnatus sit, quia non credit in eum, qui unigenitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur, quam Deo ipsi, adeo ut qui illum spernit, spernat Deum qui misit illum.

Hoc autem est Iudicium quia lux uenit in mundum. Dupliciter istud intelligi potest, primo vt sit sensus, haec est causa Iudicij & condemnationis. Secundo vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse condemnatio non credentium, quia scilicet manifeste arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superioribus, ubi dicitur Infidelis iam iudicatus, & condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos. Primum per hoc quod dicit: *lux uenit in mundum*, hoc est, Non ipsi homines lucem ipsam quae fuerunt, aut per se inueniunt, sed cum mundus plenus esset tenebris, lux illa uera, quae est Christus uero uenit ad eos: & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundo per hoc quod dicit.

Dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: Cum enim lux omnibus modis melior, gratior, & iocundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturae rationali quae meliora sunt praerferre, imò nihil æquè amare soleat homo quam lucem, nihil magis abhorre quam tenebras: dilexerunt tamen homines magis tenebras, quam lucem. Tenebrae autem hic uocantur ignorantia ueritatis, & rumque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint, causam reddit dicens.

Erant enim eorum mala opera. Cuius causae conuenientià ostendit subiiciens, *omnis enim qui male agit, &c.* Est autem in hac & sequenti sententia metaphorica locutio desumpta ab his qui cum mala agunt tenebras quaerunt, & lucem fugiunt, vt sit sensus iste Quemadmodum qui dedecorosam rem patrat noctem amat, ac solem fugit ne prodantur eius facta: ita qui deditus est malis operibus quamdiu talis est, odit lucem ueritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit; & ideo non accedit lucem, sed fugit eam, ut non arguantur. manifestentur, & reprobentur opera eius mala. Caeterum quemadmodum is, qui honesta facit, amat

solem, vt ex recte factis laudem apud homines inueniat: ita qui iustitia deditus est, & æquitate, is vltro, ac gaudens venit ad hanc Euangelicam doctrinam: vt huic luci exposita opera eius declarant quod facta sint in Deo, id est, per Deum, & Dei instinctu (est enim Hebraeus) ac proinde quod bona sint. Declaratur inquam, tum sibi pro gaudio suæ conscientie, tum hominibus alijs in exemplum, tum ipsi Deo, cui se commendare studet.

Baptizat per discipulos Christus in Iudæa.

Ioannis 3. CAP. XXI.

POST HÆC venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat, inquit autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salinam quia aqua multa erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem quasi ioco ex discipulis Ioannis in Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi qui erat tecum trans Iordanem cui tu testimonium perhibuisti, hic baptizat: & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datus de celo. Ipse enim testimonium perhibetis quod dixerim: Non sum ego Christus: quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ipsius. Hoc ergo gaudium meum impletur est. Illum oportet crescere, autem minui. Qui de sursum venit super omnes est. Qui est de terra, & de terra loquitur: qui de celo venit, super omnes est. Quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signavit quia Deus verax est. Quoniam enim misit Deus verba Dei loquitur, non enim ad mensuram datus est spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Quis dicit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Non est intelligendum ipsum per baptismum, cum cap. sequenti contrariū Ioannes asserat: sed per baptismum per discipulos suos, qui eius iussu baptizauerunt.

Erant autem & Ioannes baptizans, &c. Baptizare Christo non debet baptizare Ioannes: tu ne invidia, aut iraquadā cōmotus cessasset dederet; tum quod adhuc eius baptismus utilis esset. Baptizatum tamen non iā in Iordane, vt prius fecerat, sed celebriori loco Chana relicto, in obscuriore loco baptizare cepit, nēpe in Ænon iuxta Salinam, quæ sunt duo ciuitatū nomina. Cæterū videtur illud (iuxta Salinam) additū ab Euangelista ad distinctionē alterius loci, qui eodem nomine sit dictus. Cū autē dixisset Euangelista Ioannē quoque baptizasse cum Christo baptizaret, adiecit causam dicens;

Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem; Significans illū debuisse baptizare, quādiu non fuisset à baptizando inhibitus, significans etiam se scribere ea Christi gesta, quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem.

Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Hoc est de baptismo conantes periuadere Ioannis baptismum efficaciorē esse peccatis abluendis quam baptismum Iesu: cum Iesus etiam à Ioanne baptizari voluerit. Deinde cum id populo non persuaderent, venerunt ad Ioannem quætelam apud illum deserentes, & existimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Iesu æmulationem, itaque dixerunt ei.

Rabbi, qui erat tecum, &c. Quibus verbis, quo commoueret Ioannem, & rei indignitatem, quam putabant, explicaret, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem status præteriti ipsius Iesu, cum dicunt, qui erat tecum trans Iordanem, hoc est, qui aliquando velut vnus ex discipulis te adibat, ac tecum conuerfabatur, baptismum à te postulans. Secundo commemorant beneficium à Ioanne impensum Iesu, cum dicunt: cui tu testimonium perhibuisti, hoc est, quem tuo testimonio clarum effecisti, cum antea esset obscurus, & incognitus. Tertio commemorant vlturpationem à Iesu officium Ioannis: Ecce, inquit, hic baptizat, hoc est cum prius à te baptizatus, se pro humili discipulo gesserit, omnemque suam claritatem à te accepit; nunc se tibi æquat, idem officij sibi usurpando quod tu hactenus exercuisti. Quarto vero, quod maxime mouere poterat, commemorant detrimentum, quod ex baptismo Iesu prouenire Ioanni videbatur cum dicunt: omnes veniunt ad eum, te scilicet derelicto, quasi dicant: Nō solū se tibi æquat, sed præfert, teque ac tuū baptismum obscurat: ingratus certè pro acceptis à te beneficijs.

Respondit Ioannes & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum. Secundum Augustinum & Cyrillum rectè istud accipitur dictum à Ioanne propter seipsum hoc sensus: Immodice pro me zelatis, cupiētes vt maiorem meipsum faciam quāmi sum. Non enim possum, nec volo quicquam mihi vsurpare, præter id, quod datum est mihi cælesti. Atque istud Ioannem porissimum voluisse patet ex eo quod sequitur, in quo illos testes facit, quod dixerit se non esse Christum: cum talis à multis crederetur, sed missum se ante illum.

Qui habet sponsam, sponsus est, &c. Parabola est hic sermo, & est sensus: Quemadmodū is solus sponsus est, cui sponsa in matrimonium destinata est, cæterū qui ipse sponsus nō est, sed tantū amicus sponsi, non inuidet sponso suæ felicitatem, neque prætere ipse sponsam suam cupit, sed pro amicitie affectu gratulatur ei, ac honoris causa affans sponso vt sua præsentia illum ornent in omne ministerium eius

*Christus
sponsus.*

eius paratus, tacitus audit eum cum sponsa sua colloquentē idque cum magno animi gaudio : ira sanē res se habet & in hoc negotio nostro: Is enim cuius gloriā invidetis solus sponsus est, ut vocatur à Patre cælesti sanctorum multitudo in sponsam deputata est, ego vero non sponsus, sed tantum amicus sponsi: quare tantum ab eo ut vobiscum, ac cum Pharisæis inuideam eius gloriæ, ut summum gaudio perfundar propter vocem eius incundissimam simul, & liberrimā, qua iam cæpit alloqui sponsam suam. Cumque iam summum desiderio optaverim hoc gaudio perfrui, iam certe impertum est, ac reipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me benedictio, cum precibus Patribus negatam fuerit hoc gaudio perfundi, si malicer auiditate cupientibus videre, & audire sponsum cū sponsa sua colloquentem.

Illum oportet crescere, me autem minui. Oportet ex decreto Patris pro hominum saluē. Crescere dicit, non quod seipso maior facturus erat, sicut nec Ioannes in seipso imminuebatur: sed quod maior esset futura eius autoritas, & contra Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cum subdit.

Qui desursum venit, super omnes est. q. d. Non solum me superat, sed omnes omnino homines, omnesque creaturas. Quantam rem sit inter eum, qui desursum venit differentia, & omnes ante declarat cum subiicit.

Qui de terra est, hoc est, qui de terra natus est, in terra sua habens originem, *de terra est,* hoc est, is terrenus est, nihil que aliud quam mortalis homo, atque ob id terrena, humiliaque loquitur. Contra qui de cælo venit ita omnes excellit, qui de terra sunt, quomodo superat cælum ipsum terram, & quoniam è cælo venit, quomodo terrena loquitur: sed ea testatur, inuulgat, & prædicat, quæ in cælo vidit, & audiuit, hoc est, quæ certissimè, & exactissimè cognouit, veluti si visu, & auditu certissimus sensibus ea percepisset: tamen cum tam certum sit testimonium eius, hoc est, prædicatum, & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi.

Qui autem accepit eius testimonium signauit, quia Deus verax est. Posteaquam excellentiam Iesu manifestauit Ioannes: ostendit am fructum, & necessitatem fidei in illum. Qui inquit, accepit eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hic sigillauit, & obfirmavit (est enim *ἰσχυρῶς*, quod à sigillo derivatur) hoc est, fidei factum certo demonstravit, perinde ac si sigillo addito rem certam effecisset, Deum Patrem esse veracem: quia, ut subditur, Filius à Patre missus loquitur verba Dei: proinde qui filio credit, confirmat Deum Patrem, qui in filio loquitur esse veracem. Sic t. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum; quia non credidit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.

Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Hæc sententia accipitur potest, ut idem sit ac si dixisset: Non solet certa aliqua, & definita mensura Deus spiritum largiri, ut si cui multum de illo sit largitus, non possit alteri largiri amplius, aut ut omnibus æqualiter eū dispenseret: sed pro arbitrio suo unicuique eum tribuit, nec vlli tantum contulit, quin multo plus queat impendere alius. Nolite igitur existimare Deum, propterea quod mihi plurimum sui spiritus impertuerit, non posse huic longe plus donare. Atque hic quidē videtur esse germanus huius loci sensus.

Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius, &c. Quoniā superius dixit eum qui missus est è cælo, super omnes esse, eique tantam verba Dei loquenti, credendum esse: pergit ipsius excellentiam prædicare, Pater inquit vnice diligit, vnicum filium: quare quemadmodum solet dilecto filio facere Pater, omnia dedit in manu eius, hoc est, omnia commisit potestati eius. Est enim Hebraismus. [Porro quod dicitur omnia filio dedisse Pater, quamuis possit intelligi de Christo secundum diuinam naturam: tamè potius intelligi debet secundum humanam naturam, cui per gratiā Deus Pater omnium rerum dedit potestatem, quam prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim Pater diligit filium, videtur permitti tanquam causa quare omnia dederit filio Pater.]

Qui credit in filium habet vitam æternam. Prius quidem fructū fidei enarrauit pertinentem ad ipsum Deum, nunc vero fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autem dicit habet vitā æternam, varie exponi potest. Primo enim intelligi potest credens habere vitam æternam, quia Christum habet per fidem habitantem in corde suo, qui est vita nostra. Secundo si vita æterna accipitur pro ea ratione feliciter viuendi, quā expectamus post hanc vitā, quæ consistit in diuina fruitione cū exclusionē omnis mali, & adeptiōne omnis boni: intelligendum est credentem habere vitam æternam, quia habet in radice in semine, & cæta spe. Spe enim inquit Paulus, salui facti sumus. Cum autem sub dicitur.

Qui incredulus est filio, non videbit vitam, Hebraica phrasi dictū est pro eo quod est, non erit particeps vitæ beatæ scilicet, quæ sola vera vita est.

Sed ira Dei manet super eum, hoc est, vltioni diuine manet in æternum obnoxius.

Rom. 8.

Ioannes ab Herode ob reprehensum adulterium recluditur in carcerem. Matthæi 14.

Mar. 6. Luc. 3.

CAPVT XXII.

13

Herodas

HERODES autē Tetracha cū corriperebat ab illo de Herodiade uxore fratris sui. Et de omnibus malis quae fecit Herodes: adiecit. Et hoc super omnia. **†** Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannē. Et alligauit eum. Et inclusit Ioannē in carcerē propter Herodiadē uxorem philippi fratris sui, quia duxerat eā. Dicebat enim Ioannēs Herodi: Nō licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autē mēditabat Ioannē, sciens eum virum iustū et sanctum. Et custodiebat eum. Et audito eo multa faciebat. Et libenter eum audiebat. Et volens eum occidere timuit populum, quia sicut propheta eum habebant.

Herodes autem Tetrarcha cum corriperebat ab illo de Herodiade uxore fratris sui, et de omnibus malis, quae fecit, &c. Omnes quidem in Euangelistā Ioannem narrat ab Herode carceri inclusum ob reprehensum illicitum cum Herodiade matrimonium, solum tamen Lucas etiam de alijs malis quae fecit reprehensum narrat Herodes. Quae vero haec fuerint mala etsi non narretur ab eo, tamen quae eorum ex Iosepho colligere licet, videlicet reiectio legitima uxoris, quam prius habuit, & tyrannis in populum. Porro Herodias haec quae fuerit; non ab omnibus eodem modo dicitur: ventum tamen est quod dicit cum alijs probatis historiographis Iosepho fuisse filiam Aristobuli filij Herodis maioris, ac sorora Agrippae maioris.

Dicebat enim Ioannes Herodi: Nō licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodes iste, sicut & Pater eius, quamuis Iudaeus non esset, tamen quia profelytus, obligatus erat ad obseruationem legis Moysi. Hac autem vetitum erat habere uxorem fratris, quae lex non habuit exceptionem, nempe cum frater deceisset absque liberis, Tunc enim non solum licitum erat, sed etiam praecipuum. Deut. 25. vt frater fratris mortui ducens uxorem semen illi suscipiat. Cum itaque Herodis huius frater, cui prius nuperat Herodias, adhuc superesset, atque ex eo Herodias puellam genuisset, ea ratione licuit Herodi huic ducere eam, sed accipiens eam dupliciter simul commisit peccatum, Adulterium scilicet, & incestum: quorum utrumque nota: Ioannes cum dicit, uxorem fratris tui.

Herodias autem insidiabatur ei. Et volebat occidere eum nec poterat. Causam addit Marcus cum subiicit. Herodes enim metuebat Ioannem. &c. Nō redditur autem hic tantum ratio, quare non poterat Herodias occidere Ioannem, sed etiam quare insidiaretur ei, ut eum retque occideret. Quoniam enim aduerberat Herodem bene eam mare de Ioanne, ob id magis sibi metuens, per insidias illum tollere querebat. Non poterat autem, quoniam Herodes etsi Ioannem ex animo non amaret, tamen reuerentus eum, ac metuens, eo quod sciret virum esse iustū, custodiebat eum ne ab Herodiade interfectionem

tur. Aut custodiebat eum, hoc est obseruabat, ac colebat eum, in honore eum habens. Qui sensus sequentibus magis conuenire videtur. Subditur enim, Et audito eo, etsi non omnia multa tamen faciebat & libenter eum audiebat. [Verum quomodo dicitur Herodes libenter audisse Ioannem, quem propter adulterij admonitionē carceri inclusit. Quomodo etiam libenter audiuit, metuebat, & custodiebat: cum Matthaeus dicat eum voluisse Ioannem occidere. Et volens inquit eum occidere timuit populum, quia sicut propheta eum habebant. Quidam, vt apparet, recte dicunt Herodem partim quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit in eo volūtarius permixtum inuoluntario]. Cupiisset enim eum occidere, ac Herodiade obsequi quatenus contrarius erat suae libidini, & ab eo sibi male metuebat: verum ne quod hac ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthaeus, ac satisfactionis eius consideratio, & venerationis vt dicit Marcus.

Ioannes tradito Christo rediens in Galilaeam per Samariam, mulieri Samaritanæ innotescit,

Mat. 4. Mar. 1. Luc. 4. Ioan. 4.

CAP. XXII.

POSTQUAM autem traditus est Ioannes cum * audisset Iesus quod Ioannes traditus esset [&] d. vt * co * autē. * gnouit Iesus quia audierūt Pharisei quod Iesus plures discipulos facit & baptizat quam Ioannes (quamquā Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudaeam, & abiit iterum & regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilaeam. Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariae qua dicitur Sichar iuxta quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerget. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: quomodo tu Iudaeus cum sis, bibere à me potes cum sum mulier Samaritana? non enim continentur Iudaei Samaritanis. Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuā. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, unde ergo habes aquam viuam? Numquid tu maior es patre nostro Iacob qui dedit nobis puteum? & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autē biberit ex aqua quā ego dabo ei, nō sitiet in aeternū, sed aqua quā ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternā. Dicit ad eum mulier: Domine da mihi aquā hanc vt non sitiam, neque veniā huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, uoca virū tuū, & veni huc. Respondit mulier, &

† Herodes enim.

† b. vin.

† c. xis.

† d. posuit.

† e. illi.

† f. eam.

Herodias filia Aristobuli.

Leuit. 18. c. 20.

dicit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viras habuisti, & nunc quem habes, nō est tuus vir hoc verē dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Tres nostri in monte hoc adorauerūt: & vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia verē hora quādo neq; in mōte hoc, neq; Hierosolymis adorabitis patrem. In adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæa est. Sed venit hora, & nunc est, quādo verē adoratores adorabitis in spiritu & veritate. Nam & pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego qui loquor tecum, & continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur quod cū muliere loquebatur, nemo tamen dixit: Quid queris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier: & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem qui dixit mihi omnia quaecunq; feci, nunquid ipse est Christus? Interea rogavit eum discipulus, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad iherosolimam: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Manduca est, ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus. Nomen vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet dico vobis, Levate oculos vestros, & videte regiones quia alba sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum vitam eternam, ut & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Habet enim verbum verum est, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laboraverūt, & in labores eorum introiistis. Ex civitate autem illa multi crederunt eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibitis. Quia dixit mihi omnia quaecunq; feci. Cum venissent ergo multi Samaritani, rogauerunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crederunt in eum propter sermonem eius. Et multi dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus. Ipsi autem audiuimus & scimus, quia hic est verē salvator mundi. Post autem octidies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. Cum venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia viderent quae fecerat Hierosolymis in die festo, & ipsi enim venerant ad diem festum.

Postquam autem traditus est Ioannes, cum audisset Iesus quod Ioannes traditus esset. Quod dicitur Ioannes traditus, non sic intelligendum, quomodo multi accipiunt, quod traditus fuerit ab Herodo in carcerem, quamvis & hoc verum sit, sed quod traditus fuerit Herodi a Phariseis, ut satis indicat Ioannes, qui post alios scribens ea supplere voluit, quae desiderari poterant. Inlinquat enim

gelista Ioannes, quod Ioanne tradito Herodi ab invidia Phariseorum, postquam cognovit Iesus occasione maioris invidie Pharisaeica contra se ob maiorem discipulorum multitudinem, reliquisset Iudæam, ut invidiam illorum locum daret.

Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius. Hic iam Ioannes seipsum exponit, quomodo accipiendum sit, quod prius dixit, Ioanne baptizante etiam Christum baptizasse in Iudæa, videlicet quod baptizavit per discipulos suos, qui eius nomine, & iussu hoc fecerunt.

Reliquit Iudæam & abiit iterum in Galilæam. Reliquit Iudæam Saluator sedens in Galilæam diabus de causis, Primum, ut Phariseorum declinaret furorē etiam fugiendi humilitatem nostris causa non aspernatus. Secundo, ut iam tradito Ioanne Evangelij negotium palam aggredieretur, idque in Galilæa, quod sic praedixisset Propheta. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus: hoc est per virtutem spiritus, aut eam virtute spiritus: ut intelligamus eum afflatu non humano, sed diuino impulsu rediisse, & omnia sequentia fecisse: aut rediisse non eum ea infirmitatis ostensione, quam prae tulit usque ad baptismum Ioannis; sed cum magna potestate spiritus, quam etiam semper habuerit, iam primū erat ostensurus praedicando, & miracula patraando.

Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Hac adiectione Evangelista ostendit Christum non idcirco in Samariam abiisse ut Samaritanos doceret, sed quoniam illac transeundum erat sapientiae opus etiam ibi necessarium obiter fecisse. Sic Cyrillus.

Venit ergo in civitatem Samaria, quae dicitur Sichar. Venit in civitatem hoc est, ad civitatem: Nondum enim eam intrauerat. Porro haec Sichar illa civitas est, quae in Genesi & alibi dicit Sichem, loci autem & fontis meminit tam distincte Ioannes: tum quod huius fontis occasione colloquium ceptum fuit inter Christum, & Samaritanidem, tum quod loci sanctitas, & celebritas conveniret facto Christi, ut ubi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritidis ab immunditia sua ad sanctimoniam converteretur.

Iesus autē fatigatus ex itinere, sedebat sit supra fontem. Sedebat sic secundum Chrysostrum intelligitur, sedebat simpliciter, ut scilicet sese locus offerebat. Secundum Caeteranum vero sensus est, sedebat ranquam fatigatus, & eo modo, quo solent sedere lassī, ipso corporis habitu fatigationem prae se ferens. Porro quod etiam tempore more suo Evangelista diligenter adscripsit, dicens.

Hora autem erat quasi sexta, ob id factum esse, ut indicaret mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet supra fontem, ac pro cibo discipulos miseret in civitatem. Iam enim sexta erat hora diei secundum Iudaeorum supputationem, hoc est, circa meridie.

ridiem; quando iam solæstu suo laboris molestiam conduplicat
tempusque est vt corpus & quiete, & cibo reficiatur.

Venit mulier de Samaria haurire aquam. Illud de Samaria non
coniungendum cum verbo, venit, sed cum nomine mulier, quæ
erat è Samaria, hoc est Samaritana. Non enim venerat de Samaria,
cum adhuc esset in Samaria.

Dicit ei Iesus, da mihi bibere. Ab hac non dedignatur Dominus
tibi potèere, idque veluti propter sedandam sitim, & ab
uiandam fatigationem, quam præse ferebat, sed multo magis
dispensationem quandam, vt aquæ sitisque occasione, colloqui
beret argumentum. Quod autem adiecit Euagelista; *discipuli enim
erant*, cautam reddere voluit cur à muliere Dominus potum peti
rit, nimirum quod omnes abessent illius discipuli, qui parand
rum ciborum gratia in ciuitatem concesserant.

Quomodo tu Iudæus cum sis bibere à me possis qua sum. *Erant*
lier hæc ex cultu, ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, adm
tur quod vltro eam compelleret, & potum ab ipsa peteret, quod
zet quantopere Iudæi solènt abhorreere à commercio Samaritanorum.

Si scires donum Dei. *Et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere.* *Erant*
sus est: Tu mihi quod Iudæum putas, negas aquæ huius potum
rum si scires quam eximium sit donum, quod nunc vobis dedit
Deus, & quis sit is, qui nunc aquæ potum abs te petit; tu vtique
solum non negasses ei aquæ huius potum, sed ipsa ab eo potum
tisses aquam viam, nec eâ tibi negasset, quemadmodum tu neg
sti, sed certè mox tibi eam dedisset. Potest autè donum Dei hinc
telligi donum illud, quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum
eo colloqui. Rectè autè per aquam vitam secundum quosdam inte
gitur gratia Spiritus sancti, quæ aqua dicitur, quod purget a
à sordibus peccatorum quod refrigeret æstum noxiarum cupi
ratum, ac mentem fœcundet, sed ad propositum maxime, quod
tim carnalium rerum tollat. Viua autem dicitur, rum quod in
dam aquæ semper profluentis nunquam quiescat, sed assidue
cedat, ad vltiorem virtutem progressum prouocans, & extremam
tum quod viuificet nunc mentem hominis, atque ad æternam
dem vitam perducit. Nam & hac ratione Christum vocasse
viuam apparet ex eo quod sequitur: *Et in eo fons aquæ salientis
viam æternam.*

Dicit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes. *Et putem*
Domine inquit, neque habes in quo haurias aquam ex hoc p
& puteus altior est, quam vt possis ex eo manu aquam capere
de ergo tibi suppetere posset aqua viua quam promittis? *An
tu maior es Patre nostro Iacob, quem etiam vos ob eius magnitudinem
veneramini, vt possis aliam nobis dare aquam, & meliorem ista
ille nobis dedit? adeoque fuit hac, cõ vt iucret contentus, vt &*

ex ea biberet, & filij eius, & vniuersa pecorum multitudo. Eo si
quidem ipectat, quod adiecit: *Et ipse ex eo bibit, &c.* vt insinuaret
aque huius tum bonitatem, tum abundantiam.

Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet, &c.
Cũ mulier quæsiuerit, Nũ maior est Iacob Patriarcha, non respõ
dit, maior sum, ne videretur gloriari: sed per ea, quæ respondet, sig
nificat se maiorem esse, quod aquam meliorem, quam ille dare pot
sit. Porro quod dicit Dominus: *eum qui biberit ex aqua sua, non si
tire in æternum*; vult hoc loco per comparisonem ostendere aque
sue excellentiam: quod aqua quam dedit Iacob, sitim, ob quam pel
lendam sumitur, tollit quidem, sed ad tempus solum; aqua vero
quam ipse daturus erat, tollit sitim animæ in perpetuum, quia sci
licet ea nunquam destituitur, sed per eam semper mens eius refici
tur, & ab ariditate spiritus liberatur. [Si occurrat dubij de eo, qui
acceptam gratiam spiritus per peccatum perdit; dicendum differe
rentiam inter aquas spirituales, & corporalem intelligendã quan
tum est ex parte aquarum. Aqua enim spiritualis quantum est ex
se, tollit sitim in perpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij eua
cuantis sit gratia Dei proueniens nonnunquam noua sitissaque vero
corporalis tantum ad tempus tollit sitim, quia ex sua natura defi
cit, & consumitur, vt alia iam opus sit. Sicut namque is sitire nun
quam posset, qui fontem in visceribus haberet continuo scaturien
tem atque potantem: ita saturum esse oportet bonorum omnium,
cui adest Spiritus sanctus. Hic enim sit in eo fons salis in vitã eter
nam, hoc est, semper augetens, & ad bona opera profluens, vsque
dum perducatur hominem in vitam æternam].

Dicit ad eum mulier, Domine da mihi aquam hanc vt non sitiam.
Erant Non ironice eam hæc petisse, vt quidam volunt, satis ostendit
illud, quod Dominum eum vocat. Cum ergo mulier declarasset se
de Domino magnã concepisse opinionem, & credulam se exhiberet,
dominus quo eã manifestioribus diuinitatis sue argumentis ad alio
rẽ de se existimationẽ perduceret. *Vade inquit, voca virum tuum. Erant*
veni huc. Quoniã enim moralis honestas hoc habet, vt nihil donec
tur mulieri nuptæ nisi conscio viro, ad id mulieri querenti aquã vi
uã sibi donari, consequeretur respondet, vt virum suum accersat velu
ti significare volens non conuenire, vt rẽ tantam marito absente ei
cõmunicaret. Verũ cum sciret nõ habere ipsam virũ, alio magis sine
quã quo dicere id videbatur iubet virũ aduocari: nimirum vt
per oculorum reuelationẽ se aliquid supra hominẽ esse ostenderet.
Mulier autè nõ intelligens quo sine id Christus dixisset, & existimãs
se apud hominẽ tantũ loqui, muliebri pudore dissimulã suã turpi
tudinẽ respondit se non habere virum: matrimonij quidẽ inficiãns,
sed dissimulans stuprũ. Hic Iesus & suã declarans Diuinitatẽ,
& mulieris vitam comiter arguens, totamque breuiter complexus;

Recte inquit dixisti tibi non esse virum. Nam quinque viros legitimos successiuos habuisti, at is cum quo iam copularis non est legitime coniunctus, sed illicito illi coniungeris congressu.

Dicit ei mulier, Domine vides quia Propheta es tu. Patres *Græc.* Non indigne tulit se manente argui, nec irritata regere contumeliam, nec resistit ab illo perdetacta: sed cū intelligeret vitæ domesticæ, & occultata probra non latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat, ex hominum narratione scire non poterat & ob id diuino spiritu afflatum non dubitaret, omni iam terrene neglecta conuertitur ad religionis questionem, quæ tunc palam inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, queque animatum ut vt apparet, multum torquebat: arbitrans se iam opportunam occasionem natam vt a scrupulo animi sui liberaretur. Vide autem huius mulieris in proponendo questionē, quæ in dubium vocatur, prudentiā, & calliditatem Non enim dicit, nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymis, sed *Patres* inquit *in monte hoc adorauerunt*, causam probabilem quidem suæ sententiæ afferens sed indicans potius Iudæos Patribus contrarios. Porro adoracionis nomine totus Dei cultus intelligendus est, non cū dicit Iudæos dicere in Hierosolymis adorandum Deū, non eos asserere nullo alio loco licere precari Deum, aut in reuerentiam eius se incurare (non enim verisimile est tam stupidos Iudæos) sed nullo alio loco colendum Deum, secundum modum cultus præscriptum à Mose, in externis consistentem sacrificij ceremonijs.

Dicit ei Iesus. Mulier crede mihi, quia venit hora. *Græc.* Quamuis *Græca* *ἔρχεται* quæ hic bis ponitur futuri temporis etiam beatæ significationem: melius tamen vtroque loco accipitur in tempore præsentis. Tempus autem quo neque in monte, neque in Hierosolymis adoraretur Pater tempus est Euangelicæ doctrinæ, quam in vniuersum orbem dispersam, docendum erat ritum colendi Deum secundum præscriptum legis esse abolitum, ac præter alium puriorem, veriore, deoque conuenientiore in omnibus desiderari. Quod autem probaturus Dominus quod dixit, *adoramus quod scimus*, subiicit, *Quia salus ex Iudæis est; dupliciter* accipi potest. Primum vt intelligatur reddi causa quare Iudæi in Dei cognitione donati sunt. Secundo vt ex effectu intelligatur, quare Iudæos colere quod sciunt. Si enim salus, quæ sine Dei cognitione esse non potest, est ex Iudæis, necesse est apud Iudæos esse veram Dei cognitionem. Ex Iudæis autem dicitur esse salus, non solum quia Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad omnes gentes, sed etiam quod ante Euangelium in nulla alia gente publicè doctrina Dei purè viguit, sed omnis vera Dei cognitio ab illis omnibus habuit veros adoratores appellat, qui veram colendi Dei rationem

perdocti illum colunt, quomodo verè conuenit cum venerari. Porro illud, *In spiritu & veritate*, quod variè variè accipiunt conuenientissimè sic accipitur vt Spiritus opponatur corpori, veritas vero vmbri. Itaque in idem recidit adorare in spiritu, & adorare in veritate. [Notandum autem Saluatorem dicere: *adorabitis Patrem*, non autem adorabitis Deum, vel Dominum: siue vt indicaret Deum, quem adorabant Iudæi & Samaritani suum esse Patrem, siue vt significaret in lege noua Deum non iam adorandum vt Dominum, sed tanquam Patrem.]

Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit. *Græc.* Hoc est, quod iam iam venturus est. Est enim præsentis temporis venit, non præteriti. Hunc enim ex Prophetia Iacob, ac rumore, qui erat inter Iudæos de impleto tempore, quo nasciturus erat secundum Prophetiam Danielis, intellexit aut iam venisse, aut mox venturum Messiam hæc mulier. Cum itaque iam declarasset suam docilem credulitatem, & ardens discendæ veritatis studium, quale non reperitur erat in Iudæis; dignatus est Dominus tandem aperire quis esset: cum Iudæis instantibus & petentibus. Quouque animam nostram tollis, si tu es Christus; dic nobis palam; id aperit noluerit respondere: eo quod quærerent non discendi animo, sed reprehendendi. Quod autem discipuli admirati sunt colloquium Christi cum muliere; non erat ob id, quod sinisterius aliquid de Magistro suspicarentur, sed admirabantur partim propter tantam illius humanitatem qua vir tantus cum pauperula loqui dignabatur, eaque Gentili, & Samaritana; partim propterea quod nunquam nisi graui de regno Dei sciebant Dominum loqui solitum, ad quæ videbatur discipulis hæc mulier minimè esse idonea. Quamuis autem mirarentur qualia essent, quæ cum muliere tractaret: tamen ob summam eorum erga Dominum reuerentiam *nemo eum interrogare ausus est.*

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem. *Græc.* Pulchre Euangelista hac in re duplicem veræ fidei fructum explicuit nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartienti aliis inueniam veritatem. Quod autem dixit, *nunquid ipse est Christus?* non dubitantis erat; sed ex indicato miraculo incertentis Iesum esse Christum, & prudenter proponens id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa trediderat.

Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. *Græc.* Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat: sed subindicat quid magis esuriat, cibum scilicet spiritualem. Ego, inquit, habeo cibum quendam manducandum vobis incognitum. Cum autem discipuli dictum Domini, de cibo sensibili intelligerent; & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illum vererantur) dignatus est id, quod obscurius dixerat aperiri facere; dicens

cibus suum quem maxime esuriebat esse ut impleret Patri voluntatem, quæ in eo sita erat, vt per Euangelicam prædicationem patri lucrificeret Deo. Cibus ergo eius erat insillere doctrinæ prædicationi. Quod autem sequitur *Et perficiam opus eius* rectè accipitur vt significet idem cum eo quod præcedit, & sit illius declaratio. Quod enim pius Dei vocat voluntatem, hoc iam opus eius appellat, hoc est opus ab illo sibi iniunctum.

Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt & messis veniet. Cum dicat Christus quatuor menses fuisse a messe cum hæc dicitur: patet satis hæc à Christo dicta circa decembrē & Nouembrem. Nam inter Pascha & Pentecosten apud Iudeos fuisse messentis constat ex Leuit. & Deut. Cum verò dicit, *Leuate oculos & uide regiones*, &c. non loquitur solum aut principaliter de oculis corporalibus, neq; sub nomine regionum vult solum insinuare Samaritanos, qui iam e ciuitate egrediebantur: sed occasione promissionis illorum, vult eos oculis mentis advertere, omnes iam illarum regionum gentes paratas esse ad recipiendum Euangelium in quibus iacta erant per Moysen, aliosque Prophetas semina quedam Euangelicæ veritatis. Imo & vniuersorum populorum potest licet intelligere hic designari, dum dicuntur *regiones ab oriente ad messem*. Philosophorum enim plerique de veritate, & litterarum traditiones multos præparauerunt in Gentibus Euangelio. Dicit tamen Saluator hic loquitur de factoribus, in quorum laboribus stoli introierunt potissimum, vel solum videretur locutus de prophetis, eo quod dicit.

Vt & qui seminatur simul gaudeat, & qui metit. Quod vero dicitur *gregat fructum in vitam æternam*, hoc est fructum vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius temporis & messis temporalis.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum, &c. Quia Samaritani mulieris testimonium non irriserunt, sed fidem illi adhibuerunt *procurrerunt multi de ciuitate*, vt oculis cernerent, quem tunc festu mulier prædicauerat, vtq; ab eo plenius edocerentur, vt veræ doctrinæ audirent. Nec minus præsentia opinionem, nec obsequium humiliter cultu, raroq; ac tenuium discipulorum comitibus sed obsecrabant eum vt apud ipsos hospitari dignaretur, vt magnam iam de illo concepsissent opinionem, & ob id plerumque doceri ab eo perciperent.

Et mansit ibi duos dies. Quanquã postea suis discipulis precor ne ingrederentur ciuitates Samaritanorū causa prædicationis esset: tamen quoniam ab iis, qui veritatis audirent, rogabantur apud ipsos diuerteret non potuit nõ pro humanitate sua, & caritate salutis omnium piæ eorum acquiescere petitioni. Ita tamen temperauit negotium istud dominus, vt non haberent, quod

uariari possent iuste Iudei, quasi Samaritanorum consortio gauderet spiritus Iudæis, quibus Messias promissus erat: dum non nisi rogatus eos adit, nec nisi biduo apud eos permaneret. Porro quæ fuit domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostendit Euangelista; triplicem indicans fidei fructum ex prædicatione eius cõsequutum. Primo quidem credentium multitudinē: *multi enim crediderunt propter sermonem mulieris*: sed modo multo plures crediderunt nõ propter vili miracula, sed propter solum sermonē domini. Secundo fidei indicat certitudinem. Nam & hi qui prius crediderunt mulieri dicebant: *ia non propter tuum sermonē potissimum credidimus*. Nos ipsi enim audiuimus ab eo, quod a te prius audiuimus, & scimus hoc est, certo persuasi sumus quod hic est vere saluator, non Iudeorum tantum, aut Samaritanorum, sed totius mundi. Per quam partem tertio significatur fidei horum perfectio, & plenitudo.

Post duos autem dies exiit inde & abiit in Galileam. Ipse enim, &c. Ex subiuncta ratione ista *Ipse enim, &c.* patet illud abire in Galileam, intelligendum per antithesin, vt nomen regionis explicatum sit contra nomen patrie, & sit sensus, Abiit non in Nazareth, quãuis & ea patria esset, & obuia occurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, vt dicit Marthæus, in reliquam concessit Galileam. Ratio autē quare Propheta vt in plurimum (sic enim intelligendum est) non est acceptus in patria sua, duplex est: Primum quidem propter ingentiam quandam inuidiam inter conciuies, qua fit, vt equalis æqualem nõ ferat præ se honorari, & multo minus senior iuniore, a quo prius honoratus fuit. Secundo propter familiaritatem, quæ contemptum parit. Quoniam ergo sciebat Christus se non habiturum honorem in Nazareth reliquit eam: non quod honorem suum quaereret, sed quia dum despicitur doctor, prædicatio quoque eius despiciatur: atque ob id nullum ibi fructu prædicationis expectaret.

Cũ ergo uenisset in Galileam exceperunt eum Galilai, &c. Demonstrantur his verbis Iudeis Galilei meliores Samaritanis tamē inferiores. Iudæis quidē meliores quod exceperint eum cum honore & reuerentia, quem illi persequerentur; Samaritanis tamen inferiores, quod per miracula ad aliquam de Christo existimationē adducti essent, cum Samaritani nullo viso signo crederent in eum.

Sanatur à febris filius Reguli. IOAN. 4. CAP. XXIII.

VENIT ergo iterum in Cana Galilee ubi fecit aquam vinū. Et erat quidam Regulus cuius filius infirmabatur Capharnāum. Hic cū audisset: quia Iesus adueniret à Iudæa in Galileam, abiit ad eum, & rogabat eum vt descendere & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ei Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, nõ creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, desce de prius quã moriatur filius meus. Dicit ei Iesus:

Vade filius tuus vivit. Credidit homo sermone quem dixit ei. Ibat. Iam autem eo descendente serui occurrerunt ei, & nuntiaverunt ei dicentes, quia filius eius viveret. Interrogabat ergo horam ab eis, quia melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima, quia eum febris. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua ei Iesus filius tuus vivit, & credidit ipse & domus eius tota. Hanc secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudaea in Galileam.

Venit ergo iterum in Cana Galilæe. Ergo, hoc est, quoniam Iesus erat Galilæam contigit eum repetere Canam non vti miraculo illic ædito laudem aucuparetur, sed vt, ex semine, quod erat frugem aliquam vberiore colligeret, & quos prius non duxit factio miraculo ad fidem (quando quidem de folis dicitur dicitur quod tunc crediderint in eum) non cessaret ad fidem trahere. Porro Regulus iste de quo hic fit mentio, simpliciter p̄i potest dictus *Βασίλειος* hoc est, regius, vel regalis quod esset, & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quidquid nificum est, ac splendidum. Per hoc ergo quod *ρογῶντος* descenderet, notatur viri huius & confidentia in diuitiis suis, & imperfectio. Fidei enim erat quod e Capharnaû ad Iesum venire quodq; rogauerit, sed imperfectio fidei erat, quod putauerit se Christum aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicitur

Descendit priusquam moriatur. Iesus autem notare volens perfectionem non solum huius viri, sed & omnium Galilæorum deprimendo eos Samaritanis collatos, qui sine signo crediderunt, & docere volens se non ad ostentationem, sed coactum propter eum hominum promouendum edere miracula. Nisi, inquit, & prodigia videritis, non credidit, me scilicet esse eum, qui tempore Messiam. Credidit enim prius Regulus eum esse virum, & qui posset id, quod petebat præstare, sed nondum credidit, ut firmiter credidit esse Messiam. Porro Regulus vt erat totum in periculo filij morientis, ad hunc sermonem domini nihil pondit, quod existimaret huiusmodi colloquio tempus curæ morbus posceret præsens remedium. Vrget itaq; vt properaret Capharnaum priusquam moreretur filius. Iesus autem non negans, nec contemnens fidem Reguli etsi adhuc imperfecta, ostendit se plus posse, quàm ille confideret. Vnde respondit quod. Nihil opus est vt pro curando filio me conserat Capharnaum vade, ecce enim filius tuus, quem morientem reliquisti vivit, ac videratus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic viuere in phrasi, pro sanû, & incolumẽ esse. Ex his autẽ Christi ventura aucta est viri huius fides.

Credidit enim sermone Christi, & qui prius credidit quod non sum curare filium posse, si præsens esset, credidit etiam

sentem curare posse: quamvis videri possit non iatis firmiter credidisse ex eo, quod seruis occurrentibus, & restitutum sanitatem annunciantibus, sciscitatus est, qua hora melius habuisset, veluti experiri volens casum, an Iesu virtute conualuisset. Cum autem certior iam factus esset de miraculo: rursum magis eius fides est aucta: tunc enim absolute credidit in Iesum, esse scilicet eum Messiam expectatum. Nec ipse tantum credidit, sed per eum & tota eius familia, quam frequentem, & innumerolam esse oportuit vt pote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Christi.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, Nemp̄ in Galilæa. Nam prius alia fecerat in Ierusalem. Ne autem ex his accipiatur seculisse Iesu bis secundum signum oportet sic intelligere. Hoc signum iterum fecit Iesus nempe secundum: vt illud (iterum) non cohæreat (cum secundum), sed cum (fecit) solum. Et dixit istud Euangelista vt intelligeremus hoc miraculum etiam factum à Domino ante ea miracula, quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Euangelistis.

Prædicat in Galilæa Christus, & fama eius vbique spargitur. Matth. 4. Marci 1. Lucæ 4.

CAPVT XXV.

T relicta ciuitate Nazareth venit & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephthali, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon & terra Nephthali, via maris trans Iordanem, Galilæa gentium: populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: & sedenti-

bus in regione umbra mortis, lux orta est eis. Exinde cepit Iesus ⁊ prædicare euangelium regni Dei, ⁊ dicere. Quoniam impletum est tempus ⁊ appropinquauit regnum Dei: poenitentiam agite. Et fama exiit per vniuersam regionem de illo. Et circūuenit Iesus totam Galilæam, ⁊ docens in synagis eorum ⁊ tentia agens miracula euangelium regni, ⁊ sanans omnem languorem ⁊ omnem infirmitatem in populo, ⁊ magnificabatur ab omnibus. Et abiit op̄i pinguius eius in totam Syriam: ⁊ obtulerunt ei omnes male habentes, varijs uis enim languoribus ⁊ tormentis comprehensos, ⁊ qui demonia habebant, ⁊ regnũ catholicos, ⁊ paralyticos, ⁊ curauit eos: ⁊ secus eum turba multorum. Et de Galilæa ⁊ Decapoli, ⁊ Hierosolymis, ⁊ de Iudæa, ⁊ trans Iordanem.

Et relicta ciuitate Nazareth. Quod dicitur hic relicta intelligendum est & præterita; non enim tunc ingressus est Nazareth, vt est probabile. Dicitur autem Capharnaum fuisse in finibus Zabulon & Nephthali: quia circa Capharnaum terminarentur hæc sortes, &

tes, & quia ab illis fortibus Capharnaum non longè abesset. ostenderet eam magis huic loco conuenire, Circa quam Proprietiam notandum Euangelistam in citatione omisisse quendam posito suo impertinentia, nec adduxisse in primo sensu à Proprietate intento, sed in sensu mystico; què tamen intento etiam à Proprietate. Intelligendum enim est istud uaticinium secundum historiam de liberatione Hierusalem tempore Ezechie Regis de manacharib. Quoniam autem liberatio, & salus hæc populo Iude facta, typus fuit redemptionis factæ per Christum: commodè facta uaticinium de Christi luce mortalibus perditis illata, adnotatum est. Cum autem hæc Euangelica lux primum spargi cepit apud Galilæos: visum est Euangelistæ sic oraculū hoc adducere præsentī loco cōuenire: intelligens à Spiritu sancto hic signatum, ut quoadmodum tribus Zabulon, & Nephthali primū fuerunt exterminium ab Assiriis: ita illis quoque primum restitueret lux uera orbis Christus dominus, & Euangelica eius prædicatione. [Quoniam autem Græca non habeant nōminatium, sed accuatiuum uiam; Hebræa tamen unde hæc originaliter sumpta sunt rectius leguntur per nominatiuum uia: cui non est appositione iungendus cū terra Zabulō & Nephthali, sed subintelligenda coniunctio: & ut per uiam maris intelligantur hic significari ea loca, quæ erant maritima, in quibus erant Capharnaum, Bethsaida, Tiberias. Quod autem dicitur trans Iordanem, intelligendum respectu eorum, qui Orientem habitabant, respectu uero Assyriorum, de quibus apud literam est sermo apud Proprietatem. Additur autem trans Iordanem, quia Galilæa se etiam extendit à altera parte Iordanis, in qua rarius Christus prædicauerat pro genitio Galilææ rectius legitur secundū Græcos ueniatius Galilæa. Cum enim mare Tiberiadis non sit in Galilæa, non potest genitio Galilææ coniungi cum mari, cum uia maris, quare legendum Galilæa, ut per hoc, uia maris Iordanem, designetur pars Galilææ inferioris, per Galilæam uero Genitium, Galilæa superior, aut saltem pars eius.]

Exinde capit Iesus predicare Euangelium regni Dei. Dicitur Iesus Christum ex eo tempore, quo Ioanne tradito uenisset in Galilæam cæpisse prædicare, manifestè scilicet & ubique. Nā & prædicauerat etiam Regnum Dei. Dicitur autē Euangelium Regni Dei, bonum illud nuntium quo predicabatur adesse iā tempore, quod Deus humano generi reconciliaturus regnare inciperet in hominibus, & homines simul cum eo tum hic, tum in uitæ futuræ uirtute regnaturi essent in cælis. Impletum, inquit Marcus, est in Iesu à Patre scilicet ab æterno prædefinitum, à lege atque Prophetis olim prædictum, atque à uobis iamdiu expectatum, tēpus

Euangelium
um Regni
Dei.

tempus salutis, tēpus reuelandæ, & exhibendæ ueritatis, Declarans autem quid uelit, subiicit

Et appropinquauit regnum Dei, Pro quo Matthæus habet, regnum celorum, quod quomodocumque intelligendum sit, prius dictum est in prædicatione Ioannis. Quoniam ergo, inquit, iam regnum Dei adest, pœniteat uos uitæ prioris, & simul credite scilicet huic nuntio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requiruntur ad participationem honorum Euangelicorum, ut neutrum sine altero sufficere possit: ita uero sufficiunt, ut si sint serua, omnia alia, quæ requiruntur in se includant, aut secum afferant.

Et fama exiit per uniuersam regionem de illo. Græca habent καιρος περιελασθαι, hoc est, per uniuersam finitimam regionem, quod significatur non tantum fama eius peruagasse uniuersam regionem illam, in qua prædicauerat, sed & eam quæ circumiacebat uindicare. Quod apertius, & maiori cum exaggeratione Matthæus sic dicit, & abijt opinio eius in totam Syriam; uideturque Syria hoc loco accipi, ut Iudeam, Samariam, Galilæam, Phœnicæam, reliquas quæ omnes adiacentes complectatur regiones.

Et circuebat Iesus totam Galilæam docens in synagogis, &c. Non enim ut Ioannes, in uno aut altero in loco hærebat, neque expectabat, ut fama nominis eius exiit conuenissent ad eum quotquot salutis essent auidi; sed uelut decebat eum qui uenit querere, & saluum facere, quod perierat circuebat totam Galilæam, nullum quantumuis humilem aspematus locum, quanquam pro præcipuo mansionis loco Capharnaum præcipuam loci urbem sibi delegisset. Tria autem Christi opera in Galilæa circuectione facta scribuntur: docuit enim idque in synagogis, hoc est in iis locis ubi discendi gratia populus conueniebat. Non solum tamen docuit, quod etiam Pharisæi & Scribæ in Synagoga fecerunt, sed etiam prædicauit Euangelium regni celorum scilicet. Tertium autem Christi opus, quo etiam à Ioanne Baptista qui & ipse docuit, & euangelizauit distinguitur, est quod sanauit omnem languorem, omnemque infirmitatem, hoc est quemuis, ac cuiuscunque generis morbum.

Et obtulerunt ei omnes male habentes, uariis languoribus, & tormētis comprehensos. Cum his uerbis Euangelista generaliter omnis generis morbos complexus esset, deinde species quosdam morborum recenset, easque grauiores, ac ferè incurabiles, quo sic diuinitatem & omnipotentiam Christi magis declararet. Porro qui sint Lunatici, de quibus hic fit mentio, uariæ sunt sententiæ. Verum quoniam Matth. 17. dicitur cuiusdam filius fuisse Lunaticus qui Lunaticus, etiam dicitur habuisse demonium, idque surdum & mutum, quibusdam post Hieronymum uidetur hos Lunaticos fuisse uerè demoniacos, non naturali scilicet morbo, sed à diabolo affictos; non

De his rur- *Secuta sunt cum turba multi, quidam quidem ex curiositate,*
sus. *quidam ut curarentur, aut suis sanitatem impetrarent, alij autem*
Matth. 17 *& vt verisimile est, maior pars dulcedine verborum, aut venia-*
tis cognoscenda studio allechi.

Vocati è naui quatuor discipuli sequuntur
Christum. Matt. 4. Mar. 1. Lucæ 5.

CAPVT XXVI.

t^{bo}. Et
pratoriés.
d^{bo}. se-
cus.
||^b. retia.
||^b. dixit.
t^{bo}. Et
protinus.
d^{bo}. pro
gressus.
||^b. c. cõpo
nentes.
t^{bo} autem.

t^{bo}. MBVLANS autem. Iesus d^o. iuxta mare Ga-
lilæe vidit^o duos fratres Simonem qui vocatur Petrus
& Andream fratrem eius, mittentes || rete in mare
(erant enim piscatores) & || ait illis Iesus: Venite post
me. & faciam vos fieri piscatores hominum. t^{bo} At illi
t^{bo}. Et
vidit^o alios duos fratres Læobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius
protinus. & in naui cum Zebedæo patre eorum ||^b. relictis reti-
bus. & statim vocauit eos. Illi autem statim relictis retibus
d^{bo}. pro
gressus. & relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenariis & secuti
||^b. c. cõpo
nentes. Factum est t[er]o [enim] cum turba irruerent in eum ut uoca-
ret uerbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genezareth. Et
t^{bo} autem. dit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descendentes
& lauabant retia. Ascendens autem in vnem nauim quæ erat Si-
monis. rogauit eum a terra reducere pisillum. Et sedens docebat
nauiculam turbas. Vt cessauit autem loqui dixit ad Simonem: Duce
altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon
xit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, u-
erbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt pi-
cium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et
annuerunt socijs qui erant in alia naui. ut uenirent & adiungerent
eos. Et uenerunt & implerunt ambas nauiculas, ita ut penes-
gerentur. Quod cum uideret Simon Petrus, prociuit ad genua
su dicens: Exi me Domine. quia homo peccator sum. Stupor enim
circumdedit eos, & eos qui cum ipso erant, in captura piscium qui
ceperant. Similiter autem Læobum & Ioannem filios Zebedæi qui
erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere, ac
iam homines eris capiens. Et subductis ad terram multis relictis
omnibus secti sunt eum.

Mare Galilæe. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilæe vidit duos fratres, &
Mare Galilæe, cuius meminit etiam Matthæus & Marcus illud est.

quod Lucas uocat stagnum uel lacu Genezareth. Variâ enim hic
lacus sortitur in scripturis nomina. A regione enim dicitur mare
Galilæe, & ab insigni quadam, quæ in eius ripa est, ciuitate, mare
Tiberiadis. Propriore uero uocabulo dicitur Hebrejs Cimnereth,
uel Cinneroth, quod nomen tempore Christi, quo Syriacè ma-
gis, quam Hebraicè Iudæi loquebantur, non nihil mutatum dice-
batur Genear uel Genezareth.

Vidit duos fratres. Quod fratres dominus uocauit, symbolu fuit cõ-
cordiæ, ac charitatis ecclesiasticæ, quod artis innoxie operi vacantes,
denotabat innocentiam, & diligentiam requirere Dominum ab
his qui se digni esse uellent, quod piscatore deiegit, admonebat
nouæ piscationis ad quam deligebantur, quæ non lineis textis cap-
taret pisces in ebum ventris, sed reti sermonis Euangelici capta-
ret homines immersos terrenis curis ad desiderium uitæ cælestis.
Quod autè primi misisse in mari rete, secundi uero refecisse re-
tia scribuntur, insinuat omnes inuentos fuisse operi eique innoxio
vacantes.

Venite post me & faciam uos fieri piscatores hominum, id est,
Relictis his, quæ modo sectamini me sequamini, & docebo
uos artem meliorem certè, quàm à Patre didicistis, quam ta-
men non omnino deseretis, sed in melius potius commutabi-
tis. Siquidem efficiam posthac, ut pro piscatoribus piscium effi-
ciamini piscatores hominum; utque qui nunc pisciculis infidia-
mini in illorum perniciem homines captiatis in salutem æternam.

Factum est autem cum turba irruerent in eum, & ipse stabat, &c.
Abundat hoc loco coniunctio, & phrasi Hebraica Lucæ satis uisita-
ta, aut ponitur pro tum, hoc sensu: Contigit autem ut eum tur-
bæ irruerent in eum, tum ipse stare, &c. Notat autem Euangeli-
sta maximum turbarum desiderium audiendi uerbum Dei eum di-
cit turbas irruisse in eum; Ipsi uero Christi benignitatem, & ad-
docendum cupidus promptitudinem nobis commendat: dum eum
restatur nihil offensum inapprobatae uigentis turbæ; sed illorum
desiderio satisfacere uolentem, nauim conscendisse, è qua à tumultu,
& compressione populi liber tranquillius docere, & melius au-
diri posset.

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem. duo in altum, &c. id est,
profundum maris, nauim scilicet. Miraculum hoc uarijs de causis
Dominus fecit, Primum ut doctrinam suam miraculo commenda-
ret, deinde ut Dominium nauis remuneraret, præterea, hoc miraculo
adumbrare uoluit, quid per Petrum, aliosq; futurum esset. Omnia enim hic à
Domino gesta mysterij alicuius postea exhibendi
fuerunt quædam prædemonstrationes. Postremum hoc miraculo
uoluit Dominus animare hos ad sequendum se pauperem, ut ne

meruerent inopiam, quod relictis omnibus pauperem sequerentur, quoad eum talem esse cognoscerent, qui suo iussu omnia posset.

Quod cum videret Simon Petrus, *procidit ad genua Iesu dicens, Domine, a me, &c.* Petrus ex viso miraculo Christi dignitatem cognoscens, & suæ contra memor indignitatis, Domini à se discessum deploratur, agnoscens se indignum eius consortio, & præsentia, ac merens ne ob commercium indignitatis suæ cū sanctitate Domini, prædicta fumeretur iniquitatum eius à Deo: quemadmodum miles Sareptana sibi accidisse putauit ob ingressum Eliæ in domum suam. Quid mihi & tibi inquit, vir Dei? Ingressus ad me vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? huiusmodi enim aliquid meruisse Petrum patet ex verbis Domini dicitur, *Non timere, &c.*

Stupor enim circumdederat eum, & eos qui cū ipso erant, &c. Ostenditur hac parte Petrum dixisse superiora, non quod cupiditas incederet ei descendendi à Domino, quem vnice diligebat, & reuerentur, sed propter admirationem quandam vehementer virtutis eius humana maioris. Ostenditur item & socios Simonis non aliter fuisse affectos, quam Simon ipse.

Et ait ad Simonem Iesus: *Noli timere, ex hoc iam homines erunt tui.* Duplici nomine Petro aufert metum, Primum exponendo, quod illi, quid miraculum portendat, deinde aperiendo, ad quid vocatur et si Peccator.

Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum. Denique ergo Christo posthabuerunt parentes, vxores, ac quæcumque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, non scilicet prius rebus suis disponentes, sed subductis ad terram nauibus. Porro quomodo omnia isti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, post magis dixerit.

Sanatur in synagoga dæmoniæcus. Marci.

Lucæ 4. CAP. XXVII.

† c. descens
dit in
▷ b. c.
|| c. o. in
|| b. in spiri
tu immū.
do
† b. o. quod
▷ b. o. cō.
minatus
est ei
|| c. ab eo

† Tt ingrediuntur Capharnaum ciuitatem Galilee bique statim sabbatis ingressus in synagoga docebat eos. Et stupebani: Super doctrina eius, & quomodo testate erat sermo eius. Erat enim docens eos quasi habentem statem habens, & non sicut scriba. Et erat in synagoga eorum homo habens spiritum immundum, & exclamauit: Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti hanc re nos scire te quia filius sanctus Dei. Et increpauit illum: Ite ab in medium, & exi ab hominibus. Et cum processisset illi dæmonis in medium, & discerpens eum spiritus immundus & exclamauit magna: Exiit ab eo, nihilque eum nocuit. Et factus est pauper in tribus, & mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se, & colla-

bantur ad inuicem dicentes: Quidnam est hoc? quod est hoc verbum? & diuisi: Quanam doctrina hac noua? & quis in potestate? & virtute imperat gabatur spiritibus immundis, & obediunt ei, & exeuunt? Et t processit tumor fama de eius statim in omnem regionem Galilee.

Et ingrediuntur Capharnaum ciuitatem Galilee. Frequenter Christus in Capharnaum descendisse & venisse scribitur ab Evangelistis.

Et primo quidem à Ioanne post miraculum aquæ in vinum conuersæ: Secundo à Mathæo, quando veniens in Galilæam, relicta ciuitate Nazareth venit Capharnaum habitationem suam in ea deligens vnde post ex hac ciuitate loca Galilee perambulans frequenter eo rediit. Et primum quidem vt hic describitur Marcus & Lucas quando post prædicationem in varijs locis Galilee, & vocationem quatuor discipulorum, cum eis ingressus est Capharnaum docens in Synagoga quemadmodum prius eum fecisse apparet ex Luca & Mathæo. Non enim quod dicit Marcus ibique statim ingressus in synagoga docebat eos, sic intelligendum quatuor primum ibi in Synagoga docere cepit. Porro qualis fuerit doctrina Christi, & quam diuersa à doctrina Scribarum ostendunt Evangelistæ cum dicunt auditores obstupuisse, in v. super doctrina, hoc est, propter doctrinam eius, quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestatem, auctoritatemque magnam præferrebat.

Et erat in synagoga eorum homo habens spiritum immundum, &c. Homo iste erat in synagoga vel forte eo veniens, vel potius ab alijs eo adductus vt à Christo curaretur, Deo certe ita prouidente, vt prædicatione ipsius miraculo confirmaretur. Dicitur autem Spiritus aliquis immundus ad differentiam Spiritus sancti, & spirituum bonorum, eo quod immundis rebus delectetur, & ad eas hominē sollicitet. Verum pro Spiritu immundo Lucas apud Græcos habet Spiritum demonij immundi, quod proculdubio intelligendum intrasituiue, vt sit sensus, Spiritum, qui erat dæmonium immundum.

Exclamauit voce magna dicens sine, quid nobis & tibi Iesu, &c. Ob Iesus exclamauit non tamen suas, sed dæmonis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Christus permisit, quamuis postea diceret obtutesce, vt vim, & potestatem suam dæmonibus quantumuis potentibus non tolerandam ostenderet, atque vt ipsius cum illis inimicitia manifeste comprobaretur, idque in condemnationem Iudeorum, qui disturi erant in principe dæmonio eijcere illum dæmonia. Porro pro verbo sine, quod est in Luca: Græcis est non solum in Luca, sed etiam in Marco, ita quæ diuersio ambigua est cum possit esse imperatiuus ab eodem, id est, sino, quomodo accepit noster Interpret, aut aduerbiū exclamatis respondens nostræ interiectioni Eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, & vt apparet rectius. Quod si legatur Sine, iam sensus est: Dimitte nos, vel omitte

omittere nos torquere. Quod autem sequitur;

Quid nobis & tibi Iesu Nazarene; intelligendum est dictum per expostulatione cum Christo, ut sit sensus: Quid tibi causa est in nos, ut tua praesentia adeo nobis sis molestus, adeoque nos torques? Huic intelligentiae optime conuenit quod sequitur, *uenisti perdere nos*; quod etiam a plerisque legatur assertiuè, melius tamen praecedenti quaestioni conuenit, ut & ipsum quaesitiuè & in hoc, & in alijs locis legatur, ut sit sensus: Quid tibi nobiscum est negotij; An uenisti ad perdendum nos? haec autem perditio intelligenda est de perditione illa perfecta, quando mittentur omnes in abyssum inferni: tum quia Matth. xi. 8. Dicuntur clamasse uenisti ante tempus perdere nos, quae uerba scilicet ante tempus etiam hic in Marco leguntur in quibusdam exemplaribus, tum quia Luc. 8. dicuntur rogasse demones ne imperaretur illis, ut in abyssum irerent. Porro quod sequitur: *Scio te quia sis sanctus Dei*, uel ut habent Graeca; *Scio tu qui sis ἅγιος τοῦ Θεοῦ*, id est, ille sanctus Dei: accipi potest dictum partim ad expiscandum num uerè esset Christus, partim & potius, per adulationem, ut per commendationem & laudem Christus a contrarietate desisteret. Non enim purandum daemones uerè sciuisse, quod se seire dicebant.

Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi de homine. Id est uerbum quod in Marco uersum est cominatus est, & in Luca *increpauit*, nempe ἐπιτίμησεν quod potius est increpauit. Duo autem daemones Christus suam potestatem declarans praecipit tacere, scilicet & exire.

Et cum proiecisset illum demonium in medium & discernens eum. Praeterita sunt apud Graecos duo haec participia discernens & exi mās ἀπαράν & ἀπάει, sicut pro illo cum proiecisset, illis est ἐπίβη. Sensus ergo est cum discernisset & clamasset. Porro discernitio haec non potest intelligi scissio membrorum corporalium, cum Luca dicat daemone nihil nouisse obfesso, sed scissio uirium, aut distictio huc, & illuc. *Clamauit*, autem non uoces aliquas ædens significatiuas, cum praecipit illi esset a Christo ut taceret, sed uocem nihil significantem proferens.

*Et factus est pavor in omnibus, & mirati sunt omnes ita ut, & pavor, de quo sit metio in nostro texto est δαίμωνος Graecis, id est, pavor stuporis, qui scilicet ex stupore nascitur, eique semper coniunctus est, a qua dictione deriuatum est uerbum illud quod est in Marco ἐθαυμάσθησαν pro quo nos habemus *mirati sunt*, quauis rectius uerbi potuisset obstupuerunt: Porro quod habet Lucas *Quid est hoc uerbum*, uarie intelligitur: Quidam enim Hebraica intelligunt phrasin ut sit sensus, quale est hoc factum; aut, quid istud rei est? ut sit idem cum eo, quod habet Marcus, *Quid est hoc?* Alij, inter quos Theophyl. uerbum accipiunt pro eo sermone, quo Chri-*

stus imperauit daemone, ut exiret, ut sit sensus, qualis, & quam potens est iste sermo, quod imperat daemonebus, & obediunt ei? Sunt & qui uerbum seu λόγος accipiunt pro doctrina Christi, ut quod habet Lucas, quod est hoc uerbum, idem sit cum eo, quod habet Marcus: Quenam doctrina haec noua? Dicunt autem in, hoc est, cum potestate, uel potius autoritate, & uirtute Dominum imperare daemonebus ad distinctionem eorum, qui magicis quibusdam artibus, aut praecipibus certis, aut inuocatione nominis diuini daemonea expellebant: cum Saluator solo uerbo, & iussu, idque non inuocato nomine alterius daemonea eijceret, & ita eijceret ut nihil nocuum relinqueretur in afflictis.

Curatur a febre socrus Simonis, & aegroti multi.

Matthaei 8. Marci 1. Lucae 4.

CAPVT XXVIII.

H Protinus egredientes de synagoga venerunt in domum Simonis & Andreae cum Iacobo & Ioanne. Socrus autem leprosus tenebatur magnis febribus. Iesus uenisset in domum leprosi, & decubebat febricitans. Et cum uenisset Iesus in domum leprosi, uidit socrum eius iacentem & febricitantem, & stans dixit ei de illa, & rogauerunt illum pro ea. Et accedens & stans super illam imperauit febre, & tetigit manibus eius, & eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuo dimisit eam febris. Et continuo surrexit, & ministrabat eis. Vespere autem facto cum x occidisset Sol, & omnes qui habebant infirmos uarijs languoribus ducebant illos ad eum, & obtulerunt ei multos daemonea habentes. Et erat omnis ciuitas congregata ad ianuam. Et daemonea multa eiciebat uerbo, & omnes male habentes multos qui vexabantur uarijs languoribus, & ille singulis manus imponens curauit eos, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & agrotationes nostras portauit. Exibant autem daemonea multis clamantia & dicebant: Quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum. Et diluculo ualde surgens egressus est in desertum locum, ibique orabat. Et persecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quaerunt te. Et ait illis: Eamus in proximis uicos & ciuitates, ut & ibi praedicem: ad hoc enim ueni. Et turba requirebant eum, & uenerunt usque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis, quibus ille ait: Quia & ibi ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei quia adeo missus sum. Et erat praedicans in synagoga & eorum, & in omni Galilaea, & daemonea eiciens.

Et protinus egredientes de synagoga uenerunt in domum Simonis. Ingitur in domum Simonis forte ab eo ad conuiuium uocatus.

Nam

||^c. surgēs
*^c. autē
†^b. affere-
bant ade-
bentes
||^c. Eijcia-
bat spiri-
tus
*^c. At
||^c. Fa-
sta au-
tem die
||^c. ibat
||^c. Gal-
lea. 5.

Nam iam hora erat sumendi cibum. Apparet autem Simonem & Andream fratres, etsi essent ex Betsaida ciuitate vt dicitur Ioan. tamen habitasse in Capharnaum: nisi forte domus Simonis & Andree hic dicatur ea in qua hospitio in Capharnaum recipi solent. Miraculi autem, quod hic narratur, magnitudo, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo consistit, quod eū Socrus Simonis vetula scilicet, cui à febris grauius erat periculū & quæ egrius curari poterat per naturam compræhensa esset febris non leui, sed magna adeo vt decumberet febricitans. Dominus solum verbo, vt dicit Lucas, & contactu, vt habent reliqui duo, ita eam curauit, vt non solum febris eam relinqueret, idque continuo, sed nec vestigiū morbi maneret: adeo perfecte muliere sanitati restituta, vt surgēs eis ministraret, cum his qui medicorum ope, vel nature vi subleuauerant febribus, paulatim soleat redire corporis vigor. Quod autē dicitur in Luca *stans super illam*, non sic intelligendum, quasi pede calcaret sit mulierem, sed quod illi astiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam velut appellans eam. Est enim græce *ἐπίστας*, *ἐπὶ αὐτῆς* hoc est astans supra illam. Quod nos habemus;

Imperauit febrī, Græcè est idē verbū, quod prius vertit Interpret increpauit, *ἐπιτιμήσας τῷ πυρεθῶ* increpauit febrē. Tamen, vt annotauit quidam Græcus, increpare hic positum est pro Imperare: quod Christum increpasse febrē, nihil aliud erant, quam cum autoritate, & cōminatione precepisse eij; vt discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Psalmis Deo tribuitur respectu creaturarum insensibilium. Increpuit mare rubrum, &c. Ab increpatione tua fugiet, &c. Quod autē febrē increpauit, vel ei imperauit similiter & increpuit ventos, & mare etsi res insensibiles, diuinā virtutem, & naturam significare voluit: dum id fecit, quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quodque soli Deo proprie conuenit, vt qui omnium creaturarum verus sit Dominus, cuius voluntati omnia prœmissimè inserviunt, cuius vox efficax est, in omnia. Quod vero non solo verbo, sed etiam contactu manus curauerit: significare voluit carnis sue sanctificationem, & curatiuam, virtutem propter inhabitantem diuinitatem.

Vespere autem facto, cum occidisset sol, omnes, qui habebāt, &c. Ideo vespere facto, & cum sol occidisset videntur hi suos infirmos agnoscisse, quia Sabbatum fuerat, quo putabant non licere afferre egrorum quod licitum sciebant post occasum solis, quando iam operati facti erat. Atque ideo videtur Marcus tam distinctè tempus indicasse non contentus dicere *vespere facto*, sed etiā addens *cum sol occidisset*. Norandū autem illud Marti: *multos qui vexabātur à languoribus* & *uauis*: nō sic intelligendum quasi nō omnes allatos curauerit (Omnes enim curatos Matthæus testatur) sed id à Marco dictum est, quia omnes curati, multi erant.

Vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras, &c. Et si testimonium istud ab Isaiā potissimum dictum sit de infirmitatibus animorū, quod est peccatis, & poenis, quas pro his merebamur, vt satis patet ex ijs, quæ apud ipsum sequuntur, atque ex Petri interpretatione: Matthæus tamen circa Christum adaptat, hoc citat de infirmitatibus, & morbis corporum, idque apposite, non solum quod verba Prophetæ etiam quadrant in Christum ratione curationis corporalium morborū: sed ob id, quod morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborum animi typi quidam, ac figuræ. Sciendum tamen hanc autoritatem non eodem modo intelligendam de morbis animi, & de morbis corporis. Nostras enim infirmitates spirituales, hoc est, peccata Christus tulit, quia in se ea suscepit, pro eis Deo in cruce nostro nomine satisfaciens. Sed accessisse dicitur nostras infirmitates, quia eas à populo abstulit curando eas. Sic & egrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dicit, Alter alterius onera portare, videlicet quia condolens ægrotantibus eos subleuauit sublati morbis.

Et diluculo valde surgens egressus abiit in desertum locum. Non est contrarium quod dicit Marcus *diluculo valde*, aut vt habent Græca, *mane multa adhuc nocte*, ei, quod dicit Lucas, *facta die egressum Dominum*. Nam crepusculum & valde mane est, & diei principium. Aut intelligi potest Christum sursum mane, aut multa adhuc nocte surrexisse, vt dicit Marcus, facta autem die egressum, vt dicit Lucas. Nisi quod rectius intelligitur Dominum etiam ante exortam diem, sed imminentem e ciuitate discessisse, idque solum, vt satis patet ex Marco. Rursum non est contrarietas aliqua, quod Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequentes Christum inuenisse eum; Lucas vero turbas requisisse eum, & non inuenisse: vtrunq; enim factum est. Nam primum discipuli eius ab eum præcipientes eum prosecuti sunt, dicentes de turbis, Omnes querunt te. Deinde vero & turbæ quærentes eundem inuenierunt.

Et uicinos, & ciuitates. Pro hac oratione, *uicinos & ciuitates*, Græcis est vna dictio composita *κακοπαλίς* quam quidam interpretantur municipia; significat autem proprie oppida rusticana, quæ scilicet & uici, & oppida uideri possint. Porro ne leuitatis uideri posset, aut instabilitatis, quod uagari uoluit Dominus benè adiecit: *ad hoc enim ueni*, in hunc mundum scilicet, *ut predicem non vni solū ciuitati, sed omnibus*. Turbis uero dixit, *ideo missus sum à Patre* scilicet, uerbo quidem missionis significans paternam autoritatem, uerbo autem ueni suam autoritatem: humiliter de se loquens apud turbas, quàm apud discipulos.

Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum
sequi. Matt. 8. Lucæ. 9.

CAPVT XXIX.

† dicit
quidem
ad illum.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Factum est autem ambulantis in via, & accedens vnus scriba † ait illi: Magister sequar te quocumque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes nas habet, & volucres cæli indos: filius autem hominis habet vni caput suum reclinet. Ait autem ad alterum: Sequere me autem: alius de discipulis eius † ait illi: Domine permittite mihi primum ire & sepelire patrem meum. † Iesus autem ait illi: Sequar te Domine, sed permittite mortuos sepelire mortuos suos. Tu autem vnde annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permittite hiis qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regni tui sepe-

liant.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit, &c. Oblectum hic proponi tres volentes quidem Christum sequi, sed singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus quæ oporteat eum esse, qui Christum perfecte sequi velit. Et improprie quidem proponitur quidam scribarum, qui nõ vocatus spe- rans à Christo ad perpetuum comitatum, vltro se ad illum obtulit, vt hunc non sincero affectu sequi Dominum voluisset, sed potestasse commodum aliquod temporale, omnino apparet ex occasione Domini. Qui enim alias quadraret eius responsio affirmatiua nihil sibi loci esse, nec aliquod domicilium vbi vel caput redire possit? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino velle coniungi. Siquidem auaritiæ & cupiditatis gloriæ passim in Evangelistis notantur Scribæ. Commodè autem, eleganter, & prout ter hanc carnis spem, & cupiditatem Dominus hoc responsio respicit. *Uolucres calididos, &c.* Retudit, quasi dicitur: Scio quo animo me sequi desideres, verum tantum abest, vt me regnum aut opes expectes, vt bestijs terræ, ac volucribus pauperior sim non habens nimirum vel exiguum hospitium in primum in quo etiam caput reclinet, cum vulpes foueas suas habeant, & volucres nidos. Bene autem vulpium meminit ac vulturium, forte notare volens hominis huius astutiam simul & cupiditatem gloriæ.

Ait autem ad alterum sequere me, &c. Proponitur hic ab Evangelista alius, qui non vltro se ad sequendum ingerens, vt alius à Domino ad sequelam perpetuam & inseparabilem comitatum vocatus, vt patet ex Luca, paratus quidem sequi fuit, sed dilationem aliquam postulauit, idque pietatis in Patrem exhibendæ intenti-

Qui quamquam dicatur à Matthæo fuisse vnus ex discipulis Christi ramen ad sequendum, hoc est, ad adherendum: perpetuo Christo omnibus relictis intuitur. Nõ enim omnes, qui discipuli Christi dicuntur in Euangelis, perpetui erant comites Christi. Nisi velimus intelligere eum discipulū dici, quia postea talis erat. Quod autem sequitur in verbis Saluatoris; *Sine mortuos sepelire mortuos suos, &c.* Noluit his verbis improbare officium sepulture mortuis exhibendum, aut curam Patri à filiis debitam: sed tantum docere voluit humana posthabenda diuinis, maxime cum illa humana officia ab aliis commodè satis præstitari possunt, atque cum ad diuiniora aliqua officia quisquam destinatus vocatur, quemadmodum hic iam vocabatur. Itaque quo significaret dominus, quare sepulturem paternam ab ipso posthabendam veller, adiecit: *Tu autem vade, & annuntia regnum Dei:* annunciationem regni Dei, hoc est, vitæ æternæ opponens sepulture mortuorum, quasi dicat. Et si piū sit, quod præteritis opus: tamen non conuenit vt mortuorum causa discedas à sequendo me, qui vita sum: iis magis conuenit mortuorum cura, qui & ipsi mortui sunt; tibi verò, qui me vitam sequi, & per me viuere capisti: conuenit vt eorum curam habeas, quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatam & sempiternam pertinet; vt scilicet vadas & annuncies omnibus regnum Dei.

Et ait alter: Sequar te Domine sed permittite mihi primum, &c. Proponitur à Luca etiam tertius, qui & ipse, vt verisimile est, a Domino ad sequelam vocatus paratum quidem se exhibuit: sed dilationem honestatis prætextu postulauit, & talem dilationem, quæ non multum temporis quemadmodum superioris postulata dilatio requirebat; ob quod sibi merito putabat concedendum, quod petebat.

Permitte mihi primum renunciare his qui domi sunt. τῶς ἐἴς τὸν οἶκόν σου magis accipiendum est in masculino genere, vt sit sensus; permittite mihi valedicere domesticis meis, nempe filiis, amicis, & famulis, &c. Quanquã ἀπολόγοις non est simpliciter valedicere, sed datis mandatis, quæ velis fieri aliquem dimittere, & valedicere, vt intelligatur iste petiisse tempus disponendi cum domesticis suis res suas.

Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, &c. Hæc Saluatoris responsio optimè generaliter accipitur, vt Mittens manum ad aratrum misisse intelligatur, quisquis se iam meliori manuum in vitæ, ac iustitiæ, virtutisque laboribus consecrare decreuit. ad aratrum. Hic itaque ineptus est regno Dei etiam consequendo, si respiciat retro, hoc est animū suū deflectat ad ea, quæ relictæ esse oportet, vt vitam eam, cui se addixit, prosequatur. Bene autem aratrum hic metaphoricè significatur vitæ melioris institutum, & studiū ad significandum labores virtutis, quibus mens hominis excultur,

Maris tempestas iussu Christi sedatur.

Matth. 8. Mar. 4. Lucæ 8.

CAPVT XXX.

† illis.
† b. e.
Transfe-
mus.

ACTVM est autem in vna dierum & ipse ascendit
in nauiculam, & ascendente eo in nauiculam, facta
sunt eum & discipuli eius. Et ait & ad illos in illa die
sero esset factum. & Transfretemus contra, in
stagnum. Et ascenderunt. Et dimittentes turbam, as-
cendit eum & discipulos suos. Et erat in nauim. Et alie naues erant cum illo. Et naues
multas illis obdormiuit. Et ecce motus magnus factus est in mari.
Et descendit procella magna venti in stagnum. Et facti
mittebat in nauim: ita vt in nauicula operi etur fluctibus. Et tim-
plebantur. Et periclitabantur. Ipse vero dormiebat. Et erat iussu
puppi super certat dormiens. Et accesserunt ad eum discipuli
dentes aures. Et discipuli eius dicentes illi: Magister non ad te per-
tem. quia perimus. Domine salua nos perimus. Et dicit eis: Ipsi:
† b. exci. Quid timidi estis modice fidei? Vbi est fides vestra? Necdum
tant eum tis fidem: & tunc & ille surgens & increpauit ventum. Et
& dicunt statim nauis. & dixit mari: Tace & obmutesce. Et cessauit
† b. Et. rus. & facta est tranquillitas magna. Porro homines timore
† c. At. & mirati sunt. & timuerunt timore magno. & dicebant
† a. im alterurum: & quis putas hic est, quia & ventis & mari
perauit & rat, & venti & mare & obedunt ei?

† b. facta
est.
imple-
retur na-
uis.
† c. acce-
dentes au-
tem.
† b. exci-
tant eum
& dicunt
† b. Et.
† c. At.
† a. im
perauit &
tis.

† b. e. c. Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam
minarus. Quod conllet omnium Euangelistarum narratio: sic se videtur
est vento. bere res gesta. Primo Christus in terra, aut ciuitate aliqua
† b. & ma- uisit discipulos parare nauem ad transnauigandum. ex quo
ri. cum proficisceretur ad mare, in via accesserunt ei, de quibus
† c. Qui. est, Dominum sequi volentes. Deinde cum nauim cum suis dis-
† b. dicen- pulis ascendisset, atque & nauim turbam, quæ sequebatur
tes. dam docuisset, vespera imminente iam rursus suis vt tran-
† c. inui- tarent præcepit: ac tunc vt habet Marcus, discipuli dimittentes
cem rez turbam, hoc est, separantes se turba, soluendo scilicet
† a. Quæ- litore assumpserunt eum in altum scilicet, & proficiunt
lis maris, sic vt erat docens populum in nauim. Non enim
† b. ven- (in nauim) coniungendum est cum verbo assumpserunt, quod
tis. us non fuisset, in nauim. Nam sic dicendum fuisset ita

Sed significare voluit Euangelista discipulos iustos transfretare;
Christum ita vt federat in nauim docens populum, antequam si-
tum illum mutaret, quem postea mutauit, assumpsisse in altum,
significans hoc modo promptam ac celerem executionem disci-
pulorum, & neglectum molliciei, aut curæ sui ipsius in Christo.
Quod autem sequitur.

Et alie naues erant cum illo, vel cum illa (nam apud Græcos rela-
tium ἀντὶ τῶν τερῶν poterit vel ad Christum vel ad datiuum πλοῖον,
id est, nauim) Caietanus intelligit naues illas fuisse cum nauim in qua
erat Christus, cum iam discipuli dominum in mare assumerent,
verum eas ibi delectas, nec simul cum nauim illa profectas. Ver-
rum rectius secundum alios intelligitur & has simul cum Christo
profectas, imò & idem periculum passas. Nam Matthæus postea
dicit homines miratos dixisse; Quælis est hic? Non dixisset autē ho-
mine si soli discipuli hoc miraculum vidissent, & admirati fuisset
& non etiam turbæ.

Et nauigantibus illis obdormiuit, &c. Obdormiuit dominus par-
tium quidem vt ostenderet naturæ humanæ susceptæ veritatem,
dum corpus diurnis selsium laboribus vespertino tempore somno
reficit, partim vero, & potissimum vt exorta tempestate ipso dor-
miente maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio. Si
enim ipso vigilante tempesta hæc oborta fuisset: aut non timuisset
discipuli, aut credidissent illo inuio eam contigisse.

Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modice fidei? Increpat Domi-
nus discipulos, non quod illum excitauerunt, opemque eius im-
plorauerunt (id enim erat fidei, & fiducia cuiusdam argumen-
tum) sed quod tam anxij trepidarunt, conseruatiq; pœnitentia,
ceu actum de eis fuisset clamauerunt. Diffidentia enim erat, quod
dixerunt perimus, namquam conseruationem indicabat, quod
cum geminatione clamauerunt Præceptor, Præceptor, vt est
apud Lucam Græcis. Vnde dicit: Quid timidi estis? & addit in
Græcis apud Marcum ὄντας, hoc est, sic vel adeo: vt intelligatur
non simpliciter redarguisse omnem illorum timorem, sed
timorem illam magnum, quo conseruati erant. Hic enim erat
argumentum infirmitatis fidei eorum. Fides autem communi-
ter hic & in similibus locis accipitur pro fiducia; vt intelligatur dis-
cipuli ideo vocari ὀλιγόπιστοι. hoc est parū fidentes, & modicæ fidei, ὀλιγόπιστοι.
quia nō satis cōfidebant se esse tutos Christo dormiente; nec habue-
runt perfectā illā in dominum fiduciam, quā debuissent. Porro cū
fidem habuerint etsi imperfectam, illud Marci: necdum habetis fidem? tur.
sic debet intelligi; necdum habetis fidem illam perfectam in me,
quam iam merito de me concepisse debuissetis? Sic & illud Lucæ;
Vbi est fides vestra? perfectā scilicet, quam toties inculcaui, quāque
præ vobis tulisti, omnibus relictis me sequentes.

in illis
quid pro-
prie.

Creaturis
irrationa-
libus cur
imperauit
Christus.

Tunc surgens increpauit ventum, & tempestatem aqua, &c. Pro eo quod in Luca est increpauit in Marco, comminatus est, in Mattheo imperauit: Graecis vnum idemque verbum est, de quo prius diximus nempe ἐπιτιμασθαι, quod cum proprie significet increpare, veluti cum comminatione, & ira. Vnde Marcus declaras quomodo increpauerit mare dicit dominum dixisse: Tace & obmutescit. Quae verba praecipientis potius sunt, quam increpantis. Et Lucae postea dicit discipulis admiratos dixisse ventis & mari imperari vbi Graecis est ἐπιτασσει, hoc est, proprie imperat, & praecipit. Creaturis autem his Dominus imperauit, ad ostendendum vocem suam etiam esse efficacem in creaturas insensibiles calose flux voluntari, & imperio habere subiectas, quod folius est creatoris, & Dei. Porro quod Dominus non solum dicit Tace, sed adit etiam obmutescere augmentum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicasi: mox obmutescit. Et mox quidem cessauit ventus nec solum facta est tranquillitas, sed magna etiam tranquillitas.

Porro homines mirati sunt, & timuerunt timore magno. Marcus & Lucas discipulos timuisse, & admiratos dicunt. Nam postquam dixisset Lucas Dominum discipulis dixisse, vbi est fides vestra? sic iicit: Qui timentes mirati sunt ad inuicem dicentes. Matthaeus vero homines miratos dicit, intelligens per homines secundum Christoph. Hieronymum & Hilarium turbas. Nam ut dictum est, post discipulos etiam alij aderant in aliis nauibus: quamuis recedat, ut dicitur Matthaeus per homines discipulos simul cum reliquis comprehendisset.

Et admirantes dixerunt: qualis est hic? quasi dicant: Oportet de longe altum, longeque maiorem, quam cum hactenus habuimus, quia non solum morbis, & demonibus, sed etiam ventis, & mari, rebus scilicet quibus nemo efficaciter imperare valet, quantumque vim nemo cohibere potest, imperat; & ad solum eius imperium obediunt oblita sua natura.

Sanatis in regione Gerasenorum duobus demoniacis, daemones porcos ingressi praecipitantur in mare. Matt. 8. Marc. 5. Luc. 8.

CAPVT XXXI.

quam poterat eum ligare, quoniam saepe compedibus & catenis vincitus. Is vero dirripisset catenas, & compedes comminisset: & nemo poterat eum domare, vidit. & semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans. & tunc prociocidens se lapidibus. Vidēs autē Iesum a loge curarunt & t ad do dit ante rauerit eū, & clamans voce magna, dixit: Quid mihi & tibi est? & t exclamans fili Dei altissimi? Obsecro te, adiuro te per Deū ne me torqueas. Pra mans. cipebat enim spiritui immūdo ut exiret ab homine. Dicebat enim illi: t. Et in- Exi spiritus immūdo ab homine isto. d. utis enim temporibus arripie terroga- bat illū, & vinciebatur catenis. & compedibus custoditus: & ruptis vin- bat eum. oculis agebatur a demonio in deserto t. Inmerogauit autē illi Iesus. d. At il- dicēs: b. Quod tibi nomē est? & t dicit ei: Legio mibi nomen est, quia le dixit. multi sumus: quia intrauerat multa daemonia in eum. h. Et I. leprosa. h. rogaue bantur eum: multum, ne se expelleret extra regionem. [&] ne im riqut illū. peraret illis ut in abyssum irent. h. Erat autem ibi c. ca monti h. grex t. c. multo porcorum t magnus pascens b in agris [&] in monte. h. Et d. rum pas- precabantur eum b spiritus, b ut permitteret eis in illos ingredi, b di- centes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. h. Et I. concessit eis b. c. o. ro- statim Iesus. c. Exierunt ergo demonia ab homine b. & b. exeuntes spi- galant. ritus immundi b intrauerunt in porcos: & b. magno h. impetu grex t. c. o. per- precipitatus est in mare b ad duo milia, h. & b. suffocati sunt b in maria misit. ri. c. Quod ut viderunt factum b qui x pascebant eos fugerunt. Et nū t. abijt t. iauerunt in ciuitatem & in agros. t. Et egressi sunt videre quid es- precep- set factum. & venerunt ad Iesum, c. inuenerunt hominem a quo stagnum. demonia exierant, b & vident illum qui a demonio vexabatur b se- & c. et sus- dentem vestitum ac d. sana mentē c. ad pedes eius, h. & timuerunt. I. focatus est. Et narrauerunt illis qui viderant b qualiter factum esset ei qui demo- b autem nium habuerat, c. quomodo sanus factus fuisset a legione: b & de h. c. o. vit- las. t. c. Exie- runt autē

Quae Marcus & Lucas de vno narrant. Matthaeus de duobus scribit hoc modo. ET cum venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes demonia, de monumentis exeuntes sicut faninimis. ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt, quod dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti hic ante tempus tor- d. b. o. sa- quere nos: Erat autem non longe ab eis grex multorum porcorum pas- na mētis. cens. Daemones autem rogabant eum dicentes: Si eijcis nos hinc, mit- h. c. mit- ta nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in uerūt au- parcos, & ecce magno impetu abijt totus grex per praecipit in mare: & t. et illis & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt: & venientes, in ciuita- t. b. et roga- tatem nuntiauerunt hac omnia: & de ijs qui demonia habuerant. Et r. coeperūt ecce tota ciuitas exijt obuiam Iesu. Et viso eo t. i. rogarant eum c. om- c. o. m- nis multitudi regionis Gerasenorum d. v. t. transiret I. a simibus eo uerunt. rum c. quia magno timore tenebantur. t. f. Ipse autem ascendens na- d. h. disce- uim c. reuersus est [&] a transfretauit. b. Cumque ascenderet nauim decet.

t. b. o. exe-
unt ei do-
nauit.
d. b. o.
mo in spi-
ritu im-
mundo.

Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum quae contra Galilaam. b. Et uenerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. b. Et cum t. de nauis egressi fu- set c. ad terram, b. statim b. occurrit b. de monumentis d. uir quidā qui habebat demoniū c. iā tē porcu in- tis. & uestimento nō induebatur, neq; in domo man- sed b. qui domiciliū habebat b. in monumentis. b. Et neq; catenis iam pte

166 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.

¶ *Ab ipfis* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset *liber* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *Et al-* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *lo-* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *di-* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *in domum tuam* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *ad tuos* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *annūtia illis quanta tibi De-* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *minus fecerit* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *misertus sit tui* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *Et abiit per uniuersam ciuitatem* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *Et ro-* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *tatem predicans* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *cepit predicare in Decapoli* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *quanta sibi suis* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *gavit eū* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *set Iesus* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber
 ¶ *omnes mirabantur* Δ *cepit illi deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat* ut esset liber

Et nauigauerunt ad regionem Gerafenorum, &c. Fieri potest eadem hæc regio ab utraque ciuitate nempe Gerafa, & Gadara nam ex Iosepho constat esse diuersas ciuitates nomen accepere vt & diceretur regio Gerafenorum & regio Gadarenorum. In pres autem ideo videtur nomen Gerafenorum posuisse in Mattheo, Marco, & Luca pro Geragesinorum, & Gadarenorum, quia lud suo tempore notus esset, & communis.

¶ *eo.*
 ¶ *autem*
 ¶ *ait.*
 ¶ *nar-*
 ¶ *ta.*
 ¶ *fecit.*

Et cum de naui egressus esset ad terram. Quamuis Mattheus dicit occurrisse Christo dæmoniacos scribat, quorum dæmones in gressu si parcos præcipitauerunt eos in mare: Marcus tamen & Lucas vnus solius faciunt mentionem non asserentes tamen vnus vnū hūm fuisse, & ob id non contraria Mattheo scribentes. Vnus tantum faciunt mentionem, siue quod hic inter duos illos clarior esset, & famosior, per cuius curationem fama Christi latius, clarior, & fragrauerat, vt vult Aug. siue, vt vult Chrys. quod hic tenent esse: vnde eius sententiæ latam descriptionem à Mattheo præmissam hi duo Euangelistæ prosequuntur. Porro apud Marcum & Luca duo adduntur verba, quæ desunt apud nos. Habent enim *currus ei vir quidam de ciuitate*, quod tamen non sic est intelligendum, quasi de ciuitate occurreret Christo: dicitur enim a Marco momentum occurrisse, & in desertis, ac montibus habitasse, sed quæ ille fuerit ex illa ciuitate oriundus. Diligenter autem Marcus & Lucas dæmoniaci huius statum, & miseriam explanant, vt & dæmonum malitiam, & Christi potentiam magis exprimerent, quæ dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuisse, in dum incessisse, in domibus non mansisse, nullis cathenis vincens, nec vlla ratione domari potuisse, in deserta actum in montibus habitasse, ibique lapidibus sese concidisse, ac vt habet Mattheus omnibus transuentibus timore, & horrore fuisse. Vt autem intelligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in montibus, idque in desertis & montibus: sciendum quod Iudæa non sepelierunt in ciuitatibus, ne contaminaretur, sed extraxerunt, in agris, & maxime in montibus, & desertis locis, vbi vix quæque sere familia suam habebat sepulchrum, in aliqua rupem celsum, aut in aliqua spelunca delectum, aut ex lapidibus, & cæsione extractum, tantam habens altitudinem & latitudinem, multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri quod patet ex variis scripturæ locis, videlicet ex sepulchro

Quomodo dæmoniaci habitauerint in montibus.

ni, sepulchro Abraham, & sepulchris de quibus legitur 4. Reg. 23. Iraque mirum videri non debet si dæmoniaci isti in sepulchris habitarent, idque in montibus, & desertis.

Quid mihi & tibi est fili Dei altissimi. Dæmon inter audaciam & metum hærens, per timorem venerat, filiumque Dei prædicat, ac ne expellatur, aut torqueatur obsecrat, per audaciam vero eum domino expostulat, dicens: Quid mihi, & tibi, ac etiam adiurare præsumit: id pro se sibi vsurpans, quod contra ipsum vsurpari solitum est. Nam per adirationes dæmonia expelluntur. Hæc autem tem oratio *adiuro te per Deum*, sic hoc, & aliis locis est explicanda: *Adiuro te per gloriam, & obedienciam Deo debita te obstringo*, quasi scilicet *per Deum*; *te iureiurando ad hoc adstrinxisses*, ita vt temerata religionis, & quid signi inobediencia in Deū crimen incidas, nisi parueris. Hinc iam intelligi ligi etiã potest, quomodo secundum ecclesiasticū vsum insensibiles quædã creaturæ dicantur adiurari, &c. Vt autem etiã intelligatur quomodo dæmō primū quidē, vt apparet, rogauerit, dein de etiã adiurauerit Christum per Deū ne ipsum torqueat: aduertendū de monē hunc duplicē metuissē afflictionē, quã intelligi potest hic de precatus. Metuebat enim expelli ex homine, quē possidebat, quæ expulsiō magna illi futura erat afflictio, eo quod pro summa eius superbia pœnosum sit ei alterius imperio debere credere, proque maxima eius malitia & in homines inuidia voluissent sit homines affligere. De hac itaque afflictione plerique intelligunt cū dicitur,

Obsecro te ne me torqueas, quia sequitur apud Lucam. *Præcipiebat enim spiritui immūdo vt exiret ab homine*. Et apud Marcum, *dicebat enim illi exi spiritus immunde ab homine isto*. Quibus orationibus casualibus omnino videtur significari hoc affixisse dæmonem, quod exire rogeretur ab homine. Metuebat autem etiam expelli extra regionem, & mitti in abyssum inferni torquendus ibi ea cōdemnatione, quam sciunt manere ipsos in nouissimo iudicii die: & hanc tormentam magis videri potest deprecatus dæmon, quia dicitur apud Mattheum; *Venisti ante tempus torqueare nos*. Et postea dicitur in Marco, quod rogabat eum ne se expelleret extra regionem, & in Luca, ne imperaret illis, vt in abyssum irent.

Interrogauit autem illis Iesus dicens: Quod tibi nomen est? Interrogat Dominus de nomine, non quod singuli dæmonum speciale habeant nomen sibi proprium; sed interrogatione nominis exigens notificationem eius dæmonij, quod loquebatur. Nominem enim rem notioerem facimus. Locutus autem hactenus fuerat dæmō veluti vnus aliquis dicens: Quid mihi, & tibi, & obsecro te ne me torqueas. Proinde vt notū faceret dominus cuius fuit ser vox hactenus audita, videlicet quod non vnus aliquis, sed totius cuiusdam multitudinis: Quod inquit *tibi nomen est?* hoc est, indicato nobis quis us tu, qui in homine loqueris. *Et dicit ei legio*

mibi nomen est, addens & causam vsurpati uominis. Quia, inquit, mibi sumus. Non enim putandum nomen hoc vsurpatum, quod uerè ibi esset plenè legionis numerus qui est 12250. non autem ut multi putant 6666. Cum itaque prius dixerunt Euangelistæ hominem occurrisse qui habebat dæmonium, & spiritum immundum; nomen dæmonium, & spiritus, collectiue debet accipi pro tota hac congregatione dæmonum: de quibus iam post hæc scripserunt semper loquentur Euangelistæ pluraliter.

Et deprecabantur eum multum ne se expellerent extra regionem, sup- ple, illam. Duo enim intelligendum est petiisse dæmones, unum ne expellerentur extra regionem, alterum ne mittentur in abyssum, hoc est, in infernum locum, scilicet damnatorum, ad quem se saltem in iudicij die sciunt mittendos. Porro ad has dæmonum petitiones nihil respondet dominus, neque illorum petitioni uerbis aliquibus annuè, neque reluctans, quod tantum uenisset ad liberandum: & saluandum homines à potestate diaboli, non dum autem ad condemnandum dæmones extrema sua condemnatione, quæ ad secundum eius pertinet aduentum.

Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, &c. Quod Marcus dicit circa montem fuisse hunc gregem pascentemque in agris, non est contrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuisse in monte. Nam (ut ait Aug. grex porcorum tam magnus fuit, ut aliquid eius esset iuxta montem in agris, aliquid in monte. Dæmones ergo quoniam excedunt illis erant ab hominibus, nec permi- tebatur eis nocere amplius pro illorum uoluntate hominibus: cu- pierunt sibi concedi ut malitiam suam permitterentur exercere in ea quæ hominum erant; reipsa declarantes scilicet quanto odio & furore contra homines insistant, occasioneque sumpturam à præsentem ibi tum grege porcorum: quos quia sciebant esse le- dæis abominabiles, sperabant dominum utpote Iudeum, & Legi- Mosaicæ obseruatore facile eorum petitioni consenturum. Por- ro stagnum illud in quod Lucas dicit præcipitates fuisse porcos, non fuit aliud quam stagnum Genesareth. Nam quod ipse stag- num dixit, Matthæus & Marcus mare uocauerunt. Hi autem cum Genesareth mare appellare solent, quem Lucas stagnum se- rè uocat.

Rogabant eum omnis multitudo regionis Gerazænorum. Non et contemptu, & superbia, ut annotauit Hieronymus Gerazeni Do- minum uolunt à se discedere, sed ex humilitate: & ut dicunt Eu- gelistæ, ex timore, uidelicet quia cõscij suæ fragilitatis agnoscebant se eius præsentia indignos, ac metuebant ne qui transgressionem legis in porcis punire uisus fuit, etiam in aliis eorum anima- libus ipsorum peccata uindicaret. In eo tamen grauitè pecca- uerunt hi Gadareni, quod magis timebant Domini potentiam ex- pul-

expulsione demonum & perditione porcorum declaratam, quam amarent eiusdem bonitatem in restitutis dæmoniacis relucetis: quodque magis solliciti erant de perditione animalium, quam de salute animarum suarum & ueritatis cognitione. Quare cum ma- lo hoc timore indignos se faceret Christi præsentia, & doctrina: fa- cilè eorum annuit precibus Dominus: nolens scilicet cuiquam esse molestus, ac docens reipsa margaritas ac rosas Euangelici sermo- nis non esse spargendas ante porcos, nec discipulos prædicare de- bere ubi non essent recepti.

Cumq; ascendisset nauim cepit illum deprecari qui à demonio, &c. Ostenditur hinc perfecta sanitati huius uiri sanitas. Non solum enim corpore sanatus est, sed & corde adeo sanatus est, ut Iesum perfectè agnosceret, orans ut cum illo sibi esse liceret, eo quod ex- pertus esset eius in se bonitatem ac potentiam. Verum non permi- sit Dominus, idque tum ob id, ut uult Theophyl., ut indicaret Do- minus quod licet non sit secum, gratia tamen eius protectus à dæ- moniacis insultibus liber futurus esset, tū ut hi qui humano quo- dam timore Christi præsentiam adhuc ferre non poterant habe- rent sui, ac gloriæ diuinæ aliquem præconem eis gratiorem. Ob- seruandum autem non dixisse Dominum, narra uanta ego tibi fe- cerim, uerum quanta tibi fecerit Deus humilitatis certè formam nobis tribuens, ut omnia nostra bona opera Deo tribuamus. Ille autem tanquam gratus narrabat quæcunque illi fecisset Iesus.

Sanatur Paralyticus per regulas demissus.

Matth. 9. Marci 2. Luc. 5.

CAP. XXXII.

*H*Actum est autem cum redisset Iesus & cum transcen- C. 8.
disset in nauim rursus trans fretum, conuenit turbæ a mul- B. 5.
ta ad eum & erat circa mare. [C.] exceptum eum turba.
Erant autem omnes expectantes eum. Et uenit, & in-
trauit iterum in ciuitatem suam Capharnaum post B. 2.
dies aliquot. Et factum est in una die, & auditum est quod in domo e. C. 5.
set, & confestim conuenerunt multi, ita ut non caperent neque ad ian-
nuam. & ipse sedebat docens, & loquebatur eis uerbum. Et erant 2. offe-
-rarij sedentes & legis doctores qui uenerant ex omni castello Gali-
-lee. & Iudæe. & Hierusalem: & uirtus Domini erat ad sanandum + b. o. offe-
-eos. Et ecce uenerunt ad eum uiri + portantes ei in lecto homi-
-nem qui erat paralyticus: qui à quatuor portabatur. Et non in i. para-
-uenientes quæ parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra te-
-ctum, & nudauerunt tectum, ubi erat, & patefacientes per regulas lecto iac-
-tè submiserunt eum cum lecto in medium ante Iesum. Cum au-
-tem uidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico: Confide fili remit-
-tatur tibi + b. cum

Legio quo
numero
constet.

GARAZ-
noru pec-
catorum.

offerre eum tibi peccata tua. Et ecce erant illi quidam de scribis pharisaeis & taperiis cogitare & scribis & pharisaeis dicentes. Quid hic sic loquitur? hic blasphemias: Quis potest dimittere peccata nisi solus deus? Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitaret intravit respondens dixit ad illos: Vt quid cogitatis ista mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere: Surge, & tolle grabatum tuum, & ambula? Item sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittere peccata? tunc ait paralytico: Tibi dico, surge tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Et tulit lectum in quo iacebat, & abiit inde coram omnibus domum suam, & magnificans Deum. Videntes autem turbamurba timorati Et stupor apprehendit omnes. Et magnificans Deum quod dedit talem potestatem hominibus. Et repleti sunt timore dicentes: Quod vidimus mirabilia hodie. Numquam sic vidimus.

Factum est autem cum redisset Iesus & cum transcendisset in ierusalem intra se precebat, ad eos rediit dominus quibus se gratum fore ausus cogitavit. Et venit & intrauit in civitatem suam Capharnaum. Cum hic autem offerrebat ei paralyticum. Et percipue satis significet paralyticum hunc oblatum in civitate ea, in qua dominum venisse dicunt, in quam ideo solum venisse eum videri potest dixisse, ut indiceret ubi miraculum hoc factum sit: recte secundum Chrysostrum. Quomodo enim hic Mathaeus dixit dominum relicta civitate Nazareth venisse & habitasse in civitate Capharnaum, iam deinceps civitatem Domini vocat Capharnaum: eo quod in ea principalem iam sibi delegisset habitationem, quamvis neque in ea vel tantum proprii habitaverit. esset in quo caput suum reclinarat.

Et auditum est, quod in domo esset, & conuenerunt. Et cum dicitur auditum est quod in domo esset, satis significatur dominum hunc ingressum fuisse in domum, priusque ipsum abdidisse se in domum, quam aduentus ipsius innotesceret vulgo. Verum ut potest latere sol, ita nec dominus Iesus. Rumor enim a paucis ortus ut fit, iam per omnem civitatem sparserat Iesum esse in ea. Et gloriae fama mori tanta vis hominum eo confluit, ut non tota domus impletur: sed etiam non caperent multitudinem eorum, quae sunt circa ianuam. Ita enim intelligendum quod non habemus, ut non caperent neque ad ianuam, quod Graecis est dicitur propter articulum sic enim habent. Et non caperent neque ad ianuam. Et non caperent neque ad ianuam.

hoc est, ut nequaquam caperent eos neque ea, quae erant circa ianuam.

Et viri domini erant ad sanandum eos. Hebraismus est pro eo quod est, virtutem suam exerebat Dominus ad sanandum eos, nepe quotquot aderant, egerentes eius ope.

Et ecce venerunt ad eum viri portantes ei in lecto hominem. Pulchre Evangelista hic insinuant primum quidem magnitudinem motu in hoc paralytico, deinde vero & fidei magnitudinem, quam in Christo habuerunt, qui eum portabant, & ardens ac indefessum iuvandi proximum desiderium, ac studium. Porro cum sequitur.

Videns autem Iesus fidem illorum, relatiuum illorum rectius cum Chrysostramo intelligitur simul referri ad portantes, ut simul non excludatur fides egri. Nequaquam enim illi dixisset Christus: dimitte tibi peccata tua, nisi & ipse fidem habuisset. Nam quamquam sanitas corporalis conferri alicui possit a Deo, & collata sit aliquando a Christo solo intuitu fidei alienae: spiritualis, tamen sanitas, quae in peccatorum consistit remissione in adultis accipi non potest sine propria fide. Cum autem Saluator in Evangelijs toties fidem commendat rectissime dicitur nomine fidei, cum ei tribuitur salus, & assensum omnium quae volumus, completi utrumque nempe & assensum illum firmum in credendis de Deo, ac Christo, & fiduciam ex illius omnipotentis bonitate conceptam: quamvis in quibusdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatem & assensum illum mentis, in quibusdam vero ad ipsam fiduciam: Ita enim duo haec adinvicem coherent, ut nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquam impeteret a Deo. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cum dicitur dominum vidisse eorum fidem. Magnam enim de Christi potentia simul, & bonitate conceperant opinionem, atque ex hac opinione firmaque credulitate magnam etiam fiduciam atque spem consequendae salutis, quam desiderabant: quam de Christo fiduciam & opinionem declarabant, dum tantum laboribus, & molestiae non dubitarent subire, omni postposito pudore, ut egrum Christo praesentarent.

fides mult. 2a complectitur.

Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Confide inquit, hoc est, bono animo esto, certo sperans te consecuturum desideratam corporis sanitatem. Nam remittuntur tibi peccata tua ob quae morbum hunc incidisti: dicit ergo confide, non quia non habebat fiduciam, sed ut ea fiducia non remitteretur, imo potius augetur.

Et erant illi quidam de scribis sedentes, & cogitantes. Et Scribae, & Pharisaei Legis scientia sibi placentes, & suam gloriam obfcurari fama Iesu dolentes, mox in verbis Domini inveniunt, quod culparerent. E Prophetarum enim & Moyse libris didicerat solus esse

Psal. 43. Blasphemia in Deum.

172 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.
esse Dei condonare peccata. Itaque quoniam Iesum non nisi ho-
minem Scribæ putabant, arguunt eum blasphemiam. De blasphemiam autem in Deum Scriptura dupliciter loquitur, vno modo de
quis de Deo male loquitur, tribuendo illi, quod eius dignitati de-
gat, aut negando de eo quod ei competit. Altero modo dum quod
derogat honori diuino, tribuendo sibi vel alteri quod Deo pro-
prium est. Proinde hoc loco dum dicitur apud Mattheum *hic blasphemiat*, sic est intelligendum hic blasphemiat in Deum, tribuendo
scilicet sibi, quod Deo soli competit, & ob id derogando diuina
dignitati.

Quo statim cognito Iesus spiritu suo quia sic cogitarent, &c. Quo-
niam Scribæ, & Pharisei Dominum tanquam blasphemum apud
se condemnabant, eo quod videretur sibi arrogare quod Deo pro-
prium esset, mox ostendit sibi competere quod etiam Scriptura
Deo proprium esse passim docent, dum declarat se cordium de-
inspsectorem; quod similiter Deo proprium est sicut remittere pec-
cata. Proinde bene Euangelista Lucas Christi diuinitatem insinu-
auit dicens, *ut autem cognouit Iesus cogitationes illorum*; perfectissimus
eo eandem significauit Mattheus dicens;

Cum vidisset Iesus cogitationes eorum. Plus est enim videre cogi-
tiones, quam cognoscere, cum cognoscamus etiã cogitationes
quorum ipsis nobis reuelantibus. Perfectissimè vero eandem sig-
ficauit Marcus dicens Dominum cognouisse cogitationes eorum
statim & suo spiritu, hoc est, non alieno spiritu quemadmodum pharise-
phetæ spiritu nõ suo, sed diuino cogitationes quorundam cognos-
cere & videre potuerunt. Hac autem Christi questione;

Quid est facilius dicere dimittantur tibi peccata tua, &c. Redde-
telligitur Dominum voluisse vtrunque horum esse æque difficile,
cuiusdemque virtutis esse vt habet Hieronymus & corporis, & ani-
mæ vitia dimittere. Verbum autem dicere accipi tunc debet pro
efficaciter & serio dicere. Quo verbo hic necessario Saluatoris
est, nec dicere potuit, vtrum est facilius remittere alicui peccata
an conferre solo iussu paralytico sanitatem; eo quod de blasphemia
arguebatur, quæ in dicendo consistit: quare vt ad illorum calum-
niam directe responderet dicendum erat, quid est facilius dicere
& non quid est facilius facere. [Aduertenda autem hic prudentia
Saluatoris; Cum enim Scribæ cogitarent apud se, Quis potest di-
mittere peccata nisi solus Deus; Non respondet, vt autem sciam
me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed vt sciatis quia
filius hominis habet potestatem, &c. efficaciter probans ex ipsa co-
gitatione scribarum se verum esse Deum, nec tamen id ob
humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam experientem,
& simul se verum hominem comprobans potestatem quem dimittere
di peccata competere sibi etiam quatenus homo est, & non solum
quod

quatenus Deus.] Illud autem, *in terra*, anxelin facit: significat enim
filius hominis non solum habiturum potestatem cum in celo est
vt regnaturus, sed etiam habuisse eum adhuc in terris verlatetur
in forma serui. Porro hæc verba, *Vt autem sciatis quia filius hominis*,
&c. rectius accipiuntur vt sint verba Christi iad scribas, quæ con-
tinuata fuerunt cum verbis quæ subiunxit conuertendo termi-
nem ad paralyticum dicens: *Surge & ambula*; sed Euangelistæ in-
terposuerunt illa verba, *(Tunc ait paralytico)* per parenthesis legem
daj vt demonstrarent Dominum conuertisse se ad paralyticum di-
rigendo sermonem ad ipsum, postquam priorem sermonem partiẽ
dixit ad Scribas. Itaque Christi locutio imperfecta fuit, supple-
nda hoc, vel simili modo, respicite, & aduertite.

Surge tolle lectum tuum, & vade in domum tuam, &c. Non solum
surge precipit, sed etiam tollere lectum, vt quod fuit testimoniũ
infirmi tatis, fieret probatio perfectæ sanitatis. In domum quoque
abire præcepit, vt ne gloriam suam querere videretur si illũ apud
se retineret. Porro æditum sermonem mox manifesta, præsentia-
neque vis est consecuta. Non enim paralyticus paulatim, ac tan-
dem ægreque cepit se mouere, sed ad Iesũ vocem statim crexit
sele, quasi nullam vnquam sensisset paralytin, ac sublato in hume-
ros lecto per confertam hominum multitudinem egressus est: no-
uum, & antehac inuisum omnibus spectaculum exhibens, vt qui
paulo ante velut exanime cadauer à quatuor baiulis lecto affixus
portabatur, nunc gestiens, & alacer tantæ etiam sarcinæ gestandæ
solus sufficeret. Quid autem visis his Scribæ, vel cogitauerint vel
dixerint Euangelistæ non commemorant, nisi eos inrelligamus etiã
comprehensos à Marco & Luca, qui dicunt omnes obstupefactos.
Cæterum Mattheus turbarum solum meminit, nimirum
quod vulgus hoc miraculo conspecto magis obstupefactum sit, ac
simplici animo Deum glorificauerit, cum Scribas forte, & Phari-
seos inuidentiæ quidam zelus occulte torqueret.

Vocatur Mattheus & de ieiunio disputatur cum
discipulis Ioannis & Phariseorum. Matt. 9.

Mar. 2. Luc. 5. CAP. XXXIII.

L T post hac t exijt b rursus ad mare, omniſque turba
veniebat, & docebat eos. Et d e cum transiret a inde
Iesus, l vidit a hominem e publicanum nomine b Levi b praterires
Alphi l sedentem l ad telonium, a Mattheum nomine. l l a o in
Et ait illi: Sequere me. Et c relictis omnibus l surgens se telonio
cuius est eum e Et fecit ei conuiuium magnum Levi in domo sua. Et t a discipu-
factum est t cum accumberet in domo b illius: a ecce d l multi publi-
ciani & peccatores a venientes b simul l discumbant cum Iesu & dis- in domo
cipulis eius. b Erant enim multi qui & sequabantur eum. a Et a viden- d e. Erat
tes

multa turba publicanorum & scribarum eorum quia manducaret cum publicanis & peccatoribus murmurabant tunc dicens ad discipulos eius Quare cum canoribus & peccatoribus editis & bibitis manducat & bibit magister aliorum ster. Et hoc audito Iesus respondens ait illis Non necesse est ut bēt sani medico sed qui malē habent. Euntes autē discite quid sit illis erant recordiam volo & non sacrificiū. Non enim veni vocare iustos sed peccatores ad penitentiam. Tunc accesserunt ad eum discipuli & dicebant tunc erant discipuli Iohannis & pharisæorum ieiunantes & tu discipulus tuus & discipuli Iohannis ieiunant. Quare discipuli Iohannis ieiunant & tu discipulus tuus & discipuli Iohannis ieiunant. [sed] edunt & bibunt. Et ait illis Iesus Nunquid dicitur in lege & prophetis Ieiunare quāvis cum illis est sponsus. autem dies cum auferetur ab eis sponsus. cum ablatum dicitur ab eis sponsus tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem illis similitudinē ad illos. Quia nemo mittit commixturam panis in oīstis. autem a vestimento nouo in vestimentum vetus. valentibus & nouum rumpit & veteri non conuenit commixtura nouo. autem auferit supplementum eius nouum & a vestimento veteri. autem scissura sit. Et tunc nemo mittit vinum nouum in utres veteres. alioqui tunc dirumpet vinum nouum utres. & vinum effundetur. Non egēt qui sani debent & ambo conseruantur. Et nemo bibens vetus statim ieiunare dicit. Dicit enim verus melius est.

At illi dixerunt ad eum dicens Quare nos & pharisæi ieiunamus. Quibus ipse ait. filii nuptiarum. pote facere ieiunare dum assunt assumentes. Et post hæc exiit rursus ad mare omnis turba. Quo exiit Marcus narrat. nuntium ad mare rursus. ut scilicet doceret eo loco. ubi hominum multa confluere solebat multitudo. simile autem est Christum iam circa mare existentem. & ibi discipulo transiētem inuenisse ibi Matthæum sedentem ad telonium. Eit autem telonium Græca dictio deriuata a τέλος quod est stagal. vel mensa ipsa vestigalis. vel ipse locus. & domus. in qua sedent publicani. hoc est publicorum vestigalium redemptores & exactores. Et sic videtur Interpret accepisse in Matthæo vertit sedentem in telonio. Porro quod Matthæus proprium nomen ponit. Lucas vero & Marcus nomen leui. intelligendum est ipsum fuisse binominem. Verisimilius autem videtur Matthæum prius quidem dictum leui. ac deinde a Christo mutatum ei nomen vt Matthæus diceretur. Atque ideo videtur potius ieiunare & Lucas Matthæum leui vocasse. quod eo vocaretur nomen à Domino vocaretur.

Et ait illi. sequere me. Et relictis omnibus surgens. Obsecratio magna vocati Matthæi hic commendatur. quod ad vocem domini omnibus statim relictis non dubitauerit dominum sequi. Quod vtiq; leuitati non potest tribui. sicut calumnia sequi.

Porphyrus & Iulianus cum iam famā Christi celebris esset. & tan tūta esset Christi potentia cum maiestate quadam in vultu respiciens. mēto vete vt sicut magnes ferrum. ita & ipse quos vellet etiam primo aspectu trahere posset. vt habet Hieronymus.

Et fecit ei conuiuium magnum leui in domo sua. Marcus domini plenitudinem in domo leui recubuisse dicit. & Lucas a leui conuiuium. nem idque magnum paratum domino commendat. Porro conuiuium maius. unum istud non dicitur ob id potissimum magnum. quod in eo neque multi fuerint conuiui. sed potius quod opulentum esset. & preciosum. De publicanis autem. & peccatoribus. qui dicuntur simul rumpantur cum Christo venisse. & discubuisse in domo Matthei incertum an utres à Matthæo fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationem redditurus ob quā hi aderant cōiuiui. subiicit. Erant enim multi. qui sequebantur eum. Quod sic videtur accipere. peritū dum multos videntes Christi in vacando Matthæum benignitatem. ac videntes Matthæum sequentem. siue exemplo eius. siue etiam voce eius. & uocari. simul cum ipso secuti sunt dominum. Vnde quidā libi legunt. qui & sequebantur eum. Porro vnde peccatores. qui hic & alibi publicani cōparantur. videtur fuisse homines vite apertē male. qui forsā ob aliqua crimina ciecti erant extra synagogam. habita scribis. & pharisæis velut excommunicati. Peccatores.

Et videntes pharisæi & scribæ eorum quia manducaret. Scribæ vero & pharisæi de scientia. & sanctitate sibi placentes illicitum iudicabant cum publicanis & peccatoribus conuersari. & potissimum mensam habere communem. quod putarent hinc hominem iustum pollui. quem admodum secundum legis præscriptum polluebatur homo ex contactu animalis immundi. aut hominis secundum legis ordinationem immundi. Quod autem à Luca dicitur dixisse. Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis. à Marco vero & Mattheo. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister. vester nihil habet contrarietatis. Intelligi enim possunt vtrumque dixisse. & tamen si alterum solum dixerint vtrumque dixisse censendi sunt. Communis enim erat & discipulorum. & Domini culpa si quæ erat. Dominum tamen calumniari volebant. vt culpe huius auctorem.

Et hoc audito Iesus respondens ait illis. Non necesse habent. Primum quidem a conuiuii exemplo & officio medici eos confutat. Porro quod dicit. Non opus est valentibus medico. intelligendum. vt curentur. & sani sint. Indigent enim medico vt sanitatem conferent. Aut intelligendum quatenus sani sunt. Deinde scripturæ testimonio eos conuincit.

Misericordiam volo & non sacrificium. quod testimonium in hoc sensu esse intelligendum. Misericordiam volo plus. quàm sacrificium. patet ex eo. quod sequitur.

Et scientiam Dei plus quam holocausta. Tertio vero eos conuenit ex proprio suo officio, quod erat annunciare verbum Dei, & Deum homines conuerrere. Porro sententia illa; *Non uenimus in istos sed peccatores,* quæ uidetur significare quosdam fuisse quibus Christus non uenerit, qui tamen omnibus uenit; rectius intelligitur simpliciter per hanc Dominum etsi uenerit ad docendum sectus iustos, eosque saluandum, & in iustitia conseruandum; tamen uenisse ad uocandum eos, hoc est, conuertendum eos: enim hic uocare, ad Deum inuitare. Vt illud, *in poenitentiam,* quod à Luca adiectum est, & ponitur etiam apud Græcos in Matthæo & Marco non solum referatur ad peccatores, sed etiam ad iustos.

Et erant discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunantes, & ueniunt. Intelligendum est utroque simul conuenisse; Lucas tantum Pharisæorum meminisse, quod huius exhortationis esse autores, Matthæum uero discipulis Ioannis tribuisse hanc explanationem, quod forte hi soli uerbum nomine etiam Pharisæorum facerent. Pharisæi enim non se, aut suos discipulos tantum Dominum obijcere uoluerunt, sed & Ioannis discipulos secum addiderunt, per quos & loquerentur; quo causam Christi uel Ioannis toritate, quæ Christo, & populo gravis erat, deprimerent: de non solum suam, sed & Ioannis sanctissimi uiri institutionem monstrarent cum Christi institutione non conuenire.

Et ait illis Iesus: Numquid possunt filij sponsi lugere, &c. Duplicatione satisfacit propositæ questioni, prior desumpta est à sua pena, aut conditione temporis presentis quod scilicet tempus presentis non congruat ieiunio discipulorum, quod ostendit ex similitudine ad tempus gaudij uacantium lætitiæ nuptiali. In qua similitudine reuocat in memoriam discipulorum Ioannis, Testimonium Ioannis de se, quo prius testificatus erat Iesum esse sponsum cui à Patre cælesti sponsa esset deputata: ut uel ob hunc locum uiliter & necessario Euangelista Ioannes testimonium illud Baptistæ ab alijs præteritum narrauerit. Porro pro eo quod in Matthæo & Luca est, *filij sponsi,* in Marco uero *filij nuptiarum.* Græcè apud omnes *υιοι νυμφων,* hoc est potius filij nuptiarum, id est Hebræica phrasi ad quos pertinet sponso adiectæ & nuptialibus gaudijs perfrui: Hebræa enim phrasi id silius dicitur quod dicitur rei, quod uilla ratione ad illam attinet. Quem admodum autem apud Matthæum sub uerbo lugere comprehenditur ieiunare, eo quod; ieiunium luctus quidam sit: ita cum dicitur *tunc ieiunabunt,* sub uerbo ieiunare omnis luctus, afflictio, & inopia, comprehenditur. Porro quod Lucas dicit dixisse, *Domine Numquid potestis filios sponsi facere ieiunare, &c.* Notare uoluit interrogatores illos rem plane absurdam requirere. Bene autem notat abibit ab eis sponsus, quod significasset amoris in-sponso imperfectionem

fectionem sed auferetur ab eis siue per mortem à uobis inferendam siue per Alienationem à Patre.

Dicebat autem & similitudinem ad illos, Quia nemo immittit commissuram panni, &c. Alterâ iam addit rationem sumptam ab imperfectione discipulorum, quæ ratio ut bene intelligatur, aduertendum imprimis quod prior similitudo non eodem omnino modo narratur à Luca, atque narratur à Matthæo & Marco. Nâ Matthæus quidem & Marcus habent de commissura panni rudis, hoc est panni adhuc impoliti, & impexi, qui scilicet nondum à fullonibus apparatus est. Lucas uero habet de commissura uestimenti noui (sic enim habent Græca) pro eo quod nos habemus commissuram à nouo uestimento scilicet acceptam. Fieri enim potest ut utrumque dominus disiuuētū dixerit, quamuis si alterum solum dixerit, alterius sensus etiâ in illo includatur. Illud autem Matthæus tollit enim plenitudinē eius à uestimento, non nihil habet obsecratis, & ab omnibus penè malè intelligitur. Si autē Lucas conferatur cum reliquis, qui hoc dicunt, quod ab eo est omisum, sicut ipse ea dicit, quæ illi prætermiserunt, deprehendetur hic esse sensus. Is qui immittit huiusmodi commissuram, postea quia (ut dicit Lucas) non conuenit commissura à nouo, offensus dissimilitudine noui panni auferet plenitudinem suam, hoc est, supplementum suum quod affuerat à ueteri uestimento, & sic fit maior & peior scissura in ueteri ueste. Apertior autem esset sensus si pro eius, uertisset Interpres recipere cum relatiuum suam. Itaque omnes Euangelistæ simul collati significant ex commissura noui panni, uel noui uestimenti cum ueteri ueste duplex sequi incommodum, quæ admodum & in sequenti similitudine significatur duplex incommodum sequi, si uinum nouum mietatur in utres ueteres. Primum noui panni ruptura cū perditione illius partis quæ affuebat, secundum, uel maior scissura in uestimento ueteri ex ablatione assue partis nouæ, propterea quod non conueniat ueteri commissura à nouo panno accepta. Porro duæ istæ parabolæ non eodem modo ab omnibus applicantur ad propositum. Sic autē simpliciter intelligi potest, dominū his parabolis nihil aliud uoluisse, quam se ueluti assuturum nouum pannū ueteri, & uinum nouum immisurum utribus ueteribus; si noua ieiuniorum præcepta suis indixisset, eo quod illa suis propter illorū ueritatatem, hoc est infirmitatem non congruerent: sed futurum esset ut & nouæ doctrinæ, quæ etiam noua ieiuniorum præcepta contineret, uirtus omnis periret; & ipsi simul deterriti aueritate nouorum præceptorum resiliunt penitus à uirtutis perfectioris uia, quam sectari cepissent, amittentes etiam id boni quod habebant. Sic inquam rectius secundum quosdam intelligitur Christum discipulos suos uoluisse comparare utribus ueteribus, & uestimento ueteri propter eorum imperfectionem, & infirmitatem.

* et > **Et nemo bibens veteres statim vult noui, dicit enim, &c.** Hæc est ratio desumpta ab indipositione discipulorum propter consuetudinem. Hac ergo similitudine dominus comparat legis huius petitionem vino nouo, veterem autē legem veteri. Et bene quidem. Nā vt vinum nouum imprimis quidē austerius est, postea tē & suauis est veteri, & efficacius ita vt magis deleatet & inebriat: & noua lex primo quidē intuitu carni grauior videtur, vbi quis assueuerit paululū per eā magis inebriatur diuino amorem ac maiori dulcedine fruitur alacer factus ad omnia pietatis officia.

¶ adora bat eum
 ¶. ceci dit ad pe des Iesu.
 †. et vis net

Suscitatur filia archisynagogi & curatur E mortua
 sa. Matt. 9. Mar. 5. Luc. 8. CAP. XXXIII.

¶ **H**æc illo loquente ad eos * ecce princeps vnus accessit vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat. ¶ Et vidēs eū || procedit ad pedes eius & rogauit intraret in domū eius, quia vnicā filia erat ei septuaginta annorum & hæc moriebatur. ¶ Et deprecabamur multū dicens: Quonia domine filia mea in extremū est, & tu modo defuncta est: sed veni impone manum tuā super eā, & vt loquatur in fluxu sanguinis sequetur te. ¶ Et contigit dū iret, a turbis copulatus ab eis mebatur. ¶ Et ecce mulier quædam quæ fluxū sanguinis patiebatur duodecim annis, & fuerat multa perperam a copulatis medicis interrogata: & rogauerat omnia sua, nec quicquā profecerat. ¶ Sed magis dixerat: cū audisset de Iesu venit in turba retro, & tetigit vestimentū eius. ¶ Quia vel vestimentū tantū tetigerit salua ero. ¶ Et cōfestim t̄ siccatus est fons sanguinis. ¶ Et sensit corpore quia sanata esset à plaga. ¶ Et ait: Iesu me ipso cognoscēs virtutē qua exierat de illo, cōuersus ad turbas dixit: ¶ Quis est qui tetigit vestimentū meum? ¶ Negantibus autē vobis dixit: ¶ etrus qui cū illo erāt: ¶ Præceptor. ¶ turbamur multū & affligit: et dicitis quis me tetigit: ¶ Et dixit Iesus: Tetigit me quis nā ego noui virtutē de me exisse. ¶ Et circūspiciebat viduam quæ hoc fecerat. ¶ Vidēs autē mulierem quia nō latuit, iurauit: ¶ scies quod factū est in me: ¶ venit & procedit ante pedes eius. ¶ Ab quā causam tetigerat eum, indicauit coram omni populo. ¶ Et admodum confestim sanata est, & dixit ei omnem veritatē. ¶ Iesus autem videns eam dixit ei: Concede filia, fides tua te salua facit. ¶ Et ego sana à plaga tua. ¶ Et salua facta est mulier à plaga. ¶ Adhuc illo loquente venit nūquā ab archisynagogo dicitur. ¶ Quia filia tua mortua est, quid vltra vexas magistrū? ¶ Noli vexare magistrū. ¶ Iesus autē audio verbo hoc quod dicebatur. ¶ Noli timere. ¶ an: nūmodo crede, & cetera. ¶ Et venit in domū archisynagogi. ¶ Et cū venisset Iesus

> abijt cū illo || cōprimebant eum
 > erat in fluxu sanguinis
 > quædam
 > interrogata
 > dixerat
 > tetigit
 > iurauit
 > dicitur
 > ¶ Quia
 > ¶ Noli
 > ¶ Iesus
 > ¶ Noli
 > ¶ Et

num principis t̄ non permisit intrare secum quenquam, nisi Petrū, matrem se & Iacobum, & Iannem fratrem Iacobi, & fratrem, & matrem eum. ¶ verō puella. ¶ Flebant autem omnes & plangebant eam, & vidit tibi eum cines. ¶ turbamur multū. ¶ Et ingressus t̄ ait illis. ¶ Quid turbamini & ploratis? ¶ Nolite flere. ¶ At ipse Recedite, nō est enim mortua puella, sed dormit. Et t̄ deridebant t̄. ¶ venit enim scientes quod mortua esset. ¶ Ipse vero ei dicitis omnibus, ¶ affe quida mit patrem & matrem puella. ¶ qui cum eo erant, ¶ ingrediuntur ad principis t̄ ubi puella erat iacens. ¶ Ipse autem tenens manum puella, ¶ p̄ synagoga clamauit t̄ dicens. ¶ Talitha cum, quod est interpretatum: ¶ Puel ge, dicens la tibi dico surge. ¶ Et reuersus est spiritus eius, ¶ & surrexit puel ei. ¶ res la t̄ continuo. ¶ ambulabat: erat autem annorum duodecim. ¶ Et p̄dis: ¶ obstupuerunt stupore magno parentes eius. ¶ Et præcepit illis v̄s crede tam herement vt nemo id sciret, ¶ ne alicui dicerent quod factum tū t̄ non erat. ¶ Et iussit t̄ dari illi manducare. ¶ Et exit fama hac in vniuersam terram.

Hæc illo loquente ad eos, Matthæus id subiungit quod præcedens sequi dicitur: hoc illo loquente, vbi etiam Græcis est participium præsentis t̄po. ¶ tumul r̄ λαλῶντος vt ne quis putet præsens hic, vt frequenter in nostra versione, positum pro præterito. Diligenter autem explicat Marcus dicit illis: & Lucas hunc, qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principē t̄. At illa synagogæ, significans in condēnationem Pharisæorum & Scribarū dixit t̄. ¶ quanta iā esset fama, & opinio nominis Christi: quando nō solum iridebat simplex turba, sed etiam principes Iudæorum t̄ti Christum facebant, vt deperatā suorum salutem nō dubitaret ab eo petere, etiā eiecit espondendo ipsum, hoc est, vt habet Marcus & Lucas procedendo super turbam. ¶ intracōtrarij essent, eumq; calumniarentur. Verum difficultas nōnulla est quomodo Marcus & Lucas dicant eum dixisse filiam eius in t̄. ¶ Et tenuit. ¶ similiter autem, vt apparet, dicitur Marthæum breuitati studentē. ¶ Et t̄ postuissē nō tam eam petitionem, qua primo aggressū dominū petens. ¶ carus est, quam eam, qua postea nuntiata filij morte dominū præcabatur, idque nō verbis, sed fide potius, & desiderio animi; quod ostēdebat credendo verbis domini salutem filie pollicentis, eum. ¶ At ilque deducendo & sequendo in domum. Ergo quonia paucis narrare voluit Matthæus rogatum esse dominum, vt faceret quod eū postea fecisse manifestum est: secundam principis huius petitionem signo magis, quam verbis expressam cum prima eius petitione coniunxit.

¶ Et surgens Iesus sequetur eum. Quamquam bis imperfecta esset fides huius archisynagogi (nā & putauit dominū ægrā filiā nō posse t̄. ¶ illi sanari nisi & præsens adesset & manū ei imponeret. ¶ Dixit enim; dare)

sed veni, impone manum tuam super eam, & vivet, hoc est sana erit, liberaque a morte imminente) tamen quia pro tempore illo facta magna illa erat de domino fides; non reiecit eam dominus, sed obsequi volens sequebatur eum.

Et ecce mulier quadam, qua fluxum sanguinis patiebatur, &c. Bene pro maiori miraculi commendatione Evangelistæ maxime Marcus, & Lucas, morbi magnitudinem, & mulieris miseriam describunt; dum primo significant morbum valde fuisse diuturnum, & secundò tam incurabilem, vt arte medica non solum non potuerit curari, quanquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpeffa esset mulier, idque cum facultatum omnia dispèdio, sed etiam in peius semper proficeret: vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera, & miseranda.

Cum audisset de Iesu venit in turba retrò, & tetigit, &c. Cum audisset, inquit, de Iesu, quæ scilicet, & quanta fecisset miracula curando hominum infirmitates, quodque circa illa locasset. Quo significatur subita & facilis, fides huius mulieris. Non enim viderat adhuc Christum in curandis morbis potentiam, & benignitatem, sed tantum audierat de Iesu, & mox admirabilem eundem de illo concipiens miscet sese confertæ multitudini, accedit dominum, sed retrò, & latenter. Dicebat enim intra se, scilicet *solum tantum vestimentum eius tetigero (sana ero à plaga mea.* Porro fimbria, quam tetigisse hanc mulierem scribunt Matthæus & Lucas ea erat, quam dominus, sicut omnes Iudæi gerebant in inferiori parte vestis, in quatuor angulis ipsius, secundum præceptum Moysi quod habetur Num. 15. & Deuter. 22. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriam voluisse contingere, quam aliã quamuis vestis partem, quod ea insigne esset Iudæorum sanctitatis, & distinctionis illius populi à reliquis gentibus indicium: vnde Pharisæi tanti fimbrias has à lege præscriptas fecerunt: vt quo sanctiores cæteris viderentur, fimbrias suas magnificarent. Non est autem purandum mulierem hanc exultimasse fimbriæ aut vestis virtutem aliquam sanandi inesse, hoc enim, vt falsum erat ita superstitiosum fuisse credere, ac proinde non fuisse ipsius fides tantopere Domino laudata: sed Christum credidit tam sanctum, tamque per omnia salutificum, vt vel hastenus illi appropinquans confideret se ab ipso, aut à Deo per ipsum consecuturam salutem; quemadmodum ossa Helizæ in sese non habuerunt eam virtutem, vt solo contactu resuscitarent mortuum, sed ad declarationem sanitatis illius, Deus cadauer contingens Prophetæ ossa resuscitauit.

Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem qua exierat, &c. Virtus dicitur exisse à Domino non corporaliter, & localiter quæ si scilicet illum reliquerit, sed ratione effectus; videlicet quia virtus sanandi, quæ erat in Christo extra ipsum operabatur in mul-

liere, aut quia effectus ille miraculosus causatus sit à Christo. Loquitur autem Evangelista, similiter & Christus dicens apud Lucã: *Ego noui virtutem de me exisse.* Materialius iuxta captum simplicium: qui intelligebant Christi corpus esse veluti vas quoddam plenum virtute, & efficacia sanandi, ex cuius plenitudine aliqui distillaerent ad eos, qui curabantur, quemadmodum à calore intenso calor distenditur. Dicit autem Evangelista Christum in semetipso cognouisse virtutem de se exisse, & idem dominus de se dicit: non quod hoc cognouerit ex corporis sui sensibili aliqua mutatione, sed quod hoc cognouerit spiritu suo diuino, quem nihil latere potuit: quanquam hic rursus Evangelista & Christum locutus sit iuxta captum simplicium, quasi in seipso ex aliqua mutatione senserit efficaciam. Noluit autem dominus ipse indicare quis se tetigisset, nec miraculi modum, sed ipsam mulierem voluit aperire omnem veritatem: vt sic miraculum esset commendatius, præclariusque, & verius esse crederetur. Itaque quo confessionem miraculi extorqueret primùm quidem conuersus dixit: *Quis me tetigit?* Loquens nõ de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus, & alij, sed de tactu cũ fide, quo tactu, cum turba omnis Christum præmeret, sola hæc mulier Christum tetigit. Deinde verò etiam *circumspicebat videre eam qua hoc fecerat.* His autem signis mulier intellexit statim dominum esse interrogantem & circumspicientem non ignorare eam, quæ tetigisset, sed tantum requirere confessionem. Proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirum quod metuebat ob furtim acceptam sanitatẽ dominum offensum maium morbi reuocaturum, aut etiam peius infliturum; aut saltem acriter obiurgaturum eã, procidit ante eum omnẽ veritatem ei aperiens. Itaque quod dicit Matthæus breuitati studens: *At Iesus conuersus & videns eam dixit, &c.* Non sic est intelligendum, quasi dominus tunc eam viderit, & allocutus sit mox cum se conuertisset: sed postquam conuersus esset, & ea contigisset, quæ postea narrant Marcus & Lucas, & illa tandẽ se prostrasset ante dominum tunc demum dominus eam videns dixit: *Confide filia,* hoc est bono esto animo, nec metuas tibi à me sanitatem eripiendam: adeo enim non displicet tua in me ista fides, vt hæc ipsa tibi salutis causa fuerit impetrando scilicet & promerendo eam. Sic enim solum dicitur fides saluum facere, & non effectiuẽ. Quod verò sequitur *Vade in pace,* hunc habet sensum; abi animo existens posthac tranquillo, quæ ob morbi malitiam, & metu suffurata sanitatis in tranquillo fuisti animo, volo tibi acceptam sanitatem ratam esse, atque perpetuam. Cum enim dicit *sana esto à plaga tua,* non sanitatem confert quæ iam acceperat, sed acceptam se ratam habere declarat, eamque confirmat. Quare quem subiicit Matthæus; *Et salua facta est mulier ex illa hora,* non sic est accipiendum, quasi ab eo tempore quo Christus eam allocutus

Fimbria Christi an virtus fuerit sanandi.

Fides quomodo aliquem dicitur saluare.

fuit, sanitatem receperit, sed salua facta est ex illa hora, qua scilicet hæc gesta sunt. De muliere autē ista, quæ qualisque fuerit scribit, Euseb. libr. 7. Eccles. Hist. cap. 14.

Adhuc illo loquente veniunt nuntij ab archisynago, &c. Hoc est, ab archisynagogi domo, quomodo Terentius dixit, Exit a nobis, id est, a domo nostra. Itaque cum ad desperandum prouocaretur a nuntijs non credentibus dominum mortuam posse suscitari, quod cum nondum fecisset audierat, a domino ad hæm animatus. *Noli, inquit timere, tantum crede & salua erit, quasi dicat, & Vidisti quæ efficax fuerit mulieris huius fides, audisti dictum ei, fides tua te salua fecit: & tu ergo etiam tantum crede, & propter fidem tuam salua erit.* Non enim difficilis est mortuam resuscitare, quam incurari aili morbo laborantem sanare.

Et veniunt in domum archisynagogi, &c. Noluit dominus multos tanto miraculo interesse, sed & prius omnem turbam cum discipulis dimisit, & ingressus domum eiecit omnem turbam tumultuantem, & plangentem, non solum in humilitatis exemplum, & vt ostentationis notam effugeret, sed etiam vt Pharisæorum inuidiam declinaret, a quibus nec cum tempus erat vt pateretur, atque ne in se turbæ fauorē nimis accenderet, rapereque illum ad creandum sibi in Regē. Paucos tamen quosdam interesse huic miraculo voluit qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni parati miraculi testes. Porro tibi cines quos dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui ad duci solebant, vt suis modis excitaret luctum in vicinis & amicis, ad quorum modos (vt testatur Lucianus in dialogo de luctu) gentes, a quibus Iudæi hunc ritum videntur mutuati, solebant ciuitatis omittere, & pectus pulsare. Hos ergo simul cum omnibus plangentibus eam eiecit dominus dicens: *Recedite: non est enim mortua, &c.* quasi dicat, lugetis hanc, & ad lugendum commouetis veluti mortuam, at non est mortua; mittite igitur luctum vestrum & tu multum. Et quidem verè mortuam esse sciebat, dicit tamen non esse mortuam, quod sibi non esset mortua, quodque mox esset vult a somno excitanda, nec ita esset mortua sicut illi existimauerat.

Ipsè autē tenens manū puella, clamauit dicens: Talitha-cumi. Quod clamauit, sicut & cum Lazarum excitabat, significabat se non presentem vocare animam, sed absentem: itemque mortis potentiam omnium quidē creaturarū viribus maiorē, sed verbo, & iussu suo inferri. Marcus autē ipsa domini verba recēdit: *Talitha-cumi* quoru alterū germanè Hebræum est, nempe cumi, quod surge significat, alterum verò, nempe Talitha Chaldæum est aut Syriacum, & puella significat. Cum autem Marcus expositurus Hebræica illa vocabula dicit, quod est interpretatū, puella tibi dico, surge, non est putandum etiā illa verba, tibi dico includi in duabus illis dictionibus: sed Marcus illa de suo adiecit, quo sensum vocantis, & imperantis

rantis exprimeret. Benè autem Lucas subiunxit; *Et reuersus est spiritus eius* significans non aliam illi insulam animam, sed eandem illam, quæ corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signum autem veræ vitæ & perfectæ sanitatis & ambulare puellam voluit, & cibum illi dari a parentibus. Quod vero precepit parentibus & discipulis ne cui dicerent, quod tactum erat, quantum sciret factum non posse occultum esse, eiusdem de causis fecit, quibus turbam omnem eiecit, nec nisi paucos voluit esse comites: videlicet vt effugeret tum apud eos, qui aderant, tum apud eos, quibus illi narraturi erant, notam captaræ, & quæ sita gloriæ humanæ; deinde vt & Pharisæorum inuidiam declinaret, & populi fauorem non minus in se accenderet, qui discretionem nonnunquam & ordine carens seditionum author est. Quantumuis autem dominus, quantum in se erat, hoc miraculo occultum esse voluit; *exijt tamen miraculi fama in vniuersam terram illam.* Sequitur enim gloria, & laus maxime fugientes.

Duo cæci curantur & vnus dæmoniicus.

Matthæi 9. CAP. XXXV.

Transseunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci clamantes & dicentes: Miserere nostri fili David. Cum autem venisset domum accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. & comminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes dissipauerunt eum in tota terra illa. Egressus autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Et eiecit dæmonio locutus est mutus, & mirate sunt tubæ dicentes: Nunquam sic apparuit in Israël. Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum eiecit dæmones.

Et transseunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci, &c. Cum è domo Principis Dominus transiret in domum suam, duo cæci, qui tumorem miraculorum acceperant atque ex eo conceperant spem adipiscendæ sanitatis, præsertim cum audissent illius beneficentiam nulli non expositam quantumuis humili: sequuntur Dominum appellantes eum procul ingenti clamore, quo desiderium sanationis, & ardorem fiducie declarabant. Porro quod Filium David vocant: significare voluerunt illa periphrasi ipsum esse Messiam. Quoniam enim celebre erat apud Iudæos Messiam nasciturum ex semine David; ipsum propria periphrasi vocabant filium David. Dicunt autem tantum *miserere*, nimirum quod recederent sola misericordia opus esse, vt à Christo visum reciperent tantam enim esse eius potentiam, vt si accedat grati-

Filius David periphrasis Messia.

ta misericordia, mox consecuturi sunt . quod quærebant.

Et dicit illis Iesus: creditis quia hoc possum facere vobis ? Vide quæ perfectam, & magnam declaret illorum fuisse fidem . Non enim dicit, Creditis quia hoc possum impetrare vobis, aut creditis quia istud potest fieri per me, sed quia hoc possum facere vobis: significans penes se esse authoritativam sanandi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt . Hinc patet rursus, quemadmodum prius diximus verbum, credere, & nomen fides in Evangelis non significare simpliciter fiduciam, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam vero assentimur . Hæc autem duo, nempe credulitas, & fiducia, simul videntur includi in nomine fides, cum subditur dixisse dominum; *secundum fidem vestram fiat vobis*; vt sit sensus, Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc confiditis me curaturum vos, ita fiat vobis . Non enim efficax est fides sine fiducia.

Capite superioriori.

Et comminatus est illis Iesus dicens: Videte ne quis sciat, &c. Pro verbo comminatus, est hic *ἐπιεικισμός*, quod proprie significat acriter, & velut iracundè comminari ac cum austeritate . Vox est enim a fremitu dicta . Quare autem Dominus acriter hoc illis iniunxerit, prius dictum est . Verum dubium est an isti, & alij quibus etiam Christus silentium indixit, peccaverint diffamando, hoc est, divulgando eum, & famam eius vbique spargendo . Proinde dicendum Christum, cum silentium patratæ miraculi quibusdam præcepit, non præcepisse hoc tanquam habentem potestatem & autoritatem obligandi aliquem; sed solum ex humilitate: ita vt ostendere tantum voluerit se suam non quærere gloriam ex factis miraculis; & instruere sanctos, vt quantum in se est, declinent humanam gloriam . Quare cum omnes intelligerent hoc præceptum esse humilitatis desiderium, non male fecerunt prædicantes Dominum: cum ad id tum ex naturali gratitudinis debito, tum ex debita virtuti laude tenerentur.

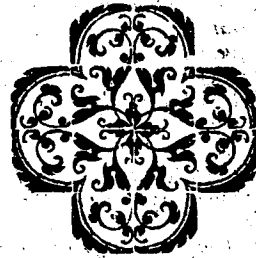
Egressis autem illis, ecco obtulerunt ei hominem mutum, &c. Mox egressis è domo cæcis offertur Domino miserimus homo: qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ vsu adimebat, nec mentis erat compos, vt salutem optare posset, nec linguæ, vt postularet, Quare dominus nullam fidem ab eo requirens, sed id offerentium fidem respiciens, nihil cunctatus, nec interrogans quicquam, eiecit dæmonium, & protinus locutus est mutus . Non enim erat natura mutus, sed dæmon linguam eius ligauerat.

Et mirata sunt turba dicentes: Nunquam sic apparuit, &c. Ratio istius admirationis in turbis, non erat vnicū illud curati demoniaci miraculum: sed quia videbant eum tam multa, tamque magna, cum tanta celeritate, facilitate, & autoritate patratæ miracula;

cum

cum reliqui Prophetæ pauciora fecerint miracula, & non nisi per inuocationem nominis diuini, & preces. Videtur autè *Verbum appariuit* hic poni impersonaliter, vt sit sensus; Nunquam visa sunt huiusmodi mirabilia in gente Israëlita, quam solam præ omnibus gentibus variis magnisque illustravit miraculis. Cæterum turbis præferentibus Christum omnibus Prophetis Pharisei inuidie stimulis concitati è contra detrahebant: calumniantes eum eiecit dæmonia non virtute diuina, sed ope Beelzebub principis dæmoniorum: notantes cum arte magica dæmones eiecerit.

Finis prima partis, quæ continet explanationem Capituli Concordiæ triginta quinque, hoc est præter pueritiam Christi, acta eius à baptismo vsque ad secundum Pascha, acta scilicet vnus anni, & aliquot mensium.

M, PARS

PARS SECVNDA

Continens Acta Christi, à secundo Paschate
vsque ad tertium, hoc est Acta secundi
anni prædicationis eius.

Sanato in sabbatho homine qui laborauerat. 38. an-
nos, disputat cum Iudæis Dominus. Ioan. 5.

CAPVT XXXVI.

POST hac erat dies festus Iudaorū. & ascendit Iesus Hierosolymā. Est autē Hierosolymis in Probatica piscina qua conominatur Hebraicē Bethesda. quinq; porticus habēs. In his inacebat multitudo magna lægentium, cæcorū, claudorū, aridorū, expectantiū aqua motū. Angelus autē Domini descēdebat secundū tempus in piscinā, & mouebatur aqua. Es qui prius descēdit esset in piscinā post motionē aqua, sanus fiebat à quacūq; detinebatur infirmitate. Erat autē quidā homo ibi triginta & octo annos habēs in infirmitate sua. Hæc cū vidisset Iesus iacentē, et cognouisset quia multū tēpus haberet, dicit ei Vis sanus fieri? Respondit ei læguitus: domine, homo nē non habeo, ut cū turbata fuerit aqua, mittat me in piscinā: dū uero nio enim ego, alius ante me descēdit. Dicit ei Iesus: Surge tolle grabatū tuū & ambula. Et statim sanus factus est homo ille et sustulit grabatū suū & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illa. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatū tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dedit: Tolle grabatū tuum & ambula. Interrogauerit ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatū tuum, & ambula? Is autem qui sanus effectus fuerat, nesciebat quis esset. Iesus enim declinavit a turbā constituta in loco. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abijt ille homo, & nuntiavit Iudæis quia Iesus, esset qui fecit eum sanū. Propterea persequēbantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbatho. Iesus autē respondit eis: Pater meus vsq; modo operatur. & ego operor. Propterea ergo magis quærebāt eū Iudæi interficere, quia non solū soluebat sabbathū, sed & patrem suū dicebat Deum, equalē se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis: Amen dico uobis nō potest filius a se facere quicquā, nisi quod uiderit patre faciēte: quacunque enim ille facit, hæc & filius (similiter facit). Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit & maiora his demonstrabit ei opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitāt mortuos et uiuificat, sic & filius, quos uult uiuificat. Neq; enim pater iudicat quengquā, sed omne iudiciū dedit filio, ut omnes

honorificent filium sicut honorificant patre. Qui non honorificat filium, nō honorificat patre qui misit illum. Amen dico uobis, quia qui uerbum meū audit, & credit ei qui misit me habet uitā aeternā, et in iudiciū nō uenit sed transiit a morte in uitā. Amen amē d' uobis, quia uenit hora, & nunc est, quando mortui audient uocē filij Dei. & qui audierint, uiuent. Sicut enim pater habet uitā in semetipso, sic d' d' & filio habere uitā in semetipso. & potest atem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia uenit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocē filij Dei: & procedet, qui bona fecerunt, in resurrectionē uerā: qui uerō mala egerūt, in resurrectionē iudicij. Non possum ego a meipso facere quicquā: Sicut audio iudico: & iudiciū meū iustū est, quia non quero uoluntate meā: sed uoluntate eius qui misit me. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meū non est uerū. Alius est qui testimonium perhibet de me. & scio quia uerū est testimonium eius quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem. & testimonium perhibuit ueritatis. Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico ut uos salui sitis. Ille erat lucerna ardens: & lucens. Vos autem uoluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium minus Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater, ut perficerem ea: ipsa opera quæ ego facio, testimonium: perhibent de me, quia pater misit me. & qui misit me facio, ipse testimonium perhibuit de me, neque uocem eius unquam audistis, neque speciem eius uidistis, & uerbum eius non habetis in uobis manens: quia quem misit ille, huc uos non creditis. Scrutamini scripturas, quia uos putatis in ipsis uitam aeternā habere. Et ille iurāt quia testimonium perhibent de me: & non uultis uenire ad me, ut uitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognoui uos quia dilectionem Dei non habetis in uobis. Ego ueni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius uenerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo uos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? & gloriam quæ a solo Deo est non queritis? Nolite putare quia ego accusatus sum iura uos, apud patrem est qui accusat uos, Moyses, in quo uos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsūtā & mihi, de me enim ille scripsit. Si autē illius literis nō creditis, quomodo uerbis meis crederetis?

Post hac erat dies festus Iudaorum, Nisi fateamur illud festum fuisse Pascha, non poterimus ex Euangelij colligere Christum tres annos cum aliquot mensibus prædicasse: quod tamen à Daniele u. D. m. 9. tincinatum fuit, cum dicit Christum confirmaturum pactum multis hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomada: defecturam hostiam & sacrificium, per mortem scilicet Christi antiquam omnia legis sacrificia. Et uero ad designandum annos & tempus prædicationis Christi (quod ab alijs fuit prætermisum) uideatur Ioannes tam accuratē Paschata annuerasse, quæ inciderunt in tempus prædicationis Christi. Quæ ergo hætenus contigerunt, acta sunt primo integro anno, & aliquot diebus, vel mensibus

manifestationis, & prædicationis Christi: quæque ex Mattheo, Marco, & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus illis vel quatuor mensibus, qui intercesserunt inter reditum Christi in Galilæam, & festum Paschæ reditum illum proxime subsequens, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta sequuntur.

Probatica *Est autem Hierosolymis, in probatica, &c.* Apud Græcos dictio probatica ebit datus casus, cui additur prepositio *ἐπι*, hoc est, in vel super probatica, quomodo Erasmo teste, antiqui quidam codices latini habent. Sonat autem probatica dictio Græca idem quod ouilla, vel pecualis. Hoc ergo nomine secundum hanc lectionem intelligitur significare locus aliquis in Hierusalem, in quo fuit forum ouium, vel potius in quo colligebantur, & afferuabant oues offerendæ à Sacerdotibus in templo. In hoc autem loco iam oportet intelligere fuisse piscinam quandam, quæ Hebraicè dicebatur Bethesda, non autem ipsam piscinam dictam probaticam [D. tamē Hieronymus planè ostendit se legisse dictionem probatica sine præpositione in nominatio casu, ut sit adiectiuum substantiuum, piscina, quomodo & Theophylactum ex commentario suo legisse apparet.] Porro lacus iste non vocatur hic piscina, eo quod in eo pisces viui afferuarentur. Est enim Græce hic *κολυμβηθρα*, quam dictionem alias Natarotarium vertit Interpret. Nec, tamē hic male vertit. Nam quanquam initio piscinæ dictæ sunt à piscibus, qui viui in eis seruabantur: tamen generaliter postea latini piscinam pro natarotaria acceperunt, imò & vasa lignea ampliora à Plinio piscinæ vocatæ sunt. [Hebraicum autem huius piscinæ nomen nempe Bethesda, si, ut est omnino verisimile, compositum sit ex *בית* & *שאן* significat domū, seu locum effusionis. Bethesda ergo dicebatur hæc piscina, quod è rebus,] & alijs ædificationibus locis aqua effunderetur in eam, siue quod ex altèro illo lacu, quem hiberim aquis adimpleri solitum, scribit Hieron. aqua inundaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piscinam.] Quinque autem istæ porticus hoc est, vacuæ domus, quæ erant veluti ambulacra, in circuitu lacu videntur exstructæ fuisse, vt in illis ægroti dæmorantur, vt apparet ex sequentibus. Dicitur enim: *In his iacebat multitudo magna languentium, cacorum, claudorum, aridorum, &c.* Hoc est contractorum, aut qui aliquam partem corporis habuerunt arida.

Piscina

Iram. 3.

Bethesda.

Lib. de locis Hebraicis.

Angelus autem Domini descendebat secundum tempus, &c. Græcè non est autem, sed enim. Nam reddat ratio, quare ibi aderat languentium multitudo. Nec est Domini, sed tantum Angelus enim. Quod autem dicitur Angelus descendisse secundum tempus, hoc est certo tempore, sic est accipiendum, vt significetur non semper quidem Angelum mouisse aquam, sed certis quibusdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idque non solum semel

mel in anno, sed frequenter, vt est verisimile. Ideo enim in portici bus decumbebat multitudo magna languentium.

Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens, &c. Hunc ex omnibus languentibus hic iacentibus, quo miraculum esset insignis, vnum elegit Dominus, qui & erat maxime deploratus, & maxime miserandus, vt & qui immedicabili, & vetustissimo morbo tenebatur, & humano subsidio destitutus erat, quo respectiue deferretur in aquam. Interrogat autem Dominus egrum, num velit sanus fieri quamuis id notissimum esset: primum quidem vt ægri patientia omnibus manifesta fieret, deinde vt ex eius verbis morbi vis, & humani subsidij inopia conspicua fieret, postremum, vt illum excitaret ad petendum aliquam opem à se, sique disponderet ad perceptionem beneficij. [Non dixit autem Dominus, vis te sanè, tum quia erat ab omni arrogantia alienus, tum quia æger nequaquam ipsum agnosceret quare nec fidem ab eo requisit.] Itaque æger etsi Christum non cognosceret (nam Dominum cum vocat tantum honoris causa Hebræo more tamè aliquid bonæ spei concipiens ex tam alacri, & benigna interrogatione, indicat sibi non deesse voluntatem, & desiderium salutis, deesse autem opem baiuli, per quem maturè deportaretur in aquam huiusmodi responsione verecundè à Domino petens, vt ipse, qui validus esset, ac, vt videbatur ex compellatione, misericors, sese deferret, cum esset tempus, in piscinam, non ausus tamen id à Domino explicite, & aperte petere.

Dicit ei Iesus; Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Statim quæ admoldo alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectum suum in testimonij perfectæ sanitationis, ita & huc egro. Et quanquam esset Sabbathum, in quo secundum legem alicui non licuisset alioqui lectum tollere, voluit tamen in Sabbatho istud Dominum fieri, tum quia in hoc factò licebat, cum esset ob gloriam Dei, sicut vbi eam licebat cedere Sabbatho victimas, tum quia per istud factum quod Iudæi putabant Sabbathis esse illicitum voluit se demonstrare esse Dominum Sabbati. Porro Iudæis sanatum languidum reprehendentibus, quod grabatum suum tolleret in Sabbatho, pulchrè ille respondit: *Qui me sanum fecit, &c.* Emphatice notare volens & illius auctoritatem, & diurnam morbi sui grauitatem. Cum autè hoc audito responso Iudæi ob tantum miraculum debuissent Deum glorificare, sanato gratulari, & miraculi auctore suscipere: contra eo quod peruersè essent infelicitatis autorem requirent ad nocendum. Et vide hic Iudæorum istorum malignitatem. Cum enim sanatus dixisset duo, nempe, qui me sanum fecit, & ille mihi dixit, & Chi non nominant Christum ab eo quod in eo commendari poterat, vt dicerent: *Quis est qui te sanum fecit, sed describunt eum ab eo quod videbatur calumniæ esse obnoxium, dicentes. Quis est homo*

homo ille, qui dixit tibi, tolle, &c. Is autem qui sanus factus fuerat, etiam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eum de nomine, ut ipsi eum nominare posset. Cuius causa redditur, cum subditur, Iesus enim declinauit a turba, &c. Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur prius nunquam dominum vidiisse, vel a domino, vel ab alijs intelligere quis esset.

Postea inuenit eum Iesus in templo, orantem videlicet, ut est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agentem. Et dicit ei, ecce sanus factus es. &c. significans scilicet propter peccatum ipsum incidisse in morbum, sibi que occulra etiam hominum peccata preterita nota esse. Quod autem homo ille abiens nunciauerit Iudæis Iesum fuisse, qui se sanasset, non videtur ex maleuolentia recisisse, sed potius pio affectu: volens Iesum tanquam diuinum hominem, & omnibus colendum Prophetam commendare. Vnde non respondit quod Iudæi interrogauerant, quis scilicet dixisset ei tolle grabatū, &c. sed quis se sanum fecisset, beneficium nominans, non factum; quod calumniari posse videbantur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore; partim quod inuidia gloriæ Iesu succenssi essent, partim quod caput veræ religionis non tenerent, nec intelligerent, sed spem solum religionis externam amplecterentur: non iam solum calumniabantur factum, & facti auctorem; sed etiam persequebantur eum, & querebant eum occidere (ut habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quam quia hæc fecisset, & faceret in Sabbatho: cum merito intelligere debuissent, eum qui hæc facere poterat, legibus Sabbathi teneri non posse, & deinde ea quæ fecit, talia esse, quæ legi Sabbathi non essent prohibita, ut qui cederebant in gloriam Dei & salutem hominum promouebant.

Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur. Est in hac Domini responsione occupat o eius, quod Iudæi fuerant Domino obiecturi, & simul rectoris calumniæ in Deum, cuius auctoritate putabant se Iudæi Christum rectè calumpniari. Nam Exodus 20. cum in Sabbatho interdicitur omne opus, adijcitur pro causa, quod Deus post opera sex dierum requieuerit die septimo, vnde colligere poterant Iesum non esse ex Deo, quod non cessauerit operari in Sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Contra ergo Dominus se defendit, eo quod etiam Deus Pater operatur in Sabbathis, ostendens verum intellectum Scripturæ asserentis Deum requieuisse die septimo. Non enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino operetur, sed quia non operatur noua genera, & species creaturarū. Et propterea non absolutè dixit Moyses Gen. 2. requieuit die septimo, sed apposuit; ab vniuerso opere, quod parrarat: Preter autem hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum species condidit.

est alia eius operatio, gubernatio scilicet, & providentia creaturarum & conseruatio earum, ob quam alia ex alijs prognerat: colapla restaurat, cælestia in continuo suo motu cõmet, &c. Atque hæc est operatio, quam dicit Patrem vsque modo operari. Notandum autem illud: Ego operor, dupliciter posse accipi. Primò illatitè, ut fit sensus iam datus: Quia Pater operatur etiam in Sabbatho, propterea & ego operor. Secundò ut fit sensus: Pater meus vsque modo operatur, & ego vsq; modo simul cum eo operor: quia quæcumque operatur, per me operatur. Quare quædoquidem mihi semper operandum est cum illo, non debuiam ab hoc opere cessare, quod calumniamini: cum sit vnus ex his, quæ Pater mecum semper, & quotis die operatur.

Propterea ergo magis querebant eum Iudæi interficere. &c. Non solum soluebat Sabbathum secundum ipsorum scilicet sententiam, Nam reuera non soluebat. Sic reuera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundum illorum sententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis. Iudæi domini responsione non solū non sunt mitigati, sed multo magis exacerbat, duo iam in verbis eius culpantes. Primum quod ipsum Deum faceret patrem suum, vel ut habent Græci significantius idior, hoc est, proprium. Secūdo, quod æqualem se Deo faceret, quod ex eo intellexerunt, quia seipsum æquabat Deo in operibus, & autoritate faciendi quæ vellet quotis tempore, eo quod dixerit se operari, quæ ille operabatur; aut ideo operari in Sabbatho, quia ille operabatur.

Respondit itaque Iesus & dixit eis. Respondisse dicit Iudæis impugnantibus ipsum de duobus, videlicet de ipso facto, & facti defensione.

Non potest filius ex se facere quicquam nisi, &c. Sensus est, filius non potest aliquid facere ex se, sed tantum (debet enim nisi, hic accipi pro se tantum) id potest facere, quod videtur Patrem facientem, quem sensum & constructionem sequitur Chrylost. & alij, Itaque illud, non potest, non solum non arguit potentia defectum, quomodo nec cum dicitur Deum non posse peccare, sed etiam summam filij perfectionem declarat, Nam præterquam quod hac oratione, Non potest filius à se facere quicquam, significatur filium non posse Deo esse contrarium, quod summæ est perfectionis, & primo est à Salvatore his verbis intentum: significatur etiam sanis identitas naturæ Patris & filij. Nam quod non potest filius aliquid facere ex se ipso, hoc ipsum est propter identitatem naturæ, quam à Patre accepit. Sicut è contra omnis creatura rationalis ideo potest aliquid ex se, quia habet aliam à Deo naturam, cum vero sequitur, Nisi quod viderit Patrem facientem, sic est intelligendum, quia id facit, quod scit Patrem etiam fecum, & per se facientem.

Quaecunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit. Debet hæc sententia vt bene probet & explicet superiorem, sic intelligi: Quæcunque enim Pater facit hæc eadem omnia & sola etiam filius similiter facit. Sic enim ex hæc sententia consequitur filium nihil facere ex se, sed tantum id, quod Pater facit plus tamē dicitur videlicet quod omnia illa faciat, quæ facit Pater. Adiectum est etiam aduerbium similiter, quo significatur filium non solum eadem facere, quæ facit Pater, sed etiam simili modo. Similitudo autem modi faciendi consistit in qualitatibus agentis ad ipsum opus. Quanquam enim Pater, & filius non similiter se habeat adiuuicem, similiter tamen se habeat ad communia ipsorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, scientia, dominio, potestate.

Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ. &c. Declarat modo vttramque supradictam sententiam, ostendens vnde fiat, vt omnia faciat, & videat filius, quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligens filium, demonstrat ei omnia, quæ facit. Sed difficultas hic est, quid sit demonstrare Patrem filio quæ facit. Verum simpliciter fuerit demonstrare, cum de Patre dicitur respectu filij, sic accipere, vt sit idem, quod facere aliquid illo cognoscente, ea cognitione, quam à Patre accepit. Additur autem ea cognitione, &c. quia non rectè diceretur filius demonstrare Patri, quæ facit, quia Pater ab illo non habet suam cognitionem. Itaque verbum demonstrare non significat actum illum æternum, qui est communicare filio suam naturam, & cum ea omnem cognitionē, nec significat actionem aliquam, quæ sit monstratio, sed tantum modum, quo Pater omnia facit. Ideo enim omnia dicitur Pater demonstrare filio, quæ ipse facit, quia quæcunque facit, non facit sic, vt filio sint, vel esse velit occulta: sed sic facit, vt filius per cognitionem sibi communicatam ab æterno omnia cognoscat.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini, &c. Maiora opera, quæ Pater filio est demonstraturus, vt ex sequentibus patet, sunt resuscitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum, & mortuorum: quæ sunt maiora opera quam fuerant quæ hæcenus apud Iudeos Christus fecit, sanando paralyticum, aut quosuis alios morbos curando, & eiciendo è templo ementes, & videntes. Resuscitationis autem opus Pater demonstraturus erat in resuscitatione Lazari, vnde conlectura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rursum in generali corporum resurrectione, ac animarum per gratiam suam viuificatione. Nam cum sequitur:

Sicut enim Pater suscitauit, &c. Videtur propter sequentia triplicem simul hanc Deo propriam resuscitationem complexus. Mirum autem modo hac sententia significatur ita filium, quā habet potentiam à patre accipere, vt tamen Patre in potentia non sit inferior. Quia enim filius est, necesse est à Patre habere, quod potest, à

quo habet & naturam. Quia vero sic viuificat, sicut Pater, & æque liberè: necesse est potentiam eius non esse inferiorem. Non est enim sensus Patrem quosdam seorsum viuificare, ac filium item simili modo alios seorsum quos vult viuificare: sed sicut Pater mortuos viuificat, idque ei proprium est secundum scripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium, &c. Potest rectè accipi hæc sententia, vt per eam probetur superior. Nam ex eo, quod omne iudicium filio sit commissum, quæ summa est potestas, non nisi Deo conueniens; consequitur eum etiam viuificare posse, quos velit. Iudiciariam enim potestatem etiam Deo propriam faciunt scripturæ. Itaque intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipsius, quando assumpta forma, in qua ab omnibus videri posset, dedit ei potestatem iudicandi homines sensibiliter. Et illud: *Pater non iudicat quenquam*, sic intelligendum; Pater non iudicabit quenquam sensibiliter, cui non sit homo, qui videri ab impiis iudicandis possit, & sensibili sententiā iudicare. De illo enim iudicio est sermo, quo mundus in nouissima die est iudicandus. Omne autem iudicium vocat vniuersale iudicium, vel omnes tam bonos, quàm malos iudicandi potestatem. Quod vero sequitur;

Vt omnes honorificent filium, &c. Rectius secundum Theophyl. & alios refertur tantum ad immediatè præcedens hoc sensu; Ideo Pater dedit Filio omne iudicium, vt omnes ob iudiciariam potestatem filium reuerentes honorificent illum. Iudici enim honor debetur. Huiusmodi autem Iudici, cui omne iudicium traditum est, debetur honor diuinus, cum necessarium oporteat eum, qui talis sit Iudex, propter hominem etiam Deum esse. Proinde bene dicit, *sicut honorificant patrem*, hoc est honore diuino, & cultu, quem vocant Patriam. Aduerbium enim sicut hic, & superius, non similitudinem, sed equalitatem potius, imò identitatem significat, hoc est similitudinem omnimodam.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, &c. Postquam dixit Patrem velle Filium honorari sicut seipsum, iam etiam amplius dicit significans primum quidem non solum decere, vt Filius honoretur sicut Pater, sed etiam necessarium esse debitum. Si enim non honorare Filium, est non honorare Patrem, debitum etiam est honorare Filium. Additur, *qui misit illum* in mundum scilicet hominem cum faciens, vt indicet rationem eius quod dixit. *Qui enim non honorat legatum alicuius, hoc ipse etiam non honorat, sed dehonorat mittente.* Additur & *Patre*. Nam hæc est altera ratio honorationis Filij: honorandus est enim Filius, tum quia Filius Patris honorandi, tum quia legatus eius, qui ab omnibus est colendus.

Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, &c. Ostendit modum, quo viuificari potest anima per Filium (dixerat enim prius Filium, quos vult viuificare) si scilicet audiat verbum, hoc est, doctrinam Filij, & credat. Duo enim hæc ad animæ viuificationem concurrere debent. Dicit autem, *credit ei qui misit me*, potius quam credere mihi, fidem scilicet referens ad personam Patris, quo per humilitatem sermonem suum faceret ludæis susceptibilitatem, nec illi tanquam iactandum ipsum dicerent. Cum autem subdit, *habes vitam æternam*, & non dicit habebit, manifestum est eum loqui de vita Animæ, quæ per fidem iustificatus consequitur in hac vitæ fidelis. Habet enim is inchoatiuè vitam æternam in se manentem, quæ in Dei cognitione & adæptione consistit, quæque perficietur deposito mortali isto corpore, atque eodem re sumpto etiam in illud diffunderet, ab omni miseria, & malo illud liberans. In eo vero quod sequitur.

Et in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam, sciendum apud Græcos prouenit, esse verbum *εξανα*, quod cum sit presentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro. Pro transitu autem Græcis indubie est præteritum tempus *παράβηται*, quod tamen etiam à quibusdã Græcis exponitur per futurum, vt prophætico more præteritum accipiatur pro futuro positum. Itaque hic duplex confurgit sensus. Nam si præteritum transit (sic enim constat esse legendum) accipiatur præteritiuè, sensus est; Non venit, hoc est, non est venturus in iudicium, hoc est, condemnationem mortis æternæ, sed iam æternam ante iudicij tempus transitu à morte animæ, atque à mortis æternæ obligatione, quam per peccatum inciderat, ad vitam æternam. Si vero præteritum pro futuro accipiatur, sensus est; Non veniet in condemnationem, hoc est, non condemnabitur morte, scilicet æterna, quam peccatis suis promeruerat, sed transit à morte corporis, ad vitam æternam. Veru' prior sensus, quem & Aug. sequitur, videtur verisimilior.

Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando, &c. Videtur omnino probabiliter hic nondum loqui de generali corporum resurrectione, de qua postea aperte loquitur, sed de resurrectione quorundam ad vitam hæc mortalem facta à Christo in Lazaro, & aliis, per Christum, aut alios sanctos reuocatis ad vitam: qua resurrectione Dominus hic confirmare voluit, quod dixit de inuisibili animarum viuificatione, quodque dicturus est de generali corporum resurrectione, cuius specimè quoddam fuit resuscitatio quorundam ad vitam mortalem. Dicuntur autem mortui corpore audire vocem Filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius, aut quia veluti si audirent, ita voci eius obediunt quemadmodum patuit in resuscitatione filiarum archifynagogi & Lazari, quos dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes.

Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit, &c. Potest ita ratio referri vel solum ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum, vel etiam simul ad alteram partem, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Habere autem vitam in semetipso in presenti loco est, habere eam in sua potestate constitutam, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impertiri possit, quibus velit, tanquam fons, & author omnis vitæ. Quod autem Pater dicitur dedisse, Filio habere vitam, Cyrillus intelligit quomodo, superius cum diceretur Patrem dedisse Filio omne iudicium, verum secundum Augustinum Chrysost. & alios intelligitur Pater dedisse non gratuito, sed naturali dono, habere vitam in seipso, gignendo scilicet eum per omnia sibi similem.

Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est, &c. Sensus est, dedit ei potestatem iudicandi omnes sensibiliter in nouissimo die, idque propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibiliter solus potest iudicare. Quoniam enim prius dixerat Patrem neminem iudicare, sed omne iudicium dedisse Filio: hic iam illius assignat rationem; Patrem scilicet ob id neminem iudicare; quia non est Filius hominis, ac proinde videri rum non posse à iudicandis hominibus, Filium autem constitutum iudicem mundi; qui scilicet iudicium sensibiliter exequatur, propterea quod cum eo quod est Filius Dei, etiam est Filius hominis. Atq; hic videtur loci huius verus esse intellectus iudicatus à Caietano. Quomodo: quæque autem locus hic vel distinguatur, vel intelligatur, semper illud Filius hominis, non potest hic accipi, quomodo ferè alias semper in Euangelis, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secundum phrasim Hebræicam idè quod homo.

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in, &c. Istud non solum referretur ad probandum ipsum habere potestatem iudicandi, sed & ad alia superiora, & mirari hic positum est pro discipulis credere, aut minus credere. Porro per eos, qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim, qui sunt in monumentis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem Filij Dei, quam audituri dicuntur omnes, qui sunt in monumentis à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem Filij, non sit aliud, quam sentire vim Filij volentes mortuos viuere! Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apost. 1. Thess. 4. Ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descender de celo. De qua voce etiam apud Matth. cap. 24. Mittet Filius hominis Angelos suos cum tuba, & voce magna. Ex quibus satis patet vocem aliquam sensibilem Angelorum, aut vnius archangelus

Michaëlis ministerio formatam, quæ etiam tuba dicitur tunc futuram, qua mortui excitabuntur: quæ hic vox Filij Dei dicitur, eo quod eius iussu facta, & ab eo habens suam efficaciam. Quod autem sequitur.

Et procedent, qui bona egerunt, &c. sensus est: Et procedent, hoc est prodibunt omnes e monumentis; qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectione vitæ, hoc est prodibunt ad hoc vitæ surgant ad vitam, æternam scilicet, & beatam, quæ sola verè vita est; qui vero mala egerunt, prodibunt in resurrectionem Iudicij, hoc est vt resurgant ad iudicium, hoc est condemnationem à Domino contra eos mox ferendam.

Non possum ego à me ipso facere quicquam, &c. Hæc eò spectant, vt quoniam dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia Filius hominis est: nemo putet, aut metuat, iudicium eius fore iniquum, eo quod omnis homo sit mendax, & falli possit. [Porro totus iste locus declarari potest de Christo, tam ratione naturæ diuinæ, quam ratione naturæ humanæ. Nam secundum naturam diuinam nihil potest Christus facere à se, quia illam non habet à se, sed à Patre, idque eandem cum Patre. Secundum item humanam naturam nihil potuit facere à se propter confirmationem animæ in bono consecutam ex vnione diuinitatis cum humanitate. Secundum vtramque etiam iudicaturus est, sicut à Patre audit. Audit enim etiam secundum diuinitatem à Patre, quia à Patre habet ab æterno omnium cognitionem.] Quod autem sequitur.

Non quero voluntatem meam, sic intelligi debet; Non quero voluntatem mihi soli propriam, & non communem cum Patre, quia talem voluntatem non habeo; cum secundum diuinitatem vna mihi sit cum illo voluntas, sicut & vna natura secundum humanitatem vero voluntas cum eius voluntate per omnia consentiens.

Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non, &c. Cum frequenter dominus de seipso testimonium perhibuit, & omnino verè sit testimonium eius qui de seipso dicit, Ego sum veritas: quidam præsentem locum sic intelligunt, vt repetatur illud, quod præcedit à meipso, vel subintelligatur solus, vt sit sensus. Si ego à meipso, vel si ego solus testimonium perhibeo de meipso, Verum rectius secundum Cyrillum, & Chryf. intelligitur Christus istud dicere non ex propria sententia; sed ex sententia & opinionione eorum, quibus loquebatur. Quoniam enim cognouit Iudæos iam apud se cogitasse, & dicere potuisse; Tu de te ipso testimonium perhibes; & ideo testimonium tuum non est verum; Nemo enim qui de se ipso testificatur, fide est dignus apud homines, propter suspicionem proprii amoris: ideo antecurrens illos; quod illi dicturi erant, dixit ex eorum sententia.

Alius est, qui testimonium perhibet de me, &c. Alius iste accipi potest vel ipse Pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipse Ioannes Baptista secundum Chrysostrum. Nam de illo mox sequitur. Dicit autem; *Et scio quia verum est testimonium eius, & eorum incredulitatem notans, & rationem subindicans ob quam ausus est hæc tam magnifica de se superius prædicare: nimirum quod certo sciret vera esse, quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Testes autem de seipso producturus dominus primum adducit Ioannis testimonium vt pote debilius, deinde vero alios tres maiores Ioanne; nempe opera, Patrem, & Scripturas. De Ioanne ergo aperte locuturus dicit.*

Vos misistis ad Ioannem, significans auctoritatem magnam apud Iudæos habuisse Ioannem, ita vt etiam iudicio eorum testimonium eius non possit refelli. Cum autem dicitur;

Testimonium perhibuit veritati, sensus esse potest, testimonium perhibuit mihi qui sum veritas, quomodo intelligit Cyrillus, aut potius simpliciter intelligendum est, ingenue testificatus est veritatem, & id, quod re vera testandum erat.

Ego autè non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, &c. Verba hæc ego non ab homine, &c. obscura sunt primo aspectu & pugnancia cum scripturis. Verum sensus satis apparet ex subiuncta aduersatiua; *sed hæc dico vt vos salui sitis.* Cum enim dicat se ibi vti, & adducere testimonium humanum propter eorum salutem: satis patet præcedenti sententia voluisse significare, se non accipere ab homine testimonium necessarium sibi, aut ex parte sua, sed propter hominum salutem, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt.

Ille erat lucerna ardens & lucens. Commendationem Ioannis subiicit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim coniungit Cyrillus hæc superioribus) tum vt significaret merito illius testimonium a Iudæis fuisse recipiendum, & eorum incredulitatè per oppositionem magis notaret. Lucernam autem vocat primum quoniam non suo sed alieno lumine persulsit apud eos, qui in caligine versabantur & tenebris. Secundo quia adueniente & lucente sole iustitiæ, Ioannes lux erat cessatura. Dicitur autem lucerna ardens, & lucens: ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat; qua & alios accendere studuit. Lucens verò per exteriorè doctrinam, & vitæ exempla. Quod autem sequitur.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius; hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam et si imprimis exultantes quod vir rarus vobis cælitus à Deo

Ioannes lucerna erat ardens, et lucens.

contigisset illius doctrinam probaretis: mox tamen per inconstan-
tiam veluti fastidio affecti cum contempseritis; ipsius de me testi-
monia nihili facientes, eiusque conuersationem improbares, adeo
vt diceretis dæmonium habere.

Ego autem testimonium habeo maius Ioanne. Interpres illud ma-
ius Ioanne reddidit bona fide, vt habent Græca ad verbum. Nam
illa habent *μεῖζω τῆς ἰωάννου*. Verum videtur in Græcis debere sub-
intelligi alius articulus scemininus scilicet *μεῖζω τῆς ἰωάννου*, ubi
sit sensus maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimo-
nium cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis.

Opera enim quæ dedit mihi Pater, &c. Pater Filio dicitur dedisse
opera secundum diuinitatem quidem, quia dedit ei cum natura
etiam potestatem operandi, secundum humanitatem vero quia ei
iniunxit, & facere dedit. Non ociose autem repetitur.

Ipsa opera quæ ego facio: facit enim ad maiorem asseuerationem
huiusmodi repetitio, & pronomen ipsa, emphasim auget. Est enim
sensus, etiam si nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per se-
se, & vltro testantur de me.

Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me, &c. Addu-
cit secundum testimonium maius, nempe testimonium Patris. Est

Patris de autem triplex testimonium Patris de Filio præter testimonium
Filio testi- operum, & testimonium Scripturarum; quæ etiam Patris sunt testi-
monia. monia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primum
in baptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox Pa-
tris de cælo dicens, hic est Filius meus dilectus, &c. Secundum est,
quod per internam reuelationem, & inspirationem redditur à Pa-
tre de Filio omnibus credentibus, de quo dictum est Petro: Caro &
sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in cælis. Tertium
est, quo testificatur per ipsa Filij à se missi verba, De quo supra cap.
3. Qui accepit eius testimonium signauit quia Deus verax est. Quæ
enim misit Deus, verba Dei loquitur. Et quanquã hoc loco videat-
ur potissimum loqui de testimonio Patris in baptismo perhibito,
propter verbum præteriti temporis, perhibuit, rectè tamen etiam
alia duo testimonij genera hic simul comprehenduntur, vt ex se-
quentibus patebit.

Neque vocè eius audistis, &c. Non est intelligendū dictum ideo
voce[m] Dei Patris Iudeos non audisse, quod voce[m] illam in bap-
tismo factã è cælo Iudei nõ audierint, quod scilicet absentes esset.
Dicitur enim nunquã eos audiuisse, & nõ solũ tũc cum Pater testi-
monij perhiberet vocẽ quãdã sensibili; sed intelligendũ Christum
loqui de voce, quæ propriè vox Patris esset, quomodo est vox ale-
qua animalis vox, facta scilicet corporis proprii naturalibus instru-
mentis: sicut quod de specie Patris dicit (*neg, specie eius vidistis*) intel-
ligendũ est de specie, quæ Patris naturã in se representaret. Vult
enim

enim dominus his verbis significare, quod alibi dicitur: Deum ne-
mo vidit vnquam, & nemo nouit Patrem nisi Filius. Iam illud:

Verbum eius non habetis in vobis manens, Videtur simile illi, quod
dicitur cap. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc est, non habet
locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in se, quia in
eis Pater testificabatur: sed non habebant in se manens, quia illud
non habebat locum in eis, hoc est, nõ recipiebatur ab eis, nec fixũ
sunt in cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei Patris ver-
bum, triplex illud, de quo prius dictum est, Patris testimonium.

Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam eternã, &c.
Tertium iam adfert de se testimonium maius testimonio Ioannis,
Iudæis satis apertum, magnæque autoritatis, & quod tergiversari
omnino nequeant, nimirũ scripturarũ autoritatem. Notandum au-
tẽ quod nõ dicat legite, sed scrutamini. Multa enim sunt in scrip-
turis obscure dicta de Messia, multa mysteria sub litera latentia,
quæ non simplici lectione, sed diligenti perscrutatione sunt capi-
enda. Et Iudæi quidem semper legebant scripturas, at non satis eas
scrutabantur, quemadmodum nec modo, nimirum quod in litera
semper hæreant, thesauros altè defossos nõ potentes inuenire. No-
tandum etiã secundum hunc sensum absoluit dictum esse Scriptu-
ras nõ has, aut illas, sed omnes, scilicet legales, & Prophetas. Bene
autem dicitur: *Vos putatis in ipsis habere vitam eternã;* non quod do-
minus velit eorum exultationem, aut expectationem reprehende-
re: sed quod vellet notare inane esse studium legis in ipsis, neque
hoc eos consequi in eis, quod expectabant, eo quod spiritu fidei
destituti tantum literæ inhærent, nec ad verum scripturarum
intellectum, per quem vitam æternam assequerentur, perueniret.
Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in scripturis, hoc
est, per scripturas, scilicet per earum intelligentiam, fidem, & obser-
uationem. Addidit autem.

Et non vultis venire ad me vt vitam habeatis, Nimirum quod prius
dixisset eos in scripturis querere vitam; significas eos sibi ipsi esse
contrarios, qui cum vitam in scripturis quererent, authorem ta-
men vitæ à scripturis demonstratum nolent recipere.

Claritatem ab hominibus non accipio. Postquam Dominus pro-
tulit ea, quæ sunt de se, testimonia, pergit Iudæorum redarguere
incredulitatem: & quoniam zelo Dei, ac legis Moisaicæ se puta-
bant contra dominum sanantem in Sabbato commoueri, domi-
nus contra ostendit eos, & Deo, & Moyse esse contrarios. Porro il-
lus claritatem, vel gloriam ab hominibus non accipio: sic videret
potissimum debere accipis non requiro gloriam ab hominibus, vel
gloriam quæ est ab hominibus non accipio, hoc est non magnifica-
tio, quia postea accipere gloriam humanam opponitur ei quod
est querere gloriam à Deo.

Ega, veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, &c. Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipis, hoc est, in cordibus ipsorum, quantumvis eam haberent in ore. Venire autem in nomine alicuius, est ab illo missum esse & omnia quæ quis facit illius nomine facere, hoc est, illius autoritate, & ad illius gloriam, & commodum.

Si alius venerit in nomine suo, id est, sua autoritate, nullum habens à Deo mandatam, sed in omnibus suam querens gloriam, hunc recipietis.

Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab insicè accipitis? &c. Ostendit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se ne suspicarentur prius, preoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humane: quo quantum tenebantur Pharisei, contra quos hæc maxime dicta videtur, ostendit illud Saluatoris, Omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.

Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem. Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humane atque incredulitate Iudæos reprehendit, excludit à se suspitionem, quæ venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moysi, quem illi in Christo reprehendebant, dicentes eum soluisse Sabbathum, & simul punitionem infidelitatis eorum significat per accusationem Moysi. Dicitur autem Moyses accusare Iudæos: quia declarat eos suis scriptis esse puniendos. Se vero dominus dicit non accusaturum, non quod nulla ratione eos accusabit, sed vsitato loquendi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primum accusaturum Iudæos. Deinde de significare voluit sibi non competere accusationem, cum sit à Patre omnium Iudæis constitutus. [Quod si queratur quomodo dicuntur Iudei sperare in Moysi, & tamen non credere illi? Respondendum credidisse illos Moysi in genere, non credidisse autem ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri: quod tamen tenebantur credere ex tam apertis & multis testimoniis.

Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis, &c. Argumentum est à maiori, quod in duobus consistit nempe in comparatione Moysi ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudæos auctoritatem obtinuerat, & in comparatione scripturarum ad verba. Sicut enim firmitus est, quod mandatur literis: ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quam non credere verbis.

Phariseos ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho offensos, confutat Dominus. Matt. 12.

Marc. 2. Luc. 6. CAP. XXVII.

Et factum est iterum: in illo tempore abiit Iesus per sara in sabbatho secundo primo. Cum subest autem: bairis: ambularet per sara discipuli eius esurientes. cæperunt progredi: vellere spicas & mâsineisse vel ducare confricantes manibus. Quidam autem habebant viscoris: videntes dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatho? dicebant ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatho. Et respondens Iesus ad eos dixit: Numquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit? risit autem esurivi ipse & qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositiones sumpsit, & manducavit, & dedit his qui cum ipso erant, quos non licet discipulis manducare ei, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus. Aut non legistis in lege quia sabbatho sacerdotes in templo sabbatho violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis quia templo quod non maior est hic. Si autem sciretis, quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. hæc dicebat eis: Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum. Itaque dominus est filius hominis etiam sabbathi.

Et factum est iterum in illo tempore abiit Iesus, &c. Illud iterum, quod est in Marco apud nos, cum non sit apud Græcos, non est accipiendum, ut significet secunda vice Dominum per Sabbata transisse: sed referri debet ad calumniam Phariseorum. Cum enim apud Marcum præcedant aliquot Phariseorum calumnie, significatur istud iam alteram sequi alia occasione Domino obiectam. In sabbatho secundo primo. Quod sit Sabbathum secundo primum de quo Lucas, certum haberi non potest: propter ea quod huiusmodi Sabbathi nusquam alibi fiat mentio, probabilissima autem videtur Chryso- stomi sententia qui hom. 40. super Mattheum dicit Sabbathum secundo primum dictum, quando quies & otium duplex erat: tam videlicet Sabbathum proprie dictum, quam solemnitatis alicuius incidentis: ut Sabbathum secundo primum tale fuerit, quale fuit illud, de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies Sabbathi. Et ob id videri potest dictum in Marco & similiter in Mattheo apud Græcos dominum transisse in Sabbathis per sara, videlicet quod dies illa bis esset Sabbathum: nisi velimus potius phrasi Hebraica intelligere pluralem numerum pro singulari positum ut in Sabbathis, sit in aliquo Sabbathorum, secundum hanc autem sententiam, Sabbathum istud, fuit Sabbathum aliquod proprie dictum, cui incidit vel festum novilunii, vel festum Pentecostes: neque necesse erit sabbathum istud accipere fuisse tam vicinum Pasceati quomodo alij accipiunt, quando non est verisimile multum inuenire facile perquisisse passim in agris spicas maturas, quas vellere potuissent discipuli, & commedere.

Discipuli eius esurientes, coeperunt progredi. & vellere spicas. Hoc est coeperunt progredi edo vellere spicas, vel vt habent Græca, coeperunt iter facere vellendo spicas. Quod autem apud Lucam dicantur Pharisei locuti discipulis, apud Matthæum, & Marcum ipsi domino, nihil habet repugnantia: Recte enim intelligitur prius quidem locutos discipulis, deinde mox etiam domino, volentes in eum torquere discipulorum eius crimen, & in discipulis ipsum calumniari.

Et respondens Iesus ad eos dixit: Nunquam legis quid fecerit. Et, Quonia Pharisei de scripturarum intelligentia gloriabantur: hic frequenter dominus eos notat de scripturarum ignorantia, & non recto intellectu. Id enim notat cum dicit: Nunquam legis, aut non legis, Et, si sciretis quid est, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hic defendit, quæ deinde sententijs apertis, & scripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplum desumptum à factò Davidis ostendit discipulorum factum licitum esse propter urgentem necessitatem. In quo exemplo duo sunt notanda. Alterum quod exemplum affertur non solum ex factò Davidis, sed etiam eorum, qui cum ipso erant, ad excludendum singularitatem Davidis, ne scilicet dicerent Pharisei Davidi id licuisse tanquam Regi, & Prophetæ domini. Hoc enim non potuerunt de cere de his, qui cum ipso erant. Alterum est, quod exemplum sumptum est à factò maiori. Nam longe maius est laicos vesci panibus propositionis quos soli sacerdotes poterant edere, vt scribitur Leuit. 24. quam operari in Sabbatho, vt patet ex eo quod multis de causis excusari potest operatio in Sabbatho, & sæpe accidit: semel autem tantum accidit, vt laici vescerentur panibus sanctis, quando etiam esurientium munditiam Sacerdos exquisiuit, vt patet. l. Reg. 21. [Quod vero istud Davidis factum in eo loco, vnde est desumptum, scilicet. 1. Reg. 21. dicitur contigisse sub Achimelech, hic vero à Marco, sub Abiathar principe Sacerdotum, qui fuit filius Achimelech: cum secundum phrasim Hebraicam illud sub Abiathar princeps sacerdotum, videatur omnino debere sic intelligi, Cum Abiathar esset princeps Sacerdotum: rectè dicitur Achimelech sacerdotè fuisse binominè, & dictum etiam nomine filij sui Abiathar. Videntur enim hæc duo nomina Achimelech & Abiathar patri & filio simul fuisse cõmunia, vt patet ex 2. Reg. 8. & 1. Paralip. cap. 18. Præterea quod hic dicitur fuisse quidam Dauid, quibus etiam dederit Dauid edendos panes propositionis, eum in historia Regum apertè dicitur Dauidè tunc fuisse solū: oportet intelligere non de his qui reuera illi aderant, sed de his quos Dauid finxit se habere comites in certo loco constitutos, quibus & finxit se daturum postulare panes: quos non solū pro Dauid ipso, sed etiã pro socijs eius, quos se finxit habere, non dubitauit dare Sacerdos. Id enim ad propositum Saluatoris sufficit, quod & Dauid non dubitauit postulare etiam pro socijs

suis,

suis, & sacerdos illi non dubitauit dare.] Dicuntur autem panes propositionis Hebraica phrasi, pro eo quod est panes propositi, videlicet ante faciem domini, & propitiatorium.

Aut, non legis in lege quia Sabbathis sacerdotes in templo, &c. Alterum hic affertur exemplum desumptum ex factò sacerdotum legis autoritate innitente. Quo quidem exemplo iam certius ostenditur factum discipulorum vacare crimine, quam superiore exemplo (quod tãquam debilius permittitur, idque ratione seruitij diuini. Sacerdotes enim in Sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia detrahunt pelles, ligna cõponunt, ignemque accendunt, & alia multa similia opera seruilia faciunt, idque legis autoritate, quæ in multis locis præcipit Sabbathis offerri sacrificia huiusmodi, & nominatim Num. 28. Huiusmodi autem operationem Sacerdotum vocat violare vel prophanate Sabbathum: quia reuera huiusmodi opera sunt seruilia ex suo genere, & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas Sabbathi. Quod autem hoc exemplum sacerdotum faciat ad excusationem facti discipulorum, ostendit cum subdit: Dico autem vobis, quia templo maior est hic, hoc est, in hoc loco, est enim hic aduerbium, non pronomen. Intendit ergo quod quemadmodum sacerdotes sine crimine sunt, dum in Sabbathis violant Sabbathum, eo quod eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt: ira & discipuli sunt innocentes, eo quod præserte & permittete eo, & ad seruitiũ eius faciunt, quæ fecerunt, qui maior est templo, vt pote templi dominus.

Si autem sciretis quid est, Misericordiã volo & non, &c. Hoc Offense testimonio (quod etiam supra obiecit Phariseis, notans eos & hic, & ibi de falsa gloria gloriatione peritæ scripturarum, ac de præpostera religione) & redditur generalis ratio eius, quod primum exemplum intencit, videlicet quare. necessitate aliqua constitutis permittendum sit potius aliquid, quod alioqui est contra legis ceremonias, quam exigenda, ab eis exacta legis obseruatio: & etiam ostenditur quam recte in secundo exemplo per factum Sacerdotum excusetur discipulorum factum. Si enim propter Sacrificiũ sinæda sacerdotibus est Sabbathi violatio: multo magis linæda est miseris propter misericordiam proximis debitã, quia gravior est Deo misericordia, quam Sacrificium.

Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, &c. Duabus iam sententijs omnem suã explicat intentionem, quarum prior prius respicit exemplum, posterior vero secundum. Priori enim sententiã, quæ est apud solū Marcum, reddit rationem eius, quod prius exemplum intencibat, nempe quod ob necessitatē non esset seruanda lex Sabbathi, eo quod non homo propter Sabbatum factus sit, sed contra Sabbathum propter hominẽ: ob cuius proinde necessitatem, vel magnã vtilitatem lex Sabbathi cessare deberet. Sabbatum autem

204 EPITOM. COMMEN. IN CONCORD.
autem propter hominem dicitur factum est institutum, videlicet
tunc vt secundum corpus requiesceret, nec perpetuis laboribus
frangeretur, aut auaritiæ torus deseruieret, tum vt mente Dei bene-
ficia siue in creatione, siue in redẽptione exhibita commemorans,
in pietate erga Deum iustitueretur, & ab ipso sanctificaretur.

Itaque Dominus est filius hominis etiam sabbathi, &c. Hæc est se-
cunda sententia qua declaratur secundum exemplũ videlicet cur-
recte discipulis se sequentibus permiserit Dominus Sabbathi vio-
lationem, quemadmodum Sacerdotibus permittitur ob sanctita-
tem templi, cui seruiunt. Marcus hanc sententiam ponit inferen-
do eam ex superiori sententia. Ex eo enim quod Sabbatum propter
hominem factum est, bene cõsequitur filium hominis, hoc est
ipsum Christum esse Dominum etiam Sabbathi; præsupposito
quod fit Dominus omnium hominum, & quod propter homi-
nis utilitatem promouendam in hunc mundum uenierit. Ex eo
enim quod filius hominis est Dominus omnium, quæ ordinantur
ad humanam salutem; consequitur eum etiam esse dominum Sab-
bathi ordinati propter hominum utilitatem; ac proinde ipsum re-
ctè sinere violationem sabbathi, quando ita hominum exitus vi-
litas.

Pharisæos ob sanatam in sabbatho manum ari-
dam offensos, rursus confutat Dominus.

Matt. 12. Mar. 3. Lucæ. 6.

CAPVT XXXVIII.

† venit.
b intro
iuit
▷ ma-
nam ha-
bēs arida
|| Obser-
uabant
autem:
|| sabbat-
his
▷ ha-
benti
|| Et di-
xit eis
circũ-
spectis om-
nibus

† *T* cum inde transisset, factum est & in alio sabbatho
† vt intraret iterum in synagogam eorum & doceret.
† Et ecce erat ibi homo▷ & manus eius dextera erat arida.
† Et obseruabant eum & scriba & Pharisæi si in sabbatho curaret, vt inuenirent unde
† accusarent eum. * Et interrogabant eum dicens:
† Si licet sabbathis curare? Vt accusarent eum. * Ipse vero sciebat cogitationes eorum.
† Et ait homini▷ qui habebat manum aridam: Surge.
† & sta in medium. * Et surgens stetit. † Ait autem ad illos: Ite-
† sus: Inuero vos si licet sabbathis benefacere, an malè animam saluam
† facere, an perdere? At illi: acbant. * Ipse autem dixit illis: Quis
† erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbat-
† his in foueam, nonne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est
† homo ouis. Itaque licet sabbathis benefacere. * Et t circumspiciens eos
† cum ira, conturbatus super cecitate cordis eorum, & tunc dicit homi-
† ni: Extende manum tuam. Et extendit & restituta est manus▷
† eius. * sanitati sicut altera. * Ipsi autem repleti sunt insipientia. * Exeun-
† tes autem pharisæi statim cum Herodianis consilium faciebant ad-
† uersum

EVANGELICAM. CAP. XXXVIII. 205

† uersum eum, quomodo perderent eum & colloquebatur ad inuicem quid
† nam faceret Iesu. * Iesus autem sciens cum discipulis suis secessit. dixit
† inde ad mare, & multa turba secuta est eum. * Galilea & Iu-
† dea & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui
† circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes que faciebat, ue-
† nerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis suis, vt nauicula sibi deseruieret sunt enim
† propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt in-
† uerterent in eum, vt illum tangerent quousque habebant plagas. * Et cura-
† uit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum eum facerent. * Et spiritus
† immundus cum illum uidebant, procidebant ei, & clamabant dicentes:
† Tu es filius Dei. Et uehementer excomminabantur ei, ne manifestaretur is-
† lum. * vt imple retur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem:
† Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit ani-
† ma mea: Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nun-
† tiabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis
† uocem eius. Arundinem quasi strati non confringet, & linum sumi-
† gans non extinguet, donec egerit ad uictoriam iudicium: & in nomine
† eius gentes sperabunt.

Et cum inde transisset, &c. Ex Matthæo intelligi potuisset istud
eadem die contigisse, qua superius tactum: sed ex Luca, qui in alio
Sabbatho factum narrat; constat alio die rem hanc gestam. Nihil
autem est repugantiæ quod apud Matthæum dicitur Iudæi ro-
gasse Dominum, si liceret sabbathis curare: apud Marcum uerò &
Lucã legitur dominus interrogasse eos: Intelligi enim potest Mat-
thæum Euangelistam Pharisæis tribuisse illam questionem; eò
quod ipsi obseruantes Dominum si sanaret in sabbatho, huius-
modi questionem animo uolebant. Notandum autem & Mar-
cum eum Luca dicere obseruasse Pharisæos dominum si in Sab-
batho curaret: non ut inde eius bonitatem & potentiam ag-
noscerent, & admirarentur, sed ut accusarent eum. Et Mat-
thæum similiter dicere, interrogasse eos Dominum si in sab-
batho liceret curare, non ut discerent, sed ut accusarent eum. Non
enim aut meliores, aut doctiores esse querebant: sed toti in hoc
vno erant vt occasionem aliquam calumniandi dominum etiam
† exire optima inuenirent. Et quidem hac sua questione putabant
† dominum capiendum utrumuis responderet. Si enim diceret cu-
† rare licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam con-
† trarium Mõysi, & legi eorum adfuturum. Si uerò diceret non licere
† curare accusaturi eum erant crudelitatis, impotentia; aut obiectu-
† ri erant, multo ergo minus licuisse discipulis in Sabbatho uellere
† spicas, nec filium hominis esse filium Sabbathi. Verum dominus
† spiritu diuinitatis sue sciens cogitationes eorũ, pulchre ipsorũ uer-
† suta cõfutauit. Et primũ homini habenti manum aridam, & man-

cam surgere, & in medium stare præcepit: idque tum vt omnes at tentos faceret adendo miraculo, tum vt miserabilis hominis calamitas ad misericordiam Pharisæos prouocaret, & à tam iniquo & sæuo iudicio reuocaret. Deinde cum sciret eos non moueri affectu pietatis, vincere studet interrogatione duas continere partes inter se contrarias, vt ex contrariorū inter se cōparatione veritas elucesceret. Nō enim querit solū si liceat sabbathis benefacere, sed si liceat sabbathis benefacere, an malefacere: hoc est, prodesse alicui an nocere. Hoc enim significant Græcæ dictiones *αγαθοποιῆσαι*, & *κακοποιῆσαι*. Et augendo questionem adiecit, *animam saluam facere, an: perdere*, hoc est vitam alicuius conseruare, an occidere. Nā anima hic pro vita posita est. Ex oppositione enim contrarii, quod absurdum erat admittere, insinuat necessario concedendum esse alterum, quod voluit asserere: & tan conuenire sabbatho benefacere, quam non conueniebat malefacere. Cum autem nec respondere auderent licere sabbathis malefacere, aut sinere perire proximum, nec rursūm respondere vellent licere prodesse proximo, ne suis ipsi verbis sibi calumniandi præterperet occasione, tacere elegerunt. Sic autem dominus questionem tum ab illis, tum à se propositam, adducto exemplo quodam ab ipsis petito, soluit, vt illos & auaritiæ conseruet, & immisericordiæ ac cæcitatatis extremis, dum id non per miserum fieri in homine, quod sibi permiserunt in oue. *Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, &c.* Notandum argumentū à minori, hoc est ab eo, quod minus videtur licitum in Sabbatho, quo argumēto hic dominus vitur, suā vim, & efficaciam habere in duobus, videlicet & in comparatione ouis ad hominem, & in eo, quod in subleuatione ouis concurrit affectus proprii lucri, in curatione autem hominis affectus misericordiæ.

Es circumspiciens eos cum ira, &c. Circumspexit oues dominus, si scilicet aliquis esset, qui quicquam vellet respondere. Circumspexit cum ira & indignationis declaratione, vt eos hac ratione ac erubescētiā, & respicētiā promoueret. [Fuit autē in Christo, quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia. Fuit tamē in Christo ira passio, non turbans rationem, sed potius propulsiva non redundans in alias vires, & nec impediens, nec turbans alia animæ actiones, quæ admodum turbat, sere in alijs.] Bene autē additur, *conuersus tuus*, vel potius cōdolēs (est enim Græcè *συλλυγόμενος* super cæcitate cordis eorum; vt intelligatur non iratus fuisse in istos homines, sed potius vitio ipsorum, ipsi autem hominibus condoluisset. Condolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quod scilicet, qui se prostēbantur duces cæcorum, ipsi haberent cor inuidia, & odio adeo occæcatum, vt clarissimam veritatem etiā postquam ob oculos posita esset, & explicata eis, non cernerent. Porro Græcè pro ablatiuo cæcitate est *πρωτό*, quæ distinctio etiā significat duri-

duritiā idque proprie. Patet ergo sensus esse extensior, dominū scilicet contristatum de duritia cordis eorum, nimirum quod nec aspectu miserabili placarentur, nec sermonē, & rationem cui contradicere non possent, recipere. Itaque cum iam dominus nihil prætermississet, quo potuisset Pharisæorum malignos animos placare, conuertit se ad hominem, & populo ad rei euentum inhiante, dixit homini: *Extende manum tuam*. Vix quæ ea vox audita est, & homo extendit manum subito sic mutatam, vt suis omnibus officijs fungeretur, sicut altera, quæ nunquam manca fuerat. Verūm hæc omnia nihil protecerūt in obstinatis Pharisæis, imò sceleratiores inde facti sunt. Vnde bene scripsit Lucas, ipsos repletos esse, *insipientia*, aut potius, quod maius est, amentia. Est enim Græcè *αωτία*, quod proprie amentiam significat. Nam quid amentia fuerit si hæc non erat, post facti rationem tanta cum modestia redditam, ob beneficium plane diuinum tanta etiā cum moderatione præstitum, tanto potuisse odio dominum prosequi. Et Marcus quidem dicit Pharisæos exeuntes statim captasse consiliū cū Herodianis de perditione Iesu, vt intelligere liceat Sabbatho hoc consiliū ab eis captatum, quo iam præpostera eorum religio, & amentia magis elucescit. Herodiani autem dicti sunt Herodis milites, & serui, non quidem Herodis Regis, qui iam mortuus erat, sed Herodis Tetrarchæ Galilææ. Cum his ergo consiliū captant, eo quod dominus esset Galilæus, ac proinde sub potestate Herodis præfecti Galilææ vbi verisimile est hæc contigisse.

Iesu autem sciens cum discipulis suis secessit inde ad mare, &c. Rursum se subduxit, eo quod nondum tempus esset quo se ipsum traderet voluntari ipsorum. Qua sua subductione veritate, & infirmitatem humanæ naturæ à se assumptæ demonstrare voluit, ac exemplo docere licitum esse persecutiones impiorum declinare. Quod verò Marcus postquam de expulsis dæmonibus dixit, subiicit: *Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum: si relatiuū eis, ad dæmones referatur, intelligenda est præcepti ratio illa, quæ superius est dicta, videlicet quod nollet se à dæmonibus prædicari, quibus etiā cum vera dicunt, credendum non est. Potest tamē, & fortasse melius relatiuū eis referri ad omnes quos sanabat, vt quod dicit Marcus, idem sit cum eo, quod dicit Matthæus,*

Vt impletur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, &c. Testimonium istud Isaiæ, quod habetur cap. 42. a Matthæo potissimum adductum est ad testificandam Domini mansuetudinem in superioribus demonstratam; tum in eo, quod illorum furori cessit, quos potuit multis, apertisq; verbis obidere, quosq; potuit etiā perdere, tum in eo quod manifestum se nollet fieri ab his, quos sanabat; ne Pharisæorum animi magis irriterentur: ostendens hæc ratione Evangelicam philosophiam non terroribus, non conuictijs,

Herodiani.

aut contentionibus esse defendendam aduersus rebelles, sed mansue tudine superaturam. [Aduertendum autem quod quanquam totum testimonium possit intelligi de Christo quatenus homine, quædam tamen esse quæ ei magis competunt secundum diuinitatē ipsius, vt illud, dilectus meus, in quo complacuit animæ meæ. Porro cum dictio puer latinis & Græcis *puer*, ambigua sit ad seruum & filium Hebraica dictio **ΥΙΟΥ** tantum seruū, & ministrum significat, nunquam autem filium. Et seruus quidē recte Christus dicitur, tum propter assumptam humanitatem, ratione cuius Paulus Exinanuit inquit, semetipsum formam serui accipiens, tum propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à Patre.] Sensus ergo est; Ecce seruus meus quem elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, ecce dilectus meus in quo vnice, & singulariter bene animæ meæ hoc est mihi complacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentia, & sic, vt per eum solum in multis hominibus complacitum sit mihi. Dicit autem animæ meæ, metaphoricè sibi animam tribuens; vt significaret sibi ex intimo affectu optimè complacitum in filio. Sequitur; *Ponā spiritum meum super eum*, secundum illud Is. 41. Et requiescet super eum spiritus domini, &c. Quod etiam visibiliter impletum est cum in Iordane super Christum in specie columbæ descendit Spiritus sanctus Patre dicente, quæ hic præcedit in Isaiā, hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem spiritum meum proferet, & annuntiabit non solum populo Israëlitico, sed etiam omnibus gentibus quæ antea in vanitate sensus sui ambulauerunt, *iudicium*; hoc est, id quod iustum est & æquum, per legem scilicet suam Euangelicam eos instruens de Iustitia solida, quam prius ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cum mansuetudine, placiditate, & suauitate, & non per vim, aut tumultum; ob id vates subiicit, *non contendet*, id est, non litigabit, *neque clamabit* aduersus contentiosos, *neque vocem eius* tumultuosam, aut iactandam, *quisquā audierit in plateis* quemadmodum solent facere, qui lingua belligerantur, aut seipsum iactant: sed audietur vox doctrinæ ipsius in Synagogis, circa mare, in deserto, aliisque locis doctrinæ accommodis. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimonij hoc Mattheus adduxit; quā etiam per sequentia confirmat dicens:

Arundinem quassatam non confringet, & lino fumigans; &c. Quæ cum valde variè exponantur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter secundum Chrysostr. & Theophyl. vt significetur dominum noluisse hostes suos perdere, quos tamen tam facile ei perdere fuisset, quā est facile arundinem quassatam confringere, & contere, aut lino tantum fumigans extinguere: vt ad significandum infirmitatem Phariseorum & omnium hostium Christi

comparatam ad potentiam diuinitatis Christi, hostes Domini arundini, eique quassatæ, hic comparati intelligantur, & lino fumiganti. Et bene quidē lino fumiganti, ad designandum etiam furorē eorum, quo accensi erant contra Dominum, sed quorum furorē tam facile fuisset Christo extinguere, quam facile est lino non ardens, sed fumigans tantum extinguere. Vel secundū Hieronymum & Hilarium, significatur Dominum infirmos, & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei, vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressurum contentione, clamore, & indignatione: sed contra potius mansuetudine sua ipsum eos futurum vt firmiores fiant, ac in Dei cognitione atque amore magis illuminati, & accenti. Porro pars hæc:

Donec eiciat ad victoriam iudicium. A Chrysostr. & Theophyl. sic intelligitur conuenienter ad sentum, quem intelligunt in verbis præcedentibus. Tam diu tolerabit mansuetè, & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudicium ad victoriam, hoc est, donec manifestum fecerit iuste se abieciisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradiendi suo iudicio occasionem: Velania scilicet ipsorum eò prorumpente, vt omnes intelligant eos meritò repulios. Tam diu inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinem, & extinguendo lino fumigans, quemadmodū fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano, & Tito. Secundum Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sentum quem intelligunt in verbis superioribus, sensus est; Infirmos, & imbecilles sua mansuetudine fouebit, & tolerabit, ita vt hac ratione tandem futurum sit, vt iudicium eius, quod Gentibus annuntiare venerat, ad victoriam perducatur; veritate scilicet vbi que obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur;

Et in nomine eius Gentes sperabunt; Tunc scilicet postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo, quod habent Hebræa, legem eius insulæ expectabant, hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari: sperat etiam salutem consequi per nomen eius.

Electis duodecim Apostolis differit Dominus in quibus sita sit beatitudo,

Matt. 5. Mar. 3. Luc. 6.

CAPVT XXXIX.

FACTVM

† *ascen-*
dens *duo-*
venerunt
||. Et im-
posuit Si-
moni no-
mē Petrus
Marcus
nō per pa-
ria recefet
Apostolos,
sed post
tres pri-
mos Petru
Iacobū, et
Ioannē sic
cōtinuat:
Et Andrēa
Et Philip-
pū, et Bar-
tholomā
& Mat-
thaum, et
Iacobū Al-
phai, &
Thadū et
Simonem
Chanana-
um, et Iu-
dā Iſcari-
otem qui
tradidit il-
lū. † *di-*
cebat *du-*
o quia ve-
strum ||.
Dei t.
quinūc fle-
scetur quia
debitis *di-*
nūc esuri
saturabi-
mini.

ACTIVM est autem in illis diebus exiit *b* & *o* videm
 * Iesus turbas *†* ascendit *†* in montem *†* orare. & erat
 pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, *o* vo-
 cavit *†* ad se quos voluit ipse *†* discipulos suos *†* & *o* cum
 sedisset. *†* *†* accesserunt ad eum *†* discipuli eius. *†* Et ele-
 git duodecim ex ipsis, *†* & fecit *†* ut essent duodecim cum illo, *†* & *†* ut mitterent
 eos predicare. Et dedit eis potestatem curandi infirmitates, & ej-
 cieri dæmonia. *†* quos & Apostolos nominavit. || *†* Simonem quem co-
 gnominavit Petrum *†* & Andream fratrem eius, Iacobum *†* Zebedæi,
 & Iohannem *†* fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanarges, quod
 est filij tonitrus. *†* Philippum *†* & Bartholomæum, Matthæum *†* & Tho-
 mam, Iacobum Alphai *†* & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam
 Iacobi *†* Thaddaum *†* & Iudam Iſcariotem qui fuit proditor. *†* Et descen-
 dens cum illis. stetit in loco campeſtri *†* & turba discipulorum eius, &
 multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa *†* & Hierusalem *†* & mariimā
 Tyri *†* & Sydonis, qui venerant ut audirent eum, & sanarentur a lan-
 cōtinuat: quoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curaban-
 tur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat,
 & Philip- & sanabat omnes. *†* Et *†* ipse elevatis oculis in discipulos suos *†* aperimus
 pū, et Bar- *†* suum docebat eos, *†* & dicens *†* Beati paupes *†* a spiritu, *†* *†* quoniam
 tholomā *†* ipſorum *†* est regnum || cælorum *†*. *†* Beati mites, quoniam ipsi possi-
 & Mat- *†* debunt terram. *†* Beati *†* qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.
 thaum, et *†* Beati qui *†* esuriunt *†* & sitiunt iustitiam, *†* quoniam ipsi satura-
 Thomā, et *†* buntur *†*. *†* Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequen-
 Iacobū Al- *†* tur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifi-
 phai, & *†* quoniam filij Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur
 Thadū et *†* propter iustitiam, quoniam ipſorum est regnum cælorum. *†* Beati *†*
 Simonem *†* estis *†* cum *†* vos oderint homines, & cum separaverint vos, & *†* *†* ex-
 Chanana- *†* probaverint *†* vobis homines, & ecce int nomen vestrum tanquam
 um, et Iu- *†* malum *†* & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum ad-
 dā Iſcari- *†* sum vos mentientes, *†* propter *†* me *†* filium hominis. *†* Gaudeat *†* mi-
 otē qui *†* tradidit il- *†* die, *†* & exultate, *†* ecce *†* enim merces vestra *†* copiosa est in *†*
 lū. † *†* di- *†* tradidit il- *†* cælis. || Sic enim persecuti sunt Prophetas *†* qui fuerunt ante vos, *†*
 cebat *†* lū. † *†* di- *†* patres eorum. Veruntamen *†* vobis dicitur, qui habetis consola-
 cebat *†* tionem vestram. *†* *†* vobis qui saturati estis, quia esuriatis. *†* *†* vobis qui
 quia ve- *†* bis qui rideatis nunc, quia lugebitis & flebitis. *†* *†* vobis qui benedixerunt
 strum ||. *†* vobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pseudoproph-
 Dei t. *†* tis patres eorum. *†* *†* vobis qui sal terra. || Quod si sal evanuerit, in quo
 quinūc fle- *†* scetur *†* ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & concu-
 scetur quia *†* debitis *†* di- *†* nūc esuri *†* saturabi- *†* mini.

niam veni solvere legem, aut prophetas. Non veni solvere, sed adim-
 plere. || Amen quippe dico vobis, donec tranſeat cælum & terra, iota
 unum aut apex unius non prateribit a lege donec omnia fiant.] Qui
 ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, ||
 minimus vocabitur in regno cælorum. Qui autem fecerit & docuerit,
 hic magnus vocabitur in regno cælorum.

Factum est autem in illis diebus exiit, &c. Quod dicit Lucas Do-
 minum exiisse, videtur intelligendum de illo recessu, quem su-
 perius est nauticula dixerit post exitum de civitate, & sy-
 nagoga docuisse turbas, & sanasse languidos; sed intelligen-
 dum post sermonem est nauticula habitum, vespere adveniente
 Dominum ascendisse in montem, ibique orasse. Quod autem
 nunc Dominus oraverit, atque in oratione pernoctaverit, præ-
 ter generalem illam rationem ob quam frequenter solius fuit
 orare, nimirum propter electorum salutem, & Evangelij pro-
 fectum: nunc speciali etiam ratione ideo orabat, idque tam in-
 stanter, quoniam et discipulis suis multis, duodecim iam electu-
 rus erat, quos Evangelicæ prædicationis haberet cooperatores,
 & docturus iam erat Evangelicæ prædicationis, & perfectionis
 summam.

Et cum dies factus esset vocavit ad se quos voluit ipse, &c. Quod au-
 tem ex multis adeo discipulis suis, quorum ut Lucas postea di-
 cit, turbam habuit, duodecim selegit quos Apostolos nomina-
 vit, & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est,
 individuos habere comites, & deinde emittere primum ad præ-
 dicandum Evangelium regni cum potestate curandi infirmos, &
 ejcieri dæmones; præcipua causa esse videtur, ut sicut duode-
 cim erant tribus populi Dei ad quem suos mittere voluit, sic & es-
 sent duodecim, qui mitterentur, veluti principes duodecim tri-
 buum Israël. Notandum autē quod dicit Marcus *elegisse Dominū*
quos voluit ipse; Id enim significat & Christi in deligendo diuinā au-
 thoritatē, & non fuisse eorum, qui vocati sunt, meriti, & studij, ut
 vocarentur; sed diuinæ tantum dignationis. [Quod si quærat,
 cur etiam Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit,
 maxime cum orationem præmiserit, qua, ut dictū est, præcaba-
 tur electionē suam dirigi à Patre ut idonei essent, qui deligerentur:
 dicendum primo ideo a domino factū, quia Patri visum fuit, & in
 scripturis prædictū, ut ab intimo suo discipulo in mortē traderetur.
 Secundo ut ostenderet fieri non posse, quin in Ecclesia bonis mali
 sint permixti, nec ita nos cautos esse posse in deligendis ad sacra
 munia

*Issidas cur
lectus
Aposto-
lus.*

munia ministris, quin & eos a iudicio deligamus, qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali, ferendos tamen esse donec ipsi se perdant, aut prodant; nec eos quorum interest in Ecclesiam aliquos reciperi, aut ad sacra ministeria aliquem deligere, culpandos esse, si post expensionem eorum, quæ humanitus illis patere possunt, & preces ad Deum fufas, quidam deligantur furati, aut postea mali futuri.] Porro Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet vt essent cum illo, hoc est, vt familiarissimè illi adhererent, & velut fidi satellites magni principis & Regis nunquam a latere eius discederent: & vt cum posceret res Evangelicæ mitteret eos veluti legatos a latere prædicaturos, quæ a rege suo didicissent. Quoniam autem quos elegerat Dominus erant ignobiles, tenues, & idiote, nihil regale præ se ferentes, cum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum autoritas: addidit eis potestatem sibi alioqui propriam: quomodo legatis suis principes contradere solent suam potestatem quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quæ nulli huius mundi monarchæ suis legatis dare possunt, nimirum vt in nomine Iesu & curarent omnem infirmitatem, & eiecerent dæmonia. Vnde dicit Marcus. Et dedit eis potestatem, &c. [Sciendum tamen Græca non habere, & dedit, sed καὶ ἐξουίαν, hoc est habere, vel vt haberent. Pendet enim à superioribus, vt essent secum, & vt mitteret, & vt daret eis potestatem, &c. Ita vt tria significentur ad quæ delecti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eique annexum est. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodum nostra litera significat: sed electos hoc esse, vt suo tempore daret eis hanc potestatem: nimirum cum eos esset missurus. Tunc enim vt habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Luc. 9 dedit eis hanc potestatem: non ergo eandem prius ipsis dederat.] Obseruandum autem Dominum nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen, & id quidem conuenientissimum: nimirum quod non tam esset dignitatis nomen, quam officij. Apostolus enim Græcè Latinis sonat idem quod missus nuncius. Non tamen omnis nuncius ab aliquo missus Græcis dicitur Apostolus, vt non tabellio, sed qui ore negotium agit, quod accepit in mandatis, quique ore aliqui nuntiat, qualem Latini legatum, vel Oratorem vocant. Ponitur autem à Marco simul & Luca Catalogus Apostolorum: vt extra hos qui pseudoapostoli futuri erant excludantur, & qui veri sunt dignoscantur. Et quidem quamuis hoc loco Marcus dicat,

Et imposuit Simoni nomen Petrus, & Lucas, Simonem, quem cognominauit Petrum: Non est tamen intelligendum necessarium in hac electione impostum hoc nomen, quemadmodum multi intel-

intelligat, cum possit intelligi Euangelistas, aut per recapitulationem, aut per præoccupationem istud scripsisse, & vel impossibile ei nomen Cephæ, hoc est Petri quædò supra dictum est Ioã. 1. Tu vocaberis Cephas, aut postea cum dicitur Matth. 16. Tu es Petrus, &c. Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine: videlicet tum ob firmitatem fidei ipsius, tum quod super eum, tanquam super firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Christiana Ecclesia. Cognomen autem filiorum Zebedæi Græcè Βοανεργῆς habetur, & videtur potius Syriacum esse, quàm Hebræicum, siue autem Hebræicè dicatur, siue Syriacè: non significat, ea dictio propriè filios tonitruui, sed filios tumultus, & strepitus. Itaque Euangelista Marcus aduertens eos non à quouis tumultu, vel strepitu dici Boanerges, sed à tumultu, vel sonitu simili tonitruo: interpretatus est nomen Hebræicum per τοὶ βροντῆς, hoc est, filij tonitruui. Est autem in hac oratione Filij tonitruui, vel strepitus, Hebræica phrasis. Sicut enim Filius Iniquitatis dicitur qui iniquus est, & Filius pacis, qui est pacificus: ita quoque Filij tonitruui qui tonant, Sic ergo dicti sunt Filij Zebedæi, quod diuina dogmata mundo insonauerunt velut tonitruum quoddam de cælo auditum. Dicendum autem & de aliorum quoque Apostolorum nominibus quorundam. Itaque ad distinctionem Iacobi fratris Ioãnis alter Iacobus dicitur Iacobus Alphaei, scilicet Filius qui Alphaeus fuit maritus Mariæ Cleophæ sororis matris Domini. Hic ergo Iacobus est qui dicitur Marc. 35. Iacobus Minor, qui & Frater domini dicitur à Paulo, & scripsit Epistolam catholicam primam. Huius Frater fuit alter Iudas, qui ad distinctionem ab Iudæ proditore dicitur Iudas Iacobi, scilicet frater, Qui Iudas & Thaddæus, & Lebæus quoque dicitur ita vt trinomiũ ipsum fuisse dicat Hieronymus; Alter autem Iudas ad distinctionem huius dictus est Iudas Iscariotes, qui etiam Ioan. 6. dicitur Iudas Simonis scilicet Filius. Cæterum alter Simon qui ad distinctionem Petri dicitur Cananæus, dicitur etiam Zelotes: non quod diuersa fuit hæc nomina, sed quod Zelotes dicebatur Græco nomine, cum Hebræico nomine diceretur Cananæus. Fuit autem, frater Iacobi Minoris & Iudæ Thaddæi, vt patet Marc. 6. atque ob id videntur coniungi apud Lucam tres isti simul. Itaque inter Apostolos duo fuerunt Iacobi, duo Iudæ, & duo Simones. Quemadmodum autem accidit in nomine Cephas, & in nomine Cananæus, vt scilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus, & Zelotes: ita quoque accidit in nomine Thomas, vt pro nomine illo Hebræico, diceretur Græco nomine Didymus, vt est apud Ioannē. Nā Græcè dictio Didymus, quæ geminum significat, explicatio est nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum significat. Deriuatur enim à radice Thaum, quod geminatur, & duplicare significat. Cæterum Bartholomæum

Cephas.

Boanerges.

Filiij tonitruui.

Iacobus Alphaei.

Iudas.

Iudas Iscariotes.

Simon Zelotes.

Thomas.

Bartholomæus.

qui & apud Mattheum 10. cap. & his locis apud Marcum & Lucā coniungitur Philippo esse eum qui à Ioanne dicitur Nathanaël su-
pra ostensum est.

Et descendens cum illis stetit in loco campestri. &c. Quanquam discipulos, & Apostolos potissimum erat docturus: tamen tum quod ad omnes electos pertinebant quæ docturus erat, tum ut satisfaceret desiderio turbe presentiam eius expectantis, & audire ipsum cupientis descendit cum Apostolis ad turbas; et si maxima pars consequendæ potius sanitatis, quam doctrinæ desiderio teneretur. [Porro turba hæc cuius hic meminit Lucas, eadem omnino videtur esse cum ea, quam supra descripsit Marcus circa mare apud Dominum congregatam: quamvis verisimile sit nossemper accessisse, & continuus augmentis increuisse: ut mirū non sit si etiam iam aliquos dicatur sanasse, cum prius dicatur omnes sanasse ægros.] Dicit autem maritima Tyri & Sidonis scilicet regione: significans tantam iam domini fuisse famam, ut externas quoque ciuitates ad sanitatem, doctrinamque capeßendam accerseret. Notandum autem quod dicit Lucas.

Virtus de illo exibat. Illo enim significare voluit non aliena virtute Dominum sanasse, sed propria, quam habuit quatenus Deus erat.

Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, aperiens os suum &c. Eleuauit in discipulos suos oculos, quod ad eos multa singulariter pertinerent, quæ dicenda erant. Quod autem dicitur aperiens os suum docebat eos; simplicius fuenit accipere illud ab Euangelista additum pro more scripturæ ad significandum gaudia, & prolixam iam dominum esse locuturum. Sic enim & de Iob dicitur. Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est.

Beati pauperes spiritu. &c. Rectè accipitur hoc loco nomen pauperes de ijs, qui laborant rerum necessariorum penuria, ut respondeat Hebraicæ dictioni rachim. Nam & Græca dictio hic posita πτωχοί proprie mendicos significat. Secundum hanc tamen acceptionem dupliciter adhuc intelligitur illud pauperes spiritu. Primò enim per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui reuera sunt pauperes, sed tales effecti proprio suo spiritu, hoc est, propria sua voluntate, eaque spirituali: ita ut intelligatur beatos pronuntiare Dominus eos, qui re vera sunt pauperes non tamen effecti tales necessitate aliqua, nec quauis voluntate, sed spirituali. Secundo per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui etsi habeant diuitias, non tamen cor eis apponunt, sed parati sunt eas abijcere, si, & quòd expediret, vtablariis spiritu intelligatur determinatio dimittens, adiecta ad distinctionem ab his, qui re ipsa sunt pauperes. Quamuis autem hæc secunda intelligentia propinqua sit prioris sensui, & ad eum reductiue pertineat, possitque simul cū prioris

ri intelligi comprehendi: tamen prior intelligentia, & est simplicior, & videtur potissimum esse ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuisse, discipulos suos ob id prædicare beatos, quod propter se iam omnia abiicissent, & reliquissent: [Quamuis autem in hac beatitudine commèderet primo, & principaliter voluntaria paupertas pro Christo suscepta: simul tamen etiam rectè intelligitur ex consequenti commendati virtus humilitatis; quam primo & ad literam hic significari intelligitur Aug. ob id maxime ut appareat, ut in prima beatitudine accipiatur commendatis ea virtus quæ omnium est fundamētum virtutum, quomodo etiā post Chrysostomū intellexit Theoph.] Quoniam autem ipsa paupertas per se non facit hominem beatum, sed tantum medium est perueniendi ad ipsam beatitudinem: ideo rationem adiicit Dominus quare beatos pronunciauerit pauperes spiritu; *Quoniam* inquit, *iporum est regnum celorum.* Pauperibus ergo spiritu promittitur regnum celorum; quia conuenit his, qui cōtempserunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hic haberi viles, & abiecti, ut postea regnent in celis cum Deo. Nec dicit iporum erit, sed ipsorum iam est regnum celorum; quod illud in secura iam possideant spe: vnde etiam non dicuntur fore beati, sed iam esse beati in secura scilicet spe, quæ non confundit. Porro quantum id, quod hic promittitur beatis, potissimum sit referendum ad vitam futuram, in qua perfectè in ipsis implebuntur hæc promissiones: tamen etiam singulæ promissiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in singulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes spiritu etiam in hac vita iam re ipsa regnant regno planè caelesti, longe foelicius, quam reges & principes terræ. Hi enim ut in plurimum verius grauis simam seruiunt seruitutem, quam regnant. Muros enim patiuntur tyrannos discruciatu avaritia, ira, liuore, cupiditate honorum ac vindictæ, metu, spe. At homo humilis, terrenarumque facultatum, ac honorum contemptor, liber est huiusmodi curis, tranquillo semper existens pectore, securè expectant bona caelestia, pestibus animorum avaritia, atque superbia imperans & dominans, honoribus, atque omnibus huius mundi bonis longè superior.

Beati mites. Benè pauperibus adiunguntur mites; tum quod mansuetudo humilitati, & paupertati coniuncta ferè sit, tum quod coniuncta esse debeat: adeo ut sine ea paupertas spiritus laudabilis non sit. Apud Græcos tamen secundo loco ponitur, *Beati qui lugent:* Ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus honorū, & diuitiarū, secunda verò, appetitus voluptatū, in quibus tribus cōprehenduntur omnia quæ mundi sunt. Est autem istud beati mites, & c. desumptum

Pauperes
spiritu.

à Domino ex Psal. 36. Vbi dicitur: Mansueti autem hæreditabunt terram, &c. Nam inter mansuetos, & mites nulla constituenda est differentia, quemadmodum tamen quidam constituunt: cum vna sit apud Græcos, & Hebræos dictio, quam Latinus nunc veritatem mansuetum, nunc mitem. Est enim Græce *πραγς* vel *πραος*, He-

Mises qui braicè vero, Anau. Pertinet autem ad mansuetum, vel mitem, non quidem omnino nunquam irasci, hoc enim est insensatorum, & insipientium, sed ita passionibus ire, & zeli imperare, vt nec indignetur vel murmure: contra Deum, vel ob iniquorum sceleriores successus, vel proprias adueritates ab illo immixtas, neque contentiose cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vindicare: sed vt ita se gerat erga Deum quidē, vt benigno animo eius iudicia sustineat, erga homines vero, vt vel taciturnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare contendat. Hic autem à Domino ideo predicatur beati mansueti, *quonia*, inquit, *ipsi possidebunt terram*, vbi pro possidebunt Græce est *κληρονομησουσι*, i. hæreditabunt. Plus est autem hæreditare, vel in hæreditatem accipere terram, quam possidere terram. Multi enim possident non hæreditario iure. Ter-

Terra pro ra autem cuius possessio hic promittitur miribus: variè à diuersis accipitur. Quoniam autem verissimilius est omnia hæc promissa pertinere potissimum ad futuram vitam: ideo verissimilior est, & simplicior Hieronymi interpretatio, qui hic intelligit terram illam de qua Psalmista: Credo videre bona domini, in terra viuentium, caelum scilicet, quod terra est viuentium, cum terra hæc sit potius terra mortuorum, seu morientium. Quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiam in hac vita impleri rectè intelliguntur: terra hic simpliciter accipitur pro terra hæc, quam iam ex parte possident mites, sed perfectissime cum Christo possessuri sunt cum facta erit terra noua, hoc est, de ea terra hic loquitur potissimum Dominus, quam Paulus ad Hebræos 2. vocat orbem terræ, futurum subiiciendum Christo. Itaque quoniam mites hic frequenter pelluntur suis possessionibus promittitur eis verbis Psalmiste, hæc reditaria totius terræ possessio. Cum enim sint futuri hæredes Dei, cohæredes autem Christi simul cum ipso hæreditario quodâ & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cum dominabuntur iusti omnibus impijs in matutino.

Lugentes. *Beati qui lugent.* Intelligenda est hæc sententia non solum de his, qui ob sanctas causas, speritis huius mundi voluptatibus sponte luctum suscipiunt, sed etiam de his qui calamitates à Deo sibi immixtas æquo animo hic perferunt: vt sub hac beatitudine comprehendatur illud Iacobi, Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hic dicuntur, non solum qui lachrymas emittunt, sed

sed etiam quotquot in rebus tristibus, & calamitatibus agunt, maxime his quæ fortunæ esse videntur, Quod si obijciatur non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: dicendum dominum etiam has sententias non extulisse carissimos, ac proinde noluisse significare omnes lugentes esse beatos: sed tantum voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam sclicitatem: si modo tamen quis eo benè utatur, & nihil alioqui desit, quod sclicitatem eternam impediatur: quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Ex alijs enim scripturis atque ex hoc ipso loco videndum quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt præmittitur, quique esuriunt, & sitiunt Iustitiam, vt sequitur, *Quoniam ipsi consolabuntur*. Idque potissimum & perfectissime in futura vita, quando vt habet Isaias lætitia sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors non erit ultra neque luctus, &c. Sed tamen & in præteriti etiam vita non aberit celestis ille consolator Spiritus sanctus qui temporariū luctū inestimabili mentis gaudio penabit, vt possint dicere cum Pauli Quasi tristes semper autem gaudentes, &c.

Beati qui esuriunt. *Esuriunt Iustitiam.* Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam contemptis diuitijs, honoribus, & voluptatibus quorum trium contemptus superioribus tribus significatus est, superest vt homo iam etiam esuriat, & sitiat iustitiam, & virtutē. Accipitur autē hic Iustitia, vt sic generalis virtus & esurire Iustitiam, sit desiderare quæcumque sunt virtutis, & equitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut desiderando propriam innocentiam, & rectitudinem in omnibus actionibus; aut optando, vt id, quod æquum, & iustum est apud omnes obtineatur, & ab omnibus præstetur quod debitum est, & rectum. Dicit ergo, qui esuriunt, & sitiunt Iustitiam, hoc est qui eo amore eam prosequuntur, quo ardore prosequimur cibum, & potum, quique eam veluti ad vitæ conseruationem necessariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in cibo, & potu. Non dicit autem, Qui esuriunt, & sitiunt scire vel facere Iustitiam, sed absolute, qui esuriunt Iustitiam: vt intelligamus vtramque Iustitiæ esuriam, quæ scilicet desiderant eam iusti & scire, & perficere. Nec dicit, beati, qui amant Iustitiam, aut qui sectantur, aut faciunt Iustitiam: quia vt habet Hieronymus, non nobis sufficit velle Iustitiam, nisi Iustitiæ pariatur & famem: vt sub hoc exemplo nunquam nos satis iustos, sed semper Iustitiæ esurire opera intelligamus. Bene autem pro mercede promittitur huiusmodi esurientibus quod, *ipsi saturabuntur*, quasi dicat: Miseri, qui esuriunt & sitiunt temporalia, quoniam tales non continget vnquam saturari: sed scelices, qui esuriunt, & sitiunt Iustitiam, non enim semper esurient, sed ali-

Iustitia
fames.

quādo foeliciter, & beate saturabūtur, in caelesti scilicet patria, scēdū illud Psalmitę: satiabor cū apparuit gloria tua. Et tamen etiam in hac vita ex parte saturitas esurientibus iustitia contingit longe foelior & verior, quā sit diuitū satiētas secundū illud Saluatoris. Qui venit ad me nō esuriet, & qui credit in me nō sitiet in aeternū.

Beati misericordes, &c. Bene hac beatitudo, in qua beatificatur misericordia, subiungitur superiori, in qua iustitia beatificatur. Si cut enim duæ hæ virtutes, quarum altera respicit debitum, altera gratuitum, frequenter in Scripturis coniunguntur: ita in eo qui beatus esse vult, coniuncta debet esse misericordia iustitię: & prius quidem iustitię deinde etiam misericordię habenda est ratio. Iustitia enim sine misericordia veluti crudelitas est, misericordia verē sine iustitia, dissolutio est: quare abinuicem hęc separati nō debent. Ad misericordem autem pertinet ex animo compati alienis miseris, easque velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere eas, eisdemque tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miser, & afflictum habens cor ob conspectam alterius miseriam. Vade constat misericordem præcellere beneficium, aut munificum: cum præter exteriorem subuentionem in nomine misericors includatur interior ille compassiois, & condolentię pius affectus, qui non includitur in nomine beneficis, aut munificis. Quamuis autem misericordia etiam quędam sit erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseris nostris proprijs subuandis, iuxta illud Eccles. 30. Misereere animę tuę placens Deo: tamen sicut proprię misericordia dicitur ad alterum; ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hęc beatitudo. Porro huiusmodi misericordia in elemosynarum largitione non tantum consistit: sed etiam in his omnibus, quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus, beati elemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id, quod omnibus competere potest, beati misericordes. Porro ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens: quoniam ipsi misericordiam consequuntur, à Deo scilicet. Et id quidem patet ex parte in præsentī tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente, peccata, quam maximē misericordia fraterna impetramus iuxta illud Proverb. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Sed perfectissimē Dei misericordiam consequuntur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitę miseris, & malis. [Theophylactus autem non solum de misericordia Dei dictum putat, quoniam misericordiam consequentur, sed etiam de misericordia hominū: vt ob id intelligi possit absolute dictū misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur. Ita

Misericors
des.

que sensus erit, misericordiam consequentur partim quidem hic à Deo, & ab hominibus, perfectissimē autem postea à Deo.]

Beati mundo corde, &c. Dicuntur mundo corde generaliter quorum cor nullis vitijs est inquinatum purum scilicet & à malis cogitationibus, & à prauis desiderijs, & singulariter ab omni duplicitate quomodo David præcatur cor mundum creari in se. [Et quidem hoc modo debere sic hoc loco generaliter accipi (quomodo item accipiant Ambr. & Basilius) verisimilius est ex loco Psalmi. 23. ad quem hic allusum videtur à Domino, vbi sic dicitur: Quis ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur hęc est generatio querentium eū, &c. Hic enim cor mundū accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat.] Si autem sic accipiatur generaliter, munditia cordis recte hac beatitudo superioribus subiungitur, vt significaretur nō satis esse, si quis pauper sit, mitis, lugens, iustitię & misericordię deditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat vel cogitationibus, & desiderijs malis, vel si sinistra bonorum operum, quę facit, intentione deprauatum. Accipitur autem hic cor, sicut frequenter in scripturis metaphoricē pro mente: propter ea quod sicut cor principium est omnium vitalium operationum ita mens principium est omnium cogitationum, & affectuū. [Et si autem videri possit nullos esse huius beatitudinis capaces, cum Scriptura dicat Proverb. 20. Quis potest dicere mundum est cor meum, purus sum à peccato, & rursus; Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, &c. Dicendum quod quem admodum Scriptura iustos vocat, non eos, qui nullum committunt peccatum: sed qui ab omni crimine sunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibus maculis aspersum, purus tamen est acriminalibus peccatis, quę hominem in Dei irā constituunt.] Dicuntur ergo quidam mundo corde non ab absoluta imunditia, sed à munditia fragilitati nostrę possibili. Bene autem mundis corde promittitur, quoniam ipsi Deum videbunt. Nam cum Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantum oculis mentis, & cordis: requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quem admodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Nec parua est huiusmodi promissio posse videre Deum. Nam in visione Dei consistit foelicitas vitę æternę iuxta illud Saluatoris, hęc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum. Adimpletur autem hęc promissio potissimum in futura vita. Nam in hac vita Deum nemo vidit vnquam in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidem puri corde capiores sunt cognitionis Dei, quę hic de ipso haberi potest.

Mundo
corde.

quest. 208

εὐνοιοῦσι - *Beati pacifici, εὐνοιοῦσι*, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificatur ergo hic, qui non solum in seipsis pacem iā habent, quales sunt, qui mudo sunt corde, nec solum omnibus pacem, quantum in ipsis est, habere student, quales sunt, qui mites sunt dicti: sed qui etiam student alios a se dissidentes sibi reconciliare, aut eos, qui inter se discordant sibi mutuo pacificare, aut eos, qui a Deo sunt alieni reconciliare Deo. Septimo autem loco conuenienti ordine post superiores beatitudines hæc sequitur: nimirum quod postquam quis mundus corde factus est, supersit ut & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidentes componere, quemadmodum iam suarum virium partes composuit. Id enim ut est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptus est adiendum. Bene autem pacificis promittitur: *quoniam ipsi filij Dei vocabuntur*, quod tamen potest intelligi dupliciter: videlicet vel respectu habito ad Deum Patrem, vel respectu habito ad filium. Quoniam enim Deus Pater maxime pacem amat (unde & Deus pacis dicitur) adeo ut & filium suum in mundum miserit, in quo complacuit sibi reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt: ideo pacifici dicuntur vocandi filij Dei, ut pote, ei simillimi, & eius imitatores. Aut respectu habito ad Filium dicuntur pacifici vocandi filij Dei, eo quod vnigeniti filij Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo ac dissidentes populos pacificare. Non dicit autem quoniam filij Dei erunt. Qui enim tales sunt, iam sunt filij Dei, nec expectare debent ut fiant filij Dei, sed ut tales vocentur, hoc est manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondum manifestum est, qui sint filij Dei dicendi, cum multi eorum viles hic sint, & abiecti, non assere tractati, quam serui aut mercenarii. Dicit ergo *Vocabuntur*, non falso, sed vere ita ut & tales sint, & tales agnoscantur. Ex superioribus autem satis patere potest, quam conueniens sit ordo beatitudinum. Istarum septem adiuuicem, & esse quosdam gradus inter virtutes in beatitudinibus designatas. Itaque in vnum sic hæc beatitudines contrahere paucis licet. *Beatus* qui contēnens huius mudi bona, honores, diuitias & voluptates, Iustitiam insuper, & misericordiā scilicet peruenit ad munditiā cordis, ac insuper & alios ad exemplum sui inter sese, & cum Deo pacificare adlaborat.

*Summa
harum
beatitudi-
num.*

Beati qui persecutionem patiuntur propter Iustitiam, quoniam, &c. Post septem beatitudines superiores, quæ in actione aliqua consistunt: iam subiunguntur duæ beatitudines consistentes in laudabili passione, sed quarum posterior includitur in priori, siue speciale in generali. Et quidem recte hæc duæ beatitudines sequantur superiores, tum quod maiorem adhuc perfectionem præ illis continent, imo absolutam perfectionem qua non est maior

tum quod serè contingere solet, ut qui superiores consecutus est beatitudines propter Iustitiam suam incidat in hominum impiorum persecuciones. Beati ergo qui persecutionem patiuntur, si modo tamen propter Iustitiam suam scilicet, patiantur, hoc est propter bonum aliquod a se factum. Neque enim beati sunt, qui persecutionem patiuntur propter peccata sua, etiam si earum patiantur propter Iustitiam communem, videlicet ut satisfiat Iustitiæ, & æquitati communi. Accipitur autem hic pati persecutionem generaliter pro pati quamuis iniuriam siue verbo, siue factò illatam cum in sequenti mox beatitudine specialiter accipiatur, significans tantum persecutionem, quæ fit factò. Rectè autem istis qui persecutionem patiuntur, promittitur regnum cælorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim ut qui in terris ab hominibus conculcatur, & nihil minus quam regnant omnium facti peripsa, his promitteretur regnum cælestè, quod prius etiā pauperibus spiritu promissum fuit.

Beati estis cum vos oderint, & maledixerint vobis homines. Superiorem beatitudinem generaliter propositam conuerso iam sermone applicat ad Apostolos, tum ut doceret eos ab hominibus insectandos, sicque ad mala tolleranda redderet paratiore: tū quod persecuciones propter Iustitiā noua iā ratione essent incepturæ in ipsis Apostolis, qui ob prædicationem Euangelij, & confessionem nominis Christi affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoque & tam explicite exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, ut dum hæc illis euenirent, rei nouitate non offenderentur, nec scandalizarentur. Et Lucas quidem quatuor membra malorum posuit, cum vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum. Quorum primum pertinet ad interiorem affectum, secundum & quartum ad externam operis persecutionem, tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in secundo membro de separatione è synagoga, aut generaliter à consortio suo. Eiecere autem nomen tanquam malū, est memoriam aliquorum vel prorsus abolere, vel abominabilem posteris reddere. *Matthæus* autem tria ponit malorum membra dicens, Cum male dixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos; Quorum primum idem est cum eo quod habet *Lucas*, & exprobrauerint, hoc est probris affecterint, est enim *Gæcis* eadem dictio, nempè *ὀνειδισμῶν*, hoc est, probra in vos iecerint. Quod sic à tertio membro vult differre *Augustinus*, ut maledictio vel opprobrium referatur ad eos, qui præfenti contumeliam verbis inferunt. Dicere autem omne malum aduersum aliquos referatur ad eos, qui absentibus detrahunt omne criminum genus illis imputando. Quod autem dicitur hic à

Matthæo, & *persecuti vos fuerint*, ad operis, & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter quam vel in superioribus beatitudine, vel postea cum dicitur; Sic enim persecuti sunt Prophetas, &c. Porro dominus hæc propter se patientibus non solum præmium beatificans eos promittit, quemadmodum in alijs fecit beatitudinibus: sed & ad gaudium, & exultationem inuitat. Vbi notandum dominum mercedem & præmium horum beatorum non finiuisse, quemadmodum in alijs beatitudinibus: sed indeterminatè dixisse: *merces vestra multa est in calis*, ad significandū immensitatem ipsius præmij, quod nulla nominata mensura exprimi possit. Porro non tantum mercedis futuræ intuitu dominus suos ad gaudiū in tribulationibus, & persecutionibus inuitat, sed & alia ratione, dum subiicit: *Sic enim*, hoc est, eisdem modis, nēpe maledictis, & probris infestando, iniurijsq; varijs afficiēdo, atq; eadem de causa persecuti sunt Prophetas, qui fuerūt ante vos. Illos enim persecuti sunt odio Patris, vos persequentur odio mei. *Verum amen vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram.* Lucas Euangelista quatuor tantum posuit beatitudines, nimirum eas, quæ planè essent & vulgo, & huius mundi sapientibus parodoxæ. Omnes enim in paupertate, esurie, luctu ac vituperio hominum sitam iudicant miseriam. Itaque quatuor istis à se positis beatitudinibus, quatuor etiam vè Lucas opponit. Est autem interiectio vè, pro quo male aliqui dicendū putant vèh deriuata à Græco *duai*, & hoc videtur deriuatum ab Hebræo *Hoi*, quod idem significat, & est interiectio minantis, vel execrantis, aut prædicētis malum aliquot imminere. Et aliquando quidē scripturis est interiectio prædicētis imminere damnationem æternā, vt hoc loco, & alijs fere locis noui Testamenti: aliquando verò est prædicētis tantum malum aliquod temporale, vt frequenter in veteri Testamento, & in illo item Euangelij, vè prægnantibus, & nutriendis in illis diebus. Sunt autem generales hæc sententia non de omnibus diuitibus, saturis, identibus, & laudatis apud homines intelligendæ, sed de his, qui hæc præsentia bona sua ducunt, eaque ex affectu, & corde studiose sectantur. Hoc enim sentire dominum patet ex eo quod adiecit; *qui habetis consolationem vestram*, quod debet intelligi vt causa condemnationis diuitum. Non enim est Græce qui, sed quemadmodū in sequentibus duabus *ds*, id est, quia. Pro habetis autem Græce est *ἀπιχρησι*, quod potius est accipitis, nimirum danti epuloni dictum est. Quoniam autem diuitias sequitur sanctitas ventris, & omnium in hoc mundo desideriorum, risus quoque & gaudium, rectè subiungitur; *Vobis qui saturati estis*, qui scilicet esurie, & siti non affligimini in hoc mundo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil cælestium, & spiri-

tualium rerum desiderantes: quia miserè in futura vita esuriētis, omnium rerum desideratarum inopia laborantes. *Vobis qui ridetis nunc*, hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille flendi causæ (Emphasin enim habet illud nunc) gaudia sectamini, & risui, omnique letitiæ vacatis. Mox enim versis rerum vicibus lugebitis, & flebitis, toti scilicet intus, & exterius occupati à tristitia. Jam quoniam diuites, & delitijs affluentis ab omnibus prædicari solent, & laudari, rectè vltimo loco subiicitur; *Va cum benedixerint*, hoc est laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines mundani scilicet, & qui nihil quàm humana sectantur. Non ergo omnes subiiciuntur condemnationi, qui laudantur ab hominibus: sed qui eas laudes ambiunt, aut potius, qui à mundanis laudantur, qui laudare solent eos, qui falsa felicitatis specie clari sunt in hoc mundo, qui ea agunt, quæ & ipsi sectantur; aut ea dicunt, & docent quæ ipsi sunt grata. Sic enim intelligendum patet ex his, quæ sequuntur, *secundum hæc enim faciebant pseudoprophetas Patres eorum*; vbi eorum refertur ad ipsos homines benedicentes, & dicuntur Patres eorum, prædecessores eorum, quorum ipsi sunt imitatores.

Vos estis sal terræ. Hic iā Dominus, quo ad perferendas persecutiones & sectanda omnia, quæcunque vel superius commendauit, vel postea præcepturus est, magis incitat electos iam à se Apostolos; aperit quam iam illis personam imposuerit, & ad quid delegerit: docens functionem ipsorum planè exigere vt in his quæ vel dicta sunt, vel alijs se duces præbeant, & ante omnes hæc ipsi præstent. Et quidem conditionē personæ illis impostæ tribus similitudinibus explicat. Primum vocando eos Sal terræ vniuersæ scilicet, quo functionem ipsorum excedere etiam functionem Prophetarum denotauit, cum ipsi tantum sal essent Iudææ Apostoli vero sal vniuersæ terræ, hoc est vniuersis hominibus terram inhabitantibus, aut hominibus terrenis. Accipitur autem hic Sal, sicut & postea lux parabolicè. Dicuntur enim sal terræ, quod hominibus essent vice salis aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod sal est carni & omnibus cibis: tum quia homines abominabiles, Deo, & quos vt dicitur in Apoc. euomit ex ore suo, reddunt gustui Dei & bonorum omnium lapidos & gratos, aspergendo, & imbuendo illos cælesti sua doctrina, ac vitæ sanctissimæ exemplo; tum quia per hæc eadem præseruat homines a corruptionibus vitiorum, cælestis doctrinæ vt exedentes & consumentes in hominibus sanguineos carnis humores, hoc est, carnis desideria in eorum corruptionē, nisi eximantur adferentia, & reseruantes eos æternæ corruptioni. Et quidem ad priorem salis conditionem hic respexisse videtur Dominus ex eo quod sequitur; *Quod si sal euanuerit, in quo salietur?* Vbi pro euanuerit Græce est *παρρησι*, i. infatuatū fuerit.

Vidui.

Sal terra
Apostoli
secundū
duplicem
salis con-
ditionem.

fuerit. Nam sicut infulsum à cibo transfertur ad hominem: ita factum ab homine transfertur ad cibum. Illud ergo euauerit, id est inefficax factum fuerit sapore suo, & acrimonia perderit. Quod uero sequitur, *in quo salitur*, sensus est, in qua re ipsum sal corruptum, & insipidum iam ialteretur, quasi dicat, non est unde sal possit restitui perderita vis, & sapor. Atque hunc esse sensum huius uerbi sic personaliter accepti patet ex eadem hac sententia Domini, ut eam Marcus extulit cap. 9, ubi sic legimus Si sal infulsum fuerit, in quo illud nempe sal, condietis, vel ut habent Græca, in quo illud condietur: Est enim *ἀρτιοταται*. Sed & ea quæ hic sequuntur apud Matthæum postulant hunc sensum. Sequitur enim; *ad nihil ualuit ultra*, scilicet quod & infulsum est, & non potest reparari. Qua parte significatur iam corrupti salis inutilitas, sicut priorè parte eiusdem irreparabilitas, nempe quod, quemadmodum Lucas explicat, non sit uile ut in agrum, aut in sterquilinum mittatur, ad quod uilia sunt alia quæ que fere corrupta ciborum genera, eo quod sterilitatem adferret agris, proinde eicitur è cellis saltarij in plateas. Porro intendit per hæc doctre Apostolos & eorum successores dominus, nisi in officio salis studiose perseuerent & uiuendum illum Eua gelicæ perfectionis vigorem conseruent futurum ut duo hæc simul mala incidant. Primum ut sint irreparabiles, utpote carentes Pastoribus reparantibus eos, alterum ut perditio alios condicendi officio ad nihil uiles eiciantur è dignitatis suæ gradu, atque in extremum ueniant contemptum apud homine.

Vos estis lux mundi. Quos prius dixit esse Sal, iam lucem uocat, quod delecti essent ad pellendum uerbo & opere tenebras hominum. Nam & Gentiles in tenebris uersabantur, uerum Deum ignorantes, & Iudæi quoque umbris legis affixi nondum ad ueram, & claram lucem peruenerant, necdum cognoscentes, quæ esset uera Iustitia, quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos uocat, non qualis est sol (sic enim esse lucem Christo proprium est) sed qualis lux est lucerna ab alio lumen suum mutuas: unde mox dominus explicans hanc parabolam, lucernæ accensæ eos comparat dicens *Neque accendunt lucernam, &c. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, neque, &c.* Præterquam quod hic explicat quorundam eos uocet lucem mundi, tertio suos etiam ciuitati in monte constructæ (secutus scilicet scripturæ morem quæ Ecclesiam Dei, cuius præcipua portio, & primi ædificatores fuerunt Apostoli, frequenter hac similitudine exprimit) comparat, & uult significare, quod quomodo ciuitas supra montem posita abscondi non potest, sed necessario omnium oculis est exposita propter montis altitudinem: ita Apostolos propter status, & officij sui altitudinem non posse latere hominibus, sed necessario omnium oculos conuertendos in ipsos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accendit

ut sub uase occultat, sed ut candelabro imponat, quo lumē præbeat omnibus, qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id se celesti lumine accensos esse, ut propositi palam omnibus, illustrent in nocte huius seculi omnes, qui sunt in domo Dei, vel ingrediuntur in eam, quæ est Ecclesia Dei uiui, & proinde neque persecutionum metu libertatem predicandi aliis ueritatem esse ipsi deponendam, sed tota fiducia quod audierunt in domo, predicandam in tectis, neque solum citra maculam debere ipsos degere ne aliis sint offendiculum, sed præ aliis maioribus debere præditos esse perfectione, quo ab eis omnes, quod imitentur discant, & accipiant.

Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera, &c. Superioribus similitudinibus ostendit lucem eorum debere lucere coram hominibus: hic uero adijcit modum, quo lucere debeant, & finem propter quem debeant lucere, uidelicet non in propriam gloriam, sed in Dei Patris gloriam, & hominum uidentium profectum. Quod autem dicitur;

Ut uideant opera uestra bona & glorificent, intelligendum est pharisi Hebræis sanxitati, pro eo quod est, ut uidentes opera uestra bona glorificent. Hic autem lux paulo aliter accipitur, quam superius, cum dicitur, vos estis lux mundi: ibi enim ipsi Apostoli à Domino luce abundantiori donati dicuntur lux: hic uero perfectio sapientiæ & uitæ, lux eorum esse dicitur. Notandum & illud quod non dicit, ut glorificent Deum, sed potius ut glorificent *Patrem uestrum*. Sic enim & suauis eos inuitat ad id, quod factio opus est, eo quod Patris honor & gloria naturaliter queritur à filiis, in quos etiam Patris gloria redundat; & rursum significat non satis esse ut queratur Dei gloria, sed eam filiali amore querendam. Jam & illud *qui in calis est*, et si sit additum ad distinctionem Patris terreni, simul tamen etiam includit rationem ob quam Dei gloria sit querenda nimirum ratione domini eius, quod habitatio eius in celis significat. Quanquam autem hæc peculiariter pertinet ad Apostolos, ac Ecclesiæ Pastores & Doctores: tamen ex nonnulla parte etiam ad omnes pertinent Christianos.

Præcipitur abundantior iustitia quam sit Phariseorum. Matthæi 5. Lucæ 6. CAP. XL.

DICO autem uobis, quia nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides, qui autem occiderit reus erit iudicio. Ego autem dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo *raha,*

reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo: & tunc venies offer munus tuum. ||

G. 12. 17. Esto conueniens aduersario tuo cuius dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici. & iudex tradat te ministro. & in carcere mittaris. Amen dico tibi non exies inde donec reddas nouissimum quadrantenem. [Audistis quia dictum est antiquis: Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. || Quod si oculus tuus dexter

A. 18. 71. scandalizat te, eris eum, & proice abs te: expecta enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tuae scandalizat te, abscinde eam, & proice ab te: expecta enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam.] Dicitum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non periuurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neq; per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolimam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris: quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester est est, non non: quod autem his abundantius est, a malo est. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo. & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo. ¶ sed si quis te percussit in dexteram maxillam tuam, probe illi & aliam. Et

B. 9. 71. si quis te percussit in dexteram maxillam tuam, probe illi & aliam. Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, & quicumque te angariauerit mille passus, tibi vestimenta vade cum illo & alia duo. ¶ Omnis autem qui petit a te da ei, & volunti mutare a te ne auertaris, & qui auferat qua tua sunt, ne retineas ea. ¶ Et prout uultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis sicut militem. ¶ Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. ¶ Ego autem dico vobis: qui auditis: ¶ Dilige inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. ¶ Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro persequentibus & calumniantibus autem pevos, ut sitis filij patris vestri qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. ¶ Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habetis? ¶ Nonne publicani hoc faciunt? ¶ Nam & peccatores se diligentes diligunt.

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

¶ Et est: si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem quae non debentur & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus est gratia speratis recipere, quae gratia est vobis? ¶ Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant aequalia. ¶ Et si saluaueritis fratres vestros

vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? ¶ Verum amen diligite inimicos vestros, benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. ¶ Estote ergo vos perfecti [&] misericordes, sicut & pater vester caelestis perfectus [&] misericors est.

Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut Prophetas. Daturus dominus nouae legis quaedam praecipua celsiora his, quae erant in veteri Testamento: amputat suspitionem fallaciam, quae de se haberi posset tanquam veteris legis destructore: docens quae praecipua sunt est non aduersari legi, aut Prophetis, sed potius supplere, quod legi deerat Nomen autem legis hic accipitur tantum pro quinque libris Moysi: quos singulariter vocant Hebraei Thorach, hoc est legem. Porro dupliciter quis dicitur soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eam abolet, & destruit. Atque hoc secundo modo debere hic accipi ipse scopus Christi satis indicat; & dictio Graeca καταλύναι, quod est dissolueret, & destruere: quamvis recte etiam simul & primus modus soluendi legem hic intelligatur includi; ut soluere legem sit, aut vita eam transgredi, aut doctrina ipsam aboleret, & destruere. Cum vero dominus hic dicit se venisse ad implendum legem, videtur potissimum loqui de impletione legis, quae fit exhibitione, & completionem promissorum legis, & quae fit additione praecipuorum legem perficientium. De priori enim illa impletionem dominum locutum patet ex sequenti sententia, Amen dico vobis, Iota vnum, &c. de secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina qua supplet ea, quae legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens. Nisi abundauerit iustitia, &c. Cum ergo dominus dicit se non venisse ad soluendum legem, sed ad implendum, cum certum sit eum sustulisse legem quoad ceremonialia, & iudicialia eius praecipua: loquitur potissimum de lege secundum ea, quae in ipsa lege sunt praecipua: Unde postea cum suis praecipuis legem perficit tantum adfert praecipua moralia, & nulla ceremonialia. Legem ergo quae ad dilectionem Dei, & proximi, atque temperantiam in omnibus seruandam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit: quia perfectus docuit quomodo haec praestari debeant, quam lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. [Et tamen etiam legem, quatenus ceremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluuisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis ceremonialia ad litteram abrogauerit, ut vim obligandi amplius non habeant: tamen non penitus ea soluit (quod fecisset si docuisset ea mala fuisse, nec a Deo profecta) sed adimpleuit ea: tum quia in se hoc ipsum exhibuit, quod per illas ceremonias adumbrabatur.

tum quia docuit, quomodo ea præcepta spiritualiter intellecta perfectius obseruari à Christianis deberent. Quod autem Dominus hic loquens de adimplentione legis etiam comprehendat ceremonialia, & non solum moralia; patet ex sententia sequente, quæ dicitur nihil præteriturum a lege donec omnia fiant; vbi manifeste dominus loquitur de lege, quatenus continet non solum præcepta, sed etiam promissa, & prophetia. Iam autem ceremonialia præcepta, prophetiæ quædam erant spiritualiter intellecta.]

Hierony.
August.

Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, &c. Sensus est; Verè illud vobis affirmo, quod vsque ad consummationem seculi, quando transibunt cælum & terra, non quidem secundum substantiam suam, sed secundum statum suum, ne minimum quidem ex vniuersa lege est perituum, sed perficientur vniuersa, quæ in ea sunt scripta. Quod enim dicit Iota vnum, aut apex vnus, &c. per hyperbolen & tropum est accipiendum. Non enim laboratur de literarum apiculis, cum consistet quædam volumina veteris Testamenti intercidisse, quorum nomenclaturam adhuc videmus in Canopicis voluminibus: sed afferatur nihil omnino promissum aut proditum in lege Moisaica quod non impleatur.

Cælum &
terra quo
modo tra
sibunt

Qui ergo soluerit vnũ de mandatis istis minimis, & docuerit, &c. Chryostomus per mandata minima intelligit ea præcepta, quæ dominus addidit præceptis legis, ea que putat in prima sua expositione dici minima à domino, humilitatis & modestiæ causa: in secunda vero expositione, quæ etiam nomine Chryostomi legitur, eo quod minor esset illorum transgressio, & minus necessaria eorum obseruatio. Et de his mandatis magis Dominum locutum esse verisimile est, tum propter pronomen demonstratiuum istis, quod non videtur quid possit aliud demonstrare, quam ea, quæ mox de minus est præcepturus, vt sit sensus; Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, quæ modo sum præcepturus; tum quia dum sequitur ex opposito. Qui autem fecerit, & docuerit; subintelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit magnus vocandus sit in regno cælorum; patet ex subiuncta ratione; dico enim vobis, Nisi abundauerit, &c. Inde enim patet magnum non vocandum in regno cælorum, nisi eum qui fecerit, & docuerit illa mandata, quibus Christus legem perfecit & adimpleuit. [Nō est tamen necesse omnia præcepta Christi hic vocari minima, cum hic videatur esse sensus domini. Qui soluerit etiam vnum tantum de mandatis istis, etiam si illa sint minima, hoc est vnum mandatorum etiam minimorum, vt significetur minimum fore non solū eū qui multa mandata soluerit, sed etiam qui vnū tantum soluerit, etiā si illud nō sit ex maioribus, sed ex minimis, aut ex minimis esse putetur: vt minima quædam dicat dominus per concessionē. Quare intelligi etiā potest dominū cum dicit

de mandatis istis, demonstrare non tantum sua præcepta, sed etiā legis præcepta, quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta, quæ traditurus est, quamuis non omnia sint dicenda minima.] Iam quod sequitur, & docuerit sic homines. Aug. intelligit de eo qui male docet, vt sit sensus, & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est docuerit etiam non seruare alios, quod ipse non seruat, & tum vita, tum doctrina legem aliquam soluerit. Atque hic sensus videtur esse verisimilior; tum quod nimis durum sit dicere eum qui recte docet, si vnum aliquid ex minimis mandatis transgressus fuerit, minimum fore in regno cælorum, cum nemo omnino sit, qui non in multis offendant; tum quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legem, quæ est insolubilis, sed ad implendum eā (suis præceptis perfectioribus. Secundum hunc autem sensum quod sequitur. *Minimum vocabitur in regno cælorum,* dupliciter accipi potest. Aut enim regnum cælorum accipitur pro regno cælesti quod post hanc vitam expectatur, & dicitur talis vocandus minimus, quia contemptus habebitur a Deo, & sanctis eius, & indignus planè qui recipiatur in regno cælorum. Aut regnū cælorum hic accipitur quemadmodum sepe pro Republica creditur in Christo, quomodo & ibi videtur accipi; Quis putas maior est in regno cælorum; & similiter dicitur vocandus minimus in regno cælorum, quia etiam si connumeretur inter ciues regni cælorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali scilicet loco, vt è numero ciuium sit eiiciendus nisi respiciat. Omnes enim hi dicuntur in regno cælorum minimi, qui eo sunt loco in populo Dei, vt in eorum numero non sint semper permanaturi. Sequitur: Qui autem primum quidem fecerit nō iam vnum aliquid solum de mandatis istis, sed omnia simul mandata ista, quæ modo traditurus sum; deinde vero etiā alios docuerit. Hic nō erit solū in regno cælorum, sed magnus ibi vocabitur, maior scilicet his qui vel tantum faciunt, vel tantum docent, secundum illud Danielis: Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stelle in perpetuas æternitates.

Dico autem vobis quia nisi abundauerit, &c. Græca non habent autem, sed coniunctionem causalem *quæ* enim. Redditur enim ratio quare dixerit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua, quibus legem est perfecturus, & impleturus. Potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent: verum quoniam præcepta illa, quibus statim explicat, quæ sit iustitia illa abundantior, quæ requirit ad omnes pertinere Christianos; rectius hæc sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autē iustitia Christianorum cõparatur iustitiæ scribarū & Phariseorū, quoniam hi &

apud Iudæos optimi habebantur ac iustissimi, & sibi ipsis placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significat nos optimis, & pro sanctissimis habitis apud Iudæos, debere esse meliores.

Audistis quia dictum est antiquis. Incipit iā quod promisit prestare, implere scilicet legem, & docere quomodo abundare debeat iustitia nostra. Incipit autem ab eo mandato, quod in Decalogo primum est inter mandata negativā secundæ Tabulæ: docens non factis esse cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Pharisei tantum putabant esse prohibitum, sed & ab omni ira in fratrem ablinēdum. Quoniam autem rudibus turbis & ex media plebe delectis discipulis dominus loquebatur, ideo magis ut vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant quàm ut legebantur in Scripturis, explicanda, & perficienda præcepta legis suscepit. Dicit itaque audistis, quod dictum sit olim a Deo in monte Synai patris Patribus Non occides hominem scilicet, proprio autoritate. Et quod sequitur.

Quis autem occiderit, reus erit iudicio; cum in lege domini non sit ad verbum, satis indicat dominū voluisse hæc præcepta, ut vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanādo, & addendo, partim corrigendo. Habetur autē hæc sententia in sensu Exo. 21. vbi nō vnū, sed varia sūt instituta iudicia, iuxta varios homicidij casus, quæ omnia hæc vna sententia comprehendunt. Cæterum Iudicij nomine Scribæ hæc sententia in docendo populo, ut est verisimile vtentes, forte intellexerunt diiudicationem, qua de homicida explorabatur, an sciens vel insciens, data opera, vel per casum proximum suum occidisset, de quo etiam habetur Exo. 21. & latius Deut. 19

Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri, &c. Impleturus Dominus homicidij legem tres facit gradus peccantium citra homicidium, per iram & indignationem, & tres item peccatorum gradus. Leuius enim est irasci tantum fratri, & iram in corde retinere compressam, quam si erumpente ira dicat quis fratri Racha, vel fatue. Ita leuius quid sonat reum esse iudicio, quam reum esse concilio; & hoc rursus leuius, quam reum esse gehennæ ignis. Quod autem trium istorum peccatorum leuissimum est, nempe irasci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege; non quod æquè graue sit peccatum irasci tantum & occidere hominem: sed ut doceret Euangelicæ doctrinæ perfectionem; & sic Christiano studendum esse effugere omnem iram in fratrem, quomodo scribæ, & Pharisei vitabant homicidium. Dicit autem; Ego dico vobis; & non sicut Prophetæ hæc dicit Dominus Deus, insinuare volens suam autoritatem æqualem auctoritati eius, qui veterē dederat legem. Non esse autem hoc loco ab Euangelista

gelista nec ab ipso saluatore appositam dictionem *ἐκω*, hoc est temerè, vel sine causa, quam legunt quidam; hinc satis cõstat, quod etiam iustam iram, hoc est, quæ iustā videtur habere causam, do minus hoc loco prohibere voluerit. Peccat enim qui etiā ab alio læsus, & iniuria affectus irascitur. [Nec obstat quod aliquando sine peccato quis alteri irascatur, aut etiam racha, & fatue dicat. Primum enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus, qui in nostra non sunt potestate: sed ira deliberata, & perfecta, cui scilicet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur, ad quod significandum quidam putant dictū, qui irascitur fratri, hoc est, non vitio hominis sed homini, quem quod frater sit diligere deberet. Itaque per darium fratri satis significatur dominum loqui de ira tali, quæ pugnat cum dilectione fraterna. Aut si non hac ratione dictum est, qui irascitur fratri, sed potius secundum Hebræicam phrasim, fratris nomen hic positum est pro quocunq; homine, & pro proximo: dicendum dominū hie loqui de ira vulgari, quæ est motus animi malevolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis. Huiusmodi enim ira semper etiā si sit in Iudice iustè puniente nocentem, peccatum est. Atq; ob huiusmodi iram designandam intelligunt additam partem illam *ἐκω* apud Græcos, aut sine causa, apud Latinos hi qui illam partem hoc loco legunt; ut ne quis putet eos intelligere istum irasci *ἐκω* vel sine causa, qui nulla accepta irascitur iniuria.] In sequentibus autē duobus membris, quo sint sententiæ vniuersaliter veræ subintelligendum ex primo membro: Si quis iratus dixerit Racha, si quis iratus dixerit fatuæ: accipiendumque semper de ira ea, de qua primū membrum intelligitur. Nā & Christum supra Marc. 3. iratum Iudæis legitimus, & sæpe grauius quoq; cõuitiatum Phariseos. Porro quid sit Racha, quod in secundo ponitur membro, omnium probabilior est Hieronymi sententia ut Racha (vel potius Raca sine aspiratione saltem in secunda syllaba, cū Græcè sit *ῥάκα*) sit dictio Hebræica, vel potius Chaldæica, deriuata ab Hebræa certū aliquid cõuitiū significās. [Hebræicè enim Rec, inanè significat, vanum, aut pauperem à verbo, quod significat euacuare, atrenuare, & pauperè esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph sit Rea vel Raca. Nō significatur tamē hac dictione isto loco cerebro carēs, siue vacuus, quæadmodum tamē vult Hier. Sic enim nihil intereflet interdiceret fratri Racha, & dicere fratri fatue. Sed per Raca significatur potius homo inops, & pauper vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur Iud. 11. vbi nos legitimus. Cõgregatiq; sūt ad eū viri inopes. Et 2. Par. 13. Cõgregatiq; sūt ad eū viri vanissimi. His enim locis pro inopes, & vanissimi Hebræicè est, recim. Et 2. Reg. 6. Hier. eadē dictionē vertit scurrā.] Itaq; idē cõuitiū nomine Hebræico Raca significatur, quod Græcis nomine *ῥάκα* quāuis vnū nomē

Racha.

ab altero verisimiliter non deriuetur. Sciendum autem Dominū in tribus illis gradibus iræ & reatum attemperasse doctrinam suā ad captum simplicium. Non enim semper minus peccat, qui tacitus irascitur, quam qui conuictus debacchatur: sed pro capto vulgi, per eum qui tantum irascitur proposuit exemplum iræ leuis, quæ nondum decreuit vltionem, per racha, iræ grauioris, & per fatuæ, iræ grauissimæ citra homicidium. Sic quod irascentem dicit reum iudicio, dicentem Racha reum concilio, dicentem fatuæ reum gehennæ ignis, significare voluit eum qui vel tantum irascitur, tale quid commisisse, vt metere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videatur certa, & definita; qui vero leuiori conuictio fratrem impetierit, tale quid commisisse, vt metere iam non debeat solum ne condemnetur, sed veluti certus de promerita condemnatione metuat grauem aliquam condemnationem; qui vero grauiori conuictio alium incesse, iam certo expectet debitum sibi grauissimum æterni cruciatus supplicium. Intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraïca phrasî, pro eo quod est gehenna ardens, & ignita.

Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Videtur hæc sententia, quam ex superioribus inferri indicat conuictio ergo, sic cum superioribus hæere: Cum charitatis fraternæ tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne vel fatuæ, vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes; cumque fraternæ charitatis violatorem adeo detestetur Deus, vt eum qui vel fatuæ tantum dixerit fratri addicat gehennæ ignis: ergo si, vt fit, contingat aliquem fratrem suum quauis in re lalesse, vel offendisse ante omnia ei opera danda, vt scissa concordia resarciatur, & fratri reconcilietur, adeo vt huic rei etiam sacrificij oblationem postponat, quæ nõ potest Deo esse accepta, ab eo, qui fraternæ charitatis violator est, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. [Diligenter autem aduertendū quā efficaciter dominus hac lege & sententiâ impellat ad studiū reconciliatiois. Non enim dixit: Reconciliare fratri tuo priusquā offeras munus Deo: ne tempus reconciliandi concedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo: sed vt ante omnia negotia, & quam citissimè doceret incumbendū reconciliatiois: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium etiam cum in manibus est, intermittendum est, & posthabendū reconciliatiois fraternæ, multo magis alia negotia: et si tunc, dū quis ante altare recordatur offensæ: recurrendū est ad fratris reconciliatioem; multo magis id prius agendū erat.] Porro quod dicitur: *Frater tuus habet aliquid aduersum te*; dupliciter intelligitur: Augustinus enim intelligit eum habere aliquid contra alium, qui ab eo læsus est, hoc est, qui habet vnde cum alio expostulet, & causam habet de eo cõquerēdi. Chryf. verò, & post eū

Theophyl.

Theophyl, intelligunt eum habere aliquid aduersum alium, cui cum alio non bene conuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit sicut iustas, sine iniustas, & ob id absolute dictum. Si frater tuus habet aliquid aduersum te, nec additum, iustè: vt intelligatur etiam ei, qui læsus est præceptum esse, vt reconciliatioem eius quærat, qui ab ipso disidet, & se lætum ab eo putat, etiam si non sit. Atque ob id etiam Chryostomus putat non esse dictum reconcilia tibi fratrem tuum: sed reconciliare fratri tuo, quod tam offenso conuenit, quam offendentis. Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ, quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chryostomum, dum reconciliatioem querit a læso, tantum requirere remissionem delicti in se commissi, ita vt sententia eius sepe coincidat cum Augustini. Verum quid sit fratrem habere aliquid aduersum aliquem patet ex Apoc. 2. Vbi simili locutione dicitur, habeo aduersus te pauca. pro eo quod est, sunt quedam de quibus tecum expostulem. Intelligenda est autem hæc sententia cum eo sale discretionis, cum quo similia præcepta affirmatiua debent intelligi, si scilicet tempus, locus, & prudentiæ ratio ita permittat, nec tam spectanda sunt præcepti huius verba, quam scopus, & intentio Saluatoris, qui est, vt quantum in nobis est omnia postpositis omnibus faciamus, quo offensum fratrem reconciliemus nobis adeo vt etiam Sacrificium Deo iamiam offerendum intermittamus, cum ita fieri potest, quo memores offensæ fraternæ, eum qui offensus est, placemus, priusquam sacrificiū absoluiamus. Quod si autem fieri non potest vt offensum ad eam illiue reconciliemus: animo saltem, & cordis bono propositio istud, quod hic præcipitur, peragendum est, videlicet vt pro virili, & iuxta offensæ qualitatem offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat.

Eslo conuersus aduersario tuo cito, dum es in via cum ipso, &c. Est exemplum allegoria inuolutum, cuius res a domino præcipue intenta magis significatur, quam exprimitur. Habet autè hunc sensum: Si creditor aliquis, aut aduersarius quisquam, qui habet iustam aliquam aduersus te querelam, te in ius vocasset, iamque eū illo ires ad Iudicem: consultius faceres, si cum adhuc esses eū illo in via ipse mox cum illo conuenires. Nam si iudicium velles experiri, quando debirum insiciari non posses, nihil aliud expectandum tibi, quam vt pro officio suo Iudex te traderet ministro, qui te conijceret in carcerem: è quo non liceret egredi nisi omni debito vsque ad extremam quadrantem persoluto, sicque duo simul incommoda reportares; nimirum carceris pœnas, ac dedecus, & extremam, exactamque debiri persolutionem, cum alioqui ante iudicium ab ipso creditore sperare licuerit aliquam debiti remissionem. Hæc parabola siue exemplum est, *αὐτῶν ποδοῖν* vero, id est

redditis. siue res exempli, quam significare dominus potius, quam dicere maluit, sic se habet: Sic si quem offendisti, & per hoc debitum te illius cōstituiti, da operam vt dum adhuc es in via, hoc est, priusquam iudici Deo, qui vindex est horum, tradaris, cito cum eo in gratiam redeas. Id enim si feceris, iam & veniam quoque ab ipso Iudice Deo impetraſti. Si verò neglexeris, vbi iusto iudicio traditus fueris, non est quod vllam ab eo veniam speres: id quod iustum est iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, sed exigens vt ad plenum persolvas debitum, quod fiet inflictione æterni supplicij, & cruciatus æterni ignis debito his, qui fraternam charitatē violauerint. Itaque qui prius cum adhuc in via esses, facili negotio potuisses ita aduersario componere, precibus scilicet solis, aut dispendio solū pecuniario, iā cogeris præter dedecus carceris extremū exoluere, quod iustitia exigit [Dominus ergo sicut superiori sententia ad quærendam reconciliationem inuitauit, indicando mutam concordiam Deo gratiore esse omnibus sacrificijs, imo sine ea nullum sacrificium illi gratum esse: ita hoc simili ad eandem magis compellit, ostēdo periculo in quod se conijcit, qui hanc reconciliationem negligit.] Pro nouissimo quadrante, Lucas cap. 12 (vbi dominus eodem exemplo vtitur, sed alia occasione, & alio fine, vt ibi patebit vnde videri possit hoc simile domino non insequens, ac veluti prouerbij loco fuisse) habet nouissimum minutū, dimidium scilicet quadrantis. Idem tamen vtrouique significatur, nempe extremum, & exactum debitum.

Audisti quia dictū est antiquis, Non Mœchaberis, &c. In lege postquam dictum est, non occides, sequitur, Non Mœchaberis. Itaque post perfectionem prioris mandati, consequenti ordine ad perfectionē sequētis procedit dominus. Porro sicut præcepto homicidij prohibetur etiam omnis mutilatio, læsio, & percussio hominis: ita hoc præcepto sub nomine Mœchæ, quod propriè adulterium significat, prohibetur omnis illicitus venæ vsus, sub crassiore scilicet, grauiore, & notiore peccato, cæteris etiā leuioribus cōprehensis. Dominus autem hoc præceptū adimplens docet etiā concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ Mœchæ, & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, vt nō potuerint Iudæi ignorare, quin & huiusmodi concupiscentia illicita esset: verum vel Iudæi præceptum huiusmodi malè intelligebant, vt quibusdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, vt existimat Aug. aut de exterioribus concupiscentiæ signis, nempe osculis, & tactibus vt vult Lyrantus: vel potius etsi putarent interiorē etiā concupiscentiam esse veritam, non tamen putauerunt per eam hominem Mœchæ, & fornicationis crimem incurrere, maximè cū diuersa essent decalogi præcepta, Nō Mœchaberis, & Non concupisces & vxor

rē proximi, &c. Itaque dominus hoc addidit legi, quod docuit sola concupiscentia hominem reum fieri Mœchæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit; Non concupisces vxorem proximi tui, forte crediderunt plerique non prohibitam concupiscentiam mulieris, quæ nullius esset vxor. Itaque & hunc errorem excludere volens dominus absolutè dicit, omnis qui viderit mulierem, siue scilicet vxor sit alterius, siue nō, modo sua non sit vxor. Quare hoc suo præcepto dominus dupliciter perficit veterem legem. Illud autem.

Qui viderit mulierem ad concupiscendum eā, accipi potest vt sit sensus: Qui ad hoc viderit mulierem, vt inde concupiscentiam eius in se accendat, quomodo hunc locum accipiunt Aug. Hierony. & Chryl. & verba ipsa exigunt, vt sic intelligatur. Sic ergo nō omnē mulieris concupiscentiam dānauit his verbis dominus, sed eā, quæ affectata, deliberata, & procurata est [Considerandum est (inquit Aug.) quod nō dixit omnis qui concupierit mulierem, sed qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, id est hoc fine, & hoc animo attenderit vt concupiscat eam, quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini, ita vt iam non re frænetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satiatur.] Quod autem dominus dicit de visu tanquam de sensu notiore, & vnde vt in plurimum maximè nascitur in animo concupiscentias: hoc idem & de alijs sensibus est intelligendum, nimirum quod qui tetigerit mulierem, aut audierit, aut etiam absens cogitauerit, de ea, vt concupiscat eam, & tactu, auditu, vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit; mœchatus est eam, hoc est, adulterium, vel fornicationem commisit cum ea, & etsi non in corpore suo, tamen in corde suo: ac proinde quanquam apud homines non tænet reus adulterij; apud Deum tamen est, qui scrutatur corda & renes.

Quia si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, &c. Videtur Dominus in hunc sermonem parabolicum de oculo, & deinde de manu incidisse occasionem eius, quod dixit prius de oculo. Qui viderit mulierē ad concupiscendum eam, &c. Contra quod ab auditoribus ipsi obijci potuisset. Quomodo ergo quis reatum adulterij effugere poterit, cum facillimè ex conspecta muliere animus cuiusque in amorem & concupiscentiam mulieris rapiatur? Neque enim licet semper clausis incidere oculis. Huiusmodi ergo obiectioni velut per præoccupationem responderet Dominus, Si oculus tuus dexter, &c. Quasi diceret, Ergo fugienda est omnis occasio concupiscentiæ, imò & præcingendum quidquid omnino mali cuiuscumque occasionem præbet. Vt enim inoffensi & citra peccati impactionem, & casum in via Dei pergas, par est vos omnibus cedere, omniaque facere & pati.

Vnde quemadmodum nemo non veller oculi etiam dextri aut manus etiam dextræ iacturam facere, quo totum corpus à perditione feruaret: ita & vos moneo, vt quidquid demum est, etiam si sit vobis tam charum, & tam necessarium, quàm sunt oculi, & manus, imo oculus dexter, & manus dextra, id resecetis, & abijciatis, si offencilo vobis sit, quantumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim est, quo non infinito magis præster carere, & vitæ cõsequi æternâ, quâ id retinere, & abijci in gehennâ. Si explicata hæc parabolica, atque hyperbolica Christi verba; & cû superioribus habent multum affinitatis, & omnes Patrum interpretationes in se includunt.

Dicitur autem: Quicumque dimiserit uxorem suam deus illi, &c. Post perfectionem legis, non mechaberis, congruo ordine subiicitur perfectio alterius legis, quæ etiam ad mulierem pertinet, docens iam propriam uxorem non esse dimitrendam, postquam superius docuit alienam non esse concupiscendam, & aliud iam mechizæ genus ostendens; Scribis & Pharisæis inopinatum. Bene autem dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum, quicumque dimiserit uxorem suam, significans satis legem non præcepisse, sed coactam permisisse diuortij: præcepisse autem, vt qui dimittere veller, non dimitteret nisi dato libello repudij, hoc est charta quadam, & seceda, quæ repudiatam uxorem testabatur. Hanc itaque legem diuortij dominus perfectionis, quam lex exigere nõ potuit, Magister, hoc loco in duobus perfecit, primum quod non permittat nisi ob vnâ causam marito dimittere vxorẽ, videlicet ob fornicationem; adeo vt si ob aliam causam dimiserit, mechizæ author sit vxori, dum occasionem illi præbet alteri se coniugendi, cui sine adulterio coniungi non potest, cum alterius permaneat vxor. Secundo quod non permittat (dimissæ etiam iustæ.) videlicet ob fornicationem, alteri nubere, quemadmodum tamẽ licebat in veteri Testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit adulterat, ac proinde pernitus sustulit dominus repudij libellum, qui nec ob fornicationem dimissæ conscribi, & tradi potest. Tertio vero, etiam in eo lex vetus de diuortio perfecta est per Christum; quod cum in veteri Testamento vir potuerit dimittere uxorem, non autem contra vxor virum: in nouo Testamento non magis vir dimittere potuit uxorem, quam vxor virum. Vterque enim ob solam fornicationis causam alterum dimittere potest.

Et qui dimissam dixerit, adulterat. Hæc pars intelligenda est de dimissa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chrysol. & Theophyl., aut certe generaliter de dimissa ob quâuis causam iustam, siue iniustam.

Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non peiurabis, &c. Vide tur istud desumptum ex Leuitici, 19. cap. Vbi sic legimus, Non peiurabis

iurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, pro quo Hebraea habent, Non iurabis in nomine meo falso, vel in falsitate. Iurare autem falso, nihil aliud est, quã peierare. Porro quod sequitur.

Reddes autem domino iuramenta tua, sic intelligitur, quod iurasti id pertolues veluti Deo debitum, vt sit explicatio eius, non per iurabis, licet hæc pars ex eisdem locis intelligenda est esse desumpta, vnde illud, Non peiurabis. Videtur tamen hæc parte plus aliquid significari, quam sit explicatum. Videtur enim istud Reddes autem Domino &c, cum expresse non habeatur in lege, fuisse de iuramentis Phariseorum, & Scribarum, significare volentium domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen domini iurasset: qui hac ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta, quæ per nomẽ domini non essent facta, sed per aliquas creaturas. [Quod forte collegerunt ex eo, quod Leuit. 19 dicitur. Non peiurabis in nomine meo, quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur, Nõ assumas nomen Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non esse obligatoria, satis docet Matth. cap. 23. Vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum, aut in altari nihil est.]

Ego autem dico vobis non iurare omnino, &c. Iustitiam Phariseorum dominus hic in duobus perficit. Primum quia non solum peiurium, sed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde quia docet illicitum esse per creaturas temerè iurare, & peierare, æquè atque per Deum; cum vt dictum est, Pharisei non putarent peccatũ per creaturas, & vanè iurare, & peierare. Verum ex hoc loco, quo dicit dominus non iurandum omnino, & ex simili loco Iacob. 5. Ante omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodecunque iuramentum, &c. Quidã heretici olim dicti VValdenses, sicut Hodie etiam Anabaptiste, collegerunt nullum omnino iuramentum Christianis esse licitum. Quod cum satis refellatur ex iuramentis Pauli, superest videre quomodo intelligendus est hic locus Saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cû proximo ex siue actum esse, si quod quis iurasset per Dominum, non iurandum præstitisset; & huiusmodi iuramentum, in Dei cultum, & honorem cedere, deinde à Scribis edocti fuerant, non teneri quempiam iuramento per creaturas facto: dominus legem perfecturus nec appendendum, cum semper à malo aliquo procedat: nec satis debere esse Christianis neminem peierando fallere, sed meritò ea ipsos inter se esse fide, & dilectione, vt nulli omnino iuramento apud eos locus relinquere. Ad hæc omnem creaturam esse potiorẽ, quam vt per eam licere possit, temerè, aut falso iurare, ac proinde

ab omni Iuramento, etiam per creaturas, quantum fieri poterit, abstinentium esse. Itaque quod dicitur; *Nolite iurare omnino*, cum huiusmodi subauditione est intelligendum, quantum scilicet id fieri potest, ut quantum in vobis est, omne Iuramentum fugiatis. Ideo, quæ sic absolute dicitur, *Nolite iurare omnino*: ut ostenderetur Iuramentum nudè acceptum saltem non esse bonum, aut amandū, sicut absolute dicitur, *Nō occides*; eo quod absolute accepta hominis occisio est per se mala. Sicut autem illo præcepto, *Non occides*, non prohibetur occisio hominis vestita circumstantiis Iustitiæ: ita nec hoc præcepto, *Ne iuretis omnino* prohibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe Iudicio, Iustitia, & veritate: sed præter iuramenta iniqua, & falsa prohibentur ea, quæ nulla, aut non sufficienti sunt necessitate, vel utilitate: videlicet quæ pro rebus caducis, & nihili, qualibet occasione homines seculi à se mutuo exigunt, & præstant, quæque nulla causa in quotidiano sermone levissimè profundunt. Ex his colligere licet hanc Christi doctrinam partim esse præcepti, partim Consilij. Præcepti enim est quatenus prohibetur omnia Iuramenta falsa, iniqua, & temeraria, etiam per creaturas facta. Consilij verò quatenus docemur fugere Iuramenta, quantum omnino fieri potest, ut etiam ubi causa videtur esse rationalis iurandi non iuremus, nisi omnino magna sit & necessaria.

Neque per caelum quia thronus Dei est, &c. Animaduertendum hic dominum probare volentem, per creaturas non esse iurandum in tribus primis membris adducere scripturarum testimonia, quibus ostendit huiusmodi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim, *Caelum est thronus*, id est, sedes Dei, & illud, *Terra est scabellum pedum eius*, desumptum est ex *Isaia* ultimo capite, ubi sic dicitur ex persona Domini *Caelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum*. Illud vero *Hierosolyma est ciuitas regis magni*, ex *Psalmo*. 47 desumptum est, *Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas Regis magni*. Quod autem dicitur, *Caelum sedes Dei, terra autem scabellum pedum eius*, non sic est accipiendum, quasi sic habeat Deus collocata membra in caelo, & in terra, ut nos cum sedemus: sed huiusmodi locutione significatur metaphorice Dei immensa, & incomprehensibilis magnitudo, eiusque in omnibusque creaturis, quæ caelo & terra continentur, præsentia, atque in eadem imperium. Causam autem ob quam per caput etiam non sit iurandum, hanc reddit, *quia non potest vnum capillum album facere aut nigrum*, quasi dicat, quia hoc adeo tuum non est, nec in tua situm potestate, ut possis etiam vnum capillum album facere, aut nigrum. Quod intelligendum est ab intrinseco, & naturaliter; fucato enim artificio sciebat homines hoc facere posse.

Sit autem sermo vester est est, non non. Pro est, est, Græcè est *vai*, *vai*. Est autem Græcis *vai* aduerbium affirmandi vsurpatum etiã à latinis, & valet idem quod etiam, verè, vel certè, & Hebræis Amen, quo verisimile est hoc loco Christum vsutum fuisse. Communis autem distinctio, & sensus huius loci amplexandus est, secundum quem vtrumque, est, & vtrumque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine posita: quomodo & ipse dominus duplicando dicere solitus fuit Amen, amen dico vobis. Est ergo sensus: Cum quid affirmandum est, simplici affirmatione affirmate, cum quid negandum est, simplici id negatæ negatione. Atque in hunc sensum accipiendū, & distinctissimè hunc locum etiam Chrysofost. patet ex eo quod expositurus illud; Quod autem his abundantius est sic iurabit; Quid igitur supra est est, non non esse dicemus, haud dubie iuramentum.

Quod autem his abundantius est, à malo est. Græca habent *τοδὴ πειρασὸν τοῦτων*, id est, quod supra hæc est, aut supra hæc accesserit ad maiorem scilicet confirmationem. Intelligit autem ut paruit ex Chrysofostomo iuramentum. Non enim si addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult esse dominus. Porro notandū quod non dicat malum esse quidquid his accesserit, sed à malo, esse. A malo inquam, siue proprio, siue alieno, idque leuitatis, & irreuerentiæ diuinæ, aut infidelitatis, & dissidentie.

Audistis quia dictum est oculum, pro oculo, & dentem, &c. Lex Lex Talio ista quæ Talionis, & contrapassi, vel reparationis dicitur, quæque nisi truncatim hic à Domino adducitur; habetur. Exo. 21. Leuit. 24. & Deuter. 19. Certum est autem hanc legem à Domino datam pro vulgaribus, qui inter se sunt æquales, aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui Principem excacasset: cum secundum aliud præceptum morte pleetendus esset, qui Principi maledixisset tantum. Porro obseruandum dominum hanc legem magis velle perficere, & adimplere secundum explicationem, & *δευτερον* pharisæorum, & Scribarum, quam secundum verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuisse, quasi liceret, & iustum esset vindictam petere, & acceptam iniuriam propria etiam autoritate retaliare. Quod lex Dei non solum non permittit, sed nominatim etiam vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus; Non queras vllionem nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Magistratui enim non ijs, qui læsi erant vlscendam iniuriam Dominus illo præcepto, Oculum pro oculo, &c. commendauerat, ut patet clarè Deuter. 19. capite. Igitur perficere Dominus potius hoc præceptum voluit secundum explicationem Scribarum, quam legi veteri quicquam hic adijcere.

Ego autem dico vobis, non resistere malo. Dicitio malo (quæ potius accipi debet, vt sit datus) refertur potest ad rem, hoc est ipsam iniuriam, quæ inferatur, vel potius ad ipsum hominem iniuria quæ quam afficientem. Chrysof. ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quod si ad rem referatur resistere malo, id est, nocivo, est nolle illud pati, aut nolle illud sinere inulsum, sed vi, aut iure agere vt malum illud à se quis depellat, aut vt iam illatum vlciscatur. Itaque non resistere malo, est non parere se vel ad repellendum malum, quod inferatur, vel ad vindicandum malum iam illatum. Sic si militi si ad hominē referatur datus malo, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum τῷ, non resistere malo, est non opponere se nocenti, vel nocere volenti, vt nec malum, quod ab eo inferatur, depellatur, nec illati mali vltio, queratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult dominus, quam quod malitiam alicuius in nobis patienti animo sustineamus, sine reluctanti defensione, & vltionis desiderio. Noluit tamen dominus his verbis prohibere resistentiam mali iustis & sanctis de causis factâ, qualis est dum quis repellit cū moderamine inculpate tulerit à se malum, ex cuius tolerantia nullus fructus consequeretur: aut dum quis iam inter Christianos solo iustitiæ seruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem, & malitiæ repressionem iniuriæ sibi illatæ vindictam requirit, per eos inferendâ, quorum negotium est malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo: Nolite iurare omnino, excipiuntur iuramenta iustis, aut necessarijs de causis factâ, ita ab hoc præcepto; Non resistere malo huiusmodi iusta resistentia excipitur. Vbiq; enim non tam Christi verba, quam ipsius scopus, & præcipua intentio spectanda est, semperque in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare, aut præcipere voluisse, quod sit contra rectæ rationis iudicium, & prudentiæ discretionem: ac proinde subintelligendum, nisi si alicubi aliter fieri recta ratio dicit. Habet autem hæc sententia partim præcepti vim, partim consilij naturam. Præceptum est cum propter gloriam Dei, aut proximorum ædificationem necessarium fuerit non resistere malo. Consilium vero cum expediens fuerit, etsi non necessarium.

Sed si quis te percussit in dexteram maxillam tuam, &c. Dominus, qui prius generali illa sententia, dico vobis non resistere malo, præcepit in genere quoduis malum patienter tolerari, tribus iam sequentibus sententijs explicando tria iniuriæ genera, sub quibus omnes iniuriæ continentur. Verum circa hæc præcepta occurrit difficultas, tum quod non conueniant cum factis sanctorum & Christi ipsius, tum quod cum æquitate, & prudentia conuenire non videantur. Proinde D. Aug. docet hæc Domini præcepta non ad litteram esse intelligenda, & obseruanda, sed accipienda de promp-

tudine animi non ad nouas iniurias perferendas vt hæc quibus dominus præcipit alterâ maxillâ præbere, pallium dimittere, duo miliaria rei sint hyperbolæ, quibus significauerit dominus talem debere esse tolerantiam, quæ ab vltione petenda adeo abhorreat animus, vt plura etiam ferre non grauetur; & omnino ferre iam paratus sit, potius quam vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Chrysof. vero ita tractat hæc præcepta, quasi intelligat ad litteram hæc obseruanda, idque eo intuitu, & spe tali, vt iniuria afficiens declaratione tolerantie cohibeatur à suo facinore, ac respiciat. Quomodo intelligendo hæc præcepta, dicendum est ea, cum sint circumstantia, non quous tempore, & loco obseruanda, sed quous circumstantiæ temporis, loci, & personarum ita exigunt, nimirum quando spes est per externâ huiusmodi patientiæ & dilectionis proximi ostensionem proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandâ. Imò conuenientissimæ duæ istæ tractationes horum præceptorum simul comprehenduntur: ita vt intelligamus per hæc dominum exigere vt semper quidē ad hæc præstanda animo parati simus potius, quam vindictâ requirere; eadem quoque etiam ipso opere exerceri faciamus, vbi locus & tempus, ac proximi utilitas, vel Dei gloria ita postulauerint. Quod autem dicitur si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, non est vis aliqua faciendâ in eo, quod dexteræ meminit maxillæ, potius quam sinistra: sed accipiendum dexteram maxillam positam hic pro altera maxilla. Vnde Lucas absolute dicit: Et qui te percussit in maxillam, &c. Idem dicendum est in secunda sententia, quæ dicitur apud Matthæum *Et qui vult tecum in iudicio contendere. & tunica tuam tollere, dimitte ei & pallium.* nimirum quod sit sensus: Et qui vult vnâ aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quam cum eo contendas. Nam alioqui præposterus est sermo. Pallium enim quod Græcis dicitur *ἡδύσιον* cum sit exterior vestis prius detrahitur, deinde tunica, quæ Græcis dicitur *χιτών*, i. vestis interior. [Apud Lucam vero hæc non mina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eum est *ἡδύσιον*, quod Interpres vertit vestimentum, quum vertat in Matthæo pallium, & posterius est *χιτών*. Ab eo inquit, qui aufert tibi vestimentum, exterius scilicet nempe pallium, etiam tunicam non li prohibere.] In tertio autem exemplo notandum Græca non habere alia duo, sed tantum; vade cum eo duo miliaria scilicet, vt significetur etiam hic duplum debere concedi simplicium petenti.

Omni autem petenti à te, da ei, &c. Cum certum sit Dominum his præceptis nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos præbere; deinde certum sit ipsum nihil præcipere, vel cōsulere velle, quod rectæ rationi non cōsonat: tūc ad litteram non sunt seruanda præcepta vel consilia, cum rectæ rationi non

consonaret externa ipsorum obseruatio, aut rectæ rationi prædicat illorum obseruatio. Maxime enim his exigere voluit dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis, quauis ratione: quæ si adfuerit, non poterit non Christianus etiam externo opere proximis subuenire, cum recte rationi consonum fuerit, hoc est, cum vel necessarium fuerit, vel expediens. Proinde non est dandum petacibus turris, aut decostori non egenti, nec vt alij sit remissio, nobis autem tribulatio, aut egestas. Nec si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amicè repetere. Habent autem hæc omnia sicut & præcedentia præcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrit vel illustranda gloriæ Dei, vel iuuandæ proximum, & salutis eius promouendæ. Consilij autem naturâ, quoties non necessitas aliqua talis, sed utilitas tantum sic facere exegerit, & suaserit. Vbi verò recta ratio hæc non probauerit tanquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consulantur. Quod autem in nostro Textu dicitur.

Volenti mutua re te ne auertaris; sic accipiendum est vt sit sensus cupientem mutua re te, ne auertaris, aut reicias. Auertaris enim deponentaliter accipiendum est, & datius volenti, pro accusatiuo positus est: nisi forte Interpretas auertaris passiuè accepit, vt datius sit positus pro ablatiuo cum præpositione a, & sit sensus: Ne auertaris ab eo, qui vult mutua re te. Præcipimur ergo nõ solum mutua re petenti, sed etiam volenti, & necdum prætercedenda, aut alio respectu petere audenti.

Et prout vultis vt faciant vobis homines. & vos facite illis similia. Bene Euangelista Lucas hanc sententiam subiunxit post illas sententiâs, omni petenti tribue, & qui auferit, quæ tua sunt ne repetat vt generalis iam sententia etiam reliqua complecterentur, quæ dicenda erant: Et huius sententiæ æquitate (nam est iuris naturalis) ostenderet prædictarum sententiarum æquitatem, & rationem. Sic enim dandum, sic mutuandum, sic cedendum etiam egeni dum auferit nostra quemadmodum nobis ab alio fieri vellemus. Porro quod dicitur *prout vultis*, intelligi debet de voluntate rationali vel de voluntate naturali. i. quæ regulata sit naturali iure recte rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ.

Audistis quia dictum est diliges proximum tuum. & odio, &c. Ita tandem procedit dominus, vt vltimo loco perficiat primũ, & mandatum erga homines seruandum mandatum. Quod dicitur *audistis dictum esse, Odio habebis inimicũ tuũ*, cum in lege nusquã legatur præceptum *disignõis*, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretantium significari primũ quod determinatè præcipiatur diligẽdus proximus vel amicus, deinde quod toties in ea præcipiantur ne fœdus inirerẽt cũ gentibus habitantibus in terra Canaã, sed eas sim

omni miseratione delerent è terra. Verum neque has, neque alias Gentes iusti sunt odisse, nec in genere vsquã præceptum legimus odio habere Inimicum, cum Inimici ex fratribus quotidie existant. Imò contra alicubi lex præcipit inimico, qui ex gente Israelitica esset, aut inter Hebræos habitaret amicitie signa exhiberi. Nõ exigit tamẽ lex vetus signa amicitie similiter aliis gentibus exhiberi, imò quibusdam Gentibus voluit odij signa, qualia sunt occidere, & persequi ostendi. Itaque dominus & auferit peruersam legis additionem factã per Scribas, & hoc adijcit legi veteri, quod velit etiã diligendos esse à nobis quantumuis externos, & alienos. Vnde dicit, *Si salus auertis fratres vestros tamũ, &c.* Nimirum quod sic Iudei faceret. Cum enim dicitur in lege: Diliges proximum tuũ, &c. Si vsuã nominis Hebraice Reach vel Rec correspondentis nomini proximus, obseruaerimus; intelligemus ipsum velle, vt quemuis, quacumque ratione nobis adiunctũ diligamus. Iã adiunguntur nõ bisquidã vinculo cognationis & affinitatis, alij vinculo ciuitatis, aut religionis, alij sodalitatis, alij vicinitatis, alij officij vinculo, nõ nulli tantũ fortuito congressu, denique plerique necessitatis vinculo, vt quorum necessitatẽ subleuandã Deus offert. Ergo vt quisque Christianus cognatũ, ciuem, vicinum, sodalẽ, comitẽ, aut tantum fortuito incidentem natũs fuerit: sic dilectionis officia illi tũ præstare pro sua portione, tum pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idque cuius alteri præstare, quod sibi ab alijs præstitum veller. Vnde consequitur et eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundũ scripturæ vsũ, imò ideo iam sunt proximi, quia Inimici. Nam hac ratione fit, vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium, & conuersatio. Itaque cum in hoc præcepto dicto Hebraica, pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nunc Amicum significet, nunc quemuis alium Scribæ in priori significatione illam interpretabantur: at noster cælestis Magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

Ego autẽ dico vobis qui audistis, diligite inimicos vestros, &c. Quoniã nouis auribus opus est, vt hæc integrè dilectionis doctrina percipiatur, adeo vt qui illis carent, etiã si hæc audiãt, nequeant tamẽ intelligere, bene dicit dominus, *vobis dico qui audistis*. Porro quo ad nouã hæc dilectionẽ, à qua natura vitata satis abhorret, extrimularet: duabus vtriy rationibus efficacissimis ad id persuadendum, quarũ prior est ex imitatione Patris cælestis desumpta. Proinde dicit, *vt sitis filij patris vestri*, hoc est, vt declaratis vos esse filios Patris vestri, reterẽtes scilicet illũ vestris operibus, vel, vt per imitationẽ sitis filij Patris vestri, qui iã hoc facti estis per gratiã, & adoptionẽ. Altera ratio est, quia qui inimicos non diligit, sed tantum amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo,

cum nihil faciat, quod non idem faciant publicani peccatores, & Ethnici quoque. Quod autem in priori ratione dominus declaraturus Dei Patris benignitas, em erga malos, profert ortum solis & pluviæ descensum super bonos, & malos non ideo fecit, vt ostendat tantum communia dilectionis indicia non subtrahenda inimicis, quamuis hæc minime sint subtrahenda. Nam & singularia, ac propria beneficia exigit, videlicet salutationem, & complexum, mutui donationem, & orationem. Sed ideo illorum Dei beneficiorum singulariter meminit quod illa rudibus, qualibus loquebatur aperitissimè conlabat iustis, & iniustis esse communia. Quod autem in secunda ratione dicitur. *Si diligis eos qui vos diligunt. quæ mercedem habebitis*, vel vt habent Græca. habebitis, non sic est accipiendum, quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione est accipiendum; Si tantum diligitis eos, qui vos diligunt, sicut eam exclusionem postea exprimit dicens. Si saluaueritis fratres vestros tantum, &c. Illa autem oratio, quæ apud Lucam ter occurrit, *quæ vobis est gratia*, dupliciter accipi potest. Primo vt sit sensus quæ vobis gratia habenda est, hoc est, quid debetur vobis à Deo beneficii, & laudis; sicque idem erit cum eo, quod habet Matthæus, quam mercedem habebitis? Secundo vt sit sensus, quam gratiam fecistis, quidue gratuitum, aut quod beneficii præstitistis, cum id quod facitis, vel eo faciatis animo, vt paria recipiatis, & proinde non sit gratuitum, sed meritorium, ac seruire, vel vt vicem debitam rependaris. Sicque acceptum concidit, cum eo quod habet Matthæus. i. quid eximium, aut supra cæteros facitis?

Mutuum date, nihil inde sperantes. Verus huius sententiæ sensus petendus est ex sententia præcedente, cui hæc opponitur. Dixit enim prius, Si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores peccatoribus sœnerantur, id est, mutuum dant, vt recipiant equalia, vel paria, & similia. Ex qua posteriore parte patet illud; Si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere, sic debere accipi, à quibus speratis recipere similem vicem, videlicet vt & ipsi tuo tempore vobis mutuum dent, aut aliud simile beneficium præstent. Quare quod postea ex opposito dicitur, mutuum date, nihil inde sperantes; intelligendum de spe similis vicis & beneficii. Vult enim mutuum dandum etiam his, à quibus propter ipsam mutui redditionem, non speremus simile vicem, aut quoduis aliud beneficium consequi.

Estote ergo vos perfecti & misericordes, sicut & Pater vester Ex omnibus præcedentibus hanc iam dominus infert conclusionem, argumentum hoc totum complectentem & finientem in hunc sensum: Ergo vt verè sitis filij altissimi, ac benignitate vestra superetis eos, præ quibus meliorem expectatis mercedem, estote vos perfecti.

fecti, Quod Lucas habet. *Estote misericordes.* Nō enim hic misericordes nomē accipi videtur strictè, vt virtutem illā singulārē quæ misericordia dicitur, significet; qua alienis miseriis, & necessitatibus indole scimus, sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, vt sit idem quod beneficus, & benignus, & respondeat apud Hebræos dictioni hahasid, sicut etiam misericordia sæpe accipitur pro quouis beneficio, resōdens scilicet dictioni Hebræicæ hhesed. Hic enim postquam Lucas dicit Patrem cælestem benignum esse erga malos & ingratos, deinde infert. *Estote ergo misericordes sicut & Pater vester* misericors est. Vnde satis patet illi idem esse benignū & misericordē esse. Porro cum dicit dominus *Estote ergo vos perfecti*; non intelligendum est dominum tantum loqui de perfectione tali, quæ est consilij Evangelici qualis est illa de qua dicitur, Si vos perfectus esse vade & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus; quasi omnia quæ præcesserunt de dilectione etiam speciali inimicorū sint purè consilij, & non præcepti. Sunt enim & hæc præcepti consilij, partim præcepti, quemadmodum de quibusdā præcedentibus dictum est, & talia plane, vt nisi ea obseruemus, & sic iustitiam Pharisaorum, & Scribarum perficiamus, non ingressuri sumus regnū cælōrū, quemadmodū dominus in principio præmiserat.

Docet quomodo facienda eleemosyna, quomodo item orandum & ieiunandum. Matthæi 6.

CAPVT XL I.

ATENDITE ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in caelis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocrita faciunt in synagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: vt sis eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Et cum oratis, non eritis sicut hypocrita qui amant in synagogis & in angulis platearū stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris intra in cubiculum tuum & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nō est ergo assimilari eis, scit enim pater vester quid apus sit vobis antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Luc. 11. 33. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in caelo, & in terra. Panem nostrum superstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne

nos inducat in tentationem, sed libera nos à malo. Amen. || Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester celestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.] Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ, tristes: exterminant enim facies suas, ut pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunās, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.

B. II. 112.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. Postquā dominus in superioribus ostendit, quibus in rebus Christianorum iustitia excellere debeat iustitiam Scribarum, & Pharisæorum: nunc docet quomodo eandem iustitiam excellere debeat in modo, & intentione faciendi ea, quæ sunt discipulis suis cum illis communia. Docet autem de modo Eleemosynæ, Orationis, & Ieiunij, quod hæc sint præcipua religionis externa opera, in quibus ferè solet vanæ gloriæ pestis nasci, & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facile comprehenduntur. Nam Eleemosyna præcipuum est eorum operum, quæ sunt ad proximum, Oratio præcipuum opus cultus diuini, Ieiunium vero præcipuum eorum operum quibus in nobis ipsis carnem castigamus, & spiritui subijcimus. Prius autem quam de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hæc est iustitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundum nostram lectionem. Nam pro Iustitia, Græci habent Eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Annorandum autem quod dicit *attendite*, quo verbo nos mouere voluit, cauere nobis à vanæ gloriæ studio veluti ab insidiosissimo, periculosissimo, & perniciosissimo simul serpente, cuius nocuumum effugere non possit, nisi qui tota mente prorsus vigilet. Deinde notandum non verare dominum ne iustitiam nostram faciamus coram hominibus. Hoc enim cōtrarium esset illi, quod superius precepit. Luceat lux vestra coram hominibus. Sed vetat iustitiam facere coram hominibus eo fine, eaque intentione, ut videamur ab eis, quod iam non est contrarium superiori præcepto quo dicitur, Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum coram hominibus, sed id quod adiecit, nimirum ut glorificent Patrem celestem. Porro quomodo non possimus rectè operari ut videamur ab hominibus ostendit satis dominus in eo, quod addit. *Alioquin mercedem non habebitis.* Sensus enim est. Alioqui si feceritis iustitia eorum in ut videamini, non habebitis mercedem apud Patrem, ut qui ei non laborastis, qui que iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, sed

se apud patrem, significans scilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequam detur; ut tuti de mercede in bonis operibus minus simus legnes. Et bene quidem Patrem semper potius nominat, quam Deum; ut hoc nomine magis non exciter ad studium placendi Deo.

Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te. Speciatim De Eleemosynam de his tribus externis bonis operibus acturus, ab Eleemosyna *mosyna*, na auspicatur: quod in fine præcedentis capituli ad beneficendum, & ad misericordiam inuitauerit exemplo misericordis Patris, &c. De hac ergo vetat, ne eam facturum more hypocritarum tuba canat ante se, Mos enim erat antiquus tubæ sonitu pauperes conuocare ad locum, & tempus eleemosynæ: sed abutebantur hoc more Pharisæi, hac ratione captantes sese commendare hominibus tanquam misericordes. Vnde non simpliciter vetat Dominus tuba canere, sed eo modo quo Hypocritæ faciunt: nimirum *Hypocritæ* ut honorificentur ab hominibus. Est autem nomen Hypocrita *qui*, Græca dictio, significans idem, quod simulator. Hoc ergo nomine in scripturis maxime Euangelicis appellatur à Domino simulators sanctitatis. [Sanè in proposito bene Hypocrita dicitur, & simulator, qui eleemosynas largitur, ut honorificetur ab hominibus. Non enim, id est, in corde, quod exterius simulat, hoc est misericors, sed crudelis potius & immisericors, ut qui non motus misericordie affectu, sed laudis audire agit, quod agit: eo que magis est crudelis, quod ex aliena miseria, & ignominia propriam laudem & gloriam venatur.] Nomen autem Synagogis, hoc & *Synagoga* sequenti loco, ubi de oratione fit sermo, quamuis possit accipi pro certis illis domibus in quibus conuenerunt Iudæi ad audiendam legem; rectius tamen videtur accipi generalius pro quibuslibet conuentibus, qualia etiam in foro & in placis fieri solent. Quod autem sequitur.

Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Laudem scilicet humanam, ob quam consequendam operati sunt: non sic accipiendum, quasi illorum fallacia, & simulatio non sit acceptura à Deo mercedem ipsi debitam, supplicium scilicet æternum: sed quod opus eorum quatenus bonum est, nullā accipiet à Deo mercedem præter eam, quam ab hominibus tulit, fallacia vero, quæ coniuncta est ei operi à Deo, qui eam solus cognoscere potest, punietur.

Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, &c. Tropus, què certum est esse in his verbis, nesciat sinistra tua, varè explicatur. Simplicius fuerit accipere hanc orationem cum Chrysostomo per hyperbolen, ut sit sensus: Tantum abest, ut aliis ostentes quod agis, ut si fieri potest, ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris: ut eleemosyna tua sic planè sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Dicendum ergo de hac Christi doctrina esse quidem eā

secundum literæ sensum, cautelam, & consilium conueniens maxime infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodum, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam: secundum vero domini præcipuam intentionem, præceptum esse omnibus seruandum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicendum quæ in sequentibus dicuntur de orantibus, & ieiunantibus. Porro vt de secretæ eleemosynæ mercede securi simus, adicit; *Et patertuus, qui videt in abscondito, &c.* i. qui videt conscientiam tuam, & quæcunque in abscondito facis, reddet tibi mercedem, quam nõ expectasti ab hominibus.

De Oratione.

Et cum oratis non eritis sicut hypocrite, &c. De Oratione altera parte religionis, quam & ipsi Pharisæi strenuè simulabant, vt patet ex iis, quæ Matth. 23. dicuntur à domino, similia docet his, quæ iam docuit de eleemosyna: nisi quod in præcatione non solum docet suos alienos esse à vitio hypocritarum Pharisæorum, sed etiã ab altero vitio, ethnicorum scilicet. Bene autem donatus explicare volens affectatam à Pharisæis humanam laudem dicit; *amãt stãtes orare*, sic enim dictum est amant stantes orare, quomodo positæ dicitur; Amant vocari ab hominibus Rabbi, & amant primæ recubitis, &c. Porro anguli platearum de quibus hic est sermo, nõ sunt platearum recessus, vt quidam volunt, sed flexus platearum veluti iuxta compita, & triuia. Benè ergo dicit in angulis, & non in angulis vicorum, sed platearum hoc est latarum viarum. Ibi enim maximum est diuersorum hominum concursus. Quod dicit *stantes orare*, vel significare voluit per stationem eos quæsiuissè videri à pluribus, vel potius ideo stantes dicit, quod stare inter orandum, communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex Parabola de Pharisæo, & publicano orantibus in Templo. Quod autem dicit dominus;

Cum oraueris intra cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, &c. Non sic accipiendum quasi in publico orare vetet: sed si simpliciter secundum literæ sensum istud accipiatur, dicendum hanc Christi doctrinam cautelam esse & consilium quo quis effugere possit vanæ gloriæ pestem, quod quidem consilium dum seruari non expedit ad literam vt pote cum publicè orandum est in fidelium congregatione, & pro officio publicæ præces habendæ sunt, seruandum istud est secundum præcipuam domini in hac doctrinam intentionem: nimirum vt veluti soli existentes in publica oratione Deum solum spectemus, alieni à laudis humanæ desiderio. Porro in eo quod dicitur.

Et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi, Dei misericordia cum admiratione obseruanda, quod pro eo quoque quod rogatur à nobis merces promittitur bonis à Deo dàda. Nõ enim dicitur, Pater tuus donabit tibi, sed reddet tibi, veluti scilicet debitor nobis factus,

factus, & quia illum honoramus orando magno vicissim nos honoreremuraturus.

Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt. Ab al- *Ethnici.* tero orationis vitio, quo Ethnici laborant (hoc est externæ gentis homines veri Dei religione destituti) scilicet futili verborum profusione auocat duobus argumentis. Vno quod temere in oratione verba prodiger Ethnicorum sit, stultè putantium se per multiloquium exaudiri. Alterum argumentum quo vtitur, est quod apud Deum Patrem non opus sit multis verbis, vt qui ante quam præcetur nouerit, quæ nobis sunt necessaria. Circa primam autem partem obseruandum dominum non præcipere ne multum, diuque oremus. Alibi enim docet semper orandum, & ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes non loquantur, nec rursus absolurè vetat multum loqui in oratione, sed sicut Ethnici faciunt, qui multiloquio suo putant suã causam Deo notiozem fieri, aut sicut hominem Iudicem verbis adduci in sententiã, & flecti, eoque orationem versibus mille compositam deferunt ad eum, eique recitant. [Deinde obseruandæ dictiones Græcè correspondentes dictioni multiloquium, & illi oratione, nolite multum loqui. Non enim hic est *μυλολογειν* & *μυλολογία*, quæ dictio est apud Septuaginta in Prouerbis cap. 10. Vbi nos legimus: In multiloquio non deerit peccatum, sed *βαταλολογειν*, & *βαταλολογία*, *βαταλογειν*. quæ dictio non simpliciter multiloquium significat, sed nugacitatem, & futilem verborum profusionem, qualis est, cum idem frequenter sine causa repetitum inculcatur.] Porro circa secundam partem illam, *Scit enim Pater vester, &c.* Occurrit quæstio quam & Aug. proponit, Si ideo quia Deus Pater omnia scit multis verbis in oratione vtendum non est, cur etiam paucis verbis vtendum est, vel his saltem, quibus mox postea orare Patrem docet. Deinde quo modo conueniens est hæc ratio qua rejicit multiloquium, Scit enim Pater vester, &c. Dicit enim potest, quod quamuis sciat, tamen multis verbis vtendum est, vt flectatur ad dandum id, quod opus est. Dicendum ad primam nullis quidem verbis simpliciter opus esse in oratione ad hoc vt quid à Deo impetremus. Deus enim cum sit spiritus, non verba attendit, sed ardens animi desiderium, sine quo vocalis oratio, non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orandi formam nobis dominus prescripsit, tum vt illis verbis nos doceret, quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine, tum quod vtile, & aliquando necesse sit nobis in oratione verbis saltem paucis vti, quibus animus exerceatur ad eleuandũ se in Deum, aut animi iam in Deum elati deuotio augeatur, & continuetur. Ad quod quatenus prolixa etiam præces adiuant, eateenus certè laudandæ sunt: nec hic à domino nomine multiloqui, & battalogiæ comprehenduntur. Adsecundum dicendum domi-

num satis significare multis verbis non esse opus ad flectendū Deum, eo quod Patrem eum vocet nostrum, & scire affirmat, quæ opus sint nobis. Non potest enim non Pater bonus rogatus a filiis facile inclinari ad dandum ea, quæ scit esse opus eis.

Sic ergo vos orabitur. Quoniam multiloquium & battalogiam ab Oratione dominus abesse voluit, breuem nobis orandi formā tradidit, qua etiam docuit, quæ, & quo ordine à Deo sint petenda, atque qua fiducia accedendum sit ad Deum in Oratione, nimirum quomodo ad Patrem accedit filius. Dicit autem, *sic vos orabitur*, nõ exigens vt his verbis necessario vtendum sit in Oratione: sed demonstrare volens, & res quæ à Deo sint petendæ, & quali verborū breuitate sint petendæ. Nõ enim dicit, his ergo verbis vos orabitur, sed sic, id est, ad hunc modum. Porro notanda emphasis pronominis vos, quæ magis aperta est apud Græcos, qui habet *ὁυτος ὁμα ἡγορησῶμεθα*, id est, sic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appositum maiorem facit emphasis; discernens illos, & nos ab Ethnicis, & Iudæis: qui non edocti fuerant dicere in oratione Pater noster: sed domine Deus noster:] Pulchrè autè Dominus Christianæ orationis istud fecit esse principium, & veluti præmium.

Pater noster qui es in cælis. His enim est paucissimis verbis perfecta Dei laus continetur, quæ maximè consistit in prædicatione bonitatis, & potentiae ipsius. Itaque hoc præmio comprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere solemus dicentes Deus optimus, maximus. Quamquam autè videri possit dominus ideo dixisse orandum Pater noster, non autem Pater mi, quod multos simul præsentes doceret orare, ob id exprimens eam formam, quæ est commoda multis simul orantibus: tamen simul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quod ita in genere non vnumquæque priuatim orare docuit. Cum autem dicimus, *qui es in cælis*, admonemur postpositis terrenis rebus eo intendere animum, vbi Patrem nostrum esse dicimus, ac cælestia tantum querere, cælestemque hereditatem filiali iure securè expectare. Non enim dicitur qui es in cælis, quasi solum esset in cælis, sed ob causas iam dictas videlicet ad significandum Dei Patris super omnia dominium, & ad subleuandum mentes nostras ad cælestia, atque ad discretionem Patris terreni, quod apertius significatur articulo, qui est apud Græcos *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*.

Sanctificetur nomen tuum. Potest sic conuenienter Oratio hæc se cari, & petitionum eius ordo conueniens ostendi, vt dicamus eam diuidi in precationem bonorum, & deprecationem malorū. Quod ad primam hanc attinet petitionem, cū nomen Dei in seipso non possit esse, aut fieri sanctius, rectè Chrysostr. sic interpretatur, Sanctificetur, hoc est glorificetur nomen tuum per nos, hoc est, eam

da nobis viuere vitam, vt per nos nomen tuum glorificetur, & sanctū habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generali, quem explicauit Augu. hoc scilicet: Da vt nomen tuum sanctum habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendum, colendum, & glorificandum. Itaque hac petitione in genere optamus, vt cui soli omnis debetur gloria, & sanctitas, in omnibus, & per omnes, & apud omnes sanctificetur; ita vt nemo omnino sit, qui gloria illi debita sibi vsurpet, aut alteri tribuat: nec sit qui sacrosanctum in nomē eius vel vira, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat; & vt ipse dominus per Euangelij prædicationem, per iustitiam, & misericordiam, sapiētiam, ac potētiam suæ declarationē se sanctū haberi faciat.

Adueniat regnum tuum. Et hic quoque videndum quomodo præsemur aduenire, vel venire (nam Græcè est *ἐλθῆναι* quod non est adueniat, sed veniat) regnum Dei; cum Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi. Aug. & Chrysostr. quem sequitur Theophyl. sic hanc petitionem accipiunt, vt intelligamur præcari, vt destructo penitus regno diaboli, destructa morte, atque peccato, omnique principatu, ac regno terrestri sublato (quod fiet in secundo domini aduentu, quo iudicaturus est viuos, & mortuos) citò veniat regnum illud Dei perfectissimū, quo perfectè beati regnabunt cum Deo omnes filij eius. Atque hoc potius modo regnū istud esse accipiendum, de eo scilicet, de quo quæserunt discipuli, domine si in tempore hoc restitues regnum Israël, videtur ex eo quod absolute iubeat dominus præcari, adueniat regnum tuum; cum si intelligatur de regno spirituali; quo Deus in vnoquoque nostrum regnat per gratiam suā; oportet tubintelligere, adueniat in nobis regnū tuum, & nõ esset diuersa hæc petitio, aut nõ multū, à præcedēte Sanctificetur nomē tuū, aut sequēte, Fiat voluntas tua, &c. Si autè intelligamur præcari, vt contingat nobis post hæc mortalem vitam peruenire ad regnum Dei; subintelligendū erit, adueniat nobis regnum tuum. Quamquā autem regnum illud Dei perfectissimum, quod incipiet, & declarabitur in nouissimo domini aduentu, definito tempore veniet siue velimus, siue nolimus: voluit tamē dominus nos præcari illius regni aduentū vt (quemadmodū habet Aug. ad Probam) desiderium nostrum ad illud regnū exercitarem, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac præcacione suos dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientie, & fiducie, vt non formident regni Dei aduentum, sed consisti testimonio conscientia suæ; & bonitatis paternæ, securè illud expectent: non dubitantes se illius fore consortes, Qui verò ob imperfectionem, nondum audent, in hoc sensu præcari, Adueniat regnum tuum; istud præcetur, in se,

in secundo, vel tertio sensu, qui recte simul cum primo qui principalis videtur, intelligitur à domino hæc petitione comprehensissimè etiam regnum Dei spirituale regnumque beatum, inchoatio quædam est regni perfectissimi.

Fiat voluntas tua sicut in celo. & in terra. Et in hac quoque petitione videndū quomodo iubeamur petere, vt fiat Dei voluntas, cum Scriptura dicat, Omnia quæcunque voluit fecit, & Nō est qui possit resistere tuæ voluntati: Dū ergo iubemur præcari, vt fiat voluntas Dei potissimū sermo est de voluntate Dei imperatiua. Voluit enim nos præcari, vt quod Deus iussit, aut cōsuluit nobis, id omnino obediēdo præstareat. Intelligitur tamē etiā à plerisque de voluntate beneplaciti, quā fieri præcamur, dū quid à Deo præcātes solemus adiungere, Nō mea voluntas, sed tua fiat: quomodo Christus orabat cum calicis amaritudinem deprecaretur. Hic enim non est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed dispositiua. Nam sensus est; Fiat id, quod disposuisti futurum, aut fieri oportere. Sed de hac voluntate principaliter non esse intelligendam hanc tertiam petitionem, satis patet ex eo quod additur, *Sicut in celo. & in terra.* Nam ea adiectio ostendit dominum nos præcari voluisse, vt quemadmodum in cælis Angeli iussa Dei integre, & alacriter perficiunt: ita & homines in terris ea exequerentur. De quacunque tamen voluntate Dei intelligatur hæc petitio, oportet semper hanc orationem fiat voluntas tua intelligere phrasi Hebraica in scripturis frequentissimè obuia, vt sit sensus, fiat id, quod vis, Nam propriè voluntas Dei cum sit æterna, & ipsemet Deus, non fit. Ideo autem oramus, vt fiat voluntas Dei, quia vt ea fiat à nobis, opus est nobis gratia, & protectione Dei. Hanc ergo gratiæ diuinæ necessitatem hæc profitemur petitione, deinde & abdicamus carnis, diaboli, ac mundi voluntatem, vt sit sensus: da vt à nobis fiat non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, non quod mūdus suadet: sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius voluntas rectissima est & sanctissima. Non simpliciter orare nos voluit dominus vt fiat voluntas Patris, sed sicut in celo, & in terra, hoc est, vt ab omnibus fiat in terris, sicut nemo est in celo, qui diuinæ eius volūtati resistat: deinde vt integrè fiat Dei voluntas, ac non quædā præcepta quædā nō, postremo vt ex charitate, alacriter, & lubētèr Dei volūtas impleatur. Nec obitat, quod nūquā futurū sit, vt sic in terris fiat Dei voluntas. Piorum enim est etiā ea desiderare quæ nō futura sciunt, & tamen fieri debere sciunt. Deinde huiusmodi voto præcamur, vt si nō omnis inobediencia cesset in mundo: patris tamen benignitate fiat, vt minor sit inobediencia, & pauciores sint, qui eius voluntati per inobedienciam resistant. Bene autem postquam præcati sumus, adueniat regnum tuum, subijcimus, fiat voluntas tua, &c. in quod regnum Dei nobis venite, & contingere non possit, nisi hic interim adim-

pleamus voluntatem, tum vt moneamur hic cælestem meditari conuersationem, dum, ad huc non datur beato illo regno perfrui. Et hætenus quidem tribus petitionibus desiderantur bona spiritualia.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Panem quotidianum vocamus, qui quotidie nobis ad vitæ sustentationem est necessarius. Vnde rectius dici puto, Panem nostrum quotidianū quam panem nostrum super substantialiæ, & vtroque rectius Panem nostrum essentialiæ, vel substantiæ, vt sit *ἐπιβίσιος* quasi *ἐπιβίσιος* *ἡμῶν ἀπόθεον*, id est, substantiæ nostri cōgruens, aut ad substantiā nostrā pertinens. Cyprianus hanc petitionem simpliciter intelligit de pane corporali, de quo potissimū videtur omnino cū Chrysostomo intelligenda. [Nā si intelligatur de pane illo spirituali Animæ, quo quotidie opus habet & quo quotidie pascitur per meditationem, & operationem mandatorum Dei, de quo Aug. & post eū Caietanus & Erasmus volunt intelligi: iā hæc petitio eadem est, vel saltem apertè includitur in præcedente, fiat voluntas tua, &c. Spiritualis enim animæ cibum nobis esse facere voluntatem Dei Patris, sicut Christus de se dicit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem Patris mei, qui est in cælis. Deinde orantes spiritualem Animæ cibum, potius dicere debemus, da nobis in æternum, quam da nobis hodie: sicut Domino disserenti Ioan. 6. de pane cælesti dixerunt quidam, Domine semper da nobis panem hunc. Rursus quod nō possit intelligi dominus hic potissimum locutus de pane corporis sui, non solum conuincit argumentum Augustini, quod si hic panis vocetur à domino quotidianus, consequens erit eum ab omnibus Christianis quotidie sumendum esse: sed etiam multo magis, quod cum hæc dominus suos doceret orare, panis hic nondū erat institutus: nec de eo quicquam vel Apostoli ipsi cogitabant.] Nec obest argumentum Augustini putantis hanc petitionem non rectè posse accipi pro pane corporali, quod iubeat dominus nos felicitissimus, quid edamus, aut bibamus. Non enim prohibetur à domino omnis sollicitudo cibi, sed sollicitudo mundana, & carnalis: nō autem pia illa, qua in Oratione nostram necessitatem à Deo subieuari præcamur; quæ sollicitudo proprie non est sollicitudo. Vt autem nihil sit quod huic intelligentiæ de pane corpori sustentando necessario, obesse videatur: dicendum dominū dum nos in oratione dicere voluit da nobis hodie; non quidem significare voluisse, non licere Christiano habere aliquid ultra cibum: hodiernum; sed perfectionis Christianæ esse ultra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere esse tales, vt mundana crastini vultus sollicitudo absit; & vt singulis diebus ad Patrem pro quotidiano cibo recurrant: cogitantur illum semper homines pascere, & nisi illo singulis diebus dante, nos posse non viuere, etiam de

his, quæ iam habemus, [Nec necesse est dicere hanc Orationem, quo ad partes eius singulas, sic esse à domino traditam, vt omni hora dici voluerit eam conuenire Christianis: sed demonstrare eum voluisse, quid singulis diebus, cum est oportunitas, precandum sit. Cū autē conuenire volumus hanc petitionē omnibus dici horis, quomodo hanc orationē passim Christiani quauis hora dicimus: licet illud hodie accipere pro quotidie, & pro tota temporali hac vita: quanquam etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam hanc sustentandam sit necessariū: vt meritò semper dicere debeamus: da nobis hodie panē, id est, id quod huic vitæ est necessarium. Nominē enim panis phrasī Hebraica intelligitur quidquid ad victum pertinet: hæc sub nomine isto etiam cōprehenditur quidquid præsentī vitæ necessariū est siue in victu, siue in vestitu.] Animaduertendū autem quod Christus etiā orare nos vult panē nostrum, & quotidianū, siue essentialē. Et quidem per nostrū significare voluit, eū qui ex Dei institutione nobis competit, vt fecernatur noster panis à cibo reliquorū animalium. Aut etiam per nostrū, alienum cibum refecare voluit, quæ manducant, qui ex acquiritis per iniustitiā manducant, & qui omnino in ocio viuunt. Per quotidianū vero vel essentialē panē, refecare voluit luxuriosos, & superfluos cibos, volens nos quotidianō & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentiā sufficiat, esse contentos. [Porro quāquam vt dictū est, primō & principaliter de pane corporali dominus in hac petitione sit locutus: rectē tamen per anagogen factam à pane corporali ad spiritum, (sub his verbis etiam precamur panem spiritualem: cum verisimile sit dominum eius panis desiderium etiam ex consequenti significare voluisse. Est autem panis mentis spiritualis potissimum ipse Christus homo factus, eiusque incarnatio, atque passio, sine quibus fide participatis nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia mentem vere satis patcit, & nutrit.]

Et dimitte nobis debita nostra. &c. Per debita intelliguntur peccata, sic dicta, eo quod hominē apud Deum debitorē pœnæ, & ultionis, aut impetrandæ gratiæ cōstituant. Vnde Lucas pro *ἀφ' ἡμῶν*, id est, debita posuit *ἀμαρτίας*, id est, peccata. Proinde cum dicitur: *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Non exigit potissimum peccunia dimittere debitoribus, sed quæcunque in nos alius peccauerit. Itaque hac petitione dominus salubriter nos memores esse voluit & nostræ infirmitatis, ne efferamur, & paternæ misericordiæ, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit, *sicut & nos dimittimus, &c.* Et significare voluit rationem, qua maximè potissimum Dei indulgentiam obrinere, & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare: dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hac conditione constrinxit, vt sic nobis debitum dimitti postulemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris id est,

id est, his, qui in nos peccauerunt. [Nō sic autem istud est intelligendum, quāsi satis sit nos dimittere debitoribus nostris etiam ab eis rogamur, sicut nos Deum pro remissione rogamus. Nam etiam ante quam rogemur dimittere nos debere ex animo debitoribus nostris, docet illud Marc. 11. Cū stabitis ad orandū, dimittite si quid haberis aduersus aliquem, vt & Pater vester, qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Notandum præterea aduerbium sicut nō denotare hic omnimodam similitudinem: Neque enim petimus æqualem misericordiam Dei cum ea, quam fratri exhibemus, cum frequenter imperfecta satis sit dilectio, qua fratri ignoscimus. Denorat ergo tantum hic simplicem similitudinem videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione. Quem sensum indicat satis quod postea explicans dominus subiicit: Si enim dimiseritis hominibus, &c. & quod Lucas habet, dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Licet autem per debita hoc loco non intelligantur propriæ pœnæ peccatis debita, cum, vt prius dictū est, pro debitis peccata posuerit Lucas: tamen in hac petitione secundum Augustinum, etiam includitur sensus illorum, qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.]

Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen. His præscriptis verbis communiter intelliguntur duæ contineri petitiones, vt septem sint huius Orationis petitiones, quarum vnæ potestatem sic distinguuntur, secundum Augustinum, vt priore petamus non induci in malum quo caremus, posteriore vero liberari à malo, in quod iam ducti sumus. Verum simplicius, & rectius dicitur duas has vltimas partes vnā constitutere petitionem, vt *inimice* sex tantū sint Orationis huius petitiones. Hæc enim petitio libera nos à malo, cum per aduertatiam coniunctionem cum superiori connectatur, non rectē potest intelligi noua esse petitio à superiori diuersa: sed dicendum idem per eam rogari affirmatiuē, quod prius rogabatur negatiuē; quemadmodū non sunt duæ diuersæ petitiones, si quis dicat, domine ne in furore tuo arguas me, sed remitte clementer peccata mea. Videtur autē potest hæc sexta & vltima petitio quoad priorē eius partē non cōsona satis multis scripturis; David enim oprat tētari à Deo dicens, Proba me dñe, & tēta me; & Iacobus, Omne gaudiū inquit existimate fratres mei, cū in tētatione vos varias incideritis, &c. Sciendū ergo quod: etiam dū cōsideratur eo fine facta, quo procedit à Deo; bona est, & in scripturis cōmēdata, nec viro iusto simpliciter deprecāda. Quatenus vero cōsideratur eū eo fine, quo procedit à diabolo mala est, & omnino deprecāda. Præterea sciendū, secundū Aug. nō doceri hic nos à Christo. ne tētemur, sed ne à tētatione superemur. Aliud enim est secundū ipsum tētari, aliud, induci in tētationē; quod secundū eū est, vinci à tētatione,

tionem idque consentiendo, vel cedendo. Ex commentarijs autem Chrysoſtomi, & Cypriani patet satis eos intellexiſſe his verbis nos iuſtos præcari etiam vt ne Deus ſinat nobis tentationem obuenire, & non ſolum vt ne ſinat nos à tentatione ſuperari. Quæ quidem intelligentia ſimplicior eſt, & ſcripturæ magis contentienn. Nam cum dicitur in Pſalmis: Induxiſti nos in laqueam, poſuisti tribulationes in dorſo noſtro, &c. inductum fuiſſe in laqueum non eſt ſuperatum iam fuiſſe à malis, ſed ſimpliciter incidiſſe in mala, quemadmodum ſatis patet ex his, quæ ſequuntur. Ita etiam iubemur præcari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc eſt, ne ſinat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire; idque ideo ſecundum Chryſoſt. & Cyprianum orate iubemur, vt memores ſi nus noſtræ infirmitatis, nec de nobiſiſpis confidentes nos tentationibus ingeramus. Proinde vt perfectius, & integer habeatur huius petitionis intellectus, cõueniens fuerit vtramque expolitionem nempe Chryſoſtomi & Auguſtini ſimul comprehendere, vt dum dicimus, Ne nos inducas, &c. intelligamus nos præcari ne Deus ſinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos ſinat ab ea ſuperari. [Bene autem iubemur præcari: Ne nos inducas (quod tamen ſcripturæ more debet accipi pro ne ſinas nos induci, nam proprie Deus in neutram tentationem prædictam inducit, conſiderando eam vt eſt ſollicitatiua ad peccatum quomodo de ea hic eſt ſermo) vt intelligamus aduerſarium nihil contra nos poſſe, niſi Deus ante permiſerit, ac proinde omnis noſter timor, & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchrè annotat Cyprianus.] Iam quod ſequitur, *Libera nos a malo*, quomodo ſit intelligendum ex præcedenti patet explanatione: cum vt dictũ eſt, idẽ peratur affirmari, quod prius negatiue petitiũ eſt. Atque hæc videri poteſt ratio, quare hæc pars omiſſa ſit à Luca, quod ſcilicet in ſuperioribus verbis includeretur. Itaque ſicut dupliciter inducimur in tentationem, ita dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo dum præſeruamur ne in malum incidamus, & cuiſum dũ occupati à malo eripimur ab illo vt ne nos ſuperet, & perdat. Poſſet autem hic ablatiuus malo, accipi pro diabolo, quomodo accipit Chryſoſt. & ſuadet articulus Græcus *τὸν ὄνομα* Diabolus enim per antonomāſiam rectè malus ſingulariter dicitur, quod in extremo malitiæ poſitus ſit, irconciliabili odio nobiſi, & Deo contrarius. Aliter etiam rectè ablatiuus malo, ad rem referunt vt accipitur pro re, quæ mala eſt, hoc eſt malitia, qualis eſt occaſio peccati, & afflictiones quæuis, quas docemur nõ deprecari ſimpliciter, ſed quatenus mala quædam ſunt, hoc eſt, impeditiua eius, quod verè bonũ eſt. Secundum quẽ ſenſum hæc pars etiam explicat ſuperiorem partem; nimirum quod tentationem non debeamus deprecari, niſi quatenus mala eſt. Igitur cum quinta petitione de

precati ſumus mala præterita, hæc ſexta, & vltima petitione deprecamur præſentia ſimul & futura. Quod autem in Græcis edicibus ante Amen, legitur: Quoniam tuum eſt regnum, & poteſtas, & gloria in ſecula: cum a Hieronymo, Aug. Amb. Cypriano lectum non fuerit, apparet ex ioleñni cõſuetudine additum à Græcis: ſicut & ſalutationi Angelicæ quædam adiecerunt, videlicet, quia peperisti ſaluatorem animarum noſtrarum.

Si enim dimiseritis hominibus peccata eorũ, dimittet & vobis, &c. Declarat dominus quare remiſſionem peccatorum petendam do euenit, cum ea conditione, ſicut & nos dimittimus: oſtendens certe quantum deſideret mutuam in nobis peccatorum condonationem, ad fraternæ charitatis conſeruationem, & obtinendum peccatorum remiſſionẽ planè neceſſariam; quod ex omnibus ſententijs, quibus nos orate præcepit, eam poſitiſſimum commendandam & declarandam indicauit, quæ pertinet ad remiſſionem peccatorum. Porro quod dicitur Pater cæleſtis dimiſſurus, ſi nos dimiſerimus proximis: intelligendum eſt, quemadmodum omnes aliæ ſimiles promiſſiones: niſi quid aliud obſit. & uſum quod dicitur: Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittet: non ſic eſt accipiendum quaſi noſtra remiſſione mereamur Dei remiſſionẽ, cum hæc ſit gratuita. Non enim dicitur, Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittit, ſed dimittet; cum ſcilicet illum rogaueritis.

Cum autem ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocriſta tristes. Eodem modo iam auocat ab oſtentatione ieiunij, quomodo ſuprà auocauit ab oſtentatione eleemoſynæ & orationis. Hic autem notandum eſt, quod pro tristes, Græcis ſit *τὸν ὄνομα*, quod non tristiſtiam animi ſignificat, ſed tristiſtiam vultus, vt rectè verti poſſit, *retrici*: Non enim fieri poteſt vt non ſit tristiſtius animo, qui rectè ieiunet: cum tristiſtitiæ, & meroris alicuius gratia ieiunium ſuſcipiatur vt in plurimum. Sed verat dominus ne tristiſtiam vultu præferamus, nec id tamen ſimpliciter; ſed ne ſimus tristes vultu ſicut Hypocriſta: qui ſcilicet ea intentione tristiſtiam vultu præſerunt, vt cognofcant homines eos ieiunare, quos ideo dominus Hypocriſtas vocat, hoc eſt ſimulatores: ſue quod tristiſtiam, quam vultu præferunt, non habeant in animo, ſue quod velint videri facie ſuæ caſtigatores, ſobriij, & caſti, cũ ſuo ieiunio nihil intendant præter humanam laudẽ. Notandum ſecundo quod pro exterminant, Græcè eſt *ἀφαιρῶντες* quod eſt corrumptunt, perdunt, vel ſecundum Hieronymum, demoliuntur: atque in hac ſignificatione ſere ſemper oportet in ſcripturis accipere verbum exterminare, dum occurrit. Senſus ergo huius loci eſt, quod facies ſuas corrumphant, & obſcurent, hoc eſt, quod natium faciei colorem ſtudioſè immutent, afſectato ſcilicet pallore, ac vultus tristiſtiter ſeueritate. Quod verò ſequitur.

De Ieiunio.

ut pareant hominibus ieiunantes, id est, ut videantur hominibus ieiunare: non sic est accipiendum, quasi vellent videri ieiunare, cum non ieiunarent: sed quod ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent. Quod autem subditur.

Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam, &c. Metaphorica est locutio, quæ significare vult dissimulandum esse ieiunium. Mos enim Palestine terræ erat (ut notauit Hieronymus, & Scripturæ ubique demonstrant) ut qui lugerent, unguentis, & lotionibus abstergerent: contra verò, qui lætiores erant ungerentur. Igitur quoniam unguentis delibuit, & loti, nihil minus quam ieiunare, & lugere videntur: dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaque non tam quid litera significet obseruandum hic est (quamuis ad literam obseruatum cautela sit ungerere caput, & lauare faciem) quam quid hoc loquendi modo Dominus significare intenderit.

Docet abijciendam curam rerum terrenarum. Matthæi 6.

CAPVT XLII.

G. 12. 86.

NOLITE thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in celo, ubi neque erugo neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. **[L]**ucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum

G. 11. 49

erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebra sunt, ipsa & tenebra quantæ erunt: **[N]**emo potest ad vobis seruire, aut enim unum ad vobis seruire: aut unum suslinebit, & alterum contemnit. Non potestis Deo seruire & mammona. **[I]**deo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis: Quis autem vestrum cogitans potest ad firzuram suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent: Dni autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est, sicut unum ex istis. Si enim scænum agri quod hodie est, & cras in cubanum mittitur. Deus sic vestit, quanto magis vos modica fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus,

G. 12. 86.

aut quo operiemur: hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. **[Q]**uarto ergo primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adicientur vobis. **[N]**olite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi: prorsus sufficit diei malitia sua.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, &c. Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cum dixit, *Et qui vult tecum in iudicio conuolare, &c.* Sed illic illa præceptum propter misericordiam, & dilectionem etiam inimicis exhibenda: hic vero ipsum per se stabilitum facultatum contemptum; ostendens non solum contemnendas rerum terrenarum possessiones propter eos, in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos: adeo ut etiam si nemo fuerit lædens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præsentia contemnamus, eaque indigentibus dispensemus. Ad quod ut mentes hominum extumularer, primum pulchra eaque efficaci antithesi vitur;

Nolite, inquit, thesaurizare, id est, ne reponatis vobis thesauros in terra. Quod non est solum eos in terra desolatos recondere: sed quomodo libet terrenas facultates hic in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. Thesaurizare autem thesauros in celo, est apud Deum comparare, & colligere futurorum præmiorum merita. Quod quidem speciatim fit per elemosynarum largitionem, generaliter verò per quauis opera bona, ut thesaurizare in celo sit diuitem fieri in operibus bonis. Hic tamen specialiter loquitur Dominus de ea thesaurizatione, quæ per elemosynas fit: vt patet ex eo, quod cum Lucas 12. similibus verbis ad thesaurizandum in celo cohortetur, præmittat de elemosyna dicens: *Vendite, quæ possidetis, & date elemosynam.* Facite vobis sacculos, qui non veterascunt thesaurum non deficientem in cælis, &c. Notandum autem quod dominus indicatur incertitudinem terrenorum thesaurorum, tria ponat secundum tres diuersitates diuitiarum. Metalla enim æruginem, vestes tinea corrumpuntur. Sunt autem alia, quæ neque æruginem, neque tinea timent, vt lapides prætiost, & ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures.

Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Alterum hic iam Dominus argumentum proferet, a thesaurizando in terra auocans, ad thesaurizandum vero in celo prouocans. Quod argumentum petiturum est à proverbiali sententia quales plurimum, semper veritatis obtinent & efficaciam. Omnino enim videtur tunc proverbialis fuisse sententia, quemadmodum & hodie est: vbi est thesaurus, ibi & cor. Et quidem hæc sententia idem iam agit efficacius, quod prius egit ostensione damni thesauri terreni, & lucri thesauri

*Thesauri-
zare in celo.*

cælestis : significans iam quod etiam si tutus permaneret in terra repositus thesaurus, nec illo tutior esset thesaurus celestis: non paruum tamen consequatur homo incommodum, si thesaurizet in terra, magnum verò è contrario bonum, si thesaurizet in cælo.

Lucerna corporis tui est oculus tuus. Græcè est absolutè, lucerna corporis, est oculus: quæ absoluta sententia plus habet gratiæ, & dignitatis. Est autem totus hic domini sermo parabolicus, & metaphoricus, quo per conditionem oculi corporalis ostendit conditionem oculi spiritualis: hoc est mentis: quare primum videndum quomodo litera conveniat oculo corporali, ac deinde quomodo eadem illa applicanda sunt oculo spirituali. Oculus ergo corporalis est lucerna corporis totius, hoc est, fungitur vicè lucernæ: quia sicut lucerna lumen præbet volentibus quid agere, sine quo nihil rectè agere possent: ita oculus omnibus membris corporis veluti lumen præbet, vt possint singula suis ritè fungi officijs. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit lucidum: quia vniuersa corporis membra ita illuminabuntur, vt possint singula rectè sua peragere officia. Si vero oculus fuerit vitiat, & deprauatus eius vitium cedit in totius corporis perniciem: quia omnia eius membra versabuntur in tenebris, hoc est, nullum clarè, & non impedite suum munus obibit, sed veluti in tenebris totum corpus palpabit, & errabit. Porro parabola hæc variè transfertur ad oculum mentis, propter quem certum est exemplum istud de oculo corporali dominum attulisse. Chrysostr. enim per oculum intelligit mentem ipsam, quæ, hoc est Animæ, quod oculus est corporis. Hæc si fuerit pura erit etiã totum corpus lucidum, hoc est etiã omnes vires, & operationes hominis erunt clarè. & à peccato puræ. Si vero mens ipsa, quæ reliquis viribus ex sese tenebrosis lumen præbere debet, quæque omnium operationum est causa fuerit vitata; omnes Animæ vires tenebrosæ erunt, quia nihil rectè agent; omnesque operationes erunt tenebrosæ, quia tenebris peccatorum involutæ, & lumine rectè rationis destitutæ. Iam quod sequitur.

Si ergo lumen, quod in se est, &c. Hunc habet sensum; Si ergo mens, quæ data est ad hoc vt animam totam illuminaret fuerit tenebrosa, reliquæ animæ vires, quæ ex sese sunt tenebrosæ, quam iam erunt tenebrosæ totæ, hoc est, quam multipliciter, & grauiter omnino versabuntur in tenebris peccatorum. Hanc autem generalem doctrinam, quæ variis locis deseruire posset, Chrysostr. præcedentibus sic intelligit subiunctam, vt per eam demonstraretur quantum malum sit cor affixum habere in terra. Secundum Augustinum verò per oculum intelligitur intentio hominis, quæ si munda est, & simplex, nihil quam Deum respiciens, omnia opera nostra, quæ secundum eam operamur, clara sunt & lucida, &c.

Secur.

Secundum quam intelligentiam hæc Saluatoris doctrina referri potest ad superiora hoc modo; vt quoniam superius docuit thesaurizandum in cælo per eleemosynarum largitionem, iam doceat dominus quod qui eleemosynas faciunt cor debeat habere ad Deum, & simplici intentione eas facere. Ceterum quod hic dicitur. Si oculus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: sic est intelligendum quasi nihil erroris, aut peccati sit in eo, qui mentem habet puram: sed quod nihil horum sit dominaturum ei & absorbendum sit à prædominante luce, quicquid adhuc remanet tenebrarum.

Nemo potest duobus dominis seruire. Iam tertio alio argumento à diuitiarum studio auocat, superioribus etiam efficaciorè, quo simul excludit cogitationem, qua quis obuiam ire dictis posset. Cogitare enim quidam poterant: Quid si & in cælo, & in terra thesaurizemus, sicque cor & in cælo, & in terra habeamus? Sic enim videbimur non incidere damnæ tenebrarum. Huiusmodi ergo cogitationi his verbis appositè dominus respondet, ostendens non posse animum in diuersa esse distractum. Videtur etiam hæc sententia desumpta à Domino è sententijs prouerbialibus apud vulgum receptis, & proinde non est specificandum qui sint illi duo domini, quibus nemo dicitur posse seruire. Generalis est enim sententia, ex qua concluditur, quod erat ostendendum. Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Nec necesse est subintelligere, aut addere dominis contrarijs, eo quod dominus hanc sententiam assumpserit, vt vulgo iactabatur, qua significabatur non facile posse reperiri duos tam commodis moribus, tamque voluntate vnanimis, vt idem seruus duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit dominus hanc sententiã vulgo veram esse, & vt in plurimum, aut semper sic vsu venire apud homines. Porro illud. *Aut enim vniù odio habebit, &c.* in quo videtur vnus & eiusdem esse repetitio, cum satis fuisset dicere: Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vt bene intelligatur, oportet per vnum in vtroque membro certum alicquem, quem voles ex duobus intelligere demonstratum, & similiter per alterum intelligere vtrouique secundum ab eo, quem mente concepimus demonstratum per vnum. Ad quod significandum vtrique dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸν ἑνα, τὸν ἑτερον. Itaque hic est sensus, Aut enim hunc odio habebit, & alterum diliget, aut contra illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeo autem fuscè à Domino hæc sunt dicta, vt id cuius similitudinem explicanti, animus auditorum magis ingrederent. *Pro sustinebit, Græcis est ἀνδιέσται,* quod magis est vni adherere. Est autem Mammona dictio Chaldaica, significans idem quod Græcis πικῆρας, hoc n. est diuitiæ.

Mammo-

Ideo dico vobis, ne sitis solliciti anima vestra, quid manducetis, &c.
 Rursum excludit prætextum necessitatis humanæ, quo plerique excusare solent auaritiæ suæ morbum, dicentes sese consulere fami, & nuditati. Hunc inquam prætextum excludit, cum inferendo ex superioribus dicit, *Ideo dico vobis, &c.* significans huiusmodi sollicitudinem etiam eor in terra figere, & proinde lucernam mētis vitare, pertinere etiam ad seruitutem Mammonæ, ac proinde Dei puram seruitutē impedire. Cumque sciret dominus sollicitudinis morbum in omniū sere mētibus nimis hæere, nō satis fuit ex superioribus inferre nō oportere nos esse sollicitos, sed multis, idque efficacibus argumentis prosequitur sollicitudinis huius vanitatē & indignitatē ostēdere. Cū autē homo ex duabus sit cōpositus partibus, anima scilicet, & corpore, & ob id duplex sollicitudo homines teneat, eorū scilicet, que ad animā in corpore sustentandā sunt necessaria, & eorū que sunt necessaria tegēdo corpori: utraq; simul sollicitudinē si nihilis refecat argumentis. Illud tamē quod dicit;

Ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis: Non sic eit accipiendum, quasi anima indigeat cibo ad sui sustentationem cum sit incorporea, sed secundum Chrysostomum communi more hoc dominus locutus est, quod etiā anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget à corpore lumpis. Aut secundum Augustinum anima more scripturæ, & phrasē Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & in illo. Qui amat animam suam, perdet illam.

Nonne anima plus est, quam esca, & corpus plus quam vestis, &c.
 Quasi dicat (est enim intellectio) Si Deus nobis sine merito, & labore nostro animam, & corpus vltro largitus est; an non etiam cibum, & vestimentum largietur, quæ illis multo sunt minora: maxime cum illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora præstitit, declarauit se & minora præstare & potē, & velle. Et hæc quidem ratio communis cibo, & vestimento sumpta est à maiori; sequens vero ratio cibo propria sumitur à minori. Ostēditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus cæli. Consistit autem vis huius argumenti non solum in comparatione hominū ad aues, sed etiam in diuersa dispositione, & relatione Dei ad vtrosque, quam indicat, cum dicit, *Et Pater vesher celestis pascit ea.* Cum enim dicit, Et Pater vesher, significat Deum, qui volatilia pascit, cum illorum tantum sit Dominus non Pater, multo magis nos, quorum etiam Pater est pasciturum: cum proprium Patris officium sit filijs alimenta prospicere. Cum vero addit celestis, id sane rectē intelligitur significare nos putandum esse Patrem nostrum, eo quod celestis est, se indignum ducere temporalia, & terrena nobis dispensare, cum nec indignum se putet prouidentiam suam extendi ad volatilia. Porro auium po-

tius, quam aliarum bestiarum mentionem facit: siue quod hæc sint minima animalium, siue quod omnium hæc maximè à sollicitudine videntur libera occupata fere circa cautum, & veluti obiter cibum sumentia. Ostendit præterea dominus vanitatem huius sollicitudinis ex eiusdem inefficacia:

Quis, inquit, vestrum cogitauit, potest adijcere ad staturam suam, cuius inuim? Vbi pro cogitando Græcis est παραύω & sollicitus existens; participium enim est eius verbi, quod hic sæpè vertitur per sollicitum esse. Est ergo sentus; Quis vestrum anxia sua & sollicita cogitatione, aut sua sollicitudine potest adijcere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem sollicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem, quam dominus hac interrogatione vult insinuare magis apparet pertinere ad superiora: vt quemadmodū superius exemplum auium peculiariter à sollicitudine cibi auocauit sita & hic ratione propria à cibo auocet. Nam mox subiicit, *Et de vestimentis quid solliciti estis?* Significans se postquam dehortatus est à sollicitudine cibi velle, & à sollicitudine vestimentorum dehortari. Quamquam autem nec palmum, nec digitum homo staturæ suæ addere possit; tamen dicitur dicit: eo quod proprie mensura staturæ sit cubitus, vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in latitudine, quatuor in altitudine.

Et de vestimentis quid solliciti estis. Considerate lilia, &c. Non hic vtitur exemplo volucrum vt inducēret pauum aut cignum; sed potius exemplo florum, vt ex varijs rebus exempla desumens, & villiora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia mirè reluet efficacius sollicitudinem vestimentorum excuteret; deinde quia in floribus maxime spectatur pulchritudo, quæ illis est loco vestimenti. Liliorum autem inducit exemplum, quod hæc inter omnes flores singularem gratiam, & decorem obtineant. Sed, *agri, adiecit, quod hortentia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ; sicut & prius ideo videri potest dixisse eo volatilibus cæli, vt distingueret ab alitibus. Dictionem autem, crescent, posuit propter folia, quæ horum vnicuique sunt indumentum. Quod autem sequitur, non laborant, neque nent, rectē accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, vt vtrosque Dominus hoc exemplo confortet, vt sit sensus; Non laborant quemadmodum viri pro consequendis vestibus, neque nent quemadmodum mulieres: Quibus verbis cum ostendit lilia libera esse ab omni sollicitudine, deinde adiungit quanta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amiciuntur, & vestiuntur; dicens:*

Dico autem vobis, quod rectius vertitur. Dico tamē vobis vel at tamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem, &

comparationem immensę, & insuperabilis pulchritudinis cum caritate omnis sollicitudinis. Salomonis autem mentionem inuitat, quod is gloriosissimus omnium Regum apud Iudeos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & studiosus inquisitor, ut testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem omnia gloria sua, hoc est, secundum Chrysostomum toto tempore regni sui: non semel atque iterum significetur Salomon speratus à florum decore, sed etiam tota qua regnauit ætate. Quemadmodum autem superius, non ad hoc induxit exemplum de auiibus, quod non seminat neque metant, ut doceret etiam nobis non seminandum: sic & hic non ideo dixit de lilijs, quod non laborent, neque nent, ut prohiberet laborare, & necesse sed tantum ut ostendat Deum illa vestire & ornare suo decore, & ut significaret nobis ex Dei voluntate uiuentibus, illius prouidentia non defore nobis vestitum necessarium: etiam si ad illud vitæ genus vocari fuerimus, quod non sinat nos pro vestitu parando laborare, aut necesse, quemadmodum, qui ad euangelizandum vocantur.

Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, &c. Satis hic rursus significat, quam sollicitudinem, & curam prohibeat, videlicet timidam, & anxiam, quæ huiusmodi cogitationibus, cum continuis quibusdam actibus hominem exagitat. Quod edemus, quid bibemus, &c. semper timorem suggerens, ne ita aliquando desinat. A quali sollicitudine rursus duobus auocat argumentis. Primum quod trepidè & sollicitè requirere, quæ ad victum & vestitum pertinent. Ethnicorum sit, hominum scilicet Deum ignorantium, qui quæ meliora, ac ueriora bona ignorent ista potillimum inquirunt, à quorum moribus dissimillimos esse omnino conuenit eos, qui in filijs sunt adoptati, Dei cognitione iam donati, & ad celestia bona vocati. Secundum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni Patris nostri, celestis, cum dicit.

Scit enim Pater uester quia his omnibus indigetis. Quæ certe sententia magnam habet energiam ad propulsandam sollicitudinem necessariorum. Nam ad hoc ut quisquam posita sollicitudine totum se alicuius prouidentię committat, nihil aliud requiritur, quam ut certus sit de illius beneuolentia, ac potestate, & scire illum suas necessitates.

Quærite ergo primum regnum Dei. Græca non habent conjunctionem illatiam ergo, sed *ζητείτε* vs. hoc est quærite autem. Est enim oppositio ad illud, hæc enim omnia Gentes inquirunt, quasi dicat, Gentes quidem illa inquirunt, vos autem, qui Deum vocatis Patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit *primum quæritis*, significat quid posterius quærendum sit, videlicet temporalia nobis necessaria. Non enim ideo dixit.

Et hæc omnia adiiciuntur, &c. Ut significaret hæc non esse quærenda, cum in oratione à se præscripta docuerit hæc à Deo quærere: sed ut significaret his, qui primum regnum Dei quærent temporalia, veluti secundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum desiderio accessura, tanquam quædam necessaria. Igitur primum quærite, hoc est ante omnia non tempore, sed dignitate, hoc est, maximè, & præcipuè quærite. Quod tum fit, cum ita regnum Dei præponimus ceteris rebus, & ita regnū Dei toto corde quærimus, ut reliqua ad vitæ huius sustentationem necessaria, non quæramus nisi propter regnum Dei. Est autem *Iustitia Dei*, qua coram Deo iusti sumus per fidem, & mandatorum Dei obseruationem. Coniunxit autem iustitiam Dei quærendam cum regno Dei, ut significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri, quam per iustitiam eius. Porro non dicit.

*Et hæc omnia dantur vobis, sed adiiciunt vobis, vel potius (ut habent Græca *Προσθηθήσονται*) apponentur) ne horum temporalium suppeditatio videretur esse merces quærentium regnum Dei: & ut disceremus inquit Chrysost. eorum quæ in præfenti dantur nihil esse magnum, si futurorum magnitudinem comparentur: cum temporalia veluti accessoria solum sint, & accidentia.*

Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Simpliciter istud intelligendū videtur quomodo verba sonat, nempe sollicitudinem non esse extendendam in crastinum, quod quæque dies sufficienter afferat sollicitudinis afflictionem. Insuper autem iustitiam ex superioribus, in quibus vniuersaliter dictum est de sollicitudine necessariorum, ut hac adiectione manifestius fieret, quā sollicitudinē prohibuerit, nimirum auxiam, & superfluum, qualis est sollicitudo crastini, hoc est futuri temporis. Ne enim putarem quoniam præcepit ne sumus solliciti, non debere nos laboribus parare quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, quales labores non possunt omnino esse sine aliqua cura, & sollicitudine: totam hanc de abiicienda sollicitudine doctrinam termini naturus, tandem infert.

Nolite ergo solliciti esse in crastinum, quasi dicat, laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est, cura habenda, verum cura hæc non est in futurum tempus extendenda, ut anxie solliciti sitis, quæ fructum in posterum labores vestri vobis adferat, aut quid sequens tempus vobis sit allaturum. Tantum ea, quæ in præfens faciendi incumbunt, curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*, hoc est, crastinus dies afferet secum sollicitudines conuenientes his rebus, quæ tunc occurrent. Has ergo sollicitudines ne præoccupetis, ne superflua cura vos ipsos disrueatis. Sufficit enim afflictio, & labor, quem quæque dies secum affert. Porro obseruandum dominum pulchre per profopopœiam dixisse crastinus dies sollicitus erit sibi ipsi, &c.

Docet temerè nec iudicandum nec docendum,
adhortatur ad orationem, & vt vitatis pleu-
doprophetis huic doctrinæ inhæreatur.

Matt. 7. Lucæ. 6.

CAPVT XLIII.

NOLITE iudicare, & non iudicabimini. Nolite con-
demnare, & non condemnabimini. Dimittite, & di-
mittentini. Date, & dabitur vobis. Ne suram bonam,
& consertiam & cogitatam, & superfluentem dabitur
in sinum vestrum. In quo enim iudicio iudicaueritis, iu-

† Eadem quippe mensura, qua A. 15. 60. A. 10. 55. D. 13. 130. **trabem in oculo tuo non vides** **dicis**

dicabimini. **†** & in qua mensura mens fueris, remetietur vobis. **†** Dicebat autem illis & similitudinem: **¶** Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne arbo in foueam cadunt: **¶** Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, sicut sicut magister eius. **¶** Quia autem vides jescucam in oculo fratris tui, **†** & trabem autem que in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater sine eiciam jescucam de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo tuo, & ipse in oculo tuo trabem non vides? **†** Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicias ut educaas jescucam de oculo fratris tui. **†** Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcetur eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos. **¶** Petite, & dabitur vobis. Querite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: qui querit, inuenit: & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem nunquid lapide porriget ei? Aut si piscem petierit, nunquid serpente porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostris bona data dare filijs vestris: quanto magis ter vester qui in caelis est dabit bona potentibus suis? **¶** Omnia ergo quaecumque vultis ut faciat vobis homines, ita & vos facite illis. Hac est enim lex & propheta. **¶** Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatioiosa via est, que ducit ad perditionem. & multi sunt qui intrant per eam. **¶** Quam angusta porta & arcta via est, que ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt eam. **†** Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. **¶** A fructibus eorum cognoscetis eos. **¶** Non est enim arbor bona, que facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. **¶** Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. **†** Neque enim de spinis colligitur ficus, neque de rubo vindemiatur uva. **¶** Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit. **¶** Non potest arbor bona, malos fructus facere: neque arbor mala, bonos fructus facere. **¶** Omnis arbor que non facit fructum bonum, excidetur, & in igne mittetur. **¶** Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

† vide bis eijcere. C. 11. 83. C. 13. 90. † Num quid colligunt de spinis vnas aut de tribulis ficus? A. 12. 49.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. **¶** Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine intrabit in regnum caelorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum. **¶** Multi dicunt mihi in illa die: Domine, Domine, nonne tu & similis ne in nomine tuo prophetasimus, & in nomine tuo damomae eiecimus, est homini & in nomine tuo virtutes multas fecimus: Et tunc confitebor illis: quia adifinunquam noui vos, disceditis a me omnes qui operamini iniquitatem. **¶** canti Omnis ergo qui venit ad me & audit verba mea & facit illa. **¶** munda cit illa. **¶** ostendam vobis cui similis sit. **¶** Affimilabitur viro sapienti, tione autem qui edificauit domum suam super petram, qui fodit in altum, & post facta illi. **¶** fuit fundamentum supra petram. **¶** & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: men domus fundata enim erat super petram. **¶** Et omnis qui audit verba mea non illi, hac & non facit ea, similis herit viro stulto qui edificauit domum & non post suam super arenam sine fundamento, & descendit pluuia, & uenerunt tuit eam flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit: **¶** mouere eundem cecidit & fuit ruina domus illius magna. **¶** Et factus est cum & consensum confesseret Iesus verba haec, admirabatur turba super doctrinam eius. **¶** Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut scriba eorum. **¶** Qui autem ait

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Non est dubitandum quomodo est bonum in hoc prolixo sermone iustus, & explicatius multa dixisse, **¶** mini ac pleraque alio etiam ordine, quam Euangelistæ conscripserunt, **¶** & adifin simul eade sapientia quocumque docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. **¶** Proinde non est curiosus nimis ad laborandum, vt singula superioribus certo ordini obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarum reliquorum narrationes constentur. **¶** Quod idem hic monere visum est, quod omnino caput hoc Matt. 7. miscellanea quædam continet que si quis velit certo ordine, aut in illius ter se, aut cum superioribus studiosius, aut curiosius connecteret sibi vltro tenebras effuderit, & implicabit potius quod explicabit. **¶** Prohibetur ergo hic primum iudicium, quo quis curiosius obseruans aliena dicta, vel facta in animo suo ea cenfer, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala cum sint dubia, aut etiam aperte bona deinde iudicium, quo priuatus alterius dicta, & facta etiam aperte satis mala notat, non vt emendet aut illum, aut alios, sed vt famæ eius detrahat, denigratoque proximo sibi probitatis opinionem conciliet. **¶** Postremum prohibetur iudicium quo quis hominem quædam aperte mala committentem condemat veluti desperatæ salutis. **¶** Porro iudicare est sententiam de re aliqua ferre: verum quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non est aliud

aliud quam condemnare, ideo explanationis gratia additum est, *polite condemnare, ut non condemnemini*. Quoniam autem eiusdem charitatis, ac similis præmij est, nõ condẽnare proximi, aut proximi dicta vel facta, & peccanti in se fratri ignoscere, atque ob indignitatem aliquid petenti dare quibus opus est, ideo apud Lucã bene subiicitur, *dimitte & dimittimini*, hoc est, remittere vobis, Date & dabitur vobis. Has autem promissiones quidam referunt ad ipsos homines vt sit sensus: Ne iudicetis alios, & sic fiet, vt ipsi vicissim non iudicemini ab hominibus & sic de reliquis. D. Aug. autẽ & Chryf. alijque veteres has omnes promissiones ad Deum referunt, vt sit sensus, Nolite condemnare vestros proximos, & non condẽnabimini a Deo. Remittite alijs quæ commissa sunt in vos, & remittentur vobis peccata vestra a Deo. Date indigentibus & petentibus, & vicissim dabit vobis Deus quæ postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur vt vtraque intelligatur simul comprehendatur, & sit sensus: Nolite iudicare alios, sic fiet vt & aliorum iniquius iudicium effugiatis, aut saltem vt Dei seuerum iudicium non experiamini.

Mensuram bonam, & conferatam, & coagitatam, & superfluentem, &c. Quatuor conditionibus mensuræ materialis significare voluit dominus remunerationem copiosissimam ob venturam his, qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint, qui remiserint, &c. Prima enim mensuræ optimæ conditio est vt sit bona hoc est, liberaliter iusta. Secunda vt sit conferta, hoc est, vt magis significat dictio Græca *πεντηκοντα* pressa. Tertia, vt deinde sit coagitata, id est, bene conculsa. Quarta vt præterea etiam superfluat, nec post compressionem, & concussionem vas contineat totam mensuram. Si autẽ superiores sententiæ accipiantur secundum priorem intelligentiã, facile est intelligere quod sit suppositum verbi dabant, nempe homines quibus benefecistis. Si vero ad ipsum Deum referantur recte accipietur istud secundum Augustinum secundum eum loquendi modum quo postea de pauperibus dicitur, recipiant vos in æterna tabernacula, quia scilicet Deus propter illos quibus bene fit suo nomine, recipit in sua tabernacula, & dat præmium copiosum. Aut quod dicitur mensuram bonam dabit, i. personaliter accipietur pro mensura bona debetur. Videtur autem magis hæc sententiã solum dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit date & dabitur vobis, eam promissionem exaggerare volens subiicit, mensuram bonam. &c. q. d. Nõ solum dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans fiet vobis remuneratio, proportionata tamen vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum remunerationem vocauit mensuram.

In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, &c. Et hæc duæ sententiæ faciliẽ, & apertam habebunt intelligentiam si superiores illæ

illæ sententiæ priori modo accipiantur. Erit enim sensus, Quali tu iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab alijs iudicabimini, &c. Verum si ad Deum referantur promissiones in superioribus sententijs posita, intelligendum ideo dictum, In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini quia qui curiose alienam vitã excusserit, illius vitæ quoque a Deo exacte disjudicabitur: & qui proximum condemnauerit ipse quoque a Deo condemnabitur. Qui vero æquus fuerit proximorum Iudex, æquum quoque & benignum experietur dominum. Et in genere quali mensura mensi fuerimus remetietur nobis a Deo: quia si benefecerimus, bona recipimus ab eo, mala verò si male fecerimus. Hac enim sola ratione dictum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

Dicere autem illis & similibus iudicæ. Numquid potest cæcus, &c. Quoniam, superius dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & condemnare fratrem suum vt corrigat, & emendet: docet deinceps qualis esse debeat qui hoc sine alium volet iudicare, & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitæ seuerus est censor, suæ interim negligens.

Numquid inquit potest cæcus cæcum ducere? Quod si tenet, Nonne ambo in foueam cadunt. q. d. Si quis sit qui alterius vitia reprehendere voluit, & demonstrare certam virtutis viam, atque in ea ipsum deducere: videndum ei imprimis num & ipse mentem habeat siue errore veritatis, siue praua cupiditate & affectu aliquo excecata. Nam si ipse cæcus existens parat se alterius ducem præbere, futurum certe, quod solet contingere, vti cæcus cæco fit viadux, videlicet vt vtrique cadat in foueam æternæ perditionis. Ad idem propositum subiicit.

Non est discipulus supra magistrum, &c. q. d. si igitur tu qui doctorem: te aliorum præbes ipse fueris in vitio; non est spes meliorem te posse fieri, quem docere paras: cum secundum vulgare pro uerbium, discipulus non possit esse perfectior magistro suo, in eo scilicet, in quo est discipulus. Eiusdem argumenti est & quod deiy de subiicitur;

Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius vitium quorundam, qui non solum alium reprehendunt in eo, in quo & ipsi culpabiles sunt; sed minima in alijs notant, cum ipsi ad grauiora sua peccata perspicenda sint cæci, quos bene hypocritas vocat; vel quia sibi sumunt partes iustorum & sanorum eum iniusti sint, & ægroti aliena persona id, quod reuera sunt occultare studet, vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cum reuera id agant propositõ condemnationis. Per festucã ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic designantur. Admonet ergo dominus vt qui aliorum vitia notare volet, prius saltẽ

aperta sua vitia curet. Et tūc inquit perspicies, &c. quādo scilicet ed fructu id poteris facere, & sincera correctionis intentione. Nō prohibetur ergo his verbis domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdē, vel maioribus obnoxius est criminibus, sed vt ne ex aliorum correctione & condemnatione sanctimoniarū opinionē quæreremus, aut ne veritatē odiosam redderemus: quod fit cum apertis criminibus obnoxius est, qui alium de paruis corripit.

Nolite sanctum dare canibus. Quoniam mōx superius docuit, qui non debeant alios iudicare, corrumpere, & docere: hic iam docet, qui non debeant corripī, & doceri. Dixerat enim: Eijce primum trabē de oculo tuo, &c. Ne ergo is qui purus est, & trabem iam ieiicit ē proprio oculo, putaret se quosuis corrumpere, & docere debere, quos videt vitijs aliquibus obnoxios; commode hanc doctrinam generalem subiicit, ne sanctum daretur canibus, significans abstinendum ab admonitione illorum, qui admoniti euasuri sunt peiores & potius sunt irritandi, quam sanandi. Rectē autem intelligimus idem vocari sanctum, & margaritam nempe doctrinam veritatis, doctrinam nimirum Euangelicam, quam & postea margaritā comparat dominus. De hac enim etiam hic potissimū locutus videtur, quamuis simul, vt est generalis sententia, rectē intellexerimus per sanctum & margaritas significari & sacras quasque res, qualia sunt Sacramenta. Dicuntur autē hęc nēpe doctrina Euangelica, & Sacramenta simul & sancta & margaritā. Sancta quidē quia diuina, & sanctorum tantum vsui deputata, quæ corrumpere & prophanare nephas est. Margaritæ vero propter inestimabile eorum pretium. Cæterum per canes, & porcos simplicius fuerit accipere eisdem, nempe eos, qui immedicabili tenentur impietate, quos generaliter quidem canes vocat & porcos propter ipsorum immunditiam; specialiter verō canes, quod veritati oblatrent, porcos vero, quod viles mundi, & carnis cupiditates spiritualibus, & diuinis bonis præponant, quomodo porcus lutum præfert margaritis. Cum autem sequitur.

Ne forte conculcent eas pedibus suis & conuersi dirumpant vos. Significare voluit dominus duo mala consecutura si diuina, & spiritualia proponantur canibus & porcis. Primum quod illa, quantum in ipsis est prophanabunt, & contaminabunt, deinde quod illorum præbitorem persequantur, calumnijs ipsum impetentes & iniurijs afficientes, Et bene quidem dicitur; Et conuersi dirumpant vos. Primum enim Impij audito sermone veritatis, cognoscentes illum suis affectibus contrarium, sermonem contemnant, illique detrahunt; deinde vero acuuntur in sermonis autore.

Petite, & dabitur vobis, quarite, & inuenietis. Non dixit quid petendum, aut quærendum sit, sed tantum petite, & querite,

quia quæ petenda sunt in præcedentibus memorata sunt, & in his ostensum, pro quibus oporteat rogare. Tribus autem his sententijs, vnum & idem significatur: nisi quod congeries sententiarum commendat fidem, instantem, & ardentem præcacionem. Nam ipsum petere fiduciam in oratione necessariam significat, quærere vero diligentiam, pulsare ardorem, & perseverantiam. Quod iam generalibus sententijs Dominus confirmat, subdens.

Omnis enim qui petit, accipit, &c. q. d. Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iustitiam accipit, nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit, nec pulsanti ostium domus semper aperitur ab hominibus: verum omnis qui desideranter petit Patrem cælestem, accipit ab eo quod petit, & qui sedulo quærit ab eo inuenit, & qui assiduis illum præcibus pulsatur, aperietur ei, hoc est, sine discretione quisquis Deum ex animo diligenter & assidue precatus fuerit, consequetur omnino, quod petit. Porro generalis illa sententia. Omnis qui petit accipit, sic primum est accipienda, omnis qui petit recta, & recte, vel qui petit quæ oportet, & quomodo oportet. Rursum cum dicitur: Omnis qui petit accipit, intelligendum accepturum quod petit, nisi magis expediat non accipere. Nam & huiusmodi conditio intelligenda est in omnibus illis sententijs quibus temporale aliquod bonum iustis promittitur.

Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius panem, &c. Generales illas propositiones de exorando Deum confirmat exemplo Patris terreni, vsus scilicet argumento à minori, quo ad orandum cum spe exorandi hortatur, & simul docet, quæ petere Deum oporteat, nempe bona necessaria, vel vtilia. Quo autem efficacius nos certiores redderet de Patris cælestis facilitate, adiecit.

Si ergo vos cum sitis mali, nolitis bona data dare filijs vestris. Non simpliciter à minori argumentans, sed etiam à contrario. Malos autem homines vocat vel comparisonē diuinæ bonitatis, respectu cuius humana bonitas quodāmodo malitia est propter magnam dissimilitudinem, vel potius tum quia ad malum omnes propensi sumus ab adolescentia, tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato.

Omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, &c. Postquam dominus obiter interuisset de orando Deum sermonem, redit ad id vnde digressus est generali iam sententia concludendo, præcipiens quæ prius diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia, qua sententia demonstrat omnium illorum præcedentium præceptorum, quæ pertinent ad dilectionem proximi æquitatem. Nam est hæc sententia iuris naturalis, per sese æquissima,

æquissima, vt prius dictum est. Quod autem sequitur:

Hæc est enim lex & Prophetæ, hunc habet sensum; Iustus est quod lex Moisaica, & Prophetarum scripta varijs præceptis exigunt.

Intrate per angustam portam, &c. Post varia dilectionis primum, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vsque ad finem sermonis adhortatur dominus ad præceptorum horum obseruationem, & acceptationem. Et quidem supra docuit gratia diuina opus esse ad impletionem horum præceptorum, cum orare docuit, hic vero etiam libertatitrij, & nostri conatus esse insinuat, vt quæ dicta sunt præstemus, cum nps intrare præcepit per angustam portam: significans conatu & labore opus esse vt angustias portæ superemus. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam, & per viam: simplicius tamen fuerit idem per vtrumque intelligere: per portam quidem, & viam angustam, & arctam virtutum operationem, per spatiosam vero & latam viam iniquitatis, hoc est, rationem vitæ di iniquè. Potest autem intelligi via virtutis hic vocari arctam, & angustam, quia paucos recipit, & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum, qui ambulat viam iniquitatis, quæ ob id etiam spatiosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, sicut significare videntur verbi Lucæ quibus dominum dixisse commemoratur, Contendite intrare per angustam portam, quia multi dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos, &c. Post traditam veram, & absolutam pietatis summam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam: commode nunc subiicitur de vitandis falsis Prophetis, quod hic abducere studeant à vera pietate, & viam strictam, quæ ducit ad vitam: cum tamen sese profiteantur vice huius doctores esse & ductores idque callidè simulata quadam stimonia præ se ferant à quibus propterea summa vigilantia cauendum esse admonet.

Attendite, hoc est, diligetèr, & prouidè caute vobis à falsis Prophetis, vel, vt habent Græca vnica dictione pseudoprophetas. Hæc vocat omnes falsos doctores, qui officium videndi ea, quæ alijs non sunt manifesta profitentur, siue futura prædicant, siue non. Hos autem falsos doctores pseudoprophetas hic vocat, vel ob id quod hætenus sic vocati erant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & vt huiusmodi appellatione commonesaceret eos malorum illorum quæ Patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his etiam go omnibus dicit.

Qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, ex se scilicet, non miseri à Deo. Id enim significat verbum veniunt. Vestimenta vero ouium sunt, quæcunque pertinet ad externam sanctitatis declarationem, qualia sūt miracula, ieiuniū, elemosyna, oratio, castitas, diuitiæ

contemptus, inclamare semper Evangelium, vt sacramentis Ecclesiasticis, & alia quæcunque sanctitatem, & integritatem præ se ferunt.

Intrinsicus autem sunt lupi rapaces, quia cū sanctitatem & simplicitatem foris ostentent, intus, hoc est in animo & latenter nihil aliud sunt, quam lupinimitum quia reuera gregem Dominicum; & oues Christi simplices & innocentes dilacerare student. Cæterum quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint:

A fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Hoc est, quantumuis se lupi isti occultare studeant: tamen facile deprehendi poterunt ex altitudinis eorum fructibus, quantum non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum, ex quibus cognosci possunt, duplices, nempe doctrina, & opera. Et quidem ex doctrina eorum non nunquam apertissime cognoscuntur, videlicet cum manifestè contraria doctrinæ veritatis prædicant: Et de huiusmodi fructu doctrinæ videlicet locutum hic etiam dominum, patet ex his, quæ hoc loco subiicit dominus apud Lucam.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum. Alij autem fructus per quos cognosci poterunt, non esse ex Deo, sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent, & dissimulent, tamen aliqui produunt se spiritu diuino esse destitutos, dum si quis vitam, & mores eorum attentius obseruet, reperiet illos sibi placet, gloriisitentis, assentatores, inuidos, maledicos, & obrectatores, nonnumquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis feruientes, & omnino suum negotium agentes, potius quam veritatis. Itaque si eorum doctrina, & opera exactè perpendantur: aut doctrina condemnabit eorum opera quantumuis in speciem bona, aut opera condemnabunt eorum doctrinam quantumuis in speciem vera:

Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos, &c. Lucas qui sermone hunc breuiter descripsit, multa etiã hic in medio omisit; & tamèn rectè per coniunctionem enim hæc similitudinè de arbo re bona & mala coniunxit cum eo quod Dominus dixit de hypocritis, hypocrita eijce primum, &c. quia hæc similitudo dicta est à domino contra hypocritas. Nam & pseudoprophete, pro quibus dignoscendis hanc similitudinem Matthæus ostendit dominum dixisse, sunt hypocritas: valèrque hæc similitudo ad omnes hypocritas redarguendos & dignoscendos etiam eos qui quasi iusti essent alios volunt docere, cum ipsi sint grauioribus criminibus obnoxij.

Nunquid colligunt de spinis vinas, aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas. Neque enim de spinis colligitur ficus, neque de rubo vindemiatur uinam.

vnam. Neque curandum vtrum horum dixerit dominus, cum se-
 sus vtriusque idem sit. In specie enim ostendit ex similitudine ar-
 borum quomodo pseudopropheta & hypocrita ex fructibus suis
 cognosci possint. Deinde in genere id ostendit cum dicit: *Sic omnis
 arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit.*
 Loquitur autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non omnia
 arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem putaretur arbor bona
 bonos simul & malos posse proferre fructus, subiecit per exem-
 plationem: *Non potest arbor bona malos fructus facere, &c.* Quoniam
 autem circa applicationem huius parabola est nonnulla difficul-
 tas: sciendum dominum hic non vocare fructus hominum ea quae
 consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in alijs hominibus, sed
 tantum ipsorum dicta, vel facta fructus eorum vocat. Vt exempli
 gratia: si malus aliquis veritatem praedicat propter quatuor, vel
 vanam gloriam, auditores tamen ex ea praedicatione aedificantur,
 ipsa aedificatio non vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa praedi-
 catio veritatis: quae quamvis vtilis sit audientibus, & in se bona
 tamen quatenus a malo homine mala intentione procedit, malus
 est fructus malae arboris. Quod ergo dicit dominus homines non
 colligere vvas de spinis: non voluit significare homines nihil boni
 sibi colligere ab impijs hominibus: sed ideo dixit homines non col-
 ligere vvas de spinis: quia spinae non proferant de se vvas; quae-
 modum patet ex eo quod sequitur: Sic omnis arbor bona bonos fru-
 ctus facit, proinde significare ratum voluit illa sententia malos
 producere fructus bonos, quamvis ex malis illorum fructibus quae-
 dam noverunt sibi fructus bonos colligere. Aduertendum autem
 quod inter arborē, & hominē, qui hic per similitudinē arbori pa-
 rabolice designatur: quavis multa sit similitudo, multa tamen
 est dissimilitudo. [Itaque quae dominus dicit ad literā de arbori bo-
 na vel mala, non debent in applicatione parabola omnia eodem mo-
 do hominibus accommodari. Non enim eū dicit: Sic omnis arbor bo-
 na bonos fructus facit, &c. &c. Non potest arbor bona malos fructus
 facere, &c. Per arborē significat hominē metaphoricē, sed para-
 bolicē. Hoc est ad literā loquitur quidē de vera arbore, sed vult ut
 simile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbore.
 In parabolarum autē applicatione non oportet in hoc studere, ut
 quaecunque rei tribuantur, vnde sumitur in parabola exemplum, ma-
 gis eodem modo rei adaptetur, & coueniant propter quā parabola
 assumpta est.] Itaque per hoc quod dicit dominus, Non potest ar-
 bor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere,
 &c. quod simpliciter, & absolute verum est de arboribus veris,
 de quibus ad literam est sermo; non est intelligendum dominum
 iussisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere, ut
 non possit facere malos fructus; malū quoque nunquam facere, aut
 posse

posse facere bonos fructus: sed tantum significare voluisse non po-
 se fieri, vt hominis boni fructus omnes, vel plures, & potiores sint
 mali, sed contra potius debere eius fructus omnes vel plures, & po-
 tiores esse bonos. Et similiter non posse fieri, quin hominis mali om-
 nes vel plures & potiores fructus sint mali: ita vt facile sit, saltē ex
 quibusdam fructibus eius dignoscere falsitatem, & malitiā eius,
 quantumuis eam conetur tegere multis virtutum speciebus. Hunc
 enim esse sensum a domino intentum patet ex eo, quod posita si-
 militudine arborum infert. Igitur ex fructibus eorum cognosce-
 tis eos. Certum est enim eum non velle ex singulis fructibus pos-
 se discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest cog-
 nosci arbor: eum veniant in vestimentis ouium per quae dignosci
 non possunt. Deinde idem satis patet ex eo, quod dominus expli-
 cans parabola apud Lucam dicit: Bonus homo de bono thesau-
 ro cordis sui profert bonum &c. Non enim vult quod solū profert
 bonum. Aliquando enim ex eo malo quod ei adiacet, profert ma-
 lum: verum cum thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est, plenū sit
 cor eius sapientia, & virtute: fieri non potest quin saltē potiores &
 plures eius sermones sint boni. Sic malus non semper profert mala
 ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi adhuc
 bono, aut ex thesauro scripturarum profert bona: fieri tamen non
 potest, quin frequenter e plenitudine deprauati cordis loquatur
 mala, & peruersa, quia vt in plurimum os loquitur ex abundantia
 cordis. Bene ergo concludit dominus: Igitur ex fructibus eorū cog-
 noscetis eos. Ex qua tamen sententia non cōsequitur, omnes eos
 doctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes
 enim quorum fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur, esse
 mali, sed falsi doctores tunc esse, deprehenduntur, cum hi qui no-
 uam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci a spiritu, *Falsi do-
 ctores quo
 modo de-
 prehendi-
 tur.*
 aut se afflatos spiritu eam proferte: doctrina tamen eorum & vita
 inuenitur veritati, & virtuti esse contraria, ac proinde non profe-
 sta a Spiritu sancto. Ex falsitate enim quae inuenitur in eorum do-
 ctina cum scripturis pugnante, deprehenduntur falsi doctores, &
 rursum ex mala vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quem-
 admodum gloriantur. Non enim hic a domino datur signum ex
 quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantum quo Pro-
 phetae possunt dignosci veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant
 spiritu sancto afflatos, ex quo noua quaedam, & inaudita profes-
 unt. Quoniam autem dominus pro dignoscendis pseudopropheta-
 tis induxerat similitudinē arboris bonae, & malae: obiter etiam
 adiecit eam sententiam, qua prius vsus fuit Ioannes Baptista. Om-
 nis arbor, quae non facit fructum bonum, &c. Qua sententia simul
 consolari voluit eos, qui a malis arboribus diuexantur, & exterrere
 eos, qui malis arboribus sunt similes.

Quid autem vocatis me Domine, Domine, & non facitis quae dico iam conclusurus sermonem docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius; sed ad salutem necessarium esse, vt quis audita opere praestet. Quid autem, inquit, vocatis me domine, domine, &c. Est autem haec geminatio ex proprietate sermonis Hebraei, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter haec geminatio reperitur affectus vehementiam significans. Porro quod apud Mattheum dicitur, *Qui facit voluntatem Patris mei*; Lucas vero dicit: *Et non facitis quae dico*, manifeste significat vnam, eandemque esse Patris & filij voluntatem, & Patris verba esse, quae Filius dicit. Voluntas autem Patris, quam facere debet ingressurus in regnum caelorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quae non potest esse sine obseruatione externa mandatorum Dei. Cum autem dixisset, non omnem credentem ingressurum regnum caelorum, nisi & vitam condignam habere curauerit; id declarat per aliud quoddam mirabilis, quod addit, dicens: neque eos, qui signa edunt, eo regno dignos futuros, nisi vita correfpondeat fidei.

Multi, inquit, dicent mihi in illa die, nempe iudicij, quo reuelabitur regnum caelorum. Hunc enim diem, quia cognitum, & ab omnibus expectatum vocauit illam diem, nisi forte aliquid a Mattheo ommissum est in quo mentio facta fuit diei iudicij. Prophetarum autem quamuis hoc loco accipi posset proprie, pro eo quod est futura praedicens; rectius tamen accipitur generalius, quae modum apud Paulum pro eo quod est, differere ex afflatu spiritus deysterijs Dei; quomodo prophetiam explicare videtur Paulus. Cor. 13. Quod autem hic dicitur *in nomine suo*, hic accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam, & nomen tuum; nisi quod cum additur verbo prophetauimus, videatur rectius debere exponi, pro eo quod est, ex autoritate, & commissione tua. Notandum autem quod dicitur se dicit dominus malis Christianis, *numquam noui vos*, hoc est, inter meos non agnoui nec approbavi. Notandum etiam quod dicit *numquam*, hoc est, ne tunc quidem vos noui, cum miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi dominus dixisse de his, qui semper fuerunt mali, nec vquam Deum ex corde dilexerunt; qualem quida Iudaei Iudam proditorem existimant: vt ideo intelligatur dominus addidisse nunquam, quod significaret eos de quibus loquitur, non debere damnari quia post miracula facti sunt iniqui, sed etiam quia non qui erant cum miracula facerent, & prophetarent. Aut si intelligitur etiam de illis dictum, qui cum aliquando essent boni exciderunt ab illa bonitate, vt omnibus impijs in die iudicij inueniens conueniat illud; Nunquam noui vos; dicendum ipsum loqui de nobis absolute praedestinationis. Caeterum non otiosum est quod

ait Saluator, *Tunc confitebor illis*. Nam, vt annotauit Hieron. dicit tunc, quia multo tempore ante dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur;

Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Desumptum omnino videtur ex Psal. 7. vbi eadem verba, quamuis ex persona Dauidis leguntur, & conueniunt ista cum ijs verbis, quae infra Mart. 25. se dicturum impijs pronunciat: *Discedite a me maledicti in ignem aeternum*. Non dicit autem, qui operati estis iniquitatem, ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere poenitentiam; sed, qui operamini iniquitatem, non ob peccata, quae tempore iudicij peraget, quorum facultas eis erit adempta; sed vel ob affectum peccandi, qui tum in eis reperitur, vt vult D. Hieronymus, vel potius quia in hac vita toti addicti fuerunt peccatis. Vnde Luc. 13. vbi eadem haberet sententia est *ignarus aduersus*, id est, operarij iniquitatis.

Omnis ergo qui venit ad me, & audit verba, &c. Haec similitudo ad literam satis aperta potest variè proposito Saluatoris applicari. Primò enim simpliciter intelligi potest eum, qui audit Christum, & facit praecipia eius, similem dici viro prudenti aedificanti domum suam in profundo super petram, &c. quia talis prudenter sibi prospicit, & spe nititur firma, non commouendum, vnquam neque in praesenti seculo, neque in futuro. Eum vero qui audit quidem & credit, sed non facit praecipia Christi assimilari viro stulto, qui aedificat domum suam sine fundamento super arenam &c. quia talis etiam stultè agit, & male sibi prospicit, nitens fundamento vano, nempe fide, & praceptorum diuinorum auditione, vnde fit subuertendus vel tentationibus huius vitae, vel saltem condemnatione extremi iudicij. Secundum quam explanationem non erit sigillatim exquirendum quid domus, petra, arena, imber, flumina venti significent; quae non esse curiosius explicanda in hac parabola, sicut nec in alijs parabolis singula accommodanda sunt, vel illud satis docet, quod Lucas pluuiae, & ventorum, & arenae non facit mentionem, sicut nec Mattheus fossionis in profundo. [Potest tamen secundo similitudo ista sic applicari, vt plurima ipsius particulariter accommodentur, videlicet vt ideo qui audit, & facit, assimiletur viro sapienti, qui aedificauit domum suam supra petram, quia & ipse suam conseruationem, & vitam instituit, quod non in vna operatione, sed in constructione vniuersae vitae consistit, fundat super solidum fundamentum, nempe super obseruationem doctrinae Christi Evangelicae, fodiens prius in altum, hoc est, intimè, & in profundo cordis Christi doctrinam recipiens, & illius profunditatem in spiritu perscrutans. Proinde cum descendere sit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc est omnis generis tentationes illi vel à caeta, vel à mundo, vel à diabolo

Prophetas
17.

obuenerint, non subuertetur conuersatio eius, eo quod nitatur firmo fundamento. Sed nec per horridam illam nouissimi diei tempestatem deijcietur, sed immobilis persistet ob fundamenti firmitatem. Qui vero audit, & non facit, similis est stubro qui ædificauit domum sine fundamento super terram, quia in illis suam conuersationem & uitæ institutum fundat super auditione diuinæ doctrinæ, & fidem suam mortuam, unde ad tempus eius conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Verum cum ingruerint tentationes huius uitæ, tum demum ab eade, cui innitebatur, facile talis deijcietur. Et cum descenderit eadem horrida illa nouissimi iudicii tempestas, tum declarabitur, quia non firmo nouis sit fundamento, quod illum tunc à ruina protegere non poterit.] Considerandum autem quia cum dixit. Qui audit uerba mea hæc, &c. Satis significauit istum sermonem omnibus præceptis, quibus Christiana uita formatur, esse perfectum quem ut adimplere possimus, eius nobis sequendum consilium, qui in eodem sermone dixit, Petite, & accipietis. Porro quod apud Matthæum sequitur de admiratione turbarum, & potestate, hæc est autoritate Domini in docendo, dictum est circa uerba Marci in capite Concordiæ 27.

C. 7.
C. 5.
1. uenies
▷ leprosus.

Curatur leprosus. Matth. 8. Marci 1. Luc. 7.

CAPVT XLIIII.

CVM autem descendisset de monte, & impleta uerba sua in aures plebis, secuta sunt eum turbæ. Et factum est cum esset in una ciuitatum, & uenit ad eum, & uir plenus lepra, & uidens Iesum genu flexo, & procidens in faciem suam, ait. Domine, si uis, mundare me. Iesus autem miseratus eius, extendit manum suam, & tangens eum, ait illi. Volo, mundare. Et cum dixisset, ait illi. Discite, quia mundatus est. Et comminatus est ei, & ait illi. Ne quæquam dicere illi. Sed uade ostende te sacerdoti, & offerre munus pro mundatione tua, & munus tuum quod præcepit Moyses in lege, ut mundatus leprosus faciat. Et egressus cepit predicare, & diffamare sermonem eius. Perambulabat autem magis sermo de illo, & ita uir iam non posset morari. Et cum uenisset ad eum, & turbæ multæ ut audirent, & curarentur, ait illi. Ipsi autem secedebat in desertum, & orabat.

¶ deprecans eum dicit ei. Et extendens. Iesus. manus te potes me mundare. Iesus autem miseratus eius extendit manum suam, & tangens eum, ait illi. Volo, mundare. Et cum dixisset, ait illi. Discite, quia mundatus est. Et comminatus est ei, & ait illi. Ne quæquam dicere illi. Sed uade ostende te sacerdoti, & offerre munus pro mundatione tua, & munus tuum quod præcepit Moyses in lege, ut mundatus leprosus faciat. Et egressus cepit predicare, & diffamare sermonem eius. Perambulabat autem magis sermo de illo, & ita uir iam non posset morari. Et cum uenisset ad eum, & turbæ multæ ut audirent, & curarentur, ait illi. Ipsi autem secedebat in desertum, & orabat.

Cum autem descendisset de monte, &c. Sensus est; Cum descenderet dominus de monte, & deinde sermonem hunc præsentem

ba habuisset, ac illo cõplero alio migrare uellet, secuta sunt eum turbæ multæ, nempe illæ, quæ prædicantem audierant, & miracula facientem uiderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ cõfluebant. Quod autem scribit Lucas dominum postquam impleisset omnia uerba sua in aures plebis intraisse Capharnaum, non potest intelligi statim intraisse: cum oporteat ex Mat. intelligere prius contigisse curationem leprosi quam Marcus, & Lucas quoque narrant, sed alio loco.

Et factum est cum esset in una ciuitatum. Ex luca constat miraculum hoc non contigisse omnino statim ab habito sermone in pedemontis, ubi quidam putant leprosum expectasse descensurum Dominum. Lucas enim in una ciuitatum contigisse aperte dicit. Nec obstat quod secundum legem leprosi excluderentur ab urbibus, ut patet leuit. 13. Nam lex exclusionis quantum ad habitationem intelligenda est: nec tam arctè excluderentur ab urbibus leprosi, quin per modum transitus uia publica incedere potuerint, sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Quod autem hic Leprosus, quem pro exaggeratione miraculi Lucas plenum Leprosus dicit, dicitur à Matthæo adorasse dominum, quomodo sit intelligendum patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit *προσκύνησάς αὐτόν*, id est, accidens ei ad genua, uel ut nos habemus genu flexo. Lucas uero *πίπτει πρός πόδας αὐτοῦ*, id est, procidens in facie. Hæc enim proprie significat uerbum adorare, ut dictum est circa cap. Matth. 4. Non ergo adorasse dicitur, quia ipsum ut Deum agnoscebat, & præcabatur, sed propter exteriorem illam uenerationem, quam per corporis inclinationem, & prostrationem exhibebat ei; quamuis certum sit magnificam ipsum de domino habuisse opinionem, ut patet ex uerbis quibus ipsum rogabat. Dicebat enim *Si uis potes me mundare*, agnoscens potestatem curandi in ipsius uoluntate consistere, & proinde proculdubio credens ipsum Christum esse Dei filium.

Iesus autem miseratus eius extendit manum suam. Bene certe adiecit Marcus Iesus miseratus eius, non enim ad ostentationem sui ipsius curauit leprosum dominum, sed quod misericordie affectu moueretur in ipsum. Quod autem contactu hunc sanauit, & non solo uerbo, primum quidem factum est propter generales illas rationes superius positas, ob quas frequenter legitur dominum cõtingisse morbos, quos sanauit, uidelicet ut ostenderetur benigna eius curatio, & saluifica uirtus carnis eius, à qua etiam nobis omnis spiritalis sanitas est expectanda. Secundo uero hic speciali ratione leprosum tangendo sanat, ut ostendat se supra legem esse, quæ uetuit leprosus contingere, ne ex eis quis pollueretur. Præterea hæc ratione factum est, ut curatio huius leprosi à maleuolis, & inuidis gloriæ Christi non posset alteri alicui causæ ascribi. Contingedo

autem leprosum simul etiā dixit dominus. *Volo mundare* &c. Quibus verbis magnam humilitatem præ se ferentibus, confirmavitque dem leprosi credentis potentiam curæ in sola voluntate consistere, pulchrè respondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit: *Volo* dicit, *volo*, & quoniam dixit, potes me mundare, adjicit imperatiuè *mundare*. Porro cur dominus præcepit leproso ne euidiceret, & quod non obstante huiusmodi præcepto rectè fecerit curatus leprosus prædicando miraculum superius dictum est: tãtum restat videre cur ad sacerdotem mittit se curatum, & quid sit illud in testimonio illis. Itaque ad sacerdotem mittit, & vt habet Marcus, principem Sacerdotum (nam verisimile est hunc solum solentem sibi purificandi leprosi ritum reseruasse, vt ostendat se legis esse obseruatorem, nec haberet iustam Pharisæi & Sacerdotes occasionem criminandi illum, tanquam legis preuaricatorè. Deinde vt mundatus leprosus non prohiberetur consortio hominum à sacerdotibus. Præterea vt videntes Sacerdotes leprosum domini beneficio curatum, si quidem crederent, saluarentur, si vero non crederet, inexcusabiles fierent. Quas rationes intelligunt plerique designari in illo quod additur, in testimonium illis, & coniungentes hæc partem cum verbo offerit. Potest tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo præcepit, in hoc sensu, Moyses præcepit in testimonium illis, hoc est, vt esset illis in legem, & statutum. Siquidem legem *magis legem* & testimonium vocari, vel ex *1. sal. 18.* abundè liquet. Itaque sensus erit: Et si verè mundus sis, volo tamen vt quæ Moyses ex iussu Dei sacerdotibus & toti populo in testimonium & legem statuit, sancta habeas: itaque abi ad sacerdotem & offer munus tuum, vnde illi partem suam habeant, vt neque auctoritas, neque commodi ex meo beneficio iacturâ faciatur, nec me culpent tanquã legis transgressorem, & te veluti immundum abiciant. Quod autem habent Marcus & Lucas offer pro emundatione tua, dupliciter potest intelligi. Primum vt sit sensus, offer in gratiarum actionem pro emundatione tua per me tibi exhibita. Secundo vt sit sensus, pro emundatione tua legali, qua leprosi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibusdam sacrificijs, priusquã cum mundis habitare, & conuersari possent. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eo quod planè alludere videantur ad locum Levitici. Vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur Sacrificia illa offerri pro purificatione, aut mundatione leprosi: & appetit quidem illud, eodem modo quod dicitur hic, pro emundatione tua, dicitur de paupere cui præcipitur vt pro agno, & due offerat duos turtures, aut duos pullos columbæ. Nam ubi nos legitimus: Offerret ea die octauo purificationis suæ, Hebræi habent. Et offerret ea in die octauo pro mundatione sua.

Peram-

Perambulabat autem magis sermo de illo. Quoniam ex prædicatione huius leprosi fama nominis Christi adeo inclauit, hæc videri potest ratio, quare Marcus & Lucas in principio miraculorū Christi istud miraculum non suo loco descripserunt. Quod autem dicitur. *Vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem*, intelligendum quomodo voluit aut solitus fuit, sine scilicet turbarum concursu & affluentia. In eo vero quod sequitur, *sed foris in deserto esse*. Subintelligi debet, cogere, Porro de secessu Christi in desertum, & oratione eius, dictum est circa cap. Conc. 28.

Sanatur seruus Centurionis. Mat. 8. Luc. 7.

CAPVT XLV.

[T] intravit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat moriturus: qui illi erat preciosus. Cum autem introisset Capharnaum, & cum audisset de Iesu, accessit ad eum Centurio. Misit ad eum seniores Iudaorum, rogans eum vt veniret & saluaret seruum eius. & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paraliticus. & male torquetur. At illi cum venisset ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est, vt hoc illi prestes: diligit enim gentem nostram. & (synagoga ipse edificauit nobis. At ait illi Iesus: Ego veniam & curabo eum. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longè esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, & respondens Centurio ait: Domine, noli vexari. Nō audio enim sum dignus vt intres sub tectum meum. Propter quod & me ipsum non sum dignum arbitratus, vt venirem ad te sed tantum inueni tēdic verbo & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate tam fidē constitutus habens sub me milites. & dico huic. Vade, & iudic: & in Israël alio veni, & veni: & seruo meo, fac hoc, & facit. Audiens autem Iesus, miratus est & conuersus sequentibus se turbis dixit: Amen dico vobis, nec in Israël tantam fidem inueni. || Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente veniunt, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum: filij autem regni eiciuntur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.] Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat sanum.

Et intravit Capharnaum Centurionis autem cuiusdam seruus, &c. Animaduertendum hic imprimis quam variè fuerint, & eximia virtutes huius Centurionis, quæ hic nobis in exemplum proponuntur. Primum enim in eo notatur dilectio & eximia quædam humanitas, quia seruum adeo charum habuit maloque eius fuit tanto potius motus, ac pro eius sanitate adeo sollicitus. Videtur autem hic ser-

uus fuisse domino suo admodum fidelis, & utilis, & ob id singulariter de eo dictum quia erat ei *ἐπίτιμος*, hoc est, prætoriosus, vel potius charus, aut in pretio habitus. Secundo notatur in eo humilitas quædam submissio, & modestia. Et humilitas quidem, quod neque adire ipse dominum, neque cum in suas ædes admittere fuerit ausus; agnosceus sese indignum domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia vero quod primis illis verbis, quibus dominum dicitur rogasse, tantum malum suum, & serui sui proponit dicens: *Domine puer meus iacet in domo*, &c. Non explicitè addens, quod à domino petat. Tertio in eo notatur incomparabilis fides, quod non dubitavit dominum etiam absentem posse solo verbo restituere sanitatem seruo quàmlibet vicino morti, imò iam animam agenti: hoc enim significatur, dum dicitur, Erat enim miraturus, &c. Postremum notatur in eo admiranda quædam in gentili, & militi religio erga Deum, non ab heri, & nudius tertius, sed ab antiquo tempore, eo quod dicitur diligere gentem Iudaicam, & Synagogam ædificasse Iudæis, ut non possit putari religione accensum tum primum fuisse, cum malo serui, quem amabat afflitteretur, quem admodum multis visuerit. Ut autem his omnibus dotes huius Centurionis obseruantur; ita rursus obseruandum ingenium Iudaicum, in his, qui missi à Centurione, sollicitè dominum rogabant pro illo dicentes: *Dignus est ut hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram*, &c. His enim verbis declarant arrogantiam quandam, & amorem potius sui, quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat, Timet Deum, quem & tu colis, quod amore, & studio gentis, & religionis nostræ declarauit. Nunc vero beneficium in ipsos collatum, dignum facere dicunt Centurionem, cui præstetur, quod petit: amorem sui declarantes, & arrogantiam; quasi qui illis benefecerit, dignus esset, cui Deus beneficiat. Verum ante omnia hic Christi exemplum propter quæ hæc omnia scripta sunt, perpendendum incomparabilis scilicet bonitatis, & humilitatis. Erat enim Ethnicus esse, cuius negotiū agebatur, & pro humili seruulo rogaretur, & essent legati non satis apti oratores, præsertim apud Christum, ut oratio ipsorum satis probaretur: ramen illico non tantum sanitatem exorari passus est, sed & inuiseri Ethnicæ seruulum volebat, idque sine mora. Nam ita scribit Lucas: *Iesus autem ibat cum illis. Domine noli vexari. Non enim sum dignus*, &c. His verbis Centurio declarabat & modestiam opinionis de seipso, & incredibilem fidem de Iesu, & magnam affectum erga seruum suum. Quod autem dicit, *dic verbo*, Hebræica phrasi idem est, quod impera. Porro ex seipso coniecturam fecit Centurio posse dominum solo verbo absentem sanare dicens: *Nam ego homo sum sub potestate constitutus*. Quæ pars rectè accipitur ut per eam intelligatur Centurio significare voluisse diffi-

mitudinem suæ dignitatis & potentiae, ad dignitatem, & potentiam Christi, ut indicetur hic argumentum à minori. Iam quod sequitur; *habens sub me milites*, & *dico huic vade*, &c. Rectius intelligitur simpliciter significare, solo verbo, & iussu Dominum posse, quæ veller, cum ipsius verbum tam esset efficax: qui tamen longe erat illo dignitate, & potentia inferior. Ex quibus verbis manifestum est Centurionem afflatu diuino credidisse Christum verum esse Deum, aut saltem habere potestatem homine maiorem, & omni creatura superiorem, cui resistere nihil posset.

Audienti autem Iesus miratus est, &c. Fuit etiam in Christo interior quædam admiratio, non ex ea parte, qua omnia ei erant cognita, sed ex ea parte, qua experimentaliter notitia hæctenus ei incognita fuerat tam noua, & insolita fides Centurionis. Potissimum tamen ideo videtur dici fuisse admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem subijcit dominus.

Nec in Israël tantam fidem inueni, Emphasim habet propter dictionem; Nec dicere enim voluit, ne in populo quidem Israëlítico, qui Prophetarum libris, & suis doctrinis edoctus meritorè in fide præcellere debuisset, tantam se reperisse fidem, quantum in homine isto gentili. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem Patriarcharum, Prophetarum, Ioannis Baptistæ, & D. Virginis. Nisi quis velit intelligere; Non inueni in Israël tantam fidem in proportionem, &c. Verum prior intelligentia est simplicior.

Dico autè vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, &c. Quoniam hæc Centurionis fides excellens omnium Iudæorum fidem, præludium, & specimen quoddam fuit fidei gentium: Christus huius fidei occasione incipit differere de gentium vocatione, & Iudæorum reiectione. Per eos autè quos dicit venturos ab Oriente, & Occidente, significat gentes credituras ex omnibus etiã extremis terræ partibus, quemadmodum apertè vaticinatur Isaias cap. 43. Porro dominus suo more etiam hic gaudia regni cælestis significat per Coniuuium, dum dicit.

Recumbent cum Abraham, &c. Significare volēs eos perfruitores in summa quiete, & securitate gaudijs regni cælestis. Abraham autem Isaac, & Iacob mentionem facit, tum quod his primis legatur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis, tum quod his Patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquis Gentes præ se contemnent, quod ex illis non essent prognatæ; quas, quo magis morderet & commoueret Iudæorum animos, docet contra Patriarchis coniungendas, ipsos vero ab illis separandos. Quos Iudæos vocat

Tenebræ.
Exteriores.
res.

vocat Filios regni: quod nati essent ex ijs, quibus, & quorum se-
mini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem ex-
terioribus varia est sententia. Simplicius autem fuerit comparati-
uum exteriores accipere pro superlatiuo, quemadmodum Græcis
familiaris est: vt tenebræ exteriores intelligantur tenebræ extre-
mæ, vel potius extremæ. Nam Græcis est *ἕξωριπας*. Sunt autem tene-
bræ extremæ vel potius extremæ, quæ ab ipsa luce quam longissi-
mè absunt, hoc est, tenebræ obscurissimæ, & profundissimæ. Dicu-
tur ergo tenebræ damnatorum exteriores, vel externæ, in compa-
ratione ad tenebras huius sæculi siue spirituales siue corporales,
vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Porro tene-
bræ istæ exteriores non solum intelligendæ sunt tenebræ sensibilis
lucis priuatiuæ, sed sicut lux regni cælorum intelligenda est & sensi-
bilis, & spiritualis: ita tenebræ istæ infernales intelligendæ sunt
& sensibiles, & spirituales. Nam & ibi erit summa obscuritas ocu-
lis corporalibus perceptibilis, & summa mentis cœcitas mente sci-
licet à vera luce quæ Deus est maximè elongata. Nec obstat quod
in Inferno erit ignis corporalis, qui naturaliter est lucidus. Nam Ba-
silio teste, illuminandi vis ab igne illo auferetur. Quod si autem in
inferno aliquid luminis futurum sit, quantum hoc conueniet pro
augmento poenæ dānatorum: dicuntur tamen tenebræ eius extre-
mæ, quia maximè elongatæ à luce regni cælorum. Ne autem in te-
nebras exteriores projecti putarentur hoc solo puniendi, quod in
loco tenebroso concludentur, quo atrocitatem poenæ dominus sig-
nificaret, quam in tenebris sunt perpessuri, adiecit.

Fletus &
stridor
dentium
qualis in
Inferno.

Ibi erit fletus, & stridor dentium, quæ sententia sepius à Mattheo
repetita varie intelligitur à veteribus verum simplicius fuerit intel-
ligere dominum doctrinam suam auditorum carnaliū captiuæ ac-
commodantem, per fletum, & stridorem voluisse significare dolo-
rem, & horrorem summum. Dolorem quidem per fletum, horro-
rem vero per stridorem, & concussionem dentium. [Nisi quod
simul etiam intelligendum est, vt annotat Hieronymus, signifi-
cari veram corporum resurrectionem. Nam fletus & stridor cor-
porum sunt: quamuis ibi non erit verus fletus, qui in lachry-
marum resolutione consistit, poterit tamen esse verus dentium
stridor.]

Et dixit Iesus Centurioni, vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Sic & alijs
plerisque respondit dominus, volens notare fidei vim, & efficaciam
am apud Deum.

Resuscitatur filius viduæ. Luc. 7.

CAPVT XLVI.

Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim, & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autem appropinquaret porta ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matri suæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum vidisset Dominus misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accersit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri suæ. Accepit autem omnis timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Et exiit hic sermo in vniuersam Iudaam de eo, & in omnem circa regionem.

Et factum est deinceps, Iesus ibat in ciuitatem quæ vocatur Naim. Naim ciuitas Galilee, non longe à Capharnaum, duobus milliari-
bus distans à monte Thabor contra meridiem teste Hieronymo
in libro de locis Hebræicis, vbi & tuo seculo perstitisse adhuc ciui-
tatem hanc scribit. Igitur dominus, qui circuebat ciuitates, & ca-
stella, quo latius spargeret semen Euangelicæ doctrinæ, & sana-
ret languidos multorum è Capharnaum ciuitate, in qua potissimè
residebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatem hanc
Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem, & obscuram præsen-
tia sua, doctrina, & miraculis illustrare: Diuina autem prouidentia
factum, vt & dominum conemitterentur discipuli multi, & turba
copiosa, & viduæ quoque, cui dominus occursum esset multa ades-
ser turba: vt miraculum in medio turbaturum diuini gestum, mul-
tos haberet testes, qui illud in Dei gloriam: vbi que diuulgarent.
Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus, sepelendus
hinc fuit, quod apud Iudæos, mortui non sepelirentur in ciuitati-
bus, sed foris in agris, & montibus, vt dictum est circa cap. Con-
cord. 31. Bene autem iustam miraculi faciendi occasionem, imo
necessitatem indicat Euangelistarum quam flebile esset lunus do-
mino obuians describit. Flebile enim erat triplici de causa. Primū,
quod adolescens esset mortuus in ipso flore vitæ creptus. Deinde
quod filius viduæ, quæ filij præsentia sese consolabatur de mor-
te mariti. Postremum quod vnicus esset filius, & quod maior esset,
vniogenitus: Græca enim habent *μωδύτης*. Itaque fieri non potuit
quin casu tam miserando, & iustissimis fletibus viduæ moueretur
misericordissimus dominus, cuius occursum, & obtutus semper
fœlix est, & fastus. Occurrens ergo viduæ, eamque stentera vi-
dens, misertus est eius, & qui viduarum maximè curam gerit, sese
illi, quæ consolatorem non habuit, consolatorem efficacem præ-
buit: & verbis, & reopitulans. Quique fere fide quorundam & præ-
sibus ad miraculum commoueri solet: hic iam solâ misericordia
mouetur.

movetur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primum ergo verbis eam consolatur dicens, *Mulier, noli flere*. Non enim desenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria, & laetitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguae, aut vanae est misericordiae verbis tantum consolari, cui possis re & opere subvenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, *Et tetigit loculum*, in quo efferebatur defunctus repositus Christo autem tangente loculum, ilico funeris, portitoris restiterunt, domini auctoritatem vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipsam sequente cognoscentes. Iesus autem versus ad adolescentem animum, qui vocare potest ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt, cum imperij auctoritate dixit, *Adolescens tibi dico surge*. Qua in re incomparabile sane potentiam suam, & plane aequalem Patri demonstravit, & simpliciter contactu & imperio mortuam ad vitam revocavit: omnino declaratam se verum Deum esse, apud quem solum est imperium vitae, ac mortis. Itaque adolescens ad vocem domini ilico, velut excitatus a somno, resedit in loculo, quo quae certius esset vite redditae argumentum, coepit loqui, sermone non solum vitam, sed etiam vigorem animi declarat. Quumque iam adolescens in loculo elixisset, ac, ut est verisimile Iesu adherens, per quem intelligebat sibi vitam esse restitutam, gratias ageret, non illum sibi retinuit, quemadmodum iure potuisset, ut qui vitam iam donauerat, quae a matre non acceptat, sed reddidit illum sua matri, ut cuius iam non erat nisi benignitate domini illi fuisset nouo dono datus. Porro ex conspecto miraculo tria in praesentibus turbis consecuta narrauit Evangelista: nempe primo timorem, non quo sibi male a domino metuerent, sed qualis nasci solet ex stupore magno, dum noua aliqua, & insolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei, magnificabant, inquit, Deum, hoc est, glorificabant (nam Graecae est *δοξα*) dicentes.

Propheta magnus surrexit in vobis, &c. Dicunt autem magnus, vel quia ex miraculo magnitudine videbant eum alijs Prophetis potentior, vel quia intelligebant eum esse illum Prophetam a Moyse promissum Deut. 18. Hoc est, esse Messiam expectatum. Dicunt, *Deus visitauit plebem suam*, hoc est, curam se plebi suae habere iam declarauit, cum nullus longo tempore nobis mitens Prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem nostram rationem habere. Postremum narrauit Evangelista & tertium quod ex conspecto miraculo consecutum est, nimirum quod, *exierit hinc sermo*, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est, Hebraica phrasi, hoc factum in *universam Iudaeam*. Vbi nomen Iudaeae generaliter videtur accipiendum ut scilicet etiam Galilaeam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim.

Mittit Ioannes e carcere discipulos.

Matt. 11. Luc. 7.

CAPVT XLVII.

T nuntiauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. *Abiit ille* Ioannes autem cum auisset in vincula opera Christi, *et misit tum* * *et cruceuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit tum ad Iesum* [&] *mittens duos de discipulis suis, ait illi* *molli*, dicens: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: *Ioannes Baptistam misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium?* *etiam expectamus?* In ipsa autem hora multos curauit a languoribus suis, *et dico plagiis, & spiritibus malis, & caecis multis donauit visum.* *Et respos. enim dicit* Iesus *ait illis: Euntes renuntiate Ioanni quae audistis & vidistis.* *Quia caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est qui natos multos cuique non fuerit scandalizatus in me.* *Et cum discessissent nuntij Iohannis, coepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne. Quid existis in deserto prophetae? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem anne lapideum? vestimentum? induitum? Ecce qui dicit in veste preciosa sunt tista, ne delictus in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? mo est? Vtique dico vobis & plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis: non surrexit inter nos maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno caelorum maior est illo. A diebus autem Ioannis Baptista usque nunc non est maior natiuitatis vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetae & lex usque ad Ioannem prophetauerunt. Et si vultis recipere, ipse est nemi istam Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat. Et omnis populus Similiter auditis & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisaei autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos non lapidati autem ab eo. Aut autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius? Cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus suis dicunt: Catauimus vocem iudaei, et non saluastis: lametauimus, et non plorastis. Venit enim Ioannes Baptistam & neque manduca, neque bibens vinum, et dicitur: Demonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, et dicitur: Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis. Tunc coepit exprobrare ciuitatibus in quibus facta sunt plura in virtutes eius, quia non egissent poenitentiam. *Ubi tibi Corozaim, & tibi Betsaida: quia si in Tyro & Sidone facta essent virtutes quae facta sunt in vobis, olim in vobis, & cinere poenitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissus eris in die iudicij, quam vobis. Et tu Capharnaum, nuquid**

+ & dixit

▷ & o.

qui || ill-

lis autem

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

▷ & o.

Uque

C. 10. 80.

usque in celum & exaltaberis: usque in infernum descendes:] quia si in Sodomis facta & fuissent virtutes, quae facta sunt in te, forte mansissent: usque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remissa erit in die iudicii, quae tibi. In illo tempore respondens Iesus, dixit: Confiteor tibi pater, Domine caeli & terrae, quia abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et nemo non fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et cui filius voluit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius: & cui filius voluit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me: quia mitis sum & humilis corde. & inuenietis requiem animabus vestris: iugum enim meum suauis est: & onus meum leue.

Et nuntiauerunt Iohanni discipuli eius de omnibus his, Iohannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, &c. De ista Iohannis interrogatione varia est apud interpretes sententia; sed rectius cum Chrysostomo, Ambrosio, Hylario, & alijs intelligitur Iohannem hac interrogatione non suae, sed discipulorum ignorantiae consulere voluisse. Quonia enim videbat discipulos sibi quam Christo esse addictiores & inuidere gloriae Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione, & inuidia pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis, quos fideliores habuit, ad Christum: non dubitans quin in illo visuri essent, & audiri quaedam vnde certius docere posset & Iesum illum esse verum Christum expectatum ostendere, ac rursus credens maiestate dictorum, & factorum Christi commouendos esse ad excellentiore de ipso, qua de se opinionem, sique prouocandos ad sequendum Christum, se restitit, qui iam erat moriturus. Discipulis enim nunciantibus opera Christi, quae fama didicerant, noluit adhuc Iohannes de Iesu magnifice loqui, praefereudo illum sibi, quod sciret illos existimatos, huius militaris causa sese Iesu inferiori agnoscere, quem admodum frustrat saepius illis Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorum & factorum Iesu conuinci, & quandoquidem ipse moriturus esset in amicitiam Iesu insinuari. Quod autem Iohannes interrogare iussit, an Iesus esset, qui venturus esset: non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu: sed an ipse esset, qui iam diu a Iudaeis venturus est expectatus. Non enim querere iussit: Num ipse esset venturus, sed an esset, qui venturus esset, aut vt habent Graeca an esset *ὁ ἔρχόμενος* hoc est, ille venturus, Potro diuina prouidentia factum est vt postquam discipuli foannis iam aduenissent, dominus illis praesentibus multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem haberet occasionem respondendi quaestioni illorum: remittens illos ad Iohannem, non vt ille

hinc instrueretur, sed vt hinc haberet certum argumentum, quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi Iohannes hinc docendus esset, Nam vt magna prudentia, ac charitatis studio Iohannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem, & ignorantiam: ita Christus magna eis respondet prudentia, eorum dissimulans incertiam, nec eam aperte incessens, vt sic ad te eos suo tempore magis traheret.

Enim, inquit, renunciate Iohanni quae audivistis & vidistis. Vidistis dicit, aut vt habet Matthaeus apud Graecos, videtis propter miracula, quae oculis suis praesentes viderant. Audistis vero, vel auditis dicit, tum propter auditam a Christo praedicationem, tum propter miracula, quae a praesente turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit *moritui resurgunt*, non tum oculis viderant, sed alios narrantes audierant. Itaque haec tum visa tum audita Iohanni vult eos renunciare, quae secundum Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. In illo vero quod dicitur *pauperes euangelizantur*, omittis varijs expositionibus huius partis omnium rectissime accipitur haec oratio secundum praesentem Graecam, pro eo quod est, pauperes suscipiunt, & audiunt Euangelium, vel pauperibus praedicatur Euangelium. Pauperes autem quibus dicitur hic praedicari Euangelium, sunt pauperes spiritu, hoc est animo afflicti, ac de sese humiliter sentientes, qui iidem necessarii etiam sunt mansueti, & nequaquam contentiosi, quae admodum erant Pharisei. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter praedicari Euangelium: tum quod Euangelica praedicatione consoletur eos, qui animo sunt maelto, vnde sequitur apud Isaiam, ad quem alluditur, vt mederer contritis corde, & praedicarem captiuum indigentiam, &c. tum quod hi soli capaces sunt Euangelicae doctrinae, & obedientiae fidei.

Et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. Hac sententia dominus percutere vult, & mordere conscientiam discipulorum Iohannis, qui in ipso domino scandalizabantur, offensum humilitate conuersationis eius: quod non scorsim ab hominibus illa vitae severitate viueret, sicut ipsorum Magister; ad haec nullo alio, praeter illa miracula vitae splendore insignis esset. Bene ergo generaliter sententia dicit: Beatus qui non fuerit scandalizatus. hoc est, ofensus in me, hoc est, qui nulla in te absterretur, ac repellitur, ne mihi tanquam vero seruatori fidem habeat, mihi que iudiciu adhaereat.

Et cum discessissent nuntij, cepit Iesus dicere ad turbas, &c. Postquam Dominus per praecedentia satis egit pro curatione discipulorum Iohannis, restabat vt & multitudinem curaret, quae ex discipulorum interrogatione intelligere potuit Iohannem iam dubitare de Iesu num esset Christus, cui prius tam eximia, &

multa perhibuerat testimonia, & ob id a Christo dictum iam fuisse contra Ioannem beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes putaretur dubitare de eo, quod prius asseruerat, & illa Saluatoris sententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis discipuli abiissent (nam illis presentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret assentatiunculis gratiam Ioannis Christum colligere) cepit Ioannem multum commendare: exitum eam de Ioanne suspicionem, quae propter praedicta in auditorum mente venire potuit. Et primum quidem instabilitatis, ac leuitatis suspicione tollit, idque non ex sua statim sententia, sed ex ipsorum prius auditorum opinione, ostendens eos non verba solum, verum etiam factis stabilitatem Ioannis attestatos fuisse: dixit ergo.

Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitantem?
Ac in diceret: Cur omnibus ciuitatibus, atque domibus vestris ad desertum omnes cucurristis? An ut videretis hominem similem calamo, qui omni vento circumfertur & leuitate mentis nunc haec, nunc illa sentiret? Certè non potuissetis tanto studio in desertum impelli tot, tantarumque ciuitatum populi, nec ira facile omnibus ex vniuersa Iudaea effluis ad Ioannem fuissetis: nisi magnum quem ex vniuersa Iudaea effluis ad Ioannem fuissetis: nisi magnum quendam, & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmissimum Ioannem putassetis, &c. Deinde ne quis putare posset Ioannem siue ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuiae studio excidisse à sua stabilitate, & opinione, quam de Christo prius habuit ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse; idque ut vestitu rigido, quo amiciebatur, & deserto, quod incollebat, si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum commodorum, nequaquam desertum inhabitasset, sed Regum & principum potius aulas. Et quod lasciuia eius animum non emollierit, & mobilem fecerit, declarat etiam desertum, declarat vestitus, declarat postremo & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Postquam autem Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxium illum esse posse suspitioni vel instabilitatis, vel leuitatis, vel ambitionis & lasciuiae; ostendit deinceps quid sit; prius quidem opinionem populi, quam de Ioanne habuit, comprobans cum dicit, *etiam*, hoc est, vtrique & certe dico vobis, deinde & suam de Ioanne sententiam pronuncians, cum dicit.

Et plusquam Prophetam. Quod testimonio scripturae probat, dicens:

Ioannes Hic est enim de quo scriptum est; Ecce ego. &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat esse plusquam Prophetam; nimirum quod *Propheta*, reliqui Prophetarum venturum post se Christum, & salutem a

vo sperandam obscurius praedixerunt, Ioannes vero subingrediens Christi viam muniuit: populum ad poenitentiam prouocans, eique praesentiam Christi attestans. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio Prophetarum appellari nomen commune sortitus cum spiritibus caelestibus, quod dignius est nomine Prophetarum. Tertio quod non solum ipse prophetauit, sed etiam de eo sit prophetauit. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cum probaturus Ioannem esse plusquam Prophetam, adducit hoc testimonium de quo testimonio late satis dictum est circa cap. Marc. 1. Itaque bene ob Ioannis excellentiam Dominus post Prophetarum testimonium sua iam sententia Ioannis praeminentiam paucis est complexus, dicens: *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista*, hoc est, ut bene exponit Chrysolto. non peperit mulier Ioanne vnquam maiorem, Lucas vero dicit *Maior inter natos mulierum Propheta nemo est*. Proinde & quod habet Matthaeus sic oportet intelligere, ut non cum omnibus hominibus, sed cum omnibus Prophetis intelligatur comparari Ioannes, & subintelligatur, non surrexit maior Propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthaeo dictum est absolute, nullum natum maiorem Ioanne, etiam si Dominus tantum dixerit quod habet Lucas, quia cum nulli maiores fuerint Prophetis ante Ioannem, si non habuit Ioannes maiorem se Prophetam, nullum etiam absolute se maiorem habuit. Dupliciter autem intelligi potest Ioannem dici alij maiorem; videlicet vel ratione praerogatiuarum, quibus diuinitus decoratus fuit, vel quod abundantiore spiritu esset donatus, sic ut perfectior esset in cognitione diuinorum in conseruatione, & meritis. Nec negat dominus surrecturos quosdam, qui maiores forent Ioanne, sed non surrexisse aliquem, qui sit maior. [Porro virgine Deipara non voluit Dominus hac sententia Ioannem pronunciare maiorem: Nam sit comparatio Ioanis potissimum cum Prophetis, & vtris. Nec ex ea sequitur Ioannem Christo maiorem pronunciarum. Non comprehenditur enim Christus inter natos ex mulieribus: siue quod nomen mulieris hic accipitur pro saemina corrupta, ut distinguatur à virgine, quemadmodum quida intelligunt; siue quia per natos mulierum intelligit hic Dominus eos, qui tantum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tantum sunt homines, aut qui comuni more ex concubitu viri, & mulieris sunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Christus simul & Deipara virgo facile excludentur ab hac sententia, si intelligamus Dominum dicere voluisse ante illa secula nullum maiorem Ioannem natum fuisse.] Ne itaque ex hac magnifica Ioannis commendatione, auditores etiam Christo Ioannem putaret praepo-
nendū; se ipsum aperte excipit, subiungens: *Qui autem minor est in re quo maiorum maior est illo.* Optime conuenit proposito, ut cum

Ioannes quatenus alij maior.

Chrysoſtomo intelligatur iſtud Dominum de ſeipſo dixiſſe, qui ſeipſum non aperte præfert Ioanni, humilitatis cauſa loquens de ſe in tertia perſona. Secundum quam intelligentiam illud (*in regno calorum*) ſi ad ſequens referatur hoc modo, qui minor eſt Ioanne, maior eſt illo in regno celorum; iam ſecundum Chryſoſtomum per regnum Dei deſignantur bona ſpiritualia, & vniuerſa, quæ ad cælum pertinent, vt ſit ſenſus: Qui autem minor eſt Ioanne terre, & minor opinione hominum, hic tamen maior eſt in rebus cæleſtibus, & ſpiritualibus, aut maior reputatus in regno celorum, ab Angelis ſcilicet & Deo, qui nouerunt quanta ſit mea excellentia ſupra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci huius intelligentia.

A diebus autem Ioannis Baptiſta uſque nunc regnum calorum vim patitur. &c. id eſt. A tempore prædicationis eius, qui primus regnū cælorum prædicauit, uſque ad iſtud tēpus, regnū cælorum vim patitur. Dicit autē, uſque nunc, non quod poſt illud tēpus regnum cælorum vim non eſſet paſſurum, ſed vt ſignificaret violentiā illam, quæ cœpit Ioanne prædicante, ſemper ab eo tempore perſeuerari: nec per prædicationem ſuam deſiſſe, ſed continuatam eſſe; & proinde ſignificatur eam etiam ulterius continuandam ſemper quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic dicitur de vi, quam patitur regnum cælorum, rectè ſecundum quod dicitur intelligitur Chriſtus metaphorica locutione ſignificare uoluiſſe, quod plerique audita prædicatione regni cælorum auidè cupiebant, & contendebant prædicatū regnum cælorum obtinere, uſque rapere. Itaque regnum cælorum vim pati dicitur primum propter multitudinem & feruorem conſuentium ad cōſequendum illud. Secundo quia illi regnum cælorum contendebant obtinere, quibus non uidebatur debitum, & promiſſum. Nam cum illud expectarent Phariſæi & Scribæ, qui ſibi uidebantur iuſti, illis excuſis, peccatores, publicani, & meretrices illud ueluti præripuerunt; poſtmodum etiā Gentes fide occupauerunt, quod Iſraëli tātum, aut porius uidebatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius. Sed rectè & Chryſoſtomi ſuperior (illam enim indicat) & hec poſterior Hilarij ſimul comprehenditur. Sic ergo regnum cælorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatia magna mercantium multitudo occurrit, vt quaſi vi irruat in mercem illam deſideratam, & quiſque alium præuerrere ſtudeat pro deſiderio. Porro regnū cælorum hoc loco ſic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo, quod Ioannes auſpicando prædicationem ſuam dixit: Appropinquauit regnum cælorum.

Omnes enim Propheta & lex uſque ad Ioannē prophetauerunt. Eius hic dicit cauſam, quare a diebus Ioannis cæpta ſit prædicatio regni cælorum, & vim illud cœpit pati. Hic autem locus aliqui obſeruant

uidetur congruere cū eo Lucæ loco, quo hæc eadem a domino dicta alibi deſcribuntur. Nam cap. 16. Habet Lucas; Lex & Propheta, uſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei Euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Per Prophetas autem in illa ſententia non intelliguntur homines prophetantes, ſed Prophetarum ſcripta, quemadmodum ſemper ſolet ea dictio accipi quoties coniungitur nomini legis, vt cum dicitur; hæc eſt enim lex, & Propheta; & oportet impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege, & Prophetis, & Pſalmis de me. Cum ergo omnino ſit veriſimile etiam in hoc loco eundem ſenſum dominum ſignificare uoluiſſe, quem in dicto loco Lucæ, ſenſus huius ſententiæ erit, Omnes Prophetæ, hoc eſt, omnium Prophetarum ſcripta, & lex prophetarum uſque ad Ioannē, hoc eſt, Dei uoluntatem homines docuerunt cum futurorum promiſſione, quæ ad Meſſiam pertinerent. Verum a diebus Ioannis cœpit noua quædam perfectior, & efficaciore doctrina, qua ſcilicet regnum Dei prædicatur iam approquinquaſſe non ſine magno fructu. Atque hæc eſt maxima commendatio excellentiæ Ioannis, qua deſemonſtratur iam aperte eſſe aliquid plus, quàm Prophetam & maior omnibus Prophetis, qua & deſemonſtratur iam ueniſſe Meſſiam, qui promiſſus erat futurus autor nouæ legis, & noui Teſtamenti.

Nec mirum uideri debet quod uerbum prophetauerunt expoſitum prædicto modo. Nam nomen Prophetæ, & uerbum prophetare in ſcripturis factis non ſolum ponitur. Vbi ſignificatur futurorum prædictio uel occultorum reuelatio, ſed etiam cum ſignificatur doctrina morum, & uoluntatis diuinæ, maximè, quæ ex ſingulari aſſatu ſpiritus procedit, de cuiusmodi Prophetis loquitur Paulus. 1. Cor. 14.

Et ſi uultis recipere, ipſo eſt Elias qui uenturus eſt. &c. Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem ſimul oſtendens & alio ſigno iam adueniſſe tempus Meſſiæ. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, ſatis patet ex his, quæ dicta ſunt circa illud Lucæ, quod dictum eſt ab Angelo; Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & uirtute Eliæ. Dicit autem; *ſi uultis recipere*, ſiue vt ſignificaret ſe neminem ad fidem cogere uelle, vt indicat Chryſoſtomus; ſiue porius quia Ioannes non erat Elias ſecundum ſenſum literalem & proprium illius teſtimonij Malachiæ, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Meſſiæ ſecundum ante quem uenturus eſt Elias in propria perſona iuxta receptam ſententiam. Tamen quia Ioannes præceſſit Domini aduentum primum in ſpiritu, & uirtute Eliæ, qui præceſſurus eſt ſecundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam ſcripturam in Ioanne adimpletam dicit; conſtituens tamen in libera auditorum acceptatione: [quo nos docuit optimus

Regnū cælorum quomodo uim patitur.

Magister, ne ad sensus mysticos in scripturis non satis expressis præcipue, sacrae scripturae cogere nos auditores, sed eis, uteremur ad ædificationem eorum, qui lubenter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis quique varietatem sensuum sacrae scripturae iam sunt edocti. ¶ Quoniam autem quod dixit Ioannem esse Eliam mysticum est, & magna indiget intelligentia; ideo quo ad illius intellectum querendum prouocaret, adiecit suo more.

Qui habet aures audiendi, hoc est, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id est, intelligendum veritatem. Non solum autem hac sententia prouocare vult auditores vt intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, sed etiam ex eo deinceps vult intelligere aduenisse iam Christum. Nam dicens Ioannem esse Eliam, demonstrat simul Messiam aduenisse.

Et omnis populus audiens, & publicani iustificauerunt Deum, &c. Si intelligatur hæc esse verba Evangelistæ, quem admodum potius debet intelligi, adeo vt si non legantur ea verba, ait autem Dominus ante illud quod sequitur, Cui ergo similes dicam homines generationis huius, quod quidam codices Græci & Latini habent, tamen subintelligi debeant, sensus exit iste, Et omnis populus & Publicani audientes hanc a Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam baptisati baptismo Ioannis, iustificauerunt Deum, hoc est, iustum, æquum, & rectum eum prædicauerunt, quod ferè aliud non est, quam glorificauerunt Deum tanquam qui bene, & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quem salutem ipsorum prouidit. Pharisei verò & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptisati à Ioanne, cum hanc Ioannis commendationem audirent, non commoti sunt ad poenitentiam, quod tali Propheta non paruere, sed consilium illud Dei iustissimum, & rectissimum, quo per baptisma & poenitentiam inuauit homines ad remissionem peccatorum; aut consilium Dei, quo iam post legem & Prophetas statuit noua prædicatione regni caelorum mundum donare, contempserunt, Christi verba superius dicta non approbantes. Porro illud in semetipsos, intelligi potest contra semetipsos, vt significetur in propriam perniciem ipsos spreuissè Dei consilium. Aut potius, in semetipsos positum est pro in semetipsis, aut intra semetipsos *εις εαυτους*, pro *εν εαυτοις*, vt significetur Pharisæos aperte non autos contradicere verbis Domini.

Cui ergo similes dicam homines generationis huius, &c. Simpliciter fuerit sine specialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundum consuetudinem communem puerorum, qui in foro, & latioribus locis ciuitatum congregati inter se studere ludendo

ludendo effingere quidquid ab alijs vident serio agi. Itaque aliquando nuptias effingunt, & nuptiales læticias tibiaturum, aut aliorum instrumentorum cantu imitantur, aliquando vero funerals obsequia expriment, in quibus apud ludgos planctibus, & lamentatione quorundam, ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam, & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter, vt quod ioco agunt, non sit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc respiciens Dominus dicit pueros dicere *υλιστατοι*, id est, tibi carcerum vobis, læta scilicet lamentauimus, hoc est lamentati sumus, & planctum fecimus, vel lugubria cecimus vt prouocauerimus ad fletum. Est enim Græce *εθρηνηστατοι*. Quod vero ad exempli huius applicationem attinet, quæ alioqui difficilior videtur, de hac oratione generatio hæc similis est pueris, vt habet Matthæus, vel homines generationis huius similes sunt pueris, &c. vt habet Lucas: dicendum est sicuti de multis alijs similibus locutionibus sequentibus. Cum enim postea dicitur, Simile est regnum caelorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios, qui fecit nuptias, &c: sensus est. In regno caelorum tale quid contingere: Ita & hic sensus est. In generatione, vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale contingit cum pueri in foro dicunt sodalibus suis: Cantauimus, & lamentauimus, &c. Hunc enim sensum indicat Saluator exemplum propositum suo applicans. Ostendit enim non solum Ioanni & sibi euenisse, quod pueris in foro capentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius: videlicet quod non solum frustra prouocauerunt ludgos diuersa vitæ ratione, sed quod etiam calumniam ex beneficiis suis, & prouocatione ad meliora retulerunt. Benè autem se & Ioannem Dominus pueris comparat propter vitæ innocentiam, & simplicitatem.

Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis. Hæc sententia ex varijs interpretationibus diuersorum, duplicem potissimum habet conuenientem expositionem. Priori enim modo hic rectè intelligitur iustificata accipi pro honorata, & laudata, quemadmodum supra, iustificauerunt Deum, & erit sensus: Quanquam vos præfacti ludæi, Dei consilium, & sapientiam contempnitis, qua diuersis vijs per me, & Ioannem vos conatus est ad meliora adducere: tamen hæc Dei sapientia suscepta est, obseruata, & honorata ab omnibus filiis sapientia, hoc est, his qui verè sunt prouocati, & intelligentes, vel his qui à Patre sunt electi, vt sapientia Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij sapientia, sicut filius pacis, qui electus est à Deo vt paucis sit particeps. Vel dicitur ab his filiis sapientia Dei iustificata magis secundum propriam vocabuli exigentiã, quia ab eis habita est iusta, &

irreprehensibilis, vt quæ nihil omiserit eorum, quæ ad salutem hominum conducere potuerunt, feceritque quod debuit: vt qui peccant non possint iuste de Dei sapientia conqueri. Alio modo per filios sapientia intelligi possunt Ioannes & Christus, à quibus Dei sapientia iustificata est, hoc est, absoluta ab impiorum condemnatione, & reprehensione, dum nihil prætermiserunt, quod vtile esset salutem hominum. Atque hic sensus videtur esse magis genuinus, ac superioribus magis conueniens. Tantum obitare videtur illud omnibus à Luca additum. Illo enim constat non tantis hic Christum locutum de se & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos Prophetas, & doctores simul comprehendere voluisse, quorum quidam blandis promissionibus alij asperis comminationibus ad pietatem prouocantes nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus, & per hos Dei Sapientia sic est iustificata, vt non sic locus expositulationis cum ea. Illi enim cõpetit illud Esaiæ. Quid ultra facere debui vineæ meæ, & non feci ei? Si enim sapientiam Dei culpam quidam velint in Ioanem, quod doctorem dederit, quæ humana fragilitas imitari non queat, cur Christo non crediderunt? Quod si in hoc offendit eos vitæ communitas; quare ergo Ioanni non adhæserunt?

Isaias.

Tunc capit *exprobrare ciuitatibus*, &c. Post generale Iudæorum reprehensionem subiungitur hic à Mathæo specialis quarundam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nempe Chorozaim, Bethsaida, & Capharnaum, quod post multas virtutes, & miracula in ipsi: à Domino facta non essent commoti ad fidem, & poenitentiam. Erant enim hæc oppida lacui, Genzareth adiacentia, in qua parte Galilææ Dominus frequentius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnaum, vbi suam mansionem Dominus potissimum delegerat, frequenter meminerunt Euangelistæ: miracula autem in Chorozaim & Bethsaida facta, comprehensa sunt superius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuisse ciuitates, & castella, curans omnem infirmitatem. His ergo præfert Tyrum, & Sidonem ciuitates gentili Galilææ cognatas, & vicinas, quod poenitentiam acturas fuissent, si contigisset apud eas miracula illa heri quæ in his facta erant: ideoque & tolerabilis fore ipsorum iudicium pronunciat, quod pauciores, & minores poenitentia occasione habuerint, quodque legem tantum naturalem transgressæ sint: hi vero præter præuationem legem & naturalis, & scriptæ, etiam prædicatione Christi & miraculis prædicationem confirmantibus non sunt ad poenitentiam commoti. Quod autem dicit *in cilicio, & cinere*, &c. respexit ad modum poenitendi tunc receptum, quo poenitentes se, & sua capita, aspergere solebant cinere humilitatis causa, & induere se cilicio, vel sacco vt habet. Græca, causa afflictionis, & castigationis. [Vbi

cunquæ

cunquæ autem in veteri Testamento interpres vertit cilicium Hebraicè est Sac dictio Germanis etiam vsitata, vnde & Græci & Latini nomen *σάκος* sacco mutati sunt. Significatur autem vestis aspera, & carnis afflictiua. Porro quod non dicat solum Tyrum & Sidonem poenitentiam acturas fuisse, sed addit olim, & in cinere & cilicio, significans & mox, & insigniter poenitentiam acturas: ad maiorem exaggerationem obstinationis harum ciuitatum dictum est. [Quod autem ad questionem attinet quæ ex his domini verbis moueri possit: dicendum certe nõ esse dubitandum quin & Tyro, & Sidonis non defuerit Deus, vt non eis multa fecerit, quæ eos promouebant ad eorum salutem, cætera vero silentio sunt veneranda. Temerariū enim est hominem velle omnium iudiciorum Dei scire rationem. Dico etiã potest dominum hæc de poenitentia & conversione Tyri, Sidonis, & Sodomorum, de quibus mox sequitur, non dicere tanquam præscium eorum, quæ futura essent, si illis prædicatum fuisset, sed tantum vulgariter hæc vulgo locutum, quomodo frequenter solet, vt huiusmodi comparatione insignem obstinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat significaret, quomodo dicere solemus; Si tantum beneficij alteri exhibuissem, gratiorem proculdubio expertus fuisset.]

Et tu Capharnaum, nunquid vsque in caelum exaltaberis? In Luca sine interogatione legitur; Et tu Capharnaum vsque ad caelum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Græcè autè huius lectionis quæ apud Lucam est nobis integra, hic est sensus; Et tu Capharnaum, quæ præsentia mea, & miraculis vsque ad caelum exaltata, hoc est, maxima gloria, & honore decorata, propter impoenitentiam tuam vsque ad Infernum descendes, maxima scilicet ignominia pro summo honore affecta. Nostræ autem lectionis in præsentia loco ista est sensus commodus, & vos habitatores Capharnaum, num putatis vos, vestramque ciuitatem apud homines, & Deum semper sublimes fore, meisque miraculis claros, & insignes semper permanuros? Vtique dico vobis, quod quantumuis iam claris sitis, tamè propter impoenitentiam vestram à summa vestra gloria, qua ornati estis per me, & à salute vobis proposita detraximini vsque ad Inferos, extrema ignominia, & æterna damnatione afficiendi, eaque grauiore quam Sodomitarum, vt quibus estis peiores, & magis inexcusabiles. Sodomorum autem hic mentione inducit, comparans Capharnaum cum Sodomis: quod Sodomorum scelera propter horribilem de eis sumptam vltionem, celebratissima essent, tanquam ipsi pessimi omnium fuerint: vt huiusmodi comparatione grauitatem peccati Capharnaum ostenderet. [Notandum autè quod Græca non habent, forte mansissent, sed *ἵππων*, id est, mansissent vtiq. Nam *ἕν* cõiunctio est non dubitatis,

Sidoni.
&c.

sed expletiua, aut potentialis quam supra Interpretes reliquit intactam, cum vertit, olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent.]

Respondere In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi, &c. In Evangelijs, verbum respondere frequenter ponitur vbi non solum nulla præcessit questio, sed nec cuiusquam verba, quibus respondeant ea quæ dicuntur quis respondere. Sæpe enim respondere tantum est occasione aliquorum dictorum, vel factorum aliquid dicere, aut subiungere dictis. [Sicut in Trâsfiguratione Domini, cum Moyse & Elias apparerent cum eo loquentes, dicitur; Respondens autem Simon Petrus dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic esse.] Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur; quod hæc superioribus commodè subiecerit. Vbi enim secum reputat æquilibrium, & saluberrimum mundo Iudicium Dei, quo Evangelicæ doctrinæ mysteria nolens reuelare Scribis, & Phariseis, & superbis Capharnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis, & Publicanis vt verus homo fuit, & affectibus viuus, sed ad gloriam Dei comparatis, exiit præ lætitia, ac gemit animus eius, eripens ilico in gratiarum actionem erga Patrem. Vnde cum Lucas hæc Dominum dixisse commemorat, dicit: In ipsa hora exultauit in spiritu Iesus, & ait, Confiteor tibi, hoc est, gratias ago tibi, vel laudo te. Hebraïsinis enim est frequentior in Psalmis occurrens, vt confiteri accipiar pro gratias agere, & laudare. [Verum hic occurrit questio, quomodo Christus tantas humani generis amator Patri gratias agit, quod cognitionem sui quibusdam absconderit, cum id potius iachrymis dignum esset. Ad quam questionem respondet D. Chrysofost. confessionem hanc non debere referri ad vtrumque, abscondisti, & reuelasti, sed tantum ad secundum: vt non intelligatur gaudere & gratias agere eo quod sapientes non agnouerint, sed quod paruuli perceperint, vt sit hebraïsinus hunc habens sensum: Gratias ago tibi Pater, quod cum absconderis hæc à sapientibus, & prudentibus, reuelasti tamen ea paruulis. In quali sensu intelligendum est illud Pauli; Gratia autem Deo quoniam fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde, &c. Estque huiusmodi locutio frequens apud Hebræos. Patet tamen, & quidem, vt apparet, rectius intelligi Dominum etiam de vtroque gauisum, & gratias egisse, aut laudasse Patrem. Impiorum enim & Superborum execratio, ac condemnatio, quamuis tristitia afficiat iustos, quatenus considerant illos esse homines ad imaginem Dei creatos, tamen quatenus considerant illorū execrationem, ac condemnationem iusto, optimoque Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illustrandam non parum facere, non possunt nõ de ea gaudere, cū Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Psalmis frequens præcatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatam. Neque repug-

Confiteri pro gratias agere vel laudare.

nat hoc dilectioni proximi: sed iudicium est animi æquitatem iudiciorū Dei animaduertentis, & commendantis.] Sūt autem illa. *Domine celi & terra*, E reperita vox Patris, indicia animi sancta voluptate perlusi, Diuinaque quædam letitia gessentis. Cumque Dominus Patrem vocat Dominum celi, & terræ, significat illum & omnia, quæ vult in cælo, & in terra facere posse, & nihil iniustum esse posse, quod de quibuscumque creaturis decreuerit, vt qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapientes autem & prudentes intelligit Scribas, & Phariseos, & omnes similes. qui sapientia, & prudentia rerum diuinarū, vel humanarum apud homines clari habebantur. Et si quidem intelligendum est omnibus sapientibus abscondita hæc fuisse: oportet intelligere de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquirentes sapientia sibi placent, aut inflati sunt. Si vero in genere loquitur de sapientibus, intelligendum est, vt in plurimum hæc sapientibus fuisse abscondita: quod vt in plurimum sapientes sibi præ alijs placeant, & res sola fide apprehendendas secundum rationes suæ sapientiæ & prudentiæ discutere velint. De quibus Paulus, 1. Cor. 1. Abscondere autem Sapientibus dicitur Deus non apponendo velamen, sed subtrahendo lumen, hoc est abscondit, quia non reuelat. Porro pro paruulis Græcè est *μακροίς* quæ dictio proprie quidem infantes significat, & eos qui per ætatem adhuc loqui non possunt, nec sapere. Transferitur tamen & ad animū, & significat stultos, inereditos, ac vsu rerum carentes. Et videri potest ea dictio magis hic vertenda per stultis, aut insipientibus, quod opponatur sapientibus, & prudentibus. Quomodo si accipiar hic dictio Græca intelligendum est Dominum loqui non de verè stultis, sed de his, qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapientibus loquitur, sed de his, qui mundo sunt tales. [Interpreti verò magis placuit propriam vocabuli sequi significationem, quam & Chrysofost. sequitur, qui annotauit dictum esse non stultis, sed paruulis, hoc est, simplicibus; vt ostenderetur quibus sapientibus, & quare abscondita sint Euangelica mysteria, scilicet ob superbiam factum. Paruuli enim & infantes de quibus Christus loquitur sunt, qui humiles erant in oculis suis, qui que veluti infantes inerediti erant in mundo, quales erant piscatores, quos delegerat Dominus.]

Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Quod dicit ita, vel certe pater, est vehementer approbantis, & confirmantis id, quod dictum est. Illud autem quoniam, dupliciter hic potest accipi. Priore modo vt Græco more abundet, & sit sensus: Certe Pater, sic fuit placitum ante te. Altero vt accipiarur causaliter, & sit sensus: Certe Pater sic factum est, eo quod sic fuerit beneplacitum tibi. Secundum vtrumque autem sensum, sed apertius secundum

dum posteriorem docemur his verbis exempla humilitatis ne-
merè superna confilia de aliorum vocatione, aliorum vero repul-
sione præsumamus discutere: persuasi iniustū esse non posse, quod
placuit Deo, atque contenti hac suprema causa, quoniam sic pla-
cuit, imò beneplacuit Deo. Præsentibus autem, & audientibus dis-
cipulis hanc gratiarum actionem habuit ad Patrem: tum vt intelli-
gerent summum Dei beneficium ipsis gratuito præstitum, tum vt
studiose omnem inflationem vitarent, ob quam significauit do-
minus Sapientibus mysteria diuina esse abscondita, & reliqui om-
nes auditores intelligerent opus sibi esse, vt deposito fastu paru-
li fierent in oculis suis, si vellent mysteriorum diuinorum esse par-
ticipes. [Quoniam enim consequens erat vt de se magna saperent,
qui dæmones abiegebant, hac confessione discipulorum animose te-
pmitit & præmunit, dum quod eis factum est, reuelatione eis con-
tigisse dicit, non eorum studio, & Dei beneplacito, non ipsorum me-
rito, & sapientibus idem negatum ob ipsorum inflationem.]

Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo nouit filium, &c.
Ne ob id, quod Patri gratias egit, & illum dixit reuelasse mysteria
paruulis, putaretur ipse hac virtute priuatus: ob id hæc subiicit,
quibus significat Patrem non reuelare sine filio, imò non nisi per
filium. Sensus autem huius sententiæ est. Omnium rerum pote-
stas, & dispensatio mihi tradita est à Patre meo, omniaque meæ po-
testati, & voluntati sunt ab illo subiecta, vt nihil nisi per me faciat
Pater, nec quicquid sit quod à me perferam, & inique fieri possit.
Iam quod dicuntur omnia tradita Filio à Patre, quanquã possit in-
telligi de filio secundum eius diuinitatem, secundum quam om-
nia filio tradita sunt non in tempore, sed ab æterno, per generati-
onem: tamen vt dictum est circa illud Ioan. 3. Omnia dedit in ma-
nu eius: rectius intelligimus his sententijs etiam significari omnia
Filio tradita secundum ipsius humanam naturam diuinitati vni-
tam in vnitatis personæ. Filio enim Dei, cui tanquam Deo omnia
ab æterno tradita sunt per æternam ex Patre generationem idè etiã
tanquam homini omnia in tempora tradita sunt per hypostaticã
vniõnem deitatis cum humanitate, sed non essent omnia homini
tradita, nisi ea ab æterno tanquam Deus habuisset, vnde in vltimo
sensu priores etiam includuntur, Quoniam autem propositum Sal-
uatoris erat ostendere, quare Patri tribuerit reuelationem myste-
riorum Evangelicorum, & quomodo Pater reuelat ea, quibus be-
neplacitum fuerit ei, nempe per filium: ideo commode post præ-
dictam generalem sententiam, subiicit.

Et nemo nouit filium nisi Pater, &c. Cum enim solus Pater filium
noceat, bene ei tribuitur reuelatio filij, & eorum mysteriorum, quæ
ad filium pertinent, & cum solus filius Patrem cognoscat, etiam
cætera omnia, etiam hoc conceditum sit, vt reuelat quibus vult
solum

solus ergo filius est, per quem Pater paruulis reuelat, quæ reuelat.
Solus autem Pater filium, & solus filius Patrem nouit notitia natu-
rali, quæ scilicet est ex natura, & non ex gratia reuelationis, notitia
item perfectè comprehensiuã rei, quæ scilicet rei natura intimè, &
absolutè cognoscitur, vt dictum est circa illud Ioannis, Deū nemo
vidit vnquam. [Hic tamen in verbo nouit, non potest subintelli-
gendo addi, notitia comprehensiuã, aut naturali. Nam sic non pos-
set addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendū est ver-
bum nouit. Ea tamen adiecta particula satis significat aliã esse no-
titiã, qua filius cognoscit Patrem, & Pater filium, & aliam qua
homines cognoscunt Patrem, & filium: videlicet quod horum sit
per reuelationem non per naturam, illorum verò per naturam.]
Lucas autem hanc sententiam paulo significantius extulit dicens:
*Nemo nouit quis sit Filius nisi Pater, & nemo nouit quis sit Pater, ni-
si Filius.* Nam cum dicit, quis sit, significat quidditatem, & essen-
tiam Patris à filio, & filij à Patre solum comprehendendi. Cum autè
dicitur, *Et cui voluerit filius reuelare,* referendum est ad vtramque
sententiã præcedentis partem, vt sit sensus, & cui voluerit Filius
reuelare Patrẽ, & seipsum. Ideoque priori parti, qua dicitur, *nemo
nouit filium nisi Pater,* nõ additur, & cui voluerit Filium Pater re-
uelare, sed Filio iam appropriatur reuelatio vtriusque: tum quod
prius reuelatio Patri fuerit tributa, tum quod Pater non reuelat ni-
si per Filium, ad hoc in mundo missum, vt nomen Patris manife-
staret hominibus sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomen tuũ
hominibus, &c. Porro cum vel solus filius dicitur nosse Patrẽ, vel
solus Pater Filium, non excluditur Spiritus sanctus: sicut nec sig-
nificatur Patrem non nosse seipsum, aut Filium seipsum. Regula
enim Theologica est, quod dictio exclusiua, vel exceptiua addita
vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam, sed
tantum creaturas.]

Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego, &c. Rectè
dominus postquam sibi à Patre omnia tradita dixit, & se solum do-
nare homines cognitione Dei, & diuinorum mysteriorum, iam ad
se inuitat, vt pote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinæ
authorem, quæ requiem præstat animæ, Laborare autè, & onera-
tum esse, rectè & simpliciter accipiuntur sine discrimine, vt labo-
rare hic quemadmodum sæpe in Scripturis, accipiatur pro affligi,
defatigari, aut molestias aliquas perpeti. Sicuti labor etiam frequẽ-
ter ponitur pro afflictione, & molestiarum perpessione. Itaque la-
borantes, & oneratos vocat ad se, hoc est, eos, qui quacunque ra-
tione defatigati sunt, & miserè affecti. Dicit ergo, venite ad me
omnes, qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum conscientia,
aut Mosaicæ legis onere degrauiamini, & de lassamini. Omnes vo-
cat cuiuscunque conditionis, & gentis, significans se sine perso-
narum

narum discrimine paratum quosuis suscipere siue Iudæos, siue Gentiles. Quo autem veniant blanda promissione inuitat dicens, *Et ego reficiam vos*, significans se solū esse, qui illos exonerat, & re create possit, Verbum enim recitare hic simpliciter debet exponi per recreare, quæ est propria verbi signifiatio; quāuis rectius vereretur requiem vobis præbebo, vt sit correspondentia cum sequenti, & inuenietis requiem. Nam postquam dixit *ἀναπαύω ὑμᾶς*, id est, requiē vobis præbebo, docet quomo requies illa parari possit per ipsum, ab ipso.

Tollite, inquit, *iugum meū super vos*, &c. Et hac ratione inuenietis requiē, quā promitto, ab omnibus laboribus & oneribus vestris, Iugū vocat legē suā & Evangelicā doctrinā, quia in iugi modū superponitur accedentibus ad Christū, cōprimens, eos, & vinciens, vt nō quocunq; vult caro vagetur; sicut quæcunq; lex, & imperiū iugū dicitur in scripturis, vt dirūpamus vincula eorū, & proiciamus a nobis iugū ipsorū. Itaq; quod dicit, *Tollite iugū meū super vos*, nihil est aliud, quā subijcite vos Evangelicæ mæx doctrine. Quod autem sequitur, *Et discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*, dupliciter intelligi potest. Cōmuniter enim intelligitur Dominum his verbis velle, vt hoc ipsum quod mitis sit, & humilis corde ab eo discamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinem, & humilitatem: vt coniunctio, quia, pro quod posita sit, & non accipiatur casualiter. Alter sensus est vt cōiunctio, quia, accipiatur casualiter, & intelligatur Dominus per mansuetudinem, & humilitatem suam omnes prouocare ad suscipiendum iugum suum, & doctrinam suam. Atque hunc esse vtiorem huius loci sensum, ex eo videtur, quod per illud, *discite à me*, velit explicare quod dixit, *Tollite iugū meū super vos*. In suscipiendo autē iugum Christi, nōlum includitur, vt humiles simus, & mites, quamuis in his maior pars iugi Christi consistat: sed etiam vt sobrii simus & casti, & sēper omnia, vt Deū præ omnibus & omnes propter Deū amemus, ita vt si quid a se discendum esset singulariter explicare voluisset, dicendum potius fuerit, *discite à me quod charitatem ad omnes habeam*. Nam hæc est vnicum illud mandatum, quod in nouissimo cœna discensus Dominus sui exemplo discipulis commēdit, & in quo Paulus dicit adimpleri legē Christi. Deinde cū dicit,

Et inuenietis requiem animabus vestris, Non loquitur de ea requie, & tranquillitate mentis, quæ consequitur directē, & naturaliter humilitatem, & mansuetudinem: sed de ea, quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum, & bonitatis diuinæ; & quæ perfectē obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies ista de qua est sermo, illis oneribus, quibus onerati sunt, qui vocantur ad Christum. Hæc autem requies ex vniuersis

Euangelicæ legis obseruatione paratur, non sola humilitate, & mā suerudinē [Porto sunt qui inter iugum Christi, & onus eius sic distinguant, vt per iugum præcepta, per onus consilia doctrine Christi intelligant verum commodius, & simplicius est eandem doctrinam Euangelicam & iugi, & oneris nomine significari accipere. Iugum enim est, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundum ipsam viuere, & incedere debeamus; onus verō est quatenus ipsam ferendi, siue implendi nobis imposta est necessitas.]

Iugum enim meum suauē est, & onus meum leuē. Dicitur hic iugum Domini suauē quia commodum, & humanum. Est enim hic non γάμος sed χηρος: quæ dictio non significat dulcedinem ad gustum pertinentem, sed propriē significat commodum, placidum & humanum, vnde iam intelligere licet, quā aperte Dominus & iugo & oneri sua addidit epitheta, dicens iugum nōn leuē, sed suauē, vel commodum, onus vero non suauē, sed leuē. Solet enim iugum magis asperitate, & incommoditate vexare animā sub ipso incedentia, quā grauitate, cum sit iugum non magis ponderis. Onus verē grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suum non esse molestum asperitate, sed suauē, & commodum esse, onus etiam non esse graue, & molestum, sed leuē & portatu facile. Dicit autem Dominus suum iugum suauē, & suum onus leuē, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus supra dictum est, nempe oneris afflictionum, & curarum huius seculi, quod Ecclesiasticus iugum graue vocat impossum filiis Adæ, & vocari potest iugū mundi. Oneris quoque legis Moisaicæ, quod Petrus dicit fuisse importabile, oneris quoque diaboli, aut peccati, de quo impij sapientē quinto, lesati sumus in via iniquitatis & perditionis &. Oneris Pharisæarū traditionū, quod Saluator testatus est fuisse importabile. Postremū oneris conscientie ex agnitis peccatis, quo grauatam se conuertitur Psalmista.

Mulier peccatrici remittuntur peccata. Lucæ 7.

CAPVT. XLVIII.

OGABAT autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguentis: & stans retro secus pedes eius, lacrymis cepit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento ungebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eū, ait intra se dicens: Hic esset propheta, sciret vique quæ & qualis

Quæ est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illam: Simon habeo tibi aliquod dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redirent, donauit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondens Simon, dixit: Æstimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, & aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillus suis scripsit. Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oculum caput meum non unxit, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui: muldijcumbentibus dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fide: tua te saluam fecit, vade in pace.

Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, &c. Rectè à Luca hæc historia superiori sermone Christi subiuncta est, quanquam fortassis ita statim post prædicta contigit, sicuti ab eo etiam narratur sine temporis, & loci significatione. Hac enim historia iam repleta oculis ponit, quod verbis docuerat, videlicet Publicanos, & peccatores in gratia Euangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapientiam approbasse, hos verò reprobasse. Hæc enim apud Lucam præcesserant. Deinde & hæc historia attrahitur, quod primò præcessit ex Mattheo, Christus: scilicet reficere, & resocillare omnes operatos venientes ad ipsum.

Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix. Apud veteres magis nota fuit questio de hac peccatrice, num fuerit eadem cum ea muliere, quæ Matthæus cap. 26. & Marcus cap. 14. & Ioannes cap. 11. unxit dominum scribunt imminente iâ passionis tempore. Origenes Theophylactus putant fuisse tres diuersas mulieres. Quam sententiam sequitur D. Augustinus existimans vnam, eandemque esse mulierem, quæ ab omnibus quatuor Euangelistis scribitur dominum unxisse, sed hæc bis dominum unxisse, quam sententiam probat ex illo Ioannis, Maria autem erat, quæ unxit dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis. His enim verbis vult Augustinus Ioannem notare vnctionem illam cuius meminit Lucas, non autem eam, quæ facta est in Bethania circa tempus passionis. Nam hæc tum necdum facta fuit cum ea contingerent, quæ eo capite scribitur: cum præteritam aliquam vnctionem videatur Ioannes notare velle. Sequitur & hanc sententiam D. Gregorius, nihil dubitare quin peccatrix ista fuerit Maria Magdalena soror Marthæ. Secundo est hanc sententiam post Gregorium, imò & ante Gregorium, vniuersa

per orbem Ecclesia, in Ecclesiastico etiam officio Mariæ Magdalene tribuens ea, quæ hic à Luca narrantur. [Et licet ratio Augustini non est omnino efficax: potest tamen ex eisdè verbis Ioannis, Augustini, & communis sententia aliter probari: Nam cum Ioannis ad specificationem personæ dicat; Maria autem erat, quæ unxit dominum unguento, &c. satis significauit solam Mariam Domini pedes unguento unxisse, & capillis capitis sui extersisse. Si enim alia etiam mulier id fecit, non satis hæc nota personæ qualitas significatur. Itaque cum Origenis opinio existimantis tres diuersas fuisse mulieres, non sit probabilis vel ob id, quod verisimilius omninò sit eandem esse vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt post probabitur & Chrysolomi opinio putantis duas fuisse mulieres vnctrices eadem ratione sit improbabilis, quatenus diuersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum, ab ea, de qua apud Ioannem; quatenus verò eandem putat mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas cum communi faciat sententia, Hieronymi verò & Ambrosij sententia à communi non abhorreat, Augustinus, & Gregorius eam apertè asserant, & confirmant, eademque Scripturis non aduersetur, sed magis conueniant, & communi consensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata, famæ eorum qui à Patribus suis vitam, moreque cum corpore susceperunt sit celebrata, & tituli sepulchralis inscriptione corroborata: non est ab ea sententia temere recedendum, aut contra eam contentiose disputandum.] Quod autem Lucas hanc mulierem non nomen loco isto, honestatis causa fecit: quemadmodum supra Matthæum non vocauit proprio suo nomine, cum de vitio eius fieret sermo. An autem Simon Pharisæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, sit idem cum illo Simone, qui dicitur leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus, & Marcus scribunt suam vnctionem factam non constat, sed nec multum refert. [Augustinus enim magis vult non esse eundem Simonem; eo quod hæc historia videatur non contigisse in Bethania, sed in Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem, ex personæ identitate, & familiaritate huius vnctricis mulieris, colligentes etiam fuisse eandem mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nihil enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam, vt est verisimile, ausa fuisset intrare conuiuij tempore, domum eius.] Dum autem hæc mulier peccatrix vocatur: significari videntur peccata carnis, à quibus propriè infamari solent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuisse meretrix, sed primò traditam viro in castello Magdalo cum eo aliquandiu vixisse; postea vero voluptatibus seductam, marito aut derelicto, aut mortuo captam seculo, & alieno amore, non publicè qui-

De vnica
Magdale
na.

de se prostituentem, sed illicitis deditam amplexibus. Porro obseruandę hęc peccatricis huius virtutes, & primum in ipsa hoc admirandum quod cum reliqui omnes à Christo sanitate corporalem requirerent, hæc sola in omnibus Euangelijis mentis sanitatem, & peccatorum remissionem requisituit, nec requisituit verbis, sed solis lachrymis satis putabat dominum cogniturum, quod petebat. Forte Ioannem audierat dicentem: Ecce qui tollit peccata mundi, aut ab ipso Domino audiuit illud, quod proxime habitum est ex Mattheo, Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos. Secundo in hac muliere obseruanda est poenitentię ipsius veracitas, & perfectio, quæ in eo ostenditur, quod præ nimio remissionis peccatorum consequendę desiderio nihil cunctata, & nesciens verita super conuiuantes ingressa sit, quod præ summa verecundia, & humilitate retro stabat iuxta pedes Domini, quod præ doloris magnitudine, & per detestationem peccatorum largire adeo fleuit, vt lachrymis etiam rigaret pedes Domini, quod præ nimia erga Dominum charitate, & affectus pietate capillis capiti sui terferit eius pedes, eosque ex via puluerulentos osculatur, atque vnguento pretioso, quo capita vngi solitum erat, vnxit plusquam humano modo eum honorans, qui plusquã homo erat. Postremum quod illis omnibus in obsequium Christi, & poenitentię suę declarationem vsa sit, quibus prius abusa erat ad seruandum peccati, & carnis. Circa litera autem verba sciendum quod Alabastrum dictio Græca significat vas vnguentarium, factum ex alabastrite lapide marmorci generis, quem lapidem etiam onychia vocari, & cauari ad vasa vnguentaria autor est Plinius lib. 36. Qui autem dicitur quod stans cœperit rigare, conijcere licet indurum more veterum in ædificiis fuisse, ita vt stans attingit pedes Iesu. Non est autem existimandum tantam fuisse lachrymarum copiam, vt potuerint pedes Christi lauari veluti in sicula: sed tantam fuisse lachrymas, vt per eas pedes domini sint multum humectati, vt maiores sordes abluui potuerint. Vnde dicitur quod rigauerit pedes Iesu, non quod lauerit. Porro vnguenti pretiositas quoque hæc mulier est vsa, ex vasis pretiositate colligi potest. Hinc ergo etiam colligi satis potest, non fuisse hanc mulierem plebeiam, vt aliqui purant.

Videns autem Phariseus, qui vocauerat eam, ait intra se, &c. Quod admodum in muliere ista peccatrice declaratur exemplum, & virtutis poenitentię: ira in hoc Phariseo cognoscere licet superbiam Pharisei arrogantiã, quæ Pharisei sibi de iustitia placentes peccatores fastidiebant, & contemnebant. Existimabant enim Pharisei virtutem iustum contaminari colloquio, & contactu peccatorum. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem procedentis ex ipsa opinione peccatorum præoccupante. [Quomodo enim contemnerentur peccatorum]

peccatoris iustum contaminabit: cum omnis immunditia spiritualis à voluntate sola contrahatur. Quomodo autem peccatrix hæc habenda erat, quæ tot ostendit poenitentię non vulgaris signa? Quomodo denique non videtur Propheta, quia non videtur scire qualis esset mulier, quæ tangit eum. An Propheta est omnium hominum scire mentem, & discernere posse omnes bonos, & malos. Non enim omnes Propheta omnia occulta cognoscunt, sed quantum illis à Deo conceditur. Quomodo autem non videtur scire qualis sit mulier, quia admittit contactum. Nam contra, quia admittit mulieris huius portentosam, & inauditam contingendi se rationem, nec turbatur nouitate rei, & lachrymarum profusione: declarat se scire quæ & qualis sit, quidue petum venerat.]

Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon habeo tibi aliud, &c. Hac prudenti responsione sua Dominus, & suam admisionem iustam esse ostendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Iharisæicæ superbic medetur: iudicans illi quoque peccatorem esse, & venia indigere, & longè in dilectione superari à muliere, quàm præ se cõ temnebat. Reprehensus autem dominus Iharisæum, qui ipsum inuitauerat: non mox in illum inuehitur, sed hospiti sui ciuilitate deferens, prius dicendi postulas potestatis, paradigma deinde proponit, sub quo re, quæ gerebatur, expressa: ipsemet Iharisæus sententiam pronuncians, & scriptum condēnaret, & Iesum ac mulierem absolueret. Est autem parabola aperta satis, nisi quod nomen sœneratoris hic magis accipi debet simpliciter pro mutatore, vel creditore, quemadmodum sæpe in scripturis verbũ sœnerari. Magis autem hic conuenit nomen creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agitur, quale non solent sœneratores suis debitoribus conferre. Deinde vbi nos habemus verbum præsentis temporis diligit, Græcis est futurum *αγαθου*, i. diligit, vt sit sensus: Ergo vter horum etiã plus diligit? Nã quis hic pro vter positum est. In applicatione autẽ Parabolæ dominus significat esse similem illi creditori, de quo Parabola, qui veluti duo debitores habuit, Simonem scilicet, & Mariã, quorũ hæc plus dilexit Dominum, quod maius debuit agnosceret, & sibi remitti postularet: ille verò minus; quod minus debitum suum esse putaret. Dominus tamen Parabolam, quatenus ad se spectat humilitatis causa non aperte attingit, sed tantum indicat se vtriusque veluti creditorem esse: aperte autem & eleganter ostendit maiorem dilectionem peccatricis, quam Pharisei, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarũ prima est, *Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis terxit.* Vbi antithesis consistit in aqua simplici scilicet & communi, & lachrymis. Deinde vis est in eo, quod non dicat, aqua pedes meos non abluisti,

sed nec dedisti eā, vt per tuos, vel meos pedes mei lauari possent. Vis item in eo quod dicit, capillis suis terſit, te scilicet cuius orationum maxime querunt mulieres, & quam minime sustinent scelerum. Secunda antithesis est;

Osculum mihi non dedisti, hec autem ex quo intravi non cessauit osculari pedes meos. Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo proprie dicto, quod est oris basium, quod apud ludæos vulgare erat amicitie signum. Deinde oppositio quædam significatur in eo, quod dicitur, non cessauit osculari. Significat enim illud non vnum quidem dedisse ori osculum, cum hæc frequentia osculandi pedibus infixerit. Tertia antithesis est;

Oleo caput meum non unxit, &c. Vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex, & vnguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuersorum odorum commixtione confectum. Et inter caput, & pedes. Notandum & illud quod ad contemplandam mulierem vocat Simon, dicens: *Vides hanc mulierem?* quali dicat: Non poteris hanc velut adhuc peccatricem auersari, & indignam meo contactu censere. Nam probè contemplatus fueris: imò te longe ab ea superari inuenies, si conferas tua in me officia cum illius officijs. [Videsne lachrymis oppletam, sparsis capillis, prodigam vnguenti sui, prodigam osculorum, ac toto corporis habitu penitentis imaginè præ se ferentem? quomodo ergo vt peccatricem aspernaris, Videsne quot iudicijs suum in me amorem testetur, ac tuum amorè querere superet? quomodo ergo meo contactu indignam censes, qui te non indignum putas me hospitem habere?]

Propter quod dico tibi. Remittuntur ei peccata multa, quoniam, &c. Quod attinet ad veritatem huius conclusionis dupliciter respondere solet. Nam quidam intelligunt hic dominum loqui de peccata, & perfectæ peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quoad culpam, remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remissionem enim pœnæ meretur dilectio magna. Alij vero intelligunt etiã hanc sententiam de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tantquam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionem, sed quia perficit eam tanquam causa formalis; vt sic dictum sit, remittuntur ei peccata, quoniam dilexit, quomodo diceremus. Aqua desijt esse frigida, quia facta est calida. Itaque secundum priorè intelligentiam sermo est de dilectione, quæ consequitur iustificacionem: secundum posteriorem sermo est de dilectione, quæ infunditur in ipsa iustificacione. Quod verò attinet ad huius conclusionis congruentiã cū parabolæ exigentiã; doctè responderi Gaieranus protulisse quidem dominum etiam inferre; quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam vtrumque verum est, & quod remissio peccatorum multorum sit causa multæ dilectionis, &

quod magna dilectio sit causa remissionis multorum peccatorum: sed dilectio tanquam causa perficiens remissionem, remissio vero tanquam causa disponens, & prouocans dilectionem. Prouocamus enim ad amandum eum, quem consideramus sua benignitate nobis remittentem debita nostra. Quoniam ergo in materia remissionis, hæc duo sese conuertibiliter consequuntur: vtrumque inferri potuit, imò vtrumque dominus intulit. Nam in priorè sententia, dilectionem causam facit remissionis, in secunda vero, cui autem minus dimittitur, &c. remissionem causam facit dilectionis. Et tanquam parabola videbatur exigere, vt inferretur, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuersam facere conclusionem, vt ostenderet similitudinem de remissione debitarum pecuniarum non per omnia coincidere cum remissione peccatorum. Remissionem enim debitarum pecuniarum amor non perficit, sed eam tantum consequitur ex nostra voluntate. Remissio vero peccati non perficitur sine dilectione, & dilectionem ipsam auget, & prouocat. Itaque ad hoc solum adhibita est parabola illa de duobus debitoribus à Saluatore, vt ostenderet etiam in remissione peccati esse maiore dilectionem, vbi est maioris debiti remissio, minorem vero vbi est minoris debiti remissio: non autem ad hoc vt significaret dilectionem, vtrouique eodem sese modo habere. Sciendum autem quod si secundum priorè intelligentiã sit hic sermo de remissione pœnæ, optimè conuenit verbum presentis temporis, remittuntur; si vero de remissione culpæ intelligatur, verbum remittuntur, pro præterito accipi debet remissa sunt, quomodo & Græca habent. Et prestat de vtraque remissione complexim accipere, vt dilectioni hic ideo tribuatur remissio tanquam causæ, quia ad eam concurrat, & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis.

Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Non voluit Dominus hic generalem proferre sententiam, sed Simonem, aliosque ei similes notare voluit; qui quoniam parum sibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo, vel per quem remissionem expectabant. Notaturus autem dominus Simonem in tertia loquitur persona, ciuilitatis causa hospiti suo deserens, nec acerbius inuehens in eum, quem videbat non omnino in malum. Quod si autem placeret sententiam hanc accipere veluti vniuersalem; oportet intelligere vt in plurimum sic fieri, vt qui pauca admisit peccata, & minor indulgentia opus habet, minus etiam diligit, segniusque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo seruiat. Prima tamen huius loci explicatio, & minus habet difficultatis, & magis conuenit proposito domini.

† *b.* *aliget no thesauro profert bona. & malus homo de malo thesauro profert ma*
 † *c.* *colla. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti su-*
erit homines, reddet rationem de eo in die iudicii. Ex verbis enim iui-
git. *dis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Et alij tentantes signum*
pergit. *de caelo quarebant ab eo. Tunc responderunt ei et quidam de scri-*
pta. omne bis & pharisais dicentes: Magister, volumus a te signum videre. Tur-
peccatum bis autem concurrentibus. & respondens tunc cepit dicere illis, & Ge-
et blasphematio hac generatio nequam est mala & adultera: signum qua-
rit & signum non dabitur ei, nisi signum Iona prophete. Nam sicut
titur ho- *fuit Iona signum Ninivitis ita erit & filius hominis generationi isti.*
nibus. *Sicut enim fuit Iona in ventre caeli tribus diebus & tribus nocti-*
bas, sic erit filius hominis in corde terra tribus diebus & tribus nocti-
C. 12. 85. *bus. Viri Ninivitis surgent in iudicio cum generatione ista & con-*
||^b *denabunt eam, quia poenitentiam egerunt in predicatione Iona, & e-*
bebit re- *ce plus quam Iona hic. Regina Austri surget in iudicio cum i-*
missionem *ris generationis huius & condemnabitur ista, quia venit a fini-*
in aternu. *bus terra audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quam Salomō hic.*
C. 6. 43. *Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub molis-*
**²* *Qui sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lucem videant. Luc-*
†. aut. *na corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum*
A. 16. 64. *corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum*
B. 8. 64. *tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebra sint. Si-*
† c. *haec corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebra-*
||^c *rum, erit lucidum totum: sicut lucerna fulgoris illuminabit te.*
† a genera- *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per-*
tionem ista. *ca & arida quarens requiem, & non invenit. Tunc dicit: Revertar*
† a. *in domum meam, unde exiit. Et veniens, invenit eam vacan-*
A. 5. 39. *tem, scopis mundatam & ornata. Tunc vadit & assumit sim-*
B. 4. 51. *tem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi.*
C. 8. 51. *sunt novissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit & genera-*
A. 6. 42. *† c.* *ina-* *tionis huic pessima.*

quosa. *Et veniunt ad domum, & convenit iterum turba, ita ut non possint*
 † *c.* *no in* *neq. panē manducare. Tunc oblatu est ei daemoniū habēs, cæcus et mu-*
veniens di- *tus. Hic daemoniacus non tantum mutus, sed & cæcus fuit. Chry-*
cit. *vero etiam surdum fuisse intelligit. Nam dicitio *καφος* quæ hodie*
 || *c.* *cum* *co est apud Mattheum, & Lucam, Græcis & surdum significat, &*
venerit. *mutum. Sed pro mutō debere, hic accipi, patet manifeste ex eo*
 † *c.* *in-* *quod dicitur, & cū eiecisset daemoniū locutus est mutus. Quibus*
gressi. *verbis etiam satis significatur, quod cæcitas, & sermoris impedi-*
 mentū nō fuerit in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio simili
 defectu: sed tantū ex præsentia daemōnis, qui illi & oculorū vīdū,
 & linguæ sustulit, atque ob id daemoniū illud Lucas mutū vocat,
 quod scilicet in homine illo nō loqueretur, & hominē illū mutū
 fecisset.

fecisset. Tria ergo simul in hoc homine perpetrata sunt miracula.
 Nam possessus a dæmone liberatur, cæcus videt, mutus loquitur:
 Porro obtervanda est diversitas hominum triplex ab Euangelistis
 significata, quorum vna pars Dominum propter suam doctrinam,
 & miracula est admirata, reliquæ verò duæ in Domino sunt scanda-
 lizatae. Vulgus enim & turbæ, quæ Iesum prius familiariter non
 nouerant, nec scripturarum scientia, aut opinio: sanctitatis sibi
 placebant, *Admirabantur Dominum, & Filium David*, hoc est, Mes-
 siam esse facile crederunt. Cognati vero Christi, (eos enim sig-
 nificat Marcus cum dicit *Et cum uisissent sui*. Vbi pro sui, Græce
 est *οἱ πατρῶν*, id est, qui ex illius erant familia, aut cognatione)
 ob familiaritatem, quam cum ipso habuerant, nihil magnificum
 de ipso sentire valentes: quod experti essent ipsum prius commu-
 nem vixisse vitam, & à reliquis nihil differentem; cum audirent
 quæ de ipso nuntiabantur, insolita esse, & supra modum humana-
 rum virium, furore quodam, & dæmone agi dixerunt, atque hinc
 fieri vti noua, atque inaudita doceat, & faciat. Itaque quoniã erant
 cognati, iuxta leges humanas putabant esse sui officij, vt mentis
 impotem, & à spiritu quopiam arreptum coherentes: meruentes
 forte etiam ne rebus per Iesum novatis, tota simul cognatio perde-
 retur, & profligaretur: cum merito hi Christum primum suscipere
 debuissent, vt qui eius innocentia à puero cognouissent, & eius
 gloria magnificè erant illustrandi, & cohonestandi. Pharisei simi-
 liter & Scribæ, quorum illi sibi placebant sanctitatis opinio-
 ne hi scripturarum intelligentia, & ipsi quoque, cum primi de-
 buissent agnouisse, & cuius vita, & doctrina omnis, sanctitatis erat
 exemplum, & cui scripturæ testimonium perhibebant, contra do-
 minum inuidia sunt commoti: adeo vt non vererentur miraculū
 illud quod vulgus admirabatur ascribere potestati dæmonis: graui-
 us certè peccantes, quam cognati: Siquidè illi vulgari potius cras-
 siudine peccabant, quam impietate, quod scilicet nihil præclari
 de Iesu ob familiaritatem sentire possent. Hi vero inuidia & odio
 excecati dolebant suam gloriam Christi gloria obscurari. Et illi
 quidem non tam in miraculis offensi videntur, quam in nouitate
 doctrinæ, quæ multos post se trahebat, Solent enim furiosi, & amē-
 tes noua, & insolita loqui, quæ nunquam didicerunt, & nouitate
 illa rudem plebem ad se trahere. Pharisei vero & Scribæ miracula
 apertissimè calumniabantur, & quoniam negare non potuerunt,
 quin humanis viribus maiora essent, quæ dominus fecit expellen-
 dæ virtuti attribuant; asserentes eum potentem, & insignem ali-
 quem dæmonem habere, *in quo*, hoc est, per cuius virtutem eij-
 ciat dæmones. Porro Marcus Scribas, qui calumniabantur Chris-
 tum in principe dæmoniorum eijcere dæmonio dicit ab. *Hieroso-*
 lyma

Cognati
Christi.

lymis descendisse siue significare volens hos præcipuos fuisse Scribærum, quos ob insigniorem legis cognitionem oportuisset magis et factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impietatem exaggerans: siue significans illos ob id e Ierusalem descendisse in Galileam, ut populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, sciendum quod nomen hoc quod nunc Bel, nunc Beel, alias Baal profertur, vnum sit, & purè Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum sic variatur, & significat proprie marium, vel dominum; ideoque dii gentium hoc nomine appellati sunt, quod domini essent illarum gentium, à quibus colebantur. Pro distinctione enim diuersorum idolorum, quæ colebantur ab alijs & alijs gentibus, huic nomini varia apponuntur, ut dicatur Baalphegor, vel Beelphegor, Deus scilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam absolute dicitur Baal. Sic Baalberith nomen Idoli, sic & Beelzebub Deus erat Accaronitarum, interpretaturque Idoli musca. Nam zebub muscam significat. Itaque, ut inquit Hieronymus, Iudei principem demoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui rectè musca dicitur, quia exterminat suauitatem olæ. Quod autem Lucas dicit; *Et alij tentantes signum de celo querebant ab eo*, per preoccupacionem dictum est ab eo. Ex Mattheo enim constat, quando signum tale quaesierint à Domino.

Iud. 9.
1. Reg. 4.

Iesus autem sciens cogitationes eorum, conuocatis eis, in parabolis dixit, &c. Quamuis Pharisei & Scribæ de domino malè non solum cogitarent, sed etiam apud populum calumniarentur, & dicerent in prinpe demoniorum eum eiecerè demonia: dicitur tamen Dominus scire cogitationes eorum, & ipsis cogitationibus respondere: quia quod huiusmodi dicebant, non aliunde scruit, quam quia eorum cogitationes cognouit. Deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum ut populum ab ipso auerteret. Proinde quod quidem calumnia hæc non in suâ tantum personam recidebat, sed & blasphemia erat in Deum, & ad populi subuersionem vergebat, non potuit Dominus eam silentio præterire: sed validis & varijs rationibus calumniæ huius absurditatem ostendere voluit. Vititur autem quatuor potissimum rationibus quæ omnes penè populares, & communibus exemplis sunt desumptæ. Prima ratio desumpta est ab experta frequenter, & ab omnibus cognita in stabilitate regni, vel Domus dissidijs, & seditionibus diuisijs, habetque hunc sensum. Experientia ipsa passim docet, omne regnum quæuis benè munitum, ac firmum fuerit, mox collabi, & delolari, si factionibus intestinis diuisum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeo nihil est stabile, vbi regnat seditio, ut nec ciuitas, nec priuatum quidem domus diu consistere possit: si mutuis odijs inter se discendant inhabitantes. Si ergo queriadmodum vos calumnia impia

Satanas Satanam eiecit, consequitur demones inter sese seditionibus diuisos esse: quod si verum est, iam Satanus ipse ea ager, quæ ad proprii regni desolationem faciunt; cum tamen ipse calidissimè, & studiosissimè regnum suum confirmare adlaboret: cum omnibus suis in hoc vnò conspirans, ut hominibus Dominetur, eosque sibi subiectos detineat. Ex hac explicacione patet quomodo intelligi debeat illud, quod pro inconuenienti dominus infert; *Quomodo ergo stabit regnū eius?* Inconueniens enim planè est Satanam ipsum suū regnum destruere velle, quod omnibus modis studet stabilire.

Et si ego in Beelzebub eicio demones, filij vestri in quo eiciunt, &c.

Hæc est secunda ratio, quæ iam manifestius Phariseos refellit, dum ostendit vnum, idemque opus in se calumniari eos, quod in alijs laudarent & diuinæ virtuti ascriberent; satis iam etiam significans vnde calumnia hæc proficiscebatur; nimirum quod non ex ignorantia veritatis, sed ex sola malignitate, & inuidia. Per filios Iudeorum dæmonia etiam eicientes, rectius intelligitur exorcistæ gentis Iudaicæ, qui & ante Christum fuerunt apud Iudeos ex institutione Salomonis: quales fuerunt illi, de quibus Act. 19 septem filij cuiusdā *Iudeorum Scæue Principis Sacerdotum*. De huiusmodi ergo exorcistis (qui multum distabant à modo eiciendi, quæ Christus cum suis obiectuabat, ut videre est apud Iosephum) intelligendus videtur hic *Antiquus*. *lib. 8. c. 2.* Apostoli ad prædicandum, tum quia etiã similem calumniã passuros Apostolos suos Christus pernunciat dicens, Si patrem familias Beelzebub vocauerunt; quanto magis domesticos eius? Hi autem exorcistæ dicuntur fore Iudices Iudeorum, quia per eos condemnabuntur, & declarabuntur iusto Dei iudicio condemnandi: ut qui in Christo noluerint commèdare, quod in ipsis commendauerunt. Postquam autem dominus prima ratione prouauit fe non in Satanam eiecerè dæmonia, secūda vero ratione amplius etiã probauit, videlicet quod per Spiritū Dei eieceret, per quæ omnes confitebatur exorcistas Iudaicos eiecerè: iã ex secunda hac ratione obiter infert & aliã conclusionem, contrariã ei conclusioni, quæ statuerè volebant Pharisei. Siquidem hi asserentes in virtute demonis dominum eiecerè dæmonia, volebāt eū regnū demonis velle statuerè, & confirmare. Contra ergo Dominus ex eo quod probatū est eū eiecerè in Spiritu Dei, infert per fe regnū diaboli destruui, & regnū Dei adferri: significans nō solū nullā esse dignā causam odij cōtra se, sed potius fe omnibus modis ab ipsis amplectendū esse, & promissum regnū Messie, quod illi agnoscere noluerūt iã aduenisse. Porro pro eo quod habet *Mattheus in Spiritu Dei*, qui opponitur principi demoniorum, hoc est, Spiritui malo, Lucas habet, *in digito Dei*, quæ locutio videri potest derivata ab eo, quod Magi Egipij, cum nō possent arte suâ magica imitari Moysen & Aarō, educetes cyniphe dixerūt, digitus Dei, est hoc,

Sicuti

Sicuti autē in scripturis secundum simpliciore[m] sensum, per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas, & virtus: secundum sensum autem secretiorem, & altiore[m] ipse Dei filius eiusdem cum Patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quod secundū primū, & simplicē intellectu[m] significatur Dei potestas secundum mysticū tamen sensum per digitū Dei significatur Spiritus sanctus, qui hac appellatione designatur etiam eiusdē esse naturæ, substantiæ, & potentiæ cum Deo, & a Patre simul & Filio procedere. Itaque secundum mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in Spiritu Dei, & in in digito Dei: secundum simplicem autem acceptionem, etsi non idem omnino sit Spiritus Dei, & digitus Dei, tamē cōcidit in Spiritu Dei, eijcere, & in digito Dei eijcere. Regnum autem Dei rectē accipitur in ea significatione, quā propria[m] habet, & in scripturis frequentem pro eo scilicet regno, quod Ioannes, & Christus prædicauerunt venisse, dicentes, Appropinquavit regnum celorum. Corporalis enim & sensibilis illa demonia eiectione ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipsum esse eum, qui ex animis hominum venerat eiectionis dæmones, per incredulitatem, & peccatum dominantes mentibus hominum: ac ob id inserti regnum Dei venisse, non solum ob sensibilem illam demonum eiectionem, sed multo magis ob spiritualem, quā illa sensibilis adumbrabat.

Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, &c. Tertia hæc est ratio posita ab omnibus tribus Euangelicis qua non solum probatur id, quod precipue erat probandum videlicet Satanam non eijcere Satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudeos regnum Dei, quod proximè præcedit. Vnde bene Matthæus commentando subiicit: Aut quomodo, &c. pro eo quod est. Alioqui nisi sic sit quemadmodum dixi, quomodo potest, &c. In hac autem parabola primum obseruandum dominum comparare Satanā forti principi, qui aulam spolijs plenam custodit longo tempore in pace, se verò comparare principi fortiori. Maior est enim, inquit Ioannes, qui est in vobis, quā[m] qui est in mundo. Secundo obseruandū, dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli: quod tamen non solum nec potissimum dicit ob eiectionem demonum & corporibus obsessōrū: sed multo magis quia doctrina sua multorum animos illius tyranni dē eximebat, ad fidem ac virtutem eos instituens: cuius spiritualis liberationis speciem quoddā sicut corporalis dæmonum eiectione. Iam ingressus in regnum diaboli, rectē intelligitur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendū, & spoliandū, tuncque primum illum cœpit alligare, & potestatem illius comprimere. Quod autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse: intelligendum est iam

iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod postea per crucem, & Apostolorum prædicationem perfectius fecit. Porro distributio spoliōrum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dū dicitur, *Et spolia eius distribuet*; vel intelligenda est facta Patri cui Christus spolia illa obtulit, & assignauit, vel intelligenda est facta à Angelis bonis, aut Apostolis, eorumque successōribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit.

Qui non est mecum, contra me est. Quarta hic ponitur ratio vt omnium breuissima, ita & efficacissima, vt qua dissoluitur quod quid contra præcedentes rationes obiicit. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Dicendum proinde dominum non voluisse hic generalem sententiam proferre, sed quemadmodum docet Hieronymus de diabolo dicta est singulariter hæc sententia; videturque dominus hūc sensum voluisse significare: Diaboli cuius virtute dicitis me eijcere dæmonia, non solum non est mecum, sed etiam contra me est; & non solum non congregat mecum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam disperget per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuersitate, & contrarietate cōstat inter me, & inter Satanam esse concordiam. Attamen etiā generaliter vera est hæc sententia; nō est mecum, contra me est, &c. Eo quod nō sit mediū inter an Deū, & aduersari Deo. Quicunq[ue] enim illū nō amat, necesse est eum do, diabolo, & carni seruari, ac proinde necessario aduersatur I

Ideo, amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur Filij hominum, &c. Postquam varijs rationibus Phariseorum impietatem eoguit, modo quanta sit eorum impietas ostendit, asserens eā, quod sit in Spiritum sanctum blasphemia, irremissibile esse. Circa quem locus grauis occurrit difficultas, adeo vt D. Aug. putet in De peccato omnibus scripturis nullam forte maiore questionem, aut dulcitate inueniri. Videndum ergo & quid dicitur blasphemiam Spiritum sanctum, & quomodo sit ea irremissibilis. Primum est hic dominum loqui non de quouis peccato, quod dicitur sit singulari aliqua ratione commissum in Spiritum sanctum peccato quod in verbis consistit. Blasphemia enim proprie est tumelia alicui verbis illata. Nec dicit, Omnis qui peccauerit in Spiritum sanctum, sed, qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, aut, vt habet Marcus, qui blasphemauerit in Spiritum sanctum. Quod non intelligendum de verbo cordis sicut Aug. interpretatur ex eo quod Marcus adijciat: quoniam dicebant, Spiritum mundum habet. Deinde ex ipsdem Marci verbis certum est Iudæos notare voluisse Phariseos, quod in Spiritum sanctum uerunt, non tamen ob impoenitentiam, aut impugnationem, ut semel acceptæ, aut desperationem, aut præsumptionem (quod D. Aug. varijs locis interpretatur in Spiritum sanctum) sed

Digitus
Dei.

De peccato
in Spiritu
sancto
factum.

niam Spiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonū factam virtute Spiritus sancti. Itaque magis amplexada Hieronymi. Chryso-
 stomi, Ambrosij, aliorumque veterum expositio, qui intelligit blasphemiam in Spiritum sanctum esse eam, qua quis malitia aliqua per motus, que manifeste sunt Dei, tribuit dæmonibus, vt erat eiectio dæmonum. Itaque nomen Spiritus Sancti non necellario hic accipi debet, vt significetur tertia in diuinitate persona, & discreto insinuetur inter peccatum in Spiritum, & peccatum in Patrem, aut in Filium. Sed nomen Spiritus Sancti ponitur pro tota diuinitate, vt blasphemare in Spiritum Sanctum sit penè idem, quod blasphemare in Deum. Ideo autem positum est nomen Spiritus Sancti, quod hoc directe opponatur Spiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eiecere demonia. Item quod Spiritui Sancto proprie tribuitur operatio virtutum, & miraculorum in scripturis, blasphemia autem in filium hominis, est qua aliqui calumniabantur Christum, tanquam vini potorem, & voracem, amicum publicanorum, offensi scilicet humanitate eius: hoc est, blasphemia in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana, aut quæ speciem mali videri poterant habere: qualia erant, edere cum peccatoribus, soluere sabbatum, remittere peccata. Blasphemia in Spiritum, qua facta calumniabantur, quæ aperte erant diuina tribuentes ea dæmonibus. Sic autem quod dicitur.

Blasphemia in Filium hominis.

Quomodo irremissibilis blasphemiam in Spiritum sanctum.

Omne peccatum & blasphemia in filium hominis, remittetur, hominibus, Non sic est intelligendum quasi temper cunctis hominibus remittatur, sed quod facile remittatur: ita quod dicitur, blasphemia in Spiritum, id est, in Spiritum sanctum non remittenda, intelligendum quod regulariter non remittatur, & quod difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum non dicere dominum, blasphemiam Spiritus est irremissibilis, sed non remittetur, non negans remissionis possibilitatē, sed euentū. Vt in plurimū enim nō sequitur tale peccatū remissio: eo quod ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccat tradatur fere in reprobū sensum: aut quod huiusmodi crimen ex reprobo sensu, in quem traditi sunt, procedat, vnde fit vt dignam non agant poenitentiam, ac proinde nec remissio nem consequantur. Aut blasphemia in Filium hominis dicitur remittenda quia venia digna est, eo quod habeat causam excusantē, nempe infirmitatem hominis assumpti, qua offenditur quis; blasphemiam vero Spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non meretur veniam. Iam vero illud quod subiungitur, neque in hoc seculo, neque in futuro: et si videri possit illud (in futuro) additum esse ad exaggerationem, quā plus sit peccatum non remitti in futuro, quam non remitti in presenti, cum commune sit omnibus peccatis, quæ dicuntur mortalibus.

talia, vt quæ non sunt remissa in presenti, non remittantur etiā in futuro: Sed dicendū tamen, Dominum cum significare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo postseculisse neque in futuro, quod futurum seculum sequatur presentis. Non enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatione nihil aliud significatum volunt quā quod est apud Marcū, in aeternum. Nā hac in re nō Mattheus per Marcū, sed contra Marcus, qui breuius, per Mattheum, qui copiosius, est explicandus. Cum autem apud Marcum reddatur ratio, quare dominus notauerit eos blasphemum in Spiritum sanctum, *Et dicitur quoniam dicebant, Spiritum immundum habet*, videtur supplendum in cuius virtute eiecit dæmones, Nam alioqui simpliciter acceptum, videtur esse blasphemia in Filium hominis, potius quam in Spiritum Sanctum.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, &c. Locus hic dupliciter intelligitur, sed eorum magis sequenda est interpretatio, qui arborem bonam, & fructum ad Christum referunt in hūc sensum: Cum iuxta communem etiam sensum, de fructu dignoscatur arbor; cur vos arborem calumniamini, cuius fructum non approbare non potestis? Aut me simul cum operibus laudate, aut me tanquam arborem malam vnā cum operibus damnate. Iam vero contra eum eiecere dæmones, reliquaque miracula, quæ facio non possitis negare quin bona sint opera, me tamen veluti malam calumniamini. Porro post hanc parabolam de arbore bona & mala, commodè iam subiicit Dominus, vnde hæc improba, & irrationabilis calumnia profecta sit, nimirum ex eo quod cum arboribus malis similes essent, non possent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quod mali essent. Bene autem Dominus sicut & Ioannes eos vocat, *progeniem viperarum*, quod in parentibus gloriarentur: significans eos nihil minus esse quā progeniem Iatriarcharum, & Prophetarum. In eo autem, *Quomodo possitis bona loqui, cum sitis mali*, significatur potius difficultas, quam impossibilitas bene faciendi, vel loquendi. Illi autem sententia.

Ex abundantia cordis os loquitur, consonū est illud Eliu, Plenus sum sermionibus, & coartat me spiritus vteri mei, &c. Iob. 32.

Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti, &c. Otiosum verbum dupliciter accipitur, vt annotatum est a Chrysostomo. Nam ipse quidem verbum otiosum intelligit verbum calumniosum, & mendax, quasi vacuum veritate. Alij vero intelligunt verbum otiosum, quod vanum est, etiam si non planè sit sceleratum Otiosum verbum est (ait Gregor.) Lib. 7. 1104.
 quod aut ratione iuste necessitatis, aut intentione pie utilitatis caret. Secundum hanc autem verbi otiosi acceptionem. Christus cap. 25.
 quo magis texeret blasphemos Pharisæos argumentum vitur a minor.

minori, vt sit hic sensus: Cum tanta sit verborum hominis apud Deum ratio, vt etiam de otiosis verbis sint homines Deo redduntur rationem: quanto magis sint, qui opera Spiritus sancti calumniantur, redduntur estis rationem calumniæ vestre. Porro quamquam verbi otiosi nulla possit reddi ratio (nā ideo otiosum dicitur quod ratio careat) dicuntur tamen homines de eo redduntur rationē, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigitur, quam quia reddere non poterunt, condemnationem excipient. [Verum si verbum otiosum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo otioso ratio exigitur in nouissimo iudicij die, quando solum punientur mortalia crimina damnatione eterna? Dicendum ergo, vel intelligendum hunc locum de particulari vniuersiuiusque iudicio, quod excipitur in morte, vel si ad nouissimum iudicij generalis diē istud referatur, intelligendum malos quidem & damnatos etiā puniendos in eternū pro venialibus peccatis, quæ commiserunt, sicut perpetuā quadam carnificina mentis torquebuntur, recogitantes non solum impie, & peruerie a se dicta, vel facta, sed etiam otiosa quæ locuti sunt verba, bonos vero, quod iam satisfecerint Deo siue per poenitentiam, siue in purgatorio non reddituros tum rationē otiosæ verbi nisi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationē, quia minor erit eorum beatitudo, qui plura otiose locuti sunt.] Comprobat autem prædictam sententiam Dominus cum subiicit;

Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Cuius sensus est; Non tantum ex operibus quisque vel iustificabitur, vel condemnabitur, sed etiam ex verbis suis: vt ne quis putet verborum non habendam rationem, vt plerique sibi persuadent. Et accipitur hic iustificari non pro iustum fieri, sed pro pronuntiantem, & declarari iustum, quæadmodum patet ex contrario verbo condemnandi.

Tunc responderunt ei quidam de scribis & Phariseis, &c. Istos fuisse alios ab his, qui calumniabantur electionem demonum tanquam factam virtute Saranæ, testatur Lucas, qui & maligno spiritui petiisse signum significat, cum dicit; Et alij tentantes signum quærebant, &c. Proinde quod Magistrum vocant Christum, certum est per simulatam venerationem, & hypocrisim illos dixisse. Quod autem dicunt *Volumus*, intelligit Caietanus notari horum arrogantiam, potest tamen simplicius accipi positum pro cupimus, quia sequitur, *Generatio hæc signum quærat, &c.* Porro cum dicuntur

Volumus a te signum videre; non est intelligendum eos simpliciter quærere miraculū aliquod; sed quærere signum aliquod, quod declararetur ipsum esse Deo charum, & Messiam, & virtute Dei facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixisse: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis. Rursum ex Luca constat eos non qualecunque huiusmodi signum pe-

tuisse, sed signum aliquod è cælo, quod & alio tempore rursus eos petiisse scribit Matth. cap. 16. & Mar. 8. Tentantes autem petiuerunt huiusmodi aliquod signum nimirum quia periculum facere voluerunt potentie Christi, vt si tale signum ædere non posset, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

Turbis autem concurrentibus respondens ait illis; Generatio, &c. [Quomodo dicitur, nō dabitur ei signum, nisi signum Ionæ Prophetæ, cum multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudæi potuissent intelligere ipsum esse Messiam.] Intelligendus est hic locus hoc modo. Non dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod è cælo quale petunt. Et dictio exclusiua, nisi, accipienda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur ad Galat. cum dicit Paulus, Scientes quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est. Non dabitur eis petentibus signum quale petunt; sed aliquando dabitur eis signum omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum non signum è cælo, sed è profundo terræ. Aut si dictio exceptiua (nisi) proprie accipienda est intelligendum est Dominum in hac responsione respexisse ad illud quod olim Iudæis petentibus signum (vt scribitur Ioan. 2. signum hoc Ionæ eis dederit, dicens: Soluite templum hoc, & in tribus diebus reedificabo illud. Itaque sensus erit iste, qui omnium videtur conuenientissimus; Generatio hæc rursus quærat signum, ego verò dico, eis aliud signum à me non assignandum, aut constituendum, præter illud, quod olim eis constitutum. Hoc autem est signum resurrectionis, quod vocat signum Ionæ, quia in Iona præfiguratum. Quod signum solum Dominus petentibus Iudæis signum semper assignauit, eo quod illud omnium efficacissimè demonstraret quinā ipse esset: & vt prædicatione huiusmodi signi refecaret probabilem occasionem scandali Iudæorum in cruce, & morte sua, ac resurrectionis suæ infidelitatem. Porro quomodo dixerit signum Ionæ dandum Iudæis, declaratur apud Lucam hoc modo.

Nam sicut fuit Iona signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi isti. Apud Mattheum verò sic.

Sicut enim fuit Iona in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terre tribus diebus, & tribus noctibus. Ex qua diuersa duorum Evangelistarum collatione patet quomodo vtriusque declaratio debeat intelligi, videlicet quod Iona fuit signum Niniuitis, per hoc quod fuit in ventri cæti tribus diebus, ac deinde viuis redditus, & quod ideo fuit in ventre cæti tribus diebus, vt esset Niniuitis signum ipsum missum esse à Domino ad prædicandam poenitentiam: sicque significatur etiam filiū hominis ob id in sepulchro tribus diebus quiesciturū, ac deinde resurrecturum, vt sit signum Iudæis, ipsum missum fuisse à Deo

ad prædicandam poenitentiam . Non tamen in hoc solo est similitudo inter Ionam & Christum, sed etiam in aliis, videlicet, quod quemadmodum Ionas spontè sese tradidit in mortem pro ledanda tempestate: ita & Christus sese vltro obtulit in mortem pro placanda ira Patris. Et quomodo Ionas relictis Iudæis sua prædicatione Niniuitas subito conuersit: ita & Christus post resurrectionem suam relictis obitinationis Iudæis per Apostolorum prædicationem multas gentes ad fidè & poenitentiam subito conuertit. Cum autem dicit Dominus se futurum in corde terræ *tribus diebus & tribus noctibus*, est Hebraismus, valens perinde ac si dixisset tantum tribus diebus naturalibus, quibus synecdochicè Christus fuit in sepulchro: cum fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud in *cerde terræ*, Hebraismus est; pro eo quod est in imo terræ, aut in ima terra, quomodo dicitur in Psalmis: *Transferent montes in cor maris*, pro eo quod est in profundum maris.

Viri Niniuita surgent in iudicio cum generatione ista, &c. Postquam Dominus se Ionæ & Iudæos Niniuitis comparasset: ostendit iam quanta sit diuersitas inter se, ac Ionam, & inter Iudæos, ac Niniuitas. Ne enim aliquis existimaret talia per Christum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerat Niniuitis, vt sicut Ionas illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita isti post resurrectionem conuertentur: Dominus nunc contrarium ostendit, videlicet non futurum talem fructum in Iudæis per se longe maiorem, & maioribus signis commendatum, qualis fructus secutus fuit in Niniuitis per Ionam longe Christo inferiore. Proinde bene dicitur:

Et ecce plusquam Ionas hic, hoc est in hoc loco. Bene etiam dicitur Niniuitas condemnaturus generationem Iudæorum, quia suis factis, & poenitentia declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem. Porro ad apertiozem declarationem impietatis Iudaicæ addidit Dominus & aliud gentilis pietatis, & religionis exemplum, videlicet quod ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotijs occupata: tamen amore sapientia etiam à remotissimis terræ partibus Salomonem adierit sola fama excitata; cum Pharisei veritatis & Sapientia ex professione studiosi coram admonente, & diuina virtute contestante se esse filium Dei nõ audirent. Hæc autem Regina Austruca est, quæ tertij Reg. 10. vocatur Regina Saba, non illius quidem Saba quæ est in Arabia, sed alterius quæ est in Æthiopia.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, &c. Harum parabolarum sensum, ex his quæ circa Marthæum in sermone illi, qui dicitur sermo in monte, dicta sunt intelligere licet: tantum videndum quomodo proposito loco hæc seruiant. Apparet sciendum quosdam hanc parabolam dictam à Salvatore de seipso

Regina Austruca.

vt significaret lucis suæ claritatem non occultari debuisse Iudæis propter illorum impoententiam, & obliuionem, & qua superioris dixit. Quoniam enim obijcere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obstinatis; ideo videtur subiecit hanc parabolam; ostendens ob quorundam excecationem non suppressendam veritatem, cuius cognitio proximis esset adductura ad salutem æternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domû nolunt, saltem illis, qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucerna facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus huic capta occasione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Phariseos, significans ex vitiatu oculo metis eorum proficisci iam iniqua iudicia; nec posse fieri vt bene vel loquantur, vel faciant, quandiu oculum illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutum Dominum in prima parabola, & de alia in posteriore. Siquidem in priore sermo est de lucerna cõmuni accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore vero sermo est de lucerna vniciuque propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprii corporis claritatem. Nec in eo solum differt lucerna hæc à superiores sed etiam in illo quod lucerna illa solum est lux: lucerna vero hæc potest esse lumen & tenebræ. Porro quoniam apud nos conclusio illa;

Si ergo totum corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, Erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illi minabit te, videtur esse absurda, eo quod idem inferatur ex seipso: sciendum est Græca habere aliter vltimam illam partem, nempe hoc modo, *ὅς ἐστὶν ὁ λύχνος τῆ ἀσφαλῆς φανταίσει σε*, i. erit corpus totum sic lucidum, vt cum lucerna fulgore illuminat te; ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum.

Cum immundus spiritus exierit ab homine, &c. Pro intellectu huius loci de Spiritu immundo exeunte, & redeunte, quãdoquidem valde variè tractatur; sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda ad quosvis homines, sed ad populum Iudæorum: quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessime, &c. Cuius partis omisio apud Lucam, dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quam intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse Parabolam, vel exemplum, nec illud potissimum significare, quod significare Saluator voluit; sed aliud propter quod parabola, vel exemplum assumitur. Proinde pro simplici & genuino parabola postea applicanda intellectu; sciendum Dominum in duabus illis locutionibus (nèpe cum dicitur diabolus expulsus ab homine ambulare per loca arida,

pertinebat ad reprobos, & infideles: Hac ratione etiam demonstrans felicitatem discipulorum qua præ alijs Dei munere sunt donati. Cum autem dicit Dominus se id eo loqui in Parabolis ut videntes non videant, &c. ut, non accipitur hoc loco ut denotet causam, sed tantum consecutionem, & euentum, quemadmodum frequententer in Scripturis. Quod si iam queratur quomodo ratio reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea, quæ redditur apud Matthæum; Ideo in Parabolis loquitur eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, &c. Dicendum est, prouidentia Spiritus sancti factum esse, ut Marcus quidem & Lucas dicerent in Parabolis Dominum locutum, videntes non viderent, Matthæus vero quia videntes non vident, sicut & vtrumque verisimile est Dominum dixisse: quo intelligeremus partim demerito hominum, partim iustæ voluntati diuinæ tribuendum quod reprobi isti auditores non illuminarentur. Quod autem Marcus & Lucas dicunt: ut videntes non videant, non sic accipiendum, quasi iam tunc tales non fuissent, sed ut tales esse perseverarent. Vtriusque hanc causam videlicet, & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & causam ob quam illi hoc meruerant. Matthæus complexus est illa sententia;

Qui enim habet, dabitur illi, & abundabit, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Quoniam enim Dominus dixerat, vobis est datum, illis vero non est datum (quod significat à diuinæ gratiæ dono pendere mysteriorum cognitionem, ne eam suis meritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio: ideo commodè hæc sententiam Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ voluntatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum, & quodammodo eos, qui mysteriorum cognitione donantur, eam promereri: illos vero, qui tamen non donantur, eam demeruisse. Cùm ergo dicit, Qui non habet, & quod habet, auferetur; per hoc quod dicit, qui non habet, significat causam de meritoria; per hoc autem quod dicit, auferetur, significat se id eorum loqui in parabolis, ut non donarentur illuminatione, quæ demeruerant, hoc est, ut videntes non viderent. Ceterum illa sententia, Qui habet dabitur ei, &c. Videtur à Domino è prouerbialibus, & vulgo iactatis sententijs desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo, aliquonquæ impleti, quod vulgo dici solitum fuit. Communis autem illa & vulgaris sententia, cum ad propositum Domini variè à diuersis explicetur, commodè sic videtur explicanda. Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita ut etiam abundet; & qui non habet, quod debet habere, id quod habet, aut habere videtur, auferetur. Sic enim explicata hæc sententia. Deseruit & huic proposito, & omnibus alijs locis, ubi à Domino hæc repetitur, Presenti quidem loco deseruit in hunc modum; vobis, quoniam habetis fidem, & studium discendi, perfectior mysteriorum diuinorum

rum cognito dabitur: Illi vero qui foris sunt, quoniam suo vitio non habent illi in me fidem, quam merito habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem studium, & desiderium, ob id auferetur ab eis etiam id quod habent, aut videtur habere dicitur cognitionis, ut magis magisque ceci fiant traditi in reprobam sensum. Sic explicata hæc sententia includit etiam omnes aliorum explanationes. Porro Isaie testimonium, quod in reprobis Iudejs adimpletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non secundum Hebraicam veritatem, sed secundum versionem 70. quemadmodum idem testimonium citatur & à Luca Actuum ultimo, & ex parte aliqua à Ioãne cap. 12 & rursum ex parte à Paulo ad Rō. 11. Ad verbum autem Hebraica sic habent, aut sunt quedam, quæ restitui veriti possunt, quam habet versio Hieronymi. Audite audiendo, & ne intelligatis, videte videndo, & ne cognoscatis. Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius clauda, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanatio sit ei. Itaque quoniam Hebraica veritas significat Deum iussisse, ut videntes non viderent, & audientes non audirent: Septuaginta sic verterunt, ut tantum significetur Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visuros: eo quod sermonis diuini ea sit proprietas, ut mali alii cuius iussio, aut imprecatio, nihil fere sit aliud quam prænunciatio mali illius à Deo irato permittendi; quomodo dictum est Iudeis: Soluite templum hoc, & Iudæi: Quod facis, fac citius.

Vestri autem beati oculi, quia. Vident, &c. Perficit iam differentiam inter discipulos suos, & alios, ostendens ipsorum beatitudinem, & felicitatem non solum ex comparatione cum reprobis Iudejs, sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis Prophetis, & iustis hominibus. Quæ beatitudo, ut rectè intelligatur: oportet per oculos videtes & aures audientes, non solum intelligere, oculos, & aures corporales (sic enim & incredulis Iudæis eadem competere beatitudo) nec rursus tantum oculos, & aures spirituales, quia his Prophetæ, & Iusti etiam viderunt, & audierunt eadem, quæ Apostoli. Sed oportet hic, quemadmodum & in præcedentibus, quod dicitur de oculis, & auribus simul intelligere de auribus & oculis corporalibus, & spiritualibus; ut quemadmodum in superioribus oculi non videntes, & aures non audientes, sunt oculi & aures quibus corporaliter visa, & audita non intelliguntur: ita oculi videntes, & aures audientes sint quibus corporaliter visa, & audita intelliguntur. Itaque discipulis Iudæis præfert incredulis ob mentis spiritualem visionem, Prophetis vero ob corporalem visionem. Notandum autem, quod Dominus non dixerit solum Prophetas, & Iustos cupiuisse videre, & audire, quæ discipuli viderunt, & audierunt, nec tantum dicit multos cupiuisse videre, sed multi inquit, Prophetæ,

Prophete, & iusti, Lucas verò: multi Prophete & Reges. Sic enim significatur incomparabilis gratia discipulis facta, ut quibus nulla vel dignitate eximia vel rara Sapientia, aut iustitia insignibus ce sint concessa, quæ plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis concessa celebres non sunt affectui, euiam si illud tum moreè cuperent.

Est autem hæc Parabola. Semen est verbum Dei. Qui seminat, &c.
 Explicatio parabola abunde ab ipso Domino reddita est, quam circa eam intelligendam quedã a nobis obseruanda, & dicenda sint. Cum Dominus explicans quid per seminantem intelligat in Parabola dicit apud Marcum.

Qui seminat verbum seminat, Patet Dominũ non voluisse hanc Parabolam pertinere ad te tantum, sed ad omnes verbi diuini predicatores. Potiò messores Angeli hi sunt, quibus dicitur *Behet, Mittite falcem, quoniam maturuit messis.* Pro explicatione autem reliquorum, quibus Dominus exponit cetera præassumpserat parabolæ: sciendum imprimis, quod cum Dominus in Parabola diuiserit semẽ in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euangelistas, non verbum Dei, quod est semen, sed audientes verbi diuini diuidit in quatuor ordines: cum tamen isti quadruplices auditores, verbi non proprie significantur per quadrupartitum semen, sed magis per terram quadrupartitam in quam semen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolam hanc demonstrare varietatem audientium vnum idemque verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quod Matthæus iã singulariter loquitur, reliqui vero duo pluraliter: cũ contra in Parabola ipsa Matthæus pluraliter, reliqui vero duo singulariter sint locuti. Quoniam autem apud Marcum, & Matthæum dicuntur homines ipsi seminati secus viam, super petrosam, in spinis, in terram bonam, quæ locutiones duræ videntur: sciendum secundo quod esse seminatũ duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminatũ, & ager seminatus, quia scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hic dicitur seminatus, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebræica Phrasi dicitur, verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsa parabola designatur: ita homo dicitur seminatus secus viam super petrosam, &c. quia significatus per semen seminatũ secus viam, super petrosam, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam, quam afferunt illæ partes secus viam, in petrosam, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tercio, & quarto membro dicit quod autem, in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt &c. & quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono, &c. Vbi dicit semẽ ipsum esse homines, quod proculdubio intelligendum

ligendũ est, semen ipsum significare homines tales, vel tales. Non quod propriè semẽ homines significet, vt dictum est, sed quod semen in hæc, vel illam terram cadens, meanti suggerat tales, vel tales, verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo, & secundo membro, Marcus autem in primis hi sunt qui circa viam, & qui autem supra petram. Scelus enim est, hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosam. Cæterum orationis illa incommoditas, quæ est apud Matthæum cum dicitur, Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatũ est in corde illius, hic est, qui secus viam seminatũ est, sic tolli posse videtur, si illud, Omnis qui audit, & nõ intelligit, intelligatur positum absolute pro cum quiuis audit, &c. His pro litera intelligentia præmissis ad totius tractationem explicationis descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij Primi audiuit quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione, aut intelligentia, alio nimirum per Satanam detorto eorum animo; quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhereret vel cogitatio: multo minus ex auditu verbo nascatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terræ, quæ iuxta viam est duræ & ab omnibus conculcata. Habent enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipitur verbum Dei, & conculcatur eorum simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum præmitur. Et quoniam ab eis obiter tantum, & oclitanter auditur verbum Dei, nec intra cor recipitur, subito aduolans diabolus, velut auicula quædam, subleget exanimis eorum quidquid audierunt priusquam in hærescat: immixtis scilicet diuersis cogitationibus alio animum trahens, vt iam nihil referat audisse. Bene autem quem Lucas Diabolum vocat, Marcus Satanam, Matthæus antonomastice malum, apposito apud Græcos articulo, per volucres calis demones morentur cum volucris calis. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatem, atque superbiam: sed omnium maxime ob eam causam, quæ hic à Domino indicatur, quod semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cum intra illa non recipitur. Alij præter hoc quod Euangelij audiunt, mente etiam illud reuoluunt, bonumque iudicantes aude illud arripiunt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo tum factis, ira vt semen in eis subito enascatur, & per herbam fructum pollicearur. Verum quoniã quod audierunt, non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profunde radicatorum, ob id sunt temporarij, hoc est, ad tempus obtempèrant sermone diuino, sed ad exortam malorum procellam deserunt deserentes benè cæpta. Hi ergo similes sunt terræ petrosæ, non

*Diabolus
volucres
calis
cur com-
paratur
tur.*

non ob cordis duriciem, sed tum quod in eis verbum Dei nimis præpropere enascitur, tum quod in eis non sit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortum persecutionum, & tribulationum, quæ vt in multis scripturæ locis, ita & hic per solem æstantem significantur. Porro illud, *prop- ter verbum*, quod est in Mathæo, & Marco, quanquam posset con- iungi cum sequenti verbo *scandalizantur*, vt significetur eos scan- dalizari in verbo semel recepto cum gaudio: rectius tamen con- iungitur cum præcedenti orta tribulatione, vel persecutione, vt significetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Quid autem sit illud *scandalizantur*, quod est apud bñ- theum & Marcum, Lucas exponit dicens.

Et in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc est, offenduntur, vel impediuntur quo minus verbo firmiter adhe- reant. Tertij sunt, qui & ipsi verbum non audiunt solum, sed & intelligunt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent, sed quemadmodum illos, qui petrosæ terræ assimulantur ab Euan- gelio Crux auocat: ita in istis cupiditas, & cura superflua rerum præsentium facit vt prorsus enecetur, & intereat verbum Dei, antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandum Lucam, & Marcum tria numerare, quæ spinis comparantur, videlicet sol- licitudines (pro quo apud Marcum legimus arummas, cum apud Græcos vna, eademque sit dictio *μετρίως*) diuitias, & volupta- tes, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum (hoc est, Hebraica phrasi, diuitiæ deceptorices) & circa reliqua concupiscen- tiæ, hoc est, reliquarum rerum concupiscen- tiæ, in quibus vir- bus comprehendunt illa tria, quæ Ioannes dicit esse in mu- do, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Mathæus vero duo tantum ponit, sollicitu- nem seculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est, fallaces diuitiæ: rectissimè sic dictas, quod blanda quadam specie promittant, quod præstare non possunt; quodque homines frustrantur plerum quesalute æterna. Quod autem apud Lucam dicitur, *A sollicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur*: sic accipiendum est, suffocantur à curis, &c. Euntes, sup- ple, post eas, hoc est, dum sequuntur eas, vel euntes, hoc est, pro- cessu temporis, vt sit phrasi Hebraica. Quari sunt, qui au- dientes verbum suscipiunt illud in corde bono, & susceptum, re- tinent, in quibus, quoniam radices agit, nec inuenit spiritus fructum profert etsi varium, secundum quod alij alijs spiritu lo- cupletius donatur. Centesimum enim fructum afferunt, qui perfectam, & summam vitam agunt. Sexagesimum vero, qui mediocrem. Trigessimum, qui inferiores sunt, fructum tantum bonum afferentes pro suis viribus. Apud Lucam nulla gradum

sit mentio: sed cum in parabola centeni fructus fecerit mentio- nem, hic tantum dicitur:

Et fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam, vel patientem expectationem mercedis. Est enim Græcè *ἐπιμονή* quod magis significat expectationem, & longanimitatem, quam aduersitatum tolerantiam. [Porro dubium hic esse potest, an per fructus hic designentur bona opera, an merces, quæ bonis ope- ribus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectiori- bus debere accipi videtur, ob id, quod etiam hi qui in spinis, & pe- trosa terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus profertur, cum tamen hic non dicantur fructum adserre: nisi di- camus bona opera non vocanda fructus; nisi quæ vsque ad messis tempus, hoc est, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim po- rius teneræ herbæ sunt similia.]

Et dicebat illis; Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur. Locus iste sic intelligitur, vt per parabolam lucernæ Dominus significet, quare mysteria regni celoꝝum sub parabolis laten- tia discipulis suis aperuerit, nimirum vt suo tempore eadem Di- scipulis alijs, qui iam adhuc non erant capaces reuelarent, vt ne putarent ea, quæ seorsum ipsis aperiabantur, semper à se occul- tanda esse. Est ergo sensus. Sicut nemo accendens lucernam ope- rit eam vale, sed super candelabrum ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: ita non puteris me, quæ secretò vos doceo vel- le semper esse occulta. Ideo enim lumine diuinæ Sapientiæ vos accendo, & illumino, vt suo tempore veluti supra candela- brum positi lumine vestro alios etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ mex est, quantumvis adhuc hominibus incognitum, & occultum, quod non sit toti mun- do propalandum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus hic rursus parabolicè discipulis locutus est, eaque locutus est, quæ animis eorum voluit esse infixæ, iterum adiecit;

Si quis habet aures audiendi, audiat. Et quo magis eos excita- ret ad vigilantiam in audiendo ea, quæ per eos alijs erant prædi- canda, ac significaret prædictam parabolam propter eos esse di- ctam, rursus intulit;

Videte ergo quid audiat, hoc est, curate, vt quæ auditis, memo- riæ mandetis.

In qua enim mensura vos mens fueritis alijs, remetietur, Vobis à Deo, imo & adjicietur vobis. Nam si fueritis ignaui, aut par- ci dispensatores doctrinæ, quam vobis impertio: parcam etiam sentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, alijsque Dei donis. Contra verò si larga mensura alijs dispensa- ueritis, largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem.

In regno enim cælorum aliquouſque impletur, quod vulgo dici, & fieri ſolet, vt multum habenti, multum detur, parum habenti, non ſolum nihil detur, ſed etiam ab eo tollatur, quod habet. Nam qui dona diuina, quæ ei offeruntur vere habet (habet autem qui, quæ accepit ſe habere declarat eis vrens) ei amplius à Deo dabitur: qui verò, quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet (non habet autem qui deſoſſum theſaurū apud ſe ſeruat) tollitur ab eo etiam, quod videbatur habere. Cæterum quod apud Marcum legimus.

Nec factum eſt occultum, quod non veniat in palam. Oratio eſt imperfecta hoc modo ſupplenda. Neque factum eſt aliquid occultum (Græcè enim eſt ὅτι ἐκρυπτο ἀπὸς οὐρανῶν) vt maneat occultum, ſed vt aliquando manifeſtetur.

Parabolæ zizaniorum, feminis crescentis, grani ſinapi & fermenti Matthæi 13. Marci 4. CAPVT LII.

ALIAM parabolam propoſuit eis, dicens: Simile factum eſt regnum cælorum homini qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius: & ſuper ſeminauit zizania in mediis triticis, & abiit. Cum autē creuiſſet herba, & fructum ſeſſe, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem ſerui parifamiliam, dixerunt ei: Domine, nōne bonū ſemen ſeminaſti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem reſponderunt ei: Vis igitur imus, & colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis ſimul cum eis & triticū. Simite utraq; ſocietate uſque ad meſſem. & in tempore meſſis dicam meſſoribus: Colligite primum zizania. & alligate ea in ſacculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. Et dicebat: Sic eſt regnum cælorum.

† dicens De quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & dormiat: C. 14. 89. & exurgat nocte & die. & ſemen germinet, & increſcat dum reſurget. & Si- le. Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde ſpicam, deinde granū de plenum frumentum in ſpica. Et cum ex ſe produxerit fructus, ſtatim mittit ſalcem, quoniam adeſt meſſis. † Aliam parabolam propoſuit eiſ, & dicebat: † Cui aſſimilabimus regnum Dei: aut cui parabolam comparabimus illud? † Simile eſt regnum cælorum grano ſinapi. † maius quod accipiens homo ſeminauit in agro ſuo, quod cum ſeminauit eſt omnibus fuerit in terra. † minus quod eſt omnibus ſeminibus, & qui ſunt in terra. & cum ſeminauit fuerit [&] cum creuerit, & fit arbor, & fit cendit in arborem, & fit maior omnibus oleribus, & fit arbor magnior, & ſit ut poſſit ſub umbra eius aues cæli habitare, [&]

lucres cali veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus eſt eis: Simile eſt regnum cælorum fermento, quod accipium mulier, & abſcondit in farina ſatis tribus donec fermentatum eſt totum. Hac omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & talibus mulieris parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire, sine parabolam autem non loquebatur eis, ut impleteretur quod dictum eſt per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abſcondita à conſtitutione mundi. Scorſim autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia. Tunc dimiſſis turbis venit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius dicentes: Ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui reſpondens ait illis: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis. Ager autem mundus. Bonum verò ſemen, hi ſunt filij regni. Zizania autem filij ſunt nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſſes verò conſummatio ſeculi eſt. Meſſores autem, angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſeculi. Mitet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut Sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.

C. 13. 89

Aliam parabolam propoſuit eis dicens, ſimile factum eſt regnum cælorum homini qui ſeminauit, &c. Superior Parabola deſumpta eſt à ſemine, quatenus ſignificat verbum Dei, hæc vero deſumpta eſt etiam à ſemine bono, ſed quatenus ſignificat bonos homines vt ipſe Saluator etiam poſtea dignatus eſt aperire. Porro imprimis hic dicendum de hac oratione; Simile eſt regnum cælorum homini qui ſeminauit, &c. quales multæ ſequuntur poſtea, vt cum dicitur regnū cælorum ſimile grano ſinapis, fermento, ſagenæ, &c. Itaque in his locutionibus plerique regnum cælorum variè accipiunt: ſed conuenientior, & facilior eſt explicandi eas locutiones ratio, quæ ſupra eſt indicata, circa cap. Concordiæ 47. vt regnum cælorum dicatur ſimile huic, vel illi rei, quia in regno cælorum tale quid contingit, quale de huiusmodi re narratur. Hinc Marcus in ſequenti parabola dicit, Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram; pro quo Mattheus diſturus erat, Simile eſt regnum cælorum homini, qui iecit ſementem in terram. In præſenti autem Parabola, ſicut & in alijs parabolis Euangelicis, non opus eſt pro explicatione ſenſus, quem intendit Saluator, ſingula accommoſcere, & excutere, quomodo rei ad quam ſpectat parabola, conueniant: ſed ſatis eſt ſecundum ea quæ Dominus pro parabola explicatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolæ ad eam rem, propter quam aſſumpta eſt, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei, quemadmodum ſi homo aliquis ſeminet bonum ſemen in agro ſuo, contingat inimicū

338 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.

cius inuidia commotum postea superfeminare zizania, nec tamē ille velit ea postquam apparere cœperint à feruis suis eradicari, sed vult ea sinendâ crescere vsque ad messëm, ne in eradicandis zizanijs conculcetur & pereat, aut etiam simul eradicetur & triticum. Qui cum messis tempus aduenerit inbeat messoribus suis triticum à zizanijs separantes, zizania quidem alligent in fasciculos combuendos, triticum vero congregent in horreum ipsius. Sic enim & in regno Dei filius hominis tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tanquam in agro suo, homines ad cœleste regnum præelectos veluti semen bonum diabolus infestissimus hominis humanæ salutis passim etiam superfeminat, semperque seminat impios homines veluti zizania, ubique etiam iustus permiscens, qui etsi indigni sint iustorum societate, tamen propter eorum bonum sinendi sunt semper in congregatione eorum vsque ad congregationem seculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demissis, & collectis, iusti ab impijs separati recondentur in horreo cœlestis regni; impij vero veluti in fasciculos collecti, tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc Parabola tam adest vtilitate, ob quam prius dictum est eam assumptam esse.

Et dicebat, Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo &c. Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum etiam à semine desumpta, à præcedenti differt, quod in hac nulla zizaniorum fit mentio; deinde quod illa assumpta est ad significandum permutationem malorum cum bonis, hæc verò ad significandum modum, quo Evangelicum semen fructificet. Et in illa quidem semina accipitur pro filiis regni, hic verò rursus quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni, hoc est doctrina Evangelica. [Porro in hac parabola, quod attinet ad literam, verbum illud exurgat, cum dicitur, *Et exurgat nocte, & die*, referri potest ad hominem, ad quem refertur præcedens verbum dormiat, ut ablatius nocte referatur ad verbum dormiat, & die referatur ad exurgat, & significetur semen crescere tam dormiente in nocte, quam satagente in die, eo qui seminavit. Potest & referri ad semen, ut significetur illud exurgere nocte, & die homine dormiente, hoc est illo amplius nihil agente, imò nesciente, aut non sentiente hoc præmissio.] Parabola hæc generali applicatione potest intentioni Saluatoris sic accommodari, ut nihil aliud intelligatur per eam significare voluisse, quam præter hominum opinionem, ac ne sentientibus quidem illis Evangelicam doctrinam passim enascituram, & fructificaturam, non subito quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectum fructum suum perueniat. Itaque hic erit sensus; Ita in regno Dei vsuueniet, quemadmodum

dum cum semen ab homine iactum in terra, vltro citra eius qui seminavit operam, imò eo ignorante, nec sentiente, & aliud quidvis siue die, siue nocte agente è terra enascitur; & quidem primum in herbam, mox in spicam vacuum, demum in spicam frumento plenam fructificans, quo facto detumet. Sic enim & Evangelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spargenda in cordibus hominum, & agro mundi huius, præter hominum opinionem subito fructificare incipiet, sensim tamen ad perfectum & prædestinatum à Patre omnium electorum fructum pertinget: quo iam producto, consummatio seculi veluti messis aderit, quando demissis Evangelicæ prædicationis maturus, & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreum cœlestis. Secundum hanc explicationem non est inquirendum quis sit ille homo in Parabola significatus, qui semen iacit in terram, quo dormiente, imò nesciente, semen ipsius fructificat. [Sequitur autem hæc explicatio eam constructionem literæ, qua verbum exurgat, refertur ad hominē qui seuit: quamvis possit etiam similiter parabola explicari sequendo alteram constructionem, ut faciliè patet.]

Aliam Parabolam proposuit eis dicens; simile est regnum calorum grano sinapis, &c. Ante quartam hanc parabolam præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco, *Cuius similitudinis regnū Dei? aut cui parabola comparabimus illud?* Qua quaestione omnia veluti hæsitabat cui rei positionem conferendum esset regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus auditorum animos. Cum autem superiori parabola Dominus significauerit modum incrementi regni calorum, hæc iam parabola, & sequenti significat vim regni calorum in crescendo; nimirum quod ex paruis & humilibus initijs mox processurum esset ad maxima. Porro circa literam in priorē parabola granum sinapis minimum dicitur omnium seminum, quia inter omnia semina est valde paruum. Dicitur etiam Sinapi ascendere in arborem, & facere ramos magnos, tum quod lignescat eius stipes, tum ob ramosum multitudinem, quanquam Marcus arboris non faciat mentionem, sed tantum dicat ascendere, & fieri maius omnibus oleibus. Quod verò ad sensum in hac parabola à Salvatore positionem intentum spectat, dubium est quid pertinens ad regnum calorum hic voluerit significare per ipsum granum sinapi, an scilicet ipsam doctrinam Evangelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua Diuus Chrysostomus, an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tum regnare Deus in hominibus credentibus. Nam his tribus potest optimè exemplum sinapis accommodari. Quoniam autem & præcedentes ferè parabolæ, & sequentes dicuntur

sunt de doctrina Euangelica; videtur & hæc potius de ea esse intelligenda: quanquam in hæc intelligentia includantur & duæ superiores explanationes. Siquidem in incremento doctrinæ Euangelicæ consistit & incrementum Ecclesiæ; & regni Dei; vt patrum referat cui horum trium exemplum sinapi accommodetur. Porro applicatio generaliter sic fieri potest. Sicut granum sinapis quantitate quidem minimum est inter omnia semina, tamen seminum in terra exurgit supra omnia olera, sitque arbuscula, in cuius ramis habitent volucres cæli. ita Euangelium regni celorum à me iam seminatum in terra, vile quidem habetur, & contemptibile, & omnibus alijs disciplinis inferius; sed tamen breui exurgeret longè lateque; ita vt & omnium doctrinam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei adherentes. Cæterum quod Marcus dicit de grano sinapis, quod cum seminatum fuerit minus est omnibus seminibus: non sic accipiendum quasi antequam seminetur non sit minus alijs, sed videtur Marcus respexisse ad id, quod per parabolam significatur. Tum enim doctrina Euangelica videbatur minor alijs, cum seminata esset, & prædicari coepit, cum prius non agnosceretur.

Aliam parabolam locutus est eis; Simile est regnum celorum fermento, &c. Eodem spectat hæc Parabola, quo & præcedens, atque ob id & hic sunt tam variæ intelligentiæ, quam in præcedenti: Si autem per fermentum intelligantur significati Apostoli, conuenit hoc cum eo quod Paulus accipiendo nomen fermenti in malam partem. Corinthum illum incestuosum vocat fermentum, dicit, Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit: si vero intelligatur significari Euangelica doctrina, quemadmodum potius debet, conuenit cum eo, quod est cõtrario dominus hypocritarum, & doctrinam Phariseorum vocat fermentum. Quoniã enim immutatio alterius ratione cuius nomen fermenti alicui buitur, & in bonum & in malum fieri potest: hunc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum accipitur, sicut pleraque alia. Porro quia in litera dicitur, *in farina satis tribus*: sciendum hic nomen, satis non esse participium à ferendo, sed nomen est substantiuum, quod neque Latinum est, neque Græcum, neque Hebræum, sed potius Syrum; significans Palestinæ mensuræ quoddam genus, cui nomini apud Hebræos correspondet Saah, quam dictionem D. Hieronymus in veteri Testamento aliquando vertit satum, aliquando modium. Quod ergo hic dicitur in farina satis tribus, idem est, ac si dixisset, in farina modijs tribus. Propterea autem de tribus satis portus, quam de quatuor aut duobus fit mentio, quod mulieres cocturæ panem, vt in plurimum Ephraim, hoc est, tria fata commisissent. Si enim tria fata commisissent Sara, sic de Ephraim coxit panes azymos Gedeon, sic Anna Ephraim: ar-

lit Do

lit Domino oblatura filium. Potest autem generalis applicatio Parabolæ fieri in hunc modum: In regno celorum tale quid accidet, quale fit cum modicum fermentum abditur sub magna aliqua farinæ consperione, ibique reliquitur donec illa massa exiguæ totam farinæ vim affecerit: atque in suam traxerit naturam. Sic enim & regni cælestis doctrina, & si in speciem exigua ac paucos adhuc habens sectatores, tamen permixta toti orbi, clandestinum, & occultam quadam vi, eum totum transformauit in suam naturam; nec prius desinet vim suam exerere, quàm vi sua omnes affecerit, qui prædestinati sunt, & electi. Itaque secundum hæc explanationem non erit excutiendum, quid per mulierem, cuius fit in Parabola mentio, significetur; quidue per numerum ternarium satorum farinæ.

Hæc omnia locutus est Iesus in Parabolis ad turbas, &c. Marcus hic aliteram indicat causam, ob quam Dominus in Parabolis loqueretur ista turbis, cum dicit; *prout poterant audire*, quo significat Dominum voluisse aptare suum sermonem ad captum auditorum; & ob id locutum in parabolis, quod mundi sermonis non dum essent capaces: ac parabolam suas desumpsisse à rebus vulgaribus, per quas idiote vtrunque induci, & parari possent ad mysteriorum captum. Vnde constat rationem illam superius à Domino redditam, ad reprobos tantum spectare, vt dictum est. Illud autem quod habent Matthæus & Marcus, *Et sine parabolis non loquebatur eis*, Recte cum Chryostomo intelligitur significare Dominum tunc sine parabolis, hoc est præter parabolam nihil locutum: quanquam alijs temporibus pleraque sine parabolis doceret turbas. Sequitur eum;

Secorsum autem discipulis suis: differabat omnia. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus Parabolæ erant, quæ explanatione opus habebant. Porro quomodo Matthæus dicat in Christo illud Psalmi, *Aperiam in Parabolis os meum, &c.* Impletum, & locutum ideo in Parabolis Dominum, vt illud adimpleretur: cum illud dictum sit in sensu longè diuerso ex persona Aias Prophetæ, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei populo Israelitico exhibita decantat: dictum satis est circa cap. Concordiæ 11, Ex his enim quæ ibi dicta sunt, patet dupliciter hunc locum, ac similes intelligi posse. Priori modo simpliciter, vt impleta dicatur in Christo hæc scriptura, quia in ipso verificata, eique competens. Itaque sensus erit; In Parabolis loquebatur Dominus omnia, ita vt ei vere competeret, quod dictum est per Prophetam, &c. Secundum hunc enim sensum coniunctio, vt, debet accipi consecutiue. Altero modo, magis propriè hæc scriptura intelligi potest dici impleta in Christo, si intelligamus Aias Prophetam sic quid istud dixisset ex propria persona, vt tamen etiã hoc dicens typum Christi gereret:

sicut Christus ferè in omnibus figuratus est, que in veteri Testamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque sententia hæc quantum suo modo impleta sit in Asaph: tamen perfectissime impletur in Christo, ut cui excellentiori modo competit, & qui in Asaph fuit figuratus, tanquam absolutissimus Doctor. Ideo enim videtur Matthæus dixisse per Prophetam: ut significaret ex intentione Spiritus sancti ad Christum pertinere hanc scripturam, & non solum per accommodationem. Secundum hunc ergo sensum cõmuniõ vt, potest accipi vt causam, & finem denotet. Hæc autem scriptura aliter conuenit Asaph, aliter Christo. Asaph enim dicit se locaturum parabolas & ænigmata ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quod admiranda essent, quæ narrabat, & recondita quædam in illis latebat sapientia (accipitur enim nomen parabola: sapè in Scripturis generaliter pro omni sermone recto, ac sententiã grauioribus quæ non cuiusuis intelligentiæ sunt expositæ) quæ, per ea, quæ olim contigerunt, populum suum propheta instruit velle ut & quædam etiam ad futurum Messiam spectantia impo canere. Christo verò competit verus hæc sententiã, eo quod proprio dictis parabolis (proprie enim parabola significat collationem, aut comparationem, qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes; vt cum Saluator comparat regnum cælorum ferri: grano sinapis, decem virginibus, &c. os suum aperuerit, & similitudine cælestis sue Sapientiæ eructauerit ea, quæ ab exordio mundi fuerunt abscondita hominibus. Vnde patet illud, *ab initio, in quo Euangelista habet à constitutione mundi, hoc est ab eo tempore, quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iactata, non eodem modo debere accipi cum hoc testimonium Asaph cum Christo tribuitur. Euangelista enim parum mutato tectum, sic illud citauit, quomodo proposito suo maxime quadat, & peculiariter Christo competebat.*

Tunc dimissis turbis venit in domum, &c. Explicatio hæc parabolæ satis est plana, vt non sit opus dicere multa circa eam, nisi quod in ea quædam sint notanda. Et primum quidem quod dicitur per bonum significati, dicuntur Hebræica phrasi Filij regni pro eo quod est, homines ad cælestis regnum præparati. Denique quod reprobi per zizania significati, vocantur similiter Hebræa phrasi filij nequam, hoc est diaboli (nam est Græcis *υἱοὶ νεκρῶν* vnde patet ne quam esse genitui callis) nimirum quia illius inimicos & sectatores, non autem quod ab eo creati, & geniti, eodem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligi significat cum subditur. *Et eos qui faciunt iniquitatem.* Nam cõmuniõ, & accipitur expositiuè, vt scandala sint hi qui operantur iniquitatem, hæc est, vt prius dictum est operantur iniquitatem & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur scandala, quia siue vobis

sue vita valde offendunt veritati, vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia ex eorum cum bonis permixtione, & societate plerique scandalizantur, & humanum aliquid patiuntur. Tertio notandum quod dicit Dominus: *Tunc iusti fulgebunt.* &c. Bene enim dicit, Tunc fulgebunt, quia tunc liberati erunt a malorum permixtione, à miseris huius vitæ, ab omni errore, & peccato, per quæ omnia eorum fulgor & gloria hic obscuratur. Postremo & illud notandum quod dicit *in regno Patris eorum.* Cum enim prius dixit. *Mittere filius hominis Angelos suos & colligent de regno eius omnia scandala; regnum sibi tribuit.* Hic vero regnum Patri tribuit, significans æqualem suam cum Patre potestatem, cum quo habet regni consortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris est vsque ad iudicij diem, malos habens bonis permixtos, bene sibi tribuit regnum; Patri vero, cum loquitur de regno Dei, quod erit post iudicium. Nam regnum Ecclesiæ peculiariter à Patre accepit filius, quandiu in eo humanitatis suæ meritis agit, inreppellando pro nobis, & Spiritum suum impetiendo, mortisq; superando. Cum autem inimica mors destructa erit, & subiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt, ob quæ homo factus est: tunc, inquit Paulus, & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia, vocabiturque deinde Dei regnum.

Parabolæ thesauri, Margaritæ & sagenæ.
Matthæi 13.

CAPVT LIII.

SIMILE est regnum calorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit: & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnum calorum homini negotiatori, querenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abiit: & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum simile est regnum calorum sagenæ missa in mare: & ex omni genere piscium congreganti, quam cum impleta esset, educentes: & secus littus sedentes, eligerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exhibunt angeli. & separabunt malos de medio iustorum: & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt eis Etiam Domine. At illis: Ideo omnis scriba doctus in regnum calorum, similis est hominis patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

Simile est regnum calorum Thesauro abscondita in agro. Præcedentibus duabus parabolis vltimis declarata est vis Euangelicæ

doctrinæ, ac duabus iam sequentibus eiusdem prætiū significatur, & quanto studio meriti eam quisq; sibi parare debeat, indicatur. Quamquam enim plerique similitudinem thesauri, & margaritæ adaprent, ad alia nempe ad Euangelicam perfectionem, vel viam, aut ad Christum ipsum aptissimè tamen aprantur hæc similitudines ad idem, ad quod præcedentes: nempe ad Euangelicam doctrinam, vel sapientiam, ad quam accommodari potest prior Parabola hoc modo. Simile quid in regno Dei acciderè cōuenit, quale est cum quispiam inuento thesauro abscondito in agro alieno, vtillo potiatur primū diligentè eum abscondit, ne illi præcipit, deinde omnibus suis bonis distractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, veluti thesaurus quidam est in agro absconditus, cælestis scilicet sapientia, hominibus quidem recta & incognita, nec cuius facile obuia, sed tamē cum omnibus mundi huius bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui cognoscit) si frugi homo fuerit, & sollicitè prospiciet ne eam semel inuentam amittat, & vt perfecte possideat, etiam omnium bonorum suorum temporalium distractione, & renuntiatione eam sibi comparare non cessabit, exonerans se secularibus negotiis, vt totus intendere possit sapientiæ Euangelicæ. Secundū hanc explicationem non erit excutiendum, quid sigillatim significetur per agrum, in quo thesaurus est absconditus, quemque emit, qui thesauri erat cupidus. Deinde nec quomodo abscondat quis thesaurum Euangelicum repertum. Porro per hoc quod dicitur in Parabola homo thesaurum inuento vendidisse omnia quæ habebat, idque cū gaudio & sic emisse agrum illum: videtur Dominus significare voluisse, conuenire vti & propter Euangelicum thesaurum assequendum, quis omnes facultates suas vedat, & distrahatur, idque cum gaudio, persuasus se hæc ratione non iacturam facere, sed lucrum; vt hæc parabola & sequens ad perfectionis studiosos pertineat: quales erant discipuli, quibus hæc, & sequentes parabolæ videtur esse scorsim dictæ. Cæterum sequens parabola de vna prætiōsa Margarita omnium bonorū dispendio cōparata ad idem significandum assumitur, ad quod præcedēs: sed hoc interest, quod in superiori proponitur thesaurus casu inuentus, in hac vero proponitur Margarita studio & inquisitione inuenta tandem. Itaque sicut superiore significauit cælestē sapientiā non inueniri, nisi ab eo, cui veluti casu obuia fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: ita hæc significauit vigilēs & sollicitos esse debere ad inueniendū sapientiā. Potest autē & huius parabolæ explicatio generalis, quæ sufficiat intētionē Domini fieri in hunc modum. Quæadmodum negotiator aliquis margaritarum bonarum studiosus, postquā inuenit prætiōsissimā aliquā margaritā, nō dubitat etiā vniuersam suam possessionē, si opus sit, vendere, vt eam sibi mercari possit: ita in regno cælorum fieri cōuenit, vt quis

vt quisquis veritatis, & sapientiæ est studiosus post inuentū margaritum illum cælestis Sapientiæ, per Euangelicam prædicationē iam omnibus oblātum, quo non est aliud prætiōsius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispendio illud non cesset sibi comparare; persuasus scilicet illud omnium facultatum prætiū longè superare. Secundum quam explicationem non erit anxie querendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in Parabola significatur enim quid quemque huius exemplo facere oportet. Sic nec quid per bonas margaritas.

Iterum simile est regnum cælorum sagena missa in mare. Tertia hæc Parabola non multum differt à parabola zizaniorum, nisi quod in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem, & Euangelium susceperunt: hic vero de eis malis tantum est sermo, qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerunt, quos scilicet sagena, hoc est, Euangelica prædicator: collegit simul cum bonis quanquā quidam non male intelligant per sagenam significari Ecclesiam, quæ ex omni genere homines in se congregatos habet. Diximus superius satis esse Parabolam seu similitudinem consistere catenus, quatenus requirit intentio Domini. Ea autem est, vt ostendat in Euangelico reti bonos simul cum malis permixtos fore, eosque in fine seculi demum separandos, nullo habito respectu, quales prius fuerint, antequam reti Euangelico caperentur. Itaque mali, qui cum bonis capiuntur non tantum hic sunt intelligendi, hi qui fide, et coacte ingrediuntur Ecclesiam, & Euangelium, ac fide non ex animo suscipiunt: sed etiam qui bono animo, & sponte suscipientes, deinde incepta virtutis via non perseverant. Porro Parabola hæc explicatione, aut applicatione non eget, quoniam eam explicat, & applicat Dominus, quanquam tantum ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola, quod educta è mari sagena plena, piscatores eligunt bonos in vasa sua, hoc est, repositoria; malos, & inutiles esui hominum foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum satis reliquit, quid per alteram parabolæ partem sit intelligendū, qua dicitur sagena missa in mare, ex omni genere piscium congregare vsque dum impleta fuerit: videlicet quod Euangelica prædicator missa in mari huius mundi pleno tempestatibus, instabilitate, ac multa amaritudine, collectura esset; & captura ex omni genere hominum cuiuscunque gentis, conditionis, aut ætatis, vsque dum haberet plenum credentium numerum, quo impleto erit consummatio seculi, ac rectè Euangelicum è mari huius mundi educetur, quando cessabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione sunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur, impertinentia: vt quid significetur per littus, aut per scissionem eorum, qui eligunt bonos in vasa

sua, & malos foras mittunt, &c.

Intellestis hoc omnia? Non interrogat Dominus num intelligat, quasi ignorans: sed vt ex eorum responsione commodam haberet oportunitatem eos docendi, hæc quæ intelligerent in filii memorix penuario recondenda esse, quo alijs aliquando posset ea depromere. Proinde subiicit & alteram parabolam, qua illud docet, quæ hoc in modo videtur intelligenda. Ideo, quia scilicet hæc intelligitur, *scitote quia omnis scriba doctus in regno calorum*, simile esse debet Patria. nicias, qui est thesaurus, & repositorio suo profert noua, & vetera, hoc est, qui affatim quæuis, & varia profert, quæ diuersorum palato, & desiderio satisfaciunt. Hoc enim ad litteram significatur per noua, & vetera, quæ profert paterfamilias, cuius milatur doctor Euangelicus: qui quæ admodum Patrem familias dicitur simul & liberalis ex abundantia diuitiarum suarum profert, cuius opus est noua simul, & vetera, hoc est, res variæ, omnigenarum substantiarum: sic ille e corde diuite spiritualium opum, debet in tempore suo proferre sermonem varium, copiosum, ac diuersis hominum ingenijs congruum, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum varijs parabolis, & similitudinibus. Non enim eadem semper dicenda, nec eodem modo, eo quod non omnes eisdem commoneantur: atque ob id opus est diuite quodam thesauro, omnium disciplinarum genere instructo. Hæc videtur esse genuina loci lucis applicatio, optimè deseruiens proposito Saluatoris. Porro Scriba dicitur in regno calorum, vel, vt habent Græca, ad regnum calorum scilicet prædicandum, est prædicator Euangelicus, qui scriba dicitur non à scribendo, sed potius à scripturarum sanctarum intelligentia, & enarratione. Additur autem doctus in regno calorum, ad differentiam Scribarum, quos habuerunt Iudei, qui tantum vetera ex veteribus proferre poterunt, vt intelligatur perfectior doctrina requiri à Scriba Euangelico.

Docens in Nazareth Dominus incredulitatis eam condemnat Matt. 13.

Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

D factum est, cum cõsummasset Iesus parabolam, transiit inde, & egressus inde abiit in patriam suam, & egressus inde abiit in patriam suam, & egressus inde abiit in patriam suam. Nazareth ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbathi in synagoga, & factus sabbatho cepit in > synagoga eorum, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaie prophetæ, ut resolveret librum, inuenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misisti me.

Et uenit in patriam suam, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbathi in synagoga, & factus sabbatho cepit in > synagoga eorum, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaie prophetæ, ut resolveret librum, inuenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misisti me.

constrives corde predicare captiuis remissionem, & cæcis uisum, dimitte. **D** multi re constractos in remissionem predicare annum Domini acceptum, & ita diem retributionis. Et cum pl. cussit librum, reddidit ministro, & ut mirafedit. Et omnium in synagoga oculi erant intentati in eum. Cepit ventur autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus || & de- vestris. Er t. h. omnes, & audientes e. testimonium illi dabant, & > mi cerent. b. rabantur. & in doctrina eius [&] uerbis gratia que procedebant de dicentes eorum ipsius. || & dicebam: Vnde huic t. sapientia hæc & uirtutes. b. & t. hac que est sapientia que data est illi, & uirtutes tales que per manus eius omnia efficiuntur? Nonne hic est filius Ioseph, & fabri filius? Nonne hic est fa. > Nonne hic est mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioseph, & Simo res eius & iudas? & > & sorores eius nonne omnes apud nos sunt? Vnde er- hic nobis- go huic omnia ista? & scandalizabantur in eo. || Iesus autem dixit eum sunt eis: Vtique diceatis mihi hanc similitudinẽ: Medice, cura teipsum: quã || b. Et di- ta auduimus facta in Capharnaũ, fac & hic in patria tua. At au- cebat illis tem Amẽ dico uobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Iesus. & Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in & ait il- in Israel quando clausum est cælũ annis tribus & mē. i. b. se, cum fa- Elia esset James magna in omni terra: & ad nulla illarũ missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierẽ uiduã. Et multi leprosi erant in Israel sub Elizeo propheta, & nemo eorũ mūdatus est nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira hæc audientes. Et surrexerũt & cie cerũt illũ extra ciuitatem. & duxerũt illũ usque ad supericiũ mōtis su per que ciuitas illorũ erat adificata, ut precipitaretũ. Ipse autẽ transi- eos infirmos impositis manibus curauit. Et nõ fecit ibi uirtutes multas propter incredulitatẽ illorũ. & mirabatur propter incredulitatẽ eorũ.

Et factũ est cũ cõsummasset Iesus Parabolam istam transiit inde. Tantũtũ hũc Chritti in Nazareth cõ. agis post predictas parabolam ex Mat thæo manifestissimũ est, Et intrauit secundũ consuetudinẽ suam die sabbathi in, &c. In Synagogis, quas singule ciuitates habebat apud Iudeos, Dominus solitus erat intrare, idque die Sabbathi, quo solo Iudei illuc cõuenerat audiri legẽ, & Prophetas: obseruãs scilicet tẽpus, & locũ doctrinæ ac cõmodum. Cum autẽ Dominus audisset in Synagoga alios de lege dissestetes, surrexit & ipse, hoc gestu sig nificã, se quoque ex Spiritu habere, quod loqui uellet apud multi tudinẽ. Hic enim uidetur apud Iudeos fuisse mos, vt in synagoga nõ vnus tantũ faceret ad populũ uerba sed liberũ esset diuersis suc cessiue concionari; quod patet 1. Cor. 14. Porro quod Dominus stans legitit Prophetã, datum est autoritatẽ diuine Scripturæ, cui æquũ est omnem humanam dignitatem asurgere: quod uerò ex- pleta lectioe federit docturus, singularem eius in docendo au- thoritatem

*Christum
unctus est
ad Euāge
lizandū.*

348 EPITOM. COMMEN. IN CONCORD.
thoritatē significasse videtur. Apparet enim alioqui more iudeis
Iudeis standi, non tantum cum legerent, sed & cū lecta explanarent,
Act. 13. & docerent. Non autem fortuito (sed diuina prouidentia accidit,
1. Cor. 14. ut & traderetur Domino liber Isaiæ Prophetæ, & apertum
occurreret locus iste, quem Dominus hic legisse memoratur.
Nemo enim Prophetarum clarius est vaticinatus de Christo, & de
doctrina Evangelica, quam Isaias: nec alius quispiam locus Isaiæ
magis quadrabat huic temporibus, & loco, quam iste: in quo ipse Pro-
pheta loquitur non in sua, sed Christi persona: & per quem Do-
minus Nazarenus commodè ostendere potuit se longè alium esse
quam opinarentur, imò esse expectatum Iudeis Messiam. Nam
in hac Prophetia eū dicitur, Propter quod vnxit me, ponitur pu-
terio verbo vnxit apud Hebræos verbum vnde dicitur Messias. Car-
rum pro solutione difficultatum, quæ circa hanc Prophetiam oc-
currere possunt: sciendū imprimis hanc non rectè satis distingui
siue dum eam hic legimus apud Lucam, siue dum legimus apud
Hieronymum in Isaiam, cum recta distinctio, quam indicant accen-
tus Hebraici puncta sic se habeat, vt verbum vnxit coniungatur
cum sequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus
misi super me eo quòd, vel (propter quod) vnxit me ad euangeli-
zandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel mansuetis) misit
vt mederer contritis corde, vel sanarem contritos corde, &c. Se-
cundum hanc distinctionem peritior est & cōuenientior propo-
siti huius sensus. Nam secundum Septuaginta lectionem (secun-
dum quam magis hic citatur à Luca, & quæ hanc distinctionem
magis requirit, quam Hebræa) sensus est: Quoniam Spiritus Domini
singulari ratione, & ex ipsa Natiuitate est super me, ideo Do-
minus me suo spiritu vnxit, hoc est, consecrauit, & deputauit ad eu-
gelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit pri-
mum ab alio prædicari, quam ab eo, qui præuentus esset diuinis
benedictionibus, & Spiritu Dei omnino plenus. Secundum alteram
autem, nempe Hebraicam lectionem sensus est: Ideo Spiritus
Domini super me peculiariter requiescit, quoniam Dominus me
suo spiritu vnxit, & consecrauit, ad Euangelizandū pauperibus.
Vel, ex eo constat Spiritū Domini esse super me, quòd Dominus
me vnxit ad Euangelij prædicationem. [Ex quibus constat quo
modo vtraque lectio habet verum sensum. Si enim legatur eo
quod (quomodo est magis verum), cū non sit Hebræis alien-
id est, propterea, sed laan) oportet per verbū vnxit, intelligere sig-
nificari vñtionem, qua in vtero matris Dominus est vnctus, cum
diuina natura humanæ est vnita. Si vero legatur, propter quod in-
telligendum est verbo vnxit, significari eam vñtionē, qua Chris-
tus in Baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus, & de-
putatus ad Euangelij prædicationem, quando descendit in eum
Spit

Spiritus sanctus visibiliter in specie columbe.] Dicitur autē Chri-
stus vnctus ad Euangelizandum, quia per diuinam vñtionē con-
secratus, & deputatus ad illud officium, sicut dicuntur quidam vn-
cti in Reges, quia vñtione consecrati, & deputati ad regnandum.
Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quod visibilibus eorū
esset vñtio: Christus vero à solo Deo vnctus dicitur, vnde signifi-
cantly Hebræa addunt nomen Dominus, eo quod vnxit me Do-
minus, non homo scilicet visibilis visibili vñtione: sed Deus inui-
sibilis inuisibili vñtione. Est autem oleum, vel vnguentum, quo
Pater Filium vnxit, ipse Spiritus Domini, sicut hoc testimonio sa-
tis indicatur, ad quod proinde alludēs Petrus Act. 10. vnxit inquit
eum Deus Spiritu sancto, & virtute. Pro intelligentia autem reli-
quorum, quæ in Prophetia sequuntur, sciendum in sequentibus
Christum de se loqui, tanquam de aliquo, qui missus esset ad con-
solandum leto quodam nuncio eos, qui omni humano essent de-
stituti præsidio, ac carceris, aliarumque miserationum malis preme-
rentur ab Inimicis suis. Porro *annum acceptum*, vocat Prophetæ,
tempus illud totum, quod Christus docendo, & pro nobis patiente
opus nostræ redemptionis peregit, aut potius totum tempus Euā-
gelicæ prædicationis à Christo vsque in finem mundi. Nam Pau-
lus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Ideo autem tempus
hoc intelligunt plerique vocari annum, vel tempus acceptū, quia
gratū est, & iucundum fidelibus, ob ea, quæ in eo annunciantur.
Sed Hebræa alium planè requirunt sensum, nimirum vt acceptū,
vel vt est Græcè *δίκτυον*, accipiatur potius actiue, & annus sit ac-
ceptus, tempus quo Deus gratuita sua bonitate homines in gra-
tā recepit per mortē filij sui. Est enim Hebraicè dictio *ratson* quæ
est significat, quod Græcè *ἰδοξία*, hoc est, beneplacitū, & gratuita
voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus annum placabilem
Illud porro, *diem retributionis*, quod Græca tamen hoc loco non ha-
bent, quanquam plerique intelligant de die Iudicij, quo retribu-
etur vnicuique secundum opera sua, vt præcedentia pertineat ad
primum Domini aduentum, hæc vero pars ad secundum: tamen
magis debet intelligi de retributione illa vltionis, qua Deus per Fi-
lium vltus est nos de Inimicis nostris demonibus, iudicando prin-
cipem huius mundi & eijciendo eum foras. Idē ergo tempus est
& dies acceptus & dies retributionis: sed annus acceptus ratio-
ne fidelium.

Et omniū in Synagoga oculi erant intendētes in eum. Post lectionē
Prophetæ omnes in Iesum intente respiciunt, partim quod admi-
rantur illum posse legere, quem sciebant id non dedicisse, quod
quæ est diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium facile
in se conuertens oculos, sed multo magis ob id, quod auide expe-
ctarent noua quædam audire ab eo, de quo mira audierāt, & cuius
humilitem

humile conuersionem prius erant experti. Quod autem dicitur à Domino, *Scriptura impleta in auribus uestris*, phralis est Hebræica, pro impleta est uobis audientibus. Dicitur autem Scriptura in primam impleta in illorum auribus, cum ab ipsa eius incarnatione, aut saltem à tempore predicationis impleta esset, quia tunc primum audiuerunt eam pronuncianti ab eo, de quo loquitur, & in eius persona erat scripta. Significare enim his uerbis Dominus uoluit, se esse eum de quo loquitur lecta Scriptura.

Et omnes testimonium illi dabant, hoc est, eum commendabant & laudabant, & bonum de illo perhibebant testimonium, cum miracula iam ibi & alibi gesta, tum quod audirent eum Scripturas tanta cum auctoritate, mansuetudine, & prudentia explanatam. Vnde additur *Et mirabantur in uerbis gratia* hoc est, de uerbis gratiosis, aut gratia, & acceptatione plenis. Vt si omnino testimonium dabant quomodo dicunt Marcus, & Mattheus ipsi scandalizatos in eo. Quomodo etiam Lucas mox subiungit *Domini obinigationem?* Certè apparet in principio plerisque eorum miraculis, & uerbis Christi, rectè de ipso sensisse, & promissa fuisse ad credendum illum esse uerum Messiam; quodam tamen inter eos fuisse, qui considerantes humilitatem familiaris & egeni ipsius, ceperunt doctrinæ, & miraculorum eius auctoritatem uirere; & à recta illa de Iesu opinione auocare etiam eos, qui in principio rectè sentiebant de ipso. Cum ergo dicuntur omnes illorum testimonium dedisse, omnes, pro plerisque positum uideatur, quomodo in scripturis sæpe accipitur. Et cum hi qui testimonium dabant dicuntur apud Lucam dixisse, *Nome hic est filius Iosephi*, intelligendum quosdam illud dixisse in laudem Iesu, & admissum tunc eius: agnoscentes plane diuinum esse debuisse, quod beatè alioqui ignobilis subito ad tantam sapientiã esset euectus, à uero idem dixisse ex contemptu, & cum offendiculo, existimans ipsum non posse esse Messiam, qui tam humilem patrem, & egenum haberet, nec doctrinam eius, aut miracula posse esse diuinam, qui inter doctos non fuerat uersatus. Porro cum Dominus noster dictus sit hic à Nazarenis filius fabri, ut est apud Mattheum, sed etiam faber, ut est apud Marcum in omnibus seic libris, apparet Dominum cum Ioseph fabrilem artem etiã exercuisse, ut ad predicationis tempus, quanquam intelligi possit, ut in dicitur Aug. eum ideo uocatum fabrum quia creditus filius fabri. Hoc autem est quam artem fabrilem exercuerit cum nomen haberet & Græcis, *τέκτων* generale sit ad omnes pene artifices, quatuor materia aliquid faciunt, exceptis plasticis.

Iesus autem dixit eis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinem. Duo erant, que offendeabant Nazarenos, scilicet humilitas & miraculorum paucitas: quã secundã offensionis causam

*Christus
non fabri-
lem exer-
cuerit ar-
tem.*

præoccupans dicit, utiq; hoc est, omnino, & certè (est enim Græcè *πῶλιν*; *dicetis*, mihi hanc similitudinem, hoc est, parabolam, & prouerbum. Interpret enim noster hic posuit nomen similitudinis pro prouerbio, sicut supra dictum est nomē, & parabola, in Scripturis pro accipio pro prouerbio. Apparet autem cõmune prouerbum fuisse apud Iudæos, *Medice, cura te ipsum*; quo vsi fuerunt contra eum, qui quod alijs pollicebatur, aut præstabat, sibi, suisque præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbum in quo sensu dicitur essent in se, Dominus exponit, cura subiungit. *Quanta audiuimus facta in Capharnaï, Ecce.* Qua illorum calumnia proposita responsonem subat dicens.

Amédico uobis nõ est Propheta acceptus in patria suo, hæc sententia respõdit simul utriusque scádalo. Quoniã eũ in progenie Domini scãdalizabantur, & caluniabantur paucitatè miraculorũ Dominus hæc sententia significat nihil noui se ab eis pati, sed cõmune sibi hoc esse eũ, omnibus prophetis, quod nõ honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id nõ facere se ibi multa, aut magna miracula quod nõ esset ibi acceptus, & honoratus, & proinde ipsi indigni esset, & capaces miraculorum ut postea dicitur. Hanc autè sententiam vehementius efferunt Mattheus & Marcus dicentes: Nõ est Propheta sine honore nisi in patria sua, cuius sensus est. Non est Propheta usquam contemptior, & magis inhonoratus, quam in patria sua, & inter notos. Porro generali hæc sententia præmissa, duobus exemplis sacre scripturæ, desumptis à duobus maximi nominis Prophetis sibi mutuo succedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam responderè: ostendens non ex sua impotentia prouenire paucitatem miraculorũ in Nazareth, sed ipsorum demerito, & quod nõ ita esset illis acceptus sicut in alijs ciuitatibus: quemadmodum etiam Elias, & Helizeus, ambo miraculis varijs clari prætermittis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idque eo magis quod significat hos Prophetas, non propria, sed diuina uoluntate, suis prætermittis, benefecisse exteris. Hoc enim significat, cum dicit in priori exemplo.

Et ad nullam illarum missus est Elias. In horum autem duorum exemplorum priore, notandum quod tempus illud annorum trium, & mensium sex, quo dicitur hic cœlum fuisse clausum, non potest haberi; ex scriptura ueteris Testamenti, ubi hæc historia scribitur: unde dicendum est, quod Dominus tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum vel, quod ex antiqua traditione apud omnes uulgatum esset iam Iudæos, quantum fuisset tempus siccitatis in diebus Eliæ. Hinc in Iacobus in Epistola sua, *siue*

siue secutus hanc Domini traditionem, siue antiquam, & receptam opinionem, dicit, tempore Elię non pluisse annos tres, & sex sex. In viroque autem exemplo notandum, quod coniunctis nisi, debet accipi pro, sed tantum. Non enim exceptiue potest accipi, cum id quod excipitur, non contineatur sub eo, vnde fit exceptio.

Et repleti sunt omnes in Synagoga ira, hæc audientes. Mirabilis sane mutatio. Cum enim omnes in principio illum docentem, & explanantem scripturas admirarentur, & commendarent, & quæ in illo vel ob generis humilitatem, raritatem, vel ob miraculorum claritatem scandalizabantur, nondum auerent ipsum aperte incesferet, postquam summa cum modestia atque admodum euuliter & se purgasset, & illos incredulitatis notasset, & indignitatis, non solum non receperunt purgationem, nec ad resipiscen- tiam, & agnitionem sui morbi sunt commoti, sed mox deposito erga ipsum animo bono, ac inuidio murmure quorundam non amplius sese continente, omnes in manifestam indignitatem accensi sunt, atque ad extremam etiam impietatem delinquendam propensi.

Ipsæ autem transiens pro medium illorum ibat. Hæc oratio sic ordinanda, vt illud, per medium illorum, coniungatur cum participio, transiens, non cum verbo, ibat. Quibus verbis significatur cum libertate quanta, & potentia elapsus sit manibus illorum, non scilicet subuolando in altum, aut meticolose currendo, sed intrepide pertransuendo per ipsos medios. Potest hic transitus etiam dupliciter intelligi contigisse: aut per hoc quod mentem illorum, aut mutauit, aut obstupescit, vt vult Beda, adinuenendo scilicet illis vires, quemadmodum cum ante captiuitatem suam palam uisit eos, qui cum Iuda uenerant ad capiendum ipsum. Aut per hoc quod se illis inuisibilem reddidit, qua ratione omnino uictoribus liberasse apud Ioannem, semel scilicet cum lapides uoluerunt Iudæi iacere in eum, & semel cum uolebant eum apprehendere. Cæterum cum dicit Marcus, non potuit illic uirtutem ullam ser- uare, non significatur Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas. Non potuit enim non quod deesset ei potentia, & uirtus, sed quia illi non erant capaces.

Mittuntur ad prædicandum duo-
decim Apostoli Matthæi 9.
& 10. Marci 6. Lucæ
8. & 9.

CAPVT LV.

Et factum est deinceps, & ipse Iesus circuitabat omnes ciuitates & castella in circuitu docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & ciebat per euangelizans regnum Dei. & curans omnem languorem & omnem infirmitatem, & duodecim cum illo, & mul- tes aliquas que erant curate à spiritibus malignis & infirmitatibus. Ma- ria qua uocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioan- na uxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & alia multe que ministrabant ei de facultatibus suis. Videns autem turbas, miserens est eis: quia erant uexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Et uocauit duodecim, & conuocatis Iesus duodecim discipulis suis, & cepit eos mutare binos, & dedit illis uirtutem & potestatem spirituum immundorum, ut eicerent eos, & ut curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem dabat Apostolorum nomina sunt hæc: Primus Simon qui dicitur Petrus, & super omnes Andreas frater eius, Philippus, & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphaei & Thaddæus, Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit an guores eum. Hos duodecim misit Iesus, & præcepit eis, ne quid uollerent in uia curare nisi uirgam tantum, non peram, non panem, neque in zona es, sed calceatos sandalijs, & ne induerentur duas tunicas. Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos, præcipiens eis, & uirgam, dicens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed potius ite ad oues que perierunt domus Israel. Eun- tes autem prædicante dicens: Quia appropinquauit regnum celorum, panem neque pecuniam, neque argentum, neque uirgam, neque calceos, neque duas tunicas habeatis, neque calceamenta, neque uirgam. Dignus enim est operarius cibo suo. In quan- cunque autem ciuitatem aut castellum intraueritis, interrogate quis in eum dignus sit, & in quamcunque domum intraueritis, ibi manete donec exieritis inde. Intrate autem in domum, salutate eam, dicentes: Introi- Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus digna, ueniet pax uestra super eam: si autem non fuerit digna, pax uestra reuertetur ad uos. Et si quicunque non receperit uos, nec auerint sermones uestrorum, exeuntes inde, foras de domo, uel ciuitate. Illa, etiam puluerem pedum uestrorum excutite de pedibus uestris in testimonium super illis. Amen dico uobis, tolerabilius erit terra Sodomorum, & Gommorrhœorum in die iudicij, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto uos sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columba. Caueat autem ab hominibus. Tradant enim uos in concilijs illis.

A. 11. 132. *Et in synagoga suis flagellabunt vos: & ad presules & reges ducimini.*
C. 21. 127. *Non propter me in testimonium illis & gentibus. Cum autem iradebitur vobis, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquamini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium, & insurgent filij in parentes. & matrem eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cum autem persecuerint vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis non consummabitur civitas ista, Israel donec veniat filius hominis.*
C. 6. 43. *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum. Sic fiet discipulo ut sit sicut magister eius: & servus sicut Dominus eius.*
D. 13. 15. *Si pater familias Beelzebub vocaverit, quanto magis domesticos eius?*
B. 4. 51. *Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est operitum, quod non revelatur, & occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, predicare super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timeatis eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Nomen autem patris vestri est, & unus ex illis non cadet super terram, nisi pater vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis pessioribus meliores estis vos. || Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in caelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum qui in caelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum qui in caelis est. || Nolite arbitrari quia veni separare hominem a domino patris sui & filium a matre sua, & inimici hominis domesticum novum aduersus secum suum, & inimici hominis domesticum suum.*
C. 14. 92. *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus, & qui amat filium aut fratrem super me, non est me dignus. Et qui accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. || Qui amat matrem suam, perdit illam: & qui perdidit matrem suam propter me, inueniet eam. || Qui recipit vos, me recipit: & qui me receperit, eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine patris, mercedem prophetam accipiet, & qui recipit iustum in nomine filii, mercedem iusti accipiet. Et quicumque potum dederit vobis in nomine istius calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli, annuente vobis, non perdet mercedem suam. || Et factum est, cum venisset Iesus praecipere quatuordecim discipulis suis, transiit inde in caesarem: & predicare in civitatibus eorum. || Aggressi autem circulatorum quatuordecim angelorum, & curatores, obsequiumque, & praedicatores, & domoniam, & uisceribus, & unguentibus, & similibus.*
A. 11.
1. b. ex omni

circutionis Domini descriptione primum notanda Domini & benignitas, & potestas. Benignitas enim eius qua omnibus proficere voluit, in eo relucet, quod circueirit non solum omnes ciuitates, sed & castella, non existimans aliquem locum, quantumvis hamilem, se indignum: ac docens veri pastoris esse, omnium sibi creditarum omnium curam agere, discurrendo, & visitando singula loca quantumvis humilia, & abiecta. Potestas vero eius simul cum benignitate rursus in eo notatur, quod dicitur curasile omnem languorem, & omnem infirmitatem, hoc est quoduis genus morborum, & egritudinum. Porro duodecim Apostolos secum circumduxit Dominus, ut in se doceret eos, quomodo & ipsi paulo post se in praedicationis Euangelicæ negotio gerere deberent. Mulieres quoque aliquot Dominus secum circuire passus est, quarum beneficijs ab ipso affectæ, ei de suis facultatibus ministrarent, sed vitro se ad hoc offerentes: ut ostenderet Dominus suam pro nobis susceptam paupertatem; & facti suo doceret, quod mox erat docturus verbo, operarium scilicet Euangelicum dignum esse mercede sua, nec defuturam vnquam spontaneam liberalitatem honorum, eis, qui sincero animo toti essent in negotio Euangelico. Porro ex eo quod prima earum mulierum quæ hic nominantur, dicitur Maria, quæ vocatur Magdalena, patet satis vnã tantum esse mulierem, quæ in Euangelij vocatur Maria Magdalena. Cui enim dicit Lucas, Maria quæ vocatur Magdalena, utique ad distinctionem huius Marix ab alijs eodem nomine appellatis, adiecit illud, quæ vocatur Magdalena. [Quod autem hæc Maria, quæ in Euangelij vocatur Magdalena, sit ea Maria, quæ fuit soror Marthæ & Lazari, licet ex Euangelij aperte probari non potest: tamen cum recepta ab Ecclesia sententia habeat Mariam sororem Marthæ fuisse eam Mariam, quæ dicitur in Euangelij Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucam cap. 7. Dicitur peccatrix, ut supra ostensum est: non est temerè contra hanc sententiam sentiendum.] Quod autem dicitur à Luca hoc loco, septem Dæmonia eiecisse ab hæc Maria Magdalena: intelligendum esse de corporali dæmonij eiectione, patet satis ex eo, quod in Luca præcedit.

Et mulieres aliquæ quæ erant curate a spiritibus malignis. Proinde Magdale dicendū videtur cum Rossensi & alijs quibusdā, mulier hæc de nemina possessore peccatorū suorū à diabolis aliquādo possessam, ac postea quæsa a dæmonibus à Domino fuisse liberata peccatorū suorum magnitudinē cepisse de dæmonibus agnoscere, eorumque remissionē lachrymarū profusio impetravit. se, ac tum deinceps indiuisam Christo adhaesisse, & opes suas in illius ministerium, & vsum cum alijs mulieribus quibusdā impendisse, pro duplici beneficio corporali scilicet & spiritali, quo affecte eam Dominus. Porro mulier secundò nominata, nempe Ioanna

Ioanna cuius Lucas meminit etiam cap. vltimo, dicitur à Luca esse vxor Chusæ procuratoris Herodis, vt significaret mulieribus iur opes, & deuotionē non solum ipsius, sed etiam mariti, qui per miserit vxorē suā in comitatu Iesu, in quo vtrique Dominus eam non admisisset, nisi viro permittente. Sic & Susanna quædam nominatur, quod eo tempore esset mulier nota & celebris nominis.

Videns autē turbas miseratus est eis, quia erāt vexati, & iactati. Notandum quod pro vexati Græca habent *ἐκασθύνοντες*, quod est dissoluti, aut dissipati à *χῶν*, quemadmodum legit Theophyl. & maxime videtur conuenire illi, quod sequitur. *Sicut enim non habentes pastorem.* Quædam tamen Græca habent *ἐκασθύνοντες* hoc est conuulsi, & vexati, quomodo legunt Chrysostomus, Hieronimus, & Hilarius, & bene etiam conuenit ei quod sequitur, Sicut oues, &c. iam proiectas Græce est *ἐπρὸς κενόν* quod magis est sparsi, & ue dissecti. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus miseratus est, quia varijs malis affecti, primum à Scribis, & Phariseis, qui pro Pastore lupos potius agebant, & suis humanis indigitionibus & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Evangelicæ eos auocabant. Deinde & à demone per ignorantiam venientis, & peccata ipsos suo imperio subiugante, & corporalibus moribus assilente. Dissoluti vero, aut dissipati dicuntur, quia varijs stantes, in modū destituta omniū per diuersa vagantur. Iactati vero, quia ab omnibus neglecti. Bene autē omnibus carentibus iudicare eos cōparat, eo quod non sit aliud animal destitutum, & magis pendēs à presidio Pastoris, quam ouis: Deinde hac cōparatione significatur populi innocentia, digna cōmiseratione, & Scribarū & Pharisearū impiissima, & maxime impia negligentia. Ceterum cū Dominus populis providere ex affectu misericordie vellet, prius discipulos excitat ad petendū Pastores hominum à Deo: non quod hoc non esset in sua situm potestate, sed vt doceret diuinum esse donū quod hominibus etiam veritatis audis dantur boni Pastores, idque precibus à Deo obtinendum. Itaque dicit, messis quidem multa, &c. Messiem multam vocat homines multos iam p̄prios ad recipiendū Euangelicam doctrinam per quā veluti demesse deserantur horreū Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorum. Operarios autē paucos dicit, quia solus Ioannes & Christus ipse fuerat tunc populū docebat. Necdum enim Apostoli missi fuerat ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tuos obtinebant Scribæ, & Pharisei, operariorum officio non fungebantur. Notandum autem quod dicit. *Vt eiciat operarios.* Græcè sic enim legendum esse, & non, mittat operarios, docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcè dictioni *ἐκβαλλῆ*, significatur ergo orandū, vt citò mittat, ac vel inuitos, & coactos extrudat in opera Dei: significatur etiam vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantur

Susanna

Vexati

Dissoluti
aut dissi-
patiMosis
multaOperarij
pauci.

etiam ad hoc impellit, nec alios demum vtiles esse colligendū huic messi, quam qui ad hoc à Deo protruduntur.

Et vocauit duodecim. Græcè. Dixerat rogandum Dominum messis, vt eiceret operarios plures scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum præcibus præparat, & mittit operarios. Quare primum quidem significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatum est, Deum non idcirco velle rogari, quod minorem is, quam nos ipsi curam nostri gerat: sed vt aptiores enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegerat, ac deinde indiuisse sibi ad hærentes singulariū verbo, & exemplum suo formauerat ad prædicandum quandoque alijs: mittere iam cœpit eos, vt secundum doctrinam quam ab ipso audierat, & ad exemplar vitæ, quod in præceptore conspexerat alij alibi verbo, & exemplo docerent populū. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius, & personarum idiotiarum humilitatem contemneretur, imo plus feret, quam Scribarum doctrina, dedit etiam illis potestatem, quam à Patre accepit & ad eiciendos demones in nomine suo, & ad curandos omnis generis morbos corporales. hac certe potestatis communicatione rursus declarans se verè esse Dominum messis Patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuose potestatem mittendi operarios in messem diuinā. Binios autem mittit Dominus Apostolos vt testatur Marcus, idque fecit in commendationem fraternæ charitatis, in mutuam consolationem, mutuamque custodiam operum, & doctrinæ: Deinde etiam in certiore prædicandæ veritatis contestationem, quia in ore duorum, aut trium testium, stabit omne verbum. Quoniam autem bini missi sunt Apostoli ob id, vt prius dictum est, videtur hic per iuga recenseri à Matthæo, quasi volente significare quomodo cōiuncti fuerint per paria. Porro in Catalogo Apostolorum à Matthæo hic posito, notandum quod Matthæus Petrum, non solum primo loco ponat, vt alij Euangelistæ, sed etiam primum vocat. Hinc enim efficaciter satis probari potest primatus, & excellentia quædam Petri inter alios Apostolos. Cū enim non possit dici primus ob vocationem: certè non videtur quomodo dictus sit primus, nisi ob peculiarem aliquam excellentiam. Ceterorum autem Apostolorum ordinem non sic significat Matthæus dicens, secundus, & tertius, &c. quod reliquorum ordinē non ita referret scire, atque ad Christianarum religionem attinebat scire primatum Petri, imo quod reliqui omnes in autoritate pares essent.

Hos duodecim misit Iesus præcipiens eis, & dicens: In via. Græcè. Sunt à Matthæo posita octo hic potissimū præcepta peculiariter petri-

Binimissus
ApostolusPetri
primatus.

Vbi prædicandū ab Apostolis
 nentia ad hanc missionem, quorū primum est de loco prædicationis, quod solus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viam Gentium, hoc est, quæ ad Gentes ducit, & in civitates Samaritanorū qui etiā reuera etiā essent Gætes, tamen quæ ex parte, receperunt Iudaismū, & Deum Iudeorū videbātur colere, ideo de eis specialis fit mētiō, tanquā qui essent mediū quiddam inter Iudeos & Gætes. Præcipitur autē eis vt potius eant ad oves domus, id est. populi Israhel *quæ perierunt*, hoc est, ad oves perditas, Oves autem perditas domus Israhel vocavit Dominus electos eius Iudæis, Dei cognitione adhuc destitutos. Quod electi essent, oves vocavit, quod ignaros adhuc Dei, oves perditas.

Oves perditæ
Quid prædicandū
Euntes autē prædicatores dicentes, quia appropinquavit regnū, &c.
 cundū præceptum est de eo, quod prædicandum est, quod iustitias Matthæus apertè explicat. Voluit ergo Dominus suos ad quæmodū Evangelicam prædicationē auspiciari, quo & ipse, & locum eam auspiciari sunt. Nam etiam hic non addatur Dominū iussu, vt ad pœnitentiā agenda invitarent, & dicerent, pœnitentiā agere, tamen etiam hoc esse iussus à Domino, patet ex Marco postea dicitur. Et euntes prædicabant, vt pœnitentiā agerent.

Tertium præceptū Apostolis datum
Quartū
Infirmos curate, mortuos suscite, &c.
 Tertium præceptum est a solo Matthæo expressè positum in 12. Apostolorum missione, quam quamvis præceptum non nudum est præceptum, sed in eum efficacis traditio potestatis factiuræ miraculorum.

Gratis accepistis, gratis date.
 Quartum præceptum à solo Matthæo positum, necessitatio autem superioribus adiunctum, non superbitur, tum ad detestanda avaritiæ reprobationem. Porro notari potest istud ad vitrumque præceptum præcedens, vt significet & gratis prædicandum, & gratis miracula faciendā. Aut potest tantum ad præcedēs referri, vt significetur munera propria sanitate non esse vendā, aut accipiendā. Nam, eius magis potest esse periculum, quā ex prædicatione. Itaq; sensus erit, An potestis potestatem faciendū miracula gratis, hoc est. sine aliquo pretio, vel merito, gratis ergo etiam conferte per cōcessam voluntatem, alijs sanitate.

Quintū
Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniā, &c.
 Quintum præceptum, quo statuitur, quomodo se gerere debeant in via, & quomodo ipsis sit eundem. Prohibentur autem quinque in via esse. Primo pretium pro viatico, cum dicitur *nolite possidere aurum, &c.* Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionē auri, vel argenti, vel cuiusvis pecuniæ, sed non prædicandi ad prædicandum, hac haberent in via pro viatico. Vnde additur, *in zonis vestris*, hoc est, in cruribus vestris. Loquitur enim iuxta veterem morē, quo pecunia ab itinerantibus, maxime militibus solēt deferri in zonis, hoc est, in cingulis, Prohibentur

nec autē possidere, hoc est, habere, & ferre, vt habet Lucas, nec quod minus est argentū, & quod his adhuc minus est, ne quid. Pro pecunia enim rectius incerpseret vestiret, cum Græcè sit *χρῆμα*. Secūdo prohibet circūferre cibos, & repositoriū ciborum, cui dicit, *neque perā, neque panē*. Nā hoc postremū addunt Lucas, & Marcus, cui posset panis circūferri pera. In his autem intelligendū est Dominū prohibuisse non tantū omnē cibū, aut ciborum repositoria, sed etiam potū, aut potus repositoria; ita vt & lenticulam vinariam prohibuerit, etiāsi non expreflerit. Postquā autem his duobus prohibuit, quæ ad victū pertinet, prohibet deinde duobus præceptis, quæ pertinet ad tegendū corpus. Tertio ergo prohibet duas tunicas. Quo non est intelligendum Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimentis in via, quandoquidem ipsū Dominū constat pluribus vestibus indutum fuisse: sed per duas tunicas oportet intelligere secundū Hieronimum, duplex vestimentum, aut vt alij dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, intelligaturque prohibitum, ne præter vestes quibus irent indui, alias secum deferrent, quas induerent, alteris torditatis: quemadmodum fieri passim solet ab hominibus. Nec obstat huic intelligentiæ quod habet Marcus, *Et ne induerentur duabus tunicis*. Vult enim Marcus his verbis significare prohibitum illis fuisse non ne simul duabus induerentur vestibus pallio scilicet & tunica, sed ne vicissim nunc hac, nunc illa vteretur tunica. Vnde nō dixit *duabus vestibus*, sed *duabus tunicis*, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusvis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur, altera futuro tēpore seruata deferatur. Quartū prohibet calceamenta. Cui contrarium videtur quod habet Marcus, permiffum illis fuisse, vt esset calceati sandalijs. Verū cum Lucas dicens cap. 22. Dominū in vitima cœna dixisset Apostolis, *Quado misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, &c.* Satis significat in totū calceamenta illis prohibita, & deinde Marcus dicens permiffum, vt calceati erent sandalijs, significat aliquod calceamentorū genus illis interdictū dicendū eū Augustino calceamenta ea esse prohibita, quæ totū pedem tegerēt, sandalia vero cœssa, quæ plantæ pedis quidē defenderent ab occurrētib; vis in eodem vis, vt superioris partē sinerēt nudā. Nā huiusmodi calceamenti genus vocant sandalia, indicat Aug. Non autē ideo prohibet Dominus calceamenta & cōcedit sandalia, quod illi cōgē fuerit quo calceamenti genere sui vterentur: sed quoniam, vt est verūmile, Christus, & Apostoli, pro more illius regionis, maximè recepto à pauperibus vterentur sandalijs, noluit Dominus suos iam profecturos mutare sandalia: & quemadmodum itinerantes facere ibi solebant, calceamenta, quæ totum defenderent pedem affluere: volens eos non aliter ire instructos ad prædicandum, quā sicut cum

Quid per duas tunicas intelligatur

Cuiusmodi calceamenta Apostolis permiffa

*Dominus
an nudis
inaccessis
plantis*

adessent illi, cumque concomitarentur. Dominum enim non plane nudis inaccessis plantis verisimile est, quod hoc non conueniret asperitati, & caliditati illius regionis, per quam assidue discurrebar, & circumambulabar. Sandalijs vero tantum fuisse usum vel et eo constat, quod peccatrix mulier, quæ lachrymis rigabat eius pedes, utique reperit superiorem pedum Domini partem nudam. Prohibitis his, quæ ad victum, & vestitum pertinent, prohibet quicquid quod spectat ad defensionem in via, cum dicit; *neque virgam.* Cui rursus aperte contrarium videtur quod dicit Marcus; *nisi virgam tantum.* Cuius apparentis contrarietatis dissoluendæ facilius & simplicior modus fuerit, dicere de hac virga loqui Marcum, quam Mathæum, & Lucam. Est enim quædam virga, quam si stentandi lassus corporis causa assumimus, quæ Hebræis dicitur *mischan*, à verbo *Schan* quod est inniti. Et est virga quam vindicandi, aut defendendi gratia gerimus, quæ Hebræis dicitur *Schabeth*. Hanc ergo Apostolis interdicitam accipiendum est, illam vero permissam, quod satis patet ex eo quod postea dicit Dominus, ubi in speciem hanc suam constitutionem videtur reuocare, cum dicit: Nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Gladium enim hic opponit virgæ olim à se prohibere. [Quod autem noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itinercis labore alleviaret: satis patet si scopum Domini in his præceptis spectemus. Non enim voluit per secessionem illis reddere onerosiorem, sed expeditiorē. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Mattheus scripsit male interpretetur, sicut scripsit sandalia Apostolis concessa, significas quæ lia calcamenta eis essent prohibita: ita & virgam concessam scribit, sed cum non satis habuit dicere nisi virgâ, sed adiecit nisi virgam tantum: satis significauit se de alia virga loqui, quam de qua locutus erat Mattheus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantum virga esset, aut baculus.] Intentio ergo Saluatoris erat hoc præcepto statueri, ne Apostoli, iturri ad prædicandum, præter ea, quæ plane essent necessaria, pararent sibi quæ ad victum, & vestitum & defensionem solent sibi itinerantes prouidere, & coassument, sed his omnibus nudis abirent, nullis onustis farcinis, nullis districtis curis terrenis, sed in omnibus pædentes à Deo prouidentia: tunc videlicet legationem susceptam essent expeditiores, & toti vacarēt delegatæ functioni: tunc ut iam inciperent discere, quam tuta res sit tota vitæ præsentis curam commendare optimo Patri: tunc ut declarantes suo exemplo quæ essent à cupiditate lucri, ac vindictæ alieni pluribus utilitatis essent ab omnibus habitis admirati. Fuit autem præceptum hoc non solum personale, pertinens scilicet ad Apostolos, sed etiam temporale, respectu earundem personarum, sicut & de temporibus perius de loco in quo predicare iussit. Igitur in presenti prole-

*Intentio
Christi in
huiusmodi
præcepto.*

*Præceptum
hoc personale
fuit; sed etiam
temporale, respectu
earundem personarum,
sicut & de
temporibus
perius de loco in quo
predicare iussit.*

ne omnia ut missi erant præstiterunt: postea autem ubi deerat Dominus iussio, non ita, sed relicti suæ libertati sat habuerunt præcipuum Domini in his præceptis scopum spectare, & obseruare: nimirum ut omnem sollicitudinem mundanam indignam cere Evangelico doctorei reijcerent, ut inermes sese ubique exhiberent, ut simplicitatis, sobrietatis, & paupertatis exempla præberent, ut semper à diuina prouidentia in omnibus pendere se declararent.

Dignus est enim operarius cibo suo. Quoniam Apostoli auditis superiorem præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & sanare, nec quicquam in via deserte, unde ergo nutrietur, aut vestiatur? Num vis ut ex mendicatio viuamus? Dominus præueniens eorum quæstionem hac sententia apparentem præceptorum seueritatem temperauit, ostendens quæ nudos illos mirati: nimirum quod quæ ad victum, & vestitum ipsis essent necessaria eis deberentur à discipulis eorum: ut sine omni robore & verecundia ab eis illa possent accipere; nec necesse esset harum rerum onere, & sollicitudine se grauare.

In quacumque autem ciuitate, aut castello intraueritis, &c. Sextum præceptum. Sextum præceptum quo primum quidem docet multam faciem dam diligentiam pro diligendo hospite, ac deinde hospitium non temere susceptum, non temere etiam mutandum. Itaque iubet ut ingressi ciuitatem, vel castellum, hoc est vicum, vel pagum, non intrēt hospitia meritoria; sed inquirent non quis in eo loco sit dignus, aut quis habeat bonum hospitium; sed quis sit dignus, hoc est quis sit probitate vitæ commendatus, aut quis per testimonium probæ vitæ dignus est regno cælorum, aut vestro hospitio. Ideo autem huiusmodi viri hospitium deligere eos voluit, idque fama, & iudicio populi, ne prædicatoris, & prædicationis dignitas suscipiētis infamia deturparetur; sed contra potius ex commendatione hospitis & prædicatoris, & prædicatione esset commendatoris; deinde ut hospitij mutandi causa non suppetat, talem quæ habeant hospitium, qui lubens, ac promptus illi necessaria præbeat. Digno autem aliquo hospite inuento, iubet secundo in eius domo eos manere, hoc est, non mutare hospitium, donec exeat, ex illo loco scilicet, migraturi in aliam ciuitatem vel vicum: idque tum ne instabileris notarentur, & tanquam vagabundi habeantur; tum ne iniuria primus hospes afficiatur, & scandalizetur, aut contristetur, si videat præter rationem eos ad alios transire.

Intrantes autem in domum salutate eam dicentes, Pax huic domui: Septimum præceptum. Septimum præceptum, quo statuitur quid in inuentum hospitium ingredientibus sit faciendum. Est autem hæc salutandi forma propria Hebræico sermone, ne quis eam nouam putet, & à Christo primum inuentam. Nam Hieronymo teste quomodo la tih salutantes dicunt Ave vel salve & Græci *χαιρετε*: ita Hebræi, &

Syri dicunt scalom lach, id est, Pax tibi, quo imprecantur hominibus omnia læta & trāquilla. Itaque Dominus vulgata vsus est, & ita uti voluit salutatione: sed quā tamē, vt pater satis ex sequētib; aliō traheret, nempe ad imprecandum pacem Euangelicā & diuinā. Dominus igitur suis ingressuris hospitium præcipit, vt non expectata salutatione Patrifamilias, ipsi priores domum salutationem partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiusmodi imprecationem & benedictionem præuenire hospitem in beneficiendo; vt prius illi impenderent spiritalia, quam ab eo corporalia acciperent. Quod etiā his verbis non simpliciter salutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, sed precari diuinā pacem, quā missi erant prædicare, & signum date digni hospitij, patet ex sequētib;.

Et siquidē fuerit domus illa digna, pax scilicet Euangelica, quam illi precamini veniet pax vestra, hoc est, pax celestis, & diuina, id est, pax mundi, super eam domum, hoc est, hi qui domum illam inhabitant, mox pacem vestram acceptabunt, & simul vos lubenter accipient, si secundum famam populi verē digni fuerint pace, hoc est, ad eam præordinati à Deo.

Et quicumque nō receperint vos, nec auerierint sermonis vestri, etc. Octauum præceptum, quo statuitur quid faciendum eis, qui non recipiuntur in domo aliqua, vel ciuitate; nimirum vt egrediantur palam excutiant puluerem de pedibus suis. Huius autem præcepti quod Paulus & Barnabas seruasse leguntur, multiplex potest assignari ratio. Primo enim ideo conueniebat eos excutere puluerem de pedibus, vt ostenderent laborem itineris se pro illis quidem suscepisse, & prædicationem Euangelicam etiam ad ipsos peruenisse, sed sine fructu. Secundo vt hac pulueris excussione indicarentur nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem, & condemnationem, quæ maneret illos. Tertio in protestationem, & signum, quod non causa terreni alicuius commodi accesserit illis eos. Quas duas rationes postremas esse potissimas, patet satis ex eo quod Lucas adiecit dictionem, etiam; *Etiam puluerem*, inquit, pedum vestrorum excutite, q. d. adeo eos detestemini, & execrati tanquam maledictos, vt nec puluerem loci illius sinatis vobis cum illis esse communem, vel adeo ostēdatis nihil desiderasse vobis terreni commodi ab eis, vt nec puluerem vilissimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco, & Luca *in testimonium illis*, vel supra illos, id est, aduersus illos, hunc habet sensum: vt in eiusmodi excussio referretur illis, nihil quæ illorum erant vos desiderasse, aut nihil vos cum illis tanquam execratis velle habere commune. Ad istud autem postremum Dominum potissimum respexisse in hac pulueris excussione, omnino apparet ex eo quod supra

tur apud Matthæum; *Amē dico vobis, solars habitus erit terra Sodomorum, & Gomorrhæorum in die iudicij quam illi ciuitati;* Vbi sub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum synecdochicè homines ipsius loci; sicut per terram Sodomorum, & Gomorrhæorum ipsi incolæ Sodomitæ, & Gomorithæi. Nam terra eorum iam olim exusta est, nec in nouissimo iudicij die singulari aliqua Dei vltione vindicabitur. Intelligendum est autem grauius peccare eos, qui Apostolos & Euangelium non recipiunt, quam peccauerunt Sodomitæ, primum quia plures habuerunt occasiones penitentia, quam Sodomitæ, qui si eandem habuissent, in cinere, & cilicio penitentiam egissent, vt supra dixit Dominus. Secundo quia tam salutarem prædicationem gratis illis oblatam, & miraculis confirmatam reiecerunt, cum Sodomitæ tantum peccauerunt in legē naturalem. Postremum & ob id grauius punientur, quod longo tempore expectati ad penitentiam non respuerint: cum Sodomitæ subito vltio diuina exceperit: quæ ob id minor erit illis in die iudicij, quod tam grauis fuerit illis in præsentī vita. Non enim ob id maximè horrenda fuit illorum vltio, quod nullo seculo peiores fuerint: sed vt illorum supplicium exemplum esset eius supplicij, quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicij, vt habet Petrus 2. cap. Ex. 2.

Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum, etc. Multa superioribus adiungit Matthæus, quibus Dominus Apostolos præmuniuit contra aduersitates, & persecutiones quæ eis ob prædicationem imminabant: verum hæc non pertinent ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, qua post ascensionem Domini ituri erant ad prædicandum Euangelium longè, lateque in vniuerso orbe. Satis tamen probabile est, & certum primam hæc sententiam, qua admonet suos ad prudentiam serpentinam, & simplicitatem columbinam hoc loco dictam à Domino, quod Lucas in missione Septuaginta etiam verba commemoret imprimis dicta à Domino. Itaque hic rectè intelligimus poni nouum præceptum datum Apostolis in prima ista legatione, quo doceretur quomodo sese gerere debeant inter eos, ad quos mitterentur. Cui præcepto quoniam optimè conueniunt ea, quæ sequuntur de persecutionibus: visum fuit Matthæo hæc aduertere. Dicit ergo Dominus. *Ecce ego mitto vos, etc.* quasi dicat; Nō mitto vos sicut canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, sed vt oues inter lupos, vt scilicet inter eos mansuetudinē, & simplicitatē exhibeatis, omnibus prodesse studeatis, ac Passoris vestri prouidentia: vos totos committatis. Dicit autem inter lupos, i. veritatis hostes, aut in medio luporum: significat vndiq; & vbiq; eiusmodi lupos ipsis imminere, vt eo magis eos cautos, & prospectos esse debere insinuet. Obseruanda est itidē emphasis, quæ est in pronome

Ego, dum dicit, Ego mitto vos; quasi dicat, Ego cuius erga vobis caritatem, cuius item potentiam experti estis, qui proinde non dessem missurus, nisi ita vobis, & alijs expediret: qui pro mea potentia efficere facile potero, vt nihil mali etiam inter iupos sulcatis, vsque non solum non lædamini ab eis, sed multos etiam ex eis adducturi eò sitis, vt abiecta lupina feritate vobiscum conreddantur. Porro ad quem finem istud sit dictum aperit sententia sequens;

Estote ergo prudentes sicut serpentes. &c. Quoniam enim inter iupos mittebantur, prudentia opus erat, & astutia quadam, quoniam autem vt oues mittebantur, opus erat simplicitate. Proinde bene hæc duo ex superioribus veluti necessaria inferuntur; bene etiam hæc duo coniungenda præcipiuntur: quod prudentia vitiosa fertur si desit simplicitas, & rursum simplicitas vitiosa, si desit prudentia. Bene quoque serpentinam requirit prudentiam, & simplicitatem columbinam, potius quam quorumvis aliorum animalium, quod sicut inter omnia animalia, nihil est prudentius, & astutius serpentis: sic & inter omnia animalia nihil candidius nihilque simplicius, quam columba, nulli nata struere dolos, aut insidias, rearsens felle amaritudinis, nec opponens sese, aut insequens eos, qui iniuriam inferunt, aut pullos subripiunt. Itaque prudentiam serpentinam præcipit & simplicitatem columbinam; vt per prudentiam caueant aliorum læsiones, & insidias; per simplicitatem non lædant, dum læduntur, nec malum malo rependant: & rursum, per prudentiam capent opportunitatem alios lucrificandi, & pertrahendi ad veritatem; per simplicitatem vero id agant sine omni malo dolo.

Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in. &c. Declat Matthæus quorsum præcepit dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum vt caueant sibi ab hominibus, hoc est, vt caueant sibi prospiciant quibus hominibus se credant, & cautè studeant hominum persecutiones deuitate, cautè etiam aduigilent ne hominum suasionibus, minis aut persecutionibus à vero abducantur. Et ratio cauendi subiicitur ob mala, quæ eos ob prædicationem manent, quæ gradatim hic describuntur. Primum enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis concilijs examinandos ac iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in Synagogis suis. Postremo quoniam nec flagellis homines impij erunt contenti, etiam præterea ducemini ad Reges & Præsides, vt mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc Regum, & Præsidium Romanis constitutum erat. Quod autem additur;

In testimonium illis & gentibus; Dupliciter potest accipi. Primum simpliciter, vt sit sensus: hæc vobis contingent, vt ipsi Iudæis & Gentilibus testimonium de me perhibeatis quod eo erit maius, quia

pro me plura pati fueritis parati. Secundo sensus esse potest; hæc vobis contingent, vt sint testimonium contra Iudæos, & Gentiles; & per hæc perspicuum fiat eos suapte vitio perire, qui tot beneficij, ac miraculis, tam obuia doctrina, tantaque vestra lenitate prouocati, tam odiosè eiecerunt salutem oblatam.

Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid. &c. Nō semper cogitare quid loquendum sit prohibet, sed cum, inquit, tradent vos, significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur, quid à iudicibus quaeretur, ad humanum studium non esse confugiendum: sed promptam tantum voluntatem Christo, & Spiritui sancto offerendam. Deinde non simpliciter Dominus vicit quamlibet de defendenda veritate cogitationem, aut etiam meditationem; sed sollicitam tantum anxiā, & trepidantem. [Græcis enim est *μη μετιστασθαι*, id est, ne sitis anxij, & solliciti: Non ergo negligentes defensionis suæ reddere voluit, sed securos; non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidentem sollicitudinē.] Vnde rectè subiicit.

Nō enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri. &c. Quasi dicat, Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum erit: quare neque pro defensione vos sollicitos esse conuenit. Causa patris est, patronus Spiritus sanctus, qui in vobis, sicut olim in Prophetis, loquitur: ita vt vos eorum quæ dicitis, nō sitis præcipui auctores, sed organa potius Spiritus calcetis.

Tradet autem frater fratrem in mortem. &c. Prædicat etiam grauiora mala ipsos manere, idque dupliciter. Primum quia à consanguineis suis etiam propinquissimis suos persecutionem passuros prædicat: significans pietatis, aut charitatis naturalis non habendam rationem in his, qui diuersæ sunt fidei. Secundo quia omnibus generaliter odio habendos esse asserit. Vbi intelligendum est omnibus, positum esse pro multis, aut omnibus odio habendos dicit, quia omni hominum generi, Iudæis scilicet, & Gentibus, Sapientibus & insipientibus, principibus & plebæis, consanguineis, & extraneis. Rursum autem duo Dominus adiicit, quibus consolatur eos contra prædictorum malorum grauitatem, dum primum dicit, *propter nomen meum.* &c. ac deinde subiicit. *Qui autem perseuerauerit vsque.* &c. Vbi notandum Græcè non esse qui perseuerauerit, sed *ὁ ἄρρηκτος*, id est, qui sustinuerit aduersitates, & persecutiones scilicet, nec illis aliquando cesserit. Vnde hæc sententia ex Domini intentione intelligenda est de perseuerantia patientie, non de perseuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea rectè sit vera.

Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. &c. Quod hic statuitur de fuga dupliciter potest accipi, secundum diuersas considerationes. Nam quatenus per fugam declinantur per-

persecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum est, quæ licentia, & permissio: non tantum ad Apostolos, sed ad omnes etiam pertinens Christianos. Quatenus autem per fugam Evangelij prædicatio indignis subtrahatur, dignis profertur, & latè diffeminatur, non solum permissio est, sed magis præceptum ad Apostolos, Apostolique similes, nempe prædicatores pertinens. Verisimile autem est vtraque consideratione Dominum istud de fuga suis statuisse: quanquam magis videatur respexisse ad hoc, vt per fugam, aut migrationem, Euangelium latè spargeretur, & indignis subtrahatur dignis prædicaretur: tum propter sequentem sententiam, qua significatur temper locam aliquem inueniri posse in quo prædicetur Euangelium, tum quia non absolute dicitur fugite, sed fugite in aliam ciuitatem, vt in ea scilicet prædicetur Euangelium.

Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec, &c. Pro intelligentia diuersarum expositionum, quas habet sequens sententia, propter suam nimiam obscuritatem, sciendum primo illud, non consummabitis, vel vt habent Græca *ὅτι νεκρῶν*, hoc est ad verbum, non perficieris, dupliciter accipi posse. Aut vt sit sensus, non perambulabitis, vel percurreris omnes ciuitates Israel. Aut vt sit sensus, vestra doctrina non reddetis perfectas omnes ciuitates Israel, nec ad fidem omnes eas conuertetis, quod est eas perficere. Secundo sciendum quod tñ aduerbium donec non hic positum sit vt significetur post aduentum filij hominis Apostolos consummaturus ciuitates Israel, sed pro antiquam illi positum; dupliciter etiam illud aduerbium potest exponi. Primo, vt significetur tunc prima consummatus fore ciuitates Israel, cum venerit filius hominis, hoc est Apostolos aliquando consummaturus ciuitates Israel, sed non ante aduentum filij hominis. Secundo, vt non significetur aliquando Apostolos consummaturus ciuitates Israel, sed tantum quod prius veniet Filius hominis, quam ciuitates illas consummauerint: vt pernegatiuam hanc locutionem, non consummabitis donec, vel antequam veniat, significetur hæc affirmatiua, prius veniet filius hominis, quam consummaueritis ciuitates Israel. Secundum vtramque intelligentiam magis pro consummabitis, & veniat, vertenda fuerant verba coniunctiui modi, qualia sunt apud Græcos, non consummaueritis ciuitates Israel, donec venerit, &c. Aduentus autem filij hominis variè accipitur, & intelligitur à diuersis, sed huiusmodi intelligentiis obstat nimis videretur, quod cum in Euangelij alibi sit mentio de aduentu filij hominis, semper significetur secundus eius ad iudicium aduentus. Proinde Diuus Hilarius accipiens verbum, consummare posteriori modo, & donec priori modo intelligit significari ideo semper fugiendum de vna ciuitate in
aliam

aliam quod ciuitates Israel, hoc est, populus Israëliticus non sit perficiendus in fide, nisi postquam plenitudo gentium intrauerit, & iam adsit tempus secundi aduentus Domini. Rupertus verò & ipse de eodem aduentu locum hunc intelligens, per ciuitates Israel accipit, non tantum pro ciuitatibus Israel carnalis, sed omnibus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israel spiritualis. Quoniam enim Dominus in solis ciuitatibus Israëliticis dixerat prædicandum esse, & tantum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam: occurrere poterant Apostoli, & dicere: In quam fugiemus si ab omnibus expulsi fuerimus? Ideoque secundum Rupertum intellectum, velut obiectioni satisfactorius responderi Dominus, vsque ad diem iudicij semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas confugere possint, nec prius eos omnes ciuitates Israel perambulatorus, quæ iam aduenient tempus iudicij. Oportet enim Euangelium prædicari in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio. Quem sensum videri potest significasse Aug. cum lib. 2. contra secundam Epist. Gaudentij cap. 12. intelligi hac sententia Dominum promississe, vsque ad finem seculi non defutura loca, quo confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Israel loquitur hic Dominus, de quibus Psalmista, Edificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi & hæreditate acquirunt eas.

Non est discipulus super Magistrum, nec seruus super, &c. Varijs iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam; & primum exemplo sui, vulgares ad hoc sententias assumens quibus significat non expectandam à discipulo maiorem sceleritatem, & honorem apud populum, quam sit in Magistro, vel Domino. Itaque ad quem sensum eis sententijs vulgaribus hic iam vsus sit. (Nam & Luc. 6. & Ioan. 13. & 15. aliter isdem vsus est) aperit cum subiungit.

Si Patres familias Beelzebub vocauerunt, hoc est virum Satanicum, quique Beelzebub haberet propitium, quanto magis domesticus eius similibus conuictis inessent. Vbi sententias has generales aperte tantum accommodat ad ferendas contumelias exemplo sui.

Ne ergo timueritis eos, Nihil enim opertum, &c. Ergo, inquit, quia satis esse debet discipulo, vt sit sicut magister, &c. Ne metuatis eorum conuictia & persecutiones. Porro sententia, quæ sequitur videtur etiam hic potius intelligenda quomodo superius cap. Conc. 51. intelligendam diximus, vt per eam significetur nihil Evangelicæ doctrinæ esse, quantumuis hominibus incognitum, quod non sit suo tempore mundo detegendum, idque per Apostolos imprimis: atque ob id eos non debere metuere homines, quod ex officio eorum esset testam veritatē hominibus annūciare, & manifestare. Nisi dicamus quod quia generali sententia Dominus

Dominus vsus erat significans omnia hominū facta occulte aliquid manifestanda, ob id obiter intulerit de libera, & manifesta predicatione eorum, quæ seorsum ab eo audierant, eo quod & hoc generaliter illa sententia consequatur. Cæterum in illis locutionibus; *in tenebris, in lumine, in aure, super testā*. Hyperbolæ est & metaphora. In tenebris enim dixit, & in aure pro priuatim & secreto. Sic in lumine, & super testā, pro palam, & omnibus.

Et nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. Quod dicit animā, non potest occidere nō est intelligendū dictum, si tum propter animæ immortalitatem quam habet ex sua natura, sed etiam quod non possint auferre vitam animæ, quæ est perpetua, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ est animæ mortis secunda. Porro cum dicit, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, non omnem illorum timorem prohibet. Debet enim illis, timor reuerentiæ, sed & naturale est, vt illos metuant sicut & mortem ipsam. Verum prohibet timorem inordinatum, quo scilicet quis talibus cædat, & a veritate, ac virtute deficiat. Ita etiam cum dicit, Timete eum qui potest & animā & corpus perdere in gehennam, non vult vos serui timore, qui non est in dignitate, obtemperare Patri caelesti, sed vult inordinatum illū mundi timorem reprimi; & superari, consideratione, & timore eorum malorum, quæ Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo, qui habet Dei charitatem, si modo non præcipit & potissimum ob illorum malorum timorem a malo sibi temperet, & bonum operetur. Vnde non absolutè timorem Dei, qui tenet damnationem æternā inferre potest præcipit, sed potius, inquit, illum timere, significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere temperare.

Nonne duo passeres asse veniunt, & vnus ex illis non cadet, &c. Altera ratio, qua tuos Dominus munit, & confirmat ad terendum etiam mortem corporis ob testimonium veritatis, sumpta est prudentia, & cura Dei, eo quod nihil illis possit accidere sine voluntate optimi Patris: quod probat argumento a minori duplīter, tum quod etiam passerulus adeo viles, vt duo vendantur assis, nummo minimo, *non cadant in terram*, hoc est, non moriantur, aut capiantur sine nutu, & voluntate Dei: tum quod etiam capillos sanctorum, rem scilicet hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, vt sine eius voluntate, & cognitione nullum ex eis pereat. Habet autem emphasim etiam illud, *si me Patre vestro, cui dicat, Pater vester est, non passerulorum: qui possit igitur magis rem vobis, quam passerulis curam impendere?* Porro as, vel, vt habent Græci nomine diminutiuo, assarion, nummi æci generis est, qui libella etiam dictus est, quod libræ pondus haberet, quæ

decem valebat denarius, nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupōdius. Vnde apud Lucam cap. 12. pro duobus assibus, vel assarijs, vertit noster interpres, dupondio; Nonne passeret quinque vaneunt dupondio, cum Græcè sit ἀσσηρίων δύο. Conuenit ergo illud Lucæ cum isto Matthæi. Si enim duo passeret asse vendebatur, ergo quatuor vel quinque duobus assibus. [Videntur tamen hæc loca non intelligenda de assibus talibus, quales primū cudebantur pondere vnius libræ, sed de assibus septantarijs, aut vncialibus, & ob id Euāgelistas vsos voce diminutiua, quæ Erasmus vertit, per minutum asslem. Nam alioqui hō valent asslem duo passeret. Docet autem Budens libr. 5. de asse aliquando apud Romanos ob penuriam asses factos sextantarios, ac deinde etiam vnciaris. Et ἀσσηρίων secundum Euthymium non asslem significat, cum sit eius diminutiuum, sed genus minimi nummi, & oboli.] Quod autem dicitur *capilli numerati sunt*; debet intelligi cum exclusionem imperfectionis, quam significat verbum numerare. Numeramus enim quorum numerum, & multitudinem successiue cognoscimus. Numerati ergo dicuntur a Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc est perfecte, & exactè eorū multitudinem cognoscit: vt hic non simpliciter Dei cognitio extendens se ad omnes capillos significetur; sed etiam prouidentia singularis, qualem gerere solemus de his, quæ sub numero custodimus.

Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, &c. Coniunctio ergo non tam accipitur hic illatiue, quàm continuatiue. Alia ergo hic ponitur ratio qua ad prædicandum intrepide veritatem suos animat intuitu præmij, & honoris incomparabilis, qui manet cōfiteutes, ac supplicij & ignominij, quæ manet negantes. Quamquā autem hæc duæ sententiæ dictæ sunt a Domino ad literam de testi monio oris, quo testamur ipsum esse Christum, & Deum, idque potissimum apud infideles, & impios. (Nam Marc. 8. additur, in generatione ista adultera, & peccatrice) tamē etiam generaliter sunt intelligendæ, tum de testimonio cuiusuis veritatis, quod ore fit: tum de testimonio operis, quo videlicet ipso opere testamur nos Christū agnoscere pro Domino nostro, cui præ alijs in omnibus sit obediendum. Qui ergo vel propter ruborem, & irrisionem impiorū, vel propter lucrum mundanum, & amicitiam quorundā Christi mandatis obedire neglexerit; hominumque gratiam vel suū cōmodum temporale Christo prætulit; quoniam factis illum negat, negabitur & ipse a Christo, hoc est, non agnosceatur ab ipso inter suos, coram Patre, & Angelis Dei.

Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Quoniam dixerat confitendum nomen suum coram hominibus, atque ex ea re sciret in mundo variis tumultus exoriturus: rursum quia dixit superius, tradet autē frater fratrem in mortē, &c. Ne ob hæc apostoli

Dupōdius

scandalizarentur, potissimum quod parum conuenire viderentur ista cum plerisque Prophetarum vaticinijs, quibus mirifica pacis rerum tranquillitas in regno Christi futura prædicitur: præoccupat Dominus obiectionem, quæ fieri poterat, docens ob pacem cum hominibus seruandam, non esse desistendum à confessione nominis sui, nec turbari debere ob exorta in mundo dissidia, quod ad illa mundo immittenda venerit. Cum autem dicit; *Non veni pacem mittere*, intelligendum pacem omnimodâ, aut mundanam, & ceteram, quâque mundus desiderat. Atque ob id videri potest addidisse *in terram*; vt significaret se de terrena loqui pace. Pax autem de qua Prophetæ vaticinati sunt, pax est mentis, & pax fidelium inter se, & cum Deo, ac Angelis eius, quam sequitur æternâ illa pax cælestis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porro gladium, vocat bellum, separationem, & discordiam, fidelium scilicet, & invidelium inter se. Hunc gladium dicit se missurum venisse, eoque loquitur modo, quo dicitur positus in ruinam multorum, & tradere alios quos in reprobam sententiam: nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu, & prædicatione, secutura esset ipso sciente, & volente, aut permittente huiusmodi separatio. Nam alioqui quantum in se erat omnium hominum concordiam in fide optasset. Ceterum quantum sit illud bellum quod missurus venit, aperit Dominus in subsequenibus, quibus ostendit plusquam seditiosum, & inuile fore, nimirum etiam domesticum. *Veni* inquit *separare familiam aduersus Patrem suum*, &c. Recenset autem Dominus tria desidentium paria, in quibus quinque personæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & archissimo cõsanguinitatis, & affinitati vinculo cohabitare vt in plerumque solent, nempe filius, Pater, frater, Mater, quæ eadem & fornicus est, & vxor filij, hoc est natus, sed pro persona quæ dicitur separanda contra aliam, videtur semper esse intelligenda persona infidelis, vt sit sensus, *veni separare filium infidelem aduersus Patrem suum fideliem*. Et sic in reliquis; *Et illud Inimicus hominis, domesticus eius*: accipiendum de homine fideli. Nam fideles non gerunt se tanquam infidelium inimici, nec aduersus eos insurgunt aut bellum gerunt, sed quantum in ipsis est, pacificantur cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de persona separanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de personâ infideli: intelligendum personam fideliem separandam aduersus personam infidelem, non quod cum ea contendet, eamque persequatur, sed quia ab ea in sententia, fide, & religione dissentiet. Sic etiam infidelis hominis domesticus fideles sunt ei inimici, quia ei sunt in sententia contrarij, nec acquiescere volunt.

Qui amat Patrem, aut matrem plus quàm me, non est, &c. Hoc est meo consortio, & meo nomine indignus est. Itaque primum ad alium filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorum aff-

etiam parentum erga filios docet esse suo amori postponendum: per hos duos affectus potentissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco adhuc predictis affectibus potentiorum vult suo amori credere debere, dum subiicit;

Et qui non accipit Crucem suam, &c. Quo significat amorem proprium, & propriæ etiam vitæ postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, quæ quemuis cruciatum, & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Christum intentatur ab impijs Deo permittente, non recusat subire propter Christum. Addidit autem, *& sequitur me*, quo significaret, eos qui accipiunt crucem, quæ eis inferretur, se hac in re secuturos, qui propriè dictam crucem non esset recusaturus. De tolerantia enim cruciarum propter nomen Christi locum hunc propriè intelligendum patet ex sequentibus; *Qui inuenit animam suam perdet illam*, Hoc est, qui in periculo vitæ constitutus vitam suam lucratus est per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contra, qui perdidit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet subintelligere per negationem mei, aut qui inuenit animam suam posthabito me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, propter me, in secunda sententia.

Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui, &c. Post præcepta, & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia; conuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientium Apostolos. Primum itaque manifestat præmium hospitium, à dignitate personæ receptæ; quia qui eos recipit, ipsum Christum recipit, & non ipsum solum, sed etiam ipsum Deum, qui mihi sit eum: quo honore & præmio quid potest esse maius. Porro qui Apostolos recipit, Christum recipit, & qui hunc recipit, recipit Deum Patrem: non solum quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christis sed potius ob id, quod Apostoli Christi negotium agebant, & legatione pro eoungebantur, sicut & Christus negotij Patris sui egit. Qui enim legatum Regis nomine Regis suscipit, quodammodo regem suscipere dicitur, vnde regium illi desert honorem, eumque, veluti sibi exhibitum Rex mittens reputat, & acceptat. Deinde vero præter honorem recepti hospitis manifestat hospitium præmium, à mercede quam consequetur: significans non solum magnum esse honorem recipere Apostolos, sed etiam magnum parare homini fructum, & mercedem.

Qui, inquit, recipit Prophetam, in nomine Propheta, &c. Hoc est eo nomine, & titulo, quia Propheta est, non nomine cõsanguinitatis, aut alio simili, *mercedem Propheta accipiet* Quod dupliciter potest intelligi: Aut vt simpliciter accipiatur significari hospitiæ Prophetæ

Gladium in terrâ quæ tenuis missi Christi sunt.

Accipere crucem quid est

sua benevolentia æquari propemodum in præmio apud Deum, vt sit sensus: Talem accipiet a Deo mercedem qualem Propheta. Aut vt accipiatur significari, hospitem Prophetæ participem fieri eorum, quæ salubriter Propheta docet, & facit: vt qui cooperetur ipsi dum eum sustentat, quo suum officium exequi possit. Sic & de sententia generaliori sequente (nam gradatim Dominus ascendit) dicendum. *Qui recipit quemuis iustum* etiam si Propheta non sit, eo nomine quia iustus est, mercedem iusti accipiet: siue quia hæc sua benevolentia æquat se iusto apud Deum, siue quia participem se facit meritorum illius iusti. Itaque illud in nomine Prophetæ, & in nomine iusti; additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Et tamen his etiam particulis significare voluit Dei, & sui respectum habendum in recipiendo Propheta, iusto, vel discipulo, quem admodum patet ex eo quod Marci 9. id quod hic potestremo loco dicitur, sic effertur: Quisquis potum dederit vobis et licem aquæ in nomine meo, quia Christi estis; amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Nam sui causa Propheta, aut iustus, aut discipulus non est suscipiendus, sed propter Deum, & Christum, hoc est quia Dei Propheta est, aut Deo seruientis, aut Christi discipulus. Itaque cum duabus sententijs præcedentibus significauerit, quantum sit præmium primum quidem recipientium Prophetas, deinde generalius recipientium quosuis iustos intuitu Dei, iam tertio loco magis prouehens suum sermonem; docet magnum præmium manere etiam eos, qui suo nomine infimos fideles, vel minimo aliquo afficiunt beneficio: quale est præbere potum aquæ frigidæ, quod etiam pauperrimus est concessum, cum recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria non sit omnium. Dicit autem *frigida aquæ* secundum Hieronymum, ne & in calida sumptus lignorum causari quis posset. Porro dictio tantum, referri potest vel ad superiora, vt sit sensus, sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat, vel ad sequentia; vt intelligatur satis esse quiduis, modo id fiat quantum discipulo.

Et factum est cum consummasset Iesus præcipiens, &c. Illud cum consummasset præcipiens, Græca phrasus est, qua participium ponitur pro Infinitiuo hoc sensu, cum finem fecisset præcipiendi. Sequitur in Matthæo; *transiit inde ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum*. Transiit, inquit, inde hoc est a loco in quo hæc præcepta dederat, separans scilicet se ab Apostolis, vt remoti a præcepto sui periculum facerent. Porro cum dicitur *in ciuitatibus eorum*, rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos: vt significetur Christum in eis ciuitatibus prædicasse, in quibus Apostolos prædicare præceperat nempe Iudæis. Dicit autem, vt doceret, & prædicaret; nulla miraculorum facta mentione: siue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat, siue quia a miraculis fi-

cicandū

ciendis abstineret, quoadiu prædicabant, & miracula ædebant nisi si Apostoli, quo illorum maior esset authoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes, &c. Marcus explicatius narrat quid fecerint Apostoli, dicens quid prædicauerint, & quæ miracula fecerint. Demonia, inquit, multa eiciebant, & vngebant oleo multos ægros, & sanabantur, vel potius sanabatur. *De vntione* Quod autem attinet ad vntionem olei, qua Marcus dicit Apostolos suos fuisse ad sanandū, primum certum est Apostolos id fecisse ex instituto, & præcepto Domini, etiam si non dicantur a Domino iussi vt sic facerent. Deinde & illud certum, quod oleum hoc nõ naturaliter sanabat ægros, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacū. Nã quomodo eodẽ pharmaco quis mederi possit omnibus morbis? Sed ex Domini institutione vntionem hæc sequebatur sanitas, ac curadi virtutẽ habuit oleū, quod Dominus ad curationẽ adhiberi voluit: tũ vt declararetur hæc ratione Apostolos legatos esse Messie, qui ab vntione sic dictus est; tum vt sicut sanitas corporalis ostendebat iam adesse eum, qui hominũ mentes sanare posset, & vellet; ita per corporalem vntionẽ ostenderetur, & qua ratione, quouẽ pharmaco sanitas mentis reparari posset, nepe per vntionẽ olei inuisibilis, qui est Spiritus sanctus.

Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem. Mart. 14. Marci 6.

LUC. 9. CAPVT LVI.

D T^o in illo tempore ¹ audiuit ² rex ³ Herodes ⁴ tetrar- ⁵ cha ⁶ famam Iesu ⁷ omnia que fiebant ab eo ⁸ ma- ⁹ t^o dice- ¹⁰ nifestum enim factum est nomen eius ¹¹ habitabat ¹² bant. ¹³ eò quod ¹⁴ diceretur à quibusdam: ¹⁵ Quia Ioannes ¹⁶ Baptistæ ¹⁷ surrexit a mortuis ¹⁸ propterea vir- ¹⁹ tutes operantur in illo. ²⁰ Alij ²¹ Elias apparuit: ab alijs autem, quia propheta vnus de antiquis surre- ²² xit. ²³ Quo audito ²⁴ ait Herodes: Ioannem ego decollauit, quis est autem ²⁵ huius. ²⁶ Quia iste de quo ego talia audio? Et querebat ²⁷ videre eum. ²⁸ Et ²⁹ Herodes ³⁰ Elias est. ³¹ ait ³² pueris suis. ³³ Quem ego decollauit Ioannem, hic a mortuis resur- ³⁴ rexit. ³⁵ Hic est Ioannes Baptistæ, ipse surrexit a mortuis, ³⁶ & ideo vir- ³⁷ tutes operantur in eo. ³⁸ [Nam] ³⁹ cum dies oportunos accidisset, ⁴⁰ die ⁴¹ Quia pro ⁴² natalis Herodis, ⁴³ Herodes natalis sui cenam fecit principibus ⁴⁴ & tri- ⁴⁵ phis a est, ⁴⁶ & primis Galilæe. ⁴⁷ Cũquẽ introisset ⁴⁸ filia ⁴⁹ ipsius ⁵⁰ Herodias ⁵¹ quasi v- ⁵² die, ⁵³ saltauit in medio, ⁵⁴ & placuit Herodi. ⁵⁵ Vnde cum iuramento polli- ⁵⁶ citus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. ⁵⁷ Et ⁵⁸ [cum] ⁵⁹ saltas- ⁶⁰ set ⁶¹ & placuisset Herodi simulque recumbentibus, ⁶² rex ait puella: ⁶³ Pe- ⁶⁴ te a me quod vis, ⁶⁵ & dabo tibi. Et iurauit illi: ⁶⁶ Quia quicquid petieris ⁶⁷ dabo

¶ *Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptiste.* At illa præmonita a matre sua t^o cum introisset statim cum festinatione ad regem petiit t^o dicens: *Volo ut protinus des mihi t^o nic t^o in disco caput Ioannis Baptiste.* Et contristatus est rex. Propter I^o iusurandum t^o autem t^o t^o propter simul discumbentes t^o noluit eam contristare. sed misso spiritu laiore t^o præcipit afferr^o t^o dari t^o caput eius in disco. Misitq^o t^o decollavit Ioannem in carcere Et t^o attulit caput eius in disco: t^o t^o dedit illud puella. t^o t^o puella dedit matri sue. Quo auditio discipuli eius venerunt t^o tulerunt corpus eius. t^o t^o posuerunt illud in monumento. t^o t^o sepelierunt illud. t^o t^o veniens es nuntiauerunt Iesu.

¶ *Et in illo tempore audiuit Rex Herodes Tetrarcha t^o c.* Quod fuerit illud tempus, quo audiuit Herodes famam Iesu patet satis ex sequentibus, nimirum quod circa tempus Pasche tertij, cum iam plus quam totum vnum annum in Gallia Christus prædicasset post traditionem Ioannis in carcerem: vt mirum sit post tempus primum Herodem de Christi factis audiuisset: nisi quod hinc aduerte licet crassam Tyranni huius negligentiam. Quod autem Herodem hunc, quo fuit filius Herodis maioris, Marcus & Regē vocet, cum Matthæus eum vocet Tetrarcham: in causa est, quod Tetrarchatus, quædam potestas erat, regie dignitati non multum absumptis. Sed difficultas est quomodo Matthæus dicat Herodem dixisse pueris, hoc est famulis suis, Iesum esse Ioannem a mortuis redentem, quod & Marcus eum post aliorum sententias auditas assensu affirmasse: cum Lucas dicat eum hæsitasse, & hæsitando dixisse, Ioannem ego decollavi, quis est autem iste de quo ego talia audivi. Ad quod tripliciter responderi potest. Aut enim dici potest Herodem prius quidem hæsitasse, sed deinde confirmatum affirmasse Iesum esse Ioannem, & negasse eum vulgo loqueretur, eum esse Ioannem, ne ad eum concurrerent, & contra se seditionem concitarent: affirmasse autem seorum famulis suis, quibus cōfidentia sententiam suam, atque timorē aperuerit. Verisimile enim est ipsam iam magistimuisse, ne Ioannes ex mortuis resurgens, & potentior effectus ipsum magis argueret, ac eum huiusmodi timore dixisse seorum famulis suis, quod narrat Matthæus. Aut dicende verba Herodis apud Matthæum, & Marcus esse pronuntiata more hæreticis, & interrogatis, ut sit sensus, Num hic est Ioannes Baptista? Nisi ipse surrexit a mortuis? Aut quod eodē serē recidit, intelligenda sit verba Herodis apud Matthæum & Marcum dicta esse per ironiā, vt intelligit Hieronymus. Porro quomodo Herodes, & populus putarent Iesum esse Ioannem a mortuis resuscitatum, aut vñ aliquē antiquorū Prophetarū, omnino ea videtur esse causa, quæ dicta est in t^o cap. Cōcor. 16. Nepe quod pleriq^o Iudeorū quæ de resurrectione

mortuorū ex scripturis didicerunt confundentes cum Philosophorum, & Græcorum dogmatibus crederent παλιγγενεσις & ἡ Ἰουδαίω ἐρημύθη, hoc est iteratā generationē, & t^o rānsimulationē, secun debet mandatum doctrinam Pythagoræ. Simile enim hæresin tribuit Iosephus τὸ μύθηον Pharisæis lib. 2. de bello Iud. cap. 7. itaque Herodes Ioannē creditur resurrexisse a mortuis, non quomodo nos credimus futuram παλιγγενεσις mortuorum resurrectionē in eodem corpore, quod deposuerunt: sed quia anima ipsius aliud corpus esset ingressa. Propter merita autem vitæ antea, credidit ad vitam reuocatum, & tum propter ea merita, tū quod ex alia vita diuiniore rediisset, credidit eum, qui prius nullum fecit miraculum, iam veluti diuiniorem effectum addere opera, quæ essent supra humanas vires. Vnde dicit;

Et ideo virtutes operantur in illo. Per virtutes autem hic oportet intelligere virtutes angelicas, aut potius potestates edendi miracula, vt sit sensus: virtutes edendi miracula sunt in illo efficaces, & vim suam in illo, vel per illum exerunt. Est enim, ἐνεργεσις.

Cum dies opportunus accidisset, die natalis Herodis, t^o c. Opportunitas ista referri potest ad Herodiadem, vt significetur Herodiadem insidiantem Ioanni obseruasse diem huius oportunitatem. Aut referri potest ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam opportunum, & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij Regis natalem, sanctissimi viri morte funestare, luxumq^o ac delicias aulicas crudeli morte inquinari. Cum igitur magno luxu, & fastu cœna natalitia instructa exhiberetur principibus Galilee. Deo sic volente, vt plures haberet sue crudelitatis testes, ingressa est conuiuium puella adulteræ matris inuerecunda filia, quæ nec de matris adulterio, nec de ignominia Patris, ac sibi ipsi illata erubuit, imò & gaudere se demonstrauit: quæque cum pro virginum honestarum morte virorum aspectus fugere debuisset, non solum inuerecundē se omnibus videndam exhibuit, sed etiam indecora, lasciuiaque saltatione studuit delectare conuiuas, histronis vilissimas partes suscipiens, cum Regis esset filia. Quo turpius saltabat, hoc est tripudiabat, & gesticulabatur, quemadmodum in choreis fieri solet (hoc enim significat dictio Græca ἰερὸν ἄδου) hoc magis placuit conuiui, & legi iam bis infano, vt qui præter amorem incestæ mulieris etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, sed superbe, & temerarie dixit puellæ: *Poste à me quidquid volēs, & frustra nō potēs.* Dabo enim tibi, quidquid id fuerit quod postulaueris, modo si hæc certē, & iustitiæ nimis oblitus, vt qui alioqui dicere debuisset, & si iustum fuerit, quod poposceris, atque in mea potestate fuerit, dabo tibi. Quoque maiorem fiduciam adderet puellæ petendi quicquid collibuisse, temulentum, ac superbum promissum iureiurando confirmauit, atque etiā se dimidium regni paratū petētī præbere

significauit. At puella, quemadmodum hanc fabulam instinctu matris agere cœperat, non audeo ilico pronunciare quid peteret, sed egestas e conuiuio consulit matrem. Illa iam nacta occasione ad perficiendi à quo hætenus erat impedita, cum merito hæsitandi locus esset, quid in tam exposita Regis liberalitate esset petendum; sine omni cunctatione docet filiam, petendum esse caput Ioannis Baptistæ: declarans nihil magis animum eius cruciare, quam huius vitam, nec quicquam charius illi esse posse mortem sanctissimi viri; nihil deterrita sceleris vel magnitudinem, vel horrore indigno latitiæ cœnæ natalitiæ. Submouit & hoc mater, ut illa properaret, & sine omni dilatione peteret sibi dari caput Ioannis: metuens nequando feruor animi regij postea refrigereret, ac magis sobrius factus, testibusque iuramenti remotis à promissione resiliiret. Itaque filia nimis ad flagitium docilis, ac morigera ingressa in conclaue, inuerecunde petit sibi dari proinus caput Ioannis, idque in disco, vt ipsum velut missum ynum mensæ regie acciperet. Non enim satis fuit Matri Ioannem occidi, sed caput sibi missum dari voluit; tum vt certior esset cædis ipsius, tum vt illud repperit capiti illo, cuius lingua adulteris illius fuerat reprehensum, scilicet ex illius conspectu satiaret, quasi quæ luxu regie mensæ quantumuis variæ satiari non potuit, sed tantum viri huius iam dudum desiderata morte. Iam autem vide præposteram impij Regis huius religionem. Cum enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem, & vxorem commissa, cum pro re vanissima non horruerit promissionem iureiurando confirmare: hic iam irreligiosi religionem putat se strictissimi iuramenti vinculo ita constricturn, vt non possit negare, quod petebatur iniquissimè, præsertim quoniam tot talibusque testibus iurasset, apud quos noluit haberi periurus: cum potuisset duplici via subterfugere petitionis concessionem, primum dicens se promissione illa generali facta non astringi, nisi ad id, quod esset licitum, deinde dicens etiam a malis promissis, quantumuis iuramento firmatis rescindendam esse fidem. Contristabatur quidem, partim quod Ioannem a parte reuereretur, & horreret virum Deo, & hominibus charum nulla ex causa iusta morte afficere, partim quod seditionem aliam quam à populo mouendam metueret, cum res nota facta esset. Sed vicit hunc maiorē partim libido, & amor incestuæ mulieris, cuius filiam noluit contristare, partim stulta persuasio iuramenti se constingentis, ex cuius adimplerione magis voluit hominibus, quam Deo videri religiosus, vnde dicitur; *Et propter simul discumbentes, noluit eam contristare*, vel vt habent Græci, spernere, aut contemnere. Itaque Herodes petitioni puellæ volens satisfacere, sine mora mittit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occulte in carcere, propter populum scilicet

et, veritus illum publicè supplicio vltimo afficere allatum. que est caput innocentissimi viri, velut missus quidam in disco. Traditur puellæ, puella ad matrem. Horum malorum artificem, & fontem deserit, nimis charius dimidio regni. Cæterū Herodias accepto capite illi illustit, linguam acu transfodiens, que illicitas nuptias arguebat, quemadmodum Fuluia capiti occisi Ciceronis illustit teste Hieronymo contra Rufinum. Porro cum facti huius rumor peruenerit ad Ioannis discipulos, abstulerunt corpus eius, & honorifice dedere sepultura.

*Herodias
abscisso
capiti Io-
annis ille
sit.*

Quinque panibus pascuntur quinque milia

hominum Matthæi 14. Mar. 6.

Luca 9. Ioan. 6.

CAPVT LVII.

Quod cum audisset Iesus, & reuersus à Apostolis conueniens ad Iesum, & renuntiauerunt ei omnia que egerant. & docuerant. Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui que sequebantur eum redibant multi, & nec spatium manducandi habebant. Et post hæc Iesus assumptis illis, & fecisset inde in nauicula. [Et] abiit seorsum in desertum locum qui est Bethsaida trans mare Galilee, quod est Tyberiadis. Et videntium eos abentens cognouerunt multi. Quod cum cognouissent & cum abierunt audissent turbæ. Secutæ sunt eum multitudo magna, quia videbant signa que faciebat super his qui infirmabatur. Et pedes de omnibus eius atibus concurrerunt illuc, & prænauerunt eos. Subijt ergo in monte Iesus & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proxima pascha dies festus Iudeorum. Et exiens vidit turbam multam Iesus & miratus est super eos quia erant sicut oves non habentes pastorem. Et excepit eos & cepit illos docere multa, & loquebatur illis de regno Dei. eos qui cura indigebant, sanabat. Dies autem cœperat declinare. Vespera autem facta est & cum iam hora multa fieret, accesserunt discipuli eius duodecim & diceret illi: Desertus est locus hic, & hora iam preterijt, dimitte turbas, euntes in castella villasque, quæ circa sunt, & diuertant, & inuentiant escas, emant sibi illos cibos quos manducant, quia hic in loco deserto sumus. Et respondens Iesus ait illis: Non habent necesse ire. Vos date illis manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & vidabimus illis manducare. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & visisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum: Vnde ememus panes vt manducant hi? Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt unusquisque modicum quid accipiat. Et dicit eis: Quod panes habetis iste & videte. Et cum cognouissent, illos

¶. dicit: sent. **¶. i** dicit ei vnus ex discipulis eius, *Andreas frater Simonis Petri:* **¶. Quinque** Est puer vnus hic qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces, & duos sed hac quid sunt inter tantos? [Et] **¶. i** illi dixerunt: Non sunt nobis pisces plus quam quinque panes & duo pisces, nisi forte nos eamus & emamus in omnem hanc urbem & escas. Erant autem fere viri quinque milia. **¶. Respo.** **¶. lin.** Qui ait illis: Afferte mihi illos huc. Et praecepit illis vt accumerent ei: bere facerent omnes secundum contubernia super viride foenum. **¶. Non habet** Ait autem: Iesus ad discipulos suos: Facite vt homines discumbant omnes hic per conuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt. Erat autem foenum nisi quin multi in loco. Et discubuerunt omnes viri numero quasi quinquaginta que panes que milia, in partes per cetenas & quinquagenos. Et cum iussisset & duos pisces turbam discumbere super foenum accepit quinque panibus & duobus piscibus aspiciens in caelum benedixit illis, & cum gratias egisset, fregit panes & distribuit discipulis suis panes & poneret ante turbas. Discipuli autem turbis discubebant. Similiter & duos pisces dimisit omnibus & quantum volebant. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis secundum: Colligite qua superauerunt fragmenta ne pereant. Colligerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis autem qua superauerunt his qui manducauerunt. Et iussit reliquias singulis accipere. **¶. Acc.** mentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. **¶. Manduca-** pit ergo Iesus panes parauit. **¶. Illi** ergo homines cum uiderent quod Iesus ferat signum dicebant: Quia hic est uerè propheta qui ueteris est in meo. **¶. in-** **¶. in-** Quod cum audisset Iesus, &c. Cum Graeca tantum habeant autem suuens. **¶. in-** id est, & cum audiisset Iesus, sine aliqua relatione, rectius hoc referretur ad id, quod in praecedentis capituli principio dicitur eisdem quod Herodes arbitratu est Iesum esse Ioannem resuscitatum, vt intelligatur Matthæus interposita obiter interfectione & sepultura Ioannis rediisse ad id ualde coeperat, & sit sensus: Cum audisset Iesum, quod Herodes arbitratu se esse Ioannem. Sic enim intelligit Theophylus. Matthæus ergo qui missionem Apostolorum iam multo ante scripserat, & ob id non potuit ita commodè secessus huius Domini occasione tribuere redditui Apostolorum, tribuit ei existimationi Herodis de Iesu, Marcus uero & Lucas eam tribuunt redditui Apostolorum, quorum missionem paulo ante narrauerunt. **¶. hinc** intelligere debeamus, duplici occasione secessus simul coeuerunt, quæ utriusque etiã Lucas satis significat, cum praemittit ante secessum, Herodæ cupidum fuisse uidere Iesum. Igitur partim propter hoc uod sine ut illius furor declinat, uerum se hominè declarans, sit potius quia ab illo uideri noluit, qui indignus erat uidere, quæ cura se uidere cupiuit partim & multo magis propter reuersos Apostolos secessit Dñs, tum vt illis uanæ gloriae occasionem subtraheret, tum fugidè doceret, quia vt testatur Marcus, vt refocillaretur à tantis laborant.

ribus itineris, & predicationis, ac à turba vndique cõfluente aliquãtenu remissionem haberent, quæ adeo nullum quietè Apostolis ex itinere lassus permittebant, vt nec spatium māducandi haberent. **¶. Et post** hac Iesus assumptis illis secessit inde in nauicula, &c. Quod ultra stagnū locus iute fuerit manifeste patet, nō solū eo quod Ioannes dicit Dñm abiisse trās mare Galileæ, sed etiã multo magis eo quod peracto miraculo Dñs iussit suis, vt trans nauigarent rursū ad Bethsaidā, vt habet Marcus, postquā trans nauigationē uenerūt in terrā Genesar, vt habet Matthæus, & in Capernaū, vt habet Ioā. **¶. Et praeuenerūt eos,** Videtur omnino istud intelligendū de quibus dā ex turba, nō de omnibus, aut magna multitudine: ac Dominum eis suis aliquandiu hæsisse in mari quietis gratia. Auri potius dicēdū illud, praeuenerūt, eos significare turbas citius, quā putassēt Apostoli sibi adfuisse, & occupasse eos inopinatos. Iā quod dicunt Matthæus & Marcus, **¶. Et extens** uidit turbam multam: Magis cōuenit vt intelligatur de exitu à secretis deserti loco, ac secessu Domini, vt intelligatur Dominus turbis uenisse obuiam: quod sanè optimè congruit ei, quod dicit Lucas, **¶. Et excepit eos. Vespere autem facto.** Matthæus uesperam factam dicit & ante miraculum, & rursus post miraculū, cum dimissa turba, nauicula in medio mari iactaretur fluctibus: cum inter duo illa tēpora aliquot horæ necessario intercesserint: sed priore loco uesperam factam dicit, eo quod iam diu esset ultra meridiem, hoc est, quia vt dicit Lucas dies cæperat declinare, & uergere ad occasum, & vt dicit Marcus, hora multa facta erat, hoc est, multum diei præterierat. Posteriore uero loco uesperam factam dicit, eo quod iam sol occiderat, & vt dicit Marcus, sero factum erat. Porro Matthæus, Marcus, & Lucas dicunt Apostolos suggessisse Christo de turbarum dimissione. Ioannes uero uidetur significare Dominum prius de cibandis turbis fuisse sollicitū, cum dicit eum cōspecta hominum multitudine interrogasse Philippum, **¶. Vnde ememus panes, vt manducent hi?** Sed hanc apparentem historiam, & narrationis diuersitatem bene soluit Aug. Docēs intelligendū prius quidē Apostolos Domino suggessisse, ac deinde Dominū dixisse. **¶. Nō habet** necesse, date uos illis māducare. Postmodum Dominū è monte in quo sedebat cum suis sustulisse oculos, ac uidisse turbam multam uenisse, & cōtinuò venire ad ipsum, ac tunc humano more tentasse Philippum. Nec in eo iudicanda est aliqua contrarietas, quod Ioannes Andreā respondisse dicit de quibus panibus, & duobus piscibus, reliqui uero eam responsionē omnibus tribuāt Apostolis, eo quod etiã si solus hoc dixerit Andreas, omnium tamen nomine hoc dixerit. Sic nulla cōtrarietas in eo est, quod Marcus Apostolos dixisse refert. Euntes emamus ducenti denarijs panes, & dabimus illis manducate; Ioannes uero dicit Philip-

Philippum respondisse, ducentorum denariorum panes non suffesturos, vt vnusquisque modicū quid accipiat. Verisimile enim est prius Apostolos hoc dixisse, quod Marcus refert veluti sentientes panes ducentorū denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippū quod illi dixerat magis auxisse: ita vt assereret ne tot quidem panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non voluerunt significare Apostoli eam pecuniæ summam posse sufficere, sed tanta saltem opus esse, quantum satis sciebant Dominus cognoscere apud se nō esse, nō enim, vt quidam intelligit, his verbis significauerūt Apostoli ea de tantū esse pecunie; sed potius non esse tantum, quantum ea turba requireret; quod satis patet ex Luca, qui dicit: Nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas; & subiicit: Erant autem ferē viri quinque milia: significans Apostolos illud de cundo, & emendo escas dixisse præ nimio stupore quod Dominus præcepisset illis turbam tantā cibare. Ita & verba illa Marci sunt accipienda, quasi ex stupore, & per ironiam quandam dicta. Ducenti autem denarij secundum Budei supputationem, efficiunt florenos aureos 25, aut quod idem est Rhenusos 35. Quod autem Dominus etsi maximē moueretur erga turbas misericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quam à discipulis illi suggeretur turbæ necessitas: factum est ob id, vt ne videretur ad miraculi operationem ostentationis gratia proflire; atque vt miraculum ipsis Apostolis & alijs esset commendatius, & testatius. Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego pascā eos, hoc enim arrogantiae videretur fuisse: sed nō habet necesse ire, vos date illis manducare, vt illis se nō habere instantibus magnitudine miraculi notior fieret; & illis impotentiam obidentibus, ipse velut necessitate coactus faceret iam quod futurum erat. Ceterum quemadmodum Apostoli suam sollicitudinem, & misericordiam ostenderunt, cum Christo suggererent turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferit pròptum ad obediendum animum, sed dolent non adesse ipsis facultatem, dum dicunt: Non habemus hic nisi quinque panes, &c. Et per hanc item ipsorum responsonem Apostolos magis præparauit ad miraculi fidem, & admirationem, vt qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascentā innumerabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse, Est puer vnus hic qui habet quinque panes, &c. non est contrarium quod alij dicunt Apostolos respondisse se habere illos panes. Primo enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionem suam Apostolos piscantes vocat pueros dicens, Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Bene autem Dominus Philippum tentans dicit, vnde ememus panes, hoc est, quibus pecunijs,

Ducenti
Denarij.

ex quo loco, quō cum simus in deserto. His enim verbis Dominus omnem viam emendi panes illis oclusam significauit. Quod autem Ioannes tēpus huius miraculi designat dicens, *Erant autem proximum Pascha dies festi Iudaeorum*; Potissimum ob id factum videret, vt ex suppuratione Paschatum, & aliorum festorum Iudaeorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quod ab alijs non fuit significatum Euangelistis.

Et præcepit illis vt accubere facerent omnes secundā cōtubernia, &c. Præcepit Dominus turbas discumbere, idque in sodalitia numero centum, aut quinquaginta: tum vt omnia ordinate, & sine tumultu fierent, tum vt ex huiusmodi distributione numerus manducantū cito percipi posset ab Apostolis, quorum etiam ministerio ob hoc hoc, est, vsus vt ipsi etiam manducates melius aduerteret miraculi magnitudinem, & veritatem. Quod autem Lucas dicit Dominum dixisse: *Facite homines discumbere per cōiuiua quinquagenos*; non est contrarium illi, quod habet Marcus in quibusdam locis dicitur fuisse centenos. Lucas enim partem tantum dixit, Marcus vero totum. Et quod Ioannes dicit numerū virorum fuisse quasi quinque milia, & Lucas, fere quinque milia: non est contrarium illi quod in Marco, & Matthæo legimus eos qui manducauerunt fuisse quinque milia. Primū enim mos scripturæ est, in numerorū descriptione non anxie certū ipsum ponere numerum, nec curare si paulo minus aut plus sit: vt cum annos hominum describit, qui in aliquod mēsis, aut defecerunt aut exuperauerūt. Deinde sciendum apud Græcos in Matthæo, & Marco etiam addi eam distributionem, quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducantium, numerum *ōres*, hoc est ferme, vel circiter. Eadem enim hæc dictio est in omnibus Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse completum. Porro circa panes, & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandū est Dominū quatuor fecisse. Primo enim suspexit in cælum; ipso gestu demonstrans vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundo, vt habet Ioannes gratias egit Deo Patri pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendū præsens miraculum; docens non tantum post sumptum cibum, sed etiam ante Deo gratias esse agendas à nobis. Tertio; *benedixit illis*, nempe panibus. Hæc autem benedictio erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hic non simplex erat, sed efficiens tantum benedictorum multiplicationem. Quarto fregit panes, ac distribuit Discipulis, vt distribuèrent, turbæ. In qua fractione, ac distributione intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio ad eum modū quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eva, *Ena.* & quo hydra farinæ nō deficiebat, nec lecythus olei minuebatur. *z. Reg. 4.* quales

EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.
 les multiplicationem non possumus intelligere, nisi per additionem materiz, idque vel per creationem, vel per cōuersionem. Verisimile autem est hanc multiplicationem panum non solum factam in manibus Chruisti, sed etiam in manibus discipulorum, acque turbaturam. Sic enim miraculum erat & certius, & maius. Ceterum cum iam cibo expleta esset multitudo, iussit Dominus discipulis vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim corpora: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exitum commeatum quinq̄ue panum, & duorum piscium: tum vt & hoc augmento procuraret certitudinem, & admirationem miraculi, tum vt doceret non oportere parcam esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidentes, eamque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus.

**Ambulat Iesus super mare & Petrus. Matt. 14.
 Marci 6. Ioan. 6.**

CAPVT LVIII.

IESVS ergo cū cognouisset quia uenturi essent ut rapere eum & facerem cum regē, * statim t̄ compulsi^a discipulos suos ascendere ▷ in nauiculam, || ut praderent^a eum transfretum^b ad Bethsaidam, † & dimisit^a ipse e^a dimitteret^b turbas. Et || cū dimisset eum abiit & fugit iterum [Et] ^a ascendit^m in montem ^a ipse solus nauim. ^a Ut autem serō factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et precedere cū ascendissent nauim, uenerunt trans mare in Capharnāum. Et dum nebrē iam facta erant, & non uenerat ad eos Iesus. Mare autem, uel pot^a magno flante, exurgebat. † Et cum serō esset^a erat nauis in mediopulum mari. & ipse solus erat tibi^b in terra. ^a Nauicula autem in medio mari iactabat ut fluctibus. ^a Et uident eos laborantes in remiganda. ^a circa quartā uigiliam noctis facta turba erat enim uentus cōtrarius eis) & ▷ circa quartā uigiliam noctis uenit ad eos ambulans super mare. ^a Cū remigassent ergo quasi iuxta uiginti quinque aut triginta, uident Iesum ambulantem supra mare, facto & proximum naui fieri. & uolebat praeire eos. † At illi uidentem ^a quæ eum ambulante supra mare, putauerunt phantasma esse. & timorē in autem runt. [Et] ^a turbati sunt dicentes: Quia phantasma est. & prae timore uigilia re ▷ clamauerunt. ^a Omnes enim uiderant eū, & consurbati similes. ^a Statimque ^a Iesus e^a locutus est cum eis. † ^a Dixit eis: ^a Habetis uidentes fiduciam^m ego sum, nolite timere. ^a Respondens autem Petrus dixit illi. ^a Domine, si tu es, iube me ad te uenire super aquas. At ipse ait: Veni. Et clamauit descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam ut ueniret ad Iesum. Videns uero uentum ualidum, timuit: & cū coepisset mergi descendens, ait: Domine, saluum me fac. Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eū, & ait illi: Modice fidei, quare dubitasti? ^a Voluit enim

ergo accipere eum in nauim. ^a Et ascendit ad illos in nauim. ^a Et cum t̄ dicens ascendissent in nauiculam cessauit uentus, & statim nauis fuit ad d. Ille autem terra in qua ibant. ^a Qui autē in nauicula erant, uenerūt & adorauit eum dicens eum dicentes: Verē filius Dei es. ^a Et plus magis inter se stupebant. eis Non enim intellexerunt de panibus, erat enim cor eorum obtacatum. ^a ▷ ^a Cū et cum transfreti essent, uenerunt in terram t̄ Genesareth. ^a & appli fide tuerunt. Cumque egressi essent de naui, continuo agnouerunt eum. ^a Et t̄. ^a Genesareth cum cognouissent eum uiri loci illius, ^a percurrentes miserunt in nezar ^a obtulerunt ei omnes male habentes. [Et] ^a ▷ ^a ro- uenerunt in grabatis eos qui se male habebant circumferre ubi audiret. Iam eū esset. Et quocumque introibat in uicos, uel in uillas, aut ciuitates in ||. ^a Di- plateis ponebat infirmos. ^a & ▷ depracabantur eū ut uel fimbriam cunquere uestimenti eius tangerent. Et || quotquot tangebant eū, salui fiebant. ^a tigerunt Iesus ergo cum cognouisset quia uenturi essent ut raperent, &c. Di ^a saulifabri xerat Ioānes turbas ut ligno dixisset. Hic est uerē propheta, qui uenit. ^a sum.

turus erat (sic enim uersum uoluerat rectius, quam est) in mundum, quibus uerbis significare uoluerunt Christum esse insignem illā Prophetā, est enim Græcis articulo ^a ωροφάνης quē in Moyle, & alijs Prophetis sibi promissum audierunt, hoc est, esse ipsum Messiam expectatum. Christum enim Prophetam dicunt non ob futurorum, quæ ab eo audierant prædicationem, sed propterea quod ex miraculo intellexerant eum esse datum a Deo hominibus doctorem. Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expectatum illum a Iudæis Prophetam, ut uerē erat, & ex scripturis intellexerat illū fore Regem Iudæorum: hinc iam commouebantur turbæ, vt Dominum etiam vi raptum in Regem suū deligerent, & agnoscerēt. Verum Dominus quoniam iam dudum a Patre Rex erat constitutus, ac natus erat Rex Iudæorum, ab hominibus non debebat Rex fieri, aut ordinari, nec adhuc tempus erat vt a populo, pro Rege coleretur: maximē quod Regnū Messie isti somniant regnū esse terrenū, & corporale quale fuit regnū Dauidis. Ideoque vt turbatum temerarium, insipiens, & seditiosum factum impediret, & Regni sui manifestationem suo tempore referuaret, Dominus discipulis dimissis primū, ac deinde etiam turba abiit in montē, secedens ē turba: hoc suo recessu docens popularem laudem non esse. Pañtoribus affectandam, sed fugiendam. Non fecerit autem Dominus, ut inerti vacaret otio, sed vt orationi intentus esset, cui & tēpus, & locum conuenientem delegit pro suo more, nimirum extra turbam, in montē, & in nocte orans ac docens prædicatorem a prædicatione & externo ministerio ad orationem debere confugere, eaque se ab externis occupationibus in Deo colligere, ac munire contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectū prædicati uerbi Dei in auditoribus. In eo autē quod dicunt Matthæus, & Marcus Dominū cognisse suos, ut præcederet eum

cum trans fretum; significatur & Dominum festinasse vt à turbis dimitti posset, & Apostolos ab amabili Domino inuītē diuelli potuisse: tum quod cuperet illi semper adeste, tum quod sua nauilum vellent transuehere: præterquam sciebant ibi nullam aliam esse, qua transuehi posset. Quod autem Ioannes postquā dixit Dominum fugisse, vel vt habent Græca, fecisse in montē de discipulis subiungit; *Vt autem sero factum est, descenderunt Discipuli eius ad mare;* Interlegendum est Ioannem illud dixisse recapitulando, vt annotauit Aug. sicut & quod sequitur: *Et cum ascendissent nauem venerunt trans mare in Capharnaum,* Dicitur et præoccupando. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioannes ei, quod dicit Marcus præceptum fuisse discipulis, vt præcederent ad Bethsaidam. Interlegendum enim Ioannem non delignasse primum locum in quem venerint post transfretationem, sed cum in quem venerunt ex Bethsaidā & alijs aliquot vicinis locis.

Et tenebra iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus mare, Obseruandum quod dicit Marcus, Dominum cum iam descendisset rursus de monte, & staret solus in littore vidisse, et tenebre esset, Apostolos laborantes in remigando, cum nō videretur ab eis. Eo enim docemur, quod quanquam ad tempus Dominus videretur suos destituere, eosque relinquit in multis periculis, & laboribus, nequaquam tamen auertit oculos suos ab eis, sed eorum labores considerat, etiam si seipsum illis necdum ostēderet. Itaque & hanc tandem suos accedit opem illis laturus, sed priusquam id faceret, rursus alia ratione timorem illorum auget, vt eorum fidem magis probaret, & suam virtutem declararet. Ideo enim ambulando super mare, ac simulando se eos velle præterire, permisit eos esse mare se esse phantasma, hoc est, spectrum, & terribilem tumidum quod, quale in nocte apparere solet, ex dæmonis illusionē: crederet non posse fieri, vt graue, & solidum hominis corpus liquidum elementum sustineret, ac ob id vulgari timore ac vano exclamauerūt instar trepidorū & timidorū. Vbi autē hæc cōtigerint ostendit Ioannes dicens, cum remigassent ergo stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum, &c. Quo significat eos ementorū fuisse plusquam dimidium lacus, siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Cum ergo Dominus duplici iam ratione fidem suorum tentasset, nempe immittendo tempestate, & vana spectri nocturni existimatione, quorum illud verum periculum afferēbat, istud vanum timorem incuriebat: volens eos simul & à periculo, & à timore liberare, statim allocutus est eos ac voce illis non ignota significat quis sit à cuius apparitione sibi metuebant, ego inquit, sum, nolite timere. Communi quodēdem more dicit, Ego sum, quomodo solemus trepidos compellere.

qui nos ex voce agnosceere possunt: sed tamen quodam modo primum illi sui dicere ego sum: non subiungendo quis sit, vt qui fuerit is, qui olim dixerat Moyse, Ego sum, qui sum.

Respondens autem Petrus dixit; Domine si tu es, iube me. Ex verbis Petri liquet quantus fuerit in eo feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit, Ora Patrem, & deprecare, sed, iube: credens quod non solum ipse super mare posset ambulare, sed etiam alijs solo iussu hoc præstare. Deinde non dicit, iube me ire super aquas, sed venire ad te: significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorē solum. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus dixit, si tu es: Dominus vt se esse comprobaret quem videbāt, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret, iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit, solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Porro vt ipsemet Petrus cognosceret, quā fides illa, quæ eum fecit ambulare super aquas, mirra adhuc in ipso esset, & alia rursus occasio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiam, & benignitatem in eos, qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: minus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immittit ventis tempestate sinit incidere in metum, & periculum submersionis. Verum periculum ex diffidentia natum rursus excitauit signiculum fidei, ita vt clamaret dicens: Domine saluum me fac: nihil scilicet addubitans quin posset saluari. Hic Dominus primum Saluatoris officio fungens, extendens manum apprehendit eum, & deinde doctoris officio fungens, ait illi: Modice fidei, &c. Significans quod nō ventis immittio, sed illius modica fides periculū operata fuisset.

Voluerunt ergo eum accipere in nauim. Ioannes non negat (videri enim possit esse aliquis scrupulus in eius verbis) Christum ascendisse in nauim, sed tātum dicit, voluerunt eum accipere in nauim, vt significaret Apostolos cum adhuc longe essent à terra, voluisse Dominum recipere in nauim, vt solito more cum illis nauigaret vsquedum peruenirent ad terram, nō tamen necesse fuisse, vt solito more nauigando peruenirent ad terram, eo quod notio quodā miraculo subito nauis fuerit ad terram. Itaque secundum historiā mox cum Christus Petrum crexisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit; & nauis terræ appulsi: duplici scilicet miraculo factis à Christo. Post quæ, qui erant in naui accesserunt, & prosternētes se, adorauerunt eum dicentes, Vere filius Dei es, significantes se credere ipsum esse Messiam, & per hoc quod dicunt, verē significantes ipsum nō tantum secundum opinionem, sed secundum veritatem esse illum singularem Dei filium in Scripturis promissum. Quod autē dicit Marcus, *Plus magis, hoc est vehementer valde, vel vehementer supra modū*

(nam Græcè est λίαν ἐκ περισσοῦ; hoc est ad verbum valde ex abundanti) intra se stupabant, & non intellexerunt de panibus, quia eorum fuit obsecrati: non est contrarium ei quod dixit Mattheus agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim non vult significare post peractum miraculum istud, cor eorum sic fuisse obsecratum, vt non possent dignè de eo sentire, sed quod tanta essent miracula, quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cum longe prodigiosius esset, quod tantulo cibo paussit tantam multitudinem, hoc est, quod non sic agnouerant, & stupebant Christi potestatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo, quod ambulauit super vndas, & tempestatem sedauit.

Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth. Videtur, quæ hic narrat Mattheus, & Marcus non omnia eodem illo die contigisse, quo Dominus cum suis applicuit: sed Euangelistas paucis complexos fuisse, quæ variis diebus contigerunt, significantes quomodo iam in fide profecerit multitudo, que non iam ipsum in domos suas trahunt, nec precantur, vt prius, manas impolitio nē, neque verba iustum exigunt, sed tantum fimbriæ cōtractum idē, forte permoti exemplo eius, quæ sanguinis profluuio laborauerat.

Differit de manducando pane cælesti. Ioan. 6.

CAPVT LIX.

ALTERA die turba que stabat trans mare vidit que nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non intrasset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abissent alia verò superuenerunt naues a Tyberide iuxta locum ubi manducauerant panem gratis agites Deo. Cum ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius ascenderunt in nauiculas & venerunt Capharnäum querentes Iesum. Et cum inuenissent eum trans mare dixerunt ei: Rabbi, quando hic venisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, qui credit in me, non quia vidistis signa: sed quia manducauistis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam eternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus quod credamus tibi quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de celo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de celo, sed pater meus dat vobis panem de celo verum. Panis enim verus est qui de celo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad

eum: Domine da vobis semper panem hunc. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Sed dixi vobis quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me non rejiciam foras: quia descendit de celo non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hæc est autem voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo: sed resuscitem illum in nouissimo die. Hæc est enim voluntas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis qui de celo descendit: & dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de celo descendit? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Noli e murmurare in inuicem. Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a patre & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de celo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de celo descendit. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuat in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis suam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo. Sicut enim pater me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuat propter me. Hic est panis qui de celo descendit: Non sicut manducauerunt patres vestri manna & mortui sunt. Qui manducat hunc panem viuat in æternum: Hæc dixit in synagoga docens in Capharnäum. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt: Dura est hæc sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius? Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datus a patre meo. Ex hoc multis discipulo-

viam eius abierunt vtrō, & tam non cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos nullis abirei Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus Verba vitæ æterna habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei. Respondit ei Iesus: Nōne ego vos duodecim teui, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote. Hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

Altera die turba, qua stabat trans mare vidit quia, &c. Altera die positum est pro postero die, est enim Græcè ἐπιεσθίων, De inde pro gratias agentes Deo Græcis est εὐχαριστοῦντες, ἢ εὐχαριστοῦντες, hoc est, gratias agente Domino: vt gratiarum actio non referatur ad turbam, de cuius gratiarum actione nihil prius dictum est, sed ad ipsum Christum, quem supra dixit Ioannes egisse gratias. Addita est autem ab Euangelista illa pars, gratias agentes Domino, vt significaret de qua panum manducatione loquatur.

Et cum inuenissent eum trans mare dixerunt ei Rabbi, &c. Quoniam vanam quærebant questionem, ex cuius responsione nulla consecutura erat vtilitas, nec continebat ipsummet Dominum exponere modum quō eo aduenisset: non respondet Dominus questioni, sed factō eorum, qui quærebant eum, & respondet panum blandè, imò cum reprehensione, ne videretur capi eorum blanditijs, & vt eximeret animis eorum hæsternam cogitationem, quæ agitauerunt eum rapere, & facere Regem.

Amen, amen dico vobis, queritis me, non quia, &c. Verba hæc Domini commodè sunt intelligenda in hunc modum: Queritis me, nō quod signa videritis, & ex his persuasi sitis diuinam in me virtutem, & à Deo vobis missum doctorem, à cuius proinde doctrinæ, & verbis vobis pendendum credatis. Hoc est enim querere Christum propter signa, querere illum propter diuinam eius virtutem, & auctoritatem, quam miracula ædita significabant.

Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitâ æternâ. Reprehensionis subiungit doctrinam, eamque oportuna. Illud autem operamini cibum, hunc habet sensum operam vestram, & laborem hæc impendite, non vt assequamini cibum pereuntem, sed cibum semper permanentem. Dicit autem operamini vt ad similitudinem cibi corporalis, qui operando acquiritur loqueretur de vobis anima, ac significaret, labore, opera, ac cura nostra parari cibum animæ, sicut paratur cibum corporis. Cibum qui perit, illum vocat de quo Matth. 25. qui in ventrē vadit, & in secessum emittitur, qui proinde non potest in æternum satiari. Cibum qui permanet in vitam æternam, cibum est incorruptibilis, perducens ad vitam æternam. Voluit enim Dominus his verbis non interdicerē curam corporalis cibi (vt quidam hinc intellexerunt) sed docere preponendam illi esse curam cibi spiritualis, & illum obiter curandum, hunc

tem toto animo querendum, atque vt sine omnium operationum quomodo hi contra quos hæc dicit quærebant cibum pereuntem, Vt autē scirent à quo cibum hunc querere deberent, subiicit;

Quæ filius hominis dabit vobis, De se modestè loquens in terra per sona, & filiū hominis nominans, ac significans se nō venisse ad pacē dū corpora, sicut illi quærebat ab eo paci, sed ad pacendum mentes. Et quoniam mirari poterant audientes, quomodo ipse qui Filius hominis, hoc est homo erat, posset dare cibum permanentem, in vitam æternam subiicit; Hunc enim Pater signauit Deus. Græcis est ἐφ' ὧν ἔλεγε, id est, sigillauit, quod Chryl. simpliciter interpretatur, sigillauit, hoc est, veluti sigillo suo apposito, voce sua caelesti, & miraculis confirmauit, & declarauit auctoritatem eius, ostendens quis sit, & quod possit dare cibum hunc permanentem.

Dixerunt ergo ad eum; Quid faciemus, vt operemur opera Dei? Nil, quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operandis Dominus dixerat, sed tantum de operando cibo permanente & tamen hi inferunt; Quid faciemus vt operemur opera Dei? siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, siue potius quia intellexerunt ex eo quod dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere, & labore curandum illum cibum, non posse cibum operari, & curari operibus humanis, sed operibus diuinis. Nam huic intelligenti consonat responsio Domini, qua significatur nō quod opus Dei sit cibum permanentem, sed quo opere curatur & acquiritur cibum permanentem, qui est Christus. Quoniam ergo Dominus dixerat operandum esse cibum, & illi de operibus Dei questionem intulerunt, bene Dominus imitatus illorum questionem respondet;

Hoc est opus Dei, &c. Illi quidem de operibus Dei quæsierunt, Dominus vero singulariter de vno opere Dei respondet, per quod lex Evangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, fecerintur à lege Moysaica, quæ factorum dicitur. Perinde ergo est, ac si dixisset: Non illa sunt opera, quæ Deus à vobis nūc potissimū exigit, quæ Moyses vobis præcepit de Circuncisione, victimis, & ceteris: sed hoc est singulariter Deo gratū opus, hoc peculiariter nunc à vobis exigit;

Vt credatis in eum, quem misit ille. Credere enim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quod fides Dei sit donum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit & illi gratum est.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus, &c. Sensus est; Vis vt nos, qui Moysi credimus, etiam tibi sicut illi credamus ac vt Magistrum à Deo datum recipiamus: quod ergo tu facis signum auctoritatis tibi à Deo datæ declaratiuum; quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum, omnibus verbis tuis fidem habeamus? Porro Manna, vox est Chaldaea. Nam Manna Hebraicè dicitur Mam, quo nomine appellatus est cibum ille, quod vox Chaldaea. Hebraici aliti sunt in deserto 40. annis, eo quod eum primum cida.

bus ille à populo visus esset dixerant. Man hu!

Dixit ergo eis Iesus; Amen amen dico, non Moyses dedit vobis, &c. Quoniam tantum faciebant vetus illud Manna, vel ob id quod in scripturis vocetur Panis cæli: contra Dominus illud extenuat, & deprimat in comparatione panis, quem Pater iam mundo offerret; cumque solita asseueratione, vt de re graui, ac probè animaduertenda locutus esset respondit;

Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de celo. hoc est panem verè celeste, quique propria locutione e celo datus, & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit, quod Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cæli, quamuis id negare potuisset: sed quod ille panis non verè fuerit e celo; impropria autem locutione e celo datus dicitur, quia licet ex aère pluebat; quomodo volucres aëris, aures cæli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersariua; *sed Pater meus dedit vobis panem de celo verum.* Inde enim pater prius Dominum negasse voluisse, Moysen dedisse panem de celo verum. Porro adiectiuum verum hic dicitur, non vt opponitur falso, nam & Manna hoc modum fuit verus panis: sed vel vt opponitur figurato, & umbratili, vel potius, vt opponitur imperfecto, & ei, quod solum per participationem est aliquale: quomodo Ioannis vltimo Christus dicitur verus filius Dei, & mox postea dicit carnem suam verè esse cibum, &c.

Panis enim verus est, qui de celo descendit, &c. Si legatur panis Deo quomodo & Græca, & vetustissima habent exemplaria Latina hac sententia declaratur, quod dixit solum Patrem dare panem de celo, & verum panem, quia scilicet panis qui de celo descendit, & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis, quàm Dei, qui est in celo, non potest dici panis humanus vel terrenus, sed tantum diuinus: legatur, Panis verus est, explicatur conditiones panis veri, quibus distinguitur à Manna, & quouis cibo corporali. Explicantur autem conditiones duæ, Altera cum dicitur, qui de celo descendit. Nam Manna nec est e celo proprie, sed ex aère, nec descendit proprie, sed tantum dicitur datum de celo, cum descendere proprie siturum, quæ per se mouetur, Altera cum dicitur, & dat vitam mundo: quæ verba etiã dupliciter separatur panis Dei, & panis verus à Manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primo quidem per illud quod dicit, dat vitam, absolute scilicet, & caelestis sicut e celo descendit. Secundo per hoc quod addit, mundo. Nam Manna non datur mundo, sed vni populo Israel dari est in cibum; panis autem verus vitæ pro mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispensatur.

Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc, &c. Quosdam Samaritanos xvi. dictum est, qui biberit ex hac aqua non sitiet usque, secundum corpus illud accipiens, & carere indigentia volens usque; Domine da mihi de hac aqua sic & isti sensibile, adhuc panem

somniantes dicunt, Domine semper da nobis panem hunc, qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quod non semel, sed semper eum sibi dari postulant, tum ex eo quod postea dicit Dominus eos non credere.

Dixit autem eis Iesus; Ego sum panis vitæ, &c. Hoc est, panis verè viuificans, & vitam largiens. Est enim Hebraica phrasis. Declaratur autem se esse panem, & modum item aperire volens, quod panis hic obtineri possit, subiicit.

Qui venit ad me non esuriat, &c. q. d. Quicumque alius panis non est panis vitæ absolute, nec est panis verus, quia non tollit absolute famem, non tollit sitim in æternum, sed tantum ad horam: ego vero tollo famem absolute, quia in æternum. Cum autem conuenientia sermonis videretur exigere vt diceret, qui manducat me, non esuriet, dicit hic in principio, qui venit ad me, & qui credit in me: vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi, & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad cogitandum, & panem de quo loqueretur esse spirituales, & item manducationem illius. Cumque prius dixisset, qui venit ad me, postea dicit, qui credit in me, vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirum credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus. Et cum tantum dixisset se esse panem vitæ, non autem potum, declarat tamen se non tantum tollere famem, sed etiam sitim: vt intelligamus ea, quæ sunt diuisa in alimentis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali, nec esse hic eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatem. Non esuriet enim, nec sitiet fidelis, quia nullus ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita: quia cognitio Christo, & bonis, quæ per ipsum est affecturus, nihil præterea magis gnopere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conquiescet appetitus ipsius.

Sed dixi vobis: quia & vidistis me, & non creditis. Significare voluit Dominus his verbis dixisse se prius illis, quod vidissent illum, nec tamen crederent. Et si quaeratur quando id dixerit illis. Dicit potest, dixisse quidem illum ipsi aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis cum diceret; Quæritis me non quia vidistis signa, &c. Hoc enim erat dicere, vidistis me, & non creditis.

Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, &c. Absolute & in neutro genere dicit omne, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, est ab æterno eos prædestinasse in numero electorum, & in tempore eos vocare inter electos, & filios Dei. Hi ergo proculdubio venient ad Christum, nec alij præter hos ad Christum fide, & dilectione perseverante venire possunt. Quos enim prædestinavit, hos & vocauit, &c. Sicut autem prædictis verbis significauit infallibile esse

domum Patris: ita sequentibus significat infallibilem esse expectationem venientium ad se.

Et eum, inquit, qui venit ad me non eijciam foras. Vel vt habet *Grecæ*; non eijcio foras; hoc est, non abijcio a me, mea cura non destitutam, sed suscipiam, alam, viuificabo, & saturabo. Quo autem venientes, & credentes in Christum securi sint de tua receptione, subijcit in illius confirmationem.

Quia descendi de celo non, vt faciam voluntatem meam, Sed voluntatem eius, qui misit me Hinc ergo patet, quod non reiecit eos, qui dati mihi à Patre venerint ad me, cū voluntas eius sit, vt illos recipiam. Quomodo autē illud non vt faciam voluntatem meam, sit intelligendum, dictū est in cap. Cōcord. 36. circa illud Iohannis; Nō quero voluntatē meā, sed voluntatē eius, qui misit me, &c.

Hac est autem voluntas eius, qui misit me Patris, &c. Huiusmodi Syllogismum hic indicat Saluator. Veni de celo vt faciam voluntatem Patris mei. Sed voluntas eius est, vt omne quod dedit mihi non perdam, hoc est, non sinam perire, sed recipiam & resuscitem in nouissimo die: ergo omne quod datum à Patre venit ad me recipiam, & non abijciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo, omne quod dedit mihi non perdam ex eo, pro eo quod est, ex quo ni eo, quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hic, & sequentes in sequentibus, tum quod in resurrectione demum electio consummatio, & vita ex omni parte beata expectatur, tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare posset, quomodo dicat mihi perire eorum quæ Pater illi dedit, & vitam æternam credentibus promittat, cum illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternā, vt iam quidem viuant secundum Spiritum, & licet secundum corpus moriantur, aut potius dormiant tamē resuscitandi sint in nouissimo die, quādo iā secundum spiritum simul & corpus victuri sunt in æternum gloriosissimā vitam ita vt ob spem istā resurrectionis corporalis eorum mors, nō sit rē mors dicēda, sed somnus. Dicitur autē dies resurrectionis, & iudicij, dies nouissimus, quia ille erit finis tēporis, iuxta illud: Iurauerunt viuentē in secula seculorum, quia tēpus nō erit amplius. Ceterum cū subditur Hęc est enim voluntas Patris, &c. Explicatio est, & repetitio præcedēis sententiæ differens ab illa in hoc, quod in illa explicabatur voluntas Patris respectu datorum à Patre, in hęc vero respectu venientium ad Christum, hoc est, credentium in illum.

Murmurabāt ergo Iudei de illo quia dixisset, ego sum panis, &c. Iudæi (nam hic etiam Galilæa vocantur Iudæi) vt erāt carnales, & spirituum rerum minimē capaces, cum intelligerent ademptū esse spem passus corporalis, cuius spe hæctenus ferebant sermonem vt auerteret ad calumniam & murmur: cum quæ prius eum receperat

pro expectato Messia, & Regem eum facere voluissent, iam velut humilē contemnunt, nec aliud possunt credere eum esse, quam purum hominem communi more genitum. Porro cum dicitur, Murmurabant de illo, quia dixisset, &c. Illud, de illo, quia dixisset, dupliciter potest accipi. Vel de illo scilicet Domino, vt sit, murmurabant inter se propter Dominum, quod dixisset, vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset, &c.

Respondit ergo Iesus, & dixit eis; Nolite murmurare &c. Cōpescit Dominus murmur Iudæorū, subiungens neminē credere posse in se, nisi cui hoc à Patre datū fuerit, vt sic qui pro ipso erant (erāt enim aliqui in illi turba) scirent se non debere cōtendere cum Infidelibus, & Infideles scirent causam, quare non possent capere verba eius, sed conera eum murmurarent.

Nemo inquit potest venire ad me. Hoc est, credere in me nisi Pater meus sui spiritus afflatu traxerit eum ad me. Quid autem hoc loco sit trahere, Dominus ipse mox exponit cum subijcit. *Omnis qui audiuit a patre, & didicit, venit ad me.* Audire ergo à Patre, & ita trahi a patre vt homo perdiscat, id est, cum trahi à Patre. Non trahit igitur Pater ad filium homines velut homo lignum aut saxū post se trahit, sed ita vt (si modo sacra prophetis componere licet) herculem Gallicum fabulæ memorant homines attraxisse cathenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, sed ijs laxis: quo significabatur illos solitos fuisse atrahi, oratione Herculis per suasos, ac ita persuasos, vt iam vltro accurrerent. Vt igitur nemo persuadet certius quā Deus: ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere simul liberiores & lubentiores. Quo enim certius, & plenius hominibus vtilitas ingens in re aliqua ostenditur, eo redduntur animo in eam rem proniores, & ardentiores. Quare cum Pater suo spiritu monstrat mentibus hominum Christum esse hominū Saluatorem, & in eo æternam hominum scelicitatem sitam esse, vt non possint non cupidissime illum amplecti: trahit quidem eos, & potenter sanē; sed simul tam liberē, vt in nullam rem sua sponte ferantur cupidius. Non tamen trahit tantum ostendendo, & docendo quod omnes desiderant, aut suadendo, & persuadendo sicut homo: sed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad credendum in Christum & amandum eum.

Est scriptum in Prophetis: erunt omnes docibiles Dni, &c. Auctoritate Scripturæ declarat tractum paternum esse necessarium, ac simul declarat, quis sit tractus Patris, illius scilicet interna doctrina, & persuasio. Est autē testimonium hoc potissimum desumptum ex Isaie. cap. 54, cum dicitur; Viueres filios tuos doctos à Domini no supple, dabo, vel ponam, quod præcedit. Proinde cum dicitur est scriptum in Prophetis, pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est Prophetis pro Propheta. Aut Prophetis ideo di-

Dies Resurrectionis, dies nouissimus.

dtum est, quia istud non solum in Isaiâ, sed etiam in alijs Prophetis salte secundum sensum inuenitur, & maxime Ierem. 31. cū dicitur: Dabo legē meā in visceribus eorū, & in corde eorū scribā. &c. Huius autē Prophetiæ, & erunt omnes docibiles Dei veteris & noui Testamenti, quā sequitur Aug. super Ioannem, vt sic intelligatur. Omnes regni Dei homines, vel omnes Ecclesiæ filij. Nam sic intelligendū est locus ipse docet, vnde hoc potissimum est desumptum. Non enim dicitur in Isaiâ vniuersos docēdos à Domino, sed vniuersos filios tuos ponam doctos à Domino. Loquitur autē Beatus Hieronymus ad Galatas. Ex hac ergo scriptura Dominus ad suum propositum infert: Omnis ergo (nam coniunctionē illatiuam habet Græca) qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. Dicit, qui audiuit, & didicit. Nam sunt qui audiunt Patrem nō solum foris sed etiam intus docentem de filijs, qui tamē à Patre nō discunt: vt quibus nō persuadetur Iesum esse Dei filiū Saluatorem mūdi. Ne autē quoniam dixit aliquos audire, & discere à Patre, putaretur Pater esse nobis bilis illis, quemadmodū magister videtur ab his quos docet, subijciuntur supple hæc dico, quod Patrem viderit quisquā, sed is tantum qui est à Deo vidit Patrē, hoc est, ego solus qui à Patre natus sum, aut ab eo sum missus in hunc mundū, vidi eum, ea scilicet ratione, qua dictū est supra debere intelligi illud: Deū nemo vidit vultu quā. Significare ergo voluit Dominus eos qui à Patre audiunt & discunt, arcana quadam ratione ab eo doceri nēpe per afflatu spiritus sui, & dicitur quāuis non sine medio sensibilis vocis eius, per est à Deo, aut eorum quos ille instruxit.

Amen. amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Hæc dicitur superius voluntate patris esse, vt omnis qui credit in filiū habeat vitam æternam: id ergo ita se habere solita asseueratione confirmat dicens: Amen amen dico vobis qui credit in me habet vitam æternam. Vbi quæ e non dixerit habebit vitā, sed habet, & quomodo id verum sit: dictum est in cap. Concord. 21. circa illud Ioannis Qui credit in filiū habet vitam æternā, & in cap. Concord. 36. circa illud Ioannis, Qui verbum meū audit, & credit ei, qui nō sit me, habet vitam æternam. Quoniam autem Iudæi de suo manserunt superbiebant, & sentiebant magnifice: rursum Dominus ad distinctionem illius, & omnis cibi, vocat se panem vitæ ac explicat eum: iam inter mānā, & se, ponit differentiam, quod attinet ad propter vitam. Sed oritur hic difficultas, de qua morte intelligi debet, quod dicitur, Patres vestri manducauerunt mānā, & mortui sunt. Nā si intelligatur de morte corporali, nō constabit differentia inter manducantes manna, & panē vitæ manducantes, cū etiam hi moriantur sicut illi, si verò de morte spirituali, falsum est omnes non fuisse mortuos, qui manna māducauerunt: Comederunt enim illud etiā iusti Moyses, Aaron, Iosue, &c. Optima autē, & facillima solutio.

soluendæ huius difficultatis via est si non tam verba Domini spectauerimus, quā scopum, & intentionē eius, & secundū illā verba eius interpretati fuerimus. Est ergo domini intentio proculdubio, hoc negare de Manna, quod panī vitæ conuenire affirmat, hoc est, negare manna potuisse à morte præseruare, & vitā æternam manducantibus præstare, quod sibi cōpetere asserit. Itaque hanē Domini intentionē significabunt eius verba si illud affirmatiuū mortui sunt, exponatur negatiuē per non vixerūt per illud manna, non cōsecuti sunt per illud vitā æternam. Iā enim pulchrè constat differentia quā Dominus voluit significare, hæc scilicet: Per manna, māducentes nō sunt cōsecuti ne morerētur, sed haberēt vitā æternā: manducantes autē me cōsequuntur per me ne moriantur, sed habebunt vitam æternā. In hac ergo differentia, sicut & in toto textu, sermo est de morte absolutē, de morte scilicet corporis & Animæ, qua vtraque moriuntur, qui Christū non manducāt, neutra autē moriuntur, qui manducant. Quoniam autē Dominus de pane vitæ in superiori sententia obscurius locutus est in tertia persona, ideo eandem iam explicatius effert:

Ego sum panis viuus, &c. Cū prius dixerit bis Ego sum panis vitæ. Hoc est vitā largiens: nunc dicit, Ego sum panis viuus vel, &c. *Panis est* vel vt habent Græca *ὁ ἄετος ζῶν*, hoc est, panis viuens, vnde videtur hic viuens positum, pro viuificans *ζῶν* scilicet pro *ζωοποιῶν*. Aut potius per hoc quod dicit se panem viuum, vel viuentem, significat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideo se posse viuificare, quia vitam in se habet, & contra manna ideo nō posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam. Sicuti autem aptissimo tropo se panem vocauit, eo quod conditiones panis ei perfectissimè conueniant, quæ sunt viuificare, alere, & tollere famē, ac satiare: ita aptissimè credere in se vocauit manducare se. Per fidem enim panis hic non simpliciter sumitur, sed velut dentibus quibusdam mastigatus, dum probè quis sit, & qualis expenditur, & veluti frangitur, traicitur cū quadā gustus spiritualis delectatione in viscera animæ nostræ, ac incorporatur nobis: ita vt nobis per fidem arcano modo vnitus Christus habet secundum diuini Pauli, in cordibus nostris, eaque sua presentia viuificet, alat, omnique ab eis esuriē pellat, dum & inopiam necessariorū ad vitam, & desiderij omnium aliorum bonorū aufert. [Porro sic dictum est. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuēt in æternū, quomodo supra dictum est. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo nō sitiet in æternum, &c. Nimirum quia qui semel ex hoc pane manducauerit, viuēt semper, quātū est ex parte panis ipsius. Quod enim aliquis à vita illa excidit, nō est ex panis illius imperiā, sed ex defectu liberi arbitrii panem illum vel relinquētis, vel amittentis.]

Et panis quē ego dabo caro mea est pro mundi vita Quod de se pane fr

non aliter loquatur quam superius (quod tamen vult Chryl. Theophyl. & plerique recentiores) omnino ex eo videtur, quod cum mox dixisset, Ego sum panis manducauerit ex hoc pane, &c. mox subiicit, Et panis, quem ego dabo, &c. que sic biefctio non indicat eum iam de alio pane loqui, sed explicatius vel le ostendere quomodo, & per quid ipse, qui se hactenus panem vocauit, sit panis vitam hominibus largiens. Itaque quoniam haecenus dixit se panem vitae, qui de caelo descendit, & credentibus in se promisit vitam aeternam: ne intelligeremus sufficere eam fidem, qua credere vitæ a caelo descendisse, & verus esse Deus, inserto sermone de carne, & sanguine suo, vt intelligeremus necessarium etiã esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hæc est enim fides, qua manducamus panem vitæ, nimirum qua credimus Christum & verum esse Deum, & se hominibus tradidisse pro nobis carnem suam, & sanguinem. Nec Christus in toto, hoc capite se panem vitæ vocat, nisi ratione vtriusque simul scilicet & diuinitatis, & humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & Deus factus, & homo pro hominibus passus: ita non vocat se peculiariter præ Patre & Spiritu sancto panem vitæ, nisi quatenus Deus exiit per humanitatem in cruce passam credentes viuificat. Quod autem bis dicit, dabo, vt habent Græca, vel ob id fecit, vt primo dabo, significaret se daturum carnem suam in cibum, quando per Spiritum suum docturum esset se nos immolatione carnis suæ redemisse, altero verò, dabo, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum vita.

Litigabat ergo Iudæi aduersicerni dicentes, Quomodo potest, &c. Significatur his verbis inter auditores ob verba Domini non intellecta, de quorumque intellectu non ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse disensionem: alijs aliter atque aliter interpretantibus, quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum carnaliter intellexerunt, quasi particulatim carnem suam Dominus edendam daturus esset, more communis carnis: eius verba tanquam friuola, & falsa per arrogantiam rejiciunt, illud suum Iudaicum Quomodo obijciunt.

Dixit ergo eis Iesus, Amē Amē dico vobis, nisi manducaueritis, &c. Dominus non ignarus de qua re disceptarent, non ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducandum, nã id ex superioribus intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum, & impossibile, hoc nunc confirmat esse necessarium, vt vel sic humilitati conuerterentur ad requirendam dictorum intelligentiam. Ceterum quod non debeat locus iste intelligi secundum præcipuum Domini intentionem de manducatione Sacramentali, primum

ex eo apparet, quod prius dictum est, ex verbis Domini superioribus, omnino videri idem esse manducare se & credere in se. Secundò ex eo, quod si de ea intelligatur, sententiæ sequentes non erunt vniuersaliter vere: Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, & qui manducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in illo. Opus enim erit in his semper subintelligere, digne: quod tamen non potest intelligi in præcedentibus sententijs, vt cum dicitur, hoc est panis de caelo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Nã si intelligendum sit, si quis dignè manducauerit, iam non constabit differentia inter manna, & panem vitæ. Nam & illud dignè manducantes, non sunt mortui secundum Augustinum. Proinde intelligendum est ibi eum qui indignè manducat panem vitæ in Sacramento, non vere manducare ex illo pane. Cum ergo vel non catholicè (Hæretici enim hinc volunt demonstrare Eucharistiam necessariò sumendam esse sub vtraque specie) vel non satis commòdè (vt iam ostendimus) locus iste intelligi possit de manducatione Sacramentali, nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Aug. hunc locum intelligit de carne Christi mystica: restat totum hunc locum convenientissimè intelligi de manducatione spiritali, quæ est per fidem in carnem traditam in cruce, & in sanguinem effusum pro nobis, quomodo vt intelligatur, & præcedentia, & sequentia satis exigunt, & sic cessant omnes difficultates, quæ oriuntur, si de Sacramentali manducatione accipiatur. Quod autem sancti Patres locum hunc vt in plurimum interpretati sint de manducatione Sacramentali: factum est ab eis per extensionem & accommodationem valde vtilem simul & aptam. Vtilem dico videlicet ad excitandum auditores, & lectores ad frequentem Sacramenti valde salutaris perceptionem. Aptam autem eo quod sub Sacramento panis & vini verè continueatur caro Christi, & sanguis, atque ob id, quæ absolurè hic dicuntur de carne Christi, & sanguine etiam competunt carni eius & sanguini, vt continentur in Sacramento: maxime cum caro, & Sanguis Christi inde infusa sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per Sacramentalem perceptionem, & excitaretur in nobis fides, qua manducatur Christus spiritaliter, & certiores redderemur de eo, quod Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc, quod ideo veti simile sit Dominum hoc tropo manducandi carneti, & sanguinem bibendi, vsum eo lubentius, quod aliquando carnem & sanguinem traditurus esset re ipsa in Sacramento sumenda: vt etiam si de Sacramentali perceptione hic non sit potissimum locutus, ad eam tamen etiam respexerit.]

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet, &c. Qui dixisset, Nisi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam,

tam, ac necessitate manducandi, ac bibendi significasset: commode iam subiungit manducationis huius & potus certum effectum. E contrario inquit, quicumque manducat, & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo, & c. Cum dicit, habet vitam æternam, significat vitam, quam per fidem anima in se habet, cum vero dicit, & ego resuscitabo eum, significat vitam quam etiam habiturum est corpus.

Caro enim mea verè est, cibus & sanguis meus verè est potus, &c. Probat manducantem carnem habiturum vitam æternam ex eo, quod caro eius sit verè cibus, hoc est, perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiens aliquid sit, in eo, quemadmodum in manna, & in reliquis corporis cibis. Singulariter enim se, & carnem suam Christus hic cibus, & panem vocat, cum multiplex sit spiritalis, & celestis panisanimæ, in scripturis significatus (Est enim ipsa diuinitas panis, item scriptura canonica, ac verbum Dei, & panis gratie celestis, virtutis, ac bonarum operationum, vnde dicitur beati quæ esuriunt, & sitiunt iustitiam) quod sine fide in Christum ex celo descendente, & pro nobis passum in cruce, nihil illorum verè meatem hominis pascere potest, sed mentem hominis permittit inuivnam, & languidam.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me, &c. Manet, & ego in eo, hoc est, in diuinitate, & intus mihi coniungitur, & ego illi: quare ex huiusmodi manducatione & potatione non consequitur vitam transitoriam, quemadmodum ex manducatione cibi corporalis, qui mox transit, nec manet in manducante, sed cibus qui vitam permanentem, & æternam. [Hic iam manifestè dicitur, non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, qui Sacramenta corporis & Sanguinis Domini sumunt, cum non omnes tales Christum habeat in se manentem, sed hi carnem Domini manducant, & bibunt, ut hic quidem Dominus loquitur, qui credentes eius carnem, & sanguinem in cruce pro hominum salute tradita, & quia diuinitati in unitatem personæ coniuncta, esse viuificatiua ipsi Dominum vel per huiusmodi sacrificium, vel simul etiã sub sacris Eucharistia symbolis intra se sumunt, & amplectuntur, fideique cõpessu ita intra se tenet, tanquam eum, à quo nobis omnia oprata veniunt, & prestantur, Singulariter autem Christus manet in nobis, qui illi fide viuam sumimus in Eucharistia non tantum quia Spiritu suo presens, & vnitus Spiritui nostro, sed quia & corpore suo corpori nostro ineffabili modo coniungitur.]

Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, &c. Alii aliter hunc locum distinguunt, sed rectior est illorum distinctio, qui sermonem contextum ex duabus partibus, quarum vtraque duobus constat membris hoc modo: Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: sic qui manducat me, etiam ipse viuet prop-

ter me. Illud enim, & cum dicitur, & qui manducat me, Hebraice more positum est pro sic, vel ita. Sic certe Cyrillus distinguit certissimum est, ex eo, quod sic scribat: Quemadmodum igitur (inquit) homo sum factus voluntate Patris, qui è naturali vita emanauit, & homo factus viuo, corpusq; meum viua repleuit: nõ aliter qui carnem meam manducat propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbis preter distinctionem etiam intelligi potest satis, quis sit totius huius sententiæ sensus. Illud enim, viuo propter patrem, quãuis possit intelligi de vita, qua Christus viuit secundum diuinitatẽ, vt viuere dicatur quatenus Deus propter Patrem, quia à Patre vitam, & naturam suam accepit: potius intelligendum est de vita, quam habuit secundum humanitatem, quæ deitati coniuncta in personæ unitate, præter vitam corporalem, quã habuit ab Anima, etiam habuit vitam diuinitatis. Cum enim præmittit, Sicut misit me viuens Pater, & subdit, & ego viuo propter Patrem: significat missionem viuents Patris causam esse, quare ipse missus, hoc est, homo factus viuat propter patrem, sicut in sequenti parte manducationem sui significat esse causam quare quis viuat propter ipsum. Quoniam enim Pater ex natura sua vitam habens, nihil misit in mundum, hoc est, hominem esse fecit: ideo filius homo factus eadem vita viuat propter Patrem, nimirum quia à Patre mittente humanitas diuinitati cõiuncta est in unitate personæ. Iã quod dicitur propter Patrem, redè intelligitur prepositio propter posita propter, vt frequenter accipitur, & apud Græcos diã habere accusandi casum pro paterno: eo quod Dominus hic non videatur significare voluisse ad quem finem vel ipsemet viuat, vel is qui se manducat, sed à quo & ipse, & ille vitam habeat. Nam hoc ostèdere pertinet ad propositum. [Ex prædictis autem & illud patere potest, quare non dixerit solum, Sicut misit me Pater, sed addidit, viuens; nempe vt significaret Patrem per se viuentem, & non ab alio accipientem vitam, supremam causam esse vitæ: à qua per filium vita ad manducantes perueniret. Non solum tamen Saluator vult significare similitudinem, sed etiam priorem partem similitudinis causam vult esse secundæ, hoc est, quod, quia Pater misit filium viuentem per se, ob id manducans Filium viuaturus esset per Filium. Vt enim manducaus Filium viuere per Filium, ideo pater viuens misit Filium viuentem per se Patrem. Hæc ergo sententia vt est nouissimasita est demonstratio omnium quæ prius sunt dicta, nempe quod caro Christi sit verè cibus, quod illam manducans habet vitam æternam, quodque qui manducando carnem manet in Christo, & Christus in illo, ex huiusmodi manducatione consequitur vitam æternam.]

Hic est panis qui de celo descendit, &c. Conclufurus suum sermonem Dominus, postquã declarauit quemodo verè ipse sit cibus cele-

fitis, rursum tertio inculcat differentiam inter se panem, & carnem Moſaicam ex quo occasionem ſumpſerat ille ſermo. Cum autem dicitur;

Non ſicut manducauerunt, &c. Oratio eſt defectiua perficienda hoc modo, vel ſimili; ita qui ederet ex hoc pane moreretur. Vnde ſequitur veluti aduerſatiua ſubintelligendæ partis: *Sed qui manducat hunc panem uiuet in æternum.* Hæc dixit in Synagoga notens in *Coſpharnaum*. Locus ſermonis deſcribitur, non tantum propter loci ſtatione certitudinem, ſed etiam vt ſignificaret Euangelium Domini hæc palam dixiſſe, & multis audientibus. Vnde in ſert.

Multi ergo audientes, &c. Multi ergo etiam ex diſcipulis eius, hæc eſt, his qui ipſum frequenter ſequebatur, & habebatur in ordine diſcipulorum, dixerunt *Durus eſt hic ſermo*, de comedenda ſcilicet carne viui hominis, & bibendo ſanguine eius. Et quoniã durum vocat hunc ſermonem, hoc eſt, aſperum, inſuauem, & intolerabile, hæc addunt; *Quis poteſt eum audire.* Hoc eſt, quis hæc ſuſtineat audire cuius aures ſerant hanc doctrinam?

Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum, quia murmurarent, &c. Dicit Ioannes apud ſemetipſum, vt intelligamus Dominum non audiuiſſe murmur diſcipulorum, ſed diuinitus illud cognouit. Itaque Deum ſe eſſe declarans, & ſe verè, quemadmodum dicitur cælo deſcendiſſe: reſpondet ad ea, quæ humana ratione non abſoluit inter ipſos iactati.

Hoc inquit, vos ſcandalizat; hoc eſt, offendit, quod dixi me cælo deſcendiſſe, & carnem meam manducandam vt quis viuat æternum?

Si ergo videritis filium hominis aſcendentem, vbi erat prius Etiam Oratio in abſoluta perficienda hoc modo; Quid tum dicitur? Rectè enim Aug. Hæc verba; Si ergo videritis; dicta intelligunt tollendum ſcandalum de edenda carne ortum. Nam cum iam præceſſerit de illo ſcandalo, ad illud referendum videtur quod dicitur; quicquid vos offendit. Itaque hunc indicat ſenſum. Hoc videtur ſcandalum, quod dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis aſcendentem vbi erat prius; certè vel tunc videbitis quia non eo modo, quo putatis erogandum eſt corpus eius, nec carnaliter manducandum, cum integrum fuerit in cælum receptum. Quod autem dicitur Filius hominis fuiſſe prius in cælo; dupliciter potèſt intelligi, nempe quia erat prius in cælo, quam è cælo deſcenderet, ſic tamen vt non intelligatur cælum reliquiſſe; vel poſſit quia erat prius in cælo quam in cælo aſcenderet; iuxta illud dicitur vbi ante aſcenſum erat ſecundum diuinitatè. Porro conditio dicitur Dominus locutus eſt dicens, Si ergo videritis, & non, Cui ergo in

deritis; aſcenſionem ſuam in cælum indicans verius quã explicãtis; tum quia nondum adueniſſet tẽpus palam proſtendi gloriã ſuam, tum quod non omnes diſcipuli illi viſuri eſſent eius aſcenſionẽ.

Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam &c. D. Chryſoſt. & poſt eum Theophyl. & alij hunc iocum ſic intelligunt, vt per ſpiritum & carnem intelligatur ſpiritualis, & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & Auguſt. intelligit in quibusdam locis illud Pauli, *littera occidit, ſpiritus autem viuificat.* Secundum hunc ergo intellectum. Dominus ſermonem habitum carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, reſpondet, quomodo eum intelligere debeant aliter, quam intellexerunt. Et ſicut hæc verborum explicatio optime reſpondet murmurantium verbis, ita & ſequenti ſententiã congruit.

Verba quæ locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt, hoc eſt ſunt ſpiritualia, & ſpiritualiter intelligenda, ac ſic auditori conferunt vitam. Sic enim hanc ſententiam etiam Auguſtinus enarrat.

Sed ſunt quidã ex vobis, qui nõ credunt. Quasi dicat; Non durities ſermonis eſt occaſio veſtri ſcandali, ſed incredulitas quorundam veſtrum, per quam non eſtis capaces ſenſus verborum meorum. His ergo verbis Dominus rurſum ſuam diuinitatem oſtendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc aperte ſignificatur Ioannes ſubiungit.

Sciẽbat enim Ieſus, non tum primum, ſed etiã ab initio conuerſationis ſuæ cum diſcipulis, qui eſſent in turba omnium diſcipulorum credẽtes, & quis inter duodecim traditurus eſſet eũ. Vnde & Iudas hic ſignificatur tunc non ſatis credidiſſe in Ieſum. Reddita cauſa quare Chriſtus aſſerere non dubitauit quodã non eſſe credentes etiam ex diſcipulis, Ioãnes redit ad verba Domini, quibus ſua interpoſuerat. Et dicebat, inquit, propterea quia ſcilicet tunc quidam veſtrum, qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, *Dixi vobis paulo ante quod nemo poteſt, &c.* Significat ergo & fide opus eſſe, & eam à patre petendam, ac expectandam.

Ex hoc multi diſcipulorum eius abierunt retro. Ex hoc ſcilicet tempore. Illud autem *abierunt retro*, ſimpliciter exponendum eſt per deſcuerunt ab eo, nec amplius more ſolito illum ſequebantur. Sequitur enim quod huius veluti eſt expoſitio. *Et iam nõ cum illo ambulabant.* Itaque Dominus conuerſus ad duodecim dixit: *Num & vos vultis abire?* Quærit autè iſtud cum ſciet eorum voluntatè: tum vt oſtenderet ſe non indignatũ illis, qui ab eo deſceſſerunt, quaſi ignominia ab eis affectus; tum vt ſignificaret ſe non indigere eorum ſequela, ne putarent ſe facere gratiam, quod alijs relinquibus, ipſi permanerent. Itaque Petrus, tum quod ardentioris eſſet ſemper fidei, tum quod ſolitus eſſet omnium nomine reſpondere, pro omnibus loquitur, idem de Chriſto alios omnes ſen

Domine, inquit, ad quem ire poterimus derelicto te, qui nos vti salutaris melius quam tu docere possit? Tu enim solus habes verba, quæ vitam æternam conferre possunt credenti, & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscere post Dominum nullum esse magistrum secundum illi, significat item se non, vt turba illa, recessu querere, sed tantum doctrinæ celestis esse cupidum. Esti autem non est verisimile Petrum tum prædicta omnia de manducanda carne & bibendo sanguine Domini intellexisse, cum ignorauerit ad huc mysterium Crucis: tamen certissimè credidit vera esse, quæ dicebantur, quod persuasus esset ipsum Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur, *Et nos credimus, & cognoscimus, quia tu es Christus Filius Dei vivi*; significatur ergo quod iamdudum crediderant (ut Græcè est credidimus *πιστιωσαντες*) & persuasi essent. Adhuc autem in Græcis, & apud Augustinum, *vini*, scripturæ more. Nam hoc epitheto scriptura Deum verum separat à mortuis idolis.

Respondit ei Iesus. Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis, & Dominus corrigere volens Petri responsionem, atque ostendere omnino hoc credere, quod ille putabat eos credere & ob id non sua causa interrogasse num & ipsi vellent, abire, subiecit; Nonne ego vos duodecim elegi, &c. Quibus verbis etiam significat non tantum esse si ex discipulis quidam abirent retro, cum etiam inter Apostolos inueniretur vnus incredulus. Nam & Aug. & Beatus ea videnter fuisse sententia, vt putent Iudam fuisse malum etiam cum vocaretur ad Apostolatam: quamuis hanc sententiam præciat Lyra, sed non efficacibus rationibus. Est autem verisimilissimum Petrum vocasse Satanam vel Diabolum, non quomodo peccat

Iudas quo modo Diabolus appellatur.

qui mihi in his quæ Dei sunt aduersaris: sed quomodo hæc nomina appropriantur per antonomasiam dæmoni, hosti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, vt intelligunt Gregorius, & Cyillus. Itaque diabolus vocatus Iudam, quia diabolicum & Satanicum hominem.

Finis secunda partis Commentariorum, quæ continent planationem capitum Concordia viginti quatuor; Acta Christi à secundo Paschate vsque ad tertium; scilicet secundi anni predicationis eius.

COMMENTARIORVM
IN CONCORDIAM
EVANGELICAM.
PARS TERTIA.

Continens acta tertij anni Christi vsque ad resuscitationem Lazari.

Reprehenduntur Pharisei discipulos calumniantes quòd illotis manducarent manibus.

Matt. 15. Marci 7. CAPVT LX.

† b. conuincunt.
▷ . ab Hierosolymis scriba & pharisæis.
† 2. transgrediuntur ▷ . ab

OST hac autem ambulabat Iesus in Galilea, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia querebant eum Iudei interficere. Et tunc accesserunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis venientes ab Hierosolymis. Et cum vi discipulis eius cominibus manibus, id est non lotis, manducare panes vituperauerunt. Pharisæi data.

omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, te nites traditione seniorum: & a foro nisi baptizetur, non comedit: & alia multa sunt que tradita sunt illis seruare, baptizata calicis & uercores cûque diaramentorum & leclorû. Et interrogabat eum pharisæi & scribae dicens: Quare discipuli tui non ambulat iuxta traditione seniorum? non enim lauat manus suas cû panem manducant, sed cominibus manibus derit manducant panem. Ipse autem respondit illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem uestram? Hypocritis bene prophetauit Isaias de vobis hypocritis dicens, sicut scrip tum est: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est & uocans me. In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptizata uercores, & calicum, & alia similia his facitis. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis præceptum Dei, ut traditionem uestram seruetis. Moyses enim dixit: Deus dixit: Honora patrem & matrem tuam. & qui maledixerit patri vel matri morte moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri vel matri Corban, quod est donum, quodcumque est ex me, tibi profuerit: & nat hominibus non dimittit eis eum quicquam facere patri suo aut matri: sed honorificabit patrem suum aut matrem suam. & irritum facitis quod præceptum Dei propter traditionem uestram quam tradidistis, & si cedit ex milia huiusmodi multa facitis. Et aduocatis ad se iterum ore hoc e turbis, dixit eis: Audite me omnes & intelligite. Nihil est extra inquinatum hominibus.

Col

hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare sed qua de homine procedunt, illa sunt que communicant hominem'. ^b Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a turba ^a tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus caelestis, eradicabitur. Sinite illos, caeci sunt, & ducem cecorum. || Cecus autem si caeco ducatur praestet, ambo in suueam cadent. [Et] ^b interrogauerunt eum discipuli eius parabolam.

^a Respondens autem Petrus dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam.

|| ^b Et ait. || ^a At ille dixit ^b illis: Sic ^a adhuc ^c & vos ^d sine intellectu estis. ^e Non intelligitis quia omne ^b extrinsecus introiens in hominem [&] ^a quod prudentes intrat in os, ^b non potest eum communicare, quia non intrat in cor eius: ^a emit sed ^c in ventrem vadit, & in secessum ^d exiit ^b purgans quae est.

Dicebat autem quoniam ^a qua ^b de homine exeunt, [&] ^c procedunt ^d autem dunt de ore, de corde exeunt, & || ^e ea coinquinant hominem. ^b Abimus

|| ^b illa co enim ^c de corde ^d hominum ^e mala cogitationes ^f procedunt: ^g adulterium, ^h fornicationes, ⁱ homicidia, ^j furti, ^k falsa testimonium ^l auium, ^m enim, ⁿ nequitia, ^o dolus, ^p impudicitia, ^q oculus malus, ^r blasphemiam, ^s perbia, ^t stultitia. Omnia haec mala ab intus procedunt, & haec sunt ^u blaqua ^v coinquinant hominem: ^w non lotis autem manibus ^x manducant ^y re non coinquant hominem.

|| ^b comu- ^c Post haec autem ambulabat Iesus in Galilea, &c. Verbum Ambulare accipiendum est pro conuersari, vt quod hic dicit Euangelista. Post haec ambulabat Iesus in Galilea, perinde sit, atque peruerabat adhuc in ea conuersari: na alioqui iam pridem in ea fuisset conuersatus. Cura enim sequitur: Quia querebant eum Iudaei interficere: Non videtur id Ioannes dixisse propter necem, qua paralis descriptus in capite quinto, occasione paralytici sanati in Sabbatho.

Et tunc accesserunt ad eum Pharisei, & quidam de Scribis, &c. Cum enim in Galilea manere Dominum viderent Scribae & Pharisaei Hierosolymitani, veniunt de Iudaea in Galileam, no vt discant, sed calumniantur eum, quem iam audierant tanto vulgi fauore trahi, atque praedicari. Bene ergo hos calumniatores scribitur Euangelista, non tantum fuisse Phariseos, & Scribas, sed etiam fuisse Hierosolymitanos, atque a Hierusalem descendisse in Galileam, vt in duplici nomine exaggerarent horum impietatem: nimirum quod & Hierosolymitani essent, & ob id iustiores, ac doctiores habiti, eo quod Hierusalem fons pietatis, ac doctrinae haberetur: & quod a Hierusalem descendissent, tantum viae non dubitantes aggregari calumniandi causa.

Et cum vidisset, inquit Marcus, quosdam ex discipulis eius. Communibus manibus i. no lotis manducare panem, vituperauerunt. Expositio autem Marcus ipse, quid sit comunibus manibus, eo quod hoc loco

tio propria fuerit Iudaeis. Hi enim coeperunt vocare commune, quod nos prophanum aut immundum appellamus. Quonia enim no omnibus indiffereter vescebantur, sed quaedam eis separata erant in cibum quibus tanquam sanctis, & sacris vescebantur: hinc per Metalepsin commune dixerunt, quod prophanum est, & immundum. Porro Pharisei pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad ciuilem quandam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatem & sanctitatem. Quonia enim lex ex varijs contactibus, & accidentibus statuit contra hi immunditiam, eamque lotionibus purgari, & Dominus in lege toties ad sanctitatem & munditiam Iudaeos hortatus fuerat dicens: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, & lauamini, mundi estote, &c. Hinc ne forte in congressu, ex aliquo contactu immunditiam contraxissent, Pharisei etiam a lege non praecipuas lotionem manuum ante cibum, & inter edendum frequentem, ac eorum vasorum, quibus vsus erat inter edendum superinduxerunt: quia metuebant ne ex horum immunditia cibum etiam pollueretur, aut no satis mundè sumeretur, quem iusti erant mundum manducare; atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpto etiam amplius coinquarētur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationem eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Discipuli autem eiusmodi constitutiones negligebant, vt qui a Domino docebantur ea, quae vix pietatis essent, quorum cura, & studio non libuit illis intentos esse Phariseorum traditionibus, quae a Domino no didicerant; imò quorum neglectum ab eo didicerant satis verbo, & exemplo. Itaque hoc videntes Pharisei, & Scribae, cum discipulis non expostulant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adoriuntur, & in illum torquere volentes totam suam calumniam; Cur, inquit, discipuli tui, qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione transgrediuntur traditionem seniorum? Sic enim legendum est non pluraliter traditiones, nam de vna traditione questio erat. Notandum autem quod non dicant:

Non enim lauant manus suas antequam panem manducant, sed cum panem manducant. Traditio enim Seniorum non tantum exegit ciuilem ablutioem manuum, quae passim fit ante prandium & coenam, sed crebram etiam inter manducandum. Vnde Marcus dicit Phariseos, & Iudaeos non manducare nisi crebro lauerint.

Ipsae autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini, &c. Clauum clauo retundit Dominus. Si enim discendi causa petiuissent rationem facti discipulorum: vtique Dominus eam illis aperuisset; verum quoniam criminando, & inuehendo in Dominum dicunt, Quare, ideo praetermissa causa ob quam discipuli hoc facerent, retorquet calumniam in calumniatores, simili modo eos criminans,

minans, sed non simili affectu. Testimonium autem quod profertur desumptum est ex cap. 29. Isaia, & citatum hic more solito magis secundum translationem 70, quam Hebraicam veritatem. Primum ergo huius testimonij parte Dominus significat notatam illorum hypocritarum, & recte de eos vocasse hypocritas, eo quod zelo iustitiae videri vellent calumniari discipulos eum tamen iustitiae non essent ex animo studiosi.

Populus, inquit hic, labijs me honorat, quia me Deum, & Dominum omnium creatorem, & id genus iunika praedicat, cor autem meum longe est a me, quia corde suo longe diuersa a mea voluntate cogitat, desiderat, & amat. Sequenti vero testimonij parte Dominus significat notatam horum praeposteram, & vanam religionem.

In vanum, inquit, colunt me, non solum facientes, sed etiam docentes doctrinas, quae sunt mandata hominum. Illud autem in verbum potest accipi dupliciter. Aut ut sit sensus, in vanum hoc est, frustra colunt me, quia non assequuntur finem, & fructum cultus mei. Aut ut significetur vanum, & frivolum esse cultum illorum, quo Deum colebant, quia non in rebus illis consistebat, in quibus oportebat. Atque hunc sensum satis significat quod verbum Graecum *ματρί* vertit Interpres in Matthaeo, sine causa. Cultus enim vanus est, qui rationabili caret causa. Unde apud Marcum in declarationem testimonij inferitur.

Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Dominus non culpatur eos, quod tenerent traditiones hominum, sed quod hoc facerent relictis Dei mandatis.

Et dicebat illis, Bene irritum fecistis mandatum Dei propter, &c. Ita quam dixit Dominus eos, praeposterè esse religiosos, ut qui praecipitis Dei mandatis studiosi essent inanum mandatorum, oblitam iam, quod in primis eis obiecit etiam impiè esse religiosos, non docerent mandata hominum non a senioribus accepta, sed ab infirmis instituta, quae contraria essent mandatis Dei. Quod cum a multis facerent, tamen commode declarat in mandato, quo praecipitur honorandos parentes, quod primum est inter ea, quae sunt ad proximum, & proximum his, quae sunt ad Deum. In primis ergo ipsum ponit Dei mandatum.

Deus, inquit, aut ut habet Marcus Moyses quia Deus per Moysen dixit, honora Patrem, & Matrem. Vbi notandum verbo honoratis non tantum praecipit reuerentiam illam, quae in verbis, & exteriori ritum consistit, sed etiam, ut filij de parentibus praclare sentiant, nisi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam honorem, dignitatem omnibus viribus defendat, & eiusdem in omnibus periculis, in egestate, in senio, in aduersa valetudine, quibuscunque possunt remedia, opibus, consilijs, consolationibus subueniant. Subsidium enim Hebraicus sermo honorem vocat.

Vos autè dicitis, Si dixerit homo Patri, vel Matri, Corbæ, &c. Huius Pharisaeae legis ex varijs interpretationibus duae sunt praecipuae, quae praesenti loco, & intentioni Salvatoris benè conueniunt. In primis autem certum est hic esse ἀπορώπηση, hoc est reticentiam. Dominus enim initium ponit Pharisaeae legis, sed eam non absoluit. Non tamen obsecutum est, quid reticeatur, nempe rectè facit, aut legi satisfacit. Iam etiam certum est hac lege Pharisaeica doceri quomodo filij parètibz egètibz, & subsidiū a filijs postulatis, respondere debeāt, & possint petitū sine crimine, imò piè, & religiose negare. Id vero dupliciter intelligi potest. Primum ut illa verba.

*Munus quodecumque est ex me, tibi proderit; Sicut verba filij cum indignatione reijcienus parentum petitionē in hunc sensum: Si quid petierint parètes egeni a filijs, vos dicitis eos rectè facere si dixerint suis parentibus: Munus offerre Deo decreui, an vis ut illud posthabito Deo, cui dedicatum est, & consecratum est, in tuos vertatur usus? Aut sine interrogatione conquerèdo in hunc modum: Pater, rames petax, ut quidquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere usus debeat. Itaque sit, ut parentes rem filij, quasi sacram reuerenti abstineant ab ea, atque sic indigentia conficiatur. Secundo, melius accipi possunt illa verba, non cum indignatione prolata, sed ut hūc habeāt sensum: donum quodecumque in cultum Dei cōtulerō, etiā tibi proderit, quia illud ex animo conferam, ut eo non minus te, quam me ipsum adiuvare, & Deū propitium tibi reddere velim. Praeterquam enim quod hic sensus maxime ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobatur, quod apud Marcum sequitur: *Et ultra nō dimittitis eū quicquā facere Patri suo vel matri.* Quo satis significatur filios doctos haecenus honorare, & iuuare suos parentes, ut eos participes facerēt suarum oblationū. Illud autem quod legitur in Matthaeo, *Et nō honorificabit, &c.* Non debet accipi, ut sint adhuc verba pertinentia ad legem Pharisaeicam, sed sunt verba Domini quibus significat filium secundum praecedentem legem Pharisaeicam facientē ab honore, hoc est subsidio parentibus debito impediri. Correspondent enim illa verba in Matthaeo, illis quae dicuntur in Marco: *Et ultra nō dimittis eū quicquā facere &c.* Itaque sensus est: Et filius huic traditioni vestrā obediens, non honorificabit parentes, sicut ei a Deo est praecipuum. Et quod sequitur in Matthaeo.*

Et irritū fecistis mandatum Dei, &c. Illatiuè intelligendū esse subiūctum, ut sit sensus. Et per hunc modum irritum fecistis, &c. Dicuntur autè irritum fecisse mandatum Dei, quia suis traditionibus inualidam, & infirmam reddiderunt legem Dei, ut non haberet suū pondus, & vigorem, quem deberet. Porro Corban dictio est Hebraica, significans, ut & Marcus vertit, donum, aut oblationem, quae admodum saepe eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus.

Et aduocatis ad se iterū turbis dixit eis, &c. Postquam redarguisse t

Honorare
parentes
quid sit.

Corl an.

Dominus Phariseos, & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis ratione facti suorum discipulorum aduocata ad se turba, compo reddere. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & ad consuetam Pharisaeorum doctrina alienum turbis propositorum erat, prouocat eos ad diligentem animaduersionem, & expensionem dicendorum. *Audite*, inquit *me omnes*, & qui audieritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicitur, & omnes, ut est apud Marcum. Per, me, enim significat se potius, quam Phariseos audiendum, per omnes, significat se de re attentione magna, & omnibus vtili locuturum. Itaque quoniam Pharisei in diebus peccabant, nimirum quod suorum Seniorum traditionibus frivolis nimis inhaerent, ac Dei interim mandata, quaeque potius erant negligenter: Dominus priore parte fug, sententiae refellit Phariseas illas lotiones, secunda vero parte docet, quae potius velut coquinae hominis sint obseruanda, & reputanda. Primum ergo dicitur.

Non quod intrat in os coquinat hominem. Vel ut est apud Marcum, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coquinare. Ex quibus verbis, dictis procul dubio a Domino ad refutationem Pharisaicarum lotionum, patet quod prius dictum est, Phariseos crebras illas lotiones, quas ante cibum, & inter manducandum obseruabant, & requirebant, obseruanda ea persuasionem, quod putauerint cibum pollutum manibus illorum coquinae tractatum, sicque pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum reddere. Alioqui enim haec verba Domini nihil faceret ad refutationem Pharisaeorum. Nunc autem aperte ad hoc facit, quod dicens generaliter cibum nullum qui intrat in os coquinare hominem, significet, ut & post concludit, nec cibum illorum manducatum sumptum coquinare. Secunda autem Dominice sententiae pars.

Sed quod procedit ex ore, hoc coquinat hominem. Quibus verbis sicut non voluit Dominus significare omne hoc coquinare, quod procedit ex ore, cum ex ore procedant sputa, procedant & bona, ac salutaria verba: ita nec voluit id tantum coquinare hominem, quod ex ore procedit, cum & cogitationes male, & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquendi more vsus est Dominus, ut contrariam sententiam opinioni Pharisaeorum efferret, illi enim quod intrat in os coquinare dicebant Dominus contra ea potius, quae ex ore procedunt, quamquam nec omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris nullam facit mentionem, sed pro ore semper ponit hominem, generalior ponitur sententia.

Quae de homine, inquit, procedunt, illa sunt quae communicationem hominem. De homine enim procedunt & cogitationes, & operationes male. Rursus autem Dominus post hanc sententiam pro suo more ad expensionem dicti eius, quod non omnes capiebant, prouocans, subiicit, Si quis habet aures audiendi, audiat.

Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia, &c. Cum praedicta a Domino audissent Pharisei, nihil quidem aperte sunt, ausi contradicere Domino, quia vehementer eos conuicerat; sed in se ipsis indignatione repleti sunt, & forte etiam indignationem exterioribus quibusdam signis demonstrauerunt. Vnde discipuli signa indignationis animaduertentes, aut ex seipsis coniectis indignationem, & offensionem Pharisaeorum, quandoquidem & ipsimet discipuli in dictis verbis Christi non nihil fuerunt turbati, ut ex eorum interrogatione satis patet, ad eum Dominum dicentes:

Au scis Phariseos auditio hoc sermone scandalizatos? hoc est, offensos: Quod quare non quod plane putarent Dominum hoc ignorare, aut non tam ipsum hoc obseruasse, quam seipsum: sed tu quod mirarentur Dominum, qui toties inculcauit scandala proximorum esse vitanda studiose, ea dixisse vnde alios scandalizandos non posset dubitare: tum quod & ipsemet non nihil scandali passi essent, vnde liberari optabant. Itaque Dominus audiens discipulos Pharisaeorum curam gerentes, ac pro se, eiusque honore sollicitos, docere volens quandoque scandalum quorundam fortiter esse contentendum: nimirum, cum quidam obstinate peruersi, ex praedicatione veritatis, aut factis plane diuinis scandala sibi faciunt, hoc est, Scandala quando conseruanda.

Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus caelestis, &c. Per plantationem non plantatam a Deo intelligens reprobos, aut reproborum collectionem, qui etsi sint a Deo in hoc mundo creati, & constituti, dicuntur tamen hic non plantati a Deo, quia non ad vitam aeternam praedestinati, & preparati, ut fructus Deo dignos proferant. Iusti autem per diuinam praedestinationem, & gratiam vocationis, ac Iustificationis plantati sunt a Deo ad vitam aeternam iuxta illud: Plantati in domo Domini in atrijs domus Dei nostri florerebunt, Tales non erant Pharisei, vnde & eradicandos dicit, hoc est perdendos, & ex hoc mundo extirpatos reiciendos a Deo tanquam inutiles, & desperatas plantas in perditionem aeternam: ac ob id significat indignum esse magnam rationem offensionis eorum habere. Quid enim oportet curae ne illi scandalizentur, & impingant, qui iam sunt eradicandi?

Smite illos caeci, sunt & duces caecorum, id est, Omittite illorum curam agere, & scandali eorum rationem habere, eo quod desperati sint, & omnino eradicandi. Nam infertur istud ex precedenti sententia. Porro quod sequitur.

Caeci sunt, & duces caecorum. [Graeco paulo aliter, & festiuus habet ὀφθαλμοὶ ἱεὶ τοῦ φλῶν τυφλῶν, id est, caecos sunt caeci caecorum; & est sensus, Ipsi cum sint caeci, duces tamen caecorum se pollicentur. Quod si legatur coniunctio, & hunc oportet sensum intelligere, Caeci sunt,

sunt, & tamen duces cœcorum. Per hoc autem quod dicit ipse se duces cœcorum, videtur intelligendum eum significasse desperatos eos esse nec fieri posse vel non scandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cœci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conspicere, nec mirum quod etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cœci facile in die impingunt, non ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verum si tantum cœci fuissent, & cœcitate suam agnoscentes illum accessissent supplices, qui solus potest cœcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc autem putantes se videre, & cœcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alterius ducatu indigere facti sunt plane desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quam ut se cum suis spectatoribus præcipitarent in foueam æternæ damnationis, & seruitutis presentis.

Respondens autem Petrus dixit ei: edificare nobis, &c. Postquam intellexerunt Apostoli non habendam curam scandali Phariseorum, sui curam habent: atque ut à propria turbatione liberarentur, perunt sibi explicari sermonem prædictum, quem etsi nudus esse & apertus, tamen parabolam vocant, eo quod putabant sententiam quem reconditum, & alium ab eo, quem verba præ se ferebant, à se latere. [Quoniam autem discipuli Parabolam putauerunt Domini sermonem, cum tamen nudè esset accipiendus, nec intelligebant veritatem sermonis si nudè accipiatur, & propriè:] Hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem dicens;

Adhuc etiam vos estis sine intelligentia? Qui tanto tempore verba in lumine doctrinæ meæ, & familiariter à me edocti in quibus bus verè sita sit hominis puritas, merito præ alijs deberetis intelligere sermonem meum non esse Parabolam, sed nudè acceptum verum esse. Nec tamen dedignatus est Dominus explanationem sermonis sui subiungere dicens apud Matthæum sic;

*Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in ventrem, vadit, & secessum emittitur? Nullus enim cibus est, qui non secundum ab quam sui partem, imò maiorem vadat in ventrem, & in secessum emittatur. Quamvis autem sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partem, non descendere in ventrem, nec eijci, sed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum quæ convertitur in corporis naturam, tantum dicit cibum sumptum emitti in secessum, quod hoc modo rudibus apertius ostenderet cibum non coinquinare, cum nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione coram Deo homo pollutus reputatur) ingrederetur, & in quod est immundi in cibo per secessum eijceretur. Vnde apud Marcum additur, *Purgans omnes escas, hoc est, hac sui electione parās quidquid in omnibus cibis est immundū à puris, quæ in cor**

411
pore remanent. Itaque hac additione significat tantum abesse ut cibis possit hominem coram Deo coinquinare, ut etiam natura per excrementa rejiciat, quod impurum est, servata tantum puritate materia. Declarata autem prima suæ sententiæ parte declarat & secundam;

*Quæ inquit de ore procedunt, vel ut habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem; significans omnem hominis pollutionem coram Deo pendere ex corde, quod per multa declarat Dominus exempla, non tantum enumerans, quæ ex ore procedunt, sed & cogitationes, & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcum nempe, *avaritia, nequitia, id est, malitia, dolus, impudicitia varia, scilicet extra naturalem concubiturum, oculus malus, hoc est, invidia.* Porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quodvis conuiuium siue in Deum, siue in homines. Per stultitiam vanitas, & petulantia quæuis, aut peculiariter stultiloquium. Concludit autem Dominus post enumerationem quorundam, quæ hominem coinquinant;*

Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem, Significans, & quorsum, & qua intentione dixisset prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarent ea in derogationem legis Mosaicæ esse potissimum dicta, quemadmodum superius est annotatum.

Sanatur filia Cananæ. Matt. 15. Marci 7.

CVPVT LXI.

T inde surgens. & egressus inde Iesus, & secessit in partes Tyri & Sidonis. & ingressus domum, neminem vultu in fines. luit scire, & non potuit latere. * Ecce & enim * mu-
lier * Chananaea a finibus illis egressa * statim ut audivit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum. * *lier enim clamavit dicens ei: Misere mei Domine fili David. Filia mea male à demonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamavit post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt cedit ad domum Israël. At illa * venit & adoravit eum, (erat enim mulier pedes eius gentilis Syrophamissa genere) & rogabat eum, ut demonium ei eijceret de filia eius * dicens: Domine ad iuua me. * Qui * respondens * ait * dicit illi: Sine prius saturari filios. Non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa * respondit & dixit illi: * Vtique etiam Domine: nam & castelli comedunt sub mensa de micis, puerorum. *qua cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus * ait**

412 *ill:* ^a *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* ^b *Propter hanc monem vade, exiit demonium a filia tua.* ^c *Et sanata est filia eius illa hora.* ^d *Et cum abisset domum suam inuenit puellam iacentem pra lectum, & demonium exiisse.*

Et inde surgens, & egressus inde Iesus secessit, &c. Quonia hoc offensi his, quae Christus salutaria docuit, indignos se illis faciebant, & iam tempus appropinquaret, quo regnum Dei ab eis transferretur ad Gentes: ideo Dominus relictis Iudaeis secessit in partem Tyri, & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus Gentium vicina, & loci mutatione significans, quam sitiret etiam Gentium vocacionem, pertæsus infidelitatem Iudaicam, & veluti prælagium quoddam ædens, eius quod post erat futurum. Hæc enim præcipue detur fuisse ratio huius secessus Domini in has partes: quæ quæ & ideo videri possit secessisse, vt aliquandiu cum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse: *ingressus domum neminem voluit scire.* Quanquam & alia sit ratio eius, quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, vt cõtra quam hostis præcepit Gentibus prædicaret, & palam miracula apud eos faceret: qua re Iudæi occasione defumere potuissent dicendum iuste illum non recipere qui cum prophanis Gentibus haberet commercium. Voluit ergo iam neminem scire, quia tanquam honeste fecit, vt lateret, quantum in ipso erat, ingrediendo scilicet domum, & palam se manifestando, ac suis silentium præcipiendo. Et ratio non sine voluntate eius diuina factum est, vt a multis pro palam & mulier hæc ipsum accederet supplicatura. Sic & cum dixit: *Non potuit latere.* Non vult Euangelista absolute potentiam latendi negare in Christo, quandoquidem absoluta potentia, & diuini variis modis latere potuisset: sed significare eum non potuisse latere, per ea omnia, quæ fecit vt lateret.

Ecce enim mulier Cananea a finibus illis egressa. Mulierem hanc quam Mathæus Cananeam vocat, Marcus dicit fuisse Gentilem, & genere Syrophœnicissam. Vbi pro Gentili Grecis est ἑλληνική, hoc est Græca. Sed Græca dicitur Marco, non quod patria, aut gens esset Græca (sic enim non fuisset Cananea, nec Syrophœnicissa) sed pro consuetudine loquendi ipsorum Iudæorum, qui pridem conperant omnes Ethnicos, & quotquot a religione Iudaica essent alieni vocare Græcos, vt passim patet ex Actis, & Pauli Epistolis. Chanaanem autem dicitur, quia ex posteritate Chanaan erant gentium illarum reliquæ, quæ in terra Israël atque vicinia reliquæ factæ fuerant, vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. Inter cuius Chanaan filios vndecim, quorum posteritas terram illam habitauit, filius primogenitus fuit Sidon, vt patet Gene. 10. qui ciuitati Sidon antiquissimæ, & celeberrimæ nomen dedit: &

cuius finibus dicitur hic venisse mulier ista. Dicitur autem Syrophœnicissa, & non solum Phœnicissa, quia quædam Phœnicie pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores Syrophœnicies, à quo loco etiam hæc Syrophœnicissa dicta est, vel vt quidam habeat Græci libri Syra Phœnicissa, per diuisionem.] Porro cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruanda in ea tantum ad nostram instructionem multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. A deo enim, vt dicebat veram matrem, tenebatur amore filie, & cura eius, vt indignitatis suæ licet cõscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore constanti illum palam prosequi nequaquam desistens, etsi frequenter passim repulsa, adeo etiam vt filie miseriam suam duceret. Vnde non dicit: *Miserere filia mea, sed mei.* Et postea: *Domine adiuua me.* Qui bus verbis significat quam male ipsam haberet filie calamitas. Secundo obseruandum, idque potissimum in hac muliere, quam insignis, & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesum esse filium David, hoc est, Messiam, & Saluatorem à Iudæis expectatum. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem afferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniacæ virtute cum esse superiore, neque oratione illi, & precibus opus esse putauit aliquo rum more, vt filiã sanaret, sed potestate illi hoc efficere posse, idque absentem. Vnde non dicit: Ora Deum tuum pro me aut descendente ad filiam meam, sed tantum, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum Saluatorem datum diuinitus. Iã ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiducie magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidẽ, quam diximus, hinc egressa ad eum, opem eius implorauit, omnino cõfidens se eam obtenturam, idque adeo certò, vt ab hac fiducia dimoueri non poterit, neque primum Domini silẽtio, neque mox responso dato discipulis, quo sese in totum gentibus videbatur negare, neque denique responso sibi dato, quo gratiam suam salutem in præsens nondum saturatis filijs negare videbatur. Nec dubium quin hæc & fidei, & fiducie magnitudo fuerit in ea ex persuasione Spiritus, & attractione, ac reuelatione Patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ conscia non indignabatur & se toties reijci ab eo, qui tam facilem se alijs præbuerat semper, & se canibus comparari, quin potius se humiliter catellam agnosceret, tantum petijt beneficium canibus debitum, & conueniens impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alitroqui, & cupidissimus præstandi

standi desideratam a se salutē, tories renuit exaudire mulierem, aut potius distulit: duplicem habet causam. Alteram ne Iudæi haberent occasionem calumniandi ipsam tanquam gentium factorē, quas abominabantur. Alteram vt ipsa repulsione, & distione virtutes huius mulieris & magis, magisque accenderentur, omnibus fierent manifestæ. Ob has ergo causas Dominus & primum non respondit ei verbum, & secundo discipulis partim in misericordia motis, partim impatientia clamoris, respondit:

Non sum missus, nisi ad oves qua perierunt domus Israel. Vel vt habent Græca, ad oves perditas domus Israel. Quæ sententia dupliciter accipi potest: Primum vt sit sensus; Nō sum missus corporali præsentia nisi ad oves, &c. Alludit autem Dominus ad præteritum olim datum Apostolis. Secundo intelligi potest Dominus sic dixisse, quomodo in sermone qui dicitur in monte, proculi testimonio scripturæ in eum sensum, in quem ipsi Pharisei accipiebant. Sic enim omnes Christum expectabant, quasi soli mittendus esset. Ob prædictas item causas, etiam tertio miram causam suam agentis post repulsam præcem Apostolorum respondit; *Sine prius saturari filios, doctrina scilicet mea, & miraculis.*

Non enim bonum, hoc est, non est honestum, nec decorum (sed enim est καλόν) sumere panem filiorum, & mittere canibus, vt habent Græca proijcere catellis. Significat autem Dominus filios, Iudæos; per canes, Gentiles; ob idololatric, & peccatoriam civitatem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorum statu, quam suo. Nam apud se mulier hæc fide iustificata non erat, sed filia Abrahæ. Iudæi verò se solos Deo charos, & sanctos dicabant, cæteros omnes canum loco habebant.

*At illa respondit, Et dixit illi; Vtique domine, hoc est, verè Domine sic est vt dicis. Nam catelli tantum edunt de micis puerorum & dentium è mensa. Qua responsione significat se agnoscere Iudæos esse filios & Dominos suos, se verò esse vilem catellam, significat item & se non petere aliud beneficium, quam canibus suo iure petat: ac hoc ipsum, quod peteret, non esse nisi veluti micam: omnium miraculorum, quæ in Iudæorum gratiam Christus operari posset. Verba ergo hæc plena sunt humilitate, modestia, fide, & prudentia. Itaque Dominus his verbis se quantumvis prius rationibus reluctantem, superatū significans dicit, vt est apud Mattheum; *Propter hunc sermonem vade. &c.* Ac rursum significat se se potius dissimulasse verius, quam negasse suam bonitatem, exclamans dicit, vt est in Matthæo;*

O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Hoc est, peti. Hæc enim significatione significat non tantum admirationem suam sed etiam quod nō potuerit diutius sese continere veluti amantissimæ borauerit, dissimulando tandem suam bonitatem.

Magna inquit, est fides tua, hoc est, non simplex, nec communis, sed rara, & eximia, & constans.

Sanatur surdus & mutus. Mar. 7.

CAPVT LXII.

** T^o cum transisset inde Iesus, iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem i^o ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum & mutum, & deprecabantur eum vt imponeret ei manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & expuens tetigit linguam eius, & suspiciens in cælum ingemuit, & ait illi: Ephetha, quod est adaperire. Et statim aperta sunt aures eius, & solutum est vinculum lingue eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus predicabant, & eo amplius admirabatur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.*

Et cum transisset inde Iesus iterum exiens de, &c. Græca non habent in Marco venit per Sidonem sed exiens de finibus Tyri, & Sidonis venit ad mare, quæ lectio narrationi Marthæi magis conuenit, & tamen quod mirum est omnes libri latinorum habent: Venit per Sidonem. Rursum non est Græcis inter medios fines Decapoleos, sed per medium finium Decapoleos. Non enim significare voluit Euangelista mare Galilæe esse inter medios fines Decapoleos, sed Christum transisse per medium illius regionis, post quam veniret ad mare Galilææ: quod etiam in nostra lectione significabitur, si illud inter medios fines referatur ad verbum, venit. Est autem Decapolis regio à decem potioribus ciuitatibus, quæ in ea sunt, dicta sic: quamuis de his ciuitatibus, quæ sint, non conueniat inter auctores, sicut nec de situ huius regionis.

Decapolis

Et adducunt ei surdum & mutum, &c. Eum qui pro se Dominum orare non potuit, pro illius salute solliciti, & illius calamitatem miserati, ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autem sanaturus oblatum primum quidem apprehendit eum de turba seorsum, nolens miraculum hoc manifeste facere, ne videretur popularis laudis affectator, nosque doceret vanam gloriam fugere. Deinde cum solo verbo curare posset, vt ostenderet carnem suam esse viuificatricem, & omnia quæ illius sunt esse salutaria, misit digitos suos in auriculas eius, vnum quidem dextræ manus in sinistram aurem, & vnum sinistræ manus in dextrâ aurem. Tū sputo in digitis accepto titigit linguam eius

hinc

hinc suscipiens in cælum ingemuit: ipso quidem respectu in calli significans virtutem sanandi se habere a Deo, atque ab illo quodam omnem medelam, ipso verò gemitu significans quam miseretur humanæ naturæ, quæ tum a demonibus, tum ab alijs idem vitibus varijs modis impetitur propter peccati transgressiones acgemendi nobis præbens exemplum, cum pro nostra, nostrorumque salute supernæ pietatis subsidia imploramus. Postremum quoque se suspiciendo in cælum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se prædictum potestate declarauit, cum imperitio vsus verbo dixit, Ephpheta, quod est adaperire. Vbi sciedum Imperatiuum hunc non esse Hebraicum, sed Chaldaicum, & Syriacum. Posuit autem Euangelista Chaldaicam vocem, non quod putaret illi inesse maiorem virtutem, quam cuiusuis alterius lingue voci, sed ad admirationem virtutis Christi, qui vna vocatione muni, & per se nullius momenti tantum effecerit, vt duo sua mala auferret. Hæc enim distinctio, quæ aperire significat, non ad res tantum referri debet, de quibus mox subditur, Et statim apertæ sunt aures eius, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasidicitur aperiri, cum ad loquendum, soluto eius vinculo, fitque iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum. Et hic ergo postquam Dominus, Adaperire, subicitur: Et solutum est vinculum lingæ eius. Porro apparet hunc surdum, & mutum, non plane fuisse surdum, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac proinde non à nato fuisse surdum, sed ex accidente. Nam supra pro mutò Græcè *μυλιαλος*, hoc est cum, qui est impedita lingue, aut balbus, hic post curationem dicitur, solum est vinculum, hoc est, impeditum lingue eius, & loquebarur rectè, quo videtur significari, quod prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expedite, inde si natura surdus fuisset, & mutus sublato vinculo lingue, qui adhuc non potuisset, nisi prius didicisset.

Et præcepit eis ne cui dicerent, &c. De hoc Domini præcepto prius satis est dictum, quomodo non seruantes illud non peccarint, sed potius id fecerint quod debuerint, eò magis suspiciens magnitudinem Iesu, ac magis per hoc prouocati, vt apud omnes prædicarent, quod cum talia posset, & præstaret, non solum nihil exigeret præmij, sed ne gloria quidè tam insignis facti cupere stui. Itaque, passim, de Iesu ista predicabatur dicentes: Bene omnia facit. Quod certe elogium in solum Deum competit. Quod autem peculiariter dicitur: surdos fecit audire, & mutos loqui, cum vnius tantum curati facta sit mentio dicendum pluralem numerum pro singulari posuimus. Aut idèò pluraliter dixisse, quia vt ex Mattheo patet, hoc tempore turbæ obtulerunt multos mutos, cæcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maximè autem dicendum Græca non habere fecit, sed *ποίη*, id est, facit vt sit, Surdos facit

audire, quo significant eius potentiam ad efficiendum hoc quoties voluerit.

Septem panibus pascuntur quatuor milia.
Matthæi 15 Marci 8.

CAPVT LXIII.

• T^b in diebus illis, • ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turba multa habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos. & protulerunt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turba miraretur ad ides mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videtes, & magnificabat Deum Israël Iesus autem biterit cum turba multi esset, nec haberet quod

manducaret. • conuocatis discipulis suis • dixit • Misereor • **E**t ait super turba, quia • ecce iam triduo // perseverat mecum. • non habet quod manducet. • Et si dimisero eos ieiunos in demum suam, deficient in via. • & [ideo] dimittere eos ieiunos nolo. ne deficiat in via. • sustinet enim eis de longe venerunt. • Et respondit vni ei discipulo // et vnde erit nobis panes, go nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbam tantam? • Vnde istos nec quis poterit hic saturare panibus in solitudine? • Et interrogauit eos • dicens • Iesus: • Quot panes habetis? // At illi dixerunt: Septem, • & paucos pisciculos. • Et præcepit turba vt discumberent super terram. • Et accipiens se lispiem panes • & pisces, • & gratias agens fregit, • & dedit discipulis // qui suis vt apponeret. • & discipuli // apposuerunt turba. • Et habebant • discipulis pisciculos paucos, • & ipsos benedixit, • & iussit apponi. • Et comedere runt • omnes. • & saturati sunt, • & quod superstit de fragmentis • dederunt septi sponas • plenas. • Erant autem qui manducauerunt, • quasi bati • quatuor milia • hominum, extra paruulos & mulieres, • & dimisit // dede eos. • Et dimissa turba • statim • ascendit in nauicula • cum discipulis suis, • & venit • in fines Magedan // • in partes Dalmanutha, pulo

Et in diebus illis ascendens in montem sedebat ibi. &c. Frequenter ducunt Dominus turbas declinaturus, ac quietis, & orationis commo- runt dum locum captans, & ad perfectiora suos vocare volens hoc factum, in montem ascendit: quanquam hic videri possit in montem stulerunt a secessisse, vt omnibus magis esset conspicuus, quia sequitur, & ac- quod successerunt ad eum sedente scilicet in monte: nisi velimus intelligere perauerat Christu suo more iam monte, postquam in eo aliquantulum quietur, defragmè descēdit ad turbas, cum eas ad se accedere cognosceret. Annorat autem te diligenter D. Hieronymus, pro eo quod nos habemus debiles. Græcè tamen ascēca habere κλάρα, i. quæ dicitio nõ generale debilitatis nomē est, sed dens nauis infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui vno claudicat nino pede,

pede, sic *κύλλος* appellerat, qui vnā manum habet debilem, quos inancumque in nauiculum dicere possumus. Vnde verisimile est Mattheum per *κύλλος* eos significare voluisse, quos Ioannes cap. vocauit *ζῳεις*, id est, aridos. Itaque, apud nos nomen generale debiles accipi debet, vt manuum significet debilitatem. Alioquin enim frustra subijceretur: Et alios multos. Quod autem turbam egros suos proiecerat ad pedes Iesu, significat & cumulum vt multitudinem oblatorum agrorum, & magnitudinē fidei in turbis: quod scilicet nihil dubitarent tum de eius potentia, tum beatitate, quam tantam credebant, vt si vel miseros tantum confpiceret, non posset non illis mox subuenire.

Iesus autem in uerum cum turba multa esset, nec haberet quod Obseruandum hic primo uidem in turba, quanto Dominus derio teneretur, quod & ex longinquo illum sunt secuti, & in itinere perseverauerunt apud illum: ne tunc quidem de abitu, & ciborandando cogitantes, cum de fame periclitarentur. Verisimile est etiam aliquid cibi eos secum sumptisse, quod ad vnū aut alterius sufficere posset: quanquam illud *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*; indicare uideatur illos toto triduo non multum comē habuisse, quod & illud significat: *nec habent quod manducent*. Secundo uero in Christo obseruandum ingens miserationis, & benignitatis eius exemplum. Cum enim turbæ ob suam utilitatem Domino adhererent, & apud illum manerent: tamen misericors fecit turbæ, eo quod triduo perseveraret secum. Quod autem minus conuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum fieret, & suam misericordiam, ac uoluntatem, & turbarum inopiam & periculum: ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidem, & memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi in inopie turbarum subiectionem illi, quam aliquando experiant, vt dicerent: Si miseraris illorum inopiam, nec vis illos inopiam ablegare, pascere ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his uerbis ad discipulos habitis significauit non ostentationis gratia hoc miraculum hoc protulisse, sed coactum iusta miseratione. Postremo in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenebantur & diffidētia, qui cum prioris miraculi fuissent spectatores, ministri, iam tamen dicunt:

Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos, vt saturamus turbam tantam, hoc est, tam multam. Ponitur enim quantitas continua, pro discreta. Dicunt autem hæc uerba, vel quia obserant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondum intellegebant Dominum, quando cūque uellet, semper potest quod semel potuit. Nam & prius dixit Marcus, Nondum enim intelligebant de panibus, & mox postea Dominus eos de panibus factos increpat de tarditate dicens: Nondum cognoscitis, non

telligitis, &c. Cum ergo Dominus iam exiguitatem fidei, & fiduciam Apostolorū expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, nō quasi ignorans, sed vt conuenienter ordine ad miraculū procederet, vt que miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorū notior fieret, propter quod etiam sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibū turbis apponi. Quod autē iam septē panibus quatuor tantū milia pauperū, cū prius quinque tantū panibus milia quinque saturauerit: demōstrat Deo petinde esse multos, vel paucos, ex multo, siue modico saturari, cū necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura nunc quidem numero panum, prius uero numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chryl. rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate, ac diuersa correspondētia discipuli facillē rememorarentur & huius, & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo non tantū sint admiranda, ob id quod post tantā multitudinis saturationem ex tā paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quod tantum utrobique superfuerit reliquiarum, quam cū Christus pro suorum utilitate superesse uoluit. Quanquam autem hic tantum septem sportarum reliquias superfuisse dicantur, illic autē duodecim cophinorum reliquias: non tamen hinc consequitur reliquias fuisse pauciores. Fieri enim potest reliquias septem sportarū vel æquales, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorum, cum id quod nostra lingua sportam uocamus, nempe Maede, duplo maius, aut etiam amplius sit cophino, vel corbæ.

Et dimissa turba statim ascendit in nauiculum. Sanarat egrotos, docuerat, paucos fame periclitantes. His rebus ita gestis non heret in turba, ne uideretur expectare aliquid gratiæ, sed mox laudem humanam declinaturus, & declinare docens, secedit cum suis. Quod autem Mattheus dicat Dominum uenisse in fines Magadan, aut vt est Græcè Magdala, Marcus uero in partes Dalmanitha; nullam habet contrarietatem. Nam præterquam quod dici posset vnū eūdemque locum diuersis nominatum nominibus, quod tamen hic non est uerisimile: dici etiam potest vnū nomē esse regionis generale, alterum uero dicitur ciuitatis, vel uici. Aut etiam si utrumque nomen diuersam ciuitatem, aut vicum significet, in utriusque loci fines dicitur Dominus uenisse, quia locus in quem uenit utriusque loco uicinus erat, quomodo supra dictus est uenisse in partes Tyri & Sidonis.

Pharisæi signum quærentes reijciuntur, eorumque fermentum cauendum docetur.

Matthæi 16. Marci 8.

CAPVT LXIII.

†. tentas & rogauerunt eum ut signum de celo ostenderet eis C. 12. 87.

† Exierunt. & accesserunt ad eum Pharisei & Sadducei. & cœperunt cōquirere eum ut quereret ab illo signū de celo. tentas eum. & ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis Serenū erit, rubicundū est enim cœlū. Et nunc: Hodie tē pestas. rutilat enim triste cœlū. Faciē ergo cœli diiudicare nōstis: signa autem temporū nō potestis. & Et ingemiscēs spiritus ait: Quid generatio ista signū querit, &

ratio mala & adultera signū querit. & signū nō dabitur ei. & Amicō vobis. si dabitur generationi istī signū. nisi signū Iona propheta. & dimittēs eos. & ascendit iterū nauim. & abiit trans fretum. & Eū cum venissent discipuli eius trans fretū. oblitus sunt. // panes accipere. & nisi unū panem nō habebant secū in nauis. & Et præcipiebat eis dicens: Videte. & caute à fermento Pharisæorū & Sadduceorū. & Herodis. & At illi cogitabat inter se dicētes: Quia panes nō accepimus Scitis autē: Iesus dixit illis: Quid cogitatis: inter vos modū fidei. quia panes nō habetis. Nondū cognoscitis nec intelligitis. & huc cœcū habetis cor vestrū: oculos habētis nō videtis. & auris habētis nō auditis. // Neque recordamini. & quinque panū. & quinque milia hominū. & quot cophinos sumpsistis: neque septē panū. & quatuor milia hominū. & quot sportas sumpsistis. & Quando quinque panes & in quinque milia. & quot cophinos fragmentorū plenos sustulisti. & dicit ei: Duo letim. Quado & septē panes in quatuor milia. quot sportas fragmentorū tulisti: Et dicunt ei: Septē. & Et dicebat eis: Quomodo nō intelligitis. quia nō de pane dixi vobis: Cauete à fermento Pharisæorū & Sadduceorū? Tunc intellexerunt quia nō dixerat eorum. & accesserunt ad eum Pharisæi. & Et cœperunt querere cum eo inquit Marcus. hoc est. disputare. Græcē enim dicitur. & quasi essent humilia nimis. ac plebeia. ita vt petentis nō satis declararet se esse eum. qui à populo habebatur. Proinde si vellet Sadduceos. & Pharisæos. homines longē supra vulgus positos. quasque cœlestes sibi credere. & æderet signum aliquod cæleste Christo dignum. ac simillē his. quæ veteres Prophetae edidit. & leguntur. Dicuntur autem signum tale perisse. vt & supra. tenentes Christum. quia nō petebant signum ad hoc vt crederent illi. sed tantum vt experirentur eius potentiam: vt si eam nō demonstraret calumniandi occasione haberēt. Porro quare singulariter petierint hi cælestē signum. & quare Dominus tale petentibus dante noluit. sed semper signum Ionæ illis promisit: dictum est supra circa cap. Concord. 46.

† Exierunt. & accesserunt ad eum Pharisei & Sadducei. & cœperunt cōquirere eum ut quereret ab illo signū de celo. tentas eum. & ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis Serenū erit, rubicundū est enim cœlū. Et nunc: Hodie tē pestas. rutilat enim triste cœlū. Faciē ergo cœli diiudicare nōstis: signa autem temporū nō potestis. & Et ingemiscēs spiritus ait: Quid generatio ista signū querit, & ratio mala & adultera signū querit. & signū nō dabitur ei. & Amicō vobis. si dabitur generationi istī signū. nisi signū Iona propheta. & dimittēs eos. & ascendit iterū nauim. & abiit trans fretum. & Eū cum venissent discipuli eius trans fretū. oblitus sunt. // panes accipere. & nisi unū panem nō habebant secū in nauis. & Et præcipiebat eis dicens: Videte. & caute à fermento Pharisæorū & Sadduceorū. & Herodis. & At illi cogitabat inter se dicētes: Quia panes nō accepimus Scitis autē: Iesus dixit illis: Quid cogitatis: inter vos modū fidei. quia panes nō habetis. Nondū cognoscitis nec intelligitis. & huc cœcū habetis cor vestrū: oculos habētis nō videtis. & auris habētis nō auditis. // Neque recordamini. & quinque panū. & quinque milia hominū. & quot cophinos sumpsistis: neque septē panū. & quatuor milia hominū. & quot sportas sumpsistis. & Quando quinque panes & in quinque milia. & quot cophinos fragmentorū plenos sustulisti. & dicit ei: Duo letim. Quado & septē panes in quatuor milia. quot sportas fragmentorū tulisti: Et dicunt ei: Septē. & Et dicebat eis: Quomodo nō intelligitis. quia nō de pane dixi vobis: Cauete à fermento Pharisæorū & Sadduceorū? Tunc intellexerunt quia nō dixerat eorum. & accesserunt ad eum Pharisæi. & Et cœperunt querere cum eo inquit Marcus. hoc est. disputare. Græcē enim dicitur. & quasi essent humilia nimis. ac plebeia. ita vt petentis nō satis declararet se esse eum. qui à populo habebatur. Proinde si vellet Sadduceos. & Pharisæos. homines longē supra vulgus positos. quasque cœlestes sibi credere. & æderet signum aliquod cæleste Christo dignum. ac simillē his. quæ veteres Prophetae edidit. & leguntur. Dicuntur autem signum tale perisse. vt & supra. tenentes Christum. quia nō petebant signum ad hoc vt crederent illi. sed tantum vt experirentur eius potentiam: vt si eam nō demonstraret calumniandi occasione haberēt. Porro quare singulariter petierint hi cælestē signum. & quare Dominus tale petentibus dante noluit. sed semper signum Ionæ illis promisit: dictum est supra circa cap. Concord. 46.

Et ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis. Serenū erit. &

Ostenfurus Dominus quod absque iusta causa signum peterent cęlestē. & tentandi tantum nō discendi gratia: commode id facit argumento sumpto à signis cælestibus naturalibus. ex quibus. et si fallacibus. nosse colligere dierum serenitatem. aut pluuiam: cum ex signis a se æditis nollent intelligere tēpus visitationis suæ. quod illa signa secundum Prophetarum vaticinia certissimē. & in fallibiter significabant. D Sicut ergo. Facto vespere. dicitis. Serenū hoc est. serenitas erit. die crastino scilicet. quia cœlum est rubicundū: quod ex obseruata consuetudine didicisti serenitatis esse indiciū. Et factō mane dicitis. hodie erit tempestas ventorum. aut pluiarum. quia cœlum triste rutilat. hoc est. rubicundum est. Græcis enim vtrōque idem est verbum *αυρα*. Dicitur autem cœlum triste. vel quia in seipso turbulētum. sicut lætum dicitur cū est serenitas. vel quia tristitia sua dispositione hominibus adfrens. Cæterū sententia sequēs melius & apud nos. & apud Græcos legitur interrogatiuē. vt Dominus nō asserat eos non posse scire tēporum signa. sed interroget signa tēporum nō potestis scire. quæ dicit. quæ dicit. & merito deberetis. si velletis. & nisi vltro nolletis agnoscere veritatē. D. Hieronymus autē per hęc signa tēporum simpliciter intelligit signa primi aduentus Christi. signa scilicet adimpletorū tēporū. à Patre prædicatorū. & promissorū in Scripturis. vt sit sensus: Faciem. hoc est. dispositionem cœli nostis diiudicare ex obseruata consuetudine fallaci. ita vt discernatis. quæ dispositio cœli sit signum serenitatis. & quæ pluuie. ac tempestatis: & non potestis ex scripturis infallibilibus discernere. & cognoscere signa tēporum quæ vobis promissa sunt. hoc est. aduenisse vobis iam Messiam expectatum. meque eū esse. Quæ Hieronymi interpretatio ob id alijs aliquorum interpretationibus est præferenda. quod consentiat alteri simili loco. qui est Luc. 12. Vbi similia Dominus obijcit turbis dicens: Hypocritæ faciē cœli & terre nōstis probare. hoc autē tēpus quomodo nō probatis? Signa autē tēporum. de quibus Dominus secundū hanc interpretationē loquitur. sunt vel miracula. que Dominus edidit. (Nā hec secundum Iaiæ vaticinium demonstrebant ipsum esse Christum. quoniā ille dixit de tēporibus Messie: Tunc aperientur oculi cœcorum. & aures surdorum patebunt. & c) vel generalius signa tēporum sunt omnia Prophetarū indicia. quibus significauerunt tēpus Messie. inter quæ præter miracula à Messia ædenda. sunt & alia. nempe finis hebdomadarum Danielis. translatio sceptri Iudaici ad alienigenas. & id genus alia. Quoniam ergo non ex ignorantia tolerabili. sed malitia signum requirebant. cum satis. superque signorū habuissent: Dominus ob incurabilem eorum malitiam. ingemiscens spiritu. hoc est. ex animo. & intimo cordis indigabunde. & præ indignatione cum iure iurando asseruit signum illis

Signa Tempora Psal. 36.

illis non dandum, quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum.

Amen dico vobis, si dabitur generationi ista signum, hoc est, non dabitur omnino. Eclipsis enim est Hebraeis admitti solita in iuramentis, compleitur autem oratio, si subiungas, quæ iurantes sibi imperari solent, nisi id quod iurant sic se habeat ut iurant. Hoc autem modo præferebatur oratio iurantis propter maiorem vehementiam. Sic enim significabatur horror quidam prosequendi illas inprecationes.

Et dimittens eos ascendit iterum nauim. Pro dimittens eos in Marco, rectius vertisset Interpret, dimittis illis, quomodo vertit in Mattheo. Illud autem quod in Mattheo legimus; *Et cum venissent discipuli eius trans fretum,* venissent &, ut est Græcè ἁπὸ θάλασσης, rursus videtur positum pro iussent quemadmodum dictum est accipi posse in Cap. Cōcord. 59. Voluit enim significare Matthæus quæ aperte satis dicit Marcus, discipulos cum nauim ascendissent, & cœpissent trans fretum, oblitos accipere panes secum in nauim, tum in nauim, ea quæ sequuntur, dixisse. Ideo autem Euangelistæ huius obliuionis meminerunt: quia narraturi erant quomodo discipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque Dominus cum in indignatione Phariseos reliquisset, & cum suis nauim ascendisset ab ipsis Phariseis, cum quibus negotium habebat occasionem sumptis instruendi suos: significans etiã se iuste Phariseis indignatum, eosque contempsisse, ac neglexisse, ac dicitur.

Videte & caute à fermento Phariseorum, &c. Quod dupliciter dicitur, videte, & caute, cum utroque verbo idẽ hic significet facit ad epistolam cautionis, ut sit sensus: diligenter vobis caute, & attendite. Porro quod Dominus non aperte sit locutus, sed metaphorice loquens vltus sit nomine fermentis nec quid eo signum voluerit explicauerit, quemadmodum explicuit Luc. 12. cautissimam fuit, ut discipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouam occasionem reprehendendi eorum cartatem, & confirmandi eorũ diffidentiam. Quid autẽ nomine fermenti hic significauerit metaphorice, in fine aperuit Matthæus: mirum doctrinã Phariseorum, non quidẽ quamlibet, sed eam quæ supra cap. Concord. 60. qua docebat, quæ verẽ ipsorum erat: madata hominũ, aut inutilia planẽ, aut etiã mandatis Dei aduersa. Porro Matthæus addit & à Sadduceorum fermento præceptis edicere, Marcus verbũ à fermẽto Herodis, aut ut habent quidã Græci Herodianorum: ut videri possit. Sadduceos eorũdem esse cum illis qui aliquando in Euangelijs dicuntur Herodiani, forte quod eorũ sectæ fautor esset Herodes. Sed ut ut sit, etiã ab horum doctrina & instituto viuendi cauendum suis voluit: quod & Sadducei, & Herodes in externis rebus iustitiam ponerent, hominibus se commendare, non Deo studentes.

At illi cogitabant inter se dicentes. Græcè in Mattheo est διλογίζομαι, ἢ ἐν ταυτοῖς, quod potest verti dupliciter, vel cogitabant inter se, hoc est, in seipsis, ut significetur tacito eorum cogitatio, vel dixerunt, hoc est, in seipsis, ut significetur tacito eorum cogitatio, vel dixerunt hæc oratio, quia in Marco legitur διλογίζομαι πρὸς ἀλλήλους, ubi propter illud πρὸς ἀλλήλους, id est, inter se, verbũ διλογίζομαι non potest significare cogitare: sed debet exponi per disputare, aut discipulare, ut significetur vnum voluisse alteri negligentiam imponente. Cum autem sequitur;

Dicentes, quia panes non accepimus; illud, quia, superest, ut sapius, & positum est ex phrali Græca. Itaque sensus est: dicentes panes non accepimus. Intelligendi enim discipulis audita fermeti voce, & non intellecta, in mentẽ venisse neglectos panes, & ut fieri solet aliud ex alio eis reuocatũ in memoriã, ut quod dixerint; Panes, nõ habemus; fuerit trepidantium, & veluti in hunc modum loquentium: Hei, quandoquidem fermenti sit mentio, in mentẽ nobis venit panes nos non accepisse nobiscũ pro comæatu. In hac ergo trepidatione, his erant reprehendendi discipuli, & quod carnaliter intelligerẽt; quod dicebatur de fermẽto Phariseorum, cum prius dictum illis esset; Non intrat in os conquinatum inmensum, & quod ex carnali illa intelligentia incidere in solitudinẽ vitius, cum secum cum haberent, cuius potentiam iam bis experti erant in suppeditatione necessariorum. Dicit ergo Dominus.

O vos pusilla fidei homines, quid, hoc est, cur solliciti cogitatis intra vos, & inter vos nullitatis, eo quod nõ habeatis panes? Tot præceptis instituti, tot exemplis edocti, toties admoniti nondum habeatis eã, quã deberetis intelligentiã? adhuc simul cũ Phariseis habeatis cor obsecratum, &c. Quod autem sequitur in Marco; Nec recordamini, quando quin que panes fregi, &c. i. e. Græci hunc locũ distingunt, qui post illud? Nec recordamini, finem tacitum interrogacionis, & deinde ab illo, Quãdo quinque panes, &c. nouam accipiunt interrogacionem: ut intelligatur Dominus prius quæsitionem esse duorum illorum miraculorũ memores, ac deinde sequi experienti gratia de virtusque reliquijs eos interrogasse.

Cæcus sanatur in Bethsaida. Mar. 8.

CAPVT LXV.

T veniunt Bethsaidam. & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret. & Et apprehensum manu cæci, eduxit eum extra vitum, & exprensus in oculos eius impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret. Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterũ imposuit manus super oculos eius, & cepit videre, & restitutus est, ita ut clarè videret omnia. Et misit illum

illam in domum suam. dicens: Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

Et veniunt Bethsaidam. & adducunt ei cœcum. &c. Circa hæc historiam, quæ sunt antiqua tradenda, pleraque iam aliquoties sunt scripturam annotata in alijs historijs, quæ quædam habent similitudina, & potissimum in Cap. 62. in historia Iudæi, & multi adducta item ex Marco. Habet autem hæc historia illud peculiare, quod non occurrit aliud simile in Evangelijs, quod Dominus primo contacta non contulit cœco visum perfecte, sed primum imperfec- tæ deinde perfecte sanavit. Cuius causæ literales potissimè videri possunt fuisse duæ. Altera imperfectio fidei huius cœci, quæ videri eo colligi potest, quod non legatur pro se te Dominum orasse, sed alios tantum pro ipso: Itaque imperfectam habenti fidem, imperfectum primò visum reddidit: vt sic accensio eius animo perfectior ereditur perfectus restitueretur visus. Altera causa videri potest in cœco sensum Christi virtutem in se sentiens: tanto plus eam- tum admiraretur, quo eam sapius, & diutius in se operantem sensisset. Ne autem impotentia tibiui possit, quod ad primum con- tactum non perfecte curatus fuisset cœcus. Dominus interrogat eum si quid videret: significans satis se non ad hoc tetigisse oculum eius: vt mox omnia clarè videret, sed tantum vt videret aliquod: Quod autem cœcus dicit.

Videō homines sicut arbores ambulantes: Sic est intelligendū, quæ cœcus iste viderit formam corporum humanorū veluti vmbra, sic vt nulla membrorum lineamenta visu adhuc caligante discerneret valuerit: quomodo arbores à longe aspicientibus, vel in- tæ nocturna solent apparere, ita vt non facile homo sit, an arbor, quod videretur, possit discerni. Ex motu tamē & ambulatione cognouit iste homines esse quos videbat. Non enim participiū, arborum lanres, ad arbores referendū est, sed tantū ad homines, vt patet in Græcis. Quod autem Dominus hunc cœcum è vicu educerit, & præceperit vt si in vicum introiret, nemini diceret: præter causam illam, quæ supra sæpius est dicta, videlicet ad declinandum huma- nam laudem. Specialis hic videtur Theophylacto fuisse ratio, in- credulitas hominum huius loci, quam Matth. 23. Dominus eis ex- probasse supra habuimus. Nam per vicum hic videtur significari ipsa Bethsaidam, vt quæ esset ciuitas parua, quæ Græcis eia dicitur. Vnde cum Dominus eis præcipiat ire in domum suam, & con- ditionally dicit, Si in vicum introieris, aut, vt habent Græci quidam, etiam prohibetur ne ingredere vicum: coniectura est eam non fuisse ciuem huius vici, vel ciuitatis, sed aliunde huc ad- ductum fuisse.

Petrus Christum confitens commendatur.

Matth. 16. Mar. 8. Luc. 9.

CAPVT LXVI.

† Egressus est Iesus, & discipuli eius in par- tes [&] castella Casarea Philippi. Et factum est, cum se esset orans, erant cum illo discipuli eius. In via interrogabat discipulos suos, dicens: Quem me dicunt homines esse filium hominis? At illi responderunt illi, & dixerunt: Aly! Ioan- nem Baptistam, aly autem Eliam, aly verò Ieremiam, aly vero quas vnum ex prophetis. Quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit. Tunc dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit ei: Tu es Christus filius Dei viui. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in caelis est. Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam: & porta inferi non praualebunt aduersus eam. Et tibi dabo clauis regni: Et quodcuque ligaueris super terram, erit ligatum & in caelis. Et quodcuque solueris super terram, erit solutum & in caelis. At ille iunc præcepit discipulis suis, & cum sum. Comminatus est eis, ne cui dicerent de illo hoc, quia ipse esset incretus Christus. Et exinde cæpit Iesus ostendere discipulis suis, quæ pars eos docere eos, dicens: Quia oportet filium hominis ire Hierosoly- mam, & multa pati, & reprobari a senioribus, & principibus: & occidi, & tertio die resurgere. Et palam nemini verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus cæpit increpare eum, dicens: Absit a te Domine, non erit tibi hoc. Qui conuertis, & videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade post me futana, scandalum mihi est, quia non sapis ea quæ Dei sunt, summis scilicet ea quæ sunt e hominum. Et tunc Iesus conuocata turba cum cædotis discipulis suis, dicebat ad omnes: Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me, post me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: tres dies, qui autem perdidit animam suam propter me, & euauerit, mihi mensuram faciet eam. Quid enim prodest homini, si tuncierit me mensuram lucretur, seipsum autem perdat, & detrimentum anima dicit sue faciat? Aut inquam dabit homo commutationem pro anima sua? Petrus qui autem perdidit animam suam propter me, & euauerit, mihi mensuram faciet eam. Quid enim prodest homini, si tuncierit me mensuram lucretur, seipsum autem perdat, & detrimentum anima dicit sue faciat? Qui enim me coluisset, & verba mea in generatione ista adul- tera peccatrice, & filius hominis confunderit me cum venerit in gloria sua, & patris sui cum angelis sanctis. Filius enim hominis uenerit in gloria patris sui cum angelis suis: & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia discipulis sunt suis.

1°. dixit sunt > quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, de eis & c. au nec videant regnum Dei > veniens in virgine, & c. a filium hominis venientem in regno suo.

1°. Iene Et egressus est Iesus & discipuli eius in partes, & castris Castan- ger t. c. Philippi. Hæc Cætareæ Philippi cognominata est, ad differenciam Nam quæ in Iudæa iuxta mare, Herodes maior magnis sumptibus extruxit in honorem Cæsaris in eo loco, qui prius dicebatur Turris Stratonis. Terminus verò erat regionis Iudæarum, unde pariter & Syris, & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis inter eos causam præbuit. Commode autem circa hæc loca discipulos suos interrogavit de aliorum, & ipsorum de se opinione, ut longius a Iudæis abducti libere dicerent quæcunquæ sentirent. Interrogavit autem, idque prius vulgi de se sententiam, ac deinde discipulorum: non quod eam ignoraret, sed quod relata vulgi dicta incerta sententia, ac recta ipsorum existimatione audita, & vniuersas incertas opiniones reuiceret, & eos in fide recta confirmaret: quod hoc postillam tempore erat necessarium, quia tempus erat suam illis prædicere passionem. Porro quod Lucas dicit hæc de t. sui I. minimum interrogasse eum esset solus orans, non debet videri contrarium ei, quod Marcus dicit eum interrogasse in via: cum intelligi possit ipsum etiam in via orasse, aut postquam alicubi oratum reuersum ad discipulos, interrogasse eos inter eundem. Quærit ergo: Quem dicunt homines esse filium hominis. Sic etiam cum Diuo Hieronymo magis legendum puto in Matthæo, quærit: & ser- quomodo Græca iam habent, & quomodo Erasmus vult hunc minus me nostros esse corrigendos. Quem me dicunt esse homines filii hominis. Solet enim Dominus dum se filium hominis vocat, hic esse qui de se in tertia persona, vt videri possit illud, me, additum bebet. > Matthæo ex aliis Evangelistis. Itaque additus articulus ad d. c. o. mie- est filium apud Græcos, tantum significat ipsum nō loqui de se state] & c. et uis filio hominis, sed et tō, nempe se.

At illi responderunt illi & dixerunt, alij Ioannē Baptistam. Quæ- niam Dominus neque ipse palam profiteretur se esse Christum. B. 9. neque regalem illam pompam præ se ferebat, in qua plerique Chri- stum apud Iudæos regnarum expectabant, & paucis id quod vera erat Christus Dei filius habitus est. Et tamen propter multitudinem, & magnitudinem, videbant non quæ- culorum multitudinem, & magnitudinem, videbant non quæ- uis esse, sed aliquem præcedentum Prophetarum esse existima- bant, qui in carnem reuersus esset, & ex vita illa diuiniore man- rem potestatem secum attulisset. Crediderunt enim Iudæi reu- grationem animarum vt dictum est circa cap. Conc. 16. & 9. sicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur. Tertio vniu- Ioseph. li. quemque renasci. Quidam ergo Ioannem Baptistam esse no- antia. 20. quemque renasci. Quidam ergo Ioannem Baptistam esse no- cap 16. debat.

debat, vt qui Herodis sententiam sequebantur. Alij Eliam, quod Ioseph. de scirent tempus Messie iam instare, ante quod prædixerat Ma- bello Iud. lachias venturum Eliam sicut ipsi intellegebant. Alij vero He- libr. 2. beremiam, forte quod tam libere inueheretur in Scribas & Pha- rissæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Alij indefinite vnum aliquem antiquorum Prophetarum esse credebant in car- nem reuersum.

Dicit illis Iesus: vos autem quem me esse dicitis? Est emphasis in pronomine vos, Separat enim eos à iudis, significatque eos meri- to aliam, eamque constantem de se habere debere existimationem. Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes res- pondentes diuersis scilicet diuersorum opiniones referentibus: sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus vt fere semper alijs feruen- tior (quod diuina dispensatione ita factum est, propterea quod pri- mo Apostolorum, & caput futurus erat) tanquam os Apostolorum pro omnibus respondet dicens:

Tu es Christus filius Dei viui. Vbi notandum singulis istis quatuor dictionibus addi articulos Græcis, idque non ocioso. Nam articulus additus ad Christum, significat eum non dici Christum, sicut in veteri Testamento plerique, Reges scilicet, Sacerdotes, & Prophe- tæ, sed ipsam esse illū singulariter expectatum Messiam. Sic & addi- tus articulus ad Filium, significat ipsum singulari ratione dici Filium Dei, & non sicut omnes sancti. Porro articuli additi, ad Dei, & viui, vel vt habent Græca, videntur significare eū non cuiuslibet Dei esse filium, sed veri Dei, nempe eius, qui solus dicere potest: Viui ego, quique solus habet immortalitatem, eū gratiū dij sint mortui.

Respondens autem Iesus dixit ei, beatus es Simon Bar Iona. Bæa- tum Christum Petrum, hoc est scilicet pronunciat, eo quod singu- lari Patris cælestis beneficio, & gratia cognitionem filij est assecu- tus, quam ab hominibus accipere non potuit.

Non enim caro & sanguis, hoc est, parentes tui, aut necessarii aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibi que persuaserunt, sed Pater meus cælestis. Nemo enim nouit filium, nisi Pater. Bene au- tē Dominus beatum, Petrum pronunciat, Simonē vocat, & Bar Iona. hoc est filium Iona, idque primū ob distinctionē eius ab alijs, Vt ce enim agnominis, quo caset Hebræi, ponitur Bar Iona Hebræo- rum more. Secundo, vt sic magis clucescat eius beatitudo: quia qui filius hominis tantū prius erat, iam etiā factus sit discipulus Patris Christi id ab eo dicens, quod à suo patre, aut ab vilo homine discere non potuit. [Porro illud Bar Iona, dux sunt dictiones quarum Bar Chaldaica est, significans Filium, Iona vero nomen fuit Patris Petri, quāuis breuitatis causa (vt fere Hebræi nomina propria ab breuiant, dum multas habet syllabas) Iona dictum sit pro Iōāna.]

Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hæc Petram, & c. Notā- dum

Ioan. I.

dum quod dicit, Et ego, &c. quasi dicat; Sicut tu dixisti mihi, Tu es Christus: ita ego vicissim dico tibi quia .i. quod tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum moni nomen Petrus antea ei promissum, cum diceret Dominus Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Alij cum Aristino intelligunt nomen Petrus, ante illi impositum, nunc conmatum esse, & nominis prius impositi rationem iam explicatam cum subditur; Et super hanc Petram, &c. In quibus verbis petram hanc debere intelligi ipsum Petrum, contra quam volent quidam contentiosi huius temporis homines, primum quidem planus literæ contextus demonstrat. Cum enim pronomen hanc demonstrat aliquam petram, de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo, quam ea qui dictus est Petrus: satis liquet petram non demonstrari per pronomen hanc, quam Petrus. Mutatione autem generis (volunt enim heretici aliud intelligi per Petrum, & per petram propterea quod non dixit Dominus super hunc Petrum, &c. quam nihil potest colligi evidenter si cogitemus Christum nec Græcè, nec Latine hæc dixisse moni, sed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Si ergo tetemus Christum dixisse pro, Tu es Petrus, & super hanc petram Tu es Cepha, & super hac Cepha ædificabo Ecclesiam meam, modo certum satis est eum dixisse: nemo non mox certissime esse videbit aliud non esse intelligendum per id, super quod dicitur ædificanda Ecclesia, quam eum cui dictum est, Tu es Cepha. Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxum ædificabo, aliud nemo intelligeret significari per saxum, & per hoc Cepha enim petra interpretatur, & saxum quamvis Græci mutant commutando nomen Syriacum in Græcum dicerentur quam Petra, quod masculinum è *πίτρος* magis viro conuenit quam foemininum *πίτρα*, cum aliqui vtrumque nomen idem significet. [Quod autem Interpretes Matthæi Græcus, quis is fuit, mutauit genus: hinc videtur factum, quod sicut proprie nomine proprio viri magis conuenit masculinum Petrus: ita appellatiue saxum significandum est, magis apud eos receptum dicere *πίτρα*, quam *πίτρος*.] Itaque sicut Abram per suum nomen in Deum factus est Abraham, hoc est, Pater multarum gentium, quæ illius fides erat imitaturæ: ita Simon per suum factus est Petrus, hoc est saxum, cui in ædificanda erat fidelium Ecclesia, quæ illius fidei innixura erat, illiusque fides exceptura. Ex quibus etiam satis consequi videtur, non sic oportere aliter ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrum. Successores enim, sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius, quæ in Episcopatu existentibus est in terris: ita etiam sunt fundam-

Hæc permissio aliter ipsius successores enim, sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius, quæ in Episcopatu existentibus est in terris: ita etiam sunt fundam-

ta, & primi lapides, super quos Ecclesia in terris existens fundatur. Petrus vero non solum fuit fundamentum fidelium qui cum ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiæ fidelium, qui post eum vel crederunt, vel credituri sunt in Christo. Vnde quaquæ sequuntur Petro promissa; Et tibi dabo clauas regni cælorum, &c. quæ pertineant ad Petri successores, atque ad ipsum Petrum, vt post dicitur: hæc tamen promissio, ædificabo Ecclesiam meam super te; propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur: sicut illi proprium est nomen Petrus, & non commune cum successoribus: cuius nominis ratio explicatur his verbis: & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Et porte inferi non præualebunt aduersus eam. Dixerat se Dominus ædificaturum Ecclesiam suam supra petram eiusque fidem: addit nunc quam erit eiusmodi ædificium propter suum fundamentum stabile; Et porte inferi, inquit. Cuius locutionis ratio vt percipiatur, notandum quod Dominus in superioribus verbis de Ecclesia sua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate, dum dicit eam ædificandam supra petram. Huic ergo domui, aut ciuitati, in qua Dominus, quem Petrus Regem, & Messiam confessus erat, regnaturus erat; Dominus opponit veluti alteram ciuitatem, in qua Diabolus regnabat, & regnat, quam Hebræica phrasi per portas inferi significat. Mos Hebræorum est, per portas ciuitates, & regna significare, vt in illo Genesis; Possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum. Itaque per portas inferi significat regnum satanæ, quod contrarium est regno Christi, quod est Ecclesia, & sensus est: Regnum diaboli regno Christi varijs modis infestum, illudque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum, & amorem rerum huius seculi, nunc per hereticorum falsa dogmata, nunc per tyrannorum persecutiones; nunquam omnibus suis machinis, & armis præualiturum Ecclesiæ Christianæ: nec regnum Christi, quantumuis conetur, subuertere posse. Vnde patet relatiuum eam referendum non ad petram, sed ad Ecclesiam: vt significetur duorum regnorum, aut ciuitatum inter se contrarietas.

Et tibi dabo clauas regni cælorum. Per clauas regni cælorum hic Petro promissas, rectè intellexerimus metaphoricè significatam plenariam, ac supremam potestatem gubernandi Ecclesiæ Christi. Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quod suprema potestas domus, sicut & vrbis penes eum est, cuius est suprema potestas clauium, hoc est cuius imperij est intrinittere in ædes, vel vrbem, aut excludere ædibus, vel vrbem, quos vult. Et cui clauas domus traduntur, ei totius familiæ, ac domus committitur administratio. Sic & Principibus, cum intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis clauas à ciuibus, quò recognoscunt se agnoscere penes illum esse summam ciuitatis potestatem. Hinc cum Dominus

Hæc

Isaia 22. polliceretur Eliachim filio Helchiae ministro Regis in chiae summam in aula Regis, & ciuitate Ierusalem potestatem cebar per Esaia; Et dabo clauem domus David super humeros eius, & aperiet, & non erit, qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat. Ad quae Isaia locum alludens Spiritus sanctus de Christo per Eliachim praefiguratum dicit Apoc. 3. Qui habet clauem Domus, qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit. Sicut ergo Eliachim promittitur clauem domus David, & Christus claudit, & regni sui paterni dicitur habere: ita & Petro Dominus uisus caelestis clauem promittens, supremam post se in eo regno potestatem accepturum illum significare uoluit. Dixerat Petrus Christus, quo agnouit eum esse Regem, & cum subiecit, filius uiui caelestis Regem ipsum esse agnouit. Et Dominus ipse Rex promisit se suam Ecclesiam, in qua scilicet esset regnatura, & pro Rege recipiendus, super illum adificaturum. Commotus ergo nunc etiam Petro Regem illum, & caelestem Regem praedicatione mittit se regni sui clauem daturum, hoc est, supremam post se in regno, quod Petrus primus agnouit, auctoritate, & potestatem exercitandum hanc intelligendi rationem, & scripturis, & commentis quaedam modo, ac intentioni Christi conuenientem, non erit in quodam quot sint, & quae sint clauem Christo promissa, sed fas est dicere hac locutione metaphorica promissam Petro summam Ecclesiae auctoritatem, & potestatem. Ad quam potestatem uerbis sic intellectis Petro promissam pleraque pertinent, & eorum remittere peccata & retinere, sed omnia quaecumque necessaria regno Christi, hoc est Ecclesiae rite gubernandae. Etiam aurem clauem Petro datae sunt Ioannis ultimum, quando Dominus post trinitam interrogationem nunc ipsum diligeret praeceteris ei suas oues commendauit dicens, Pisce oues meas, aut agnouit. Cum enim eum Pastorem omnium ouium suarum constitutum utriusque regni sui illi credidit; nec aliud erat dicere, Pisce oues meas, quam si dixisset, do tibi clauem regni mei, hoc est, summam potestatem administrandi regnum meum in terris. Quis autem haec Petri potestas in terris, hoc est in Ecclesia tantae, futura esset, bene tamen non est ei dictum, dabo tibi clauem regni terrarum, sed regni caelorum; ut intelligeret potestatem extendi tantum ad spiritualia, quae pertinent ad regnum caelorum, & non ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia.

Et quodcumque ligaueris super terram, erit ligatum & in caelis. Quod quidem Dominus his uerbis uidetur uoluisse explicare, quod daturus esset Petro clauem regni caelorum; consequentia uero non uidebatur exigere, ut diceret, quidquid, vel cuiuscumque ligaueris, vel claueris; ut sic explicarentur propria officia

uum: uerum quo clarius esset, quam potestatem per promissas clauem significaret, transit ad aliam metaphoram; utens uerbis ligandi, ac soluendi, ac significans potestatem per clauem promissam se extendere ex parte sua principali ad ligandum, & soluendum homines eo uinculo, quo dicuntur ligati, & soluti in caelo. Sicut autem duplex tantum est uinculum obligans homines coram Deo, nempe peccatum (inhibens enim peccatorum suorum constringitur impius) & praecceptum (hoc enim ad aliquid faciendum vel omitterendum obligamur): sic etiam duo modi ligandi & soluendi possunt assignari. Alterum, quo ligare est diuino iudicio propter impoenitentiam oblitringere: quod sit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiciendo extra fideles eos, qui sunt rebelles. Soluere uero a peccato, est diuino iudicio, ac condemnatione liberare: idque vel recipiendo eos, qui prius infideles fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per poenitentiae Sacramentum. Alterum, quo ligare est ad aliquid faciendum oblitringere, soluere uero, ab eodem liberare. Uterque autem hic ligandi, & soluendi modus, ex parte omnibus quidem Episcopis, & Sacerdotibus competit: perfecte uero & plenè est tantum conuenit apud quem est summa Ecclesiae potestas, per clauem significata. Unde singulariter Petro dictum est, ac singulariter ei competit. Quidquid ligaueris, &c. Quibus uerbis datur ei potestas quouslibet obligandi, uel soluendi siue uinculo peccati, siue uinculo praeccepti: ut statuere, & praecipere omnibus possit, quod sit ad finem ad Christianae Republicae commodum & expediens. Porro quod hic generaliter dictum est Petro, Quodcumque ligaueris, erit ligatum, & quodcumque solueris erit solutum: sic est accipiendum, quomodo si a Rege alicui iudici a se constituto diceretur, quemcumque absolueris, absolutum habeo, & quemcumque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quidquid statueris, statutum habeo &c. Non enim tunc iudici huic potestatem dare intelligitur absoluti, uel condemnandi, & statuendi pro sua uoluntate: sed secundum iustitiam aequitatem, secundum merita subditorum, & utilitatem eorum. Ita & hic approbandum in caelis iudicium Petri dicit: sed si iustum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & secundum leges Christi pronunciatum sit.

Atille tunc praecipit discipulis suis, & comminatus est eis, &c. Post commendatam & approbatam Petri confessionem, Dominus & prohibet suis ne cui dicant se esse Christum, nec prohibet simpliciter, sed ut habent Marcus & Lucas cum interminatione, & passionem suam, ac resurrectionem praedicit: significans & quare in suis cognitionem sui iam augete, & roborare uoluerit (nimirum quia appropinquabat tempus passionis: ad quod eos uoluit preparare confirmando illorum fidem in se) & quare, & quandiu tacendum illis esset,

Haec clauis quando Petro data.

Ligati & soluendi uerbis quid signi- ficatur.

Proner. 50

nec prædicandum quod ipse esset Christus, nempe quia nondum esset tempus suæ glorificationis; nec conueniret ante resurrectionis gloriam & crucis ignominiam illud de se passim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cum mortuis resurrexisset. Hac enim de causa, & vsque ad illud tempus Dominum prohibuisse, ne cui dicerent quod ipse esset Christus: Lucas manifeste significat sic scribens; At ille increpans præcepit, ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari, &c. Sicut ergo ante passionem suam, imò ante passionis suæ prædicationem conueniebat Dominum suis veram in se fidem confirmare: ita ante passionem non conueniebat Christum passim prædicari vulgo; idque primum ob id quia, sicut dictum est, tunc nondum erat tempus suæ glorificationis. Secundò quia maius, & incurabilius fuisset multorum scelerum in cruce Christi, si ante crucem ab Apostolis passim fuisset prædicatus esse Christus. Tertio quia huiusmodi prædicationibus accenssi fuissent Scribæ & Pharisei ad persequendum Christum, quos sciebat populi fama, & miraculorum magnitudinis ad necessariam mortem sibi inferendam accendendos. Patrum sicut Apostoli ante passionem & resurrectionem non possunt intelligere mysterium aduentus Messia, & regni eius modum communcem Iudæorum opinionem excedentem: ita nec dum alios potuerunt, quomodo esset Christus: ac proinde conueniens eos penitus silere, quis ipse esset.

Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, & docere, &c. Significat satis Euangelista his verbis & causam quare prius Dominum voluerit confirmare in suis cognitionem sui, & quare mox alijs se manifestari. Quod autem dicit Dominus; Oportet Filium hominis multa pati, &c. sic accipiendum est; Oportet secundum definitionem Patris, & scripturarum prædictionem propter salutem hominum. Tria autem genera hominum nominantur, à quibus passurus erat, nempe Seniores, per quos intelliguntur hi, qui auctoritate Rempublicam Iudæorum gubernabant (non enim nomine hic tam significatur ætas quam auctoritas.) Principes sacerdotum, de quibus prius dictum est circa cap. Concor. 9. & cetera sub quibus etiam comprehenduntur Pharisei, sicut & alias locis. Dicit autem tria ad passionem suam pertinentia, nempe multa pati, & reprobari, & occidi: quia passio eius ante mortem consistebat in duobus, nempe in poena malorum, quæ illi inferretur, & ignominia multiplici per reprobationem significatam. Porro Marcus dicit; *Palam verbum loquebatur*, tum quia ante idem dixerat, sed testè, vt cum Ioan. 2. dixit, Soluite templum hoc, &c. Ioan. 6. Panis, quem ego dabo, caro mea est, &c. tum vt indicet quare Petrus iam accepit occasionem reprehendendi Dominum.

quam prius non accepit ex eius verbis.

Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum dicens, &c. Audiens Petrus Dominum dicentem se reprobandum, & occidendum, idque sua confessione, quam approbauerat Dominus indignum esse iudicans: pro solito tuo in Dominum amore vehementi, etsi adhuc imprudenti, apprehendens, vel assumens (nam Grecis eadem est dictio in vitroque Euangelista, *πρωχρηματιστος*), hoc est, apprehensum eum ad se, quod facere solent, qui familiaris aliquid tunc dicituri) cœpit illum increpare, non ex indignatione, sed amantis affectu: ita vt istud increpare, non sit aliud quam reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narranti dicere solet apud nos, ne dicas. Huiusmodi enim increpationem alienam ab omni indignatione, & amaritudine significant Petri verba. *Abst*, inquit, *à te Domine*. Quod bene sic hoc loco vertit Interpres, melius quam si vertisset, propitius tibi esto, aut etiam, propitius tibi sit Deus: quanquam hoc secundum cur. nostra lectione coincidat. [Hebræica enim phrasid nempe, *Chalilachlach*, qua vsutum Petrum Hebræicè, aut Syriacè loquentem est omninò verisimile, ad verbum significat; prohibitio sit mihi, vel tibi, hoc est, vt Latini dicere solent, *dij prohibeant*, aut *dij meliora*] Vnde huius phrasid significatio sequentibus verbis apertius explicatur, cum dicitur:

Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphasi est legendum.

Qui conuersus, & videns discipulos suos, comminatus, &c. Conuersus Dominus dicitur, quia faciem suam conuertit ad Petrum sibi collateralalem, aut se sequentem, indignationem hac conuersione ostendens. Aut etiam quia faciem suam conuertit ad omnes discipulos, quia Marcus dicit: Et videns discipulos suos. Porro pro comminatus rectius vertisset Interpres, increpauit. Est enim idem verbum, quod mox vertit increpare, nempe, *επιτιμω*. Omnibus autem discipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile quid, vel patiebantur, vel pati poterant, quale Petrus. Se uerè autem adeo Petrum redarguit, etsi pio affectu erga Dominum commotus: vt doceret in his quæ Dei sunt nullum esse locum humanæ rationi, aut affectui, & quanto zelo nos commoueri oporteat in eos, qui affectu quouis humano, nos ab his quæ Dei sunt auocare conantur.

Vado, inquit, *post me Satana, &c.* Satanas dicitur est Petrus, vel Petrus quia Diaboli ea in parte imitator, quod Christi mortem sicut ille, impedire veller, vel simpliciter quia aduersarius voluntati diuinæ, & Christi. Non enim Satanas nomen est proprium dæmoni, sed generaliter significat idem, quod aduersarius. Itaque conuenienter Petrum Satanam vocat, quod aduersarium se illi præberet, sicut ipse se putaret illi amicum exhibere. Quod autem sequitur,

Scandalum es mihi, vel ut habent Græca, scandalum meum idem est quod obstaculum mihi es, & impedimentum mihi pro bes, ne Patris iussa perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impedimentum vitæ, & offendiculum significat. Intelligendum tamen quod dicit Dominus Petrum sibi esse scandalum, quantum licet erat in ipso Petro. Nam Dominus scandalum pati non potuit, quod non patiuntur nisi vel imperfecti, & paruulis similes vel peruersi, & maligni. Cum autem his verbis, Scandalum es mihi, Dominus reddiderit causam, quare eum dixerit Satanam, quare eum à se reiecerit, addit etiam causam erroris huius opinionis in Petro;

Quia, inquit, non sapis, hæc scilicet in parte ea qua sunt Dei, ista qua sunt hominum. Hoc est quæ sunt humana, nempe suggestiones & ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notandum Dominum non dixisse sed ea quæ sunt dæmonis: ut intelligamus Petrum illud suggeruisse non ex afflatu dæmoniaci, sed ex humano affectu: & rursus intelligamus non tantum diabolica sapientia sed etiam humana, & carnalia frequenter esse aduersari Deo, & tantam agere. Prudentia enim carnis inuis est, & inimica est Deo.

Et tunc Iesus conuocata turba cum discipulis suis dicebat, &c. Dominus Petrus carnali affectu Dominum à morte auocare conabatur non satis habuit Dominus hunc eius affectum redargueres sed super docere cœpit, quàm necesse esset non sibi solum, sed suo exemplo omnibus ponere huiusmodi affectus; & mala quæ Deo imminiserit, aut perimiserit prompto suscipere animo. Ideoque in turba conuocata ad omnes hæc dicit, quoniam ad omnes pertinebant, qui salutem quærebant æternam.

Abnegare seipsum. Si quis, inquit, vult post me venire, id est, me sequi, & meus discipulus, huic necesse est ante omnia abnegare seipsum. Est autem abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus, & desiderijs apud se statuere nolle deinceps illa sequi, quæ amor proprius generit, sed ea, quæ diuinæ sunt voluntatis quælibet sunt, quantumcumque sunt carni, & nostræ humanæ voluntati inuicem. Hoc tamen loco abnegationem sui Dominus requirit manifeste ad hoc ut valedicamus illis affectibus, quibus longam in hoc mundo vitam optamus, & mala, ac incommoda carni effugere huiusmodi. Itaque requirit ut non tantum abnegemus diabolum, sed mundum, aut parentes & filios, aut vxores, sed, quod est omnino difficillimum, etiam nosiplos; qualem abnegationem alibi non odire animam propriam. Cum autem quis seipsum abnegauerit necesse est secundò. *Ut tollas crucem suam,* hoc est ut mala quæuis, quæ in hac vita ei Deo permittente obueniunt, proptò, & lubentissimo suscipiat, & toleret. Et si enim nemo sit, qui crucem à Deo

stram non cogatur ferre: tollunt tamen tantum illi qui cum alacritate, aut saltem lubentes ijs quæ ipse immiserit veluri humeros supponunt. Lucas addit *quotidie*, quo significatur nunquam non perseverandum aliquid ei, qui pie vult viuere in Christo, ac ei perseverantia vsque in finem opus esse. Quod autem sequitur in verbis Domini, *& sequatur me;* rectè quidam accipiunt hanc partem appositam non ut diuersam a præcedentibus, sed ut significetur eum, qui vult venire post Christum sequi posse, & debere per illa duo, quæ dicta sunt. Fieri enim non potest ut qui seipsum vere abnegauit & tollit crucem suam, non sequatur Christum.

Qui enim voluerit animam suam saluam facere perdet eam. Quæ dicitur da sunt circa has duas sententias, quas Dominus frequenter reperit, vide circa cap. Matth. 10. in cap. Concord. 55. vbi dicitur, Qui inuenit animam suam perdet eam. Cæterum quod sequitur;

Quid enim prodest homini, si uniuersum mundum lucretur, &c. Hunc habet sensus: Sicut nemo tam stultus est, ut vel ita iactura vitæ huius corporalis lucrifacere, si possibile esset uniuersum mundum, tum quod vita perdita nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quod vitam perditam nulla re recuperare posset: sic multo magis stultum est luero vitæ temporalis, imo totius mundi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quædo ei nihil prodesse poterit acquisitio rerum in hoc seculo obtentatum, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur.

Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua, intelligere oportet de anima perdita. Anima enim nondum perdita redimitur pretio sanguinis Christi, ac bonis operibus.

Qui enim me confusus fuerit, & verba mea in generatione, &c. Cōiunctio enim probat illam sententiam prædictam, sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum, probat sententiam alteram prædictam. Qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porro non satis Latine interpretes noster vertit in Luca, quæ me erubuerit & sermo nes meos, & minus Latine in Marco, qui me confusus fuerit, & verba mea, quod Latinius dici potest. Quemcumque enim puduerit mei, & meorum sermonum. Additur autem in Marco.

In generatione ista adultera & peccatrice. Eo quod apud impios prædicatio Christi, & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum, & Euangelium. Per generationem enim adulteram, & peccatricem, non tantum intelligere voluit Iudæos, sed omnes etiã impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi, & omnis virtutis, ac iustitiæ semper essent irrituri: quos adulteros vocat, quod à Deo defecerint ad idola, aut certè ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit

Filius hominis erubescet eum. Sic est accipiendum, quia filius hominis, talem indignum iudicabit, quem inter suos agnoscat, & de dignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiendus coram tre, & Angelis si connumeraret. Addit autem commode.

Cum venerit in gloria sua; Nimirum gloriā suam opponens militati primi aduentus, ob quā quosdam pudet eū confiteri, ac suscipere. Dista sunt autem quaedam etiam ad hanc sententiā spectantia circa illud Matth. 10. Omnis ergo qui cōstribetur me, &c.

Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui. Hac sententia Matthæus, qui hanc solus posuit, idem probare voluit, quod reliqui duo Euangelistæ superiori sententia, nempe quod qui se voluerit præterito Christo animam suam saluam facere, perdet eam, & contra qui propter Christum perdidit, saluam faciet. Notandum autem quod in hac, & superiori sententia dicitur Filius hominis venturus in gloria Patris sui: quo significatur eandem esse Filiij hominis gloriā quæ est Patris, ac proinde & eandem esse substantiam. Porro celeberrima est, & in Scripturis frequenter uia sententia, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendū vni cuique secundum opera sua, vt Psa. 61. Rom. 2. 1. Cor. 3. 2. Cor. 5. 10. autem sententijs Spiritus sanctus imprimis quidem resellere voluit eos, qui fidei suæ, aut veri Dei agnitioni, & inuocationi nimis fidunt. Deinde resellere voluit fiduciam quorundam in virtutibus & beneficijs aliorum, etiam si illa non imitentur. Postremū sententia his sententijs restari voluit Deum citra omnem personarum delectum omnes iudicaturum, iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundum testimonium quod opera de eo perhibent.

Et dicebat illis: Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus. Quoniam dixerat Filium hominis venturum in sua gloria, id est vel maximè prouocare posset, vt eum qui abiectus videbatur predicarent, non solum omni pudoreposito, sed etiam contemptu propter eum & morte, & omnibus mundi huius bonis: ideo oportune iam confirmat, quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam, quod dixerat de suo aduentu, in tempora longa differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam in presenti vita post breue tempus se reuelaturum quibusdam suam gloriā, & regnum suum; & cum solita sua asseueratione promittit dicens.

Amen dico vobis. Pro quo Lucas habet *ἀμὲν λέγω υμῖν ἄρραβῆς.* dico vobis verè, nimirum exponens dictionē Hebraicā *Amen*. Porro quod hic dicitur quosdam ante mortem viuros filium hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligunt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione. Nam eam omnes Euangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum fuisse, quod his verbis Dominus fore promisit. Tunc ergo quidam illic stantium, nempe tres Apostoli, quos secum assumpsit, vident

filium hominis venientem in regno suo, hoc est in eā claritate, in qua veniet iudicaturus, & in qua cum sanctis suis erat regnaturus. Aut simpliciter venientem in regno suo, i. apparentem in gloria regni sui. Sic quod dicit Marcus & Lucas.

Donec videant regnum Dei. Intelligunt, donec videant gloriā & maiestatem regni sui: Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus videndus erat post resurrectionem, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderunt eum in regno suo, secundum quod Dominus ipse eis dixerat in vltima cœna, Nō bibam de hoc genimine vitis donec illud bibam vobiscum nouum in regno meo. Secundum hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantium viuros, quia non omnes viderunt, quibus hæc dixit, siquidem conuocata turba cum discipulis suis hæc dixit ad omnes vt supra dixerūt Marcus & Lucas. Alij rursum, inter quos D. Gregorius, intelligunt dictum esse istud de regno Christi, quod per Euangelij prædicationem cœpit in toto orbe gloriosus aduenire, ac eum mira vbique virtute agnosci, & adorari saluator mundi. Cui sensui conuenit & illud quod dicitur ab omnibus Euangelistis, quosdam non moriturus donec videant, &c. (illo enim significari videtur nō ita subito implendū, quod promittit) & illud quod habet Marcus, donec videant regnum Dei veniens in virtute, vel vt potius Græca verti debent, venisse cum virtute. Supra enim Dominus præcepit Apostolis eum ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse, & venisse. Et calumniantibus Iudæis respondit: Si in Spiritu Dei eicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. At tum nondum aduenerat regnum hoc cum virtute, sicut cum passim per orbem incredibili virtute Euangelium & prædicatum, & assertum à plurimis fuit. Hæc enim Regni Christi magnifica virtus circa viciesimum annum, ab ipsius passione sese exercuit: ad quod vsque tempus indubiè multi ex ijs, quibus præsentem sermonem Dominus habuit, superstites fuere. ^{t. et post dies sex} Porro sicut videre mortem, sic & gustare mortem, phras is est Hebraica, pro experiri mortem & mori, ex qua phras is fluxit illa locutio in Euangelij, Bibere calicem mortis.

Transfiguratur Dominus. Matt. 17. Marci 9.

Lucæ 9. CAPVT LXVII.

E Actū est autē post hac verba, t. ferè dies octo, & assumpsit ius sit. Iesus Petri, & Iacobij & Ioannē fratres eius, & t. albus ascēdit in montē vt oraret. & ducit illos in montē excel et resurgens sum seorsum solos. Et facta est. dū oraret. species vultus eius altera. & transfiguratus est d. ante eos. Et respēdit illis sicut dicit facies eius sicut Sol, & vestimēta facta sunt spondētia, et t. appa- d. candida nimis. & velut nix, qualis fullo nō potest super terrā cā ruis

438 Elias dida facere. Et ecce t' apparuerunt illi duo viri. erat autē dicitur Moysi. ses Elias. Et erat: || loquētes cū Iesu. vixi in maiestate: Et dicitur cum eam egressus eius quē copleturus erat in Hierusalē. Petrus vero. et quō loquentes. cū illo erat. grauius erat. sermo. Et euigilantes viderunt maiestātē eius. loque. Et duos viros qui stabant cū illo. Et factū est cū descenderent ab illo. habantur cū respondēs. Petrus t' dixit. ad Iesum. Domine. h' acceptor. h' illo. nū est nos hic esse. Et si vis. faciamus. hic tria tabernacula. vixi vni. Et Moysi vni. Et Elie vni. Non enim sciebat quid diceret. autē. erat enim timore exterriti. Hac autē adhuc illo loquēte. ecce. ait. Ea est nubes lucida. Et obstravit eos. et timuerunt intrāre illam. Et ille in nubē. Et ecce vox t' facta est de nube. dicens. Hic est filius meus dilectus. in quo mihi bene coplacui. Ipsum auē. et rabbi fieret. vox. audientes discipuli ceciderunt in faciē suā. et timuerunt. Nesciēs de. Et accessit Iesus. et reigrit eos. dixitq; eis. Surgite. et nolite timere. quid dicit Leuātes autē oculos suos. Et stātim circūspiciētēs. et neminē viderūt. nisi t' solū Iesum. secū. inuētus est Iesus solus. detribus illis de motē precepti. illis. Iesus. ne cuiquā quod viderunt. obstravit: nisi cū filius hominis a mortuis resurrexit. dices. Nemini dicitur visio. donec filius hominis a mortuis resurgat. Et ipsi tacuerunt. et verbū continuerunt apud se. dōquētes. quid hoc esset. cū a mortuis surrexerit. Et nemini dixerūt. in illis diebus quicquā ex his que cōtulerāt. Et interrogauerit eū discipuli eius. dices. Quid ergo dicit Pharisæi et scribe. quia Elia oportet venire primū. At ille respondit illis. Elia. Et quomodo venturus est. cū venerit primū. et resurrexerit. et illius omnia. Et quomodo scriptum est in filii hominis. ut multa patieretur. et contemneretur. Dico autem vobis. quia Elias. iam venit. et non cognouerunt eum. sed fecerunt in eo quacūq; voluerunt. scriptum est de eo. Sic et filius hominis passurus est ab eis. Tunc ipse inter legerunt discipuli. quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

Qui Factum est autem post hac verba serē dies octo. Et. Si verba priora. Sunt quidam de hic stantibus. intelligantur de Christi transfiguratione. iam manifestum est quare ab omnibus Evangelistis hac narratio subiūgatur superioribus. nimirū vt quod promissum erat a Christo ostēderetur esse impletum. Si verō secundum aliorū intelligentias prædictas superiora intelligantur. dicendū. Dōnū hac sua transfiguratione voluisse specimen quoddā dare sue gloriæ. in qua dixerat se venturum in nouissimo die. & voluit incipere adimplere promissionem illā. Sunt quidā de hic stantibus. &c. quæ tamen postea perfectius essent implenda. Atque de Evangelistis tempus rei iam gestæ post prædicta verba accuratè annotauerūt. videlicet vt indicarent vel iam impletum esse. quod promissum fuit. vel cōceptum adimpleri. quia transfiguratio huius præliatio fuit regni Christi. post magis aperiendi. Quare dillecta via illa quæ inter Evangelistas videri esse potest. quod Lucas ob

dierum meminit. Matthæus verō & Marcus sex dierū. facile dissoluitur. si dicatur quod Lucas non dicat absolūtē octo dies. sed serē octo dies. Ideo autē dicit serē octo dies: vel quia non constitit ei factis dierū numerus. vel quia non post integros octo dies hac facta essent. sed sex integros. & duorū dierū extremorū aliquā partem. Quoniā autem nondū erat tempus glorificationis. non manifesta vit dominus suam gloriam omnibus Apostolis: & tamē quoniam pro fidei cōfirmatione gloriam suā quibusdā aperire debuit. quosdā ex Apostolis delegit. qui gloriæ Christi conspecte postea idonei testes essent apud alios. Itaque tres ad hoc delegit. vt secundum legē in ore horum triū verbum hoc cōfirmaretur: & tres illos. quos inter duodecim Apostolos primo semper loco habuit: vt qui ob id quod primi. & præcipui essent inter Apostolos. præ alijs etiā perfectiōre Christi cognitione donari debebant. ac certiores futuri essent gloriæ Christi post resurrectionē restes. Iacobus ergo iste cuius hic fit mentio. nō ille est qui dicitur frater Domini a Paulo. & scripsit primā Epistolam canonicam. quem Paulus cōiungit Petro. & Ioāni ad Gal. z. Hic enim dicitur. Iacobū & Ioannē fratres eius. Hos ergo Apostolos tres secum seorsum sumens Dominus. ascendit cū eis in montē. eumque excessum. tū quod hic locus. vt pote secretus. cōmodus esset orationi. & ostensionis gloriæ suæ. tum vt hoc ipso ascensu doceret eum. qui caelestis suam gloriā vellet mente cōspicere. oportere relictis omnibus terrenis curis. & cogitationibus supra se eleuari ad cælestium cōtemplationem. Porro Mons iste quis fuerit. nō explicatur in scripturis: creditur tamen cōmuniter fuisse mons Thabor. clarus victoria Barach. & Deborah. qui & Thaburus dicitur Iosepho. Memorat autem Lucas Dominum ascendisse in montem. vt oraret. sicut hoc Domino fuit familiare. ac inter orandum transfiguratum fuisse. Quo sicut docemur secedere. & mentem subleuare cum orandum est. ita & illud monemur nos orātes quodammodo in Deum transformari. quo certe cupidius orare. & cum Deo colloqui debemus. Quomodo autem intelligendum sit. quod dicunt Matthæus. & Marcus Dominum transfiguratum. vel vt habent Græca *μεταμορφώθη*. id est. transformatum. pulchrē & doctē tractauit D. Hieronymus sic scribens: Quod dicit *transfiguratus est ante eos*. nemo puret pristinam eum formam. vel corpo ratis. Dominis veritatem amisisse. & assumpsisse corpus vel spirituale. vel æmini quomodo fuerat. sed quomodo transformatus sit Evangelista demonstrat dicens: *Et resplenduit facies eius sicut sol. Et. Vbi splendor faciei ostēditur. & candor vestium describitur: non substantia tollitur. sed gloria commutatur. Transformatio splendorem addidit. faciem non subtraxit. Hac ille. Sed & Lucas satis indicat quomodo illa transformatio. vel trāsfiguratio deheat intelligi. cum pro eo quod alij dixerunt. transfiguratus est. ipse dixit.*

Mōs Thabor.

Et facta est species vultus eius altera. Nō dicit aliam ei faciem factam, aut aliam faciei figuram, sed speciem. Claritas vero faciei Christi fuit ex innato diuinæ gloriæ fulgore, aut etiam ex beatitudine animæ Christi, quæ ab initio conceptionis semper beata, immen dispensatione diuina radios suæ beatitudinis non diffundens in corpus; iam ad tempus permissa est sic in corpus suam gloriam diffundere, quomodo eam diffunderet in resuscitatis sanctorum corporibus: nisi quod tunc diffusa in corpus gloria erit ei velut conaturalis, quæ nunc in Christo fuit velut transitoria passio. Tam autem habuit Christus in toto corpore claritatem, vt ea transparenter. Vestimenta eius viderentur esse candida. Et fulgētia sicut in aut vt Græci habent, sicut lux. Vnde discendum quanta sit fuerit claritas corporum nostrorum ignobilium post resurrectionem.

Et ecce apparuerūt illis duo viri, erāt autē Moyses, &c. Christo gloria sua apparenti conueniebat adesse quosdam etiam glorioſum vt sua presentia ipsius gloriæ magis illustraret, tum vt testimonio auctoritatem Christi, & verborū eius Apostolis commendarent. Hos autē nullos alios potius esse cōueniebat quā Moſen & Eliā: tum quod hi inter omnes veteres Prophetas maxime fuerunt Iudæis admirabiles ob insignia eorū facta, & miracula quod Moyses legis auctor, Elias vero præcipuus esset Prophetarū. Itaque horum præsentia demonstratum est & quanta esset Domini excellentia, vt cui illi summè omnibus admirabiles cederent: rursum legem ac Prophetas, in quo duo fere diuiditur veteris Testamentum, Christo testimoniū concorditer reddere, tantū abesse, quæ admodum Pharisei calūniabantur, legi ac Prophetis ipse cōtrarius esset. Peculiariter autē hi duo testes iā testimoniū petebant mortis Dominicæ, quia, vt habet Lucas, dicebat excessum, vt habent Græca ἐξέλιπον, i. exitum, hoc est mortem eius, quā in Ierusalem erat subiturus. Hoc enim erat quod supra dictum a Domino Apostoli abhorrebant, & veluti absurdum habebant, vnde oportebat eos horum testium auctoritate confirmari, vt intelligerent eodem illas scripturas, quæ Christum promiserant, etiam hanc mortem prædixisse, & iam olim sic a Patre cælesti ordinatū esse, vt hanc mortem subiret. Quod autem Moyses & Elias etiam in maiestate, hoc est in gloria, & in claritate apparuerunt: tantum valebat ad maiorem gloriæ Christi commendationem, sed etiam ad hoc, vt intelligerent gloriā, quam in Christo videbant, non illi fore propriam, sed communicandam etiam his, qui secundum superiorē Domini doctrinam sequerentur Christum, & Christus in suam gloriā, in qua iam apparebat, esset mirabilis, & ipsi quoque iam in gloria apparebant. Siquidem & Moyses & Elias pro Dei gloria multa grauiā, vsque ad vitæ frequentiam

*Excessus
Christi.*

discrimen perpeſsi sunt, vt nulli alij ante Christum magis.

Petrus verò. Et qui cum illo erant, grauati erant somno, Domino orante, Petrus & qui cum ipſo erant in ore suo dormiebant grauatissimo, quemadmodum & postea orante Domino, cum iniret tempus Passionis: vnde conijcere licet prolixitatem orationis Christi, & obseruare infirmitatem Apostolorum, quam benigne adeo Dominus tolerabat, & fouebat, donec ad manus robur prouerheret. Porro causæ variæ assignantur, ob quas Petrus, vbiq; alijs feruentior, diceret: bonum est nos hic esse. Itaque vt causas has simul breuiter colligamus, quomam Petrus à diuino illo aspectu consternatus fuit, & simul tamen mira dulcedine & voluptate perfusus, cupiens abeunte Molen & Eliam semper retinere, ac mortem Christi, quam horrebat, impedire, bonum est, inquit, nos hic esse. [Porro annotandum illud quod est in Luca, nesciens quid diceret, non esse idem omnino cum eo, quod est in Marco, Non enim sciebat quid diceret. In Luca enim verbum diceret, est præsentis temporis, cum Græcè sit λέγει, in Marco verò futuri. Kursum in Luca pro quid, est relatiuum quod, vt sit; non intelligens quod dicebat, In Marco verò Græca verbi possunt, Non enim sciebat, quid loqueretur, id est, loqui deberet.] Itaque cum præ seruore Petrus tacere nō posset, locutus est inconsiderata, & non intellecta, eo quod præ consternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Bene autem dicitur à Luca cum nō intellexisse quod dicebat. Non enim loquebatur ea quæ auditis consona erant. Increpauerat enim supra eum Dominus à morte reuocantem, duos hos grauiſſimos testes iam audiuit dicentes de eius excessu, quem in Ierusalem erat completurus. Quibus non cōuenit quod Petrus in monte manere vult. Iam imprudentiæ etiam erat exitimatiæ opus esse eis tabernaculis manu humana factis, quos tāta videbat gloria cōspicuos, Verisimillimū est autem Petrū agnouisse Molen & Eliā ex colloquio ipsorum cum Iesu, in quo aut Dominus eos poprij compellauerit nominibus, aut ipsimet expresserint, qui fuerint. [Fieri enim potest, vt vterque ea dixerit, per quæ Christi mortem ipſi facta, vel verbo prophetauerunt, vt Moyses quidem dixerit sic Christum in crucem sustolli debere, quomodo ipse in deserto exaltauerit serpentes; Elias verò sic illum debere expandi in crucem, quomodo ipse expansus fuit super mortuum puerum, vt illum viuificaret; ac sic illum torrente passionum petranſito subleuandum in gloriā, quomodo ipse transito Iordane curru igneo rap-tus fuit in cælum. Quod si queratur quomodo Moyses & Elias hic apparuerunt, an in propria persona, an non, & si in propria persona, an in proprio corpore, an in alio: probabile magis secundum Thomam habetur, Eliam quidem in vero ibi corpore adfuisse, Molen verò in propria anima adfuisse, sed in corpore quodam

Hac autem adhuc enloquēte, ecce facta est nubes lucida, &c. Velle conuenienter nubes hæc diuinitus facta est, Primum quidē in peccatam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de construendis tabernaculis ac ostenderetur Christum non opus habere tabernaculis humana manu factis, Vnde velut hanc causam significare volens Matthæus; Adhuc inquit, eo loquente, ecce nubes lucida, secundum nube ista factum est ne Apostoli magnitudine splendoris asorberentur, sed lucem intolerabilem nubes repperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuentes obumbrasse. Postremum nubes ista facta est ad ostensionem præsentie Dei Patris. Sic enim in veteri testamento ferè in nube gloria Domini apparuit, ac presentia eius ostēsa est, vt patet ex varijs scripturæ locis, idq; ob id quod nubes sit cælestibus vicinior, hæc in scripturis dicitur Dei esse tabernaculum. Itaq; quia nubes hæc Dei presentia declarauit, *Vox Patris dei bæ dicitur esse facta*, que non ita potuisset cognosci cuius fuisset, nisi nubes Dei presentiam declarauisset. De verbis autem illis

Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, &c. Dicitur est supra. 14. Cap. Concord. circa Christi baptismum. Quod iam nunc additur, *Ipsum audite*, additum videtur tū ad corrigendum Petri dolentis abire Moſen & Eliam, tū ad confirmandum animos discipulorū, ne detractarent ei credere, & obedire etiā his, que docturus erat, aut in speciē diuersa ab his que docuerat lex, & Prophetæ; aut carni inimica, qualia erat que mox doceret de tollenda cruce. Cæterum quoniā naturale est, vt insolita, & spinata mentem humanam perturbent, & quia diuinam maiestatem humana infirmitas capere nō potest, sicut nonnullus pavor apud Paulos corripuit ex conspecta claritate Christi, idēque pavor iactagebatur, cum intrarent in nubem: ita audita hac noua voce pavor diuine maiestatis, maiori adhuc timore correpti sunt ita vt pavor timore, nec non reuerentiā diuine maiestatis quam agnoscant esse presentem, *Procederent facies suas*. Verum diuina benignitas nō diu patitur eos, qui sua causa turbantur, & maiestatis metu concutiantur, metu illo detineri, sed post turbationē, misericorditer subinfert mentis tranquillitatem. Vnde & nunc Dominus Iesus accedens ad discipulos, *tactauit*, simul & voce sua merum ab illis detulit, dicens: *Surgite, & nolite timere*. Nec inefficax fuit Christi tactus, & vox. Mox enim lenatis oculis circumspicientes viderunt Iesum eumque solum, vt intelligerent vocem illam ad ipsum pertinere, non ad Moſen, vel Eliam. Quod verò dicit Marcus;

Et verbum continuerunt apud se, verbum Hebræica phrasī videtur positum pro facto, quemadmodum sæpe in scripturis, Latine enim veluti exponens Macrum dicit.

Et nemini quicquam dixerunt in illis diebus, ex his quæ viderunt

quamquam possit verbum etiam accipi proprie pro verbo, & sermone, qui erat de transfiguratione. Iam cum dicit Marcus, *conquirentes quid hoc esset cum à mortuis resurrexisset*, vel. vt habent Græci, inter se disputantes, quid esset à mortuis resurgere: significare voluit eos nō intellexisse, quod Christus dicebat de sua resurrectione.

Et interrogauerunt eū discipuli eius dicentes: Quid ergo, &c. Causa huius interrogationis dupliciter potest reddi: Primo vt intelligamus eos iam certissimos factos, quod ipse esset Christus, admirari quomodo Scribæ, hoc est, legisperiti ex Scripturis docerent Eliā debere venire priusquam veniret Christus. Id enim docebat ex Malachiæ testimonio, nō distinguentes inter duos Christi aduentus (quos scripturæ satis significat) ac vt est verisimile, hoc argumētum apud populum probantes Iesum nō esse Christum. Aliter intelligi potest Apostolos, quia iā viderant Christi gloriam, & audierunt mentionē resurrectionis imminētis, post quam putabant eum gloriose regnaturum, admiratos quid illud esset quod scribæ dicerent de aduentu Elię, quæ viderat recessisse. Nā talē questionis causam indicat D. Hieronymus, In Marco etiā additū legimus de Phariseis, Græca tamē tantum habent, Quid dicunt Scribæ. Non enim Pharæorum sed Scribarum erat ostendere, quæ erant Scripturarum.

At ille respondens ait illis: Elias quidem venturus est, &c. Communiter intelligitur hic Dominus loqui de duplici Eliā, nempe Eliā verò, quem dicit venturum, ante scilicet secundum suum aduentum; & Eliā in spiritu, nempe, Ioanne Baptista, quem dicit venisse, ante primum scilicet suum aduentum. Secundum quam intelligētiam dicendum Dominum non aperte satis respondisse ad propositam questionē; eo quod nō aperte distinxerit duos suos aduentus; idque ob id quod mysterij nondū satis essent capaces discipuli: sic tamē respondit, vt scrupulū illis exemerit, ne propter dilatū Eliā dubitare possent de aduentu Messie: cū aperte dicit Eliā venisse, eūque significet fuisse Ioannē. Quod atrem dicitur, *Et restituet omnia*; breuitatis causa dictum est, pro eo quod habet Malachiæ; & conuertet cor Patrum ad Filios, & cor Filiorum ad Patres eorum. Nā & hoc loco pro conuertet, Septuaginta idem habent verbum quod est hoc loco apud Matthæum *ἀποκαταστήσει*, id est, restituet. Quemadmodum autē dictum est in Cap. Concord. 2. sic intelligendū est quod dicitur Elias omnia restituturus quomodo Christus dicitur Paulo instaurasse omnia, que in cælis, & que in terris; nimirū quia homines inter sese, & cū Angelis distidēs, inter se, & cū Angelis atq; Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia restituet, quando incredulos Iudeos Gētibus credētibus vniet, & ad fidem Patriarcharum redire faciet. Aduerbiū autem primò, quod hic, & supra in questione discipulorū, pro prius, Græco more positum est, nō est cōiungendum quæ restituet, sed vt patet ex propria questione,

Elias quomodo restituet omnia.

questione, iungendum est, cum venerit; quod verbum non est futuri temporis, sed prateriti docent Græca. Quod autem scriptur in Marco;

Et quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patitur contemnat; obsecram habet connexionem & variè intelligitur. Quidam subintelligunt, & quomodo scriptum est in filium hominis vt multa patiatur, sic eueniet ei. Et pronomen, ei, quod in filium hominis referunt, sed melius secundum Bedam referunt ad Eliam, vt significetur Eliam passurum, sicuti & filius hominis Christus, Quemadmodum postea dicitur filius hominis passurus, sicut Elias in spiritu passus est. Atque hunc sensum certiore alij: vt intelligatur Dominus ex passione Ioannis conuolare securitatem suam passionem, & ex sua rursum veniente passione: vt intelligant Apostoli non esse nouum, si Christus impijs patiatur, cum hoc ferè commune sit sanctorum insignium, & qui vitia conantur extirpare. Quod autem in libro dicitur;

Eliam iam venit, & fecerunt in eo quaecunq; voluerit. Sicut enim dicitur tum est de eo, cum nullum quis dare possit scripturæ velum, quo peculiariter de ijs, quæ passus est Ioannes sit alio prædictum: aut dicendum de morte Ioannis scriptum in libro aliquo, qui intercederet, aut in his quæ passus scribitur intelligendum etiam mysticè scriptum, quæ passurus esset Ioannes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illa Regia, ita hunc persecuta est Herodias, & vtraque vtriusque feruenter vindicatam religionem. Quod autè in Matthæo dicitur Sic & filius hominis passurus est ab eis, cum non ab eisdem passus Dominus à quibus Ioannes: dicendum quod quemadmodum quæ præcedentia, non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæ quæ voluerunt, debent intelligi habere quoddam supponitur generale, nempe impij, aut simile aliquid, ita & relictum generale illud refertur vt sit sensus, Impios fecisse quæ voluerunt in Ioanne, & ab impijs quoque Christum passurum, quæ eum captiuitatem iuuerint, vt prius dictum est, & Herodias quæ Christo illuserit, & eius morti consenserit vt etiam dicitur àt ab eisdem Ioannes, & Christus passi dici possint.

Eijcitur dæmonium, quod non potuit eijcere discipuli. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVIII.

ACTVM est autem, in sequenti die, descendens t. homo bus illis de monte, & veniens ad discipulos suos, vt dixit eis turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes eum cum illis. Et confestim omnis populus videns lesum stupefactus est. & expauerunt. & occurrit ei pulis suis. Et cum venisset ad turbam interrogauit eos: Quid vobis inter vos conquiritis? Et ecce accessit ad eum vnus de tur respiciens ba genibus prouolutus ante eum. & respondens exclamauit dicens: Domine magister. & attulit filium meum ad te habentem spiritum mutum, & obsecro te respice in filium meum. & miserere filio meo, quia vnicus est mihi. & lunaticus est, & male patitur. Nam ecce spiritus apprehendit eum, qui vbi cunque eum apprehenderit usque ero subiuo clamat. & allidit illum, & dissipat eum cum spuma, & stridet dentibus suis, & arefcit, & vix discedit dilanans vsquequo eum. & crebro in ignem, & crebro in aquam. & obtuli eum discipulis tuis, & rogavi discipulos tuos, & dixerunt vti euerent illum, & non poterunt curare eum. Respondens autem eis Iesus dixit: O generatio incredula! & peruerfa, quam diu apud vos ero, & quam diu patiar vos? Afferte illum ad me. & attulerunt eum. & cum vidiasset eum, statim elisit eum dicens: Spiritus conturbauit illum, & elisus in terram, & conturbatus est. & interrogauit patrem eius: Quam diu temporis est hoc ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem et in aquam misit, vt eum perderet: sed si quid potes adiuua nos, & miserere nostri. Iesus autè ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt tibi. Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis aiebat: Credo Iesu Domine, adiuua incredulitatem meam. Et cum vidiasset Iesus currens in turbam, & comminatus est spiritui immundo, & dicens illi: Surde paui te. & mute spiritus, ego precipio tibi exi ab eo, & amplius ne introes in eum. Et b exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo damonium, & factus est sicut mortuus. Ita vt multi dicerent: Quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit, & curatus est puer, ex illa hora, & reddidit illum patri eius. Stabant autem omnes in magnitudine Dei. Et cum introisset in domum, tunc accesserunt ad Iesum discipuli eius, & secreto interrogabant eum, & dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere eum? Et dixit illis: Iesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceris monti huic, transi hinc illic, & transibit: & nihil impossibile erit vobis. Hoc autem in nullo potest exire nisi in oratione & ieiunio.

Factum est autem in sequenti die, descenditibus illis. &c. Sequenti die post Transfigurationem (cum, vt est verisimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus pergerisset) descendens

tibus illis de mōte, vel potius, vt habent Græca, cū descendissent de mōte: vt significetur illa, quæ prius dicta sunt cōgrisse intercedendum (suprà enim vbi hæc verba etiã habentur in Mattheo & Marco est participium præteriti temporis, hic præteriti) hęc rō post descensum: veniens Dominus ad discipulos alios à scribas, videt, *turbam multam circum eos*, inquit Marcus, & legistis quos disputantes cum eis: qui cum vererentur congregari cū Dominum natū iam occasionem, diuexare discipulos inuitauerunt, quæ speiæ victoriæ apud plebem imperitam obtineret. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obitupuisse viso Iesu: nimirum ob inopinatum eius & subitum aduentum; cū nescirent vbi fuisset, aut vnde venisset, & propter aduentus eius oportunitatem quali præcognouerit scribarum inuasionem, ideoque ad discipulorum auxilium venerit. Forstani & splendor aliquis relicta vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit ob stupefactionis populi, quemadmodum splendor vultus Moysi, postquam è monte descendisset. Cui benè conuenit, quod additur in Marco, *Et expauerunt*; quanquam duas illas dicitur Græca non habent. Idem Marcus habet Dominum interrogat eos.

Quid inter vos conquiritis? pro quo Græca habent, & interrogat scribas; *Quid conquiritis* (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, quod ipsi scripturarum cognitionem sibi pollicentes, ac magistros aliorum sequeferentes, se absente, cum his qui tantum discipuli essent, & scripturarum rudēs disceptarent. Nostra ergo litera, vt quam primum accedat ad Græcorum lectionem sic est accipienda; *Et interrogat eos*, nempe discipulos & scribas inter se disputantes; *Quid ter vos conquiritis*, id est, disputatis. Interrogat autem Dominus etiam discipulos conscientius, vt sic discipulos à scribarum diuersione liberaret, & miraculo occasionem præberet. Quæ autem fuerit disputacionis inter scribas, & discipulos materia non aperte eadem dicitur, sed tamen satis colligi potest ex sequentibus, cum dicitur ad Domini questionem respondisse, qui filium suum dicitur natiacum attulerat. Hinc enim apparet disputacionis occasionem fuisse ex eo, quod discipuli non potuerunt eijcere dæmonium, quæ quanquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas similes & discipulos quid disceptarent nullus tamen eorum responderet, quod respondere non auderent, eo quod discipuli cōfusi essent sua impotentia, scribæ conscientij de suo calumniandi studio: nam quod is, qui disputandi dedit occasionem, præ nimio salutis desiderio omnēs præueniens, suam causam Domino qui am vobiscum eiffimè studeret commēdare de exposita eius erga omnes bonitate confidens, vt non putaret sibi opus esse discipulorum patro-

nio, ac de eius potentia maiorē habens fidem, quam de discipulorum. In quo præter piã pro salute filij paternamque sollicitudinē, ob seruanda est ipsius orãtis & humilitas, & ardor: Humilitas quidē, quia in genua ante Dominum procidit, Dominū ac Magistrū cum appellans; ardor vel d, quia exclamauit, & calamitatem filij in suã miseriam redundantē tam diligenter exposuit: duas causas in oratione profertens, quibus misericoissimum Dominum ad misericordiam flectere studuit; nēpe quod filius esset, isque vnicus, pro quo deprecabatur, quodque malo grauissimo, tristissimo, & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Notādum autē quod Mattheus lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere Spiritum surdum & mutū. Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali, aut caduco laborat: sic dicitur vel quod cum patiputatur ferè, qui inter lunio nati sunt, vel quod pro mutatio ne Lunæ is morbus accidat ex augmento, aut decemēto humorū cerebri, quibus dominatur Luna. Cum autē hic morbus dicatur à medicis esse naturalis, merito hic dubitatur, quomodo lunaticus iste dicatur habere spiritum immundum. Igitur aut dicendum est hunc puerum lunaticum dici, nō quod verè talis esset, sed quod similia pateretur, qualia lunatici pati solent, quia scilicet non semper affligeretur sed certis temporibus, cadens, spumans, seque collidēs (Sic enim videtur sentire D. Hieronymus.) Aut dicēdum morbum comitiale, et si putetur esse naturalis, & causa quæ dā naturales concurrant, non esse tamen purè naturalem, saltem frequenter, sed accidere ex Demonio interius hominē possidente, & affligente certis temporibus. Sic enim aperte sentit Origenes. Certè nostros caducos eadem videmus pati, quæ hic atreptius dicitur passus, quos frequenter ea pati videmus, quæ non naturalia possunt videri, sed planè diaboli ea: vt cum certos quosdam blasphemant sanctos, quorum inuocatione passio curari solet. Itaque crediderim hanc passionem frequenter sicut & phrenesim à diabolo fieri in hominibus. Restat explicare singula, quæ pater pueri recenset, morbi grauitatem Domino exponens.

Vbi inquit, inquit, vel vt habent Græca *ὄραειν*, quod etiam potest esse quandoocunque spiritus apprehendit. (Non enim vbi que aut semper spiritus cum afflixit: *subito clamat*, vocem scilicet, sed inarticulatam edens, quia dixit Marcus cum habere spiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine sequi solent in atreptiis & caducis.

Allidit inquit illum, & spumat, & stridet dentibus suis, & arefcit. In quorum verborum primo suppositū est Spiritus, in reliquis tribus, puer ipse. Pro allidit autem Græcè est *πίπτει*, quod magis est hæcerat significatur tamen idē, nēpe quod demoniū ipsum in terram deijceret, ac miserere conuelleret. Calum & conuulsionem sequitur

Lunaticus

In Mattheo cap. 4.

In Mattheo hom. 4.

sequitur spuma, Vnde Marcus addit, & spumat, Lucas vero dicit pat cum spuma. Hanc sequitur stridor dentium, de hinc ardentia. Hinc dicit Marcus, stridet dentibus, & arescit, id est, sine sensu excitur, impos factus omnium suorum membrorum; ac huiusmodi vexatione planè contabescas. Lucas his addit id, quo pater propter mali grauitatem significauit etiam mali diurnitatem. *Vix, inquit, discedit dilanians eum.* Quod autem Mathaeus breuitati, in recitendo hoc mihi aculo, sicut & alias ferè semper, studens, his omnibus omittis dicit; *Sepe cadit in ignem, & crebro in aquam;* Ex Mattheo pater non in primo isto sermone patris dictu, sed in secunda responsione, quam omittens Mathaeus, coniunxit quaedam secundae positionis dicta cum dictis in prima responsione, nihil in hoc uerbo tati preiudicans. Deinde uero ab omnibus subiungitur id, quod pater significauit malum filij esse admodum potè, ut pote quod si superabile fuerit omnibus suis discipulis simul. Obtuli, ait, quatuor discipulis, quandoquidem scilicet te praesentem non inueni, & rogavi eos, ut eicerent daemoneum, cumque omnes conauerunt, non tamen potuerunt.

Respondens autem eis Iesus dixit: O generatio incredula, &c. Quam incredulitas patris, & ipsorum quoque discipulorum, causam fuit impotentiae eiciendi daemoneum, ut patet ex sequentibus; hinc Dominus desumpsit occasionem in genere redarguendi haereticam gentis incredulitatem, & peruersitatem, reiciens etiam potentiam discipulorum, de qua pater pueri querebatur, in ipso qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudeorum incredulitatem pertinacem, quod multi praesentium, ut etiam simile, de discipulis & Christo inconuenientia cogitauerunt, quae cum dolore & indignatione dicit: O generatio, hoc est, non incredula, & peruersa, hoc est, distorta. Peruersum enim hominem proprie dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem adduci potest. Itaque non tantum incredulam dicit generationem, sed etiam peruersam, significare uolens pertinacem eorum incredulitatem, ut à qua tot aëditis miraculis non potuerint auerri, & ad fidem adduci. Ob hanc ergo insuperabilem Iudaeorum infidelitatem addidit Dominus, *quousque ero uobiscum, quamdiu uos patient?* Quibus uerbis non uult significare se dubitare quanto tempore cum illis esset conuersaturus, sed tantum significare se moleste, & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet eos deponere. [Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus significare uoluisse desiderare mortem, ut uult Chryost. ac futurum aliquando ut propter pertinacem infidelitatem Iudaei derelinquantur à Christo Gentibus ipsorum relinquentibus, recipientibus.] Quanquam autem his uerbis Dominus nonnullam indignationem, & iram declararet: ex his uer-

ben quae sequuntur demonstrat se non hominibus, sed uitio iratum, cum subiicit; *afferte illum ad me.* Iubet autem adduci illum ad se, quem absente in curare potuisset; ut praesente daemoneo, mali magnitudo adstantibus innotesceret pro defensione discipulorum, & cognosceretur daemoneum contra Christum cōtrarietas in redargutionem scribarum, ac Patris imperfecta fides tepesceret, eaque perficeretur ante filij curationem. Adducitur itaque filius ad Dominum. Cum autem adhuc accederet tantu, inquit Lucas, & cum filius uidisset Iesum, ut habet Marcus, nec adhuc ad Christum uenisset: *mox spiritus cepit pueru cōtrariare, cōuellerè, & dissimulare.* quod ostensum est, quia ille abhorreret Christum praesentem. In illo Marcis Et cum uidisset eum, magis cōuenit intelligere, cū puer uidisset Iesum. iam autem ut manifestior fieret pro discipulorum defensione mali grauitas, ac patris imperfecta fides manifestata corrigere, quare Dominus ex quanto tempore haec passio pueri acciderit. Respondit ille, *ab infantia,* adiciens praeter diurnitatem mali etiam pericula extrema, quae frequenter filius sit passus.

Frequenter, inquit, eum in ignem & in aquam misit, ut eum perderet. Ex quibus uerbis praeter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum est. Primum quod Diabolus non semper, ut quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quosdam possidet, & diuexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, ut certum est ob propria, saltem actualia peccata, & fortasse etiam non ob peccata parentum, sed ut manifestaretur gloria Dei in ipso, ut postea dicitur de caeco à natiuitate. Secundum est, quod Diabolus exitialis sit humani generis hostis, nihil non tentans, quo eos, qui eius potestati sunt permissi, perdat crudeliter: nihil tamen illum amplius posse, quam ei à Deo permittitur, ac Dei, angelorumque custodiam non deesse etiam his, qui ei permitti sunt diuexandi. Porro pater in fide infirmus, metuens ne ob diuinitatem incurabile esset malum, quasi ob id interrogasset Dominus de tempore.

Si quid potes, inquit, adiuua nos, miseratus nostri. Dominus autem imperfectam eius fidem redarguens, eamque perficere uolens, etià alludendo ad eius uerba, dicit.

Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Itaque Pater ex sua fide intelligens pendere optatam filij salutem, & in fidei confessionem alacer erumpit, & imperfectae suae fidei respectum, ac meritum deprecatur, dicens cum lachrymis.

Credo Domine, adiuua incredulitatè meà. Hoc est, imperfecta meà fide. Sic enim hic accipere oportet nomè incredulitatis, ne sit in uerbis cōtrarietas. Haec autè uerba, adiuua incredulitatè meà, non sic uidentur accipienda, quasi his petierit fidem suam perfici à Domino, ut sit idem cum eo, quod Apostoli postea orabant, dicens.

Domine, adauge nobis fidem; Sed tantum voluit petere, vt quos am audiuat a hęc omnia pendere Dominus (sua potentia id) iudicaret, quod fidei imperfectio non impetrabat; vt sit sensus: Credo bene te hoc posse, sed si quid adhuc fidei deest, tu queso id iudice vt si non sufficiat mea fides, id tamen quod volo, adiuuante tua potentia consequar.

Et cum vidisset Iesus accurrentem turbam comminatus est spiritum immundo, vel increpauit spiritum immundum. Hęc autem increpauo, vel comminatio, nihil aliud intelligi debet quam præceptio Christi virgens, & imperiosum, quem admodum in superioribus prædictum est increpare, vel comminari accipi simpliciter præcepto, & imperiosè præcipere. Nam quomodo, & quibus verbis comminatus est Iesus spiritui Marcus testatur; *Increpauit*, inquit, *illū surde*, & *mutē spiritus ego præcipio tibi exi ab eo*, & *amplius introcās in eum*. Quibus verbis authoritatiuam suam potentiam in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret & amplius eū non repeteret, eo quod per diuersa tempora, & per vias eūm repeteret. Dominus enim suum beneficiū voluit esse non temporarium, sed perpetuū. Cum autē in Matthæo legimus; *Et increpauit illū Iesus*, relatiuū illud referri debet ad id, quod etiam nō itō pressum prius ab illo, indicatum tamen est satis, cū dicit potius fuisse lunaticum, & cū subdit, exiit ab eo dæmoniū. Quod autē habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum dicerens, vel potius vt Græca verti debent, cum exclamasset, & multum dilaniasset. Conuulsisset; exiit ab eo, relicto ipso tanquā motu demonstrabat quā ægrè ferret, quod cogeretur Christo obedere hominē relinquere, quē torquere sibi volupē erat. Cum ergo per permissione dæmonij malitia, & nocendi studiū offensum Iesu, suā cōtra Dominum bonitatē, & potentia ab omni malo deinceps liberantē declarās, manu sua pueri manū cōtingens, eum quē uas, sic mox eū desperatum restituit, vt nō sensim viribus suarū deretur, sed subito, quasi prius nihil nocuerit pertulisset. Nec iam illū sibi, vt verē potuisset, suoque seruitio vsurpauit, sed reddidit illū Patri eius, cui dæmoniū sic illū subtraxerat, vt verius dæmonium esset mancipiū, quā Patris filius. Itaque merito omnes stupescunt propter magnificentiam potentia diuinæ, quam conspicimus magnificē operari in Christo. Non enim putabant ipsam propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia eius, sed Dei: Magnificētia autem hęc erat, quod imperio solo tam potens malum adeo cito & potēte sublatum erat.

Et cū introisset in domū, tunc accesserunt ad Iesum discipuli. Curat discipulos sollicitudo quadam humana, ne quid imprudenter offendissent Dominum, & sua culpa virtutem in eodē miraculo

mel ipsis a Domino traditam perdidissent. Itaque opportunitatē loci nacti, cum scilicet in domum introisset Dominus, semptis arbitris seorsum Dominum rogant.

Quare nos non posuimus eicere eum? Cum semel nobis a te tradita ut potestas quosuis eiciendi dæmones? Dominus itaque qui suorum imperfectionem apud populum aperire noluit, quod futuri essent totius orbis magistri seorsum impotentia ipsorū causam ad ipsos pertinentem indicat: cum apud populū causam impotentia cā indicauerit, quæ ad ipsum populum, & Patre pueri pertinebat. Redditur autē apud Matthæū a Domino duplex causa quare Apostoli non potuerint eicere illud dæmoniū. Primò enim dicit *propter incredulitatem vestrā*. Hoc est diffidentiam, & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem supra impurat incredulitati Patris, quod non fuerit eicidum dæmonium, significans si satis credidisset filium suum curandum fuisse etiam a discipulis. Hic vero incredulitati discipulorum impurat, quia & hęc partim fuit in causa, Nam si fuisset in eis tanta, quantam oportebat, potuisset aliena diffidentia esse præsidio. Causa autem diffidentia quæ iam fuit in discipulis esse potuit, quia forte cernebant, ex Patre etiam audiebant mali magnitudinem, & atrocitatem; aut quia metuebant, ne potestas eis tantum competeret dum essent in legatione aut quia, vt habet D. Hilarius, Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus, quidam tepor ob Domini absentiam, eorum fidem retardauerat. Porro quo Dominus fidem suorum auget, ac doceret, quantā sit eius vis, si modo fortis sit & vehemens, subiicit; *Amen quippe dico vobis si habueritis fidem sicut granum synaps, &c.* Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute a qua dicimur fideles pro firmo scilicet assensu eorum quæ de Deo, & Christo sunt credenda, quam fidei habent omnes Christiani, & tum habebant omnes Apostoli: sed accipitur pro fide signorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum, quas Spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autem fides non est aliud, quam fiducia impetrandi, vel faciendi miracula cū opus est, aut vtile, inuocato nomine Dei: Quod autem Dominus fidem grano synaps comparat, significare voluit fidem acrem, vehementem, seruentem, & efficacem: sicut granum synaps maximam cum aruerit acrimoniā & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de se producit arborem. Non enim hic Dominus videtur respexisse ad quantitatem grani synaps, sed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Fidem autem eiusmodi perfectam Dominum hic requirere, etiam ex alia sententia Domini simili huic manifestū est. Dicit enim Matt. 21. Amē dico vobis si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, nō solum de ficulnea facietis,

Fides euy grano synapsi cum paratur.

sed etsi monti huic dixeritis: Tollere & iactare in mari, fiet. *liber autem* Dominus singulariter in his sententijs meminit translatio- nis montium, quod res omnium difficillima, & impossibilis videri solet, go habeatur transferre montem verbo. Notandum autem quod hac sententia Dominus non tantum commendare voluit fiduciam faciendi, vel impetrandi miracula, ne ad nos eam, vel parum, vel nihil pertinere putemus: sed in genere fiduciam quiduis impetrandi à Deo, vel faciendi per Deum, quod recto rationis iudicio videtur, ad nostram, aliorumque salutem, ac Dei gloriam. Vnde Mar. 21. Vbi diximus esse similem sententiam, subiungitur; Et omnia quaecumque petieritis in oratione credentes accipietis. Quomodo autem Dominus ideo meminit translationis montium, vt significaret rem quamlibet difficilē, ac naturæ impossibilem credendam esse possibilem; ideo subiicit: *Et nihil impossibile erit vobis.*

Hoc autem genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. terna hic reddit Dominus causam, quare non potuerit eijcere demonium discipuli, quam solam ponit Marcus, nimirum quod eiusmodi dæmoniorum genus, quale fuit illud de quo iam dictum est, oratione, & ieiunio eijci debet, quibus non vacauerant discipuli illi in multitudine versantes, sicut Dominus vacauerat, qui in adiungit eum tribus à recenti præcatione, in qua totā noctem, & medietate partem si non integram, transegerat ieiunio permanentem. Et autem hic intelligitur Dominus non quidem in genere deus, sed bus loqui dæmonijs, vt vult Chryl. nec peculiariter lunationis genere designare voluisse (vt intelligit Theophyl.) sed genus deum & pessimorum, & qui iadua aliquem possederunt, & maxime in naturā sit versum, quale erat demonium prædictum, quod infantia dæmoniacum hunc afflixerat, etiam in igne, & in aqua, cum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Quod verminus iam exigit ad expulsionem quorundā demonum ortus, & ieiunium, cum in superiori sententia solam fiduciam perhibere significauerit sufficere ad perficiendum quiduis, ac proinde deum ad expellendum quoduis de montium: dicendum prius quidem minimum indicasse id quod ad omnia miracula facienda est generale; hic vero id, quod est peculiare, & proprium ad expulsionem quorundam dæmonum. Nec excludit illud generale, illud peculiare: quia non est dictum solam fiduciam sufficere, sed fiduciam perfectam esse necessariam, & sine illa non posse fieri miracula. Deinde oratio, & ieiunium, quæ Dominus requirit profectus ex fiducia perfecta, atque ob id requiruntur vt eam augetur, magisque excitent. [Est tamen & alia ratio peculiaris, quæ ad expulsurum dæmones necessaria sit oratio, & ieiunium, nimirum quia per hæc duo homo in spiritualem quandam naturam dicitur, qua aduersus Spiritus luctam habet aptiorem. Per ieiunium

enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis spiritus. Cū n. autem hæc discipuli interrogantibus quare non potuissent eijcere dæmonium, seorsum sint dicta, veluti pro causa, quam solam Marcus ponit: intelligendum significatum esse hæc esse necessarios sanatur, quomodo intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annoranda.]

Statere in ore piscis inuento soluitur drachma, ac mors prædicatur.

Mat. 17. Mar. 9. Luc. 9.

CAPVT LXIX.

Et inde profecti prætergredebantur Galilæam nec volebat quinquam scire. Conuersantibus autem eis in Galilæa, omnibusque mirantibus in omnibus que faciebat, dicebat & discipuli autem oculos suos, et tunc dicebat: *De illis: Iesus: Pono tunc dico vos in cordibus vestris sermones istos: Filius est ad deum enim hominum // futurum est vt tradatur in scipulos manus hominum. & occident eum. & occisus, suos.*

tertia die resurget. Et illi ignorabant verbum eius, id est, quia ante eos, vt non sentierant illud. Et timebant interrogare eum de hoc verbo. Et conuirsati sunt vehementer. Et venerunt Capharnāim. et datus est ei Petrus, & dixerunt ei. Magister vester non soluit drachma: At: cur Etia. Et cū intrasset in domū, præuenit eum Iesus dicens: Quid tibi videtur Simon: reges gentium à quibus accipiunt tributum vel censum? à filijs suis an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo libori sunt filij: vt autem non scandalizemus eos, vada ad mare. Et misit eum. Et eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies statere: illum sumens à eis pro me & te.

Et inde profecti prætergredebantur Galilæam, &c. Sciendum Græca pro, prætergredebantur Galilæam habere paulo aliter, nempe *παρεπέρασαν διὰ τῆς γαλιλαίας*, quod Erasmus sic vertit: Iter fecerunt per Galilæam: quamuis hac versione non explicetur Præpositio *παρὰ*, quæ eodem teste significat clam, & velut in transitu, obiterque eos fecisse iter per Galilæam. Vnde in hoc sensu oportet etiam intelligere nostram literam; cui non repugnat quod dicit Mattheus: Conuersantibus autem eis in Galilæa. Nam cum iter facerent per Galilæam, vtique in Galilæa conuersabantur. Ordo ergo Historiæ sic se habere videtur. Vbi Dominus reddidit

set Patri filium suum sanum stupebant omnes, ut habet Lucas, Dominus minus autem illum vulgi stuporem nihil morans, atque ad id se parans, quod ex Patris decreto faciendum imminabat; illine mor digressus, hoc est ex simibus Cæsarea, in quibus verisimile est superiora esse gesta, & in quibus dixerat necessario sibi eundem Hierusalem: versus Hierosolyma per Galilæam recta iter inchoavit, ne illi aliqua mora fieret, aut quisquam impediret, ne relicta in itinere Galilæa Hierusalem adiret illic permanens, & occidendus, noluit quenquam scire, sed latere voluit, quantum fieri potuit: ut que iam ibat ad supplicium, ita suorum animos ut id non ferrent, nec in illo nimis scandalizarentur, confirmare, & magis re voluit, rursus illis suam passionem, & resurrectionem prædicans. Quam prædicationem tres quidem Evangelistæ rursus similes commemorant, sed tamen diversa occasione eam adserunt. Nam Marcus quidem hanc prædicationem adducit pro causa ob quam noluit quenquam scire. Sic enim habet secundum Grecos, *Noluit quenquam scire. Docebat enim discipulos suos, &c.* Non est Græcis id id est, autem, ut nos legimus, sed *ὅτι*, enim, id que significat ideo neminem voluisse scire, quia discipulis docebat iam in itate tempus suæ passionis subeunte in Hierosolyma. ratione attendita, illud quod Marcus dicit, *Nec volebat quenquam scire*, iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus, & profecturus in Hierosolymam: ne scilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis: quorum procul dubio magna pars eum diligebat, eumque retinere cupivisset. Lucas vero occasione adorationis populi dicit à Domino prædictam suam passionem et mortem: *Omnibus*, inquit, *mirantibus in omnibus*, que faciebat, & exit ad discipulos suos, &c. Significare volens Dominum turbas mirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare, que brevis passurus, quam quæ modo de eo prædicabant gloriari se turbas. Matthæus vero nullam occasionem eius prædicationis adserens, simpliciter dixit: *Conversantibus illis in Galilæa dixit illis Iesus, &c.* Significare volens Dominum hæc prædixisse pro confirmandis & convertendis suorum animis, idque cum adhuc esset in Galilæa, & nondum eorum qui erant in Hierosolyma odium, & malitiam tantum expertus esset: ut magis crederent planè voluntariam, à Patre prædefinitam fuisse eius passionem. Quod autem dicit Lucas;

Pontie vos in cordibus vestris. Vel ut habent Græci (in cordibus vestris) *sermones istos*, dupliciter potest accipi. Communiter enim intelligitur per sermones istos designari sermones, & verba Domini sequentia, quibus prædicit suam mortem: & significetur Dominum turbis magnificè de ipso sententibus

& loquentibus, suos peculiariter auocasse ab attentione eorum, quæ turbæ de eo gloriosè loquebantur, ad considerationem humilitatis: qua postea erant offendendi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaque secundum hunc sensum emphasis est in pronomine vos, & istos. Nam per vos, distinguit suos à turbis, per istos sua verba, à verbis turbarum. Potest tamen etiam aliter locus hic intelligi, ut per sermones istos demonstrarentur verba populi, & sit hic sensus. Attendite ad ea que modo de me homines loquuntur, ut in ea de me sententia, in qua nunc estis perseveretis. Futurum est enim, ut longe aliter mecum acturi sint homines. Ad hunc sensum inuitat coniunctio enim, quæ secundum priorem sensum videtur esse superflua. Petro Dominus in hac iterata passionis suæ prædicatione, omittit quibusdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea; nempe quod tradendus sit in manus hominum, nimirum à Iudæis, aut etiam à seipso, & Patre. Nam & Patrem Paulus dicit Filium suum tradidisse pro nobis. Rom. 8. & ipsum Filium semetipsum ad Ephes. 5. Magis autem convenit accipere de traditione Iudææ, quia ea hic dicere instituit, quæ ad suam perlinerent ignominiam. Quod autem sequitur apud Marcum & Lucam dicitur quod ignorasse verbum istud, id est, sermonem hunc, & fuisse versum ante illos, hoc est, ut habent Græci, absconditum ab illis, ut non sentirent, id est, intelligerent illud, videtur esse contrarium: quod Matthæus dicit, Et contristati sunt vehementer; ex eo enim sequitur eos verba Domini intellexisse: proinde dicendum dicitur quod quia tam aperte, & frequenter audiebant Dominum mortem suam prædicentem, putasse quidem ita futurum, quemadmodum suum assererat, & ob id contristatos fuisse, idque vehementer, quia consueverat vehementer illum a morte prosequerentur, ignorasse vero quomodo is, quem non dubitabant esse Christum, quem gloriosè regnatum expectabant, talia pateretur, & quam ob causam mortem esset passurus, quam posse effugere. Timebant autem eum in terrogare de hoc sermone, quia timebant audire quæ nosset, videlicet illud; Adhuc & vos sine intellectu estis: maxime quia Petrum increpatum audierant à morte revocantem.

Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma, &c. Didrachma legendum est in plurali numero. De his autem didrachmis, quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur: varie sunt sententiæ; Attamen ex sequentibus satis patet didrachma hæc non exigi secundum legem, sed secundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarii. Querit enim Dominus à Petro à quibus Reges terre acciperent tributum vel censum; quo manifestè significatur didrachma hæc exacta fuisse pro tributo, & censu Romanis debito. Nam

& Matthæus virtutē ditione Romana *xyros*. id est, census. [In hoc
tūm tanquam quando, & à quo primum hoc tributum didrachmi
Romanis cōperit imponi Iudæis, an scilicet à Pompeio, qui Hiero-
solyma fecit obnoxia tributo, an ab Augusto in ipsa descriptione
quemadmodum supra dictum est, quod sane vel ob id est veritas
læ, quod Pompeius non legatur etiam Gabileam fecisse tributariam
sed Iudæam saram & Hierosolyam.] Porro didrachmū valebat
tē Iudæarum nostrates, aut quod id est, septē solidos Gallicos
Ionicos; eratque vnus nummus, qui etiā dicebatur *βας*. i. bos, quod
nota bouis percussus esset. Id ob id annotandum duxi, vt intelli-
mus quare potius hic tributum debitum à Iudæis vocetur didra-
chmum, quam dua drachmæ, & quare Attico nomine Romanorum
tributum vocabatur: nempe ob id forte quod numisma optima
eius ponderis non haberet proprium nomen Latinum. Sciat etiam
tem nomen item Atticum, significans proprie mediam viciniam
numisma translatum didrachmi duplum est, vt etiam ex hoc
est manifestum, valetque quatuordecim solidos gallicos, aut sex
nos. nostrates. Itā & illud facile intelligi potest ex superioribus, si
fuerint hi, de quibus hic dicitur, *accesserunt qui didrachma acci-
bant*. i. qui didrachma accipere solui erant, aut quibus hoc ex
cio incumberebat, nimirum qui dicebantur in Euangelij publicani
publicis vectigalibus, quæ recipiebant nomine Romanorum. Ergo
in Capharnaum petunt à Domino didrachmum, quod per
singulos annos erat vitium Romanis persoluendum: siue quia
vira Nazareth, vterat parua, subiecta esset Capharnaum memo-
politanae civitati, vt vult D. Hierony. siue quia Dominus vt ex
prioribus patet, habitabat cum suis in Capharnaum: adeo vt Mat-
9. dicatur civitas eius. Tributum enim istud & census post illi-
mam descriptionem factam sub prelide Cyrino, non solueban-
t amplius in his locis, vnde quisque erat otundus, sed in civitatibus
in quibus, aut sub quibus quisque habitabat. Tributi autem huius
exactores pro magnitudine signorum Dominum reuerentes non
audebant ab illo repetere, sed discipulum conveniunt, idque Pe-
trum: vel quod is tunc solus adesset Domino, vel quod viderent
illum Domino magis esse familiarem. Huic ergo dicunt:

Magister vester non soluit didrachma? Quæ verba interrogati-
vunt legenda, vt sit sensus: An magister vester non soluit, id est, non
renerit soluere, aut non solet soluere didrachma? quasi dicant, An
aliquo privilegio, & Principis concessione exemptus est à tribu-
to? Sic enim interrogatiue legendum esse, etiam Petri responsū
declarat, dum dicit *par*, etiam hoc est, veri & soluit, id est, soluere so-
let. Quamuis autem intelligi possit exactores interrogasse moti-
tiose, vt experirentur num contradiceret Cæsaris voluntati
subornati à Pharisæis: magis tamen videntur simpliciter inter-

EVANGELICAM. CAP. LXIX. 457
rogasse cum mansuetudine, studio potius accipiendi quam ca-
lumniandi.

Et cum intrasset in domum præuenit eum Iesus dicens: Quid, &c.
Apparet Petrum promissis publicanis dicturum se Magistro de
soluendo tributo: verum priusquam de eo Dominum iustus ad-
moneret, præuenit eū Dominus: declarans se occulta queque cog-
nosceret, ac prouide se talē esse, & tantum, qui tributis homini sol-
uendis merito, non deberet esse obnoxius. Quod cum hac ratione
fatis demonstrasset, idem tamen etiam ratione humana common-
strauit, & quod se ipsa ostendit, etiam verbis comprobauit. Circa
quam tamen rationem dubium nascitur. Nam secundum eam vi-
detur probari omnes Iustos, & Christianos esse liberos à solutio-
ne vectigalium & tributorum. Omnes enim sunt filij eius Regis,
cuius sunt omnia regna. Dicendum ergo, quod cum Dominus in-
fert ex concessis a Petro, ergo liberi sunt filij, non est sensus, ergo
liberi sunt filij Dei; sed, ergo liberi sunt filij Regis cuiuslibet in reg-
no ipsius. Ex quo vltimus aliam vult significare Dominus conclu-
sionem, quam lubricet, nempe: ergo liberi sum ego, cum sim fi-
lius Regis regni istius, & omnium regnorum mundi, quam relin-
quit intelligendam, ex eo quod ostendit rationem libertatis con-
sistere in filiatione Regis. Loquitur autem Dominus cum dicit,
Ergo liberi sunt filij, de filijs proprie dictis, nempe naturalibus;
vnde ex ea cōclusionē bene consequitur ipsum Dominum fuisse
liberum, non autem omnes Apostolos, & omnes Christianos,
tanquam Dei filios.

Vt autem nō scandalizemus eos, vade ad mare. & mitte, &c. Post-
quam ostendit se non teneri ad tributa soluenda, docet etiam qua-
re tamen illud soluere velit, nempe tollendæ offensionis, vel scanda-
li causa: quod hoc loco non erat negligendū, sicut supra docuit
scandalum Phariseorum negligendum, quod nec dū ex actōribus
istis cognita esset causa libertatis ipsius. Iussit itaque Dominus per
Petrum tributum exolui, sed vt ostenderet se nihil in hoc mundo
possidere proprium, vnde tributū exolvendum deberet, & simul
declararet suam maiestatem, quod scilicet non tantum terræ
ae hominum, sed etiam piscium, & maris (cui nullus princeps domi-
nari potest) dominium haberet: è mari, & piscis ore petendum iu-
bet tributum soluendum. Dux enim distæ rationes videntur esse
potissimæ, ob quas Dominus è mari petere, quod esset soluendum
voluit. Quare autem Dominus statere inuento, id est, duobus di-
drachmis, iussit reddi pro se, & Petro, & nō etiā pro alijs Apostolis
suis dedrachmum soluerit, vel ob id potest videri factū quod tunc
solus Petrus Domino adesset, vel potius ob id, vt Petrum huius ne-
gotij mediatorem, & miraculi executorem pro eius fide simplici,
obedientia, & opera veluti mercede quadam honoraret.

CAPVT LXX.

ANTAVIT autem cogitatio in eos quis eorum maior
esset. At Iesus videns cogitationes cordis eorum & quibus
illis esset interrogabat eos: Quid in via tractabatur illi-
li tacebant. Sicut idem in via inter se disputauerant quod
eorum maior esset. Et respondens vocavit duodecim in illa
hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior erit
in regno caelorum? Et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium
minister. Et ait ad Iosabab Iesum parvulum & ait illi: Quis putas
maior erit in regno caelorum? Qui cum parvulus esset, hic est maior
in regno caelorum. Qui autem vult primus esse, erit omnium minister.

A. 10. 104
B. 10. 104
1. b. acci-
piens
D. a. &
dixit
|| o. qui
|| o. qui
cun que
1. b. rece-
perit
D. a. pte.
ru talem
|| o. susci-
pit
1. b. rece-
perit
A. 10. 55.
D. b. Ref-
pondit di-
cens
b. Magi-
ster.
|| b. Iesus
autē ait
A. 10. 55.

regno caelorum? Et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium minister. Et ait ad Iosabab Iesum parvulum & ait illi: Quis putas maior erit in regno caelorum? Qui cum parvulus esset, hic est maior in regno caelorum. Qui autem vult primus esse, erit omnium minister. Deinde secundu dupliciter etiam potest intelligi haec sententia. Dicitur enim aliquis primus dignitate meriti, & rursus dicitur aliquis primus dignitate Ecclesiastica. Si ergo haec sententia intelligatur de primo in meritis, & acceptatione apud Deum; significabitur hic qua via quis possit hunc primatum apud Deum assequi, nimiru si se omnibus submittat, & omnium servum exhibeat. Si vero intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica; significatur hic quomodo selegere debeat is, qui huiusmodi adeptus est, & acceptavit primatum non autem quomodo ad illum aspirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc sententia sequentia videntur exigere, quia illicet sequitur apud Matthaeum; Quicumque ergo humiliauerit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum. Et in Luca; Qui minor est inter vos omnes, hic maior est. Haec enim sententia aperte sunt intelligenda de maiore, id est, maximo, vel primo in acceptatione diuina, non de primo in auctoritate, & dignitate Ecclesiastica. Rursum tamen posteriori modo magis intelligenda hanc sententia ob id videtur, quod in secundo hoc sensu Dominus haec sententia postea repetit Matth. 20, & Marc. 10 quando collatione facta primatus Ecclesiastici cu primatu gentili docet aliter selegere debere primos in regno caelorum, & Ecclesia Dei, quam selegere debere primos in regno mundano. Proinde ut sententia haec & illi loco conveniat & sententia Marthae, & Lucae hic positus; conveniens fuerit utruque sensum simul intelligere haec sententia Dominum comprehendisse; ut significaverit & quomodo quis primus apud Deum fieri possit, & quomodo in primatu acceptus rite selegere debeat, ut vere apud Deum etiam sit primus, & magnus.

enim Matthaeus significat de primatu questionem motam a discipulis priusquam de eo Dominus differeret, quod hac sua narratione satis significat. Ceterum quod dicit, in illa hora. positum est pro illo tempore. Non enim eadem hora, qua Dominus Petro commendavit exolui didrachma haec contigerunt: cum verisimile sit illum tunc mox abisse & secusse imperata, quem tamen huic doctrinae Domini constar interfuisse: cum Marcus testetur Dominu aduocasse duodecim. Per regnum autem caelorum discipuli intellexerunt regnum Messie, quod etiam in terris expectabatur, diuinum tamen, & caeleste esse crediderunt.

Et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus. Verbum, erit, Hebraico more hic pro imperatio positum est, sit vel esto. Non enim est sensus eum, qui affectat primatum, per huiusmodi ambitione fieri apud Deum omnium nouissimum, quauis hic sensus sit verus: sed significatur quid fieri debeat ab eo, qui vult esse primus, quod patet ex eo quod sequitur, & omnium minister. Deinde secundu dupliciter etiam potest intelligi haec sententia. Dicitur enim aliquis primus dignitate meriti, & rursus dicitur aliquis primus dignitate Ecclesiastica. Si ergo haec sententia intelligatur de primo in meritis, & acceptatione apud Deum; significabitur hic qua via quis possit hunc primatum apud Deum assequi, nimiru si se omnibus submittat, & omnium servum exhibeat. Si vero intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica; significatur hic quomodo selegere debeat is, qui huiusmodi adeptus est, & acceptavit primatum non autem quomodo ad illum aspirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc sententia sequentia videntur exigere, quia illicet sequitur apud Matthaeum; Quicumque ergo humiliauerit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum. Et in Luca; Qui minor est inter vos omnes, hic maior est. Haec enim sententia aperte sunt intelligenda de maiore, id est, maximo, vel primo in acceptatione diuina, non de primo in auctoritate, & dignitate Ecclesiastica. Rursum tamen posteriori modo magis intelligenda hanc sententia ob id videtur, quod in secundo hoc sensu Dominus haec sententia postea repetit Matth. 20, & Marc. 10 quando collatione facta primatus Ecclesiastici cu primatu gentili docet aliter selegere debere primos in regno caelorum, & Ecclesia Dei, quam selegere debere primos in regno mundano. Proinde ut sententia haec & illi loco conveniat & sententia Marthae, & Lucae hic positus; conveniens fuerit utruque sensum simul intelligere haec sententia Dominum comprehendisse; ut significaverit & quomodo quis primus apud Deum fieri possit, & quomodo in primatu acceptus rite selegere debeat, ut vere apud Deum etiam sit primus, & magnus.

Fiat inquit, omnium nouissimus, & omnium minimus. Vbi hoc quod additur omnium minimus, exponitur, quid sit, quod dicitur, omnium nouissimus, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremum, qui omnium se seruum exhibet, & ministrum. Esse enim seruum apud mundum est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, potest esse cupit, auctoritate qua fungitur, & honore, quo officium subditorum utilitatem utens, non vero ad propriam elationem gloriæ.

Et aduocans Iesus paruulum approbavit eum, & statuit eum. Aduocauit paruulum, vt huius moniti ratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quam synceram, & ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demonstraret. Apparet autem hunc paruulum valde ætate fuisse paruulum: quod Græcè vocetur nomine diminutiuo *μαλδύρος*, quod proprie significat puellum; tū quod apud Marcū dicatur Dominus hunc complexus, pro quo Græcè est *εταγγελισμένος*, id est, cum accepisset eū in vlnas quomodo fieri solet infantibus, aut valde pueris. Vnde autem suis puerum complectebatur, vt re ipsa declararet, quomodo generali affectu innocentiam amaret, & quam eos quaque amaret, qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod, & *secus se*, illos posuit, vt habet Lucas, quod nequaquam contrariatur ei, quod Matthæus, & Marcus dicunt eum positum in medio eorum, se enim potest & ipsum Dominum concessisse in medio Apostolorum circumstantium se, & alioqui illud, *in medio eorum*, nihil aliud secundum Hebraicam phrasim, quam inter eos. Putatur autem rem puelli: iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petrus stens in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Evangelii gratia. De quo vide Glossam in cap. vnico, de facta vnctione. Hoc quoque puello inter Apostolos, & coram eis posito, dixit Dominus solita asseruatione, quo magis hæreret quod dicebat:

Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, ab hac scilicet ambitione, eaque deposita, efficiamini sicut paruuli non intrabitis in regnum cælorum. Quod autē dicit, & efficiamini sicut paruuli, sic est intelligendum, vt tales sunt paruuli per ætatem, tales nos simus per uoluntatē. Bene enim illos imitatur, dum imitatur illorum innocentiam, & synceritatem, ita vt vacemus omni malitia. Invidia, dolo, ira, ambitione, &c. Quamquam autem necesse sit vt ingressuri regnū cælorum per omnia sint paruuli malitia, & illi in omnibus imitentur innocentiam: ad propositum tamen Saluatoris est, vt efficiamur similes paruulis in honorum contemptu, & submissione. Cum autem Dominus hac sententia ab ambitione deterrerit, & humilitatis necessitatem ostenderit: subiungit & aliam sententiam, qua & ostendit maximum humilitatis ne-

ritum, & ad questionem inter Apostolos agitatam directè respondet, cum subiicit;

Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus. Cum autem videretur inferendum ex superiori sententia; Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus ipse intrabit in regnum cælorum: insert amplius; hic est maior in regno cælorum, ille inquam, maior, hoc est maximus de quo vos queritis. Nam Græcis non est otiosus articulus *οτι*, & comparatiuus Græco more pro superlatiuo positus. Quicumque ergo humiliauerit se ita vt sit sicut paruulus iste, humilis scilicet per virtutem sicut iste per ætatem, aut paruus animo sicut iste est paruus corpore.

Et quisquis susceperit puerum istum in nomine meo. Hæc ad id dicta videntur, vt significaret Dominus quanti faceret humiles, & paruulos, & quam magni tales sunt coram ipso, & Patre eius. Id enim vt proposito dederit, ita his sententijs pulchrè significatur. Si enim cum quis puerum & humilem susceperit nomine Christi, in illo Christus sese recipi reputat, & in Christo etiam Pater cælestis: necesse certè est puerum, & humilem, quantumuis abiectū in hoc mundo, magnum admodum esse in regnum cælorum. Porro cum Lucas dicit, *puerum istum*, magis demonstrare voluit eos, qui per puerum in medium adductum significabantur, quam ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem suscipiendi, aut recipiendi, quo proprie significatur receptio in hospitium vult Dominus generaliter significare omne beneficii genus humilibus suo nomine impensum, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si propriæ suæ personæ impenderetur: eo quod per humilitatem Christo quis efficiatur simillimus. Et ne id parū esse putetur, adijcitur apud Marcum & Lucam, quod & supra habitum est Matt. 10 propter quod à Matthæo hic omissum videri potest, Qui me suscepit, recipit eum, qui misit me. Marcus verò idem efficacius esset dicens:

Qui me suscepit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundum communem loquēdi vsum. Frequenter enim dicere solemus. Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo, volentes significare non tantum nobis id fieri, sed etiam Deo: aut non tam nobis, quam Deo, qui illud sit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam sibi factum. Significatur ergo præmium susceptionis Christi nō tale fore, quale a puero homine posset expectari, sed quale à Deo suscepio, ac beneficijs affecto. Quare autem qui humilem suscepit, & ipsum Christum, & Patrem cælestem censetur suscipere; rationem subnequit Dominus apud Lucam, cum dicitur:

Nam qui minor est, cordis scilicet humilitate, inter vos omnes, hoc est, qui omnium vestrum maximè alienus est à superbia, &

Puer iste
quis fuit
re.

amirione, hic est maior, vel vt habet Græca, hic est, magnus ipse
me scilicet, & Patrem meū, magnus scilicet in regno celorum. Et
qua ratione satis patet ad quid dictæ sint sententiæ iuperiores.

Respondens autem illi Ioannes dixit, Præceptor vidimus quendam
Occasione illorum verborum, quæ iā dixerat Dominus qui subse-
perit puerū in nomine meo; motus videtur Ioannes vt Dominus
narraret de eo, quem eijcientem dæmonia in nomine Iesu proba-
buerant, tacitè interrogare Dominū volens, nūm bene eum proba-
buisent, quando recepisse solum puerum in nomine ipsius, res esse
ipsi tantopere grata. Ex hac autem Ioannis narratione colligimus
eos etiam adhuc agere cum ipsis Domino soltos eijcere dæmonia
inuocato nomine Iesu: quod quidam cernentes, inter quos iste d
quo hic est sermo, ceterarum similitur per eiusdem nominis inuoca-
tionem dæmonia eijcere; & quod tentarunt persequerit, essi à Chri-
sto missi nō essent: Domino hoc sic permittente, & fieri volente,
tum vt hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiam
per prauos, aut imperfectos operantis, & Euangelica prædicatione
confirmaretur; tum vt emendarentur hi, aut ad perfectionem per-
ueherentur, qui miracula operabantur. Incertum tamen an hic d
quo est sermo, bonus fuerit, an malus; nisi quod verbis Christi sig-
nificetur adhuc fuisse imperfectus: oī quam suam imperfectio-
nem sequebatur Christum, abhorrens scilicet ab illa vitæ alpe
te in qua vivebant Apostoli omnibus relictis. Verisimile tamen d
habuisse aliquam in Iesu fidem, vt sine qua non fiant miracula.
Respondet ergo Dominus talem non prohibendum, duas afferens
apud Marcum rationes. Prīmō: Quia qui facit virtutem. i. miracu-
lum in nomine Christi, etiam si illud non magnopere prædicet
nec Christo per omnia obediatur: tamen non potest citō male loqui
de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Dicitur
enim ei, Quia fronte pergis maledicere nomini illi, quod tam effi-
cax esse ipse expertus es? Secundo prohibendum nō esse efficax
docet, quia inquit.

Qui non est aduersus vos, pro vobis est, etiam si vobiscum nō lo-
quatur me, nec corporaliter vobis iungatur. q. d. Hic homo cui nō
sit contrarius vobis (eadē enim agit que vos, ac te ipsa nomine
hominibus commendat) pro vobis est, ac vestrū negotium adiu-
uat. Prima ergo ratione ostendit non posse esse contrariū, secūda
etiam esse fauorē, & adiutorem. Porro quod in Marco sequitur

Quisquis enim potum dederit vobis, &c. Videtur esse tertia ratio,
qua Dominus ostendit non prohibendum quenquam qui in nomi-
ne suo operaretur miracula, in hunc sensum: Adeo non est prehi-
bendus, quisquis in nomine meo dæmonia eijcit, vt quiduis, quia
tuis exiguum si modo in nomine meo fiat à quocūque id fiat,
adeo sit mihi gratum, vt non sit cariturum sua mercede. Quis-

quis enim vel potum aquæ tantum vobis dederit, non propter hoc autem
manam aliquam gratiam, sed propter non in meū, videlicet, quia
Christi discipuli, verè dico vobis non carebit sua mercede. Ita pusillis
que hac sententiā significat illum, quē subhibuerant, pro eo quod istis qui
nomine Christi fecit, etiam mercedem suam accepturum, si non credunt
æternam, saltem aliquam temporalem. Non enim cum dicitur, nō C. 17. 9.
perditurum mercedem, quicunque potum aquæ alicui nomine I
Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedem omnibus ta-
libus dandā: sed opus tale sine reuerentatione vel in præcedit, vel
in futura vita non relinquendum. Vide etiā circa cap. Concord. 55.
in collo

Scandalum pusillorum cauendum docetur.

Matt. 18. Mar. 9.

CAPVT LXXI.

† T quisquis scandalizauerit vnum de ex his pusill- hoc modo.
lis credentibus in me, bonum est ei magis t.º si cir- A. 5. 40.
cundaretur mola asinaria in collo eius, & in mare Si autem
mitteretur, & demergatur in profundum maris, & manus
mundo a scandalis. Necessè est enim vt veniant scan- tus vel pes
dala: verum tamen va homini illi per quem scandalum tuus scan-
dala: verum tamen va homini illi per quem scandalum tuus scan-

venit. Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illa. & projice abs dalizat te
te: bonū tibi est debilem introire in vitā, quam duas manus habentem abscinda
ire in gehennam. Et ignem inextinguibilem ubi vermis eorum non mori
tur & ignis non exstinguitur. Et si pes tuus scandalizat te amputa il- lye abs
lum: bonū est tibi claudum introire in vitā atarnam, quam duos pedes te, bonū, tū
habentē mitti in gehennā ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non bi est aduē
moritur. Et ignis nō exstinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, t.º ingredi
erue eum. & projice abs te: bonū tibi est vnum oculum habentem debile vel,
in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennā ignis, claudum;
& ubi vermis eorum nō moritur, & ignis non exstinguitur. Omnis enim quā duas
igne salietur, & omnis vltima sale salietur. Bonū est sal, quod si sal manus
insussum fuerit, in quo illud: odiatis. Habete in vobis sal & pacem ha- vel duos
bere inter vos. Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis: Dico enim pedes habē
vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui tē mitti
in calis est. Vt enim filius hominis saluare quod perierat. Quis vō in ignem
vō videtur, si fuerint alicui centum oves, & errauerit vna ex eis, non- at eternum
ne relinquit non agintanoue in montibus, & vadit querere ea quæ erra- t.º Est
dicit: & si contigerit vt inueniat eam, amē dico vobis, quia gaudet super
magis, quam super non agintanoue quæ non errauerit. Sic nō est vō- cū introi-
tū ante patrē vestrū qui in calis est, vt pereat vnus de pusillis istis. re in reg-

Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis, &c. Cœptum num Dei.
Domini sermonem Ioannes interrupperat, cui cum satisfacit Do A. 5. 39.
vnum redit rursus ad intermissum sermonem, & quemadmodum C. 14. 92.
supra cœpit ostendere quāti faciat paruulos, ex premio quod manet C. 15. 106.
C. 15. 94.

eos, qui paruulos honorant, & beneficijs afficiunt: ita nunc
vult o'tendere ex contrario, nempe pœnæ magnitudine, quæ
net eos, qui paruulos, & humiles contemnunt, ac malo aliquo
cium. Scandalum autem proprie quidem significat id quod in
impedimentum præstat viatori, in quod ambulans aliquis imp
git, vt reatè dicatur scandalum esse impedimentum viæ, ostend
vlum viæ, aut occasio ruinæ, & lapsus. Porro scilicet, & li
sus metaphoricè transferuntur nunc ad perditionem quam is
poralem, nunc ad perditionem spirituales, perditionem scilicet
peccati, & æternæ damnationis: ita & vocabulum, scandalum, si
nificat per metaphoram nunc occasionem perditionis corp
ralis, nocentium, aut malum corporale, nunc occasionem per
ditionis, aut mali spiritualis. Sic ergo hoc loco etiam proprie
bet accipi: pro eo quod est occasio ruinæ, aut peccati, & per
tionis alicui præbere. Nam de huiusmodi scandalis spiritualibus
quæ scilicet sint occasio alicuius mali spiritualis, quod ad animam
pertinet, ex sequentibus constat hic esse sermonem. Proinde p
li etiam dicuntur hoc loco homines simplices, & humiles, quia
hoc mundo non magniunt, sed contemnunt à mundo, quod
esse debent omnes, qui credunt in Christum, etsi non omnes
facile scandalizentur. Vt autem Dominus significaret magnitudi
nem vindictæ, & supplicij, quod manet eum, qui vel vnum ali
ex paruulis Christi quantumuis humilem & abiectum scandal
uerit, subiungit apud Matthæum;

*Expedit ei, vt suspendatur mola asinaria collo eius & amig
in profundum maris.* Cuius loci, quæ sit genuina intelligentia,
Luc. cap. 17. Vbi hæc sententia repetitur manifestum fit: nimirum
quod comparatio fiat istius pœnæ temporalis ad peccatum sc
lizatis: Sic enim habet, vltimus illi est, si lapis molaris imponatur
ca collo eius, & proijciatur in mare, quam vt scandalizet
de pusillis istis. Itaq; & in hoc loco oratio sic est supplenda: Quis
scandalizauerit vnũ ex pusillis istis, melius esset ei si mitteretur
mare, quam vt hoc faciat: hoc est, præstat eum temporale
malum pati, quam malum aliquod in pusillum aliquem admi
re, quia scilicet pro scandalo suo grauiores sit subiturus pœnæ.
Matthæo ergo expedit, pro expeditur positum est, sicut & in Mare
bonũ est, pro bonum esset. Non enim significare voluit Domi
quid pati melius sit ei, qui scandalizauit, postquã scandalizauerit
quid melius ei fuisset pati, quã scandalizare. Et in Matthæo opor
eriam subintelligere comparatiuum, magis, ommissum ex phras
braica, sicut & postea mittitur, bonum est tibi debile intro
vitam, pro melius est. Per molam aurem asinariam, significat
luit Dominus ingens saxum: vt & per magnitudinem saxi, & p
zis profunditatem certum & inuitabile exitium intelligeret

Ve mundo à scandalis. Hoc est, malè erit hominibus in mundo ha
bitantibus propter scandala, quæ in mundo contingunt. Quod Do
minus dicit, vel quia difficile est hominibus in mundo habitanti
bus obiecta vbique scandala effugere, vt in illis non impingant, &
cadant, vel potius quia propter scandala mundus, hoc est, homi
nes multis malis afficiuntur à Deo & in præsentem, & in futura vi
ta. Quare autem vix dicat mundo propter scandala, significat cum
subiungit

Necesse est enim vt veniant scandala. Quod intelligi debet non de
necessitate absoluta, sed de necessitate conditionata, quæ scilicet
est ex præsuppositione alicuius causæ, ad quã illud necessarium se
quitur: quomodo medicus videns aliquem malam seruare dietã,
dicere solet necessarium est hunc ægrotare, quia scilicet, & quan
diu tali vitur dieta. Atque hoc modo dicitur, Necesse est vt ve
niant scandala. Quia enim Dominus considerabat magnam hu
manæ naturæ corruptionem, & malas hominum mentes, earum
que naturam esse, vt aliquando exumpant in facinora, ad quæ om
nes sunt proni, hinc dicit: Necesse est vt eueniant scandala: quia ni
mirum præsupposita huiusmodi hominum prauitate, fieri non po
terat, quam aliquando scandala euenirent. [Atque vt apertius hui
us loci sensus explicetur, id quod hoc modo dicitur esse necesse,
nihil aliud quam certò sic futurum pronunciat, vt bene anno
tauit D. Chryostom. Necessitas ergo hæc scandalorum referenda
est ad hominum corruptionem, & malitiam, quod satis significat
Dominus cum præmitit: Ve mundo à scandalis. Nam cum tunc
subiungit, necesse est, &c. Satis insinuat necesse esse vt in mundo
siant scandala; in mundo inquam, de quo Ioannes, mundus totus
in maligno positus est.] Porro ne quis quia dictum sunt: Necesse
est vt veniant scandala, arbitrij libertatem sublatam ob id putaret,
& necessitatem scandala committendi aliquibus impositam,
aut prætextum peccatorum suorum hinc defumeret; Domi
nus velut præuidens futuros, qui hæc verba malè intelligerent,
subiecit.

Veruntamen va homini illi, per quem scandalum venit. Hoc est,
per quem obicitur alicui occasio ruinæ, & impedimentum salu
tis præstat. Quo significat, etsi necesse dixerit vt eueniant scan
dala: nullum tamen ad scandalizandum cogi, aut necessario scan
dalizare, sed voluntariè, & liberè. Alioqui enim non posset ei vix
imminere, cum nemo sit puniendus pro eo, quod non habet in sua
potestate, sed quod aut coactè, aut quod necessario committit. Cõ
terũ scandala de quibus Dominus loquitur sunt lésiones, irrisiones,
& persecutiones iustorũ, mala exẽpla, doctrinæ erroneæ & postre
mum etiam bona, & licita quædam, sed inopportuna, & indiscretè
facta.

Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde eam. Et projice. Quomodo enim mox docuit ob necessitatem futurorum scandalorum nemini impostitatem necessitatem scandalizandi; ita & docet ob eam necessitatem, neminem necessario scandalizari. Pro quomodo intelligi debeat sermo iste allegoricus, de abscindendis manu, & pede, ac eruedo oculo supra dictum est Matth. cap. 5. in cap. Concord. 40. Hoc tantum addendum, quod quoniam sententia iste ibi generaliter sunt explicatae; ut per manum, & oculum non solum homines necessarii ut nobis chari intelligantur, sed quaecunque res charae, etiam affectus nostri: hic tamen conuenit potissimum intelligere Dominum significare voluisse referre ad nos solum consortium eorum hominum, qui impedirent salutem. Dixit enim de his per quos scandala ueniunt. Admonet ergo iam ut caueamus nobis a talibus, praefendo scilicet eos, quantumuis necessarios, & charos, a nostro sortio. Et addit,

Bonum est tibi, &c. Significare volens melius esse, ut vel saluum cum paucis amicis saluemur, quam cum plurimis perdamur: quod admodum quisque praestare iudicat, manu vel pede amputando corporalem vitam conseruare, quam illis seruatis totum corpus perdere. Ideoque eorum tantum membrorum abijciendorum meminit, quae bina habemus, ut sunt manus, pes, oculus: quo significatur consortium hominum, qui nobis sunt velut altera manus, pes, oculus. Non potuit autem Dominus dicere, Si caput tuum scandalizat te, abscinde illud: quia hic sermo Domini allegoricus motus est ab his, quae pro conseruatione uita temporali homines facere solent: qui pro ea aliquando manum, vel pedem sinunt sibi amputari, caput autem non possunt. Quod autem in Marco habetur,

Vbi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Delectum est ex Isaia: ult. cap. Vbi Propheta de felicitate iustorum supplicij impiorum loquitur. Significatur autem his uerbis plex impiorum poena in inferno, corporis scilicet, & animae, culpa, & poenae. Nam per uermem significatur conscientiae tormentum, & continua admissorum malorum ruminatio in anima, per ignem uero sensibilis poena in corpore.

Omnis enim igne salietur, & omnis uictima sale salietur. Vbi haec dure haerere cum superioribus, & alioqui obcuris horum uerborum sensus. Potest autem sic intelligi, ut illud (omnis) non omnes comprehendat homines, sed tantum bonos, sanctos, & electos, sicuti in sententia secunda. Secundum quem intellectum hic sermo est de igne tribulationis, quo electi saluum hoc est a corruptionibus praeseruantur, & purgantur, & redemptio eius, quod dixit abscindendum esse pedem vel manum, & eruedum oculum scandalizantem. Quoniam enim huius

di fieri non possunt sine dolore, & afflictione subiungit haec Dominus, dicens omnem electum, & qui Deo placere uolet, debere saliri igne tribulationis. Rursum quoniam sapientia, circumspectione, & discretione opus est, ut quis scandala caueat, & nec scandalizet, nec scandalizetur, addit.

Et omnis uictima sale salietur. Alludit autem Dominus in his duabus sententijs ad id, quod in Lemico praecipitur omnem oblationem debere igne, & sale saliri. Itaque sensus erit iste: Quomodo dum nulla oblatio iuxta Mosi praescriptum legitima est, nisi per ignem transseat, & sale condidatur: ita quisquis uolet esse uictima spirituius, quae sit Deo grata, necesse est igni tribulationis probetur, purgetur, & ueluti salitus praeseruetur, & sale sapientiae Evangelicae condidatur, ne uel malorum contagio corruptatur, uel suo contagio alios corruptat, & scandalizet, sed potius per suam incorruptionem alijs eximat corruptelam. Secundum ergo hanc sententiam (qui uidetur omnium maxime conueniens) Saluator indicat quid umbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne, quomodo superius dicitur baptizari in igne. Notandum autem quam aperte Dominus, secundum hanc sententiam, postquam mentionem fecit uermis, & ignis impiorum, hic subiungat de igne, & sale, quibus salendi sunt, qui gehenam effugere uolent igne enim tribulationis praeseruetur quis ab igne inextinguibili, & sale praeseruetur quis a uermibus, qui oriuntur ab humoribus sanguineis, quos sol exsiccat. Porro quoniam Dominus talis facit mentionem, ab ipso salis exemplo sermonem suum descebat admonendi uos, quanta in ipsis merito esse debeat incorruptio uita: & doctrinae, ut qui electi sint in sal terra, dicens,

Boni, id est, uile est sal. Quod si sal in salum fuerit, in quo illud est diuersum? Significans ipsos ad hoc delectos, ut sua sapientia aliorum stultitiam condiant, ad iungit de debere ne sicut insipidi, & insulsi, alioqui enim desperatum fore de eorum reparatione, per quos alij erant condidendi. In hunc enim sensum hoc exemplo Dominus utitur & supra Matth. 5. & infra Luc. 12. Ideo autem Dominus hoc exemplo hic utitur, ut significet illis maxime eandem ne scandalizentur aliqua re hoc est, uel inuis hominum, uel cupi diuersa aliqua, & humano affectu suam acrimoniam, & incorruptionem perdant. Aut potius ob id & eos notaret ambitionis praedentis q. d. Si uos delecti in sal terrae praegaris humano affectu ambitionis inter uos de primatu contendere: efficiet in sal insulsum sal, nec spes esse poterit uestra restitutionis. Cui intellectus bene conuenit quod sequitur.

Habete in uobis sal, & pacem habete inter uos. Sal sapientiae scilicet habete, ne hominum more inter uos coeardatis. Haec enim uerba cum sint a Marco in fine posita, uidentur ad dehortandum ab eo

Leuit. 2.

percinere, ad quod Dominus hunc sermonem suscepit; vt faciat quasi conclusio, & finis sermonis Dominici.

Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis. Postquam admonens Dominus amputanda omnia scandala, rursus redit ad dehortandum à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam humiles simplices mundos facile contemnit, & ob id quia contemnit, non nimit ducit illos scandalizare: ob id Dominus non dicit, *videte ne uerte, ne scandalizetis*, sed *ne contemnatis vnum ex his pusillis*: scilicet scandalorum etiam eximere volens. Quare autem sint meriti contemnendi, negligendi, & nihili faciendi quantum uis humiles, & abiecti, causam subiungit, dicens:

Dico enim uobis quia Angeli eorum semper uident faciem Patris mei, qui in caelis est. Quibus uerbis potest intelligi Dominus designare significare. Primum humilium, & pusillorum quos mundos contemnit, dignitatē, eo quod angelos habeant qui diuinum uultus assidue contemplantur. Secundo humiles, & pusillos etsi perfecti potentes ad uindicandum, tamen habere Angelos, qui eorum causam agant apud Deum: deferentes, & accusantes apud Deum illos qui ipsis iniuriam aliquam intulerint, & scandala obiecerint. Item pro quia hic dicitur Angeli eorum, D. Hierony. Non dubitauerit, vnumquemque hominem habere Angelum aliquem qui Deo deputatus ab ipsa nauitate: quod & alio simili loco Scriptura colligit; nempe quia Act. 12. cum Rhode puella nunciaret fratrem stare prae foribus, alij dicebant Angelum eius esse. Quae profecto sententia D. Hieronymi merito obtinuit, & passim in ecclesia recepta est; quia cum Dei prouidentia etiam ad malos tendatur, rebusque humanis per Angelos Deus prouideat: contemnitur etiam malos habere suos Angelos, sine quibus si plura, ac grauiora nonnunquam inciderent peccata, & grauius illos sentirent iri, qui daemones. Circa illud uero;

Semper uident in caelis faciem Patris mei; Notandum Angelos cum non sunt in caelo, sed ad nos missi sunt, non carere beatitudine Dei contemplatione, sed ubique sunt, Dei qui ubique praesens est, perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplatione ei esse in caelo.

Uenit enim filius hominis saluare, quod perierat. Quasi dicat. Non tantum propter Angelos cauendum, ne quis vnum etiam ex pusillis contemnat, ita ut nullam habeat salutis eius rationem, & scandala obiecere ei nihili faciat (nam de huiusmodi contemptu hic sermo) sed etiam propter me filium hominis. Ego enim ueni saluare, quod perierat, proinde qui meus esse uolet, cauere debet ne quod ego saluauim, aut saluum uolui, ipse rursus perdat.

Quid uobis uidetur? Si fuerint alicui centum oues, &c. Ad hoc Dominus Parabolam hanc de oue errabunda hic adduxit, ut

ex eo quod in fine applicando parabolam dicit. *Sic non est uoluntas ante Patrem uestrum, qui in caelis est.* Ut pereat vnus de pusillis istis. Dixerat te ad id uenisse in mundum, ut saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat, quod ipse uenerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere uoluit, quanta cura querat saluare vnum etiam quolibet perditorum, ac rursus quanto gaudio afficiatur de inuento etiam vno perditore: atque quo etiam magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterreret, cum in applicanda parabola dicendum uideretur. Sic non est uoluntas mea, &c. maluit dicere: Sic non est uoluntas coram Patre meo. Itaque gradatim fortius à scandalo pusilli dehortatur prius Angelorum, deinde sui, ac postremum Patris mentionem ingerens: ac significans & Angelos, & Filium hominis, ac Patrem ipsum caelestem inimicos fore ei, qui vel vnum tantum scandalizauit. Potest autem parabola ipsa à communi consuetudine desumpta, explicatius proposito Domini accommodari in hunc modum: Quemadmodum si quis centum oues habeat, & vna tamen ex eis errauerit, non sinit eam esse perditam, quin potius quantum uis minimi momenti vna ouis sit ad reliquas collata, tamē maiore cura eam querit, quam reliquas seruat, ac rursus maiore gaudio afficitur de ea reperta, quā de reliquis saluis: sic & ego, & Pater meus non uult vel vnā etiam suarum ouium, hoc est vnum suorum electorum (quos certo numero elegit) quantum uis pusillum, & abiectum perire, quinimo singulari cura vnum quemlibet saluum querit, reliquis ouibus suis coniungere repertum; ac singulari rursus gaudio afficitur cum repertus fuerit, & ab errore suo reuocatus: ut iam ob id duplici nomine cauendum sit, ne quis vel vnum credentium quantum uis pusillum, & abiectum scandalizat, & perdat, tum quod tam singulari cura sit, quā sit à Deo, tum quod tam singulare gaudium eius inuentio, & salus Deo attulerit. Secundum hanc parabolae explanationem, & accōmodationem, quae est genuina, non est opus sigillatim explicare quid per centum oues significetur, & quid per vnā, quae errauit, quid rursus per 99. quae non errauerunt: Carterum quod dicitur quis gaudere super vna oue reperta magis quam super nonaginta nouem saluis: intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quam vna: sed quoniam de recenti bono nouum, & actuale est gaudium, magis gaudere dicitur super vna, quam super pluribus.

Condonandum fratri in nos peccanti docetur.

Matth. 18. CAPVT LXXII.

An qui
busq; ho-
minibus
singuli
sint Ange-
li deputa-
ti.

Si autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripue eum inter te & ipsum sekum. si te audierit, lucratus es fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tertium ad eum unum vel duos, ut in ore duorum vel trium sit firmum sit omne verbum. Quod si non audierit eos, dicetis: Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi, sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quacunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in celo, & quacunque solueritis super terram, erunt soluta in celo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quamcumque petierint fiet illis à patre meo qui in caelis. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccatum me frater meus, & dimittam ei: vsque septies? dixit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est nomen calorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum accepisset rationem ponere, oblatum est ei unum qui debebat eum centum milia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum Dominus eius venundari & uxorem eius, & filios, & omnia quae habebat, & reddi. Proci dens autem servus ille orabat eum, dicens: Patris tuus habet in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem Dominus servum, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de servis suis, qui debebat ei centum denarios, & tanquam suffocabat eum dicens: Redde quod debes. Et proci dens conseruus emulgabat eum dicens: Patientiam habet in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, et misit eum in carcerem donec redderet debita. Videntes autem conserui eius quae fiebant, contristati sunt valde, & noverunt & narraverunt Domino suo omnia quae facta fuerant. Tunc vocavit illum Dominus suus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum misisti tibi, quonia rogasti me, nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui miserus sum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet ei uniuersum debitum. Sic & pater meus faciet vobis si non remisistis unusquisque fratri suo cordibus vestris.

Si autem peccauerit in te frater tuus. Postquam docuit cavendum ne in quem fratrem peccemus commode etiam subijcere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis peccat in nos: vtrum bique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus, aut homo: sed is, qui nobiscum est eiusdem religionis Christianae, cuius intellegitur. Sicut enim supra peculiariter Dominus dehortatus est à scandalo credentium: ita & hic singulariter docet, quomodo eius qui nobiscum est eiusdem religionis, salus postquam peccauit, nobis sit procuranda. Ad Ethnicum enim, & infidelem be-

Frater
nomine
quis intel
ligatur.

non pertinere: paret tum ex eo, quod dicitur postea: dic Ecclesiae: tum quia dicitur: Si Ecclesiam non audierit sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Porro quid sit fratrem peccare in aliquem, non satis conuenit inter interpretes: apparet tamen hic accipi debere, quomodo D. Chryl. Aug. & Hier. accipiunt, nempe ut peccare in aliquem sit illi iniuriam, aut malum aliquod inferre, quomodo oratio illa proprie est accipienda, quia apud Lucam dicitur: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, & si poenitentiam egerit dimitte illi, & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te dicens, poenitet me, dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui potest ei peccatum dimittere, hoc est, qui laesus est. Unde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit: Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Ex quo satis patet, quem Petrus intellexerit peccare in se. Itaque dicendum secundum proprium, & primum sensum, illum peccare in aliquem, qui directe illi aliquam iniuriam irrogat: ac Dominum eum qui sic ab alio laesus est proprie hoc precepto constringere ad laedentis se non vindictam, sed correptionem. Cui laeso duplici sane nomine praeter alijs conuenit fratris peccantis, & laedentis eum correptio: nimirum tum quod ei fratris peccatum est notius, ipsumque magis vrit, tum quod eius fraterna admonitio efficacior, esse possit apud eum, qui laesit, cum viderit etiam illum saluti suae studiosum, cui iniuriam intulit. [Verum, quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris salutem studere debet quoniamque quoduis peccatum proximi etiam quod directe non videtur esse contra nos, debemus existimare in nos esse admissum. Hinc etiam hoc precepto quilibet Christianus ad correptionem cuiuslibet fratris peccantis coram se adstringitur, qui & dimittere poenitenti debet, etiam id quod non in se priuatim & directe admissum; quia pro illo non debet ultra offendere, nec vindictam aliquam à Deo postulare.] Duo autem Dominus imprimis praecipit, ut faciamus fratri peccanti in nos, videlicet ut & corripiamus & id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripue, hoc est, ne fratris peccatum negligas, sed vade, non quidem ut iniuriam tibi illatam vindices, non ut illum apud alios traducas, & accuses: sed ut illum corrigas, & emendes. Itaque corripue illum & argue, reducendo illi in memoriam quod admisit, & illius iniquitatem declarando: sed inter te & ipsum solum corripue; tum ut non tantum salutis eius sis studiosus, sed & famae eius conseruandae, tum ut ille videns te & salutis, & famae suae curam gerere magis ad poenitentiam moueatur. Sequitur.

Si te audierit, hoc est, si tuam admonitionem, & correptionem, receperit, tibi que obtemperauerit agendo poenitentiam, lucratus eris, vel potius lucratus es fratrem tuum. Porro si non audierit, qui peccauit, hoc est si factis culpam nolit agnoscere, aut potius si in

peccato suo perseverare pergatis; nondum tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult proveri lapidem, omnia tentari, quo frater a peccato & perditionem uocetur. Proinde secundo iubet eum moueri, & corripi, adhibito secum uno vel duobus, tum ut plurimum autoritate commoueretur, tum ut possit apud Ecclesiam sub testibus conueniri. Secundo enim hanc rationem indicat Dominus, cum subiungit illud legis preceptum, *ut in ore duorum vel trium testium stet*. i. constitatur, inque sit ac firmum omne verbum. Priorem vero etiam rationem indicat cum dicit: Quod si non audierit eos. Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertio cum iubet deseri apud Ecclesiam, hoc est fidelium congregationem, in qua vivit ut verque ut multitudinis, & eorum qui multitudini præstant autoritate, & reuerentia, vel metu emendetur. Dicit autem: *dicit Ecclesia*, & non de Episcopis, & præsidibus Ecclesiarum, quamuis his maxime fit dicendum, nec Ecclesiarum dicendum sit, nisi illis præsentibus sicut necessarium congregatio Ecclesia dicenda est, si non adsint eius rectores & præfides. Dicit inquam, dicit Ecclesiarum ut multitudinis consensus reueretur. [Itaque in primitiua Ecclesia secundum hoc Domini præceptum denunciabantur peccatores post unam, & alteram correptionem toti Ecclesiarum alicuius loci, hoc est Christiani legitime cum suo Episcopo aut Pastore congregatis: ibique si impoenitentes persistebant, omnium consensu, & approbatione communicabantur ab Episcopo. Vnde Paulus in euestusum Corinthum tradens Satanæ dicit se id facere cum congregatis secundum spiritum Corinthiis.] Ecclesiarum autem nomen dictum est Graeca, significans cæcum, congregationem, & multitudinem sicut & Synagoga: nisi quod hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à conuocando. Et verò sicut temporibus Apostolorum in Graeca lingua nomen Synagoga fuit appropriatum congregationi Iudeorum, & domus, in qua Iudei congregabantur: ita nomen Ecclesiarum ab ipsis Apostolis appropriatum est congregationi, & multitudini Christianorum: ut res noua, nouam etiam & distinctam à congregatione Iudeorum haberet nomenclaturam. Itaque in nouo Testamento nomen Ecclesia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per Euangelicam tubam euocati sunt in eandem fidem, spem, & charitatem, & ad eiusdem felicitatis consortiū, vt cum supra dicitur: super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, vt cum dicit Ioannes scribere se septem Ecclesiis Asiae. Et in hac significatione plerumque accipiunt pro multitudine fidelium etiā si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo congregati

gregata vt hoc loco. Iubet ergo dñs Ecclesie denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidem vt in multitudine distametur, sed vt multitudinis autoritate sanetur. Vnde dicit:

Si autem Ecclesiam non audierit, significans cum ideo denunciamus Ecclesiarum vt ab ea adiuuatur, & corrigatur. Si inquit, Ecclesia non audierit, iam tanquam incorrigibilem & insanabilem non amplius habe vt fratrem, sed *sit tibi tanquam ethnicus & publicanus*. Quo significatur ab eius consortio abstinendum esse, nec communicandum ei neque in diuinis, neque in humanis. Vult enim Dominus tale sic habendum, quomodo Iudæi habere solent Ethnicos & publicanos, a quorum mensa, & consortio omni sic abstinere, vt polui eis existimarent, si quouis modo cum eis communicassent. [Sic autem à Fratris impoenitentis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D. Apostolus in Epist. prima ad Corinth. nempe tum ille delitutus consueto consortio, ac ob id pudefactus respicitur, tum ne suo contagio immedicabilis alios inficiat. Nescitis inquit, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Auferte malum ex vobis ipsis. Non est tamen, vt ex eodem Apostolo latus patet, fratrem ethnicum habendum, nisi cum iam ab Ecclesia fuerit erectus & excommunicatus, quod ab Ecclesia fieri debet cum admonentem audire noluerit indicat Dominus mox in sequentibus cum subiicit: Quæcumque alligaueritis, &c. Cæterum tamē in hoc Domini præcepto, sicut in alijs plerisque magis attendenda est Domini attentio, quam verba. Intentio autem eius hoc loco est, si uos diose tentandum modis quibuslibet aptioribus, vt vel frater studens respicitur, vel si id impetrari non potest, à contagio ipsius alij præferentur. Quod si vel pro altero vel viroque horum aliquid secus fieri conueniat, quā à Domino præscriptū est, fiat. Si verò vel alterū horū vel neutrum horū aut eo modo, quē Dominus præscripsit, aut alio aliquo expectari nō possit: gemat apud se Iustus, & peccantiū correctione, & sanorum præseruatione Domino fideliter cōmendet.]

Amen dico vobis quæcumque alligaueritis super terram, &c. Quia dixit fratrem impoenitentem, bis admonitum deserendum Ecclesie, & si illam non audierit, habendum sicut Ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam autoritatem, quæ penes præfides est, & quæ contumax ille est anathematizandus, vt sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut Ethnicus & publicanus: hinc Dominus hac sententia ostendit quanta sit potestas Ecclesiarum, & eorum qui Ecclesiarum præsunt, eiusque personam gerunt: vt sciant qui à talibus condemnantur, humanam sententiam diuinam sententiam roborari, & approbari, sicque tales duplici ratione ad sanitatem compellit, tum mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis caelestis. Porro cum vt supra dictum est, duplex sit modus ligandi, & soluendi, secundum quod duplex est vinculum in scripturis, peccatum

Ecclesia
quid.
Synagoga

1. Cor. 5.

& præceptum: hic potissimum est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus, qui est ratione peccatis secundum quem modum dupliciter soluere, & ligare contingit iuxta duplex fori Ecclesiasticum exterius scilicet, & interius. Exteriori enim foro, quo sicut in foro civili secundum dicta & allegata testium nocentur, condemnatur, & Innocens absoluit, conuenit ligare in peccato per excommunicationem, soluere verò à peccato per absolutionem ab excommunicatione. Qui ligandi & soluendi modus, cum tantum requirit potestatem iurisdictionis & competere, & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori vero foro, quod & forum poenitentiarum, vel scientiarum dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario; conuenit etiam ligare in peccato & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem. Qui ligandi & soluendi modus, cum non tantum requirit iurisdictionis requirit, sed etiam potestatem ordinis, sed Sacerdotibus competere potest, Quamquam non omnibus conueniat eo quod non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cum autem propositum maxime conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

Excommunicatio hic fundata.

Item dico vobis quia si duo ex vobis consenserint. Rectissime dicitur etiam hac sententia Dominum significare voluisse, quæ sit Ecclesiæ, hoc est congregationis fidelium, cui denunciandum impernitentem fratrem supra voluit, potestas: videlicet quod vel duobus tantum consentientibus imperaturi sint illi quibus volunt; multò magis totius alicuius Ecclesiæ iudicium sit premeendum, & quod illa voluerit, à Deo sit approbandum. Valde satis patet potestatem illam ligandi, & soluendi, de qua supra dicit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam, cui frater est denunciandus. Quamquam hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrum habeat: sed licet ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe Episcopum, & Pastorem, qui vt dictum est supra, consentiente, & approbante fidelium multitudine solebat vt in primitiua Ecclesia hac potestate, hinc nunc eadem vtitur in persona totius Ecclesiæ; et si eius consensus, & approbatio non ita iam requiratur, quod eam requirere etiam iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen vtile erat primitiua Ecclesia. Non dicit autem absolute: *Si duo consenserint per terram*, sed si duo ex vobis, hoc est, ex fidelibus, qui non tantum in terra, sed diuina inter se dilectione consenserint. Dicit autem, *super terram*, sicut supra dixit, quæcunque alligaueritis, & solueritis super terram, sicut supra dixit, quæcunque alligaueritis, & solueritis super terram, in qua viuunt homines vbique opponens caeli quo regnat Pater, ac si concordia vim magis demonstrans vt op Deum in celis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicitur

De omni re quamcunque petierint fiet illis: sic est intelligendum quomodo supra illa generalis sententia; Omnis qui petit accipit. Et alioqui Dominus præsupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint non petiri nisi recta, & recte. Rationem autem efficaciam consentientium in impetrando, assignat ex presentia sui in medio talium, dicens:

Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo. i. propter me, & causam aliquam ad me pertinentem, ibi sum in medio illorum. q. d. ob meam presentiam exaudibilis Patri efficietur eorum oratio. Dicitur enim Christus esse in medio aliorum consentientium, non solum propter presentiam suam diuinitatis, secundum quam vbique est, sed magis ratione specialis suæ gratiæ, & assistentiæ, quæ illorum orationes Deo Patri facit acceptas, tanquam à se simul susas, aut eas ipsemet acceptat, & adimplet.

Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabis, &c. Cum Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum & eisdem poenitentem peccatum esse condonandum, dubitare cepit quoties id esset faciendum, & putans se magnū aliquid dicere, querit nū vsque septies, forte memor illius quod dixit Sapiens, Septies in die cecidit iustus, & resurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem, non septies tantum, sed etiam septuagesies septies dimittendum poenitentem docuit: Vbi notandum illud septuagesies septies accipi posse vel vt significetur tantum per illud Septuaginta septem, vel vt significetur numerus septenarius septuagesia Domino multiplicatus, vt septuagesies septies efficiant 490. quo modo accipiendam hanc dictionem ex Græcis omnino apparet. Sed non multum refert vtrouis modo accipiatur, cum eodem recidat sensus: cū sit manifestum numerum talem determinatum pro indetermi nato esse positum, & significatum esse à Domino, quod quotiescunque hominem offendendi contigerit, toties debere offensam remittere ei, qui offendit.

Ideo assimilatum est regnum caelorum homini Regi, qui, &c. Ideo inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei, qui semper resipiscit, aut vt intelligatur quàm sit & æquus, & necesse fratri peccanti semper remittere cū poeniterit, scilicet regnū caelorum assimilatum esse homini Regi, hoc est, in regno caelorum, quod est, Ecclesiæ Dei petinde contingere atque si fuerit Rex aliquis, &c. Porro quo parabola hæc secundum Saluatoris intentionem explicetur, nec singula, quæ in ea dicuntur sensui mystico curiosè nimis, & superflue accommodentur: præcipua Domini intentio est spectanda, & quæ Intentio illi sunt accommodata in parabola obseruanda reliquis prætermisissis, Domini quæ pro exempli decore, & perfectione sunt addita. Intentio autem in hac Domini est, hoc exēplo ostendere Deum Patrem misericordissimū Parabolis quidem

quidem esse erga peccantes, in eisdem tamen esse seuerissimum, si noluit illi vicium benigni esse erga peccantes fratres, & conuersos. Proinde obseruandum parabolam hanc ex tribus collate partibus. [In prima parte proponitur Rex aliquis, qui cum cepisset rationem, & computum inire cum seruis suis, & vnus oblitus esset, qui deberet summam maximam cui non esset soluendo, nēpe decē milia talentorum, & ob id Rex iussisset, quod iustum erat, illam cum omnibus suis vendi, quo per solueret debitum, mox tamen regali sua munificentia, & benignitate seruo humilianti se, & debitum quidem agnoscenti, sed tantum dilationem solutionis potuit, totum etiam illud immensum debitum remisit: non quod seruus talem benignitatem alioqui fuisset promeritus, sed quod Dominus eius, misericordia erga eū moueretur. Vnde dicitur: *Miseratus autem eius, &c.* In secunda parte proponitur idem seruus mox à consecuto tantæ remissionis beneficio, longè minus debuit, nempe centum denarios, repetisse à conseruo, & repetisse summam austeritate, & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & suffocando, hoc est premendo collum eius, nec illi se multum, & supra quam decebat apud conseruum humiliantem eisdem verbis, quibus ipse prius Dominum suum precatus erat, prout dilationem solutionis deprecanti, non solum non remisit paruum illud debitum, sed nec petitam solutionis dilationem concessit, verum in carcerem eum coniecisse, donec vniuersum debitum redderetur, cui tamen duplici nomine benignitatē debuit, tum scilicet quia secum vnus, & eiusdem conditionis, tum quia Domini illius seruus, cuius tantam in se expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur quo modo indignitate huius summa crudelitatis collata cum benignitate Regis summa, & grauius sunt, primum quidem conserui, ita vt illam non seruos Domino suo eam referrent, & de ea conquererentur; Deinde etiam ipse Dominus, ita vt seruo vocato, ac durè reprehēso de ingratitude, & summa crudelitate, & deinde tortoribus traditum, remissum semel debitum vsque ad extremū iusserit ab eo recipi. Prima ergo parte significatur Deum Patrem Regem, ac Dominum omnium rationem quidem requirere factorum ab hominibus, tantæ esse benignitatis vt, si quis debitum peccatorum suorum, etiam si maximum, sit & plurimum, cui soluendo nulla ratio par esse possit, agnosceus sese humiliet, & eius benignitatem, ac largiamini: arem precetur, ex sola illius misericordia maiorem se conseruaturus benignitatē, quam petere, aut sperare ausus fuisset, conuerso illi debito penitus remisso. Secunda parte significatur quanta sit simul, & ingratitude & crudelitas eius, qui inopinabilem benignitatē elementissimum Domini expertus in remissione maximi debiti, quo quisq; certe Deo est obstrictus in dies singulos,

in horas tam grauius & variè in illum peccando, paruum recusat debitum in se admissarum iniuriarum conseruo remittere, sed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit: cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quam Dominus eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccantis, quantumvis sepe, & grauius in fratrem & conseruum committatur, minimum sane est in cōparatione debiti, quo quisque Deo est obnoxius: quemadmodum incomparabile est debitum decem milium talentorum, ad centum denarios. Decem enim milia talentorum, secundum Budei computationem, valent decies sexcenta milia coronatorum, quæ summa planè incomparabilis est ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia parte significatur eorum, qui in proximos suos nolunt esse clementes in gratitudine & crudelitate offendi & Angelos, & iustos quosuis, & Deum ipsam: adeo vt qui alioqui est clementissimus, ira plenus seuerissimè in illum, qui talis est sit animaduerturus, nihil remittēs, sed omnia simul debita exigens: quæ quoniam nunquam persolue re poterit, in perpetuum in gehennâ carcere ipsum torqueri oportebit. Quod autem in hac parte significatur debiti remissum semel iterum Deum propter ingratitude[m] repetere, cum Paulus dicat dona Dei esse sine poenitentia, sic est accipiendum, nō quod reatus propriè peccatorum præcedentium semel dimissorum redeat, sed quod virtute continetur in illa ingratitude, & crudelitate in fratrem admissa: eo quod peccata illa remissa efficiant, vt ingratitude illa, & crudelitas tam graue peccatum reputetur, & pro ea tam seuerè quis puniatur, ac si priora peccata ei nunquam fuissent dimissa. Si enim non præcessisset præcedentium remissio peccatorum, non esset tam graue peccatum huiusmodi in conseruum crudelitas: quanquam alioqui per se peccatum magnum. Ita que Dominus applicans parabolam suo proposito insert:

Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, hoc est, tam seuerè etiam vobiscum ager, tradens vos torturæ, ac vniuersum simul à vobis debitum maximum sanè, ac insolubile exigens etiam quod remissum erat, perinde habens ac si non esset remissum: si non remiserit vni quisque fratri suo, idque non solum oretenus, aut eatenus, vt vindictam non requiratis ipso facto, sed etiam de cordibus vestris, quod D. Hieron. additum testatur, vt omnem simulationem fictæ remissionis auerteret & excluderet.

Dominus relicta Galilæa, venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. Mat. 19. Mar. 10.

Lucæ 9. Ioan. 7.

CAPVT LXXIII.

Erat in proximo dies festus Iudeorum scenopogia. Hac dictione Graeca significatur illa Iudeorum festiuitas, quae in scripturis dicitur festus Tabernaculorum; quod à decima quinta die mensis septem celebrabatur septem diebus ab Hebræis habitantibus in tentorijs & tabernaculis: in memoriã eius quod Patres eorum 40. annis habitauerunt in deserto in tabernaculis, Deo illos pascente manã de caelo præstito. Itaque quod hic dicitur dies festus non de vna de

Scenopogia
festus Ta-
bernaculo-
rum

Leuit. 23.

Te factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, in die exurgens migravit à Galilæa. Erat autem proximo dies festus Iudeorum scenopogia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui videant opera tua quae facis. Nemo quippe in oculo quid facit, & querit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Neque enim quomodo vis crederet in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest michi de se vos, ne autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impleverunt. Et cum dixisset ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in cultu. Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, ipse facies suã firmavit ut iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante eum, qui euntes intraverunt in civitatem Samaritanorũ, ut parati essent illi. Et nõ receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ierusalem. Quia autem dissent autem discipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt: Domine, quid dicamus ut ignis descendat de caelo, & consumat illos. Et consensus crepavit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis, Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum.

Et factum est cum consummasset Iesus sermones istos, in die, cum migravit à Galilæa. Hanc migrationem Christi à Galilæa, quae Matthæus & Marcus præcedentibus subiungunt eandem esse eam, quam Ioannes scribit in principio cap. 7. factam propter scenopogiam festum, ex eo manifestum est, quod post utranque migrationem à Galilæa, Christus non redierit in Galilæam, ergo neutra alteram potuerit precedere eadem sit necesse est. Matthæus enim & Marcus aperte satis significant post eam migrationem de qua loquuntur, Dominum non rediisse ante suam passionem in Galilæam. Idem & Ioannes satis significat, quando ante hanc passionem à Galilæa scribit Dominum ambulasse in Galilæa, & non fuisse in Iudæa ambulare propter Iudeos illum interficere querentes, & quando post hanc professionem multa Dominum in Iudæa dixisse & fecisse commemorat; nulla reditus in Galilæam facta mentione, qualem reditum superius bis & tertio accuratè descriptam

Erat in proximo dies festus Iudeorum scenopogia. Hac dictione Graeca significatur illa Iudeorum festiuitas, quae in scripturis dicitur festus Tabernaculorum; quod à decima quinta die mensis septem celebrabatur septem diebus ab Hebræis habitantibus in tentorijs & tabernaculis: in memoriã eius quod Patres eorum 40. annis habitauerunt in deserto in tabernaculis, Deo illos pascente manã de caelo præstito. Itaque quod hic dicitur dies festus non de vna de

est accipiendum, sed de toto illo festiuitatis tempore, quod seprè dies complectebatur. Occasione ergo iam instantis huius solemnitatis, dixerunt ad dominũ fratres eius, hoc est cõfanguinei, non illi quidem qui erant ex Apoitolorum numero Iacobus, Simon & Iudas. sed alij quidam necdum credentes in eum, vt postea dicitur:

Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui, scilicet, qui in ea sunt, videant opera tua, quae hic facis in Galilæa. Hæc dixerunt cõfanguinei, quod humanis affectibus obnoxij partim indicarent illum gloriæ audium, sed tamen lubricum, atque ob id relicta Iudæa latitare in Galilæa, vnde freti propinquitatis iurè confidentius, & contemptius, quam par erat eum admonuerunt, partim quod cuperent ex cõfanguinei operibus suam gloriam maiorem fieri. Vnde subiungunt.

Nemo quippe in oculo quid facit, & querit ipse in palam esse. hoc est cupit ipse esse celebrè & omnibus inuicestus. Quibus verbis notant eum, & cupiditatis gloriæ & timiditatis. Vnde & subdit:

Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Manifestationem in Iudæa vocantes manifestationem coram mundo: eo quod ibi esset præcipua Iudeorum portio, quodque in Iudæam, & Ierusalem conuentum iam erant Israelitæ, & profelyti ex omni natione mundi, per quos fama Iesu per vniuersum mundũ spargi certius posset. Quod autem dicunt, si hæc facis, dubitatiuè accipi potest, vt sit sensus, Si ea facis quae homines de te prædicant, vel si hæc facis ea virtute, qua refacere prædicas, aut assertiuè, vt si, pro (cum) sit positũ hoc sensu. Cum hæc, id est, talia facias. Sed priori sensu, magis cõuenit quod subdit Euangelista:

Neque enim fratres eius credebant in eum. Quo videtur causam reddere quare sic dubitando dixerint: Si hæc facis. Si tamen alter sensus placeat, intelligetur Ioannem illis verbis reddere causam, quare tam contemptim, & confidenter Christo fratres eius sint locuti.

Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, &c. Propter illud quod sequitur, Tempus autem vestrum: &c. hæc verba conuenit magis simpliciter accipere de tempore ascendendi in Iudæam & Ierusalem, quam de tempore mortis eius. Significat autem voluit Dominus se non aliorum hominum more facere opera sua singula prout occurrit: sed certis temporibus, prout ea nouit Patrem sibi præscribere, & prout scit ea maximè facere ad Dei gloriam illustrandam, & profectum Euangelij proeuehendum, & ex consequenti etiã significat non competere illis auctoritatem illam, quam sibi vendicabant, adhortandi illum ad ascendendum in Iudæam. Quod autè Dominus non solũ propter Patris voluntatem, cuius ipse rationem haberet, non autem fratres eius, sed etiam propter odiũ Iudeorũ à quibus illi periculum esset, non autè

fratribus,

fratibus, dixerit illorum tempus aduenisse, suum vero non: scilicet ex eo, quod subiecit: *Non potest mundus odisse vos.* Et hanc sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare parauerit suum tempus nondum aduenisse, illorum vero paratum. Quæ sententia cum videatur contraria quotidianæ experientie, videmus impios sæpissimè inter se dissentire, videndum ad quod propositum Dominus illam protulerit. Nil enim aliud voluit, quam, Non potest vos mundus ea ratione qua me odit, utpote, qui similes estis mundo, cum me odiat ob dissemblantiam. Ad quod significandum non solum dicit, non odit vos mundus, sed non potest odisse vos, quam diu scilicet tales estis, quia deus vobis doctus estis, & illi similes estis. Causa ergo diuersitatis inter se & tres reddita, veluti inferendo subiungit:

Vos ascendere ad diem festum hunc, ego enim non ascendam. Ad festum istum; quæ posterior pars vt verum habeat sensum intelligenda, non vobiscum, aut non adhuc ascendam, qui satis indicatur cum sequitur, *quia tempus meum quo scilicet ascendendum nondum impletum est*, id est, nondum aduenit. Vnde Græca non habent non ascendam, sed *ὄχι ἀναβήσεται*, id est, non ascendo, hoc est ascensurum sum.

Factum est autem dum compleverentur dies assumptionis eius. Secundum omnium interpretationem, dies assumptionis intelliguntur dies, quibus Dominus per mortem & passionem assumendus erat è mundo ad Patrem. Nam Actuum primo dicit Lucas Dominum assumptum in cælis, Græcis est verbum derivatur nomen *ἀνάληψις*, hoc est assumptio hic positum. Sed ergo supra Lucas mortem Domini designauit vocabulo dignitate maiestate, cum eam vocauit excessum: ita & modo mortem estans, vsus est dictione digna maiestate Domini. Nam mortem quæ dicitur erat, sed non detinendus in morte. Dicit autem dum compleverentur; quia nondum tempus passionis & ascensionis impletum erat, sed tempus illud iam cœpit appropinquare, & proximum erat, atque ob id dicit, dum compleverentur, id est, dum appropinquarent, & inciperent adimpleri. Porro cum sequitur.

Et ipse faciem suam firmavit. Et conuictio, & ex phrasibus Hebræa, quod ad sensum artinet, super est, vt & alias apud Lucam. Et autem firmavit faciem suam, significare volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exterius etiam ipso vultu patebat volendo ire in Ierusalem, quanquam sciret sicut predictum ibi occidendum: vt intelligamus illum & voluntarie & cum morte subisse nostræ salutis causa. Firmavit ergo faciem suam hoc est, non iam vt prius huc & illuc ibat, perambulans vicinis ciuitates: sed imperterrita mente recta iter instituit in Ierusalem. Quandoquidè ergo Dominus turbam aliquam, saltè Apostolorum

secum ducebatur hinc præmisit ante se nuncios, qui sibi, & his quos secum habebat hospitium, & vitæ necessaria pararēt. Et quoniam è Galilæa, si quis recta voleret pergere in Iudæam, transiendum est per Samariæ regionem; præmissi nunci; ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum quæ Samaria dicebatur, cum Græcè τὴν κωρυθὴν, quod interpretis vicum, vel castellum vertere solet) Samaritanorum, vt pararēt illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quoniam sequitur.

Non receperit eum, quia facies eius euntis erat in Ierusalem. Quo significatur Samaritanos noluisset recipere Christum cum suis, quomodo Galilæos quosuis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursus & illud colligitur, quod cum Dominus modo proficisceretur in Ierusalem proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iam iam celebranda: quam cum certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem, quæ Dominus mortuus est, vt quæ adhuc mensibus aliquot abfuerit, satis quisque aduertere poterit hanc Domini in Ierusalem profectionem cuius meminit modo Lucas, eandem esse cum ea, qua dicit Ioannes Dominum è Galilæa profectum ad festum scenopægia: Nō enim Samaritani quolibet tempore reuerunt ascendentes in Ierusalem: sed quo tempore videbant quod dā perire Ierusalē adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissime feriebāt, quod haberēt templum proprium extructum in monte Garizin; in quo templo ita cōtendebant adorandum, & nō in Ierusalem, vt hanc plerumque seditiones & cedes designate fuerint inter Iudæos & Samaritanos.

Cum vidissent autē discipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt. Et. Credi poterit hos duos fuisse illos, qui à Domino missi fuerant ante ipsum ad parandum. Hi ergo agrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accensi et si indifferetio, paratos se offerunt ad vindicandum Eliæ exemplo inhumanitatem ciuium, igne cælesti illis imprecato: sed prius Domini cōsensum, & voluntatem super ea requirunt, dicentes:

Domine vis dicimus. Pro dicamus: (nam Græcè est *ἰπρωμην*) Hoc est, vis vt iubeamus Hebræica phrasi ignem descendere è calo, qui cōsumat illos, sicut Elias fecit: Hęc enim verba adduntur in Græcis. Dominus autem vt ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Evangelicæ doctrinæ, increpatione coercuit illorum vindicandi zelum, dicens:

Nescitis cuius spiritus estis estis vos. Hoc enim pronomen Græcis additur, quod hic certè nequaquā est otiosum. Separat enim eos ab Eliæ, cuius sibi exēplum imitandum proposuerunt. Ex sequētib; enim Domini verbis patet Dominum hic significare voluisse distinctionem inter Apostolos, & Eliam, quoad factum ipsum, quod exēplo Eliæ imi

tari voluerunt: nempe quod illius facti (quod in Elia non videtur, sed laudatur) imitatio non conveniat his qui Evangeliciter serunt spiritū. Itaque sensus est: Nescitis cuius spiritus vos esse referat, ut estis, pro etie debeatis, accipiatur quemadmodum in Pauli, sicut estis azyymi. Aut nescitis ad quem spiritum delectati vos, nempe quod ad alium, quam ad spiritum veteris Testamenti, qui viguit in Elia, & alijs Prophetis. Non quod alius natus sit spiritus Euāgelicus a Spiritu Prophetarum: sed quod potentia diversitatis temporum vnus, idemque spiritus alius sit alius secundum diuersos effectus, itaque Dominus suos docet lens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu cere volens, subiecit:

Filius hominis non venit. In hoc scilicet primo suo aduentu, mas perdere, sed saluare. q. d. & vos ergo, qui me potius quam imitari debetis alienos esse oportet à vindicandi & perdedi & in hoc vnum incumbere, ut saluetis cum in corpore, tum in ma quocunque potestis. Itaque his verbis Apostoli cohibiti, mox Domino obedientes abierunt simul cum illo in aliud calum, seu vicū. Nā & hic Græcis est χωμν, quod vicum vel proprie significat. Porro que in Luca sequuntur de tribus vicibus sequi Christū, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur sita sunt supra cum narratione Matth. in cap. Concord. 29.

In itinere curat decem leprosos. Luc. 17.

CAPVT LXXIIII.

ET factum est dum iret in Hierusalem transibat per vicum Samaritiam & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam castellum occurrerunt ei decem viri leprosi. Et elevantes a longe et levaverunt vocem dicentes: Domine, miserere nostri. Quos ut vidit, dixit: Ite, vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Vnus ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce glorificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit: Nonne mundati sunt? & novem ubi sunt? Non est inuentus qui rediret daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, in faciem tuam te saluum fecit.

Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per vicum. Factum est, hoc est contigit dum e Galilæa iret in Hierusalem, transibat, quemadmodum necesse erat rectum iter arripere in Samaritiam, & Galilæam. Id autem præmittit, ut miraculi curat

di locum opportunum arripiat. Sequitur;

Et cum ingrederetur quoddam castellum, vel vicum. Pagum, aut civitatem (nam est rursum χωμν), & forte ille locus significatur, in quem dicitur superiori capite Dominus ingressus, postquam in altero castello repulsus fuisset) occurrerunt ei decem viri leprosi, supple extra civitatem, vel vicum. Non enim licebat eis in civitatibus, aut hominum consortijs conuersari. Ob quod etiam agnoscetes morbum suum, propter societatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabatur, non accedunt propius, sed procul stantes voce sublata acclamauerunt Domino. Iesu, inquirunt, præceptor miserere nostri. Non expriment quia in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantum misericordiam eius implorantes nihil dubitantes, quin si tantum misereretur illorum, & vellet, & posset eos curare quantumvis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim elemosynam se petere satis declarabāt, eo quod præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quærentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audijte clamorē Iesus fiducia testem, nec turda pertransijt aure, sed mox conuertit oculos in illos. Itaque sequitur;

Quos ut vidit, non oculis tantum corporeis, sed oculis etiam misericordiae suae, dixit: Ite ostendite vos sacerdotibus. Non prius eos mundat, quam Sacerdotibus sese ostendere præciperet, quæ admodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matth. 8. sed mittit Sacerdotibus manifestandos, ut inter eundem curarent: idque fecit, probare volens, & alijs declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cum enim Sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantum iudicare an aliqui leprosi essent, an non, & pro-curatione sacrificium offerre: nisi hi fuissent humili fide præditi, cogitare potuissent, ut quid nos mittis nec dum curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipsi de lepræ morbo dubitantes, contractam autem semel lepram illi nequaquam tollere possunt, sed tantum pro curata sacrificium offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos, cum nec illorum iudicio nobis sit opus, nec illorum legalis expiatio impendi possit. Nihil autem tale cogitant, sed simplici, humilique præditi fide certò confidebant se ideo mitti ad Sacerdotes, quod antequam ad illos pervenirent, mundandi essent. Non enim alia ratione intelligebant sibi id à Domino præcipi. Itaque secundo si dem eorum contigit, ut inter eundem mundarentur. Et hæc tenus quidem declaratur omnibus istis decem parem fuisse fiduciam, & sequentia ostendunt non parem omnibus fuisse gratitudinem.

Vnus enim, inquit, ex illis. Cum vidit, & aduertit se esse mundatum, mox regressus est, tum Deum glorificans, idque magna voce,

(quod testimonium fuit & magnæ letitiæ, & animi non parum) tum Iesu gratias agens, idque cum summa reuerentia profuturando nimirum se ipse faciem suam ad pedes Iesu. Quum enim imminutus esset, non dubitavit appropinquare Iesu quem à longinquo prius inuocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinem, subdit Evangelista;

Et hic erat Samaritanus Cum enim Israëlitarum magis uideri uolent, & merito magis esse debuissent religiosi, reliquis nouemque Israëlitarum erant, non redeuntibus ad glorificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratum se erga Deum, & Christum declarauit, re ipse uincens Iudeorum religionem.

Itaque respondens Iesus. Hoc est suscipiens uerbis, & factis Samaritani dixit, *Nonne decem mandati sunt, & nouem uobis sumi; Quis autem non tanquam ignorans, sed huiusmodi interrogatione ingratitudinem aliorum magis taxans. Sensus est enim. Cum totum sit decem similiter ab eodem morbo esse mandatos: quid quod non similiter omnes idem agnoscunt beneficium, sed tantam multos uerus solus gratitudinem animi declarare uenerunt. Cumque his uerbis Dominus uideretur compellere, & interrogare Samaritanum; ille tamen non solum gratus existens, sed etiam modestus, obmutuit; utpote qui uenerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo conticescente.*

Iesus conuersus ad eum circumstantes, ait: ex decem nullus inuenitur qui Hoc est, nullus compertus est, aut nullus extitit (sic enim Graecè accipitur reperiri) *qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic ab alienigena, hoc est Samaritanus, genere alienus a gente Iudaica. Quibus uerbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione forum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Porro cum hoc Dominus circumstantes locutus fuisset, subindicans Gentes Iudeis preterendas conuersus appellauit Samaritanum humi profectum adhuc;*

Surge, inquit, uade. Securus scilicet de beneficii nunc tibi colti perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogium, *si des tua te saluum fecit.* Quo præterquam quod fidei vim, & certam gratiam docere, & commendare, ut & alias frequenter, uoluit; et magnum etiam modestiæ exemplum exhibuit: dum quod gratum illi alienigena ipsi tribuerat, & acceptum ferebat, ipse uicissim fidelius tribuendum, & acceptum ferendum pronunciat.

Docet in templo in festo scenopegiæ.

Ioan. 7. CAPVT LXXV.

VD ÆI ergo quærebant eum in du festo, & dicebant: *Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudeorum. Iam autem die festo mediantem ascendit Iesus in templum & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntatem eius iacere, cognoscat de doctrina uerum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriam eius: qui misit eum, hic uerax est, & inuisitata in illo non est. Nonne Moyses dedit uobis legem, & nemo ex uobis facit legem? Quid me queritis interficere? Respondit turba & dixit: Damoratum habes quis te querit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes mirantur. Propterea Moyses dedit uobis Circumcisionem, non quia ex Moysse est, sed ex patribus. Et in sabbatho circumcidit hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho ut non soluiatur lex Moysi, mihi indignamini quia tum hominem sanum feci in sabbatho: Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem querunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid uerè cognouerunt principes turbae hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit. Christus autem cum uenerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens & dicens: Et me scitis, & unde sim scitis: & à meipso non ueni, sed est uerus qui misit me quem uos nescitis. Ego scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis uobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum. & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere, & uenit in illum manus, quia nondum uenerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum uenerit, nunquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? Audierunt Pharisei turbæ, & multi mirantur de illo hæc & miserunt principes & Pharisei ministros, ut apprehenderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus uobis cum sum, & uado ad eum qui me misit. Queritis me, & non inuenietis: & ubi ego sum uos non potestis uenire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quò hic iurus est, quia non inuenimus eum nunquid in dispersionem gentium iurus est, & docturus gentes: Quis est hic sermo quem dixit: Queritis me & non inuenietis, & ubi ego sum uos non potestis uenire: In nouissimo autem die magno festiuitatis, si abat Iesus & clamabat dicens. Si quis sit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura flumina de ventre eius fluent aquæ uinæ. (Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est uerè propheta.*

Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Nunquid Galilæa venit Christus in Nonne scriptura dicit, quia ex semine David. Et de Bethleem castello, ubi erat David, venit Christus: Dissensio auaræ facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volentes apprehendere eum sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad phariseos & phariseos. Et dixerunt eis: Quare non admissis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisei: Nunquid & vos seducitis istum? nunquid est principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid hæc nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quæ faciat? Responderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Quare scripturas. & vide quia à Galilæa propheta non surgit. Et respondit vnusquisque in domum suam.

Iudæi ergo querebant eum in die festo, &c. Cum Dominus fuerit bis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsum non reverturum ad diem festum metu Iudæorum, profecti sunt solis imperialis ascenditibus, ad tempus remansit in Galilæa. Postea quam matrem abissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Ierusalem non manifestè, comitatus scilicet discipulorum, vt solet multitudine, ex qua facile cognosci potuisset, sed iurati furtim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tum vt animos populi expectanda sui magis accenderet, sicque maiore fructu suo tempore prodiret in publicum. Ergo, inquit, Euangelista, quoniam scilicet cum in Ierosolymis, non tamen prodibat in publicum hominum consuetudinem admodum consuevit.

Iudæi requirebant eum in die festo discentes, ubi est ille? Quæ verba si intelligi etiam possint fuisse bonorum verba, qui eum requirebant cupidi doctrine eius, vt illud pronomen (ille) per admirationem sit ab illis dictum: tamen quoniam in frequentibus & precedebat Ioannes fere Iudæorum nomine inimicos Christi, qui erant in Ierusalem, significat magis, conuenit intelligere hæc fuisse inimicorum Christi, & malorum Iudæorum verba; vt intelligamus, quæsiisse Dominum in die festo, nimirum quod cupidi essent per occasionem iniicere in illum manus: & per contemptum existis;

Vbi est ille? Nolentes eum aut proprio, aut honoris aliquo nomine appellare. Iamque in eum velut absentem varij sermones in populo ferebantur: quod non esset omnino eadem de Iesu opinio, nec eadem omnium studia. Vnde dicit, & murmur multum, vel mutatio multa erat in turba de illo. Quidam enim (quos verisimile

fuisse Galilæos & è media plebe, quoniam miraculis ab eo editis interfuerant, & sermones audierunt, ac mansuetudinem è congressu fuerant experti) dicebant Iesum esse bonum virum & indignum de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbium moliretur. Alij autem nempe Sacerdotes & Pharisei, quos iam pridem, malè vrebant Iesu gloria, è diuerso negabant eum esse bonum virum, sed seducere turbam asseebant. Cum enim Euangelista dicit alios dixisse seducit turbas: significare satis videtur hos fuisse Sacerdotes, & Phariseos, qui se turbis non connumerabant. Porro cum plerique essent, qui de Iesu bene sentirent & clancularijs sularijs bonum eum esse prædicarent: Nemo tamen palam audebat de illo loqui. In bonum scilicet, propter metum Iudæorum Ierosolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum esse inuisum.

Iam autem die festo mediante tñs è op tñs paschodons. quod vt clarius esset vertendum fuerat, cum iam in medium esset festiuitatis, hoc est quarta die festiuitatis. Itaque cum iam animos hominum suo desiderio irritasset, & tanquam verus homo odium Iudæorum, quando id euenire iudicauit, declinasset: tandè cū opportunè iudicauit, sese manifestaturus ascendit in templum, & docebat populum. Iudæi autem cum doctrinam illius calumniari non possent: tamen apud populum ei autoritatem studebant adimere: admirantes quod eum esset idiota, & literarum rudis sacra volumina populo prælegeret, & exponeret, atque ex eis inter docendum testimonia depromeret: veluti insimulare volentes eum quod dæmonium haberet, aut arte aliqua magica cõsecutus esset scientiam earum literarum, quas non didicisset. Cum enim Ioannes Iudæos dicat fuisse, qui dixerunt: Quomodo hic literas scit, cū non didicerit? & Iudæos fere introducat pro hostibus Domini, crediderim malos fuisse qui hæc dixerunt, & eo animo dixisse, pro dictum est. Illud autem scit literas, accipi potest simpliciter pro eo, quod est nosse legere, aut potius pro eo quod est nosse, & intelligere Scripturas. Nam dictio Græca γρηματά, etiam verti potest per Scripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infanzia sacras literas nosse.

Respondit eis Iesus & dixit, mea doctrina non est mea, &c. Hoc est doctrina, quam ego doceo non est ex me profecta primò, & originaliter, sed est originaliter eius, qui me misit in mundum, nempe Dei Patris: proinde qui me hæc docuit, docuit & literarum, ac scripturarum cognitionem. Quoniam autem querere quis poterat quomodo cognosci possit doctrinam eius esse à Deo, subiicit:

Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. Notans causam ob quam Iudæi non intelligerent doctrinam eius esse diuinam: nimirum quod Dei non essent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religiosi. Porro quod dicit, Si quis voluerit voluntatem

eius facere, &c. quidam bene intelligunt generaliter de omni voluntate, ut significetur bonam hominis voluntatem, & illud obloquendi Deo, multum conferre ad discernendum an doctrina aliqua sit ex Deo, an non. Spiritus enim omnia diiudicat, angelus autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei. Naturæ bonæ dispositio palati dat gustui ut possit discernere differentias porum: sic bonæ voluntatis dispositio dat intellectui discernere doctrinam diuinam ab ea, quæ non est talis; Hæc enim ut contra bonæ dispositioni voluntatis sentitur, illa autem ut cõformis. Be quam autem Dominus indicauit vnâ rationem, quæ quis cognoscere possit qualis, & a quo sit doctrina eius: subiungit & aliam rationem, quæ id rursus certissime cognosci possit.

Qui, inquit, loquitur à semetipso, hoc est, qui nõ est missus à Deo, sed loquitur ea, quæ à Deo non accepit: hic non Dei querit gloriæ sed suam propriam. Contra, qui querit gloriam Dei, qui missus est. Hic quoniam ea loquitur, quæ à Deo accepit, quæ ad Deum misit eum, faciunt gloriam, & à mendacio, atque fallitate est liberus, & ab iniustitia. A mendacio quidem, quoniam loquitur ea Dei sunt, qui mentiri nequit. Ab iniustitia vero, quoniam nõ querit dicens sibi gloriam, quæ soli Deo debetur. Itaque et cetera vult significare Dominus eum, qui loquitur à semetipso & nõ veracem & esse iniustum.

Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Hic locus sic tractatur, & coniungitur cum superioribus, ut intelligamus Dominum postquam ostendit suam doctrinam esse veram, & se esse veracem, nec esse in se iniustitiam, voluisse significare esse mirum si doctrinam eius nollent agnoscere, & recipere, quæ Moyses quidem legem suam tantum tamen facere viderentur, obferrent: ut qui insontem occidere quærent: si quibus minus se in eum suum continuans, occasionem accepit se eum vindicandi ab altera eorum cauinnia, quæ tanquam legis tribu foream eum accusabant.

Respondit turba, & dixit: demonium habes, quis te querit? Ind. ei, nec Hierosolymitani istud Domino respondisse dicuntur: turba, quam verisimile est ignatam fuisse eius, quod contra Deum primores Iudeorum fuerant machinati. Itaque cum ipsi nihil tale cõtra eum cogitassent, & ad se verba Domini pertinerent, tarent pro more peccitabant, & sine ratione loquuntis rube dicit eum demonium habere: idq; vel ob id quod dæmõ Patet, quod nemo mendacis, quid dominum iã loqui est imbat, vel postquam dixerit sic dixerunt Dominum habere demoniũ, quomodo nemo muni sermone eũ qui loquitur absona insanire dicimus. [Tertullianus dicens, Ghy ræst, quomodo fectus præses Paulo ratione vataz suaz reddenti, & de Christo differenti, inquit, Insanis Paulus.]

Respondit Iesus & dixit eis, vnum opus feci, & omnes miramini. Cum turba ignoraret, quod illum quidam interficere studebant, & qui illud sciebant, fateri nollent; Dominus ipse qui prius quæ suat, Quid me queritis interficere, causam aperit odij eorum in se, eandemque efficaci ratione ostendit non esse iustam.

Vnum, inquit, opus feci, nepe quod sanauit hominem in Sabbato, & ob id omnes miramini. Mirari autem hic rursus non in bonũ ponit, sed in malũ pro turbati, & tumultuari, ut exponit Theophyl. Non enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, sed tanquam malum, & contra legem Dei factum. Porro illud propterea, quod sequitur, quidam recte sequentibus coniungunt, positumque est Hebræico more, quemadmodum aliquoties in Prophetis, non ut sit reddituum causa, sed ut sit particula excitans ad audiendum quod dicendum est, ut sit sensus; Itaque ut non miramini, sed intelligatis factũ meum obnoxium non esse calumniam, aduertitis: Ecce Moyses, &c. Ratio autem qua Dominus vsus est, talis est: Moyses dedit vobis præceptum circumcisionis octauo die fiende, vnde fit ut frequenter in Sabbato circumcidatis hominẽ, cum in Sabbathum dies octaua circumcisionis frequenter incidat. Si ergo homo circumcidatur in Sabbato, vt non soluat lex Moysi, quæ circumcisionem octauo die fieri mandat nec indignamini Moysi, qui hoc ita fieri præcepit: nec mihi indignari merito deberetis, qui non in aliqua parte hominem in Sabbato læsi, aut læsum curare studui, quemadmodum Moyses fieri præcepit, sed totum hominem sanum feci in sabbato. Quanto enim melius est hominem sanare, quam vulnere, & totum sanare, quàm in parte: tanto magis in sabbato licitum sit necesse est. Proinde ne iudicetis secundum faciem, hoc est personarum qualitatẽ, ita vt Moysen eo quod magnæ sit apud vos authoritatis in simili negotio absoluat, in quo me humilem, & contemptum apud vos condemnatis: sed quemadmodum lex toties vobis precipit, iustum iudicium iudicate, a stimantes scilicet factum ex seipso, & non ex qualitate facientis. Quod si feceritis, aut me simul cum Moysẽ absoluetis, aut illum mecum condemnabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circumcisionis ponit, sanare totum hominem. Circumcisio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideoque contra aegritudinem vulneris dicit, sanum feci, contra verò curationem partis læsæ, quæ curatio etiam in Sabbato circumcisio debet adhiberi, dicitur totum sanum feci, Ceterum illud, Non quia ex Moysẽ est circumcisio, sed ex Patribus, simpliciter videtur à Domino appositum, ad explicandum, quomodo dicat Moyses dedisse circumcisionem, nimirum quod eam in lege præcepit, quanquam prius fuerit instituta: ne quis Dominum argueret infertitæ, quasi putauerit Moysen fuisse auctorem circumcisionis, cum tantum fuerit confirmator.

Dixerunt ergo quidam ex Hierosolymis, Nonne hic est quem, & cum superius introduxisset Euangelista quosdam offensos in doctrina eius, quod nescirent vnde esset: iam inducit alios offensos in origine eius, quod scirent vnde esset: cumque supra meminisset quorundam qui negabatur Iesu necesse intentari, iam aliorum meminit, qui id ipsum quod Dominus asseruerat confirmant. Ergo, inquit, cum Christus ad eundem modum in templo doceret, dicebant quidam, non est turba illa, quae ascendit ad diem festum, quae, ut supra dictum est, forte ignorabat molimen Principum, sed quidam ex Hierosolymis, vel ut habent Graeca, ex Hierosolymitanis, quibus Principum suorum studium facile potuit esse cognitum.

Nonne hic est quem quaerunt, scilicet Principes nostri, interfecerunt? Ecce qui prius cum ad necem quaereretur, lauit, hic nunc palas loquitur, & non solum nihil ei faciunt, sed nec quicquam ei dicunt. An principes nostri iam verè persuasi sunt hunc esse Christum? Sed id nō est verisimile. Scimus enim vnde sit, hoc est, ex quibus parentibus sit progenitus.

Christus autem cum venerit, nemo scit, id est, sciet, vnde sit, quod non videtur intelligendum de loco, vnde Messias esset oriundus: sed de parentibus Messiae, quos forte incognitos suspicari sunt verisimiliter vel ex loco Isaie loco cap. 53. Generationē illius quis enarrabit, vel ex eo quod apud Micheam, postquam dictum est Messiam oriturum ē Bethleem, sequitur: Et egressus eius, vel egressiones eius, est enim Hebraeis pluralis numerus (ab initio à diebus aeternitatis).

Clamabat ergo Iesus in templo docens & dicens: Et nō scitis, & cetera. Et si Hierosolymitani illi non dicerent audire Domino praedictum, tamen Dominus omnium confesus, cum apud se cognosceret quid de se quidam in turba loquerentur, ad illa respondit inter docendum, clamans, iam hoc est, elatiore voce ista dicens forte ideo quod aliquantulum ab ipso (ut verisimile est) abfuerint isti calumniantes, vel certe ut ita pondus maius verbis suis adderet. Porro illud & me scitis, & vnde sim scitis, variè intelligitur. Quidam intelligunt Dominum haec respondisse per ironiam, qua significavit eos falli, neque id scire quod iactabant. Aut Dominum haec dicesse ex eorum sententia, veluti concedendo eis, quo modo dictum est cap. 5. Ioannis circa illud: Si ergo testimonium perhibeo de meipso, & cetera. Ut hic sit sensus, dicitis vos me scire, est vnde sim, scire, atque ut id ex parte vobis concedam, à me ipso tamen nō veni, sed est verus, & cetera. Secundum què intellectū coniunctio, & cum dicitur, & à me ipso nō veni, & cetera. Hebraico more habet vim aduersariā, quaedam dum innox in ista: Quaerebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illū manus. Et sane hic sensus videtur esse conuenientior, nisi quod insequentibus toties Dominus negat Iudaeos se cognoscere, cum quod Iudaei nō scirent etiā vnde Iesus esset secundum humanitatem

nitatem. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natum non in Bethleem. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit cum subdit:

*A me ipso in mundū non veni, ad praedicandi munus, sed qui misit me est verus, Deus scilicet, qui solus verax, vel verus est, cum omnis homo, & demō sit mendax. Deum autē nunc significat appellatio ne veri, vel veracis, sicut & cap. 8. Ioan. sequenti, quia hic Deum introducit tanquam auctorem suae doctrinae. Dicit autē illos Deum qui misit ipsum nescire, tum quod illū nescirent sub ratione mittētis, tum quod illius madata non seruarēt. Qui enim, inquit Ioānes, dicit se nosse Deum, & madata eius nō custodit hic, mēdax est, sicut significat autē ex consequenti illos etiam nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secundum id, quod de eo maximè erat cognoscendum. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quā vnde secundum carnē prognatus. Sic & cum subiungit, Ego scio eū, significat illos à se discere debere illum, qui se misisset. Quod autē in nostris libris sequitur; *Esti dixero, quia nescio eū, ego similis vobis mendax, sed scio eū*, totum est in Graecis, ut nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini commentariis, ut satis sit certum verba haec ex cap. 8, vbi similis est locus, esse huc transcripta. Debet autem similitudo, quae his verbis significatur per contrarium intelligi, ut sensus sit; Ego similis vobis mēdax, quia sicut vos dicitis nosse eum quē nō nouistis, ita ego dicerē me nō nosse eum, quem tamē noui. Quod autem dicit; *Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse me misit*; dupliciter potest accipi: Aut ut, quia, pro quod accipiat hoc sensū; Ego noui eum, nempe quod ab ipso sim, & quod ipse me miserit. Aut potius, ut (quia) accipiat causaliter, & declaret Dominus se scire eū, tum quia ab ipso sit, tum quia ipse eum miserit: quorum primum dicit propter suam diuinitatē secundum quam est à Patre; secundum verò propter suam humanitatē, secundum quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad praedicandi munus delegatio.*

Quaerebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus. Illud ergo sic accipiendum est, ut intelligatur euangelista confirmare, quod Hierosolymitani praedicti dixerunt, Nonne hic est, quem quaerunt interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes sunt admirati, nempe quare Principes quaerentes Dominum interficere, iam palam praedicantem non comprehenderūt, ut sit sensus; Verū ergo est quod quaerebant eum Principes apprehendere, & tamen nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius, hoc est, tempus à se, & Patre definitum Passionis eius. [Non ergo dicit nōdū venerat hora eius, quasi Dominus temporibus esset obnoxius, & à fato aliquo caelestii corporis mors, & Passio eius penderet, sed quod omnia tempore opportuno, & à se diffinito fieri voluerit.]

Ex turba autem multi crediderunt in eum. Quamquam inquit, Principes illum quærentes interficere, tamen multi ex turba, propriè signa, & miracula, quæ vel tum edebat coram eis, vel ab eo præviderant, aut audierat esse facta crediderunt in eum tanquam expectatum Messiam. Quod autem dicunt;

Christus cum venerit, sic sunt accipièda hec verba: Si adhuc Christus esset venturus, nunquid plura signa factururus esset quam quæ facta? loquuntur enim ex aliorum sententia non tua, veluti alii cogedentes quod Christus adhuc venturus, & ex ea colligentes suæ sententiæ veritatem. Cæterum Pharisei & principes Iudeorum, quorum partes erant imperitam multitudinem ad Christi allicere, adeo sunt occasione fidei & propensionis bonæ vulgè ga Christum accensum ad persequendum illum, ut quod ad tempus differre statuerant, iam diutius non differendum esse putarent: ipsa factis declarantes ut annotauit Chryso. magis eos tollit gloria Domini apud populum, per quam suæ gloriæ diminutionem timebant, quam Sabbathi violati, sicut illi putabant transgressum. Tanta pestis est ambitio, religionis & doctrinæ prætextu cara. Ut autem non ipsimet venirent ad comprehendendum Dominum, nō pudor, aut peras eos coërcuit, sed metus periculi populo expectandi; ob quod ministros mittunt tanquam periculi expositos. Vnde sequitur.

Dixit ergo ei Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & postea minus semper declarans se non latere quidquid aliqui contra seum clam dicerent, aut molirètur, etiam iam præsentibus bis, quod missi erant, dicit, quæ opportuna erant: significans frustra illis quærere modo ad mortem, nec necesse esse ut tam ardentem eum ad mortem quærerent, breui fore ut ipse iesu sponte mortis ad quod tum frustra petebatur, offerret; ac tum etiam quæ situm inuicem non posse, ut ob id potius quam diu eo frui licet eum ad id amplecti deberent, quam ante tempus ipsum vellent perdere. Dicit ergo: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. In qua oratione coniunctio (&) potest accipi ut aliquoties pro causali, quia, ut sit sensus, in modico tempore vobiscum sum, quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. Aut potius hic est sensus, adhuc modicum tempus vobiscum sum, & post illud tempus vado ad eum qui me misit. Hac autem sententiâ dupliciter significat Dominus suam mortem sibi voluntariam, nempe & quia assensum fore cum eis, idque modico tempore, minimum tempore sex mensium, & quia dicit se iterum ad eum qui se misit. Nam ire, auctoritate voluntatis est. Rursum hac sententiâ bis reprimit Dominus conatum eorum qui venerant eum comprehensuri, nempe & quia dicit se adhuc aliquandiu fore cum eis, quantumuis ad illi imperitiam conarentur, & quia dicit se iturum ad Deum, qui misit illum, ut

luti eos terrere volens, quasi de ipsis apud Patrem sit conquesturus, eoque accusaturus. Eisdem autem etiam magis adhuc reprimat cum subijcit;

Quæretis me, tunc scilicet, & non inuenietis. Quæ verba sic intelligenda sunt, ubi abiero ad eum qui me misit, tum plerique vestrum quærent & desiderabunt præsentiam meam corporalem, cupientes, sicut modo, auire me docentem, & videre mea signa: sed non inuenient præsentiam meam corporalem. Iam quod sequitur, *Et ubi ego sum, vos non potestis venire,* significat Dominus his verbis se eo loci futurum, quo illi per humanæ naturæ imbecillitatem condescendere & venire non possunt. Sic enim intellecta hæc sententiâ & Iudæis competit, & Apostolis, quibus Ioan. 13. dicit; Sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire. Sensus itaque est. Quæretis me absentem, sed non inuenietis me præsentem vobis corporaliter, quia ubi ego ero tum, & iam sum per diuinitatē vos non poteritis venire, vestra scilicet opera; aut quādiu grauari estis hoc mortali corpore, in quo me quæretis.

Dixerunt ergo Iudæi ad seipsos; Quo hic iturus est, quia, &c. Cum Iudæi prædictum Domini sermonem non intelligerent, & per odium in Dominum non intellecta studerent in calumniam, & derisum trahere, ut fieri solet ab his, qui eius quæ odium verba non intelligunt, dixerunt ad seipsum, aut inter sese. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid, in dispersionem Gentium, hoc est ad Gentes dispersas, & diffusas per vniuersum terrarum orbem est iturus, & relicta terra hæc sancta, ac populo Dei sancto docturus impias & profanas Gentes? Sermo certe insaniam summam simul & superbiam præ se ferens. Insaniam quidem, quia ex eo quod dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & ubi ego sum vos non potestis venire; intellexerunt significatum ipsum iturum ad Gentes, quasi non possent & ipsi eo venire, quorum consanguinei iam ex magna parte in omnes Gentes erant dispersi. Superbiam vero, quia digniores se reputabant, quam qui Gentes accedere vellent.

In nouissimo autem die magno festinatis, &c. Cum dies iste huius festiuitatis nouissimus hic dicatur fuisse magnus, & certum sit eum dici magnum ob quietem in eo die agendam, intelligendum est potius hunc fuisse octauum, quam septimum diem ut volunt quidam. Nam dies octauus sicut & primus celebraret, & sanctus, sic ut in illo nullū opus fieri posset, ut satis patet ex his quæ cap. Leuit. 23. Dicuntur, ubi scribitur, die primo & die octauo erit sabbatum, hoc est requies, nulla facta mentione de singulari obseruatione diei septimæ. Hic autē dies oportune a Domino delectus est, ad sublimentiam huius doctrinæ commendationem & omnium ad se imitationem eum ob maximum auditorum numerum tunc præsentem, tum quod

quod iam omnes de reditu cogitarent, quibus proinde iterum furus Dominus parare voluit viaticum fidei Euangelicæ: tum vt magni festi diem eximium, & vltimum insigni sermone coneraret, & terminaret. Itaque eo die tanquam cæteris commo-
re ilans Dominus, & non solum aperte de se loquens, sed etiam tenta voce clamans, tum propter turbæ multitudinem, vt ab omnibus audiretur, tum vt ostenderet se neminem formidare, ac stremitum reipla declaretet se didurum, quæ magnopere refect omnes scire, & audire: omnes veram sitientes doctrinam, & sã-
tem dulciter inuitat; vt ad se fontem vitæ exuberantissimum veniant, & bibant potum illum salutare, qui animam reficiat, omnem æstum cupiditatum huius mundi restinguat.

Si quis, inquit, sitit, veniat ad me & bibat. Dum dicit, Si quis significat se nec velle excludere quenquam volentem nec velle compellere quenquam nolentem, sed paratum esse quemuis velle suscipere, modo veniat sitiens, hoc est ardenter desiderans gratiam scilicet bona, salutarem doctrinam, ac veram salutem. In ista familiarè intelligi Dominus vt absolute dicit, Si quis sitit, vt loqui de quouis sitiente, etsi necdum habeat sitim spiritualium rerum, vt inuitet Dominus etiam eos, qui sitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates. Nam & hi si ad Christum venerint, hanc ex eo poterunt vnde suam sitim restinguant, in quo videntur honores, diuitiæ, & voluptates percipiuntur quam in mundanis quem etiam sitis illa terrenarum rerum tollitur. Quod enim Dominus hic dicit: Si quis sitit, idem est cum eo, quod habetur in
Omnes sitientes venite ad aquas, adeo vt videri possit Dominus ad illum locum hic alluisse, ac significare voluisse se esse eum quo ibi loquitur Propheta. Porro apud Isaiam nomine sitientes generaliter etiam comprehendi eos qui sitiunt terrena omnia apparet ex his, quæ sequuntur; Quare appenditis argentum vestrum non in panibus, &c. Quibus verbis videtur increpare eos qui terrena sectantur, quæ verè satiare mentem hominis non possunt. Cum autem Dominus sitientes inuitat ad se dicens: Veniat ad me, significat se fontem omnium boni, ac dehortatur illos terrena ad huius mundi Sapientes, ac ad Phariseos, quorum doctrina melior est, & frigidior, quã vt sitim restinguere possit; item quæ vanis mundi rebus querant suæ sitis satisfieri. Non solum autem exigit vt ad se veniat, qui sitit, sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus est audiendi doctrinam eius, bibit autem fonte Christi qui credit eius sermonibus, ac credendo haurit spiritum Euangelicum. Aut venit, qui credit; bibit, qui per charitatem Christum sibi incorporat. Sicut ergo sitienti corporaliter, opus est non tantum ire ad fontem, sed etiam bibere ex eo: ita sitienti satis est venire ad Christum, sed ex eodem bibere oportet, &

endo in eum fide per charitatem formata. Et quoniam venire ad Christum, & bibere ex eo est credere in ipsum; ideo bene subiungit;

Qui credit in me sicut dicit Scriptura, &c. Cum enim dicendum videtur, qui bibit ex me, dicit, qui credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsum & bibere. Vult autem hæc significare sententia fructum, quem consecuturi sint bibentes ex ipso, videlicet quod non tantum illorum sui satisfiet, sed adeo tantum replens ex potatione huius fontis, vt ex ipsis flumina sint profluxura, idque aquæ viuæ, ac perpetuo currentis, ad irrigandum, & reficiendum etiam alios. Cæterum illud, Sicut dicit scriptura, incertum est an præcedentibus coniungi debeat, an sequentibus. D Hiero. sequentibus connectit, ideoque si placeat eius distinctio, dicendum Dominum alludere ad ea loca, in quibus per Prophetas abundantia gratiæ spiritualis creditibus communicanda per flumen promittitur vt Isai. 41 42. 43. 44. 48. Ezech. 36. Ioan. 2.

Flumina, inquit Dominus, de ventre eius fluent aqua viua. Per ventrem, cor, & mentem hominis significat, quæ sicut venter è fonte illo primo qui est Christus, in se suscipit aquam spirituales, idque adeo copiose, vt & ipsa fiat fons, imò vt flumina aquæ viuæ de se effundat, hoc est copiam spiritualium operationum, & effectuum, qua homo semper ad meliora proficiat, & alios quoque irriget, sæcundet, & secum trahat: quemadmodum flumina multo impetu delata, & circumiacentes agros sæcundant, & occurrunt omnia simul coripiunt. Ergo per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sanctus, & copia gratiæ spiritualis in mente hominis diffusa: quæ fluere dicitur ex ventre hominis, quia per externas operationes sese prodit, & velut scaturit. Hic enim interlectus magis conuenit alteri loco simili, qui est supra Ioan. 4. & rursum sequentibus. Nam Ioannes exponens metaphoricum Domini sermonem subiicit:

Hoc autem dixit de spiritu, quæ accepturi erant credentes, &c. Quo satis significat per flumina aquæ viuæ, ipsum Spiritum esse intelligendum, qui pluraliter per flumina est significatus, propter largitatem gratiæ, & donorum, quæ credentes erant accepturi, post ascensionem scilicet. Quare autem Euangelista dixerit Domini verbum intelligendum de spiritu quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationem dicens:

Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Græca hæbet, nondum erat Spiritus sanctus, quomodo etiã legisse D. Augustinũ satis patet ex ipsius cõmentarijs. Nec est quicquã periculis in illa Græcorũ lectione, sensus enim est, vt indicat Aug. Spiritũ sanctũ nondũ fuisse in creditibus, quod tamẽ rursũ intelligi debet, sicut & nostra litera, de spiritu sensibiliter, & cõmuniter dædo creden-

credentibus in ea copia, vt esset in eis velut flumina aquæ viue
qui ad modum datus est in die Pentecostes, & postea. Atque
sensum satis indicat Euangelista, dum & præmittit de Spiritu
accepturi erant credentes, & subdit de Christi glorificatione,
quam Spiritus erat dandus. [Causa autem quare ante Christi glo
rificationem, hoc est Ascensionem non si datus, nec debuerit
Spiritus eo modo predicto duplex potissimum est. Vna ex parte
Christi, nempe quia dare Spiritum tam communiter, & tam cop
iose erat Christi iam regnantis, & de deucta morte, ac abulita
crucem inimicitia inter Deum, & hominem triumphantis; vob
bis videret quid morte sua nobis apud Patrem humano generis
us offensum, impetrasset. Altera ex parte discipulorum & omni
um credentium, nempe quod hi quamdiu Christum secundum car
nem cognouerunt, & antequam ille in cælos conscendisset, non
habebant dignam adhuc de Domino exultationem, nec illa
plenitudinis spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in
tima cena, Si inquit, non abiero paracletus nõ veniet ad vos, etc.]

Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, etc. Cum au
quit, audissent hos, id est, tales sermones plenos scilicet castitatis
ætrina, commoti & cellitudine verborum, & dicentis efficacia,
dixerunt plerique; Hic est verè Propheta. Non addit Græcis articu
lus ad nomen, Propheta: vt intelligamus hos tantum simpliciter
asseruisse eum esse Prophetam aliquem quomodo Samaritanus
dicens: Domine video quia Propheta es tu. Alij verò magnificen
tius de Domino sentientes, non tantum Prophetam esse, sed etiam
Christum illum expectatū: vnde hic Græcis est articulus ὁ Χριστός
His quidā contra dicebant, quod cum Scriptura promitteret
Christum nasciturum ex femine Dauid, & ciuitate Bethleem, Iuda
Galilæum putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiam natus
ac proinde nec natum esse ex femine Dauid, sed ex parentibus
lilæis, non Iudæis. His Dominus nil responderet, nec scrupulum
illis eximere studuit quod malitiose hæc loquerentur, nec vno
tis descendæ essent auidi: quam si discere cupiissent Dominum
accessissent; scrupulum suum illi proponentes; aut ex alijs facile
noscere potuissent eum fuisse ex femine Dauid; quandoquidem
id multis fuerat cognitum: ex parentibus item & cognatis intelli
gere potuissent non in Nazareth, sed in Bethleem ipsum fuisse
tatum. Itaque quibusdam asserentibus ipsum esse Christum, alij
rem negantibus, *dissensio facta est in turba propter eum.* Quodam
ro vt pote qui peiores erant, & immoderatiores, non tantum
bis gloriæ Christi aduersabantur, sed etiam manus illi appetebant
inijcere; verum vt & prius, eorum conatus & studium diuinam
tute reprehensum est: adeo vt & satellites, qui missi fuerant ad
prehendendum ipsum, re infecta redierint ad Dominos suos. Porro
cui

cum ex præcedentibus appareat ministros hos missos fuisse ante
nouissimum festiuitatis diem, & iam significetur in nouissimo die
venisse ipsos ad Principes & Phariseos: intelligendum nõ eodem
die missos fuisse, & rediisse, sed illos forte Dominum diuersis die
bus audiisse docentem, & expectasse tempus, & locum oportu
num comprehendendi Dominum: aut pridie huius diei fuisse mis
sos, & hoc die ad suos Dominos rediisse. Cæterum vt in Pontifici
bus, hoc est principibus Sacerdotum (Græcè enim est ἀρχιερείς)
& Phariseis ardens studium perendi Dominum apparet, cum di
cunt; Quare non adduxistis illum? ita in satellitum verbis obser
uandum quale de Domino perhibeant testimonium. *Nunquam*
inquunt, sic homo locutus est, sicut hic loquitur. Significantes le non
metu multitudinis, aut alia quavis simili causa omisisse, quæ im
perata erant, sed quod sermone eius ita essent transfornati, vt
quod decreuerant, reluctantibus animis perficere non potuerint.
Quoniam autem satellitum testimonium Principes Sacerdo
tum & Phariseos pessime haberet, eosque non parum grauaret,
dissimulant tamen, furorem animi sui, ministris mitius, quam pro
cogitationum vesania loquentes. *Quid inquit, accidit vobis.*
Num etiam vos, qui nostri estis, nec ad promiscuam multitudinē
pertinetis seducti estis ab illo, sicut imperita turba. An non perpen
ditis neminem ex optimatibus, aut Phariseis, apud quos est legis
cognitio, credere in eum? in quem certe credituri essent, nisi per
suati essent doctrinam eius a lege Mosæica discrepare, quos proin
de vos magis sequi debetis, quam turbam, quæ ignorans legem,
Deo est execrabilis, & maledicta.

Dixit Nicodemus ad eos, qui venit ad Iesum nocte, qui erat, etc. In
tam frequenti concilio Phariseorum, & Pontificum, præter vnum
non est repertus, qui in tam scelestis molitionibus innocentie, &
iustitiæ patrocinaretur: per quem tamen declaratum satis est &
illos falso dixisse, nullum principum credidisse in Iesum, & nul
quam deesse qui veritati laeuent ac innocentiam amient. Hic erat
Nicodemus ille, de quo Ioan. 3. *Qui ex congressu quondam habi
to cum Iesu, etsi nondum adeo profecisset, vt crederet illum esse
Messiam, aut vt pro eo hominum gloriæ contemneret: tantum
tamen profecit; vt iam aliquoulsque Domino patrocinaretur. Ve
rum quoniam sociorum suorum in Iesum furorem aduertit, & il
lorum timuit malitiam auctoritate armatam: sic suum modera
tus est patrocinium, vt suum erga Iesum affectum bonum nõ aper
te proderet, nec illum commendaret, sed tantum legis cuius erant
prospiceres, eos admoneret: velut zelo legis ea loquens pro Iesu,
æque pro malo quoque viro, sed nondum conuictio dici poterat*

*Nunquid, inquit, lex nostra iudicat quæquam, etc. q. d. Nos legem
profitemur, & de ea gloriamini, turbam ob legis ignorantiam exe*

crantes: verum videre num quod Iesum condemnatis inaudire eum que perdere queritis, conueniat legi quam profitemur. Lex nostra iudicat, & condemnat hominem si non prius illum dixerit pro se loquentem. *Et cognouerit quid faciat*, hoc est excuset ea que facit, qui defertur. Saltem hoc iuris tribuatur huic, ut eum commune hominum, & quod a lege conceditur etiam maioribus. Porro ad hoc tam æquum, tamque ciuile Nicodemi patriam, cum non haberent, quod miserent: non solum non petunt, nec placantur, sed ipsius etiam auctoritate contemptum ratio petunt hominem, insurgentes contra eum, quasi non zelus dixerit, que dixit, sed ex affectu erga Iesum pro more eorum, nolentes audire sana consilia, reddunt suspectos eos, qui deusque solunt, tanquam ex affectu loquentes.

Nunquid, inquit, *etiam tu Galilæus es?* id est, nunquid etiam es patria Galilæus, vt ob communem cum homine isto patriam huic faueas, que modo modum reliquit Galilæi? Vnde subiicitur:

Scrutare scripturas & vide, i. cognosce quod a Galilæa Propheta surgit. Græca habent præteritum surrexit, & nomini Propheta additur articulus, vt non voluerint significare illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem Prophetarum præcedentium in de exitum fuisse, & ex præteritis significandum de præsentibus.

Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam. Ad hoc profecti eodem iustum, et si non iustificans patrocinium, vt eius interpositione in præsens malignum hoc concilium dissolueretur. In prædictis vitro, citroque tractatis, dimissum est concilium, vnusquisque domum abiit dilata, non mutata sacrilega voluntas, dum enim venerat tempus Iesu.

Adulteram mulierem absoluit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVI.

IESVS autem perrexit in montem Oliueti, & iterum venit in templum. & omnis populus venit ad eum. & sedens docebat eos. Adducunt autem scribae & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam. & statuerunt eam in medio. & dixerunt ei: Magister, hac mulier modo deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses mandauit nobis lapidari eam. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt sententiam accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo persequerentur interrogantes eum, erexit se. & dixit: Qui sine peccato est vestrum primus in illam lapidem mittat. Et iterum inclinans scribebat in terra. Audientes autem hac, vnus post vnum abiecit lapidem. & remansit solum Iesus, et mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier vbi sunt qui accusant te? Nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade. & iam amplius noli peccare.

banst nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade. & iam amplius noli peccare.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti, &c. Quanquam aliquando de Historiæ huius firmitate dubitare licuit: nunc tamen propter Ecclesiæ consensum dubitare non licet. sicut nec de Historiâ Suzannæ. Dicit ergo Euangelista quod Phariseis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset, nec esset qui in Ierusalem illum inuitaret: concessit in montem Oliueti, aut vt est Græcè oliuarum, sic dictum ob multitudinem olearum ibi nascentium. Quanquam autem ingrati essent Hierosolymitani, & propter metum Principum, nemo audeat illum recipere in domum suam: Dominus tamen non cessans à benefaciendo, sed præ se ferens, quam ardentem cuperet hominum salutem, & ob eam nihil metueret Phariseorum impia conspirationes ipso diluculo docendi gratia reuersus est in templum omnisque populus suauitate doctrinæ Christi prius degustata illectus, certatim confluunt ad ipsum, vt eodem cibo spirituali pascatur, ac reficiatur. Itaque hunc populi ardorem pius Dominus suo non fraudauit desiderio, sed sedens docebat eos, & esurientibus pabula vitæ ministrabat. Domino autem in docendo, & populo in audiendo occupato.

Scribe & Pharisei insidias struunt, & apud se machinantur, qua ratione deprehendant in eo vel aliquam accusationis causam; quam vt nanciscuntur; *Mulierem in adulterio deprehensam adducunt ad eum.* Quasi seiscitaturi eius sententiam & partiti stare eius iudicio. Itaque *eam statuerunt in medio*, id est, ante oculos Iesu, & venenato animo, fectoque ore hæc illi verba proponunt. *Magister, hac mulier modo in adulterio deprehensa est, &c.* His verborum blanditijs, & sermone adulatorio Iherosolymitani suæ malitiæ virus abscondere satagunt, vt suarum fraudum laqueis Dominum facilius implicent, & inuoluant incautum. Proponunt criminis magnitudinem, & certitudinem dicentes mulierem, non modo adulterasse, sed modo deprehensam in adulterio. Addunt Mosis legem, qua Leuit. 20. sanctum est adulteros, & adulteras lapidibus obruendos esse, ac tum deum sententiam eius requirebant, non discendi gratia, sed tentandi, hoc est experiendi, num factum esset contra legem absolutum, vt si hoc faceret, possent eum accusare tanquam manifeste contrarium legi diuine. Itaque illud: *vt possent accusare eum*, sic est accipiendum, vt possent eum accusare tanquam legis transgressorem, contra quam omnino credebatur eum iudicaturum.

Iesus autem inclinans se deorsum digito scribebat in terra. Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius conscientiam nihil omni-

Quid scri
pserit in
terra.

nino quantumuis occultum fugiebat, imprimis quidem non tione, sed factio illis responderet, inclinans se deorsum, & digito scribens in terra. Quid autem scripserit incertum est, quamquam rursimile, sic tale fuisse, quod ad incutiendum illis pudorem motum aliquod attulerit. Vnde D. Hieron. libr. 2 contra Pelagium intelligit eum scripsisse accusantium, & omnium mortalium peccata. Proinde causa vna cur Dominus modo in terra scripserit, scilicet inclinauerit deorsum est, ut ipse suo facto accusatores aderneret demisso factu, & supercilio descendere intra semetipsos, iuxta diuinam legem excutere conscientiam suam, ac tales fieri deberet erga proximum, qualis experiri vellent erga se iudicem Deum. Altera causa magis mystica est, ut ostenderet se eum esse, qui quidam digito legem in tabulis scripsit lapideis. Cæterum dum dederamus quod Dominus etiam secundo scripserit in terra, in omnes factum dicant, ut Dominus velut aliud agens, illis præter cetera pudorem abeundi locum: videri posset etiam ob id scripsisse, ut dum velut aliud agebat, quam ab eo petebatur, legem caret ad se non pertinere, ut illorum questionum satisfaceret, quod agendum esset aperte ex lege edocti erant. Vnde ad iudicium plutenis post illa verba scribebat in terra; hoc loco addit *ἔγραψε ὑμῖν*, id est, dissimulans, aut propositam questionem se assumens. Cui bene conuenit, quod sequitur:

Cum ergo perseverarent interrogantes. Hoc est, interrogare quo significatur Dominum velut coactum illorum improbatæ stimulatione, ad diffinitionem causæ propositæ processisse. Quæ sic diuina sua sapientia temperauit, ut eluderet eorum expectationem; & sic eriperet peccatricem è manibus lapidantium, ut men contra legem eam non absolueret: ne posset accusari, quam legi contrarius, contra legem eam absolueno, aut eam suam mansuetudinem & officium faceret, secundum legem condemnando: cum non venisset in mundum ad condemnandum ipsum, sed ad saluandum. Sententia autem quam mandatus simul, & iustus Dominus sua sapientia mirabili protulit, eum.

Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittit. dicitur Qui sine peccato est, ne se ipsum ad lapidandum eam cogitaret propria sententia, sed qui sine peccato est vestrum: ut illius mulieris impetitione cessare faceret. Itaque sententia hæc non amplius ibi morandum rati.

Vnus post alium exibat, incipientes à senioribus usque ad postremum. Sicut quia seruare volebant ætatis ordinem, ut postremi priores exiret deserent, siue quia seniores grauiorum sibi criminum scij erant. At Dominus data sententia iterum se inclinans scribebat in terra, tum ut, sicut dictum est, vultum aliò ventisioris illis exeundi fiduciam præberet, tum ut iudicaret in

non solum ante sententiam, sed & post intra se debere descendere ac perpendere: num quid tale commiserit quod in alio iudicat, & punit, tum ut ostenderet se digito suo scripturam secundam legem in mentibus hominum, sicut olim in lapideis tabulis secundo lex digito Dei fuit scripta. Digressis accusatoribus *remansit Iesus solus*, exclusis scilicet tentatoribus, non autem discipulis. *Pharisæi stans in medio*, id est, coram Iesu, in loco, in quo prius eam Pharisæi stauerant. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt solitudinem, & mulierem trepidam, blandè compellens illam dixit; *Mulier vbi sunt, qui te accusabant?* Querit autem non tanquam ignorans, sed vt spem mulieris auerget: significans se non posse eam absentibus accusatoribus condemnare, quos præsentis pudore suffusos discedere fecit. Addit autem; *Nemo te condemnauit?* vt muliere confitente neminem se condemnasse, locus esset suæ sententiæ; & omnibus constaret se in nullius præiudicium illam absolueret. Itaque cum iam & deficerent accusatores, & condemnare eam non esse constaret: Dominus qui prius iustitiam plenam protulit sententiam, eaque pudesfactos aduersarios repulit, modo misericordiam & mansuetudinis protulit sententiam, qua trepidam mulierem à me liberatam, à se tranquillam dimisit.

Nec ego, inquit, te condemnabo, aut, vt est Græcè, condemnno, q. d. Quandoquidem illi te reliquerunt in demeritum, nec ego illis futurus sum inclementior: quamquam secundum sententiam supra à me prolatam metueri posses ne ego qui sine peccato sum, te sim condemnaturus. Non enim venit ad condemnandum, sed ad saluandum peccatores. Proinde *vade* de remissione à me tibi peccato secuta. Verum ne culpæ quis Dominum posset, quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret, quod sit vere penitentium officium adiecit: *Et noli amplius peccare*, aut vt est Græcè ne amplius pecces.

Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVII.

LTERVM ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde venio, & quò vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado: vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quemquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater.

Et in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso. & testimonium perhibet de me, qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque patrem meum: si me scitis, forsitam & patrem meum sciretis. Hac verba locutus est Iesus in Zophylacio, docens in templo. & nemo apprehendit eum, quia nemo venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quaerite me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudaei: Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quod ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de terra estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de mundo. Dixi ego vobis quia moriemini in peccato vestro. Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo tui quis es? Dixit eis Iesus: Principium qui & loquor vobis. Multum habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit verax est, et ego quae dixi ab eo, haec loquor in mundo. Et non cognoverunt quia pater dicitur Deum. Dixit ergo eis Iesus. Cum exaltaveritis filium hominis, nescietis quia ego sum, & a meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, haec loquor: & qui me misit, mecum est. & non reliquit me solum, quia ego, quae placita sunt ei, facio semper. Hac illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudaei: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & operetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semper haec sumus, & nemini serviuimus unquam, quomodo tu dicis, Libertatis? Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui peccatum, servus est peccati: servus autem non manet in domo in aeternum, filius manet in aeternum. Si ergo vos filius liberaverit, veritatem eritis. Scio quia filij Abraham estis, sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor: quae videri vobis apud patrem facitis. Responderunt, & dixerunt: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abraham estis, Abraham facite. Nunc autem queritis me interficere, hominum avaritatem vobis locutus sum, quam audiui a Deo. Hoc Abraham fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex functione non sumus nati, unum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me, ego enim ex deo processi & veni: neque enim à meipso veni sed ille me misit. Quamquam quem in meam non cognoscitis: Quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est in eo: cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax & pater eius. Ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi. Quae ex vobis arguat me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non audistis.

quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demonium habes? Respondit Iesus: Ego demonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quero gloriam meam, est qui quaerit & iudicat. Amen amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum. Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognovimus quia demonium habes Abraham mortuus est & propheta. Et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham qui mortuus est & propheta mortui sunt? Quae respsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum gloria mea nihil est: sed pater meus qui glorificat me, quia vos dicitis: Quia Deus vester est & non cognovistis eum, ego autem novi eum. Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius servo. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: & vidit, & gavisus est. Dixerunt ergo Iudaei ad eum: Quin quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego sum. Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se & exiit de templo.

Iterum ergo locutus est eis Iesus dicens: Ego sum lux mundi. Quonia supra Nicodemus Pharisaeus inivit (nam iuperiore historiam constat esse superadditam) ad audiendum Iesum, & cognoscendum quis ipse esset, & quid faceret: potest videri Iudaeos postera die convenisse ad audiendum illum; ac Dominum conscium eorum, quae de se dicta essent, coepisse iam illis praesentibus aperire, quis esset. Verum magis nobis spectandum quid, quam qua occasione Dominus sit locutus.

Ego (inquit) sum lux non solum solius Iudaeae, sed totius mundi, hoc est omnium hominum. Lucem autem se vocat, & secundum divinam, & secundum humanam naturam. Secundum enim divinam naturam est, quia secundum eam mentes hominum occultis suis radijs perstrinxit, suggerens quae sunt iusta & salutaria. Secundum humanam item naturam lux est, quia in assumpta humanitate verbo simul & exemplo fugatis ignorantiae: & peccatorum tenebris docuit, & demonstravit, quae sunt iustitiae, & virtutis. Porro cum in Scripturis per tenebras metaphorice non solum errores & peccata, sed etiam afflictiones & mentis angustiae significetur, & per lucem laetitia & recreatio: recte etiam intellexerimus Dominum se vocare lucem mundi, quod per suum Evangelium, ac salutariter nunciium afflictas omnes mentes teneret exhilaraturus. Emphaticè autem dicit: Ego sum lux mundi, significans praeter se neminem esse lucem mundi, & si quis sit, per ipsum esse, participatione scilicet sui luminis, ratione cuius Apostolos supra dixit esse lucem mundi. Quoniam autem Dominus se lucem vocavit: hinc in allegoria haec persistens adiecit:

Qui sequitur me, non ambulat. Aut vt est Græcè, & apud Aug. non ambulabit, hoc est, non conuersabitur in tenebris ignorantie scilicet, & peccatorum, sed habebit lumen vitæ, hoc est lumen, quod hic vitam animæ largitur, aut quod ambulantem deducit ad vitam æternam. Hoc lumen est Christus ipse, aut Spiritus eius scilicet, qui per suam gratiam habitans in mentibus fidelium præcipue, demonstrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam perueniat. Non dicit autem Dominus, quia lux sum mundi, sed per me omnes accipiunt lumen vitæ: sed qui sequitur me, credo do scilicet & obediendo mihi habebit lumen vitæ. Sicut enim visibilis, etsi sit totius mundi lux, non præbet lumen cæcis, & oculos suos claudentibus: ita nec spiritualis ista, mundi lux lumina illis præbet, qui eam oblatam amplecti nolunt.

Dixerunt ergo ei Pharisei; Tu de te ipso testimonium perhibes, quod non ambulabis in tenebris. Dominus dixerat, Pharisei purum minem esse credentes, & malitiosè semper Domini dicta rursus studentes occurrerunt dicentes: Tu de te ipso, &c. ideo testimonium tuum non est tanquam verum recipiendum. Non enim creditur proprio hominis de se testimonio, ob fallitatis suspicionem, quod ex nimio sui ipsius amore profectum credatur. Iam Dominus huic obiectiõni respondet tribus rationalibus, quibus ostendit se non esse sicut illi putabant, purum hominem, sed de vt ob id ipsius de se testimonio sit meritò credendum, nec de tate possit esse suspectum. Prima ratio est;

Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum tamè est testimonium meum, quia scio vnde veni. pro veni, in hunc mundum scilicet & vado, pro vadã, hoc est, scio quod sum filius Dei, qui è sine Patre hunc mundum descendit per assumptionem humanæ naturæ, quæ eandem paulo post sum subuecturus in dexteram, & glorificaturus. Ideoque non dubito de me ipso testimonium perhibere, testimonium meum verum asseuerare. Vos autem necitis quis sum, vnde scilicet venerim, aut quò vadam, atque ob id meum de me testimonium tanquam puri hominis rejicitis. Secunda ratio, quæ Dominum inter se & Phariseos discretionè facit, est; vos iudicatis de rebus, & personis secundum carnem, hoc est carnali, & humano iudicio, ideoque iudicium vestrum frequenter non est verum, iustum, quemadmodum patet in iudicio, quo de me iudicatis. Ego vero, & si pro meo officio nunc neminem iudicem (non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem) tamè si velim iudicari de quibusdam iudicare, & si quando quid de me, aut alijs iudicari iudicium meum non est sicut vestrum, carnale, ac proinde falsum, sed verum est, quia in iudicando non sum ego solus, sed cum iudicat qui misit me Pater; cum quo vt vnus sum, & in omni re vnus naturæ, ita & in diuisis voluntatis, & actionis; Ex supradictis

autem explicacione patet quomodo accipiendum sit illud; *Ego nõ iudico quemquam, &c.* Quamquam idem, & melius fortè accipi possit hoc modo; Ego a me ipso nõ iudico quemquam. Aut quod idè est; Ego solus, & tanquam homo tantum, vt vos me videtis, & esse putatis. Nam hunc sensum Dominus in his, quæ modo sequuntur, in dicare videtur. Tertia ratio est;

Et in lege vestra scriptum est, quia, id est, quod duorum hominum, testimonium verum est, hoc est, pro vero habendum est, cum dicitur Deuter. 19. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Ex quibus verbis non consequitur duorum testimonium semper esse verum, vt non est semper verum: sed pro vero habendum secundum legis constitutionem. Sub hac autem lege Dominus sic subasumit.

Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso. Quatenus scilicet diuina natura perhibet testimonium de homine, quæ cernitis, *Et testimonium perhibet de me qui misit me Pater.* Ex quibus relinquitur nobis inferendum Dominus, quod propter auditorum incapacitatè noluit ipse inferre: Ergo si secundum legè duorum hominum testimonium, qui & falli possunt, & fallere legitimum habetur, & pro vero recipitur: multò magis duarum personarum diuinarum, in quas nulla fallacia, aut erroris suspicio cadere potest.

Dicebant ergo ei, vbi est Pater tuus? Quoniam audierant eum Patris sui mentionem facientem, rogant vbi sit Pater ille de quo loquebatur. Rogant autè malitiosa, & subdola mente, vt est verisimile. Nam ex Domini verbis æquè facile intelligere nunc potuerunt ipsum vocare Patrem suum Deum, atque id intellexerunt supra Ioannem quinto, quando dixerat, Pater meus vitæ modo operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipsum aperte confiteri Patrem suum esse Deum, vt haberet manifestius iustam causam accusandi, & persequendi ipsum. Dicunt ergo; Vbi est Pater tuus, vt aduertes scilicet illum audiamus quod de te testimonium perhibeat. Porro huic questioni Dominus non directè respondet, sed quoniam hæc questio procedit ex ignorantia sui, & Patris de quo loquebatur, ad ipsam ignorantiam respondet:

Neque, inquit, me scitis, neque Patrem meum. Non noistis me, iuxta id scilicet quod potissimum sum, nempe diuinitatem, & ob id neque Patrem meum noistis. *Quod si me nosceretis, forsitan, pro vtique, & Patrem meum cognosceretis.* Qui enim inquit alibi, videt me, videt & Patrem meum. Porro quod dicit Dominus Iudæos neque ipsum, neque Patrem nouisse, ex sequenti sententia, & loco alio simili, qui est Ioann. 14. patet eum loqui de noistria, quæ cadere potest in hominem. Ergo ad propositum Dominum; Iudæi non nouerunt Patrem Iesum, non solum sub relatione paternitatis, sed nec absolute consideratū, quomodo mox in sequentibus

tibus dicit eos non cognoscere Deum, & Ioanes in prima sua stola, dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata non observant. Pro quo notandum quod Deus a nobis hic in seipso cognosci ei non potest, sed tantum in suis operibus & verbis proinde quae opera & verba diuina manifeste non agnoscit, nec approbat pro dominis; Deum certe qui per illa cognoscere deberet, declarat se non velle cognoscere: cuius iustitiam, honorarem, potentiam, & Sapientiam in operibus, & verbis eius reluctem non agnoscit, nec respicit. Non cognouerunt ergo Iudaei Deum: quia eius opera & verba non agnouerunt. Vnde in sequentibus Dominus ostensurus eos non cognoscere Deum, dicit: Quare loquelam meam non agnoscitis? Iam quod ad secundam atinet sententiam, qua Dominus significat se esse medium perueniendi ad cognitionem Dei Patris, dicit: Si me scieritis, &c. Sciendum quod qui Iesum cognoscit, Deum Patrem eius cognoscit, quia per ipsum, & in ipso se Deus reuelat, & plenus cognoscendus praebuit, operans, & loquens in ipso.

Hac verba locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo. Gazophylacium non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quam iuxta altare primus instituerat Rex Ioas sed pro ipso atrio in quo antea illa erat posita: nisi velimus in gazophylacio exponere pro introitu gazophylacium. Significatur autem atrium maius fuisse in quo Dominus haec dixerit, ideoque locus iste tam diligenter a locis notatus est, vt indicaret Christi libertatem, & Iudaeorum impietatem, qui in tali loco vbi minime aliqui tolerabile erat, Domini haec tam magnifica de se testificanti manus non iniecerunt, sed id maxime prius cupiuissent. Cum autem addit Euangelista dicens in templo, significare voluit Dominum haec dixisse intendendum, hoc est, cum multo pluribus, quam sint hic honorata, orationem populo differeret.

Dixit ergo iterum eis Iesus, ego vado & quaeritis me, &c. Ergo qui, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quoniam nemo mitteret in eum manum quod cohiberentur a diuina eius virtute. *Iesus iterum dixit eis,* quod nuber eis eadem occasione dixit; Ego inquit vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet ad Patrem, ac tum vos, qui me iam praesentem spernitis, *quaeritis me,* hoc est desiderabitis meam praesentiam, cupientes videre vnum diem filij hominis: & quoniam plerique vestrum obstinato animo in me absentem credere recubant, sicut modo in praesentem credere recusant, ideo in praesentia suo morientur, hoc est per peccatum suum nempe infidelitatem morti tradentur aeternae. Porro quo intelligatis quam frivola meam praesentiam tunc vestrum plerique sint quaesitura, & ob id magis me iam vobis praesentem amplectamini; ac rursus intelligatis quam longe superioris sum praesentis naturae, quo ego in-

sum nemo vestrum, suapte opera, & virtute poterit peruenire. Haec loci huius explicatio conuenit, cum ea explanatione, quam in simili loco capitis septimi diximus conuenientiore. Caterum incertum est an per illud in peccato vestro moriemini, significetur peccatum illis fore mortis aeternae, aut etiam temporalis per Romanos in ferendam causam, vt praepositio in, pro per sit posita, an vitam illorum finiendam in peccato. Vterque enim sensus conueniens est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. Porro Iudaei non nihil commoti, & terri hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia forte aut pudore prohibiti; sed inter sese mullitant, absurdiora iam etiam horum verborum occasione suspicantes, quam supra Ioannis 7.

Nunquid inquit, interficiet semetipsum, quia dicit, &c. Quae autem conuenientia intelligere, aut suspicari ex verbis Domini ipsum se interficentem? An qui se interficit aliquo vadit? Aut si aliquo vadit, an non etiam Iudaei eo ire poterant?

Et dicebat eis, vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Recte Iudaei intelligentur esse de deorsum, & de mundo (hoc enim etiam explanandi gratia additum est) quod vt ex terra suam habent originem, ita etiam terrena saperent: Dominus vero de supernis, & non de hoc mundo, quod vt caelestem habebat originem, ita & caelestia saperet. Et si consideremus quae Christus mox ex his infert; apparet ipsum his verbis non respondisse ad Iudaeorum suspitionem, sed explicare voluisse quomodo dixerit: In peccato vestro moriemini. Significat enim se ob diuinam suam naturam in caelum conscensurum, vnde venit in hunc mundum; ipsos autem quod sint ex terra origine, & affectu; non posse proprijs viribus in caelum conscendere, nisi ipse eos illud trahat, & ad se assumat, quod futurum non est nisi in ipsum credant. Vnde bene infert etiam rationem alterius a se dicti;

Dixi, inquit, ergo vobis, hoc est, quia de deorsum, & de hoc mundo estis ex vobis, nati scilicet in peccatis, & in eis viuentes, ideo dixi vobis quod moriemini in peccatis vestris. Ne autem putaremus quod dixit moriemini, ad omnes pertinere, nec id posse eos effugere, ideo declarando subiicit;

Si enim non credideritis quia, id est, quod ego sum, moriemini in peccato vestro. aut vt est Graece in peccatis vestris. Superius enim singulariter dixit: In peccato vestro, norans eorum infidelitatem, quae peccatorum omnium fons est: hic vero pluraliter in peccatis norans varia eorum peccata, quae infidelitas adfert, aut fertur. Quidam autem recte intelligunt ideo absolute Dominum dixisse: Ego sum, vt significaret se Deum esse, & hoc de ipso credendum esse. Solus enim Deus de se dicere proprie potest; Ego sum, cum sit actus

Gazophylacium
4. Reg. 12

actus purissimus, nullius mutationis, capax, quam præteritum futurum significant.

Dicebant ergo ei: Tu quis es? dixit eis Iesus, principium. Quam niam Dominus absolute dixit: Ego sum, nec explicavit qui est interrogant Iudæi, Tu quis es, quasi nihil hæcenus viderint, & audiverint, unde scire possent quis esset. Cæterum obscurum est de est, quod ad hanc interrogationem Dominus respondisse videtur. Principium qui & loquor vobis. Lectio Græca pro dicitur principium habet accusativum scæminini generis τὴν ἀρχὴν. Inde rectè secundum Græcos illud τὴν ἀρχὴν accipitur positum uerbialiter per subauditionem præpositionis κατὰ, ut sit scilicet principii, imprimis vel omnino, quemadmodum Græcis dictiones plerique in accusativo casu adverbialiter ponuntur cum auditione præpositionis κατὰ, ut τὴν πρώτην principio τὸ τέλος, est, tandem, in fine, denique. Verum hoc licet cognitio, non subflata est omnis loci huius difficultas. Nouam enim difficultatem adfert apud Græcos dicitio anceps ὅτι, quæ potest esse nominatiuum significans quod, si scribas per diastolen ἔ, τὴν ἀρχὴν coniunctio significans quod, aut quia, si subnotaueris ὑφ' ἑ, ὅτι. Eundem Chrystomi scitator & abbreviator, sicut & Theophilus luti explicare volens obscuram Chrystomi in hunc locum planationem, dicit desertivum esse sermonem istum iuxta suum loquendi morem, ac, perficiendum hoc modo: Omnis superfluum est etiam quod vobis loquar, quia scilicet omnino ne indigni estis, ut pote tentatores. Itaque secundum quod dicit Euthymius illud τὴν ἀρχὴν Chrystomo accipitur pro animo, & illud ὅτι accipitur infinite pro quod coniunctione animo pro quia, ut verbum λαλῶ per subiunctivum reddendum sit modo: Omnino quod & loquar vobis supple indigni estis superfluum est. Quidam illud quod Græcè est τὴν ἀρχὴν ὅτι λαλῶ ὑμῖν accipiendum putat ut sit particula confirmantis, ad sensus; Omnino sic est ut & loquor vobis, ut intelligatur Dominus quia satis dixerat quis esset cum dixit, quia ego sum, Iudeis gigantibus quis esset, non respondisse quis esset, sed tantum commassequi, quod dixerat; Si non credideritis quia ego sum, moriantur in peccatis vestris, & quod dixerat de illorum peccatis, declaratum subiicit: Multa habeo de vobis loqui, & iudicare. Quæ quædem intelligentia omnium videtur esse convenientissima, porritque & ob similem intentionem in nostra litera accipi hæc dicta à Domino ut non respondeat illis quis sit, quippe qui dixerat essent audire, quid ipsi essent, quàm quis Christus esset cuius fidiabantur. Porro cum dicitur;

Multa habeo de vobis loqui, habeo, Græco more cum infinitivo possum, positum est, quâvis quidam intelligat habeo vobis loqui

dicare, hoc est ex commissione Patris mihi incumbit ut in posterum vos in multis iudicem. Iam quod sequitur;

Sed qui misit me verax est, rectè ad hunc modum præcedentibus concluditur; Multa quidem in vobis reprehendere possem, & in multis condemnare; sed omisiss alijs vnum hoc vobis dicam ad re dargutionem vestri vnius peccati, nempe infidelitatis, quod is qui me misit verax est, & ego, quæ ab eo audivi, & accepti hæc sola lo quor in mundo, ac proinde vera sit necesse est mea doctrina, cui tamen credere, & obedire recusatis. Cæterum audivisse se Dominum à Patre dicit, quæ loquebatur, quoniam omnem suam cognitionem à Patre accepit, à quo accepit & esse.

Et non cognoverunt quia Patrem eis dicebat Deum. Græca habent ὅτι τὴν πατέρα ἀν τοῖς ἔθνεσιν, id est, quod Patrem ipsis dicebat, nec addit Deum, quemadmodum nec in antiquis latinis exemplaribus. Est autem sensus; non cognoverunt quod Patrem dicebat, id est, quod de Patre suo loqueretur. Itaque nostra litera, quæ legimus, Patrem eis dicebat Deum, sic est ordinanda, Non cognoverunt quod Patrem Deum eis dicebat, id est, de Patre Deo illis loquebatur. Cum ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quod de Patre suo loqueretur (quod si cognovissent, etiam intellexissent quis ipse esset, & quod Deus esset;) Dominus sequenti sermone aperit explicat Patrem suum esse de quo locutus est, & quem dixit misisse se, speritque quando sint ipsum cognituri, qui iam illum cognoscere non poterant.

Dixit ergo illis Iesus, Cum exaltaveritis filium hominis. Græca Exaltationem vocat suam crucifixionem, ut patet ex expositione Iouanis cap. duodecimo. Sic autem Dominus suam mortem frequenter designat: non solum propter elevationem à terra factam per suspensionem in ligno, sed etiam propterea quod per mortem suam meruerit à Patre exaltari, sicut supra Euangelista Lucas mortem Christi non ignominie nominibus, sed honoris appellavit, cum eam excessum vocavit & assumptionem. Quod enim alijs erat humiliatio, hoc erat Christo exaltatio, & finis omnis humiliationis, & despretionis. Cum ergo inquit exaltaveritis filium hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, tum quod modo cognoscere non vultis, cognoscetis quod ego sum, & quod à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hoc loquor, ita ut omnia & verba, & facta mea ab illo sint. [Istud impletum est primum tempore, quo Dominus crucifixus est, quando à signis quæ tunc fiebant, quibus contradictioni non poterat, cognoverunt illum esse verè diuinum hominem, ita ut compuncti corde percuterent pectora sua, & quidam dicerent, vere filius Dei erat iste. Deinde & quando quidam illorum cognoverunt certò illum resurrexisse à mortuis. Præterea & quando missio in Apostolos Spiritu sancto, viderunt miracula in ipsis

Exaltatio mors Christi si vocatur.

ipsis & per ipsos ædita, ac Spiritum Christi sese potentissimè
rentem, in credentibus, omnesque aduersariorū machinas deu-
lientem. Et tunc enim componcti corde plerique dixerunt Ap-
stolis, Quid faciemus viri fratres? Postremum etiam quando
Romanos grauius afflicti senserunt diuinam ultionem illis im-
mino prædictam ob peccata in ipsum, & suos cōmissa. Non enim
quam hic dicitur cognoscetis, tantum ad creditores referri debet
sed etiam ad incredulos, quorum quidam satis cognouerunt con-
sum à se Iesum fuisse Messiam, & plane diuinum hominem, ut
ter de principibus Sacerdotum, quibus custodes nuntiauerūt. Ca-
sti resurrexerunt. Porro illud quod sequitur

Et qui misit me mecum est. &c. Potest accipi vt sit continu-
eius, quod supra de se Dominus dicere cœperat. Qui misit me
rax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo, vt postea
duo illa quæ de se dixerat significauit illos suo tēpore cognou-
iam subiciat, & qui misit me mecum est, ne intelligeremus
sue esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, sed sciremus eum
missus est, omnia facere ex voluntate, & cooperatione mittentis.
Non reliquit me Pater inquit, vnquam solum, sicut reliquit ad-
pus quosuis sanctos, quia non vt alij, etiam Moyses & Dauid, qd
ab eius voluntate aliquando deficio, sed quæ placita sunt ei, hæc
semper. Quæ ratio debet accipi tanquam signum eius quod de-
m cum est, & non reliquit me solum, si modo tamen intelligi-
tur dixisse Patrem secū esse, nec vnquā reliquisse ratione deici-
quæ est illi vnā cum Patre.

Hac illo loquente multi crediderunt in eum. Describit Euange-
sta fructum doctrinæ Christi in quibusdam, qui illi occasio
noui sermonis. Cum enim inquit, verba ista Dominus loqueretur
plerique auditorum aduerentes rationabilis esse que dicebantur
& tanta constantia, ac efficacia sermonis ab eo prolata; crediderunt
in eum fide licet adhuc imperfecta, & initiatiua. Proinde vt hæc
fide iam cœpta Dominus confirmaret, tali ad eos vsus est exor-
tatione: Si non vt quidam olim, à me defeceritis, sed ita, vt ex-
stis manseritis in sermone meo, id est, perseveraueritis in
doctrinæ credere, & meis præceptis obedire: tunc verè discipuli
Trii illis perseverantibus Dominus promittit, quæ sese ordi-
consequuntur. Primò dicit, *verè discipuli maueritis*, vel estis, vt
habent quædam Græca, significans non vere esse discipulos, sed
sectatores suos, qui ad tempus tantum credunt, quia non sunt
cipuli Christi coram Deo, qui prænoſcit eorum instabilitatem,
etiam cum apud homines habentur discipuli. Quoniam autem
discipulus est discere, & ab eo doctri cuius est discipulus: hinc Do-
minus ne quis paruum putet esse discipulum eius, adiecit secundò
Et cognoscetis veritatem, per accipiendum scilicet à me Spiritum

sanctum de quo Dominus dixit Apostolis, docebit vos omnem ve-
ritatem. Porro ne quis parum esse duceret agnoscere veritatem,
Dominus tertio adiecit.

*Et veritas liberabit vos, vt si non delectat veritas, delectet liber-
tas.* Liberare enim hic accipitur pro liberū & ingenuum facere. Id
ita esse, etiam itomachus Iudæorum indicat dicentium. *Nemini ser-
uimus vnquam.* Itaque liberabit hic exponendū est per liberos,
& ingenuos reddet: quo significatur etiā aliqua seruiture liberā-
dos, nepe seruitute ea, quæ libertari spiritus, & Euangelicæ libertati
opponitur, qualis est seruitus peccati, & legis veteris. Sic ergo
veritas liberat facit, quomodo ignorantia veri seruos facit peccati
Porro ludæi siue eidem illi, qui prius in Christum credidisse dicū-
tur, vt intelligamus eorum fidē admodum infirmā fuisse, siue por-
tius, secundū Aug. alij qui necdū crediderant (quando quidem his
Dominus mox obiicit, queritis me interficere) cū propter suā car-
nalis hebetudinē non intelligerent Dominū loqui de libertate spi-
rituali, sed de corporali seruitute locutū putarēt, & propter super-
biā quæ sibi placebāt in maiorū suorum nobilitate, non ferrent li-
bertatē sibi tanquam seruis promitti, responderunt indignabundū.

Semen Abrahæ sumus. Et nemini seruiimus vnquam. &c. Hoc est
ingenui ex ingenuis prognati liberi, nec solum ingenui, sed etiā
nobiles, & nullius vnquam serui fuimus: quomodo ergo liberta-
tem tu nobis promittis, quasi serui simus manumittendi. Hæc
responsio & crassitudinem & superbiam populi Iudæici declarat,
vt qui carnalia tantum saperet, & in rebus carnalibus suam pone-
ret fiduciam & gloriam spiritualium, quæ nos Deo commen-
dant, negligens Dominus illos duobus nominibus taxauerat, &
quod veritatis essent ignari, & quod seruitutem seruirent: illi ve-
rius dissimulant, in quo magis eos conueniebāt turbari, ad id
autem quod leuius erat, & minoris momenti, stomachantur. Si-
quidem veritatis ignorantia, mentis vitium est, seruum esse fortu-
næ malum est, non animi. Magis autem ostendit eorum super-
biam, quod non vererentur saluberrimè dicere, Nemini serui-
mus vnquam, cum constet eos prius seruisse in Egypto, ac de-
inde frequenter in terra promissionis diuersis fuisse subiectos, ita
videlicet Scriptura & dominati sunt eorum, qui oderunt eos, præ-
terea etiam seruisse Babylonij, ac postremum etiam illo tempo-
re Romanis.

Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis. quia omnis qui, &c.
Omnis inquit, quicumque sit ille, & à quibuscunque sit geni-
tus siue Iudeus, siue Græcus, etiam si Rex sit aut Imperator, qui fa-
cit peccatum, seruus est peccati. Cum autem is qui facit peccatum
nō possit dici eius peccati seruus, quod facit, aut fecit, cum illud
actus quiddā sit, qui trāsit: videtur genitius peccati debere accipi
pro

pro ipsa concupiscētia praua quę in ipsis dominatur peccatorum quomodo accipitur à Paulo ad Rom. cap. 6. Itaque aliter accipitur peccatum cum dicitur, qui facit peccatum, aliter cum dicitur seruus est peccati; nisi velimus utrobique peccatum accipere genere, vt quomodo Paulo dicuntur aliqui serui iustitię, quia iustitię sunt faciunt: ita & seruus quis dicatur peccati. Bene tētem peccator seruus dicitur peccati, quia peccatū in eo vinctū habet, & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternam: cuius peccatū est stimulus, sic vt seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipsum sua vi continuē ad aliud aliud peccatum trahit; adeo vt in peccatoris persona dicatur seruus, Non enim quod volo bonum, illud ago, sed quod odi malum illud facio. Non quod necessitate aliqua, & præter voluntatem priam homo aliquod peccatum committat: sed quod hominem peccatum auerſo à Deo, & eius gratia destituto, tanta sit infirmitas spiritus, vt non possit omnia peccata vitare, tantaque foris concupiscētię in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat.

Seruus autem non manet in domo in æternum, Filius, &c. Paulus est hic sermo, & exemplum à rebus humanis petitum. Si enim se habent res humanę, vt seruus non maneat in Domini subiecto in æternum, aut saltem vt non habeat ius manendi in domo seipsum cum possit à Domino ablegari aut diuendi alteri. Filius vero manet, hoc est habet ius manendi futurus scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum manet est exponendum. Hac autem Paulus Dominus nos incitare voluit ad ambiendam libertatem Israel, vt scilicet nos, qui omnes ex ipsa natiuitate, & conseruatione serui sumus peccati coram Deo, effici studeamus ex filios Dei, quo possimus cum ipso, qui proprię & per naturam filius Dei in domo Dei, ac regno eius permanere in æternum. Quomodo cum seruis aliquando eiciamur à conspectu, & domo eius. Superdem iam in domo Dei, nempe mundo hoc, aut in Ecclesia seruis coniuicti habitant, sed eiciendi & separandi ab eis in nullo modo die. Quoniam autem filialis ista libertas non potest nisi per suum Dei vnigenitum, & naturalem filium obtineri, qui cum fecerit vnquam peccatum, non est, nec fuit vnquam seruus peccati, rectē Dominus intulit:

Si ergo vos filius liberauerit, &c. Quę conclusio sic ex superioribus inferitur: Ergo cū omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati & solus is, qui absolutē est filius Dei, filius scilicet vnigenitus, & naturalis, Filius, qui nullo modo est seruus peccati ius, & potestatem habeat tanquam hæres & Dominus in domo Patris sui vos liberandi liberos, si is vos liberos reddiderit, tūm re vera eritis liberi, quia assequuti libertatem non corporalem, sed spirituales.

sola vera libertas est, sicut: sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem per Filium liberi, tanquam etiam filij manebitis cum illo in æternum in domo Patris eius. Itaque tribus sententijs præcedentibus syllogistica forma ab Euangelista dispositis Dominus ex ordine docet, primum incognitum multis seruitutis genus, secundo ambiendam mensuram ab ea seruitute liberationem, ac tertio per quam eam consequi possimus. [Notandum autem quod cum supra Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nunc in conclusione dicat, Si filius vos liberauerit, siue quia ipse filius sit illa veritas, de qua superior est locutus (dicit enim postea de se, Ego sum veritas) siue potius quia Filius liberat per cognationem, quam ipse per Spiritum suum sanctum docet eos, qui permanent in sermone eius.]

Scio quia Filij Abrahę estis, sed queritis me interficere, &c. Postquam Dominus ostendit de qua seruitute loquebatur, excludit etiam illud vnde suam ingenuitatem Iudæi ostendere volebant ostendens eos vanē gloriari in eo, quod essent semen Abrahę: vt qui coram Deo tales propter operum dissimilitudinem non haberentur, nec Filij eius essent secundum spiritum: ac ob id non essent liberi libertate spirituali, de qua ipse loquebatur. Scio, inquit, quod estis Filij (vel vt est Græcē sem. en) Abrahę secundum carnis fertilitatem originem; sed queritis me interficere, idque non est aliquod crimen meum, sed quia sermo meus non capit, hoc est, non habet locum in vobis. Ne enim dicere possent se iuste illum querere occidere, ideo hanc partem adiecit. Non habebat autem locum sermo Christi in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, insuperbia, alijsque vitijs, & passionibus, ac erroribus quibusdam præoccupatum erat. Quia autem dicere poterant se ideo sermonem eius non recipere, quia à seipso loqueretur, & simul vt ex se, suoque exemplo ostenderet ipsos alium habere Patrē secundum Spiritum, quāam Abraham, ideo subiicit:

Ego quod vidi apud Patrem, id est, quod certa, & euidenti notitia ab eo didici, & accepi loquor: & vos quæ vultis apud Patrem vestrum, id est, quæ ab eo didicistis, & in illo confidistis, facitis. Iudæi dei intelligentes se & suum Patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes Patrem quam Abraham, rursus obijciunt:

Pater noster Abraham est, q. d. An de illo vis male loqui, & dicere nos ab eo didicisse, quæ bona non sunt. Itaque Dominus aperit sensu eorum in cognatione Abraham gloriationem excludere volens, & quem illorum Patrem vocet explicatē subiicit.

Si, vt vultis haberi, vere estis Filij Abrahę, opera Abrahę facite. Conuenit enim vt germanus alicuius parentis Filius exprimat illum non similitudine vultus tantum, sed etiam morum, & operum. Proinde credite sermonei Dei, quęadmodum ille credidit, &

Peccator
seruus
peccati.

reputatur esse ei ad iustitiam. Suscipere illum quem Deus quemadmodum ille studiose coluit nuntios Dei. Alieni eadem corde innocenti, quemadmodum ille innocentes defendere dicit, & omnem humanitatem excoluit. Breuiter ut ille fecit, iustitiam, & iustos amate, Dei sermones, & Dei nuntios suscipite. Sic enim explicandum est illud, Opera Abraham facite.

Nunc autem queritis me interficere. Ratiocinatur Dominus in instructione consequentis, ad destructionem antecedentis. Nunc sequens præcedentis conditionalis destruit, cum dicit: Nunc queritis me interficere, hominem non malum, nec iniustum, qui veritatem vobis loquutus sum, non quamuis, nec quæ ex solo locutus sum, sed quam audiui & accepi à Deo. Hoc, à Deo Abraham non fecit vnquam, sed potius contraria fecit. Hinc relinquit inferendum oppositum antecedentis: *Non estis ergo Abraham germani.* Pro qua conclusione inferenda Dominus addit sententiam affirmatiuam, quæ etiam sequitur ex præcedentibus, & negatiuam illam conclusionem in se virtualiter continet.

Vos, inquit, facitis opera Patris vestri. Quæ sententia sic ex præcedentibus inferri potest. Igitur non facitis opera Abraham & pater de nec Pater vester merito est dicendus, sed facitis opera aliorum, qui, quod eum imitamini merito dicendus est Pater vester.

Dixerunt itaque ei nos ex fornicatione non sumus nati. Quæ intellexerunt Dominum non de Patre corporali loqui, sed virtuali, nec de carnis generatione, sed de vitæ institutione, quæ Abraham, Deum Patrem spiritualem se habere obijciunt. Nati quiunt, non sumus secundum cultum, & mores nati ex fornicatione, hoc est, idololatria, q. d. non sumus filij fornicationum de liberibus loquitur Oseas, hoc est, idololatræ ex idololatriæ progredientur sunt reliquæ gentes. Vnum enim tantum omnes habent patrem, nempe Deum; nec vraliæ gentes falsum Deum colunt, vt Samaritani Deum verum cum dijs gentium. Patrem enim suum Deum vocant, non solum ratione creationis (sic enim omnium gentium Deus erat Pater) sed etiam ratione cultus & religionis, qua eum colebant, & ab eo instituti erant. Itaque Dominus sicut supra excludit eos à cognitione Abraham, in quoque exoriabantur, ita & nunc eripit eis Patrem Deum, in quo iteum gloriabantur.

Ei, inquit, vt iactatis Deus reuera Pater vester est, cum filiorum germanorum natura sit amare & Patrem, & omnia que Patris sunt, diligere, profecto me; *Ego enim ex Deo processi.* Quædam vtroque hoc verbo idem significari intelligunt, nempe uentum in carnem, & prædicandi munus, idq; rectè, si spectentur simili locū qui est Ioan. 16. Exiui à Patre, & ueni in mundum. Conuenit ite intellectus iste declarationi Dominicæ quæ subijci-

Declaraturus enim quod ex Deo processerit, & uenerit, subijcit; *Neque enim à me ipso ueni.* Vt pseudopropheta scilicet, sed ille me misit, non, solum vt Prophetas, qui postquam nati sunt & ad adultæm uenerunt ætatem, missi à Deo dicuntur ad prædicandum; sed etiam misit me singulari quadam ratione, quia cum ab æterno apud ipsum essem, hominem me in mundo inter homines esse uoluit, & fecit. Postquam autem ostenderit Dominus se ex Deo processisse, ac ob id merito debere diligere ab eis, si uelint Deum habere pro Patre suo rectè admittendo subijcit;

Quare loquelam meam non cognoscitis, vel rectius agnoscitis? quia si dicatis Cum ergo Deum gloriemini esse Patrem uestrum, qui sit ut non agnoscatis loquelam meam esse diuinam? Et ex eâ cognoscatis me à Deo Patre uestro missum esse. Causam autem quare non agnouerunt eius loquelam ipse reddit dicens: *Quia non potestis audire sermonem meum.* q. d. Ipse uobis dicam quid in causa sit, quo minus agnoscatis loquelam meam. Ratio est, quia tanto me odio, & inuidia prosequimini, aliæque multæ passionibus, & erroribus animum uestrum occupauerunt, ut propter hæc non possitis audire ita, ut requirunt, ut benignis scilicet auribus, sermonem, & doctrinam meam; quam si liberati ab erroribus, & malis passionibus animi iudicium perturbantibus attentè in silentio audiretis, & attenderetis, nihil dubium quin facile loquelam meam, & ex ea me agnosceretis.

Vos ex Patre diabolo estis. Postquam Dominus Iudæis & Patrem Abraham & Patrem Deum eripuit: iam quod prius rectè significauit, apertè pronunciat quis eorum sit Pater. Vos, inquit, estis ex Patre diabolo, non origine sicut intellexit Manichæus, sed imitatione; quod satis significat Dominus cum subdit, & quia scilicet ex tali estis Patre, ideo desideria Patris uestri uultis facere. Et significare uolens quomodo & in quibus illam imitatur, in sequentibus duo illius peccatorum genera adducit nempe homicidij, & mendacij dicens;

Ille homicida erat ab initio. Quando scilicet sua suasionem primos parentes transgreffi faciens mandatum Dei, obnoxios eos & in eis omnes homines fecit morti corporali, & æternæ, quando rursum Cain impulit ad fratris occisionem. Sequitur.

Et in ueritate non stetit. Apparet Dominum hic magis loqui de ueritate uerborum, quam de ueritate iustitiæ uel fidei: tū quia mox ueritati, de qua loquitur, opponit mendacium dicens: Cū loquitur mendaciū, & c. tum quia subijcit; Ego autē si ueritatē dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominum loqui de ueritate illius uerborū, quibus Dominus dixit ad Adā, Quacūq; die comederis de ligno, quod est in medio paradysi morte morieris. In hoc enim uerborū ueritate diabolus non stetit, hoc est eam non est

amplexatus, sed contra eam ausus est pronuntiare falsissimè
quam morte mœniamini, sed eritis sicuti dii scientes bonum
malum. Secundum hunc intellectum nullam adfert difficultatem
id quod pro ratione, aut declaratione subiungitur;

Quia non est veritas in eo, sensus enim est, in diuinitum ver-
torem non stent veritate, quia non est in eo veritas, hoc est non
quitur veritatem, aut non amat veritatem, vt idem sit istud
eo quod dicit Psalmista de quibusdā; Non est in ore eorum ve-
ritas, hoc est non loquuntur veritatem. Sicut autem cum de ho-
nibus quibusdam dicitur non esse veritatem in ore eorum, non
gnificatur omnia eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonum
non esse mendacis, ita vt non possit quis tuò eis credere: in-
cum dicitur in diabolo non esse veritatem, non significatur me-
la non omnino in eo esse veritatem. Sicut enim per naturalia
(quæ teste Dionysio integra manserunt) multa vera cognoscuntur
ita & vera pleraque loquitur, sed tamen etiam cū vera loquitur
studet per ea quæ loquitur homines decipere, ita vt ad mendacia
& errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tuò eis
di possit. Postquam autem dixit Dominus diabolum non stent
in veritate, & veritatem in eo non esse vt ostenderetur ipsi
Patrem omnium qui loquuntur mendacia, & veritatem omnium
ostendendum erat vnde haberet, quod non veritatem sed men-
cia loqueretur, nempe quod ex seipso. Vnde subiicit Dominus
Cum loquitur, mendacium scilicet, ex proprijs loquitur. Quæ ve-
tentia dupliciter accipi potest. Altero modo vt significetur dia-
lum aliquando loqui veritatem, sed tunc non loqui ex proprie-
Altero vt significetur eum semper loqui mendacium, quia
cum vera dicit, cum intentione loquitur fallendi, vt sit sensus
loquitur mendacium scilicet ex proprijs loquitur, hoc est non
quitur ex his, quæ ei vel à Deo, vel ab alio sunt communicata
quæ habet ex seipso, nempe sua corrupta voluntate. Quod
declarat Dominus cum subiicit; *Quia mendax est*. Et per
relatium eius secundum Ecclesiasticorum Patrum intellectum
non ad diabolum, sed ad mendacium debet referri quod in
tetur in adiectiuo mendax, & prius expressum fuit: vt significetur
bolum non solum esse mendacem, sed etiam esse Patrem, hoc
principem, & authorem primum mendacij.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Inter duas
conditiones, quas diabolo Dominus tribuit, alteram nempe hoc
cidij, satis supra dixit Iudeos imitari, cum dixit aliquoties, quæ
tis me interficere: nunc vero alteram nempe mendacij, & op-
sionis à veritate ostendit etiam eos imitari, & simul seipsum op-
nit diabolo dicens; Ego autem quia veritatem dico, &c. Non
legendum si veritatem dico, sed quia. Nā sic consentientibus

eis, quæ habent etiam habent Aug. Rupertus, Dionysius, & La-
rina pleraque scripta, & est sensus longè plenior. Significatur enim
adeo ipsos à veritate auersos, & mendacia sectari, vt cum ob hoc
ipsum ei credere deberent, quia veritatem loqueretur, contra ab il-
lud ipsum credere noluerunt, credituri vtique si falsitatem loque-
retur. Porro vt ostenderet Dominus eos nullam habere iustā cau-
sam non credendi ipsi, nec alia causa non credere, quam quia ve-
ritatem loqueretur subiicit; *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Si-
ue præsentis tempore, sine futuro legamus, sensus est, Quis me po-
test, vel poterit arguere, hoc est argumentis conuincere de quouis
peccato, nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponen-
dum est per conuincere, non autem per accusare. Nam Graecis est
ἀπολογίζω, quod est refellere, & argumentis conuincere. [Alioqui
Iudei Dominum de peccato frequenter accusabant & in eius ope-
ribus, cum dicerent eum soluere sabbatum, & in eius doctrina
cum dixerunt, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium
uum non est verum. Nunquam autem potuerunt eum certis con-
uincere argumentis, sed vbique obstruatum est à Domino os lo-
quentium iniqua. Proinde bene subiungitur à Domino.]

Seruitatem dico, quare non creditis mihi? In qua sententia apud
nos deest coniunctio autem, vt sit. Si autem veritatem dico, &c.
Quæ coniunctio multum facit ad argumentationis perfectionem.
Constringit enim duplici hac argumentatione Dominus Iudeos,
quod aut eum debeant conuincere mendacij, vel peccati, aut
ei quem conuincere nequeunt, credere. Causam autem qua-
re non crederent vera licet dicenti ipsemet Dominus conclu-
dendo explicat.

Qui, inquit, ex Deo est. Hoc est, Dei spiritu præditus est, hic ver-
ba Dei audit, lubenter scilicet & benignis, audiisque auribus ea ac-
cepit credendo, & obediendo eis. Propterea ergo vos mea verba,
Quæ Dei sunt, non auditis æquis auribus quia ex Deo non estis, id
est, afflatu spiritus diuini, non estis donati, sed pleni afflatu dia-
boli.

Responderrunt ergo Iudei, & dixerunt ei; Nonne bene dicimus nos,
Et. Solet coniuncta impietas dum non habet quod respondeat
veritati, conuerti ad conuicia. Itaque Iudei quoniam conuicti
erant esse filij diaboli ad maledicta confugiunt, meta animi impo-
tentia regetes in Dominum, quæ nullam vel similitudinem
veri habebant. Nonne inquit bene dicimus nos. Quibus verbis
significat se id prius Domino obiecit aliquando, ipsum autem
de ipsa iam confirmare illorum dictum. Porro Samaritanum Do-
minum vocabant, non quod origine eum talem esse putabant, sed Samaritanum
per contemptum. Nam Iudei Samaritanos execrantes, quem ve-
nus Christi
menter odiebant Samaritanum appellabant: quomodo Chri-
stiani

Demonium habere dicitur est.

stiani quosdam per contempsum Iudeos vocant. Dæmonium em habere dicebant quod insana, & absona cum loqui iudicium illos dicebat ex Patre diabolo, & non ex Deo esse; sed suamque doctrinam tantopere videretur commendare. Respondeo ergo Dominus;

Ego demonium non habeo. sed honorifico Patrem meum. q. d. loquor insania verba; sed ea loquor per quæ studeo Patris memoriam apud homines promovere. Ad insaniam Iudeorum ebriam, & contumeliam clementissimè Dominus respondit: eorum conuitium nempe Samaritani nomen dissimulans; siue nihil aliud erat quam impotentis ire maledictum omni parte carens, siue secundum August. quia ipse nomen Samaritanorum benter secundum eius significationem cognouit sibi commiserat. Samaritanus enim cultus interpretatur, sicut se in quadam parabola apud Lucam per Samaritanum designauit. Ad demonium ueritatis doctrinæ suæ, respondit quidem, sed ita vt non rectè maledictum, quod in illos merito retorqueri potuisset; sed uerè fuet, & simplici negatione tantum depulerit a se: qui alioquin ter docendum, & uitia hominum reprehendendū vehementer liber, & acer. Dicit ergo; *Honorifico Patrem meum*, vos autem quia Patrem meum honoro, inhonorastis, cum scilicet Sanænum, & dæmoniacum appellastis. Ne autem id dicere uideri quasi doleret se ab eis inhonoratum, & ignominia affectū, gratia cupidus putaretur, subiicit;

Ego autem non quero gloriam meam. Ego tanquam hominibus, non quero gloriam meam, sed gloriam Dei, & salutem minum. Quamuis autem ego secundum quod homo, gloriam meam quærens homo sum non queram, nec uideat eos, qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriam meam querat, & nolum querat, sed etiam iudicat. Vindicando me de his, qui ignominia afficiunt. Vult enim Pater vt omnes honorificentur, sicut honorificent ipsum; & qui hoc reculant facere, sed ab eo vel in hac uita sicut Iudæi, vel saltem in futura vindicantur. Porro quoniam Iudæi Domini sermonem ueluti insanos, à dæmone profectum calumniabantur. De minus contra querulatis sit ipsius doctrina libet è proclamari: nequaquam recedent illorum contradictiones; nec ob eorum conuitia à docendo desistat, & electis ibi presentibus essent salutaria, cessans. Amen, inquit, dico uobis quicquid sermone meum non impiter audierit, sed auditum etiam seruauerit obtemperando etiam uidebit, hoc est, non experietur, nec sentiet mortem in uitam, quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, sed somnus, & migratio. Somnus, quoad corpus aliter

do excitandum, migratio, quo ad animam scelicius in altero seculo uicturam.

Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia demonium habes. &c. Cum mansuetissimè Iudæis insaniam sibi obijcientibus Dominus respondisset, & quæ salutis eorum essent docuisset: contra illi sermonem eius intelligentes de morte corporali, rursus insaniam ei obijcunt: tanto quidem furore, vt etiam proprij honoris obliuiscerentur. Nam cum dicunt, Nunc cognouimus, significant se id prius, cum illi hoc obiecerunt, non cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirantur autem quomodo Dominus immortalitatem promittat seruantibus sermonem eius, cum ea nec Abraham, nec Prophetis contigerit, quos tamen constat seruasse sermonem Dei, atque ob id colligunt illum se anteponeere ipsis, quod polliceretur ea, quæ illi non solum non poterunt alijs præstare, sed nec ipsi sunt assequuti ex obseruatione mandatorum Dei. Porro Dominus omisso dæmoniaci nomine sibi furiosè intentato, quod prius à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mansuetè respondet. Et primum quidem ad illud quod postremo loco dixerunt: *Quem teipsum facis?* quo significauerant eum seipsum exaltare, & sibi vsurpare personam alienam. Ad hoc enim respondet Dominus, dicens:

Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Quæ sententia rectè intelligatur quomodo alix multæ similes, Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à uobis solum esse putor, glorifico me ipsum: inanis, & pro nihilo estimanda esset gloria mea. Nunc autè non ego me glorifico, sed est Pater meus, qui me glorificat. Hæc autem Patris glorificatio non intelligenda est tantum consistere in his, quæ pro filij gloria Pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortem in resurrectione, & ascensione eius: sed & in omnibus, quæ Filius dixit, aut fecit. Hæc enim cum filius non à seipso dixerit, & fecerit, sed Pater per illum loqueretur, & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè satis comprobarent: dicitur filius per illa non seipsum glorificasse, sed Pater ipsum glorificasse. Tunc enim seipsum quis glorificat, quando suis, hoc est, non diuinis dictis, uel factis gloriam sibi uenat, & parat apud homines. Clarè autem aperit eis Dominus, quem uocet Patrem suum, cum subdit, *quem uos dicitis, quod Deus uester sit*, significas in ueritate non esse ipsorum Deum, sicut gloriabantur. Vnde subdit, *Et nō cognouistis eum*, quia scilicet sermonem eius, & opera, quæ per me uerè non agnoscitis nec mandat a eius seruatis, quorum uirtutum arguit hominem non uerè, & intimè agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominus dixisse illos non cognoscere Deū patet, quia mox de se dicit.

Ego autè non ueni cum, & sermone eius seruo. Nam quod dicit sermo-

nem eius seruo. iudicium esse vult cogniti à se Dei. His autem
veluti munimur & praefactis, secundo respondet ad id quod
Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es Patre nostro,
O tenditque se illo maiorem esse, simulque indicat illum non
mortuum ea morte de qua ipse erat loquutus. *Abraham, inquit
Pater vester exultauit ut videret, hoc est, gestauit, & summopere
tauit videre diem meum, hoc est, aduentum meum in carnem
quod summè desiderauit videre, cum magno etiam mentis
dixit esse assecutus.*

Vult enim diem meum. Oculis spiritualibus, quia iam in
inferni existens, agnouit me in mundum venisse, & ob id
est, quod per me leuat se. & totum humanum genus à morte
mendua, & in calos subuehendum. Itaque Iudaei Dominum
gnificare putantes Abraham vidisse illum oculis corporalibus,
proinde tum vidisse, cum in mundo hoc degeret: nouam
calumniam Christo obijciunt, dicentes:

*Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti
cedendum erat, & Abraham vidit te: verum quo magis abili-
tas appareret, dicunt & Abraham vidisti? Probabilissimum
tem est, quod appellatione quinquaginta annorum spectan-
ad morem sui seculi, hoc est, Iubilei, quod interdu seculum
pellatur, quasi dixerint: Nondum vnum seculum impleti, &
des dicere vidisse te Abraham? Porro quantum Dominus in-
guere potuisset de malo verborum suorum intellectu Iudaeis
tius tamen ad eorum interrogationem respondere voluit, ut
maiores, atque ob id dicit.*

*Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret. Vel natus
tur, aut esset ego sum.* Non dicit, ego fuisse ego sum, quem
dum superius: vt ostenderet Iudaeis se eum esse, qui olim
rat Moysi, Ego sum, qui sum. Iudaei ergo hanc vocem tanquam
blasphemam non ferentes cucurterunt ad lapides, vt pecca-
gis contra blasphemam itatura eum occiderent. Verum Do-
nus qui iam verbis suam aperit significauit diuinitatem eade-
re ipsa ostendit cum *abscondit se ab eis*, reddendo se illis
Iem, sique exiit à templo è manibus eorum elapsus. Docuit
suo exemplo vt cum etiam possumus resistere, itam superbi-
tium humiliter declinemus.

Cæco nato restituitur visus. Ioan. 9.

CAPVT LXXVIII.

*Præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate,
& interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis pec-
cauit, hic, an parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respon-
dit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius sed vt
manifestentur opera Dei in illo. Ne oportet operari epera*

*eius qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.
Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hac cum dixisset, exiit in
terram, & fecit lutum ex spuo. & liniuit lutum super oculos eius. &
dixit ei: Vade laua in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit
ergo & lauit. & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius
quia mendiculus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendica-
bat? Alij dicebant: Quia hic est. Alij autem: Nequaquam, sed similis
est ei. Ille verò dicebat: Quia ego sum. Dicebat ergo ei: Quomodo aper-
ti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, &
unxit oculos meos. & dixit mihi: Vade ad natatorium Siloe, & laua.
Et abiit, & lauit, & vidit. Et dixerunt ei: Vbi est ille? At: Nescio. Addu-
cunt eum ad phariseos qui cæcus fuerat. Erat autem sabbatum quan-
do lutum fecit Iesus & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant
eum pharisei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi po-
sui super oculos & laui, et video. Dicebant ergo ex phariseis quidam:
Non est hic homo à Deo qui sabbatum non custodit. Alij autem dice-
bant: Quomodo potest homo peccator hac signa facere? Et se hisma erat
inter eos. Dicunt ergo cæco iterum Tu quid dicis de illo qui aperuit ocu-
los tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iu-
dæi de illo, quia cæcus fuisse. & vidisset, donec vocauerunt patres eius
qui viderat. & interrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester quem
vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responde-
runt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, &
quia cæcus natus est, quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis
eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interrogate, atatem habet, ipse de
se loquatur. Hac dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos.
Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Chri-
stum, extra synagogam fieret. Vocauerunt ergo rursus hominem
qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic
homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio, vnum scio,
qui cæcus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi?
quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis, iam & audivisti:
quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipulis eius fieri?
Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem
Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc
autem nescimus unde sis. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim
mirabile est, quia vos nescitis unde sis & aperuit meos oculos. Scimus
autem, quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & vo-*

luntatem eius facit, hunc exaudit. *A seculo non est auditus, qui aperuit oculos cœci nati. Nisi esset hic a Deo nō poterat facere quicquam. Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu dicitis: Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Dominus, ut credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum? & qui loquitur tecum ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et protulit eum & cum eo. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum ueni, qui non vident videant, & qui vident cœci fiant. Et audiverunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Nūquid & nos testimur? Dixit eis Iesus: Si cœci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis: Quia videmus. Peccatum vestrum manet.*

Et præteriens Iesus vidit hominem cœcum à natiuitate, &c. Nam quia dicitur: Et præteriens vidit, &c. Existimandum est hoc miraculum contigisse mox cum Dominus se abscondendo extrinsecus templo. Tunc enim exeunti non aderant discipuli, quos contemto modo adfuisse. Itaque nihil aliud voluit Evangelista, quam quod cum Dominus quandoque in Ierusalem alicubi præteriret, vidit hunc cœcum. Intelligendum autem Dominum non obiter perisse illum, sed studiosè, desigendo etiam intuitum in illum. Alii enim non adduceret Evangelista discipulorum quæstionem occasione aspectus huius factam. Nam cum viderent Dominum studiosè illum aspicientem interrogauerunt eum: *Rabbi, quare cœcavit, &c.* Cuius quæstionis occasionem fuisse verisimile est, quod cum Dominus superius paralyticum in Ierusalem curasset, dixerat: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare. Unde intelligentes morbos ob peccata accidere; mirantur cuius peccato hic contraxerit cœcitatē à natiuitate. Et quidem suam ruditatē magis in hac quæstione ostendere videntur, cum quærent num ipse peccauerit, qui cœcus natus erat: quasi fieri posset, ut quis peccatorem requam nascatur.

Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, &c. Quia sua redargutione ruditatis suorum discipulorum, ad doctrinam veritatis pro suo more Dominus conuertitur: docens non semper propter peccata immitti hominibus morbos, sed nonnunquam ob ostensionem gloriæ Dei in eis. [*Quod tamen cum fit non de quod homo conqueratur, tum quod Deus omnium creator creatoris suis uti potest, ut maximè nouit expedire in illustrandæ gloriæ suæ, tum quod id ad maius profectum hominis nempe spiritualē eius utilitatem proueniat.] Neque inquit, hic peccauit, neque parentes eius, supple, ut cœcus nasceretur (Non enim ab omni peccato illos significare voluit esse impunes) sed, supple, ideo cœcus natus est, ut manifestentur opera Dei in illo. Dicit plurimè*

raliter opera Dei, & non opus Dei, quia non tantum vnum illud opus Dei, nempe curatio cœcitatē erat in illo manifestanda, sed in genere opera Dei erant in illo manifestanda, hoc est ostendendum erat in illo qualia essent Dei opera, quantæ scilicet potentæ, & quantæ rursus bonitatis, quomodo semper etiam in Sabbatho operetur, quæ ad salutem hominum pertinent, & quod opera Iesu sint à Deo. Cum autem his verbis Dominus subindicaret se miraculum hoc ad quod se iam parabat non operaturum ancupanda gloriæ causa, & propter ostentationem, sed propter gloriam Dei: id ipsum apertius significare volens, subiunxit.

Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Dicit oportet non quod ad hoc cogere veluti seruus à Domino: sed significare volens se non à seipso facere, quæ faciebat, verum ex mandato, & commissione Patris sui dicit, opera eius, qui misit me, significans eadem esse opera sua, & Patris sui, quæ ut significaret per se esse manifestanda subiicit: *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est.* Si ipsa Domini verba attentius consideremus, omnino apparet Dominum vocasse diem; tempus corporalis suæ in mundo præsentia, noctem vero tempus suæ absentia, in quo ex decreto Patris vacaturus erat à doctrina & miraculorum operibus, sic ut per se corporealiter ea non esset exhibiturus, sicut ea exhibere per se debuit, quamdiu erat corporaliter in mundo. Cum enim subiicit: *Quamdiu sum in mundo, &c.* Significat se quandoque non fore in mundo, quomodo iam erat, secundum visibilem scilicet corporis præsentiam, quam mox erat subducturus mundo. Quod autem ait: *Venit nox in qua nemo potest operari.* Alludit more suo ad noctem vulgarem, in qua non possunt homines operari: hinc allegoricos significans instare tempus in quo abiturus à Iudæis nihil esset apud eos operaturus eorum, tum temporum salute per se faciebat. Ut autem intelligeremus quare tempus suæ præsentia diem vocet, & non simpliciter illi dici diem, quomodo tempus vitæ cuiuslibet hominis dies illi est, subiicit;

Quamdiu sum in mundo lux sum mundi. Significans tempus illud non illi solū esse diem, sed toti etiā mundo, nec diem solū ob operandi causa cultatē, sed etiam ob lucē, quam sua præsentia mundo adferret per doctrinā, & opera vitæ æteræ. Igitur tēpus suæ absentia etiam significat duplici nomine fore Iudæis noctem, nempe tum quod abiturus eis esset sol iustitia, tum quod ipse tanquam in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro illorum salute factururus. Dicit autem: *Quamdiu sum in mundo lux sum mundi;* non quod post ascensionem desineret omnino esse lux mundi; sed quod

quod defineret sic prælucere hominibus, quomodo tunc p
cebat per seipsum docendo, & miracula edendo, & quomodo
ipsum lucere cœperunt Apostoli, quibus proinde dictum est
estis lux mundi.

Hoc cum dixisset expuit in terram & fecit lutum ex spuito. Et
prædictis verbis ostendisset Dominus se non ad ostentandum
sed ob Patris gloriam, & secundum Patris præscriptum op
miracula etiam in Sabbatho, quia donec dies est: pergit ad ni
lum, quod nouo iam modo operatus est, nimirum luto non op
vis, sed ex spuito suo facto oculis cœci appposito, eique mandauit
abiens lauaretur in natatoria Siloë. De fonte autem Siloë sic scri

In Isaiam
cap 8.
Fons Siloë

D. Hieronymus, Siloam fontē esse ad radices montis Sion, qui
iugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebulliat, & per
tum cœcaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat
bitare nō possumus, nos præsertim, qui in hac regione habitamus.
Hæc ille. Ex hoc igitur fonte, maxime cum interruptis vicibus
ner, & sit in ea regione aquarum penuria facta erat καλονησιον
natorium, vel natatoria vt hic vertit Interpret, aut piscina vt
laan. s. Porro ne quis miretur, quod sic à Domino cœcus, qui
non nouerat permisit se attrahari, & luto oculos suos per
aduertendum euangelistam breuitati studentem nō omnia scri
fisse, quæ circa ea, quæ narrat sunt dicta vel facta, sed multa
quisse nobis intelligenda, sine quibus quæ narrat, non possunt
telligi commodè esse gesta. Intelligendum ergo Dominum pri
interrogasse cœcum, quæadmodum supra paralyticum, nūm
let sibi visum restitui, atque ex discipulis intellexisse Iesum, qu
ius nomen ex fama ei cognitum proculdubio erat, esse qui luto
ei super oculos ponere pararet; aut illum ex turba didicisse Iesum
esse, qui præterit, eoque intellecto Domino acclamasse, vt etiam
reretur. Verisimile item Dominū illi dixisse, vade ad Siloë aqua
& ibi visum recipies: quanquam promissionis illius non meminit
rit Euangelista: A ratione enim alienum est, rem sic nudè gestam
esse vt ab Euangelista describitur.

Natato
ria
Piscina.

Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat. Et
Post descriptam miraculosam cœci illuminationem, Euangelista
prolixè commemorat quomodo miraculum hoc ad multo
cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum multo
citer cesserit in Dei gloriam: quantumuis illud plerosque male
beret, & vreret, qui quo magis huic miraculo detrachere studue
runt, hoc magis reddiderunt illustre. Deinde & eo tendit sequens
narratio, vt ostendatur quanta constantia, & libertate cœcus mi
raculum & authorem eius prædicauerit, & quod ob id reiectus
Christo sit susceptum & ad perfectionem eius cognitionem per
ductus. Pro eo autè quod nos habemus, quia mendicus erat (quo
modo

modo nobiscum legit etiam Theophyl.) Græci codices ferè ha
berant, quia cœcus erat, vt significetur quosdam vidisse eum prius,
quod cœcus fuisset. Verum nostra lectio est conuenientior, cœcum
aut quæ significatur hunc cœcū prius multis visum fuisse, & cogni
tū ob id quod publicè mendicatus esset. Porro ad miraculi cōmen
tationem, & Dei gloriam faciebat, quod tum vicinis, tū aliis mul
tis ob mendicitatem notus fuerat, dicentibus; *Nomme hic est qui
mendicabat* (ante templum scilicet, quemadmodū claudus ille, de quo
Acto 3.) *& mendicabat?* Alij dicebant ipsum esse, alij negabant.
Hoc enim declarat miraculum tantum fuisse, vt qui illum prius
probè nouerat, non possent facildè adduci, vt crederent eundem
esse. Dixit autem cœcus: *Ille homo qui dicitur Iesus*, non per con
temptum, sed quod adhuc a Domino esset alienus, sola illum sa
ma cognitionem habens. Iam gloria Dei etiam inseruiit, quod cœ
cus nescierit vbi esset Iesus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis
suspicio tollebarur, vt videri non posset ad gratiam loqui. Cum
itaque cœcus adductus esset, Pharisæi etiam ab adductoribus didicisse
facti ordinem, tamen quo certius eis de facto constaret, cœ
cum quem vicini prius interrogauerant, iam secundo interrogaue
runt quomodo vidisset, hoc est visum recepisset. Nam sic oport
ter verbum hoc semper hic exponere, cum sit Græcè αναβλέπω. *ἀναβλέ
πω.*
Audio ergo huius testimonio varietatem esse sententiarum inter illos.
Quidam enim Pharisæorum pro ingenio desperatorum hominū,
tam inaudito diuinæ potentæ miraculo adeo non potuerunt mo
ueri, vt de Domino melius sentirent, vt mox ex diei religione mu
tuarentur occasionem calumniandi factum planè diuinum, quod
diei religionem decebat & commendabat. Itaque dixerunt:

Non est hic homo à Deo, quantumuis frequenter eum in ore ha
beat, *cum sabbatum non custodiat*. Quibus verbis non tantum præ
sens factum notate videntur, sed & signum illud quod scribitur Io
annis. s. & alia quæ Sabbatho fecit Dominus; q. d. Ille Sabba
hum pro nihilo habet, vt qui illud iam frequenter violauerit. Alij au
tem & si congruum illis fuisset ostendere, qualiter Sabbathū non
fuerit in prædictis factis violatum: tamen quoniam Pharisæo ad
huc errore detinerentur, & tamen à signorum magnitudine supe
rabant ut contrā dicunt;

Et hic homo, non est missus à Deo, ac illi gratus, sed peccator est,
quomodo potest hæc signa facere? significantes peccatores nō posse
signa facere saltem talia, qualia scilicet Iesus fecit, maxima scilicet,
& planè diuina. Nā & diabolus sua habet falsa signa, quæ per suos
nonnunquam ædit. Dicunt autem isti pluraliter hæc signa, vel vt
est Græcè talia signa, respicientes scilicet non ad vnum illud, de
quo tum agebatur, sed & ad alia pleraque quæ Christus fecerat.
Itaque sententijs de Iesu variantibus, *schisma*, hoc est dissidium, &
dissentio

dissentio erat, *inter illos*. Proinde rursum interrogant cœcū suam ipse de Iesu proferret sententiam, de quo inter ipsos conveniebat.

Tu, inquit, quod dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? vel ut Græci, quia aperuit, ut sit sensus; Quem tu dicis esse Iesum, ob hoc quod aperuit oculos tuos. Mendicis itaque simpliciter, & interpellat de pronunciat quid sentiret. Ego inquit dico eū esse Prophetam significans eum à Deo missum esse, & veracem esse doctorem. Nihil talis ut supra est probatur, Prophetam dicitur, etiam si nihil futurum prædicat, quale adhuc hic à Iesu non audierat.

Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cœcus fuisset, &c. Cuiusmodi Phariseis & Iudæis miraculum à cœco exponeretur, si crediderunt: quod propter operationem, qua Sabbathum violatum putabant, gaudebant per occasionem habere calumniandi illum, & ostendendi illum non esse à Deo. Verum cum iam quorundam Phariseorum autoritate, & ipsius cœci sententiam quam postulerant, velut parati illi stare, non permittere turba miraculum ei tribuere eum quo non esset Deus, in contrarium dilabuntur: præter spem sane sperantes hunc non esse qui cœcus fuisset, & si omnibus satis ob publicā notus mendicitatē. Præsertim priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocatos, & audiendos stauerunt, si forte illi metu adducti (ut sunt scilicet midi quibus res est angusta domi) aliquid dicerent, quod ad miraculum obscurandum facere posset. Itaque Pharisei aduocantes parentes interrogant tria, si filius eorum sit, si cœcus natus sit, quomodo nunc visum receperit. Rigidè autem interrogant, patres illos exterrere sicque aliquid dicturos, quod in calumniam prædicati cæderet miraculi. Non enim dicunt: *Hic est filius cœci, qui cœcus natus est, sed quem vos dicitis quia, id est, quod cœcus natus sit: norantes eos id falso dicere solitos, quo tamē nihil potest improbilis suspicari. Quis enim Pater talia mentiri cum suis nominia vellet de filio? Nec dicunt simpliciter, quomodo natus est; sed quomodo ergo nunc videt, quasi dicerent: Aut hoc falsum est, quod nunc videat, aut illud quod cœcus natus sit, sed videri eum, constat verum esse: ergo falsum sit est necesse, quod cœcus natus fuerit. Tribus autem interrogationibus factis parentes cautè respondent, de duobus confidentes se esse certos, ignorant vero quod tertio quærebatur: modum scilicet, & auctorem crediti visus. Et addunt; *ipsum interrogate, atatem habet ipse de se loquitur, vel ut est Græcè, de se loquetur vel pro se loquetur.* Hæc ex Euangelistæ narratione pater, dixerunt, non quod nesciant, sed quod Phariseis metuerent, malentes solum filium venire in periculum, quam communi periculo inuolui cum filio. Porro ex eo quod conspirauerant Iudæi eos eiciendos Synagoga, qui confitebantur*

verentur Dominum esse Christum: animaduertere licet iam tum percrebuisse, atque iactari cœptum fuisse eum esse Christum. Fieri autem extra synagogam erat interdicti alicui commercio, & consuetudine reliquorum Iudæorum, ut non liceret ei synagogam, aut reliquis ingredi synagogam, aut templum, & omnino alicuius esset ab omni Iudæorum congregatione, quod apud Iudæos summæ ignominia loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur Excommunicatio.

Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cœcus, &c. Cum ex parentum responsione nihil potuerunt venari quod pro suo faceret desiderio, & parentes eos remisissent ad filium: illi necdum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursum eum, qui fuerat cœcus, dicentes ei: *Da gloriam Deo, quibus quidē verbis videntur simpliciter ab eo exegisse confessionem veritatis. Nam sic hæc oratio accipitur Ios. 7. Vbi ad Achan dicit Iosua, Filii mi da gloriam Domino Deo Israël: quod quid sit patet ex eo, quod sequitur, & confitere atque indica mihi quid feceris. Et videtur hæc oratio fuisse modus obsecrandi, & veluti adurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. Sacerdotes Philistinum consulunt suis, ut factis anis aureis dent gloriam Deo Israël, hoc est veritatē testentur, & suam iniquitatem confiteantur. Itaque quod dicunt: Da gloriam Deo hunc habet sensum, Ad gloriam Dei confitere, nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis sub obtentu religionis eum inducere voluerunt ut vel miraculum negaret, vel præiudicio aliquo, & non diuino modo factū diceret. Ad dunt autem.*

Nos scimus quia hic homo peccator est. hoc est scelestus & impius, quasi dicant, scimus illum hoc miraculum vel non fecisse, vel non diuina virtute fecisse. Porro cœcus fortiter simul, & circumspectè respondens ait:

Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret, Nam supra Prophetam esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse à Deo: Itaque ideo dicit nescio ut eorum nugas, & calumnias more dubitantis depellat, & significet se id excutere nolle, ut sit sensus, An peccator sit, nec ne, non iam excusatio, nec pronuncatio. Illud tantum dicam quod à me sub oblatione nominis diuini requiritis, & libere pronunciare possum, utpote quod in me experientia didici, *cum prius essem cœcus, modo video.* Illi autem, ut nunquam quiescit inuidia, sperantes se aliquid audituros, quod in calumniam rapere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narrata falsitatem comprobari posse, iterum eum interrogauerunt.

Quid fecit tibi, quomodo aperuit oculos tuos? Mendicis autem, qui

qui haftenus quamdiu res inquisitione indigebat, remissè locum est; iam confidentior factus cum videret eos tantū querere quod calumniari possent, stomachando aduersus impudentem eorum malitiam respondit eis;

Dixi vobis modo, quomodo aperuit oculos meos, & id semel distis. Quid uerum vultis eadem audire: Nunquid, etiam vos mirari & cum alijs eius discipulis vultis discipuli eius fieri? ut ob id diligenter iterum atque iterum de operibus eius inquiratis? Illi autem dicit per ironiam, sciens illos nolle eius discipulos fieri, ob id significans indignos illos esse, quibus eadem repetantur, qui non bono animo, sed malo ad eandem reuoluerunt percontationes.

Maledixerūt ergo ei, & dixerūt; Tu discipulus illius sis, &c. hoc nomen Christi, & magna animi superbia offensi Pharisæi mendaci libertate cœci maledixerunt ei, quod Græcè est *ἐπιτιμῶσθε* id est, conuirtiati sunt. Proinde notandum etiam quod cū non bimus, Tu discipulus illius sis, quod imprecationem significat, quæ cœcè est, tu discipulus eius es, quod non imprecationem sed commendam magis significat. Itaque maledixerunt, & conuirtiati sunt ei, illi obiecerunt, quod ignominiosum esse putauerunt, & quibus mox vituperandi dixerunt: quale maledictum (inquit Aug.) super nos & super filios nostros. Addunt autem rationem, scilicet sapientiæ plenam, quare nolint esse Christi discipuli, sed Moysi.

Nos, inquit, scimus quia, id est, quod Moysi locutus est. Domini autem nescimus unde sit, hoc est cuius Spiritu instructus ad nos uenerit. Tanta autem horum fuit insipientia, ut non possent nos ad nos mendicus iste & deprehendere, & redarguere, cuius cum ter disputandum (ut fieri solet) cresceret fiducia, confirmatus tatis conscientia, & Dei gratia fortiter contemptis omnibus oculis, ausus est Christi causam agere apud viros magni nominis quos sentiebat omnibus technis moliri perniciem Iesu. Itaque miraculo redditi sibi visus, colligens, & conuincens metum obdere illos ignotare unde profectus esset Iesus.

In hoc, inquit, enim mirabile est, hoc est, in isto sanè miraculo quiddam accidit (nam vobis enim pro sanè hoc positum est) quod est, quod, vos nescitis unde sit, & hoc est, cū tamē (pharisæi est enim Hebræa) aperuit meos oculos. Scimus autem quod Deus peccatorum non audit, id est, exaudit (audire enim hic positum est pro aperuit cum effectu, quod est exaudire, quemadmodum mox postea notat Interpres, cum Græcis eadem sit dictio) sed si quis Dei cultum sic ut non solum cæremonijs externis veneretur, sed uoluntatis eius faciat, obtemperando mandatis eius (quod uere est Deum colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit, quod prius dixerat. Nos scimus quia hic homo peccator est. Dicit ergo scimus, quod

ex Scripturis ita apud Iudæos esset receptum, quodque hac in parte etiam ipsi Pharisæi consentirent cum ipso, ut qui prius dixerant Quomodo potest homo peccator hæc signa facere. Regulare enim est non exaudiri à Deo peccatores, hoc est perseverantes in peccato.

A seculo, inquit, non est auditum, &c. q. d. Multa quidem memorantur miracula, quæ Deus olim gessit per Maiores nostros sed sanctos, non peccatores: & tamen si repetamus ab orbe condito, nunquam auditum est quenquam extitisse, qui cæco nato oculos aperiret, & visum, quem nunquam habuit, in idem quem natura negauit præberet.

Si non esset hic à Deo. Quemadmodum vos uultis non esse, non possit facere quicquam, eorum scilicet, quæ facit, cum illa nec sua uirtute, nec alia uirtute, quam diuina facere possit. Porro Pharisæi hæc mendici fiducia prorsus esserati, cum iam spes non esset fore ut ille vel corruptus, vel metu terribus desisteret à prædicando Iesu, ad extrema ueniunt, ad quæ coniuncta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. In peccatis, inquit, natus es totum, & additur Græcis, Tu, quod contemptus emphasim habet. Dicunt autem totum in peccatis natum, quod secundum eos omnia eius, mendicitas scilicet, cœcitas, impudentia arguerent hominem, ad nauitatem scelestum. Addunt autem cum impatientis animi arrogancia. Et tu doces nos. Vbi utrumque pro nomen magnam habet emphasim: quasi dicant; Et tu tam vilis homo, indoctus planè, & manifestè scelestus doces nos, qui legis professio nem, & religionis apicem tenemus? Nec his contenti conuictio addunt vim, non ferentes sibi os obruratum esse ab homine paupe, & idiota, & ob id eicientes eum foras, extra synagogam, ut est uerisimile efficiendo cum apud synagogam: quamuis simpliciter intelligi possit eiec tum è concilio illo, & congregatione.

Auduit Iesus quia eiecerunt eum foras, &c. Eiectum a Pharisæis Dominus cum audisset quæ ille pro sui nominis confessione passus esset, requitens suscepit, & ad perfectiorem sui cognitionem deduxit: ostendens se curam habere eorum, qui propter se aliquod patiuntur, nec relinquere eos sine consolatione; deinde illos perfectiore sui cognitione dignos esse, qui accepta cogitatione bene utuntur. Itaque cum non obiter, sed ut magis est uerisimile, quaeritum illum à se inuenisset, dixit:

Tu credis in filium Dei? Ille autem se declarans credendi dixit: Quis est Dominus ut credam in eum? Probabile est ipsum è hominatu & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eum qui secum loquebatur (nam Dominum eum uocat) non tam tamen cognouisse Iesum esse filium Dei; hoc est, expecta-

130 EPITOM. COMMEN. IN CONCORD.
rum Messiam. Nam sicut filius Dauid, ita & filius Dei vulgo
cognomentum Messie, quemadmodum ex hoc loco aduerteret
cet & Ioann. 1. & Matth. 16. Cum ergo, qui cœcus fuerat
sui ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus
manifestat dicens)

Et vidisti eum. & qui loquitur tecum ipse est. Non dicit, Ego
qui te sanavi, sed submisit primum, & obsecravit, & vidisti, in
cum; deinde & manifestus; Et qui loquitur tecum ipse est. Mo-
cus autē auditis verbis Iesu, tractus à Patre mox credit, fidem
suam confitetur non verbis tantum dicens; *Credo Dominum*
opere. Nam *proci dens adorauit eum*, non tanquam Prophetam
tum, sed tanquam filium Dei.

Et dixit ei Iesus; in iudicium ego in hunc mundum veni. Qu-
niam Dominus mendico illi, cum cœcus esset & corpore, &
te primum quidem visum corporalem restituit, ac deinde eius
spiritualem: hinc occasionem desumpsit disserendi, quæ sequen-
tur de cœcitate & visu spirituali; vt ex omni oblata occasione
litus fuit desumere initium alicuius doctrinæ spiritualis. In
cium, inquit, ego in hunc mundum veni. Vbi per iudicium
rectè intellexerimus decretum illud Patris, quo mirabiliter
creuit, sed tamen iuste per filij sui in hunc mundum aduen-
efficere, vt qui non vident, viderent, & sinere eos qui vident
cœcos fieri. Itaque sensus est; Ego veni in hunc mundum in
cium, hoc est, vt per me iudicium, & decretum Patris imple-
impleatur, quo rerum vices permutetur. In hac tamen locutione
præpositis in, aut coniunctio, vt in explicatione posita, debet
secutiue accipi, & non vt causam designet finalem; quatenus
iudicium hoc pertinet ad eos, qui ex videntibus cœci futuri erant.
Non enim voluit Deus eos, qui videntes dicuntur, fieri cœcos
Christum, per quem omnes voluit saluos fieri: sed decreuerat
iusto iudicio suo permittere. Itaque sic in horum iudicium
tur venisse filius, quomodo dicitur positus in ruinam multorum.
Porro non videntes de quibus hic loquitur Dominus, sunt
quos Sapientes mundi, vt cœcos in rebus Dei contemnebant,
que vt perparum de diuinis rebus cognoscebant, ira nec volentes
videri illas cognoscere, sed suam ignorantiam agnoscebant, quæ
lis erat hic mendicus, Apostoli, & alij plerique e vulgo, deinde
gentes quas Iudæi pro cœcis habebant, & vt reuera erant
feste. Videntes vero, qui cœci erant futuri sunt hi, qui in
bus diuinis multa sanè viderunt vulgò incognita, & se ad
ra, quam viderant, videre arbitrati sunt, suam in multis igno-
rantiam agnoscere recusantes, quales erant Pharisei Scribæ
Gentium Philosophi. Illi ergo non videntes, per Christum
dentes facti sunt; quia eis datum est oculis spiritus agnoscerent

verè hominem beatum facere possint. Illi vero videntes occa-
sione Christi cœci facti sunt, hoc est, declarati esse cœci, & magis,
magique excœcati sunt: quia occasione doctrinæ, & miraculo-
rum Christi per superbiam, inuidiam, aliasque passiones adeo
sunt excœcati, vt manifestam veritatem non possent agnoscere,
sed impingerent in lapidem illum angularem, qui illis factus est
petra offensionis, & scandali. Quod ergo hic dicit Dominus simi-
le est illi, Confiteor tibi Patèr Rex cæli, & terræ, quoniam abscon-
disti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.
Matth. 11
Porro Pharisei quidam, qui tum forte aderant Iesu, aut animo nō
comitabantur illum, calūniam diantam vndique captan-
tes, audientes futurum vt videntes cœci fierent; & satis animad-
uertentes Dominum loqui de cœcitate non corporali, sed spiritua-
li; atque ob id suspicantes se notatos, qui se pro videntibus haberi
volebant, dicunt Domino;

Nunquid etiam nos cœci sumus? Id cum arroganti animo, & ma-
ligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariseorum or-
dinem, si audirent quod nolebant: Dominus caue admodum, &
prudenter respondet;

Si, inquit, cœci essetis peccatum non haberetis. Quæ senten-
tia rectè sic intelligitur; si essetis cœci, hoc est, si non habe-
retis scientiam scripturarum, vnde si velletis, possent verita-
tem agnoscere; si non essetis naturali, & scripturæ lumine
illustrati, ita vt ex ignorantia contra me peccaretis: non ha-
beretis peccatum, tantum scilicet, quantum nunc habetis: imò
non haberetis peccatum, quia simplicitati vestræ venia daretur,
& à me illustraremini. Nunc vero cum dicatis vos viden-
te, etiam vestro iudicio condemnati estis, ita vt peccatum ve-
strum maneat, quod in me committitis, quod quoniā videret vos
paratis, non potest tolli à vobis.

Disserit Dominus de vero pastore & ouibus. Ioannis 10.

CAPVT LXXIX.

MEN amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic otiarius aperit & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nomenclationem, & educit eas. Et cum alij oves emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia non vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Et sic prouerbum dixit eis Iesus.

illi autem non cognouerunt quia loqueretur eis. Dixit ergo eis Iesus Amen amen dico vobis quia ego sum ostium ouium Omnes qui quot venerunt fures sunt & latrones: sed non audierunt eos ostium sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & det, & perdat Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor bonus. boni: pastor animam suam dat pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues proprias videt lupum venientem & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & pertinet ad eum de ouibus Ego sum pastor bonus, & cognosco oues, cognoscent me meae, sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. & vocem meam audient, fiet unum ouile & unus pastor. Propterea me diligit pater, quia quae non animam meam ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, ego pono eam a meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepit a patre non deso iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit, quid cum auditis dicebant: Hac verba non sunt demonium habentis: nunquid datum potest caecorum oculos aperire?

Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium, &c. Quoniam Pharisei indignabantur se a Domino notari caecitatis, & proinde nobis se habebant, adeo vt ob id se exhiberent vulgi Pastores & Doctores; & rursus quoniam Pharisei non dedignabantur lum esse Christi discipuli, sed & grauius ferebant tam ostium Christo adherere: ipsis derelictis Dominus hanc subiungit parabola veri Pastoris indicia experimentem; qua & illos non esse veros Pastores, cum tamen tales haberi vellent, ostendit verum esse ouium Dei Pastorem, ab ipsis Phariseis arripis que, qui ante ipsum pro magnis Prophetis populo se obtulerunt longe diuersum. Et rursus eadē Parabola indicat, qui fiat ut Pharisei quidem, & illorum discipuli Christum verum Pastorem agnoscat, plerique vero de vulgo simplices, & idiotae qui ab illis non habebantur, & non videntes sequerentur, & agnoscerent. Dicit enim haec Parabola vtrumque, & quis sit Pastor, & quae sint oues. Pro conuenienti autē, & expedito huius Parabolae intellectu, propter ob oculos habendum Dominum sub exemplo Pastoris, & ouium corporalium loqui de Pastore, & ouibus mysticis: ac primo videndū quomodo totus hic parabole sermo quoad Pastores, & ouibus corporalibus: ac deinde per similitudinē omnium tate Pastori & ouibus mysticis. [Quod ergo attinet ad explicationem

unde petita est parabola: ita in rebus mundanis esse costat, vt quis quis in caulis ouium intrat non per ostiū, sed aliunde irrumpes, vt potest per fenestram, aut maceriam disruptam is non Pastor sit, sed fur, & latro. Fur quidem quia surripit fraude alienum, latro quia vi oues rapit, raptaeque dilaniat & occidit. Qui vero per ostium intrat in ouile is ex haec ipso cognoscitur esse Pastor, cui Pater familias oues suas concedit. Hinc ostiarius, hoc est, vel ipse Pater familias vel is, cui ille totius domus suae custodiam, & omnes clauces tradidit, ingrediendi facit facultatem aperiendo ei ostiū. Nec ostiarius tantum illum agnoscit, sed & oues vocem eius audiunt, hoc est, agnoscunt: cum ad latronis, & fuis vocem incognitā expauescant. Vt autem ipse ingressus ad oues, mox ad vocem suam agnoscitur ab eis: ita & ipse vitium eas agnoscit; adeo vt nominatim etiam singulas vocare norit, atque sic sigillatim vocatas educit e caulis non ad lanienam, sed ad salutaris pascua, illeque vocare parent vocanti voce amica notaque. Cum autem iam educat & septis quibus continebantur prodierint in liberos campos, non ipse domi remanens permittit vagari quocunque, sed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo impetantur, & dispergantur, antecedit totum suum gregem; vt suo ducatu viam illis commonstret, & a noxijs praemunitur bellijs. Praecedit autem eas non murus, sed subinde voce sua prouocans ad sequendum, & ab errore reuocans, nec sinens in via diutius haerere. Itaque ille, quoniam agnoscunt tui Pastoris vocem, ad quam se dirigunt, antecedentem Pastorem promptē sequuntur. Eum vero, qui non est ipsarū proprius Pastor, sed alieni gregis forte Pastor est, non sequuntur, licet praecedentem, & vocantem, sed abhorrent, & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Haec est ipsius exempli breuis, & clara explanatio, ceterum in applicatione eiusdem parabolae ad propositum Domini, per ostium (quod nomen negotium aliquod exhibet) recte accipimus iustitiam, vel ipsum Deum. Nam & iustitia, & ipse Deus ostium est oues custodiens, & per quod ad pascendas oues sit accedendum. Iam ostiarius vel intelligendus est ipse Deus aut vt distinctam habeamus personam ab ostio, & Pastore ipse Spiritus sanctus, quomodo intelligunt August. & Theophyl. Ipse enim Spiritus sanctus est, cui a Deo Patre totius ecclesiae suae cura commissa est, qui suis donis hominem instruens, & omnem veritatem edocens, sic demum aperit ei ostium, hoc est dat ei iusta ratione ad pascendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipso exemplo alius est Pater familias, qui est ouium Dominus, alius Pastor, qui a Patre familias praeficitur ouibus, alius ostiarius, qui cognoscens Pastorem liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum signata Deus Pater velut ouium Dominus est intelligendus, Filius Pastor, Spiritus sanctus ostiarius: sic tamen vt per haec non intelliga

Ostium,

Ostiarium

Pastor.

Oues.

mus vnum alium maiorem, vel minorem. Porro per oues prae-
 licè significantur electi, & praeordinati à Deo; ouis est ipsa
 congregatio, & multitudo certo aliquo loco sub vno pastore
 gens. Applicatio ergo exempli hęc est; Qui ad Dei populum
 luri illum pasturus, & rectoris sese ingerit, non accedens iudi-
 cialia, neque per Deum illuc accedens, sed vel per humanam
 cupiditatem glorię, vel per spem commodi tem poralis illicio
 do accedens: is fur est & latro. Fur quidem, quia alienum sibi
 par. Latro, quia animas hominũ impis, & falsis suis doctrinis
 deliter occidit. Qui autẽ recta via ad Dei populum regnandum
 pascendum accedit, videlicet à Deo ad hoc missus, & recta in-
 tentione id suscipiens: is solus vere est pastor ouium. Huic Spiritus
 sanctus, cui veluti ostiario cura ouilis Dominici commissa est, &
 ne cuius fauore nemo recte potest suscipere administrationis
 populi Dei, veluti ostium aperit, cũ docendo eũ & suis donis in-
 doctat ad populum Dei pascendum liberum aditum. Quo acci-
 te mox electi quique, & praeordinati vocẽ eius diuinam, qui
 Dei sunt inclarat audiunt, & agnoscũt, vnde & credunt ei,
 obtemperant: cũ vocem alienorum furum scilicet, & latronum
 qui praua, vanitates, & errores suggerunt horreant, & abominan-
 tur. Ipse autẽ verus pastor proprias oues vocat nominatim, &
 sigillatim singulorũ curam gerens ad bonũ exhortatur, suadetur
 idque blanda, amicaque voce, qua singulos compellans eductur
 ad pascua; dum prouocat vt depositis erroribus, omnique praua
 torpore, in quo nox & tenebrę eos continuerũt ad scripturam
 veritatis inrelligentiã accingũtur, qua mētes eorũ salubriter pasci-
 tur, & pinguescant. Ad quã pascua dum prouocat, nequaquam
 domi otiosus desidet, sed ante eos vadit, exemplo sanctę con-
 ditionis eis præluçens, ac viã, qua illis eundum sit. cõmonstrans
 simul sollicitus, vt eos ab omnibus lapsis, & noxiõrũ incuris
 seruet. Sic autẽ exẽplo præluçens ante eos vadit, vt tamen inueniat
 etiam subinde sua voce illos excitet, & ad sequelã inuitet, ne qui
 errent, aut alicubi hereant: & illi promptẽ illũ sequũtur, quos
 cem eius cognoscant, ament, & approbent peruenturi prouocan-
 tum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & post eam ad vitam
 regni cęlorum pascua. At quoniam non agnoscunt accedunt
 bant vocem alienorũ, qui errorẽs, mundana, aut vana docent
 tales nõ sequuntur, sed abhorrentes eorũ vocem fugiunt ab eis
 luti sibi malè à sibus meruentes, qui tamen etiam suos habent
 ges, hoc est, sectatores, verum non oues Dei, sed laicos, & sus-
 terum aduerrendum prædictam parabolam dictam à Dominũ
 tiffimus contra eos, qui cum se populi Dei Doctores exhibeant
 profitentur: aliena tamen à diuina tradunt doctrinã: vnde &
 ipsa Domini præcipua intentione quadat contra omnes habet

Fur &
Latro.

cos, ad ostendendum eos non intrare per ostium in ouile ouium,
 ac proinde fures esse & latrones.

Hoc proverbium dixit illis Iesus *magis quid. i.* Adagium, vel prover-
 bum, quod propriè est commune aliquod dictum, vel sententia, *magis quid*
 quæ in ore omnium versatur, hic accipitur pro parabola, aut al-
 legoria, quemadmodum & infra Ioann. 16. sicut etiam è contra
 parabolę nomen accipitur pro proverbio. Quoniam ergo in pa-
 rabolis Dominus illis locutus est, per quas illos notare, mi-
 nus erat calumnię ipsorum expositum, illi, vt & alias fere non in-
 tellexerunt quid significarent ea, quæ loquebatur eis. Proinde Do-
 minus explicatius locuturus, & indicaturus quorsum prædictam
 parabolam proposuerit, videlicet vt se ab alijs Iudæorum pleris-
 que doctoribus separaret, subiicit, apertè quidem de se loquens: nõ
 tamen aperte Phariseos & Scribas incessens, vt ne illos nimium
 exasperaret.

Dicit ergo eis iterum Iesus, Amen amen dico vobis, quia ego, &c. Si
 quæ sequuntur diligenter aduerterimus, omnino apparebit Do-
 minum non hic velle explicare se esse illud ostium, per quod dixit
 in parabola non intrare fures, & latrones, intrare vero Pastores
 ouium: sed se iam noua parabola faciente tamen ad prioris para-
 bolę declarationem, vocare ostium ad distinctionem furum & la-
 tronum; ad quorum etiam distinctionem se vocat postea Pasto-
 rem bonum. Nam cum peruersi doctores, & populi duces etiam
 se exhiberent veluti ostia ouium, promittentes illis per se aditum
 ad felicitatem, & salutem, Dominus contra dicit, Ergo, non illi
 qui ante me venerunt, sũm ostium ouium, quod mox repetens de-
 clarat se potius dixisse propter oues quam pastores. Nam declarã-
 do quare se ostium dixerit, subdit: Per me si quis introierit, salua-
 bitur, &c. Saluari vero ouium est, non Pastorum, quorum: quate-
 nus tales sunt, est saluare. Et tamen etiam ex his verbis cõsequitur
 Dominum esse ostium omnium post se Pastorum, cum omnes ta-
 les debeant etiam esse oues. Cum ergo in superiori Parabola de
 ostio facta esset mentio, & Pastore: hinc Dominus occasione desũ-
 mens separandi se ab alijs, primum quidem se ostium esse ostendit,
 non illos, & deinde se Pastorem non illos. Dicit ergo:

Ego sum ostium ouium. i. is per quem oues, habent aditum ad cõ. *Christus*
 fortium populi Dei, accessum ad Patrem, & ad salutem verã, dum
 scilicet in me credunt, meisque præceptis obtemperant. Nemo
 enim, inquit, venit ad Patrem nisi per me. Sequitur.

Omes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones. Et additur apud
 Grecos, quotquot venerunt ante me. Non dicit, quotquot fuerunt
 ante me, sed quotquot venerunt à seipsis scilicet, nõ missi à Deo. No-
 rat autẽ Dominus, qui ante ipsum se Christi nomine populo obtru-
 dit, vt Iudas, & Theudas, aut etiã alios pseudoprophetas, quos ad

magis quid
Adagium
*proverbium**Iudas*
Theudas

sui differentia ostendit non fuisse ostia salutis, sed contra fures & latrones. Vnde, inquit, non audierunt eos oves, quia qui audierunt, non intellexerunt, sed sic ut sese illis omnino addicerent, oves non audierunt. Repetit autem se esse ostium, ut ostendat quare se, non illos esse ostium.

Ego, inquit, sum ostium. Quo scilicet acceditur ad Deum, ad vitam eternam, ad consortium sanctorum. Nam si quis per me, hoc est fidem in me introierit, saluabitur. Et ingredietur, et egredietur pascua inueniet. Quibus verbis Dominus se verè esse ostium declarat ex officio ostij materialis. Officium enim ostij ouilis est tenere oves in ouili conclusas ab aeris iniuria, ab incurso noxiarum bestiarum, ac deinde præbere ouibus exitum ad pascua producturibus, & introitum à pascuis reuertentibus. Ostium ergo est Christus, quia si quis per fidem in illum ingressus fuerit in consortium fidelium, talis & in presenti vita saluus erit à peccatis, à diaboli tentatione, & omnium malorum oppugnatione, Christo ipsam vitam reliquis protegente, & in futura vita translatus in regnum celorum æterna fruatur salute. Idem ingredietur, & egredietur, hoc est, securè conuertetur, & ad omnia quæ voluerit liberè sese conuertet. Hebræis enim hæc est locutio, quo in scripturis peritroiturum, & exitum significari solet omnis actio, cui homo se applicauerit. [Vade in Psalmo dicitur: Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum, id est, in omnibus ad quæ miseris manibus siue domi, siue foris. Sic David scribitur fuisse ingrediens, & egrediens ante filios Israël, hoc est liberè & familiariter coram eis conuersatus.] Porro qui per ostium, quod est Christus ingressus, & egredietur fuerit pascua inueniet illa scilicet de quibus prolusè dicitur 34. In pascuis, inquit Dominus, vberimis pascam eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascua earum, &c. In hac enim vitæ inueniet pascua diuinæ doctrinæ, sacrosancti corporis, & sanguinis Domini, atque consolationis internæ; ita ut in nullo vnquam defectum patiatur, in futura verò vberissima illa pascua ex diuina contemplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cogitare potest.

Fur, inquit, non venit nisi ut furetur, & furto ablatum mactet, & perdat. Quo parabolice significat Plendoprophetas, falsoque doctores hoc agere, vt oves alieni Domini sibi auferant ad propriam commodum: quod dum fit easdem mactant prauis suis doctrinis occidendo in anima, & tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas præcipitando. Contra quos de se dicit, Ego veni ut oves me sequentes vitam habeant in presenti per gratiam, & ab omni vultu contemplantur in futuro per diuini vultus contemplationem per quam non vitam tantum habebunt, sed etiam beatam vitam, & ab omni miseria liberam. Sic fere August. & Chryl. Potest etiam

Ingrēdi et egredi.

men & sic intelligi, Ego veni vt oves morbida, & mortua vitam habeant, & accepta vita etiam abundantius habeant faginata scilicet omni virtutum genere: & per quotidianum profectum magis ac magis semper abundantes, quomodo Paulus adimonet Thessalonenses, quo sic ambulent, vt abundantius magis.

Ego sum pastor bonus, &c. Postquam se esse ostium asseruit, & ostendit, iam etià occasione eius, quod dixit: ego veni vt vitam habeat, pastorem se esse & asserit, & ostendit; nec Pastorem tantum, sed bonum Pastorem, ad differentiam mercenariorum, qui & ipsi Pastores dicuntur: sed non sunt boni Pastores, à quibus iam se separari; sicut mox supra separauit à furibus, & latronibus. Sicut ergo supra exemplo vulgari parabolice significauit indicia pastoris mystici, & eorū qui in ouili Dei fures sunt, & latrones: ista nunc ostendit se non tantum Pastorem esse, sed bonum etiam esse Pastorem, exemplo vtitur vulgari, quod continet diuersas condiciones Pastoris boni, & mercenarij. Quo exemplo indicat parabolice quomodo in rebus diuinis Pastor bonus à mercenario Pastore possit dignosci. Primum ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literam explicare, vt sic melius intelligamus quomodo applicandum sit intentioni Domini. Bonus inquit ouium pastor, cum opus est, etiam animam suam dat, hoc est, vitam suam exponit periculo, & se occidit patitur pro ouibus suis saluandis, pugnans pro eis, contra irruentes latrones & lupos. Mercenarius autem qui scilicet mercede conductus pascit alienas oves, & hoc est, (nam coniunctio & ponitur hic expositiue) qui non est talis ouium Pastor, vt eius sint propriæ oves, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret: tamen si ingruat vitæ periculum, hoc est, si viderit lupo venientem, magis pro se quam pro ouibus sollicitus mox relinquit oves, ac fuga vitæ suæ consulit: vnde fit vt ouibus inermibus defensore destitutus lupo oves rapiat, & dispergat. Causa autem quia mercenarius fugiat est, quia mercenarius est, hoc est, quia sui compendij gratia gregem pascendum suscepit, nec pertinet ad eum de ouibus, pro nec est illi cura de ouibus. Hæc est exempli ad literam explanatio, quod quæritur ad alteram eius partem, de Pastore scilicet bono pertinet, Dominus postea sibi accommodat, dū hinc ostendit se esse bonum Pastorem, quia animam suam pro ouibus daturus erat. Altera vero parte, quæ est de mercenario, vniuersimile est eū norasse Scribas, Pharisæos, Sacerdotes, qui auaritie dediti, gregem Dei non tanquam suum, sed tanquam alienum pascebant, commodi tantum sui, & lucri gratia, detestantes venire in periculum pro salute ouium, vt pro illis sese opponerent omnibus illis, qui quoquo modo oves perdere studerent, siue mala doctrina, siue alia ratione. Et simul hæc Parabola docere voluit Dominus quibus indicijs verus Evangelicus Pastor à mercenario pos-

Boni Pastoris conditiones Mercenarij item conditiones

*Furum
& merce
nariorū
differētia*

possit discerni, sicut priori docuit, quibus Indicijs fur dignoscatur a pastore. Non enim iidem sunt fur vel latro in oculis Domini, & mercenarius. Nam fures quidem & latrones sunt hæretici, & perversi doprophetae, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarius verò veritatem rectè docent, & in rebus tranquillis gregem Domini rectè gubernare videntur, & ingressi sunt per ostium, qui legitime secundum canonum constitutiones pastorem eorum susceperunt, sic ut ab hominibus non possint redargui, & vocem eorum audiunt oves, quas ad pascua frequenter educunt, nihil a vero Pastore differre videntur, nisi cum periculis ingratibus declarant se proprii commodi rationem habere, non saluti ovium. Et quidem Pharisei, ac Scribæ fures esse notantur, quatenus populum à Christo auocabant, mercenarij quatenus quæ leguntur docebant, sed proprium cōmodum magis quàm Dei quærentes gloriam. Fugit autem mercenarius, & dimittit oves adueniente lupo; non solum à quando corporaliter oves relinquit, sed etiam quando per timorem alicuius periculi silet, nec se periculo opponit. Lupo est, qui vel præva doctrina oves corrumpere studet, vel in exemplo eas, quantum in se est corrumpit, vel scilicet, & perditione insurgit contra oves. Quod vero ad oves attinet, quas parabola significat rapti à lupo, dicendum mercenario fugiente hoc frequenter, ut verè Dei oves ad tēpus à lupo rapiantur, & in eas res pertrahantur; ac deinde vt multi, qui videbantur esse Dei oves perpetuo in errore detineantur. Postremum etiam verè Dei oves à lupo rapiuntur, & disperguntur, dum destitutæ patrono vni externis malis afficiuntur. Pertinet autem hæc parabola non tantum ad instructionem Pastorum Ecclesiasticorum, sed etiam ad Pastorum secularium, hoc est iudicum.

Ego sum Pastor bonus, & cognosco oves meas. Cum prius bonum se esse Pastorem asseruisset, & ad id probandum parabolam addidisset boni Pastoris, & mercenarij discrimen continentem, & iam idem illud repetit, vt ex prædictis parabolis se verum, & bonum Pastorem declararet. Cum enim supra duas præmisit parabolæ, quarum priore Pastor dignoscitur à fure, posteriore vero bonus Pastor à mercenario: ex utraque parabola se Dominus ostendit & Pastorem esse, & Pastorem bonum. Nam ex priore parabola demonstrat se Pastorem esse cum dicit; Cognosco oves meas, & cognosco me meæ. In illa enim dictum erat de pastore, proprias oves vocat nominatim, &c. Ex secunda vero parabola ostendit se esse bonum Pastorem cum dicit, & animam meam pono pro ovibus meis. Nam in secunda dictum erat, bonus pastor animam suam pro ovibus suis. Porro illud quod inter duas has partes inferuntur, nempe *sicut novit me Pater. & ego agnosco Patrem;* non est vt nova sententiâ à superioribus separandum, sed sic cum illis

coniungendum, vt altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oves meas, & vicissim illæ me cognoscunt, sicut novit me Pater, & vicissim ergo cognosco Patrem. Et alibi enim Dominus apud Ioannem suum cum electis commercium cōparat suo cum Patre consortio; Sicut misit me vivēs Pater & ego vivo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse vivet propter me. In quibus tamen collationibus intelligendum est semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia æqualiter, quomodo & in præsentī loco. Non enim tam perfectè nos novimus Christum, quam ipse Patrem: sed sicut esse inter Patrem & filium mutuam cognitionem, ita & inter Christum Pastorem, & oves eius: & qualis est inter Patrem & filium cognitio, talis & inter Christum Pastorem & oves eius. [Cognoscit enim Pater filium, quia illum pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat, & approbat; sic & Christus oves suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno qui sint à Patre prædestinati, & eosdem amando sollicitè curat quæ ad eorum salutem pertinent. Cognoscit filius Patrem, quia illum pro Patre suo agnoscit, & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oves Christum Pastorem agnoscunt, quia agnoscunt illum vnum datum hominibus esse Pastorem; per quem solum sit spes salutis, & rursum, omnia sua ad illum tanquam boni omnis auctorem referunt omnia illi accepta ferentes.] Itaque per hanc similitudinem significatur non vulgarem esse cognitionem qua ipse Christus cognoscit oves suas, & vicissim cognoscitur ab eis, sed cognitionem affectivam, quæ amorem in se includit. Sicut autem Dominus hac similitudine conditionem Pastoris in prima parabola indicatam ostendit non simpliciter, sed excellenter sibi competere; ita & conditionem boni pastoris in secunda parabola indicatam excellenter sibi convenire ostendit cum dicit: *Et animam meam pono pro ovibus meis.* Plus enim est ponere animam quam dare: quia vt patet ex sequenti declaratione Domini: nemo propriè ponere dicens est animam suam, nisi qui eam habet in sua potestate, & manu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est deponere animam suam: quia sicut ille seipsum vltro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus seipsum si voluisset, liberare potuisset: ita cum voluit, spiritum suum emisit: potestatem habens illum vel emittendi prius, vel diutius retinēdi. Alij vero qui seipsum occidendos etiã sponte tradunt, aut qui se se ipsi interficiunt: non ponunt animas suas, sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum sit potestate effugere gladium, & mortem: non tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere.

Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. Ne quæ de ovibus suis dixerat tantum illis convenire putarentur, qui tum in illum credi-

Lupo.

Ioan. 6.

*Pater
& Animam
suam.*

540 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant; ideo falsam
nionem eximens subiecit, *Et alias oves habeo*, loquens de pre-
stinatis inter Gentes, quos & oves vocat, & se habere dici, quod
secundū Patris prædeterminationē oves erant, eosque habebat. *Et*
autem oves dicit non esse ex hoc ovili, quia non erant ex con-
gatione fidelium, qui erant apud Iudæos.

Et illas, inquit, oportet, secundū Patris præscriptum me per Ap-
stolos scilicet meos adducere ad consortium fidelium, ad veritatem
& unitatem fidei.

Et fiet, ex duobus scilicet populis Iudaico, & Gentili omnium
le, vel ut est Græcè vnus grex, fietque simul omnium, vnus Pastor,
cum modo non sit vnus omnium Pastor, quamdiu ille adhuc de
peris suo caret pastore, aut alienos pastores sequuntur, aut
tius dissipatores.

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam. Duo
sequentibus declarat videlicet & quam gratum sit Patri, quod po-
nat animam suam pro quibus, & quare dicat se ponere animam
am, nempe quod illam habeat in sua potestate. Cum autem Pater
filium ab æterno dilexerit, nec possit temporale causa esse atque
difficultas nonnulla est circa hæc verba, Propterea me diligit
ter, &c. At quomodo filius aliquis sciens se Patri à pueritia sub-
atque etiam nunc esse charissimum, rectè ac verè dicere potest,
Propterea me diligit Pater quia opus hoc perfecti, non quasi signi-
ficare volens iam Patris erga se dilectionē incipere, cum sciat verè
cè se semper à Patre fuisse dilectum: sed quia in opere illo precib-
rem rationem amoris, & complacentiæ Patri se præbere novit,
propter quam sibi in eo placeat: sic & propositus sermo
est accipiendus. Quasi dicat filius Patris Christus (loquens
autem secundum suam humanitatem) In hoc erga me precib-
rem rationem amoris & complacentiæ habet Pater, vel hoc
in me summè placet, & ex ea parte me habet gratissimum, quod
sic ei in amore, & dilectione erga homines consentiam, ut etiam
mori precis velim. Dispensatorio ergo hoc sermone Dominus de
se tanquam homine loquens significat se diligi à Patre eo quod
nos diligit: innuens proinde magnam esse Patris erga nos dilectio-
nem, ut qui propter nos suum diligit filium. Porro cum sequitur,
Ut iterum sumam eam, coniunctio, ut, cōsecutiue videtur accipi,
dicat conditionem, & eueniunt eius quod dicitur in hunc sensum
Ponam quidem animam meam, sed ita, ut iterum eam suam. Con-
terum ad declarationē eius quod dixit, Ego pono animam meam
subiungit. *Nemo tollit à eam me*, supple inuito & nolente. Vnde
quitur, *sed ego pono*, id est, ponam eam à meipso, hoc est, spontaneè,
& vltro. Quod paruit quando omnibus consummatis, quando v-

dit cum magno voce Spiritum suum tradens in manus Patris ex-
piravit. Quod autē dixit de ponenda anima sua magis adhuc pro-
sequitur, ut & suam potentiam, & suam erga nos charitatem no-
bis inculcaret, & commendaret.

Potestatem, inquit, *habeo ponendi eam. Et potestatem habeo iterum
sumendi eam.* Quam duplicem potestatem nemo habere potuit, ni-
si qui simul Deus esset, & homo. Hominis enim est animam habe-
re, sed solius Dei eam ponere, & positā assumere. Vnde patet Do-
minum hic peculiari ratione dicere se ponere animam suam: cum
alioqui secundum phrasim Hebraicam in scripturis ponere animā
omnibus cōueniat hominibus, & sit idem quod mori. Itaque om-
nes etiam homines habent potestatem ponēdi animam, imo om-
nes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de se singu-
lariter dicit potestatem habere ponendi animam: quia ipse solus
eam emittere potuit, quando voluit, habens in potestate sua non
solum causam mortis, quam & nos habemus, sed etiam mortem
quam nos non habemus. Porro quo magis intelligamus etiā Pa-
tris erga nos dilectionem, & non temere quis putet Christum po-
siturum suam animam subiecit.

Hoc præceptum accepi à Patre meo, hoc est, id nequaquam ex me-
ipso sum facturus, sed Pater hoc mihi quatenus homini præcep-
pit, ut scilicet ponam animam meam pro salute mundi & iterum
sumam eam. Cum autem hæc prolocutus esset Iesus noua, & in-
audita, ac longe suprā vulgarem hominum sensum, rursus in po-
pulo variatum est sententiis. Plerique enim dicebant, quod iam
& ante non semel dixerunt, si quando probeat illorum secreta
consilia, aut si quid suprā hominum captum loqueretur: Dæmo-
nium habet, & insanit, carent enim sensu communi, quæ loqui-
tur, quid igitur hunc iuuat audire? Rursus alij ex ipsis verbis, ex
quibus illi iudicabant Dominum insanire contrarium colligunt:
ut semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis, atque elec-
tis occasio ædificationis. Hæc inquirunt, verba manifestè arguunt
eum, qui ea loquutus est, non agitari dæmonio. Sapiunt enim vir-
tutem diuinam, & raram quandam præ se ferunt prudentiam om-
nibus aptè sibi coherentibus, & apertis rationibus confirmatis.
Et addunt;

Nanquid potest dæmonium cæcorum oculos aperire? Quasi dicant,
Si non luadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Dicis enim
astipulantur facta, & qualis est oratio, talia sunt facta. Loquitur
excedentia sensum humanum, sed idem facit excedentia virtutem
humanam, imò & dæmoniacam.

Mittuntur Septuaginta Discipuli, & redeunt.

ROSTRUM autem designauit Dominus & alios septuaginta ad uos. & misit illos binos ante faciem suam in uenens ciuitatem & locum quod erat ipse uenturus. Dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios ad uos.

A. 9. 55.

A. 10. 55.

B. 6. 55.

sem suam. Ite, ecce ego mitto uos sicuti agnos inter lupos. Nolite portare sacculum neque peram, neque calceamenta, & neminem per uiam salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, primum dicitis: Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra, sin autem ad uos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bebentes que apud illos sunt: dignus est enim operarius mercedem suam. Nolite tranire de domo in domum. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & susceperint uos, manducate que a pponuntur uobis, & curate infirmos qui in illa sunt. & dicit illis: Appropinquauit in uentum gnus Dei. In quacumque uero autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint uos, exeuntes in plateas eius, dicitis: Etiam puluerem, qui adhibetur nobis de ciuitate uestra, extergimus in uos: tamen hoc feceritis propter ciuitatem regni Dei. Dico uobis, quia Sodomis in die illa reuulsi eritis, quam illi ciuitati. Vae tibi Chorozaim, & tibi Betsaida: quoniam in Tyro & Sydone facte & fuissent uirtutes que facte sunt in uobis, & in uulcibus & cinere sedentes poeniterent. Verum amen Tyra & Sidon non facta erit in iudicio, qua uobis. Et tu Capharnaum usque ad caelum exaltata, usque ad infernum demergeris. Qui uos audit, me audit: & qui me spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Qui sunt autem septuaginta duo cum gaudio discentes: Domine etiam dum subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbitis satana[m] sicuti iugum de caelo cadentem. Ecce dedi uobis potestatem calcadi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici. & nihil uobis nocebit. Uerumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus uobis subiiciuntur. Gaudete uero in spiritu sancto. & dixit: Confiteor tibi pater Domine caeli & terra, quod abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et nemo scit quis filius sit patris nisi pater: quis sit pater nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui uident que uos uidetis. Dico enim uobis, quod multi prophetae & reges uoluerunt uidere que uos uidetis, & non uiderunt: & audire que audistis, & non audierunt.

A. 11. 47.

A. 21. 47.

A. 13. 51.

Post haec autem designauit Dominus & alios, &c. Cum iam Dominus multos sibi delegisset discipulos, qui ex frequenter secum conuersatione Euangelio praedicando pro repositis exigentia apti effecti: cum que iam tempus lae passionis appeteret, ut non liceret diu Iudeorum ciuitates inuisere, & perambulare: auctiorum numerum discipulorum, quos ante se mitteret, delegit; per quos

Euangelij praedicatio in omnes Iudeas, & vicinarum regionum ciuitates perueniret. Et quemadmodum in principio sui regni, & praedicationis 12. elegit, ueluti 12. Principes & Patres duodecim tribuum Israel: ita regno suo incrementi 70. uel 72. delegit alios (nam latinorum libri etiam antiquissimi omnes habent fuisse 72. Graecorum uero 70. tantum) ueluti 70. populi Israelitici Senatores quorum opera uiteretur ad mutationem Moysi, regni sui speciem, ac maiestatem hae ratione declarans. Porro sicut duplex hic ordo discipulorum suas habet in veteri testamento praecedentes figuras: ita ipse operum erant, & exemplar quoddam duplicis ordinis in Ecclesia Christi instituendi; nimirum ordinis Episcoporum, & minorum Sacerdotum: quemadmodum id ab initio semper Ecclesiastici Patres intellexerunt. Porro quaecumque Lucas hic commemorat Dominum fecisse circa hos 70. eisque dixisse, uel praecipisse usque ad illum locum uae tibi Chorozaim: habita sunt in Cap. Concordiae 55. in missionibus. 1. Apostolorum, proinde eorum intelligentia & rationes ibi sunt requirendae. Hoc tantum hic proprium habet Lucas, quod istis mandatum commemoret, ut neminem per uiam salutarent, quantum dubitandum non sit istud etiam 12. Apostolis dictum fuisse. Hoc autem praepcepto non penitus omnem salutationem suis prohibere uoluit: sed hyperbolicus est sermo, quo suis sedulitate, & celeritate in inuito opere commendauit; innuens omnem uanam conuersionem, quae salutationem consequi solet, in uia esse fugiendam, omnesq; itineris moras ac occasiones distractionis spiritus a cogitatione eorum, quae eis demandata erant esse amputandas. Iam quae ab illo loco uae tibi Chorozaim habentur usque ad illud: Qui uos audit, &c. habita sunt superius ex Matt. cap. 11. in cap. Concord. 47. Quod sequitur: Qui uos audit, &c. simile etiam Apostolis dictum fuit in eorum missione, ut uidere est in cap. Matt. 10 & cap. Concord. 55 circa finem. Et ibi dictum legimus: Qui recipit uos, me recipit. & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Quo etiam contrarium significatum est, quod hic aperte ponitur. Qui uos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui me misit. Hoc tantum interest inter hunc Lucam & illud Matthaei locum, quod ibi dicatur: Qui uos recipit (quod de receptione in hospitium propter ea, quae sequuntur, uideret accipiendum) hic uero dicitur: Qui uos audit, id est, qui uestrae doctrinae credidit, uestrisq; praepceptis obtemperat, quae meo nomine inuenitis. Reuersi sunt autem septuaginta a dno cum gaudio, &c. Reuersi 70. ad Dominum, narrantesque ei quae fecerant, cum gaudio dicebant. Domine non tantum morbi pelluntur per nos, sed etiam daemonia subiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum super ea. Dixit enim Dominus his cum mitterentur tantum illud: Infirmos, qui in domo sunt, curate, nec aperte dederat eis potestatem super daemonia, quemadmodum dederat 12. Apostolis. Prinde gaudentes narrant non tantum morbo

Septuaginta electio.

morbos curatos, sed etiam demones expulsos. Et quidem verbum fecerit quod ad Dominum in quo missi fuerant, reuerſi sunt, que renunciauerint quæ gesserant, & miraculorum virtutibus tribuerint dicentes in nomine tuo: verum humani cuiusdam sensus, & imperfectionis erat, quod suum gaudium declarauerunt magis de cæctis dæmonijs, quam de profectu & fide auditorum, qua magis erat gaudendum, quodque in seipsis haberent aliquam complacentiam ob id quod sibi dæmonia subijcerentur. Dominus enim subijcitur nobis, Dominus autem ait illis;

Videbam Sathanam sicut fulgur de celo cadentem. Gre. Quærentia cum varie intelligatur, præstat eam accipere in sensu quæ quidam sequuntur, cuius & Theoph. meminit, secundum quæ intelligitur non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit & quæ hinc caliginosum ætæm propter suam superbiam: sed ea ruina, quæ verbo Dei incarnato deijci cæpit à sua potentia, tyrannide, & gloria, quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo: minus discipulis dæmonium deiectionem admirantibus nequam rem nouam admirarentur, & vt causam huius subiectionis intelligerent, responderit, se iam olim vidisse principem dæmonum, qui illos fortes reddebat, cecidisse, perdita, quam habebat, testate, atque ob id fieri vt & illi facile vincantur. Secundum sensum si illud, è celo, iungatur cum participio cadentem, significetur Sathanas è celo cadens: per cælum intelligenda enim situdo, potentia, & gloria, quam habuit antequam Deus assumpto corpore in terris versaretur, cum pro Deo passim dæmonum idolis coleretur, & per vitia hominibus dominaretur, & ob id à dæmonijs omnia loca plena essent. Alioqui illud è celo conueniã potest cum fulgur, vt sit sensus, postquam assumpsi humanæ uaturam videbam Sathanam cadentem sicut fulgur cadit è celo. Vfus est autem Dominus fulguris exemplo, vt significaret uoluntatem lapsus illius, quodque à summa celsitudine subito sic factus, vt fere euauerit. Potest & sic intelligi, & fortè conuenientius, Ne putetis vos mihi rem nouam, & incognitam narrare. Videbam enim cum vos emisi ad prædicandum Euangelium mandauit ruitas esse Sathanæ vires, imò quò n dæmonia eijceretis ipsæ uobis aderant, ac videbam, quod non uideratis Sathanam ipsum fulguris ritu cadere, viresque eius euanescere. Hic enim conuenit verbo præteriti imperfecti videbam. Nam secundum alios sensus magis dicendum erat, vidi. Porro Dominus potestatem eijcendi demones, de qua illi gaudebant, non solum confirmat sed etiam augens, subijcit:

Ecce dedi, vel vt habent Græci didimus in hoc est, do uobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omni virtutum fortitudinẽ, & potentiam in inimici scilicet diaboli, & nihil uobis

rebit. In quibus uerbis ad literam per serpentes, & scorpiones intelligenda sunt ipsa venenata animalia hominibus maxime inimica, nota, & metuenda, quæ diabolo aptè cõiungit: ut quod & ipse uenenosus & inimicissimus sit humano generi, tum quod per illa animalia hominibus nocere studeat, per cuius item deceptionem factum est, ut illa animalia iam sint hominibus inimica, & nocua, cum nihil homini ab illis periculi fuisset, si in integritate præstitisset. Vnde Dominus dicens supra serpentes & scorpiones, & omnem uirtutem inimici: significat etiam serpentes & scorpiones esse uirtutem inimici, utpote per quos propter peccatum diabolus hominibus præualet, & nocet.

Ueniamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus uobis subijciuntur. Postquam suis Dominus potentiam, de qua gaudebant, confirmasset, & auxisset: tum demum opportunè eorum lætitiã, quæ inanem sapiebat gloriã moderari, & temperare studuit. Ne gaudeatis, inquit, quod spiritus uobis subijciuntur. Gaudendum enim illis fuerat quod subijcerentur spiritus nomini Iesu ad gloriã Dei, & hominum utilitatem. Deinde noluit Dominus simpliciter hoc eorum gaudium excludere, sed ab illo ad gaudium maius, perfectius, & iustius uoluit erigere, ut sit sensus. Nõ tam in eo gaudeatis, quod spiritus uobis subijciuntur, quam quod nomina uestra scripta sunt in cælis. Porro nomina aliquorum scripta esse in cælis, non est aliud quam illos haberi apud Deum in numero iustorum, & eorum quibus cælestia regna sunt parata, hoc est, ut Paulus dicit esse ciues sanctorum & domesticus Dei. Id est locutio huiusmodi desumpta à consuetudine humana, qua aliquorum nomina ascribi solent ciuibus, dum ciuitate donabantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inscribere solebant. Sic ergo scriptura Dei est annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde tones in scripturis sit mentio de libro uite, vel uiuentium, qui nihil est aliud quam notitia Dei, qua nouit ordinatos a se ad uitam æternam.

In ipsa hora exultauit in spiritu sancto. Postquam discipulos de subiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit, qua in re potissimum gaudere debeam, commode etiam ipse cum gaudentibus, discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili. Nã illi quidem humano affectu gaudebant placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus uero spirituali gaudio gauisus est, non ob id quod demones suo nomini subijcerentur, unde nomini eius multum accessit gloria: sed quod Dei benignitate ueritatis cognitio discipulis insistentibus reuelata esset, quod fere aliud non erat, quam gloriari, & gaudere, quod nomina eorum scripta essent in cælis. Exultauit, inquit, in spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctum, qui habitans in Christo homine ad actualem hanc exultationem eum commouit. Græcè tamen non est præpositio in, nec adiectiuum, sancto,

*Serpentes
& Scorpiones.*

*Nomina
scripta in
cælis quid*

sed tanrum exultauit Spiritu, vt seipus esse possit, Exultauit in spiritu suo, & animo, ad differentiam exultationis corporalis. Vnde nostra litera accipi potest, vt significetur cum exultasse in animo & Spiritu suo, qui est sanctus. Carterum hæc gratiarum actio facta simul cum illis sequentibus. Omnia mihi tradita sunt, & cetera, & exposita sunt supra in cap. Conc. 47. ex Matth. cap. 11. Vero postea sequuntur. Beati oculi, qui vident quæ vos videtis. Habita sunt in Matth. cap. 13. in cap. Concord. 51.

Proponitur parabola de Samaritano.

LUC. 10. CAP. LXXXI.

Ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, dicens: Magister, quid sciendo vitam æternam habebis? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mentis tuae.

proximum tuum sicut teipsum. Dixit ergo illi: Recte respondisti, habes & vides. Ille autem volens iustificare seipsum dixit ad Iesum: Quis est meus proximus? Suscipiens autem Iesus dixit: Homo quidam debebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam poliauerunt eum, & plagis impositis abierunt, semiuuo relicto. Invenit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illi, perteriusit. Similiter & Levita cum esset secus locum, & videret eum, transtulit. Samaritanus autem quiaam iter faciens venit secus eum, & videns eum, misericordie motus est: et approprians alligavit vulnera eius, infundens oleum et vinum: & imponens illum in iumentum suum, in stabulum. & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dicit stabulario, et ait: Curam illius habe, & quodcumque supererogaverim ego quam rediero, reddam tibi. Quis horum triū videtur tibi proximum fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans eum. &c. Hæc parabola contigit populo præsentem, & verisimiliter in synagoga multis doctoribus sedentibus, & Domino cum eis disputante. Surrexit, dicitur enim: Ecce quidam legisperitus surrexit. Hæc legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æternæ & regno celorum differentem, adjit Dominum: non descendens de animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responsum forte aliquid legi contrarium diciturus esset ad vitam æternam prædicabat consequendam, expediens, an aliquid minus dicitur

esset, quam ipsemet ex intima legis cognitione intellexerat ad vitam æternam quam maximè expedire, & sufficere. Porro quoniam hic scriba Dominum tentando interrogavit, & de lege tentavit commodè. Dominus ipsum ad legem remittit, & conatum illius repellendam ostendit se legi non esse contrarium, & simul illum arguens, quod illud ab alio inter rogaret, quod ab ipso alii diceret deberet utrac proinde notans illum interrogatè vel nescire, quod scire ex nominis professione tenebatur, vel non simplici, sed subdolo animo interrogare, quod sciret. In lege, inquit, quid scriptum est? Quomodo tu legis in ea scriptum esse, qui legis doctor appellas. q.d. Non est quod existimes alia te auditurum ex me, quæ in lege continentur, quæ cum scire tenearis mirum est te interrogare quasi nescias.

Ille respondens dixit: diliges Dominum Deum tuum ex toto, &c. Hoc Charitatis præceptum accipiendum vt generale mandatum non internam tantum & actualem præcipiens dilectionem, sed etiam habitualè & actualem præcipiens dilectionem, sicut & secundum dilectionis præceptum, vale præcipi. Quod sequitur, patet, quia Dominus in istis duobus præceptis dicit numerum. comprehendit totam legem, & Prophetas, hoc est omnia alia præcepta. Nam, vt probat D. Bernardus ubique in scripturis dilectionis affectus, quam charitatis operis. Cum enim Dominus dixisset, dilige inimicos vestros, mox velut indicare volens quomodo sint diligendi, inserit de operibus, Bene facite his, qui oderunt vos. Sic ergo non impletur hoc præceptum in affectu impletur autem in habitu, & externa operatione, cum homo in omni operatione sua retinet habituales dilectionem: quod tunc fit, cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium. Quod autem totalitas illa de qua in præcepto, accipi debeat vulgari modo, quo dicimus aliquem totum esse in studiis, quia scilicet præcipua eius occupatio, & cogitatio est in studiis, nec aliud quid præter studia magnopere amat, & curat, solis studiis intinè afficitur, reliquis vero frigidè, & obiter: patet ex innotis scripturis, quibus dicuntur aliqui sancti fecisse aliquid ex toto corde, & tota anima. De David enim Dominus loquens ad Ieroboam, ait: Non fuiti sicut servus meus David, qui custodiuit manum meam, & secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum erat in conspectu meo. Ecce Dominus ipse dicit Davidem, qui tantum aliquando graviter etiam peccauerat in toto corde se secutus esse Deo aliquè diligere ipsum in toto corde, sequi illum in toto corde. Et idè David non veretur ad Deum dicere, In toto corde meo secutus sum te, & similia multa occurrit passim in scripturis: quæ qui diligunt, facile etià intelligit quomodo præcipiatur Deus diligenti ex toto corde, & quomodo quod præceptum est impleri possit.

Ex toto corde ex tota anima.

Cæterum pro explicatione, & distinctione quatuor illarum partium, quæ in hoc præcepto ponuntur, ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua: variis modis dicuntur à varijs. Pròinde cum ex tanta varietate nihil aliud possit haberi magis videndum quid scripturis sit conformiter quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiose allegandum harum partium distinctiones: sed siue tres siue quatuor partes ponantur in hoc præcepto idem semper significari: nec ad per plures partes, quam si solum dictum esset diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non maioris explicationis gratia adiecta videntur: ut quod factum est in illo ex toto corde reliqua includuntur, patet quia in scripturis aliquando illud solum ponitur, aliquando additur secundum nempe ex tota anima, aliquando vero etiam tertium, ex tota fortitudine tua: cum tamen semper idem Scriptura velis significari. Nam vt supra citatum est, Dauid dicitur in toto corde secundum minimum, Iosias vero ex toto corde, anima, & virtute: cum nihil minus voluerit significare Scriptura de Dauid, quam de Iosia. Quæ in hoc etiam dilectionis præcepto ad illud ex toto corde sunt emphaticis, & declarationis causa addita sunt nunc duo, nempe Cordis enim nomine, & affectus, & intellectus includitur, hoc de ad illius explicationem additur ex anima, & ex mète: quod illud affectum significat, istud intellectum. Vnde apud Marcum mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicitur quis aliquid facere, nec ille est pro virili faciat, vnde ad illius explicationis gratia, & ex tota fortitudine tua.

Secundum charitatis præceptum generale vale.

Modus dilectionis proximi.

Et proximum tuum sicut teipsum. Sicut in primo præcepto præcipiuntur, scilicet diligere Deum, & modus diligendi est ex toto corde: ita in hoc præcepto duo etiam præcipiuntur: nempe dilectio proximi, & modus dilectionis sicut teipsum. Modus autem non dicitur diliges proximum tuum quantum teipsum quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est ordinem charitatem) habet vt plus me, quam proximum diligas. Dicitur, sicut teipsum, hoc est eo modo, quo teipsum diligis. Ceterum ergo quod hic præsupponatur dilectio propria, naturalis, & modus hoc est dilectio propria talis, qua quis seipsum diligat: ralius sic, vt velit sibi bonum, nolit sibi malum: velit aliorum benefacere, nolit alios sibi malefacere. Hic ergo est etiam modus ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum: scilicet etiam illi velimus bona obuenire, mala nolimus, in opere, & loco opportunius illi studeamus benefacere, semper ueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo præceptum est intelligendum patet ex eo quod Dominus hoc præceptum

sic alijs verbis explicauit: Omnia quæcunque vultis, vt faciant vobis homines ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi præceptum, patet ex eo quod subiungit, hæc est enim lex & Prophetarum, quod Matth. 22. dicit de duobus istis dilectionis præceptis, & Paulus ad Rom. 13. de præcepto dilectionis proximi. Qui, inquit, diligit proximum legem implet, & plenitudo legis est dilectio. Porro quemadmodum in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum diliges accipiendum, non tantum vt actuale, vel habituale voluntatis affectionem designet: sed vt etiam comprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibenda, vt satis manifestum est ex parabola, quam Dominus subiungit, qua docet quomodo proximus sit diligendus. Quid autem per proximum sit intelligendum, & ex parabola patebit, & prius prolixè dictum est in cap. Concl. 40.

Dixitq; illi rectè respondisti, hoc fac & viues. Approbat primum Dominus eius responsonem dicens. Rectè respondisti. Nam vt postea dicit in duobus illis mandatis vniuersa lex pendet & Prophetarum, deinde ad id, quod rectè dictum erat, etiam faciendum hortatur dicens, hoc fac, & viues q. d. Non satis tibi esse putes quod quid sit optimum, scias præ alijs, sed hoc quod optimè respondisti etiam opere adimple, & viues vita æterna, de qua quesuisti: quæ hic quidem incipit per gratiam, & perficitur per futuram gloriam.

Ite autem volens iustificare seipsum dixit ad Iesum. Communitè istud ab omnibus intelligitur in malum, idq; rectius. Nam postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis, vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Itaque hic iustificare pro declarare, & ostendere iustum accipitur. Quemadmodum enim superiori responsonem se declarauerat doctum Domino approbante eius responsonem: ita iam se voluit monstrare etiam iustum. Et quis est, inquit, meus proximus? Voluit enim hac interrogatione declarare se sollicitum esse de legis diuinæ intelligentia, quod est iustorum. Sicut enim inter Iudæorum peritos apparuit fuisse controuersiam de primis & maximè necessarijs mandatis: ita etiam quis proximi nomine esset intelligendus: Vnde per interrogationem eius de quo questio: erat apud Iudæos voluit sibi probitatis nomen iste Scriba comparare: vt qui assidue versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset sollicitus.

Suspiciens autem Iesus dixit: Homo quidam descendebat. &c. Verbum suscipiens (sic enim legendum non suspiciens constat ex Greco *υπολαμβανει*) hic positum est pro excipiens, & succedens in vicem respondendi. Significatur enim Dominum suscepisse propositam questionem, & ad eam respondere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse, ad differentiam eius quod Do-

550 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.

minus in prima fecit interrogatione, quando non suscepit questionem ad respondendum, sed eandem in interrogatum reiecit. Cum autem certum sit Dominum hac parabola in genere docere voluisse, quis pro proximo habendus sit: oportet ostendere modo proposito Domini deseruiat, & ad propositam legissimam questionem respondeat. Itaque quoniam Pharisei & Scribae proximi nomine interpretabantur fere significati sunt gemis homines, aut qui eis benefecerent, ita ut huic legi adderent, Quod habebis inimicum tuum: hinc Dominus hac parabola intendit

Proximi nomine quis intel ligatur.

proximum non concludi Iudaicis terminis, sed vnumquemque hominem sub hac appellatione comprehendendum. Non tamen de mino curae fuit simpliciter tantum respondere ad propositam questionem, & ei satisfacere: sed accepta occasione pro more praedocere voluit, quam quaerebatur. Quoniam enim Iudaei de regione, & pietate gloriabantur, ac Samaritanos velut irreligiosos abominabantur, nec ut proximos habebant: hac parabola intendit etiam ad reprimendum Iudaeorum saltum notare voluit, illosque Iudaeis & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obligatione esse inferiores: cum inuentus sit Samaritanus illi misericordiam exhibuisse, quem hi, qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebant, Sacerdos scilicet, & Leuita praeterierant, indicans etiam veram pietatem, & religionem magis consistere in subleuatione miserorum, quam in extremis ceremoniis, quibus sibi placebant Sacerdotes, & Leuitae. Rursum quoniam Scribae magis studebant intelligere, quam seruare legem, cuius de dictionibus disputantes: Dominus hoc exemplo proposito docere voluit non tantum quis proximus habendus, sed & quomodo sit diligendus, vnde concludens ad imitationem pronocitans, Tu fac similiter. Primo ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserum, & miseratione dignum, locumque uenientem calamitati eius obseruans:

Homo, inquit, quidam descendebat ab Hierosolymis in Iericho. Ierusalem enim in montanis est locis, Iericho in conuallibus: quia in Iericho incidit in latrones. Scribit enim D. Hieronymus inter Hierosolimam, & Iericho fuisse locum periculosum, qui dicebatur Aduentus id est, sanguinum; quia inultus in eo sanguis crebris latronum uidebatur iacuribus. Duplicem autem illius calamitatem notat: cum subdit, latrones primum spoliassent eum omnibus, quae habebat ac deinde non hoc contentos etiam vulnera inflixissent ei: inuictus, aut ut habent Graeci semimortuus, quanquam hoc non sit, relinqueretur in via; mox periturus si nemo succurreret. Miratur ergo nominibus hunc Dominus notat miseratione dignum, quia homo, quia omnibus exutus, quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnibus desertus, postquam quod

In Epistola ad Eusebium.

currere non valeret. Tam misero autem homine ob oculos posito ut Iudaeorum crudelitatem, & immisericordiam graphicè depingeret, secundo loco producit Sacerdotem & Leuitam, quorum maxime intererat huic misereri, tum quod primas religionis partes sibi vendicarent, tum quod hic homo in eorum regione inuentus esset, imo etià Iudaeus esset; Hierosolymitanus quae admodum satis indicatur cum e Hierosolymis descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia.

Accidit, inquit, ut Sacerdos quidam descenderet per eandem viam, & cum vidisset illum, non solum nullum impendit beneficium, sed etiam sine commiseratione praeteriit: cum & ob religionis professionem potissimum debuisset praeteriisse Dei praecipuum, cuius obseruatio illi gratior est, quam victima, & holocausta, & ob generis, ac ciuitatis vinculum maxime erga illum misericordia moueri. Post haec accidit ut eandem transiret Leuita quidam, a quo merito quis item expectasset obseruationem praecipui diuini, quod deditus templo frequenter sacris operaretur: Sed & is quoque viso saucio praeteriit, neque quicquam opis attulit fratri, & populari suo. Hac autem narratione cum iam Dominus Iudaeorum crudelitatem, & praeposteram religionem notasset, & regione intolerandae huiusmodi in Sacerdote, & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco summam humanitatem eius, a quo minime illa expectanda videbatur; ita ut ex hac oppositione magis & illorum crudelitas, & istius humanitas ostendatur. Itaque Samaritanum introducit, quales praeter omnibus gentibus Iudaei maxime auersabantur, sicut & illi Iudaeos. ut à Samaritano minime expectanda videretur tanta humanitas Iudaeo homini exhibita.

Samaritanus, inquit, quidam iter faciens venit iuxta eum. Et cum vidisset eum mox misericordia motus est erga eum & si Iudaeum, cum ipse esset Samaritanus. Nec tantum misertus est, sed neglecto itineris dispendio propius accessit, & obligauit vulnera eius, infundens prius oleum, & vinum quae forte secum pro viatico assumpserat, quorum commistura vulneribus curandis commoda erat, quod oleum sit lenitium, vinum vero malorum humorum arrosium. Nec hoc officio contentus impo-
suit illum in iumentum suum, ac deportauit in stabulum *παυδο-
χών*, hoc est diuersorium, & hospitium meritorio, sic Graecis *χών*.
didum, quod quoslibet recipiat. Deductum autem hominem in suum diuersorium etiam diligentius curare studuit, aduocans scilicet chirurgum. Et cum altera die itineris necessitas urgeret, pondum tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospitium proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario. i. hospiti meritorio, ut tantisper illius curam haberet, quous-

quousque ipse peracto itinere rediisset dicens, habes primum meo cura hunc, & quidquid ultra sum manu hanc impendens, peribit tibi, sed ego reuersus persoluam: His omnibus cum Dominus pulchre exaggerasset huius humanitatem, subiicit;

Quis horum trium uidetur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? hoc est, quis horum trium uidetur tibi se exhibuisse proximum, & proximi officio functus, erga eum, qui incidit in latrones, vt non uoluerit Dominus significare alios non fuisse proximos: sed non gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illam tanquam proximum. Postquam autem Dominus significauit maritanum esse genere alienum, se proximum miserum illi probauit, & illum pro suo proximo recte agnouisse, illudque se ipse affirmavit, tum subiungens;

Vade, inquit, & tu fac similiter. Significans pro proximo habendum omnem eum, qui ope nostra indigeat, in quem incidere contingit, sine discrimine gentis, & personarum: nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem, quam proximo debemus opere comprobendam, atque in huiusmodi misericordia nostra exhibita putandum maiorem, & solidiorem consistere pietatem, quam in sacrificijs illis legalibus ob quæ Sacerdotes & Levitici religiosos putabant. Sic intellecta Domini interrogatio, & vltima responsio, patet quomodo Dominus hac parabola uisum quod quaerebatur, nempe quis esset uoluerit proximus, & ceat; & propter hoc etiam alia, ob quæ supra diximus hanc etiam plurim ab ipso assumptum.

Martha Dominum suscipit hospitio.

LUC. 10. CAPVT LXXXII.

ACTVM est autem dum iret, et ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quaedam Martha nomine suscepit illum in domum suam, & huic erat soror uxor Maria, qua etiam sedens secus pedes Domini, audiebat uerbum illius. Martha autem satagebat circa frequentum ministerium, qua stetit, & ait: Domine, non est tibi cura, quod serua mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adiuuet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha sollicita es, & turbata erga plurima. Porro unum est necessarium, Maria optimam partem elegit, qua non auferetur ab ea.

Factum est autem dum iret, & ipse intrauit in quoddam castellum, in quo hic dicitur Martha Dominum suscepisse in domum suam: satis est certum fuisse Bethaniam. Na hanc lo. cap. 11.

dicit fuisse castellum Maræ, & Marthæ sororum Lazari: quare castellum, quemadmodum sæpe in Euangelijs accipi debet pro uico, pago, aut ciuitatula. Quod autem dicitur, *dum iret*, accipiendum est vel de profectioe, qua post missos discipulos circuebat ciuitates & castella, in quibus illi prædicauerant, vel potius de profectioe in Hierusalem, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9 (quam ex Ioanne ostendimus factam ad celebrandum festum scenopege) siue qua alio aliquo tempore per Bethaniam ascendit in Hierusalem. Nam supra diximus post relictam Galileam Dominum in Hierusalem frequenter descendisse. Notandum autem quod non Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domum suam. Nam cum Maria hæc sit ea, quæ dicitur in Euangel. js Magdalena, vt supra ostensum est cap. 15 & Magdalena & Galilaæ Dominum sit secuta in Iudeam vt dicitur Marci 15: ipsa habitauit hoc tempore in Bethania, sed uerisimile est eam fecisse Domini familiaræ Marthæ, & Lazari fratribus suis; vt per eam Martha suscepit Dominum in domum suam. Pulchre autem Euangelista describit quomodo duæ sorores in diligendo Iesu concordæ, in ostensione dilectionis diuersæ fuerint; ac cum vna esset uisus pietas erga Dominum, diuersa tamẽ fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum usus; & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona Spiritus;

Maria, inquit, etiam sedens secus pedes Domini, audiebat uerbum illius. Vbi illud etiam additum uidetur ad significandũ ipsam non obire audisse uerbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse vt etiam sese totam ad audiendum composuerit, seruiata ab omnibus negotijs domesticis, vel ut simpliciter significetur eam simul cũ alijs mulieribus assedis se pedibus Iesu: Et bene quidẽ specialiter hæc mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando, & lachrymis rigando peccatorũ suorum remissionem impetrauerit. *Martha autem satagebat*, id est, anxie torquebatur, vel vt est Græcè significantius *περιεώρατο*, id est, distrahebatur, siue distendebatur, *circa frequens ministerium*, id est, circa multam ministracionem. Cum autem ægri omnibus obundis sufficeret, quæ tractando Domino parare cupiuit, & uideret fore rem scitãtã assidentem pedibus Iesu; non expostulat cum sorore, quã sciebat auelli non posse, sed Iesum subincurat, qui illam soli sermonibus ab ea quæ tunc necessaria uidebatur, functione remoueretur.

Domino, inquit, non est tibi cura quod soror mea, passã est hæcenus me solam ministrare? lube igitur vt me adiuuet, q. d. alioqui scio non auelleretur abs te nisi tu iusseris.

Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, &c. Quemadmodum uitaquẽ soror piẽ Domino afficiebatur, ita uisusquẽ Do-

minus delectabatur affectu, sed Mariæ quietè præferet sollicitudinem Marthæ. Et quidè explestandū humano iudicio videbatur, vltimè suggestionibus, & precibus acquiesceret, ac Mariæ fororē se præciperet, quod illa adeo Dominū diligeret, vt dispensandi monū Christi, quorū & ipsa erat auida ferre eligeret, quo tantū hospitē dignè exciperet, vsque ad fatigationē multam ea in tricumbens. Maria vero se suā que voluptatem & cōmodum in Christo querere videbatur, etiā cum tempus exposceret, & locus ministerio subtrahens se ministro, quasi immemor omni rei finē esse rēpsit: Verū longe secus Christus iudicabat, quā hominibus indicaturus parari poterat; declarans se magis & suauiter corū audire quā ab ipso auditos sermones traiecit in viscera matris suarū, vt salui fiāt, quā varijs, & lautis serculis magnarū ratiā ipsius sedulitate paratis. Primū ergo quod ad Martham impellantē pertinet dicit, Martha, Martha sollicita es, &c. Duplex nominis vel facta est ad mouendam attentionē eius quæ dilata erat, vel in signum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Non enim obiurgat Dominus Martham & si interpellentem & subincedentem ipsū & fororē ab eo quod optimū erat auocantem: sed de eam compellans, indicantē sollicitudinis & turbationis nimietatē, eiusque functionem inferiorē esse functioni fororis. Scilicet inquit es & turbaris. Sollicitudinē enim sequitur turbatio. In plurima, pro circa multa. Multis autem his circa quæ Martham strahabatur Dominus vnum opponit, cum subdit; Porro vnum necessarium, aut vt est Græcè, *εὗρος δεῖ ἐστὶν ἕξεια*, id est, vnius tantū est indigentia aut necessitas, vel vno autem est opus. Quod dicitur intelligi potest quemadmodum indicat Theophyl. Alio modo vt his verbis intelligatur Dominus voluisse sollicitudinem suam Martham remittere, & minuire debere, & sic sensus infra circa multa, & varia nostri causa turbaris Martha. Non enim multis indigens alimentis, sed vno solo nobis opus est, neque comedamus qualitercunque non varijs. Aut sic; non oportet circa tā multa tumultuari, vni rei intentā te esse oportet, ut rectè curatū velles. Non enim tā multa simul rectè curabilia nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundum hos intellectus, quod sequitur, Maria optimā partem elegit, &c. A superioribus est separatum, vt intelligendum sit Dominum postquam Martham monuit aliquid sollicitudinis remittere, deinde huc sententia excusasse, & commendasse factum fororis. Altero modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid hominibus ad salutem necessarium, nempe attentionem deo nā celestis, ac studium rerum diuinatum, vt ex his verbis inferatur sententia, quæ sequitur; Maria optimam partem elegit & sit sensus: Tu quidem Martha circa multa occuparis: verū

per multis istis vna res est, quæ omnibus est necessaria, nempe studium, & cognitio Dei. Istud vnum quoniam Maria elegit meliorem partem quam tu elegit. Quod autem dicit Dominus hanc Mariæ partem non auferendam ab ea: accipiendum est vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo, quod elegit quemadmodum fieri petiuit Martha; vel subtilius vt significetur eam partem, neque in futura vita ab ea auferendam, quando a Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplantionem in consistere, quæ in futura vita non auferetur, sed perficietur. [Porro ex Ecclesiastica institutione hæc Evangelica historia in Tēplis decatur in Assumptione gloriose virginis Mariæ; idque ob id potissimum, quod cum non habeat ea lectiuitas propriam sibi Euangelium, finis huius historiarum per accommodationem optimè conuenit diuæ virginis. Ipsa enim etiam cōtra Maria, ea die optimam partem consecuta est, quæ nunquam auferetur ab ea.]

Docet orationis & modum & vim Luc. 11.

CAPVT LXXXIII.

*F*actum est, quum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum Domine doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum. Adiuuanti regnū tuum. Panē nostrum quodidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omnī debent nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibi ad illum media nocte, & dicet illi: Amice comoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illū. Et ille acutus respondens dicit: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere & dare tibi. Et si ille perseverauerit pulsans, dico vobis: Et si non dabit illi surgens eod quod amicus eius sit, propter improbitatē tamē eius surget. & dabit illi quosquor habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui peti accipit, & qui querit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petiit panem nunquid lapidem dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouem nunquid porriget illi scorpionē? Si ergo vos, cum sitis mali, non sit bona data dare filijs vestris, quanto magis pater vester de celo dabit vobis spiritum bonum petentibus scilicet.

Et factum est cum esset in quodam loco orans, &c. Factum est, inquit,

inquit, id est, accidit, cum esset in quodam loco orans, quædam
 tum frequenter facere solebat: tunc ob assumptæ carnis dispo-
 sitionem, tum in nostrum exemplum; postquam ab oratione con-
 uit dixit vnus ex discipulis eius ad eum; *Domine doce nos orare*, &
 Videbat enim præceptorẽ nouum vite instituti & exercere. & a-
 monere, nouã ergo etiam orationem quæ fuit vite institutio con-
 ueniens: vt ne eius discipuli hac in parte inferiores essent discipu-
 lis Ioannis. Docet itaque Dominus præscripta illis forma & que
 paucis sit orandum, & que sint suis discipulis petenda. *Cum, inquit,*
oratis dicite Pater, &c. Hęc autem oratio vt à nobis quidem legitur
 apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæum.
 Omittitur enim, noster, qui es in cælis; & , Fiac voluntas tua
 eua in cælo & in terra, & , Sed libera nos à malo . In Græcis tan-
 eodicebus ulla ponitur ista oratio, sicut in Matthæo, nisi que
 non additur rota coronis, quæ à Græcis adiecta est in Matthæo. O-
 dit autem Aug. Orationẽ Lucæ breuiorem in verbis non min-
 secundũ sensum continere quam oratio Matthæi. Tertia enim in-
 petitio, fiat voluntas tua; continetur in duabus præcedentibus.
 enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius voluntas ab in-
 minibus in terra, & si aduenerit in nos regnum Dei, pulso regno
 Sathanæ, utique fiet voluntas eius in terra sicut in cælo. Sic & ter-
 tima illa pars: Sed libera nos à malo, includitur in præcedenti
 ne nos inducas in tentationem: imò vna, eademque est petiti-
 quemadmodum indicat aduersatiua, sed. Non enim dicitur &
 Er libera nos à malo, verum, sed libera nos à malo, vt sciat vni-
 quisque in eo se liberari à malo, quod non infertur in tenta-
 nem. Præterquam autem quod hæc oratio apud Lucam pauco-
 res habet partes, etiam in quibusdam diuisionibus differt ab omni-
 ne Matthæi. Ex qua certe varietate palam est, quam Euangeli-
 non fuerint de verbis superstitiosi. Præscriperat enim hanc petiti-
 di formam summus Magister Christus: & tamen in tantis pe-
 catiõcula non consentit Lucas cum Matthæo, quædam omittens,
 quædam immitans, eandem tamen retinens sententiam. Et hoc
 consentaneum vero est Lucam sic orasse, vt nobis orandi for-
 mam tradit auctore Christo: vt hinc discere possimus non tam
 de verbis sollicitos nos esse inter orandum oportere, quam vni-
 ritu oremus, & mente; & attendamus potius quid oremus, quam
 quibus verbis: quamuis in publicis precibus à prescriptis verbis
 sit recedendum, ne offendicula nascantur, & dissensiones. Cuius
 quæ ad orationis huius partinent explanationem: quæ etiam
 Matthæum in cap. Concordiæ. 41.

In Ench.
 cap. 115.
 & 116.

Et ait ad illos; Quis vestrum habebit amicum. & ibi. &c. Vbi
 orationis quam docuit Dominus quid sit orandum, in sequentibus ostendit
 quæ sit orationis vis, maximè si sit perseuerans: vt sic & ad filios

impetrandi inter orandum, & ad constantiam inuitaret; quæ duo
 sunt orationi summè necessaria. Quo ergo ad hæc magis incitaret
 Parabolam assumpsit de amico exorante amicum per improbã,
 & instantem præcationem: Porro accommodatio Parabolæ secũ-
 dum intentionem Domini hoc modo est per argumentum à mi-
 nori facienda Si tantum valet instans Amici præcatio apud amicũ
 hominem, vt si inopportuno tempore, quod iustè negari poterat pe-
 tit ab eo aliquid, ille etsi non moueatur respectu amicitie, tamen
 victus improbitate precantis, etiam amplius offerat quam peteba-
 tur: multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum,
 cui nullum tempus est inopportunum quique precantium impro-
 bitate non offenditur, sed delectatur adeo vt quod iustè negari po-
 terat, aut etiam debebat, veluti perseuerantia precantis victus con-
 cedat; idque etiam copiosius, quam petebatur, vel ob id maximè
 differens dare quod petitur, vt accendens desiderium vberius donec
 net quam petitur. Per hanc accommodationem patet exemplum
 adductum duo ostendere; nempe quod perseuerantia orationis
 etiam id impetrat, quod iustè poterat negari, & quod plus impe-
 trat, quam petebatur. Ideo enim dicitur in exemplo, dabit ei quot
 quor habet necessarios, hoc est, non tantum tres panes, quos pete-
 batur, sed quotquot habet necessarios. Præterea vero exemplum in-
 dicat nos ad Deum tanquam ad amicũ summa cum fiducia ac-
 cedere debere, quomodo de quo in Parabola, fretus amicitia, etiã
 intempesta nocte non est veritus amicũ dormientẽ interpellare, &
 reculens exaudire ostium improba, & inuerecunda perseueran-
 tia pulsare. Postremum Parabola indicat etiam quia debeamus à
 Deo petere, nempe bona, & quæ ad vitæ spiritualis sustentatio-
 nem nobis, & alijs sunt necessaria, & vtilia, quemadmodum ille
 de quo in exemplo, panes dicitur petisse, non autem ciborum
 lautitas.

Et ego dico vobis, Petite. & dabitur vobis. &c. Applicat modo Do-
 minus præcedentem Parabolam suo proposito, quamuis non om-
 nia in Parabola indicata explicet. Et ego inquit dico vobis, quibus
 verbis sua illos autoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est
 autem sensus; Quemadmodum ille, qui amicum interpellat petẽ-
 do, querendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius
 exemplum petite à Deo, & dabitur vobis. Præsupponit autem pe-
 tenda ea, quæ superius docuit oranda, quæ que & in præcedenti pa-
 rabola, & etiam sequenti indicat: nempe ante omnia cælestia, &
 spiritualia bona, quæ à cælesti Patre filios cælestes petere cõuenit,
 sicut à terreno patre terrena. Porro quæ hic apud Lucam ponuntur
 habitata sunt, & exposita in Matt. cap. 7. in cap. Gõcord. 43. Nec
 est hic quicquam peculiare, nisi quod in fine pro Spiritum bonũ,
 Matthæus habet, bona, & quod in Parabola de Patre quem orat
 filius,

558 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR
 filius, tertium additur de ovo, & Scorpione, quod non est in
 thezo; Non est autem necesse mysticam aliquam significationem
 requirere in pane, & lapide, pisce, & serpente, ovo, & scorpione
 quod tamen quidam faciunt, sed nimis variè & coactè. Nā
 præcedens Parabola, ita & hæc assumpta est vt per comparationem
 argumento à minori, imò a contrario ostendat Patris cælestis
 exorando facilitatē, quemadmodum patet in Parabole accommoda
 tione. significatur ei quod cū Patres terreni estī sint mali, filij
 suis petentibus non dant, quemadmodū inuicē facere solent
 necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ovo vtilē &
 lectabili serpentem, & scorpionem noxios, sed dant eis bona, que
 peccati sunt: multo magis Pater cælestis natura optimus datum
 est filijs suis perētibus. Et eis digna: Itaque Parabola, & eius
 conclusio indicat & qualia sint à Deo petenda, & quales esse
 beant, qui a Deo sunt exaudiendi, nempe tales qui illum diligunt,
 quique illum, vt Patrem suum inuocare possunt.

Reprehendit præposteram Pharisæorum
 mundiciam. Lucæ 11.

CAPVT LXXXIIII.

M Tunc loqueretur rogauit illum quidam Pharisæus, vt
 pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit. Phari
 sæus autem cepit, intra se reputans, dicere, quomodo
 baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad
 eum.
 Nūc vos Pharisæi, quod de foris est calicis & catini ad
 datis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate.
 Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod de intus est
 vestrum? Verumtamen quod scire est, date elemosinam. & ecce omnia munda
 sunt vobis. Sed vobis Pharisæis, qui decimatis mentem & vultum,
 & omne olus, & præsteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem
 oportuit facere, & illa non omittere. Vt vobis Pharisæis, quia diligitis
 primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Vt vobis, qui
 estis vt monumenta, que non apparent. & vermines ambulantes super
 nesciunt. Respondens autem eisdem ex legisperitis, ait illi: Magister,
 hæc dicens etiam conuulsiam vobis facis. Ille ait: Et vobis legis
 peritis vobis, quia oneratis homines oneribus, que portare non possunt. &
 si vno digito vestro non tangitis surcinas. Vt vobis, qui aduer
 sariis prophetarum patres autem vestri occiderunt illos, profetiam
 facimini quod consensitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi
 de eos occiderunt. vos autem sanctificatis eorum scriptura. Præterea & et
 occident & persequeuntur, vt inquiratur in quis omnium prophetarum
 qui esset in eorum consuetudine mundi à generatione ista à sanguine
 Abrahæ ad sanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare & adem. Ita dicit

vobis, requiretur ab hac generatione. Vt vobis legisperitis, quia tulistis
 clauem scientiæ, ipsi non introistis. & eos qui introibant prohibuistis. Cui
 quæ hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter in
 sistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & querentes ali
 quid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus, &c. Quo tem
 pore, aut loco istud contigerit incertum est, sicut & de multis alijs
 que sequuntur in Luca. Itaque cum quodam tempore Dominus
 loqueretur ad populum, quidam Pharisæus, vel quod iam esset vt
 cunque Domino affectus, vel quod videri vellent illi esse bene affe
 ctus; rogauit illum vt pranderet secum. Non recusauit Dominus,
 nulli se non præbēs, vt omnes ad se attraheret. Ingressus ergo, mox
 recubuit, pretermittens studio morem Pharisæorum & Iudeorū,
 quo, vt habet Marcus cap. 6. solebant se studiose abluere ante cibi
 sumptionem. Quare Pharisæus id animaduertens cœpit intra se re
 putans dicere, id est, tacita secum cogitatione querere quid esse
 causæ, quod Dominus non esset baptizatus, hæc est, lotus manibus
 priusquam accumberet. Iesus itaque intelligens quanta esset Eua
 gelicæ, & veræ pietatis pestis illa Pharisæorum religio vana acri
 ter illam coarguit, ac reprehensionis argumentum pro suo more
 delumit, imprimis ab his rebus, que in manibus erant, his scilicet
 que in mensa erant apposita calice, & catino, quorum illud
 est vas vnde sumitur potus, istud vnde cibus. Cæterum quo rectè
 intelligatur quod Dominus hic dicit, sciendum hunc sermonem
 de mundatione calicis & catini esse parabolicum. Nam sub ex
 emplo calicis, & catini vult Dominus significare internam, & ex
 ternam hominis mundationem, vt sensus à Domino intentus sit
 iste: Miraris Pharisæe, quod non lauerim manus ante prandium,
 externam enim mundiciam mirò studio sedamini, verè simi
 les tuis, qui exteriora poculi, catini que mundant diligenter, interio
 ra insequentes sordida. Nam cum solliciti sitis, ne illotus manibus
 cibum sumatis: negligitis tamen quod intus est vestri mundare,
 cum illud plenum sit iniquitate & rapina. Hanc similitudinem à
 Domino indicatam Lucas ponit imperfectam. Nam cum cœpisset
 de calicis mundatione externa dicens, quod de foris est calicis,
 & catini mundatis, subiungit de interna hominis mundatione di
 cens, quod autem intus est vestri, plenum est, &c. cum dicendum
 videretur, quod autem intus est illorum. Sed hac digressionem nota
 ut Domini sermonem esse parabolicum. Porro aduerbium, nūc,
 cum dicit Dominus, Nunc vos Pharisæi, videtur positum tanquā
 contemptum, & vehementer dictum. Dicit autem, vos Pharisæi,
 notare volens non tantum personas presentes, sed totum Phari
 sæorum ordinem, quibus ob præposteram mundiciam obijcit
 stultitiam, & insipientiam, dicens;

Stulti,

*Sultis, nonne qui fecit quod desoris est, etiam id quod deimur
cistiq. d. O vos imprudentes, & peruerſi iudicij. Cum proprie
um, & religionis causa diligentem mundandi curam
beatis: cur non etiam eadem ratione animo mundando inueni
tis: cum a Deo sint condita & corpus, & anima? Oportet enim
telligere hic Dominum præsupponere causam instituit: a Ph
sæis corporalibus mundationis: nempe quod ea non sine institutio
uilitatis causa, sed quasi per eam Deo quis placeat, ut per
Dei opus mundaretur. Nisi enim hæc intelligatur ratio præsu
sita: non conuenienter ad eos resellendos subijceret Dominus
fecit quod desoris est, &c. Et hætenus quidem Dominus ad
dit interiorem munditiam non minus, imò magis curandam, quam
exteriorem. Nam quod non minus, secunda sententia, quod
tem etiam magis præcedens parabola demonstrat. In sequenti
to sententia ostendit interiorem munditiam apud Deum subsi
re, & quomodo ea haberi possit.*

*Veruntamen, inquit, quod superest, date elemosynam, & omnia
munda sunt vobis. In qua sententia pro illo, quod superest
cæ est tã ~~intra~~ que dictio ab illis exponitur per ~~unã~~ ~~ex~~ ~~omn~~ ~~ia~~ ~~quæ~~ ~~ad~~ ~~sum~~ ~~unt~~, & quæ habetur: idemque voluit significare
pres, per quod superest, ut sit sensus, date in elemosynam
quod vobis superest, id est adest. Significare enim voluit non
se id dari, quod iam præterijt, & consumptum est: sed tantum
adhuc adest, & in manibus est. Nō voluit Dominus autē ele
mā de iniustis fieri bonis, aut eam solā sufficere raptibus, & ini
stis Pharisæis: sed præsupponit eam debere debere fieri, & etiam
reliqua esse coniungenda, quæ ad salutem sunt necessaria homi
nemadmodum in similibus sententijs semper est præsupposi
tum, ut cum dicit Dominus: Si dimiseritis hominibus peccatis
rum, dimittet & vobis Deus Pater peccata vestra: cum ad
quendam a Deo peccatorum remissionem etiam alia sint nec
ria. Elemosynam autem singulariter ab istis expeit, quod
contraria rapinæ & iniustitiæ, ac ob id aptum medium mund
di se ab iniustitia, & rapina, cum contraria curentur conuen
Itaque sensus est, ut interiora vestra per rapinam & iniustitiam
coinquata mundentur, date ex his quæ in vestra sunt portio
elemosynam, ut qui aliena iniuste accepistis, iam e contra
giamini vestra alijs: sicque fiet ut mūdato animo omnia etiam
teriora munda sint vobis coram Deo. Sed ut vobis Pharisæis
cimatia, &c. Cum occasione data ut superioribus Dominus
ter præposteram religionem Pharisæorum per humanorum
datorum obseruationem: pergit iam & aliud adiungere, quod
rum etiam præpostera religio deprehenditur in mandatis
nis. Licet autem verbum decimate, sicut & quod corripit*

*Quod su
perest.*

*Decima
ria*

*apud Græcos ἀποδοῦναι & apud Hebræos asar, ambiguum sit, ac
significet & decimas dare, & decimas accipere: attamen cum non
Pharisæorum, sed Sacerdotum & Levitarum fuerit accipere decimas:
melius hic accipitur pro decimas dare. Non vult autem Do
minus reprehendere in Pharisæis, quod decimas etiam oleum da
rent, cum postea videatur aperte asserere illas esse necessarias: sed
quod cum in minimis essent studiosi, maiora legis negligerent:
quamquam etiam intelligi possit illos ob huiusmodi decimationem
reprehensos non quod factum illud malum esset, sed quod
per hypocrisis & sanctitatis simulationem fieret, quemadmodum ex
eo patuit, quod præteriret maiora legis. Vnde apud Matthæum dicitur,
Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ. Caterum cum dicitur,
Præteritis iudicij, & charitatē Dei, non in iudicium, quod variè
a duobus accipitur, dicendum est secundum scripturæ phrasim po
siti esse pro iustitia. In scripturis enim facere iudicium & iustitiā,
est iustitiam & cum æquitate cōuersari. Itaque duo dicit, iudicium, &
charitatem Dei. Iudicium, quo ad homines cum quibus viuimus,
charitatem quo ad Deum quem colimus. Cum autem subditur,
Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere: Hæc refertur ad iu
dicium, & charitatem, & illa ad decimationes: significaturque
ante omnia necessarium esse charitatem, & iudicium seruari, ac
secundo loco decimationes illas habendas: quo Dominus significa
uit se illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipso
possent tanquam legi contrarium.*

*Vt vobis Pharisæis, qui diligitis primas cathedras. Notat modo Do
minus Pharisæos superbiam & hypocrisis. Superbiæ quidem cum
dicit, Qui diligitis primas cathedras, &c. Nō dicit, qui primas ob
tinetis cathedras, & salutamini in foro; sed qui hæc diligitis: quia
non ipse res, sed earum affectus & desiderium est culpabile. Hypo
crisis autem cum dicit,*

*Vobis quia estis ut monumenta quæ non patent, id est, apparēt, &
homines ambulantes supra nesciunt ea esse monumenta. Quo Do
minus significat parabolicæ, quemadmodum sepulchra mortuo
rum sub terram occultata, continent intra se putredinem, & cor
ruptionem, sed quæ hominibus est incognita &c: Pharisæos cum
vitiis impuritate interius pleni essent, eam tamen exteriori
sanctitatis specie tegere, atque ita fieri, ut homines qui cum ipsis
cōuersabantur non aduerterent eorum impuritatem in animo
latentem.*

*Respondens autem quidam ex legisperitis ait illi, Magister: Differētia
dant a Pharisæis legisperitis quod apud nos religiosi & Theologi. Il
li enim ex sua professione, & ordine præ alijs maiorem sanctitatē
præ se ferebant: Hi vero maiorem in scripturis doctrinam. Erat ta
magna inter eos connexio eo quod utriusque essent capita po
puli.*

puli, multi etiam ex legisperitis essent & Pharisei. Itaque quod Phariseus dictum erat, quidam legisperitus etiam in suum obne- nem dictum putans esse interpretans, eo quod legisperiti etiam detinere primas cathedras in synagogis, & cum Phariseis con- gniam haberent familiaritatem, eorumque institutum appro- barent: ait Dominus:

Magister, hac dicens etiam nobis legisperitis contumeliam faci- lis que occasione data ab hoc legisperito Dominus etiam propria quo- dam ratione ostendit imminere vix ipsis legisperitis, ut vana eorum deprimat supercilium.

Et vobis, inquit, legisperitis vix, quia oneratis homines oneribus Quae portate non possunt, vel vix est Græcè *φορτία* durissimum id est oneribus portatu difficilibus, & ipsi vno digito veltro- tangitis sarcinas. Quo sermone allegorice pulchre significat: Diminus eos multorum, & grauius horum præceptorum obser- uationem seuerè exigere à populo, interea sibi indulgentes omnia licentiam, omnem impositi oneris grauitatem fugere, cum on- tra fieri oporteret, vt seipso potius ardent, alijs vero multo in- dulgerent. [Onerabat autem scribae homines dupliciter. Inno- quia præcepta omnia legis seuerissimè interpretabantur, & adis- uum, atque exactissimè eorum obseruationem exigebat. Alteromodo quia præter præcepta legis Moisaicæ, instituebant multas alias op- ues caeremonias & constitutiones, quæ cum deberent esse leui- ta, & compendia seruandæ legis, onera tantum erant grauiora, non iuuantia, & vix portabilia.]

Vx vobis qui edificatis monumenta Prophetarum, Patris, &c. Cui Scribae & Pharisei videri vellent edificando Prophetarum sepul- chra colere Prophetas, & damnare occisores eorum: tamen quæ hæc non vero sed hypocritico fecerunt animo, & quia veteris affectu & imitatione filij occisorum, quos & patres suos vocatis Dominus eorum factum retorquet in contrarium, tanquam in- cerint vt patrum suorum impietatem approbantes statuerent il- lis trophea. Filiorum enim est parentum crimina tegere, & oc- cultare, & ea quæ in parentibus laudi ducunt posteritati com- mendare. Proinde eorum monumentis Prophetarum sumptuose extructis, alerè memoriam criminis eorum, quos parentes suos vo- cabant, & qui vere etiam eorum erant secundum affectum patro- tes: bene Dominus hinc colligit eos consentire operibus patrum suorum, & vx interminatur ob sepulchrorum ædificationem.

Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, &c. Pro- pterea, inquit, hæc est quia vos consentitis operibus patrum suorum. Sapientiam autem Dei seipsum vocat. Nam apud Mo- theum est. Ideo ego dico vobis. Porro Dei se sapientiam modo vo- cat, quod hæc non dixerit, tanquam homo, sed tanquam Deus, quod

Sapientia Dei Christi

mirabili consilio omnia prudenter temperat & est omnium futu- rorum prescius. Ideoque & per præteritum dicitur dixit, non dicit quo intelligeremus ipsum hoc iam olim decreuisse, & per suos Prophetas prædixisse. Iuxta Prophetas autem intelligi possunt do- ctiores veteris testamenti, per Apostolos noui: aut per vtrumque doctores noui testamenti. Siquidem & Euangelium suos habuit Prophetas. Ex illis, inquit, occidit, hoc est, quosdam illorum occi- dent. Non enim omnes illos occiderunt. Cum autem sequitur, *vt inquiratur sanguis*, coniunctio vt, debet accipi consecutiue si refera- tur ad occidit, & persequetur. Non enim ideo occiderunt, vt san- guis illorum requireretur: sed illud ad illorum occisionem est cõ- secutum. Potest tamen accipi vt finalem causam denotet, si refera- tur ad verbum mittà, vt sit sensus: Mittam ad vos eos, quos tamen scio occidendos à vobis, vt iusta Dei vindicta veniat super vos, & omnes cognoscant quam iusta sit vltio Dei grauissima in vos. Cæ- terum illud: *in generatione ista*, quauis aliqui putent coniungi posse cum effusus est, melius tamen coniungi debet cum verbo inquirat- ur, tum quia Matthæus habet, vt veniat super vos omnis sanguis, tum quia subiicitur. Ita dico vobis requirere ab hac generatione. Sanguinem autem requirit ab aliquo est secundum Scripturæ phra- sim, vltionem effusi sanguinis aut periti hominis sumere de ali- quo. Sic de Deo dicitur requirens sanguinem eorum recordatus est. Dicit autem Dominus sanguinem omnium Prophetarum & iustorum, qui effusus est à mundi cõstitutione, hoc est exordio re- quirendum à Iudæis, vel potius generatione illa Iudæorum cui tunc loquebatur, quia ab illa tanquam consummatrice, peccatorum parentum suorum, per effusionem sanguinis Christi & Apostolorum eius, & tanquam generatione vna cum Patribus precedentibus re- quisita est vltio sanguinis omnium Prophetarum, quando per Ti- tum, & Vespasianum crudelissimo excidio perditus est gens Iudæo- rum, succensa ciuitate sancta Hierusalem, & alijs ciuitatibus eo- rum destructis, multisque eorum crudeliter occisis, ac reliquis ve- nundatis, & dispersis in omnes gentes, sed & generatione eorum tota à Deo reprobata, & in eius locum alia generatione, nempe po- pulo gentium, delecta. Porro cum sequitur;

A sanguine Abel vsq; ad sanguinem Zachariae. Notandū ipsum Abel computari inter Prophetas. Fuit enim proculdubio Spiritu diuino afflatus, per quem & præcognouit venturæ quædamque mundi Saluatorum, quæ & suo sacrificio, & morte sua præfigurauit. Por- to quod ad Zachariam hunc attingit: cum Hieronymo sentiendum esse illum cuius fit mentio 2. Paral. 24. filij scilicet Ioaide sacerdo- tis, qui populum dereliquentem legem Dei liberè redarguens, lapidi- bus obrutus est à populo, iuxta imperij Regis Iosias, idq; in atrio domus Domini, Hoc enim cõuenit eum eo quod hic dicitur perisse

Psal. 9.

Zachari- as ije- quis sub- rit.

inter eodem, & altare holocaustorum scilicet, quod erat in atri-
o introitum Templi. Nam quod Zacharias iste dicitur à Ma-
thæo filius Barachia, cum in Paralip. dicitur filius Ioiadæ: primi
fieri potest Ioiadam fuisse binominem deinde Barachiam scrip-
tum esse pro Ioiadâ, quod alius quidâ Zacharias legatur filius Bar-
achia. Cæterum quare istius Zachariæ Dominus meminit dicens,
vsque ad sanguinem Zachariæ, cum hic ante quadringentos an-
nos tuum mortuus esset, & post eum multi Prophetæ, sicut à Iudæis
occisi: dug potissimum convenientes rationes possunt reddi: Alie-
ra quod Zacharias ille vltimus sit, qui in canonicis scripturis legi-
tur interfectus à Iudæis. Altera quod scriptura tantum explicitæ
petitionem vindictæ in Abel, & Zacharia. In Abel cum dicitur:
Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra In Zacharia,
cum narrat eum morientem dixisse: Videat Dominus & requiratur.
Quia enim de vin dicta sanguinis Prophetarum Dominus loque-
batur, par fuit ut illorum sanguinem commemoraret, quod vin-
dicta petita traditur in sacra scriptura: vt ex his duabus vltionibus
petitis intelligantur similiter petita vindictæ omnium aliorum
Prophetarum, ac proinde rationabiliter sit dictum, vt inquitur
sanguis omnium Prophetarum, tanquam petens vindictam à san-
guine Abel, cuius sanguis clamauit ad Deum, vsque ad sanguinem
Zachariæ, qui moriens dixit: Videat Dominus, & requiratur. Quo
autem Dominus confirmaret, quod dixit, & cernitudine superuen-
tura vltionis ad resipiscenciam prouocaret infideles, adiecit: Ita,
hoc est, profecto (Græce enim est *ὅτι*, pro quo in Mattheo est,
Amen) dico vobis, requiratur ab hac generatione.

Va vobis legisperitis, qui iulistis clauem scientia. Verbum iulistis,
dupliciter accipi potest. Tollimus enim gladium ad iter, & tolli-
mus quod ab aliis auferimus. Simplicius autem fuerit primo mo-
do accipere, vt sit sensus, recipistis in vos, & vendicatis vobis cla-
uem scientia, hoc est doctinam aut munus docendi alios. Itaque
secundum hunc sensum non dicit Dominus Scribis, & Pharisæis
væ, ob id quod tulerint clauem scientia, sed væ referendum est in
sequencia ad hunc modum: væ vobis, qui, vel quia cum recepistis
in vos clauem scientia, tamen ipsi non introitis per eam clauem
ad veram scientiam, & regnum cælorum, & quod peius est, ac ma-
gis contra vestram professionem, eos qui introite cœperunt, quæ-
tum in vobis est, prohibuistis, auocantes eos à fide in me, per quæ
est hominibus via ad veram sapientiam, & regnum cælorum.

Cum autem hæc ad illos diceret, &c. Cum Dominus libertate ma-
gna diuinam præ se ferente autoritatem proferret sermones hos,
sub amarus quidem, sed saluiferos, si voluisset recipere pharise-
cum; Scribæ & Pharisæi præ superbia non serentes se tam libere
reprehendi vehementer offensi sunt: cumque non possent obiecta
negat

negare crimina, quod taciti apud se agnoscerent vera esse, quæ di-
cebantur, nec auderent palam in illum moliri aliquid mali; cœpe-
runt gratiiter insistere, hoc est virgere Dominum varijs quaitioni-
bus, insidiantes ei, & querentes venari aliquid de ore eius, quo
possent eum accusare, ne priuato quodam odio, sed studio religio-
nis illum viderentur persequi. Porro pro illo: os eius offrimere de
multis, Græce est *ἀποσομίζειν*, quod Theophyl. dupliciter exponit.
Fit, inquit, *ἀποσομίζειν* cum plures interrogant vnum de alijs, at-
que alijs argumentis, tum enim qui non potest respondere spe-
ciem præbet insipientis. Aliero modo vt *ἀποσομίζειν* sit illaquea-
re aliquem, & ab ore eius capere illum. Quæ explicatio magis con-
uenit cum eo, quod sequitur;

Querentes aliquid capere ex ore eius. Vbi Lucas seipsum viderur
exponere. Neque enim illa insidiantes ei, & querentes, &c. com-
petunt in eos, qui occludant os loquentis.

Docet non timendam mortem corporis.

Lucæ 12. CAPVT LXXXV.

MULTIS autem turbis circumstantibus, ita vt se insicem A. 16. 64.
conculcarent, cepit dicere ad discipulos suos: Attendite à B. 8. 64.
fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil enim A. 10. 55.
opertum est quod non reueletur, neque absconditum quod B. 4. 51.
non sciatur. Quoniam que in tenebris abscessit, in lumine C. 8. 51.

dicitur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, predicabitur in
testis. Dico autem vobis amicis meis: Ne timeamini ab his qui occidunt A. 10. 55.
corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem
vobis quem timeatis. timee eum, qui postquam occiderit, habet pote-
statem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timeete. Nonne quin-
que passeres vancunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione co-
ram Deo: Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite er-
go timere, multis pafferibus plaris estis. Dico autem vobis: Omnis qui B. 8. 66.
vunque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confite-
bitur illum coram angelis Dei: qui autem negauerit me coram homi-
nibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in fi-
lium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum sanctum B. 3. 49.

blasphemauerit non remittetur. Cum autem inducent vos in syna-
gogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse qualiter, aut
quid respondeatis: aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos
in ipsa hora, quid oporteat vos dicere. B. 13. 122. C. 21. 122.

Multis autem turbis circumstantibus, &c. Græce est *ἰνὸν πλὴν
ἑκατομμυρίων τῶν ὄχλων*, id est, congregatis myriadibus turbæ,
N n 3 hoc

hoc est congregata innumera turbe multitudine. Siquidem in
 rias, quod proprie significat decem milia Græcis ponitur pro
 mensa multitudine. Itaque cum Dominus Phariseorum & Scri
 barum hypocrisis sermone ad illos directo aperte redarguisset, ut
 illi hinc meliores redderentur, sed potius peiores, sicque decelari
 esset insanabilem esse eorum malitiam, voluit Dominus palam
 eorum hypocrisis traducere, ne quis incautus eorum similitudo
 ne falli posset: proinde relictis Scribis, & Phariseis, multis turbis
 iam ipsum circumstantibus, adeo vt se inuicem conculcarent, con
 uerit sermonem suum ad discipulos suos, quos ante omnes ad
 hypocrisis liberos, & immunes esse oportebat. *Attendite*, inquit,
 hoc est caute vobis ipsis (Græcè enim est *προσέχετε τῆς καρδίας*) in
 sermone *Phariseorum*. Attendite inquam tum ne eorum hypo
 crisis decipiamini, & rectum putetis qui. quid illi rectè videant
 dicere, & facere, tum ne & vos illos mutando eorum sermonem
 fingamini, & eorum paminis: Ne autem dubitaretur quid dicit Phari
 seorum sermone adiecit, *quod est hypocrisis*, id est, iudicia, &
 pietatis simulatio. Et rectè hypocrisis sermone metaphorice
 vocauit, quod sicut modicum fermentum totam facinorosa
 fam cui commiscetur, & sub qua laret, corrumpit: ita simulatio
 latens in animo, omnia opera quantumuis in speciem boni
 vitiat.

Nihil enim opertum est, quod non reueletur, &c. Videtur Domi
 nus hac sententia, & sequenti dehortari velle ab hypocrisis, quod
 quidquid in præfenti vita est occultum, sit aliquando vel in præ
 senti vita, vel certe in nouissimo iudicij die manifestandum. Quia
 enim hypocrisis est vitium latens, & tunc vix se homines
 subiiciunt, vt per illud sua vitia regant, rectè Dominus ad dehor
 tandum ab hypocrisis, à regione dicit: Nihil esse opertum in præ
 senti vita, quod non aliquando reuelabitur (Græcis enim *ὅσα κρυπτα
 ῦντα ἐπιφανῶνται*) in futura scilicet vita; & procedendo à generali
 genis, vt vnico verbo omne occultum comprehendat, & expo
 nat quod dixit, subiicit: *neque absconditum quod non scietur*, quod
 probat adiungens;

Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine id est, palam dice
 tur (vel vt habent Græca, audientur) & *quod in aure locuti estis
 cubilibus*, vel penetrabilibus prædicabitur in rectis. Quibus signifi
 catur omnia hominum dicta quantumuis occulta, manifestanda.
 Opponit lumen tenebris, & recta penetrabilibus, & significat
 tenebras, nec modum dicendi secretum, scilicet in aurem, nec locum
 scilicet in penetrabilibus, & cubiculis posse aliquid retinere semper
 occultum, sed omnia palam esse detegenda, & veluti in rectis
 prædicanda. In quo alludit Dominus ad morem Palestinæ regio
 nis, in qua recta domorum plana erant, vt ex illis concionem da
 ppo

populum habere licuerit vt dictum est circa cap. Math. 10. in cap.
 Concord. 55. vbi hæc eadem paucis quibusdam mutatis habentur
 dicta discipulis, sed in sensu longè diuerso.

Dico autem vobis amici mei non terreamini ab his qui, &c. Hæc
 rectè subiuncta sunt; vt quoniam facile illi offendunt impios, qui
 sine hypocrisis omnia & dicunt, & faciunt, & veritatem libere &
 verbis, & factis prædicant; suos Dominus muniret, ne mali alicui
 merus eos abduceret à sincera veritatis Euangelicæ prædica
 tione. Apparet autem Dominum vocare discipulos amigos suos
 ratione amoris quo ipse eos prosequeretur: quod hac ratione ali
 bios vocet amigos, vt cum dicit; iam non dicam vos seruos, sed
 amigos. Commodè autem iam cum ad mortem pro se subeundâ,
 & martyrium adhortatur, suos vocat amigos, hoc est, dilectos
 à se, tum vt blanda appellatione, & suo erga illos amore ad reda
 mandum eos prouocet etiam vsque ad mortem pro se subeundâ,
 tum vt intelligerent Dominum bene illis consulere, dum ad mor
 tis contemptum eos adhortatur, & illius tanquam amici præsidio
 freti, non metuerent eos, qui corpori mortem inferre possent. Por
 ro tres rationes, quibus vitur hic Dominus ad dehortandum à timore
 malorum, & mortis ab hominibus inferendæ, habet. Præ
 & declarata in cap. Conc. 55. circa cap. Matthæi 10. tantum in ver
 bis est quedam inter Matthæum & Lucam differentia.

Et omnis qui dicit verbum in filium hominis remittetur illi, &c.
 Harum sententiarum quis sit genuinus sensus, dictum est in cap.
 Conc. 49. tantum hic videndum, quomodo hæc sententiæ propo
 sito loco seruiant. Itaque quoniam dixit de negantibus se his iam
 subiunctis sententijs ostendit varijs modis quosdam ipsum nega
 re, nec omnium idem esse & æquale crimen. [Fortè & ideo hæc
 subiicit sententiæ, vt significaret quam magnam sit peccatū eor
 um qui ipsum semel agnitum negarent postea, & blasphemaret,
 quemadmodum fecit impius apostata Iulianus. Tales enim non
 filium hominis, sed filium Dei conculcant, & spiritui grauior
 contumeliam faciunt, vt habet Paulus.]

Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, &c. Di
 cit in synagogas, propter Iudæos, ad magistratus, & potestates,
 propter Gentilium tribunalia. Dicit qualiter, aut quid respondeatis
 propter modum dicendi, & propter ea, quæ sunt dicenda. Nam
 de vtroque solent esse homines solliciti. Pro respondeatis dictio
 Græca ἀποκρίσεις plus quid significat, videlicet respondere accu
 santi pro defensione causæ intentatæ, vt sit sensus, Nolite anxie co
 gitare quibus modis verba facturi sitis, & qua ratione defensionem
 instituturi, quidue pro defensione causæ adducturi, quemadmodum
 vulgus reorum facit.

AUT autē ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo
ut diuidat mecum hereditatē. At ille dixit ei: Homo
quis me constituit iudicē, aut diuisorē super vos? Dixit
ad illos: Videte & caute ab omni auaritia, quia non
abundantia cuiusquā vitæ eius est ex his que possidet.
Dixit autē similitudinē ad illos dicens: Homo in-

diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se dicens: Quis
faciā quia non habeo quo congregē fructus meos? Et dixit, hoc faciam.
Dei ruā horrea mea, & maiora faciā, ei: illuc congregabo omnia que
ta sunt mihi, & bona mea erit dicā animæ meæ. Anima habes multo
na posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autē
illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuā reperunt a te: que autē parasti
cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & nō est in Deū diues. Dixit

A. 6. 42. ad discipulos suos: Ideo dico vobis. Nolite solliciti esse anima vestra, quod
manducetis neque corpori quid induamini. Anima plus est quā cōs, &
corpus plus quā vestimentū. Cōsiderate coruos, quia nō seminant, neque
metūt, quia nō est cellariū, neque horreū, & Deus pascit illos: quā
tū magis vos plures estis illis? Quis autē vestrum cogitando potest addi-
cere ad straturā suam cubitū vniū? Si ergo neque quod minimum est pas-
cis, quid de cæteris solliciti estis? Cōsiderate lilia, quomodo crescunt, ne
laborant, neque nent. Dico autē vobis, Neque Salomō in omni gloria sua
vestiebatur sicut vniū ex istis. Si ergo fœnū, quod hodie est in arbori-
cras in clibā mītitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, pusille fœcē?
Et vos nolite querere quid manducetis, aut quid bibatis. & nihil
sublime tolli. hac enim omnia gens mundi querunt. Pater autem
vester scit quomam his indigeatis. Verumtamen querite primum regnum
Dei, & hæc omnia addicentur vobis. Nolite timere periculum grec, qui
complacuit patri vestro, dare vobis regnum. Vendite que possidetis, &
date elemosinam. Facite vobis facientes qui non veterascunt, thesauri
non deficientē in cælis, quo fur non appropriat, neque timea corrumpit.
ubi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

Aut autem ei quidam de turba: Magister dic fratri, &c. Quo-
admodum occasione reprehensa in Pharisæis & Scribis hypocri-
tas, Dominus dehortatur est suis ab hypocrisi, & hortatur ad li-
beram veritatis prædicationem etiā ad mortis vsque contemp-
tum: ita nunc aliā data occasione ab Evangelista narratur ipsam
etiā suos dehortatum ab auaritia, & sollicitudine. Cum enim
esset frequentissima turba circa Iesum, quidam e turba non est

veritus Dominum interpellare pro consequenda hæreditatis ter-
renæ portione: cum hætenus nemo rem tam humilem ausus fuisset
petere ab eo.

Magister, inquit, dic fratri meo ut diuidat mecum hereditatem.
q. d. Magister, frater meus occupat communem hæreditatem, ac
tergiuerens prorogat, aut penitus recusat partitionem; præcipe-
ergo illi ut mecum diuidat hereditatem. Dominus itaque ve-
lor indignans, quod a negotio cælesti, ad quod solum a farte mis-
sus fuerat, interpellaretur ad carnales, ac lordidas curas; simulque
docere suos volens, non oportere implicari negotijs prophanis cū,
quigerit munus Apostolicum, respondit;

Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Quibus
verbis significat illum, & si rem per se iustam peteret, malè tamen
se eam petere: ut qui nec a Deo, nec ab homine constitutus esset
ad administrationem eius, quod petebatur negotij. Mundū habe-
re suos iudices, qui litres tam humiles dirimere & possint, & debe-
ant, iudicē non se negat constitutum, neque diuisorem, sed super
vos, inquit, dissidentes scilicet de te terrena.

Dixitque ad illos, videte, & caute ab omni auaritia, &c. Post re-
dargutionem importunæ quæ avari hominis petitionis, Domi-
nus eius occasione & omnes euidem generaliter munitre sara-
gaducteris auaritiæ pestem, & deinde suis speciatim discipulis so-
licitudinem etiā necessarium eximere. Itaque quod apud prius
attinet dixit ad illos nempe discipulos, & circumstantes turbas.

Videte, & caute ab omni auaritia. Quod sic intelligi potest; Ca-
ute non tantum ab aperta, & manifesta auaritia, quam commit-
tunt fures, & latrones, sed etiam ab ea, que speciem habet iustitiæ
quæ scilicet quis iustus titulis plus habere (est enim πλεονεξία) desi-
derat, aut retinere. Afferit autem Dominus convenientem ratio-
nem ab auaritia dehortatoriam: Quia, inquit, non in abundantia cui-
usquā vitæ eius est ex his que possidet; quam orationem certum est
sic intelligendam: non in abundantia alicuius hominis, est vita ip-
sius hominis. Significatur enim quod nō propterea quia quis abū-
dat diuitijs, vita etiam eius ex tali abundantia abundat, hoc est scē-
licior est, & longior: sed contra potius abundantia & miseriore,
& breuiore efficit hominis vitam. Miseriorem quidem quia af-
fert secum multas sollicitudines: Breuiorem vero, quod frequenter
ocasio sit, ut quis ea abutens non solum vitam gratiæ perdat, sed
etiam ebrietate, nimioque luxu ante tempus vitam corporaliē fini-
at: aut ut exigente diuina iustitia propter sua peccata citius ab
hac vita tollatur.

Dixit autem similitudinē ad illos dicens: Homo, &c. Quo Domi-
nus crasso populo altius infigeret, quod dixit, apertissimam afferet si-
militudinē, & exemplum, quo ostendit abundantiam non adferre

felicitatem, & longiorem vitam; sed eam contra potius sequi licitudinem, & vitæ breuitatem.

Homini, inquit, *cuiusdā diuitis*, qui scilicet multos habebat agrorum multaque possessiones. *uberis fructus attulit ager*, vel ut habet *Græca* $\chi\rho\sigma\alpha$, quod magis regionem significat, vt intelligatur agrorum multitudinem, & magnitudinem.

Et cogitabat intrase dicens; Quid faciam quia non habeo, quoniam egredi fructus meos. Obseruandum hoc in Avaro, abundantiam tantum adterre sollicitudinem, & misericordiam, sed quod mirantur etiam maiorē egeitatem & indigentiam. Prius enim quàm ager res attulisset fructus, non egebat homo iste nouis horreis: non vero magis egere cepit & de indigentia conqueri. Illud enim habeo, indigenus est. Sic semper in diuitibus cum diuitiarum copia crescit & inopia, quod semper de augenda familia, & statu cogit. Tandē autē stultitiæ & incogitatie impulsu sic dixit apud Deum.

Hoc faciam, destrua horrea mea, & maiora facia, vel ut habet *Græca*, edificabo. Quid obsecro stultius, quam in infinitū laborare, & cura edificare, & rursus cum cura discurrere. Iam vero non tantum insipientiam, sed etiam impietatem sonat quod subiicit; *Et congregabo omnia, que nata sunt mihi, & bona mea*. Congregaturum se dicit, qui an in castitū viuere ignorabat, immetus & incertitudinis vitæ suæ, & quot pericula fructuum collectio antecedere possint. Omnia se dicit congregaturum, nimirum pauperibus, nec sacerdotibus portionem aliquam etiam debita relinquens. Sibi nata esse dicit, & sua vocat, que in communem usum vsum, communis omnium hominum Pater Deus, diuisisque omnium mare terra suppediuit, que que hinc secū vitam non posset, nec in sua haberet potestate. Nec solum suo dicit, que nata erant e terra, sed etiā bona sua; cū diuitiæ, & abundantiarum temporalium sint res indifferentes: que per se nec bonum nec malum faciant hominem. Itaque & in his merito est reprobatus, & multo magis propter ea, que in suo consilio tubas. *Et dicam anima mea, Anima, habes multi a bona, posita in amplexibus meis*. *Græca*. Animæ bona dicit, que corporis, nō mentis sunt bona. Annos plurimos sibi pollicetur, qui nec de castitino securus erat. *Requiesce*, inquit, a labore *comede, bibe, epulare*, magno scilicet appetitu, aut vt habent *Græca* $\iota\upsilon\phi\epsilon\alpha\iota\upsilon$ hoc est gaude. Audiamus in Deo de hoc homine iudicium. Ille enim in occulto quidem loquebatur (*cogitabat enim, dixit, apud se*) & tamen verba eius in cælo audiebantur; & examinabantur. Inde igitur ei responsa veniunt. Deo, interna sua inspiratione conscientiam eius alloquente.

Stulte, inquit, *hac nocte animam tuam repetent à te*. Stultum pronunciat, eum diuinum iudicium, quem humanum iudicium pronunciat, eum speciatum diceret, & prudentem, vt qui sibi in futuram pro-

teret. Et quidem a merito stultus dicitur, quod abundantiam sibi verit in occasionem angustia, & inopia quod sibi nata putauit, que multis nutriendis data erant, quod per temporalia bona non cogitauit æterna sibi paranda, quod temporalia, animæ bona esse duxit, quod sibi cāsecurus plurimos pollicebatur annos, quodque de his esset sollicitus, quibus nunquam erat fruiturus.

Hac, inquit, *noctē repetent animam tuam à te*. Bene dicit hac nocte, quod in nocte fere avari huiusmodi apud se consulunt, quodque in tenebris crassissimis insipientiæ detinereur. Non dictum est ei, hac nocte morieris, sed quod grauius erat auditu, animam tuam repetent à te, cui hæc omnia parasti, cui multos, & felices annos in hac vita pollicitus es, hanc animam repetent a te ministri scilicet diuinæ iustitiæ. Subditur autē maiorem eius stultitiæ, condemnationem; *Quæ autē parasti cuius eris? q.d. Tua certè non erunt, eum terrena tantum paraueris quæ necesse est mundo relinquantur, nec solum tibi cui ea destinasti non cedent, sed nec tibi manifestum cuius hæc erunt, vtrum hæredis, an peregrini, autici an inimici, quod ipsum etiam adauget maiorem. Porro ne hoc exemplum tantum ad voluptatem narratum putare quis posset, sed ad nostram commotionem; nempe vt Dei in hoc homine sententiam metuentes studeamus huic esse dissimiles, adiecit Dominus,*

Scelesti qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Sic inquit, sic, hoc est etiā omnis talis est stultus. Aut potius sic est, hoc est, sic se habet, qui sibi thesaurizat, &c. hoc est cū minime sperat, vita præsens simul cum rebus auferretur; cumque præterea nihil habeat profusus in cælix & deploratus recta petit gehennā. Apparet enim duas illas partes, qui sibi thesaurizat, & non est Deū in diuis sic à Domino coniunctas, vt significaret fieri non posse, vt quis sibi thesaurizat, & sit in Deum diues. Dicitur is hoc loco thesaurizare qui in suum vsum, ac suarum tantum voluptatem multa congregat, & congregata conferuat. Porro cum *Græca* non habeant (alioqui enim obicuior est illa oratio, non est in Deum diues) pro diues, nomen substantiuum $\pi\lambda\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$, sed participium $\pi\lambda\epsilon\tau\omega\upsilon$ rectius sic verti poterit, Qui sibi thesaurizat, & non in Deo direxit, vt duo participia $\theta\upsilon\sigma\alpha\upsilon\epsilon\iota\tau\omega\upsilon$ & $\pi\lambda\upsilon\tau\omega\upsilon$, similiter reddantur per suum verbū, & *is diūs* accipiatur pro *is diūs* sic superius aliquoties *is* pro *is* positum est. Dicitur autem direxerit in Deo, primum quidem is, qui per elemosynas multa sibi merita parat; deinde generaliter quisquis abundat in operibus bonis.

Dicitur, ad discipulos suos, ideo dico vobis, Nolite, &c. Illatio horū ex præcedentibus talis est, Quandoquidē is Deo displicet, qui sollicitudine rerum coaceruandarū tenetur, quemadmodū patuit in propo-

proposito per parabolam homine, qui non displicuit quia non habuit, sed quia de illis retinendis sollicitus fuit, rursus quidem humana sollicitudo nihil facit ad sclicitatem vitæ, & quædam hominis à solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis. dico vobis discipulis meis, quos vt ad perfectionem maioris caui, ita oportet præ alijs vulgarem hanc sollicitudinem

Nolite solliciti esse, &c. Habentur enim hæc omnia vsque ad Nohite timere pusillus grex; Matth. cap. 6. in cap. Concord. 42. est hic quicquam peculiare notatu dignum præter duo, quæ alterum est, quod cum apud Matthæum generaliter dicatur de omnibus volatilibus. Respicite volatilia cœli, hic peculiariter de coruis; considerate coruos, quemadmodum & Psal. 146. de coruorum inuocantibus eum. Rectè autem dicitur coruorum quæ terrea singulariter fieri meationem, tum ad commendandum gratias Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga rapacissimas, & odiosissimas, tum quod corui sint voracissimi multo egentes cibo: ob quod & longius fugant pullos suos in buftos quemadmodum scribit Plinius. Alterum hic peculiare illud; *Et nolite in sublime tolli*, pro quo Græcis est; *μη μνησθητε*

*Coruorū
cur specia
tim fiat
mentio
Lib. 10.
nat. Hist.
cap. 12.
Arist. li. 6.
de hist.
anim.
μνησθητε
Græc.*

quod non proprie pertinet ad timorem quod Græci vocant *λα φρονεῖν*, vel *ὀψιλοφρονεῖν*, sed magis vt ne curemus ea, quæ præ nos sunt *μνησθητε* enim vocantur, quæ sunt in nubibus, & in limi aëris regione, de quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Proinde vel intelligendum, cum Erasmo, Dominum significauisse, non esse anxie altorum cursum, & aëris, cælique dispositionem obseruandam, quemadmodum plerique faciunt, sed uantes omnia temperatam præfugia, & ex altorum curiositatibus consilientes, ac pascificentes, quoties altra minaturam penuriam. Aut intelligendum Dominum alludere ad genitum eius, qui præ magna sollicitudine angitur, vultum ad cælum extens, vt sit sensus; Ne anxie oculos in cælum subleuetis, hestitate diuina prouidentia, in quem ferè sensum interpretatur Theophilus.

Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro &c. illam quam variis rationibus sollicitudinem vitæ, & rerum terrenarum à suis Dominus exequit radicem iam huiusmodi sollicitudinis mittit, nempe timorem. Vocat autem discipulos suos pusillum gregem ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam, ac timorem. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob paucitatem, & imbecillitatem ab egestate, aliique huiusmodi malis, tanquam imparces, qui omnibus illis malis superiores possent, maxime sollicitudine ipsis prohibita; Nolite, inquit, timere, & si sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillustant

discipulos competit, sed & in omnes, qui perfectionis discipulorum sunt imitatores: quod hi ad reliquam hominum multitudinem sint pauci, imo & in omnes veros & bonos Christianos nã hi pauci sunt, si fiat ad infideles, & malos Christianos comparata. *Quia complacuit patri vestro*, id est, Deus pater vester sua gratuita bonitate disposuit vobis dare regnum. [Proinde cum Deus pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestram deponere, cum etiam regnum vobis, quãtumuis iam apud mundum humilibus, & contemptis dare disposuerit, idque ab cetero non vestris prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis beneplacito: non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona, quãtum necesse est, etiam sit suppeditaturus.] Huius ergo regni consideratione omnem metum inopia rerum terrenarum excutite; imò quoniam cæleste vobis regnum est præparatum in possessionem, vt regno illi cælesti aptiores sitis, & digniores; si quæ in hoc mundo possidetis, vendite ea, & erogate ea in elemosynã, vt thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum, ad quod ordinati estis. Est ergo illud, Vendite quæ possidetis, &c. Euangelicum non præceptum, quàm consilium. [Quod Beda indicat duobus modis posse impleri. Altero cum quis collectam ex venditis possessionibus pecuniam distribuit in elemosynam; atque hic est spiritus huius loci intellectus. Altero, cum quis omnibus suis possessionibus diuenditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus solita labore manuum operator, vnde & sibi vitium transigere & alijs elemosynam dare queat, quod est maxime perfectionis à Paulo exhibitæ.] Cætera quæ sequuntur de thesaurizando in cœlis, habita sunt etiam superius ex Matth. cap. 6. in cap. Concord. 42. tantum illud hic est peculiare;

Facite vobis sacculos, qui non veterascunt; qua locutione allegorice rectè dicimus significari sic esse expendenda & reponenda bona temporalia, vt illorum nõ perdat fructus, sed imperpetuum ex his fructus haberi possit. Itaque si quis distinctè requirat, quid per sacculos non veterascentes accipiendum sit, rectè dixeris pauperes esse illos sacculos, quod in eis expensæ, & repositæ facultates nunquam pereant.

Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum Lucæ 12. CAP. LXXXVII.

S I N tumbi vestri pracincti, & lucerna ardentes in manibus vestris. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptijs. vt cum venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi quos, cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quod pracinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit.

A. 24. 124 *neis. Et si uenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote quoniam si curret porta similitas qua hora sur uenerit, uigilaret utique. Quis sciret per quod diem domum suam. Et vos estote parati, quia quia hora uenerit, filius hominis ueniet. At autem ei Petrus: Domine ad matrem hanc parabolam. an ad omnes: Dixit autem Dominus: Quisquis est fidelis dispensator. Et prudens, quem constituit Dominus in domum suam. ut det illis in tempore tritice mensuram: Beatus illi uisus, quem cum uenerit Dominus inuenierit ita facientem, uero dicitur. Quoniam supra omnia que possidet, constituet illum. Quod si dicitur seruis ille in corde suo. Moram faciet Dominus uenire. Quis perperit percutere seruos. Et ancillas. Et edere, et bibere, et inebriari. Non met Dominus serui illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, diuidit eum. partemque eius cum in delictis ponet. Ille autem serui qui cognouit uoluntatem Domini sui, et non se preparauit, et male est secundum uoluntatem eius, uapulabit multis: qui autem non cognouit, et fecit digna plagis, uapulabit paucis. Omnis autem cui multum est, multum quaeretur ab eo, et cui commendauerunt multa, petent ab eo. Ignem ueni mittere in terram, et quid uolo nisi ut accendatur: Baptismo autem habeo baptizari et quomodo coardior, quando perficiatur: Putatis quia pacem ueni dare in terram: Non dico uobis, sed separationem. Eruat enim ex hoc quinque in una diuisi, tres in duos, et duo in tres: diuidetur pater in filium, et filius in patrem suum, mater in filiam, et filia in matrem, sororum suam, et uirum in sororum suam. Dicebat autem et ad uos. Cum uideritis nubem orientem ab occasu statim dicitis, Nimbus uenit, et ita fit: et quum Austrum flantem dicitis, Quia est uentus, et Hypocrite a faciem caeli et terra uos probare, hoc autem tempore modo non probatis: Quid autem et a uobis, ipsi non iudicatis quid situm est: Quum autem uadis cum aduersario tuo ad principem, uada operam liberari ab illo, ne si uero trahat te ad iudicem, et non tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi non inde donec etiam nouissimum minussum reddas.*

Sint lumbi uestri praeincti, et lucerna ardentis, &c. Postquam Dominus discipulum suum et superfluum exiit, et ab omni uoluntate, et cupiditate temporalium nudauit, regni que caelestis ingressit mentionem: opportunè iam ipsum ad ministrandum sibi inducit, adque regni illius uigilem expectationem. Itaque ad subiungit;
Sint lumbi uestri praeincti, &c. Quae Domini sententia est locutio allegorica, qua significatur oportere nos esse paratos ad occurrendum Domino uenituro, et ad arripiendum iter uirtutis in itinere huius seculi. Similitudo enim est mutata a more uulgari

uorunt Domino in nocte occurrentium, aut eorum qui nocte se parant ad iter. Quoniam ergo nocte ambulaturi et lumbos debent habere praecinctos, ne uelut onus et prolixitas impedimentum sibi praebet et lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant: ideo duo haec etiam a suis Dominus requirit: in lumbis quidem praecinctione significans, ut cura rerum terrenarum depolita, quae impedimento est uirtutis iter aggressuris, aut Domino suo occursuris, expediti sint et prompti tum ad ambulandum uiam uirtutis, tum ad occurrendum Domino, eos ad sollicitate hinc euocantis. In lucernis uero accensis significans opus esse, ut mentes ardentes. Nolite pulsari errorum tenebris, uera sint fide illuminatae, et per charitatem accense, ne uero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiae; aut cum fatuis uirginibus inueniantur lapides nostrae extinctionis; sicque cum ipso sponsa non possamus ingredi ad nuptias. Hic uideatur genuinus huius loci intellectus si sequentia consideremus: D. Gregorius non ineleganter hunc locum aliter explicat, quam quam praecipiam Domini intentionem.

Et uos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando, &c. Cum prior sermone Dominus praecipere nos similes esse, his qui se parant ad iter in nocte: iam in noua parabola similes nos esse uult seruis Dominum suum nocturno tempore ad nuptias reuerterum expectantibus. Quae similitudo in tribus consistit. Primum ut si illi serui sint prudentes et fideles, assidue uigilant, quod in certum habeant quando Dominus sit reuersurus ad nuptiali conuiuio, quod uespertino tempore celebrat: conuenit: ita et nos in nocte huius mundi sollicitè caueamus, ne obrepat somnus peccati, sed perpetuo uigilemus in bonis operibus occupati, quod in certum nobis sit, quando Dominus nos iter uenturus sit, siue ad uniuersale totius mundi iudicium, siue ad particulare cuiusque iudicium, post mortem cuiusque subeundum. Secundò ut si uos uigilantes confidenter expectant Dominum suum, quem quod ad nuptias reuersurus sit, expectant uenturum laetum, et iucundum, et uorum uigilantiam collaudaturum: sic et nos discitentes corporis, et peccati, somnum, non metuantus De rami aduentum, sed cum fiducia illum expectemus, nobis uenturum è gaudijs regni caelestis (quae per nuptias sepe significantur) laetum, ac hilarum, et uos uigilantiam comprobaturum, et remuneraturum. Tertio, ut sicut illi uenient, et pulsanti Domino confestim aperunt ostium domus, laetique suscipiunt: ita et nos Dominum, mox, et laetanter suscipiamus, cum uenerit circa tempus mortis, et pulsauerit per immensam aegritudinem, aut mortem. Quod autem nos ad similitudinem illorum seruatorum Dominus praenotio, et honore prouocaret prosequens Parabolam dicit: Beati hoc est factum sunt serui illi, quos cum uenerit Dominus inuenierit uigilantes: Et quare

Lumbi praeincti.

Lucerna ardentis.

Hom. 33.

quare beatos pronunciat additis *Amen dico vobis*, quod Dominus se ut ex nuptiis hilaris, ita etiam exhilaratus seruorum sedulitate *præcietur se*, parans seipsum ad seruendum.

Et faciet illos discumbere, & transiens, hoc est, præteriens munitur tantum mentis, obsecransque quid cuique desit aut quod que desideret, *ministrabit illis*. Dicta sunt enim hæc ad literam Domino aliquo homine cum teruis suis fidelibus comiter, & benignè se gerente, quem Christus fingit (vt nonnunquam fieri solet) exhilaratum primum nuptiali conuiuio, deinde seruorum diligentia, nouam eamam seruis parare, vt qui fideles se seruos exhibuerunt læti sint cum ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis veluti seruum exhibeat, quorum erga se fidelitatem respiciendus est. Huiusmodi ergo Domini factio parabolice Christus significat foelicis esse, quos ipse inuenturus esset vigilantes in fidelibus operibus, eo quod et illos veluti Dominus sit concessum accumbere in mensa regni caelestis, & communicaturus illis horum gaudiorum fructum, ac prouidurus ne quid illis ad vitam vitam desit, imò largitur suppeditaturus quicquid desiderare possint. Sic enim satis est Parabolam applicare, vt non sit necesse ostendere quomodo Dominus se est præcincturus, aut quomodo transiens ministrabit illis.

Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia, &c. Noctua veretes in quatuor diuidebantur vigiliis, vel custodias quarumque libet tres continebat horas, post quas prioribus custodiis succedebant noui in seruandis ciuitatum mensis, & hostium aggressibus. Hinc est quod secunda, & tertia vigilia hic sit mentio per quas profunda nox significatur. Non fit autem mentio quarta vigilia, eo quod vltima tertia vigilia non conseruenter distat a nuptiis. Nec prima item sit mentio, quod illud tempus in superiori sermone sit indicatum. Porro locus hic ad literam dupliciter potest intelligi, & iuxta hanc duplicitem etiam diuersa erit parabole ad rem significatam applicatio. Primum enim intelligi potest seruos significari fore beatos, si Dominus veniens in secunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiam si in prima vigilia vigilauerint; & simul ter si Dominus veniens in tertia vigilia inueniat eos vigilantes, etiam si in prima & secunda non vigilauerint; vt quod ad sensum præcipue à Domino intentum attinet, intelligamus significatum beatos fore quoscuque Dominus in nocte inuenierit vigilantes, siue in prima, siue in media, siue in vltima ætate inuenti fuerint, etiam si in prima, vel in secunda non vigilauerint. Hoc enim communiter hic significatum intelligitur, vt ne desperet, qui vel in media ætate, aut vltima, hoc est senectute, incepit vigilare. Altero modo sensus esse potest beatos esse seruos qui non solum vigilat in prima vigilia, quod factu facile est, etiam

etiam in secunda, & si opus est, etiam in tertia, vt quacunque vigilia nocturna Dominus veniat, inueniat eos vigilantes. Secundum quoque intellectum significabitur hic à Domino opus nobis esse perseveranti vigilia, nec satis esse vt ad tempus vigilemus, expectantes ipsum sollicitè, vt deinde non ferentes moram ipsius incidamus in torporem, & somnium sed necesse esse vt longanimiter illius aduentum semper, & in qua, un quo ætate expectemus. Atque hunc sensum præcipue à Domino intentum esse, ex eo patere satis patet, quod Luca 21. *N*bi etiam propter certitudinem aduentus sui ad vigilandum hortatur; Vigilate, inquit, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, que futura sunt, & stare ante filium hominis.

Hoc autem scitote quia si sciret paterfamilias quæ hora, &c. Præcedenti parabola ostendit præmium seruorum vigilantium, hæc autem poeniam, & malum eorum, qui non vigilat. Pro eius autem intellectu sciendum imprimis ad hoc potissimum spectare istam parabolam, vt intelligamus diem Domini venturam sicut fur in nocte, tempore scilicet, & hora, qua non putatur; atque ob id nobis perpetuo vigilandum esse, ne si dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malum, quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppreheus; qui paterfamilias vtique vt huiusmodi periculum effugeret, vigilaret si præsciret quis hora venturus applicatio ergo parabole secundam nostram lectionem (Græcis enim hæc per præteritum leguntur, si sciret qua hora sur venturus esset, vigilaret vtique, & non permitteret perfodi domum suam) taliter fieri potest. Paterfamilias si sciret qua hora sur esset venturus vigilaret, &c. Ideo et vos huius exempli vigilate, quia cum certum sit vobis diem Domini venturum, veniet tamen ille tãquam fur in nocte, hora qua non putatis: quare ne vos in paratos dies illa tanquam sur opprimat, vigilate ad exemplum boni patris familias. Si enim homines vigilat, ne pereat pecunia, multò magis vigilandum vobis est ne pereat anima. In hoc ergo consistit similitudo: sicut ille vigilaret contra furem, ita & nos contra diem Domini, qui veniet sicut fur in nocte, vigilare debemus. Porro que hic dicuntur de aduentu Domini, aut filij hominis: intelligenda sunt & de aduentu eius vniuersali, quo scilicet ad omnium iudicium est venturus, & de aduentu eius particulari, quo in cuiusque morte venit ad singulos iudicandum. Vtrumque enim aduentum incertum quoad tempus esse voluit, vt semper essemus vigilantes, ac parati occurrere venturo: sic viuentes quasi semper mori parati; aut nouissimum eius aduentum excipere. [Quoniam autem hic significatur filium hominis venire in morte cuiusque, ad eum qui moritur: hinc plerique credunt & est communis sententia Dominum vnoquoque homine, maxime Christiano moriente, adesse

illi cum sanctis Angelis, quando etiam rationem vitæ animæ. Quidam tamen aduentum illius particularem iungunt imperium eius, quo iubet, vt anima a corpore separaretur. Et omnino crediderim in morte cuiusque nunc illo, nunc illud aduenire.

Ait autem illi Petrus; Domine ad nos dicis hanc parabolam? Quoniam Dominus quedam dicebat inter docendum, quæ peculiariter pertinebant ad Apostolos, & quædam, quæ generaliter ad omnes; hinc Petrus omnium Apostolorum, vt solent non modo interrogat, num Dominus prædictam parabolam de familia propter Apostolos dixisset, an propter omnes. Et ad facta dubitandi videri potest esse, quia Petrus sciebat se, & coepiscopos suos electos ad officium Patris familias, cuius officio domui custodiendæ inuigilare. Dominus autem non respondit Petro aperte, vt nec plerumque respondere solet, sed per, post addidit, facit intelligere ea, quæ sunt superius dicta, ad omnes quidem pertinere, sed peculiariter ad Apostolos, et quæ illi: ideoque parabolam alteram adiungit, quæ proprie pertinet præpositis Ecclesiæ, quæ tamen etiam sui modo ad omnes pertinet, vt patet. Dicit ergo Dominus;

Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, &c. dicitur Quis, vel quisnam significans raros esse, qui fideles sint dispensatores, & similiter raros esse qui Ecclesiæ suæ bene præsent, quorum quæ debeant esse conditiones pulchre subindicat hæc parabola. Primò enim debent agnoscere se dispensatores esse non Dominos, vt non pro suo libito agant omnia, sed pro voluntate Domini: Deinde fideles eos esse oportet, & simul prudentes. Fideles quidem, vel fidos, vt non fallant, prudentes vero ut fallantur. Tertio non sibi usurpare debent dispensandi officium, sed constitutum à Domino. *Quem, inquit, constituit Dominus super familiam suam.* Postremum agnoscere debent præpositi Ecclesiæ sui ad quod sint alijs præpositi à Domino, nimirum vt accipiant ab illis, sed potius vt dent; *Vi, inquit, det tibi tempore tritici mensuram,* vel vt est Græcè *στροπυρέϊον*, quod est modius, & elegantius verti posset, demensum vnica distictio. Mos enim fuit (vt auctor est Donatus in Phormionem Terentij) quaternos frumenti modios quolibet mense singulis admetiri, idque demensum est appellatum, vel à mensurameteriando. Attamen non male interpretis vertit tritici mensuram si modo nomen speciei tritici pro nomine generico frumenti accipiatur. Ex his patet quare, quod ad literam attinet, dicitur det illi demensum, vel frumenti mensuram, idque in tempore licet congruo, nempe singulis mensibus. Quod autem ad rem tantam attinet, significatur ad hoc à Domino præfici quosdam

familie, vt ei temporibus oportunitis pabulum doctrinæ spirituales, & Sacramentorum exhibeat; idque secundum modum indigentia, & capacitatis quorumlibet. Postquam autem indicauit Dominus conditiones, & officium boni dispensatoris, subiicit eiusdem felicitatem, & præmium; dicens; *Beatus, id est, felix est ille seruus, quem cum venerit Dominus,* qui perire profectus illum præterit suæ familie, *trauerit* non solum ita prius fecisse, sed sic facientem, quomodo ei vt faceret constitutum erat. Et quare cum beatum dicat ostendit dicens. *Verè dico vobis quoniam,* id est, quod non iam satis erit constituisse illum super familiam suam, sed expertus eius fidelitatem, super omnia etiam quæ possidet *constituet illum,* dicens illi vt alia parabola habet explicari; Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuiti fidelis, supra multa te constitutum, &c. Per quæ parabolice significat Dominus eos, qui hic præfacti familie Christianæ fide optima munus suum obeunt, ab ipso cum ad iudicandum redierit, præficiendos omnibus suis bonis, quod fiet eum celestium suorum bonorum eos participes facit, idque abundantius quam cæteris sanctos, quando simul cum Christo regnabunt, iudicabunt nationes, & dominabuntur impiorum, ac possidebunt cum celestibus etiam vniuersam terram. Declarato autem & officio, & premio boni dispensatoris persequitur Dominus etiã crimina, & supplicium mali dispensatoris: cuius quidem crimina duo facit, quæ solent esse malorum seruorum; nempe conferuorum suorum, quibus præfectus est, oppressionem, & bonorum Domini ad voluptates abusum.

Quod si, inquit, seruus ille à Domino præfectus familiaritio, diuerit in corde suo, id est, cogitauerit *moram facit Dominus meus venire,* id est, Dominus meus differt reditum, eoque confusus *ceperit percutere seruos, & ancillas,* in quos contra ob cõmunem cum eis conditionem, humanus esse deberet, & de bonis Domini nepotari *ceperit,* edendo, & bibendo gulosè, *veniet aliquando Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit,* & offensus illius criminibus *diuidet eum,* aut vt habent Græca *dulcabit eum partemque eius ponet cum infidelibus,* id est, infidis seruis, hoc est faciet eum consortem sortis infidorum seruorũ. Loquitur enim Dominus, quod ad exemplum vnde sumitur parabola, attinet, de Domino aliquo, qui offensus seruo dissecat corpus illius in duas partes, occidens eum, & hac ratione faciens eum subite sortem, quam ante eum infidi serui subierunt; aut potius qui diuidit seruum malum à sua familia, non dignans eum diutius suo contubernio, & infidis seruis in pistrino, aut carcere, aut alijs supplicijs coniungens. Per hæc ergo parabolice significatur, quod si quis Christianæ familie præfectus ob moram aduentus Domini se sperans diu victurum, aut discedens Dominum ad iudicium venturum,

cœperit iniuria quam conferuas afficere, & bonis ei concessis suas voluptates abutitis Domino veniente ad eum in morte, in iudicio vniuersali, discabitur ab ipso cum corpus ab aëre misere auelleretur, aut cum à sanctorum consortio separabitur, & æternæ morti addictus erit, sortemque accipiet in inferno cui reliquæ infidis seruis. [Porro quamquam hæc parabola proprie pertinet ad primum quidem ad Petrum, & eius successores, quoniam eius familiæ Christi sunt constituti dispensatores, vt merito hæc responsa sint Petro interroganti, ac deinde etiam ad omnes Episcopos, & Ecclesiarum pastores & rectores, nec non ad seculari Principes: tamen vt nemo est qui sibi soli viuere debet, quique in etiam habet, quo proximis profit, ita suo modo hæc parabola etiam ad omnes pertinet, docens omnes vt si eo quod à Deo in bonum aliorum, & suarum virium rectam gubernationem acceptum, deliter & prudenter vsi fuerint, à redeunte Domino nostro celestibus bonis sint præficiendi. Si vero contra & iniuriosum in proximos & acceptis à Deo ad suas voluptates abusi fuerint, expiendi sunt à familia Domini in gehennam.

Ille autem seruis qui cognouit voluntatē Domini sui & non fecit hic alius parabolicus Domini sermo manifestus, si accomodatus rebus humanis. Ita enim fieri in seruis hominum videmus, iure iuste, vt si quis sit cui Dominus communicauit arcana consilia, & cui indicauit quid fieri vellet, quidque animo eius sit quod magis gratum, nec tamen is se primum quidem paruertit ad faciendum, deinde vero etiam fecerit, quæ se habebat ex animo velle Dominum; multis plagis & verberibus à suo Domino afficiatur. Quod vero fuerit de grege seruorum, cui Dominus non sibi in carnis animi sui voluntatem, si quid commiserit dignum animæ aduersione vapulet quidem, sed plagis paucis. Ad huiusmodi ergo in rebus humanis exemplum docet Dominus parabolicè futurum cum hominibus apud Deum, vt qui ampliori dignatus est diuine voluntatis cognitione, si secundum eam non viuat, grauius sit puniendus à Deo, qui vero minori, minus sit puniendus. Quod autem Dominus hæc parabola docuit, vniuersalioribus confirmat sententijs, quibus rationem reddit dicti, cum subdit;

Omni autem cui multum datum est, multum queretur ab eo, &c. Quasi dicat, & vt in genere dicam, Omni cui multum est datum, &c. Videntur autem & hæc sententiæ à vulgo mutuatæ vt ferretur facere solet Dominus, & esse parabolicæ, & exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina insinuantur. Sic enim est in rebus humanis, vt qui multum beneficij alicui contulit, multam etiam gratitudinis, & beneficentiæ vicissim ab eo requirat, & quæ ad maiorem fidei commendat, aliquid custodiendum, vel in bonum ad aliorum dispensandum multum etiam ab eo requirat, nempe quod quidquid de

posuit custodiendum aut rationem omnium dispensatorum. Ad hoc ergo exemplum rerum humanarum significatur multā rationem Deum exacturum ab his, quibus multa sunt data, aut commenda.

Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi, &c. In præcedentibus Dominus per parabolas prouocauit discipulos suos, vt ad exemplum boni serui, & dispensatoris, quisque pro ratione suorum donorum studeret, quæ ei sunt commissa exequi, & Dominus sui voluntatem adimplere: nunc itaque commodè subiicit, quod maxime ab eis fieri velit, & ad quid donā quisque sua conferre debeat: nimirum vt Euangelij prædicatio longè, lateque spargatur, & fructum faciat. Per ignem autem hic quidem intelligit ipsum Spiritum sanctum, aut charitatem, & ardorem diuini amoris: rectius tamen ad propositum Domini per ignem Evangelica prædicatio intelligitur, quæ tamen non potest ignis appellari, nisi quatenus in ea vim suam exercet Spiritus sanctus: propter quod in Apostolos Euangelium vbique prædicatos in ignis specie descendit. [Ignis ergo dicitur Evangelica prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina frigida esset & inefficax, sed in virtute cooperantis Spiritus frigidus mundi homines accensura erat ad pietatem vitam eoque à suis sordibus purgatura: ita vt consumptis peccatis veluti scæno, & stipula animæ hominum innouarentur. Deinde quod longe, lateque dilatanda erat, omniaque suis flammis ad se tractura, purgatura electos, vltura impios, qui audito Euangelio accendendi erant odio contra illud.] Hunc ergo ignem Dominus e cælo veniens secum attulit, ideoque dicit se venisse vt illum mitteret in terram; significans e cælo illum in terram allatum, vt qui planè cælestis sit, nec in terra inueniri potuerit, nisi e cælo mitteretur. Quanto autem desiderio teneretur incendiendi huius, significat cum subiicit; *Et quid volo nisi vt accendatur?* Pro quo Græca habent καὶ τί θέλω ἐάν ἴδω ἄνθρωπον, id est, & quid volo, si iam accensus est? Senus est: Illud vnice desidero, vt ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Vrgit inquit Theophylas, vt accendatur ignis ille, itaque quid volo, positum est pro, nihil aliud volo, & si iam accensus est, celeritatis habet emphasim; & in, si, subest tacita significatio voti: Vnde D. Hieronymus quibusdam locis citans hoc testimoium, habet, & quam volo, vt ardeat.

Baptismo autem habeo baptizari; & quomodo corrector, &c. Pro coniunctione (autem) rectus verteretur. Sed baptismo habeo baptizari, vt sic aduersario modo significetur, quare nondum fiat, quod volebat: Nō enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tunc enim

Euangelica prædicatio ignis

Euangelica doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accendere, quando salutis Euangelicæ modus agnoscitur, & prædicari innocuum vltro pro noxijs sustinuisse mortem ignominiosam. Hanc autem suam mortem Dominus tropo nono baptismum vocat sicut & Marci 10. non suam solam passionem, sed & filiorum Zebedæi: primum quod in cruce proprii crucioris tione erat perfundendus (baptismus enim nihil aliud est quam tinctio) deinde quod mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam caelestem migratio: ad cuius imitationem & nos baptizamus, cum regeneramur in ipso. Dicit autem se coardari vult dum perficiatur, propter ardentissimum pro salute hominum obiectum mortis desiderium. Sicut enim spes quæ differtur affligit animam: ita & desiderium rei, quæ differtur. Porro quonia[m] quem Dominus venerat misit in terram, cum esset accensus, magnos excitaturus esset in mundo tumultus: ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Marth 10. in cap. Concord. 55. habitum est;

Putatis quia pacem veni mittere, &c. Quorum intelligentiam ibi require. Dicitur enim est ibi quare de quinque in vna domo fiat mentio, & quæ sint illæ quinque personæ. Dicitur autem tres in duos, & duo in tres diuisidentur siue quia quandoque doctores credunt, & tres in duos in illos insurgunt; quandoque tres in duos, & duo in illos insurgunt siue quia quando tres sunt contrarij duobus, duos etiam necesse est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequentibus.

Dicebat autem ad turbas: cum videritis nubem orientem, &c. Inquam ad cõmonitionem discipulorum Dominus docuit ad quem in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasione rationis de suo aduentu in hunc mūdum factæ reprehendit eas, quod tẽpus aduentus sui non agnoscerent ex varijs rerũ indicijs: cum in rebus longe leuioris momenti tam sagaciter coniectarent temporum qualitates.

Cum, inquit, *videritis nubem orientem ab occasu*, id est, occidentali cæli parte *flantem dicitis nimbis*, id est, pluuia venit, & *intra plurimum*, & *cum videritis austrum flantem, dicitis*, ex observata consuetudine per doctos, quia, id est, quod *ab his erit in die Hypocrita*, qui scilicet simulat vos esse cupidos descendere temporis, cuius ex ipsa declaratio dispositionem cæli & terræ nostis probare, hoc autem tempus aduentus huius quomodo non probatis? & animaduertitis: cum illius observatio magis sit vobis tum utilis, tum necessaria; & ex multis, certisq[ue] indicijs per Prophetas significatis agnosci possit certius, quam ex cæli dispositione temporum qualitates: Similia apud Mattheum supra in cap. Concord. 64. ex cap. Matth. 16. habentur dicta à De-

mino ad Scribas & Pharisæos, quos etiam hic maximè notasse, quamuis turbas alloqueretur, ostendit nomen hypocritæ, quo fere nomine illos taxare solet.

Quid autem & a vobis ipsis non iudicatis, quod iustum est? Cum Græca non habeant: Cum autem vadis vt nos legimus, sed cum enim vadis, &c. Certum est hanc interrogationem ad sequentia, non autem ad præcedentia esse referendam. Sequentem autem parabolum omnino ad hoc adhibuisse Dominum apparet: vt inuitaret ad reconciliationem cum Deo, quando tempus est, in eundem, & idque exemplo humano, quo solent hi, qui ad iudicium sunt pertrahendi ab aliquo si sapiunt, laborare omnibus modis, vt cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicem pertrahantur; vbi ex aliquo ius eos experiri necesse esset. Proinde illud: *Quid autem & a vobis ipsis, &c.* hunc commodè habebit sensum; Cur autem etiam humanis vestris factis, & ex his quæ facere soletis non iudicatis, quod iustum est fieri hoc tempore à vobis. Sic enim iam rectè sequitur illatum à Domino paradigma, quod quomodo tractari debeat, satis patet ex his, quæ circa Marthæ locum dicta sunt. Significare enim vult Dominus, quod quemadmodum ipsi, quibus loquebatur, cum aduersario suo cito composituri essent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos si in re salutis ipsorum, non minus saperent, quam in rebus humanis merito studere oportere, vt cum Deo redirent in gratiam; cum iam ille vltro gratiam suam offerret ipsis: ne postea neglecta occasione hac, seueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque quanquam non sit necesse singula huius paraboli persequi, vt dictum est in Matthæo; rectè tamen per aduersarium cuius hic fit mentio intelligitur designari paraboliçè aut ipse Deus, quem omnis peccator, habet aduersarium, aut ipse diabolus, quem aduersarium nostrum Petrus appellat, & ab accusando, & criminando diabolus dictus est. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad Principem & iudicem Christum, qui eosdem tradit Angelis exactoribus diuinæ iustitiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non liberabuntur, quia nunquam debitum persoluetur. Ex prædictis etiam satis patere potest quomodo hic locus sic explicatus cum præcedentibus conueniat. Cum enim superius Dominus docuerit eos merito debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eosque redarguerit, quod tempus illud non agnouerint, qui tamen ex dispositione cæli temporum qualitates probare nossent: nunc docet temporis huius occasionem non esse negligendam; eosque redarguit, quod pro salute æterna non facerent, quod pro rebus temporalibus facerent.

Docet pœnitentiam agendam ob Dei patientiam. Lucæ 13.

CAP. LXXXVIII.

ADERANT autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint quia et alia passi sunt? Non dico vobis, sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis, sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos, putatis quia & ipsi debiores fuerunt præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non dico vobis, nisi pœnitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat autem hanc similitudinem: Arborem ficum habebat, quidam plantatam in vinea sua, & venit quaerens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt, ex quo venio quaerens fructum in ficu vinea hac, & non inuenio: succide ergo illam, ut quid etiam meam occupat? At ille respondens dicit illi: Domine, dimittite illam etiam unum annum, & novem menses, & novem dies, & si quid fecerit fructum: si autem, in futurum succides eam.

Aderant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, id est, quos Pilatus inter sacrificandum interfecerat, ita ut misceretur eorum sanguis cum sanguine hostiarum suarum. Siue autem hi Galilæi fuerint ex sectatoribus Iudei Galilæi, cuius mentionem Lucas facit in Actis cap. 6. siue nō sit stat eorum eadem tum recens fuisse patratam ob aliquod eorum facinus. Porro qui de his Galilæis Domino nunciassent dicunt, se se intelliguntur hoc fecisse, ut Galilæorum illorum impietatem tam atroci & nouo supplicio puniri Domino indicaret, illorum seditionem animi detestantes Pilati factum cōmendatū, execrantes illos velut maximos peccatores, ac cupientes scire quid de illis Dominus pronuntiaturus esset. Eo enim animo eos Dominus narrasse apparet ex subiuncta Domini responsione, quod videtur corrigere voluisse eorum opinionem, qua putauerunt illos præ alijs fuisse peccatores, qui tam crudelem, & nouam pœnitentiā dederunt. Itaque horum gloriationem, qui sibi placebant

illæ
aut
fuerunt.

quam meliores occisis Galilæis Dominus hoc loco reprimit docens, ex vltione, quæ de illis est sumpta, non colligendum ipsos fuisse grauios peccatores, esse enim etiam ipsos a qualibus, aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ nisi respiciant, similiter sint perituri. Dicit autem, omnes similiter peribitis, non significare volens eodem genere mortis perituros, sed simpliciter omnes malè, & crudeliter, ac inopinato perituros. Porro piscinam Silcæam in Hierusalem fuisse iuxta muros ciuitatis, in quibus multe fuerunt turres; patet ex Nehemia. cap. 3.

Dicebat autem & hanc similitudinem, Arborem ficum, &c. Cū omnibus intentum minatus esset, nisi agerent pœnitentiam, addit parabolam, quæ rem ante oculos poneret, & quod futurum erat, admoneret. Est autem parabola per se aperta satis, ut quod ad licetam pertinet non sit in ea quicquam annotadum, nisi forte quod cum dicitur, ut quid etiam meam occupat, pro occupat, Grecis est καταχει, quod proprie est onerare inuitilo onere, ut intelligamus non solum inuitiliter occupare terram, sed eandem etiam onerare: ut quæ succum trahat sine fructu. Deinde in illo, Et si quidem fecerit fructum, eclipsis est, aut apofisopesis. Nam subintelligendum, bene erit, aut sinemus eam, aut aliud commodius. Porro hac parabola peculiariter notare voluit Dominus gentem Iudaicam, & significare (ut in genere eam applicemus) populum illum diu à Deo expectatum ut fructum faceret, breui perdendum, si modo peregerit esse steriles, & in obliuata sua malitia persisterent. Ceterum tamen quanquam excidium Gentis Iudaicæ Dominus peculiariter notare voluerit; nihil dubium quin etiam hac parabola in genere omnes & singulos tunc præsentēs auditores, & in illis etiam nos, ad quos eius doctrina peruentura erat, admonere voluerit, ne Deum prouocantem, & expectantem ad pœnitentiam negligeremus. Itaque per ficum hanc parabolice etiā significatur quisque homo, maxime fidelis, in vinea Domini, hoc est Ecclesia plantatus; qui si etiam post trimum annorum expectationem, hoc est, post multum temporis, aut post iuuentutem, adolescentiam, & vltimam aetatem, ac demum post culturam eis ab Ecclesiasticis cultoribus impensam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi.

καταχει
χέει.

Sanatur mulier contracta. Lucæ 13.

CAPVT LXXXIX.

ERAT autem docens in synagoga eorum sabbat his. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quam cum videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit

illa manus & confestim erecta est. & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus indignans quia sabbatho curasset Iesum, turbamurba: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venit & curavit. & non in die sabbathi. Respondens autem illi dicens Dominus dixit: Hypocrita. unusquisque vestrum sabbatho non soluit bouem suum, aut aſinum à praesepio. & ducit ad aquam: Hanc autem filia Abraham, quam alligasti satanas ecce decem & octo annis non oportuit tui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hac diceret, erubescerant omnes aduersarij eius. & omnis populus gaudebat in uniuersis quae gloriſificabāt ab eo. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei? & cui simile agnoscitur illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in terram suam, & creuit. & factum est in arborum magnam. & voluerunt eum requiescere in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile agnoscitur regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier auſcondit in farinae tritici, donec fermentaretur totum.

A. 13. 53.

B. 4. 53.

A. 15. 53.

Erat autem docens in synagoga eorum sabbathis. & ecce, &c. Nota hic requirenda est coherentia, cum certum satis sit Lucam sic & ceteros, pleraque coniunxisse obiter, & vno commemorato alio aliud transiisse, prout inter scribendū memoriae occurrerent, licet quae in eodem iam aliquones fecit, commemorare rursus volens peruersum Iudaeorum, & maxime eorum, qui apud eum erāt iudicium de factis Iesu optimis, & salutiferis: Erat, inquit, quodam tempore docens in Synagoga quadam eorum die Sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudaei ab operibus, cantes conueniebant in Synagoga. Et ecce, cum sic ex more doceret Sabbathis in die, & loco celebri, aderat ibi inter reliquos mulier quae habebat spiritum infirmis aſis, id est, quae assidue inter infirmitate quadam a demonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione a seō inclinata corpora terram, & contracta, vt nullo modo posset caput erigere, & visum respicere.

Quam cum videret Iesus, hoc est priusquā aut ab ipsa muliere, aut ab alijs pro eius sanitate interpellaretur, ad solum eius aspectum (qui in Christo semper securitatis salutis omen est) motus ergo tantam misericordiam ostendere volens se venisse vt dissolueret opera diaboli, & hominum mala depelleret, suamque quam praesens dicitur miraculo confirmare volens, mox vocauit eam ad se, & quae parenti, & magna cum spe venienti, ait: Mulier, dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis es pro his positiuè indicamus scilicet pro imperatiuo hebraica phrasia aut potius iudaeum dicitur: Liberata es quam sis, vt mulieris fidem magis accenderet, ac suam potentiam declararet; quemadmodum & paralitico de quo Mat. 9. non est disluta, & remittantur tibi peccata tua, sed

mittuntur, vel vt habent Graeca, remissa sunt. Secundum quem posteriorem modum probabiliorem sanè dicendum vltierius quod impositio manuum quamuis commemoratur à Luca post verboſum prolationem, praecesserit tamen eam, quodque statim ad contactum mulier fuerit sanata, aut quod inter pronuntiandum verba illa cum contractu sanabatur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica sua carne, & ique suis verbis sanitate pollicitus est, mulier eius verbis credes erecta est: liberata tam facili negotio à morbo tam diuturno, & plane inmedicabili: & agnoscens plane caeleste esse beneficium glorificabat Deum.

Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbathis, &c. Indignatum dicit Euangelista quod Iesus Sabbathis curasset, non quod ille à populo glorificaretur, vt intelligamus indignationem hanc non tam ex inuidia profectam, quam ex peruerſo iudicio, quo inburus Pharisaeorum fermento non potuit discernere, quia in reuera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundū scientiam. Cum autem indignaretur archisynagogus Christo, non est tamen autus illum reprehendere, veritus eius potentiam & auctoritatem, sed conuersus ad turbam, ex indifferetio erga sabbathū zelo, veluti ex suo officio dixit, respondens, hoc est subiciens hae verba ad factum Christi;

Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die Sabbathi. Hanc itaque tam stolidam eius voſem (opus enim plane diuinum inter opera numerat plane humana, & seruilia) non tulit clementissimus Dominus, sed iacriter contempsit, idque non ex scripturis, sed sic vt illius peruersum iudicium contra communem hominum sensum esse declararet: ratione sumpta à proposita materia. vt solet, nimirum à vinculi solutione, quam cum non iudicaret illicitam in boue & asino, iudicauerunt illicitam in homine, idque filia Abraham, & quam Sathanas humani generis hostis miserimè & diuturno tempore ligatam tenuerat. Comparans enim mulierem hanc cum boue, & asino, in ipsa comparatione dicit, quae ad anxiſim faciunt, Filiam enim Abraham vocat, vt sic ex comparatione eius cum boue, & asino mulieris nobilitatem apud Iudaeos indicaret, qui magnum quid esse putabant, esse filium Abraham; Deinde & sathanam alligasse eam commemorat, quo magis ostendat dignum esse eam solui, idque etiam die sabbathi. Tertio addit & temporis prolixitatem; vt vel huius consideratione ostendat hanc dignam fuisse huius misericordiam, & omnium commendatione, ideoque cum aduerbio dicit, ecce decem & octo annis. Nec emphasi caret quod non dicit simpliciter à vinculo, sed à vinculo isto, tam misero scilicet, tam diuturno, tamque indigno humanae conditioni, Porro hypocritam vocat Dominus archisyn-

archisynagogum, quod ex iustitia zelo videri veilet populum
monere, cum à vera iustitia longè abesset. Quoniam autè
Domini perspicuam habebat veritatem, & ad sensum etiam
munent humanæ naturæ conscientaneus fuit, pudorem incussit
trestartoribus eius, vnde sequitur;

Et cum hac diceret erubescerant omnes aduersarii eius. Vt quos
aperta ratione redarguisset, cui nullo modo respondere possent.
Ceterum omnis populus, quod non haberet animos prauis
sætorum iudicijs & passionibus imbutos, gaudebat in vniuersis
glorioso se habant ab eo.

Dicebat ergo; cui simile est regnum Dei, &c. Has eadem para
las & supra dixit Dominus Matth. 13 in cap. Concord. 52 vbi
satis pertractatæ sunt.

Docet angustam esse viam regni cœlorum.

Luca 13. CAPVT XC.

Ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens
Hierusalem. At autè illi quidam: Domine si pauci
saluatur? Ipse autè dixit ad illos: Cõtendite intrare
angustâ portâ, quia multi dico vobis, quarent conuen
& nō poterūt. Quî autè intrauerit: pater familias
clauserit ostiũ & incipietis foris stare. & pulsauerit
dicentes: Domine aperi nobis, & respondens dicit vobis: Nescio cur
stis. Tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te & bibimus
in plateis nostris docuisti. Et dicit vobis: Nescio vos vnde sitis, desina
à me omnes operarij inquit ait, ibi erit status & fridor dentis, iust
ritus Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei
autè expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquila
& Aquilo & accubent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui ante
mi, & sunt primi qui erunt nouissimi. In ipsa die accesserunt quidam
risaurorum dicentes illi: Exi, & vnde hinc, quia Herodes vult te occidit.
Et ait illis: Ne timeatis illi. Ecce effugio in cœniam, & sanctas prædic
hodie & cras, & tertia die cõsumer. Veruntamè oportet me hodie
cras, et sequenti die ambulare, quia nō capis prophetâ perire extra ier
salè. Hierusalem, Hierusalem que occidis prophetas, & lapidas eos, qui
mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum
avis nidum suum sub pennis, & noluisisti? Ecce relinquetur vobis domus
vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec conuen
tũ dicitis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

A. 7. 43.

A. 8. 45.

A. 19. 100

B. 10. 100

A. 10. 101

A. 23. 110.

Et ibat per ciuitates, & castella docens & iter faciens in Hierusalem
Profectio in Hierusalem, cuius hic fit mentio, quæ fuerit, an vbi
ma illa, qua ad mortem accessit, an ad aliquam imminetentem so-

emnitatem, incertum est: cum certum sit post relictam Galilæâ
Dominum frequenter accessisse Hierusalem, vt supra ostensum est;
nisi quod verisimile est Lucam significare voluisse, Dominum se
iam præparasse ad subeundam mortem in Hierusalem, quam sibi
sciuit imminere. Itaque cum quodam tempore esset in via ad Hie
rusalem, quidam quoniam Dominum audiuit inuitantem omnes
ad salutem, interrogauit illum si pauci essent qui saluantur, id est,
saluabuntur. Dominus autem suo more non respondet directè ad
propositam quætionem; sed ex ea occasione arripuit docendi,
id quod magis erat necesse cognoscere: nempe modum, quo ad sa
lutem est perueniendum, & tamen sua responsione simul etiam
quætionis satisfacit, indicans paucos fore, qui salutem assequantur,
quia multi quærent intrare, & non poterunt.

Contendite, inquit, hoc est certate, & omnibus viribus conemini
intrare per angustam portam, significans labore opus esse, & co
nari, ob ingrediendi per angustas portas difficultatem; & conan
dũ cuique vt veluti præcipiat alteri ingressum, quod angusta por
ta paucos recipiat. Ceterum quid per angustam portam sit acci
piendum: dictum est in cap. Concord. 43 circa illud Matth. 7. In
trare per angustam portam. Verũ de veritate eius quod sequitur,
quia multi quærent intrare, & non poterunt, dubitari potest. Sed
si sequentia spectemus, patebit satis istud dictum de futura vita,
subditur enim in declarationem huius, quomodo postquam in
gressus fuerit Paterfamilias, tunc incipient quidam cupientes in
trare, pulsare ostium frustra. Proinde cum dicitur, multi quærent
intrare, non debet intelligi de introitu in portam, vel per portam
angustâ, quâ in Matthæo diximus intelligendâ viam virtutis: sed
de introitu ad vitâ, & regnũ cœlorũ; in quo non est alicui post hæc
vitam introitus, nisi hic ingressus sit per portam virtutis angustâ.

Cum autem intrauerit pater familias & clauserit ostiũ, &c. Quod
dixit de quærentibus intrare prosequitur Dominus latius per sub
iunctam Parabolam, qua illud de quærentibus intrare dixit,
in ludæis euentum significat. Loquitur autem de seipso Domi
nus sub similitudine alicuius patrisfamilias, qui postquam cum
suis amicis, quos ante ostium stans expectauit, ingressus est do
mum ad conuiuium, & clauserit ostium admittere & agnoscere
restitit eos, qui postea pulsant ostiũ. Itaque Dominus noster nũc
se habet veluti pater familias aliquis, qui vel sedes in domo, vel stas
ante ostium Domus apertum expectat, & recipit amicos ad cõui
uium vocatos; quia vsque ad mundi consummationem expe
ctat quos recipiat; recipitque qui digni sunt ad conuiuium sce
licitatis æternæ; ad quod iam omnibus per virtutem ostium pate
ret. Erit autem veluti Paterfamilias qui surrexit (sic enim est Græ
cis) aut intrauit, & clausit ostium, omnibus quidem in nouissimo
die

die vniuersalis iudicij, cuique vero etiam in hora mortis, quod non amplius expectabit recipiendos, nec erit ultra facultas ingrediendi, sed erit tunc veluti clausum ostium regni celorum, iam cuique quamdiu viuit, & in genere omnibus hominibus ad consummationem seculi est apertum. Quod autem quoidam post ostium clausum foris stantes pulsuros, & eturos Domine, Domine aperi nobis, ac post primam repulsi fuerunt, comedimus coram te, & bibimus, &c. Non sunt accipienda, quasi hæc omnia sic sint ab impijs repellenda, aut ab ipso Domino dicenda: sed per hæc quæ commemorantur sic secundum exigentiam parabolæ significatur parabolice tunc quidem summo opere operaturos admitti ad ingressum, nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem, quam cum ipso Domino habuerunt in carne, sed tamen planè incognitos reijciendos. Hoc enim significat eius submissus responsio.

Nescio vos unde sitis, hoc est, sicut inter meos non agnoueram propterea quod me Dominum appellabitis, & inuocabitis, nec ob familiaritatem, quam mecum in terris habuistis. Natus tamen velut alienos vos habebō, & velut incognitos excludam a dijs regni cælestis: sed etiam procul à me esse iubebo, & non faciam. Hoc enim significatur per hoc quod subditur discite Patres familias.

Discite à me omnes operarij iniquitatis, quod de ijs dicitur qui in vita sua toti sunt addicti peccatis. Certum est autem parabolam prædictam à Domino dictam esse contra Iudæos summos, cum quibus scilicet tum Dominus conuersabatur: sed per accommodationem rectè etiam intelligemus dictam contra malos Christianos, in quos magis competit quam in Iudæos dicere Manducauimus coram te, &c. eo quod longe maior, & diuini cum Christo iam fruuntur familiaritate, coram ipso manducantes, & bibentes præciosum eius corpus, tantumque eius sanguinem; in quorum item plateis iam Christus docet, quia per doctores eis palam Patris voluntatem annunciat: verum his qui operarij sunt iniquitatis, nec per angustā portam intrare conantur, nihil proderit in illo die, quod inuocauerint, ipsum autem Dominum suum, aut quod dicere poterunt se mirabile quiddam eius consuetudine hic fructos esse, sed velut plane incognitos reijciuntur, & eijciuntur.

Ibi erit stridor, & stridor dentium. Dixit iniquos Iudæos excludendos, nec non & abiiciendos, addit iam quod his grauius videtur nempe exclusionem, & abiectionem, securum grauem doli, & horrorem, quæ per stridum, & stridorē dentium significatur. Ibi inquit, hoc est in loco, an quē discedere cogemini erit stridor

stridor dentium, id est, dolor, & horror maximus, cum videritis Abraham, &c. Quibus verbis significat eorum calamitatē ex aliorum conspectu felicitate dupliciter augendam, primum quod videbunt se alienos à Patriarcharum, & Prophetarum consortio, ex quorum prole natos esse gloriabatur, & in quorum meritis sibi placebant, adeo ut propter illos persuaderent sibi non posse se reijci. Deinde quod ipsis exclusi qui se solos credebant recipiendos, visuri essent gentes ex omni orbis natione contunctas Patriarchis in gaudio, & felicitate regni cælestis, quibus tamen cum Patriarchis nulla fuit secundum carnem cognatio, nulla cum Christo secundum carnem familiaritas. Subijcit autem;

Et ecce sumi nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi, &c. Quæ sententia significat mirabilem iocē rerum mutationem contra Iudæorum illorum expectationem, unde & addit aduerbium, ecce: Est autem sensus, & ecce sunt, id est, erunt tunc nouissimi, qui olim erant primi, quia Iudæi qui primi aliquando erant apud Deum, & prælati Gentibus, tunc erunt nouissimi, & Gentibus inferiores: & contra tunc erunt primi, qui olim erant nouissimi, quia gentes credulæ prælaræ erunt Iudæis, quibus prius erant inferiores. Porro sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadant in malos Christianos, eos maxime qui inter Christianos non modo primum aliquem obtinent locum.

In ipsa die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi, &c. Hos non domo, i.e. inuocauerunt Domino illa iuggeri ille, tatis significat Lucas, cum Phariseos fuisse testatur, quos ferētre ducit Evangelistæ veluti Christi hostes. Itaque quidam Phariseorum sibi offensi his quæ contra Iudæos magna cum libertate docebat, siue gloriæ eius, quæ suam obcurant sentiebant, nō ferentes, aut etiam experiri volentes, si cum metu mortis commoueri posset, & os eius obturari, accesserunt, & simulata beneuolentia suadent ei, ut exeat, ac secedat. Herodis machinationem indicantes, de quo quod narrauerunt Domino verum ne fuerit, an à Phariseis coactum ut Herodis nomine, qui Ioannem occiderat Dominum terrerent, incertum est: nisi quod secundum multis videtur probabilis. Cæterum videri potest hæc contigisse in Galilæa, quod in ea principatū habet Herodes, non autē in Iudæa, ut illius quod dicitur: Exi hinc, sensus sit, secedere à Galilæa, quia Herodes Princeps Iudææ præuincæ vult te occidere. Id si verum est, dicendum hæc à Luca narrari per recapitulationem ut multa forte in his capitibus narrat, quæ in Galilæa gesta sunt, cum capite nono Christum commemorauerit Galilæam reliquisse. *Et ait illis, Ite, & dicite vobis illis.* Theophylactus post Cyrillum intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis, sed magis ad ipsos Phariseos, qui illud de Herode confixerant, unde notant Græca non habere

vulpi illi, sed ἀλώπεκται αὐτῶν, id est, vulpi huic, veluti Dominus monstrare voluerit praesentes Phariseos potius, quam Herodem. Et sane verisimile est falsum fuisse, quod de Herodis conatu significauerunt, quod & cum imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de ipso honorifice senserit, cupieritque videre eum, vt dicitur Lucæ nono, & postea cum à Pilato ad ipsum missus fuisset, vidit illum suscepit, & illatum a se dimiserit; vbi etiam Lucæ dicit eum cupuisse à multo tempore videre eum; nimirum in tempore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nono cap. idem scribit. Itaque quoniam Pharisei isti subdola mente Domini accesserunt praetextentes Herodis conatum, & fingentes sibi curam saluandae Dominus illorum corda sciens, manuerit, & adumbratè pro more eis responderet, dicens; *dicite vulpi huic*, faciens quidem suspicari Herodem, eo quod singulari numero diceret vulpi, sed Phariseos dolosos, & subdole sese in hoc negotio gerentes, nec dicendo huic, non illi. Sed vt vt est, siue Phariseos, siue Herodem, mine vulpis notare voluerit, hac sua responsione significat, ab ipse esse periculi ab homine, neminemque se timere; praeterea eum te occidendum, sed vitam suam se habere in sua potestate, in alio vel tempore vel loco occidendum, quam quo erat conatum. Taber autem illud peculiariter dici;

Ecce eicio daemonia. & sanitates perficio; tum vt notet crudelitatem Iudaeorum ingrati tudinem, qui eum possent odisse & persequi, qui tamen eis impenderet beneficia, nec aliud quam benefecisset, quique ob id amore potius quam persecutione dignus dicitur, vt suam diuinam notaret potentiam, quam frustra humana persequitur, quantacunque ea esset, impedire conaretur; tum etiam sciebat id animos Phariseorum potissimum dolere, quod per miracula gloriam sibi apud homines pararet. Per illud autem, *Et cras*, non certos dies significat, sed ex familiari loquendi consuetudine, temporis breuitatem, Solem enim quando modicum solis significare volumus dicere, hodie, & cras. Sic & illud *tertio die* significat tempus non multo post, vt sit sensus, & non multo post aut breui per mortem suam consummandus, Bene autem Dominus suam mortem consummationem vocat, non consummationem aut perditionem sicut supra Lucas eam vocauit exitum, & exaltationem, & Dominus ipse exaltationem, & Baptismum, Per enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt inuentoria, quæ de ipso erant scripta. Sequitur;

Veruntamen, hoc est priusquam tamen consummer, oportet secundum praescriptum scilicet, & ordinationem Patris, *Et cras* sequenti die ambulare. Circa quæ verba est nonnulla difficultas, sed simplicius fuerit intelligere per hodie, & cras, & secundo die iam significari idem, quod prius per hodie & cras, nec per

dicam tempus, vt sit sensus; Oportet me modico tempore solito more adhuc perambulare diuersa loca docendo, & miracula operando. Nec id absurdum videri debet, quod iam dicat se tertio etiam die ambulare debere cum prius tertio diei consummationem sui tribuerit, miraculorum vero operationem ipsi hodie & cras; quia sic erit tertia die consummandus, vt tamen in ea die ambulare adhuc deberet, vt pote in fine tertiae diei occidendus, quem admodum rectè dicere potuisset; eiciam daemonia hoc, & sequenti mense, & tertio mense consummabor. oportet tamen antequam interficiar me adhuc conuersari inter homines, & huc illucque ambulare hoc & secundo & tertio mense. Ideo autè repetèdo dicit se secundo se miracula ad tempus operaturum, quia cum prius in simpliciter dixisset, nunc dicit quod oporteat ipsum ea operari, & cautius quare oporteat ad id; Quia, inquit, *non capit Propheta perire extra Hierosolimam*. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Graecos in *ὀφθαλμοῖς*, & est sensus; Non capit, id est, non conuenit, non decet, nec est possibile, q. d. ipsa rerum natura non fert. Quod cupi enter intelligi potest. Primum enim accipi potest dicitur peculiariter à Domino de seipso, de illo scilicet eximio Propheta, de quo Moyses Propheta suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, quomodo Faber, & alij quidam intelligunt. Sic enim nullus est de veritate sententiae dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur, quam in Hierusalem, quia vt ibi moreretur a Patre decretum fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur; comprehendendo tamen nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis, aut potius intelligendo nomine ciuitatis significari ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Quod si in genere accipiat dictum de quouis Propheta, quemadmodum videtur accipiendum, eo quod accusatiuo Propheta, non additur apud Graecos articulus iam cum certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem: dicendum Dominum huc vulgari modo hyperbolica aut ironica locutione vsutum, qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire, vt Propheta occideretur, quam in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter, ac copiosè effusus sit, tantamque esse iniquitatem Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas alijs quodammodo non permitterent, sed sibi vsurpauerunt, & ferre proprium facerent, & prouide etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum, vt sic impleteretur mensura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum, qui effusus est. [Dicit ergo Dominus oportere se adhuc aliquanto tempore obambulare per ciuitatem, & spagos, nec Herodem, aut quemuis alium hoc posse impedire, quod fieri non possit vt alibi moriatur, id est quod nusquam

magis conueniat ipsum, aut quemuis Prophetam mori quàm Hierusalem, veteri scilicet illa Prophetarum interfectrice.

Hierusalem. Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas, &c.
Quoniam superiori sententia Dominus meminit crudelis impetatis, qua Hierusalem vrbs regis magni diuinis beneficiis prætorbis ciuitatibus donata, contra Prophetas Dei sciuisset, & adhaeret esset scruitura; præuidens iam imminere insanabili ciuitatis summum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illud quod toties sperata Dei bonitate meruerit extremam vltionem, & quæ exclamare cepit Hierusalem, &c. ipsa exclamatione, & geminatione suam commiserationem, suumque dolorem ac amorem salutis ipsius insinuans. Commemorat, & Matthæus deploracionem cap. 23. vt appareat Dominum non semel hæc dixisse. Alloquitur autem proculdubio sub ciuitatis nomine ipsa vrbes, vnde postea facta mutatione dicit; *relinquetur vobis domus vestra deserta.* Sequitur, quod insigne est charitatis diuinæ indicium.

Quoties volus congregare filios tuos, quæ admodum auis, &c. Magna enim charitatis fuit, quod non semel tantum, sed multo adeo cupiuerit eius filios, hoc est inhabitatores, omnesque Iudeos qui ad eam tanquam matrē confluebant, ad se congregare, idque semper reluctare: sed id adhuc magis charitatē Dei arguit, quod simpliciter filios eius congregare voluerit, sed eo modo, quo vni dū suum. i. pullos suos sub alas, hoc est summo cū desiderio, & cū cūcitudine. Græca dictio *ἀγνός* anceps est & ad auē, & ad gallinam quidē mirus est amor omnibus fere auibus ad cōsōuēdos, & pugnandos pullos, sed præcipuē gallinis, vnde magis contuēctur uere gallinam quemadmodum apud Matthæum vertit interpretum eadem sit dictio vtrobique. Quod autē hic dicitur; *quæ admodum auis*, non est intelligendum de voluntate Dei efficacie, quam voluntatē beneplaciti, sed de voluntate Dei optatiua, quæ voluntatē signat eo quod, hæc voluntas Deo tribuatur ratione per se, & voluntas operum Dei, quæ in nobis voluntatis nostræ sunt signa, de qua duplici Dei voluntate est dictum latius in cap. Concordia circa illud orationis Dominicæ. Fiat voluntas tua. Dicit enim multoties voluisse, quia multoties illis occasiones varias obtulit quibus ad ipsum pertraherentur, mittendo Prophetas præcipuē modo, imitando, cōminando. Porro quoniam Ierusalem toties cōminata, & vocata, obedire vocanti pertinaciter noluit: prædicitur igitur magnam illi venturam vltionem.

Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta, &c. Intelligitur communiter Dominus hac sententia significasse excidium vrbs Hierosolymitanæ, & gentis Iudaicæ, factum postea a Romanis, vt quod hic dicitur, idem sit cum illo Psalmistæ, *habitatio eorum deserta, &c.* Secundum quem sensum sic est

locus explicandus; vobis, id est, in vestram confusionem, vestrorumque criminum vindictam, relinquetur domus, id est, habitatio vestra deserta ab omni inhabitatōe. Verum propter pronomen vobis, magis videtur hac sententia Dominus significare voluisse habitationem Iudeorum à Deo relinquentam iam ipsis Iudæis, vt qui Dei præsentia, & protectione se reddiderunt indignos. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem secuta est illa, de qua alij intelligunt, solitudo facta per Romanos. Sed de derelictione diuina magis esse intelligendum; etiā sequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult, quomodo derelinquetur illis domus eorum deserta. Nam pro eo quod Lucas habet, dico autem vobis, &c. Matthæus habet, dico enim vobis; non me videbitis amodo, &c. Cæterum de veritate, & intelligentia huius sententiæ non parua est difficultas; Theophyl. & Euthymius post Chryostomum sic intelligunt;

Non me videbitis amodo, hoc est post breue tempus, quo sum vobiscum adhuc in morali hac carne conuersaturus vsque ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiam, & in illum de quo dixit Propheta; Benedictus, qui venit in nomine Domini, meque cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu caelestium, terrestrium, & infernorum. Tunc enim rursum videbunt eum corporaliter. [Solet autem Dominus Iudæis in primo suo aduentu ipsi non agnoscere recusatibus secundi sui aduentus ingerere mentionem, quo illum vel inuiti agnoscere cogentur, cum videbunt eum venientem cum potestate, & claritate magna. Vnde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiecit; veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus caeli.] Quod si alicui dura videatur hæc expositio, qua intelligitur impros, & incredulos Iudæos (nā his Dominus loquitur) in nouissimo die cum Domino videbunt, dicturos illud; Benedictus qui venit in nomine Domini, cum ea vox sit excipientium aliter quem cum gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient: intelligendum significari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illum noluerunt agnoscere Messiam, & benedictum Domini, qui ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suū longo tempore expectaturi essent, non prius tamen ipsum illos visurum corporaliter, quam circa finem mundi conuersi fuerint ad fidem, dicturos tunc de Christo veniente ad iudicium; Benedictus qui venit. Tempus enim, quo ad fidem conuerteretur Iudæorum natio, docet Paulus esse cum intrauerit plenitudo gentium. Tum autem fore consummationem seculi, & mox venturum iudicium docet postea Dominus dicens post prædicatum Euangelium

in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sanc intellectus vobis optime conuenit propositio, ita multum conuenit cum illo Osee: Dixi, inquit Dominus, ad eam; dies multos expectabis me; non fornicaberis, & non eris viro; sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc reuertentur filij Israel & quaerent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Quid hoc enim est aliud, quam Iudæorum domum relinquendam desertam, nec vltimum Regem suum, nisi post multam expectationem in nouissimo dierum, quando illum venturum mox ad Iudicium cum gaudio excipient? Proinde putatum huic esse genuinum huius loci intellectum.

Sanatur hydropicus in sabbatho. Luc. 14.

CAPVT XCI.

E factum est, cum intraret Iesus in domum cuiusdam principis Phariseorum sabbatho manducare panem, & ipsi obseruabant eum. Ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos & Phariseos, dicens: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestris asini

aut bos in puteum cades, & non conatum extrahet illum die sabbathi? & non poterat ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolas, intendens quomodo primos accubitus eligens, dicens ad illos: Cuius maioris fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honorior te sit inuita: ut ab illo, & ueniens ut qui te & illum uocauit, dicit tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere: sed cum uocatus fueris, uade, recumbe in nouissimo loco, ut quum ueneris qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit in tibi gloria coram simul discumbentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Cui facis prandium aut cenam: noli uocare amicos tuos, & fratres tuos, neque cognatos neque uicinos diuites, ne forte tu & ipsi honorior te sit inuita: sed quum facis conuiuium, uoca pauperes, & claudos, & cæcos, & beatus eris quia non habens retribuere tibi, & tribueretur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc cum auisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cenam magnam, &

cauit multos, & misit seruum suum hora cene dicere inuitatis, ut uenirent, quia iam parata sunt omnia. Et ceperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & uidere illam, rogo te habere me excusatum. Et alter dixit: Iuga bouum emi, & eo probare illa, rogo te habere me excusatum. Et alius dixit: & uxorem duxi, & ideo non possum uenire. Et reuersus seruus nuntiauit hæc Domino suo. Tunc iratus pater familias dixit seruo suorum: Exi in plateas & riuos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduce huc. Et ait seruus, Domine, factum est ut imprastis, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in riuos, & sapes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem uobis, Quod nemo uirorum illorum qui uocati sunt, gustauit carnam meam.

Et factum est cum intraret Iesus in domum, &c. Factum est, inquit, hoc est accidit cum introisset Iesus in domum cuiusdam Principis Phariseorum sabbathi die ad manducandum panem (neque enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere, & si non sincero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipsi Pharisei (ubi & coniunctio abundat, & apposita est ex phrasæ Hebraïca) qui simul erant inuitati obseruabant eum, num quid diceret, unde possent accusare eum, aut faceret quod contra sabbathi esset religionem. Cum ergo obseruarent eum, ecce parata erat calumniæ occasio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus stans ante illum, quem uisibile est ab ipsis Phariseis missum consistere in conspectu Domini, ut illi occasionem offerrent facienda, quod reprehenderent. Verum misero huic profuit uenisse in conspectum Domini. Sanitatem enim consecutus est, etiam si uerbis eam non peteret: siue quod sic fuit à Phariseis instructus, siue quod Phariseos ipse metueret propter sabbathum. Itaque cum Dominus ad aspectum miseri moueretur misericordia, ac multo magis dolens ob Phariseorum cœcitatem, & malitiam, præueniens uolens eorum calumniam, ac declarare se non ignorare quid apud se cogitarent, respondens ad illorum scilicet cogitationes, & obseruationem, dixit ad legisperitos, & Phariseos: An licet sabbatho curare? Quæ interrogatio excludit eorum calumniam. Neque enim iustus calumniandi factum Domini locus illis esse potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt: idque cum omnium se magistros profiterentur. Cum ergo illi interrogati iam obticescerent, quemadmodum & alias idem interrogati siluerunt (neque enim dicere poterant, licere, quandoquidem sic locuti fuissent contra suam obseruationem, neque dicere audebant non licere, quod metueret ab illo

prehendi, quæ admodum euenit) Dominus apprehensum hydri-
picum contactu suo illum sanauit: ac post redditam sanitatem, in
illum in suam seruitutem sibi referuauit, nec apud se ad obserua-
tionem detinuit, sed mox a se dimisit. Sanauit autem non solo ver-
bo, sed apprehendens illum; vt stultitiam Pharisæorum sic consti-
taret, & exemplum, quo postea eos redarguit, suo facto magis con-
ueniret. Quoniam autem sciebat Dominus hoc facto offensos anti-
mos Pharisæorum vt post sanatum corpus mederetur & mētibus
prouis indicijs infectis; respondens ad cogitationes ipsorum, qua-
estione eis proponit, per quam ex rebus factis die Sabbathi a se ip-
sis, intelligere possent factum eius multo magis ab omni calum-
nia liberum esse debere. Congruenter autem hydropicum (vt an-
notauit D. Aug.) animal, quod in puteum cecidit comparauit,
quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo submergendus
fuerat, subtrahatus fuerat Domino illum apprehendente. Porro
simpliciter Dominus ex illorum facto, suum factum non esse dig-
num calumnia eorum ostendit, sed exemplo proposito similitudo
notat illorum & præposteram religionem, & auaritiam: vt quia
eo quod, si opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis, atque
tunc cum violare Sabbathum, cum in simili opere cupiditatis non
iudicaret se violatores Sabbathi. Notat autem eos in modeste ca-
re, & quod iustum est eis iudicandum relinquit, nec tam aperte
eos incesit, vt mox superius in Synagoga ipsum arch. Synagogi,
quod non vt ille aperte factum ipsius calumniarentur.

Dicebat autē & ad inuitatos, parabolam intemtus quomodo, &c.
Conuiuium corporali excepit Dominus in Sabbatho, conuiuium vi-
cissim ipse instruit se, ac Sabbatho dignum, varijque seruicibus
natum, vt pote salutari miraculo, ac doctrinis varijs, prout conue-
niunt opus erat. Cum enim Pharisæi superbia & auaritia
maximè laborarent, hæc potissimum vitia in eis iam curari conue-
niebat. Sumit autem Dominus suo more occasionem docendi hæc
ab his, quæ ad conuiuium, in quo tum erat pertinent: docens nos
semper ex re præsentis materiæ & dicationis aliorum decerpere.
Porro doctrinæ, quam tradidit inuitatis occasio fuit, inquit, Euan-
gelista, quod intendebar hoc est attendebat, & considerabat (est
enim Græcis *παρατηρῶν* quod hic idem est quod *παροίχων*) quomodo
primos accubitus eligerent (vel vt potius vertendum puto) elige-
rent. Attendebat autem, & considerabat Dominus eos eligere,
vel elegisse primos accubitus siue oculis suæ diuinitatis, quibus eti-
am occultis eorum affectus agnouit, siue etiam oculis corporalibus,
ex signis quibusdam externis obseruatis in eis. Postquam ergo
hoc obseruasset, dicebat ad inuitatos parabolam hanc:

Cum inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad littera qui-
dē sonat morale documentū de modo accubendi in conuiuijs ser-
uando

uanda, verum præcipuam Domini intentionem non esse id doce-
re, quod littera significat, vel ex eo satis patet, quod Lucas hanc do-
ctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quod sub
hoc sermone, quo ad ciuilem quandam in conuiuijs seruandā mo-
destiam horrat ad literam, docere Dominus voluerit seclādam
destitiam horrat ad literam, docere Dominus voluerit seclādam
vbiq; & semper humilitatem, & sui depressionem, fugiendam
vero sui exaltationem; quod per hæc fiat, vt quis plerumque ab ho-
minibus, semper autem a Deo humilietur, per illam vero contra
fiat, vt qui a Deo & hominibus exalatur. Vnde in fine significas
quorum hanc dixerit parabolam, adijcit sententiam generalem; &
omnis qui se exultat, humiliabitur, &c. Quæ sententia & alias Do-
minus vsus est, vt Luc. 18. & Matth. 23. Est ergo hæc Domini do-
ctrina similis multis parabolicis sermonibus Salomonis, in quibus
sub præceptis ciuiliū virtutum, & morum, Spiritus sanctus ad ve-
ras virtutes informat sapientiæ candidatum, Porro nuptiarum ma-
gis, quam cuiusuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit,
quod ibi maxime primi accubitus ambiantur, tanquam in conui-
uijs celebratissimo, & honorificentissimo; quodque ibi etiam maxi-
me ignoretur qui sint etiam alij inuitati. Dicit ergo:

Cum inuitatus fueris ad nuptias. Et ad solenne aliquod conuiui-
um, non discumbas ex teipso, sine iussu eius, qui te inuitauit, in pri-
mo loco: ne forte aliquis honoratior te etiam sit inuitatus, cui iu-
beas a communi inuitatore cedere cum rubore, idque adeo sa-
pe, vt qui primum tibi vendicaueras locum, nouissimum tandem
obtineras. Sed cum vocatus fueris vade potius & recumbe in nouis-
simo loco. Sic enim fiet vt ab inuitatore iussus ascendere, gloriam
ex humilitate cōsequaris. Cum enim dicitur, vt cum venerit, qui
te inuitauit, &c. Coniunctio, vt, videtur accipi debere consecutiue.
Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimum locum deligē-
dum, sed quod consecuturum sit. Nam alioqui Dominus doceret
qua ratione gloriam quis venet apud homines, cum contra hic
curare voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modū
curare voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modū
dicitur, quod tractatio literalis, qua ci-
uilibus rationibus dehorretur ab accubitu primi electione, & ad-
horretur ad submissionem inter accumbendum: secundum præci-
pium vero scopum suum ostendere voluit exemplo isto humanæ
modestiam sequi gloriam, & contra arrogantiam humilitationē.
qd. In omnibus te submisseras, sic enim fiet vt magis exalteris,
& gloriosius, cum contra si te extuleris, cum maiori pudore sis de-
primendus cum ab hominibus, tum a Deo.

Dicebat autē & ei qui se inuitauerat, Cum facis prandium, &c. Post
quæ inuitatis opportunū doctrinæ seruicū exhibuit ad monēs eos
modestie: etiā inuitatori cōmodū missum exhibet monēs eū mi-
sericordie, & benignitatis in pauperes. Porro per hoc quod dicit,
Noli

Noli vocare amicos, &c. Certum est Dominum non plane dimittere, aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos a laudatione & affectione causa conuiujs adhibere, sed summa eius, quod hic dicitur, voluit, est vt ne secundum vulgi existimationem satis humani & benignos esse arbitremur, si humanitatem erga eos desit. Frustracimus, qui patia nobiscum faciunt, vt que si meritorie, & si fructu vera, & perpetuo consequendo à Deo hospitalis esse mereantur; non in diuites, sed in pauperes hospitalitate præferemus. Dicit enim Dominus voluit conuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse æternæ vitæ meritoria, quod mercede sua in hæc recipiant; conuiuia autem pauperibus parata ex suo genere meritoria esse gerunt vitæ, quod ea Dei intuitu eis paratur qui hic reuertere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem repetiturus. Ergo quod dicitur; Noli vocare amicos, &c. consistit potius est, quam præceptum, consilium inquam, quo Dominus ingerit modum, quo cum maiori fructu conuiujs quibusdam parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis benigna, nec nobis cum Ethnicis communem. Itaque sensus est; Cuius præsentium aut æternam, i. cum animus tibi est exhibere conuiujs aliquid, si vis illud bene, & cum maxima tua veritate colere, noli vocare diuites, qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel frater (i. enim hæc hominum genera conuiujs adhibentur) ne quando & ipsi te vicissim iniurent, & fiat tibi retributio præsentis vitæ ac proinde æternæ vitæ mercedis, sed pauperes voca, nec in ipsis ætlima conuiujs impensam perire, quod cum vulgus iudicat, quod non habeat vnde rependant. Hoc cum ipso beatus eris, quia non habent, i. non possunt retribuere tibi, tibi tunc enim tibi longe plenius suo tempore, quam à quocumque amico, aut diuite hic retribui tibi posset non quidem potissimum præsentis vitæ, in qua quidquid rependitur temporarium est, sed in resurrectione iustorum, quando erit tempus retributionis, quando temporarijs recipies æterna, pro temporali refectione, perpetua cælestium gaudiorum fruitionem. Hæc est cælestis magnitudine æterna longe diuersa à mundi Sapientia.

*Hæc cum audisset quidam de similibus discumbentibus dixit, Quoniam Dominus occasione conuiujs, in quo erat, differuit quendam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, in resurrectione iustorum: quidam intelligens, & bene, significat Dominum in resurrectione iustorum tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cælestis recipiendos; tactus delectatio cælestis illius conuiujs, dixit: *Beatus cui contingeret aduenire in regno Dei.* In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quisque eorum fructus, quod elementis adeo*

utias sine omni mordacitate docuerit. Quoniam autem iste beatus dixerat, cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta, per parabolam cepit ostendere, quibus hæc felicitas potissimum sit obuentura, quique & qua ratione ab ea sint excludendi: nimirum quod Iudæi, aut Iudæorum primores etsi primo ad cælestem conuiujs vocati, suo tamen vitio essent excludendi, & in illorum locum successuri quique ex Iudæis, & gentium omnium promiscua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabole præcipuus scopus. Itaque ad hoc commode, & sine mordacitate, maiori que gratia significandum, introducit Dominus hominem quondam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cœnam magnificam, quæ & multis constaret ferculis, & multis esset parata. Qui proinde ad hanc vocauit multos & ciuibus suis, viros diuites, & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ iurum vocatis per seuitu & propter aliarum reru occupationes frivolas venire recusantibus indignatus eis, quod ad tam honorabile conuiujs venire ob res frivolas prætermittent; nec tamen permittere volens vt frustra expensæ conuiujs factæ essent: iulit sine delecto vocari in illorum locum primum quidæ pauperes, debiles, cæcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis, ac vicis repertos, qui ob famem & inopiam non erant facile, vt alij recusaturi, ac deinde istis non sufficientibus ad conuiujs etiam peregrinos, & externos quosque extra ciuitatem iuxta vias, & sa pes repertos, quos & compelli voluit, si forte vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet: cæterum per hominem istum reuel accepit Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quod vltima parabole conclusio; dico autem vobis, &c. Videtur dicta à Domino magis in persona sua, quam in persona Patris familias, de quo est parabola, vt post dicitur, per cœnam magnam intelligunt quidam felicitatem æternæ beatitudinis, conuiujs scilicet, in quo sancti accumbent post hanc vitam, quod resse per cœnam significatur, eo quod finem nesciat, nec aliud sit ei conuiujs successurum. Quam quidem æternam felicitatem potissimum hic significari, ex eo satis constat, quod hæc parabola dicta sit occasione factæ mentionis de manducando pane in regno Dei, & tamen nihil verat quin simul intelligatur significari & conuiujs, quo in præsentis vitæ pascitur militans in terris Ecclesiæ: immo vt simul debeat intelligi, ipsa parabole consequentia exposcere videtur. Nā alioqui per horam cœnæ, tempus mortis, aut extremi iudicij videbitur intelligendum: quo tempore non fecit inuenitur, qui per rerum terrenaru occupationes se à cœnæ participatione excuser. Sicut autem vna est Ecclesiæ militans in terris, & triumphans in cælis, & vita æterna, quæ post hanc vitam perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo est conuiujs, quo pascitur militans,

Cœna magna.

& quo triumphans Ecclesiae, quandoquidem vnus est Deus, quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem, vnus Christus, quo fruimur sub sacramenti velamine, & illic sine velamine, vnus vnus bique panis, vnus idem que potus, quamuis diuersimodè parati & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrunque seculi sed maxime ad futurum pertinens cœnæ comparatur: tum quod in nouissimo manducata paratum, tum quod finē nesciat, ut dictū est. Magna autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiam abundantiam eius; quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, ut nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hanc cœnam homo Christus, qui eā magnis sanè sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primum inuitauit multos, omnes scilicet Iudæos, Iudeorumque primores, tanquam honorarios conuies suos, ac deinde per Apostolos suos & prædicatores (quorum ordo per seruum missum significatur) rursus vocauit hora cœnæ ut ad eam venirent, qui a se prius erant inuitati. Venerunt enim hora cœnæ erat, & est post Christi mortem, quando in caelum referatum est, & omnia redemptionis nostræ mysteria perparata sunt, ut dicere possit seruus, venite, quia iam parata sunt omnia. Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum recusauerunt venire ad cœnam ob alias quam occupationes: significatur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores se se à parata eis cœna subtraxisse, dum alijs rebus terrenis occupati nihil minus curabant, quam regnum Dei. Sunt autem res terrene circa quas occupari solent homines, & per quas impediti solent vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos, qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunquē res terrenaarum implicatione excluduntur à regno caelorum; qui scilicet, ut habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & a sollicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ eorum suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus honor impeditur à regno caelesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum sollicitudinum (quanquam in vtroque vtrunque satis notetur impedimentum, ut non sit differentia nisi in materiz diuersitate, in tertio vero notatur impedimentum voluptatis carnalis. Non potuit autem Dominus commode in parabola notare studium honorum: quia illud non conueniebat parabola. Non enim solēt homines studio honorum se se à solemani conuiuium subtrahere, sed potius ob honorum studium illud captare. Quod autem reuersus seruus auocauit excusantium responsa Domino suo, iratusque Dominus Iudæis

italios vocari: significat Dominum offensum Iudæis primò vocatis, & venite reuuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum dolentibus, & in oratione conquerentibus, alijs prædicandum Euangelium. Et si per primos recusatores intelligantur Iudæorum primores, ut intelligendum videtur plerisque iam per pauperes & vicis ciuitatis introductos ad conuiuium intelligendi sunt obiecti, & plebei Iudæorum, qui à Scribis & Phariseis habebantur pauperes, debiles, cœci, & claudi, vt pote incompositi, & indocti, quales plerique per Apostolorum predicationē, post missum Spiritum conuersi sunt ad Christum. Per eos vero, qui extra ciuitatē collecti sunt, & introducti ad cœnam intelligendi Gētilēs, ad quos sine lege Dei viuentes vitam plane incompositā, & in viarum varietate errantes post Iudæorum uocationem missi sunt Apostoli, ut impletur electorum numerus, qui ex Iudæis completi non potuit. Si autem, ut quibusdam placet per primos recusatores, intelligantur in genere Iudæi: iam per pauperes, debiles, cœcos, & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi Gētilēs, quibus nunc postquam Iudæi se reddidissent indignos regno Dei. Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi ut cœcos, & claudos despiciebant, sicut etiam terrena pauperes, & miseri erant coram Deo. Per eos vero qui tertio vocati sunt è vicis, & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quālibet obscuro populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorum ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extruderetur, quousque impleatur electorum numerus. Itaque duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erant inuitati, significabitur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocent ad lautitias caelestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias, & sapes; compelle intro, indicat ardens desiderium, & summā liberalitatē Domini cupientis suas delicias quamplurimis cōmunicare, & rursus significat futurā ingentem vim predicationis Euangelicæ, ac plane diuinam, quæ effectura erat, ut Ethnici, qui beluino potius, quam humano ritu debebant, tã subito, ac in tanta multitudine, ad tantam philosophiam eueherentur, ut videri possint coacti, & vix quædam illis illata. Huiusmodi autē coactio, qua seruos suos vult vix erga quosdā, quantum est ad propositū Domini, in tribus potissimū consistit. Primū scilicet in miraculorū operatione, quibus mirè pertractati sunt ethnici ad fidē, secūdo in predicationis, & doctrine assiduitate, & cōfessātia, tertio in vitæ sinceritate, & integritate, quā si in doctore viderint homines, mirè permouētur ad veritatis, quā prædicat susceptionē. Ideo autē in tertia potius quā in prima vel secūda

ferui missione dicitur compelle intrare: ut sicut dicitur esse
 sciretur ardens Domini desiderium, & subindicare ut vel
 tiorem, & constantiorem prædicationem adhiberi oportere
 tibus potissimum barbaris, utpote fortiter à demonibus de
 & in profundum errorem demeritis, qui & pondere peccat
 depressi veteri merito potuissent ad carnem magnifici intr
 mini.] Concludit autem Dominus suam parabolam his ve

Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocat
 Et. Quibus verbis Dominus affirmare solet. id, quod ante
 vult auditores. Significatur ergo Iudæos primum vocate
 sus destituendos Dei vera cognitione, & a regni caelestis
 excludendos.

Docet omnibus renuntiandum. Luc. 14.

CAPVT XCII.

ABANT autem turba multa cum eo. Et conuersus
 ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem
 & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, &
 adhuc autem & animam suam, non potest meus
 discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, &
 sequitur me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens
 edificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt
 beat ad perficiendum: ne posteaquam posuerit fundamentum, &
 tuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes
 hic homo cepit edificare, & non potuit consummare? Aut quis
 regis committere bellum aduersus alium regem, non sedes primo
 si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus
 ad se? alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittit regem
 pacis sunt. Sic ergo omnis est vobis qui non renuntiat omnibus
 quædet, non potest meus esse discipulus. Bonum est scilicet, si autem scilicet
 rit, in quo conditur: Neque in terram, neque in Hierusalem
 sed foras mittatur. Qui habet aures audire audiatur.

A. 10. 55.
 A. 16. 66.
 B. 2. 66.
 C. 9. 66.

A. 5. 39.
 B. 9. 71.

Ibant autem turba multa cum eo, & dixit ad eos, &c. Dicit
 Dominus quanti sit esse discipulum ipsius, nec putandum
 sessionem discipularum sui esse delicatam: cuius doctrinæ
 sionem ei dedit, quod cum esset aliquando in via ad Hierusalem
 & ad crucem pergeret, multam habebat turbam hominum
 tantem, veluti profectum se illius esse, aut optare fieri discipulum
 Itaque docet hac occasione Dominus conuersus ad sequentes
 satis esse ad hoc ut quis discipulus eius sit, ut sequatur illum
 bus corporis, sed quiduis, quantumuis magnum, quantumuis
 sum postponendum Evangelicæ Philosophiæ, deponendum

garnales affectus, animumque parandum ad crucem ipsi
 mandant: quæ etiam supra Dominus requisivit Matth. 10. cap.
 Conc. 4. & Matth. 16. Mar 8. & Lucæ 9. in cap. Conc. 66. ex quo
 in locorum explanatione petendus est loci huius intellectus.
 Sic ergo:

Si quis venit ad me (gressibus scilicet corporis, ut tunc multi ad
 unum veniunt, aut gressibus fidei, ut nunc venire ad ipsum licet)
 non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu ho
 mines diligunt: quales sunt potissimum parentes, deinde vxor, &
 fratres, tertio fratres & sorores: insuper autem, quod est omnium
 officiosissimum, si etiam non odit sui ipsius animam, non potest meus
 esse discipulus. Porro odium hoc non est simpliciter accipiendum,
 sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius præ
 ceptis, & impediunt hominem ab adhesionem eius ad Christum Sic
 & propriam animam odire oportet, quia desideria eius non tan
 tum debemus subijcere Christo, sed etiã odire in ea id quod Chri
 sti præceptis est contrarium, ut cum contra Christum optat vitæ
 voluptatem, aut voluptates aliquas carnales. Qui autem non sic
 prædicta, non potest esse discipulus Christi: tum quia non est
 discipulus doctrinæ Christi, tum quia non poterit doctrinæ eius esse
 executor, & obseruator. Quorsum autem quis animam suam
 odire debeat, ostendit Dominus cum subiicit:

Et qui non baiulat crucem suam, & sic venit post me, id est, me se
 quitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratio
 ne, quod ad primam eius partem pertinet, dictum est circa cap.
 Matth. 10. & 16. Cæterum cum dicitur, Non potest meus esse dis
 cipulus, dupliciter hic potest accipi nomen discipuli. Primo ut eo
 nomine comprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono
 Christiano necessarium est odium prædictum & baiulare crucem
 Christi. Secundo, ut eo nomine intelligatur Dominus solum com
 prehendi tales, quales erant Apostoli & 70. Discipuli, qui scilicet
 non tantum Evangelicæ præcepta, sed & cõsilia obseruare per
 fectionis vellent: quomodo hic accipi nomen discipuli patet ex eo
 quod in fine dicitur;

*Qui non renuntiauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse dis
 cipulus*, Vbi generali illo modo, quo omnis fidelis dicitur disci
 pulus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse, cum non
 omnium Christianorum renuntiare omnibus quæ possident.
 In certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententijs
 eodem modo esse accipiendum; quare si speciali hoc modo, quo
 prædicta videtur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à
 discipulo Dominum peculiariter exigere odium patrum, &
 & baiulationem crucis, cum tamen omnium hæc sint Chri
 stianorum, quod ea maxime & sublimiori modo necessaria sint
 futuro

futuro discipulo. Non enim ei, qui perfectionis Christianæ datus est, sufficit odire parètes, reliquosque cognatos, & animi propriam, quatenus hi contrarij sunt præceptis Evangelicis, sed his, quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria, sed etiam quatenus auocât à consilijs Evangelicis & à perfectæ hominem remorantur: ita vt parentes & cognatos reliquos animæ suæ etiam in rebus licitis non condescendat: quod quicquid ad crucem ferendam magis præ alijs debet esse promptius, cui plura aduersa sint occurrura.

Quis enim ex vobis volens turrim adificare, &c. Quoniam superioribus sententijs Dominus significauit, quâ non sit delicatitudo fieri discipulum ipsius, & quæ ad hoc sint necessaria, ideo significauit, vt eos qui ipsum corporaliter comitabantur, ostendebant se velle eius fieri discipulos, admoneret se ipsos considerare, & explorare, num ita essent affecti, vt discipulum eum oportebat: ideo parabolis quibusdam, & exemplis humanis ostendit merito quenque debere sese displicere, examinare, & comparare priusquam aggrediatur negotium arduum sanè, & negotium quam delicatum. Nec est hic laborandum, vt singula que in parabolis istis duabus dicuntur, rei propter quam assumptæ sunt, modentur, quod in hoc tantum parabolæ istæ à Domino sunt additæ, vt ex prouidentia, quam homines præstant in rebus humanis non ita magni momenti si diuina spectes, discamus qua probabilitate ad professionem discipulatus Christi nos debeamus propinquare. Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrim in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem, vel viginti milia, &c. cum ea non sit parabolarum ratio, nec ad significandum aliquid mysticè per illa Dominus hæc dixerit: sed tantum vt cura, & circumspectione, qua aggredi homines solent ardua aliquot negotia humana, intelligamus qua cura & circumspectione aggredi debeamus arduissimam professionem Evangelicæ vitæ, aut perfectionis; vt perinde sit quasi diceret: Quemadmodum enim ædificare volens, si sapit, non temerè aggreditur quod cogit, sed antequam iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantum impendijs opus sit ad turrim absoluendam, & si comprehendit familiarè angustiosem esse, quam vt ferre possit sumptus necessarios, abstinere, ne si semel iacto fundamento postea desitit, totum sumptus perdat, sed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quemadmodum Rex cum alio Rege pugnaturus prius apud se expendit vires regni sui, & si compererit vires sibi esse ad conficiendum pares, omnibus modis tentat ab eo pacem obinere, ne si cum illo configat grauius malum, ac dedecus ferat: sic multo magis oportet vos expendere robur animi vestri priusquam proficiscimini vos fore sectatores meos; ne si impares huic negotio, quod

est aliud maius, aut fortius à semel capto resiliueritis, & in grauiorem ignominiam apud Deum & Angelos, & in maius damnatum salutis vestræ incidatis. Hic est scopus harum parabolarum à Domino intentus.

Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus quæ, &c. Videtur hæc conclusio sic intelligenda: Ergo vt ad eum modum quod edificaturus, aut pugnaturus vires suas expendit, etiam vos in negotio discipulatus mei robur vestrum libretis: scitote quod quisquis ex vobis non etiam, quemadmodum dixi de odiendis amicis, & cruce baiulanda renunciat omnibus suis possessionibus, non potest meus esse discipulus. Vt aduerbium sic, non tantum in dicitur parabolarum applicationem, sed etiam illud quod, sicut superius dictum est, si quis non oderit, & qui non baiulat crucem suam, non potest esse discipulus: ita etiâ discipulus non potest esse, qui non etiâ renunciauerit omnibus possessionibus. Est autè renunciare omnibus possessionibus proprie, eis sponte cedere, & veluti valedicto eas dimittere. Vnde istud proprie ad eos pertinet, qui non simpliciter volunt esse discipuli Christi, quomodo omnes in eum credentes, dicuntur illius discipuli, sed ad eos qui sic discipuli dicerentur, quomodo Apostoli, & 70. discipuli: quorum perfectionem omnes ferè primi credentes sectati sunt, velut necessaria esset possessionum renunciatio. Sicut tamè omnia præcedètia, quanquàm maximè ad perfectionem Euangelicæ studiosos pertineat, etiâ suo modo pertinent ad omnes Christianos: ita etiam & quod hic exigitur. Oportet enim omnem bonum Christianum si non reipsa, salte affectu renuciare omnibus possessionibus suis. Id fiet si animum suum illis non apponat, & paratus sit potius eas perdere, quam facere, quæ Christi præceptis sunt contraria: vt sicut odire debet amicos suos, & animam suam cum Christo sunt contrarij: ita eis relinquat possessiones suas, cum carum terrenio consistere non possit cum obseruatione mandatorum eius. Dominum tamen potissimum loqui de renunciatione reali, qua Apostoli omnia sua reliquerunt, & quam imitari debeant Apostolice perfectionis studiosi, etiam patet ex sequentibus cum subditur: *Benum est sal.* Nam illud cum sequentibus dictum est peculiariter de Apostolis Matth. 5. & Marc. 9. Et tamen etiam parabola talis ad omnes Christianos suo modo pertinet; quandoquidem omnes tales esse debent, vt suæ conuersationis & sermonis acrimonia suorum vitam insultam condire possint, & à corruptione proximorum eximere; ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quibusdam pertineat ad primiuæ Ecclesiæ fideles, & eos qui modo suorum perfectionem sectantur: generaliter tamen etiam suo modo ad omnes cuiusuis temporis Christianos pertineat, & imitanda sit Christi doctrina, vt quæ diuersis seculis, diuersisque hominibus, cum eadem sit, conueniat diuersimodè pro

*Renunciatio
omnium
possessionum.*

pro exigentia status, & conditionis eorum. Adicit autem Dominus Parabolam salis hoc loco, quæ & alibi usus est, ut etiam eam ostendat, quanta esse debeat perfectio eorum, qui volumini discipuli eius, & eos merito expendere debere, num ad humilitati munus pares esse possint. *Bonum*, inquit, id est, bona res, & virtus est sal, quam diu scilicet vigorem habet. Valet enim & iterum condendis omnibus cibis. Si autem sal euauerit, id est, insipidus fiat, & vigorem suum perdat, nec perditum suum vigorem recuperare aliqua re potest, nec adeo vilius esse usus, ut nec in terram nec in sterquilinum, vtile sit, in quod alioqui omnes mutantur corruptiones, ita ut prorsus illud abijci oporteat conciliandis ab hominibus. Ita etiam significat Dominus præclaram rem esse discipulum eius, atque hunc salis similem esse oportere vitam vitam, tum conuersione aliorum corruptiones consummatam. Verum videndum ne qui vice talis esse debeat, ipse inutilis sit, aut efficiatur. Sic enim futurum ut veluti planè despectus, & omnino inutilis longè contentius abijciatur in gehennam, quam si salis locum nunquam occupasset. Adicit autem Dominus post hæc, quod solet, cum maximi momenti admonuit, quæ & dignæ essent summa animaduersione, & præpressa attentione non possent intelligi, non solum propter popularum obscuritatem, sed multo magis ob rem a vulgi captiuitate scilicet alienam;

Qui habet, inquit, *aures audiendi* (quod clarius verteretur ad audiendum) *audiat*: ut sit sensus; Cui datæ sunt aures mentis ad attendendum his, quæ dicuntur, eaque expendendum, ac non ligendum, is audiat, hoc est attendat, & attendendo expédât, ac expendendo intelligat.

In festo encæneorum, eripit se lapidantium manibus. Ioannis 10. CAP. XCIII.

ACTA sunt autem encænia in Hierosolymis, & ibi erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Iudæi & dicebant ei: *Quæ animam nostram tollis? si tu es Christus dic nobis.* Respondit eis Iesus: *Loquor vobis, & non creditis me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oves meæ meam audiunt, & ego cognosco eas. & sequuntur me. & ego vitam æternam do eis. & non peribunt in æternum. & non rapiet eam quis de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater unum sumus: sed noluerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus*

Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus non lapidatis: Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed quia blasphemias facis, quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: *Nonne scriptum est in lege vestra. Quia ego dixi. Dii estis? Si illos dixit Deus, ad quos sermo Dei factus est, & nō potest solui scriptura. quæ pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis. Quia blasphemias facis, quia dixi, Filius Dei sum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi, si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis, quia pater in me est. & ego in patre. Quare bāt ergo cum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Et abiit iterum. A. 19. & venit in fines Iudææ, & trans Iordanem in eum locum, ubi erat B. 10. Iohannes baptizans primum, & mansit illic. & sequuta sunt eum turba multa, & conueniunt iterum turba ad eum, & sicut conuenerat, iterum docebat eos, & curauit eos ibi. & dicebant. Quia multi Iohannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcumque dixit nuntius. Respondit de hoc, vera erant. Et multi crederunt in eum.*

Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis, & hyems, &c. Dicitio illa Græca, quæ est apud Iohannem *ἑγκαινία*, Encænia significat familiaritatem quandam Iudæorum, quam celebrabant in memoriam Templi dedicati, & initiationi, & initiationi, qualem nos dedicationem vocamus, Nā præter dedicationem illam primam factam sub Salomone in mense septimo, itemque alteram factam post secundi templi ædificationem, à reuersis à captiuitate Babylonica; Tertia fuit dedicatio facta mense nono (qui correspondet ferè nostro Nouembri) à Iuda Machabæo, post repurgationem Templi ab Antiocho propheta, & extruccionem noui altaris. In huius ergo dedicationis memoriam Encænia, de quibus hic mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tempore hæc sit facta, tum quod à Iuda Machabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam illam templi purgationem, & altaris dedicationem, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari.

Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis, &c. Ne in ipsius interioribus templi, aut in eo quod proprie erat templum, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, a dicit Evangelista, in porticu Salomonis, loco scilicet ad ambuladum parato, in quo verisimile est Iesum docuisse, quoties in templo docuisse dicitur. Dicitur autem Porticus porticus Salomonis, non quod eam Salomon ædificasset (hæc Salomonis vna cum templo à Chaldæis incendio perierat) sed foris. Quod eodem loco, & ad similitudinem eius, quam Salomon ædificauerat hæc porticus constructa fuerit; aut quod in ea vel staret ad loquendum populo conuectus sit Salomon, aut demorari propter inuisi peragendis.

Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dixerunt ei: Quomodo, &c. Ergo inquit,

inquit, quoniam scilicet cum iam praesentem habebant & in-
conuenienti, Iudaei veluti ex condicto conuenientes aduer-
circuncinxerunt eum, ne scilicet elabi, & effugere posset, ut
illorum voluntati satisfecisset, & veluti cupidi descendere ven-
cum re vera ansam calūniandi venarētur, dixerunt ei; Quomodo
mā nostrā tollis. i. suspendis, id est quādiu animos nostrorum
nos suspensos tenes verborū tuorum ambiguitate: *Si tu es illa-
stus*, quem expectamus? nā Græcis dicitur cum articulo & &
dic nobis palam, & liberè, posito scilicet omni metu, & verbum
inultro. Dominus autem estis eorum vasticem competitan-
beret, & multis modis quæstionis eorum tum malitiam, tum
sipientiam refellere posset ac dicere, qui sit, vt testimonium
um requiratis, quem prius Samaritanum, ac dæmoniacum
ruistis, de quo & dixistis, testimoniū tuum de teipso non di-
rum, & constituistis vt extra synagogam fieret quisquis me
stum confiteretur; nam sicut tamen illis responder, docens non
omnibus coarguendos esse tentatores, sed multa patienter
Dicit ergo frustra eos querere vt diceret num esset Christus, ut
quod cum prius id satis dixerit credere tamen noluerit, ut
opera ipsius apertè testarētur quis esset, quibus potius credendum
fuerat quam verbis ipsius.

Loquor, inquit, vobis, & non creditis, Vbi pro loquor *Græce*
εἶπον, id est, dixi, quod scilicet ego sim Christus. Id enim factum
pra-significauit. Itaque sensus est; Iam aliquoties dico, & di-
bis quod queritis, nec tamen creditis mihi. Quid ergo opus est
sum dicere? *Ipsa opera qua facio*, id est, miracula, quæ ædo in no-
me Patris mei, id est, ex mandato, & potestate Patris, testimo-
perhibent de me certissimum. Testantur enim me multum
Deo, & me eius esse filium, cum eum prædicem Patrem
um, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos vt non creditis
verbis, ita nec factis meis, idque mirum non est, quia non dicit
ouibus meis, quas ab æterno mihi Pater designauit, & commen-
dauit. *Oues enim meæ*, hoc est, electi, & prædestinati à Patre
cem meam tanquam sui pastoris vocem audiunt, hoc est, agnos-
cunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnosco
pro meis ouibus, curam eis pastorem impendens. Et quoniam
illæ vocem meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquam
um Pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur
tes. Nam ego eis sequentibus do & in presenti per fidem
maximè in futuro seculo vitam æternam, nec peribunt
num, mea nimirum manu eas proregente, & id est, quæ
rapiet eas è manu mea, hoc est potestate & protectione ac po-
sitione mea.

Pater meus quod dedit mihi, manuum omnibus est, & non

probat Dominus quod dixit: Non rapiet oues meas quisquam de
manu mea. Probatur autem id apertius, & clarius secundum lec-
tionem græcorum, qui habent hoc loco; Pater meus qui dedit
mihi, maior omnibus est. Secundum tamen lectionem nostram
egerunt D. Aug. & Hilarius hunc sensum intelligentes: Id
quod Pater meus dedit mihi natura scilicet, & potestas, quam
Pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est,
superat omnium siue hominum, siue dæmonum vim, & prop-
terea nemo potest rapere quicquam de manu Patris mei, ac pro-
inde nec de mea, quia ego & Pater summus vnum per naturam,
& potentiam. Iudaei ergo quoniam hanc naturæ & poten-
tæ æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, vt ve-
re significabatur, exultantes eam assertionem blasphemam
esse; lapides rursus tollunt, vt & supra cap. 8. fecisse Ioan-
nes commemorauit; vt eum tanquam blasphemum iuxta le-
gem, lapidarent, quæ præcepit blasphemos obrui lapidi-
bus. Hinc ergo conuicti sunt, quod non discendi causa eum
interrogauerunt, vt diceret eis palam num esset Christus,
sed vt haberent occasionem aliqua accusandi aut impetendi
illum.

Respondit eis Iesus; Multa bona opera ostendi vobis, &c. Hoc est,
exhibui vobis, hoc est multis vos affectu beneficijs ex Patre meo, id
est, ex mandato, & potestate Patris mei, sanando scilicet infirmos
vellos, excitando mortuos, ac viam salutis vobis annuncians,
propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare
intenditis, & quantum in vobis est lapidatis. Ideo enim dixit po-
tius lapidatis, quam vultis lapidare, vt significaret eos iam ad lapi-
dandum paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebant, opere
complete repressos autem diuina fuisse virtute, ne quod volebant
pericerent: nisi forte quidam iam lapides aliquos Domino permia-
trare in ipsum iecerint. Iudaei itaq; his verbis Domini prouocati,
vt vel crimen proferrent, vel amentiam suam, & ingratitude
proferrentur.

De bono, inquit, opere, hoc est, propter bonū opus, non lapida-
re te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, hoc est prop-
ter blasphemiam, & hoc est, quia, tu cum sis homo facis teipsum Deū,
id est, ingeris te pro Deo, & vsurpas tibi diuinitatē. Nam coniu-
ro & cum hic dicitur, & quia tu homo cum sis, &c., non est hic
conuictio significatiua alterius criminis, quasi significetur duo
crimina, ob quæ ipsum lapidaret Iudaei; sed vel accipitur ex-
tensive, vel emphaticè, quasi diceretur de blasphemia, & de tam
gravi blasphemia.

Respondit eis Iesus; Nonne scriptum est in lege vestra, &c. Quoniā
dominum calumniabantur blasphemare, quod se hominē
diceret

diceret esse Deum: primò quidem Dominus ex scripturis, quibus illi plurimum tribuebant, desumpto argumento ostendit blasphemiam dicere se hominem esse Deum, vel filium Dei. Deinde demonstrat certò argumento se verè esse Deum, & vnium Patre. Quod ergo ad prius attinet sic dicit;

Nomen scriptum est in lege vestra; P salmo scilicet 81. Nomen nomen legis hic comprehenditur totum vetus Testamentum, cuius ubi lex distinguitur à Prophetis, & Psalmis.

Ego dixi dii estis. Quod potissimum dictum est de Iudicibus sacerdotibus, & Prophetis populi Israelitici, quos in Exodo aduocatis Deos Scriptura vocat, vt eù dicitur, *Dijis nò maledices, &c.* hac autem Scriptura còtra intentatam sibi à Iudæis blasphemiam pergit argumentari, non solum monstrando quod secundum Scripturam sine blasphemia potest dici homo Deus: sed etiam quod secundum Scripturam homo vocatur Deus ex minori Dei nomine nulla sit blasphemia se hominem ex singulari, & maiori Dei nomine dici Deù, & filiù Dei. *Si, inquit, illos dixit Deos, ad quos factus est.* Vbi subaudiendum est Deus pro supposito vbi, & vel potius Scriptura; porro illud ad quos sermo Dei factus est, videtur recipiendum, quibus commissã est potestas, & demeritum munus alijs imperandi. Post explanatam autem scripturam adiecit Dominus ad argumenti sui confirmationem, & à blasphemabilitate eius dicens;

Et nò potest solui Scriptura, id est, destrui, & irrita, falsa esse, tanquam falsa negari: Cæterum in eo quod sequitur;

Què Pater sanctificauit, & misit in mundù, vos dicitis quia blasphemus: Sciendum est, quod coniunctio quia, ex Græca phrasibus sita abundat, ratione cuius coniunctionis quidã mutariù blasphemias in blasphemar, cum in secunda persona legendum esse, & in eisdem codicibus testentur, & Latini emendatiores Deinde subintelligendum est illi, vel mihi, vt hic sit ordo: mihi, quem Pater sanctificauit vos dicitis blasphemus, &c. Porro verbum sanctificauit operum cum Hilario sic exponitur vt Christo conueniat quatenus homini, eùque Pater sanctificasse intelligatur, non eo modo, quo alii mines, sed singulari aliquo modo: nẽpe quia ipsum segregatum vniuersis mortalibus, humanã eius naturã vnies diuinitati in se re personæ, ac per hoc ipsum sine mēsurã replens omni plenitudine gratiarũ spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factũ est, vt Christus homo dicatur filius Dei. [Hũc autē singularẽ sanctificationis modum satis significauit dicens: Quem Pater sanctificauit, & non quẽ Deus sanctificauit. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei factus fuit ad se vero filiũ Dei esse, quia Pater ipsum sanctificauit. Si autẽ Pater ipsum vt Pater sanctificauit, fecit ergo illũ sanctum suum filiũ,

seri nò potuit nisi per gratiã vnionis ex qua proximitat omnium gratiarum plenitudo in Christũ hominem, hoc est ergo Patrem sanctificasse Christũ, quod Petrus dixit Actũ decimo, Deũ vnixisse eũ spiritu sancto.] Sicut autẽ Dominus de se homine loquẽs suã diuinitatẽ insinuauit dicẽs, quẽ Pater sanctificauit, ita etiã eũ subiuxit: *Et misit in mundum.* Propter enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, nisi antequam mitteretur esset, & apud eum esset, à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequam in mundum mitteretur, & apud Patrem fuisse. Misit autem Pater Christũ in mundum, dum eum hominem mundo visibilem fecit, & ad dõdendum, ac redimendum delegauit; proinde benè prius dicitur sanctificauit, & deinde misit in mundum. Non enim prius illum misit in mundum, & deinde sanctificauit, sed sanctificauit illum modo prædicto misit in mundum. Itaque contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemum ob id, quod cum esset homo Deũ se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominem, esse ratione sanctificationis filium Dei: nò quod secundum eam naturam sit filius Dei, secundum quam est sanctificatus, & missus: sed quod ratione illius sanctificationis vna sit humanã & diuinã naturã persona.

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi, &c. Postquam à se Dominus Blasphemix calumniam exclusit, pergit iam id confirmare, & comprobare, quod illis calumniandi, & indignandi fuit occasio; nempe, Ego & Pater vnum summus; apertius iam diuinitatem suam, & æqualitatem, ac vnitatem naturæ cum Patre altius, quam probat ab operum identitate. Ab vnitatem enim operationum consequitur necessario & vnitatem naturæ & potentix. Non enim dicit: Si non facio opera talia, qualia Pater meus, sed si non facio opera Patris mei, vt significaret eadem esse, & non solũ similia, vel æqualia opera sua & Patris. Opera autem Patris de quibus loquitur sunt, (solo imperio resuscitare mortuos, expellere diuones, curare quæuis morborum genera. Si inquit, nò facio opera, quæ nemo operari potest nisi Deus Pater meus: Libentem vobis facio non credere mihi asserenti me esse filium Dei, & vnum cum Patre. Contra si facio ea opera, vt me facere res ipsa declarat, & si propter susceptæ naturæ infirmitatem, aut propter odium mei, quod animos vestros occupat, non vultis mihi credere verbis meo testificanti, saltem operibus credite idem, quod ego verbis meo testificantibus, vt ex operibus cognoscatis, & hoc est, credatis, quod Pater in me, & ego in Patre, id est, quod ego & Pater vnũ sumus; & indiuidua societate alter alteri cohzreat. [Quod enim vnũ dixit; Ego & Pater vnum sumus, nunc dicit, Ego in Patre, & Pater in me, quo apud Ioannem etiam postea significauit naturæ vnitatem, idque valde aptè. In omnibus enim creaturis nò possunt

Sanctificauit
asse filii
quomodo
intelligatur
in Pa-
ter.

Opera
Patris.

sunt inueniti duo, quorum vtrunque proprie loquendo, dicitur esse in alio, idque ideo, quia non reperitur duo, quorum sit eademque numero natura. Quia vero vna est Patris & filij natura & substantia, & Patris substantia tota est in filio, & filij vicissim in Patre; ideo totus Pater in filio, & totus filius vicissim subdit in Patre.

Querebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Quam diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis tentati fuerint Iudaei ab eius lapidatione, tamen ut erant imperfuatibiles non penitus deposuerunt animum persequendi ipsum, sed quousque admodum olim, ita & modo tentabant eum comprehendere. Quorum ipse rursum diuinam suam virtutem declarans exiuit de manibus eorum. Modus autem quo exiuit cum hic non explicari videtur fuisse ille qui descriptus est cap. 8. quando scilicet rediit se Iudaeis inuisibilem. Secedit autem in fines Iudae, cuius futuri Iudaeorum, & absentia sua mitigari faciens eorum moribus. Porro trans Iordanem vadit in eum locum, ubi erat Ioannes baptizans in principio, non temere hunc sibi deligens locum, sed quod ad litteram quidem attinet, ob id, ut occasione loci procurrerentur homines ad conferrendum Iesum cum Ioanne, & in eorum riam eis reducerentur praecleara Ioannis de Iesu testimonia in loco perhibita, quemadmodum occasione loci euenisse mortale gelista Ioannes commemorat. Locus autem quem Euangelista

Bethabara.

tare voluit, fuit Bethabara, ubi cap. 1. dixit Baptistam trans Iordanem baptizasse, ac de Christo post se venturo praecleara testificatum, eundemque ibi digito demonstrasse praesentem. Quosque autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat, idcirco dicitur eum iterum abiisse in eum locum. In hoc ergo loco deo commemoratus est aliquandiu Dominus, veluti pertractus ciuicium pietatem. Et ecce plerique tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi quae nusquam eum latere permittit, venerunt ad eum, quibus solita suae benignitatis officia impendebat. Docebat enim ut habet Marcus, & languidos curauit, ut habebat theus. Caeterum quoniam miracula etiam hic operabatur, occasione loci prouocati sunt, qui conuenerant primum quidem ad adorandum Iesum cum Ioanne quoad miracula, vnde dixerunt.

Ioannes quidem signum fecit nullum, cum scilicet iste magna faciat signa. Nam altera comparationis pars causa loci facta est praetermissa. Quod autem significare voluit eos dixisse, gelista tale est: Si Ioanni creditimus, qui nullum feci signum, tanto magis huic, qui tot tantaque operatus est signa, quibus discipulorum fidem conciliat. Deinde vero etiam occasione loci memores Ioannis de Iesu testimoniorum, dixerunt.

Omnia, autem, quaecumque dixit Ioannes de eo vera erant.

multa quidem & praecleara Ioannes de hoc testificatus est, & praedixit, quae omnia vera fuisse cum ea diceret, iam res ipsa factis declarauit. Ita que per haec duo nempe considerationem excellentiae Iesu supra Ioannem, & recogitationem testimoniorum Ioannis de Iesu factum est ut multi illic crederent in eum.

Proponuntur parabolae de oue, drachma,
& filio perditis Lucae 15.

CAPVT XCIII.

RANT autem appropinquantes ei publicani & peccatores ut audirent illum. Et murmurabant pharisaei & scribae dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & si perdidit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam quae perierat donec inueniat eam? Et cum inuenit eam imponit in humeros suos gaudens, & veniens domum conuocat amicos & vicinos dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quae perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent poenitentia. Ait qua mulier habens drachmam decem, si perdidit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & euertit domum, & quaerit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenit, conuocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiae quae me coningit. Et diuisit illi substantiam. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse coepit egere. Et abiit, & adhaesit uni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, ut pasceret porcos, & cupiebat imitari ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dedit. In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereco. Surgam, & conuocabo patrem meum, & dicam ei: Pater peccasi in caelum, & conuocabo te, tam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipse, et misericordia motus est, et accurrens circumdedit eum, & osculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, fac me sicut unum de mercenarijs tuis, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus.

Dixit autem pater ad seruos suos: Cuius proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calcementa in pedibus eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducate, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & reueniens est. Et coeperunt epulari. Erat autem filius eius senius in ageribus, & cum uenires, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum, & uocauit unum de seruis, & interrogauit quid haec essent. Igitur dixit illi: Frater tuus uenit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, & saluum illum recepit. Indignatus est autem, & uolebat intrare. At ille ergo illius egressus cepit rogare illum. At ille respondens dixit: Quis enim ego sum, ut intromittam te? Ecce tot annis seruis tibi, & nunquam mandatum tuum praeterui, & nunquam didisti mihi haec, ut cum amicis meis epularer, sed praeterquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, uenit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat, & reueniens est.

Erant autem appropinquantes ei Publicani, & peccatores, & multi alii. Multi enim in fine capitis praecedentis dicti sunt ab alijs Evangelistis conuenisse ad Christum, eodem loco etiam accesserunt ad eum Publicani, & peccatores, quales olim eodem loco caesari, & baptisimi ad Ioannem confluxerant. Id uidentes Scribae & Pharisei, qui nusquam aberant a Domino, ubique & semper contentes quod carperent, solito suo more contra Dominum nunquam murabatur, id in eo reprehendentes, quod summum fuerat, praedicando. Hic inquit, peccatores recipit, & manducat cum illis. Quod autem dicitur tale est; Hic qui nouam quandam sanctimoniam profert, tamen non uitat malorum confortia, sed notos, & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeo non fugit eorum congressum, ut etiam cibum cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminetur boni. taque Dominus uult factum a Phariseorum calumnia vindicaret, & illorum fastidiam sanctitatem coargueret, tres Parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes: nimirum ut ex his quae in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad resipiscendum inuitandi, quantaque benignitate recipiendi cum resipiscunt, & quantoper se sit omnibus gaudeundum de eorum resipiscencia & receptione; tantum abest ut quis obmutare debeat aut inuidere.

Et ait ad illos Parabolam istam; Quis ex uobis homo qui, &c. Parabola ista commodè tractentur, sciendum quod in duobus prioribus, quae similis sunt generis, Dominus ex his quae in rebus humanis quisque, erat facturus, & in quotidiana consuetudine accide-

re solent, ostendere uoluit non esse mirandum si peccatores admitteret, & reciperet. Sibi enim ad instar hominis, qui peccatoribus unam uiam perditam, aut mulieris, quae ex multis drachmis unam perditam diligenter requirit, & ob repertam uehementer gaudet, alioque ad congaudendum sibi prouocat, merito summam esse curam ut perditum, & adhuc errantem quemque ad electorum numerum peruenientem in uiam reducat, & electisque coniungat, eoque cum Publicanis & peccatoribus lubenter congregari ut ad resipiscenciam eos prouocaret; ex qua & sibi, & secum Angelis Dei singulare gaudium sit prouenturum: atque ob id Iherosolimitas & Scribas, qui illud inique ferebant declarare se diuersam a Deo, atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde prauam, & Sathanicam. Hic est parabolarum scopus a Domino intentus, quemadmodum pater ex applicatione ipsius, quanquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat, pro more enim suo reliqua relinquunt nostrae intelligentiae. Quod autem dicitur in conclusione primae parabolae, maius esse gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam supra nauagium nauem iustis, qui non indigent poenitentia, &c. Sic accipitur Dominus locutus de ijs qui sunt iusti secundum eum modum, quo in scripturis aliqui dicuntur & sunt iusti, (ut magis est intelligendum quam de his, qui putabant se iustos nec indigere poenitentia, quales erant Scribae, & Pharisei) dicendum ipsum asserere tales non indigere poenitentia, quia in statu salutis constituti non egent status mutatione, quam includit nomen poenitentiae; nec tali eget poenitentia, quali hi qui ex professo sunt peccatores. Maius autem gaudium dicit esse de uno poenitente quam multis iustis ad eum modum, quo in hac eadem parabola dixit apud Matthaum hominem aliquem magis gaudere super errabunda oue reperta, quam super 99. quae non errauerunt: uidelicet quia maius actuale, & sensibile gaudium est de unius poenitentia, quam multorum innocentia: quomodo Pater aliquis magis gaudet de unius filij restituta ualerudine, quam de multorum filiorum, qui nunquam fuerunt in periculo integra sanitate; etiamsi omnes filios ex aequo diligat, aut etiam sanos magis diligat. Cogitandum enim Dominum in multis uulgari similitudine locutum, atque de diuinis ac spiritualibus rebus differuisse tanquam de humanis.

Ait autem, Homo quidam habuit duos filios, & dixit, &c. Eodem tenore haec parabola, quo duae praecedentes, sed alio modo proposita est, & alterius ab illis generis. Superiores enim exempla sunt, ab his quae in quotidiana accidunt consuetudine desumpta, non sine comparatione huiusmodi exemplorum ad rem eam, ad quam declarandam assumuntur: haec uero citra expressam aliquam comparationem, certi alicuius hominis factum proponit, ueluti rem gestam, ex qua relinquetur intelligendum allegoricè, quod signifi-

candum erat secundum exigentiam rei, de qua agebatur. Ceterum generis parabolas plerasque habet Lucas, vt cap. 10. parabola de homine, qui incidit in latrones, cap. 14. de homine qui fecit opusnam magnam, cap. 16. de diuite epulone; quales parabolas magis sunt ænigmata, & obscuræ allegoriæ, quàm nudæ parabole. Vt autem hæc parabola, in qua sub exemplo humano diuina, & spiritalia significantur, commoedat indicandam Dominianationem tractetur, oportet imprimis eam ad litteram tractare, vbi ti narrationem rei aliquando gestæ circa duos vnus Patris filios, ac tum indicare quæ sint significata à Domino huiusmodi narrationem non disquirendo singula anxie, cum certum sit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod assumitur, magis quam pro significatione rei propter quam parabola proponitur. Dicit ergo:

Homo quidam habuit duos filios. Quorum adolescentior, qui scilicet per adolescentiam minus sapiebat, nec vt accidere solet, serua subesse imperio patris etsi benignissimi, sed libertatis audire, dixit patri suo;

Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit, id est, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet; quali diceret; expetiri cupis, quid ex ea lucrifacere possim meo Marte, perustrare volo regiones, vt ex multarum rerum vsu prudentiam mihi compararem. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recusare noluit, tum quod rem iustam, aut certe non iniquam petere videbatur, tum quia non iudicauit expediens retinere inuitum. Itaque partitus est inter duos filios substantiam, vnicuique assignans suam portionem: cum potestate vtendi vt vellet, non tamen sine se profectus. Ac maior quidem non sese separauit à domo patris, sed se, suaque omnia in eius potestate reliquit, habens cum illis omnia communia: nimirum prudentiam suam, quam per annos multos habuit, secum cogitans, hac ratione se sibi, suisque rebus melius consulere. Minor vero intra dies paucos diuenditis omnibus, contracta præsentè pecunia peregre profectus est in regionem longè à patria distitam. Hic autem constitutus cum sui iuris iam esset, à Patre semotus, qui illum ad honesta suis consilijs posse promouere; ex sese vero per adolescentiam non saperet, & ad libertatem, ac luxum non solum pronus esset, sed etiam aliorum conuicio iuuenum inuitaretur, factum est, vt breui tempore dissipasset suam substantiam, idque non infœlicibus negociationibus, aut alijs infortunijs sed viuendo luxuriosè, hoc est agendo cum meretricibus in omni luxu vestium & conuiuiorum, vt adolescentioribus, utpote ad libidinem, & luxum pronis, vsuere solet. Postquam autem omnia consummasset, i. consumpsisset, orta est famelica gens in regiones illa in qua iuuenis peregrinabatur, vnde etiam ipse

amicis iam simul, & re destitutus cepit egere, adeo, vt præ inopia, gladio, vt dici solet, acerbissimo, is cui olim graue erat subesse clemèntissimo patri, coactus sit sese tradere in seruitutem cuius peregrino, & barbaro, qui illum non ciuili alicui labori, & seruitio applicuit, quod forte nullum artificium quale in ciuitatibus exercebat, didicisset; sed è ciuitate misit illum in villam suam, hoc est, in agrum suum idque non vt pasceret oues, aut boues, sed vt pasceret porcos, quos pascere dedecorosissimum est officium apud omnes homines, sed maximè apud Iudæos abominantes carnem suillam. Cumque liberali genere natus in tam scædam seruitutem se demisisset ventris gratia, non est tamen vel hac ratione attectus, quod quærebat, *Cupiebat enim implere ventrem suum* non solum frumento, nec tantum ipsis leguminibus, quibus pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam siliquis, hoc est, foliis culis ipsis, quibus legumina includuntur, *quas porci manducant, & tamè nec has quisquam illi dabat ad saturitatem.* Et hæcenus quidem parabola proponit filij iunioris insipientiam, & quæ eam secuta est miseriam; deinde verò proponit eiusdem ex miseria natam seriam pœnitentiam. Patriisque erga eum summam benignitatem. *In se, inquit, reuersus, hoc est iam tadem per summam inopiã & miseriam ad sui considerationem conuersus, qui prius per illecebras huius mundi veluti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eorum quæ ad suam salutem spectabant considerans, dixit, Quamuis, id est, quam multi non solum vernaculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede conducti suam operam alijs locant in domo Patris mei abundant, non dico siliquis, quas ego desidero, sed panibus, ego autem tam diuitis Patris filius longè sum infra illorum insipientiam cum fame hic peream.* Atque hic quidem primus erat ad salutem gradus reminisci vnde deciderat, & quo reciderat. *Relinquit vt ne animum planè deieceret, & desperans sibi necem inferret, aut fame pœnitus enecari sineret. Itaq; ex consideratione clementiæ paternæ spem bonam concipiens, sic apud se proposuit, & consultauit; Surgam deposito mœrore qui me in terram prostratum detinet & ibo confidenter ad Patrem meum, non quod habeam aliquid, quo me purgem, aut quod stultitiæ meæ preteream, sed vnam spem habens in paternâ eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem vt in pristinum locum me recipiat, sed vt saltem, inter suos mercenarios habeat. Dicam ergo; Pater (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouens) peccavi in celum & coram te, id est, & Deum offendi, & te iam non sum dignus qui vocer filius tuus, proinde illud sciam peto, vt miseris mei me habeas eo loco, quo vnum quolibet meretricijs tuis. Itaq; surgens venit ad Patrem suum. Cum autem necdum peruenisset ad aedes paternas, & adhuc longe esset*

vidit illum Pater ipſius, vt eſt oculata pietas, nec tamen indignatione, ſed rogare illum blandè, vt omiſſo ſtomacho iunge-
ret ſe communi conuiſio, paternam ſuam clementiam etiam in
hunc mirè offeſdens. Ille vero nec tanta optimi Patris comitate
mitteſcit, ſed & cum Patre arroganter expoſtulat, & fratrem im-
piè accuſat, dicens: *Ecce tot annis ſeruo tibi; & nunquam manduca-
tum tuum prateriui, & nunquam dediſti mihi vel hœdum vnde
cum amicis meis iucundè epulaer. Sed poſtquam filius tuus (neque
domi præ indignatione dicere voluit frater meus) hic, qui decoxit
cum ſortis ſubſtantiam ſuam (aut vt habent Græci tuam, quod
eſt odioſius) venit, occidiſti illi, quod habuiſti præcioſiſſimum, &
delicatiſſimum, nempe vitulum illum ſaginatum. His auditis Pa-
ter impia expoſtulatione non eſt commotus ad iram, nec, ne ma-
giſ eum exaſperaret ſuperbiam, & fallam eius obmurmurationem
redarguit; ſed his prætermiſſis ſtudet blandis verbis indignantis
animum placare, ac veluti ſauisfacere expoſtulanſi filio, ſuggerens
illi quid eſſet in hoc negotio, officij ipſius. *Fili, inquit, tu ſemper
meum eſt & omnia mea, tua ſunt, q. d. Non eſt quod queraris, qua-
ſi minus tibi faciam, aut tecerim quam fratri tuo, tu enim parti-
ceps ſemper fuiſti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea
in tua ſunt poteſtate, tibi que ſunt communia. Quod vero ad id at-
tinet, quod in fratre tuo iam à me geſtum eſt epulari, & gaudere te
non indignari, & inuidere oportebat, idque non ſolum quo Pa-
tris gaudium tua congratulatione augetes, ſed etiam quia hic ob
quem gaudeamus frater tuus eſt, qui cum nobis fuerit mortuus, iam
reuiuit, cum perditus nobis fuerit, iam inuentus eſt. Hactenus litera-
lis ipſius exempli tractatio, quam ideo longius proſecuti ſumus, vt
imagine à Domino tam accurata delineata probe inſpecta, & cog-
nita, melius ſolidam rerum myſticè ſignificatarum intelligenti-
am aſſequamur. Itaque vt in genere parabolaſcopicum oſtenda-**

mus, docere hac Dominus voluit inexplicabilem eſſe Dei erga pec-
catores reuerentes miſericordiam atque clementiam, adeo vt ea
homines alios etiam iuſtos, aut iuſtitiam nomine ſibi placentes, li-
cet horum fratres, qui præcipuè hinc gaudere deberent, offendar.
Atque ita tacitè arrogans Phariſæorum ſupercilium perſtrinxit,
qui fratrem illum maiorẽ, de ſœlicitate minoris dolentem tum
reſerebant, damnantes quod in ipſo Salvatore, Dei clementia in
preſenti congreſſu cum Publicanis, & peccatoribus tam præcla-
re ſeſe exereret. Vt autem ad ſingularum partium tractationem
ſcendamus, per adoleſcetiorem filium peccatores deſignantur,
propterea quod adoleſcentia ad vitium prona ſit, quod que iuue-
nis cuiuſdam ſtultitiæ, & inſtabilitatis ſit, deſerto optimo Patre
pro vitiorum ſeruituti ſeſe addicere. Quod autem Pater ad peti-
torem filij minoris, diuiſerit filij ſubſtantiam ſignificat, Deum
vnicuique homini dediſſe liberã arbitrij, vt viueret vnusquiſq;

Stola.

Erat autem, inquit, Filius eius ſenior in agro, non quidem pona
paſcens, ſed terræ colendæ intentus, aut proſpiciens quid agerem
mercenarij & ſerui. Et cum ex agro reuerſus appropinquaret,
muti paternæ audiuit ſymphoniam, id eſt, concentum mulſum
tantum conuiuarum, & chorum, id eſt, multitudinem conche-
tium, & cum intellexiſſet cauſam nouæ & inſolitæ lætitiæ, &
omnibus magis ſe cõmuni gaudio adiungere debuiffet ſeruiſſet
gratularibus ſœlicitati fratris, ipſe indignatus voluit inuiam. Quod
cum reſciſſet Pater cupiens etiam hunc communis lætitiæ partem
peni eſſe, non neglexit indignandum, ſed ingreſſus ad illu-
cepit non vt iuſte poterat, increpare illum de iniuſta, & im-

Parabola
ſecus ge-
neraliſ.

Applica-
tio parti-
culariſ.

non ex necessitate imperantis Dei, sed ex sua voluntate, cum enim arbitrium est velut portio substantiæ, quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris distinetur, quibus nutrir, ac discere possemus. [Nec iam hic querendum modo filius iunior dicitur petisse portionem substantiæ, cum nec ex natiuitate habeamus liberi arbitrij potestatem. Non enim singula sunt nimis curiosè persequenda, cum nō omnia sic potest inueniri in re significata, quemadmodū in exemplo. Satis ergo hoc intelligere significatum, quod quædam Pater parabolice nōluit filium inuitum retinere, sibi que seruire, ita & Deus nos reliquit in manu proprii consilij potestatem faciens, ut di vt volumus.] Potest autem substantiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuersis diuersa Deus distribuit. Quod iunior accepta sua substantia peregrè profectus est in regionem, inquam significat peccatorem non ferentem mitem iugum Domini, iuuenili quadā stultitia, & inconsideratione elongare se à Deo non locorum spatij, sed affectu, iuxta illud Psalmistæ. Ece elongā se à te, peribunt. Quod filius à Patre separatus, & in regione longinqua degens dissipauit substantiam suā viuendo luxuriose: significat peccatorem à Deo iam elongatū, ac his cōiungentibus longe sunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires ac cetera Dei inuulititer expendere, eis que abuti, ac perditā, carnalique vitia perire. Quod post omnia cōsumpta facta est fames non simpliciter valida in illa regione, ac ob id cœpit egere: significat quod vniuersis naturæ simul & gratiæ aut consumptis, aut corruptis intellectu scilicet per peccata obscurato & voluntate effecta inchoat ad bonum, & multum inclinata ad malum, tum demum peccator inter malos viuens incidit in summam inopiam panis spirituum, nempe verbi diuini, & virtutum, quibus mens & nutritur, & matur. Quod inopia cogente iunior filius abiens adhæsit vni cuiusdam, aut vt legit D. Hieronymus, vni de principibus regionis, significat peccatorem suis consumptis in summa inopia cōstitutum magis magisque elongari à Deo, ac iam perfectè, ac toto subijci dæmoni, atque in eius venire potestatem, qui eiusdem principis regionis peccati. Hic itaque illum in suam recepit potestatem veluti in villam suā mittit ad pascendum porcos: sicut enim illum iam impellit, vt se totum prodigiosus immergat vitij, & vrbani luxibus degeneret ad brutales, ac tota sua impia vitia eat impuros dæmones, quorum cibus est ebrietas, luxuria, & vitio, & vniuersa vitia, siue quia cum ita proficere facit in malis, iam & aliorum malorum fiat dux & magister. Quod autem eorum pastor in regione fanois cupiebat saturare ventrem suum de porcorum siliquis, nec dabatur: significat peccatorem huiusmodi

semper quidē desiderare vt carnalem appetitum satiet his rebus, quibus dæmones, & impij homines pascuntur, & delectantur; numquam tamen eam satietatem assequi, quod nihil reum huius mūdi mentem hominis saturare queat, quodque diabolus, vt indicat D. Hiero. cum aliquem sua arte deceperit, propriumque iugum ei imposuerit, accendat quidem in eo desiderium vanorum delectabilium, priuet tamen cum concupitis. Cum enim iam perfectæ hominē possident dæmones, inuidēt ei satietatem appetitus, quā tamen suppeditabant, priusquam illum sibi plenè subiecissent. Vt autem prædictis Dominus insinuauit peccatorum miseriam & vililitatem sequentibus indicat quomodo multis extrema calamitas, & peccatorum magnitudo resipiscentiæ est occasio, ac qualis debeat esse peccatores resipiscētis penitentia. Quod ergo in se reuertus filius prodigus dixit. Quati mercenarij, & c. significat peccatores eos, qui de numero sunt filiorum Dei, hoc est, electorum, cū in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum fastidium, & propriæ tum miseræ, tum vilitatis considerationem ad sese redire, ac secum cum cordis maximo gemitu deplorando, cōparare statum virtutis, vnde exciderunt, & statum peccati, in quē suo vitio sunt prolapsi. Cæterum per mercenarios, cum quorum felicitate filius prodigus suam comparat infelicitatem: intelligi potest rectè possunt hi qui sola spe bonorum temporalium à vitij abstinent, & Deo seruiunt, qui longè meliorem sunt conditione, quam hi qui precipites se dant in vitia. Quoniam enim sese seruant in familia Patris cælestis, ideo abundant panibus, hoc est, multis bonis à Deo fruuntur etiam secundum animam nutrimenti pabulo verbi diuini. Secundo imperfecti quique, qui in seruitio diuino spectant sere beatitudinis æternæ consecutionem, & nondum perfectum filiorum affectum induerunt; ita vt solo amore Dei Patris, virtutibus insistant. Quod autem filius prodigus post comparisonem suæ infelicitatis cum felicitate mercenariorum dixerit: Surgam, & ibo, & c. significat peccatorem post considerationem suæ conditionis secundo loco ex consideratione diuinæ clementiæ concipere spem misericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud se cum omni humilitate, ac simplici cōfessione peccatorum, Dei implorare, & querere misericordiam, sic tamen vt non audeat petere restitutionem in pristinum statum, ac priora dona, sed tantum vt intra eius familiam recipatur. Primum ergo proponit se surrecturum è vitiorum foras, in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorum statu, iturum ad eum, quem nouit esse patrem suum, tum etiam patrem, qui clementiam paterna cōpellatione imploraturum dicendo: Pater peccauit in cælū, & c. quia scilicet in cōspectu cæli nō veritus est tam grauiā cōmittere crimina, & insuper coram te peccauit, qui

qui et si nobis sis inuisibilis, omnia tamen vides, quæ circum
uis aguntur locorum. Sancto huiusmodi proposito facto, vult
neceesse est, vt quod proposuit exequatur, quod significat
sequitur. Et surgens venit ad Patrem suum. Porro vt tribus
gradibus eleganter perscriptus est verè pœnitentiæ modus: ita
tribus pulchre delineatur summa, & inopinabilis Dei erga pe
tores benignitas. Quod ergo dicitur, cum adhuc longe esset,
cum Pater ipsius, &c. Significat Deum sua gratia præuenire
catorem, iuxta illud, desiderium pauperum exaudivit Dom
præparationem cordis eorum audivit auris tua, & dixi coram
&c. Amplexus enim cum osculo ipsam gratiam reconciliandi
significat, quæ his signis est descripta, ad significandum mag
dinem affectus, & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem.
Quod autem subiicitur filius nihilominus dixisse quod propo
rati significat peccatorem verè pœnitentem, etsi sentiat in se
næ benignitatis consolationem, non tamen cessare ab
suorum peccatorum, & suæ indignitatis confessione. Quod
non dicitur addidisse, quod etiam dicere proposuerat;

Fac me sicut unum de mercenariis tuis; Significata potest pe
rem cum in se sentite cœperit diuinam consolationem vltim
sorptum à paterna benignitate, se totum præijcere in Patris
tiam, nihilque petere, sed tantum confiteri suum peccatum
dignitatem. Quod autem post hæc Pater iusserit filium in
ma stola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari: Sim
rectè accipitur tantum significare, quod Deus adeo delectatur
mili peccatoris confessione, vt quia homo sese indignum
tar, ipse ei pristinam gratiam & dignitatem restituat. *Mat
Ezech. 16.* His tropis significat Dominus loquens ad Ierusa
qualiter eam multis modis decorauerit dicens: Vestiuisti me
ribus, & calceavi te hiacintho, & cinxi te bysso, & indui te
libus, &c. Iam vero si queratur quomodo dicatur filius
dignatus, cum personam gerat iustorum: dicendum est quod
quidem quod ea quæ hic dicuntur de filio seniore gerente
rum personam, dicta sunt à Domino ad norandum ipsos
sæos, & Scribas, qui iusti volebant haberi, quibus Dominus per
atum filij, senioris, quod nemo non culpandum fateretur in
re voluit quam iniquè, & impie ipsi tanquam iusti indig
tur Publicanos & peccatores recipi à Christo. Postremum
Hieronymo & Caetano etiam rectè intelligitur significat
iustis quibusdam adhuc scilicet imperfectioribus, ex consi
tione immentæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores,
ci aliquid inuidiæ, & obmurmurationis: at Deum tamen
horum salute vicissim esse sollicitum, ac per internas suas in
tiones corrigere oboritate animo huiusmodi cogitatione

reducere ad fiores cogitationes; Quæ pro mystica tractatio
ne eorum quæ de filio seniore dicuntur sufficiunt, vt non sit ne
esse magis particulatim persequi singula.

Parabola de villico iniquo. Luc. 16.

CAPVT XCV.

DICEBAT autem & ad discipulos suos: Homo qui
dam erat diues, qui habebat villicum & hic diffamatus
est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit
illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem
villicationis tuæ, iam enim non poteris villicare. Ait au
tem villicus intra se: Quid faciam, quia Dominus meus auferet à me
villicationem? fodere non valeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam,
quæ cum amicus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Con
uocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quanti
debi Dominus meus? At ille dixit: Centum caldos olei. Dixitque illi: Ac
cipe cautionem tuam, & se, cito scribe quinquaginta. Deinde alij di
xit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. At ille:
Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit Dominus villicum
iniquitatis, quia prudenter fecisset, quia filij huius seculi prudentiores
filij lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico, Facite vobis am
icos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æter
na tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, &
qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo
mammona fidelis non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alie
no fidelis non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus
potest duobus dominis seruire. Aut enim unum odiet, & alterum dili
git. Aut uni adhaerebit, & alterum contempnet. Non potestis Deo serui
re & mammona. Audiebant autem omnia hæc pharisæi qui erant aua
ri, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis vos coram
hominibus. Deus autem nouit corda vestra, quia quod hominibus ali
quid est, abominatio est ante Deum. Lex & Propheta vsque ad Ioannem, ex
vulgatum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Facilius est
caelum & terram præterire, quam de lege unum spicem cadere.

A. 6. 42.

A. 11. 47.

A. 5. 39.

Dicebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, &c.
Postquam tribus parabolis præcedentibus Dominus cōsultauit ca
lumniam Pharisæorum, & obmurmuratione, quartā iam adiecit de
illō peccatore iniquo, ad redarguendā presentium Pharisæorū auaritiā.
Nam horum gratia, & occasione hanc etiā parabolā esse dictā, pa
ter satis ex sequentibus, cū dicitur hæc omnia auari Pharisæi audie
runt, & ob id Dominū derisisse. Cū autē superiores tres parabolas

dixerit ad Phariseos: nunc ad discipulos sermone conuenit, Phariseorum notare uolens auaritia. Sciebat enim huiusmodi non esse capaces, nec eam approbaturus Phariseos: unde discipulos suos alloquitur, uolens illos a morbo illo Phariseico curam praeferuare, cuius notandi, & de eo differendi occasione praerunt Pharisei sua praesentia, & obmurmuratione. Postquam parabola huius scopus, & mysticus sensus explicatum, mirum notandum circa litteram quod pro villicus Graecis dictis Latinis auribus non insolens *δουλος* oeconomicus, id est, dispensator. Deinde cum dicitur centum cados olei, pro cados, Græci batos: Batus tamen & cadum siue metretam pro eadem mensura accepit Diuum Hieronymum patet ex lib. 14. commentum Ezech. cap. 45. Decima, inquit, pars corni in speciebus liquidis tur batus siue cadus: non ergo mirum quod hic pro batos mensuram cados. Batus autem mensura erat liquidorum, & equali mensura aridorum, quarum utraque decima fuit pars corni. Constat villicum istum iniquitatis plus tenuisse ei qui centum debebat, quam ei, qui centum batos: Quamuis huiusmodi fierent. Ceterum quod dispensator iste dicitur dixisse, Accipionem tuam vel litteras tuas, & scribere hoc, vel illud: sic intelligendum, ut ipse traderet eis in manus eorum scripturam obligatoriam olim ab eis scriptam, eaque rupta, aliam uelut eis scribi, in qua tantum saterentur se debere 30. vel 80. Quod sequitur. Et laudauit Dominus, &c. quidam putant non uerum esse Christi, sed Euangelistae interumpentis Christi sententiam: statim sequatur ab eo dicitur; Et ego dico uobis, &c. haec ergo intelligendum Saluatorem, quod sic proposito suo caderet, fingere Dominum illius dispensatoris ueluti liberalem, ad eum ingenio illius, laudasseque eum, non quod fraudem commisisset, sed quod prudenter egressus, sibi prospiciens in futurum, admodum eum audimus ab aliquo patraturum facinus, sed nonio: et, etsi damnum factum, laudamus tamen ingenium eiusque eum, aut alios non in alijs rebus melioribus tale exercere, quod & hic Saluator quasi: agere serens subijcit, huius seculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt illud in generatione sua perinde est ac si, ut apertius uertipreceretur, in genere suo, hoc est eo modo, quo tales dicuntur, & dentes, non autem abioluit. Sentus ergo est quod filij huiusmodi suo modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciendum de ijs, quae ad praesens seculum pertinent, quam filij lucis, admodum ea, quae ad vitam illam pertinent, quam ipsi speant. Quod huius seculi, vel filij lucis, phrasae sunt Hebraicae, quibus

*Batus.
Cadus.
Metretam.*

antur homines adiecti huic seculo, & qui iam lucem Euangelii amplexi sunt. His praemissis, ut ad in ysticam huius parabolasituationem & explicationem intentionis Domini deueniamus: primò certum est, quod villicus iste iniquitatis, qui a Domino abis ad imitandum proponitur, non quo ad omnia, quae de ipso arantur imitandus proponitur. Non enim aut Domino nostro ienda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude, & alienis elemosynae roganda: neque eos, a quibus recipi uolumus in aeterna tabernaculo tanquam debitores Domini nostri, fas est intelligere; cum iusti sancti potissimum significentur hoc loco, qui eos introducant in aeterna tabernacula, a quibus necessitates eorum in praesenti uitam subleuare. Proinde in hac maxime parabola, summa duxat praedica est, nec singula sic sunt persequenda, ut in quibuslibet parabola similitudine propria queramus, & singula villici nobis accodemus. Quae autem sit huius parabole summa, ex his quae Domini parabola tubiecit satis licet colligere cum explicas quorsum haec illa sit, adijcit; *Et ego dico uobis, facite uobis amicos, &c.* Quamquam non cuncta explicet in parabola spectanda, sed tantum, id quod est praecipuum, reliqua nostrae intelligentiae relinquens. Summa ergo parabola in tribus consistit; Primò, ut intelligamus nos omnes bonorum temporalium non esse Dominos, sed tantum dispensatores, ac ob id exa qua a nobis ratione postendam aliquando, ut summa cum sollicitudine curandum nobis sit, quae illa ad uoluntate Domini dispensemus. Secundò ad hoc redit parabola, idque praecipue, ut sicut dispensator ille cui intelligeret se sua priuandū dispensatione, sollicitus fuit, ut bonitaturae uitae prospiceret, nec aliud praesentius reperit, quam ut boni Domini sui in suū commodum utens quādiu posset pararet sibi amicos ex bonis Domini sui, qui ipsum suo munere destitutum, aleritua & nos cogitemus aliquādo nos à temporalium horū bonorū dispensatione amouēdos, ac ob id solliciti sumus qua ratione nobis in aeterna uita, ubi non erit horū in manu nostra dispensatio, prospectiamusque illā demū prospiciendi nobis rationē esse commodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus beneficiamus liberaliter pauperibus, per quos in aeterna simus recipiēdi tabernacula, cum demū fuerimus dispensationis nostrae officio. Tertio ad hoc tenet parabola, ut intelligamus, quod si Dominus iniqui dispensatorum passus dispendia laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus Dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egressus multo magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius praecipuum est pauperibus beneficiamus, laudandi sumus, si bonis eius dispensationi commissis ab ipso, ita in nostrum commodum uitamur, ut per ea nobis paremus locum in aeternis manentibus. His tribus in parabola obseruatis, caetera relinquenda

*Parabola
huius summa.*

sunt tanquam pro exempli cōmoda narratione tantum dicitur. cupit cum parabola hæc ex earum sit genere in quibus comparatio sumitur ex dissimilitudine.

Mamma
na iniqui
tatis.

Et ego dico vobis: facite vobis amicos de mammona, &c. Mammona iniquitatis Hebræica phrasi positum est pro Mammona iniquo, quemadmodum supra villicus iniquitatis pro villicino. Porro Mammona non Hebræa, sed Syriaca vox teste Hieronymo, diuitias significat, vt circa Matth. cap. 6. dictum est. Ratio autem quare Dominus non simpliciter dixerit de Mammona, sed de Mammona iniquo est propter similitudinem mammonæ indicandam inter nos, & iniquum villicum quem imitari propofuit: vt scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo Mammona faciamus. Deinde & ob hoc cauuit iniquas diuitias, quia ab iniquitate descendunt, & perituræ non alia, saltem ea, qua nimio studio, & diligentia cogantur, aut qua illicitè seruantur, non erogando eas pro quibus quemadmodum oportebat: quandoque vero, & frequenter iniquitate qua non satis iustis modis ab alijs acceptas sibi vult, & appropriat aliquis; vel certè propterea dicuntur iniquæ, sunt materia omnis iniustitiæ & iniquitatis. Cæterum ut quos de Mammona iniquitatis Dominus nos vult paratos nos recipiant in æterna tabernacula cum defecerimus, hæc cum ex hoc mundo, emigrare cogemur, sunt potissimum & fideles pauperes eique maximè, qui omnia sua propter Deum reliquerunt aut perdidit, pleni diuitijs spiritualibus. Tales erant illi in Ierusalem pauperes, pro quibus collectas Paulus hortatur in Epist. ad Corinth. Paulus, quas ipse per se in Ierusalem derulit. Dicuntur autem illi recepturi suos benefactorum simpliciter quidem quia propter illos Christus eorum benefactores recepturus est, qui sibi imputat factum, quod illis dicitur iuxta illud: Quod vni ex minimis, &c. Subtiliori veritate tum quia simul regnabunt cum Christo, & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde simul etiam curabunt pie benefactores suos in cælum, tum quia illis communi merita, & diuitias spirituales, qui ipsis sua temporalia impendunt, iuxta illud Pauli. In præfenti tempore vestra abundantia inopia inopiam suppleat, &c.

R. Cor. 8.

Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, &c. Quod ad benignè dispensanda præfentia bona prouocaret Dominum etiam ex occasione eiusdem parabolæ subiecit doctrinam de poena scilicet mali dispensatoris temporalium facultatum, quæ simplicem ferè insinuat, nempe quia talis & in præfenti tempore ignus apud Deum habebitur, cui veriores diuitiæ quia scilicet sunt veræ diuitiæ (est enim etiam hæc vna ratio cur diuitiæ

iniquas) committantur dispensandæ, & in futuro seculo sua apud Deum carebit mercede. Primum itaque horum ostensurus præmitit duas prouerbiales, & à vulgo desumptas sententias generales. Qui fidelis est, inquit, in minimo, & .i. etiã in maiori, aut magno, vt habet Græca est fidelis & qui in modico (aut vt est Græcè in minimo) iniquus est, & in maiori iniquus est, quibus vulgaribus sententijs significatur, quid in plurimum eueniat, quodque homines minoribus factis maiorum coniecturam facere soleant. Ex his ego infero Dominus, quod suo seruit proposito;

Si ergo in iniquo Mammona. Re scilicet minima, si ad spiritualia bona fiat comparatio, non fuisse fideles, dispensando ea secundum utilitatem Domini vestri: quod verum est, quis credet vobis, hoc est spirituales diuitias, quæ solæ vera sunt bona, Deus nequaquam committet vobis dispensandas. Discipulos enim alloquitur, & in eis amones nos, quos significat indignos esse, & ineptos, quibus Euangelium Dei alijs prædicandum committatur, aut alia dona spiritualia dentur in ædificationem & utilitatem aliorum. Opponit autem id quod verum est iniquo Mammonæ, significans diuitias terrenas non verè esse diuitias, sed fallaces, vt quæ verè diuites & beati homines non reddant, nec hoc præstare possint, quod pollicentur. Post poenam autem infidelis dispensatoris, quæ ad præfens peruenit seculum, subiungit & de ea, quæ ad futuris pertinet, rursus inquit vitur vulgari sententia. Vulgo enim dici solet, eum qui in alie rebus est infidelis, dignum esse cui etiam non dentur, quæ ipsius sunt. Vnde id suo accommodans proposito dicit.

Et si in alieno fideles non fuisse, quod vestrum est quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quod eas pleno iure non possideamus, cum minimo momento, vel ipse nobis, vel nos illi recipiamus; quodque eas Deus hominibus concedat non tantquam eorum propria bona, sed tanquam ea, quæ per eos vult dispensari. Id quod nostrum est vocat cælestia, & æterna dona, quia ad eorum possessionem creati omnes sumus, conueniuntque nobis secundum id quod potissimum sumus; nempe rationales, ac sola hæc cum obtenta sunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis possunt. Itaque significat eos, qui modo alienis opibus dispensandis non fuerint fideles, sed subtraxerint alijs quibus debentur, Deum vicissim subtrahentem illis propria ipsorum bona, id est, præter illa cælestia generaliter etiam ea bona spiritualia, quæ in præfenti vita à Deo hominibus committuntur. Pergit autem Dominus post hæc dehortari ab avaritiæ cogitatione studio, ac rursus vulgares assumens sententias accommodat eas suo proposito. Nemo, inquit, seruus potest duobus Dominis seruire, &c. Hæc autem tractata sunt in cap. Concor. 42. cit. cap. Matth. 6.

Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari, & Græcos addit contumetio, & ante Pharisæi, audiebant autem hæc & Pharisæi, vt sit sensus; Quamquam dixerim Dominus hæc dixisse ad suos discipulos, tamen etiam Pharisæi audiebant hæc omnia, qui cum essent avari, i. pecuniarum amatores, (enim est φιλῶντες) & ob id huius doctrinæ non essent capaces deridebant Dominum huiusmodi docentem, aut, vt est effectus apud Græcos, ἠγασσαντὸν, i. subannabant eum, aut nalo fidebant eum. Deridebant autem eum quod ipse Dominus ipse pauper, ahortaretur diuites ad iuorum bonorum in pauperum distributionem, quod diuitiarum possessores tantum dicerentur pensatores, quod consulere diuitibus per elemosynas sibi vires facere amicos, quod diuitias vocaret mammona iniqui, quod assereret fieri non posse vt quis Deo colendo operam diuitijs colligerendis, cum huiusmodi non didicissent ex lege, & sed contra hæc suis cultoribus promittat diuitiarum usum. Quoniam ergo Pharisæi sinceram Euangelij doctrinam imitant: seuerè eos Dominus redarguit dicens;

Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus. Hoc est opinio vobis iustitiæ parate studeatis apud homines, facientes kalikonia opera vestra, vt videamini ab eis; ac his rebus studentibus homines sanctorum æstimant, externis scilicet carnis baptismatibus, & id genus rebus, atque vitia vestra pallians specie boni, vt auaritiæ studium sub specie promissionum imitatione Patriarcharum: at quantumuis iusti habitus similibus, qui tantum a plena esse externis iudicant, Deus nouit cordi vestra, & quia scit ea plena esse hypocrisis, elatione, auaritia, & vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt quod se cohæreat; quia quod hominibus altum est, abominatio est Deum. Non enim hac sententia causali probatur illud, Deum corda vestra, sed quod qui apud homines iusti, & magni iurumque Deo sint abominabiles.

Lex & Prophetia usque ad Ioannem. Sensus est. Offensum (quod nouo more diuitiarum neglectum, contemptum, & distributionem exigam) cum eas suis lex pollicetur. At scitote, lex & Prophetia. i. Prophetarum scripta vsque ad Ioannem sunt suum tempus, vt docerent vos quid faciendum esset vobis; sed post Ioannem non amplius terrena bona promittuntur, sed dei euangelizatur, i. annunciat: cuius proinde noua præcepta noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum contentum merito exigit. Nec est inefficax huiusmodi prædicatio, etiam & vobis ridicula. Quantumuis enim vos rideatis; tamen in regnum caelorum vim facit, hoc est, multi admodum proficiscendo summo fetore confluunt, veluti contententia

persipere alijs, adeo vt propter illud parentes, & cognatos omnia alacriter relinquunt, suas item possessiones promptè aut relinquunt, aut pauperibus distribuunt, ac denique animam in regnum caelorum, quod prædicatur. Idem dictum à Domino habitum in Math. cap. 11. in cap. Conc. 47. vbi plura dicta sunt pro explanatione huius loci. Porro ne quia dixit, lex & prophetia usque ad Ioannem, calumniari ipsum possent tanquam legis destructorem, subiicit de legis indissolubilitate dicens; *Facilius est autem caelum & terram præterire, quam de lege vnū apicem cadere, id est, quantum non fiat vel minimam quod in ea scriptum est.* vide Conc. Cap. 39

Disserit de matrimonij indissolubilitate.

Math. 19. Mar. 10. Luc. 16.

CAPVT XCVI.

Et accesserunt ad eum pharisæi, & interrogabant eum, & dixerunt: Si licet viro dimittere uxorem suam quacunque ex causa? At ille respondens, dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudiandi, & dimittere. Quibus respondens Iesus, ait: Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & feminam, fecit eos Deus? Et dixit: propter hoc reliquit homo patrem suum & matrem, & adhaeruit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudiandi, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit vobis preceptum istud, & permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem creatura non fuit sic. Dico autem vobis quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mæchatur: & qui dimissam à viro duxerit, mæchatur. Et in domo veterum discipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si uxor dimiserit virum suum, & alium nupsit, mæchatur. Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed qui datus est. Sunt enim eunuchi, qui de matris viro sic nati sunt, & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui se ipsos castrauerunt propter regnum caelorum. Qui potest capere, capiat.

Et accesserunt ad eum pharisæi & interrogabant. &c. Ex collocatione Euangelistarum hic concidentium apparet, quod

cum Pharisei audissent suam illam ob conuersationem deum peccatoribus ob murmuratioem tribus parabolis conuocatum; suam item auaritiam alia parabola notatam; quæ occasione venandi aliquid ex ore eius, quod calumniari sent; eamque desumpserint ex eo quod dixit Dominus legum Prophetas locum habuisse vsque ad Ioannem; facilius tamen vt calum & terra prætereat, quam vel minimum aliquod Horum enim verborum occasione venire illis facile poterintem, vt huiusmodi legis questionem ei propanerent, quam simile est illo tempore fuisse agitaram inter Phariseos & Scribas controuersam. Quærebant autem hanc questionem sub specie mi cupidi discendæ veritatis, sed re vera tentantes eum, hoc dicitur periri cupientes num quid in dubia illa questione dicendum quod in calumniam rapere possent.

At ille respondens dixit eis; Quid vobis præcepit Moyses, & quæquam sciret Dominus Phariseos maligno animo quod quærent interrogare: tamen pro mira sua bonitate, vt & alias, non de quæ veritatis erant, saltem propter præsentem docere, pro tanta sa autem sapientia sua ita temperauit suam responsionem, vt non rum transeat decipulam, nec possint calumniari, qui quidvis diceret se posse calumniari putabant. Respondens ergo sapientissimus Magister captiosos Phariseis, & sic responsurus, vt eos in forum caperet versutiã; primum, vt ex Marco patet, quæstionem de re quæ quærebatur Moyses præcepisset. Quæsiuit autem tanquam ignorans: sed vt se legis contemptorem non esse diceret, sicut illi sperabant ex responsione ipsius se collectum; proposita ab illis constitutione Moysis, cui innitebatur diuina fuerudo apud Iudæos, aliam deinde ex eodem Moyse constitutionem antiquiorem, eamque non Moysis sed Dei, conuocauit ducere, & opponere posset. Quam autem Dominus quærentem de proposita materia præcepit Moyses: Pharisei responderunt, quid præcepit, sed quid permisit.

Moyse, inquit, permisit libellum repudij scribere. Sic & ceteri Pharisei postea interrogante, quid ergo Moyses madauit dari libellum repudij, & dimittere? respodit Dominus; Ad duritiã cordis permisit vobis dimittere vxores vestras. Constitutio enim Moysi diuortii spectas, habebat aliquid permissionis, & aliquid præcepti: quare confuse hic dicitur nunc mandasse, nunc permisit scribere libellum. Postquã autem Pharisei proposuissent cõstitutionem Moysi, cui nitebatur diuortij cõsuetudo: Dominus vicissim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam questionem, constitutoque cui tũ ob antiquitatem, tum quod Dei esset non Moysis, libellum constitutio merito cedere deberet.

Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & femina

creauit eos? Sic enim legendum est, vt & notandum pro quo nos habemus, qui fecit, absolute positum valeat idem quod factor, vel creator, & sit sensus: Non legistis quod creator omnium rerũ fecit eos ab initio masculum & fœminam? Nam apud Marcum in simili, immo eadem sententia, illud ab initio, sic constituitur cum sequenti verbo fecit. Porro decisurus propositam questionem Dominus primum in memoriã reuocat istud masculum & fœminam creatos eos scriptum 1. cap. Gen. & cap. 5. repetitum; vt per hoc probet coniugium ab initio à Deo institutum & non ab homine. Cum enim in productione auium, piscium, & iumentorum nulla fiat mentio masculi, & fœminæ, in sola hominis productione dicitur, masculum & fœminam creauit eos: ad significandum coniugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutum esse, idque inter vnum, & vnam. Videri autem potest etiam ob id Dominum citasse illud, Masculum & fœminam creauit eos, vt in memoriã reuocaret, quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquatur, nunc pluraliter; eo quod duo primi homines ex vno homine substituerunt in discrimine sexuum, ita vt ex ipsa creatione monstratum fuerit eos & si duos persona, esse tamen quodãmodo vnum hominem. Vnde dicit Scriptura; Creauit Deus hominẽ ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum masculum & fœminam creauit eos. Sic enim rectè subiuncta est altera scriptura ex secundo capite desumpta, qua postquam probatum est cõiugium esse à Deo institutum, etiam probatur sic esse institutum, vt sit inseparabile. Sequitur enim.

Et dixit; Propter hoc relinquet, &c. propter hoc nempe quia ex vno masculus & fœmina primo substituerunt. Præcedit enim in Genesi ante hanc sententiam; hoc nunc es ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. Dicitur autem hic Deus dixisse (nam supposito verbi dixit est Deus) cum in Genesi hæc videntur esse verba Adæ: quia Adam hæc non dixit nisi afflatu diuino, quo cognouit ex latere suo vxorem esse creatam à Deo: quanquam sic sunt hæc verba posita in Genesi vt possint esse verba Moysis Dei præceptum promulgantis. Porro his verbis, relinquet homo Patrem & Matrem, videtur significatum maiorem, & inseparabiliorem debere esse coniunctionem hominis cum vxore sua, quam cum parentibus proprijs, idque ideo, quia prima primi mariti vxor de ipsius viri parte formata est, quomodo non formatur homo de parentibus suis: Deo per hoc significare volente coniuges inter sese cogitare debere, perinde ac si vnus essent homo; & ad hoc à se institutos vt per carnalem copulam vna efficerentur caro. Hoc est enim quod sequitur;

Et adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit inquit per amorem diligendo scilicet eam vt propriũ corpus, & per

cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec solum adhaerere sed erunt duo etiam in carne vna, sive ut Graeca habent in unam, quod Hebraica phrasi idem est atque erunt duo vna caro, quod admodum ex Domini patet conclusionem quomodo etiam dicitur Adam factus in anima viuente, pro eo quod est factus anima uiuens. Dicitur autem duo coniuges vna caro non tantum propter carnalem coniunctionem sed etiam ob vnam, & communem vitam que corporis potest esse. Ex hac ergo scriptura inferit Dominus modo vnam conclusionem, quae est vltimorum illorum verborum interpretatio. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro; significatur inde non magis posse separari viri ab vxore, quam possit in diuidi caro vna. Ita inquit, hoc est quandoquidem a Deo sunt coniuncti in vnam carnem, non sunt amplius duo a sese diuisi, sed vna caro. Inferit deinde Dominus & alteram conclusionem principalem, qua respondetur ad quaestionem Pharisaeorum: Quod si Deus coniunxit homo non separet. Dicit quod, potius quam quaerere me de pluribus fiat sermo: quia de pluribus ut de vno loquitur coniugibus scilicet duobus, ut de vna carne. Hac ergo sententia minus directè respōdet propositae quaestioni, significans non licere viro dimittere vxorē suā: quia cum Deus maritum & vxorem coniunxit idque in vnam carnem. Homo nullus tantae temeritatis esse debet; ut separet coniunctum a Deo. Homo inquit non separet, quia Deus quod coniunxit solus separare potest, quemadmodum & facit per mortem alterius coniugum.

Libellus
repudij.

Dicitur illi: Quis ergo Moyses mandauit dari libellum. Quod est, cur ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, si sic dimittere vxores? Cum prius dixerint interrogati a Domino quid Moyses praecipisset, responderunt ut est apud Marcum Moyses permisisset dari libellum repudij; nunc vero dicunt: Quod ergo Moyses mandauit, forte ut obiectio eorum esset fortior, magis vrgeret: duritia enim erat, quod contra legem Domini quid Moyses mandasset, quam si tantum permisisset: At ut auctore obiecterunt mandatum Moysis, ita Dominus vicissim obdeprobandauit, respondens permisisset, ut quidem certe Martius habet. Nam Marcus etiam mandati meminit. Ait ergo illi: Quoniam id est, quod Moyses ad id est, propter (nam sic rectius huius potuisset praepositio *propterea*) duritiam cordis vestri permisisset dimittere vxores vestras. Est autem duritia cordis animi oblitio, qua quis non vult credere suggerenti bona, aut vera, ita ut credat dicenti, aut obediat praecipienti. Quod ergo significare Dominus voluit tale est. Moyses non quidem ut vos quaeritis praecipit simpliciter aut dari libellum repudij, aut dimittere vxores, sed permisit idque non sponte, sed coactus, non ob infirmitatem vestram, sed potius ob expertam fati in vobis duritiam cordis vestri: qui sic

licet non permissuri eratis, ut contra morem aliarum gentium, apud quas ius erat maritus dimittere vxores suas, praeciperetur vobis quinquā dimittere vxores vestras; & si praeciperetur periculum erat multorum grauiorum malorum, nempe delectationis a cultu veri Dei, vxoricidij, veneficij, & similibus malorum. Permisit ergo, non quod per sese bonum esset, sed propter grauius malum vitandum. At ab initio creatura vel creationis non fuit sic, quando sicut initio conueniebat, hominum mentibus nondum corruptis, quod statuebatur optimum etiam, ut prouide ad illam primaeuam Dei ordinationem sit potius respiciendum, quam ad Molaiam permissionem; necessitate quadam ob malitiam vestram recedentem ob equissima Dei institutione extoriam.

Dico autem vobis quia quicumque dimiserit vxorem suam nisi ob gratia. Postquam Dominus ex ipsa primaeua Dei institutione attendit matrimonium debere esse indissolubile, & Moysi permissionem contrariam diuinae institutioni vno hominum introductionem fuisse, lege a se cum autoritate lata renouat antiquam constitutionem & tollit introductam permissionem. Suam enim auctoritatem declarat dicens; dico autem vobis, Tollit autem Molaiam permissionem in duobus ut dictum est circa Cap. Mat. 5. in cap. Conc. 40. Vbi haec eadem pene habentur. Nam nec permittit dimissionem vxoris quacunque de causa, sed tantum ob fornicationem, nec permittit dimissa alteri iungi. Porro illa exceptio, nisi ob fornicationem, non est referenda ad totam orationem, sed tantum ad partem praecedentem: ut non significetur licere ob fornicationem aliam ducere, sed tantum licitum esse dimittere vxorem ob fornicationem, & sic sensus; Quicumque dimiserit vxorem suam; quod non licet nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, moechatur. Hunc autem verum esse sensum patet ex eo quod reliqui duo Evangelistae exceptionem hanc quae omitti potuit, omiserunt: absolute pronunciantes omnem eum adulterare, qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit: ac prouide etiam eum qui dimiserit ob fornicationem, si aliam superduxerit. Addidit autem hanc exceptionem Matthaeus, ne videretur iam Dominus contra id quod supra dixerat cap. 5. nullam dimittere vxoris causam relinqueret, & quia Pharisaei non tantum quaesierunt num liceret dirimittere vxorem, sed etiam num quacunque de causa liceret: quod ut solus Matthaeus commemorat; ita ipse solus hic conuenienter narrat reliquam a Domino vnam dimittere vxoris causam, Quod autem istud Dominus significare voluerit, aperte constat ex subiecta sententia;

Et qui dimissam duxerit, adulterat; Hic enim certum est non posse repudi ad verbum dimissam, nisi ob fornicationem, ut significetur dimissam.

dimissam ob fornicationem duci posse sine adulterio. Nam si
 set melioris conditionis dimissa ob fornicationem, quam ea
 præter suam culpam dimittere tur. Consequens ergo est signifi-
 ri adulterare omnem eum qui quamvis dimissam ducit, eum
 qui ob fornicationem dimissam ducit: & proinde ob fornicationem
 non dimissa, non est à priori vinculo libera. Alioquin enim cum
 adulterium non committeretur.

Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum vxore, id est
 Si ad hunc modum se habet negotium viri cum vxore non caperit
 nubere, id est, cōtrahere matrimonium. Dicunt autem hec disci-
 cipuli, non quod de veritate verborum Domini dubitabant, sed
 quod de eis admirarentur: aut cōiunctio si, accipitur pro quia. Pro-
 ro hanc discipulorū collectionem Dominus nec aperte approbat, nec
 videtur condemnare matrimonium, nec reprobat, ne post
 posita castitate illud ambiendi omnibus daretur occasio: sed non
 verborum imperamento respondet dicens:

Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est. Vbi verbum
 capere idem est quod, non omnes in se suscipere, nec ferre, hoc est
 approbare verbum hoc, scilicet de non ineundo matrimonio. hoc est
 pronomen (hoc) omnino demonstrare videtur id quod dicitur
 Apostoli, nempe, non expedire nubere. Sic ergo dictum est: Non
 omnes capiunt verbum hoc, quomodo apud Ioannem dicitur. Ser-
 mo meus non capit in vobis, quod non est aliud quam vos non
 pitis sermonem meum, id est, non eum suscipitis, nec approbat.
 Iraque discipulis inferentibus ex verbis Christi quod non caperent
 nubere: Dominus sua responsione significat vera expeditio-
 nis esse & melius non inire matrimonium, eo quod sit Dei vo-
 num singulare; non expedire tamen omnibus, nempe non illi
 qui illud verbum non capiunt. Ostensurus autem Dominus et
 aliquis, quibus datum est continere, & qui sunt quibus datum est
 ut capiant verbum hoc, subiicit tria Eunuchorum genera, quorum
 primum naturale est, secundum coactum, tertium voluntarium.
 Proinde horum generum ad inuicem cōparatione, ostendit non
 generis ab alijs differentiā, & solum illud esse, quod ob continen-
 tiam laudem meretur:

Sunt enim, inquit, Eunuchi, qui de utero matris se nati sunt: et
 rum qui ex natiuitate carent membris ad generationem necessa-
 rijs; aut etiam qui natura sunt frigidi, & matrimonio incepti
 sunt Eunuchi, qui facti sunt, scilicet Eunuchi ab hominibus, et
 his scilicet ab eis virilibus; Et sunt Eunuchi, qui seiplos castrauerunt
 non reale membrorum excisione, sed voluntaria continentia
 simplici continentia, sed omnimoda abdicatione veneris: quod
 sit iniuolabili proposito, & voto continentie; quod votum
 hic Dominus commendat dicens, qui seiplos castrauerunt

Non enim dicit, qui se assidue castrant, sed qui seiplos castrau-
 erunt. Certum est autem Dominum non loqui de corporali castratione
 quæ damnabilis est, sed de spirituali. At quemadmodum per cor-
 poralem castrationem fit, ut quis sit impotens ad venerem: ita &
 spiritualement necesse est ut suo modo consequatur impotentia ge-
 nerandi. Hec autem est impotentia generandi legitime & sine pec-
 cato, in quam non incidit homo nisi per votum explicitum, vel im-
 plicitum. Non dicit autem qui à Deo castrati sunt, sed qui seiplos
 castrauerunt; propterea quod cum prius significauerit Dominus
 continentiam esse donum Dei, nunc significat etiam nostrum esse
 opus, & à nostra pendere liberi arbitrij potestati. Et quoniam non
 omnes continentia etiam sponte suscepta laudabilis est apud Deum;
 ideo adiecit Dominus propter regnum cælorum: significans eam
 solum continentiam Deo probari, quæ hac de causa suscipitur. Post-
 quam autem Dominus commemorauit esse quosdam, qui se ca-
 strauerunt propter regnum cælorum subiicit:

Qui potest capere, capiat; significans rursum neminem se posse
 castrare nisi ex dono Dei, & rem hanc tantam esse ut non sit à quo-
 quam exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantum, qui sen-
 tunt se vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, consu-
 lentis est, non præcipientis.

Parabola de diuite epulone proponitur.

Lucæ 16. CAPVT XCVII.

MOMO quidam erat diues, qui induebatur purpura &
 bysso, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam
 mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius,
 huiusmodi plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant
 de mensa diuitis, & nemo illi dabat: sed & canes venie-
 bant, & lingebant huiusmodi eius. Factum est autem ut moreretur men-
 dicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahe. Mortuus est autem &
 diues, & sepultus est in inferno. Eluans autem oculos suos: cum esset in
 tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in sinu eius: & ipse cla-
 mans dixit: Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum ut in-
 tingat extremitatem digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam,
 quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia
 tu habuisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic
 consolatur, tu vero cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos
 interuenit, ut non possint transire ad vos, qui voluit hinc transire ad vos, non possunt,
 neque inde huc transire. Et ait: Rogo ergo te, pater, ut mittas eum
 ad fratrem meum, ut testetur illi, ne & ipse veniant in hunc locum tormentorum. Et ait Abraham: Ha-
 bent Moysen & prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater
 Abra-

Esse ho-
 ruz tria
 genera

Vol. 3. cōti-
 nentia.

Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agenti. Autem illi. Si Moyses & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, &c. Cum illi rixati à se iriderent Dominum per parabola[m] dispensationis, quæ per ea, quæ illi Parabolæ subiecit, blandè inuitantem ad hoc, ut benignitate in egentes, omnes pararent sibi æterna habitacula, & idonei redderentur; quibus vera bona, & thesaurus vitæ æternæ cõmittentur: quo irrisores illos iam cohereret, & mentis percelleret; terribile quoddam diuini cuiusdam exemplum proponit, quo & a facultate u[er]i abusu deterret, & ad benignitatem quodammodo compellit: ostendit que præterea in diuitijs, & voluptatibus huius vitæ non constituendam felicitatem, ut scilicet homines faciunt, sed has potius detestandas veluti perniciosa hominis: ob paupertatem vero, aliaque huiusmodi mala neminem iudicandum infœlicem, sed ea potius habenda veluti futurae felicitatis materiam: ut etiam hinc intelligamus verum esse, quod mox superius dixit; Quod hominibus altum est, abominabile apud Deum. Davit autem est an hoc exemplum sit tantum Parabolæ, ut sit rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio conficta ad didicitorum ædificationem, an sit vera historia rei gestæ; ut nota proprium Lazari indicare videtur. Quod si quis Parabolam nãdam esse velit, fateri, tamẽ debet longe distantem esse alijs Evangelicis Parabolis. Nam in alijs ex similitudine rerũ humanarum terrenarum docentur diuina; hoc est; ex his quæ contingunt rebus humanis ostenditur quæ contingant, aut fieri debeant in rebus diuinis. Hic vero non sic. Nõ enim cõmemorãdo quæ hic facta ostenditur status futuræ vitæ, sed de futuræ vitæ statu aperit dicitur: quãquã non sine allegoricis locutionibus Similiter si habuerit quam quis esse dixerit, & rei gestæ narrationem: necesse tamẽ fateatur non omnia sic contigisse, ut narratur. Proponit ergo Dominus hoc exemplo duos homines diuersæ conditionis in præteriti tempore, quorum mirabili modo mutata est conditio in futuro seculo. Et imprimis hominẽ quem iam proponit diuitem, qui diuitijs suis humano iudicio non videbatur abuti, sed ad ea illa vitæ batur, ob quæ fere homines ambiunt diuitias, & ad quæ si pauper aut concessas diuitias accomodauerit quis, laudari solet ab hominibus mundanis. Tria ergo huic homini Dominus tribuit, quibus homo in hac vita iudicatur esse beatus, diuitias, & ex diuitijs paratas prætiosas vestes pertinentes ad splendorem, & gratiam apud homines, & lauta conuiuia quotidiana pertinentia carnis voluptatem. Non est autem Græcis proprie epulabatur, & opiparos, quod significat oblectatum & lætantem; ut

tantum apularum deliriæ significantur, sed quod eas cum lætitia & iocunditate sumperit; quo & sanitas corporalis eiusdem diuinitis infundatur, sine qua nulla est voluptas conuiuiorum, & reliqua quæ ad hilaritatem faciunt conuiuiorum, ut cantus musices, organa, amicorum præsentia, & similia. His tribus diuini conditionibus opponuntur tres alterius conditionis diuersa. Nam ei quod dicitur homo quidam erat diues, opponitur, Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur, qui induebatur purpura, & bysso, opponitur; Qui iacebat ad ianuam eius ylcibus plenus; ei autem quod dicitur, & epulabatur non aliquando solum, sed quod die splendide, opponitur; cupiens saturari de micis, quæ cadebat de mensa diuitis, ex inuoluntaria autem Dominus mendicem nominauit dicens nomine Lazari, cum diuiti non apparat nomen, sed tantum dicit homo quicquam, ut quemadmodum in indicatui D. Gregorius, indicaret contrarium in eueniente apud Deum, & apud homines, apud quos plus solent tibi nomina diuitiũ, quàm pauperum, quorum quum incidit mentio, dici solet, homo quidã, aut pauper quidã. At contra Deus humiles, abiectos, & incognitos nunco ex nomine nouit, & approbat; superbos vero & honoratos ignorat, & despicit. Et hætenus quidem in diuite proponitur à Domino exempli maxima felicitatis humanæ, in mendico vero exempli infelicitatis extrinsecæ; quæ ut à Domino per prædictã narrationem in utroque sunt propostita: etiã testis & mē dici virtutes ab eo notatur. Et diuitis quidem vitia tantum quod diuitijs sibi ad dispensandum concessis abusus sit, expendens eas tantum ad ambitionem, & voluptatem, quod canis tantum curam habuerit non etiam animæ, quod pauperis non sit miserum, idque eius qui tam erat calamitosus, cuiusque inopiam, & calamitatem non potuit ignorare, ut qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quodque cum magna felicitas mitiores, & benigniores soleat homines reddere, rem tanta quidem felicitate non moueretur misericordia erga tam egregie miserum, ut vel saltem idem beneficentiæ illi pararet quod canibus suis: inhumanior etiã canibus, qui quod potuerunt misero præstiterunt lingentes viscera eius: negligens in suis uis animæ suæ, ut qui nec de domino pereuntium micarum cogitauerit facere lucrum, quemadmodum ut faceret mendicus cupiuit. Mēdici autē virtutes fuerunt quod summam illam & paupertatis, & egrotudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idque non solũ eũ apud se esset, sed eũ coram cerneret maxime à illam diuitis abundantia, & felicitatem, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immiserordiam etiã à canum saclo condemnatã, nec tunc quidẽ aut de Deo cõquirẽs iustitia, aut diuiti male præcarus, quodque summa in modestia tantum de micis saturari cuperet, nec tantillum quidẽ impor-

Diuitis
vitia

Lazari
virtutes

importunitate obtinere contendens, sed miserie suæ ostentatione potius quam clamore mendicans. Itaque quod dicitur canere niebant, & lingeant vlcera eius, additum est & ad condemnationem magis diuitis inhumanitatē, & ad commendandū magis pauperis patientiam, qui experiebatur etiā canes hominibus humanior. In diuite ergo hoc proponitur exemplum quod diues quisque se giat & abomiatur in paupere vero exemplum, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

Factum est autem ut moreretur mendicus. &c. Descripsit in superioribus Dominus diuersas pauperis & diuitis cōditiones in prædicto tempore nunc ostendit viturque eundem excepisse in hoc loco finem, ac post eum vices rerum in ipsis mirabiliter esse inuertas in futuro sæculo: vt hinc discamus non metiri hominis felicitatem vel infelicitatē ex his quæ contingunt in hac vita. *Dicit ergo; Factū est vt moreretur mendicus, sed rursus subijcit; mortuus est autem & diues, q. d. Nec hunc diuitiæ à morte liberauerunt. Prius quidem mortuus est mendicus, vt intelligamus Deum cito ipsum huius vite calamitatibus exemisse, ac per nimiam lamitatis mortem ipsius acceleratam & præuentam, diuiti vero per prosperam valetudinem, & omnium rerum affluentiam, morte decessisse, ac Deum illi diutius concessisse suam in hoc mundo felicitatem, quam pauperem in hoc permiserit miseri affligi. Cum autem & pauperi, & diuiti vnus fuerit finis huius vite, mors scilicet: non tamen vtriusque post hūc finem eadem sit cōditio, sed inuersis vicibus ille quidē portabatur ab Angelis in sinum Abrahæ, hic vero sepultus est in inferno. Dicitur autem portatus à Angelis, quod Angelorum ministerio deductus sit ad locū quietis. Nondum autem in cælum delatus dicitur, quod illud tunc nondum esset apertum, sed in sinum Abrahæ dicitur deportatus tropæa locutione, similitudine scilicet mutuata à parentibus, qui filios suos quos tenerē diligunt in sinum suū recipiunt, atque in eo sequunt. Quoniam ergo Abraham erat Pater omnium Iudæorum, ad quē suum genus referebant: in illius sinum Iudæus Lazarus delatus dicitur; ad significandum quod ab illo sit receptus beatus in sanctorum consortiū, atque vna secum quiete donatus, ac in gaudiorum regni cælestis ipsi Abraham primò promissi, receptus ab Abraham. Ei autem quod mendicus Lazarus portatus dicitur in sinum Abrahæ, pulchrè opponitur quod diues dicitur sepultus in inferno, loco scilicet pœnarum, & omni carente refrigerio, in quo sepultus dicitur, quod anima eius fuerit in profundo infernali suppliciorū collocata, ac sub terram quasi in tumulo conculcāta, æternæque ibidem morti tradita. Sciendum tamen quod ea non habere, & sepultus est in inferno, sed post & sepultus est perfectus est punctus. Deinde sequitur; Et in inferno eleuans*

os suos. Secundum quam Græcorum lectionem, & distinctionē de solo diuite mortuo dicitur quod sepultus sit, quod pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriæ consecutus est, quam quod cum honore delatus sit ab hominibus ad sepulchrum; pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ.

Elevans autem oculos suos cum esset in tormentis, vidit Abraham. &c. Observandum quam iuxta rerum vicissitudines Evangelicis verbis significantur. Qui enim olim erat in varijs delictis; iam reprehenditur non in vno tantum tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur cum esset in tormentis. Qui olim Lazarus ad ianuam suam iacentem velut ex alto despiciebat, aut ne videbat quidem: hic iam eundem procul semotus diligenter aspicit, & sublimem suspicit in sinu Abrahæ: Pater sui requiescētē. Qui olim affluēbat omni rerū copia; iam etiā vnus guttæ refrigerātis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam forte petulantiter incellens pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur; in lingua peccatorem pœnam sentit, quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit: in inferno positus vsque ad minima querenda petuenit, nec tamen impetrauit. Porro quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahæ atque Lazarus beatis, & tamen catholica doctrina habet animas ex utroque corpore non esse corporales: dicendum est dominum hoc loco de animis corpore exutis loqui tanquam adhuc corpore circumdatis, ac spiritualia corporaliter describere, quod illa aliter cognoscere nequeamus: quemadmodum Scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cum certum sit illum non esse corporeum. Itaque per hoc quod elevatis oculis dicitur in tormētis suspexisse cerninus Abrahæ & Lazarus in sinu eius: significatur quod oculis mētis, hoc est intellectu suo comprehenderit Abrahæ felicitatem longe separatam à sua infelicitate; atque agnouerit Lazarus olim à se impie negledum beata quiete cum Patre credentium fruentem. Quod cernē diuina reuelatione, & ordinatione factū est, vt quemadmodū mendici in presenti vita infelicitas augebatur ex conspecta ab ipso diuitis felicitate: ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazarus beatitudine aueretur. Quod autē clamans præ nimio dolore inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo iugiti Lazari linguam suam refrigerari: significat cum summo dolore desiderasse ab Abraham, vt per ministerium Lazari aliquantulum remissio tormentorum ei concederetur. Nō autem Lazarum inuocasse introducit, veluti non ausus fuerit, quod in illum fuerat in humanus: sed Abraham inuocat, quod Iudæi in illo

Oculi, lingua
modo hic
tribuatur
Lazaro
trouitudo

Sinus
Abrahæ.

tanquam Patre suo gloriarentur: ob quod isle cum esset iustus
confidebat de paternae eius benignitate rem tam exiguam
impetrari: proinde eum inuocat nomine Patris dicens Pater
ham. [Satis autem fuerit ex eo quod dicitur diues isle cruci
in flamma, intelligere ipsum, & omnes damnatos ineffa
bus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus
cruciari; pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudibus
refrigerio suauissimo, ac id intelligentes sollicitos esse quom
& illa tormenta effugere possimus, & ad haec gaudia peruen
porius, quam de ignis quo cruciari dicuntur danari qualitate
xiè disputare. Melius est enim, inquit Aug. dubitare de occu
quam litigare de incertis.]

Libr. I. de
Genesi ad
litteram.
cap. 5.

Et dixit illi Abraham, fili recordare quia recepisti bona, &c. Re
dè illum compellat, non deignatus cum appellare filium, ut
telligamus hinc sanctorum piùm etiam erga damnatos affectum
& dilectam vicissim & nos afflictos etiam iuste non incedere
bus digni sunt nominibus. Diligenter autem obseruandum quod
Abraham indicare volens quare vtriusque vices modo essent
tate, non obiicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas La
ri virtutes, sed tantum dicit, quod diues receperit bona in vita
& idecirco eum cruciari: Lazarum vero, quod per pectus sit malè
esse in solatio: vt intelligamus, rem esse maxime perniciosam
homini versari in otio summo, & delictis, atque honoribus
& rursus, nihil homini vtilius, quam exerceri afflictionibus
[Significant ergo verba Abraham iustum illud Dei iudicium, quod
reprobis, & vasis iræ aptatis in interitum in hac vita plerumque
concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illi
malè, & alicubi habeant sua bona, electis autem, & vasis misericordiae
quæ præparauit in gloriam, immittere afflictiones & aduer
sitates, quibus exercentur: quod fieri nõ possit vt quis & hic reprobis
cum mundo, & postea cum Christo. Ideoque notandum quod
tantum habere recepisti bona, sed bona tua, vt deinde cum Lab
tur, & Lazarus similiter mala; subaudiatur mala sua; & intelli
mus significari Deum vnicuique & bona, & mala præparasse
qui in hac vita suam in bonis portionem accepit, malorum por
post hanc vitam accepturum, & contra.]

Et in his omnibus, inter nos & vos chaos magnū firmatū est. &c.
in his omnibus, inquit, pro super, vel præter hac omnia, hoc
preterquã quod iusto Dei iudicio tibi nõ consolatio, & refrigerium
sed cruciatus debeatur, etiã impossibile est, vt quã petis tibi per
misericordiã, quia impossibile est, vt quis ex nobis vos aduen
enim significatur cum subditur, inter nos & vos chaos magnū
firmatū est. Vbi dicitur chaos valde impropiè debet accipi
hiatus, qualis existere solet nõnunquam in terramoto, Huiusmodi

autem terræ hiatus, seu vorago, si modo magna sit, impedit ne quis
ex vno loco ad alium pertranteat; proinde metat hora hinc de
sumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos nõ solū est, sed etiã
firmatus est: quo aliud non significatur, quam. sic esse separatos dã
natos à pijs, vt impervius sit vtriusque ad alteros transitus.

Vt liqui volunt line ad vos transire non possunt. Dicit qui volunt
aut propter naturalem voluntatem, qua sancti cupenter subueni
re damnatis, cum aliqui respicientes ad diuinam iustitiam, eique
suum voluntatem conformantes, non velint quod naturaliter vol
lunt; aut potius quia etiam si velent, non possent. Porro cum cer
tum sit Abraham hæc non verbaliter respondisse diuitis intro
ducitur tamen dixisse illi fili recordare, &c. quia diuiti petenti refrige
rium suggerebatur, quam iuste iam puniretur, & omni conso
latione destitueretur, & contra Lazarus consolatione fruere
sic per hoc quod dicitur dixisse de hiato, significatur diuiti notifi
catum æternam fore reproborum à beatis separationem, ac refrige
rium nullam esse damnatis spem. Et alioqui si hoc exemplum tan
tum est parabola, dicendum est hæc à Domino sic confecta esse, vt
intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spem, vel li
berationis, vel refrigerij, ne ab his quidem in quibus multum con
fidebant in vita præteriti: quemadmodum confusus fuit isle diues
in Patriarcha Abraham; damnatos quidem imploratuos refrige
rium, sed eosdem intellecturos quam iuste cruciatur, quodque
imperpetuum sint cruciandi.

Etiã; Rogo ergo te Pater, vt mittas eum in domum Patris, &c.
Cum audiret se non posse exaudiri in eo, quod pro se orabat, pro
fratris supplicat: sed vt prior eius oratio reiecta est, quod ef
fectu de re impossibili; ita & hæc quod esset de re superuacua, vt in
telligamus damnatos nihil aut pro se aut pro alijs impetrare pos
se, nec quicquam esse præcari. Ergo, inquit, quoniam scilicet
chaos, vt dicit, obstat; quo minus mihi per Lazarum subueniri
queat; saltem illud te oro Pater, vt quem non potes mittere mihi,
mittas in domū Patris mei. Non enim tale chaos inter vos, & vi
vos firmatum est, vt non possit vobis ad illos esse accessus, aut è cõ
tra. Mitte ergo eum in domum Patris mei. Habeo enim ibi adhuc
quique fratres, vt testetur illis. i. admoveat eos, aut testimonium
illis perhibeat de statu, qui est post vitam temporalem, aut de
mea condemnatione, & pœnatum magnitudine, ne si ingre
diantur meis vestigijs etiam ipsi veniant in hunc locum diuerfo
rum tormentorum. Huiusmodi autè diuitis præces pro salute fra
trum non excharitate, aut bono affectu erga fratres prouenerūt,
sed ex pœna, & cruciati, quo afficiebatur, Deo ita permitten
te eum torqueri per recordationem fratrum. Si autem exemplum
hoc non historia esse dicatur sed parabola tantum, dici poterit idè

quod supra, nempe hæc a Domino sic conficta esse, cum si quæ non essent, tantum ad erudiendum, & monendum vivos, & re ipsa impunitæ præterant, quod de statu virg. futuræ nihil vniuersim didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Nec dubium est quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera hist. Poterant enim Pharisæi, aut alij inter Iudeos ridere que Dominus dixerat de iumentis cruciatis diuinitus, ob id quod receperit hoc in vita sua; quemadmodum avari Pharisæi supra irridebant eos contra auaritiã disputantem; poterant eorum confirmatione postulare sibi fieri per resuscitationem aliorum ex membris proinde oportune hæc narratione eos reprimi non sua, sed Abrahæ autoritate, quem dicit diuinitus sero supplici, & sero lucruram gerenti respondisse;

Habent Moysen, & Prophetas, hoc est Moyses, & Prophetarum libros, audiãti illo loquentes, & testificantes illis per sua scripta lectionem eorum in synagogis. Ad quod diues improbus in prætor, & ex seipso fratres suos iudicans respondit:

Non pater Abraham. I audi. nt illos sat teio sed si quis ex mortuis aris ad eos. & testificatus scilicet fuerit eis, tunc poenitentiam agat, & resipiscet à vita, quam modo degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi confutans cogitationem respondit.

Si Moysen & Prophetas non audiunt credendo, & obediendo, ne que si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei. Quod quantum ne dictum sit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidem quia ei qui Moysen & Prophetas suscipit, certior est authoritas veritatis eorum librorum, quam posset esse eius, qui è mortuis resurrexerit. Experientia vero, quia Iudæi eo quod non credebant Moysi, ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerunt, crediderunt, inò Lazarum Mariæ, & Mariæ fratrem, cum ex mortuis surrexisset, occidere voluerunt, & Dominum ipsum post suam resurrectionem acriter in suis membris persecuti sunt.

Docet scandalum vitandum, & fidei virtutem. Luca 17.

CAP. XCIII.

A. 18. 71.

A. 18. 72.

T ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non scandalizetis. La. va autem illi per quem veniunt, vitium est si lapis molaris imponatur circa collum eius. & precipiatur in mare, quam ut scandalizet unum de parvulis. Attendite vobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si poenitentiam egerit, dimittit illi. Si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te,

dicent: Poenitet me dimittite illi. Et dixerunt Apostoli Domino: Ad an nobis hæc? Dixit autem Dominus: Si habuerit is fidem sicut gramini in apicem dicitis huic arbori moro. Et adicere. & transplariare in mare. & obedet vobis. Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem boues, qui regresso de agro dicat illi. Statim transi & reuertere: & non dicit ei. Para quod cœnem. & præcinge te. & ministra mihi donec manducem. & bibam. & post hæc tu manducabis & bibes. Num quis gratiam habet seruo illi, quia fecit que ei imperauerat? Non vult. Sic & vos, quum ieceritis omnia que præcepta sunt vobis, dicite seruis inuitis suis. us. quos debui. us. facere fecimus. Interrogamus autem ad Iudæos. quando venit regnum Dei? Respondens eis dixit: Non venit regnum Dei ei cum obseruatione neque dicent, Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala. Ideo sic unum Tacophylatum tam de scandalo iubeatur, ne turbarentur discipuli videntes Pharisæos irridere Christum, de faciendis elemosinis, & diuitiarum periculo disputantem. Hac ergo occasione primum dicit fieri nõ posse, considerata scilicet hominum corruptione, & malitia, quum eueniant scandala hoc est, impedimenta salutis, & tamen quia hæc necessitas nullum cogit, vae dicit illi per quem eueniunt scandala; quod vitium illi esset si appropinquasset forica collum eius lapide molari, secundum morem Palestine regionis, proiceretur in mare, quam si scandalizet, hoc est offendat, & impedimentum præbeat salutis vni de pusillis istis, id est, quantumuis humilibus, & abiectis istis, qui scilicet credunt in me: quia qui vel vnum talem scandalizauerit, ob id projiciendus est in profundum inferni, quod longe est grauius quam projici in mare. Proinde postquam dixit & necessaria esse scandala, & pessime tamen illi fore per quem fiunt, tertio commode admonet suos vrah his sibi caueant.

Attendite, inquit. Hoc est, diligenter caute vobis, ne scilicet aut cui sitis offendiculo, quia vae illi per quem fiunt scandala, aut scandala, quæ necesse est euenire, vos scandalizet & ad lapsum pertrahant.

Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum. &c. Postquam dixit Dominus cauendum esse ne in que scandalizemus, hoc est, ne in quem peccemus: præuidens fieri nõ posse, quin & inter fratres, hoc est Christianos eiusdem religionis scandala oriantur: docet quomodo agendum sit cum fratre scandalizante, & peccante in nos, nolens huiusmodi scandala à nobis esse prætereunda & negligenda quemadmodum negligenda sunt impiorum, & infidelium scandala. Duo autem circa peccantem fratrem fieri precipit: Primum ut si peccauerit in nos, neque negligamus illius salutem, neque

epulone. Nam & hic dubium est an sit exemplum hærei ventris
stæ, an non gestæ quidem, sed a Iudæorum utilitatem considerans
tanquam re gestæ. Siue autem sit res verè gestæ, siue non, Parabola
la dicitur, quod exemplum istud ad hoc sit propositum, vt necesse
intelligatur, quod in fine Dominus vniuersaliter inserit, vt ex
pe quod omnis qui se exaltat humiliabitur, & contra, habet autem
Parabola sic.

Duo homines ascendebant in templum (sicut enim fuit templum
Salomonis in monte). Ascendebant autem, *vt orarent*, hæc est enim
sola causa, ob quam templum sit ad eundem, iuxta illud domus mea
domus orationis vocabitur. *Vnus* horum erat Pharisæus & alter
erat Publicanus. Pharisæus stans, pro more quidem orantium
recepto (nã & Publicanus postea stetit dicitur) sed tamè ipso labi
bitu animi, confidentiam & elationem præ se ferens. Stans ergo
apud se orabit. Bene sanè apud se orasse dicitur, quia non orabat
apud Deum, qui eius orationem non audiuit, nec approbavit.
Dicitur autem orasse & si nihil petisse legitur, quod orare in
scripturis nonnunquam generaliter accipitur, vt etiam miracula
in se gratiarum actionem, & sic generaliter idem, quod col
loqui cum Deo.

Deus inquit, *gratias tibi ago*. Nõ reprehenditur quia Deo gratias
egit, sed quia gratias agendo & nihil sibi placuit, & alios præ se
perbè contempsit, & eum qui secum ascenderat orandi causa Publicanum
agrestis est, condonans eum cuius cor non notis imò cuius potentia
& correctionis signa aduertere potuit. Complectitur autem eius oratio
duas partes conuenienti ordine dispositas quemadmodum dux sunt
partes iustitiæ. Primum enim dicit, quæ ei aberant mala, quia
prima iustitiæ pars est declinare à malo, & secundo dicit quæ ei
aderant bona, quia secunda iustitiæ pars est facere bonum, iuxta
illud, Declina à malo, & fac bonum.

Non sum, inquit, *sicut ceteri hominum*. Nõ quod se omnibus omnino
hominibus præferre voluerit, sed ceteri homines detestantur per
sequencia cum subicitur; *Raptores, Inuisi, Adulteri*. Secunda
orationis eius pars est; *Ieiunabis in sabbatho, decimas do
nium que possis leo*. Quibus verbis nota se tantum ab apertis &
magnis illis vitijis veniunt, sed & magnis, & singularibus virtutibus
præditum ostendit, & se non tantum superiorem esse hominibus
apertè malis, sed & bonis plerisque gloriatur. Ieiunio inquit,
non tantum quibus diebus omnes secundum legem & mirorum
statuta ieiunant, sed bis in vnoquoque Sabbatho, hoc est hebdomada.
Sic enim Hebræi hebdomadam vocant à præcipuo eius die, qui
Hebdomadæ finis est. Decimas do non tantum quemadmodum
vulgus frumenti, vini, & olei, sed etiam omnium qua
cistina

olideo, decimans etiam mentam ratham, cuminum, ac minima
quæque, et hæc tenus quidem de Iharisæo, sequitur de Publicano,
in quo tres notantur suo ordine conditiones, omni verè
& dignè penitenti, & necessariæ, & sufficientes; quarum
prima est propria indignitatis agnitio, & quæ ex illa nascitur sui
obtus detectio, & erubescencia. Hæc enim notatur cum dicitur
stertile à longè, procul scilicet ab altari semotus, vt qui in
ignem se reparabat propius accedere ea loca, in quibus Deo
significaretur, & velut præfens coleretur. Rursum idem nota
tur per id, quod sequitur, nolebat nec oculos ad cælum leuare,
censens scilicet eos indignos visione superna, vt qui
maluissent bona terrena spectare, & querere; agnoscenti
que se indignum, qui eo conuerteret intuitum, vbi vis suam ha
beret sedem, quem se cognouit offendisse. Secunda conditio est
serius de peccatis committis dolor, qui in isto notatur, cum dicitur
perculit se pectus suam, præ contritionis scilicet dolore, & velut
reprehendens cor suum, quod admittorum criminum illorigo
fuisse, & causa. Hic autem ex coniudione aduersatiua, sed, magis
videtur significatum, quod nec manus, nec oculos voluerit in
cælum tollere, sed manu, quam in cælum tulit Pharisæus
percutiebat pectus suam. Cæterum vt peccator veniam impetret,
non satis est agnoscat suam indignitatem, seque deijciat, ac
ex animo doleat: sed ne ex indignitatis consideratione in
desperationem prolabatur, & abundantiore tristitia absorbeatur,
adiungere prædictis conditionibus debet & bonam de diuina
benignitate confidentiam. Hæc enim si illis desit pertrahetur
per illas homo in desperationem: si autem sola adsit sine humi
litate & contritione pariet præsumptionem, nec impetrabit
remissionem. Hæc autem fiducia Publicano adfuisse notatur,
cum & orasse, & paucissimis orasse dicitur. Neque enim
orasset, si de Dei erga se indulgentia confisus non fuisset; nec
tam paucis orasset, si non multum confisus fuisset. Non enim
credidit se exaudiendum in multiloquio, more Ethnicorum:
Dns, inquit, *propitiuss esto mihi peccatori*. Oratio sane brevis in
vrbis, sed effcax, & magna sensu quam ob id à Publicano pro
batum Dominus proponit, vt & nos ad eum modum orare discamus;
cum si modo hæc parabola non sit res verè gestæ, sed à Domino
conficta, hæc oratio à peccatore Domini processerit. In qua hoc
obseruandum, quod Publicanus nihil aliud quam misericordiam
petit, & talem misericordiam, qua Deo recõcilietur. Nulla enim
præcedit merita, nullas adfert excusationes in peccatis, sed libere
se peccatorem confitetur: & dum sibi Dei implorat propitiacionem,
hoc est placabilitatem; significat id maxime animi ipsi
torquere, quod Deum offensum haberet, nihil magis optare, quã
vt

P.º. Et in
mens* º.
dixit
▷ apud
Deum
autem pos
sibilia sūt
II.º. Petrus
dixit ei. º.
ais autem
Petrus 1.º.
º. reliqui
mus
▷ Qui
II.º. ait
7.º. reli
quit
▷ e par
tes
II.º. Et nō
recipiat
multo plu
ra
C. 13. 90.

manuum, & orationem à multis repulisse varia mala: credidit
proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem
etiam primum posse infantes à malis, & diaboli potestate
terum discipuli videntes piam parentum in offerendo lectu
tem, non satis memores quomodo Dominus aliquando ad
puerulo statuerit eum in medio discipulorum, declarans sibi
suo & verbo quanti faceret paruulos: increpabant offerentes,
quod importunam, & improbam putarent huiusmodi oblati
quia scilicet Domino alioquin satis occupato, rebus huiusmodi
uoribus fieret negotium; tum quod indignum putarent ma
tutine Domini occupari rebus illis seibus, & zelantes scilicet
Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in
legimus discipulos comminatos offerentibus; non est ali
quam quod reliqui duo dicunt eos increpasse illos. Nam Ge
cis apud omnes tres Euangelistas idem est verbum nempe
uidet, quod interpret nunc vertit increpare, nunc comminari
Videns autem Dominus discipulorum factum, quanquam
ab ipsis ex aliqua parte geii officiosa quadam sedulitate: non
quatenus ex affectu quodam humano, & superbia proficiscens
indignè tulit, idque eo magis, quod non ita multo ante eum
mendauerat paruulos, eorum exemplo ad modestiam ipsorum
uocans. Itaque conuocatis ad se discipulis suis ait illis;

*Sinite paruulos venire ad me, causamque afferit, quia talium est
num Dei. Vbi signatèr dictum esse talium, & non horum annorat
Hierony, vt ostenderetur nō etatè regnare, sed mores, & his qui
mitem habent innocentia & simplicitatè premiū repromittit
de explicis illud magis Dñs adiecit, vt est apud Marcū & Lucā
Amen dico vobis, quisquis non receperit regnū Dei, sicut. Et. Qu
idem est cum eo quod supra dixit in cap. Conc. 70. Nisi effici
ni sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. Aduen
tamen in hac sententia, quod sicut hic positum est pro seculi,
tanquam, significatur enim imitatio personæ hoc sentiu, qui
acceperit factus similis puero: Taliū enim proculdubio referen
tionè illam animi, quam habent infantes, & paruuli. Eam reg
dionè quicumque habent siue per etatem, siue per voluntariū
& imitationè eorum est regnum Dei; si modo tamen ad Clau
veniant aut per se, vt adulti rationis compotes, aut per alios ob
ti, vt paruuli, & infantes. [Sane quod Dominus paruulos non
tamen ad se venire permiserit, sed etiam complexatus sit eos
haber Marcus, & iuxta vorum offerentium parentum impo
manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene praxatus sit eis, &
ne precando gratiæ suæ participes fecerit (non potuit enim Ch
sibi benedictio nō esse efficax, cuius benedicere benefacere esse
nifestè arguit infantes, & vsu rationis carentes gratiæ Christi*

participes esse posse. Proinde rectè ad imitationem horum offeren
tium paruulos: Ecclesia quotidie perfideles Christo infantes offert,
vt in baptismo gratiæ eius, qua certum est eos indigere, participes
fiat, vt sic Dei regnū, quod taliū hic esse dicitur, cōsequi possint.]
Es cum egressus esset in viam, ecce accedens & percurrrens, & c. Post
quam ad oblatam occasionem Dominus humilitatis doctrinam
proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiam diuitiarū
contemptum, accedente scilicet ad eum diuite quodam, & rogan
te qua ratione vitam æternam sibi parare posset. Fuit autem iste,
vt ex omnibus tribus patet Euangelistis admodum diues, fuit ado
lescens, vt ex Mattheo patet & Marco. A Luca verò etiam princeps
dicitur, quia scilicet magnæ apud Iudæos authoritatis & potentiz
propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egresso non tan
tum accedens, vt habet Mattheus, sed etiam accurrens, vt habet
Marcus, ac genu coram Iesu flectens in reuerentiæ signum, cupi
dus assequendi vitam æternam, quā sua doctrina nouo modo Do
minum promittere intellexit, interrogabat eum dicens:

*Magister bone, quid boni faciā, vt habeā vitam æternā. Et c. Ad hęc
interrogationè Marcus quidē, & Lucas dicūt Dominū primū res
pōdisse. Quid me dicis bonū? Mattheus verò; quid me interrogas
de bono? Dicendū itaq; Dominū vtrumq; respōdisse, & cur se dice
re bonū, & cur se de bono interrogaret. Nā adolefcēs & bonū ap
pellauerat, & de bono interrogauerat dicens; Magister bone, quid
boni faciā? Ad quod eōmodè sic intelligitur vtrumq; respōdisse
Dominus; Quid me dicis bonū, & me tanquā bonū scilicet inter
rogas de bono? Quoniā enim adolefcēs Dominū appellabat bonū,
blandimētō captās illius beneuolentiā, cum tamen nihil aliud exi
stimaret cum esse, quam purum hominem, sed ceteris eminentio
rem, & quoniam de bono faciendo, quo promereri posset vitam
æternā interrogabat: Dominus omnē bonitatis laudem ad solum
Deum transfert, qui solus natura, & verè bonus est, vnde subiicit
Nemo est bonus Deus scilicet, vel vt habēt alij, Nemo bonus nisi so
lus Deus q. d. Merito deberes nec me dicere bonū, quem existimas
esse purū hominē, nec te putare posse aliquid boni facere, quod so
lus Deus dicēdus sit vere bonus, cuius comparatione nō iustificā
tur omnis homo, nec quoduis opus hominis. [Non ergo negat
bonum esse & Deū, sed ab illo nō se appelladū bonū, sed signifi
cari quod ipsum purū hominē credidit: quod nō ob dixit quasi repre
hensit in eo, quod se nondū credidit esse Deū, sed ob duas has po
tissimū causas. Primū vt suo exēplo doceret, quod cū ab aliquibus
adulatur, retorquere debeamus proprias laudes in laudē diuinā,
consideratione nostri defectus nō admittere in animo adulantū,
captantiū nostrā beneuolentiā, voces Deo proprie cōuenientes
quando vt hunc percunctatorem ab adulationis vitio liberaret,*

& tacite admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam cum omnia Dei mandata perfecisset: sed potius solum Deum boni & omnis bonitatis auctorem suspiceret, cui omnis boni gloria tribuenda est.] Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantum putauit, bonum appellat, & de bono a se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde ut ad humilem sese, suisque operibus existimatores illum, & in illo nos Dominus prouocaret. Boni honorificam appellationem a se & omni opere humano in Deū transfert. De hinc ad reliqua questionis respondet.

Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrij vna dum dicit, Si vis, & totam vitam eternam verè esse vitam, dum interrogatus de vita æterna respondet, Si vis ad vitam ingredi, & se vitæ eternæ prædicatorem non solum non esse contrarium legi, sed nec alia requirere, quam legem; dum dicit, serua mandata. Audiens autem adolescens exigi mandatorum obseruationem, & æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia, quæ ei vitæ fierent causa, si quidem audierat eum vt noua quædam promittentem, ita vt noua quædam hominibus præcipere, interrogat quænam essent ea præcepta, quæ essent ipsi seruanda. Tam Dominus ostendens se non de alijs locutum mandatis quam quæ legis erant; *Mandata*, inquit, *nostri*, Deinde & enumerat aliquot ea scilicet quæ sunt secundæ Tabulæ, & ad proximos pertinent. Et quidem omnes tres Euangelistæ commemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua præcepta decalogi; Non occides, Non moechaberis, Non facies furtum, Non falsum testimonium dices. At Marcus his etiam quintum addit; Ne fraudem feceris, aliena scilicet illicitè accipiendo. Id autem positum puto pro vltimo decalogi præcepto; Non concupisces domum proximi tui, Non seruum, Non ancillam, Non bouem. Non asinum, nec omnia quæ illius sunt. His iam apud Marthæum subiicitur generale illud præceptum, in quo omnia præcepta ad proximos spectantia recapitulantur teste Paulo; Diliges proximum tuum sicut teipsum. [Circa quod apud solum Marthæum additum præceptum, dubium proponit Origenes, quomodo si hoc etiam præceptum adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsum Dominò approbante, qui intuitus eum dilexisse illum dicitur, dicatur ei: Adhuc vnum tibi deest, & tanquam nondum perfectò dicitur, Si vis perfectus esse: cum in illo mandato, diliges proximum tuum, omne mandatum secundum Paulum recipiatur, & contineatur: vt ob id nihil ei deesse possit, qui illud impleuerit, sed perfectus sit, vt qui omne mandatum impleuerit.] Dicendum ergo, quod hoc quidem præceptum dilectionis proximi adolescens iste compleuerit, sicut tunc illud Iudæi implendum putabant,

putabant, nullum scilicet inferendo nocumentum manifestum proximis, & communia dilectionis officia eis exhibendo, non autem diuidendo cum proximis suas possessiones quemadmodum requirit Christiana perfectio. Itaque quanquam Dominus potuisset ostendisse illum non satis præceptum illud obseruasse; tamen quoniam ille non arroganter responderat se omnia illa seruasse, sed animo simplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quæ cupiditate declarauit dicens vt est apud Marthæum, quid adhuc mihi deest?) ideo benigne illū intuitus tanquæ simpliciter, & nequaquam versutum dilexit eum, quasi vehementer appetentem salutem quanquæ adhuc auaritie tyrannide prepediretur. Et quoniam vltimò nõ cõtenus obseruatione legis querebat quid adhuc ipsi deesset, Dominus ab imperfectione iustitiæ legalis eum vocat ad perfectionem iustitiæ Euangelicæ dicens; Si vis perfectus esse. Imperfecti enim sunt, qui sola legalia cõplent præcepta; quia & ipsa imperfecti erant propter Iudæorum imbecillitatem. Ceterum quod dicit Dominus;

Adhuc vnum tibi deest, non sic est accipiendum, quasi vnū istud sic ei defuerit, vt sine illo non posse ingredi ad vitam; sed quia iuuenis cum dixisset se omnia illa seruasse à iuuetute, id est pueritia sua, quæsiuit quid adhuc mihi deest, hoc est, quid præterea facere possem, vt habeam vitam æternam, respondit Dominus; adhuc vnū tibi deest, hoc est, adhuc vnū restat quod facias, & adicias factis, vt habeas vitam æternā, non quod sine ipso nõ posses habere, sed quod per istud certius & plenius esset habiturus vitam æternā. Vnde & subiicitur, Si vis perfectus esse, hoc est, si vis nihil tibi deesse, quod facias ab obtinendam vitam æternā, vade & vende, &c. [Po test tamen etiam intelligi vnum illud quod dicit Dominus ei deesse, necessarium ei fuisse ad salutem. Deerat enim ei contemptus diuitiarum, nimisque afficiebatur diuitijs suis, vt patet ex sequentibus, & in eis nimium confidebat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum ei deerat ad vitam ingrediendum necessarium; nimirum vt si non diuitias suas, saltem affectum hunc abijceret.] Notandum autem quod cum Dominus dixisset, Si vis perfectus esse, non tantum addidit, vade, & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, sed etiā subiicit, & veni sequere me, quia nõ in saltuati vocatione & distributione cõsistit potissimū perfectio, sed in perfecta sequela Christi, ad quæ vendere omnia, & dare pauperibus via quædam est. Cum enim dicit sequere me, non tantum loquitur de sequela corporali, sed multo magis de sequela per imitationem charitatis, obedientiæ, humilitatis, patientiæ, &c. Vnde in Marco apud Græcos additur sequere me tollens crucem; quanquam id possit videri aliunde hic adiunctum. Adiecit præterea Dominus;

Ne habeas thesaurum in calo; quasi diceret, & non peribunt tibi

facultates tuæ pauperibus distribuæ: sed hac ratione certiores, & abundantiores tibi in cælo diuitias parabis.

*Cum autem audivisset adolescens verbum contristatus est. Quomodo valde audius esset adolescens iste perfectionis, tamen diuitiarum quas possidebat abundantia & amor non permisit eum amplecti quod volebat. Contristatus est enim in sermone Domini, dolens quod nõ nisi diuitijs abiectis perfectionem assequi posset, & adeo dolens, vt Christo derelicto abierit, affectum eius bonum obruentibus diuitiarum spinis. Itaque illo cum tristitia abeunse, conversus Dominus ad discipulos suos, ne quando pœniteret eos suæ pauperatis, cœpit de diuitiarum periculo disserere, dicens secundum Marcum & Lucam: *Quam difficile*, hoc est verè valde difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Matthæus sic extulit sententiam eundem seruans; *Amē dico vobis, quia diuites difficile intrabit in regnum calorum*. Itaque per eos, qui pecunias habent, non simpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam, qui in crumenis suis habent aliquos nummos, sed vt ex Matthæo patet, qui diuites sunt, & multas habent facultates. Nomen enim pecuniæ, sicuti & dictione Græca hic posita *χρηματα* significantur plerumque omnia fortunæ bona siue mobilia, siue immobilia. Cum autem discipuli, vt habet Marcus, obstupescerent in verbis eius, id est, propter verba eius, nimirum quod videretiam multos esse diuites, & omnes ambire diuitias: Dominus rursum quidem repetit, quod dixerat, quo magis illud inculcasset, & confirmaret: sed sic repetit, vt blandimento mitiget sermonis asperitatem, & interpretetur non intellectam obscuretatem;*

Filioli, inquit, *quam difficile est confidentes in diuitijs, in regnū Dei introire*. Pro eo ergo quod prius dixit, qui habent pecunias, nunc dicit, confidentes in pecunijs, significans de quibus diuitibus potissimum sit locutus. Et tamen generaliter dixit, tum quod hi, qui etiam si habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis; coram Deo sint spiritu pauperes, tum quod rarum sit inuenire diuites, qui in diuitijs suis non confidunt. Confidunt autem in diuitijs suis, qui in his sibi placent, & per eas securiores viuunt, promittentes sibi per eas malorum liberationem. Difficile autem est huiusmodi intrare in regnum Dei, quia difficile est tales abstrahi ab illa fiducia. Non contentus autem Dominus dixisse primum quidem in genere difficile esse diuitē saluari deinde peculiariter difficile esse confidentes in pecunijs saluari: addidit tertio quod his magis durum est, quo ad diuitiarum amore, efficacissime abstraheret.

Iterum, inquit, *dico vobis; Facilius est camelum, per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei*. Quod simpliciter intelligi potest, non ideo dictum esse istud illo facilius, quia vtrū-

que Deo soli esset possibile, vnum autem altero quadam ratione illi facilius: sed tantum huiusmodi locutione significatum est impossibile esse, & valde impossibile diuitem intrare in regnum calorum. Itaque sic dictum est; Facilius est camelum, &c. Quomodo dicere solemus de duobus sese capitali odio prosequentibus; Facilius fuerit aquam igni miscere, quam hos inter sese reconciliare: significare volentes id omnino fieri non posse. Quod si queratur, quomodo iam Dominus dicat impossibile, & valde impossibile esse, quod prius tantum dixit difficile: dicendum esse vtrūque verum esse. Difficile enim est diuitem ingredi in regnum calorum ea ratione, quæ dicta est, nempe quia difficile est eum abstrahi ab amore diuitiarum, nec eis abiri sæpe. Impossibile vero tum, quia quandiu manet confidens in diuitijs, non potest ingredi, tum quia non sua virtute, sed sola Dei gratia, eaque efficaci, & potente, potest à fiducia, amore, & abuti diuitiarum abstrahi, vt sic possit ingredi regnum Dei. Nec tamen necesse fuerit dicere hac sententia Dominum significasse impossibilitatem: sed simplicissimum fuerit dicere hyperbolem esse in hac locutione, qua Dominus vulgari modo locutus significare tantum voluerit, valde difficile esse diuitem ingredi regnum Dei: qualis locutio est cum dicitur; Si potest Eth-ops mutare pellem suam, aut pardus varietates suas; & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum; non quod absolute istud sit impossibile æquè atque illud, sed hyperbolica locutione significatur istud esse admodum difficile. Ad quem modum etiam in proposito non tam significari impossibilitatem, quam difficultatem, patet ex Luca, qui cum dixisset; Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt; pro probatione huius subiicit; Facilius est enim camelum per foramen acus transire, &c. Non ergo hac sententia nisi magna significatur difficultas.

Et dixerunt qui audiebant, dicentes ad semetipsos, &c. Discipuli qui admirabantur primum audientes Dominum atterentem difficile esse diuitem ingredi in regnum Dei iam valde, & vt habet Marcus *περιεσπῶν*, hoc est supra modum admirabantur, audientes faciliorem etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quam diuitis in regnum Dei. atque hinc intelligētes significari impossibile esse diuitum salutem, & ob id & si inopes essent, tamen pro aliorum salute turbati, ac dolentes tam multos secludendos à regno calorum dicebant ad semetipsos, hoc est, vt melius verti poterat, ad sese mutuo vel inter sese *πῶς ταυτὸς: Si sic res habet, quis ergo poterit saluus fieri?* Quod discipuli generaliter ideo interrogat secundum Augustinum, cum Dominus tantum dixerit de diuitibus, quod intelligerēt etiā si nõ omnes haberēt diuitias, esse, tamē paucos, qui nõ summè afficerēt diuitijs, easq; habere desiderarēt;

diuites autem non tam propter opum affluentiam, quam propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos. Dominus itaque quo conceptam à discipulis animi tristitiam mitigaret; & benignè eos esse incutus (verbo enim intuendi Euangelicæ significarunt Dominum manucto oculo iurbationem mentis eorum, se Jasse) & verbis quoque lenitatem suæ sententiæ temperavit, in medium adducens diuinam uirtutem, & per eam ad confidentiam exhortans.

Apud homines, inquit, *hoc impossibile est*. Hoc nempe non solum ut diues saluus fiat, sed etiam generaliter ut quis saluus fiat. Non enim hæc fieri potest sola humana uirtute, sed requiritur diuina gratia, qua id quod nobis alioqui est impossibile, sit possibile, in d. facile. Ea enim sic mutantur animi diuitum, ut alacres etiam vel abijciant quod possident, vel possideant tanquam commune, non proprium, parati semper relinquere, sicut & vitam impendere, si quando id postulet religionis negotium.

Et post hæc tuæ respondens cepit ei Petrus dicere, &c. Cum audisset Petrus tantum malum esse habere diuitias, cognauit eximium ergo esse bonum eas abieci. Verum quia adolecenti dictum fuit, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, atque hoc si faceret, promittebatur thesaurus in cælo; sollicitus fuit pro se, ac discipulis suis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia uendidissent & dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne forte minus fecissent, quia nõ hoc fecerunt, quod ab adolescente requisitum Dominus. Itaque omnium, ut scire solebat nomine dixit, *Ecce nos*, non quidem omnia nostra uendidimus & dedimus pauperibus, sed tamen omnia reliquimus, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? Confidenter dicit, omnia reliquimus cum pauca reliquisset nauem scilicet, & retia. Omnia enim relinquit, & multa relinquit, qui quidquid habuit, & habere potuit, aut concupiscere relinquit. Itaque dominus Petri sermonem & si satis magnificum non reiecit, ut diceret ei: *Quæ omnia Petre reliquisti*, ut præmium magnum requiras? Sed quo non per niteret eos uoluntariè paupertatis & ostenderet non tantum uenditoribus suarum facultatum, sed omnibus propter ipsum reliquentibus id quod habent quantumuis sint tenues, maximum præmium repositum esse, cum solita asseueratione ait;

Amen dico uobis, quod uos qui secuti estis me, &c. Non dicit, qui reliquistis omnia, sed tantum, qui secuti estis me; significans nihil profuturum illis omnia reliquisse, nisi etiam secuti ipsum fuissent; atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem. Qui enim dixit superius, non renunciauerit omnibus que possidet, non potest meus esse discipulus. Et est hic sermo ad discipulos de sequela non qualibet, sed, qua sese Apostoli Christo in discipulo

los indiuitiosos addixerunt. Quod autem sequitur: *In regeneratione*, optime secundum quosdam coniungitur cum sequenti uerbo *sedebitis*; & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis quæ uelut secunda generatio hominis erit secundum corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur *sedurus* in sede maiestatis suæ, cum & iam *sedeat* a dextris Dei Patris? At tunc peculiariter *sedurus* dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria hominibus est occulta. Nec dicitur *sedurus* ob corporalem sessionem; sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius auctoritas, ut sit sensus; cum se cum gloria & maiestate magna iudicem omnium exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quod & Apostoli dicuntur tunc *seduri* super sedes duodecim; nimirum quia proximi Christo iudicetiam in gloria cum ipso apparebunt iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israël. Alioqui enim Paulus affirmat omnes oportere stare ante tribunal Christi.

Sedebitis, inquit *etiam uos*, idque non cõfuse, nec in cõmuni sede, sed super sedes duodecim, singuli scilicet in sua sede, ut sic coram futuram maiestatem exaggeraret; nec otiosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israël. Ceterum intelligendum est Apostolos iudicatos, non tantum sui cum alijs comparatione, uel sententiæ comprobatione, sed etiam auctoritate quadam, & potestate, non solum ea qua omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo uicini principes agent in regno Dei, & populo eius; his qui Euangelicæ prædicationi crediderunt, exhibentur cum Christo ea, quæ hic uerbo suo illis promiserunt. Infideles autem, & impios cõdenantes ad ea supplicia, quæ hic ipsi prædixerunt, & comminati sunt. Quanquam enim omnium electorum erit simul cum Christo ut regnare, ita & iudicare: tamen hi qui in adferendo Christi Euangelio fuerunt primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cum Christo sedebunt, & iudicabunt nõ impios tantum, sed & iustos: quomodo qui Regni in regno sunt proximi singulari modo dicuntur simul administrare regnum, ac iudicare cum rege, cum etiam omnes qui Regi subsunt, cum eo regnent, ac iudicent, & uiscantur rebelles [Que tamen præminetia non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus, qui est extra numerum duodecim, exultandus est eadem gloria, & honore donandus, qui & ipse Apostoli hic assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit. Quoniã enim nunc loquebatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de eorum priuilegio, & felicitate loqui satis habuit impresentiarum: intelligendũ relinuens etiã alios eadẽ do-

Sedere à dextris

Sedere super sedes duodecim

Apostoli quomodo iudicabunt

mandos pratorogaua, qui cum illis in propagando Christi regno hic primores essent. Nec falsa est hæc Christi promissio, quod iudas proditor fuerit vnus ex duodecim, quibus hæc Christus dixit quia hæc promissio sicut alia in scripturis, præsupponit conditionem, si in eo ob quod sit promissio, perseverauerint. Dicitur autè Apostoli peculiariter iudicatur duodecim tribus Israël, non quod non sint iudicaturi etiam reliquas gentes: sed quia regnum Messie peculiariter dicitur regnum Israël, adeo vt ipsi iudæi crediderunt Messiam Israelitarum tantum fore Regem, & quia Domino delecti fuerit duodecim Apostoli veluti duodecim principes duodecim tribu Israël: ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Israël. Sed quemadmodum passim in Scripturis per semen Abraham, & tribus Iacob, significatur omnes gètes in Christum credituræ, ad quas postea duodecim Apostoli primum delecti ad predicandum Israelitis sunt missi: ita & hic mysticè, & ex consequenti, per duodecim tribus Israel significantur vniuersæ gentes, ad quas se extendit regnum Messie, vniuersæ gentibus sub nomine Israelitarum, promissum.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores. Et Postquam aperuit Dominus, quæ propria erunt Apostolis eo quod omnia reliquerant, subiicit etiam quæ & reliquos manent bonas: qui etsi non vendunt sua, & dant pauperibus, tamen relinquunt sua, idque etiam si non omnia cum Apostolis reliquar, sed quædam. Dicit enim distinctionè omnis qui reliquerit domum, vel fratres, &c. Quam sententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem; Amen dico vobis, Nemo est qui reliquerit domum, aut fratres &c. & non recipiat. Et quidem cum Petrus superior duodecim diceret, nepe reliquimus omnia, & secuti sumus te: Dominus primum respondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur dicens; Vos qui secuti estis me, &c. ita vero responder ad alterum dicens; Omnis qui reliquerit, quia eos citè completi voluit, qui ipsum non sicut Apostoli corporaliter sequi possent. Quoniam autè relinquere sua, vel suos, non est apud Deum laudabile, & meritum nisi fiat ob causam, & finem bonum: ideo apud Matthæum quidem additur, *propter nomen meum*, id est propter me, aut amore mei, apud Marcum vero præter illud, etià additur, *Et propter Euangeliū*, hoc est propter Euangelij prædicationem, aut potius, vt Evangelicam obseruet doctrinam. Lucas vero ait; *propter regnum Dei*, scilicet assequendum. Itaque ex hac varietate differimus quare, & quomodo terrena, vel amici sint relinquendi, scilicet ex amore Christi, vtque secundum eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei possit obtineri. Si cui autem scrupulum moueat, quomodo inter ea, quæ rectè propter Christum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cum non liceat vxorem dimittere cui

quam propter desiderium perfectioris vitæ; sciendum est quod quæ admodum eū dixit Dominus. Qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam, non hoc dixit, vt nos ipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in illum est, & amorè præponamus: ita & nunc dicens, qui reliquerit vxorem, non hoc dixit vt nuptias pœnitens diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi præponamus & ipsam & Euangelium, & regnū Dei. Promittit autè duo Dominus relinquentibus sua, vel suos propter regnum Dei, dicens; Cæteruplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Hæc enim esse diuersa, & ad idem non posse referri, vt posterior pars prioris sit expositio, & declaratio, patet ex Marco, & Luca qui priorem partem significant, pertinere ad præsens sæculum, posteriorem vero ad futurum. Marcus enim habet; qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, & in sæculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, nisi quod pro centies & cæteruplum, habet multo plura: nimirum exponens id quod numero illo finito significabatur à Domino. Quod autem qui, propter Christum se, & sua relinquunt, cæteruplum, hoc est, multo plura recipiunt etiam in hac vita: primum quidem sic declarari potest, quia pro temporalibus accipiunt spiritualia charismata, quæ longe superant quæuis terrena, accipiunt & æternas consolationes, & animam pacatissimam, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis, quæ in vita præsentis Dominus illis deditur infinito maiore cum voluptate vuntur, quam antea vtebantur his quæ reliquerunt. Hæc tamen declaratio non sufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo centies tantum in hoc tempore sint accepturi subiicit, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quæ sit verum patet & in Apostolis, & in omnibus qui propter Christum sua sincère reliquunt etià hodie. Apostolis enim omnium fidelium domus erant aperta, eorumque agri eis fructum ferebant, adeo vt dixerit Paulus, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Sic etiam ipsis multi fuerunt fratres, sorores, matres, filij quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, fororum, matrum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos prosequerantur, & curam omnem ac subuentionem eis impenderunt. Quodque omnium maxime est mirabile, habebant hæc omnia cum persecutionibus, hoc est, cum à fidei inimicis persecutiones varias sustinerent. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationem. Sunt tamen qui intelligunt illud cum persecutionibus addidit velut partem beneficii, quod his promittitur: quia inter Dei dona etiam est posse pati pro Christo, secundum illud Pauli, Vobis datum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini.

Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Cum sequens apud Matthæum Parabola adiuncta sit pro sententiæ istius

Proponitur Parabola de operarijs in vineam conductis. Matthæi 20.

CAPVT CI.

SIMILE est enim regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conduce: e operarios in vineam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos. Et dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis illi ante abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam. Et sic eit similiter. Circa undecima verò exiit, & inuenit alios stantes. Et dixit illi: Quid hic statis tota die otiosi? Dicit ei: Quia nemo nos coadua. Dixit illis: Ite & vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit Dominus vinee procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens a nouissimis vsque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt singulos denarios: uenientes autem & primi arbi: rati sunt quod plus essent accipuri acceperunt autem & ipsi singulos denarios et acceperunt. es murmurabat aduersus patremfamilias dicentis: Hi nouissimi una hora fecerunt, & pares illis nobis fecerunt, qui portauimus pondus diei & aestus. At ille respondens uni eorum dixit: Amice non facio tibi iniuriam. nonne ex denario conuentioni mecum? Tolle quod tuum est & uade, uole autem & huic nouissimo dari, sicut & tibi. Aut non licet mihi quod uolo facere? An oculus tuus nequus est quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt uocati, pauci uerò electi.

Simile est regnum calorum homini Patrifamilias, &c. Parabolam hanc uice explicationis subiectam esse illi propositioni, Multi autem erunt primi, &c certissimum est: quemadmodum patet tū ex eo quod Græca habet coniunctionā causalem γάρ, enim, tū quod in fine Parabolæ repetedo sententia cui explicanda fctur Parabolæ, dicitur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Habita est autem hæc sententia & supra apud Lucam cap. 13. in cap. Conc. 90. Vbi certum est quid ea Dominus significare uoluerit, nempe Gentes in regno cælorum præferendas Iudejs, eos, ue qui hic nouissimi sunt habiti, & ab hominibus despecti, in nouissimo die fore primos & contra qui nunc primi habentur, tunc fore nouissimos. Ergo cum ex præcedēibus sit manifestum, quis sit illius sententię, quę & ante parabolā ponitur, & post parabolam

bolam reperitur, sensus, nempe is, qui in eadem sententia est apud Lucam, & rursus sit manifestum parabolam hanc assumptam a Domino ad sententiam illius declarationem: sensus a Domino in huius parabolæ propositione præcipuè intentus uidetur is esse: ut ex ea de qua agitur in parabola, benignitate Patrisfamilias, qua hi qui in vineam laboraturi uenerant, nouissimi, facti sunt primi, ut & prius, quam alij mercedem reciperēt, & maiorem, quam uel ipsi, uel alij existimauerunt: qui uero primi uenerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, ut & postremo loco mercedem tuam recipiant, & minore accipiant, quam sperauerunt; intelligamus etiam in nouissimo die, cum finis huius diei erit, in quo operarij erunt in uinea Domini, ex Dei benignitate futurum, ut qui hic reputati sunt nouissimi, tunc præferantur his, qui hic habiti sunt primi in uinea Dei laboratores, ut que contra sine omni iniustitia, & iusta quarimonia, qui hic primas tenere uisi sunt, tunc postremas teneant, hoc est, ut Apostoli, & abiecti homines Scribis, & Phariseis præferantur, & Gentiles, Iudeis, qui & primo uocati fuerunt a Domino, ut primas partes in uinea Dei, & regno caelorum sibi uendicauerunt. Hęc autem parabolæ scõpum animo retinentes, quidquid eorum quæ in parabola ponuntur aliquid facit ad id, quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandum, reliqua uero præterenda sunt, uelut quæ tantum propter exempli, unde sumitur parabola, commodam narrationem sunt posita. Porro parabola, quod ad literam attinet, satis est manifesta, ut non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud unum est, quod ea locutio. *Simile est regnum calorum homini Patrifamilias*, sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, ut sit scilicet sensus: Simile quid acciderit in regno calorum, quale est, quod fecit quidam Paterfamilias, &c. Itaque non est dicendum hic regnum cælorum accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, ut uult Lya, sed pro eo quod proprie significat, nempe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cælis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cælis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cælorum hic comprehendere, quia operarij pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum, quibus dicitur Paterfamilias uocasse operarios, & misisse in vineam: sciendum quod apud Iudeos horarum initium coepit ab exortu solis, ut prima hora fuerit, quæ ab ortu solis prima fuerit undecima, quæ occasum solis proximè præcessit. Deinde quædammodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes, quę uigilie, uel custodie dicebatur: ita & dies in quatuor equalibus partibus diuidebatur. Hinc est quod Paterfamilias singitur mane, hora tertia hora sexta, & nona tãquã præcipuis & equalibus diei partibus

Sensus in hac parabola a Domino præcipuè intus.

Hora in daorum.

tibus vocasse operarios, in quaere cum primis conuenit facta dicitur ex denario diurno, satis patere potest ex his quae superius sunt aliquoties dicta. Nam ut dictum est in cap. Conc. 48. denarius, numisma Romanum drachmam valebat atticam, decimam scilicet partein cotonaris: Hoc est tres solidos, & semissem, vel ut nos loquimur, tres stuferos cum medio, quantum & hodie fere diurnae operae merces esse solet. Itaque denarius diurnus est dictus, quod pro diurno labore penderetur. Ceterum oculus nequam hoc loco pro inuido, & illiberali accipitur, idque phrasi Hebraica, qui oculum bonum pro animo liberali, & benefico ponunt, & malum pro parco, & inuidenti, quod oculus inuidi torquetur ex consuetudine terius foelicitate: ut sensus huius loci sit: An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus sum, & mea benignitas eruit tuos oculos? His circa literam annotatis, ad mysticam parabola tractationem secundum praescriptum scopum deueniendum est. Itaque per parabola significatur Deum esse veluti Patrem familias, qui vineam habeat, Ecclesiam scilicet sanctorum, quae in scripturis sapienter per vinea significatur. In qua vineam quoquo tempore non cessat vocare promissis praemijs operarios, qui eam excolant. Vocant autem eam, quotquot doctrina, aut vitae exemplo alios edificant, aut suae saltem animae curam gerunt, ut fructum bonorum operum edant. Per primos vocatos Iudei designantur, qui et olim à Moysis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Evangelicam predicationem audiuerunt, per eos autem, qui hora tertia, sexta, nona, & vndecima vocantur, gentes quas post Iudeos dicitur vis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quod diu huius seculi dies fuerit, in quo licet operari. Quod autem primo vocatis certum praetium est promissum, cuius spe ad culturam vineae accesserunt, his vero qui postea vocati sunt, non est certum praetium constitutum, sed dictum est, quod fuerit iustum dabo vobis: recte intelligitur significare Iudeos veluti plantae mercedarios Deo seruasse, gentes vero magis illius confidas gratiae quam Iudeos, propter quod etiam praetate Iudeis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur: dum nouissimi dicuntur à Patre familias: sic praetati primis: ut & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cum illi tantum passim, & debitam reciperent. Quamquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicuntur accepisse mercedem, nempe denarium: non tamen in re per parabola significata intelligendum nouissimos, & primos eandem accepturos à Deo mercedem: sed hoc tantum intelligendum est significati quod dictum est, id vero quod non continet scopum intero omittendum est, tanquam tantum conueniens ipsi humano exemplo. Non enim hi, qui in nouissimo die dicuntur ex primis futuri nouissimi, etiam erunt in sanctorum numero

merito, sed reiecti foras, ut patet ex eo Luca loco ubi haec sententia etiam ponitur. Sic & Matth. 5. is qui dicitur minimus futurus in regno caelorum, non utique erit in gloria regni caelorum. Quod autem in parabola primi murmurant aduersum Patremfamilias ob gratiam nouissimis factam, significat Iudeorum aemulationem, & inuidiam, qua & in principio inuidebant gentes praeteri sibi, aut aequari in gratia Dei, & in nouissimo die indignè se: sibi praeteri gentes in foelicitate: Deo tamen illis interim respondere, & manifestante gentes sua gratia, & benevolentia tanto praemio donatas: illis autem non esse cur quarantur, cum & ipsi accepterint quod ipsis promissum fuit, & cuius gratia Deo seruerunt. Hoc enim significat responsio Patrisfamilias: Quamquam autem dicta sit haec parabola potissimum ad significandum gentes praefendas Iudeis: simul tamen in genere docentur, eos qui hic primas partes tenere in Ecclesia Dei videntur, plerumque futuros postremos in remuneratione, qui vero multorum, & tuo iudicio sunt nouissimi, tunc fore primos: ut & nos hinc discamus nos ipsos deprimere, & diuinae gratiae necessitatem agnoscere. Haec videtur genuina, & intentioni Christi accommodata parabola: huius tractatio, cui bene conuenit, quod in fine additur à Domino:

Multis enim sunt vocati pauci vero electi. Quo declaratur quomodo fiat, ut multi primi fiant nouissimi, nimirum quia etsi sint vocati, non tamen sunt electi: quemadmodum inter operarios vineae non omnes vocati fuerunt sic accepti, & electi, ut visum fuerit Patrisfamilias suam in illos gratiam munificentiam effundere. [Quoniam autem parabola plerumque sic dicta sunt à Domino, ut varijs possint modis explicari, & varijs possint visibus seruire, & quia scripturae fertiles sunt, sub eisdem verbis varia vtiliter significantes: non est reijcienda communis illa parabola huius tractatio (etsi primo, & praecipuo Domini scopo non ita conueniat) qua intelligitur significari hac parabola primos, & nouissimos eadem donatos foelicitate, nec quicquam istis ob futurum quod nouissimi sint vocati, aut ideo illis melius futurum quia primi vocati fuerunt.]

Finis tertiae partis commentariorum, quae continet explanationem Capitulum Concordiae quadraginta unius hoc est Acta tertij anni Christi, vsque ad resurrectionem Lazari.

PARS QUARTA, ET VLTIMA.

Continens à resuscitatione Lazari ei, quæ
ad Passionem, & Resurrectionem
Christi pertinent.

Lazarus resuscitatur. Ioan. 11.

CAPVT CII.

QUAT autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius, Mariæ autem erat quæ unxit Dominum unguento, & exterius pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes, Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmus hæc non est ad mortem sed pro gloria Dei, ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Mariam & sororem eius Mariam & Lazarum. Ut ergo audiuit, quia infirmabatur, iunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Dein se post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudei lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit quia lux non est in eo. Hac ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de mortis eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos ut credatis quoniam non eram ibi sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolimam, quæ sita est stadiis quindecim. Multi autem ex Iudeis venerant ad Mariam & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Mariæ autem dormi sedebat. Dicit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus, sed & nunc scio, quia quacunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia

quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit eis Iesus: Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum. Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine, ego credidi quia tu es Christus filius Dei uiui, qui in hunc mundum uenisti. Et cum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister, ecce adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit ad eum, nondum enim uenerat Iesus in castrum: sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. Iudei ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum uidissent Mariam, quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes, Quia uadis ad monumentum ut ploret ibi. Mariæ ergo cum uenisset ubi erat Iesus, uidens eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudeos qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuisti eum? Dicunt ei: Domine ueni, & uide. Et lachrymansus est Iesus. Dixerunt ergo Iudei: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci & facere, ut hic non moueretur. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam sciet, quatuoriduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, uidebis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat dixi ut credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, uoce magna clamauit: Iazare ueni foras. Et statim prodixit qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institit, & facies illius sudario erat ligata. Dicit eis Iesus: Soluite eum & sinite abire. Multi ergo ex Iudeis qui uenerant ad Mariam & Mariam, & uiderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.

Erat autem quidam languens Lazarus, &c. Incertum est an Bethania dicatur castellum, aut potius vicus Mariæ & Marthæ sororo castellum rui Lazari, quod hæc fuerint uici, aut pagi huius domini, an quod Mariæ, et illinc esset oriunda quomodo & cap. 1. Ioannes Bethsaiem uocat Marthæ ciuitatem Andree & Petri. Quoniam autem plures sœmings erant nomine Mariæ, ne erraremus in nomine, ostenditur quæ fuerit Maria, de qua loquitur, ex notissima actione.

Mariæ, inquit erat, quæ unxit Dominum unguento, &c. Verisimile est Euangelistam respexisse ad uelationem, quam sequenti cap. eisdem uerbis describit, ut dictum est in cap. Conc. 48.

Miserunt ergo sorores ad eum: Bene scilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsemet Dominum accessit.

accessissent, effecit non contemptus, aut neglectus, sed partim fiducia ex ipsius perfecta benignitate collecta, partim quia à lectu, & cura fratris derinebantur. Nihil autem per eum, qui missus est præcantur, sed tantum fratris ægritudine exponunt, dicentes tantum;

Ecce quem amas, infirmatur. Hoc ipso declarantes & quam reuerentur Dominum. & quantum de eius benignitate confiderent: ut quæ non dubitabant, quin pro sua in omnes humanitate, amico periclitanti succurreret, si vel tantum amici periculum resciret, & non rogaretur etiam.

Audians autem Iesus dixit eis: Infirmus hæc non est ad moriẽ. Quamquam mors secutura esset, dicit tamen eam non tendere ad mortem, siue quod mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus, siue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem, qualem forores metuebant. *Sed pro gloria,* inquit Dei, idque explicans subiit; *ut glorificetur filius Dei per eam,* quo vel manifeste significauit se Deum esse, cum pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicando subiicitur, ut glorificetur filius Dei, aut si nomen Dei, cum dicit pro gloria Dei, accipitur pro persona Patris, iam significatur saltem eandem esse Patris & filij gloriam, & proinde eandem etiam substantiam. Nam quomodo est vna gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porro hæc responsione obsecrator Dominus & consolatus est missos nuncios, ut verbis eius confirmati abirent ad Lazari forores, & præparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se conscium eorum, quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominum tardasse accedere Lazarum, & nonnuere precibus fororum, quod parum eis esset affectus id excludere volens Euangelista subiicit;

Diligebat autem Iesus Mariam & sororem eius, & Lazarum. Ob eximias scilicet eorum virtutes. Id vero & ob id rectè intelligitur additum ab Euangelista, ne putarem iustorum infirmitas, diuina ira semper esse indicia, nec quis grauatiù ferret si etiam Dei amici morbo teneantur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Postquam ergo Euangelista lectoris animum præmuniuit his verbis, subiungit:

Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco. In quo scilicet erat, duobus diebus: non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius ædendi miraculi argumentum, ut scilicet eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuũ, nemo etiam eius resuscitationem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod sibi timeret, sed propter maiorem gloria Dei illustrationem distulit adire ægrum: ita cum iam tempus erat ædendi miraculi, mox instruit iter in Iudæam, atque ad illud

illud suscipiendum præmonuit iã discipulis, cum id non ita alias fecisse legatur: ut quoniam veluti homo sibi metuens declinasset Iudæorum furorẽ, declararet modo fe eos non metueret: ac trepidationem ex discipulorum suorum animis tolleret; ne turbarentur repentina abitione in regionem, quam timebant: ideoque, quam ad Lazarum resuscitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc suæ profectionis causam, sed

Examus, inquit, *in Iudæam iterum.* Discipuli autẽ audito nomine Iudææ, ac ab illo, tum Domino, tum sibiipsis metuentes nondum enim acceperant Spiritum sanctum, quo & mortem contemnerent possent, & dignam de Iesu habere opinionem, dicũt ei; *Rabbi, nãc querebant te Iudæi lapidare.* &c. Verbis quidẽ præ se ferentes, quasi pro Domino solum essent solliciti, cum non minus sibi timerent,

Respondit Iesus; Nonne duodecim sunt horæ diei? Eratius intelligit his verbis significari nondum adesse tempus mortis eius, iuxta id quod supra dixit apud Lucam; *Hodie & cras oportet me operari, & tertia die cõsummor,* ut perinde sit ac si diceret: Sicut dies suas habet: horas, neque finem suum habet priusquam omnes impleatur, nec hominum arbitrio sit breuior, aut longior: ita & ego tempus habeo præscriptum, quo debeat negotium meũ peragere, quod nullius malicia potest anticipari, ac proinde non est quod mihi metuatis. Huic intelligentiã benè conuenit is sensus, quo insequentibus, teste Theophrasto, quidam per diem intelligunt tempus ante passionem: ut intelligatur significasse Dominus non esse Apostolis periculum quantum cum ipso in carne agerent, sed per eius præsentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore cum ab illis ablatus fuerit, quando ab impijs multa mala passiuri erant. Loquitur autem suo more Dominus allegoricè, per rerum corporalium similitudinem docens quæ erant suo proposito accommoda, & sic docens ea, ut tamen suis quibus vitur generalibus sententijs etiam ea doceat, quæ nos instruant. Illud enim *si quis ambulauerit in die,* &c. Etiam hoc significat, quod alibi dicit. Qui sequitur me non ambulat in tenebris, &c. videlicet quod qui Christum spiritualiter, fuerint secuti, liberi sint futuri ab offensus spiritualibus, nempe vitijs: quemadmodum Apostoli quantum corporaliter cum ipso versabantur, eius præsentia ab omnibus malis corporalibus præseruabantur. Postquam autem hoc sermone Dominus Apostolis metũ excussisset, aut mitigasset, aperit eis profectionis suæ causam dicens:

Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut à somno, &c. Quibus verbis ostendit & necessarium esse suum in Iudæam aduentum, dum dicit, amicus noster, & non esse Apostolis metuendum ab ingressu Iudææ, quod non adiret eam ad prædicandum Iudæis, cosque

*Mors som-
nans.* colique increpandum, sed amici causa. Mortem autem vocat som-
num, quod ab ea tanquam a somno mox esset Lazarus excitandus: unde & omnium hominum mors in scripturis somnus vocatur, ob futuram omnium resurrectionem: ideoque tropice potius quam aperte loqui voluit, ut ruditatem discipulorum suorum exereret, & ad agnitionem potentiae suae excitaret. At discipuli praeruditate non intelligentes, quod dicebatur, ut praeruditorum vndique venientes occasionem abscondendi causas profectionis;

Domine, inquit, *si dormit saluus ergo erit*. Nec opus est ve illa causa tu te manifesto objicias periculo. Solet enim in aegrotis somnus esse rediturae sanitatis argumentum. Tum Dominus non recte quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem cum absurdum satis esset intelligere ipsum locutum de vulgari somno (quis itinere vnius diei proficiatur, ut quempiam a somno excitet?) sed benignè aperuit, quod dixerat obscurius declarans nihil sibi esse incognitum:

Lazarus, inquit, *mortuus est*. Nec iam adiecit, vado ut resuscitem eum, modestam scilicet vbique in verbis seruans, & nos feruare docens. Adidit autem;

Et gaudeo propter vos, ut credatis quoniam non eram ibi. Hoc est, propter vos gaudio me ibi non fuisse, ut credatis, hoc est, ut fides vestra in me confirmetur, crescat, & augeatur. Sic enim vt auortauit D. Aug. debet hoc exponi illud vt credatis. Nam aliqui credebant Apostoli, sed fides eorum augenda erat ex absentia Christi, primum quia audiebant eum nunciantem ea contigisse, quae nemine didicerat. Deinde quia si Dominus adfuisset: aut non fuisset mortuus Lazarus, sed eum Dominus mox curasset, aut si fuisset mortuus, mox eum resuscitasset, & non fuisset tantum miraculum, quantum iam fuit, cum quadriduanum resuscitauit. Dixerunt autem Domino ad Apostolos eamus ad eum; Thomas videlicet firmiter decretum esse Domino proficisci in Iudaeam, dixit & ipse ad condiscipulos: *Eamus & nos, ut moriamur cum eo*. Legendum enim est, vt, & non & moriamur, &c. Si respiciamus verba Christi quae Thomas repetit ex parte, apparer cum dicitur, moriamur cum eo, relationum eo, magis refertur Lazarum, quam Christum. Dixerat enim Dominus; Eamus ad eum Lazarum scilicet. Itaque cum infert Thomas, Eamus & nos, sensus est: Eamus & nos ad eum vt moriamur cum eo, scilicet Lazaro mortuo. Proinde non tantum diffidebat Thomas ipsos secundum Domini promissionem praerferandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse a morte resurgere: quemadmodum postea praer aliis magis dubitauit de Christi resurrectione: vt vel ob id potissimum de Thoma Ioannes illud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem dissidentia circa resur-

rectionem Domini peculiariter erat scripturus.

Veni itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies. *Et*. Quoniam dicitur Lazarus non tantum mortuus quatuor dies, sed deprehensus habuisse quatuor dies in sepulchro, nec verisimile sit etiam ea die Lazarum fuisse sepultum, qua nuntius venit ad Iesum: recte Euthymius intelligit mortuum quidem fuisse ea die, qua nuntius Christum adie, duos autem dies sepulture fuisse eos quibus Dominus mansit in quo erat loco, tertium quando dixit discipulis; Lazarus non orotus est, quatuor vero cum aduenit Bethaniam. Vt vt est, incertum, quod die quartus mortuus, vel sepulture fuerit Lazarus: hoc certum, quod in monumento quadriduanus fuerit, cum Dominus appropinquaret Bethanie. Hac Evangelista dicit non longe fuisse a Ierusalē, nempe duobus circiter miliaribus Italicis. Idque ideo commemorat Evangelista, vt indicet propter loci vicinitatem mortem Lazarum facile cognitam fuisse in Ierusalē, & loci vicinitatem fuisse occasionem, vt multi ex Ierusalē conuenirent ad consolandum sorores nuntias, Deum dispenere, vt mors multus esset cognita, & miraculo multos haberet spectatores: nec posset aut mors, aut resuscitatio Lazarum negati indicas ergo Evangelista quorsum descriperit loci distantiam, subiungit;

Muli autem ex Iudeis uenerant ad Martham & Mariam, ut. *Et*. Vnde satis apparet sorores has diuites, fuisse & nobiles, multumque etiam ob virtutem charas. Porro quod Martha & prior audiuit aduentum Domini, & non admonita sorore illi occurrit, in causa esse potest, quod ipsa solita sedulare, & solitudine obambularer. Nam ideo de Maria dictum peculiariter videtur, quod domi sederet. Vnde cum ad eam primo delatus esset aduentus Christi, non admonita sorore, siue quia festinabat praer nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiam exeunte tumultum concitarent qui ad consolandum venerat, sola occurrit Iesu flebilique, ac maxima voce dicit;

Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. q. d. non enim quod pro tua cum potentia, cum benignitate facile mortuum tuum depulisses. His autem verbis eius testaretur certam, & non vacillantem fiduciam potentiae, & bonitatis ipsius: tamen etiam declarauit nondum perfectam se de Iesu habere opinionem, vt quae putaret absentiam eius causam fuisse mortis fraternae, quasi non & absentes curare potuisset, si voluisset. Nondum enim credidit esse Deum, se hominem, etiam tamē alijs praer cellentiorē, quod & patet ex his quae subiungit;

Sed & nunc scio, quin quacunq; poposceris a Deo, dabit tibi Deus. Non enim dicit, facies quae uoles, sed quidquid poposceris, accipies, quasi ratione opus illi esset ad aedenda miracula, quemadmodum alijs sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec planē desperare fratris resurrectionem, nec tamē satis confidere futuram, scio inquit & nunc quia quidquid poposceris impetribas, etiam si mortuo, & sepulto vitam poposceris, sed utrum petiturus sis

nescio, quia nec si petere conueniat, aut peti possit scio. Concepit enim aliquam spem ex responsione Christi nuntio data: & tamen ob mortis diuturnitatem dubitabat, nūm fratris resuscitatio tale quid esset, quod peti posset, aut conueniret à Deo. Quoniam ergo imperfecta erat fides, & vacillans fiducia Marthæ, vt & fides eius perficeret & fiduciam confirmaret dixit ei;

Resurget frater tuus; Non dixit resuscitabo fratrem tuum: tum quod ubique Dominus vitaret sui ipsius instantiam, ac modestiam, verborum sectaretur; tum quia paulatim volebat animi Marthæ ad miraculi fidem, & spem exercere. Itaque quia medium erat & ambiguum quod dixit, resurget, Martha, quæ quod misere, & trepide sperabat euenturū etiam timebat ne non eueniret;

Scio, inquit, *quod resurget*, eo tempore, quo omnes resurgemus nempe nouissimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nuntij respondens morbum non esse capitalem, ambiguo responsō scæsellisse videbatur: ita nunc quoque in illius dictis aliquid lateret, quod spem illius eluderet; vnde hoc suo responsō veluti extorquerē studuit, de qua resurrectione Dominus loqueretur. Iesus itaque quo paulatim ad maiora prouheret mulieris huius de se fiduciam, & opisionem, & solio suo more arripens occasionem docendi spiritualiā, propter quæ operabatur corporalia miracula;

Ego sum, inquit, *resurrectio, & vita*, hoc est fons & auctor resurrectionis, & vitæ. Non solum autem se resurrectionem dicit, sed etiam vitam: tum vt intelligamus eum non loqui potissimum de resurrectione communi eorum impij, sed ea, quæ propria erit iustorum, & fidelium, quam supra cap. Ioannis, s. vocauit resurrectionem vitæ: tum quia non tantum mortuis in se credentibus sit vitam largiturus in resurrectionis tempore, sed & in presenti tempore vitam eis largiatur æternam. Proinde resurrectionem se vocat, & vitam, non quatenus Deus solum, sed quatenus Deus simul & homo. Sic enim fidelibus auctor est & in futuro seculo resurrectionis vitæ, & in presenti vitæ spiritualis. Vnde volens declarare quod dixit, subiicit;

Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, morte scilicet corporali, *viuet*, non solum quia post mortem corporis viuet in anima scilicet, sed etiam quia tandem secundum corpus resuscitabitur ad vitam beatam, quæ sola verè vita est.

Et omnia qui viuunt adhuc in carne, & necdum mortuus est secundum corpus, si credit in me, non morietur in æternum, quia habet iam in se manentem vitam æternam, quæ per mortem corporis non eripitur, & qua fit vt mors corporis non tam mors sit dicenda, quam somnus, vt pote à qua homo fit resuscitandus ad vitam. Subiungit autem Dominus; *Credis hoc?* significans si quæ dicta sunt

sunt crederet, facile eam posse & fratris credere futuram resurrectionem, ac fide illam maximè impeturraturam resurrectionem: quemadmodum fide in Iesum fideles consecuturi sunt in nouissimo die beatam resurrectionē. Porro de fide sua requisita Martha cum non satis intelligeret sermonem Domini, & tora intēta esset remitturo fratri: non admodum aptè respondit ad sermonem Iesu, sed tamen in genere professa est, quam magnificè de eo sentiret. Vtique inquit Domine, credo sic esse vt dicis: Credebat enim in genere ea vera esse, & si nō perspiceret didicorū intelligentiā. Et ad didit; *Ego credidi quia*, id est, *quod tu es Christus Filius Dei uiuū, qui in hunc mundum uenisti*. Per præteritum dicit credidi, vt significaret se iam olim hoc credidisse, aut credidi, pro presenti credo, positum esse. Iam illud; *Qui in hunc mundū uenisti*, rectius uersum fuisset, qui in mundum uenturus eras, quemadmodum dictum est Ioan. cap. 6. Vbi eadē est oratio. Significat enim uoluit se credere illum esse Messiam ipsum, qui iā olim à Iudæis expectatus fuit uenturus in mundū, hoc est, mundo exhibendus. Nō ita autē litera sic est intelligenda; *Ego credidi te esse Christū illam*; qui cum iam dudū fueris expectatus, iam à Deo missus uenisti in mundum; hoc est, mūdo exhibitus es. Non enim est uerisimile Marthā tū intellexisse, & credidisse Christū uenisse in mundū, quomodo nos iam credimus: quia scilicet cū prius fuisset in sinu Patris, assumpta humana natura hominibus, & mundo factus est uisibilis: sed simpliciter quia mūdo esset exhibitus; utpote quem necdum credidit esse Deum, quanquam filium Dei uocet, sed quomodo Iudæi crediderūt Messiam fore, & appellandum filium Dei, ob eximiam ipsius præ reliquis hominibus excellentiam.

Et cum hoc dixisset abiit, & uocauit sororē suam silentio, &c. Verisimile est Marthā iussam à Domino uocare sororē quanquā id breuitati studēs prætermiserit Euāgelista. Id enim satis intelligendū relinquit tū ex uerbis Marthæ dicentis, Magister uocat te, tum quod dicat Dominū post abitū Marthæ mansisse in quo erat loco, usque ad Maris aduentū, nimirū quod eā quā uocari iusserat, expectaret. Abiit ergo, vt iussa erat Martha (alioqui enim indecorè se à Domino subtraxisset) *et uocauit sororē suā silentio*, hoc est clā ac suppreffa uoce (Græcè enim εἶπε ἄφωνα. i. clanculū) proinde improprie hic accipi debet silentiū, *Dicens; Magister adest & uocat te*. Porro clā sororē uocauit Martha, forte ne circūfessè detes Iudæi, quorū plebsq; sciebat iniquiores Iesu, impediret eā vt nō accederet Dominū. Vt ergo Maria audiuit sororis nuntiū, surrexit subito, ac sine omni dilatione, vnde intelligere licet eā prius Domini aduentum ignorasse, & rursum quāto dilectionis seruore Dominū prosequeretur, quæ neglectis omnibus Iudæis circūfessè eā cōsolationis gratia, celeriter ad Dominū cōcessit, tanquā eum, qui se uicē

posset consolari; venientque ad eum, non exposulat cum eo, quodam modum nec Martha, quod rogatus non venerit sanaturus, quem amabat: cum extraneos plerumque & ignotos lubens adire solet, & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reverentia & honore, sed ut erat ferventior in dilectione quam Martha, nihil reverentia turbæ presentiam, *cecidit ad pedes eius*, ad quos se quandoque peccatorum impetrasse remissionem meminerat: & velut us erat plena, lachrymabili voce nihil aliud, quam deploravit fratris, & suam calamitatem dicens quemadmodum Martha, *Domine si fuisset hic, frater meus non esset mortuus*; nec addidit aliam cum Martha: *sed et quod lachrymarum copia vocem interceptet, & prohiberet ulterius profertre, quæ in animo habuit*

Iesus ergo ut visisset exemplantem. Et Iudeos, qui venerant. Et. Cum videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudæos item, qui cum ea aderant humanitatis, & compassionis affectu videntes, non reprehendit, quidem eorum ploratum, sed nec philosophatus est cum Maria, quemadmodum cum sorore fecerat, cui semota turba fuerant colloquutus, neque quicquam pollicetur: cum iam tempus adisset re præstati quod erat. Martha pollicetur, qui sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & conuictus pijs Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorum ab ipso impetraverant remissionem, sese accingit ad miraculi perperationem, ac primum quidem, *Infremuit spiritum, ac turbavit seipsum*, quibus verbis simplicitissimum fuerat intelligere in se excitate, & passum fremitum & turbationem quandam, datius autem si *πνεύματι*, id est spiritu, reddendis per ablativum, vel potest accipere sit instrumenti casus, & significetur Dominus per suum spiritum, aut spiritum sanctum infremuisse: ut intelligamus eum non innotum passum huiusmodi passionem; sed sponte in se excitate, & a recta ratione processisse, quod convenit cum eo, quod sequitur, *Et turbavit seipsum*; vel potius accipiendus est hic dativus spiritus, ut significet partem in qua huiusmodi fremitus, & turbatio facta est, & sit sensus infremuit in animo suo; & in corde, sic tamē ut interiorē illam veram turbationē etiam externo gestu testatur, hoc enim convenit cum eo, quod infra dicitur, fremens in semetipso. Itaque quo intelligeremus fremitum hunc non fuisse fictum, sed ex vero animi dolore profectum, spiritu, & animo infremuisse dicitur; ut autem non putarem eum inivium huiusmodi affectionem passum, quemadmodum nos, additur, & turbavit seipsum, non autem & turbatus est. Cum autem fremitus indignationem quandam significet, & non simpliciter dolorem: recte intelligitur Dominum hoc suo fremitu & turbatione commotum fuisse contra mortem, quæ præsentis tristitiæ causā fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac se huiusmodi

di affectionibus humano more veluti excitasse ad aggrediendum arduum opus quod immincbat, & expugnandum mortem, & mortis imperatorem, & authorem diabolum, alioqui insuperabilem, ut iam inciperet quod post in sua resurrectione perfectus, & postremum in omnium resurrectione erat impleturus, perfectissimè, quando implendum est illud *Osæ*: Ero mors tua O. *Osæ 13.* mors; quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici commouetur indignatione, ac fremitu contra eum, qui huiusmodi est: author doloris; & indignatione tali, ac fremitu excitatur, & armatur contra illum, vindicare illum studens, & doloris occasionem aufert. Huic intelligenti bene convenit quod Dominus fremendo, & turbando seipsum dixerit;

Vbi posuistis eum? veluti scilicet iam accensus, ac servens ad resurrectionem. Interrogavit autem Dominus ubi positus esset Lazarus, non quod ignoraret, sed quod in; lenisque se ut hominem verum gerere voluit, & ut ab alijs de iuctus ad sepultura locum veluti sibi incognitum à miraculo omnem fuci suspicō: eum secluderet. Dicitur ergo Maria scilicet, & Martha aut alij qui aderant cognatorum, & amicorum.

Domine veni, Et vide; ac mox cum lachrymantibus simul & Dominus lachrymatus est, humanæ naturæ assumptæ veritatem alitrens. Sicut enim tanquam homo infremuit spiritu, & interrogavit: ita lachrymatus est, cum in manu haberet lachrymas cohibere, sed ut erat verus homo, ita oportebat eum etiam non esse alienum ab humanæ naturæ affectionibus, inter quas est alterius, maxime amici commoueri lachrymis, & calamitate. Fuit & is fructus (præter alios), lachrymarum Christi, quod qui eas viderunt occasione earum magis admirari sint de morte Lazari, deque potetia Domini dubitaverint, ac disputare cœperint: sicque miraculum subsequens illis eo factum est admirabilius quo magis erat eis inopinatum. Vnde sequitur;

Dixerunt ergo Iudæi: Intelligentes nimirum lachrymas illas vere dilectionis esse testes, ut certè erant, sed non intelligentes etiā ob alias causas dispensatorie Dominum lachrymari; *Ecce quomodo amabat eum;* ut qui cum sit vir constantissimus, eius mortem deplorat, cum quo nulla sit con sanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes:

Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, ut & his non moreretur? quasi dicerent; Si noluit hunc à morte præservare, cur nunc lachrymis testatur in tempestivum amorem. Si autem voluit: quomodo non potuit, qui præstitit, quod est difficilius?

Iesus ergo rursum fremens in semetipso Et. Coniunctio ergo signi-

Fremitus
& turbatio
Iesu.

ficare videtur Dominum iam occasione eorum, qui de potentia eius disceptabant, rursus infremuisse: quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariæ, nisi placet coniunctione ergo continuatiue tantum hic positam esse, quomodo ea Ioannes frequenter vitur, & fremitus iste iam intelligatur factus in Domino propter sepulchri cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam seipsum rursus ad miraculi patracionem accenderit. Id enim videtur Euangelista significare dicens; Rursus fremtus in semetipso venit ad monumentum, id est, sepulchrum, sic dictū Latinis, quod nos moueat eius, qui mortuus est. Porro ad miraculi fidem, & præstigiij suspitionem excludendam multum faciebat, & quod in spelunca repositus fuit Lazarus (erat enim eius sepulchrum, spelunca) & quod lapis speluncæ superpositus. Iam quo certius esset miraculum, & magis ab omni præstigiij suspitione liberum, quanquam posset non amoto lapide Lazarum relicitate, lapidem tamen tolli iubet, nec eum aut suis, aut discipulorum manibus vult tolli, sed cognatorum, & amicorum, in quos nõ ce-
debat vlla suspicio, quique perceptor fortore iacentis mortui, ac vi-
so caduere mortuo, certior s' essent testes miraculi. Agebat mir-
raculi certitudinem, & Marthæ sororis defuncti simplicitas, iam enim veluti oblita quid illi pollicitus esset Iesus, quid de illo se credere asseruisset lapidis sublationem remorabatur dicens;

Domine iam sciet, quatriiduanus enim est. Quibus verbis vt reuerentiam quandam præteudebat erga Dominum, cuius nates verebatur ne caduere scietor offenderet: ita de miraculo futuro non se securam, & satis confidentem declarabat. Vacillatis itaque mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat dicens:

Nonne dixi tibi quoniam si crederis videbis gloriam Dei? Verisimile enim est, quod & hoc illi Dominus dixerit, postquam dixisset se credere. Aut dixisset hoc dicit, quod in verbis supra commemoratis implicite hoc significauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuisse proglossa Dei, & deinde prædixit Lazarum relecturum, idque se præstare posse si adsit fides. Exclusa ergo Marthæ interpellatione, affantes secundum Christi præceptum tulerunt lapidem. suspensis animo ad rei euentum, & cupidi cognoscere quid euenturus esset.

Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit; Pater gratias, &c. Omnium animis & oculis suspensis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cælum sustulit oculos, & cum Deo Patre palam est colloquutus: vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus esset, ne præstigiij aut magiæ suspicio apud aliquem resideret, simulque nos doceret, quidquid magnificum geritur a nobis, ad Deum autorem oportere referri. Non orat autem pro ædendo miraculo, sed ante æditum miraculum gratias agit

agit, quod alij facturi erant post æditum miraculum. Si enim orasset, videretur non habere in sua potestate, aut necdum certus esse de Dei voluntate: ipsa autem gratiarum actio, & certum se fuisse declarari de rei euentu etiam diu priusquam miraculum æderetur, & diuina se illud facturum virtute ostendit. Dixit ergo;

Pater gratias ago tibi, quoniam exaudisti me, hoc est, quia cū vellem Lazarum resuscitare, & tu quoque voluisti illud per me fieri. Voluntatis enim identitate significauit per hoc quod dixit, ex audisti me: cum non dictū sit eum pro hac resuscitatione orationem aliquam fuisse ad Patrem, sed dispensatione huiusmodi sermone significare voluit a Deo proficisci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione sui videretur hoc ei nouum esse, ac temporarium, subiicit:

Ego autē sciebam quia, id est, quod semper me audis, quod significat adeo se non esse Deo contrarium, vt in omnibus vna sit illi, eadēque cum Deo voluntas, & quidquid ipse velit, etiam Pater per illū fieri velit. Hoc est enim, semper me audis. Exclusa ergo suspitione, quæ incidere poterat ex gratiarum actioe, subdit causam humilium di gratiarum actioe, humiliumque verborum:

Sed propter populum qui circumstāt dixit, illud gratias, tibi ago, vt, credant quod a te sim profectus, & tu me miseris in mundum, idque credentes verbis meis fidem habeant, & saluentur. Ecce quare Dominus sese submittit frequenter, & humilia de se loquitur, nempe propter fidem hominum, qua saluentur. Non enim ita respexit ad suam dignitatem, atque ad nostram salutem. Cum autē orantis forma accepta Patri submississet, mox autoritatem suam, & potestatem ostendit. Vnde sequitur.

Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine Patris mei veni foras, sed absolute imperando, veni foras. Voce magna clamauit: tum vt vox corresponderet magnitudini operis, & vox magna magnæ esset virtutis indicium, tum vt nulla posset calumnia verbis secretò dictis tanquam magiæ artis in ferri, sed omnes, qui præsentēs aderant audirent hæc autoritariæ potestatis iussurum. Deinde vt ostenderet se animam vocare non tanquam præsentem, sed procul absentem, sicque eorum reselleret errorem qui animas mortuorum circa sepulchra manere existimabant. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit reuiuifce, sed veni foras, loquens scilicet ei vt viuenti, & dormienti, ac iā reipsa declaras quod prius dixit, vado vt a somno excitē eū, ideoque magna voce in clamauit, veluti scilicet alloquens eū, qui profundū somnū dormiret. Itaque secundum iussurum Domini, non tantū reuiuixit, qui mortuus fuerat, sed & statim prodijt e sepulchro, idque, ligatus manus & pedes institis. i. fa-

Monumentum unde dictū.

scis sepulchralibus, & facies illius sudario erat obuoluta pro more sepulture apud Iudeos. Multa ergo hic simul cōcurrerunt miracula. Primum quod mortuus, & tandiu mortuus sola uocis virtute vitam recepit. Deinde quod perfectæ etiam sanitati restitutus absque humano aduinculo de sepulchro prodijt. Postremum quod manus & pedes ligatos habens, & facie sudario recta prodijt, quod etiam tantum hominem prodire ueteret. Non tamen magister propter magnitudinem miraculi factū est ut prodiret ligatus, sed etiam & postimum ob certitudinem miraculi, ne scilicet quemadmodū de cæco nato dixerant, & nunc dicebant alium esse qui prodijt ab eo, qui sepultus erat: sed omnes agnoscerent hunc ipsum esse, quem ante triduum quidam eorum tali cultu sepelierant. Ob eandem causam, nempe ad aīruē iam magis miraculi certitudinem, & ne quid deesset ad plenissimam miraculi fidem, non ipse uincula dissoluit, eum efficere posset, ut suapte sponte uincula dissoluerentur, sed assistantibus, iubet eum soluere, ut hi etiā tactu probaret miraculi ueritatem, & omnibus modis suspitio fuci excluderetur, idcirco & uult eum abire, ut motus, & alacer incessus ostenderet hominem etiam ualere, non solum uiuere, nec uiam ei ad mortuum restitutam, sed ut iam sic uiueret, quomodo priusquam moreretur. Ceterum autem hoc miraculum non caruit etiam magno fructu. Sequitur enim;

Multis ergo ex Iudeis qui uenerant ad Mariam & Martham, & crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eum esse expectatum Messiam. Is ergo secutus est fructus, quem Dominus spectauit dicē, ut credant qui a tu memisti. Quod autem sequitur, Quidam autem ex ipsis abierunt, hoc fuisse duos ad credentes, ac accessisse Pharisæos, quod nec dum tanto uisio miraculo bene affecti essent Iesu, ex eo satis constat, quod cum prius multis Iudæorum dicitur Evangelista credidisse, nunc quosdam ex Iudeis dicit abijtisse ad Pharisæos: significans istos fuisse paucos comparatione eorum, quos Iesus Chritum credidisse dicit.

Consultant Pharisæi de perdendo Domino Ioannes II.

CAPVT CIII.

COLLEGERUNT ergo pontifices & Pharisæi unum. & dicebant: *Quid facimus? quia hic homo magna facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & ueniet Romanus. Et tollet nostrum locum & gentem. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, ut unus*

*morietur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem se metipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus mortuus erat pro gente. & non tantum pro gente sed et filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitauerunt: ut intercererint eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem que dicitur Ephrem. Et ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat pascha Iudæorum. & ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha, ut sanctificarent seipos. Quarebant ergo Iesum. & colloquebantur ad inuicem in templo, antes: *Quid putatis, quia non uenit ad diem festum Iesum? Dederunt autem pontifices & Pharisæi mandatum: ut qui cognouerit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.**

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium. Cum pro tam euidentiu diuina uirtutis declaratione omnes merito Iesum admirati, extollere & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipsi Pontifices, id est, principes sacerdotum & Pharisæi, qui arcem religionis, & pietatis in Deum sibi uendicabant, contra euenit, ut hi inuidia simul, uis acti non amplius iam sibi temperarent, sed colligerent concilium, seniorum se licet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac consulerent: inter se quomodo gloria Iesu, & periculis, quæ hinc stultè simul, & impie euentura opinabatur, pessent occurrere, & dicere;

Quid facimus, quia hic homo multa signa facit, &c. Vbi illud, quia facinus: ubi tam accipi potest. Aut ut intelligantur seipos arguere de longiore mora occurrēdi imminētibus periculis. Aut ut intelligantur querere de eo, quid faciendum restat, ut præters factus, pro futuro facinus positum sit, hoc sensus quid suaderet faciendum, qui si supereit ut faciamus? Contemptus autem fuit, quod dixerunt hic homo. Non enim eum dignabantur nomine prophetæ, sed nec proprii nominis appellatione. Porro sequentibus uerbis præterunt se pro totius populi salute sollicitos esse, & uideri uolunt hoc negotium ad incolumitatem totius populi pertinere: cum re uera priuati commodi respectus, & inuidiæ, ac superbiæ morbus eos ageret in rabiem aduersus Iesum.

Si, inquit, dimittimus eum sic, hoc est, si patimur eum pergere ea ratione, qua cœpit, futurum est ut quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo sentiunt, ita mox omnes credant in eum, hoc est, credant eum esse expectatum Messiam Regem Iudæorum. Id ubi euenerit: Romani, quibus iam subiecti sumus, uenient cum exercitu contra nos, audientes scilicet Iudæicam gentem deserto Cæsare, proprium aliquem Regem profiteri, & sequi, & facientes in nos tanquam rebelles, tollent nostrum lo-

cum & gentem, id est, lacum hunc sanctum, occupabunt, & gentem nostram alio transferent. An potius, tollent nostrum locum, & gentem, hoc est euercent, & perdent nostras ciuitates, & totum Iudaicum genus interuisione delebunt, hoc enim significat dicitio Græca inter alia.

Vnus autem ex ip[s]is Cayphas nomine, &c. Cum qui in concilio aderant inter se confulerent, & hinc inde à diuersis diuersa proponebantur, ac quidam, ut est verisimile, ab occidendo Iesu diffidabant, quod istam causam non inuenirent (tales enim fuisse omnino apparet ex verbis Cayphæ) qui Pontifex erat anni illius, & ob id concilio præsidebat, ac cæteris tunc temporis præminebat auctoritate: pro sua auctoritate inuerecunde, & magno supercilio liberè increpat aliorum ignauiam, stuporem interpretans quod in consultationem venire sine rent, quid faciendum esset, ac leuitis concilijs adhuc deliberantium Iesus esset occidendus, ac pronuncians nulli dubium esse debere, quin expedit vnum aliquem hominem quo iure, quâue iniuria perire, ac tota gens excinderetur.

Vos, inquit, nescitis quicquam, nec cogitatis, quod expedit nobis (sic enim Græca habent, & Latini quidam scripti codices) *ut moriatur homo pro populo, & sic non pereat tota gens.* Dicit autem Evangelista Caypham ita dixisse cum esset, vel quia erat Pontifex anni illius, siue significare volens illum ratione pontificiæ auctoritatis suæ ausum fuisse tam liberè aliorum increpare incogitationem; siue ad notandum & exaggerandum magis illius impietatem: qui cum debuisset cæteris omnibus fuisse religiosior, & omnium maxime abhorruisse à cæde innocentis, cæteris omnibus reperitur esse magis impius, non dubitans pronunciare illum etiam occidendum, in quo nullam iustam causam mortis reperiebant. Porro alia de causa eandem illam particulam, cum esset pontifex anni illius, reperit cum subiicit:

Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni, &c. Hic enim significatur causa, ob quam per hæc Spiritus sanctus prophetae delegerit. Cæterum Euangelista dicit Caypham non dixisse illud, nempe quod expedit vnum istum hominem mori pro populo, à semetipso quia quatenus hæc verba veritatem continebant non dixit ea à seipso, sed actus, & motus à Spiritu sancto: quibus secundum sensum quem ipse Cayphas in eis verbis intellexit, dixerit ea à seipso. Non enim intellexit Iesum sic moriturum pro populo, quo modo per ipsum hæc Spiritus sanctus significare voluit; nempe quod Iesus moriturus erat pro gente Iudaica scilicet.

Et non tantum, inquit, pro ea gente, sed ut & filios Dei qui erant dispersi, hoc est electos ex Gentibus per vniuersum orbem dispersis, & per varios errores ac vitia, longè à Deo segregatis congregaret

in vnum, hoc est; vnam sibi Ecclesiam, & vnum populum faceret ex Iudæis, & gentibus credentibus. Cæterum quàm efficax fuerit hæc sententia Cayphæ docet Euangelista subiiciens:

Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Vbi pro cogitauerunt, rectius dicitio Græca *οπισθολούεσσαν*, decreuerunt aut statuerunt quomodo veritatem Interpres Euthymij. Nostra autem litera sic est intelligenda; Ab illo die firmiter, & ex decreto cogitauerunt illum interficere; vnde & processit mox illud mandatum de quo sequitur ut si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

Iesus ergo non iam in palam ambulabat, &c. Cum Iudæorum concilium iam firmiter decreuisset illum occidere, Dominum, quem non potuit latere illorum decretum, sciens necdum adfuisse tempus quo pro omnium salute occideretur: tanquam homo humano modo sibi consulit, ac hostium furori cedit: docens nos suo exemplo & licere iusto sese subtrahere fuga à persecutionibus, & impiorum furori cedendum, si forte hac ratione eorum interea furor conquiescat. Non ergo iam Dominum palam ambulabat apud Iudæos, sed è Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur cum discipulis suis. Desertum autem iuxta quod fuisse dicitur hæc ciuitas (quæ alias nunc Ephraim, nunc Ephron dicitur) verisimile est esse illud desertum, quod alibi in Euangelijs dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanem, ut intelligere hinc liceat ciuitatem istam non longè fuisse à Iericho, & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalem, cuius ascensus in sequenti cap. Conc. meminereunt Euangelistæ. Sequitur apud Euangelistam:

Proximum autem erat Pascha Iudæorum. Quo ut sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia non diu cogitasse ante Pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autem dixit, Pascha Iudæorum, siue quod iam defineret esse Pascha Domini, siue ad differentiam Paschæ Christianorum, quod tunc celebrabatur à Christianis, cum hæc Ioannes scriberet. Itaque ob imminentem Paschæ festiuitatem multi ex vniuersa illa regione Iraelitarum, *ascenderunt Hierosolymam ante Pascha, ut sanctificarent seipso*, hoc est, ut à contractis secundum legem immunditijs sese purgarent ceremonijs, & sacrificijs iuxta legis præceptum adhibendis, seseque orationibus, ac sacrificijs præpararent ad dignam Paschæ celebrationem. Pascha enim non nisi mundi poterant manducare. Cum ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante Pascha conuenissent, & audiret eximium illud miraculum in Lazari resuscitatione

Ephrem

Pascha Iudæorum.

racione se um fecisse: querebant eum cupide, & quonia... rat solito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur... nam etiam solitum ante aliquot Pascha dies convenire in... salem) colloquebantur inter se stantes in templo, in quo... inuenite, & audire solebant docentem, & dicebant: Quid... in causa esse quod non venit pro more ad diem festum... videntur autem hi maleuoli fuisse erga Christum, sed mira... quod tunc in Hierusalem celebrabatur magnitudine permotio... pidi fuerunt videndi Iesum: vnde cap. sequenti dicit Iohannes... bam illam multam quae venerat ad diem festum miraculo... commotam processisse obviam Iesu ingressuro Hierusalem. Sta... cit autem quomodo turbis cupide Dominum requiebant, de... de eius absentia sollicitis Pharisaei, & Pontifices, qui pra... gis se preparasse futurae festivitati debuissent, in hoc... incumbabant, vt quod decreuerant adimplerent. Itaque... nam videbant Dominum non prodere solito more, & eta... mabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, vt... quis cognosceret vbi esset, indicaret, vt iussis ministris ap... henderent eum, & occiderent: his ritibus felicitate se praepa... res diei festo, sed inscientes procurantes salutem omnium, &... mi agni Paschalis immolationem.

Mortem suam praedicit, & Zebedaei filijs prima... tum peticum denegat. Matth. 20. Mar. 10. Luc. 19. CAPVT CIIII.

BR ANT autem in via ascendentes Hierosolimam... & praecedebat illos Iesus & stupebant & sequen... mebant. Et ascendens Iesus: Hierosolimam... duodecim discipulos securo. & assumens iterum... duodecim. cepit illis dicere, qua essent ei ventura... au illis: Quia ecce ascendimus Hierosolimam... consummabuntur omnia qua scripta sunt per prophetas de filio homi... nis t tradetur enim filius hominis principibus sacerdotum, &... d. da bis, & senioribus. & cor demnabunt eum morte, & tradit... nabunt. genibus ad illudendum & flagellandum & crucifigendum. &... illi illudent ei, & conspuent eum & flagellabunt eum. & prosternent... gellauerint, & occidant eum. & tertia die resurget. Et ipsi nihil... flagellabi intellexerunt: & erat verbum istud absconditum ab eis. & non int... ur & co geabant qua dicebantur. Tunc cessat ad eum mater filiorum Zebed... suetur. cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo Qui dixit ei: Quid... t b. in... Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, &... rursuscient. ad sinistram in regno tuo.

* autē Iesus t. & filij eius trade- tur. d. da bis, & senioribus. & cor demnabunt eum morte, & tradit nabunt. genibus ad illudendum & flagellandum & crucifigendum. & illi illudent ei, & conspuent eum & flagellabunt eum. & prosternent gellauerint, & occidant eum. & tertia die resurget. Et ipsi nihil flagellabi intellexerunt: & erat verbum istud absconditum ab eis. & non int ur & co geabant qua dicebantur. Tunc cessat ad eum mater filiorum Zebed suetur. cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo Qui dixit ei: Quid t b. in... Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & rursuscient. ad sinistram in regno tuo.

Quae Matthaeus matrem nomine filiorum petijisse dicit, Marcus filios petijisse scribit hoc modo:

ET accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedaei, dicentes: Ma... gister, volumus, vt quodcumque petierimus facias nobis. At ille... dixit eis: Quid vultis vt faciam vobis: Et dixerunt. Da nobis, vt... vnus ad dexteram tuam & vnus ad sinistram tuam sedeamus in glo... riam tua. Respondens t. autem Iesus dixit t. eis: Nescitis quid peti... tis, potestis bibere calicē quē ego t bibo: aut baptismo quē ego baptizor autem aut... baptizari? At d. dixerunt ei: Possumus. Iesus autē nit eis: Calicē t. libitu... quidem t. meū quē ego bibo. bibetis: & baptismo quo ego baptizor... baptizabimini: sedere autē ad dexteram meam vel ad sinistram, non est... meū dare vobis sed quibus parauit est a patre meo. et audientes dece... indignati sunt dea duobus fratribus Iacobo & Iohanne Iesus autem t. vocat... t vocauit eos ad se. & ait illis: Scitis quia d. hi qui videtur prim... cipari genibus, dominabunt illis. & qui t maiores sunt eorum, capi... potestatem d. exercent in eos. Non ita autem: erit inter vos, sed... quicumque voluerit inter vos fieri maior t. erit vester minister. Et... quicumque voluerit in vobis primus esse, erit t. omnium seruus. C. 22. 133. d. nam & filius hominis non venit vt ministerareur ei sed vt minis... straret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

Erant autem in via ascendentes Hierosolimam. Cum iam tempus... adesset, qui secundum patris decretum pro hominum salute mor... tem pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declarare... se non metu mortis latuisse, sed quod tempus patiendi nondum... impletum esset, cum suis ascendit Hierosolimam veluti ob Pasche... celebrationē, sed reuera vt nouum Pascha ibi institueret, seipsum... prebens immolandum, Et quoniam videbat Apostolos & sibi, &... ipsūmet metuere ad Hierosolimam, ac segnitios esse in hoc itinere:... ipsem illos in via praecedebat, cum alias Apostoli, saltem aliquot... solerent praecedere, aut ab ipso praemitti: tum vt ostenderet ipso... gestu corporis se non metuere, aut declinare mortem, sed promp... tuelle & alacrem ad perficiendum Patris voluntatem: tum vt suo... facto discipulis animum adderet, meretumque eis excuteret. At hi... videntes eum rāta animi constantia & promptitudine pergere ad... locum, in quo adhuc in Galilaea existens, praedixerat eis se multa... passurum, & occidendum: in quo iam etiam intellexerunt cōmu... ni decretum consilio vt occideretur, stupebant, hoc est, vehemen... ter admirabantur illius animum quod se volens, & sciens in man... nifestum vitę periculum conijceret: & sequentes eum timebant sibi... ne per illum venirent & ipsi in commune periculū. Cum autem... factosuo Dominus & suam ad mortem subeundam voluntariam... praemptitudine declarasset, & discipulorum animos, quantum in se... erat,

ipes... b. o. ha... bet eorum... B. 9. 70. b. o. est in... vobis t. sit... d. a. o. qui... inter... t. vester... d. sicut... t. o. mini... strari, sed... re, et dare... erat,

erat, confirmasset: idem etiam & verbis egit. Cum enim in vi-
set ad Hierusalem è reliqua turba, quæ illum comitabantur
sumpsit ad se secretò, id est, *seorsum duodecim discipulos suos*, et
solis prædicit iam tertio ventura sibi in Hierusalem, ut intelligi-
rent clarissime ipsum omnino voluntarie passurum, nec quomodo
ei inopinatum euenturum, illorumque animi contra imminens
mala munirentur & confirmarentur: ac cum viderent omnia
euenisse, quæ se passurum prædixerat, certius etiam futuram
resurrectionem expectarent & crederent. Solis autem discipuli
hæc seorsum aperit: tum quod hi ei essent familiares, & quod
fide, & dilectione firmiores, tum quod inde huiusmodi prædicationi
minus poterant scandalizari, tum quod hi delecti erant, ut prius
testes postea essent eorum, quæ ad tempus erant celanda: nec
istis modo, sed ut imminenti huius tempestatu aliqua ex parte
essent particeps: Dicit ergo;

Ecce ascendum Hierosolymam. q. d. Modo aduenit tēpus de quo
dudum vobis prædixi. Aduerbio enim Ecce, excitat eorum animo
ad animaduersionem eius, quod animus eorum penitus inuoluntate
esse volebat. Additur autem apud Lucam;

Et cōsummabitur omnia quæ scripta sunt per Prophetas. Quæ
& rationem, & necessitatem suæ passionis aperit; nempe ut im-
pleantur scripturæ Prophetarum, ut sic minus mirarentur, & ter-
rentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa, quæ secundum
scripturas passurus est, & quo ordine sit ea passurus. Primum enim
Iudæis se dicit tradendum, nec dum tamen explicans, quod ab ipso
Apostolorum sit tradendus. Id enim in vltima cœna dicendum
reseruauit. A Iudæorum autem primo tribus se dicit condemnandum
morte, quod tunc inpletum fuit, quando in arrio Capite
Pontificis concordia sententia clamauerunt: Reus est mortis. Hinc
se ab his tradendum dicit gentibus, Pilato scilicet, & satellitibus
eius Romanis, ut per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos iam
fieri non poterat.

Tradent, inquit Matthæus, *eum gentibus ad illudendum.* Quæ
flagellandum, & crucifigendum quorum tertium scilicet crucifi-
xio fuit petita à Iudæis, duo autem prima scilicet illudium, & fla-
gellatio fuerunt effectus subsecuti traditionem Iudæorum, non
tunc procurati ab eis: & proinde propositio ad, in duobus illis pri-
oribus denotat consecutionem affectus, non intentionem traditionem
Principum & Scribarum. Vnde Matthæus, & Lucas, quæ secun-
dam traditionem Iudæorum sic explicant.

Et illudent ei. Gentes scilicet, & *conspuent eum*, & *flagellabunt*
enim, & postquam flagellauerint, occident eum. Ne autem ali-
quis deiecerentur & traherentur ob mortem prædictam, & ve cuius
viderent euenisse quæcumque secundum scripturas se passurum

prædixit, etiam mox à morte se resurrecturum prædicit. At disci-
puli quantumuis apertè ac frequenter Dominum suam illis mor-
tem prædiceret: tamen, ut hic rursum Lucas testatur, *nihil horum*
intelligerunt, ut certè pro illo tempore nihil eorum intelligi fa-
cile potuit: quod quomodo sit intelligendum dictum est in Cap.
Conc. 69.

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedei eum, &c. Cum Mat-
thæus dicat matrem rogasse Dominum, Marcus ipsos filios, quos
cum matre accessisse testatur Matthæus, scribit hoc ipsum orasse,
quod ipsorum instinctu & suggestione mater Dominum orauit:
unde per eam ipsi potius dici poterat orasse quam mater: quæ
Dominus non matri respondet, sed filiis. Verisimile autem est
hos fratres matrem subornasse, quæ eorum nomine Dominum
oraret, quod illa inter eas esset mulieres (Sororem enim Matris
Domini fuisse non constat) quæ Domino seruiebant, & ministrabant
de facultatibus suis, & secuta eum fuerant de Galilæa: unde
sperabant hæc ratione illius præces non facile passuras apud
Dominum repulsam. Hæc itaque à filiis inligata tunc, hoc est,
postquam dixisset Dominus se tertia die resurrecturum, *accessit Do-*
minus cum filiis suis adorans eum, hoc est, inclinato corpore reuer-
entiam ei exhibens. & *petens aliquid ab eo*, tum ipso corporis habi-
tu, tum etiã verbis; quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in
re aliqua, quam erat postulatura. Id autem quomodo nunc fa-
ctum sit explicat Marcus, qui filios in ipso accessu dixisse com-
memorat;

Magister volumus, id est, desideramus à te, ut quodcumque peti-
rimus facias nobis. Dominus autem veluti nõ negaturus quicquid
peteret cum filiis. *Quid*, inquit, *uis*, id est, petis, in qua interrogatione
particularem extorquet petitionis explicationem, quam deinde re-
darguere posset. Interrogata itaque à Domino, quid postularer,
respondit; *dic*, id est, præcipe, *ut in regno tuo*, quod instaret scilicet
intelligimus. *sedeat hi duo filij mei vnus ad dexteram tuam, & vnus*
ad sinistram, hoc est, primi post te, & ante alios, quibus & ipsis te-
cum sedere promissisti.

Respondens autem Iesus dixit eis: Nescitis quid petatis, &c. Et
si non tantum crassa, & carnalis, sed & ambitiosa esset disci-
pulorum postulatio: Dominus tamen sua mansuetudine illorum
imperfectionem tolerans, nihil aliud quam ignorantiam illis obji-
cit. Dicit autem eos nescire, quid petissent, tum quod non ha-
berent cognitionem rei, quam petebant, ignorabant enim quale
esset, & quando futurum regnũ Christi, & quid esset in illo regno
sedere proximum Christo tũ quia ignorabant quomodo ad con-
sortium regni Christi, & præminentiam in illo perueniri pos-
set: cum putarent illam Christum pro suo arbitrio his conce-
dere

dere posse, quibus veller; & qui ipsi essent familiares & dilecti, quemadmodum contingit in regnis mundanis. Unde hac imprudenti ambitione animos eorum reuocaret, & admoneret quid tam illis potius cogitandum esset, & qua ratione ad sortium regni ipsius perveniat, rogat *num possent bibere calicem quem se bibiturum* prædixit priusquam reuertens in eum eiret, & postea regnaretur: intelligens per calicem, Hebraice phasi, supponit quod sibi à Patre paratū erat aditurus. Frequens est enim in futuris hæc metaphora, qua per calicem, aut potionem calicis hoc est ad mentem vini potionem, certa cuiusque lois à Domino parati siue bona siue mala significatur. Hunc ergo locum diuini morem scripturis familiariter secutus Dominus, & hoc loco postea aliquoties passionem suam, & mortem, quam ex Patre creto subiturus erat, calicem vocat, dicitque modo: *Potestis bibere calicem meum?* hoc est, ut talia parati simini, qualia me parati oportet ex Patris decreto? Ceterū quod per calicis potationem allegorice minus significauit, idē & alia allegoria significat subiungenda: *potestis baptismo quo ego baptizor.* nam iam tum baptizadus, & baptizari paratus, etiam vos baptizati: Baptismū enim rursuum suū passiones vocat, quemadmodum & Lucę 12. vbi causa huius metaphore explicata. Interrogati autē discipuli mox respondens: *Potestis* Verum simile est eos intellexisse quidē ut cunq̄ue tropū Domini vultum, maximē quia de sua passione, quæ resurrectionē præcesserat, mox præmiserat: nimia autem consequendi quod optabant auiditate, sicut stultē postulauerant, ita etiam temerē de se positos, cum sibi nondum satis essent noti, imō mox prius expensissent quā metuisissent cum Hierusalem iter Dominus intenderet. Audita autem eorum responsione, Dominus pro solita sua clementia sicut supra non insectatus est eorum ambitionem: sicut modo reprehendit eorum in pellendo temeritatem, nec obicit sibi cognitam eorum infirmitatem, & tumiditatem, sed impetratur eorum prompitudine, quæ & si necdum erat in ipsiis, qualem illi de se pollicebantur, tamen suo tempore vera erat, unde subiicit:

Calicem quidem meum bibetis. & baptismo quo baptizor hoc est, talia pro veritate, & gloria Dei patiemini, qualia ego sum passurus sum. Iacobū enim, ut Actorū testatur historia, occidit, & rodes, Ioannes autē cum reliquis Apostolis flagellatus est à Iudæis, ut eadem narrat historia, & à Domitiano Romæ missus est in exilium feruentis olei, ac deinde cum ab eo saluus processisset, & gatus est in exilium in Pathmos insulam: Bibit ergo & ipse calicem Domini, quamuis propria morte in Epheso mortuus. Neque enim calix Domini mortem tantum significat, sed passiones

gem, & afflictiones: quanquam & Ioannes dum dicta pro Domino percutit mala, declarauit satis fuisse sibi animum moriendi etiam pro Christo, imō se voluntate fuisse occisum. Cum autem his auditis sperarent filij Zebedei se audituros etiam, quod optabant, subiicit Dominus contra quam audire desiderabant;

Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis. Non vult his verbis significare Dominus Iacobū & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris, & à sinistris, alios vero esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolute dicit non esse suum dare, quod petebatur; quod tamen debet intelligi in hūc sensum: Non est meum dare quemadmodum vos putatis esse in manu mea, vt scilicet prohibito dare possum ratione consanguinitatis, aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabant Christo liberum esse more Regum huius mundi præferre alijs, & exalrare in regno suo, quos vellent Dominus quo ostenderet & consortium regni, & præminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino, ac proinde iusto; nec restare vt iā de nouo illa aliquibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdam esse parata: assent non esse suum dare, quod petebatur, sed illud eorum esse, quibus nō adhuc erat parādum, sed iam erat paratum. Itaque & nostra litera, in qua additur vobis, sic est intelligenda: Non est quemadmodum vos putatis, meum dare vobis, aut quibuslibet etiam alijs, sed illis continget, quibus paratum est.

Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus, &c. Sicut duo fratres carnaliter perierunt: ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quod scilicet peterent præponi alijs, cum ceteri non minus primatum ambirent, eumque sibi quisque speraret. Dominus autem sicut solita sua mansuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem: ita & cæterorum carnalem indignationem, non seuerē est insectatus, quanquam etiam supra, ipsi similiter de primatu inter se contententibus, humilitatem sectandā satis docuisset: sed vt suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & duorum fratrum postulatio, & cæterorum indignatio: conuocatis reliquis decem ad se (intelligendum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus, qui erant matre Dominum acceperant) omnibus eodem pharmaco, medicinam admouet, admonens eos modestiæ, idque ex eplis duobus inter se diuersis: Itaque proponit eis exemplum, quod imitationi non debeant dicens:

Sicut quid Principes gentium dominantur eorum, pro eis, hoc est, dominium exercent in eas, velut dominos se gerunt, populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus, quæ pro libito statuunt, suamque vtilitatem, & com-

Calicis nomine quid signi- ficatur.

Baptismū vocat suā passionem

modū à subditis sibi veluti à teruis querētes. *Et qui maiores fuerunt*, pro qui magni, vel magnates sunt inter eos, *potestati exercitauerunt*, hoc est vtūr in illos imperiose sua potestate præcipiendo uerberet, & ad ea exequēda cōpellende. *Nō ita erit inter vos*, qui scilicet ad regni cælestis consortium, & præeminētiā in ipso uocati estis. Non autem simplex potestatis uisus his uerbis prohibetur Apollolis (cum & ipsi suam potestatem exercuerint in subditis sibi quos secundū uisum potestatis pro libito ferē, ac cum quodam fastu, & ad præuiam tum gloriam, tum utilitatem. Explicat autem in sequentibus Dominus quomodo aliter esse debeat inter Christianos, qui inter Gentiles.

Sed, inquit, quicumque uoluerit inter uos fieri maior, pro magno erit, id est, sit *uester minister*, & *quicumque uoluerit inter uos, de primus*, ent, id est, sit omnium teruis. Porro non parua est difficultas, quæ sit vera harum duarū sententiarum intelligentia. Verum si quæ præcedunt, & sequuntur aduertamus, apparet scopum Domini esse, vt doceat non quomodo primatus sit parandus, & ambiendus, sed quomodo qui primatum in Ecclesia aut inter Christianos adeptus est, in eo se gerere debeat: Præmittit enim exemplum, quod suos imitari non uult, de his, qui principes sunt, & magnates gentium, non autem de his, qui querunt, aut uolent fieri principes, & magnates: & similiter subiungit exemplū, quod uult eos imitari;

Sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, significat se cum primus esset, tamen sele getere, vt ministrum. Insuper sensus porius esse uidetur. Qui uoluerit inter uos maior fieri, vel primus, hoc est, qui statuerit apud se primatum aliquem suscipere, ubi iam cum acceperit, si modo uelit eo gradu bene fungi, sit omnium quibus præest minister, & seruus, sic licet ut in omnibus eorum querat utilitatem, & salutem, non autem proprium commodum & honorem. Utitur autem hic Dominus tali modo loquēdi, quo uidetur significari, qua uia parandus ad primatum dicens; Qui uoluerit fieri maior, vel primus esse, quod sic eum loqui conuenit ad curandum motum Apostolorum, qui uolebant primatum, quibus proinde mōstrat, quod sit illud quod uolebant, nempe quod uolunt ministrandi, & seruandū, non autem præcipiendi, & dominandi officium. Dicitur ita circa hanc Domini sententiam quædam etiam in cap. Concor. 9. Vbi ex Marci 9. cap. eadem habetur sententia. Postquam autem suis Dominus proposuit exemplum gentium principum, quod imitari non debeat, subiungit iam exemplum sui ipsius, qui omnium primus est in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius uices in populo Dei obtinent, & cum illi regnant:

Sicut, inquit, filius hominis, non uenit ministrari, hoc est, vt meus in Marco uerbum est, non uenit ut ministraretur ei, sed ut ministraret. Non negat quonquam sibi ministrasse, aut ministrare potuisse, sed ad hoc se uenisse, ut ministraretur sibi. Venisse autem se dicit, ut ministraret, quia uenerat ut omnium humilitati seruiret, prædicando, & curando infirmitates, ac ob hæc corporatim perambulando diuersas ciuitates & regiones, non ob propriam gloriam, aut utilitatem, sed tantum ob aliorum salutem. De ministerio enim in spiritualibus est potissimum sermo, cum se Dominus uenisse dicit, ut ministraret: in quali ministerio oportebat Apostolos Dominum maxime imitari: quanquam etiam de ministerio in temporalibus rebus simul intelligendum sit, cum Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatum fuisse, qui ministrat, adeo etiam ut ad lotionem pedum sese demitteret. Ut autem Dominus suo exemplo doceret suos quantum debeat insistere ministerio aliorum, & solliciti esse pro eorum salute: addit se uenisse ut *daret animam suam*, hoc est vitam suam (non enim Animam solā, id est, Spiritum dedit, sed & corpus suum) *redemptionem pro multis*, significans eos, qui uice sua in terris funguntur, ut quæ adeo debere subseruire commodis eorum, quibus præstant, ut vitam suam pro eorum salute impendant cum opus fuerit. Dicit autem se vitam suam, daturum redemptionem, hoc est in pretium redemptionem (Græcis enim est λύτρον quod Galli dicunt Rāzon) quia mors ipsius ueluti pretium erat, quo humanum genus redemptum est ab ira Dei, à morte æterna, atque à captiuitate diaboli. Multis autem hic positum est pro omnibus, quomodo ad Romanos cum dicitur, quod per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi. Mors enim Christi pro omnibus redimendis sufficiens fuit pretium, & quantum in ipso fuit, omnes uenit redempturus. Vnde Paulus pro omnibus mortuum esse ipsum affirmat. Aut ideo pro multis dictum est, quod efficacia mortis ipsius non ad omnes esset peruentura, sed tantum ad electos, qui pauci dicuntur in comparatione reproborū, multi uero ob numerum in seipso multitudinem. Sic & Isa. 53. dicitur Ipse multorum peccata tulit, &c.

Mors
Christi
λύτρον est
generis humani.

Sanatur cæcus ante ingressum Iericho. Luc. 18.

CAPVT CV.

BACTVM est autē cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam egebat secum uia mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens: Iesu fili David miserere mei. Et qui præibat incre-

habant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat: Fili Domini miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum propinquasset, interrogavit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? dixit: Domine, ut videam. Et Iesus dixit illi: Respice, fides tua tuum fecit. Et confessum vidit, & sequebatur illum, magnificans eum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

Factum est autem cum appropinquaret Iericho, cæcus, &c. Quod Dominus e regione iuxta desertum iter faceret ut in præcedentibus dictum est, ad Ierolimam, & obviam haberet in huius civitatem Iericho: accidit ut cum appropinquaret huic civitati, cæcus quidam sederet iuxta viam, stipem, ut fieri solet, & precantibus petens: quod nunc Dei dispositione ita factum est, ne incessus Domini esset oculos, sed ubique etiam in via beneficentia ei occasio præberetur, suoque exemplo nos doceret omnibus, & semper sumus proficui, & nunquam ignavi. Quod hic cæcus ex strepitu vocum & pedum intelligeret magnam hominum prætereunantium, interrogabat quid hoc rei esset. Et cum cæcorum genus eo curiosius, quod oculis careat. Respondit illi est ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereunantibus, à quibus multam eleemosynam sperare potuisset, ad solū Iesum conuersus, concepta fiducia ex his de illo aliquando audierat, clamabat dicens;

Iesu fili David miserere mei. Non tantum filium David obicit, que madmodum volunt quidam, ut blandimento quoddam minum magis commoueret, quia scilicet honorificum erat esse ex regno semine David, sed ob id potius, quod crederetur esse Messiam, qui expectatus fuit ex semine David, & ob id, ut magis aliquoties est annotatum, passim tū apud Iudæos ea percepta notabatur, ut vocaretur filius David. Alioqui quomodo vel cæcus, vel alij similes, ita scivisset eum, qui Galilæus, & Nazarenus dicebatur, natum ex semine David: nisi quia certo crediderunt de Messiam, quem sciebant fore filium David. Itaque cum alij crederent Iesum Nazarenum transire: ipse magnificens de eo loquens Iesum filium David nominat. Quod dicit, *miserere mei*, significat ipsum certo credidisse posse illum pellere cæcitatem, si tantum vellet, dum nihil aliud ab eo implorat, quā misericordiam conuenitque illud miserere mei, diuinitati Christi, cui ut aliorum miseriam subueniat, nihil aliud est opus, quā ut eius misericordiam quamquam non sit verisimile hunc, aut alios dixisse Christo miserere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, sed tantum ob creditam eximiam eius potentiam à Deo ipsi collatam, posse quidquid vellet. Porro qui precabantur in turba Iesum, clamabant enim (vnde datur intelligi, quod clamare coepit antequam

Dominus circa illum esset, quodque sæpius, & valide clamaret ut taceret. Suspiciantur enim eum vulgarem petere eleemosynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiens Dominus. Quo autem magis turba obstrepebat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iterans sancta improbitate: declarans hac ratione ardens consequendi visus desiderium & inuidium fidei robur. Quoniam enim non licebat videre Iesum nec illum accedere: ideo magis increpabat vocem, nescius quantum beneficeret, quem appellabat, & obstrepentis turbe voces superare adnitens. Nullo ergo in clamore perseverante, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus ædendi miracula causa ostentationis, tum ut euidentiore redderet cæci fiduciam, nosque doceret perseverantia opus esse in orationibus: tandem restitit (non enim, ut reliqui putabant eius, clamore offēdebarur, sed delectabatur) *iussitque illum adduci ad se.* Quamquam enim etiam non adducto cæco, solo verbo ipsum sanare potuisset: adduci tamen illum ad se potius iussit: quo omnium oculos ad miraculi considerationem conuerteret, essetque miraculum euidentiuss. Cum autem venisset ad Iesum, interrogavit illum.

Quid tibi vis faciam? Non quod ignoraret, quod ille cuperet; sed ut illo palam agnoscente suum malum, miraculum ab omni esset calumnia liberum, Cæcus autem magna cum fiducia rem omnium aliarum securus, nihil aliud petit, quam visum, Dominus, inquit, *volo te mihi facere ut videam*, paucissimum visum verbis, sed que magnam præ se ferebant fidem. Tum itaque Dominus apte respondens illius fiducia, verbo reddidit visum, summa cum maiestate dicens: *Respice*, hoc est recipere visum, & *επισκεψου* Addidit autem solitum illum fidei elogium; *Fides tua te saluum fecit*, idque tum in fidei commendationem, quam imitari nos volumus, ut sanitatem ab ipso spiritualement consequi possimus; tum in exemplum humilitatis, alienum sese ab omni arrogancia declarans. *Et confessum vidit, qui cæcus fuerat*, nec nunc redit ad mendicantis sedem, sed ut prius declarauit fidei magnitudinem, & conuincit, ita nunc accepto diuino beneficio lætus gratum se exhibet. Vnde sequitur;

Et sequebatur illum, Nō sese, suamque fidem commendās quam commendauerat Iesus, sed magnificans, vel ut Græca habent glorificans Deum, à quo tantum beneficium profectum agnouit, & tibi soli omnibus gloria est tribuenda. Quin & populus confecta in insigni miraculo, quod si aduissent Pharisei calumniari audissent, dedit laudem Deo, cuius virtute Iesum non dubitabant didisse miraculum.

Zachæus publicanus Christum suscipit.

Luc. 19. CAPVT CVI.

L T veniunt Iericho. Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus hic princeps erat publicanorum. Et ipse volebat videre Iesum quis esset. Et non erat præ turba quia statura pusillus erat. Et currens ascendit in arborem sycomorum et deret eum, quia inde erat transiturus. Et venisset ad locum suspiciens Iesus vidit et dixit ad eum Zachæe festinans descende, quia hodie in domo tua set me manere. Et festinans descendit. Et excepit illum gaudium. Et viderent omnes murrmurabant, dicentes, Quod ad hominem peccatorem diuertit. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum. Et si quid aliud fraudavi, reddo quadruplum. At Iesus ad eum: Quia hodie saluum huic facta est, eo quod et ipse filius sit Abrahe. Venit enim saluum inquit querere et saluum facere quod perierat.

Et veniunt Iericho. Opportune hæc historia superiorem narrationem secuta est. Quod enim ibi corporaliter à Christo gestum est miraculum, hic fit spiritualiter, & alioqui magna hic etiam superiori factis similitudo. Itaque ingressus Dominus civitatem Iericho, ut erat comitatus multa turba, perambulabat ut hoc est, pertransibat, transiturus per eam ad Ierusalem, quod instituerat. Hanc ergo civitatem decoratam & habitatam miraculo Helizæ etiam Dominus illustrare dignatus est & presentia sua, & insigni quodam facinore: ut vbi que præter ipsius fructum aliquem attulit. Ecce, enim inquit Evangelista erat in hac civitate vir nomine Zachæus (ob celebritatem nominis viri proprio eum nomine expressit, conveniuntque nomina si euentui, qui hic narratur, significat enim purum, aut insinuat) & hic princeps erat Publicanorum, & ipse factus. Quæ ob id Evangelista diligenter explicat, non ob id solum, ut sequenti sit narrationi locus: sed etiam ut eius connexio & iustitiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admiranda. Non vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Desiderium fuit, quod is, qui caput fuit eorum, qui ex publicæ exactionibus, & communi aliorum malo proprijs communi inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluerebat; moribus spreis in alium mutatus sit virtum, & tam pio Iesum desiderio detentus fuerit. Rursum Christi benignitas

tem nobis mirè commendat, quod non simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorum hospitio ultro sese obtulerit, et cuius consortio maxime abhorrebant Pharisei, & Scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus, & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesum, quæretur videretur Iesum quis esset: cupiens scilicet eum etiam de facie nosse, de quo rumor tam admiranda sparserat. Nec vulgari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, ut cum per staturæ exiguitatem impediretur à turba undique Domino circumfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus, & diuitiarum fustum, veluti infimæ alicuius fortis homo, arborem Sycomorum ascenderit, quæ in via foret, per quam Dominum transiturum cognovit, non metuens quod multis Iudæorum risui futurus esset. Et quidem cum tam cupidus esset videndi Iesum; proculdubio libens illum inuississet, ni modestia, & pudor obstrisset, & suorum peccatorum conscius indignum se cum Centurione illo iudicasset, qui illum in domum suam vocaret, cum à suo consortio Phariseos studiose abstinere expertus fuisset. Bene ergo Evangelista desiderij magnitudinem in hoc homine explicavit, dum & præcurrisse eum dicit, & ascendisse, idque in arborem, quam & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel ut Lucas posuit Sycomorea, teste Dioscoride arbor excelsa, folia quidem habens similia moro, fructus autem similes ficui, nisi quod eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed in ipso caudice non maturescentes, nisi virgibus, aut ferro sculpantur. Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cum venisset ad locum, attollens oculos vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus; quali aspectu dignus ille merito factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solum in tanta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta multitudine peculiariter illum vidit, & in illum oculos suos conuertit Dominus, qui delectatus tam insigni hominis cupiditate, quam ipse factus, vultu, atque oculis præ se ferebat, & quam Dominus, qui scrutator est cordium, sinceram esse advertit: non tantum se illi simpliciter videndum exhibet, cum ille nihil aliud petere auderet, sed etiam ipso nomine, ut notum compellans, quem prius non viderat, ultro sese obtulit ipsius hospitio dicens;

Zachæe festinanter descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quasi desiderasset ei in qua recipere hospitia: sed quod ille suo desi-

Sycomorus.

derio meruerat Dominum habere hospitem, & quia oppositio hac ratione Christum secundum suum officium quaerere, & saluum facere, quod pejerat. Res autem subsequuta declarauit, & in præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quod scilicet solo pudore prohibitus, non prius vltro illum ad se inuenerit. Mox enim, vt audiuit, Domini insperatam iussione, nihil quidem responderet, ingens enim affectus, & insperatum gaudium vocem adimere solet: sed tamen nihil contempsit obtemperare: Nam & festinanter descendit, & non simpliciter eum accepit, sed cepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno beneficio fauro donatus, cum prius temporalia tantum lucra sectaretur. Spectatores interea cum magis deberent dare gloriam, & Christi predicare benignitatem: omnes qui videbant, murmurabant dicentes, quod ad hominem peccatorem diuertisset, dupliciter peccantes, quod hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiã si prius peccator fuerat, videri merito iam poterat animum mutasse, & quod vnde hoc vertunt Domino, quod ad hominem peccatorem diuertens, cum hoc vnum viderent eum agere, vt sua doctrina peccatores resipiscentiã permoneret. Vt autem intelligamus quã inuisibilis & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, subiicit Euangelista;

Stans autem Zachæus dixit ad Iesum. Stetisse eum dicit, inuans erga Christum eius reuerentiam, siue hoc inter prandium contigerit, siue potius ante, vel post prandium, cum aliquo diu, vt est verisimile, Dominus in docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annunciantem audisset. Aduertendum autem quid dixerit ad Iesum;

Eccc, inquit, dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus. Quod dicit do, & reddo, rectè intelligitur ipsum commouit Christi præsentia, & doctrina, iam certo constituisse se futurum, & dicitur: vt præsentis temporis verba pro futuris accipiamus, nisi quod significare voluerit dicens do, & reddo, sese iam suauitate ad id deputare, & ad id faciendum sese astringere: vt factus sit, do pauperibus, hoc est iam iam illis addico, & certo deputo. Id enim magis conuenit responsioni Domini, quàm subicit, Dicens;

Hodie salus domui huic facta est. Diuidit autem suas facultates in duas partes; & dimidium quidem pauperibus assignat, vt peccata sua elemosynis redimeret & perfectionem Euangelicæ doctrinæ, quoad posset, præstaret. Dimidium vero reseruat non tam, vt possideat, quàm vt hinc exoluat iura fraude quaerita: vt sere solet Publicanorum officium non esse liberum ab iniustis exactionibus. Quadruplum autem fraudatis reddere constituit, secutus scilicet legem hæc in parte, quæ præcepit

ei, qui ouem fuerit furatus, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum: quanquam hac constitutione non omnino ad talem redditionem adigebatur. Ex quo intelligendum relinquitur hunc diuitias suas non omnes ex iniustitia, & fraude cõparasse: sed maiorẽ partem, imò omnes penè vel ex patrimonio, vel ex iusto lucto obtinuisse. Quomodo enim alioqui, & dimidium bonorum suorum pauperibus addicere potuisset, & præterea reddere quadruplum omnibus à se fraudatis. Porro quod Zachæus has suas virtutes coram Domino proponit; non iactabundè facit, quemadmodum Pharisæus ille, qui dixit, decimas do omnium, quæ possideo: sed iustum & alacritatem suam, & fructum in se secutum ex præsentia, & ingressu Domini ostenderet, idque in condemnationem obmurmurantiũ Iudeorum; tum quod cuperet audire à Domino an quod facere instituebat, ei placeret, necne; & nũm quid illi præter ea esset faciendum, ad adipiscendam vitam æternam. Cum ergo Zachæus suam mutationem Domino probandam vel improbandam proponeret; Dominus approbens eius propositum, ait ad illum:

Hodie salus huic domui facta est, eo quod & ipse Filius sit Abrahæ. Vbi sciendum quod apud Græcos relatiuum, Ipse, referri potest ad domum, quia illis οἶκος, id est, domus, est masculini generis, vt sic verti possit oratio; Salus huic domui facta est, eo quod & ipsa filia sit Abrahæ. Atque in hunc modum potius intelligendum, ob id apparet, quod cum Dominus hæc dicatur dicere ad Zachæum non autem ad circumstantes; durius est quod sub tertia persona dicitur ad illum, eo quod & ipse sit filius, si ipse referatur ad Zachæum. Nec absurdum videri debet si domus dicatur filia Abrahæ. Sic enim rectè dicuntur domus filia Abrahæ, quomodo nos dicimus domum aliquam Christianam, vt scilicet domus accipiatur pro familia. Non enim Dominus tantum Zachæo salutem annunciat, sed toti familiæ, quæ exemplo Patrisfamiliæ, aut iam creditur, aut creditura erat. In nostra litera videtur illud, ad eum, cum dicitur. Ait Iesus ad eum, accipiendum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur, Ad Israël autem dicit, pro de Israël autem dicit. Itaque intelligetur ad circumstantes de Zachæo dixisse Dominus hodie salus huic domui, hoc est, familiæ facta est, eo quod etiã ipse, Paterfamilias scilicet, sit filius Abrahæ. Cæterum domui dicit factam salutem quia supra dixerat, in domo tua oportet me manere, vt ostendat fructum secutum ex suo in domum aduentu; propter quem fructum dixerat, oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tantum approbat Dominus factum Zachæi sed & occurrit indignantium de ingressu suo murmuratiõni; cum ostendit fructum sui ad peccatorem introitus, Et quo magis omnium ora obstruantur, addit causam salutis domui tunc collata, di-

*Zachæus
filius Abra
hæ.*

ta, dicens eo quod & hoc est, etiam ipse quanquam publicanus peccator, sit filius Abrahæ. Quod autem Zachæum filium vocare filium Abrahæ, dupliciter potest intelligi: Aut simpliciter, quia ex genere fuit Abrahæ, sicut reliqui Iudæi: quomodo si accipitur, intelligendum est Dominum non reddere exactam, & adæquatam rationem quare salus facta sit huic domui. Non enim omnibus illis salus contigit, qui filij fuerunt Abrahæ, secundum carnem. Sed redditur ratio, quare non debuerit à Domino negligi Zachæus; nimirum quia & ipse erat Israëlita: supra autem dixerat quod sum se esse ad oves, que perierunt domus Israel, & filius Abrahæ peculiariter erat promissa salus per Messiam præstanda. Aut filius Abrahæ vocat, non tantum ratione carnalis ex Abraham propagationis, sed etiam ratione diuinæ electionis, qua hi tantum abimantur in semine Abrahæ, qui benedictionis Abrahæ, & semini eius promissa in Christo participes sunt, aut futuri sunt, siquæ ad æquata reddita erit causa, quare domui huic salus contingat. Non potest enim non huiusmodi Abrahæ filius salus aliquando contingere. Concludendo autem subiicit Dominus:

Venit enim filius hominis querere & saluum facere quod perierat. Quo continetur reddita rationem, quod scilicet salus ideo contingeret debuerit Zachæo, quia filius fuerit Abrahæ etiam ipse, nec obitare illi quod publicanus sit, & peccator, eo quod ipse tenet in hunc mundum, vt quereret non eos, qui sibi iusti viderent, nec salute se putant indigere, sed vt quereret & saluum faceret, quod perierat, idque imprimis inter oves Israëlitas. Itaque bisariam Dominus resellit Iudæorum indignationem. Nam cum dicit, eo quod filius sit Abrahæ respondet murmuri Iudæorum ex parte Zachæi, cum n verò dicit, venit enim filius hominis, &c. Id patre sui responderet illis, proferens suum officium. [Porro et de ecclesiastica institutione, hæc de Zachæo història legitur passim in solemnitate dedicationis Ecclesiarum, primum quidem quod est festiuitati conueniat illud domui; Hodie salus domui huic facta est, propterea quod tunc celebraretur memoria eius diei, qua domus aliqua Deo est deputata, & singulari insignita prerogatiua. Deinde quia et conuenit illud; Hodie in domo tua oportet me manere, quod ea die templum factum sit habitaculum Dei, & Christi. Postremum quia templum materiale typus quidam est templi spiritualis in quo magis habitare desiderat Christus, illius scilicet de quo Paulus; Templum Dei sanctum est quod estis vos. Proinde anima dedicati templi memoria celebratur, vt ea fidei quam illique semel Deo in baptisinate consecratus admonetur in se gerere, vt Christum habeat in se inuentem, ad quod apertissime conuenit moralis fustoriz huius tractatio.]

CAPVT CVII.

*H*ic illis audientibus adiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem. & quia existimarent: quod consensum regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Vocatis autem decem seruis suis, dedit ei decem minas. & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Cives autem eius oderant eum. & miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est vt rediret accipere regno. & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum quisque negociatus esset. Venit autem primus dicens: Domine, mina tua decem minas acquisiuit. Et ait illi: Euge serue bone, quia in modico fuisi fidelis, eris potestatem habens supra decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, mina tua fecit quinque minas. Et huic ait: Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, ecce mina tua quam habui repositam in sudario, timui enim te, quia homo auferus es, tollis quod non posuisti. & metis quod non seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequam, sciebas quod ego homo auferus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi, & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuria utique exegissem illam? Et astantibus dixit: Aufer te ab illo minam, & date illi qui decem minas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem minas. Dico autem vobis, Quia omni habenti dabitur, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verum amen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam.

Hæc illis audientibus adiciens dixit Parabolam, eo quod esset prope Ierusalem, &c. Occasionem dictæ modo à Domino parabole explicauit Euangelista, nimirum quia cum iam Dominus appropinquauit Ierusalem, discipuli existimauerunt Christum regnum suum, quod temporale fore putabant, mox in ea tanquam regia sede, & ciuitate Dei gloriose auspiciaturum. Itaque subiicit hanc parabolam, quo hanc mentibus suorum tollet existimationem; significans per eam, longe aliter rem casuram quam illi opinabantur: se scilicet non in vicina Ierusalem, sed in longinqua regione regnum sibi accepturum, Iudæos regnū ipsius detracturos, ac Apostolos, aliosque Doctores ministros suos, quicum ipso regnare vellent interea quod ipse absset in regno externo,

Regnum
Christi sps
riuale.

externo, negociationem consentaneam regno exercere debere, de
nec in fine ipse veniret, fidelibus ministris regni sui confortium
communicaturus; rebelles verò, & ignaui seruos vindicaturus.
Bene autem dicit Evangelista illos existimasse, quod regnum Dei
manifestaretur contestim. Regnum enim Messia: etsi putabant ip-
si fore temporale, & mundanum, tamen Dei regnum vocabant,
quod per Messiam à se missum Deum in populo suo crederent sub-
limi quodam modo regnaturum, & sublimius quàm olim tem-
pore Iudicum, aut regis David, & aliorum. Et quidem regnum
Messia: ut iam in terris utcumque coeptum erat, ita mox in Ierusa-
lem magnum profectum & incrementum accepturum erat: verò
non erat ut illi putabant, ita manifestandum, nempe ut instar alio-
rum regnorum, in gloria, & maiestate appareret. Spirituale est
enim regnum Christi, quod est in terris; & quemadmodum Pau-
lus vitam fidelium absconditam esse dicit cum Christo in Deo,
& regni ipsius maiestas & gloria iam occulta est, manifestanda in
nouissimo die. Porro hac parabola, eo magis præmiuendi hinc
erant animi Apostolorum, quod mox soleinni pompa veluti Rex
ingressurus erat, & suscipiendus in Ierusalem, quemadmodum
post hanc parabolâ mox Lucas subiungit. [Parabola autem sic ha-
bet ad litteram. Homo quidam nobilis, hoc est, claro genere natus
abiit in regionem longè distitam à loco habitationis, ut acciperet
sibi regnum, eo que accepto reuertetur. At priusquam ingressus
esset iter, vocatis decem seruis suis, quos habebat, dedit illis decem
minas, singulis scilicet vnam, ita ut inter omnes æqua esset sortis
partitio, simulque mandauit illis dicens; Negotiamini, hoc est, me-
caturâ, & lucro conquirendo operam date, dum, pro vsquequod
venio, q. d. Hanc pecuniam trado vobis, non ut prodigatis, aut ser-
uetis otiosam apud vos, sed ut negociatione crescat, reuertens
que reperiam rem domi auctam. Non dicit quando venturus
sit, sed tantum venturum se asserit, volens tempus aduentus sui
ipsis esse incertum, ut illi nunquam essent in otio, sed venturum
tempore profecto semper expectarent. Porro mina dictio Græca, pro
qua Latini dicunt mina significat Atticis libram pecuniariam, hoc
est, centum drachmas, quæ continent duodecim uncias cum se-
misse. Hebraïca autem Mina, non tantum dupla est ad Atticam, sed
& ultra excedit eam in quinque vncijs. Cum ergo ad prædictum
modum res suas nobilis iste homo domi disposuisset, mox profe-
ctus est. Ciues autem ciuitatis cui præerat, oderant eum. Itaque
profecto illo coeperunt agitare de nouandis rebus, ut fieri solet, ut
dum alterum regnum asserit, ab eo quod possidebat, excludere-
tur. Miserunt ergo post illum iam profectum legationem, hoc est,
legatos, dicentes ad illos; Nolumus planè hunc regnare super nos,
nullam quidem legitimam rationem addentes, sed superbe regna-

eius sola voluntate, recusantes. Hæc legatis dicentes miserunt eos,
ut referret illi ciues esse huius animi, ut posthac nollent illum ha-
bere Regem; ne veniret vnde profectus esset. Et factum est ut ac-
cepto regno quantumuis id nollent ciues rediret tamen, ac reuer-
sus primum quidem de seruis suis sollicitus fuit quibus pecuniam
dederat, quos proinde vocari iussit, ut sciret quantum quisque ne-
gociatus esset, id est, quantum lucri negotiando fecisset. Venit au-
tem primus dicens; Domine mina tua fecit lucrum decem minarum.
Cuius industriam, ac fidem collaudans, & remunerans Do-
minus respondit; Euge serue bone, quia in modica fidelem te
deklarasti, cum res meæ essent angustiores, æquum est, ut rebus
meis nunc auctis, particeps sis amplioris fortunæ, pluraque tuae fi-
dei, ac potestati concedita habeas. Eris ergo, præ esto, potestatem
habens super decem ciuitates. Porro euge, Græca dictio est, qua
& Latini vtuntur, & est vox laudantis, aut exultantis, perinde va-
lens ac rectè, sanè. Non tantum autem Dominus eum collaudat
cuius mina decem acquisiuit minas, sed & eum cuius, mina quin-
que tantum acquisiuit: cum quo non exposculari quare non plus
lucrifecisset, cum ex aquali pecunia alter duplo plus lucratus fuisset.
Animaduertit enim varios esse negociationis casus, & eos qui
æqualem impendunt laborem & industriam, non semper idem
assequi commodum. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat
tantum, sed cum illi, sicut nec priori aliquod præmiu debere, ta-
men veluti commérito ob suam industriam, & diligentiam con-
tradit præfecturâ quinque ciuitatum, ex seruis hos in consortium
dominij constituens, sed secundum proportionem meritorum. Cum au-
tem ad hunc modum ceteri redderent rationem, tandem venit
seruus vnus planè ignauus, & malæ fidei, qui supra suam igna-
uiam etiam hoc adiecit criminis, quod se iustificare voluit, quod
que iustificationis suæ rationem retorsit in mores, & iniquitatem
Domini. Domine inquit, en refero tibi minam, quam mihi credi-
deras, eam hæcenus habui repositam in sudario, quo tibi sicut
erat esset incolumis. A deo non profudi, ut nec attigerim. Hoc
malui, quam venire in periculum, ne si male cessisset negotiatio,
ut in ea varij sunt casus, tecum mihi res esset. Metuebam enim te.
sciens quam sis homo austerus, & lucri auidus, adeo ut non so-
lum nihil dones, aut peire sinas de tuo verum etiam inde tol-
las, vbi nihil posuisti, & inde messum colligas vbi non fecisti semē
tem: quare non dubitavi te multo magis à me exacturum depo-
sitam minam etiam si, deperdita fuisset, per fortunæ iniquitatem.
Audiens autem hæc Dominus, offensus non tantum ignauia ser-
ui, sed etiam quod eulpam suam referret in mores Domini, pro-
prij ipsum conuincens verbis ait; Serue bis male, piger scilicet,
& Domini tui insimulator, ex verbis oris tui te te iudico; Sciebas enim

enim vt ais, me esse austerū adeo vt tollam vbi nō posui, &c. At qui hoc ipsum debebat te ad industriam excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis mea requiriturum cum lucro, si aliena mihi soleo praelucti auaritate vendicare. Quare ergo non saltem commisitisti pecuniam meam mensarijs, qui ex mutuo, vel nummorum mutatione lucrum faciunt, vt cum illis particeps lucri fieres: vt si timuisti negotiando maria, & terras peragere, & in his lucrum quaerere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum parasses, in qua minus, vel nullum periculum est, imo certum lucrum, vt ego veniens, pecuniam meam vel à te, vel à mensarijs exigere possem cum vsura? Porro non est hic anxie quaerendum quomodo Dominus iste acquirit lucrum vsuræ, quod iniustum est. Proponitur enim in parabola homo vulgari modo agens, & loquens. Lucrum autem vsuratum olim apud multas gentes iustum, & licitum habebatur. Aut loquitur iste nunc conueniens ad existimationem serui. q. d. Cum iudicares me adesse esse lucri cupidum vt etiam tollam vbi non posui: existimare enim debuisses me accepturum lucrum vsuræ ex concredita tibi meâ pecunia. Cum autem ad hanc heri vocem obmutuisset ignauus iste seruus, Dominus seruis astantibus præcepit ablatam ab illo minam dari illi, qui omnium fuit vtilissimus, qui scilicet decem habuit iam minas; seruisque mirantibus cur illi adiciendum vellet, quæ potius videbatur ei danâ, qui minus haberet, subministrâ commune & tritum illud dictum; Omni haberi dabitur amplius; ab eo autem qui non habet, etiam quod habet, auferetur q. d. Ille qui quod a me habuit, verè habuit lucrum inde faciens dignus est cui amplius committatur, & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi non haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit, tantum abest vt eius ægestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio cum seruis habito Dominus secundo loco inimicos suos, qui iugum regni eius excutere voluerunt, adductos iubet in conspectu suo interfici, vt rebellionis suæ meritis persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum, quam ad vindicandum prius iubet accesseri seruos, quam inimicos suos. Et hætenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio est; iam breuiter eius est subsigenda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit.] Comparat ergo seipsum Dominus homini cuidam nobili genere orto, quod verè esset homo, secundum humanam naturam ortus, ex regia stirpe David, secundum diuinitatē filius Dei Patris. Se igitur significat mox abiturum in regionē longe distatā à terra nēpe, in cælū, vt ibi acciperet quasi homo regnum sibi debitum, & regno accepto, suo tempore, quod incertum esse voluit, reuersurum, quod fiet in nouissimo die.]

*Applicatio
suo exēpli.*

dici die. At priusquam profectus est, seruis suis Apostolis scilicet, alijsque euangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat propter numeri perfectionem, concecidit Euangelicam doctrinam & dona sua, velut minam quandam, & pecuniam qua negotiarentur, non sibi sed suo Domino lucrum facientes, qui se se magno lucro auctum existimant si homines per hominem respiciant à vitijs, & ad Euangelicæ pietatis studium conuertantur: præcipiens eis vt eo lucro augendo insistant vsque ad tempus aduentus sui. Cum autem iam profectus esset in cælum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quod inter eos, & ex eis natus, & ad euangelifaratus esset, & regnum suum auspiciatus; vt semper cum etiam præsentem oderant, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo Rege: non quidem quod iusta aliqua ratione mouerentur; sed quod impia, & obstinata voluntate nollent. At quantumuis Iudæi illum nolint sibi Regem, & adhuc pertinaciter illum negent, & blasphemant: Veniet tamen etiam inuitis illis gloriose regnans, initurus cum seruis suis rationem, & de inimicis (uis vltionem sumpturus. Et seruos quidem suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis sibi donis, & Euangelicæ sermonis dispensatione lucrum sibi fecisse animatum, non tantum collaudabit, sed & magno remunerabit præmio, & regni sui consortio donabit; vnumquemque tamen pro industria, & regni parti ratione; maiorem scilicet felicitatem & præminentiam in regno suo eis impartientem, qui plus laborauerunt, & plus lucri fecerunt. In illo autem qui prætextu austeritatis sui Domini minam seruauit in sudatio illi designantur, qui concredita sibi dona etsi non prodigant, tamen otiosa seruant; & licet non aperte male viuant, nec quenquam lædant; non tamen student pro accepto Dei munere, aut suo officio alijs prodesse, & Christo lucrifacere; qui suæ pusillanimitati, imò verius ignauitæ ferè prætextum merum diuinæ iustitiæ, & strictæ rationis exigent: ab his qui non feliciter, & cum lucro verbum Dei, & magis quoduis Ecclesiasticum administrauerint. At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex proprijs verbis condemnabit: quoniam consideratio rigide iustitiæ diuinæ, & cupiditatis lucri, quæ est in ipso, magis eos impulsisse deberet, si non ad actiones magis periculi, saltem ad actiones minoris periculi: vt ipse Dominus veniens cum scœnore, & lucro dona sua recipere posset. Quod autem in vltionem ignaui serui, quia iubetur ab eo auferri, & dari ei, qui habet decem: significat tum id, quod in hac vita frequenter contingit; nempe quod

quod is qui gratiam à Deo acceptā finit otiosam priuatus est, is qui acceptis gratis bene vitur, augeri sibi sua dona memtum quod in futura retributione gaudium, & gloria fidelium uorum etiam augebitur ex donis eorum, qui illis non bene vli. Boni enim nō tārū habebunt gaudiū ex suis beneficiis, sed & ex donis malorum, aut ignauorum: dum diuitiaritate videbunt se suis bene vfos, cum cōtra alij eadē vel similia dona habentes non sunt illis bene vfi. Itaque dona illorum, & vitias accipient: quia vnde illi gaudere, & scēlices esse poterint inde iustorum scēlicitas augebitur. Cæterum sententia illa, Quod habenti dabitur; explicata est satis in cap. Conc. st. Porro post iudicium seruorum iuber Dominus adductos hostes suorum se occidi: significat quod in nouissimo die Iudæos, & eis quotquot sese regno ipsius submittere volūtariē recusauerint, na morte condemnetur: quemadmodum etiam Iudæorum pretem temporaliter per Romanos internecioni tradidit, eo quod non cognouerit tempus suæ visitationis. Subijcit autem Evangelista;

Et his dictis praecebat ascendens Ierusalem, hoc est, cum dictis animos suorum liberasset ab errore illo, quo putabant suum ascendere in Ierusalem, vt ibi regnum suum auspiciarent eidem que dictis significasset se cōscium esse odij Iudæorum contra se; tamen declarans se eorum non metuere odium, & vtriam auspiciari profectorem in regionem illam longinquam in qua accepturus erat sibi regnum; praecebat suos ascendentes Ierusalem, à qua suos sibi ipsi metuere sciuuit, vt patet ex Mat

Duo cæci fanantur post egressum è Iericho. Matt. 20. Mar. 10.

CAPVT CVIII.

Et proficente eo de Iericho, & discipulis eius, prima multitudine, filius Timei Bartimeus cecus sedebat iuxta viam mendicans. Quicum audisset Iesum Nazarenus est, cepit clamare, & dicebat: Domine, miserere mei. Et comminabantur ei, ut non clamaret. At ille multo magis clamabat, Fili David, miserere mei. Et stans Iesus praecepit illum vocari. Et vocatus cecus ait: Domine, miserere mei. Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vis? Cecus autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Iesus ait illi: Vade, des tua te saluum feci. Et confestim vidit, & sequebatur eum clamans.

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes: Domine miserere nostri fili David. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri fili David. Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis vt faciam vobis? Dixerunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

Et proficente eo de Iericho, & discipulis eius, &c. Circa historiam non est quod hic immotetur cum sicut plane est simile factum, quod hic describitur, cum eo quod est apud Lucam; eadem hic sint dicenda, que ibi. Tantum obseruanda quæ hic siue in Marco siue in Matthæo sunt peculiariora. In Marco ergo hoc primum annotandum, quod cum nos habemus, multi comminabantur ei, vt taceret, verbum comminabantur rursum positum est pro increpabat. Deinde hoc peculiare est in Marco: quod dicat Domino præcipiente cæcum vocari, quosdam vocasse cæcum (quos verisimile est fuisse Apostolos) dicentes ei, *Animæ quior esto, surge vocat te.* Vbi pro illo *Animæ quior esto, Græcis est τάρως*, hoc est, bono animo cito, aut confide, vt sit sensus, Tranquilliori, & meliori esto, animo. Nam animum nimio desiderio turbulentum clamor præ se ferebat. Sequitur, quod etiam proprium est Marco;

Et profecto vestimento suo exiliens venit ad eum, vbi pro exiliens, Græcè est ἀνάσας, quod tantum est surgens. Cæterum quod vestimentum abiecerit, quo scilicet expeditior accederet: indicat & desiderij, & fiducia eius magnitudinem; atque ex eo satis licet intelligere eum non simpliciter surrexisse, sed etiam præ gaudio exiisse, & ad Christum etiam cursu peruenturum, si per cæcitate licuisset. Postremo id proprium est Marco, quod cum Lucas Dominum suo cæco dixisse commemoret; Respice, fides tua te saluum fecit, Marcus suo dixisse scribit;

Vade, fides tua, &c. Quod autem dicit Dominus, vade, aut, vt est Græcè *ὕλας*, abi, non est præcipientis abiturum, sed concedētis abiturum, aut potius annuentis desiderio eius. Sic enim solet Dominus respondere his, qui ad ipsum veniunt aliquid petitori, eum eorum annuit desiderio. Itaque non fecit hic cæcus contra Christi præceptum, quod cum ei dictum sit abi, Christum tamen in via secutus sit. Est & illud in Marco singulare, quantum parui momenti, quod cum Lucas scribat suum cæcum dixisse Dominum vt videam, hic dicitur dixisse Rabboni vt videam.

Est autem Rabboni Syriaca magis quā Hebraica vox, significans idem quod magister mi, quod Hebræi dicunt Rabbi. In Matthæo duo sunt singularia. Primum quod cæcos dixisse scribit, Dominum ut aperiantur oculi nostri, pro eo quod est, ut videamus, aut ut recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorum esse clausi, et opercula eorum aperiantur, ut videntur, quoniam per se ac si clausi essent, nihil possunt videre: quemadmodum per obscuram fenestram nihil videri potest. Aperiri vero dicitur operculum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri potest externa, veluti a noto obstaculo, & fenestris apertis, ac luminem præbentibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis. Alterum Matthæo proprium est, quod dicit Dominum miserum fieri cæcorum, & teigisse oculos eorum, cum alij tantum verborum faciunt mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus: vnde intelligamus Dominum non semper solis verbis sine contextu orasse, cum tantum verborum sit mentio, aut contra solo contextu, cum huius solum sit mentio.

Cœna in Bethania facta, Maria Dominum perfundit unguento. Matt. 26. Marci 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

† Et cum
▷ b. Be
thania
* ergo || b.
venit.
† b. eius
* prof. &
recumberet.
† b. autem
cæcraios. [E] ||
* accessit * ad eum * mulier habens alabastrum
▷ a indi-
guentis * nardi pistica * pracioli, &
▷ a unxit pedes Iesu, &
exteriori pal-
gnati sunt
eius capillis suis, &
▷ a fracto alabastro, *
effudit super caput Iesu.
▷ a hac, recumbentis, &
domus impleta est ex odore unguenti.
▷ a Videmus
▷ a rem discipuli * erant *
quidam * indignè serentes *
intra con-
tuit
iplos * &
dicentes: Ut quid perditio t ista *
unguenti facta est? b.
Iesus Poterat enim *
unguentum * istud venditari *
multo. b. plerique
autè dixit
trecentis denarijs, * &
dari pauperibus. b. Et fremebant in eum.
▷ a dixit er
ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat enim traditurus
go Iesum.
Quare hoc unguentum non veniit trecentis denarijs, &
daturum est sine illam
nis: Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia
▷ a illi
fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabatur. b. Scimus
▷ a Bonum
autem * Iesus ait illi: t *
Sinitis eam, * ut in die sepulchra multorum

ESVS ergo ante sex dies pasche venit Bethaniam, & Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Iesus. Venit autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus vero vnus erat ex discipulis eius cum eo. Ante Iesus esset in Bethania in domo Simonis. Iesus prof. & recumberet. Maria * accepit libram unguenti nardi pracioli, & accessit ad eum mulier habens alabastrum unguentis nardi pistica pracioli, & unxit pedes Iesu, & exteriori palgnati sunt eius capillis suis, & fracto alabastro, effudit super caput Iesu. Videmus rem discipuli erant quidam indignè serentes intra contuit iplos & dicentes: Ut quid perditio ista unguenti facta est? Iesus Poterat enim unguentum istud venditari multo plerique autè dixit trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eum. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat enim traditurus go Iesum. Quare hoc unguentum non veniit trecentis denarijs, & daturum est sine illam nis: Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia illi fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabatur. Scimus Bonum autem Iesus ait illi: Sinitis eam, ut in die sepulchra multorum

illud. * Quid molesti estis ▷ huic * mulieri? || * Opus enim bonum * cœna operata est in me, t * semper enim pauperes * habebis vobiscum, b * t. o. nam * cœna volueritis potestis illis benefacere, m * me autem non semper sepe pass * habebis. b. Quod habuit hac, fecit. * Mittens enim hac unguentum peres hoc in corpus meum, b. prauentis ungerere corpus meum in sepulchrum. d. * paupe ram, [E] * ad sepeliendum me fecit. * Amen dico vobis, vbicunq; res enim pradicatum fuerit ▷ euangelium istud in || vniver(o) mundo, t * semper dicitur & quod hac fecit in memoriam eius. d. Cognouit ergo tur▷ a. hec hamulta ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Ie- euangelii sum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitauit a mortuis. || a. o. toto Cogitauerunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum inter- t. at quod ficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis & credebant fecit hac in Iesum. o. narra- bistor

Iesus ergo ante sex dies Pasche venit Bethaniam. Ergo inquit, quoniam iam proximum erat pascha Iudeorum. Id enim apud eum præcessit. Itaque appropinquante hora supplicij, ad locum quoque supplicij propius Dominus accessit. Porro in illa locutione ante sex dies Pasche, impropria est locutio, pro eo quod est ante sex dies Pascha præcedentes, vel sex diebus ante Pascha: cum proprie significaretur Dominum venisse Bethaniam ante Pascha festiuitatem, quæ sex diebus perageretur. Diem autem quo Christus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuisse diem Sabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua sequitur: Rectius tamen secudum alios videtur intelligi Dominum venisse in Bethaniam feria sexta, ac sequenti die factam ei cœnam præparatam die præcedenti: & cū subiicit Ioannes in crastinum turbam eum ramis palmarum processisse obuiam Iesu, crastinū referendū cū non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, sed ad diem, quo fecerunt ei cœnam. Sic enim sex integri dies erunt medij inter diē aduentus Domini in Bethaniam, & diem Pasche, qui verè incidit tum in feriam sextam. Sic etiam intelligi poterit, sufficiens fuisse tempus, ut quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoscere potuerit multa turba Iudeorum qui erant extra Bethaniā Iesum venisse in Bethaniam, & venire ad videndum & ipsum, & Lazarum ad quæ sufficiens tempus non ita poterit intelligi, si ipso Sabbatho intelligatur Dominus venisse in Bethaniam, sicut nec quando parauerunt ei cœnam. Cum autem in Bethaniam venisse Iesum Ioannes dixisset, adiecit, vbi Lazarus fuerat mortuus, quē suscitauit Iesus, ob id, ut apparet quo indicaret, quare in Bethaniā Dominus venerit: nimirum quod ratione tanti miraculi illius, haberet ibi amicos, apud quos tuto diuersari posset, & vt recētis miraculi memoriā renouaret, ac mētibus discipulorū spē resurrexerit inprimis, quos sciebat suamortē vehementer perturbados,

In cæna autem hæc solemniter Domino parata & Lazarus, & sorores non solum adfuisse, sed etiam officij aliquid exhibuisse narrat Ioannes; Martha enim inquit, & si in aliena domo, tamē pro suo more sedula Domino ministrabat. Lazarus verò erat ex discumbentibus cum eo; quod non tantum causa significandi officij à Lazaro Domino exhibitij, sed & ob id commemorare videtur Euangelista, quo certo argumento declaratum significaret illum verè resuscitatum. Cum ergo & Simon, què verisimile est à lepra Dominum curasse, & ob lepram qua aliquando fuerat infectus, adhuc sibi seruasse nomen leprosi, Dominum hospitio excepisset, & Martha ministraret, & Lazarus officij causa à Domino acumberet; Maria ne circa Dominum sola esset inofficiosa in solemnij illo conuiuio, sed vt amore omnes superabat, vnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine, & gratitudinis insigni affectu nihil reputans nimium, quod Domino impendere posset, accepit totam vnâ librâ vnguenti prætiosi, quod ex nardo pistica confectum erat, eoque primum pedes Domini ex itinere fatigatos rursus vnxit, ad quos olim peccatorum suorum veniæ se impetrasse meminerat, eosque à se prius aqua ablutos, vt erât ex itinere puluerulenti, rursus, vt olim, extersit capillis suis, ac deinde fracto etiâ alabastro, ne quid remaneret, quidquid reliquum fuit, effudit super caput ipsius recubentis, adeo vt domus impleteret odore vnguenti. Nardus autem cuius hic fit mentio, pistica dicta est pro fidelij, germana, & nõ vitiosa, à Græca dictione *πίσις* (vnde deriuatur pisticus) quæ fidem significat. Nomen autem Nardi non tantum dicitur de ipsa herba, sed & de ipso vnguento nardino, quomodo hic magis accipiendum videtur, quia additur ei adiectiuum pisticæ. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici pisticum, id est, non adulteratum, sed syncerum, quia ipsam herbam, vt illa constructio transitiva, vnguenti nardi pisticæ, intelligatur intransitiuè; & sit sensus vnguenti, quod est nardus pistica. In Marco pro pistici, Latini codices antiqui habent spicati, cum tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodum in Ioanne *ῥῶδα πίσις*, id est, nardi pistici. Quod si legatur spicati rursus magis conuenit nomē nardi accipere pro vnguento, quæ herba. Non enim herba nardus spicata dici solet, sed vnguentum spicatum, ad differentiam foliati, quandoquidem Plinius Nardi celebratam dicit & folijs, & spica; indeque duplex facit vnguentum nardinum spicatum scilicet, quod optimum est, & foliatum. Itaque sensus est libra vnguenti Nardini pistici, vel spicati prætiosi. De nomine Alabastri dictum est in cap. Conc. 48 Videtur autem Ioannes ordine præpostero dixisse vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Intelligendum enim omnino apparet, primum eam aqua sordidos ex itinere pedes Domini abluisse & capillis ab-

sterfuisse, ac deinde vnxisse pedes eius quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguentum abstergendum fuerat.

Videntes autem discipuli eius, erant quidam indignè ferentes. Cæteri quidem Discipuli simplici animo indignantur de vnguenti effusione, iudicantes esse perditionem inutilem, quod scirent Dominum non capi vnguentorum delitijs, imò frugalitatem vbique verbo, & exemplo docere, ac luxum detestari: vnguentum autem illud diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus pro quibus exemplo & doctrina Christi didicerunt esse solliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem, quæ alij dicebant, prætexens suæ indignationi, sed ficto animo.

Dixit enim hoc (inquit Ioannes) non quia de egenis pertinebat, ad eum, hoc est, nõ quia pauperes illi fuerunt curæ, sed quia fur erat, & oculos habens, sibi à Domino concreditos, portabat ea, quæ à pijs hominibus Domino mittebantur, & dabantur, vnde egenis Dominus solitus fuit, quæ supererat impartiri, ex quibus Iudas subtrahere non nihil solitus fuit: non sincera mente pendens à magisterio Iesu, sed iam tum sibi prospiciens peculium, quo viueret ab eius consortio semotus. Indignabatur ergo lucrum sibi periisse, quod ex vendito vnguento, & dato ipsi prætio consequi surando potuisset.

Sciens autem Iesus ait illis; Sinite eam in diem, &c. Non seuerè, & durè increpat Dominus indiscretam discipulorum indignationem, nec Iudæ prodit auaritiam, fictamque de pauperibus curam: sed docens nos longanimes esse erga eos, qui non malitia, sed errore peccant, & vitia occulta non esse mox detegenda: solita sua mansuetudine modestè reprimi eorum indignationem; Mariæ se patronum exhibens contra discipulos: quemadmodum alias exhibuerat semel contra Simonem Phariseum, & iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit, eam, hoc est, desinite esse illi molesti, cessando ab impetendo, & calumniando eam. Additque Dominus causam quare non debeant illi esse molesti.

Quia, inquit, opus bonum operata est in me. Quod dicit contra id, quod Apostoli dixerant; vt quid perditio hæc? Et quoniam illi iudicabant factum Mariæ esse opus perditionis, eo quod vnguentum diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus; putarentque frustra in Domini corpus effusum, quod ille huiusmodi delitijs non caperetur: Dominus ostensurus illam bonum opus in se esse operatam, & excludit quod de pauperibus eos mouebat, & ostendit non frustra factam in se vnguenti effusionem: quia non tam ob delicias facta fuerat, aut fieri permilla, quam ob mysticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non posset merito.

Simon Le
profusus.

Nardus
pistica.

Vnguentum
nardinum
spicatum.

Bonum, inquit, *opus operata est in me*, quia quod ad pauperes at tinet, quibus pretium huius unguenti potius vobis videtur distribuendum fuisse; scitote quod pauperes quidem semper habebitis, id est, habebitis vobiscum, & cum volueritis poteritis illis beneficare, multa enim vobis adhuc semper erit materia, illis qui nunquam vobis deerunt, benefaciendi; *me autem non semper habebitis*, breui enim a vobis sum auferendus, vt etiam si velitis, non poteritis tunc bonum opus in me operari, vestrisque beneficijs me afficere; proinde merito sinendi sunt suis me corporalibus officijs & beneficijs afficere, quandiu hoc illis licet, qui erga me sunt animo propenso. Quoniam autem discipuli putabant non esse beneficium unguenti effusione Domino impensum; quod ille delictum non solum non scitaretur, sed fugeret: Dominus prosequens id quod testè significauit, cum dixit, *me autem non semper habebitis*, nuncrum se breui moriturum, subiicit causam ob quam indicet se beneficium a muliere affectum, quanquam delictijs non caperetur. *Quod habuit*, inquit, hoc est, Græca phrasi quod potuit, *hac finis præuenit ungere corpus meum in sepultura*. q. d. quoniam præuocata ab alijs in sepultura, & postea per accelerationem resurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudæorum more ungeri mortuum, ideo vt quod potest facere faciat, præuenit ungeri corpus meum viuum, veluti iamiam sepeliendum. Pro quo habet Matthæus; *mittens enim hac unguentum hoc in corpus meum*, ad sepeliendum me fecit. In Ioanne vero Latini codices seruant; *Sine illam, vt in diem sepultura mea seruet illud*; pro quo Græca habent; In diem sepultura seruauit illud, [quo idem significatur cum eo quod habent Matthæus & Marcus. Sensus enim est; Seruauit hæcenus istud unguentum pro sepultura mea, & veluti iam esset dies sepultura meæ, me eo nunc vnxit unguento. Nostri autem lectio ad sensum lectionis Græcæ reducitur, si intelligamus dictum esse: Sine illam vt seruet, pro eo quod dici poterat; sine illam seruare unguentum hoc in diem sepultura meæ. Itaque intelligendum sic dictum esse, Sine illam seruare, vel vt seruet, quomodo illi qui culpam aliquam, quod facientem dicere solemus: Sine eum quod facit facere; aut, sine eum vt faciat, quod facit. Quasi Dominus dixisset: hæc mulier seruauit unguentum istud in diem sepultura meæ; sine ergo eam seruare, vel seruasse, quod in illius vsum seruauit.] Quidquid autem est de verbis quæ in Ioanne & secundum Latinorum, & secundum Græcorum lectionem sunt obscura; certum est Ioannem significare voluisse id a Domino dictum quod alijs duo planius extulerunt. Porro ex his quæ apud singulos Euangelistas istos dicuntur, apparet significari mulierem ideo modo vnxisse Dominum, quod sciret illum mox sepeliendum, ac in

se impediendam ab vnctionis funeralis officio, atque ob id voluit se præuenire vnctionem, quam impendere non posset. Atramen vniuersimile magis est Mariæ in hac vnctione nihil cogitasse de instanti vel morte, vel sepultura Domini, sed ipsam simpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatum voluisse unguento optimo perungere, quemadmodum & alias fecerat pro more Iudæorum, qui in solemnioribus conuiuijs vocatos hospites unguento, vel oleo perfundere soliti erant: nõ quod Maria crederet Dominum huiusmodi capi delictijs, cuius nouerat fugalitatem: sed quod per amoris impotentiam suo indulgeret animo. Proinde eum dicitur istud secuisse ad sepeliendum, & vnxisse ad sepulturam, & seruasse unguentum hoc in diem sepultura: intelligendum est hæc ob id dicta, quia Spiritus sanctus ipsam ignorantem quid ageret, monebat ad hoc opus; significare volens, & quod instaret Domini sepultura, & quod Maria ab vnctione mortuo præstanda impidiretur, quemadmodum supra Cayphas nescius dicitur prophetasse. His autem necdum contentus Dominus, quo adhuc magis ostenderet, quam deberet merito ab omni calumnia liberum esse factum huius mulieris, subiicit, vt est apud Matthæum, & Marcum.

Amen dico vobis, ubicunque predicatum fuerit Euangelium hoc, id est, historia eorum, quæ in carne feci pro electorum salute, dicitur inter cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, idque dicitur non in vituperium eius, sed in eius perpetuum cum laude memoriam. Cum enim dicitur;

Dicitur & quod hæc fecit in memoriam eius, dictio, quod, relatiuum est, non coniectio; & pronomen, hæc, suppositum est verbi fecit; & pronomen, eius, est fæminini generis, referens ipsam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis: proinde illud, in memoriam eius, referri debet non ad verbum proximum, sed ad verbum dicitur. Narrandum autem prædicit, & narrari voluit in toto orbe Dominus factum huius mulieris: rum quod esset opus de clarans maximam huius mulieris erga ipsum non solum fidem, sed etiam charitatem, & deuotionem, tum quod fuerit opus propheticum; quo ad maiorem commendationem deuotionis, & pietatis in hac muliere; Spiritus sanctus duo illa præsignificauit, quæ supra dicta sunt.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est. Sequenti narrationi de glorioso Domini in Ierusalem introitu viam hæc narratione præstruit Ioannes, cum turbam multam ex Iudæis, hoc est, Ierolymitanis cognouisse dicit propter vicinitatem loci Ierusalem esse in Bethania, atque ob id prouocatam magnitudine recentis miraculi certatim venisse è Ierusalem, non tantum vt Iesum, sed etiam vt Lazarum viderent. Suadebat enim hoc in-

sita mortalium ingenijs curiositas. Porro Sacerdotum anitio sic excacauerat liuor & odium in Iesum: vt iam illorum malitia non satis esset occidere Iesum, sed etiam cogitarent, & conuincendo habito decerneret (hoc enim significat ἰσχυρισμοῦ) etiam Lazarum interficere, in quem ne speciem quidem criminis villam tentare poterant; nisi scilicet superiori sententia Caypha; qui expediret etiam Innocentem perire pro populo; vt non tota gens perierat.

Insidens asino intrat Dominus gloriose in Hierusalem. Matt. 21. Mar. 11.

Luc. 19. Ioan. 12.

CAPVT CX.

appropinquarent: ap- propin- quasset

Hierosolyma
Bethaniam
Oliuarum
mittit
ex discipulis suis

in quod introeuntes

alligati

Do mino ne cessarius est

Do minus eius opede fidebat

si uo

M factum est in crastinum, cum appropinquassent Hierosolymis: & uenisset ad Bethphage, & Bethaniam ad montem qui uocatur Oliueti: tunc Iesus misit duos discipulos suos illis: Ite in castellum quod contra uos est, & intromittite illum, inuenietis asinam alligatam, & pullum alium ligatum, cum ea super quem nemo alius hominum sedit, soluite illum, & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, vos interrogaueris: Quia dicitur in scriptura: Quia Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos huc. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicitur filia Sion: Rex tuus uenit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum sub iugalis. Abierunt autem discipuli qui missi fuerant, & inuenerunt sicut dixit illis stantem pullum, ligatum, ante ianuam foris in bivio, & fecerunt sicut precepit illis Iesus, & soluerunt eum. Soluuntibus autem illis pullum, quidam dilecti stantibus domini eius dixerunt ad illos: Quia dicitur in scriptura: Quia Dominus his opus habet, & dimiserunt illi dicite Et adduxerunt asinam, & illum, & pullum ad Iesum, & imposuerunt super eos uerimenta sua, & iactantes uerimenta sua supra pullum, & Iesus sedens super eum, & Iesus sedens supra pullum, & sedat super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce rex tuus uenit sedens super pullum asina. Hac non cognouerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hac erant scripta de eo, & hac fecerunt ei. Exiit autem illo, plurima turba strauerunt uerimenta sua in uia, alij autem frondes cadebant, & ramos de arboribus, & sternebant in uia. Turba multa qua uenerat ad die festum, cum

audissent, quia Iesus uenit Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei. Et cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, ceperunt omnes turba discitentium gaudentes laudare autem Deum uoce magna super omnibus quas uiderant uirtutibus. Et tur ab euntes, & quae sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, benedictus qui uenit in nomine Domini, & rex Israel. Benedictum quod uenit regnum patris nostri David, pax in caelo, & gloria in excelsis, hosanna in excelsis. De soluitis stimonium ergo perhibebat turba qua erat cum eo, quando Lazarum uocauit de monumento, & suscitauit eum a mortuis: propterea & obuia uenit turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Et quidam pharisaorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico uobis, Quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. Et ut appropinquauit, uidens ciuitatem, fleuit super illam dicens: Quia si cognouisset tu, & tu, & quidem in hac die tua, qua ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia ueniet dies in te, & circumdabunt te inimici tui uallo, & circumdabunt te, & conglobabunt te, & ad terram proferent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoueris tempus uisitationis tuae. Et introiit Hierosolymam. Et cum intraisset Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus propheta a Nazareth Galilaeae. Pharisei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficiamus, ecce mundus totus post eum abiit.

Et factum est in crastinum cum appropinquasset Hierosolymis, & Marcus & Lucas dicunt Dominum cum mitteret discipulos appropinquasse Bethaniam: non quod eam tum accederet, sed quod prope eam esset, non enim iam eam longe exierat, aut certe prope steret dicunt cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, & deinde ad Bethphage ad montem oliuarum. Nam cum uenisset Bethphage, & ad montem oliuarum iam Bethaniam pertuisset: cum Bethphage & mons Oliuarum uicini fuerint ciuitati Ierusalem, quam Bethania. Erat autem Bethphage uillula in more Oliueti, qui Sabbati habebat iter a Ierusalem, hoc est distabat a Ierusalem mille passus, cum Bethania, 15 stadiis abesset, hoc est duobus ferme milibus passuum. Cum ergo itura hunc locum uenisset Dominus, ex quo Sacerdotes paschales uicinas, & alias (vt est uerisimile) deducere in Ierusalem soliti erant: tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis: Ite in castellum, quod contra uos est. Vbi pro castellum Graecis est, sicut frequenter, dictio κρηνη, quae uicium proprie significat, & pagum, quae proinde inepte diceretur de Ierusalem, quod tamen quidam existimauerunt. Verisimile autem Dominum demonstrasse

qui
ex
calfu.

monstrasse vicam Bethphage, de quo dicit, contra vos est, hoc est regione vestri, & in conspectu vestro.

Et statim introeuntes illuc, hoc est, in ipso introitu, inueniunt asinam alligatam, & pullum cum ea. Porro præcipua huius facti Dominici causa fuit, vt antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseque efficacibus argumentis Messiam comprobaret, expectatum: vt sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent, quod in exculationem prætexere possent. [Sicut autem & alias semper in his, quæ circa Dominum contigerunt, humilia magnificis sunt coniuncta: ita & modo sic Regiam suam dignitatem, & magnificentiam ostendere voluit; vt tamen simul non deereret summam humilitatis, & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentu, & Regno spirituali. Regiæ itaque potentia fuit, & magnificentia indicium, quod ad solum iustum, & necessitatis significationem, Domini iumentorum cesserint ei vsum eorum; quod discipulis, quos miserat, prædixit istud ita euenturum, & illos, mox vbi ingressi essent vicam iumentorum iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens veetus sit, cum semper solitus fuerit pedes incedere; quodque tam concordibus animis, tantoque applausu, & veneratione ei à populo multo libere acclamatum est, non obstantibus Phariæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat ne quis illum confiteretur esse Christum; & acclamatum est non quibuslibet verbis, sed scripturæ verbis, multo ante de ipso prædictis. Postremo quod templum ingressus cæcos, & claudos curauit, negotiantes eiecit, seseque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim eunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta; omniumque corda se habere in sua potestate, vt inclinare possit ea, quod velit. At summæ humilitatis, & plusquam plebeie fuit, quod alieno, & accommodatitio iumento vltus est, quod asello insederit nihil minus, quam Regio vectore, quod pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis, ac gladiis atque borum ramusculeos manibus gestabant. Quo utique declarabat aliam esse conditionem Regni sui, quam regnorum huius mundi; se etsi à Patre potestatem accepisset cui omnia, cum vellet, cederent; tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurum se in gloriam suam, ac proinde etiam se standam humilitatem omnibus his, qui eiusdem Regni ambirent esse confortes secum.] Hunc autem in Regiam ciuitatem Ierusalem introitum Domini mirabiliter temperatum, & plane Regia magnificentia, ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à Spiritu sancto: vt videat-

tes Apostoli, omnesque Iudæi facti Domini consentire Prophetæ vaticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis in mundo humilem, verè esse expectatum Messiam, desinerentque expectare mundanam Regni Messia gloriã. Vnde Propheta velut signum quoddam præmonstrans quod cum Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suum Regem, dicit per aduerbium demonstrandi.

Ecco Rex tuus venit, &c. Verùm cum nihil sit prætermisum à Christo, & Spiritu sancto, per quod ad Regis sui agnitionem perducere possent Iudæi: ipsi tamen occasione huius facti, ad contrarium prolapsi sunt: vt scilicet magis iam accenderentur ad occidendum illum; & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi vertent in occasionem persequendi Christum. His præmissis sigillatim historice partes sunt pertractandæ. Itaque Dominus suam declarans omnium scientiam, Apostolis suis prædicit in ipso mox introitu pagi inuenturos & asinam ligatam, & pullum cum ea, eumque talem, super què nullus hominum vnquam sederit, suam autem declarans omnipotentiam, & supremum Dominiũ, prædicit dominos iumentorum admonitos tantum de sua necessitate dimissuros ea.

Et statim, inquit Matthæus, *dimittet eos*. Quibus verbis significatur Dominum prædixisse Apostolis missis, quod Dominus iumentorum cum audisset illud, Dominus his opus habet, mox concessurus esset iumenta abduci ad Dominum. Sic enim omnino intelligendum esse pater ex Marco, qui in sequentibus narrans, quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit; postquæ dixisset Apostolos dixisse Dominus interrogantibus cur soluerent, id quod præceperat eos dixisse Dominus, subiicit, *Et dimiserunt eos*; quam hic relatiuum non ad iumenta, sed ad Apostolos referendũ sit, vt sit sensus; & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumenta. Itaque cum dicitur hic, & consellum dimittet eos: suppositum verbi dimittet est ipse interrogator, Dominus scilicet iumentorum. Ne autem quis miretur quomodo super pullum asinae Dominus æquitare potuerit (nõ enim super vtrumque animal successit in sedit vt communiter dicitur, sed soli pullo; licet asina etiam simul adducta Dominum pullo insedentem secuta fuerit) sciendũ quod dictio Hebræica, quæ ponitur in vaticinio Zachariæ Aiu, *sederit Dominus*, quam Latini & Græci pullum, & *πῶλον*, solent reddere, non tam pullum, quam iumentum asinum idoneum iam æquitationi significat: vt præter alia loca pater ex cap. Iudicum 10. Vbi dicitur: *o filij Israh ascendisse super 30. pullos asinarum*. Quod autem pullũ sibi delegerit Dominus, super quem nullus vnquam hominum se derat: ad hanc quidem ita conueniebat Regiæ eius dignitati, & ad potestatis eius faciebat commendationem, quod indomitũ animal commodum se Domino sessori præbuerit; sed multo magis ob mysterium vocationis gentium hoc factum est.

Huius ingressus Dominici præcipua causa.

Quomodo super pullum sederit Dominus.

Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam. Ne quis existimaret subleuandis laboris, aut attentandæ alicuius nouitatis causa Dominum misisse pro asina, & pullo, subiecit Euangelista Matthæus rationem facti Dominici, vt inquit, adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam; nempe Zachariam ex cuius cap. 9. testimonium hoc desumptum est: quam non ad verbum siue species veritatem Hebræicam, siue versionem Septuaginta. Quædam enim sunt omiſſa, quædam mutata, sed verbotenus, sensu manente eodem. Cæterum Ioannes pluribus omiſſis, & quibusdam etiam mutatis, citat hoc testimonium sic.

Noli timere filia Syon, ecce Rex tuus venit sedens pullum asinae. Pro eo enim quod habet Hebræa Exulta filia Sion: ipse posuit quod secundum sensum idem est, Noli timere filia Sion. Significatur enim à Propheta filiam Sion meritò gaudere debere, quod iam dudum expectatus ipsius Rex veniret, & venieret ad saluandum, neque cum terrore veniret, sed cum omni mansuetudine, vt pote in fides affluo, & ob id non esse cur amplius metuat vel antiquos suos hostes, à quibus iam est liberanda, vel ipsum met Regem suum, qui cum tanta mansuetudinis ostensione se illi exhibet: formidolosus & durus futurus non filius Syon, sed hostibus eius dæmonibus, id est, & omnibus impiis. Filia autem Syon, & filia Ierusalè hoc est phrasi Hebræica ciuitatis Ierofolymitanis peculiariter denunciatur aduentus huius Regis: quod Syon arx esset regia, & sedes regni Dauidici, in quo successurus expectabatur Messias: proinde sub nomine filia Syon ad literam etiam comprehenduntur omnes Iudææ regnum Dauidicæ agnoscentes. Secundum spirituales autem, & præcipuum sensum, sermo est de Syon, & Ierusalem spirituali, Christiana scilicet Ecclesia, in qua Christus verus Dauid regnat, tanquam iustus Rex, populum suum afferens è manu opprimentium eum, tanquam mansuetus, blandè illum suscipiens, ac peccata illi remittens.

Abierunt ergo discipuli, qui missi fuerant. Omnia euenerunt quæ admodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingressu inuenerunt iumenta, eaque quemadmodum prædictum erat illigata: & respondentes, quæ iusti erant dicere, permisi sunt iumenta ducere ad Iesum. Quæ cum adduxissent, quo Dominus & cômōdius, & honorificentius sederet: *imposuerunt*, inquit Matthæus, *super vestimenta sua*, exteriora scilicet, quæ pallia dicuntur, cū Græcè sit *ἵππῶν*. Super eos pluraliter imposta dicit vestimenta, siue quia super verumque animal posuerint Apostoli, ignorantés super quo sedere eligeret, siue etiam per synecdochen, quomodo quod sequitur apud eundem, & eum desuper sedere fecerunt. Hoc honore cum ab Apostolis suis Dominus affectus erat, secuta etiam est tur-

barum pietas, & reuerentia, multiplex. Primò enim multa turba honoris causa partim illum è Bethania, quo pridè multi conuenerant, secuta est: partim è Ierusalem obuiam venit, cum audissent de aduentu Domini, vt habet Ioannes. Secundò honoris causa plurima turba imitantes, & superantes Apostolorum deuotionem, substernebant vestimenta sua in via, alij ramos, & frondes de arboribus oliuarum scilicet & palmarum, quarum copia erat in monte Oliueti sternebant in via, alij ramos palmarum, vt habet Ioannes defererebant manibus, & lætitiarum animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum Regè ipsum facto profitescentes. Palma enim apud Romanos & Græcos in victoriæ signum præferri, & dari solet. Apud Iudæos autem, quo minus præfens eorum factum mirentur, peculiare erat in publicis, & solemnibus gaudijs palmarum ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lætitiæ causa in festo Tabernaculorum præceptum fuit eis in lege. Itaque & nunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarum: at Spiritus sanctus, qui proculdubio ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriam Christi, quam de diabolo, & morte mox erat reportaturus. Tertio hoc honore affectus est à turbis Dominus, quod eius virtutes, id est, miracula de prædicauerint, & præcipue miraculum resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quodque ei faustis acclamationibus & bene sint precati, & congratulati. Cum enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cæperunt omnes turbæ descendentium (sic enim legendum esse patet ex Græcis, quæ habent *καθῆται*, id est, discipulorum) gaudètes laudare Deum, &c. Non solum autem Deum laudabant, sed etiam tum præcedentes, tum sequentes concordibus animis Christo acclamabant dicentes;

Hosanna filio Dauid, Bene dixit: qui venit in nomine Domini hosanna in excelsis. De vocabulo Hosanna varij multa scripserunt, sed certa nimis est recepta iam D. Hieronymi de vocabulo hoc sententia, qua plusquam probabiliter creditur istud Hosanna desumptum ex Psal. 117. ex quo desumptum est, quod sequitur. Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim Psalmo, pro eo quod ante hæc verba nos legimus, O Domine saluum fac (male enim quidam legunt, saluum me fac) o Domine bene prosperate: in Hebræo legitur, Anna Adonai Hosanna, &c. Vbi notandum quod Hosanna apud Hebræos sint duæ dictiones hoschia & Na. Duæ tamen istæ dictiones velut vna dictio pronunciantur, & dicitur Hosanna, pro hosiahanna. Itaque quoniam duæ hæc dictiones cõiunctim pronunciantur (ex qua pronunciatione duplicatur litera mim) hinc D. Hiero. Hosanna vnum esse dicit verbum compositum ex duobus quorum vnum nempe hosiah cum sit imperatiuus tertie coniugationis Hebræorum, significat, saluum fac, vel saluifica; alte-

Palma
victoria
indicium.

Leuit. 25.

Filia Syo.

Hosanna
quod

rum nempe Na, vel Anna, interiectio est obsecrantis æquivalentis nostræ interiectioni ô, & proinde Hosanna idem est quod ô saluum fac, aut saluifica quæso. Illud quoque sciendum in imperatio uo tertie cõiugationis, non tantũ dici Hosciagh, sed etiã Hoscagh: vnde tam rectè dictum est ab illis Hosanna, quam Hosanna, vti quibuldam nunc est diligenter annotatum. Et hæc quidem de vera ipsius Hosanna & significatione, & pronuntiatione, atque scriptura, superest vt etiam aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annotemus, qui pluribus ignotus est. Est ergo Hosanna familiaris Hebræis acclamatio, quæ in festo Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frondes, & ramos gerentibus, & concinentibus similibus Liranijs nostris. Primum enim recensetur ingens aceruus nominum Dei, & ad singula succinitur Hosanna ad hunc modum, Propter te Deum Deorum, Hosanna; propter te Dominum dominorum Hosanna, &c. Deinde recensetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur vt, propter veritatem tuam Hosanna, propter testamentum tuum Hosanna, &c. Post hæc enumerantur magna congeries earum rerum, quas saluari cupiunt, vt tẽplum electum, Hosanna; Montem Moria, Hosanna, &c. Denique nullus est neque modus neque finis, sed omnia concrepant, perstrepuunt, & reboant Hosanna, maxime septimo eius festi die. Itaque quod in festo Tabernaculorum Iudei ex more facere solebãt, vt palmarum ramos gestantes acclamarent Hosanna: ad hoc iam extrã sepius Spiritus Dei concitabantur. Qui primum frondes in honore præferre, & subternere illi admonuit, deinde frondium occasione in Hosanna prorumpere eos impulit; adimplens in eis quod de ipso longè ante per Dauidem fuit prophetatum, & in ipso Dauid, cum in Regem à populo susciperetur, in figurã Messie prius gestum vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literam ad Dauidem intelligitur pertinere; sed secundum præcipuum sensum ad Messiam, cuius Dauid penè per omnia fuit typus. Ex his licet etiam intelligere causam, ob quam Euangelistæ ipsam Hebræicam dictionem non versam nobis reliquerunt, nempe quod sit familiaris Hebræis acclamatio sicut apud Græcos Ιὸ Πάμ, & apud Italos Ιὸ Triumph, quod acclamatur in triumphis, & refoelicit gesta. Cæterum mirum esse non debet quod Pharisæis indignantibus, quod in templo pueri Christo acclamarent Hosanna obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem, &c. Quodque Lucas Græci sermonis eruditissimus, & ab Hebræis dictionibus studiosè abstinens ne id poneret, quod legenti faceret quæstionem, pro Hosanna in excelsis, posuerit Pax in cælo, & gloria in excelsis; affectum scilicet eorum exprimens, qui Hosanna acclamabant, non autem exãtam vocabuli significationem. Decantantes enim suum Hosanna,

na, sic precabantur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus Rege iamdiu expectato (non enim est hæc dicitio simpliciter præcatoria, sed talis, qua cum gaudio mentis, & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstata petitur conseruatio & prosperitas acceptorum beneficiorum) quanquam verisimile sit Lucam cum posuit illud Gloria in excelsis, non respexisse ad decantatum Hosanna; sed omissa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab alijs prætermissa: vt in multa illa turba varia diuersorum potuerunt esse voces: ideoque lubentius ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit Hymno illo angelico in Natiuitate Christi à se descripto. Quod autem dicitur Hosanna filio Dauid, per datium; perinde est ac si per accusatiuum dictum fuisset: Sensus enim est, Saluum fac quæsumus filium Dauid, aut salutem asser filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutem præcantur; sed gaudentes se iam expectatum Messiam accepisse, eumque cum gaudio in Regem suum suscipientes: præcantur illi à Deo contingere salutem, & omnem foelicitatem, ac prosperitatem: vt sub illo, & per illum etiam ipsi saluisint, & foelices viuant ab omni hostium tyrannide, qua præmebantur, liberati. Vocant autem eum Filium Dauid, sed cum articulo, significantes se agnoscere ipsum esse expectatum Messiam, quem, vt supra dictum est, periphrasi hac notare solebant. Sequitur;

Benedictus qui venit in nomine Domini, vbi cum pro benedictus Græcis sit *εὐλογεῖται* non *εὐλόγηται* omnino præcatorie videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur sit, quemadmodũ & in eo quod sequitur apud solum Marcum.

Benedictum sit quod venit Regnum Patris nostri Dauid, vt sit sensus, Benedictus sit, qui venit, & benedictum sit quod venit Regnum, quibus tamen verbis potius intelligendum est eos imprecatos illi benedictionem diuinam, quam humanam hoc sensu, Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet, & secundet Regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti, quemadmodum & in hoc quod sequitur, benedictum quod venit Regnum, præcari voluerunt Regno Messie benedictionem diuinam. Nam sensus est, Dei benedictione foelix sit & faustum veniens nunc Regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio: Benedictus qui venit, similis est illi, qua Regi dum inauguratur populus acclamare solet. Viuat Rex, viuat Rex.

In nomine, autem, Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo venit, quomodo supra dixit. Ego veni in nomine Patris mei, *Ioan. 5.* & nõ accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illũ accipietis.

Dicunt

Dicunt autem venisse Regnum David, quia promissum illis fuit per Messiam tãquam filium Davidis, restituendum Regnum Davidis, quod proinde terrenum fore credebant, cum sit spirituale. Sicut autẽ omnino optatiuẽ videntur accipiendẽ prædictã sententia: ita & quod habet solus Lucas pax in celo, & gloria in excelsis, vt & hic subintelligatur verbum sit, & non verbum est: quã admodum & de simili Angelorum acclamatione dictum est in cap. Conc. 8. Cum autem semper sit & fuerit summa pax in celo, illud pax in celo, sic videtur accipiendum; Sit nobis & Regnastro pax in celo; aut sit Deo in celo pax nobiscum, hoc est, qui habetenus Deum sensimus nobis offensum, & iratum; iam experiamur eum cum omnibus cœlestibus nobis pacatum & propitium. *Et gloria sit in excelsis*, hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro eius ipsius in nos benignitate, ab Angelis suis in cœlestibus. Rursus autem, vt est apud Matthæum & Marcum, reperitur profamiliari suo more Hosanna, & adijcitur, *in excelsis, vel altissimis*. Vbi in τοῖς ὑψίστοις videtur positum pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui es in altissimis, vt sit sensus; Saluum fac quã tu qui es in excelsis, quemadmodum ibi laudate Dominum in excelsis, hoc est, vos qui estis in excelsis.

Et quidam Phariseorum de turbis dixerunt ad illum, &c. Pharisei turbis permixti alijs Christum glorificantibus suo more iniuria contra ipsum commouentur; hanc tamen dissimulantes blandè compellant Dominum, veluti ei benè consulere volentes, nec acclamatione nominis Regis postea pateretur calumniam dicentes;

Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua autoritate cohibeantur, qui nostra cohiberi non possent, ne ex immodico erga te præceptorem suum affectu, id tibi accinant, vnde & tibi, & nobis omnibus periculum imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantum Apostolos, sed omnes illos, qui Christum sequi essent soliti. Dicunt autem Pharisæi potius increpa discipulos tuos, quam turbam hanc: siue significare volentes Dominum sua autoritate illos posse compescere, siue etiam quod illi ex immodico affectu illa acclamarent; quemadmodum solent discipuli suo Magistro impensè nimis fauere. Porro Dominus inuidijs Pharisæi appositè respondit, duo significans, nimirum quod hæc acclamatio nõ ab humano affectu, sed a Spiritu diuino proficisceretur, qui illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadam impelleret: vt proinde nec illi sint culpandi, qui acclamarent, nec ipse, qui eam admittebat: & quod Pharisæi ipsis acclamantibus indignantes, etiam ipsis duriores essent lapidibus; vt qui tam multis & leuiter miraculis, ac tam voluntaria, & concordia simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Dei & Christi

Christi gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque sua responsione, & se suosque absoluit & Pharisæos vicissim, perstringit:

Dico inquit vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt: significans omnino fieri non posse, quin hi acclament Deo eos ad hoc impellente, vt impleverentur scripturæ.

Et vt appropinquauis videns ciuitatem, fletu super illam. Inter tam sanctas populi aggratulationes Christus recogitans mala ciuitati nobilissimæ & florentissimæ ob ipsius cœcitate euentura, adeo est misericordia commotus vt etiam lachrymas profuderit, non super se occidendam à Ierosolymitanis, sed super illam, id est, propter illam, & illius exitium. Quod autem dixisse dicitur

Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. Admodum est obsecrum, & ob id variè à diuersis est enarratum. Pro intelligentia autem eius assequenda, imprimis sciendum coniunctionem, quia, hic, sicut & alias frequenter, quod ad sensum attinet, otiosam esse, additamque ex phrasi, Græca quæ in quia vel quod præmittitur sententiæ quæ ab aliquo recitatur esse dicta; vt sit particula narratiua. Deinde relatiuũ (quæ) non potest referri ad diè, quia ex Græcis patet esse pluralis numeri, vt subaudiendum sit verb plurale, quia Græcis est τὰ πρὸς ἐσθλῶν ἔσθλῶν. ea quæ ad pacem tuam sunt vel pertinent. Postremo ea pars, quæ ad pacem tibi, referenda est ad verbum cognouisses hoc sensu; Si cognouisses etiam tu ea, quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quod alterum verbũ desit, quod requirit coniunctio, si: intelligunt quidam sermonẽ esse defectiuũ, quomodo stentes solent verba abrumperet præ affectus magnitudine. Rectius tamẽ & simplicius accipietur coniunctio, si, hic posita optatiuè, pro vtinã, quemadmodum sæpe accipitur. Sic enim non erit opus aliqua subauditione, eritque sensus ploranti accõmodus iste; O si, vel õ vtinã etiam tu nosces, quæ faciunt tibi ad pacem. Secundũ hunc sensum, quẽ Hier. & Theophyl. sequuntur aduersariua quæ sequitur, sic est subiicienda; Optatè sane te etiã nosce quæ pertinent ad pacẽ tuam; at quod vehemẽter est deplorandum, hæc sunt abscondita ab oculis tuis, iam verò per hoc quod subditur; *Quia venient dies in te, &c.* Dicẽdũ esse reddi à Domino causam sui cũ fletu, & ploratu desiderij, vt totius sententiæ hic sit sensus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius, quemadmodum hæc turba, cognosceres ea quæ faciunt ad pacem tuam: hoc est ea, quæ faciunt ad tuam foelicitatem, ea quæ saltem vel iam cognosceres in isto die tuo, cum ad te hoc cognoscendum tot, & tanta inuitant. Nunc enim dum me habes, regnum cœlorum tibi annunciantem, offeruntur tibi ea, quæ ad pacem tuam, & salutem pertiner, id quod ex vita, & doctrina mea,

723 EPIOTM. COMMEN. IN CONCORD,
 & tot præclaris virtutibus pridem debueras agnoscere; & vel nunc
 tandem ex hoc meo secundum Prophetarum vaticinium aduer-
 tu. At nunc quod summè est deplorandum, non agnoscis quare
 agnoscere oportebat, sed abscondita sunt ista ab oculis tuis. *Id*
 est, tibi sunt incognita, iustoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob
 id flebilibus vocibus, & gemitu deploro, quia venient dies in te,
 id est, super te, vel contra te, &c. Hic sensus quàm se probe habeat,
 facile aduertet, qui conceperit quibus affectibus pectus Domini
 hæc dicentis exastuauerit.

Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici, &c. Hæc om-
 nia eo contigisse ordine, quo hic prædicat Dominus; testatur Iosephus
 lib. 7. & 6. Belli Iudaici. Quod verò hic dicitur;

Non relinquent in te lapidè super lapidè, &c. Intelligendū est dicitur
 hyperbolice ad significandam maximam, & extremam destructio-
 nem. Neque enim verisimile est tam fuisse curiosos, aut potius
 otiosos Romanos, vt eis vel vacauerint, vel l. buerit singulos la-
 pides abinuenire in auxillis, & alioqui aliquot turres reliquas Ti-
 to testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam ciuitatis desolationem
 describit, vt ex eo intelligere liceat, quàm verè hæc à Domino sua
 prædicta. Quod autem à Tito relicum fuit, deinde ab alijs prin-
 cipibus etiam subuersum scribitur vt perfectè impletum sit quod
 Dominus prædixit; ciuitate Ierusalem sic præteritis delicta, vt
 & post reedificata non eundem locum obtinuerit, nec idem
 nomen. Addit autem Dominus causam prædicti excidij Ierobo-
 lymitani;

Eo quod, inquit, non cognoueris tempus visitationis tuæ, hoc est,
 Tèpus, quo Deus te per filium suum ad saluandum te visitauit, et
 qua visitatione dicit Zacharias in suo Cântico: Visitauit, & fecit re-
 demptionem plebis suæ:

Et cum intrasset Ierusalem, commota est vniuersa ciuitas, &c.
 Facit hæc narratio & ad commendationem gloriæ Christi, &
 magnificentiæ pompæ huius, qua in Ierusalem deduci voluit,
 vt quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam com-
 mouerit admiratione; & ad consutationem Iudæorum, vt quæ
 ignorantem illius signi, quo Zacharias Regem illorum illis ag-
 noscendum deiecit, prætexere non possent, cum tota ciuitate cele-
 bris esset hic Iosephus introitus. Cum enim, inquit, intrasset Iero-
 solymam insolito spectaculo commota est vniuersa ciuitas dicitur

Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter-
 solitum nouo se modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, in-
 puli, hoc est, Turbæ vt habent Græca, quæ scilicet Dominum se-
 quebâtur, proprio iam eum notant nomine, quoniam interrogati
 fuerant quis esset. Dicunt enim.

Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilæe, vt sit sensus; Hic

est Iesus celebris ille Propheta, qui est à Nazareth Galilæe. Græ-
 cis enim est articulus & ad dictionem Prophæta, & ante à Na-
 zareth.

Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos; Videtis quia nihil, &c. Cū
 alias semper Ioannes Euangelista, & alij quoque Euangelistæ Pha-
 risæorum nomen commemorarent tanquam hostium Christi: ve-
 niosum est etiam hos Pharisæos inuidia contra Dominum com-
 motos his verbis indignationem, & desperationem expressisse,
 qua sibipsis indignabantur, quod præ segnitie nihil proficerent:
 suosque complices quibus ex autoritate incūbet ad impedire glo-
 riā Iesu, his verbis excitare voluisse ad maioribus conatibus, præ-
 sidijs, & dolis adoriendum Iesum, vt sit sensus; Dixerūt ad semet-
 ipsos, hoc est, ad se se mutuo. Videtis quod varijs edictis proposi-
 tis contra hunc hominem, varijsque consilijs tractatis nihil por-
 ficiamus. Ecce enim, cum prius paucos tantum habuerit discipulo-
 los, nunc, *totus mundus post eum abiit*, hoc est, eum sequitur: Re-
 uide si rebus noctis bene consultum velimus, omnis fugienda dila-
 tio est, omninoque hoc agendum, vt è medio breui tollatur. In
 totus mundus, est hyperbole vulgaris, qua significatur magna ho-
 minum multitudo concurrisse ad eū, conuenitque ea hyperbole
 inuidiæ Pharisæorum, quæ cum dolore animi sælicitatem eius
 cui inuidet extollere, & augmentare solet.

Cæci & claudi curantur à Christo, & gen-
 tiles ipsum videre desiderant.

Matthæi 12. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

*I*ntrauit Iesus in templum Dei. Et accesserunt ad
 eum cæci & claudi in templo. & sanauit eos. *Videntes au-*
tem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit,
& pueros clamantes in templo, & dicentes: Hic Iohanna si-
lio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Auidis quid isti
diciunt? Iesus autem dixit eis: Vtique & unquam legisis: Quia ex ore
infantium & lactantium perfecisti laudem? Ad erant autem quidam
gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo. Hi ergo acces-
serunt ad Philippum, qui erat ad Bethsaida Galilæe, & rogabant eum
dicentes: Domine volumus Iesum videre. Venit Philippus & dicit An-
dree. Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu. Iesus autem respon-
dit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Amen amen
dico vobis. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fue-
rit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum
adfert: ¶ Qui amat animam suam perdet eam, & qui odit animam suam in
hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me se-

A. 10. 55.
 A. 16. 66.
 B. 8. 66.
 C. 9. 66.

quatur: & ubi ego sum, illic & minister meus eris. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea non in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de caelo: Et clarificauit, & iterum clarificabo. Turba ergo qua stabat, & audiverat. dicebant tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hac vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiecitur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus. Respondit à turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in aeternum. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis? quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebra comprehendant: et qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ob eis. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiae Prophetæ impleteretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaia: Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur & sanem eos. Hæc dixit Isaia quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veritatem & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter phariseos non confitebamur, ut à synagoga non eiecerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me: sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnia qui credet in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. || Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicat eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso nõ sum locutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scia quia mandatum eius vita aeterna est. Quia ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater sic loquor.

Et intravit Iesus in templum Dei, & accesserunt ad eum ceci, & ceteri in templo, & sanauit eos, &c. Primum notandum quod Dominus ingressus solemnitè Ierusalem, suo more mox ingressus est templum Dei: demonstrans se aliud non querere quam Dei Patris sui gloriam, cui Pharisei ipsi calumniabantur esse contrarium. Secundum notandum quod ingressus in templum, cæcos & claudos accedentes ad se curauerit, declarans scilicet, Regalem suam potentiam, & benignitatem, ac factis ipse

offendens iam adesse tempus Messiaë quod his signis præmōstrauit Isaïas, cum & ipse, quemadmodum Zacharias supra, ad gaudium inuirit ob aduentum noui Regis, & signa aduentus adiungit: Dicēs, dicite pusillanimis, confortamini, nolite timere, &c. Post pauca: Tunc aperientur oculi cæcorū, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus, claudus, &c.

Videntes autem Principes Sacerdotum, & Scribæ mirabilia, &c. Etiam hoc ad gloriam Christi non parum faciebat, quod non solum grādiore natu Christo acclamarent fausta, appellantes eum Messiam, sed & pueri Maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia Spiritus sancti, vt qui non ita vt turbæ videri poterant ad gratiam, aut ex pacto corrupti Domino hæc accedente quique neque præsentium Pharisæorum, & Sacerdotū graui & metuenda autoritate cohiberi potuerunt, cum sit ea ætas timida. Fecit idem ad confusione Pharisæorū, quod pueri Christiani agnouerunt, quem natu grandes, & oraculorū legis, ac Prophetarum periti, etiam post totu conspecta miracula agnoscere non luerūt. Itaq; principes Sacerdotū inquit Matthæus, & Scribæ, cū viderent miracula, quæ Dominus fecit, sanando scilicet cæcos & claudos, ac rursus viderent pueros in templo clamantes Hofanna filio Dauid cū vtroque nomine prouocare deberent ad agnoscendum & prædicandum etiā cum alijs Regē suū, qui miraculis quæ ædebat confirmabat se vere esse quod tūc ab omnibus dicebatur, expeccatū scilicet filiū Dauid: cōtra suo more, inuidia nimirū excæcati, indignati sunt & callide Dominum compellentes dixerūt:

Audi quid isti decunt? vt si attributū sibi Regis nomē agnosceret, haberent vnde eum accusare possent apud Præsidentem, si vero non agnosceret haberent vnde turbam resellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus autem apte & moderatè sic responderet, vt nihil habeant quod in verbis eius calumnientur, & vicissim eos non leuiter perstringat. Non enim dixit quod illi audire cupiebant, benè faciunt pueri testimonium mihi verum perhibentes, aut errant, pueri sunt, debetis agnoscere ætati, sed profert exemplum octauo Psalmo, vt ipsomet tacente, testimonium Scripturarum puetorum dicta confirmaret, & Scripturarum peritros per Scripturas reselleret. Vtique inquit audio, quod isti dicunt.

Nunquā legistis vos, qui vobis de Scripturarum peritia placetis illud psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Pro pheta in genere dixit Deum semper solitū perficere suā laudem ex ore infantium, & lactentium, per infantes & lactentes significans & metaphorice homines simplices, ac inereditos, & hyperbolicè pueros ætate. Et quidem ad literam videri potest Davidem perinfantes & lactentes significasse Hebræos, qui Dei nomen & laudem carmine celebrare cœperūt cum liberati essēt ex Egypto:

Nā de his dicitur, decantauerūt Dominæ nomen sanctum tuū, & victicem manum tuam laudauerunt pariter; quoniam Sapientia aperuit os mutarum, & linguas Infantium fecit disertas. Similiter tamen significatur sensu mystico, Deum ad maiorem confusio- nem suorum hostium, solitū eligere homines infirmos, & incur- ditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodū patuit in plebū que Prophetarū, & in Apostolis, quorum typus quidā fuerūt illi pueri; & proinde restē testimoniū hoc pueris istis Dominus ac- comodat. Quod enim in genere dictum est à Propheta, hoc Domi- nus speciei rectē accomodat.

Erant autē quidā Gentiles ex his qui ascēderant, &c. Cum Iuda- plerique diuino succenti Spiritu, suum erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisei illius gloriæ inuident, commode accidit se prima die, viē aliqua sequenti, vt & Gen- tiles quidam suum erga Dominum affectum declararet: quo ve- luti præiudicio quodam ostenderet etiam Gentes cum Iudæis in Christum credituras, & plerisque Iudæorum indignantis gloriæ Christi, illas desiderio ipsius accendendas. Illi enim modo cupiebant Christū occidere, Gentes vero videre, & Gentes tales, que religionis gratia Ierosolymam iam venerāt. Quidam ergo ex hu- iusmodi ethnicis, cum ingenti videndi Iesum desiderio teneretur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarentur, quo minus illum adirent. *accedentes ad Philippum rogauerunt eū, vt is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicentes:*

Domine volumus, hoc est cupimus & desideramus Iesum videre. Dominum vocat vulgari modo, reuerentiæ causa. Cum autē omnibus obuium fuerit Iesum videre palam in templo docentē apparet hos non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiam salutare, ac cum eo loqui, & loquerē audire vt videre hic possēt sit pro intueri, aut familiarius colloqui, aut age- re cū aliquo, Crediderunt autē hos etiā Philippo fuisse incognitos, obiter autem factum vt Philippum adirent, additumque illud; *Qui erat à Bethsaida.* à distinctionem aliorum, qui eodem ap- pellabantur nomine. Philippus itaque ab istis rogatus, rē comuni- catā ad rē cōmunicandam, quod is maioris erat apud Dominū aucto- ritatis, à quo omnium primus fuit vocatus. Andreas rursus & Phi- lippus simul aduenies Iesum, exposuerunt ei Gētium desideria, incipientes ipsā re a implere, dū Gentes Christo adducere studēt, quod prius typo adumbrabatur: eū duo discipuli nullū Dominū adducerent. Vt autem discipuli nō protinus Gentes adducerent ad Iesum, sed prius ipsum adirent, nunciāres adesse, quos teneret desiderium videndi ipsum; verisimiliter in causa fuit, quod probi- bitū sibi sentirent à Christo, eū Gētibus habere cōmercium, & cō- suetudinē; sed tantum cum ouibus que perierunt domus Israel.

Iesus autem respondit dicens: venit hora vt clarificetur, &c. Vbi cognouit Dominus ex discipulis ethnicos quoque sui videndi de- siderio teneri: cœpit hac occasione disserere discipulis suis de glo- ria, quæ eum in vniuerso mundo maneret post mortem iam iam imminens, per quam cum Scribæ & Pharisei nomē eius extin- guendum putarent, contra futurum erat, vt celeberrimum redde- retur eū magno in se credentiū fructu. Dicit ergo. Venit iā hora, id est, tempus vt clarificetur filius hominis, quati dicar, Audistis Iudeos acclamātes; Benedictus qui venit in nomine Domini, videtis Gētes simili cupiditate accurrete, ex his ergo agnoscite in illa re tempus, imò iam venisse, vt cū Pharisei credent me pœnitens ex- tinctū esse, tū maximē glorificer, per ascensionē scilicet in cælos; & missionem Spiritus sancti, qua fiet vt nomen meum in vniuer- so mūdo & prædicetur, & agnoscatur; multis vbi que in me credē- tibus. [Hæc est enim gloria de qua loquitur, quā scilicet primum per Ascensionē in cælos, ac deinde per missionē Spiritus qui fide totū mundū impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalmi. Exalta- re super cælos Deus, & super omnē terrā gloria tua. Quoniā autē ad gloriā hæc peruenire nō potuit nisi per mortē: hinc mentionē mortis suæ ingerit, ostēdens quā illa sit toti mundo futura fructi- fera, à qua discipuli tā opere abhorrebāt, tanquā indigna Domino suo: vt sic frequētī mortis suæ inculcatione, & vtilitatis eius ostē- sione, scandalum crucis suæ ab illis tolleretur.

Amen, amen, inquit, dico vobis, nisi granum frumē: i cadens in ter- ram mortuum fuerit, &c. Ipsum solum manet, id est, sine fructu. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Quo exemplo pa- rabolice significat. Ita & ego si non morerer, nullum fructum as- ferrem, vbi autem mortuus fuero, multum fructum allaturus sum mundo, & Patri. Mundo quidem, promerendo reconciliationem cum Deo, & Spiritus charitatis; Patri vero, ex vniuerso orbe quā- plurimos adducendo. Et quoniam non ipse tantum per mortem suam ingressurus erat in gloriam suam, & multum fructum mun- do allaturus, sed omnes ipsum imitari hac parte deberent, qui eiusdem gloriæ vellēt esse participes; quo ad mortem pro Dei glo- ria, & hominum salute subeundam etiam suos exemplo suo præpa- raret: docet etiam illorum mortem fore ipsi fructiferā: Sequitur enim quod supra aliquoties habitum est apud alios Euangelistas. *Qui amat animam suam, cōtra me scilicet, perdet eam* in futuro hoc culo. Et contra. *Qui, propter me scilicet, odit animam suam in hoc mundo, ita vt eius naturalibus, vel carnalibus desiderijs nō acquiescat, quoties meis contrariantur preceptis: in vitam æternam cus- todit eam.* Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimiter tolerandam prouocat, dicens.

Si quis mihi ministrat, hoc est, ministrū meū se exhibet & profi-

getur, tunc sequatur etiam in mortem vsque, quod non sine fructu facturus est, *sed ubi ego sum*, illic & ipse erit, eiusdem mecum consors gloriæ. Si quis enim mihi recte ministraverit, sicut etiam sequatur: hunc Pater meus honore afficiet, quemadmodum me clarificaturus est, gloriæ illius per omnia inferuentem.

Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Quoniam passionis suæ meminerat, tanquam iam iam imminens, ex cuius recollectione naturaliter in homine sequitur horror quidam: hinc Dominus humanè cadens infirmitati, permisit eam quod suum est pati, ac deinde seipsum ad tolerantiam confortat, Patris voluntatem & gloriæ suæ naturali præponens voluntati. Dicit ergo: *Nunc*, cum scilicet instantem mihi mortem recogito, Anima mea turbata est, mortis scilicet horrore. Dicit anima mea, non autem Spiritus meus, quod turbatio hæc pertineret ad partem animalem, & sensibilem naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione constitutus, quemadmodum accidere solet his, qui inter duo contraria, quorum utrunque certis rationibus desiderant, dubitant quid magis sit optandum, subiicit: *Et quid dicam?* Vox enim mortem horrentis, & hærentis utrum sit optandum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis desiderium dicens;

Pater saluifica me ex hac hora, id est, libera me ab hora mortis imminente, hoc est a supplicio, quod mihi modo imminet. Horam enim, & tempus horret ratione supplicij: quemadmodum etiam postea apud Marcum dicitur orasse, ut si fieri posset, transiret ab eo hora. Cum autem animale, & naturale suum desiderium Dominus proposuisset, veluti seipsum corrigens, & reuocans, quod precatus erat, subiicit;

Sed propterea veni in horam hanc; nempe ut horam hanc quam deprecatur, & horret vis sensibilis subirem. Cum ergo naturale hoc desiderium reuocasset, tanquam contrarium suo officio, & functioni, adiecit quod deliberatè, & certò præcandum rectè ratio suggerebat, dicens:

Pater clarifica nomen tuum. q. d. Non hoc fiat, quod naturaliter ego desidero, sed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuam ordinationem pender ex morte mea, id omnino velim in me, & de me facias, per quod nomen tuum illustretur, hoc est, tu ipse clarus & celebris habearis, & agnoscaris.

Veni ergo vox de celo dicens; Et clarificauit. Et iterum. Et. Vox hæc è cælo venisse dicitur, quia è supernis audita est diuina facta virtute, Patrisque cælestis referens personam. Itaque Domino præcante, Pater clarifica, hoc est glorifica nomen tuum, Pater filium semper exaudiens respondet;

Et clarificauit, nomè meū, Et iterū clarificabo, illud. Clarificauerat enim

enim nomen suum Pater, dum tam insignia bonitatis, & potentia: suæ testimonia per Dominum agentem in carne ædiderat, rursum illud clarificaturus erat multò magis misso paraceto, qui vsque ad extremum terræ Euangelium gratiæ erat per Apostolos prædicaturus; & credere huic quamplurimis daturus. Id autem fieri non potuit, nisi intercedente morte Christi, quæ Spiritum huic orbis vniuerso promereretur. Hanc autem vocem cum audirent astantes, quidam dicebant tonitruum esse factum, qui scilicet sonum quidem audierant, sed præ turbatione vocem non intellexerunt; alij dicebant, Angelum ei locutum esse, qui scilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter se vocem hanc factam dicit, ut scilicet disceret quæ nesciebat, sed propter astantes, ut scilicet illi intelligerent ipsum esse à Deo, quodque mortem subiturus esset non ex necessitate, sed pro illustranda gloria Dei. Vnde subiicit;

Nunc iudicium est mundi, Declarare volens quomodo mors ipsius clarificatura esset nomen Dei. Iudicium autem mundi dicit iudicium, quod pro mundo, hoc est hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppressis erat tum per mortem ipsius futurum contra diabolus; suo in homines imperio iusto Dei iudicio spoliandum. Vnde explicandi causa, quomodo iudicium nunc esset mundi, subiicit;

Nunc Princeps huius mundi, hoc est diabolus. qui imperium sibi vendicat in homines huius mundi, *ejicietur foras*, hoc est, extra suum imperium, ut non sic hominibus dominetur, quemadmodum hæcenus tyrannicè dominatus est. Porro quoniam dixit Principem huius mundi eijciendum foras; quo ostenderet mortem suam illum eijciendum, eoque eiecto se in eius principatu successurum, subiicit;

Et ego si, id est, cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. Græci legunt omnes non omnia, quod intelligendum est dictum distributione generica aut de electorum, & prædestinatorum numero. Aut si per omnia, ipsi homines sunt intelligendi, (ait Aug. ostendens quomodo lectio nostra possit intelligi) omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, aut certe hominum omnia genera secundum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata homines distant. Per exaltationem à terra, suo more crucifixionem suam significat, quemadmodum Ioannes mox explanat, non solum quod per eam vere corpus à terra attolleretur, sed etiam quod per eam in cælum Christus esset subuehendus vsque in dexteram Patris. Trahit autem ad se omnes Christus, quia misso paraceto, quem hominibus morte sua impetrauit, & meruit; efficit ut omnes ab renunciato dæmone per Christum supertato, quem prius in idolis colebant homines, & cui per

Iudicium mundi.

Exaltatio à terra mors Christi & Chr.

peccatum subie. ti erant, illum sequantur, credentes in eum, & dix-
dieates illi, ac ipsum Dominum suum agnoscentes.

Respondit ei turbæ: Nos audimus ex lege quia Christus, &c.
Hæc responsio turbæ præsupponit Dominum inter alia etiam il-
lud dixisse, quod ab Evangelista est prætermissum; Oportet exal-
tari filium hominis. Verisimile etiam est familiare fuisse Iudæis
huiusmodi tropo crucifixionem circumseribere, quomodo & nos
suspendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autem
se audivisse ex lege, id est, ex Scriptura, quod Christus mane-
ret in æternum; quia à Scribis docebantur diligenter ea, quæ ad
regnum, & gloriam Christi pertinebant, quorum æternitatem
apertè & frequenter Scriptura testatur; non autem docebantur
ea, quæ ad Christi pertinebant passionem, & humilitatem,
quod hæc, quanquam à Prophetis etiam essent prædicta, non
intelligentes ad Christum pertinere. Non intelligentes ergo quo-
modo Passio, & mors Christi non prohibeat eius æternitatem,
ad quam non nisi per mortem pervenire quatenus homo, po-
tuit; admirantur quomodo cum Scripturæ dicant Christum ma-
surum in æternum, ipse dixerit, oportere mori filium hominis. Et
ne forte per filium hominis alium aliquem quam se significaverit,
subijciunt;

Et quis est iste filius hominis? q. d. Si tu es filius ille hominis de
quo loqueris, quia te soles filium hominis appellare, quomodo er-
go te Christum vis haberi, & nos te esse credidimus; cum Chri-
stus in æternum nobiscum manere debeat, filium autem hominis
dicas necessario moriturum? Quod si alius aliquis est filius ho-
minis de quo loqueris, quis est ille? Non tamen est necesse intelli-
gere turbam hæc malitio: è Christo obiectisse: sed rectè accipitur
simpliciter eos dubitationem suam ex verbis Domini conceptam
proposuisse.

Dicit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ex Græcis
constat dictionem modicum non coniungendam cum substanti-
vo lumē, habent enim *μικρον φως το φως μεθ' υμων*, id est, modic-
cum tempus lux vobiscum est. Nec est Græcis in vobis, sed vobis-
cum; ut intelligatur Christus seipsum hic vocare lumen, vel lucē,
ac significare se brevi fore cum eis, sicut supra dixerat, Adhuc mo-
dicum tempus vobiscum sum. Itaque Dominus non respondit ad
obiectionem turbæ; tum quod illi necdum capaces erant corum
steriorum, tum quod non esset tum tempestivum, ea apertius pro-
dere: sed tantum eos admonet, ut non obstrepant veritati, sed sit
cœptam retineant, & profequantur, eo potissimum nomine, quod
lux iam eis prælucens, mox esset ab eis auferenda. Dum autē se lucē
vocat, tacitè respondet propositæ obiectioni: significans se sic quæ-
dè mortuum brevi, ut tamē nō pereat, sed maneat in æternū re-
suscitatus: quæ admodum solis lumen dū occidit non extinguitur,
sed brevi succedens rursus apparet. Porro cum alias semper Do-
minus dicens: Adhuc modicum vobiscum sum; per modicū signi-
ficet tempus vsque ad mortem, & tēpus, quo cum hominibus erat
familiariter cōverfaturus: satis certum est etiam illud tempus hic
designatum secundum proprium huius loci sensum: & Dominum
se vocare lucem, quatenus suo ore Euangelium prædicantem, ac
per sese miracula peragentem, quæ lucem hominibus præbere po-
terant ad resuscitentiam, quemadmodum supra dixit; quamdiu
sum in mundo, lux sum mundi. Cum autem subditur:

Dum lucē habetis, ambulate: & credite in lucem; Non significatur
eos nō posse credere luce ista post modicū illud tēporis sublata ab
eis corporaliter: sed adhortatur eos Dominus ut præsentē modo
etiā cōporaliter, lucē amplectentur; quod brevi non sic eā præsen-
tem sint habituri; ac tum ipsis à tenebris plus fore periculi. Et quide-
m tenebræ hæc iam eos habebant, sed ait; *ne eos cōprehendant*, hoc
est, ne vos totos occupent, & in finem vsque vobis dominentur.
Quod enim hæc pars nō de tenebris inferni, sed de tenebris præsen-
tis vitæ, hoc est erroribus, sit accipienda, patet ex eo quod sequitur.

Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Ambulare enim præ-
sentis est vitæ. Hæc autem sententia, quo magis ad lucem præsen-
tem amplectendam impellat Dominus ostendit periculum, & in-
commodum tenebrarum;

Qui ambulat, inquit, hoc est versatur in tenebris errorum, nescit
quo vadat, nesciens enim tendit ad infernum, & mortem æter-
nam; Aut nescit quo vadat, pro vbi vadat, quia putat se recta ince-
dere via, cum sit extra eam, & erret, quemadmodum hodie con-
tingit Iudæis. Contra significat Dominus eum qui in luce ambu-
lat, & scire vbi incedat, scit enim rectā esse ad salutem viam quam
incedit, & scire quo tendat, nimirum ad beatitudinem. Malo er-
go tenebrarum demonstrato, repetit quod dixit allegoriam ex-
plicando;

Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hoc est, ut
vere lucis, & veritatis participes sitis. Dicuntur enim phrasi He-
braica filij lucis, quemadmodum filij benedictionis, filij mor-
tis, filij perditionis, quos ita vocat Scriptura, quod benedictio-
nis & pacis sint participes, quod morti & benedictioni sint ob-
noxij.

Hæc locutus est Iesus & abiit, & abscondit se ab eis. Alij Euange-
liste testantur Dominum post solennem introitum in Ierusa-
lem, vespertino tempore egressum in Bethaniam, & sequen-
tibus diebus mane reversum in Ierusalem. Unde abscondio
ista, de qua Ioannes, neque intelligenda est fuisse miraculo-
sa, qualis fuit cum tollerent lapides, & iacerent in eum, neque
intelli-

intelligendum est ad aliquot dierum tempus factam hanc abscon-
sionem: sed hoc vocat absconsonem, quod vespertino tempore
Dominus se quotidie subtraxit de Ierusalem, delitescens per no-
ctem in Bethania, & in monte Oliueti: ne ante præfinitum tem-
pus à Principibus Sacerdotum, & Scribis per noctem caperetur,
qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem
multitudo popularis.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.
Et. Hinc patet quod cum Ioannes diceret Dominum absconditum
se ab eis, locutus sit de incredulis Iudæis: ideoque Dominum se
abscondisse ab eis, ut eorum declinaret furorem. Commodè autē
hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum sig-
norum multitudine collatam: quod iam non sit amplius com-
moraturus miracula Christi coram Iudæis ædita, sed digressurus
ad passionis commemorationem. Quod dicitur tanta signa, quia,
uis intelligi possit tam magna signa: melius tamen intelligitur
tor, vel tam multa signa. Nam Græca dictio *ταυτα* vtrumque
significat. Cum autem quidam Iudæorum Ierosolymitanorum
in Christum proculdubio crediderint, dicit tamen absolute, non
credebant in eum, ob credentium paucitatem, quæ etiam signifi-
catur testimonio Iſaiæ cum dicit, quis credidit, quodque scrip-
tura mos sit de impiorum multitudine tanquam de hominum vniuer-
sitate loqui, sicut & de piorum quandoque multitudine. Porro no-
tandum coniunctionem ut, hoc loco, sicut & in alijs multis scrip-
tura locis non denotare causam finalem, sed euentum, & rei con-
secutionem: quæ aperte significabitur si addatur aduerbium, sic,
vel ita, ut sit sensus: Non credebant, ita ut impleretur sermo Iſaiæ,
vel, vnde factum est ut impleretur. Est autem hoc prius testimo-
nium desumptum ex principio cap. 53. Iſaiæ: magis tamen secun-
dum translationem Septuaginta, quam secundum Hebræicam ve-
ritatem, quemadmodum & apud Paulum ad Rom. 10. Nam ex
70. addita est dictio Domine, quæ non est apud Hebræos; addita
est autem ab illis explicandæ personæ gratia, ut scilicet non intel-
ligantur hæc verba esse dicta in persona Dei, sed in persona ipsius
Iſaiæ, & omnium Prophetarum, omniumque qui Christi nomen
Indæis annunciarunt. Nomen autem auditus hic positum est
pro sermone auditu, ut sit sensus: Quis credidit his, quæ à nobis
audierunt? Paulus enim hinc infert, Ergo fides ex auditu, auditus
autem per verbum Christi manifestè significans auditum, de quo
in illo testimonio referendum ad auditores Apostolorum, & Pro-
phetarum. Per brachium Domini quidam simpliciter intelligunt
diuinam virtutem, quæ se in miraculis Christi exercerebat, sed quæ
paucis datum est agnoscere. Qui intellectus probè conuenit cum
eo, in cuius confirmationem hoc testimonium adducitur. Cum
tanta

tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. Itaque se-
cundum hunc intellectum significatur hoc testimonio paucos
fuisse Iudæorum qui crederent aut dictis Prophetarum, aut signis
Christi, diuinam eius virtutem declarantibus: idque partim iri-
buendum illorum voluntati credere nolenti, partim negatæ illis
diuinæ reuelationi, iusto tamen Dei iudicio. Iam autem pro ve-
ro alterius testimonij intellectu, sciendum quod sicut coniunctio
ut, quæ proprie designat causam finalem, nonnunquam nõ finem
intantum designat, sed euentum tantum & consecutionem: ita
coniunctiones quia propterea, & similes non semper designant
causam essendi, sed tantum consecutionis necessitatem, & seque-
læ ordinem, ut cum dicimus, Non potest Ioannes scribere, quia
non habet papyrus & calamus: ibi coniunctio quia, non proprie
causam alicuius rei significat, sed tantum sequelam vnius rei ex alio:
& illud, non potest, non significat absolutam alicuius rei impossi-
bilitatem, sed tantum impossibilem separationem vnius veritatis
ab alia, ut sensus sit: Fieri non potest ut Ioannes scribat, cum non
habet papyrus & calamus. Ita & in proposito cum dicitur; Prop-
terea non poterant credere, quia dixit Iſaias: quia coniunctio &
propterea illatiuè tantum, & non causaliter accipiuntur, & illud
non poterant, significat fidem Iudæorum non potuisse consistere
cum prænuntiatione Prophetæ, qua Deus prædixit illos non cre-
dituros. Itaque non significat, cuius causa fuerit præscientia
Dei, vel prædictio Prophetæ: sed quod ad præscientiã Dei, & præ-
dictionem Prophetæ necessario sequatur incredulitas Iudæorũ:
quæ quoniam futura erat, causa erat ut eam Propheta prædiceret,
non contra. Sensus ergo est; Fieri non poterat, ut cum Iſaias dixit
eos non credituros, ipsi tamen crederent, quandoquidem non
potest solui scriptura. Hanc huius loci intelligentiam & explica-
tionem satis indicant Chryso. & Theoph. ad hunc locum. Cum
autem excæcare, aut indurare dicitur Deus. Dupliciter id intel-
ligi potest. Aut simpliciter, quia deserendo quosdam iusto suo
iudicio, & non impartiendo eis suam gratiam, qua à sua prauitate
vel infidelitate resipiscant, permittit eos excæcari, & indurari, cum
posset eorum cæcitatem, & duritiam auferre. Aut etiam quia in-
gredit eis correptiones, monitiones, miracula, aliæque beneficia,
quæ ex natura sua prouocant ad penitentiam, & fidem, quibus
tamen ipsi iusto Dei iudicio sibi relicti, secundu[m] suum repro-
bum sensum abutentes efficiuntur excæcati, & indurati. Itaque ad
hunc modum hic dicitur Deus excæcasse oculos, id est, mentem
Iudæorum, & indurasse cor, id est, voluntatem eorum, quia eos
suo iusto quamuis occulto iudicio sibi relinquens, nec apponens
gratiam, qua crederent, permittit excæcari, & indurari, idque exhi-
bendo

Propterea
Et, Quia
non ser-
per desig-
nant causam.

Excæcare,
aut indur-
rare quo-
modo dicit
Iſaias Deus.

bendo eis per filium suum illa, per quæ ad agnitionem Messie per-
moueri debuissent, vnde illos tamen præsciuit suo vitio excæca-
dos, & indurados. Porro cum sequitur in citato testimonio, ut
videant oculis, & non intelligat corde, & conuertantur, ut sancta
eos: coniunctio, ut, accipi debet non casualiter, sed consecutiuè.
Non enim Deus eo sine eos excæcavit, aut excæcari permisit, ut
non viderent, nec conuernerentur; cum Deus malum non pertra-
tat propter malum, sed propter bonum, quod inde nouit elicere.

[Cæterum in citatione huius secundi testimonij, quod desumptum
est ex cap. 6. Isaiæ Euangelista non est sequutus Septuaginta, quæ
admodum Matthæus cap. 13. & Lucas Actuum vltimo, sed ma-
gis Hebræicam veritatem, quamuis non ad verbum eam adduce-
rit, sed sensum bona fide reddere studuerit. Nam pro eo quod He-
bræa habent per verba imperatiua. Excæca cor populi huius, &
aures eius aggraua, & oculos eius clauda; ipse posuit, excæcavit
oculos eorum, &c. Per verba enim illa imperatiua, nihil aliud si-
gnificatur, quam Deum excæcaturum & induraturum cor popu-
li Iudaici; siue intelligantur esse verba Dei ad Isaiam, veluti præci-
pientis ei vt excæcet cor populi, siue intelligantur, vt potius cum
Hieronymo est intelligendū, esse verba Prophetæ ad Deum veluti
orantis, vt quod ante hæc verba iussit ipsum annuntiare, veluti adim-
plere. Neque enim Deus Prophetæ potest præcipere intelligi, vt
excæcet cor populi, nisi quia ei significabat quod occasione præci-
pationis ipsius, quam illi tum iniunxit, populus esset magis ex-
cæcandus; neque Prophetæ intelligendus est precari Deum populi
excæcationem, nisi quia huiusmodi præcatione more prophetico
certò denunciat iusto iudicio Deum illos excæcaturum. Itaque
quod ille precandi forma denunciavit Deum facturum; Euangeli-
sta quoniam iam impletum erat reddidit per verba præcætionis
potius iudicatiui modi excæcavit, & induravit, &c.]

Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, &c. Relatiuum eius
proculdubio refertur ad Iesum, proinde hoc loco manifestè almi-
tur diuinitas Christi, eiusque cum Patre æqualitas & natura, glo-
ria que identitas. Porro Euangelista videtur istud modo adiectis,
partim quo istius testimonij ostenderet maximum pòdus, partim
ne quis putaret hoc testimonium non pertinere ad Iudæos illius
temporis, sed tantum ad Iudæos illius temporis quo fuit Esaias.
Hæc, inquit, dixit Esaias non suo spiritu; sed spiritu afflatus diu-
no, quando scilicet oculis mentis vidit gloriam Christi, & locutus
est de eo. Quid autem locutus est de eo? Apparet omnino quod ea
quæ supra dicta sunt, nempe quod excæcavit oculos, & induravit
corda eorum. Vnde magis probabile est, quod illud Prophetæ. Ex-
cæca cor populi huius, &c. Verba sint Prophetæ ad Deum sub
precandi forma denunciantis Deum excæcaturum Iudæos, qui
quod,

quod, vt alij volunt, verba sint Dei ad Prophetam.

Veruntamen & ex Principibus multi crediderunt in eum, &c. q. d.
Quoniam dixerim abioiure ludæos non credidisse in Iesum, id-
que maximè fuerit verum de his, qui alicuius nominis fuerunt
apud Iudæos: tamen nõ solum ex turba, sed etiam ex principibus,
hoc est primatibus Iudæorum, multi crediderunt in eum, hoc est,
crediderunt eum esse Messiam. Quæquam autem corde creden-
tes miraculorum magnitudine, & multitudine conuicti, non ta-
men quod credebant, ore palam constebantur propter metum
Pharisæorum: ne ab illis, aut per illorum importunam sollicita-
tionem de Synagoga eijcerentur.

*Iam enim cõspirauerant Iudæi, vt si quis cõfiteretur eum esse Chri-
stũ, extra Synagogã fieret, vt dicitur Ioã. 9. Addit autè Euangelista
causã quare metuerint illi fieri aposynagogi (hoc enim verbo vt
tur hic rursus Ioãnes) hoc est excõmunicari fieri, & eijcei synagoga.*

Quia, inquit, dilexerunt magis gloriam hominum. Hoc est gloria
apud homines, quã gloriam Dei, i. gloriã apud Deũ, & quã a Deo
obtinetur. Sicut enim ignominiosum apud homines iudicabatur eij-
ci eĩ synagoga: ita gloriosum in synagoga veritari, maximè sibi, qui
eũ essent principes in Synagoga, honorabatur, & primas obtine-
batur cathedras. Hanc ergo gloriam, quã non solũ admittebant, sed
etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod crede-
bant, metu ebent, quod propter gloriã apud Deum, quã longè præ-
ferenda est gloriã humanã, obtinenda meritiõ cõfiteri debuissent.

Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, &c. Quo
declararet Dominus se non metuere malitiam infidelium, &
suo exemplo credentes, sed confiteri verentes (hac enim occasio-
ne commemorauit Euangelista hæc à Domino dicta) excitaret, &
animaret, vt secum Iharisæos præ Deo contemnerent, simulque
ostenderet se de magnis locuturum, quæ omnes aduertere conuen-
iendebat clamauit, ædita voce de se prædicans id quo nihil molestius
audiebant Pharisæi.

*Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit
me, quomodo Marc. 9. dicitur. Qui me suscipit, non me suscipit, sed
eum qui misit me: quibus locutionibus significatur, quod huic
vel illi factum est homini, non æstimandum secundum qual-
itatem hominis cui illud factum est, sed secundum dignitatem
Dei, qui illud sit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam sibi
factum: ita vt negatio in his loquendi modis posita non tam
neget, quam exaggeret: quomodo & legatus dicere potest, hon-
nozem qui sibi impenditur, non sibi, sed Principi suo impendi,
quia scilicet honor ei, qui missus est, exhibitus redundat in eũ, qui
misit, propter quem honor ille misso exhibetur. [Ergo, qui credit
in me, is non credit in me supple tantum, sed & in eum, qui me
misit.*

misit. Aut non credit in me humilem secundum apparentiam
minum, tanquam fidei suæ terminum, sed credendo in me, credit
in eum, qui misit me: tum quia honor misso exhibitus redunda
in mittentem, tum quia vna est natura, & diuinitas auborum.]
Ad ostendendam enim etiam naturæ suæ cum Patre vnitatem
hæc ab eo dicta esse, manifestum est ijs quæ subiicit;

Et qui videt me, videt eum qui misit me. Vbi certum est Domi
num non loqui de visione corporali, sed spiritali, quæ mente &
Sensus ergo est; Qui ex meis miraculis & doctrina me potest con
templari, meamque ritè cognoscit, & peruidet dignitatem: si
dem obtutu contempletur eum, qui misit me, quod cum illo
sit mihi natura.

Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, &c. Dixit
quid sit, & quam magna res credere in se: modo ostendit quæ hoc
ipsum modo vtile sit, vt & hac ratione credentes in fide confirma
ret, & non credentes, ad credendum prouocaret. Ego, inquit, qua
sim lux ad hoc per assumptionem humanæ naturæ veni in mun
dum oriens ex alto, vt omnis qui credit in me non maneat in te
nebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundum depre
hendi, sed fugatis spiritalibus illis tenebris veræ lucis partici
patione fruatur. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit. Pro
non custodierit, Græcè est non crediderit, quod præcedentibus
magis conuenit. Dixit enim quid futurū sit credenti, contra
ergo nunc dicit quid euenturum sit non credenti. Cæterum non
nullam habet difficultatem & variè intelligitur quod dicit Do
minus;

Ego non iudico eum. Primum vt sit sensus; Si quis audierit ver
ba mea, & tamen ea fide non accepit, nec custodierit, ego
quidem quatenus homo nequaquam more regum huius mudi
cum nunc condemno, & vindico: attamen non impune me
meaque verba est contempturus. Is enim qui spernit me, nolens
me agnoscere missum à Deo Messiam, habet etiam modo iudi
cem suum, qui illum sine me condemnat, sermonem scilicet meū
ab ipso speretum, &c. Secundo vt sit sensus; Ego quidem contem
ptorem mei, & verborum meorum non iudico, nec vindico in præ
senti, iuxta id quod sensibiler hominibus esse video, & tamen
nō deest huic sensus iudex. Pater enim meus cuius manū nemo effu
gere potest, iudex est illius, qui suo tempore, siue in hoc seculo, si
ue in futuro iustam de illo sumet vindictam. Imo non tantum Pa
ter meus illus est iudex, sed & sermo quem locutus sum, hoc est
doctrina ipsa mea ab ipso sperata iudicabit & condemnabit eum in
nouissimo die. Quod eo modo simpliciter intelligendum est, quia
supra significauit lucem speratam ab hominibus condemnare eum,
quia scilicet ob lucem speratam, & sermonem Christi contemptum
infide-

infidelis condemnabuntur, & ex illorum contemptu constabit
omnibus infideles esse condemnandos, nec vllam habere eos ius
tam, inobedientia suæ excusationem: quemadmodum Nimurax
& Regina Aulxi condemnabunt Iudeos, quia ex illorum factis
patet Iudeos merito esse cōdemnandos. Cum autem loquitur

Quia ego ex meipso non sum locutus. Reddè intelligitur reddi ra
tio quare sermo a nullo locutus infideles Iudeos sit condem
natus, nempe quia sermo ille & est à Deo profectus, ad vitam
æternam hominibus præstandam, proinde cum quis audierit, &
de ignorantia se excusare non poterit sermo ille condemnabit eo
quod spreuerit sermonem & plane diuinum, & tam saluiterum.
Iudicabit inquit eū quia ego ex meipso non sum locutus, vt quæ
locutus sum finxerim ex meo capite, quemadmodum pseudopro
phetæ, sed qui misit me Pater ipse mihi mandatum dedit, id est, præce
pit, & quid dicam, & quid loquar, & certo scio, quia, id est, quod
mandatum eius, id est, id quod mihi mandauit hominibus annun
ciandum, sit vita æterna, id est, vitam æternam conferat credenti
bus, & obedientibus ei. Itaque quoniam Pater mihi præcepit om
nia illi morem gero qua loquor, sic omni
eo loquor, sicut ille mihi dixit, non solum nihil aliud loquens
quam ab eo accepi, sed nec aliter quam accepi.

Maledicetur ficulneæ, & ei iunguntur emen
tes & vendentes è templo. Matt. 12.

Marci 11. Luca 19.

CAPVT CXII.

Et circumspēctis omnibus, cū iam vesp̄ra esset hora, t. ex. j. b.
relictis illis, t. abijt foras extra ciuitatē in Bethaniā b.
cum duodecim, a. ibique mansit. b. Et alia die mane *
resurgens in ciuitatem, b. cū exiret à Bethania, *
esurit. d. Cūq; uidisset a. lōgē || fici arborem, a. autem
vnans b. secus viam a. habentem folia, c. venit a. ad eam, b. d. a. o. Et
siquē forē inueniret in ea. c. Et b. cū venisset ad eam, c. nihil inuenit a. videns
in ea, t. nisi folia a. rami, b. non enim erat tempus ficorum. c. Et b. res. || b. fici
pondus t. dixit ei: c. Iam non amplius inaternum ex te fructum || b. o. pra
quisquam manducet. [c.] a. nunquam ex te fructus nascitur in sempi
ternum. b. Et audiebant discipuli eius: c. & arefacta est continuo ficul
nea. b. Et veniunt Hierosolymam. l. Et d. b. cū introisset in templum d. a. o. in
|| cepit eicere a. omnes l. videntes & omentes e. in templo, c. & mesas nu gressus || b.
mulariorū, & cathedras videntes i. columbas euerit. b. & nō sinebat vt eicere b.
quisquā trasseret vas per templū, c. & b. docebat t. l. dicēs, e. b. Nonne t. d. c. b.
scriptum est, c. Quia l. domus mea, domus orationis c. est, [c.] & voca
bitur b. omnibus gentibus? l. Vos autem fecistis illā speluncam latro
num. b. Quo audito principes sacerdotū & scribæ, querebant quomodo
eum

sum perderent, timebant enim eum, quoniam uniuersa turba admirabatur super doctrinam eius. Et cum uespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et cum mane transiret, uiderunt ficum aridam factam a radicibus.

Et respondens. Et uidetes discipuli mirati sunt dicentes: Quomodo cito arida aruit? Respondens autem leues ait eis: Habete fidem Dei. Amen dico

uobis, si habueritis fidem, & non hesitaueritis, non solum huiusmodi facietis: sed & si montem dixeritis: Tollere, & iactare in mare: fiet. [Et] quicumque dixerit huic modum: Tollere, & mittere in mare, & non hesitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat: fiet ei. Propterea dico uobis omnia quaecumque oraueritis, credite quia accipietis, & omnia quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis. & euenerit uobis. Et cum stabitis ad modum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: ut & pater uelint, qui in caelis est, dimittat uobis peccata uestra. Quod si uos non dimiseritis, nec pater uellet, qui in caelis est, dimittet uobis peccata uestra.

Et circumspiciens omnibus cum iam uespera esset horae reliquias illis abiit foras, &c. Obseruanda Christi & patientia, & auaritia salutis hominum, ut qui in tam ingrata ciuitate usque ad uesperam ieiunium manens indefesso studio doctrinae insisteret, & cum iam uespera aduenisset, & omnes circumspexisset, num quid esset qui ipsum inuitaret ueluti ambiens ab eis detineri, hoc ingratitudinis exprobratione illis relicta rediit in Bethaniam.

Mane autem reuertens in ciuitatem esuriens. Esuries hae quae ad literam certum esse fuisse corporalem naturaliter, potuit etiam mane accidisse Christo: ut qui in hesternae caena post totum diei ieiunium temperatissime suo more cibum sumpserit, & noctem in oratione peregerit in monte Oliueti, ut patebit ex Luca. At probabile magis est dispensatiue a Domino fuisse assumptam, & in seipso excitatam: sicut proculdubio dispensatione quorundam accessit ad ficum, quereus ex ea fructum, quo saturaret eundem, cum sciret non esse tempus ficuum, ut dicit Marcus: dispensatiue item ficum, quod non haberet fructum execratiue, ita ut arefeceret radicibus. Dispensatiue autem esuriens, non tam ut ueritatem humanae naturae ostenderet, quam ut sequenti miraculo locum daret. Quod miraculum cum, si literam tantum & id quod gestum est spectemus Christo uideatur indignum, et cum est mysticas habuisse rationes, & aliud Dominum hoc factum significare uoluisset, quam quod gerebatur. Praeter alia igitur rationum maxima haec ideo facta sunt, ut Dominus sua esurie corporalis significaret quatuor desideraret salutem Ierosolymitanorum. Synagoga autem

autem eorum, & ciuitatem, quod desiderio ipsius non satisfaceret penitus perdendam, & diuina maledictione exciccandam. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum, non est necessario etiam ad mysterium trahendum: cum illud tantum ad diuinum ab ipso uideatur, quo rationem redderet, quare ad literam nihil inuentum fuerit in ficu praeter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat non esse tempus ficorum haec fecisse in mysterio ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exciccandam, ut etiam uitorem suorum foliorum esset amissa, quod expectatum fructum non proferret tunc cum tempus erat illius profectus: Itemque ex eo quod Dominus dicit: Ficum: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, non est intelligendum Iudaicum populum perpetuo maledictioni diuinae permanens obnoxium, nec unquam fructum facturum. Non enim oportet omnia quae typo conueniunt ipsi ueritati significare similiter conuenire.

Et uenit Ierosolymam, & cum introisset in Templum, &c. Inter praetermissa in simili facto Domini, quod de cuiusdam Iohannes cap. 2. in cap. Concord. 19. illud est, quod D. Hieronymus hoc loco dictionem Graecam, quam Interpres uerit & hic, & ibi numularios, remp̄ καλοβισαι, vel κολλυβισαι, aliter exponit, quam ibi ex Graecorum sententia exposuimus. Verum magis uerisimile est has numularios constitutos non ad mutandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, ut dicti sint non ἀ καλοβισαι ut uult Hieronymus, sed a dictione καλλοβισαι quod significat numum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, ut dictum est circa Iohannem. Inter propria autem huic loco primus est quod dicit Marcus Dominum non permisisse, ut quisquam transferret uas, hoc est sarcinam quamuis, aut instrumentum profanum, Graecum enim est κειρας dederet per templum. Secundum est, quod cum Dominus rationem sui facti apud Iohannem assignans dixerit: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis: hic scripturae auctoritate suum factum commendans, & illorum quos ex hoc factum condemnans dicit: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis uocabitur omnibus Gentibus. Porro templum monium hoc legitur Esa. 56. Non est tamen hoc a Propheeta cum potissimum de templo Ierosolymitano, sed potius de Iericali Dei templo quod est Ecclesia, de qua locutus est Esaias sub typo templi Ierosolymitani. Porro cum dicitur domus Dei uocanda domus orationis, nomen orationis accipit et ut & gratiarum actionem includat, & laudem Dei, quem admodum saepe in Scripturis, & rursum sub hoc principio reliqui actus sacri, qui uel oratione peraguntur, uel orationem & laudem Dei pertinent, sunt comprehendendi.

Mystica sensu.

autem eorum, & ciuitatem, quod desiderio ipsius non satisfaceret penitus perdendam, & diuina maledictione exciccandam. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum, non est necessario etiam ad mysterium trahendum: cum illud tantum ad diuinum ab ipso uideatur, quo rationem redderet, quare ad literam nihil inuentum fuerit in ficu praeter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat non esse tempus ficorum haec fecisse in mysterio ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exciccandam, ut etiam uitorem suorum foliorum esset amissa, quod expectatum fructum non proferret tunc cum tempus erat illius profectus: Itemque ex eo quod Dominus dicit: Ficum: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, non est intelligendum Iudaicum populum perpetuo maledictioni diuinae permanens obnoxium, nec unquam fructum facturum. Non enim oportet omnia quae typo conueniunt ipsi ueritati significare similiter conuenire.

Et uenit Ierosolymam, & cum introisset in Templum, &c. Inter praetermissa in simili facto Domini, quod de cuiusdam Iohannes cap. 2. in cap. Concord. 19. illud est, quod D. Hieronymus hoc loco dictionem Graecam, quam Interpres uerit & hic, & ibi numularios, remp̄ καλοβισαι, vel κολλυβισαι, aliter exponit, quam ibi ex Graecorum sententia exposuimus. Verum magis uerisimile est has numularios constitutos non ad mutandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, ut dicti sint non ἀ καλοβισαι ut uult Hieronymus, sed a dictione καλλοβισαι quod significat numum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, ut dictum est circa Iohannem. Inter propria autem huic loco primus est quod dicit Marcus Dominum non permisisse, ut quisquam transferret uas, hoc est sarcinam quamuis, aut instrumentum profanum, Graecum enim est κειρας dederet per templum. Secundum est, quod cum Dominus rationem sui facti apud Iohannem assignans dixerit: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis: hic scripturae auctoritate suum factum commendans, & illorum quos ex hoc factum condemnans dicit: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis uocabitur omnibus Gentibus. Porro templum monium hoc legitur Esa. 56. Non est tamen hoc a Propheeta cum potissimum de templo Ierosolymitano, sed potius de Iericali Dei templo quod est Ecclesia, de qua locutus est Esaias sub typo templi Ierosolymitani. Porro cum dicitur domus Dei uocanda domus orationis, nomen orationis accipit et ut & gratiarum actionem includat, & laudem Dei, quem admodum saepe in Scripturis, & rursum sub hoc principio reliqui actus sacri, qui uel oratione peraguntur, uel orationem & laudem Dei pertinent, sunt comprehendendi.

καλλοβισαι.
Nunnum paruum.

Cæterum cum subiicit Dominus;

Vos autem fecistis illam speluncam latronum. Alloquitur Dominus ad illud Ieremias. 7. Nunquid ergo spelunca latronum facta est de illis ista, &c. Propterea autem latronum conuerterit Dominus domos Dei factam speluncam latronum, quod in illa quemadmodum thrones toti intenti essent lucris temporalibus conquirendis. Deinde quia Pharisæi & Sacerdotes sub specie boni suam obtegunt avaritiam & veluti in spelunca quadam latitant. es. nihil aliud meditantur, quam pauperum despoliationem.

Quo audito Principes Sacerdotum & scribæ quærebant, & videbatur illis a Domino potissimum fuisse natos. Hi ergo & scripturis, tantaque virtute increpiti essent, non solum impietatis suam non agebant, sed magis contra monitorem esserunt, quærentes quomodo eum perderent. Reddit autem Evangelista rationem quare non statim ei manus iniicerint, sed deinde perpendendi erant solliciti; Timebāt enim, inquit, eum, quod sic etiam capiendum quia metuebant ne per illum aut occasione illius turba contra ipsos concitaretur.

Et cum mane transiret, viderunt ficum aridam factam. Et factio mox secuta est execrationem, sed non ira ita: omnia illa deciderunt, vt ex signis quibusdam agnoscere tur: potius ficum aridam factam quemadmodum die sequenti. Præterea apud Matthæum sequitur:

Et videntes discipuli mirati sunt dicentes; Quomodo cor inuadit non potest intelligi tunc contigisse, cum ea contigisset; ut apud ipsum præmittuntur: sed ex Marco constat altera die contigisse, quando rursus eadem via cum Domino discipuli peregrinantes in Ierusalem videntes ficum arefactam inter se primum cum admiratione dixerunt:

Ecce quomodo contemno aruit; ac deinde Petrus memor executionis Christi omnium nomine dixit Domino:

Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Ac tum quidem mysterium arefactæ arboris non exposuit, sed ab hoc factum tantum ad sciendum firmiter. Deo ipsos hortabatur, pollicens sic tunc non illud solum quod tantopere admirabantur, ipsis effectum, sed & alia, quæ magis videntur impossibilia, & admiranda.

Habete, inquit, fidem Dei, id est, fiduciam in Deo, & subiicit: Amen, inquit, dico vobis quia, i. quod, si habueritis fidem, fiduciam, & non hæsitaueritis, nõ solum facietis de ficu nec quod nunc in ficu accidit, sed etiam si monti Iherosolymæ (verisimile demonstrasse montem Oliueti) dixeritis, Tollite te, & iacta te in mari. Quod Marcus ne ad Apollolos tantum pertinere putaret, generaliter extulit dicens; Quicumque dixerit monti huic, & cetero quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmam non tantum

miracula faciendi esse efficacem, sed & ad impetrandum per orationem quævis à Deo;

Omnia, inquit, quæcumque petieritis in oratione credentes, id est, cõfide, vel fiducia non vacillante, accipietis. Adijcit & aliam orationis conditionem maxime necessariam ad hoc vt sit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in se commissam.

Et cum stabitis, inquit, ad orandum. Stantes enim orare solent (vt dictum est superius) dimittite si quid habetis aduersus aliquem, hoc est, si quam iustam habetis contra aliquem querelam, vt & Pater vester dimittat vobis, &c. De his enim satis in cap. Concor. 41. ex Matthæi cap. sexto.

Proponitur quæstio de baptismo Ioannis, & parabola de duobus filijs. Mat. 21. Mar. 11.

¶ T ueniunt rursus Hierosolyma. Et erat docens quotidie in templo Principes autem sacerdotum & scribæ, & principes plebis quærebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, principes audiens illum. Et factum est in vna dierum cum venisset in templum, & cum ambularet in templo, doceret illo populum, & etiam angelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & scribæ, & seniores populi, & dixerunt ei: Dic nobis in qua potestate hac facis? & quis est qui dedit illis hanc potestatem, vt ista facias? Respondens autem Iesus dixit illis: Interrogabo vos & ego vnum respondetis mihi, & si vobis ego dicam in qua potestate hæc facio? Baptismus Ioannis unde erat? de caelo erat, an ex hominibus? Respondere mihi. At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus de caelo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem in qua ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Et capit eis in parabolis loqui, & accessit ad primū dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: Domine. Et non inuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dixit ei: primus. Dixit illis Iesus: Amen dico vobis, qui publicani &

accidit. dunt. & non inueniebant. principes. principes. dicitur. ei. dixit. eis. verbum. faciã. se. in. ter se. populum. habet. Iesus. dicitur. dicitur. B. 12.

*meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos
annes in via iustitia, & non credidistis ei: publicani autem
meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec penitentiam
hujus postea, ut crederetis ei.*

Et veniunt rursus Ierosolymam; Et erat docens, &c. Ex Lucæ
his generalibus, sicut & ex eo quod postea Dominus dicit; Quo
tidie apud vos eram in templo docens, apparet Dominum
tribus tantum diebus primus huius hebdomadæ (quos Ma
distinctè commemorat) docuisse in templo, sed etiam sequenti
duobus: nisi Dominus intelligatur dixisse apud Lucam; Quo
die apud vos eram, quia aliquot diebus continuis sine inter
missione apud eos in templo docuerat. Subijcit autè Lucas idè
supra ex Marco est habitum, quod Domino docente Principes Sa
dorū, & Scribæ, & Principes plebis, hoc est primates civitatis, præ
ceperant eum perdere. Ideo autè non invenièbatur, quid illi facerent
rèd, quia metuebatur populum, què videbant suspensum esse eum
rèd illum, id est, cum summa auiditate audiret illum, ita ut penderet
ab ore eius, & inhiaret illi. Porro cum necdum auderet illi
inijcere aggrediuntur illum verbis tètare: sua auctoritate potest
se illum perterrefacere posse, & os eius obstruere, atque à facie
dis, quæ faciebatur, impedire. Itaque congregati Principes Sacra
torum, quorum erat sacrificia tractare, & Scribæ, quorum erat
ceras scripturas populo exponere, & cum his seniores populi, quos
quos erat potestas in rebus temporalibus, ut magis commoventur
Dominus vtraque potestate accedunt Dominum in templo
docentem, & euangelizantem, dicuntque illi imperiosè.

Dic nobis in qua potestate hæc facis, & quis dedit tibi hæc potestatem. Sensus est; Quia auctoritate hæc facis, an propria & vna
tua, an ab alio accepta? Quod si ab alio accepta auctoritate hæc
facis, ut te omnino dicturum putamus: Quis est qui dedit
hanc potestatem, id est, auctoritatem hæc faciendi (etiam
sæculari) Deus ne scilicet, an Pontifex an Cæsar, aut alius quilibet
qui legitime dare potest. Demonstrat autem pronomen
non potissimum miracula, quæ Dominus ædificat, sed alia quæ
eius opera, quæ tunc nouo, & insolito modo faciebatur: nimirum
quod cum solemnè acclamatione populi insidens alio ingressus
est Ierusalem, quod è templo eiecit ementes & vendentes, &c.
præcipuè quod sibi vindicaret officium docendi quotidie in tem
plo, cum hoc esset officium Scribarum. Id enim satis significati
cas cum dicit, quod Domino docete in templo conuenerunt.

*Respondens autè Iesus dixit ad illos: Interrogabo vos & vos
Prudèter Dominus vicissim alià illis proponit simile quæstionem
ad quàm responderet recusaret, manifestum fiet indignos ipsos*

qui audirent quod ab alio quærebatur, si verò restè responderet, ip
si se sua sententia condemnarent, imò & proposita à se quæstioni
ipsi simul satisfaceret. Nā si dixisset Ioannis baptismi fuisse è ca
lo, hæc responsione etià conuinci potuissent Iesum, cum Ioannes tes
timonium perhibuit diuina præditum potestate, & auctoritate.
Sic autem Dominus ad alterius propositionem quæstionis confu
git, ut tamen non possit videri subterfugere petita responsionem,
cum promittit se responditurum, si illi responderent.

*Interrogabo, inquit, etiam vos ego vnum sermonem, hoc est, vnum
aliquid, vel vnam rem (est enim Hebraismus frequens in Scrip
turis). Quem si dixeritis mihi, etiam ego vobis dicam in qua pote
state hæc faciam, imò me tacente ex vestra responsione manife
stum erit, quod quæritis.*

*Baptismus Ioannis unde erat, è calo, an ex hominibus, hoc est à
Deo profectus erat, an hominum fictione adiuuentus? At illi præ
plexi, cogitabant inter se, vel potius reputabant inter sese dicentes
Si dixerimus è calo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei, scilicet
Ioanni, ut illo prædicante baptismum penitentiae vos illum
ab eo susceperetis.*

*Si autem dixerimus, ex hominibus, timeamus, ne turba ab eo gre
gati baptizata lapidibus nos obruat tanquam blasphemos, eo
quod omnes habeant Ioannem verè fuisse Prophetam, id est, do
ctorem diuinitus missum. Sic enim Prophetæ nomen accipi fre
quenter in Scripturis, superius diximus. Itaque cum neutram in
terrogationis partem se viderent tuto eligere posse, non veriti sunt
ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere, ut di
cerent se nescire: multo sane non in hominibus sese condemnantes. Ita
que cum declarassent se subterfugere responsionè ad id, quod quære
batur, & proinde indignos quibus responderetur, quod quærebatur:
etià Dominus dixit illis non quidè se nescire (non enim, ut illi, ve
ritas mentiri potuit): sed nec ego, inquit, dico vobis, in qua potestate
hæc facio. Quo significat & illos quidem scire, sed nolle dicere, &
se quoque quod quærebatur, scire, sed merito illis non dicere.*

Et cepit illis in Parabolis loqui, &c. Noluerunt dicere baptismum
Ioannis è calo esse, ne argueretur illorum incredulitas, ideoque
dixerunt se nescire quod quærebatur. At Dominus etiam ex hac
responsione arripuit occasionem redarguendi eorum incredulita
tem, quod nescirent illud, quod etià peccatoribus, & Publicanis
non fuit in cognitum. Quo autem imprudètes contra se proferrèt
sententiam, sicque efficacius perstringerentur, proponit eis aliam
quæstionem sed sub ænigmatè, & parabola dicens:

*Quid autè vobis videtur? De eo scilicet quod nunc sum proposi
turus? Homo quidè habebat duos filios, &c.* Est enim Parabola ipsa ad
literam satis aperta. Quod autè per eam Dominus significare voluit,

Applica-
tio para-
bola.

ipsemet accomodando eam postea aperuit: ex qua accomo-
datione patet eum per filios istos duos significasse duplex homini-
genus, quos habet Pater, eorum scilicet, qui manifesti sunt
peccatores, & eorum qui iusti volunt videri. Per filium enim pri-
mum qui iussus ire in vineam, verbo quidem recusavit, sed post
pœnitentia motus fecit quod iussum erat, publicanos & mereti-
ces significavit, qui cum imprimis voluntati Dei obedire recusa-
sent, postea pœnitentia ducti ad prædicationem Ioannis voluntate
diuina obedire cœperunt. Per filium verò alterum, qui verbo qui-
dem obedientiâ promisit, at factò inobediens fuit, Sacerdotes Iu-
dæorū, Scribas, & Pharisæos notavit, qui cum verbo profiteren-
tur promptitudinem obediendi Deo, semper habentes in ore ve-
rum Dei, Dei præcepta per Ioannem prædicata non fecerunt, ob-
temperantes illius baptismum ac Christum, cui ille testimonium
perhibuit, agnoscere recusantes.

Dicit illis Iesus: Amen dico vobis quia Publicani & meretrices
&c. Alludit Dominus ad responsum illorum dicentium pri-
mum filium fecisse voluntatem Patris, & ostendit bene eos dixisse
primum, quia illi quos per filium illum significare voluit, præce-
derent ipsos. Publicani, inquit, & meretrices (hæc enim erant duo
hominum genera apud Iudæos infamia) modo præcedit vobis
hoc est, ad regnum Dei. Nō quod etiam ipsi essent ad ingressum
regni Dei secuturi, sed quod illi eos antecirent, qui videbantur
posterioribus, & à regno Dei maximè elongati, quodque si ipsi
vellent regnum Dei ingredi, illos sequi deberent. Rationem ob-
ijcit dicens:

Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, i. per viâ iustitiæ, hoc est
venit vitâ degens irprehensibilem, & perfectam iustitiâ præse-
ferentē, qua satis declaravit se missum à Deo, & auctoritatē veri-
tatis sibi conciliauit, & tamen non credidistis ei, Publicani, aut
& meretrices crediderunt ei. Quanquam autem hæc sufficerent
ad redargutionem illorum secundum exigentiam Parabolæ: tamen
quo magis eorum redargueret inobedientiam addidit.

Vos autem videntes, fidem, & conversionem peccatorum man-
ifestorum, nec hac ratione commoti pœnitentiâ habuistis postea
vt etiam vos cum illis crederetis Ioanni.

Notetur Pharisæi parabola de locata vinea. Mat. 21
Mar. 12. Luc. 20. CAP. CXIII.

OEPIT autem dicere ad plebē parabolā hanc. Ad
parabolā auite: + Homo quidam erat paterfamilias
quilias qui plantavit vineam, &c. septem circumdedit
& fodit in ea & torcular, & edificavit turrim, &c.
locavit eā agricolis, & peregrē profectus est.

+ b. Vine
ampassi-
nauit ho-
mo
▷ lacū
||. colo-
nis.

peregrē fuit multis temporibus. Cū autem tempus fructuum appropin-
quasset, misit ad agricolas in tempore seruum, vt ab agricolis ab-
acciperet de fructu vineæ. Qui apprehensum eum ceciderunt, & cum
casum dimiserunt eum in inanem. Et iterum misit ad illos al-
terum seruum. Illi autem hunc quoque in capite vulnerē mittēre
uerunt, & contumelijs affecterunt. Cadentes, & afficientes contu-
melia, dimiserunt inanem. Et rursum alium tertium misit, et illi
qui illum vulnerē, occiderunt, & eiecerunt.

Tres istos seruos quos diuersis vicibus mis-
sos Marcus & Lucas scribunt, Matthæus
sinal comprehendit hoc modo:

Misit seruos suos ad agricolas vt acciperēt fructus eius. Et agri-
colæ apprehēsus seruos eius. alii ceciderunt, alii occiderunt, alium
verò in pidauerunt. Et iterum misit alios seruos plures & creberrimè
prioribus, & fecerit illis similiter: quosdam ceciderunt, alios occiden-
tes. Dixit autem Dominus vineæ: Quid faciam in terra dilectū filii mei
Adhuc ergo vnū habet filii charissimū, & illū misit ad eos nouissimū.
Quem misit, dicens: Quia forsitan eum hunc viderint, & creberrimè
meum. Agricola autem videns filium cogitauerunt, & dixit sēt colonis
vni tū adiuuicem, dicentes: Hic est hares, venite occidamus eum.
& habebimus hereditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt se-
cunda vineam, & eiecerunt eum extra vineam occiderunt. Cum er-
go venerit Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Dominus erit hære-
vineæ: Aiuuicem illi: Malos suales perdet, & vineam suā locabit alijs agri di-
tis, vt colis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus: Veniet, nostra fra-
& perdet colonos istos, & dabit vineam alijs. Quo audito dixerunt hereditas
illis. Absit. Illi autem afficiens eos, ait: Quid est ergo hoc quod scriptū
est? Nunquam scripturam hanc legis? in scripturis? Lapidem
quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. A Do-
mino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris: Ideo dico vobis
Quia auferes a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus
eius. Et omnis qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: sicut
per quem vero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes
sacerdotum & pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis dice-
ret. Et querebant principes sacerdotum scribere in illū lapide, cōquas
manus illa hora, & querentes tenere eum timuerunt turbari, scilicet
quoniam sicut prophetam eum habebant. Cognouerunt enim quod
ad ipsos dixerit similitudinē hanc.

Cœpit autem dicere ad plebē Parabolam hanc, &c. Dicit Lucas
Parabolam hanc dictā ad plebē, non quod ad plebē potissimū
pertineret, sed quod audiente plebe & conuersus ad plebē eam
populū t
quoniā
ad eos

canribus reprobaturum factum in caput, id est, caput anguli. Hoc enim significatur Christum (de quo Psalmum illum dictum non potuerunt negare) & à primoribus reiicendum, & tamen principem aliorum fore; quod est vineam Domini alio transferendam esse, aut primoribus illis subtrahendam. Itaque qui in parabola significantur per agricolas, in Psalmo illo significantur per ædificantes, & qui per vineam, nunc significantur per ædificium. Circa quem gentem autem Psalmi versiculum;

A Domino factum est istud. &c. Probabile est scemininum genus ex Hebraïca phrasi positum pro neutro; vt pronomen istud non referatur ad caput, vel ad angulum, sed ad totum quod præcessit hoc sensus: A Domino factum est istud, nempe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, &c. Hic enim sensus est conuenientior, quam si angulus intelligatur factus à Deo, vt ferè Greci intelligunt. Quoniam ergo reprobaturum lapidem factum dixit Scriptura in caput anguli, quo intelligeremus quomodo id factum sit, subditur;

A Domino factum est istud. Hoc est non fortuito hoc factum est, nec ab hominibus, sed à Domino, hominibus multis modis repugnantibus, sed frustra; ideò res hæc in oculis nostris, fidelium scilicet, est admirabilis. Ex hoc autem Scripturæ testimonio Dominus infert parabolam, quam illi à se depellebant, vere in ipsos quadrare dicens: Ideo, hoc est, quia secundum Scripturæ testimonium lapis à vobis ædificatus est reiicendus, quia à Deo futurus est caput anguli;

Dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti. &c. Vbi simplicissimum fuerit, sicut alijs locis, Regnum Dei accipere pro statu, & gubernatione, qua Deus suum populum peculiariter dicitur regere, & in eo populo regnare, vt sit sensus, Desinet apud vos esse Regnum Dei, & incipiet esse apud Gentem facientem finem eius regni: Non quod Iudæis negatum sit esse de Regno Dei: sed quod Ecclesia nunc præcipue sit Gentium, sicut prius apud Iudæos præcipue erat Dei Ecclesia, & Regnum, ad quod Gentes admittentur quasi prosolyti, & hospites.

Et omnis qui ceciderit super lapidem istum confringetur. &c. Diximus Scribas, & Sacerdotes dicentes, Absit, tria à se depellere voluisse, quorum primum & tertium testimonio Psalmi prædicto probauit: nunc ergo quod secundum posuimus, nempe quod mali, & filij Dei occisores male perdentur, ostendit; occasionem ex prædicto Psalmi testimonio desumens allegoria scilicet mutata à lapide, cuius nomine Christus in illo testimonio designatur. Ita enim in lapide aliquo magno, & solido conuenire videmus, vt si super ipsum ex alto loco vasa quædam resecta decidant, illum quidem nullatenus ledant, ipsa vero confringantur, sed sic vt frequenter

maneat partes quædam magna, quæ vsui esse possint, aut ex illis partibus cōtracta vasa possint reparari. Si vero huiusmodi lapis ex alto loco ipse decidat super vasa resecta, non solū illa cōfringuntur, sed etiam cōteruntur & in minutissimas partes cōminuuntur, vt nihil super sit quod vsui esse possit. Itaque significat Dominus hac similitudine lapidis, omnes homines esse velut resecta vasa, eoque qui se superbe in hac vita supra mysticum illum lapidem eleuant super ipsum ceciderint, perdere eum & frangere conantes, & veluti pedibus suis illum calcantes; nihil quidem ipsi nocituros, sed seipos contracturos; quia & menti, & corpori perniciem sunt allaturi; omnisque eorum virtus deficiet, idque eò magis, quo fortius huic lapidi illiduntur obstitent ei, & conando eum perdere. Nondum tamen sic confringendos, & perdendos, quin reparari possint, si velint. At cum lapis iste in cælum eleuatus, super impios sua graui vltione ceciderit, tum illos sic perdendos, vt iam non possit esse aliqua reparationis spes.

Et cum audissent Principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, &c. Matheus dicit pluraliter Parabolas, quia duas posuit Parabolas, quibus illorum incredulitas, & impietas notata est; cum Marcus & Lucas vnâ tantum posuerint.

Parabola proponitur de nuptijs filij.

Matth. 22. CAP. CXV.

Respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatis ad nuptias, & noluerunt venire. Iterum misit alios seruos dicens: Dicite inuitatis: Ecce prædiurn meum parauit, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in

villa sua, alius ad negotiationem suam: reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumelios affectos, occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succedat. Tunc ait seruis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, et quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletae sunt nuptiae discumbentium. Intravit autem rex vt videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras.

bras exteriores ibi erit status & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Et respondens Iesus dixit iterum in parabola, &c. Respondisse dicitur Iesus, quanquam non præcedat aliqua quaestio Scribarum & Sacerdotum: siue quia respondit cogitationi eorum affectuatum ipsum capere, siue simpliciter quia hanc parabolam superioribus subiecit. Commodè autem hanc superiori de vinea locata subiecit Dominus: quod hac idem quidem quod præcedente significatur, nimirum Regnum Dei à Iudæis propter ipsorum impietatem auferendum, & dandum Gentibus: sed tamen quædam hic apertius significatur quam illa præcedente, quedam etiam in quibus, quam quæ illa erant significata. Habita est quidem & superius ex Lucæ 14. in cap. Conc. 91. similis parabola: sed ea vt est alio tempore & loco dicta: quam sit diuersa ab hac, facile ex comparatione colligi potest. Est autem hæc parabola per se satis clara, vt in litera, & exempli declaratione non sit opus hærete. Nec obstrum est quid per parabolam, & illius singulas partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem Regem parabolice significari Deum Patrem certum est, qui Rex est vniuersi: quique nunc commode per hominem Regem significatur: tum quia postea de vinea dicta dicitur, quæ pertinet ad Regem, tum ad significantum nuptias, de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, in potestate Regias, & Regis filio præparatas. Accipitur autem hoc locum vocabulum nuptiarum pro conuiuio nuptiali, quemadmodum patet ex eo quod ad nuptias homines dicuntur inuitati. Prouide Dominus Patrem fecisse nuptias filio suo, non debet sic declarari, quia cum in utero virginis humanæ naturæ coniunxit, aut quia per incarnationis mysterium sanctam ei Ecclesiam fideliem in sponsa mibi ciauuit: sed quia ratione huiusmodi coniunctionis filij sui cum Ecclesia Deus Pater nuptiale conuiuium ad honorem filij sui hominibus præparauit. Est autem nuptiale istud conuiuium illud, quod Deus in hac vita mentes fidelium pascit iucunda, & salutaris doctrinæ Euangelicæ prædicatione, ac varijs Sacramentorum & charitativum matum serculis, quo item & post hanc vitam eos pascit, & vique ad satietatem reficit gaudijs æternæ beatitudinis. Porro per inuitatos ad nuptias significantur Iudæi, qui olim per Prophetas, & legem inuitati erant ad nuptiale illud conuiuium in tempore gratiæ per aduentum Messie exhibendum, quemadmodum solent aliqui inuitari ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibentur. Per seruos autem primò missos rectè intelliguntur significantur Ioannes Baptista, & Apostoli (significatur enim isti etiam missi cum iam nuptiæ paratæ essent) qui ante mortem Christi prædicauerunt Renū celorum appropinquasse, vocantes Iudæos ad paratas nuptias.

Applicatio parabola.

Deus Pater fecit nuptias filio suo quo modo intelligatur

um ad poenitentiam agenda eos hortabantur. Per seruos autem secundò missos, eidem Apostoli simul cum alijs multis vt Paulo, & Barnaba, missi post resurrectionem ad prædicandum Iudæis. Porro notandum quod cum in priori missione serui tantum dicuntur missi vocare inuitatos, in secunda iussi sunt dicere inuitatis: Ecce prædium meum parauit, tauri mei, & altilia occisa sunt, & omnia parata. Hoc enim Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei iussione prædicasse Messiam mortuum, crucifixum, & resurrexisse, omniaque tunc perfecta esse, quæ ad salutem hominū, & spiritualem eorum refectionem essent necessaria: tantum superesse vt fide venirent, & propositorum fierent bonorum participes. Bene autem prandium paratum dicitur: quod hic potissimum significatur ea bona, quibus si uultur fideles in præsentia vita, post quæ velut cœna sequitur fructio bonorū caelestium. Quod autem inuitatorum quidam neglexerunt venire, absentes vel in villam suam, vel in negotiationem suam, alij vero etiam apprehensos seruos contumelia affecerunt, & occiderunt: significat Iudæorum quosdā neglexisse bona, ad quæ inuitabantur, abstractos scilicet ab eis amore & cura bonorum terrenorum, quosdam vero inuitationem Dei ægrè ferentes, illos etiam post multas contumelias occidisse. Iustè ergo tantam impietatem Iudæorum secuta est vitio diuina, quæ significatur per sequentia. *Rex autem cum audisset, iratus est, &c.* Eo enim significatur Deum Patrem, qui vt est tardus ad iram, non statim iratus est Iudæos, sed dissimulasse ad tempus iniuriam sibi, & seruis suis illatam: sed tamen tandè velut illam audita, & intellecta emisisse exercitus Romanorum (qui propterea dicuntur Dei exercitus, quod his Deus vsus sit ad vindictam necis Dominicæ, & Apostolorum) qui sub Tito, & Vespasiano, homicidas Iudæos perdidit simul cum ciuitate eorum Ierusalem igne vastata. Sequitur in Parabola: *Tunc autem seruis suis, Nuptia quidem parata sunt, &c.* Per quæ proculdubio significauit Dominus, quod à Iudæis indignos se reddentibus bonis Euangelicis, prædicatores Euangelij à Deo mittendi essent ad vocandum populum Gentilem, qui quoniam nullas acceperat de Iudæis, & bonis caelestibus promissiones, nõ erat vt populus Iudaicus olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur illis nuptiæ istæ præparatæ: sed incredulitas Iudæorum facta est occasio vocationis Gentium. Porro cum dicitur:

Tunc autem seruis suis. Dicitio tunc, non refertur ad omnia præcedentia, sed tunc, cum scilicet audisset seruos suos necatos, & inuitatos nolle venire. Cæterum exitus viarum in quos iubentur egredi serui ad litteram sunt vbi multæ viæ simul coeunt, & multæ viæ exeunt; vbi probabilius est multos reperiri posse ex diuersis visis illuc confluentes, vt significetur multos ad nuptias vocandos.

Hyl. Chry sost. & Euthymi.

Exitus viarum.

AUT

Aur simplicius per exitus viarum significantur fides & terra viarum, in quibus abiecti ferè commorantur, vt significetur predicatores missos etiam ad vocandum abiectissimas gentes, eorum remotissimas. [Cum autem prius mitterentur in ciuitatem ad ues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum, quæ extra ciuitatem: ad significandum quod Iudæi Republicam habentes legibus diuinis constitutam veluti cines ciuitatem incolebant, Gentes verò oculi veri Dei, ac legibus iustis carentes, apertè in varijs dispersæ erroribus, veluti in agris morabantur.] Quod autem Rex dicit seruis;

Quoscumque inueneritis uocato ad nuptias; Significat Deum personarum delectu quosuis ad bonorum suorum participandum uelle uocari. Quod uero serui egressi bonos & malos pariter congregasse dicuntur: magis est dictum à Domino propter magis per parabolam significandam, quam propter exemplum parabolæ, cui illud parum conuenit. Itaque boni & mali dicuntur notatione bonitatis, & malitiæ in qua fuerant cum uocarentur; sed quæ post uocationem erant fururi. Cæterum quod dicit inueneritis impletas esse discumbentium, id est, discumbentibus: significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem nuptiarum conuiuio Christi, sed hoc conuiuium habiturum plenum numerum, nec quicquam eius plenitudini, & celebritati obturum, quod inuitati illi primi venire noluerint: imò potius beatitudine fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium impleteret conuiuius, quod per inuitatos tantum, etiam omnes uenissent impleri non potuisset. Vnde Paulus desiderium in dæorum diuitias dicit esse mundi, &c. Necdum autem impletum est, quod per impletas discumbentibus nuptias significatur, sed reliqua impleta sunt, quæ per præcedentia significantur: sed inuenerit erit istud in seculi confirmatione, quando collecti erunt in Ecclesiam quotquot præordinati sunt, vt sint de numero fidelium post quod & implebuntur, quæ per sequentia significantur. Itaque per hoc quod postquam impletæ essent nuptiæ discumbentibus Rex intrasse dicitur, vt uideret discumbentes: significatur quod in confirmatione seculi Deus Pater per filium suum fideles in uocaturus, a quibus iam uideretur abesse, vt despiciat quomodo unusquisque sit habitus, & dispositus. Porro per uellem nuptiarum hoc est nuptijs dignam non fides, vt hæretici uolunt, sed secundum omnes antiquos Patres (qui hic admonent fideles ne satis essent quod credant nisi uiuant uiram sua uocatione dignam) Cæritas intelligi debet, quæ instar uelut tegit nostram nuditatem, operit multitudinè peccatorum, uelutque planè est nuptijs Christi digna, quod in hac uenerit Christus sponsum Ecclesiam sibi sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per uellem nuptiarum

lem intelligitur uita pura, & splendida, in modum uelut virtutibus, & bonis operibus contexta, hominemque ornans, contra autem uelut non nuptialis, uita est impura, & fordida. Vnum autem dicitur uidisse Rex non indurum uelut nuptialis, quamquam plures sint forte in Ecclesia mali quam boni: tum vt in illo uero uisum forte dicitur fidelium uiuere uitam sua uocatione dignam, tum ut hinc intelligeretur exacta, & diligens consideratio Dei ad uitam, & merita fidelium: ne quis sibi persuadeat se unum in nouissimo iudicii die in tanta hominum multitudine posse oculos Dei effluere. Quod autem Rex dixisse illi dicitur;

Amice, quomodo huc intrasti, hoc est, qua audacia, qua fronte huc ad tantas nuptias intrasti sine uelut nuptialis: significat in nouissimo die Deum seuerissime reprehensurum eos, qui fidelibus permixti, non uixerunt uitam dignam fidelium consortio, & nuptialis bonis; erga eos tamen ex se se pro ingenua sua erga omnes benignitate bene affectum fore: quod significatur per amici appellationem; ut intelligamus Deum non personarum odio, sed tantum iustitiæ zelo quosdam condemnaturus. Quod Rege interrogante obmutuit interrogatus: significat in iudicii die peccatores rationem suæ uitæ postulatos, non habituros quod respondeant, aut excusent. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi non tantum sint uerbis seuerè corripiedi, sed etiam è nuptijs & sanctorum consortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternum cruciandi significatur per sequentia cum dicitur:

Tunc dixit Rex ministris; Ligatis manibus & pedibus eius, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam significandam. Per tenebras enim exteriores ad litteram Dominus significat semper tenebras infernales, unde hoc non conuenit exemplo parabolæ, sicut nec quod sequitur. Illic erit fletus, & stridor dentium, quibus uerbis sicuti metaphoricè significatur in inferno maximum futurum tum dolorem, tum horrorem; ita etiam, in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes significatur impios in inferno uolenter detinendos, ne se inde aliqua ratione possint uel manibus resistendo, uel pedibus fugiendo liberare.

Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Videri posset hæc clausula non satis congruere parabolæ: cum in illo conuiuio unus tantum dicitur electus, hic uero significetur multos reijciendos. Sed primum sciendum est per unum qui electus dicitur, significari non omnes qui uocati sint fore saluandos; Deinde cum illo qui electus est, coniungendi sunt & omnes illi, qui uocati primò fuerant, sed indignos se fecerunt nuptijs. Ad utramque enim narrationem refertur hæc parabolæ conclusio; ut intelligeremus mul-

Hieron.
August.
Gregor.

Vestis nuptialis Chastitas.

Tenebræ exteriores.

Soluitur quæstio de tributo Cæsari dando.
 Matth. 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXVI.

† b. abie-
 runt
 † mit-
 tunt: † ei
 † b. &
 † *

† b. tunc relicto eo, † abeuntes * Pharisei, consilium
 inierunt vt caperent eum in sermone. † Et † abstru-
 † miserunt || ad eū * insidiatōres, qui se iustus sim-
 larēt. † quoslibet ex Phariseis & discipulos suos, † tūc
 rodianus, † vt caperēt eū in sermone, & traderēt in
 principatui. & potestati præsidis. † Qui veniēt in
 interrogauerūt eū, † dicētes * ei: † Magister. scimus * quia verax
 ||. & viā. [&] quia rectè dicis, et doces || et nō curas quæquā † nec enim viā
 Dei in ve in facie hominū, † sed in veritate viā Dei docēs. † Dic ergo nobis quā
 veritate do- tibi videtur? licet * nobis † tributū dare Cæsari, an nō? dāntes
 eos &. † Cognita autē Iesus nequitia eorū, * sciēs versutiā illorum, [&]
 ndn est ti- siderās * dolū illorū || † ait * illis: † Quid me tētatis * hypocritas? illi
 bi cura de te. † ostēdite * mihi * denariū * numisma cæsūs, † vt videat. * At illi
 aliquo nō lerūt ei * denariū. * Et ait illis: † Iesus: † Cuius † est imago hæc? &
 anim respici inscriptio? Respondētes || † dixerūt ei: Cæsaris. † Respondens autē
 eis perso- sus, † tunc † ait * illis: Reddite † ergo * quæ sunt Cæsaris, Cæsari:
 nū homi- que sunt Dei, Deo. * Et * audientes || † mirati sunt * super eū, † quia
 nū † c. & potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in respice
 nō accipis so eius tacuerunt. * Et relicto eo abierunt.

personam
 hominū
 † cen-
 su
 * Qui
 || * dixit
 † ad illos
 † c. habet
 imaginē
 & inscrip-
 tionem
 † d. o. su-
 per scrip-
 tio ||. † di-

Et tunc relicto eo abeuntes Pharisei consilium inierunt, & Pharisei dicuntur peculiariter huius consilij auctores: siue quod illi Domino ubique fuerint infensissimi, siue quod hæc quæstio quæ iam Domino proposita est, inter Phariseos maximè agitaretur, vt quæ ad religionem spectabat, cuius illi volebant videri iustiores. Ex hac itaque quæstione putabant se inuenisse rationem, quâ Dominum obnoxium facerent potestati præsidis, aut saltem minus græuam populo. Nam si quidem dixisset non licere tributum dari Cæsari, quemadmodum cum dicturum sperabant, quod contra ius diuini rigidum se exhiberet vindicem, cui iudicabant contra tributorum exolutionem: delaturi cum erant apud Præsidem tanquam Cæsari contrarium, & seditiosum. Si vero diceret licere tributum dari Cæsari, calumniaturi erant ipsum apud populum tanquam adulantem Principibus, & eorum metu à veritate præ-

dicatione abstinentem, nec honoris diuini tam studiosum Zelato- rem, quàm videri volebat. Quoniam autem sciebant se Domino su- spectos esse, alios suo nomine subornant, quos putabant Domino imponere. Hos Matthæus quidem discipulos eorum fuisse dicit, Marcus vero quosdam ex Phariseis, Lucas autem insidiatōres, qui se iustos simularent hoc est, qui simularent se illi bene affectos, aut qui simularent se teneri studio iustitiæ. Porro Matthæus, & Marcus cum Phariseis etiam Herodianos missos testantur, qui aut simpliciter intelligi possunt fuisse milites Herodis: aut potius intelligenda est fuisse aliqua apud Iudæos secta, quæ contra sententiam eorum Phariseorum, qui Iudam sequebantur Galilæum, assererebant tributa Cæsari soluenda, nomenque ab Herode obtinuerit primo Rege Iudæorum alienigena, qui maximè fuerat Romanorum fautor, & sententiam de soluendis tributis vel imprimis defenderat. Mittunt ergo cum discipulis suis Pharisei etiam Herodianos, vt rumoris Dominus responderet, essent, qui illum calumniati, & accusare possent, aut Pharisei apud populum, aut Herodiani apud Pilatum, Missi autem ex subornatione Phariseorum blandè Dominum compellant, atque à veritate & libertate commendant, studiumque veritatis, & iustitiæ cognoscendæ simulant, vt hac ratione & versutiā suam magis tegerent, & Dominus eorum laude, & studio captatus liberè secreterum cordis sui illis aperiret; Magister, inquit, scimus quod verax sis, quodque viam Dei, id est, viam Deo gratam, quaque ad Deum perueniatur, doceas in veritate, id est, sine aliquo errore, & furo, & non est tibi cura de aliquo, id est, non curas quenquam sic, vt cuiusquam metu à veritate docenda absterreas. Addunt autem causam quæ te dicant eum neminem curare, dicentes:

Non enim respicis personam hominū. Pro quo in Marco legimus. Nec enim vides in faciem hominum, cum Græca habeant apud Matthæum & Marcum eodem modo. Respicere autem in personam, vel faciem hominum, est considerare externam aliquam hominum conditionem, eiusque consideratione, non autem secundum causæ merita de homine iudicare, eique quid tribuere, vel adimere, vt si Dominus consideratione potentie Cæsaris, metuens cum adiudicasset illi tributorum solutionem. Cognita autem Iesus nequitia eorum ait: Quid me tētatis, &c. Nō captus est Dominus eorum blandiloquentia, vt quemadmodum illi sperabant, id responderet, quod illi significabant se optare audire ab eo: sed cum nihil illum latere posset, cognitam eorum nequitiam imprimis red arguit seuerè dicens: Quid me tentatis hypocritæ, hoc est, cur vestra hypocriti, & suauiloquentia sollicitatis me vt didicā, quod calumniari possitis. Hypocritas autem vocat, tum

Respicere
 in perso-
 nam, vel
 in faciem
 hominū.

quod simularent benevolentiam, & acceptationem ipsius, ut
similarent studium cognoscendi iustitiam & veritatem, & pro
di Deo. Cum autem his verbis eorum hypocritism & cona
ruisset Dominus, significassetque illorum quantumvis rectam
pocritism non esse sibi incognitam nec posse se falsa capi laude
quam hac ratione potuisset merito declinare responsionem
propositam quaestionem: tamen ne videretur quaerere oca
nem declinandi responsionem, ostenderetque se etiam capi
eorum quaestione capi non posse, sed e contra eos prudenter
alias, caperet propriis ipsorum verbis, aggreditur ad quosdam
respondere propositam. Itaque primum petijt sibi asserri num
ma census, hoc est, nummi speciem, quo census exolvebatur.
Eas & Marcus dicit Dominum expressisse nummi speciem, ne
pe denarium; quia is fuerat nummus, quem Dominus sibi
uerat exhiberi. Porro denarius numisma erat Romanum, &
drachina Atticum numisma, habens Imaginem alicuius Ca
impresam simul cum aliqua superscriptione, valensque quam
nostris stuperos, Cum obulsissent ei denarium rursum int
gavit eos Dominus cuius esset nummi imago, & superscriptio
quod ignoraret; sed tum vt demonstraret sibi non esse curio
rena, tum potius vt ex ipsorum verbis eos illaquearet, qui
rant ipsum illaqueatur in sermone. Illis ergo respondendo
imaginem, & inscriptionem esse Caesaris Tyberij, vt est prob
le, qui tum imperabat intulit quod ex ipsorum responsione
sequens erat:

Reddite ergo qua sunt Caesaris Casari, &c. Quo quidem nos
luit significare Casari danda, quaecunque ipsius haberent im
ginem: sed quoniam pecuniae a Casare usque vsu testarentur
lius imperio esse subiectos danda illi esse, quae ipse ex suis reb
illis rationabiliter requireret. Hoc enim cum faceret, non
dare eos quam reddere Casari, quae ab ipso acceperunt. Ideo
non dicit dare: sed Reddite tanquam ea quae eius sunt, quae
eo accepistis [q. d. Quandoquidem solus quaestio est de danda
sari pecunia, eamque satemini eius esse numisma: non debet
bis iniquum videri, nec Deo ingratura, si quod eius est, eo
rente illi non tam detis, quam reddatis]. Addit autem admod
opportune; Et qua sunt Dei. Deo, primum ne calumniari
possent, quasi populum Dei subijceret homini, & non Deo, De
gloriam, non vt videri volebat, imprimitis assereret, & quaerere
cundum vt illos ob avaritiam (praetextu tamen pietatis) avaritiam
soluendo censu notaret neglecta pietatis in Deum. Sunt aut
Dei ea, quae Deus ab hominibus requirit, Deoque sunt debita
mitia scilicet, decimae, honor ipsius, reverentia, & dilectio eius
per omnia. Cum autem omnia quae habet homo in bonis vel

mae, vel corporis, vel fortunae sint ipsius Dei omnia. Haec quo
la modo Deo sunt reddenda. Id autem fit, cum omnia Dei dona il
li accepta ferimus, eisque omnibus vtimus secundum illius vo
ntatem, & ad ipsius gloriam.

Et audientes mirati sunt super eo. &c. Mirati sunt, tum quod in
telligerent illum non latuisse suam hypocritism, & dolosum cona
tum, tum quod tam prudenter respondisset, vt vtrique calumniae
partem, in quarum alteram putabant eum incidere oportere, effu
geret, atque ex proprijs verbis ipsos convinceret.

Soluitur Sadduceorum quaestio contra resurrectionem. Matthaei 22. Marci 12. Lucae 20.

CAPVT CXVII.

¶ Nullo die accesserunt & venerunt * e ad eum t * autē
quidam Sadduceorum, qui d dicunt non esse resurre- .i. S add
tionem. & interrogauerunt eum dicentes: Magister, ca.
Moyse t scripsit * nobis: Si quis h frater alicuius t d. e. ne-
mortuus fuerit * habens uxorem, & dimiserit uxorem, gai || b. o.
& d filios non reliquit, vt accipiat * frater eius uxorem * illius interroga
& suscite semen fratri suo Sep: em t ergo fratres erunt a apud nos. bat t. a. di-
primus h accepit uxorem, & a uxore ducta, d mortuus est. || xit || b. o.
non relicto semine. a Et non habens semen reliquit uxorem suam fratri cuius fra-
sua. b Et a similiter t secundus h accepit eam, & ipse h mortuus est, ter
& nec iste reliquit semen. t Et tertius b similiter * accepit illam. b d. a. non
Et acceperunt eam h similiter c & omnes || l. usque ad septimum. h & habens fi-
mori reliquerunt semen, & mortui sunt t Nouissime a auem t om. liti. hic s
nium d defuncta est & mulier. In resurrectione ergo b cum resurre- ne liberi
erunt, t cuius t de b his a septem l erit uxor: a omnes t enim septem fuerit *.
habuerunt eam h uxorem. Et c respondens t Iesus ait illis b Nonne ideo ea || b. o. re
erratis, d non scientes scripturas, neque virtute Dei: Filij ideo se suscite
qui nubunt, & iraduntur ad nuptias, illi vero qui digni habebuntur t. a. autem
sculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubet. neque ducet uxo: d. a. de-
res. || In resurrectione c enim b ca a mortuis resurrexerunt, c neque nu functus
bunt, neque nubentur, c neque vltra mori poterit t sed sunt sicut an || sine fi-
geli * Dein d calo; & filij sum Dei, cum sint filij resurrectionis. c Ijs t c. o.
De resurrectione autem mortuorum t h quod resurgat c mortui, & sequens
Moyse ostendit fecus rubum sicut dicit, Dominum Deum Abraham. d sine
& Deum Isaac. & Deum Iacob. c No legis t in libro Moyse, super ru filio
tum quomodo dixerit illi Deus, inquit a quod dictum est a Deo, dicen || b. septem
de vobis: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob t t b. nois.
Deus autem non est mortuorum sed d viuorum, c omnes enim viuunt sima
n. Vos ergo multum erratis. c Respondentes autem quidam scribaru d c. o.
erunt ei: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant u n qui mortua
quam interrogare. a Et audientes turba, mirabantur in doctrina eius. || c. eorum

†^b Septem enim siquidem septem
 ▷^a nescientes
 ||^b Cur enim
 †^a aquales enim
 †^b angelis
 ▷^b c. elis
 ||^b mortuis autem
 †^c quod vero
 †^c Nō est
 Deus
 ▷^a o vi
 meminum.

In illo die accesserunt & venerunt ad eum quidam Sadducei. Et ostendere voluerunt Evangelistæ, quomodo etiam Sadducei & si Pharisæis contrarij Dominū docentem aperte que de regnorum & futura vita impugnaverint, vtrq; vtramque scilicet vitam Christū senserit, à neutra tamē superari poterit. Nam Sadduceis quædam dicta sunt circa tertij caput Matthæi. Non tantū carnis resurrectionē negabant, sed etiā animæ immortalitatis, afferentes animas hominū sicut bestiarū interire cum corporibus. Hi ergo scientes Dominum docere contraria sententia ex ipsa lege Mosaicā putabant se invicisse rationem, quæ reserent resurrectionis assertionem, quasi ex ipsa lege sequeretur horribilis absurditas ipsam resurrectionem, postquam existerent homines oportere vivere eam, quam iam vivunt, carnis vitam quod præter hanc aliam vitam intelligere non possent, erant planè carnales, & crassi. Lex autem ex qua occasione menti sunt habetur Deute. 25. Ex qua lege proponunt Sadducei septem fuisse fratres (sive vere sic fuerit, sive ab eis fictum) quilibet eandem iuxta illam legem accepserint uxorem: de qua querunt cuius in resurrectione sit vxor futura, cum omnes idem debeant iuris in eā; existimantes necessariò dicendum eam vel omnibus, vel vnus alicuius ex septē fore vxorē; ac proinde eū vixque videretur absurdū necessario cōsequi non fore resurrectionem.

Et respondens Iesus ait illis. Nonne ideo erratis, non sciens scripturam & potentiam dei. Errabant Sadducei, tum quia non putabant fore resurrectionem, tum quia putabant post eam, si futura esset, talem fore vitam, qualem modo viuimus: imo quia putabant eam non potest esse, & hanc videbant non posse consistere, negando omnino futuram resurrectionem. Huius autem duplicis erroris assignat Dominus causam ignorantiam duorum; nempe scripturam & potentiam diuinam.

Erratis, inquit, nesciētes, id est, quia nescitis scripturas, nempe tutem dei. Nesciebant autem scripturas, tum quia non sciebant, scripturæ essent sacre Prophetarum scripturas non recipientium quia etiam scripturas Mosaicæ, quas legebant, non satis intelligebant, vt postea Dominus ostendit. Probaturs ergo errare ex dicta ignorantia, primū soluit eorum contra resurrectionis assertionem objectionem; ostendens non talem futuram post resurrectionem vitam, qualem illi opinabantur, ac deinde scripturis ascribit veram esse resurrectionis assertionem, ac proinde eos errare negādo resurrectionē. Probat ergo eos errare de

In resurrectione enim non, ut vos opinamini nubent, neque moritur. In quibus verbis, vt præter contueudinē linguæ Latinæ est passivè nubentur pro dantur nupti, ita etiā præter eiusdem linguæ consuetudinē dictum est nubent, pro ducent vxores.

contrahent matrimonia. Porro quod de statu resurrectionis futuro Dominus respondit, clarius & prolixius extulit Lucas, qui antea hinc facit inter conditionem huius seculi, & conditionem seculi futuri; additque rationē noui status futuri seculi. Filij enim inquit, huius seculi nubunt, & iraduntur ad nuptias. Et c. Dicuntur autem filij huius seculi hoc loco simpliciter homines in hoc seculo viuentes, contra quorum pro præsentis itatu conditionem subditur; Illi autem qui digni habebuntur seculo illo futuro, & resurrectione ex mortuis beati; neque nubent, neque ducent vxores. Cuius ratio sequitur; Neque enim vltra mori poterunt. Sequitur apud Matthæum & Marcum; sed sunt sicut Angeli Dei in celo, immortales scilicet, alimento & generatione non egentes, & ab omnibus his passionibus liberi, atque beata fruētēs vita; non autem in omnibus sunt sicut Angeli Dei, quia non sicut illi corpore carebunt. Sic intelligendum patet ex Luca, qui ad probationē eius quod dixit non posse eos vltra mori, subiicit; Æquales enim Angelis sunt, & addit quod est ipsi proprium.

Et filij sunt Dei, cum sint filij resurrectionis. Filios autem Dei dicit non iam solum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, quod diuina quadam cum Angelis immortalitate donatum erit, spiritui præterea vberimè, & perfectè communicata diuina natura; ita vt ob huiusmodi communionem Ioannes dixerit; Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicut est. Addit autem causam quare tunc erunt filij Dei, nimirum quia erunt filij resurrectionis, id est, homines ad resurrectionem (loquitur autem de beata resurrectione iustorum) pertinentes. Dicit autem hoc Dominus ad distinctionem filiorum huius seculi. Sicut enim filij huius seculi ratione primæ generationis dicuntur filij hominum, & ob id mortales sunt: ita qui pertinent ad resurrectionem, quæ est secunda generatio, non ad vitam animalem, sed spiritualem, ratione huius regenerationis dicuntur filij Dei, & ob id sunt immortales. [Notandum autem quod Dominus tantum loquatur de resurrectione iustorum: tum quod ea sola verè sit dicenda resurrectio, tum quod de resurrectione iustorū Sadducei interrogauerant. Dum Dominus tamen iustos in resurrectione docet non inituros matrimonia, quia erunt similes Angelis Dei in celo: intelligendum similiter relinquit, nec impios matrimonia contrahuros. Quia sicut illi erunt Angelis Dei in celo similes: ita hi similes dæmoniorum in inferno.]

De resurrectione autem mortuorum, quod resurgant mortui, Et c. Alterum iam eorum errorem conuincit, quo ex ignorantia scripturarum negabant in totum futuram resurrectionem mortuorū. Eam autem comprobaturus Dominus scripturarū autoritatē, ex Moyse potissimū hoc facit, quod hunc solum Sadducei recipientem

cumque pro sua sententia citassent. Ex quo tale profert testimonium, quod aperte quidem resurrectionem non asseruit, sed tantum ex consequenti: [Docens quanta cum attentione & expressione sint Scripturæ legendæ, & tractandæ; ut non hæc tantum sint spectanda quæ in eis aperte pronunciantur, nec per aperta testimonia tantum agendum contra hereticos, sed & per ea quæ argumentatione non coacta, & consequentia necessaria eorum destruant errorem.] Probat autem Dominus futuram mortuorum resurrectionem, ex eo quod Exodi 3. Deus se dicit non fuisse, sed esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob cum iam illi essent mortui. Sub qua propositione maiore subsumit minorem per se certissimam, dicens:

Non est Deus mortuorum, sed viventium. Absurdum enim est Deum viuum; imò eum qui est ipsa vita, mortuorum dici Deum, sicut absurde vita diceretur vita mortuorum, & eorum qui non sunt. Ex his ergo duabus propositionibus irrefragabilibus & certissimis, concludendum relinquit Dominus futuram corporum resurrectionem. [Quoniam tamen videri possit, hanc non posse necessario inferri ex præmissis illis: dicens Dominum ex illo Exodico voluisse immediatè probare, & concludere futuram corporum resurrectionem, nimirum quod cum Deus se adhuc dicat Deum Abraham, Isaac, & Iacob, necessariū sit illos & si hominibus mortuos, tamen Deo non esse mortuos, sed illi tantum dormire, & adhuc illi viuere, & proinde illos ab eo aliquid resuscitandos à morte lutu à somno. Hac enim ratione Dominum significare Abraham, Isaac, & Iacob adhuc viuere cum hominibus sint mortui: satis indicat illud quod apud Lucam pro probatione eius quod subsumendo dicitur: Non est Deus mortuorum, &c. Additur, Omnes enim illi viuunt. Nam secundum animam omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipsi quanti quanti sunt, etiam post mortem Deo viuunt, qui vocat ea que non sunt tãquam ea que sunt.] Talis est ergo fere Domini contra Sadducæos argumentatio. Ipse Deus etiam post mortem Patriarcharum se dicit esse illorum Deum. Absurde autem se vocare Deum mortuorum, & eorum qui omnino non sunt. Viuunt ergo hi Patriarchæ, saltem ipsi Deo, etique tantum reputantur ut dormientes. Quod si verum est: consequens est eos, qui hominibus habitant mortui aliquando resurrecturos, resuscitatos à Deo veluti à somno. In hunc modum intellexerunt hæc Domini argumentationem D.

Lib. 4. c. 9
Ad hunc
locum.

Iræneus Chryf. Theophyl. atque Euthymius Chryf. imitatores. Porro cum in multis alijs locis Scripturæ etiam Mosaicæ Deus vocetur Patriarcharum Deus: peculiariter tamè dominus citat verba Dei ad Moysen circa rubum, vel quod hoc loco insigniter Deus suum nomē Moysi aperuit, & tunc primum se horum trium Patriarcharum Deum appellauerit, addēs hoc sibi nomē fore in æternis:

ex quo etiã ulterius cōsequitur omnes illos viuere. Deo etiã si moriatur hominibus, qui horum Patriarcharum sunt filij, cum benedictio Patriarcharum etiã ad semē eorū extendatur; [Vel etiã quod hoc loco primum Moyses suam acceperit à Deo auctoritatem, cuius auctoritate Sadducæi se putabant resurrectionis fidem confutasse. Si enim Moyses auctoritate se tueri vellent, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei; ex quibus primū Moyses suam obtinuit auctoritatem. Quod autem in Matthæo dicitur istud dictum Iudæis, in Marco vero ipsi Moysi: nihil habet contrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moysi ut etiam eidē præceptum fuerit dicere illud Iudæis rogantibus nomen eius qui misisset ipsum.] Cum autem subsumitur, Deus autem non est mortuorum Deus, sed viventium, repetenda est dictio Deus, hoc modo, Deus autem non est mortuorum Deus, sed viventium. Inferatur autem à Domino ex præmissis apud Marcum id vnde cœperat, cum dicitur:

Vos ergo multum erratis; Non enim iam ostenderat eos simpliciter errare, sed multum errare: nimirum & quod negarent resurrectionem, & quod existimarent posita resurrectione carnalem fore post resurrectionem vitam.

Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei, &c. Solus Lucas commemorat Scribas quosdam commendasse responsonem Domini dictam Sadducæis: Marcus verò similem cuiusdam Scribæ narrat commendationem post responsonem Domini ad sequentem quæstionem, quam prætermisit Lucas, quod eandem à Scriba quodam alio tempore Domino propositam, & à Domino eodem modo, quo hic absolutam introduxit superius cap. 11. Intelligendum itaque utramque Domini responsonem à duabus quæstionibus quosdam ex Scribis approbasse, & alteram quidem commendationem descripsisse Marcum, alteram vero Lucam, qui dicit quosdam Scribas respondisse, hoc est, subintulisse, *Magister, bene dixisti*, nimirum gaudentes Sadducæis hostibus suis, & disscientibus secum oclusum esse os. Quod autem apud Lucam sequitur;

Et amplius non audebant eum quicquam interrogare: Ex Matthæo, & Marco falsum videtur, cum hi retentur post quæstionem Sadducæorum, Phariseos & Scribas aliam adhuc quæstionem propositam. Proinde vel intelligendum est Lucam tantum loqui de Sadducæis, ut sit sensus, Sadducæos non amplius auros quicquam interrogare; Aut si de omnibus Lucas loqui intelligatur, significatur quod cum iam Dominus aliquoties prudenter respondisset varijs quæstionibus, & Phariseorum, & Sadducæorum ita ipsius prudentiam admirati sunt, & timuerunt, ut non auderent eum amplius quicquam interrogare. Matthæus verò adiecit de turbis;

Et audientes turba mirabantur in doctrina eius. Quod scilicet prudenter, & facilliter ijs, quæ videbantur perplexa responderet, & resurrectionemque futuram ex eo loco scripturæ perspicuè & efficitur concluderet, ex quo id minime videbatur colligi posse.

Soluitur quæstio Phariseorum de maximo mandato. Matt. 22. Marci 12.

CAPVT CXVII.

D H A R I S Æ I autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, conueuerunt in unum: & ait unus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam bene illis responderit, interrogauit eum: & ait ex eis legis doctor quod esset primum omnium mandatum: & tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege?

Iesus autem respondit ei, Quia primum omnium mandatum est: Audi Israël, Dominus deus tuus Deus vnus est. & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & ex tota virtute tua. Hoc est maximum, & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Maius horum aliud mandatum non est. [Et] in his duobus mandatis vniversa lex pendet & propheta. At ait illi scriba: Bene magister in veritate dixisti, Quia vnus est Deus, & vnus alius prater eum & vt diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum sicut seipsum, maius est omnibus holocaustis, & sacrificijs Iesu: & vnus videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè a regno Dei: & nemo iam audebat eum interrogare.

Pharisei autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, &c. Quanquam gauderent Pharisei Sadducæis contraria sectæ, & sententiæ hominibus oculosum esse, & silentium impositum: tamen inuidia quadam contra Dominum concitata conuenientes in vnum consilauerunt inter sese de quadam quæstione etiam a se Domino proponenda, vt si forte ad eum minus aptè responderet, minueretur apud populū admiratio prudentia eius, & maiorem apud populū ipsi consequerentur honorem, & laudem, quod quem Sadducæi superare non poterant ipsi superassent. Itaque quemadmodum superius quosdam ex Herodianis, & Phariseis miserunt proposituri quæstionem, quæ Phariseos, & Herodianos cōcernebat: ita nunc per quendam ex ipsorum numero legis doctorem & scribam, proponit quæstionem concernentem Scribas, & legis cognitionem. Vnus enim ex eis, inquit Matthæus

à cæteris, vt est verisimile, infligatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos, & Dominum conquirentes, hoc est, inter sese disputantes, cum aduertisset, quod bene illis responderisset, experiri voluit (hoc est enim quod dicit Matthæus tentans eum) num & sibi respondere bene posset, accessit ad eum, & interrogauit quod esset in lege omnium primum mandatum. De eo enim apparet illo tempore fuisse inter Scribas controuersiam, quemadmodum dictum est circa cap. Lucæ 11. in cap. Conc. 81. Hic igitur Scriba sibi placens de cognitione primi in lege mandati Dominum interrogauit non discendi studio, sed tentandi, & experiendi: Magister, inquit, quod est mandatum magnum. Hoc est, maximum in lege? Positius enim pro superlatiuo positus est, vnde postea idem verbum, per maximum vertit interpres: & Marcus dicit eū interrogasse, quod esset primum omnium mandatum.

Iesus autem respondit ei, quia primum omnium mandatum est, &c. Prolatur Dominus primum mandatum ex Deut. 6. cap. premit rit etiam, vt est apud Marcum, illud quod ibi præcedit: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Quod præterij loco præmittitur primo præcepto dilectionis, eo quod dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo opinio, & fides; vt scilicet credatur vnus esse Deus, & non multus, sicut dii gentium; & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam esse, ex qua fide etiam facile nascitur Dei ex toto corde dilectio. Quæ autem ad intelligentiam & explicationem horum duorum præceptorum dilectionis pertinent: prolixè satis tradita sunt superius circa prædictum Lucæ locum. Cæterum alterum dilectionis mandatum, quod ad proximum pertinet, Dominus dicit secundum, non quidem ordine legislationis, quia prius illud datum erat Leuit. 19. sed dignitate. Simile autem dicit alteri, tum quod etiam sit de dilectione exhibenda, tum quod similem habeat cum præcedenti generalitatē. Vnde & sequitur.

In his duobus mandatis vniversa lex pendet, & Propheta, &c. Hoc est, legis & Prophetarum scriptura, & doctrina pendet in duobus dilectionis mandatis: quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent, atque eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem, aut cōseruationem omnia ordinantur.

Et ait illi Scriba: Bene Magister in veritate dixisti, &c. Quod Marcus dicit hunc Scribam approbasse Domini responsum, & Dominum vicissim eius responsum commendasse, ita vt diceret eum non longe esse à regno Dei: non est contrarium ei, quod dicit Matthæus hunc tentasse Dominum. Tentasse enim ob id solū dictus est, quod experiri voluerit, num ad quæstionem Dominus respondere posset. Quia in re et si non satis sincero se declarabat

erga Dominum esse affectu: tamen cum audiret prudentem Dominum responsionem suae sententiae conuenientem, commotus responsionis veritate, ac delectatus approbatione suae sententiae, de proposito illo tentandi animo approbavit Domini responsionem: & vicissim Dominus delectatus, quod & veritatem ille agnosceret, eamque tentandi animo posito, à se dictam approbaret, commendans eius responsionem dicit non longe illum esse à regno Dei. Nondum autem iste dicitur esse in regno Dei, hoc est inscripturum esse inter regni Dei ciues: tum quia caruit fide in Christum, tum, &c. quia non satis est cognoscere, & approbare verbo veritatem, sed oportet & factò eam obseruare, cum hic Scriba nec dum peccatam habuerit Dei & proximi dilectionem.

Quaestio proponitur de Christo, cuius filius sit.
Matthaei 22. Marci 12. Lucae 20.

CAPVT CXIX.

†. nō il-
lis. dixit
autem

CONGREGATIS autem Pharisaeis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Et respondens Iesus dixit: ^a ad illos ^b docens in templo: ^c Quomodo dicunt ^d scribae ^e Christum filium esse Dauidi? ^f Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, ^g & ^h ipse ⁱ enim ^k Dauid dicit ^l in spiritu sancto ^m in libro psalmorum ⁿ dicens, ^o Dixit Dominus Domino meo, ^p sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. ^q Ipse ^r ergo ^s Dauid dicit illum Dominum? ^t si ergo

†. David Dauid vocat eum Dominum, ^h & ⁱ quomodo filius eius est? ^k & nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illis illi die eum amplius interrogare, ^l & ^m multa turba eum libenter audiuit, vocat

†. unde Congregatis autem Pharisaeis interrogauit eos Iesus. &c. Cum nihil magis Pharisaeos offenderet in Iesu, quam quod se filium Dei frequentius vocaret, seque Deum esse, ac Deo aequalem significaret: commodè nunc in vltimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac vere Deum fore, vt qui ipsum ex factis, & miraculis debebant agnoscere esse Christum, non alienarentur ab ipso, quod se Deum, Deoque aequalem significaret. Itaque cum adhuc apud ipsum Dominum congregati essent Pharisaei, interrogauit eos cuius putarent Christum esse filium; eisque respondentibus Dauidis esse filium, rursus quaerit, quomodo ergo Dauid eum vocet Dominum suum, idque per Spiritum sanctum & in libro Psalmorum sanctorum. Qua quidem quaestione cogitandum illis relinquit Christum amplius

amplius quid futurum quam quod à Dauide accepturus esset natus: alioqui enim absurdum esse, quod eum non tantum Dominum, sed Dominum suum vocet. Nusquam autem apertè dicitur Christus fore filius Dauid; sed id Scribae ex varijs locis intellexerunt satis significatum, vt Isaiæ 8. vbi promittitur sessurus super solium Dauid: & Micheæ 5. Vbi dicitur nasciturus in Bethleem, & alijs multis similibus locis. Cæterum illo potissimum modo suam quaestionem, & argumentationem proposuit Dominus, quod erroneam Scribarum & Pharisaeorum audiret opinionem, & significaret Christum non talem esse Dauidis filium, qualem illi suspicabantur, hoc est, nudum hominem, sed etiam propter diuinitatè esse Dominum ipsius: ac proinde Scribas interrogatos cuius filius sit Messias, non tantum oportuisse respondisse, quod filius sit Dauidis, sed etiam, & multo magis, quod filius esset Dei. Testimonium autem à Domino citatum desumptum est ex principio Psal. 109. Non citat autem Dominus tantum eam partem, quæ suo seruire videbatur proposito, sed etiam addit quid Dominus dixit Domino nempe, Sede à dextris meis, donec ponam, &c. Vt maiorem eis metum incuteret, si pergerent ei se opponere, quem merito debebant agnoscere Christum esse. Dixit autem Deus Pater filio suo, Sede à dextris meis: siue quia ab æterno sic in mente sua secum facere disposuit, siue quia (vt Paulus alludens ad hunc locum dicit) Deus Pater suum filium post resurrectionem subuehens in cælum constituit illum à dextris suis in caelestibus. Dei enim dicere, facere est: ex quo sane Pauli loco patet quid sit Christus sedere ad dextram Dei, nimirum eum hominem, qui pro nobis mortem pertulit, factus Patri obediens, constitutum esse supra omnem principatum, & potestatem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, omniaque subiecta esse pedibus eius. Vnde patet hanc sessionis promissionem tribuendam esse Christo ratione humanitatis coniunctæ diuinitati. Cum autem dicitur: Sede donec ponam, &c. dictio donec accipienda est quomodo saepe in scripturis, non vt excludat sessionem ad dexteram postquam aduenerit praescriptum illud tempus; sed vt tantum indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod satis aperit Paulus dum dicit; Sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Id autem fiet in nouissimo die, quando omnes hostes Christi, qui siue verbo, siue factò dicuntur illum, Nolumus hunc regnare super nos, perfectè illi subijcientur, digna de illis sumpta vindicta.

Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam, &c. Intelligi debet hoc generale Matthaei dictum de hostibus Christi Scribis, Pharisaeis, Sadduceis, & rursus intelligi debet de quaestio-

authoritas docendi, & iubendi, quæ ad cultum Dei pertinet, & ab eo nomen accepit, ut dicatur Cathedra Moysi, sicut Romæ Ecclesiæ authoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur super cathedram Moysi sederunt, idem est quod eam quam Moyses habuit in Dei populo authoritatem acceperunt. Inferre autem ex prædicta sententia id, propter quod eam assumpserat;

Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, servate, & facite, &c. inquit, hoc est, quia super cathedram, id est, in cathedra Moysi sederunt, ideo servate, quæ dixerint vobis. Non ergo Dominus tantum exigit obedientiam in his, quæ ex scripturis, & lege Dei iubentur, aut docerent: sed etiam in his quæ sua authoritate pro temporibus & loci exigentia statuerent, & iuberent secundum scripturas. Enim dicit quæcunque docuerint, sed dixerint, & absolute docuerint, nec contentus illo addit quæcunque. Quoniam autem quæ verbo docent, factis suis, & exemplo ad imitationem non paratos alios commovere solent: ideo ne illorum exemplo pervertentur, qui ab illis pendere, & instrui debebant, subiicit:

Secundum opera vera eorum nolite facere. id est, ne autem imitami corum opera. Dicunt enim, inquit, hoc est præcipiunt, & tamen eadem ipsi non faciunt. Hæc autem est primum Scribarum & Phariseorum vitium quod hic notat Dominus.

Alligant autem onera gravia, & importabilia. Non dicuntur, sed præcedenti taxat vitium, sed declarat quod dixit. Dicunt enim & non faciunt (Græcis enim non est autem, sed γὰρ, id est enim) quanquam id declarat cum magna ipsius vitii exaggeratione, ut patet deinceps per onera gravia, & importabilia significata, de quibus prius dixit Dominus, omnia quæcunque dixerint vobis facite. Importabilia autem hic positum est, pro difficultate peccati. Cum autem dicuntur onera gravia ipsos alligare, &c. significatur varia eos præcepta veluti in falces congerere sive ex scripturis, sive ex propria sua authoritate, quæ novæ legis præceptis addiderunt, severe interim & rigide, quæ legis sunt ab aliis exigentes, at sibi in omnibus multam concedentes licentiam.

Omnia verò opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Notat in præcedentibus Dominus illorum graviter culpabilem negligentiam, notat modo eorum non sanctam in bonis operibus diligentiam: ut sicut suos significavit cavere sibi debere ab imitatione negligentiarum illorum, ita & nunc significet, nec in bonis quæ debent viderentur operibus imitandos. Secundum ergo vitium, quod in his notat est vanæ gloriæ appetitus, quod vitium varie ostendit eis competere. Primum quidem in bonis quæ facere videbantur operibus dicens omnia hæc eos facere ut viderentur. Secundum in extremo ipsorum habitum dicens; *Dilatant autem phylacteria, &c.*

est enim: Ostendit siquidem alia ratione eos vanæ gloriæ cupidos. Porro occasio phylacteriorum, quæ dilataste dicuntur Scribæ, & Pharisei fuit id quod scribitur Deuter. 6. cum post præcepta decalogi tandem intulit Moyses; Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligentes Iudæi scribebant in membranis verba illa. Audi Israël, &c. Aut secundum Hieronymum ipsum decalogum Moysi, membranasque has partium brachij alligabant, partim in fronte, quasi coronam capiti faciētes, ut temper ante oculos moverentur. Membrana autem ille sic depictæ Græco nomine dicebatur

*Phylacteria. i. custodia, vel cōservatoria, quod adhiberetur ad suam ipsius & legis diuinæ custodiā; cum prædicto scripturæ loco nihil aliud exigat Deus, quā ut præceptorū suorum nunquā obliuiscerentur, sed eorū sic semper essent memores, quomodo tē in manu existentē, & ante oculos positā nō facie obliuiscimur. Has autē membranas, quo præ alijs videretur religiosiores, & in mādatis Dei recogitādis, & faciēdis diligentiores Scribæ & Pharisæi latius gestabāt. Eadem de causa & sūmbrias magnificabāt. i. grandiores faciēbāt. Præceperat enim Moyses, ut Iudæi in quantum angulis paliorū suorū facerēt sūmbrias hyacinthinās, ad discretiōnē populi Israëliti, & ve vestis huius discretiōne admoneretur etiā dīficiētā à Gēnibus debere eorū esse cōversationē, cogitārēque cuius Dei, qualem culturam suscepissent obseruandā. Tertio ostēdit Dominus ipsorū inanis gloriæ appetitū in externa cū hominibus cōuersatione cū subiicit: *Amant autē primos accubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis, &c.* Non reprehendit quod primos obtinent accubitus, primasque cathedras, sed quod hæc amarent, & istudiose expeterent.*

Vos autē nolite vocari Rabbi. Scopus Domini in his verbis est, omnes & potissimum suos discipulos inuitare ad humilitatem, atque ad superbiam, & vanæ gloriæ appetitum abstrahere, ut scilicet nō more scribarum affectent, & ament se vocari Magistros, atque hoc nomine ament se alijs præferri: sed potius quantum in ipsis est fugiant per humilitatem huiusmodi appellationem, aut si admittant eam, & usurpent, non tamen se hoc nomine alijs præferant, agnoscentes vnum solum esse, cui appellatio ea verè, & propriè sit tribuenda. Iam & cum subiicit;

Qui maior est vestrum, erit minister vester, & qui autem, se exaltat, humiliabitur, &c. Satis significat per duas has sententias, quomodo prohibuerit admittere, aut usurpare appellationem magistrati: nimirum ut ne qui Magistri obtinet locum, se hoc nomine esset, sed cetera se tantum ut ministrum reputet, & sic humiliet, ut vel nomen magistrati poenitus fugiat, vel hoc nomine se alijs non præferat. Quem sensum etiam confirmat subiuncta à Domino ratio;

Num. 15. Deut. 22.

Rabbi vel Magistri appellatio quomodo fugienda.

Vnus est enim Magister vester, Deus scilicet, aut Christus. Sic enim modo Dominus vnus dicit esse nostrum magistrum supra dixit solum Deum esse bonum. Sicut enim ibi noluit significare Dominus hominem nullo modo dici posse bonum, & eam appellationem proprie soli Deo competere: ita & hic docet voluit appellationem magistri soli Deo vel proprie competere, atque ob id neminem sibi debere id nominis arroganter alibi re, quin potius per humiliter declinare. Addit autem & alio propter quod appellationem Rabbi declinare debeamus, subdit.

Omnes autem vos fratres estis, quod vel intelligi potest dicitur de omnibus omnino hominibus, quia omnes ab eodem Deo facti germanitate pari inter se coniunguntur; vel potius intelligendum dictum de Christianis, qui ratione spiritualis regenerationis omnes inter se sunt fratres, vnus habentes Patrem cælestem.

Patris ite appellatio quomodo fugienda. Et patrem nolite vocare vobis super terram: Sicut superiori sententia non simpliciter auferre voluit Christianis nomē Rabbi, vel Magistri: ita & hac certum est ipsum non simpliciter prohibere voluisse ne quis aliquem in terra vocet Patrem, sed ne illi sic precet & reputet, tanquam primarium, & præcipuum, sic scilicet eius suam vitam, & suum esse præcipue acceptum referat, a quo eius prouidentia maxime pendeat, & ab eo suam hereditatem petat, quomodo Gentiles suos genitores patres vocat. Vnus enim qui solus verè, & proprie omnium regenerationis est Pater, scilicet, qui in cælis est, cui quicquid sumus siue per naturam siue per gratiam acceptum ferre debemus, à cuius ite prouidentia, semper deus que pèdere debemus, qui est deniq; vera pars hereditatis nostra.

Psalms. Nec vocemini magistri, &c. Aut repetit Dominus iam sub alio nomine, quod prius dixit ad augmentum detestationis huius mali, aut inter Rabbi & Magistrum illud hoc loco interest, quod nomen Rabbi præceptoris sit vocabulum eius qui docet, nomen vero Magistri hoc secundo loco sit nomē moderatoris in rebus, & gubernatoris vitæ. Subiicit autē Dominus duas sententias familiars, quibus reddit modo prædictorū causam præceptionum, & quod prius in specie dixit, nunc generatim extulit, vt non prædictos tantū titulos fugiendos intelligamus, sed & alios. Prius dicit.

Qui maior est vestrum, hoc est qui maximus est inter vos in dignitate, siue donis spiritualibus, *erit vester minister:* Quæ sententia & supra est habita in cap. Concor. 10.4. ex Matt. 20 & Marc. Secunda est;

Qui autem se exaltauerit, humiliabitur. Quæ supra est habita ex Lucæ cap. 14. & 18.

Cauete à Scribis qui volunt ambulare in stolis. Vitiōrū eorū qui

apud Matthæum Dominus prolixè commemorat, vt ab eis suos admoneat sibi cauere, quædam paucis Marcus & Lucæ à Domino notata commemorant dicentes eum dixisse: *Cauete à Scribis, ne scilicet imitemini, suoque exemplo vos contumpan, qui volunt,* hoc est desiderant, & affectant, *ambulare in stolis,* id est vestibus talaribus, quo sint honoratiōes. *& emunt salutationes in foro,* & cætera, quæ supra sunt habita ex Matthæo, quibus notatur in eis desiderium inanis gloria. Notantur deinde apud hos duos Euāgelistas alterius etiam grauioris vitij, nimirum auaritia, aut gulæ idq; non simplicis eum dicitur, quod & postea habet Matthæus;

Qui decorat domos viduarum simulacris longæ orationis, quo significat ipsos longis precibus non ex animo factis, sed simulate, & ad ostentationem captare fauorem viduarum, earumque domos id est, facultates & substantiam, decorare, quia ab eis velut sanctæ & religiose personæ frequenter inuitantur magnique sumptibus excipiuntur. Viduarum autem pecuniarum Dominus tremi nit potius quam virorum, aut mulierum abatum, tum quod his facilius imponitur falsa sanctimonie specie, & liberam habenti facultatum suarum administrationem, tum vt horum peccatum magis exaggeraret, ostendens illos earum esse spoliatores, quas potius adiuuare, & subleuare deberēt, vt pote desertas, & omni adiutorio desolatas. Adijcit proinde Dominus post notationem huius vitij, quod ob id scribat, & Pharisei accipient prolixius iudicium, vel vt clarius verbum est in Luca, damnationē maiorem scilicet, quam reliqui peccatores: nimirum quod non simpliciter auaritiæ, & gulæ essent dediti, sed etiam in sacra abuterentur ad suum quantum, vel gulam.

Va autem vobis Scribe & Pharisei hypocrite. O dies hoc loco va intentat Scribis & Phariseis sicut in principio octo Iustorum pro tulit beatitudines. Et primo quidem va illis dicit, quod cum deberent suo exemplo & doctrina aperire alijs regnum cælorum, & viam ad illud præmonstrare, contra, *clauderent illud coram hominibus,* id est, impedimentum præstarent ne introirent, dum scilicet eos auocarent à fide in Christum, qui ostium est per quod intratur in regnum cælorum, in quem non solum ipsi recusarent credere, sed etiam ad credendum propensos, ne crederent, quantum in ipsis fuit, impediabant. Secundo va illis dicit, quod.

Comederent domos viduarum, &c. Quod iā circa Marci, & Lucæ verba est tractatum. Tertio va dicit, quia inquit, *circumtis mare & arida,* id est, terram, hoc est, cum multa diligentia, & labore quaeritis vt vndique ex Gentibus faciatis vnus proselytum, hoc est ad uenam, qui ab Idololatria conuersus Iudaicæ amplectatur religionem. Non autem ob hoc eorū studium, quod in se sanctum erat, va illis dicit, sed ob id quod sequitur, quod quem tanta diligentia

& labore in consortium suæ religionis pellexissent, ad hoc ut unus fieri posset, eum suis exemplis, & conuersatione facerent gehennæ, id est, obnoxium gehennæ & æternæ condensationis, pro plo supple magis quam ipsi essent: quod perinde est ac si dicitur simpliciter, quod plus eum gehennæ obnoxium redderet quam ipsi essent, idque ob id quod vt plurimum qui præceptores habent malum, non in illius malitia sistit, sed eius vtens exemplo solentius procedere, & in malo præceptorem superare.

Va vobis duces cæci, qui dicitis. quicumque iurauerit per templum &c. Quarto illis va dicit ob præposteram, & erroneam eorum traditionem, propter quod eos vocat iam duces cæcos, eo quod hæc eorum doctrina ex magna processerit cæcitate. Doctrinam autem eum qui iuraret per templum, aut in altari, id est, per altare, nihil esse, hoc est non obligari vi huiusmodi iuramenti iure iuro iuraret in auro templi, id est, per aurum, quod in templo oblatum esset, aut in dono, quod est super altare, id est, per sacrificium debere, hoc est obligari huiusmodi iuramento. Vt autem in iuramentum prelabelentur cæcitate vt præferret in iuramentum oblatione oblationes templi, & altaris ipsi templo, & altari auaritia dicit, quæ & suasit vt illud doceret filios dicere patribus suis *Osban, quodcumque ex me est tibi proderit*, nimirum vt populis intelligens singularem oblationum sanctitatem prior esset ad oblationes faciendas. Itaque ob manifestâ hanc ipsorum ex auaritia prodeuntem cæcitate, merito Dominus hic semel, & iterum exclamatio dicit: *Stulti, & cæci*. Additque *Quid enim maius hoc est sanctius, & plurius faciendum, aurum, an templum, quod significat aurum*, hoc est, cuius gratia aurum sanctum habetur, quod nemo ignorare potest quin illud sit altero sanctius, à quo altera suam accipit sanctitatem. Et rursum: *Stulti & cæci* (nam errant in cuncto loco repetitur apud Græcos nomen stulti) *quid enim maius est, donum, an altare quod significat donum* Siquidem sacrificium aliquod, cum ex sese sit prophanum, ideo fit sanctum, quia in altari ex sui institutione consecrato cultui diuino, offertur. Hinc ergo oppositam conclusioni eorum conclusionem infert Dominus dicens;

Qui ergo iurat in altari, &c. q. d. Cum, vt ostensum est, sanctum sit & templum, & altare ipso auro templi, & sacrificij altaris ergo non hoc dicendum est, quod vos dicitis, sed contra potius, quod qui iurat per altare, non tantum per altare iuret, sed etiam per potentia, quæ super illud sunt, ac proinde æquè, aut etiâ magis est obligatorium iuramentum per altare, quam per donum altaris. Similiter quicumque iurauerit per templum, non per templum tantum iurat, sed etiâ per Deum, qui ratione singulari habitatur in templo, & proinde non minus obligat, quam si aperte per Deum iurasset.

iurasset, idem subiungit & de iuramento per calum, ob causam superius indicatam.

Ve vobis Scriba & Pharisei hypocrite, quia decimatis, &c. Quatuor væ sequentia, quorum duobus prioribus præposteram eorum in seruandis mandatis Dei, vel hominum diligentiam coarguit, duobus vero posterioribus eorum hypocritism: ex. Lucæ cap. ii habita sunt in cap. Concor. 84. proinde ea tantum hic annoranda erunt, quæ hic sunt peculiaria, aut ibi prætermissa. Itaque pro eo quod Lucas posuit iudicium, & charitatem Dei, hic pro grauiorius legis, hoc est, his quæ lex potissimum exigit & sunt maioris in lege momenti, dicitur iudicium, & misericordiam, & fidem. Quæ tria referri possunt ad proximum, ad quem lex exigit plusquam decimationem vt iuste, benignè, & cum bona fide nos geramus, vt fides hic accipiatur pro fidelitate fraudi contraria, & mendaciosa. Quod autem dicitur,

Duces cæci excolant es culicem, camelum autem glutientes, &c. Adagiū est, quo significatur eos in minimis esse diligentes, & studiosos, in maximis negligentes: ac perinde facere ac si cum in poculum incidisset minimum animal, non prius ex eo bibere vellent, quam colando potus esset mundatus, cum interim magnum aliquid animal simul cum vino deglutirent. In postremo væ, illud in Scribis reprehendit Dominus, quod cum videri vellent venerari Prophetas, & derestari factum eorum qui illos occidissent, verè tamen similes essent occisoribus eorum, idque vel ex proprijs eorum verbis colligit, nimirum quod vocarent illos patres suos, vnde infert. Itaque cum scilicet Patres vestros vocatis Prophetarum occisores, testimonio estis contra vosmetipsos, quod filij sitis eorum, qui Prophetas occiderunt. Et subiicit;

Et vos implete, &c. q. d. proinde cum vel vestro testimonio sitis eorum filij, filios autem oportet parentibus esse similes, imitari mores eorum, & quod deest malitiæ eorum & peccatis, vos superaddite, vt completa sit & perfecta malitia patrum vestrorum, quod dicit prænunciatiuè, significans omnino hoc sic futurum ab eis per occisionem sui, & Apostolorum suorum. Deinde cum detestatione malitiæ ipsorum exclamando subiicit;

Serpentes, genimina, id est, progenies viperarum, hoc est pessimorum parentum pessimi filij, *quomodo fugietis à iudicio gehennæ* hoc est, quomodo effugietis condemnationem inferni, aut iudicium, quod mittit in gehennam? Quæ sequuntur vsque ad illud Ierusalem Ierusalem, &c. tractata sunt circa prædictum Lucæ locum. Illud autem Ierusalem, Ierusalem vsque ad finem capituli tractatum est, in cap. Concord. 90 & Luc. cap. 13.

CAPVT CXXI.

† dicit
 †. o. verè
 †. o. quæ
 omnes
 †. o. nam
 omnes hi
 ex abun-
 danti sibi
 ¶ ex eo
 quod deest
 totum vultum
 suum
 vultu suu
 quem hu-
 buit mist
 Vide eua
 ca Con-
 cord. 77.
 4. Reg 12.

Et sedens Iesus contra gazophylaciū, aspiciebat quomodo
 turba iactaret as in gazophylaciū, & multi diuites iac-
 bant multa. Respicies autē vidit eos, qui mittebant mone-
 ra sua in gazophylaciū diuites. Cū venisset autē vidua
 una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Vidit
 autē & quandā vidua paupercula mittentē era minuta duo, & ex
 vocans suos discipulos. ait illis: Amē dico vobis, ¶ Quomodo
 dicitur: ¶ Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt in ma-
 nera Dei, hanc autem ¶ de penuria sua, omnia qua habuisti misit,
 quod deest totum vultum suum.

Gazophy-
 lacium

Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat, &c. Sedens con-
 tra gazophylacium hoc est regione eius, non quidem temerè,
 curiositatis gratia, sed ob doctrinæ, quæ ex euentu subsederat,
 oportunitatem captandam, aspiciebat, quomodo turba iactaret,
 id est, mitteret pecuniam in gazophylacium. Porto Gazophy-
 lacium arca erat constituta in antro templi iuxta altare, idque in
 institutione Regis loas, vt in ea voluntaria mitterentur pecunia
 rum munera pro templi reitauracione, ministrorumque ac pa-
 perum sustentatione. Hæc nomine partim Græco, partim Pædo
 dicebatur Gazophylacium, quod in ea recondentur, & seruati-
 tur diuitia templi. Cum ergo iam imminente Paschali festiuitate
 certant quique in Hierusalem collecti aliquid in gazophy-
 lacium conferre, iudicent, quo Deum sibi propitium facerent, &
 multi diuites multa in illud mitterent, accessit inter alios & vidua que-
 dam paupercula, quæ demotio ne nimis accensa nec erubuit in
 largi aliorum munera, minutum quid offerre. Misit ergo ara mi-
 nuta duo, quod, inquit Mareus, est quadrans, vbi relato relato
 quod dupliciter accipi potest; communitè tamen intelligunt
 Marcum significare voluisse duo illa minuta valuisse quatuor-
 talem, vt sit sensus, quod id est quæ duo minuta sunt quadrans vnus.
 Valebat autē quadrans paulo plus, quā is nummus, qui est duo-
 decima pars solidi turonenis, vel iuliferi nostratis, qui denariolus
 dicitur Gallis. Intelligendum itaque Dominum his verbis dicentem
 voluisse viduam plus misisse & secundum affectum, quem Deus
 maximè attendit, & secundum rem, proportionatè tamen ac-
 cipiendo hanc pluralitatem rei, quod pulchrè declarat Dominus
 subiiciens:

Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt; Vbi notandum
 dupli

duplicem à Domino indicari antithesin. Primum quod illi ex eo
 quod abundabat, miserunt, vidua verò ex eo quod deerat illi, vel
 vt melius versum est in Marco ex penuria sua. Secūdo, quod vidua
 omnia quæ habuit, totumque victum suum, hoc est substantiam de-
 derint, imo tantum partem superflui, nec totam quod super-
 erant eis. [Colligat ex hoc loco diuites quādo obtulisse se magnum
 aliquid iudicare possunt; quando quid quid de eo quo non egent
 ad vitæ necessitatem impendunt, minus est quadrante pauperis.]

Prædicatur euersio templi & Hierusalem.

Matth. 24. Mar. 13. Luc. 21.

CAPVT CXXII.

*. ipse
 autem

Egressus Iesus de templo, ibat. Et cū egredere-
 retur de templo, accesserunt discipuli eius, vt ostē-
 deret ei edificationes templi. ait illi vnus ex
 discipulis iuis: Magister, aspice quales lapides et sederet in
 quales structure. & quibusdam dicentibus de modo oli-
 templo, quod bonis lapidibus et domis ornatum esset, uarū ¶
 * respondens Iesus dixit illis: videtis hæc interroga
 omnia, hæc omnes magnas edificationes. A-
 uerūt au-
 tem illū
 tur hic lapis super lapidem qui non destruetur. Sedente autem
 eo super montem Oliueti contra templum, accesserunt ad eum dis-
 cipuli secretè ¶ interrogabant eum ¶ separatum Petrus ¶ la-
 cobus, & Ioannes, & Andreas, dicentes: Præceptor dic nobis quoniam
 ¶ hoc erunt ¶ quod signum ¶ erit ¶ quando ¶ hæc omnia ¶ se-
 ¶ rari ¶ incipient ¶ consummari. ¶ quod signum aduentus tui ¶ rō
 ¶ summationis seculi ¶ respondens Iesus cepit dicere illis: videtis
 ¶ de ne ¶ quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicen-
 ¶ tes: ¶ Quia ego sum ¶ Christus, & multos seducunt. Et tempus ap-
 ¶ propinquauit. Nolite ergo ire post eos, ¶ audiat enim etis pre-
 ¶ muturis ¶ lia, & opinionibus prætorum. ¶ Quum audieritis auerum belli, ¶
 ¶ seditiones, ¶ & opinioniones bellorum, ¶ videte ¶ ne turbemini, oportet ¶
 ¶ enim ¶ primum ¶ hæc fieri, sed nondum ¶ est ¶ statim ¶ finis. Tunc dicebat ¶ exur
 ¶ illa ¶ Confurget ¶ enim ¶ gens ¶ contra ¶ gentem, ¶ & regnum ¶ aduer-
 ¶ sui ¶ regnum ¶ terra motus ¶ magni ¶ erunt per loca, ¶ & pestilentia, ¶ surget
 ¶ & fames, ¶ & terror &que de celo, ¶ & signa magna erunt. Hæc autem omnia ¶ in
 ¶ nia ¶ & initia ¶ sunt ¶ dolorum. ¶ Videte autem vosmetipsos ¶ nam ¶
 ¶ ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, & persequetur tra-
 ¶ dentes ¶ in synagogas, & custodias, ¶ trahentes ad reges & præsidēs propter no-
 ¶ men meum ¶ Trahent enim vos in concilijs, & in synagogis & pulpabi ¶ sed
 ¶ tui ¶ ante præsidēs & reges stabitis propter me, ¶ contingent autem vo-
 ¶ A. 11. 55.

* ergo
 † b. nolite
 precipitate
 re quid lo
 quimini
 † a. occi
 dent vos
 † b. o. iusti
 nuerit
 † b. autē
 † b. in
 † a. in te
 † a. in te
 † a. tol
 lere ali
 quid † a.
 tunicam
 suam
 † a. Erit
 enim tūc
 tribulatio
 magna.
 qualis nō
 fuit ab in
 itio mundi
 usque mo
 do, nec fiet
 † a. breui
 rati fuis
 sent dies il
 li, non fie
 ret
 † a. bre
 uiabitur
 dies illi

bis in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet praedici evangelium, & cum dixerint vos tradentes, ponite & in coribus vestris non praemeditari quemadmodum respondeatis. Quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnia aduersarij vestri: non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus. Tunc tradent vos in tribulationem. Trademini autem a parentibus & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & conuersus filij in parentes, & morte afficient eos. Eritis odio omnium gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabitur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudoprophetarum surgent, & seducunt multos. Quoniam abundabit iniquitas, recesset charitas multorum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Capillus de capite vestro non peribit. In potentia vestra possidebitis animas vestras. Et praedicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus. Et tunc ueniet summatio. Cum autem uideritis circumdari ab exercitu Hierusalem, scitote, quia appropinquauit desolatio eius. Cui ergo uideritis in minationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, ubi non debet in loco sancto (qui legit intelligat) sui qui in Iudaea sunt fugiant ad montes, & qui in medio eius descendent, & qui in regionibus, non intrent in eam: & qui super tectum, ne descendant in domum, nec introbeat ut tollat, quid de domo sua: & qui in agro erit, non reuertatur retrō tollere uel uelamentum suum, quia desolatio hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt. Vt autem in uentibus, & nutriendis in illis diebus. Orate autem ut hyemis fiant. ut non fiat fuga uestra in hyeme, uel sabbatho. Erit enim in uentibus magna super terram, & ira populo huic. Erunt enim tunc tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturae, & quantum didit Deus, usque nunc, neque fient. Et cadent in ore gladij & utriusque in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum. Et nisi breuiasset Dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos breuiauit dies.

Et egressus Iesus de templo, ibat. Ex Graecis sensus est; Egressus Iesus ibat, uel discendebat a templo. Itaque cum iam uespera imminente post multam doctrinam Dominus egredereur a templo, accesserunt ad eum discipuli, ut ostenderent ei adificationem templi, idque non temere aut curiositate gratia, sed moti uerbis Domini, quibus & iam praedixerat, ut Matthaeus refert, uastandam Ierusalem, & alias item, ut cum illi appropinquasset insidens aduersus supra habitum est. Lucas non tantum lapidum, & stru-

struaturum templi factam mentionem dicit, sed etiam donorum, quibus templum fuerat ornatum. Quae qualia fuerint significat dictio Graeca ἀνάθημα. Significat enim ea dictio dona, quae Anathe-dicata dijs suspenduntur in partibus templi, aut columnis eius, mata, cuiusmodi nunc uisuntur in Templis nostris statuae argenteae, aut cereae, dicta ab ἀνάθημα, id est, a seponendo, uel suspendendo. Cui ergo discipuli admirarentur, & extollerent templum pulchritudinem tum fortitudinem, significarentque & indignum esse uel ei, quae praedixerat Dominus euenirent, & non facile id ei posse euenire: Dominus a carnali admiratione discipulorum suos reuocās, & dictorum uerborum suorum fidem confirmans, respondit.

Videris has omnes magnas adificationes? Hac enim interrogatione animos eorum excitauit, quo admirabilius uideretur quod dicturus erat; quod uobis illis certius haberetur solita sua asseueratione confirmauit dicens:

Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. Quod quam uerē sit impletum dictum est supra in cap. Conc. 10. circa illud Locutus: Non relinquent in te lapidem super lapidem, &c.

Sedente autem eo super montem Oliueti contra templum. Ex Matthaeo & Marco superius patuit, quomodo prima, & secunda huius hebdomadae die Dominus sub uespera egressus Ierosolymā, abierit in Bethaniam, in quo itinere obuio habuit montem Oliueti, in quo etiam, ut postea dicit Lucas, Dominus his noctibus morabatur. Itaque cum & iam tertio hoc die pergeret Bethaniam contigit eum in obuio monte sedere siue ob defatigationem ieiunij post diurnum laborem corporis, siue ut occasionem daret discipulis in interrogandi, quae de futuris rebus disserenda erant. Cum ergo in hoc monte sederet, idque contra templum, hoc est e regione templi, sic ut templum esset in prospectu: renouata est discipulis memoria sermonis, quo praedixerat fore ut templum funditus direretur. Et Matthaeus quidem accessisse, & interrogasse discipulos dicit in genere, quemadmodum Lucas; Marcus uero, Petrum, Iacobum, Ioannem, & Andream peculiariter dicit eum interrogasse separatim, id est, seorsum. Quod dupliciter accipi potest, uel ut hi soli, quorum nomina exprimit Marcus intelligantur ex discipulis Erasmus. Dominum interrogasse seorsum ab alijs discipulis, uel ut omnes discipuli dicantur discendi causa accessisse Dominum, soli autem illi quatuor omnium nomine interrogasse, utpote maiorem habentes apud Dominum auctoritatem. Porro Marcus & Lucas duo illos interrogasse dicunt; Primum quando illa serent, quae de euer-sione templi praedixerat. Secundo, quod esset signum, quando illa inciperent fieri. Matthaeus uero pro secunda hac quaestione, quaesisse eos commemorat, quod esset signum aduentus ipsius, & con-

tumnationis seculi; quæ tamen non est diuersa ab ea, quæ secundum ponitur apud Marcum & Lucam. Existimabant enim discipuli secundo Domini aduētū deuastandam Ierusalem & templum, cum ea totum mundū consummādum, omniumque finē futurū ac tum rebus omnibus nouatis nouū Regnum suum Messia inuēriū, & auspiciaturum, de quo carnaliter somniare non desinebat.

Et respondens Iesus coepit dicere illis; Videte ne quis vos, &c. Valde variè ab interpretibus intelliguntur sequentia Christi verba; non in eorum tractatione potissimum sequemur enarrationē D. Chrysolomi; secundum quam omnia quæ in hoc Concordiæ capite habentur pertinent ad tempora aut vastationem Ierusalem præcedentia, aut ipsius vastationis Ierusalem, ita vt pulcherrimus eorum, quæ dicuntur à Domino ordo; cum secundum alios cōstitit Dominus loquatur nunc de his quæ pertinent ad finē seculi, nunc de destructione Ierusalem. De his ergo quæ rogatus fuit Dominus disseritur, alius repetitō sermone (propter quod Marcus videtur dixisse, quod coepit dicere) sic auspiciatus est; *Videte, hoc est caute, ne quis vos seducat*, atq; à fide, quæ est in me, abstrahat ad secundum se, quod ob id vos monco, quia multi post meum à vobis recessum venient in nomine meo, hæc est nomen meum præfectorum, ac dicentes; Ego sum expectatus ille Christus, & multos seducant possimum ex Iudæis, qui quemadmodum prædixi illis venient cum qui veniet in nomine suo. Eiusmodi autem seductores fuerunt Theudas, cuius meminit Gamaliel, & Ægyptius quidam cuius meminit Iosephus, & alij multi, qui omnes quatenus libertatem, & salutem populo promiserunt, eatenus se Christos asseruerunt, quamquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero, atque in scripturis promisso Messia sese venditauerint.

Audiuiri enim estis prælia, & opiniones præliorum. Postquam prædixit venturos post se pseudochristos, secundo etiam prædicit bellorum, tumultuum, & aliorum malorum euentum, de eisque præmonet suos. Rectè autem colligit D. Chrysolomus, Dominum hic loqui de bellis, & malis, quæ apud Iudæos erant ante illorum vastationem euentura. Proinde quod dicitur.

Sed nondum finis, & hæc omnia initia sunt dolorum; Intelligenda est de fine Ierusalem & Gentis Iudaicæ, deque initijs dolorum & malorum, quæ populus ille experturus erat, de quo dixit, requiritur dum omnem sanguinem iusti, qui effusus est à constitutione mundi. Cæterū bella de quibus hic dicitur, & opiniones. i. rumores uorum bellorum, coeperunt potissimum sub Præfide Cumano, qui Tyberio Alexandro successerat. Tum seditiones populi, motusq; per vniuersam Syriā, qui sub Floro fuerit excitati dederunt rumores istos bellorū, & bella, de quibus hic Dominus prædixit. Audiri autem ista bella & opiniones bellorū, videte ne turbemini. Oportet enim

enim hæc fieri, sed nondum est finis, non modo seculi, sed nec malorum, quæ populus huic accident. Quare autē turbari nō debeāt, reddidit Dominus conuenientem rationem; nimirum quia oportet hæc omnia fieri. Oportet inquam, exigente ita Iudæorum impietate. Quis enim prudens afflicteretur pro re, quæ aliter habere nequeat, quæque iusto Dei iudicio est necessario euentura. Porro de pestilentijs, atque terræ motibus Iosephus nihil peculiare memorat, forè quod hæc collata seditionibus, & bellis leuia mala habuerit. De fame autem quæ Ierosolymis ita inualuerat vt multi egestate fuerint consumpti agit lib. Antiq. 20 cap. 2. In Actis quoque legitur ab Agabo famem magnam prædictā quæ accidit sub Claudio Cæsare. At verò hic orbis terrarum pro omni regione Iudæorū videtur accipi debere. Vnde idē scribit Lucas discipulos, prout cuique suppetebat, proposuisse tunc in subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus, ex quo videte licet Iudæam vel solam, vel potissimum hac fame fuisse afflictam; quod & de alijs malis de quibus hic dicitur similiter intelligendum est.

Videte autē vosmetipsos. Prædicat iam tertio mala ipsis etiā Apostolis euentura, & ne ab eis ledātur præmonet, & præmunit. Quoniā enim de Regno, & gloria cogitabant, prædicitur eis post pericula pseudochristorū, post cōmunes gentis Iudaicæ calamitates, persecutio, crux, ignominia, grauiæ præterea scandala multorum a fide dehectitium, denique & pseudoprophetarum pericula. Et quidem Lucas dicit ante omnia prædicta Iudæorum mala ipsos hæc, quæ modo dicuntur, passuros; Matthæus vero; Tunc tradent vos in tribulationem. Nam & ante calamitates Iudæorum prædictas, coeperunt Iudæi iniicere manus in Apostolos, & fideles, & in medijs suis calamitatibus non desisterunt Iudæi simul cum gentibus eos persequi. Sunt autem mala quæ & Matth. 10. (hinc est quod hic breuius ea commemorat quæ Marcus & Lucas) & hic prædicantur, quod tradendi essent, & occidendi à parentibus, fratribus, cognatis, & amicis. Primum ergo præmonentur vt sibi caueant, vnde dicit Marcus, videte vosmetipsos, pro eo quod est, caute vobis ipsi sicut Matth. 10. dicitur. Caute vos ab hominibus, vt scilicet cū summa prudentia apud impios versentur, & ne illorum minis, & terroribus sinant se abstrahi a vera fide, & prædicatione nominis Christi. Secundo, vt ne traditi solliciti sint quid responderi debeant in Synagogis, & coram Regibus & prædicatoribus, &c. Proprium huic loco est apud Matthæum, quod dicitur:

Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicē. Quod dupliciter intelligi potest. Aut vt significetur *Enthymia* quod plerique adhuc infideles videntes Christianorum afflictiones sint scandalizandi, & à fide alienandi, ita vt frater fratrem, amicus, amicum tradat. Aut potius vt significetur multos etiam fideles offensos

Act. 5.
Isbr. 2. de
24. Iud.
cap. 12.

Gracis est
autem, nō
anima.

Ioseph.
Antiq. 20
cap. 6
De bello
Iud. li. 11.
cap. 2.

Cap. 11.

Chrysof. offensos afflictionibus Christianorum defecturos, à fide eosque futuris futuris hostes. Secundum huic loco proprium est quod subiicit Matthæus.

Et multi pseudoprophetae surgent, & seducent multos, &c. Superius quidem dixit de his, qui se Christos esse fingent: nunc autem de iis dicit, qui se Prophetas, & veritatis doctores à Deo missos se mulabunt, sub quibus omnes hæresum, & errorum doctores comprehenduntur, quales multi fuerunt etiam in initio prædicationis. Tertium quoque malum peculiariter adjicitur apud Matthæum cum dicitur;

Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

2. Tim. 2. Quod videtur intelligendum de charitate Christiana, & ea, quæ in Deum fertur, ut significetur plerisque propter persecutionem, & pseudoprophetarum prævalentem iniquitatem defecturam charitatem Dei, quem per fidem diligere cœperant; ut quod hic dicitur, refrigescet charitas multorum, hoc sit quod Paulus dicit, *Et erant homines seipsum amantes, voluptatum amatores magis quam Dei.* Postquam enim dixit Dominus, refrigescet charitas multorum, subiicit aduersariam.

Qui autem perseverauerit usque in finem, &c. Ex quo patet eum prius de illis locutum, qui in charitate Dei pristina non perseverauerunt. Ad consolationem autem horum malorum siue quæ à infidelibus erant passuri, siue quæ in fidelibus erant confecturum primum dicit, quod propter nomen suum hæc passuri essent. Secundo quod usque in finem vitæ perseverans in fide & dilectione saluus esset, pro quo apud Lucam dicitur;

In patientia vestra possidebitis animas vestras; Vbi patientiam men (quod ex Græco ὑπομονή liquet) pro patienti, perseveranti, quæ cælestium bonorum expectatione positum est, ut sit sententia. In patientia vestra, id est, per perseverantiam vestram possidebitis id est, obtinebitis, & lucrabimini animas vestras, hoc est, salubimini. Tertio ad malorum mitigationem facit, quod à Luca dicitur;

Et capillus capitis vestri non peribit. Quod idem est cum illo Matthæo 10. & Lucæ 12. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt; quibus locutionibus tropo proverbialem, significatur nihil mali, aut inchoati modi eos passuros, quantumvis multos sint habituri inimici, Deo illis omnia mala in bonum conuertente.

Et prædicabitur hoc Evangelium Regni in uniuerso orbe, &c. Licet ob hanc maximè sententiam plerique putent Dominum hæc locutum de malis quæ non tantum Apostolorum temporibus, sed ante vastationem Ierusalem erant euentura, sed de his quæ mundus, & fideles erant passuri maximè circa finem mundi; tamen magis videtur cum Chrysostomo intelligendum istud impletum fuisse temporibus Apostolorum, sicut & omnia præcedentia, quæ

quod hic dicitur de consummatione, accipiendum non de consummatione generali, sed de fine Gentis Iudaicæ, vbi quæque ac templi. Postquam enim dixisset Dominus: Tunc veniet consummatio, subiungit apud Matthæum. Cum ergo videritis abominationem desolationis. Hæc enim illatio significat ipsum seruare ordinem rerum futurarum, & docere velle quid faciendum cum venerit illa, de qua locutus erat, consummatio. Sed per abominationem desolationis certum est Dominum ad literam significasse desolationem Ierosolymitanam, ut post probabitur; ergo in hac sententia locutus est non de generali consummatione, sed Ierosolymitana. De ea ergo loquitur consummatione, de qua quesierunt Apostoli, ideoque & cum articulo dicit τὸ τέλος, ille scilicet finis de quo rogatis; quamquam Apostoli putarent eundem fore seculi, qui esset finis Ierusalem. Quod autem ante vastationem Ierusalem impletum sit, quod hic dicitur, Evangelium Regni prædicandum in uniuerso orbe ex Paulo manifestum est, ut probat D. Chrysofost. Quod si quis obijciat multas tunc adhuc fuisse terras & gentes in quibus Evangelium non fuerat prædicatum: sciendum multa in scripturis dici per synecdochen, & Pauli huiusmodi locutione nihil aliud significasse, quam bone parti Gentium, & omnibus Gentibus cognitum, ac in circuitu Ierusalem quaquaersum longè lateque habitantibus Evangelium prædicatum fuisse. Similiter autem hunc locum intelligendum, ex Marco est euidentissimum, qui habet ad hunc modum;

Et in omnes gentes oportet primum prædicari Evangelium. Vbi dictio primum posita pro comparatiuo prius, non potest commode referri nisi ad consummationem Ierusalem ut sit sensus; priusquam veniat consummatio Ierusalem de qua quæritis. Siquidem Marcus non commemorat eos quæsisse de consummatione seculi, sed tantum quando futura essent, quæ Dominus prædixit de templo & Ierusalem, & quod signum esset quando illa essent consummanda.

Cum ergo videritis abominationem desolationis, &c. D. August. Epistola ad Esichium 80. ex Luca evidens esse ostendit id quod dicitur de abominatione desolationis non referendum ad tempora Antichristi, saltem secundum proprium & à Domino primo intentum sensum, sed ad tempus vastationis Ierosolymitanæ, de quo quæsierant Apostoli. Nam pro eo quod Matthæus, & Marcus habent. Cum videritis abominationem desolationis, &c. Lucas habet; Cum autem videritis circundari ab exercitu Ierusalem; tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius. Nec potest Lucas his verbis aliud videri voluisse dicere, quam illis verbis dixerunt Matthæus, & Marcus: quod eadem apud illum præcedant, & sequantur, quæ apud hos duos. Ceterum per abominationem desolationis

Abominatio desolationis.

Rom. 10.

Abominatio desolationis

tionis videtur intelligendum ipsum exercitum Romanorum, qui quod alienigenæ essent, & idololatræ, paratque signa sua militaria imaginibus Cæsaris & aquilæ insignita inferre ciuitati Ierusalem, abominabiles erant ipsis Iudæis, erantque illis abominatio desolationis; quod desolationem magis quam dici possit horrendam ciuitati sanctæ & templo allatum essent: sterique horum abominatio in loco sancto, ubi non oportebat, quia circa Ierusalem, quæ tunc vsque fuerat sancta. Verisimile enim Lucam qui post Matthæum scripsit, & Marcum explicare voluisse quod apud illos obscure positum fuerat, dicens: Cum videritis circumdantem exercitu Ierusalem; pro eo quod illi dixerant. Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto, vel ubi non debet. Et quoniam obscurius hi fuerant locuti, ideo videri possunt adiecit per parenthesis;

Qui legit intelligat. Omnino enim crediderim hæc non esse verba Christi, sed ab ipsis Euangelistis ex propria persona verbis Christi interposita esse, quo admonerent eum qui lecturus esset eorum scripta, ad inuestigandam intelligentiam eius, quod obscure significatum fuit à Domino, per abominationem desolationis. Porro totius illius Prophetiæ Danielis ad quam hic nos Dominus mittit, qua non est alia magis veritatem fidei nostræ confirmans, ut nos quidem eam legimus, hic erit sensus. Septuaginta hebdomades sunt abbreviatæ, hoc est decissæ, & definitæ à Deo super populum pro quo tu oras, & super urbem sanctam pro qua precaris & ad hoc sunt definitæ, ut in plenitudine earum finiatur præuicatio, & peccatum per Adam introductum, & hominum deinde vitio auctum, & multiplicatum, & remissa iniquitate adducatur per mortem Messiae iustitia, quæ non, ut peccatum aliquando finiatur, & impletur quidquid à Prophetis prædictum est, & in Regem & Dominum omnium vngatur is, qui verè est sanctus factorum. Scito ergo, & animaduerte, quod à quo tempore exiit efficaciter sermo, ut Ierusalem iam desolata iterum ædificetur, si que ad Christi ducis manifestationem erunt hebdomades annorum septem & 62. In quarum primis septem post templum reedificatum rursum ædificabuntur platea, & muri, hoc est & interiora & exteriora ciuitatis, idque in angustia temporum, prohibentibus scilicet vicinis eorum ædificationem, sed frustra. Quibus hebdomadibus expletis, deinde post alias 62. occidetur Christus, & non erit eius populus, qui erit eum occisurus & negaturus; sed eo reiecto alium sibi ex gentibus eligit populum, in quo regnaturus erit. Et quoniam ciuitas tua sancta eum negabit, & occidet, ideo ciuitatem tuam iam reedificatam, & templum restitutum populus Romanus cum suo duce dissipabit. Et finis erit vastitas, & desolatio. Priusquam autem Christus occidatur post 62. hebdomadas in vltima

tima ex 70. hebdomadibus, confirmabit pactum promissum Patribus, & in dimidio eius hebdomadis, postquam scilicet confirmauerit pactum docendo tribus annis cum dimidio, deficient oblationes veteris legis per ipsius in Cruce oblationem, euacuantem & consummantem omnes legis hostias. Et in signum quod oblationes illas Deus reiecit, erit in templo abominatio desolationis, exercitu Romano omnia deuastante & desolante, nec reparabitur vniquam ea desolatio, quæ admodum ea quæ modo facta est per Chalæos, sed vsque ad consummationem seculi persenerabit. Ex qua prophetiæ Danielis explanatione etiam patet quod hic dicitur de abominatione desolationis non referendum ex Domini saltè præcipua intentione ad tempora Antichristi. Nam cum Dominus ad præsens Danielis vaticinium hoc loco remittat, & ex eius explanatione satis constet in eo nihil prædictum de regno Antichristi, sed de vastatione Ierusalem; certum est abominationem desolationis, de qua hic Dominus, ad illam vastationem referendâ esse, quemadmodum idem patet ex eo quod sequitur.

Tunc qui in Iudæa sunt fugiant. Ut in alijs malis, quæ prædixit vastationem hanc præcessura, monuit quomodo se sui gerere debeant, ita imminente hac vastatione, monet quod sit faciendum dicens; Tunc qui in Iudæa sunt, ubi Ierosolyma sita sunt, fugiant non in vrbes aliquas alias, sed in montes, in quos confugere solent, qui hostium oppugnationem metuunt, quo ibi propter loci altitudinem & deflectionem tuti sint. Quin potius qui sunt in medio Iudææ, id est, intra Iudæam, omni cum festinatione discedant extra eam in exteras regiones, & qui sunt in regionibus externis, non intrent in Iudæam. Et si quis sit in tecto domus (habent enim in ea regione tecta plana super quæ versari, & pleraque agere solent) aut omnino non descendat in domum, sed aliunde descendens mox fuga sibi consulat, aut saltem non descendat ad hoc ut tollat quid de domo sua, sed omnibus relictis de sola fuga cogitet. Similiter qui in agro erit, non reuertatur in domum, ut hinc vel commodum fugæ tollat vestimentum, aut pallium suum, sed potius, ut est nudus, fugam rectâ ineat. Quorum dictorum causa apud Lucam addit dicentem;

Quia dies vltionis, quæ scilicet requireretur à Iudæis pro effuso sanguine omnium iustorum, & maxime Messiae, hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt in libris videlicet Danielis, & aliorum Prophetarum de huiusmodi Iudæorum deuastatione. Cum quæ sola fuga salus tum contingere possit, adiecit;

Va autem pregnantibus, & nutriendibus, vel ut est Græcè ἠλαδύρας, id est, lactantibus in illis diebus, nimirum quod his fugere sit impossibile, aut difficile. Vtque magis fugæ necessitatem significaret, addit præterea;

Orate ut non fiat fuga vestra hyeme; Cum nimirum difficile sit gitur ob temporis incommoditatem, neque sabbatho, quo religio verabatur ultra mille passus iter facere. Hæc autem omnia dicit Dominus non quod ea velle sit ad literam seruari, sed exaggerare voluit atrocitatem malorum quæ tunc essent Iudæos confringentura.

Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt, &c. Nō obstantibus qualibuscunque illorum rationibus, qui hæc quæ Matthæus & Marcus dicunt de tribulationis magnitudine ad tempora Antichristi referunt; dubitandum non est quin Dominus hic præcipue loquatur de afflictione Iudeorum Genti per Romanos inferenda: quod primum patet ex eo, quod pro ratione eorum quæ Dominus dixit de inunda fuga è Iudæorum regione, subiicitur apud Matthæum & Marcum; Erit enim tunc tribulatio magna, &c. Vnde manifestum est hæc ad idem tempus pertinere, ad quod ea, quæ præcedunt. Secundo, quod Lucas pro ratione fugæ similiter subiiciat; Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic; & quæ sequuntur apud eum: ex quibus est omnino colligendum ea quæ de tribulationis enormitate dicuntur à Matthæo & Marco referenda ad afflictionem Iudeorum. Itaque quod hic dicitur absolute; Non fuisset salua omnis caro, & electis ex Gente Iudæorum. Ceterum quam vere Dominus prædixit tribulationem hanc fore omnium maximam, saltem in gente Iudæa: agnoscat facile is, quicumque Iosephi de bello Iudaico historiam legerit. Calamitatis huius, cuius enormitatem in genere Matthæus & Marcus significauerunt, quasdam species recenset Lucas, dicens primum:

Et cadet in ore gladij, id est per aciem gladij occidetur. Quod ex Iosepho insigniter impletum facile est intelligere, qui dicit mortuorum per omne tempus obsidionis fuisse vndecies centena milia. Secundo dicit Lucas;

Et captiui ducentur in omnes gentes; Nimirum vt eorum impietas, & vltio in omnibus Gentibus agnosceretur, & semper ob oculo versaretur. Iosephus enim testatur captiuorum numerum fuisse nonaginta & septem milium. Tertio dicit;

Et Ierusalem calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora nationum, id est Gentium. Venerabilis Beda putat quod hic dicitur esse illud quod Paulus dicit; Cæcitas ex parte contigit in Israel donec plenitudo Gentium intraret; & sic omnis Israel saluus fiet, vt sit sensus; Ierusalem calcabitur ab his, qui non sunt Iudæi, donec impletum fuerit tempus, ante quod Genes ad fidem sunt vocandæ. Aut, vt alij explicat, donec expleta fuerint tempora, quibus Deus passurus est Israelitas diuexari à Gētibus, quod erit vsiquequo ad fidem

fidem postea Genes conuertentur. Quam fuerint autem hæc verè à Domino prædicta declarat Eusebius lib. 4. cap. 6.

Et nisi breuissset Dominus dies, non fuisset salua. Significat Dominus tam grauem fore Iudæorum tribulationem à malis intus & foris eos prementibus, vt nisi dies illius tribulationis Deus pauciores fore ordinasset, quam eorum iniquitas merebatur, nullus superfuisset Iudæorum, ex quibus quoniam aliqui erant electi, qui scilicet tum credituri erant, aut postea, aut etiam qui ex ijs qui tunc erant nascituri, erant electi ante mundi constitutionem; ideo pauciores Deus fecit illos dies, quam eorum impietas commuerat.

Prædicatur aduentus filij hominis, & signa eius.
Matt. 24. Mar. 13. Luc. 17. & 21.

CAPVT CXXIII.

C. 17.

T tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut t. n. n. ecce illic, t. ne credideretis. Et ait ad discipulos suos: sine credentem dies, quando desideretis videre vnum dicit filij hominis, & non videbitis. Et dicit vobis: Ecce hic, & d. sur ecce illic. nolite ire, neque sequimini. Exurgēt enim gentes pseudochristi & pseudoprophetae, & dabūt signa mag. prodigia, ita t. vt in errore inducantur (si fieri potest) etiam electi. Vos ergo videte. ecce prædixi vobis omnia. Si ergo dixerint t. vobis: Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credentes. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & patet vsque in Occidē (si fieri potest) coruscans de sub caelo, in ea qua sub caelo sunt fulget, ita etiam erit aduentus filij hominis. Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac, sed in illis diebus statim post tribulationem avarum illorum erunt signa in Sole, & luna, & stellis, filius hominis in terris pressura gentium pra confusione sonitus maris & fluctuum, minis inrescentibus hominibus pra timore & expectatōne qua superuenient die sua visus orbis. Sol t. obscurabitur, & luna nō dabit splendorem, autem suū, & stella cæli erunt decedentes de caelo, & virtutes t. quæ illam in caelis sunt, & mouebuntur, & tunc parebit signum filij hominis in caelo, & tunc plangent omnes tribus terra, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate. Er tunc mittet angelos suos cum tuba & voce magna, & nebrabunt congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summo terra vsque tursum cæli, & à summis calorū vsq. ad terminos eorum. His autem fieri incipientibus, respicite, & leuate capita vestra, quoniam ap. propinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem. Ab arbore autem sici discite parabolam. Videte ficulneā & omnes arbores, cum dent.

Aug. Epi.
ad Esichium
Lib. 6.
& 7.
cap. 11. &
14. & cap.
7. & 8.
lib. 7.
Lib. 7.
cap. 17.

Ibidem.

Rom. 11.

† calorū iam vniuersus eius tener fuerit, & nata fuerint folia [Et] cum pro-
 ▷ a. o. cō. ducitur iam ex se fructum, † scilicet quia prope est aestas. Ita & vos cum
 mouebur videritis hac omnia fieri, † scitote quia prope est in ianuis
 tur. ¶ nu. regnum Dei. Amen dico vobis, ¶ Quia non prateribit generatio hec,
 be t. c. o. donec t. c. omnia hac fiant. Caelum & terra transibunt, verba autem
 potestate mea non transibunt. De die autem illa & hora, nemo scit, neque
 magna angeli t. c. aelorum, † neque filius, nisi solus pater.

▷ b. o. glo

ria

† b. o. cog

noscitis,

quia in

proximo

▷ b. o.

quod in

proximo

fit in oisū

¶ b. o. quo

niam non

transibit

† b. o. ista

▷ a. o. pra

teribunt

¶ b. o. illo

vel t. b.

in calo

cap. 17.

Et tunc si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, &c. Transit nūc
 ad differendum de his, quæ aduentum suum sunt præcellura, quæ
 que ad aduentum sui signa, & tempora pertinet: dicens tūc si quis,
 &c. Vbi adverbium tunc, non tempus Ierosolymæ vastationis ac-
 cipiendum est: demonstrare, neque tamen solum tempus circa
 cōsumationem seculi, quanquam illud maximè, sed in genere,
 tempus post Ierosolymorum excidium: de quo tempore sic lo-
 quitur Dominus, quasi statim post illud excidium sit futurus ip-
 sius secundus aduentus, vt illum semper omnes expectarent & ad
 illum sese omni pararent tempore. Porro pleraque eorū quæ Mar-
 thæus, & Marcus hic commemorant dicta de aduentu Christi: Lu-
 cas supra commemorauit dicta discipulis, postquam à Scribis Do-
 minum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Proprium
 autem Lucæ est, quod suis Dominum dixisse refert; Venient dies
 quando desideretis, pro desideratis videre vnum id est filij hominis,
 & non videbitis hoc est, quando vel vno aliquo die desideretis me
 vobis habere præsentem sicut modo habetis. Quod verisimile est
 Dominum non dixisse tantum propter afflictiones, quæ Aposto-
 lis, & fidelibus erant obueature post suum discesum, à quibus per
 ipsius præsentiam liberi erant, securè satis cum ipso viuentes; sed
 etiā propter errores inter fideles exoriturus, & controversias etiā
 de præcipuis quibusdā dogmatis, ob quas fideles desideraturi erant
 Dominum vel vno die redire ad terras, vt per seipsos quomodo
 se fidei habeat veritas inrimaret, Hoc enim conuenit ei quod se-
 quitur quosdam docturos nempe seductores;

Ecce hic, & ecce illic, supple est Christus, qui vos à tyrannide,
 aut ab errore liberet. Dupliciter autem demonstrant seductores
 alicubi esse Christum, & iuxta hoc dupliciter etiam totus hic lo-
 cus intelligitur. Altero modo certum aliquem hominem alicu-
 bi existentem affirmantes esse Christum; quomodo hoc loco in-
 telligendum quod dicitur quosdam dicturos hic vel illic esse Chri-
 stum, patet ex eo quod subiicitur ex Matthæo, & Marco; Exurgēt
 enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, &c. Hinc enim patet ip-
 sum Dominū significare voluisse, quosdā dicturos alicubi esse Chri-
 stū eum, qui non esset Christus, sed pseudochristus, id est, quis
 Christum fingeret. Tales autē & mox ab excidio Ierosolymitano

& posterioribus etiam fuerunt temporibus, sed omnium maxi-
 me circa Antichristi tempora arque in eius aduentum implebitur
 quod hic de pseudochristis dicit Dominus. De Antichristo enim,
 qui inter pseudochristos erit postremus, dicit I'aulus; Cuius est
 aduentus secundum operationem sathanæ in omni virtute, & sig-
 nis, & prodigijs, &c. Volēs autem Dominus significare quā ad-
 miranda erunt hominibus signa pseudochristorum, adiecit;

Ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, &c. Eo
 enim non significauit quosdam electos seducendos, sed tantam
 fore signorum illorum ad ledendum efficaciam, vt & electi se-
 ducendi essent, si id esset possibile. Id autem non erit possibile, ob
 fortorem, & efficaciorē Dei protectionem, & infallibilem eius
 prædestinationem. Vt ergo à falsis Christi & signorum falsorum
 efficacia fideles sibi caute prospicerent, subiicit Dominus;

Vos ergo videte, hoc est caute vobis, ecce enim prædixi vobis omnia
 ob id vt vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in
 deserto est Christus, tantū ablit vt credatis, vt ne quid exeat ad
 videndum eum. Similiter si dixerint esse in penetrabilibus, secretisq;
 locis ne credatis. Non enim erit aduentus meus occultus, & certo
 aliquo consistens loco, nec talis vt vnus alteri eum indicare debe-
 at. Nam sicut fulgur mox exiens ab oriente apparet vsque in occi-
 dentem; ita erit & aduentus filij hominis, subitus scilicet, inex-
 pectatus, gloriosus, & omnibus manifestus, nec in aliquo terræ lo-
 co cōsistens, sed in aère, & in nubibus. Ceterū similitudo fulguris
 apud Lucam ad hunc modum clarius, effertur apud Græcos, sicut
 fulgur choruscās ē regione quæ sub celo est, in eam quæ sub celo
 est fulget, hoc est ex vna plaga cæli coruscans fulget vltq; in alterā,
 omnia quæ sub celo sunt replens subito & inopinato. Vt autem
 non desperarent fideles se posse fieri consortes eius regni, quod Do-
 minus significauit fore caelle, & in nubibus appariturum, & rur-
 sum vt significaret non opus esse, vt aliquo inuitante cōfluant ad
 aduenientem Christum subiicit;

Vbiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur, & aquila, &c. Qua
 sententia parabolicè Dominus significat, quod quemadmodum
 vbiunque fuerit cadauer aliquod, illuc conuinuo congregantur
 etiam aquilæ, sagacissimo suo olfactu cadauer vnde pascantur, à
 longè percipientes, nec indigentes alicuius demonstratione: ita &
 fideles mox essent celeri quodam raptu coniungendi sibi, tanquā
 illi vnde pascantur, & reficiantur, quodque opus non haberent ali-
 quo indicante suam præsentiam, vt ad ipsum conuenire possent.
 Est & altera totius huius loci tractatio, sed à Patribus contra hæ-
 retes tantum accommodata, neque conueniens sensui à Domino
 principaliter intento.

Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari, &c. Sic
 D d d 2. Dominus

Dominus & mitigat mala, quæ Apostolis prædixit euentura, dñi significat illa cum ipsis fore communia, & contra imminens crucis suæ scandalum eos præmunit, vt & alias sæpe, atque eidem, quo ad ferenda mala sese pararent, significat non aliter ad confortium regni ipsius perueniri posse, quam si & ipsi aduersitates, & persecutiones non detrectarent, cum oporteret Christum pati, & ita intrare in gloriam suã. Porro per generationem hanc, omnino videtur intelligenda hoc loco gens Iudaica, à qua & multa passus est Dominus, & reprobatus, potestque hæc reprobatio non tatum referri ad tempus Passionis, sed etiam ad tempus post resurrectionem, quando ad prædicationem Apostolorum Iudæi conuersti noluerunt, sed Christum constanter reiecerunt.

Sed in illis diebus statim post tribulationem dierum illorum. Cum non sit verisimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quam ea, de qua mox aperte locutus fuerat, rectè dicitur Dominum ob id statim post tribulationem dierum illorum, quibus scilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vastata esset, filii hominis venturū ad iudicium, eaq; quæ futura quæ hic dicitur, quanquam multis annorū centenarijs postea, & incerto tempore venturus esset: vt hoc sermone admoneret suos omni tempore expectare aduentū illum, atque ad illū sese parare tanquam iam instantem, & ipsorum tempore futurum. Deinde & ob id dicit statim post tribulationem dierum illorum aduentum suum futurum, quod post illam nihil aliud insigne sit expectandum, quam quod circa aduentum ipsius est euenturum. Statim ergo Dei æstimatione post vastationem Iudæorum futura erat seculi consummatio, quatuorū hominum iudicio sit longum tempus intermedium, quibus tamen ob causas superius dictas conueniebat sic Dominum loqui, vt significaret non longe abesse suum aduentū. Noluit enim Dominus certum aduentus sui tempus suis significare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum est vt non solum Patres Apostolis posteriores, sed & Apostoli ipsi videantur existimasse, aut suo tempore, aut non longe post venturum Dominum. Hanc autem horū verborum tractationē esse genuinam, vel ex eo intelligi potest, quod post mentionem tribulationis Iudaicæ subiicit Dominus: Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic aut ecce illic. Vbi per tunc demonstratur totum tempus futurum post Iudæorū excidium, & maximè tempus Antichristi, quasi mox secuturum; quod tamē multis annis & seculis excidiū illud erat secuturū, Non ergo mirum si similiter etiã nunc dicit Dominus, statim post tribulationē dierum illorum futurū suum aduentum. Porro quod dicitur Solē & Lunā obscuranda intelligendū ad literā sic euentura, vt veraciter Sol & Luna cum cæteris sideribus intelligantur ad tempus suo lumine priuanda; idque cū aliis quæ hic dicuntur

Sol & Luna quo modo obscuranda

dicuntur a pud Lucam, futurum cum iamiam Dominus est aduenturus. Non enim cum dicit: Erunt signa in Sole & Luna, ita hoc accipiendum est, quasi hæc signa sint significatura diem Domini post aliquot tempus medium aduenturum; vt ob significationē rei euenturæ dicantur hic signa; sed accipiuntur hoc loco pro rebus insolentibus, prodigijs, & miraculis nō vulgaribus. Quod autem dicitur stellas lapsuras è cælo; intelligendum est significare stellas lumen suum retracturas, vt videantur cecidisse è cælo, nec amplius in eo esse. Porro per virtutes cælorum quæ commouentur dicuntur; cum Lucas pro causa anxietatis trepidationis & expectationis hominum subiiciat; Et virtutes cælorum mouebuntur, & si communiter intelligantur cælestes exercitus, Angeli concutiendi admiratione cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri; magis tamen intelligenda sunt omnia sydera & astra, quæ in scripturis dicuntur frequenter militia cæli, & virtutes, hoc est exercitus cælorū. Quod ergo speciatim dicebatur, Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stella cadent de cælo; id deinde generaliter dicitur, & virtutes cælorum commouebuntur.

Stella quomodo cadent de cælo

Virtutes cælorum

Psal. 31.

Et tunc parebit signum filij hominis in cælo, &c. Signum filij hominis antiquissimi etiam Patres intellexerunt Imaginem crucis, vnde ex hoc loco canit Ecclesia, Hoc signum crucis erit in cælo, cum Dominus ad iudicandum venerit. Creditur ergo huiusmodi signum cum summa claritate, Sole, & Luna obscuratis, apparituum in cælo; tum incōsolationē fidelium, qui agnoscent signum victoriæ quo sunt redempti; tum in condemnationem Infidelium, vt agnoscant se impiè reieciisse crucifixum Dominum. Vnde de his sequitur;

Signū filij hominis.

Et tunc plangēt omnes tribus terra, hoc est omne genus hominū, Infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. Allatum est hic ad locum Zachariæ cap. 12. & licet locus ille propriè intelligatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortem Christi in hoc mundo piè deplangunt, dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse: tamen accomodatū à Domino, & à Ioanne in Apo. cap. 1. ad planctum Infidelium inutilem, quo in nouissimo die plancturi sunt se illum occidisse, aut in illum non credidisse.

Et videbūt filiū hominis venientē in nubibus cæli, &c. Cū in cælos ascendisset Dominus, dixerunt Angeli, Sic veniet quemadmodū vidistis eum euntem in cælum. At de ipso eunte in cælum dicitur illo loco, quod nubes susceperit eum ab oculis eorum, sic ergo etiam in veris nubibus cæli venturus est ad iudicium: quæ partim facient ad hoc vt tolerari possit ab omnibus summa aduentus Christi claritas, & spendor, partim ad gloriæ Christi agmentū,

cui nubes ille velut sedes erunt, & vehiculum Deo proprium in scripturis. Dicitur autē filius hominis tūc vēturus cū virtute multa, id est, magna, & maiestate, vel gloria, ad distinctionē huius aduētus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate.

Et tunc mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna. Prius mittentur Angeli, qui omnes cōgregabunt, quā videbunt omnes filiū hominis venientem in nubibus, & quam plangent cum omnes tribus terrę, sed quoniam omnia brevissimo perficientur tempore, & omnia simul fere concurrent, ideo non est mirum hic esse præpositum ordinem. Angelorum autem ministerio futuram mortuorum resurrectionem & congregationem, docet & Paulus dicens: Ipse Dominus in iussu & in voce archangeli, & in tuba Dei descēdet de cælo. Sicut autem apud Paulū illo loco idem est intelligendum per iussum & vocem Archangeli, & tubā Deitatis & hic idem est tuba & vox magna, ita vt cōiunctio, & expositio posita sit hoc sensu cum tuba, hoc est voce magna. Nō enim re vera tuba aliqua corporea est intelligenda futura, sed vox archangeli, quę adeo magna erit, vt ad illius clamorē omnes mortui de terrę pulvere resurgant. Quā vocem fore corporalem annotauimus ad cap. s. Ioannis, exprimiturq; vis huius qualitas postea apud Matthæū, cū dicitur in parabola; Media nocte clamor factus est, ecce spūs venit, exite, & c. Porro per quatuor vētos in scripturis significatur quatuor mundi partes præcipuę, à quibus quatuor præcipui vēti flāt. Quo autem rectē intelligatur quod sequitur apud Matthæum;

A summis calorū vsque ad terminos eorum, est apud Marcum; **A** summo terrę vsque ad summum cæli: sciendum Græcis pro dictione summus, & dictione terminos, Græcis eandem esse dictionem *ἀκρῶς*, quę est & in Marco; quę dictio non tantum significat summum, sed etiam extremum, quod præsentī loco magis cōueniret. Sensus enim est electos congregandos ab vna cæli extremitate, vsque ad alteram cæli extremitatem, vt hæ orationes tantum sint ad id quod præcessit, à quatuor ventis maiorem declarationem & exaggerationem.

Hic is autem fieri incipientibus suscipite & leuate capita vestra. Tropice significat eis tunc gaudendum, & bene fidedum, merito esse. **Q**ui enim mœsto sunt animo incedunt vultu in terram demisso, quibus vero è malis datur respirandi spes, ij vultum prius demissum attollere solent. Porro dubium hic est quid demonstrēt pronomen his. Theophyl. refert ad ea quę mox præcedunt solis scilices, & Lunę obscuratōnē, & totius mundi inuouationem. Hęc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, præcessura; portendent iamā ipsum venturum. Nec inconueniens fuerit pronomē hęc etiam referri ad ea quę dicta sunt de signo filij hominis patētē in cælo, & filio hominis veniente in nubibus cæli, eo quod Mat-

thæus dicat. Cū videritis hæc omnia. Sed tunc in illo quod dicitur Matthæus, & Marcus; Scitote, quia prope est in ianuis, non poterit subintelligi aduentus filij hominis, sed regnum Dei, quemadmodum expressit Lucas. Cum enim viderint fideles hæc omnia, quę iam diximus; necdū erit ipsis regnum Dei, nec perfecta erit ipsius redemptio eorum, sed hæc illis propinqua erunt. Ad hunc sensum modum potius intelligendū crediderim. Propterea quod apud Lucam illud; his autem fieri incipientibus, suscipite, & c. videatur dictum fidelibus; è regione illius quod de impijs dictū est, ipsos apparentibus signis in Sole, Luna, mari angustandos, & exarituros præ timore, & expectatione superuenturorum. Deinde cū dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis siue spem attendant capita sua: satis significatur eos prius in multis malis versaturos, à quibus tunc iubentur propinquam redemptionem expectare, & proinde quod dicit, suscipite, & lenate, non ad omnia illa tempora pertinet (vt quidam volunt) quibus multa erant sancti mala passuri, sed ad tempus tantūm instantis retributionis. Vt autem certiores Dominus faceret suos sceleritatis, & regni, quod expectare eos voluit, apparentibus signis illis in sole, luna, & mari; quę quoniam erant horribila futura, magnum timorem erant per se incussura: similitudinem ex naturalibus illis proponit exemplo; admonens vt quemadmodum ex gummis, & folijs arborum primorum prodeūtibz intelligimus instare æstatem: ita ex illis signis intelligamus instare regnum Dei. [Qua quidem similitudine *Chryso-*

Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec, & c. Ob-

secutum est, quid per generationem hanc Dominus hic significare voluerit, ideoque valde variè à diuersis istud intelligitur: crediderim tamen conuenientius hic nomen ætatis, vel generationis accipi debere pro toto tempore, quod fluat inter primum, & secundum Domini aduentum, quod nouissima dicitur mundi ætas, & à Ioannē dicitur nouissima hora, vt intelligatur Dominus significare eam mundi ætatem, quę per nouam Euangelij prædicationem (qua mundo mirabilis quadam rerū mutatio est inducta) tū ccepta erat, nouissimam esse, nec præter eā aliam expectandam singularem orbis mutationē, donec omnia, quę dicta sunt fierēt.

Significat ergo Dominus cito omnia, quæ dixit euentura, quia ante finem eius, quæ tum cœpta erat ætatis.

Cælum, & terra transibunt, &c. Sicut superiori sententia citò omnia significauit euentura: ita hac omnia certo euentura significat. Bene autem volens summam verborum suorum significare firmitate, cōparat ea cum cælo, & terra, eo quod omnium quæ in mundo sunt hæc maxime sunt firma, & inmobilia; proinde significans sua verba firmissimis rebus esse firmiora, & cōstantiora.

Cælū & terra quo modo transiuntur cap. 1. 148. Euthymius

Quod autē dicit cælum & terram aliquando transitura, secundum substantiam suam verè non transibunt, nec peribunt. Terra enim in æternum stat, vt dicit Ecclesiastes, & de cælis dicit Psalmista: Statuit ea in æternū, & in seculum seculi: Sed prius futurum est vt illa pereant, & transcant, quæ omnium maximè sunt stabilia, & quæ scriptura dicit fore æterna, quam vt transcant verba Domini. Secundum hunc intellectū ex Hebræica phrasè omnia est in hac sententia particula explicans comparisonem, quæ sic erat offerenda; Citius cælum & terra transierint, quā verba mea. In hunc modum præsentem locum esse intelligendum, ex eo apparet, quod Lucæ 16 simili confirmationis modo dicitur; Facilius est cælum, & terram præterire, quam à lege vnū iota cadere, quibus verbis nō significatur, quod cælum, & terra præterierit aliquādo, sed simpliciter, quod illud citius eueniret, quod nemo futurū facile putat, quam contingere possit, vt verbum Dei sit vanum.

De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli caelorum, &c. Cum ex alijs multis scripturis certum scit, filium Patri equalem, omniaque quæ Pater cognoscere: videndum in quo sensu verè dictum sit, neque filius; quod quare dictum sit à Domino patet ex prædictis, nimirū dispensatione quadam, vt sic efficacius curiositati Apostolorum & nostræ occurreret. Inter varios autē modos quibus variè ostenditur, quomodo istud accipiendum sit, optimus est, vt intelligatur Christum dicere se ignorare diem illum, & horam, quod non sic eum à Patre didicisset, & accepisset vt hominibus illum aperire, & indicare deberet, quem præcognoscere hominibus non expediebat: vt semper incerti de aduentu iudicis sic viuant quotidie, quasi die illo sint iudicandi.

Docet quomodo ad aduentum suum nos parare debeamus. Matt. 24. Marc. 13. Luc. 17. 18. 21.

CAPVT CXXIIII.

AT TENDITE autē vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & sic perueniat in vos repentina dies illa, in qua laqueus enim suus perueniet in omnes, qui sedet super faciem omnis terræ: sicut & factū est in diebus Noë, ita erit & in diebus filij

* autē
* aduēt?

filij hominis: sicut enim erant in diebus ante diluuiū & comedētis, C. 17. & bibentes, nubentes, & nuptiū tradentes: vique ad eum diem quo & edentibus, & bibentibus, emebant & vendebant, uxores suas plantabant & edificabant: quæ die autem exiit Lot à Sodomis, pluit cebant, et ignem & sulphur de celo, & omnes perdidit: secundum hæc erit quæ dabantur die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in lecto, & vasa ad nuptiis in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non reuertentur in domum, neque in agro, quæcūque fuerit animam diem quæ suam saluam facere, perdet illam: & quicūque perdidit illam, viui- ficabit eam. Dico vobis, Tunc in illa nocte & erunt duo in lecto, duo vno, vnus assumeret, & alter relinquetur. Duo erunt molentes in erunt in vnium, vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. Respondentes dicunt illi: Vbi Domine? assume Qui dixit illis: Vbi cūque fuerit corpus, illuc congregabitur & aqui. Videte, vigilate, & orate, omni tempore orantes, vt nus relin digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante fixa que- rum hominis. Nescitis enim, quando tempus sit [&] a qua hora duo molē ra, Dominus uester venturus sit. Illud autem scitote, Quoniam si tes in mo- fuerit paterfamilias quæ hora fur venturus esset, vigilaret vtiq; la, vna as & non sineret perfoli domum suam. Ideo & vos estoie parati, quia scietur, quæ nescitis hora filius hominis venturus est. Sicut homo qui pere- & vna re- grè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem linquetur cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. Quisputas est fi duo in le- delis seruis & prudens, quem constituit Dominus suus supra fami- sto vnus- liam suam vt det illis cibum in tempore? Beatus ille seruis, quem, assu- eum venierit Dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico vo- tur & v- bis, Quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem di- nus relin- xerit malus seruis ille in corde suo: Moram facit Dominus meus ve- que- tur. nire, & cæperit percutere seruos suos, manducat autem & bibit C. 21. cum ebriosis, veniet Dominus serui illius, in die qua non sperat, & itaque hora qua ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocri- tis, illic erit fletus & stridor dentium. Vigilare ergo nescitis enim quæ nescitis de Dominus domus veniat, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane ne cum venierit repente, inueniat vos dormientes. Quod au- em vobis dico, omnibus dico: Vigilare. Dicebat autem & parabolam ad il- los, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex qui- dam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem nō reuerbatur, vidua autem quadam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem reueor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindica- bo illam, ne in nouissimo veniens fugillet me. At autem Dominus: Ddd j Audite

Audite quid iudex iniquitatis ait . Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte . & patientiam habebit in illis : Dico vobis , Quia cito faciet vindictam illorum . Venient autem filius hominis veniens , putas inueniet fidem in terra ?

Attendite autem vobis , ne forte grauentur corda vestra in crapula , & ebrietate . Postquam Dominus quæ de aduentu suo cognoscere conueniebat , prædixisset ; commodè iam etiam subiungit , quomodo ad illum aduentum properet eius , incertitudinem nos parare , & gerere debeamus . Quæcunque enim hic dicuntur Apostolis dicta , in ipsis etiam nobis dicta sunt ; vnde postea dicit Dominus : Quod autem vobis dico omnibus dico , &c . Proinde quod in genere omnibus hic faciendū constituitur ob nouissimam illius diei incertitudinem ; idem etiam singulis facere conuenit , ob particula ris dici , quo cuique moneandum est , incertitudinem . Quare quæcunque deinceps dicitur de nouissimo Domini aduentu generali , eadem etiam simul ex consequenti sunt accipienda , & de proprio cuiusque Domini aduentu , quo venit mortis tempore animam re petens , & rationem antea factæ vitæ exigens . Quoniam autem docturus est vigilia opus esse ; ideo imprimis ab illo reuocatur quod vigilæ contrariatur , nempe à cordis grauedine . Sicut enim grauedo corporis somnum inducit corporalem , & vigiliam impedit : sic grauedo cordis non sinit hominem corde vigilare spiritualiter . Dicit ergo ;

Attendite vobis , hoc est , caute vobis ne forte , vel nequando grauentur corda vestra in crapula , & ebrietate , id est , per crapulam , & ebrietatem . Porro cum crapula , & ebrietas imprimis grauentur cor pus , & per grauedinem corporalem etiam cor grauent : Dicit tam en Dominus , ne grauentur corda vestra , hoc est mens , & animus , eo quod ebrietas maximè habeat peccati rationem , ob grauedinem , , quam cordi affert ; quodque hæc grauedo directè contrarietur vigilantiam illi spirituali , quam mox est exalturus . Grauant etiam cor , & sic grauant , vel spirituali vigilantiam excludant , aut impediunt curæ huius vitæ , hoc est sollicitudines carum rerum , quæ ad hanc pertinent vitam ; ideoque adiecit Dominus , *& curis huius vitæ* , non quidem omnem curâ vitæ huius prohibens ; sed ne sinamus illis cor nostrum grauari , quod fit cū sunt immodicæ . Deinde addit causam : *ne , inquit , superueniat in vos repentina dies illa* , significans diem illam repentinam , inopinatamq ; fore his qui grauata habent corda . Declarat autè id Dominus pulchro simili , dicens ;

Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem suam in terra , hoc est eos qui terrenis rebus sunt affixi & dediti , in quos dies ille superueniet inopinatus , & maximè eorū malo , & quo se

sele non poterunt extricare , quemadmodum laqueus superuenit aubus , sed in terram iam delapsis , non autem his , quæ in sublime volant . Huic autem similitudini iam rectè subicitur , quod hoc loco Matthæus & Lucas cap. 17 . commemorant Dominum diem iudicii cōparasse cum tempore diluuii , & Sodomiticæ vltionis . Significat enim Dominus his comparationibus , idem quod superio ri , nempe hominibus mundo deditis nouissimum diem vterum præter expectationem , & cum illorum summo malo , quod effugere non poterunt , sed quod omnes omnino perdet ; iustis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis : quemadmodum & à diluuiō Noë cum suis , & ab igne Loth ereptus fuit . Porro cum dicit Dominus adebant , & bibebant , &c . non voluit his significare peccata , ob quæ diluuiō , & igne homines sunt perdit , sed hominum securitatem , in qua viuēbant cum vltionis illa mundo obuenirent . Simul tamen etiam his significauit Dominus homines illos totos fuisse deditos rebus huius seculi . Non enim simpliciter dicere voluit illos edisse & bibisse , cum hoc & Noë faceret & Loth , sed largiter eos indulgisse génio . Sic totos ino fuisse dicere voluit , quod emerent , venderent , plantarent , & adificarent .

In illa hora qui fuerit in lecto , & vasa eius in domo , &c . Simplicissimum fuerit intelligere Dominum hac de non descendendo , & non redeundo admonitione , significasse , quod qua die Filius hominis mundi partibus apparere cœperit ; omnium rerum terrenarum cura sit deponenda , ac solum id cogitan dum , vt venienti quis dignè occurrat : ita vt si fuerit quis in lecto domus , non cogitet . De vasīs hoc est suppellectili tollenda , & seruanda , aut qui in agro , non redeat retro , vt quid tollat è domo , sed quocunque loci repertus fuerit , ibi expectet sui immutationem , auideque cupiat venienti occurrere iudici , atque his bonis contemptus festinet ad meliora . Huic intelligentiæ cōuenit quod sequitur ;

Memento estote uxoris Loth . Perstat enim Dominus in exemplo proximè præcedenti , cui comparauit diem sui aduentus . Nam quoniam dixit sic futurum , quando reuelabitur , quomodo fut quomodo Deus pluit ignem , & sulphur super Sodomam : commodè nunc monet vt , cogitemus quid acciderit vxori Loth , nempe quomodo conuersa sit in statuā salis , propterea quod amo re quodà eorū quæ in Sodomis reliquerat capra , retrorsum respexerat ; idque recordâtes cauamus & nos , ne ad terrena . Hæc bona aspicientes , in illa die malè pereamus , sed potius ad ea quæ ante sunt nos extendentes saluemur cum Loth , etsi cum dispendio omnium fortunarum . Vt autem significaret Dominus in illo die

796 EPITOM. COMMEN. IN CONCOR.
die non tantum facultates omnes contemnendas esse, sed & vitam
istam temporalem subiecit:

Quicūque quaesierit animā suā saluam facere, perdet illā, &c. Quo
significat eum, qui vitæ huius amore tum vehementer tenebitur
perditurum vitam, eum verò qui vitam hanc contemnere, & ni-
hili facere poterit spe, & amore melioris vitæ lucrifactorum, vitæ
& animam suam viuificaturum. Cæterum quod dicit in illa ho-
ra, non præcisè ipsam horam intelligendum est significare in qua
Dominus reuelabatur: sed tempus aduentui, & reuelationi valde
propinquum; cum scilicet torus orbis commoueri cœperit.

Dico vobis tunc in illa nocte erunt duo in lecto vno, &c. His iam si-
gnificat Dominus in aduentu suo & subito honorum à malis fieri
separationem, & inter coniunctissimos hanc fierendam item-
que nullum esse vitæ genus quantumuis abiectum, in quo nō suos
habeat, qui ad æternam sint assumendi sceleritatem. Porro cum
& apud Matthæum, & apud Lucam nos legamus tria hominum
paria, ex quibus vnus sit assumendus ad gloriam, alter extremo
exitio relinquendus: apud grecos in vtroque Euangelista duo tan-
tum ponuntur paria; quibus vtrumque sexum, & vtramque ho-
minum conditionem, liberorum scilicet, & seruorum, vel paupe-
rum & diuitum comprehendunt. Quod si tria legamus homi-
num paria apud vtrumque Euangelistam, per ea ad litteram signifi-
cabitur tria hominum genera, nempe otiosorum, & laboran-
tium, quorum alij in agro, alij domi operantur, aut alij libero di-
gna, alij seruilia peragunt. Cum autem audirent discipuli ex duo-
bus alterum assumendum, cupidi noscere locum Regni, de quo
adhuc carnaliter cogitabant, quaerunt; *vbi Domine*, pro quo Domi-
ne scilicet assumetur. Dominus autem significare volens nō opus
esse, vt de loco sint solliciti, satisque esse vt sciāt se ibi futuros, vbi-
cunque ipse est futurus, dicit;

Vbiunque fuerit corpus illuc congregabuntur & aquila, &c. Quod
supra satis est expositum.

Videte, vigilate ergo, & orate, &c. Admonuit superius cauere ab
his, quæ vigilantiam impediunt: nunc ad ipsam vigilantiam nos
admonet, nec ad eam tantum, sed & ad Orationem, quæ duo bene
coniuncta sunt. Cum enim dicit vigilate, nostram requirit dili-
gentiam, cum verò orate vult, vt pendamus toti ab adiutorio di-
uinæ gratiæ. Sicut autem Paulo cum dicit: Non dormiamus sicut
& cæteri, dormire est à bonis cessare operibus, ita vigilare apud il-
lum & hic est, bonis vacare operibus, assidueque venturum Domi-
num expectare. Cæterum illud, omni tempore, quod est apud Lu-

cam, potest coniungi vel cum præcedenti verbo vigilate, vt signifi-
ficetur omni tempore vigilandum, vel cum participio orantes,
vt vel potius ad vtrumque referendum est. Omni autem tempore
oranda

EVANGELICAM CAP. CXXIIII.

797

orandum, non quod omni momento hoc fit faciendum, & soli va-
candum orationi, sed quod incessanter sit orandum, & nunquam
ab oratione penitus cessandum; quod fit si non satis putemus se-
mel Deum quid rogasse, sed linguis diebus & opportunis horis per-
seueremus eum orare. Alioqui etiam semper orat, qui bonis sem-
per insistit operibus. His enim significat se petere, & quaerere reg-
num Dei. Quid autem orandum sit explicat, subdens.

*Vt digni habeamini vel reddamini fugere omnia ista qua venturum
sunt, mala scilicet impijs obuentura, & stare ante filium hominis.*
Quæ pars dupliciter accipi potest. Primò, vt stare ante filium ho-
minis, sit illius vultum simul cum sanctis Angelis in æternum co-
spicere. Secundo vt stare ante filium hominis sit illius iram, & se-
ueritatem in tremendo iudicij die sustinere, & intrepide tunc co-
ram illo consistere. Addit autem causam ob quam sit semper vigi-
landum, nimirum ob incertitudinem sui aduentus;

Quia, inquit, nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. In quo
alludit ad exemplum seruorum, qui vespertino & nocturno tem-
pore vigilando expectant Dominum suum reuersurum à nuptijs
hora incerta. Ad idem seruorum exemplum allusum est, & cum
mox apud Marcum sequitur;

Vigilate ergo nescitis enim quando Dominus domus veniat. Sero,
an media nocte, an gallicantu, an mane. Hæc enim quatuor, sunt
sines vigilantiæ quatuor, in quas nox etiam apud Lucam diuidi-
tur in cap. Conc. 87. significaturque nobis omni ætate vigilan-
dum, quod non sciamus, qua ætate Dominus sit venturus. Preter au-
tem hanc parabolam de seruis Dominum suum expectantibus hit
indicatam, magis quam expressam, sequuntur hic maxime apud
Matthæum, & aliarum parabolæ, quibus ad vigilandū nos hortatur Do-
minus. Et primum quidē habet parabolā de Patrefamilias vigilan-
te contra furem, quæ loco prædicto tractata est apud Lucā, qui
eamdem totidem verbis ibi expressit. Aliam parabolam hic pro-
priæ habet Marcus de homine, qui peregre profectus reliquit do-
mum suam seruis gubernandam; cui non dissimilem & Matthæus
habet cap. sequenti. Est autem apud Marcum locutio imperfecta
supplenda in hunc modum; Sic habet se Regnum Dei, sicut ho-
mo qui peregre profectus reliquit domum suam, & dedit seruis
suis potestatem cuiusque operis, id est, potestatem faciendi quid-
quid domui suæ vrile, & ianitori præcepit, vt vigilet. Quod quæ-
tum attingit ad litteram non sic est accipiendum, quasi non & alijs,
quam ianitori præceptum sit vigilare: sed quod huic id maxime
præceptum sit, & pro proprio ei iniunctum officio, vt vigilet ne
per illius incuriam quis irrumpat in domum, & auferant quæ Do-
mini sunt, aut perturbet opus laborantium seruorum. Significare
autem hæc parabola voluit Dominus, se in longinquam esse hoc
mundo

Cap. 12.

mundo regionem profecturum, nempe in cælum; ac domum suam, hoc est Ecclesiam, relinquendam gubernationi seruatorum suorum, hoc est Christianorum, quibus singulis suum munus iniunxit, dans alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios doctores, &c. Dum autem singulis in suo vigilandum sit opere, ianitoribus, hoc est Ecclesiarum prælatis, & imprimis summo ianitori Petro iniunxit peculiariter vigilare non pro se tantum, sed & pro tota domo Dei, ne hæretici tanquam fures, & latrones, per ianitoris dormitantiã irrumpant in domum Dei, & vasa Domini, hoc est tidales illinc diripiãt, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium seruatorum inturbent. Porro cum apud Marcum Dominus subiungat;

Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate; Significat se non solum hæc dicere illis, qui tunc audiebant, sed etiam omnibus qui post ipsos venturi essent, vsque ad nouissimũ diem. Eatenus enim dies ille ad omnes pertinet, inquit Augustinus, quod dies ille vnicuique venit cũ venerit ei dies, vt talis huic exeat, qualis illo die est iudicandum.

Exepla 80

Dicebat autem Christus parabolam ad illos quoniam oportet semper orare. In præcedentibus quidẽ ad orationem perseverantẽ hortatus est, ne aduentus ipsius nos opprimat imparatos; hæc verò parabola ad eandem hortatur, quod per eam certò in aduentu illo sumus liberandi à malis huius vitæ, & persecutionibus impiorum, quas supra significauit fidelibus obuenturas. Dicebat ergo ad illos, nempe discipulos parabolam ad eum finem, vt doceret semper orandum esse. Hunc enim sensum Græca clarius significant quæ habent *προς τὸν Θεὸν πάντοτε προσεύχεσθαι*. Et non deficere, supple animo, hoc est non defatigari, nec delassari ob dilationem rei petitiæ. Est autem hæc parabola ex earum genere, quæ petuntur à dissimili, & quibus aliqui probatur, & ostenditur ex dissimilitudine rei, quæ cõponitur cũ eo quod parabola proponit; proinde nõ est la borãdũ vt quæ de iudice, qui in parabola proponitur, dicuntur, Deo accommodentur cum quo fit comparatio. Non enim Deus cum hoc iudice comparatur tanquam cum simili sibi, sed tanquã cum dissimili, vt ex vi perseverantis orationis apud iudicem & misericordem, & iniustum quã sit efficax apud Deum misericordissimum simul & iustissimum perseverans oratio, intelligeremus. Refert autẽ rem veluti gestã, quæ fortẽ sic, vt narratur, gestã nõ fuit, sed à Domino, vt & alias cõstita est propter doctrinæ fructum.

Iudex, inquit, quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerbatur, hoc est impius simul & impudens, qui nec metu numinis, nec pudore hominum tenebatur. Inducit autẽ Dominus non quamuis personã sed viduã interpellãntẽ hunc iudicẽ, partim quod id conueniret rei per parabolam signi-

significandæ (nam viduã conuenienter comparatur fideles) sed multò magis vt iudicis huius inclementiam, & iniusticiã magis exaggeraret, dum ne eius quidem præcibus longo tempore flexus est pro qualium defensione, maximẽ in ciuitatibus præficiuntur iudices, imò cui etiam non rogatus deubisset ex officio pregressisse, quod petebatur. *Vindica* inquit *me de aduersario meo*, hoc est defen de me, & libera ab eo qui mecũ coram te disceptat. Est enim hoc *avridias*. Cũ autem nõ desisteret à præcando vidua, tãdem improbitate, & molestia præcãtis victus iudex dixit intrãse, id est, cogita vit secum; *Et si non timeo Deũ nec hominem reueror*, &c. In quibus verbis videtur esse repugnantia quædam; Si enim non reuerbatur hominẽ aliquẽ, quomodo timebat ne fugillaretur à vidua? Significat autem verbum fugillare ex percussu carnem maculare, à *Sugillare* sugendo, quod succus hoc est, liuor deducatur propriẽ autẽ ad genas pertinet & oculos, quæ sugillata dicuntur, cum ex percussione redduntur lucida. Metaphoricẽ autem fugillare est vituperare aliquẽ, & accusare, ac maculam alicuius famæ inurere. In qua significatione hic potius accipiẽdum videtur propter illã particulã, in nouissimo die, hoc est tãdem. Illa enim significatur ipsum præter molestiã præcum, quam iam passus fuerat, metuisse tandem & aliud malum sibi obuenturum. Proinde dici potest metuisse illũ sugillationẽ hæc, quanquã nullo hominũ pudore teneatur, quia me timebat ne accusatus, & delarus à ciuibus, priuaretur sua potestate.

Ait autem Dominus; Audite quid iudex iniquitatis dicat, &c. Nõ simpliciter dicit, Si victus præcibus iudex iniquus fuit, multò magis Deus vincetur; sed vt magis ad fiduciam in Deum excitaret, significaretque planè absurdum esse non id expectare à Deo, quod ab impijs extorquet oratio constans; primum erigens ad narrati exempli considerationem; Audite, inquit, quid iudex iniquitatis id est, iniquus dicit; deinde cum hoc componens Deum subdit:

Deus autem non faciet vindictam, &c. q. d. An id in cuiusquam animum venire potest, vt id de Deo sentiat, si aduerat quid non nunquam faciant impij iudices præcum constantia victi? Ceterum pro eo quod sequitur.

Et patientiam habebit in illis. Græcẽ est *καὶ μακροθυμῶν ἐν αὐτοῖς*, id est, & longanimus, & patiens existens super illis. Vbi coniectio, & accipi potest cõiunctiue vt in participio *μακροθυμῶν* sub intelligatur *ἔσται* vt sit sensus: An nõ faciet vindictã, & an nõ longanimus erit in illis, vel erga illos, electos scilicet exaudiẽdos, & vindicãdos, hoc est, an læto, lenique animo patietur illos affligi impu nẽ. Qui sensus optimẽ cõuenit sequenti sententiæ, qua Dominus asserit Deum cito facturũ electorũ vindictã. Est autem nostræ lætionis hic sensus; An Deus patientiam habebit in illis, hoc est, an longanimiter sustinebit iniuriam electorum suorum? Secunduã

quam

quam explicationem in illis, pro erga illos positum est, & patientia pro longanimitate.

Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra
 Si scopum Christi probe perpēderimus, videbimus ipsum de fidei defectu ingessisse mentionē, quod hæc causa sit quo minus homines in malis huius vitæ perseuerent in oratione & nō deficiāt. Dixerat enim Deum cito facturum vindictam electorum suorum, significans ob id merito eos debere perseueranter orare, liberationem à malis, & non, deficere. Cum ergo nunc aduersariam subiiciat sententiam dicens: Veruntamen filius hominis veniens, &c. Omnino videtur significare voluisse paucos in fide perseuerantes, que ad illum aduentum, in quo perfecta fiet electorum vindicta. Itaque non tantum significat defectum, & paucitatem fidei in hominibus, qui viui reperientur in nouissimo die; sed etiam in hominibus cuiuslibet temporis: & tamen sic loquitur quasi tantum significet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipsius reperientur in terra viui propterea quod sic semper loquatur de suo aduentu, vt cum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quasi ipsorum tempore sit futurus.

Parabola de decem virginibus. Matt. 25.

CAPVT CXXV.

TUNC simile erit regnum cælorum decem virginibus, que accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponse. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes, sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non miserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dorminauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponus venit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes virginibus illæ, & ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Respondierunt prudentes, es, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere venit sponus, & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè verò veniunt & reliquæ virginibus, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.*

Tunc simile erit Regnum cælorum decem virginibus. Rursus excitat Dominus hac parabola suos ad vigilantiam. Quomodo autem ea (quæ valde variè à diuersis, & minus curiosè à plerisque tractatur, vt

tur, vt vix alia magis) sic tractetur vt scopo Christi maximè conueniat: notandum imprimis quod ad ipsius exempli intelligentiam adolescentum societate accederet sponse suæ domum, celebraturus ibi cum illa nuptias, ac tum è sponse domo virgines quædam sponse affidentes, sponfa domi residente & aduentum sponse præstolante, prodirent obuiam sponso, deducturæ illum, cum lampadibus in domum sponse, & ibi cum illo nuptialibus gaudijs fruiuræ. Proinde ipsi exemplo, quod proponitur non conuenit, quod in nostris legitur libris, exierunt obuiam sponso, & sponse, cum & Græci non habeant & sponse, & virgines non solent simul cum sponso occurrere sponse, sed hæc, vt diximus, domi residebat. Iam quod hæc virgines dicuntur obuiam exisse sponso, cū post quædam in medio gesta dicatur eis postea; exite obuiam ei: intelligendum est dictum per præoccupationem vt postquam dixerit Dominus virgines sponso exisse obuiam; deinde narret quomodo factum sit, vt exierint obuiam hæc de ipso exemplo, quod cum in alijs sit facile, quis eius sit à Domino intentus scopus patet ex eo quod subiecit.

Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam, &c. Hinc enim colligimus, hoc exēplo monere Dominū nos voluisse, vt propter incertitudinē aduentus ipsius semper vigilemus, & semper parati simus ipsi occurrere venienti, ne idē patiamur, quod virgines fatuæ: quæ quoniam non præuiderunt incertum esse Domini aduentū, & ob id non erāt paratæ vt occurrere possent venienti sponso, exclusæ sunt à nuptijs. Tūc enim, hoc est in nouissimo filij hominis aduentu (nam de illo superius Dominus semper locutus est) regnum cælorum erit simile decem virginibus, hoc est in regno Dei & Ecclesia ipsius simile quid tunc accidet, quale in decem istis virginibus accidisse memoratur, vt scilicet exclusis imparatis, inquam Domino occurrere gestitentibus, tantum qui parati erūt, ingressuri sint, cum ipso ad gaudia regni cælorum. Ad hunc ergo scopum, quæ in parabola conueniunt, sunt obseruanda, reliquis præteritis, quæ in ea tantum pro exempli commoditate sunt posita, Vt autem per partes parabolum accommodemus rei per Applicationem. Parabolam significatæ, quantum id scopo proposito conuenit; *is eius* imprimis per sponsum significat Dominus seipsum, quod in *particula* nouissimo die tanquam sponus sit venturus in hunc mundum, vt *ris*, sponfam suam Ecclesiam, ipsi iam tantum desponsatam sibi accipiat in vxorem, atque cum ea eiusque virginibus æternas celestis contuiui celebret nuptias. Per decem virgines omnes significatur fideles, ob numeri denarij perfectionem, virginibus autem recte comparantur ob fidei integritatem, & sinceritatem. Lampades significant fidelium mentes ex gratia spiritus, fide illuminatas,

tas, aut etiā externa opera, de quibus dixit Dominus: Si luceat lux vestra, &c. Quoc ergo omnes virgines acceptis lapidibus suis parauerunt esse in occursum spōsi; significat omnes fideles per fidē, & opera externa sese parare in occursum Christi, desiderantes cū ipso confortes fieri nuptialis conuiuij in regno eglorum. Sed inter huiusmodi fideles, quidam non minori numero quam alij fatuis virginibus sunt similes, nimirum qui non satis attendunt in certitudine aduentus Dominici, & ob id negligentius viuunt, hoc est non sumpserunt oleum secum, id est misericordię & charitatis opera ad fidem non adiunxerunt, quod prudentes fecisse dicuntur. Quod autem tardante sponso omnes primum dormitauerunt, ac deinde dormierunt; significat, quod interim eum Christus suum distert aduentum, omnes fideles per deficientis naturę languorem, ac mortis hominem occupantis soporem, omnes in profundum mortis incidunt somnum. Quod media nocte clamor exortus est vocantium ad occursum sponsi, significat Dominum tempore, quo minime putabitur, & quo iam omnes homines mortis somno grauati iacebunt, venturum; ac tum voce Archangelii omnes de somno mortis excitandos, euocandosque ad sponsi occursum. Quod excitatę virgines parauerunt lampades suas: significat fideles omnes se paraturos, vt venienti occurrant Domino, eūque dignę suscipiant, ac omnes conuertendos ad sui ipsius considerationem num possint illi dignę occurrere. Per sequentia verō, in quibus dicuntur fatuę virgines considerantes lampades suas extingui, petiisse a sapientibus olei participationem, illas verō recusasse, quod metuerent ne sibi non sufficeret actum, fatuas post oleum sero paratum non admittas intro, quanquam id summoisimō hi qui hic fuerunt negligentēs, & improvidi experientur, & sentiant tum demum lumen ipsorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur, deficere & extingui, quodque frustra tū ab alijs opem, & subuentionem desiderabunt, deserēdi planē a bonis, qui & ipsi agnoscent tum sibi nihil superesse, vixque sibi, quod habent sufficere: ac proinde illos sero quærētes id, cū quo possint spōso occurrere, quia imparati inueniētur, excludēdos a nuptiarū gaudijs, nec inter familiares, & notos amicos recipiēdos, quantūuis id desiderent familiaritate etiam præterita. Beac ergo infert Dominus.

Vigilate itaque, &c. Sensus enim est, Itaque ne & vobis simile cōtingat quale istis fatuis virginibus, hoc est, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatus inueniat, & ob id excludamini a regni cælorum gaudijs, parate vos ad incertum illum aduentum, hoc est assiduē vigilate in bonis operibus: certō persuasi sero vos tum quasituros vt ea vobis patetis, quibus occurrere venienti possitis.

Para-

CAPVT CXXVI.

SICVT enim homo peregrē proficiscens, vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verō unum, unicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Simili: er & qui duo acceperat lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum verō temporis, venit Dominus seruorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. At illi Dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam intra in gaudium domini tui. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. At illi Dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait: Domine scio quia homo durus es, metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti, & timens abijt & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autē Dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quod meto vbi non semino, & congrego vbi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularijs, & veniens ego recepisse vti-que quod meum est cum vsura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur, & abundantib: ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilem seruum eiecit in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium.

Sicut enim homo peregrē proficiscens vocauit seruos suos, &c. Hęc in absoluta locutio sic est pertineuda, vt subintelligatur: Sic se habet regnum Dei, sicut homo peregrē proficiscens, &c. Est autem hec parabola multum similis ei, quę supra ex Lucę 19. habitata est in Cap. Conc. 107. proinde ea tantum hic erunt tractanda, quę hic sunt propria. In illa singulari seruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes etiam frugi serui idem lucrum fecerunt. In hac diuersi ponderis pecunia diuersis contradata inducitur. Vni enim quinque talenta, alij autem duo, alij vero unum, unicuique scilicet secundum propriam virtutem, id est, potestatem, & vires daturus. In illa enim significandum

Ecc 2:

erat

erat eandem Evangelij doctrinam singulis credendam Apollolis & prædicatoribus, qua nõ omnes idẽ lucri referrent Domino suo. In hac verõ significare voluit Dominus diuersis diuerfa gratiarũ dona, ad Ecclesiæ utilitatem danda, & quibusdam quidem maxima, aut multa, alijs mediocria alijs rursum infima, aut paucas quam talentorum distributionem à Christo cum peregrè in cælum proficisceretur, factam Paulus explicat ad Ephef. 4. Vnde patet per talenta hic intelligenda ea dona quæ dicuntur gratiæ gratis dare, nõ autem gratiæ, quæ dicuntur gratum facientes. Quod autem dicitur unicuique datum secundum propriam virtutem, & facultatem; sicut quod attinet ad exemplum parabolæ, significat hominem illum considerasse singulorum suorum seruorum vires, & industriam, ac secundum illa plus vel minus dedisse diuersis: ita quod attinet ad rem parabolæ, significat Christũ nulli ultra vires suas aliquid imponere oneris, sed in diuersitate suorum donorum, & vocationum attendere qualitates, & vires hominum, vt nullus cõqueri possit plus sibi vel minus commissum, quam oportuisset. Quod autem qui quinque, & qui duo accepterant talenta, distulit se illa lucra qui dicuntur: ob id dicitur vt intelligamus seruos frugi oportere suo Domino lucrum facere per accepta ab ipso dona & lucrum non simplex, sed quod respondeat, & quodammodo æqualeat acceptis donis, vnumquemque autem secundum proportionem acceptorum donorum: vt qui plura & maiora accepit, sciat se plus lucri debere Domino conquirere; quod non solũ plures est ad Deũ conuerrere, sed etiã quomodolibet facere opera, quæ vel ad Dei honorẽ, vel ad proximorũ faciunt utilitatẽ. Quod dicitur Dominus post multum temporis venisse: significatur Domini nostri lãganimitas, quodque & in genere Ecclesiæ suæ sufficiens tempus faciendi fructum, quem ab illa est requisiturus relinquet, & speciatim singulis suis seruis abundẽ satis indulget temporis, vt non more quorundam dominorũ asperorum, & immittunt, ex breui temporis spatio fructum illum requiratur, qui multura temporis desiderat. Iam & illud diuersum est in parabola Lucæ & ista, quod cum in illa seruo, qui plus fecisset lucri, maius præmium decernatur: hic & ei qui quinque, & ei qui duo fuit superius cratus, idem dicitur, nempe;

Quia super pauca fuisisti fidelis, super multa te constituam, &c. Iam in gaudium Domini tui, id est, esto particeps gaudij eiusdem cum Domino tuo. In illa enim significatur Dominum remuneraturum vnumquemque secundum meritorem proportionem, in hac verõ omnes frugi seruos eodem donandos premio, scilicet, scilicet eadem qua donatus est Christus, quanquam non æqualiter ab omnibus participata. Quæ autem hic dicuntur de eo, qui vnum talentum accipiens, abscondit illud fodiens in ter-

ra, eadem sunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de eo qui minam repositam seruauit in sudario, significaturque quod quidam Dei dona seruant otiosa, nec illis student facere quem possent, & deberent fructum. Tantum id hic est proprium, quod iudicetur inutilis seruus priuatus suo talento eijci in tenebras exteriores, qua parte vt & alias in sine parabolæ solet, ab exemplo Parabolæ digreditur Dominus ad rem per parabola significatam.

Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio. Matthæi 25.

CAPVT CXXVII.

Um autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicit rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicens: Domine, quando te vidimus esurientem, & pauperem? sitientem, & dedimus tibi potum: quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex dicit illis: Amen dico vobis, Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis mihi fecistis. Tunc dicit & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei, & ipsi dicens: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis, Quamdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, Iusti autem in vitam æternam. Erat autem diebus docens in templo, nocturnus vero extans morabatur C. 21. in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manebat ad eum in templo audire eum.

Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, &c. Locutus est hætenus Dominus de suo aduentu, & hominum in illo aduentu iudicio: nũc de illo iudicio apertẽ, & sine parabolis disserit, Bee 3 dicens:

Ioan. 5.

dicens: cum autem venerit filius hominis in maiestate, hoc est in gloria sua. Quod dicit ad distinctionem primi aduentus, qui fuit inglorius. Dicit autem semper filium hominis venturum, quia iudicium vniuersale fiet ab ipso quatenus homine. In forma enim humana iudicium exercebit, in qua cum videbunt impij, & iusti. Veniet autem nō solus, sed omnes Angeli, inquit, eius, cum eo, dicit autem Angelos eius ad distinctionem Angelorum malorū, qui mox dicuntur Angeli diaboli. Cum ergo sic venerit cum Angelis suis, qui illi aderunt tum honoris, tum ministerij causa, atque vt testes sint æquitatis iudicij;

Tunc, inquit, sedebit super sedem magistratus suæ, id est, sedem suam gloriosam. Quo aliud non significat, quam tunc ipsum sese exhibiturum gloriosum omnium iudicem, & iudicaria vsum potestate. Sequitur;

Et congregabuntur, Angelorum scilicet ministerio ante eum omnes gentes iam resuscitæ, & separabit eos ab iniucem, ministerio item Angelorum, quod non est intelligendum tantum de separatione secundum iudicium, & cognitionem Christi, sed etiam de separatione secundum locum. Quod etiam similitudo sequens significat, cum dicitur;

Sicut Pastor segregat oves ab hædis. Qua similitudine præterquæ significantur iusti quibus esse similes, & iniusti hædis: significatur etiam quam facile separabit Christus iustos ob iniustis, nempe quam facile separat pastor oves ab hædis. Et sicut et ovis quidem à dextris, hædos autem à sinistris, quia a felicitatem quæ dexteræ nomine significatur iusti, vocabuntur, iniusti vero extremæ tradentur infelicitati quæ sinistræ significatur nomine.

Tunc dicit Rex his qui à dexteris eius erunt, &c. Nunc Regem se vocat, quod regis sit iudicariam proferre sententiã, & tum ad regni consortium vocare, tum ab illo proscribere. Dicitur est enim: Venite possidete regnum, &c. Nō est autē existiman dū omnia sic ad literam euentura quæ hic narrantur, vt hæc verba præcisè sint vltro, citroque proferenda à iudice, & iudicandis: sed hæc narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans capti, crasso quodam modo significare voluit nouissimi iudicij rationem: quamquam verisimile etiam sit Dominum quemadmodum apparebit visibiliter, ita etiam sensibiliter aliqua prolaturum verba, quibus & iustos ad præmia vocet, & iniustos condemnet. Porro ratio iudicij hic à Domino commemorata non ad omnes pertinet homines, sed tantum ad fideles. Nam infideles non potissimum ob neglecta misericordiæ opera condemnabuntur, sed ob neglectam fidem. Nec inducuntur hic à Dominumonia, de quibus fideles tūc sunt iudicandi: sed ea, quæ ad vniuersum

Iudicij no
missimi ra
tio.

tatem & communitatē fidelium maximè pertinent, & de quibus nemo se facile excusare potest; quod satis colligitur ex eo quod dicitur. Quamdiu fecistis vni ex fratribus meis minimis. Voluit enim Dominus hoc suo sermone docere fideles non secundum fidem suam ipsos iudicandos, sed secundum opera, idque potissimum secundum opera dilectionis proximo impendenda, quare huiusmodi dilectionis enumerat opera, quæ omnibus competere possunt, sub quibus & alia dilectionis officia magis spiritualia, sed non sic omnibus conuenientia, faciliè intelligenda reliquit. In verbis autem iudicis diligenter obseruandum, & iusti vitam æternam reddi tanquam mercedem bonorum operum, & impijs propter mala opera æternum addici supplicium. Nam quæ admodum pro causa quare impij discedere debeant in ignem æternum, dicitur; Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare; ita pro causa, quare iusti vocentur ad regni possessionem dicitur; Esuriui enim & dedistis mihi manducare. Ne tamen sic meritis nostris putetur dari vita æterna, vt non totum tributum diuinæ misericordiæ, à qua habemus merita bona, obseruandum rursum quod præmitatur, benedixisti Patri mei, quodque paratum dicitur regnum fuisse iustis à constitutione mundi. Vocantur autem benedixisti Patri & ratione electionis ab æterno, & ratione gratiæ suæ, qua ipsos in tempore fecit consortes. Dicit autem possidere, seu vt est Græcè κληρονομήσαί, id est, hæreditate, vel in hæreditatem accipite, tanquam scilicet paternum bonum, vobisque iure adoptionis debitum, quodque in perpetuum sitis possessuri, nec quoduis bonum sed, regnum paratum vobis à constitutione mundi. Minus dicit, plus significare volens. Non enim iustus Regnum fuit paratum tantum à constitutione mundi, sed & ab æterno, vt Paulus docet. Hæc autē regni præparatio non est aliud, quam hominum ad illud regnum prædestinatio. Quod autem inducuntur iusti dicitur: Domine quando te vidimus, &c. significat eorum admirationem, qua stupebunt sua tam exigua opera, sic magnificari à iudice, vt sibi impensa agnoscat, quæ se illius personæ non recolerent impendisse. Inducitur autem à Domino hæc responsio iustorum, vt subijcere possent declarationē eius quod dixit. Esuriui enim, & dedistis, &c. Dicit ergo.

Quamdiu fecistis vni de fratribus his meis minimis, mihi fecistis, hoc est, Eatenus, vel in tantum mihi hæc fecistis, quatenus vel in quantum, fecistis etiam vni de his fratribus meis minimis. Apparet autem ipsum notare voluisse Apostolos potissimum (dicens de his fratribus meis) & eis similes, qui tum ipsi proximè assistēt, qui voluntariè pauperes facti varijs in hoc mundo propter Christum attriti fuerunt calamitatibus, rectè tamen etiam generalius significari intelliguntur quiuvis pauperes, qui Christi fratres per

Benedixisti
Patri

Ephes.

Et factum est, inquit, cum consummasset, id est, finiisset Iesus sermones hos omnes, de suo scilicet aduentu, discipulis suis dixit:

Scitis quia post biduum pascha fiet. Dixerat enim Dominus superiores sermones in vespera, vel in nocte sequente feriam tertiam, ut patet ex precedentibus, post tertiam autem feriam restabant duo dies ante pascha, nempe feria quarta & quinta, in cuius vespera cepit paschalis solennitas. Porro ne quis erret in vocabulo pascha, est Hebraïca dictio, à 70 sic posita, cum Hebraïcis dicatur Pesah, pro quo D. Hiero. posuit Phasē; significatque propriè transitio- nem, aut transitum: quod exterminator videns sanguinem in foribus Israëlitarum petranterit, nec percussit eos sicut Egyp- tios. Accipitur autem aliquando hæc dictio pascha in scripturis pro ipso agno paschali, qui immolabatur 14. luna primi mensis ad vesperam. Sic accipitur cum dicit Lucas cap. sequenti. Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha. Aliquando accipi- tur pro ipsa festiuitate paschali, idque quandoque pro tota ipsa so- lennitate ex septem diebus cōstante, quandoque singulariter pro prima huius festiuitatis die, in cuius vespera præcedente agnus im- molandus erat; nempe pro 15. luna primi mensis quæ solemnior erat aliis diebus, ut patet Levit. 23. & Nū. 28. Vtroque hoc postero- ri modo accipi potest, isto loco eū post biduū dicitur futurū pascha. Sicut autē nomen pascha cum propriè significet agnū pascha- lem, translatum est etiam ad significandum ipsam festiuitatem: sic etiam vocabulum græcum azyma cum propriè significet panes infermentatos, translatum videtur ad significandum ipsam festiuitatem, in qua septem diebus panibus infermentatis Iudæi vesci debebant. Sic enim videtur accipi cum dicit Marcus: Erat au- tem pascha, & azyma post biduum. Cæterum cum dicit: Scitis, indicat ipsum Apostolis suis prius indicasse quo tempore secu- dum legem pascha celebrandum esset, aut Christo fuisse consu- tum non secundum morem Iudæorum, sed secundum exactam legis constitutionem pascha celebrare. Porro cum traditio Chri- sti in scripturis tribuatur diuersis (siquidem & Pater dicitur tra- didisse illū nobis, & ipse seipsum) Hic cum dicitur, & filius homi- nis tradetur, verisimile est Dominum loqui de traditione Iudæi proinde coniunctio, & accipienda est consecutiue potius, ut euep- tum significet, quam finem à Iuda intentum.

Tunc congregati sunt Principes Sacerdotum, & Seniores &c. Con- gregationem hanc factam feria quarta, supra annotauimus si- gnificasse & Matthæum & Marcum. Tunc ergo inquit Matthæus, hoc est biduo ante Pascha, hi qui maxime tunc circa religionem vacare debuissent, congregati sunt in atrium principis sacer- dotum, qui cum debuissent ex officio omnes ab iniusta nece reuo- care, omnium ad hanc maximus fuit instigator. Hic ergo con- gregati

gregati consilium fecerunt, hoc est consultauerunt, *ut Iesum dolo tenerent, id est, occultè, & per insidias comprehenderent, & com- prehensum occiderent.* Cumque omnino iudicarent (propter po- puli erga ipsum fauorem) ipsum dolo capiendum, querebant qua ratione & quomodo (ut Marcus habet) ipsum dolo comprehen- dere possent; nimirum (ait Lucas) quia timebant plebem, quam videbant Iesu fauentem propense. Ob cuius etiam metum inter varia quæ secum agitabant consilia, iudicabant in die festo illum nec comprehendendum nec occidendum: in quo scilicet magna hominum multitudo ex omnibus locis in Ierusalem confluxe- rat, quam metuebant ne tumultu facto contra se exurgerent, & Iesum è manibus suis eriperent. Vnde dicebant;

Non in die festo, supple eum comprehendamus, & occidamus. Quod autem sequitur, *Ne forte tumultus fieret in populo.* Siue sint verba Evangelistæ, siue ipsorum consultantium (ut Græca ver- tu possunt) declarat hæc pars principes Sacerdotum timuisse ne Christus euaderet, & malum aliquod a tumultuante populo ipsis obueneret. Ex tribus autem hominum ordinibus contra Christum in hoc concilio congregatis, qui fuerint Principes sacer- dotum diximus in cap. Concordiæ. 9. Seniores populi verisimile est fuisse illos, quos Lucas vocat hoc loco magistratus, ut nos quidem legimus, qui que in populo aliquam obtinebant au- thoritatem.

Intrauit autem sathanas in Iudam qui cognominabatur Iscario- tus, &c. Non est istud proculdubio sic accipiendum quasi inianire sathanas eum fecerit, & corpus eius agitauerit, quemadmodum eos quos quomodo demoniacos dicimus: sed quod illo aditum præbente potesta- tem in illum possederit, ac veluti possederit ad nouum quoddam intrauerit facinus per illum tanquam seruum, & instrumentum suum per- ficiendum. Addunt autem omnes Evangelistæ Iudæ cognomen Iscariotes, ad distinctionem eius ab alio Iuda Apostolo; itemque ipsum fuisse vnum ex duodecim, ad maiorem impietatis ipsius exaggerationem. Itaque die qua Dominus in Bethania remansit, ipse in Ierusalem concedens negotij alicuius prætextu, vel etiam à Domino ob negotiū aliquod missus, cum intelligeret in atrium Pontificis principes Iudæorum congregatos, ac facile diuinare qua de causa illuc conuenissent, ingressus est ad eos ut proderet eū illis. Cumque de modo comprehendendi Iesum sine turbis illi essent solliciti, locus us est, inquit Lucas, quemadmodum illum trade- ret illis. Efficax autem auaritia eius malum in eo declaratur quod præteritum venditor in ementium reliquerit voluntate.

Quid vultis, inquit, mihi dare, & ego eū vobis tradā? Gausi sunt illi quod præter expectationē inuenissent quēdā valde idoneū huic scelere perficiendo, & constituerunt ei triginta argenteos, promittentes se pecu-

*Pascha
quid pro-
prie signi-
fices.*

Azyma.

se pecuniam illi daturus, postquam promissam traditionem adim- pleuisset. Ipse vero tantula mercede contentus: spondit se factu- rum, quod desiderabant. Atque ex eo tempore captabat opportu- nitatem tradendi Iesum, idque ut habet Lucas *in turbis* hoc est quando ei non adesset turbæ. Ut autem sciatur quantum fuerit istud pretium, & quid sit argenteus: familiare est Hebræis per- argenteos intelligere siclos, & aliquando quidem dicunt tantum sic- los, aliquando dicunt argenteos, aliquando vero siclos argenti, cum idem tamen semper significetur. Cum autem supra in cap. Concord. 89. ex Hieronymi, & Iosephi sententia ostensum sit sic- lum, & statorem esse semitiarium, & valere quatuor drachmas At- ticas: facile constare potest quanti eræ nostro æstimatus sit, & emptus Dominus noster, nempe quindecim florenis argenteis, quos Daëders dicitur, quibus probabile est potuisse emi agrum in sepul- turam peregrinorum, non autem triginta argenteis denariis, qui secundum Budæum tantum tres faciunt coronatos, secun- dum Senalem vero paulo amplius.

Triginta
argentei.

† primæ
autem

▷ dicē
tes b. dicit
ei discipu-
li ¶ ¶ .o.

ubi t. a. co-
medere *

Et t. dicit
eis ▷ .o.

amphorā
¶ .o. por-
tans t. ei

b. eamus &
¶ .o. domi-
dus ex discipulis suis, b. & t. dixit
ad eos: .o. Ite in civitatem ad
no domus quendam, b. & c. ecco introcun-
tibus vobis in civitatem, h. occurret vobis
▷ .o. refe homo ▷ lagenam aquæ || baiulans
seuquimini eum c. in domum in qua
Ælio mea intrat, t. & b. quæcumque introierit
dicite t. patrifamilias domus: b.
¶ .o. ostendit Quia magister dicit t. tibi. Tempus
meum prope est, apud te facio pas-
cha cum discipulis meis, h. ubi est ▷ diuerso-
rium ubi pascha cum dis-
cipulis meis manducem? Et ipse vobis
demonstrabit cœnaculum t. grande
stratum. ▷ illi parate b. nobis, h. ¶ .o. ibi
& venerunt in civitatem. & h. inuenerunt
sicut t. dixerat illis: .o. ¶ .o. Euntes
fecerunt discipuli sicut construxit illis
Iesus, t. & parauerunt pascha. c. Autem
vespere autem facta b. venit cum duodecim.
c. Et cum facta esset hora
t. dicit ▷ discubuit, & duodecim
Aposoli cum eo.

¶ .o. refe
homo ▷

lagenam
aquæ ||

baiulans
seuquimini
eum c.

in domum
in qua

Ælio mea
intrat, t.

& b. quæ-
cumque in-
troierit di-
cite t. patri-
familias do-
mus: b.

¶ .o. ostendit
Quia magis-
ter dicit t. tibi.
Tempus me-
um prope est,
apud te facio
pascha cum
discipulis meis,
h. ubi est ▷
diuersorium
ubi pascha
cum discipu-
lis meis man-
ducem? Et ipse
vobis demon-
strabit cœna-
culum t. grande
stratum. ▷
illi parate b.
nobis, h. ¶ .o.
ibi & venerunt
in civitatem.
& h. inuenerunt
sicut t. dixerat
illis: .o. ¶ .o.
Euntes fecerunt
discipuli sicut
construxit illis
Iesus, t. &
parauerunt pas-
cha. c. Autem
vespere autem
facta b. venit
cum duodecim.
c. Et cum facta
esset hora t.
dicit ▷ discubu-
it, & duodecim
Aposoli cum eo.

▷ .o. discū
bebant cū
venit autem
dies azymorum.
Describuntur
incipiunt gesta
seriæ
duodecim
quintæ, in cuius
vespera Græci,
& Latini consentiunt
Dominum
discipulis edisse
agnum paschalem.
Dupliciter autē
in scripturis dies
dicitur
factus.

dicitur prima azymorum. Quatenus enim vesperalunæ deci- *Prima*
mazartæ pertinebat secundum legis dispositionem ad lunam *azymorum.*
decimam quintam, ea ratione illa luna dicitur maxime primus
dies azymorum. Quatenus vero communi reputatione vespera
illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem præceden-
tem ea ratione recte hic Evangelistæ lunam decimam quartam vo-
cauerunt diem, & primum diem azymorum. Cæterum quod Mar-
cus dicit, *quando pascha immolabant*, non sic est accipiendum, qua
si significare voluerit ea die qua Christus pascha edit, passim etiā
Iudæos immolasse pascha: sed quod ea die secundum legem
immolare debuisset, & sicut Lucas dicit, *neccesse erat immolari pas-
cha*. Aut potius dicit quando immolabant pascha, quia ea die, quā
vocabant azymorum primam, omnes immolabant pascha; ut sen-
sus sit, id est, in quali die immolabant pascha Iudæi: Sic & quod
Lucas dicit hunc habet sensum; venit dies azymorum in qua, id
est, in quali erat necesse occidi pascha: ut potius qualitas diei de-
monstretur, quam substantia. Cæterum probabilius est, iuxta
Lucæ narrationem, Dominum priorem de paschate parando ad-
monuisse, ac tum discipulos, duos scilicet illos quibus paschæ in-
iunxit præparationem, quæ fuisse quod omnes tres Evangelistæ cō-
memorant: Vbi vis paremus? Cum ergo venisset dies azymorum
Dominus prior de paschæ præparatione sollicitus, quemadmodum
conueniebat eius desiderio, quod postea verbis expressit, vo-
catis ad se duobus discipulis Petro scilicet, & Ioanne, ut Lucas
aperuit, quos habebat sibi maxime familiares dicit;

Ieruit. 23.
Exod. 12.

Paratur agnus paschalis. Matt. 26. Marc. 14.

LUCÆ 22. CAPVT CXXIX.

ENIT autem dies azymorum, in qua necesse erat oc-
cidi pascha: b. & t. primo die azymorum, b. quando pas-
cha immolabant. misit Petrum & Ioannem dicens: Eu-
tes parate nobis pascha, ut manducemus. Accesserunt dis-
cipuli ad Iesum. ▷ At illi dixerunt b. ei: || Quid vis
t. ei b. eamus & ¶ .o. paremus t. tibi, ut manducet pascha? At Iesus * b. mittit
t. o. domi- d. us ex discipulis suis, b. & t. dixit ad eos: .o. Ite in civitatem ad
no domus quendam, b. & c. ecco introcun- tibus vobis in civitatem, h. occurret vobis
▷ .o. refe homo ▷ lagenam aquæ || baiulans seuquimini eum c. in domum in qua
Ælio mea intrat, t. & b. quæcumque introierit dicite t. patrifamilias domus: b.
¶ .o. ostendit Quia magister dicit t. tibi. Tempus meum prope est, apud te facio pas-
cha cum discipulis meis, h. ubi est ▷ diuersorium ubi pascha cum dis-
cipulis meis manducem? Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum t. grande
stratum. ▷ illi parate b. nobis, h. ¶ .o. ibi & venerunt in civitatem. & h. inuenerunt
sicut t. dixerat illis: .o. ¶ .o. Euntes fecerunt discipuli sicut construxit illis
Iesus, t. & parauerunt pascha. c. Autem vespere autem facta b. venit cum duodecim.
c. Et cum facta esset hora t. dicit ▷ discubuit, & duodecim Aposoli cum eo.

Euntes in civitatem (scilicet Ierusalem) parate nobis Pascha. Non
quod tunc Agnus eræ emendus, qui secundum legem decima die
debebat assumi: sed quia tunc debebat mactari, & coqui, & alia
parari, cum quibus agnus erat edendus.

Ite in civitatem ad quendam. Pro ad quendam, Græcè est τῆς τοῦ
δεῖνα. Hoc est ad illum. Sic autem loquuntur Græci, quoties cer-
tum aliquem designant, quem tamen non nominant. Non ergo
vult Marthæus Dominum his verbis vsum fuisse (quis enim sic lo-
queretur (sed significare volens, certum quendam illis Dominum
designasse, quem tamen non duxerit nominandum; sicut nec Do-
minus cum nominavit, sed tantum circumstantijs descripsit, quas
alii duo Evangelistæ expresserunt. Porro non solum hic Paterfa-
milias parat iussu Domini, sed singulari studio parat. Non solum
enim diuersorum exhibet, quemadmodum rogabatur, sed cœna-
culum in superiore parte ædium, ubi fieri solebant cœnacula in
signiora: ideoque dicitur grande, & præterea paratum, ac stratum
magnificè: nimirum Tapetis, & Lectus in quibus antiquitus
discumbent. Certè istum fuisse vnum ex discipulis, aut creden-
tibus in Christū (ut vel admonitione, vel reuelatione didicisse po-
tuit istegus
suerit dnm.

uerit Christum periturum apud ipsum diuersorū) apparet ex eo quod discipuli sibi sunt dicere eis Magister dicit. Sic enim Christum discipuli inter mutuo loquentes soliti erant appellare. Iā quod apud Marcum legimus lagenam, apud Lucam amphoram, Græcis est eadem dictio *κράτος*, quæ hic simpliciter posita videtur pro vase dicti, quæ propria est eius vocis significatio, sicut & apud nos dictionis lagena, quo factum est vt interpret nunc lagenam, nunc amphoram transtulerit. Sic & cum in Marco legimus, *vbi est refectio mea*, & in Luca, *vbi est diuersorium*, Græcis utrobique est eadē dictio *κατάλομα*, quæ vtrumque significat, quamuis posterior hic magis quadret. Illud autem quod est apud Matthæi, *Tempus meum prope est*, apud te facio pascha cum discipulis meis, potest simpliciter sic accipi in proximo est vt hinc abea, quare apud te decreni pascha meum cum discipulis meis facere, vt sic tibi, & illis valedicam.

Et abierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem. Simpliciter obediunt Apostoli, quemadmodum & prius cum amandarentur ad pullum asinæ, & simpliciter credentibus & obedientibus omnia accidit, sicut Dominus prædixerat.

Vespere autem facta venit cum duodecim. Venisse cum duodecim Marcus dicit, cum duo iam fuerint emissi, siue quia duo illi post omnia parata reuersi sunt ad Dominum, siue potius per Synecdochen, quia decem reliqui Apostolorum collegium præferebant.

Et cum facta esset hora, id est, cum iam esset tempestiuum edere pascha, discubuit.

Lauantur Apostolorum pedes. Ioan. 13.

CAPVT. CXXX.

ANTE diem festum pascha, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cæna facta, quum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes, sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia a Deo exiit, & ad Deū vadit, surrexit à cæna, & ponit vestimēta sua, & cū accepisset linteam, pracinxit se. Deinde misit aquā in peluim, & cepit lauare pedes discipulorū, & extergere linteo, quo erat pracinctus. Venit ergo ad Simonē Petrum. Et dicit ei Petrus Domine, in mihi lauas pedes. Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego scio tu nescis modo, scies autē postea. Dicit ei Petrus: Nō lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem meū. Dicit ei Simō Petrus: Domine, non tantū pedes meos, sed & manus et caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est nō indiget nisi vt pedes lauet, sed est

sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eū. Propterea dixit, Nō estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorū, accepit vestimenta sua, et cum recubuisset, iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magister, & Domine. & bene dicitis, sunt etenim. Si ergo ego laui pedes vestros Domine, & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Excepit Dominus eum deus, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amē amē dico vobis, nō est seruus maior Domino suo, neque Apostolus maior eo qui misit illū. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Nō de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat meum panem, leuabit contra me calceum suū. Amō dico vobis priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amē dico vobis, Qui accipit si quem misero, me accipit, qui mihi me accipit, accipit eum qui me misit.

Ante diem festum pascha, sciens Iesus quia venit hora eius, &c. Communiōri & veniori sententia hæc pedum lotio facta est post eum agni, sed ante Eucharistiæ institutionem, quod hinc efficaciter probari potest, quod omnino videatur lotio ista pedum facta obsequentem Eucharistiæ institutionem, & distributionem, quo scilicet exteriori quodam signo doceremur, quæ munditia requiretetur in eo, qui Eucharistiā digne effecit percipitur. Siue autem dicatur festum paschæ (quod Græca habent) siue dies festum paschæ: significat ipsa paschalis festiuitas, quæ septem constabat diebus, aut prima huius festiuitatis dies. In illo autem quod sequitur, *Sciens Iesus quia venit hora eius*, Ioannes vult significare Christum, cum sciret iam instare tempus mortis, & tranitus sui, neque præ tristitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob instantem transitum ex hoc misero mundo ad Patrem minus affectum fuisse suis, sed vt eos semper dilexerat, & dilectionis signa exhibuerat, ita vsque in finem eos dilexisset, ac dilectionis signa eis exhibuisse. Illud ergo in finem, accipi debet pro eo quod est vsque in finem. Per suos intelligit sibi familiares, & amicos, Apostolos scilicet. Addit qui erant in mundo, ad distinctionem sanctorum Patriarcharum & Prophetarum qui iam defuncti erant, aut etiam Angelorum qui erant in celo.

Et cæna facta cum diabolus iam misisset in cor, &c. Postquā superioris sententia, veluti quodam proximo indicasset Euangelista causam Dominici facti à se narrandi: iam mirè illud studet exaggerare vt in illius, vt vere est stupendum, admirationem lectorem attolleret. Imprimis ergo cæna facta. i. cœptæ meminit, dicturus postea Dominum surrexisse à cæna. Nam & hoc ad facti pertinet admirationē quod inter cœnādem, relicis epulis non dedignatus sit sordidos discipulorū contingere pedes. Deinde proditio nis à Iuda

à Iuda meditate meminit, vt & sic admirandam Domini indicaret submissionem, quod nec proditoris sui præsentia ab hoc facto est reuocatus.

Cum inquit, *Diabolus iam misisset in cor*, id est, suggestisset, & persuasisset Iudæ, quando scilicet, vt Lucas supra dixit intrauit Sarranam in Iudam, & abiens locutus est cum Principibus Sacerdotum. Iam quo adhuc magis admirandam nobis faceret Euangelista Domini erga suos dilectionem & submissionem, præmittit de ipsius celsitudine diuina.

Sciens, inquit, id est, cū, vel quanquam sciret *quod omnia dedisset ei Pater in manus*, hoc est quanquam sciret sibi omnium potestatem a Patre traditam, & se verè Deum esse qui & à Patre venisset homo factus, & quatenus homo Deus rursus iam iam iturus esset ad Patrem, tamen surgit à cœna, & c. ac speciem abiectionis induit serui. Nec satis habuit dicere *Et cepit lauare pedes discipulorum suorum*, & c. Sed ob admirationem, & dignam facti perpenionem excitandam, sigillatim, quæque à Christo facta commemorat dicens,

Ponit vestimenta sua. Exteriorem scilicet amictum, vt magis accinctus, ac paratus humilitatis opus exerceat, accipit *lineum* & non expectato alterius ministerio *præcingit se illo*. Nec iubet afferri aquam, allaramque infundi, sed ipse eam mit tit in peluim, & lauat non manus, sed pedes discipulorum, & linteo non alio, quam quo erat præcinctus, tergit.

Venit ergo ad Simonem Petrum. Augustinus arbitratur Dominum cœpisse à Petro, estque ea sententia verisimilior, magisque conuenit consuetudini Christi, & honori omnium Apostolorum, & seruari denique Petri. Qui hinc suam indignitatem considerans, hinc Domini dignitatem attendens.

Dixit, Domine tu mihi lauas pedes? In quibus verbis magna est emphasis in pronomibus Tu, & mihi, quam cogitandam potius vult Augustinus, quam exprimendam. Lauas autem pro lauare parat dictum est, nec & illud caret emphasis: Sic enim significauit plane absurdum videri quod Dominus tentabat. Petro ergo ex reuerentia, & zelo detrectanti, respondit Dominus: *Quod ego facio, id est facere paro, tu nescis, id est, non intelligis modo scies autem, id est intelliges postea*. Porro Petrus ne hoc quidè responso coërcitus in cœpto persistit seruire, imo etiã magis refugit, & præsumma erga ipsum reuerentia non considerans quam deberet illi in omnibus obedientiam, dixit:

Non lauabis mihi pedes in aeternum. Hoc est nunquam patiar, vt mihi laues pedes. Dominus igitur vt tam vehementem reculationem ab amore proficiscentem, veluti clauum clauo pelleret, vehementer scilicet amanti dilectionis damnum prætendens, ac signifi-

ficans eum sic amare pergeret à mari vicissim non posse.

Si non lauero te, inquit, *non habebis partem mecum*, hoc est, non eris particeps hereditatis, & felicitatis meæ in regno meo. Vel etiam, vt alij exponunt, non eris particeps conuictus, & consuetudinis meæ, sed eiciam te à meo consortio. Potest autem infunditelligi dictum à Domino de spiritali ablutione (de qua intelligi debet quod mox sequitur) vt intelligatur Dominus facta anagoge ab externa ablutione ad internam extulisse sermonem: quem admodum cum Samaritanam alloqueretur ab aqua corporali transtulit sermonem ad aquam spiritualementem.

Dicit ei Symon Petrus: Domine non tantum pedes sed, & c. Petrus vobique præ amoris magnitudine modum seruare nescit, ita vt qui prius etiã iustus pedes solos lauandos præbere noluit, iã etiã vultio & caput & manus, hoc est sese totum lauandum offerat: Domine inquit non tantum pedes meos laua, quando ita vis, sed vt manus, & caput, potius scilicet, quam à te diuelli, aut abijciar.

Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes, & c. Quod hæc lententia secundum intentionem Saluatoris potissimum de ablutione interiori sit intelligenda: patet ex eo quod sub ea tanquã viuere salubri subsumitur, cum dicitur.

Et vos mundi estis, hoc enim constat intelligendū esse de mūditiā spiritali. Porro sicut sub typo ablutionis pedum Dominus significauit necessariam spiritualementem affectuum ablutionem: ita cum dicit Apostolos esse mundos & lotos verisimile omnino est ipsum respexisse ad corporale suum baptismum, in quo huiusmodi mūditiem sint contectuti & loti spiritaliter. Dicit autem non omnes esse mundos, vt Iudæ conscientiam pungeret, isque intelligeret concepta animo eius iniquitatem Domino non esse incognitam, ac proinde moueretur ab ea recedere.

Postquam accepit pedes eorum accepit vestimenta sua, & c. Post factū, cœpit Dominus ex parte iuxta promissum causam sui exponere facti, quatenus scilicet fuit factum in exemplum humilitatis, & dilectionis erga fratres exhibendæ. *Scitis inquit, quid fecerim vobis?* quod interrogatiue accipiendum est in hoc sensu: An intelligitis quid sibi velit id, quod feci vobis? Sciebant enim quod eorum pedes lauisset Dominus, sed causam huius tam insolentis facti ignorabant. Hanc ergo eis exponit, dicens se hoc fecisse vt suo exemplo prouocarentur ad exhibendum idem vel simile suis conferuis & fratribus, quod magistrum, & Dominum vident exhibuisse discipulis & seruis. Non autem pedum tantum ad lutionem illis verus Dominus exegit, ne sine hac putemus istud præceptum nõ obseruari, sed humilitatis ac vere dilectionis officia quæuis, Synecdoche enim est, vt ex eo, quod seruilissimum videtur, & abiectionissimum, omnia officia intelligantur. Seruat ergo

Caieta-
nusQuomo-
do istud
præceptū
obseruari
possit.

preceptum Domini: hæc loco traditum secundum scopum ab ipso intentum, qui seruat illud Pauli: Honore inuicem præuenientes. Et rursum: In humilitate superiores sibi inuicem arbitantes, quæ ex sincera erga proximos dilectione, nullum grauat ut ipsi impendere officium etiam humile, siue in corpore, siue in anima, quod illis sit commodum, ac dilectioni fouendæ, ac promouendæ conueniat. Pergit autem Dominus humilitatis doctrinam profequi.

Amen amen dico vobis, nō est seruius maior Domino suo, &c. Neque Apostolus, id eum legatus maior est eo qui misit illum, vulgares enim Dominus suo more assumit sententias, ex quibus ad suum propositum significare voluit nō conuenire, vt qui se ipsius agnoscut seruos, & legatos, dedignentur sese submisisse demittere ad pedulo tionem, & quodecunq; proximi ministerium, cum ad illud sese iam ipse demississet Dominus existēs, & magister. Subijcit autem,

Si hæc feceritis, beati eritis si feceritis ea. Vt scirent hæc, docuit eos, quæ dicta sunt, vt facerent, ipse prior fecit. Cæterum quoniam de beatitudine meminit, rursum hinc occasione sumpta, proditoris sui pungit conscientiam, propius iam accedens ad impietatis eius notariationem.

Aug.

Nō, inquit, *de omnibus vobis dico*, quod beati eritis ego enim scio quos ex vobis ab æterno elegerim ad beatitudinē, ac proinde etiā scio, quis ex vobis beatitudine indignus erit. *Sed vs implatur scriptura*, ideo sciendum a me, vel ideo me permittente fiet, quod ab vno vestrum futurum est. Scriptura autem quam Dominus hic citat, desumpta est ex Psalmo 40. non annumerando verba, sed sensu seruat. *Qui manducat mecum panem leuabis contra me calcaneum suum.* Leuare autem calcaneum, vel magnificare supplantationem, significat opprimere. Quem enim quis calcando trulcrit, & supplantauerit, eum prorsus habet prostratum. Licet autem Dauid ad literam istud de se dixit, ob perfidum aliquem ex domesticis suis, qui illi fuerat insidiatus: tamen quoniam in omnibus quæ passus fuit Iesus Chrysi typum gessit, bene Dominus dicit implendam in se hanc scripturam per proditorem Iudæ, sicur & alia fere illius Psalmi optime quadrant in Christum: Subijcit Dominus; *Amodo*, id est, Nunc, vel ex nunc dico vobis quod futurum est, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis firmiter scilicet, & magis, quia, id est, quod ego sum is scilicet de quo id prædictum fuerat.

Amen amen dico vobis qui accipit si quæ misero. Ne putaretur ad solos Apostolos, & Apostolorum similes pertinere quod dixit: Et vos debetis alter alterius laurare pedes, quia subijcitur, non est Apostolus maior eo, qui misit eum: oportune iam omnes etiam ad officia Apostolis exhibenda prouocat. q. d. Non tantum vos beati eritis si ad exemplum meum alterius laueritis pedes, sed id verifi-

Leuare calcaneum contra aliquem.

mē confessor vobis, Qui accipit si quem misero, non illum tantum accipit, sed in illo etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum, qui me misit Deum; proinde qui missum a me accipit, Deum accipit: quod proculdubio summe dignitatis est opus, ac summa mercede remunerandū.

Caietanus.

Instituitur Eucharistia. Matthæi. 26.

Marci 14 Luca 22.

CAPVT CXXXI.

T ait illis: Desiderio desiderati hoc pascha manduca- re vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis, Quia natus ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regnum Dei. Et accipio calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, Quod neditur, non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei ve-

Et manducantibus, illis accepit Iesus panem, & accepto pa- ^{1.º} *dicēs*
gratias egit, & benedicens, fregit, & dedit illis, & dicens: ^{2.º} *Accipite, & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem accipiens, postquam cœnauit, & dedit illis, & dicens:* ^{3.º} *bibe ex hoc omnes. Et biberunt ex illo omnes. & ait illis:* ^{4.º} *hic est sanguis mei novi testamenti, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum. Amen. & dicens: Quia iam non bibam amodo de hoc, genimine vitis, quod neditur, non bibam vobiscum nouum in regno Dei.*

Et ait illis, desiderio desiderati hoc pascha, &c. Simplicissimum fuerit intelligere his verbis significatum Agnum paschalem: quod sic semper apud Lucam in præcedentibus accipiatur. Desiderasse autem se dicit Dominus esum huius Pasche antequam pateretur, non propter ipsum pascha, sed quia pascha illud nouissimum erat conuiuium quod cum suis in mortali corpore erat agiturus, in quo proinde conuiuium, abrogato veteri pascha, noua iuis mysteria pro fidelium omnium salute commendare debebat, & cupiebat. Quoniam ergo sacrosancta, & salutaria corporis & sanguinis Domini mysteria ante passionem, cum adhuc mortale corpus eius creberat erant instituenda, idque in vltima cœna, & ea non alia, quã paschali: benedixit se Dominus desiderio desiderasse, id est, summpere desiderasse esum huius pasche antequam pateretur: eo quod summe desiderabat ad nostram salutem Sacramentum hoc discipulis commendare. Id enim significat quod sequitur:

Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Vbi ex hoc positum est pro, ex hoc tempore, hoc est post hac. Vt autem quod de manducando & bibendo dicitur (sequitur enim non bibam amodo de hoc genimine, vitis &c., & vtrouique est similis difficultas) similiter intelligatur: rectè secundum sensum indicatum à D. Augustino per regnum Dei intelligatur status future vitæ, & generalis resurrectionis lustrorum: ita vt significet Dominus se non amplius esse suis comesturum, & bibiturum donec nouè cibum, & potù eũ illis, mortali etiã corpore exutis, & immortalitate donatis, & sic comesturus & bibiturus in regno celorũ: quando scilicet implebitur illud, quod mox sequitur in Luca; *Et ego dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo.* Itaq; nouum se dicit bibiturum vinum cum suis ad distinctionè vini, quo vtuntur, qui mortale corpus circumferunt, quod ad comparationè vini celestis vetus vinum est. Nouũ enim vinum biberetur, quando celi erunt noui, & terra noua. Sicut autem cum dicit se genimen vitis bibiturum cum iustis in regno Dei, non corporale vinum, sed spirituale se bibiturum significat: ita cum dicit se non manducaturum vltra pascha donec impleatur in regno Dei, non significat se rursum comesturum pascha corporale, quale tunc edebatur, sed pascha impletum, hoc est, perfectum. Id autem est cibum celestis, quo Christus secundum humanitatem suam cum sanctis paciscitur in carnis.

Nouum vinũ quãdo & quomodo cum suis bibiturus Christus

Eucharistia quãdo instituta

Et manducantibus illis accepit Iesus panẽ, &c. Inter cœnandũ instituta fuit Eucharistia, cõ iam rursus mensę accubissent: sed post cœnam paschalem & esum agni legalis, arque ob id post cœnam, Lucas cum Paulo dixit calicem à Domino porrectum. Sunt autem diligenter expendenda singula dicta Christi & facta in Eucharistia institutione: Igitur celebrato veteri pascha, quod memoriale erat veteris redemptionis, instituturus nouum nouæ redemptionis tum perficiendæ memoriale, suum corpus & sanguinem inuisibiliter sub speciebus tamen visibilibus commendat, efficiens hac ratione, vt caro ipsius, & sanguis etiam corporaliter sumi posset. Secũdo dicitur quod Dominus accepto pane gratias egerit. Apud Matthæum autem pro gratias egerit, vt in Luca est, legimus benedixit. Gracis tamen eadem est dictio nempe *ευχαριστων* quæ dictio propriè significat gratias agere: à qua dictione Sacramentũ corporis, & sanguinis Christi vocatur Eucharistia, hoc est gratiarum actio: quia ad exemplum Christi cum gratiarum actione offerri, & sumi debet. Vnde quod in Matthæo legimus benedixit, ad Deum referendum est, vt sit idem quod laudauit Deũ, aut gratias ei egerit. Apud Marcum vero pro benedicens, vt nos in ipso legimus est *ευλογησας*, quod propriè est benedicere, & bona loqui

pro quo tamen postea reponit *ευχαριστων*. Proinde dicendum est in vtraq; dictione vtrumque intelligendum, videlicet & gratiarũ actionem Deo exhibitam, & benedictionem panis, & calicis, hoc est precationem super illa effusam, & inuocationè diuinę beneficentię super illa. Gracis ergo egerit Deo Patri tum quod panis ille corporalis erat donum Dei; tum quod iam aduenisset legis consummatio, & ex singulari Dei munere hominibus pro iptum nouum pascha erat iam instituendum. Benedixit, quia Dei beneficentiã, & potestatem super panem inuocauit, quo fieret ex pane corpus proprium: quemadmodũ & nos ex Christi imitatione cõ gratiarum actione pani, & calice benedicimus, pramissis ad Deũ precibus, quibus panis, & calicis consecrationem precamur. Fuit autẽ hæc benedictio non simplex, sed operatoria, & panem communi in mysticum panem conuertens, maxime accedẽtib; illis Dominũ vt verbis, hoc est corpus meũ. Tertio tregisse panẽ dicitur, vt scilicet ex vno pane omnes partem acciperent, sicut & ex eodẽ omnes bibituri erant calice. Quarto discipulis dedisse dicitur, & dixisse: *Accipite, & comedite.* Quod non sic videtur accipiendũ quasi singulis (ua manu Dominus porrexerit in os eam partem, quam erat sumpturus, sed potius quod fracto pane in duodecim buccellas, singulis in manus dederit partem a se sumendam: aut partibus in patena dispositis, patenã tradiderit propinquoibus, à quibus successiue sequentes acceperint, quemadmodum propinquoiores calicem à Christo acceptum sequentes tradiderunt.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. His verbis apertissimè testatur Dominus veritatem corporis sui in Eucharistia, imò, hoc ipsum quod in ea datur, & sumitur, esse corpus suum. Dubitatur tamen à quibusdam an his verbis Christus consecrauerit: at cõ iisdem verbis nunc fiat consecratio, eaque verba Sacerdos profert vt palam à Christo ptolata: apparet etiam Christum illis verbis palam prolatis consecrasset. Quod Tertull. ostendit cum dicit; Panem corpus suum fecit dicendo, hoc est corpus meum, in his autem consecrationis verbis, pronomen, hoc, demonstrat indeterminate substantiam sub speciebus panis contentam, hoc est, sic vt cõceptus non determinetur vel ad substantiam panis, vel ad substantiam corporis Christi sed in genere, & confuse tantum substantiam quandam indiuidualem, quæ speciebus illis vestitur substantia autem illa indiuidualis ante consecrationem quidem cõpletam, quæ perficitur, & sit in momento terminante verborum prolationem, est panis, post vero consecrationem, est corpus Christi, in quod panis diuina verborum illorum virtute conuertitur. Cæterum in dictione corpus quidã errant, existimantes eam accipi pro toto homine, cõ pro altera tantũ hominis parte accipiat, carne scilicet: non quod illa ibi sit sola, se d sola ibi est vir-

Hoc

Corpus.

tute consecrationis; Anima autem Christi, similiter & sanguis eius diuinitas simul ibi sunt cum carne per cōcomitantiam eo quod hæc à carne separata esse non possint. Sic & in calice virtus consecrationis solus est sanguis per concomitantiam autem & ibi totus est Christus. Porro apud Lucam additur; *Quod pro vobis datur.* Cum autem verisimile sit simile quid significari apud Lucam his verbis, & apud Paulum per illud, quod pro vobis frangitur: intelligendum videtur in illo quod pro vobis datur, Dominum loqui de datione corporis sui in cibum, vt significauerit tunc in cœna corpus suum dare discipulis in cibum pro illorum salute, & vita, quam percipere manducantes carnem ipsius supra apud Ioannem testatus erat. Illud enim Pauli de fractione specierum panis, & distributione corporis dominici in cibum fidelium intelligendum, patet ex eo quod dicat: Panis quæ frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?

Hoc facite in meam commemorationem. Græca significantius verti possunt, in mei memoracionem, vel vt in Canone Missæ legimus, in mei memoriã subaudi renouandam. Refertur autè pronome hoc, non tantum ad sumptionem, sed & ad omnia, quæ mox Christus fecisse dicitur. Mandat enim facere, quod ipse fecit, nempe accipere panem, gratias agere, benedicere, ac verbis suis consecrare, dicendo in ipsius persona: Hoc est corpus meum, frangere, ac sumere, alijsque sumendum tradere.

Similiter & calicem accipiens postquam cœnauit, gratias egit, &c. Qualia fecit circa panem, talia & circa calicem. Accepit enim tunc in manibus, gratias egit, diuidendumque dedit, atque præcepit, vt eum accipientes, biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus est dicens: Similiter, cum alij duo illa explicatim exponat. Bene autem Lucas & Paulus adiecerunt, postquam cœnauit: vt intelligamus poculum hoc, & similiter panem, de quo dictum est, ad vulgarem cœnam non pertinuisse, quæ pascendo corpori subseruebat.

Hic est enim sanguis meus noui testamenti. Coniunctio enim, addita apud Mattheum, quæ etiam in Canone Missæ ex hoc loco additur in consecratione panis: reddit rationem eius quod dixit Dominus; Bibite ex hoc omnes. Videri autè possit hæc ratio esse absurda (quia sanguinis esus horrore plenus est) nisi cogitemus Dominum iã respexisse ad ea, quæ olim dixerat de necessitate, & utilitate sumptionis sui sanguinis, vt perinde sit ac si dixisset; dixi olim vobis quod nisi biberitis sanguinem filij hominis, nõ habebitis vitam in vobis, si verò biberitis eã, habebitis vitam in vobis bibite ergo hoc omnes; Nã hic est sanguis ille meus, quæ qui dignè bibunt, habebunt secundum promissionem meã, vitam æternã. [Notandum quia verti posse hoc est sanguis meus, quæ versio magis conuenit

ei quod præcedit, bibite ex hoc omnes, vt iam eiusdè generis nomen subiiciatur dicèdo, hoc est enim sanguis meus. Rursus pronome hoc, magis cõuenit indeterminatæ demonstracioni, substantiæ, qualè supra dictum est esse in his cõsecrationũ verbis. Nec tamè male nollet verti Interpres, cum frequenter hic pro hoc ponatur, vt cum Exod. 16. filijs Israël interrogantibus de mânia. Quid est hoc, dixisse scribitur Moyses; Iste est panis, quem dedit vobis Dominus, &c. Cum videretur dicendum istud est panis.] Additur in verbis Domini pronomen, meus, ad distinctionem huius sanguinis, ad quem bibendum prouocat, à sanguine animalium, quem bibere nõ proderat, nec licebat. Cæterum ob additum pronomen illud, durissimè iã cohæret cum substantiuo sanguis, genitiuus, noui testamenti, quæ pars addita est ad distinctionem eius sanguinis de quo dixit Moyses, cum firmaret pactum inter Deum & Israëlitas, hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum, Ad quæ verba hic est allusum. Dicit autè scripturæ phrasi Sanguis fœderis, vel testamenti, sanguis, quo fœdus aliquod confirmabatur. Solitum enim erat antiquitus fœdera firmari sanguine cætorum animalium, in populo autè Dei, per sanguinem, & mortem animalium mundorum, quæ Christi typum præ se ferebant, fœdera inter Deum, & populum firmabantur. Dicit ergo Dominus suum sanguinem, esse sanguinem testamenti, hoc est, qui fœdus & testamentum confirmet, sed nouum, ad distinctionem veteris, quod confirmatum fuit sanguine vitulorum. Siue autem nomen testamenti hoc loco accipiat simpliciter pro fœdere, pacto, vel dispositione, siue proprie pro promissione, vel dispositione hæreditatis, per mediam testatoris mortem obuenturæ his, qui nuncupari sunt hæredes: Sanguini tribuitur esse confirmatum noui testamenti, non corpori: quia sanguis, mortis est symbolum, quæ fœdus, & testamentum propriè dictum fit ratum, & firmum; & Sanguis Christi meretur hominibus apud Patrem promissam hoc fœdere peccatorum remissionem, & æternæ vitæ hæreditatem. sequitur;

Qui pro vobis, & pro multis effundatur, &c. Quia Lucas singulariter dictum scribit pro vobis, rectius per multos videntur intelligi tantum electi, pro quibus solis efficaciter tantum sanguis Christi effusus est. Promittit ergo remissionem per sanguinis effusionem, non per sanguinis bibitionem, vt asseruit Lutherus. Hæc enim vt dignè fiat, præsupponit iam obrenam remissionem peccatorum, siue per baptismum, siue per pœnitentiam, quemadmodum & scriptura docet, & Ecclesiastica traditio, & restat denique ratio. [Sunt quidem quædam Patrum sententiæ, & præcationes, quæ in Sacrificio Missæ leguntur, quibus significatur ad peccatorum remissionem valere Eucharistiæ

purgationem, sed ea intelligi debet de peccatis leuioribus, aut de purgatione reliquiarum, quæ ex grauioribus peccatis remanent in mente, aut denique de purgatione occultorum peccatorum, quæ conscientiam effugerunt.] Cæterum quod dicitur sanguis effundetur, seu vt Græca habent, effunditur, in remissionem peccatorum, cõmuniter intelligitur de effusione facta in cruce, & rectè. Illa enim effusio facta est ad promerendam nobis remissionem peccatorum, & vt per eam fide, & Sacramentis nobis communicatam ablueretur peccata nostra. Quod autem de effusione sanguinis facta in cæna etiam intelligi debeat: manifestum videtur ex Luca, apud quem relatiuum (qui) non potest referri nisi ad calicem, vt ex grecis patet, quæ habent; τὸ το πὸν κρηρον, τὸ πικρὸν ὑποὶν ἐκ υἰοῦ πικρου. Poculum autem non dicitur effundi, nisi quia contentum in poculo Deo libabatur, relatione tamen facta ad effusionem in cruce faciendam, cuius libamen cænæ fuit repræsentatiuum [Ne minem autē turbare debet, quod non eisdem omnino verbis nunc fiat consecratio calicis à sacerdotibus, quibus verbis Euangelistæ traditum à Domino calicem descripserunt. Non enim curæ fuit Euangelistis tradere formam verborum, quibus calicis consecratio esset peragenda: sed tantum qualibuscūque verbis rem à Domino significatam explicare, quod pater, quia non eisdem omnibus, sed idem tamen significantibus traditum calicem significauerunt. De ea autem qua in calicis consecratione vtitur præscripta leob. miss. forma dicit Innocentius Põtifex. Credimus quod formam verborum, sicut in Canone reperitur & à Christo Apostoli, & ab ipsa Marthæ. corum acceperint successores.

Prædicatur traditio à discipulo fienda Matt. 26
 Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 13.

CAPVT CXXXII.

† 1.º eden

tibus
 ▷ 2.º. ve
 strū me
 traditu-
 rus est

¶ VVM hac dixisset Iesus, turbatus est spiritu, m. & b. ad
 cumbentibus eis & † c. māducantibus. a. illis, b. protestatus
 est, & m. dixit Iesus: b. Verumtamen ecce manus traditū
 me, mecum est in mensa. m. Amen. a. amen. m. dico vobis,
 Quia vnus ▷ ex vobis tradet me. b. qui manducat me-
 || 3.º. cati- cum. a. Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hesitantes de quo diceret.
 no. b. At illi cœperunt contristari. c. & a. contristati valde, cœperunt singu-
 †. verum li. a. dicere b. ei singularit̃: c. Nunquid ego. a. sum Domine? At ipse respõ-
 tamen va dens. a. ait b. illis: Vnus ex duodecim. c. qui intingit mecum manū in s̃pa
 ▷ e. o. irā rospide. a. hic me tradet. b. & c. filius quidem hominis vadit. c. secundum
 detur quod definitum est, [c.] sicut scriptum est de eo. †. Vt autem homi-
 || 4.º. si nō ni illi, p. er quem. filius hominis ▷ r. aditur. c. bonū erat ei || si na-
 esset natus ius non fuisset homo ille. a. Respondens autem Iudas, qui tradidit

um, dixit: Nunquid ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. c. Et ipsi cœ-
 perunt quaverē inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. d. Erat
 ergo recubens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quē diligebat Iesus.
 Innuit ergo huic Simon Petrus. & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaq;
 cum recubisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respon-
 dit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinctisset
 panem, dedit Iudæ Simonis Iscarioth. Et post buccellam tunc introiuit
 in eum satanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius. Hoc autem
 memo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabat,
 quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Erne ea quæ opus
 sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo acce-
 pisset ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset
 dicit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus
 est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in s̃m-
 metipso, & continuo clarificabit eum.

Quum hac dixisset Iesus: turbatus est spiritu. Cum ex Luca con-
 flet, sermone de proditore introducum post Eucharistiæ in-
 stitutionem: constat etiam Iudam sacræ cænæ interfuisse, &
 corpus & sanguinē Domini simul cum alijs sumpsisse. Cum ergo
 post exhibitam pedum lotionem, & tradita sui corporis, & san-
 guinis mysteria, & notatam Iudæ impietatem, ille perseueraret
 in concepto scelere, Dominus sp̃cietim iā eandem explicaturus
 prius turbatus est spiritu; partim præ dolore ob insuperabilem
 Iudæ impœnitentiam, & hinc securam eius perditionem; par-
 tiam præ horrore, & detestatione tanti sceleris, quod comparatum
 cum beneficijs Christi iam exhibitis, apparebat magis detestan-
 dum. Quod Lucas bene insinuauit, cum post traditum calicem
 dixisse Dominum refert. Veruntamen ecce manus tradentis me,
 mecum est in mensa. q. d. Et si mecum vobis sanguinem biben-
 dum tradam, & iamiam sanguis is pro vobis sit effundendus:
 tamen ecce manus eius, qui iamiam me est traditurus, imò
 qui animo suo iam me tradit, mecum est in mensa. Pro
 quo alij tres cum solita asseueratione Dominum dixisse nar-
 rant.

Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Et addit Marcus,
 qui manducat mecum. In quibus verbis duplex est ctiminis ex-
 aggeratio, nempe & ratione Apostolicæ dignitatis, & ratione
 communionis mensæ, quæ etiam Ethnicis sacra esse solet. Cæ-
 terum quod post hanc Domini prædictionem, & protestatio-
 nem, hoc est denunciationem, & asseuerationem contigit var-
 tie narratur ab Euangelistis: at varia hæc narratio quomodo in
 ordinem aptum possit redigi, indicat ipsius Concordiæ con-
 textus. Verisimile enim discipulos cum hanc Domini, quem
 Fff 5 sciebant

sciebant non posse meatizi, audissent asseuerationem, primum quidem vt haber Ioannes, sese mutuo aspexisse, hæsitantes de quo diceret, & ex vultus mutatione deprehendere cupientes eum, qui sibi male esset conscius: cumque hac ratione non possent quicquam deprehendere, tum verisimile est id accidisse quod narrat Matthæus, & Marcus, nempe quod contristati discipuli ob amorem erga Dominum, & crimen detestandum, quo eorum collegium erat dehonestandum, cœperunt singuli rogare Dominum dicendo:

Nunquid ego sum Domine; Idque ideo, quia quanquam sibi bene essent conscij: tamen metuebant ne sibi ipsis parum essent cogniti; & quia quisque cupiebat Domini testimonio suam conscientiam alijs esse probatam, vt à criminis illius suspicione esset liber. Dominus autem absolutum proferens leuitatis exemplum, maluit suos ad tempus affici merore, quam proderet proditorem, nihil non faciens vt ab impio consilio rescipisceret. Itaque nõ aliud respondet, quàm prius: sed tamen cum maiore exaggeratione. *Vnus, inquit, ex duodecim, qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.* Cum enim prius dixisset, vnus ex vobis, nunc dicit quod magis pungit, vnus ex duodecim. Et pro eo quod dixit prius, qui manducat mecum, nunc dicit, quod etiam magis est exaggeratiuum, qui intingit mecum manum in paropside, hoc est, qui eandem lancem mecum habet communem, quod est arduissima familiaritatis indicium. Cum autem huiusmodi sceleris exaggeratione bis repetita non corrigeretur Iudas, subijcit Dominus de ipsius vltione: vt quem pudor non vicerat, denunciata emendarent supplicia; & simul addit quod ad sui ipsius, & aliorum Apostolorum faciat consolationem, nempe:

Filius hominis vadit, ad mortem scilicet, secundum quod definitum est ab æterno scilicet, à Patre, & sicut scriptum est de eo per prophetas. Id enim & Christo & Apostolis erat solatio, quod aduertebant Dei ordinationem scripturis etiam expressam ita exigere, vt in mortem traderetur filius. At ne ob huiusmodi Dei Patris ordinationem à culpa, & supplicio crederetur proditor esse immunis; mox subiecit:

Veruntamen vobis homini illi per quem tradetur. Deus enim sua ordinatione non impulit Iudam ad traditionem, sed præuidens eius malitiam seruire posse gloriæ suæ, ordinauit ea vti ad gloriam suam. Causam autem reddit cur vobis illi comminetur;

Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille, id est melius esset ei non fuisse natum omnino, quam sustinere eam, quæ ipsum manet vltionem.

Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit. Nunquid, &c. Mira Iudæ hic insinuat impudentia, qui inter alios non dubitauit interrogare.

interrogare, num ipse esset eum proditorum, cum satis aduertet ex verbis Domini, non latere eum quis esset se traditurus. Quod autem ex responsione Domini dicentis Iudæ. Tu dixisti; non intellexerint Apostoli quem Dominus norare voluisset; cum appareat ex recepta phrasi illud, Tu dixisti, perinde valuisse ac si dixisset, Tu es: Videtur Dominus istud dixisse sic submissa voce, vt turbati discipuli non aduertent, nec intelligerent quid Dominus responderit.

Et ipsi cœperunt querere inter se, quis esset ex eis, &c. Cum primum Apostoli aspexissent se mutuo, deinde singuli Dominum de se interrogassent: tum conuenienti ordine rectè intelliguntur tertio inter sese disquirere cœpisse, quis esset is, quem Dominus notabat: si forte per collationem mutuum ex signis quibusdam, & coniecturis intelligere possent conditionis authorem. Qui cum nec sic deprehenderetur, tum demum id accidit quod habet Ioannes, vt sibi recumbenti in sinu Iesu ob nimium dolorem conceptum ex prædictione mortis, & proditionis, Petrus innueret, & ad quærendum de proditionis authore instigaret. Præ nimio enim erga Christum amore, & zelo Petrus tenebatur summo desiderio cognoscendi proditorem, insurrecturus in ipsum agnitum, & conatum eius prohibitorum: verebatur tamen per seipsum Dominum interpellare, metuens ne vt aliquoties sibi acciderat, immodicum eius studium à Domino seuerè corripere, proinde per illum statuit Dominum interpellare, quem sciebat singuliter à Domino diligi.

Innuit ergo huic Symon Petrus. Et ipso nutus signo, quodammodo dixit eis, *Quis est de quo dicit.* Non enim sic illud est intelligendum, quasi prius Petrus innuerit, & deinde etiam verbis illum sic allocutus: sed dixisse intelligendus est, ut quia ipsum nutus signum pro sermone & verbis illi fuit. Cum autem pro eo quod hic dicitur discipulus recubuisse in sinu, postea dicatur recubuisse supra pectus Iesu, aut, vt græca habent, incidisse super pectus: intelligendum relinquunt Ioannem caput suum inclinasse super pectus Iesu, ibique quiescisse: Christo forte altero suo brachio caput ipsius amplexante. Atque ob id dicitur in sinu Domini recubuisse, quia pectus ad sinum pertinet; & alioqui cum caput Ioannis quiesceret super caput Iesu, brachium ipsius forte fuit in inferiori sinu ipsius Domini.

Respondit Iesus, ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Hoc signo & Ioanni ostendebatur maxima proditoris impudentia, ac ingratitude, & Iudas rursus prouocabatur ad penitentiam priuquam portitas ei fieret perpetrandi sceleris, & alijs Apostolis occultum adhuc Iudæ crimen studiosè tegebatur. Quod autem post acceptam à Christo buccellam vel osiulam introiuit in eum satanas: non

Ioannes quomodo dicitur recubuisse in sinu Iesu.

fuit causa ipsa buccella, sed peruentas accipientis. Quonia enim hoc beneuolentia iudicium debuisset Iudam a suo reuocare proposito, ille vero contra obfirmato in malum animo perfrecta fronte contemnens Domini & conscientiam, & benignitatem, accipere ausus est de manu Domini signum amicitiae: Hinc iusto Dei iudicio iam factum est, vt totus permitteretur potestati satanae, illaque in eo pleniore acciperet potestatem quod significatur per hoc quod dicitur intrasse in eum satanas. Non fuit autem proculdubio panis iste intinctus, Eucharistia; cum hanc, vt ex Luca patet, omnes accepissent ante sermonem de proditore.

August.

Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius, &c. Graeca habent; Dicit ergo ei Iesus, quia scilicet iam sathanas post buccellam intrasset in eum, cumque totum possidens impelleret, & sollicitaret ad facinus, ideo dixit ei; Quod facis, fac citius. Quod facis animo, fac citius etiam ipso opere. Quibus verbis significauit Dominus & potestatem nullam esse Iudae vel Diabolo contra se nisi ex sua permissione, & desiderium item subeundae pro nostra salute passionis. Non suat autem haec adhortantis verba, sed permittentis; sicut illa soluite templum, &c. Cum autem subiicitur;

Hoc autem nemo sciuit discumbentium, &c. Intelligi potest Ioan nem sese voluisse excludi, sicut & Iudam excludendum esse reliquit intelligendum. Is enim proculdubio, vt erat sibi conscius, intellexit cur id Dominus ei diceret. Porro cum Ioannes non simpliciter subiiciat Iudam post haec exisse continuo, sed dicat; Cum ergo accepisset buccellam, exiuit continuo; videri potest notare voluisse perditum hominis nullis officijs superabilem crudelitatem, & malitiam. Adiecit & temporis, quo exiuit, qualitate dicens;

Chrysof.

Erat autem nox, siue ad exaggerationem impietatis Iudae, vt quem neque temporis intempestiuitas retraxit a suo impetu, siue potius ad significandum tempus illud conueniens fuisse scelesti perpetrando, atque correspondisse dispositioni mentis Iudaeae, vt quae auaritia tenebris fuit obcaecata, seseque iam exeundo a Christo subduxit a vera Lucae.

Cum ergo exisset dixit Iesus; Nunc clarificatus est, &c. Clarificari hic, & in sequenti toto sermone accipitur pro glorificari. Etsi enim Passio Christi hominum iudicio fuerit ipsius humiliatio; reuera tamen eius fuit glorificatio: quia per eam mortem, & diabolum superauit, & humanum genus in suum traxit dominum. Quoniam autem per Passionem, & glorificationem Filij etiam Deus Pater est glorificatus, ideo subiicitur;

Et Deus clarificatus est in eo. Hoc est, per eum; vt qui Deo Patri vsque ad mortem obediens fuerit, Deique iustitiam misericordia, & sapientiam per mortem suam hominibus commendauerit. Iam quonia Christus sicut per suam passionem clarificauit Deum,

ita etiam meruit vicissim glorificari vltierus a Deo Patre, ideo subiicitur; Si, hoc est, quia autem Deus clarificatus est per Filium, etiam Deus vicissim clarificabit eum, idque non per Angelos, aut Archangelos, sed per semetipsum. Nec differet hanc filij clarificationem, sed continuo clarificabit eum, quod impletum est, quando in morte ad Filij innocentiam declarandam sol obsecutus est, petrae scissae sunt, monumenta aperta sunt, velum templi scissum est in duas partes, quando rursum post triduum Deus Filium resuscitauit a morte, donans corpus eius immortalitate, & gloria quando item post quadraginta dies assumpsit eum in suam dextram, & misso in mundum Spiritu sancto, nomen eius fecit hominibus gloriosum supra omne nomen.

Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & pradicatur eorum abnegatio. Matthaei 26.

Marci 14. Lucae 22. Ioannis 13.

CAPVT CXXXII.

ACTA est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum. & qui potestatem habent super eos, benesici vocantur Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, sit sicut iunior, & qui praecessor est, sicut ministrator.

Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis supra mensam meam in regno meo, & sedetis super thronos iudicantis duodecim tribus Israel. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quarecitis me, & sicut dixi Iudaeis. Quo ego vado vos non potestis venire. Et vobis dico modo: Mandatum nouum do vobis. Vt diligatis inuicem, sicut dilexeris vt & vos diligatis inuicem: in hoc cognoscetis omnes. quia discipuli mei estis si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possunt te sequi modo: animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: An: eis tuam tuam pro me pones? Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro doli: abite, vt non deficiat fides tua: et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Et tunc tunc dicit illis: Iesus: Omnes vos scandalum patimini in me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, scriptum est & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, praecedam vos sicut oves damquam

▶ ^b Pe-
 trus autē
 ¶ qui di-
 citur ei
 t non ego
 ¶ illa di-
 xit
 ¶ ante
 quam
 ¶ cāter
 ¶ neges
 ¶ nega
 ¶ Et
 ▶ ^b dice
 bet
 dam vos in Galilam. ▷ Respondens autem Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed ego nunquam. Scanda- lizabor. Domine tecum paratus sum, & in carcereis, & in mor- tem ire. Et ait illi Iesus: Amen amen dico tibi Petre, non ego Quia in hodie in nocte hac priusquam gallus t vocem bis de- illa di derit, ter me negaturus. Non cantabis hodie gallus, nec ter t abneges, noſce me. At ille amplius loquebatur. Ait illi ¶ ante Petrus. ¶ Etiam si oportuerit me t simul commori tibi, non te nega- quam bo. Similiter autem & omnes discipuli dixerunt. Et dixit eisi ¶ cāter Quando misit vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid ali- ¶ neges quid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc bis qui habet sacculum, tollat similiter & perā: & qui non habet, vendat ¶ nega tunicam suam, & emat gladiū. Dico enim vobis, Quoriam adhuc hoc me quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus ¶ Et ¶ est. Etenim ea quae sunt de me finem habent. At illi dixerunt: Domi- mori tecū ne, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est.

Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum, &c. Hoc est, Si- cut fuerat inter eos quaestio, quis ex eis Dominum esset proditu- rus: ita etiam facta est inter eos contentio, & quaestio, quis eorum videretur ipsi Domino maior esse. Huius contentionis cum variā diuersi afferant occasionem, probabilius est quod sicut praedictio passionis & mortis Dominicae occasio fuerat Apostolis olim con- tentionis pro primatu, eademque fuit occasio postulationis filio- rum Zebedaei: ita & modo quia audierunt Dominum tradendum & moriturum, inter sese disquirere coeperūt quis eorum esset ma- ior, qui scilicet post Dominum aliorum princeps esset, aut quis in regno eius, quod statim à morte putabant auspiciandum ia tetrīs, primum post Christum regem, obtineret locum. Dixerat enim eti- am se mox clarificandum à Deo, vt est apud Ioannem in fine cap. praecedentis, ideoque vel illorum etiam verborum occasione in hanc contentionem inciderunt. Cæterum quæ hic Dominus res- pondit Apostolis, supra ex magna parte tractata sunt in cap. Cōc. 104. proinde hic tantum quæ sunt huic loco peculiariter tractā da. Inter quæ primum est quod hic dicitur,

Qui potestatem habent super gentes, benefiei vocantur, &c. Quibus verbis significatur eos affectare huiusmodi titulos & nomenclatu- ras, quibus commendetur eorum munificentia, & liberalitas, eor- que magis vocari huiusmodi nominibus, quam esse quod vocan- tur. Iam quod sequitur,

Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior. Dicitio iunior ad sub- missionem magis pertinet, quam ad ætatem: vt sit sensus; Qui in vobis est honorator, sese gerat vt contemptior. Cum autem sequi- tur, Et qui praecessor est, &c. dicitio Græca οὐ νεώτερος significat etiam duccem

duccem & rectorem, cæterum sensus semper eodem recidit: nimirum quod qui primatum aliquem est adeptus, & regendi munus, sese vt ministrum gerere debeat, liber scilicet ab omni fastu, & aliorum utilitatibus inferuientis. Deinde proposito exemplo sui ip- sius, cuius vt erāt discipuli, ita conueniebat esse sectatores, prima- us appetitum in ipsis corrigit.

Nam quis maior est qui recumbit ad mensam. An qui recum- bentis ministrat. Certè qui recumbit. Ego autem cum reuera in vobis sum maior, vt pote Dominus vester, & Magister, non tamen me tanquam maiorem gero, ita vt accumbam vobis mihi ministrantibus, sed in medio vestrum, id est, inter vos sic sum, sicut qui ministrat accumbenti. Quod ob id dicit, quia iam eorum pedes abluerat surgens à cœna, semperque in conuiuio cum Apo- stolis accumbens panem & cibum illis frangere, & dispensare so- litus fuerat.

Vos autem estis qui permanistis mecum in tentationibus, &c. Hoc est quod dicit: Frustra contenditis inter vos, quis vestrum sit ma- ior, singuli enim critis maximi. Nam cum haftenus mecum per- seueranter humilitatis viam triueritis, permanentes mecum in tentationibus meis, quas à Iudæis pertuli, ob quas plerique defe- cerunt à me: ideo quem ad modum Pater veracissimus mihi dispo- suit, & parauit regnum, ita & ego, dispono iam & addico vobis re- gnum: vt qui mecum in afflictionibus perseuerastis, mecum eti- am perseueranter postea regnetis. Neque simpliciter dispono vo- bis regnum, sed regni mei plenum, perfectumque consortium, nimirum vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo, hoc est, cunctis vitæ futuræ delictis in summa gloria me- cum patiter fruamini, ac insuper parem mecum quodammodo obtineatis cum summa gloria potestatem, ita vt sedeat super thronos duodecim, iudicantes mecum in nouissimo die duode- cim tribus Israël. Quid sit, autem sedere super sedes duodecim, & quomodo hæc Christi promissio sit impleta, quanquam Iudas ex- titerit, dictum est in cap. Concord. 100. circa illud. Vos qui secuti estis me, &c.

Filij adhuc modicum vobiscum sum, &c. Cum iam abisset Iu- das proditorem perpetraturus, & iam instaret tempus passionis suæ, Dominus valedicere volens reliquis suis, quos amabat disci- pulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, significans iam adesse tempus, quo ab eis separandus esset, ac modum praescribens, quo segerere inter se ipso absente deberent, eosque ob abitum suum mœstos consolans, atque aduersus imminentem armans tē- pestatem, tandemque Deo Patri eos oratione commēdans. In pri- mis ergo dicit,

Filij adhuc modicum, id est, modico tēpore vobiscū sum quod August. accipi

accipi potest pro tempore illo breuissimo, quo ante mortem, & captiuitatem suam futurus erat cum Apostolis, aut potius etiam simul prout illo tempore quo post resurrectionem eius corporaliter erat conuersaturus vsque ad Ascensionem suam. De eo enim modico tempore videtur istud accipiendum, post quod euenturum erat, quod sequitur. *Quaretiis me*, secundum corporalem mentem scilicet presentiam, quod post Domini in caelos ascensionem contigit Apostolis, quando desiderabant presentiam Domini iam absentis. Quod autem sequitur *Sicut dixi Iudaeis, &c.* Sic est diligendum, ut illa verba, & vobis dico modo, sint secunda pars comparationis respondens particulae sicut, hoc sensu, Et sicut dixi olim Iudaeis, quo ego vado, vos non potestis venire, ita etiam idem vobis dico modo, nempe quod quo ego modo vado, hoc est mortuum iturus, eo vos non potestis venire. Vado enim ad Patrem post mortem, eo autem vos vestra opera, & virtute omnino non potestis venire, aut saltem necdum potestis venire, siue quia per imperfectionem vestram necdum apti estis regno Dei, aut mortis pro eius gloria tolerandae, siue quia foundationem Patris ordinationem adhuc aliquamdiu ad aliorum aedificationem mandatum vobis est in mortali hoc corpore.

Mandatum nouum do vobis ut diligatis inuicem. Cum se iam abiturum dixisset, & eos adhuc relinquendos, restabat ut formam praescriberet vitae, quam inter se seruare deberent. Itaque monet & praecipit ut mutuo se diligant, vno hoc praecipito complexus omnia, quae pertinent ad hoc ut iuste & bene inter se viuant homines, & sine quo iuste, & bene inter se viuere non possunt. Et quidem si Ioannes in epistolis loca obseruauerit, videbimus ob id dici praecipitum mutuae dilectionis, praecipitum nouum, quod cum iam moribus hominum esset antiquatum, & Iudaei illud nimis imperfecte intelligerent: Christus nouus Magister illud renouauit, inculcauit, & absoluit, non tantum docendo, sed etiam ipso opere perfectissime adimplendo, & suis per communicationem sui spiritus donando, ut & illud ipsi praestare perfecte valeant. Et rursum quia pro varijs legis Mosaicae praescriptis, & constitutionibus, quae hoc mandato antiquantur vnicè, & singulariter hoc mandatum Christus exigit. [Ob haec enim rectè mandatum hoc est vetus, & non solum in lege datum veteri, sed etiam ab initio conditi hominis, tamen nouum dicitur, & lex Christi peculiariter. Vnde Ioannes, Charissimi, inquit, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum, quod audistis. Iterum mandatum nouum scribo vobis quod verum est in ipso, & in vobis. Vetus dicit quia traditum ab initio nouum, quia in Christo mandati huius renouatore verum est. Nouum enim illud plenius vniquam impleuit cum animam suam posuisset pro nobis

Præceptū
dilectionis
quatenus
nouum.

1. Ioan. 2.

pro nobis inimicis: & quia in ipso datur, ut idem sit in nobis verum, hoc est vigeat in nobis minimè fucata, sed solida, officiosa, & ardens dilectio.] Quod autem sequitur in verbis Christi:

Sicut dilexi vos, additum est ut prouocatiuum ad obseruationem mutuae dilectionis per propositum exemplum Christi, simul tamen etiam indicatur & modus huius mutuae charitatis, nimirum ut verè, efficaciter, & spiritualiter nos diligamus mutuo, parati etiam Animam pro fratre ponere salute si res poposcit. Quod verò subiungitur; *Ut & vos diligatis inuicem*, accipi potest vel ut sit repetitio propositi mandati, vel verba illi coniungi possunt cum eo quod praecedit, Sicut dilexi vos, ut significetur finis propter quem Christus se dicat illos dilexisse: ut sit sensus, Sicut dilexi vos, propterea ut & vos diligatis, &c.

In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, &c. Indicatur hic ratio quare singulariter dilectionis mutuae mandatum eis tradat; sequitur in ea singulariter imitandum velit: nimirum quod ipse primus supremam hominibus exhibuerit charitatem, & in tota pro hominibus dispensatione vnicè, & singulariter eam erga homines commendauerit, quam proinde imitari debent, cui eius haberi volunt discipuli. Discipulus enim in eo magistrum maximè debet imitari, quod magistro est proprium

Dicit ei Simon Petrus, Domine quo vadis? &c. Cum audiret Petrus Dominum dicentem. Quo ego vado, vos non potestis venire, & praescribere quodam erga Dominum amore cuperet semper ei adesse, doleretque se ab illo separandum, alios praeveniens Apostolos, qui fere illi locum reliquerunt rogandi, & respondendi omnium nomine; rogat quo sit iturus Dominus, quasi omnino securus, si sciret quo esset iturus. Cui Dominus necdum quidem aperit quo esset iturus, sed tantum repetit, quae prius omnibus dixerat: significans eum merito illis contentum esse debere, nec de sua promptitudine nimis debere confidere. Addit tamen quod illius dolorem propter separationem mitiget & consoletur, cum dicit; Sequeris autem postea. Cuius repositionis duplicem sensum à Cyrillo indicatum simul complecti conuenit hoc modo; vado per mortem ad Patrem, tu verò necdum me potes cōsequi, quod imbecillior sis, quam ut mortem possis contemnerè, tum quod necdum sit ordinatum à Patre tempus impletum, quo ad ipsum recipiaris; sequeris autem postea cum Spiritu sancto corroboratus tempore destinato per mortem pro Dei gloria etiam toleratam, ad Patrem quoque in caelis assumeris. Porro quoniam audiret Petrus se non semper à Domino separandum quem amabat, tamen morae impatiens;

Quare, inquit, non possum te sequi modo? Animam meam pro te pe-
nam. q. d. Quid prohibere poterit ne te sequar, cum etiam pro te
sim paratus mortem subire, si res ita poposcerit. Et quidem his
verbis Petrus syncerè suam expressit voluntatem, & propositum,
virium suarum ignorans imbecillitatem: Dominus autem inspi-
ciens eius infirmitatem, & ob id non ignorans nimicè præsumptio-
nem esse huiusmodi sermonem: reprimat quidem eius præsumptio-
nem, non tamen seuerè: illum incellit, ut qui sciret indiscretè hæc
præsumptionem non profectam ex corde ficto, sed amore feruido
& incircumspecto.

Aug.
Beda
Hieron.
Ambr.

Animam, inquit, tuam pro me pones. Itane facies pro me, quod
ego nondum feci pro te; Præire potes, qui sequi non potes,
Aut autem Dominus Simoni; Simon ecce Satanas expetiuit, &c.
Græca non habent datiuum Simoni, sed geminatum habent no-
men Simon, Simon, quæ duplicatio seruit affectui, & attentioni
excitandæ. q. d. Simon, Simon, magna de te præsumis, sed audi
aliud. Ecce Satanas expetiuit vos. Græcum *ἐξωρα* propriè exposcere
aliquem ad pœnam, aut torturam significat. Cribraret autem hic
translatè positum est pro commoueret, concitaret, & tentationi
impulsu ageretur, quemadmodum in cribro tritico agitur, cui
pulsus à tritico secernitur. Impetrauit autem hanc postulationem
satanas. Nam qui hæcenus, ut modo dixit Dominus, permanse-
rant cū Domino intentionibus ipsius; nunc derelicto Domino
dispersi fugerunt; Sequitur;

Ego autem, inquit Christus, rogavi pro te. Pro Petro singulari-
ter te dicit rogasse (licet pro omnibus rogauerit) tum quod ille
gravius erat tentandus, & lapsurus, tum quod ille aliorum erat à
Christo constitutus caput, per quem alij erant confirmandi, unde
oratio pro illo redundabat etiam in alios. Rogasse autem se dicit
pro Petro non, ut non concuteretur à satana, quemadmodum il-
le postularauerat. (Id enim in bonum Petri, à Apostolorum, & no-
strum (satanæ Deus permissorius erat) sed ut non deficiat, inquit, fi-
des tua. Illa scilicet ob quam te olim beatum prædicavi, ob quam
te petram appellavi, &c. Ut inquam hæc tua fides, & si tentatio-
num procellis agitata vacillet, non tamen deficiat. Qua in
parte Christus, quem Pater semper audit, exauditus est pro sua
reuerentia. Nam & si ore Petrus Christum negauit, fidem ta-
men semper in corde seruauit; aut si ad tempus etiam fidem per-
didit, non tamen ea defecit, quia mox eam recepit. Quo au-
tem Petrus intellexerit orationem pro se factam, etiam ad alios
redundare; nec cæteri se à Domino neglectos arbitrarentur,
subiecit;

Et tu aliquando conuersus, vi scilicet orationis meæ pro se fu-
eris, confisina vicissim fratres tuos in fide, & spe veniæ impetran-

de. Quibus verbis manifeste satis Christus Petrum cæteris præfecit.
Et tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini, &c.
Cum supra dixisset diabolum petisse, & impetrasset tentationem
Apostolorum; his nunc verbis declarat, cur id dixerit, & qua-
lis sit futura illa tentatio, ac quando. Omnes inquit, vos scanda-
lum patiemini in me, hoc est, propter ea, quæ in me fieri videbitis,
a fide deficietis, aut in ea vacillabitis, idque non longo post
tempore, sed in hac ipsa nocte. Ut autem minus discredere-
nt huic prædictioni Apostoli, atque ut propter istud minus turbaren-
tur, hoc ipsum quod euenturum erat, in scripturis prædictum es-
se ostendit. Scriptum est enim inquit: Percutiam pascorem, &c.
Desumptum est autem hoc testimonium ex Zach. 13. cap. Vbi
sic legimus: Framæa suscitare super pascorem meum, & super vi-
rum coherentem mihi dicit Dominus exercituum: Percute pas-
torem, & dispergentur oves. Porro quoniam huiusmodi ad gla-
dium facta iussione nihil aliud significatur, quam ex Dei vo-
luntate persecutionem contra Christum (qui pastor Domini
bonus, idemque vir coherens Domino, aut, ut Hebræa ha-
bent, proximus illi est, quia ei consubstantialis, & dilectus filius)
mouendam, in qua ipso detento, & iam percussio disperse fuerunt
pascoris huius oves, nempe Apostoli, qui omnes fugerunt: bene
Dominus, siue Euangelista, sensum potius quam verba referens
scriptum dicit ex persona Dei, Percutiam pascorem, &c. Ne autè
dispersi Apostoli desperarent, & ob fugam putarent se non reci-
piendos rursus in Christi gratiam, promittit se post resurrectionem
suam venturum ad illos.

Postquam, inquit, resurrexero, præcedam vos in Galilæam, &c. q. d.
Antequam vos fugientes redeatis in Galilæam patriam vestram,
ego illuc ibo videndus à vobis, vosque excepturus. Cæterum Pe-
tus ex magno erga Dominum amore alienum planè à se putans,
ut Christi periclitantis iam causa officendiculum pateretur.

Et si, inquit, omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scanda-
lizabor; Triplici nomine per indiscretionem peccans, quia scilicet
Domino contradixit, quia alijs se pretulit, & quia de se nimis præ-
sumpsit. Quoniam autem ex amore proficisceretur huiusmodi
asseritio: non seuerè illum Dominus redarguit, quia tamen plus
de se quàm de alijs præsumpsit, magis etiam alijs scandalizandus
prædicatur.

Amen, inquit, dico tibi, quia tu hodie in nocte hæc, antequam
gallus cantet, ter me negabis. Circa quæ verba ex Marco ori-
tur nonnulla difficultas: proinde ommissis rationibus quibusquidã
student conciliare Euangelistas, dicendum est tres Euangelistas de
illo loqui cantu galli, qui ab hominibus maximè solet obseruari,
à quo scilicet vltima noctis pars, quæ quarta olim dicebatur vigi-

lia, dicitur gallicinium. Duabus enim potissimum vicibus galli in nocte canere consueverunt. Semel nocte diu post medium noctis, & secundo cum iam adhuc dua, aut tres, vel circiter noctis horæ superfunt, quando in cantu perseverat usque ad tempus, quod conticinium dicitur; à quo secundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicinium. Marcus itaque rei in Petro gesta, ut ab ipso Petro audierat, accuratam perscribens historiam, utriusque cantus galli meminit; Reliqui vero tres posterioris tantum meminerunt, ut qui sit præcipuus, & à quo pars noctis dicatur gallicinium: pro inde idem ob omnibus est significatum, nempe ter Petrum negaturum ante tempus illud noctis quod gallicinium dicitur: quod tempus secundum communem quidem loquendi modum, simpliciter notatur per galli cantum, secundum accuratorem vero loquendi rationem, notatur per secundum cantum galli. Quomodo autem Petrus Dominum erat negaturus, explicatur in Luca his verbis.

Donec ter abneges me nosse, id est, donec abneges quod tu noveris me. Dixit enim. Nō novi hominem. Cum autem Petrus auctoritate sui Domini, cum solita sua asseueratione prædicantis trinam sui negationem, conturbari & humiliari debuisset: tamen testimonio conscientie suæ nimis confusus, vehementius etiam Domino contradicere perseveravit; eiusque constantiam & alij sunt imitati discipuli, nolentes illo videri inferiores.

Et dixit eis: Quando miseros sine sacco & pera, &c. Pergit Dominus Apostolis prædicere mala & sibi, & ipsis imminencia, aduersus ea volens illos esse munitos. Itaque significans alium fore iam rerum statum, quam in quo hætenus secum vixissent. Quando inquit miseros ad prædicandum sine sacco. i. loculis in quibus reponeretis pecuniā, & sine pera, in qua reconderetis cibi, & sine calceamentis; nunquid aliquid desuit vobis rerum necessariarum? At illi dixerunt. Nihil. Dei enim benignitate omnium rerum affluentia vberime illis parabatur. Quod autem subiungitur à Domino responsum;

Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, &c. Habet multam obscuritatem. Porro simplicior, & intentioni Domini conuenientior est ea huius loci tractatio, quam indicat D. Chryl. & post eum Theophylactus, ut scilicet intelligatur Dominus dum nunc iubet sacculum, peram, & gladium tollere, nihil aliud significare voluisse, quam acerbilissimā instare persecutioni: qua non solum rebus necessarijs illos spoliare aduersarij erant conaturi; ut videri posset opus ipsis esse & sacco, & pera, sed etiam vim intentaturi, qua tanta gladij necessitas videri posset; ut humano iudicio consultum videretur etiam vestibus distractis arma sibi comparare. Obscurius autem locutus est Dominus, per-

Hom. 85
in Matt.
in Lucā.

mittens Apostolos aliquandiu in eo detineri errore, ut putaret ipsum requirere gladios ad defensionem: ut dū hac ratione illi postea accederentur ad defensionem, Dominus & ipsis, & Iudæis efficacius declararet se sponte adire passionem, & e suorum animis eximeret certius omnem vlciscendi affectum, increpando seuerè Petrum accensum ad defensionem, & potenti sua benignitate sanando eum, qui à Petro iustus fuerat. Huic sensui probè conuenit subiuncta à Domino dictorum ratio.

Dico enim vobis, quia adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, & cum iniquis reputatus est. Quod in Christo impletum est, quando tãquam facinorosus, captus est, vincus, flagellatus, variisque contumelijs affectus, sed maxime quando inter duos latrones medius in cruce pependit. Cum autem discipuli non intelligeret quorsum Dominus gladios requireret, duos adesse gladios dixissent, quos secundum Chrysostomum, tunc habebant Apostoli, quia illis vs fuerant ad immolationem, & diuisionem agni, respondit Dominus, Satis est; aut ironice locutus, aut simpliciter amputans sermonis progressum, quod videret eos non assequi intentum sensum, quem ob causas dictas necdum eis censuit explicandum.

Sermo Domini post cœnam. Ioan. 14. CAPVT CXXXIII.

NON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multe sunt. Si quis minus, dixisset vobis, Quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & preparauero vobis locum, iterum venio & accipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis. Et quid ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine nescimus quò vadis, & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad patrem, nisi per me. Si cognoissetis me, & patrem meum utique cognouissetis, & amodo cognoscitis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Quo modo tu dicis, Ostende nobis patrem? Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, & meis non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis. Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado, & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater in filio. Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, man-

data mea seruate. Et ego rogabo patrem. & alium paracletum dabo vobis, ut maneat vobiscum in eternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos videris in illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea et seruat ea, ille est qui diligit me, qui autem diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dixit ei Iudas non ille Iscariotes: Domine, quia scimus quod tu es Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruat, & pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Hac locutus sum vobis, apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quaecunque dixero vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque for midet. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis usque, quia vado ad patrem, qui pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit: credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed ut cognoscat mundum, quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Non turbetur cor vestrum: creditis in Deum, &c. Variæ erant nunc Apostolis turbationis occasiones, nimirum & quia audierunt suum Dominum abiturum, nec se tamen eum sequi posse, & quia audierunt Petro, sibi que omnibus prædici scandalum, quod mox in ipso essent passuri, & quia audierunt instare tempora periculosa, & mala, quæ etiam gladios requirerent. Contra has turbationis occasiones omnes dicitur: Non turbetur cor vestrum, neque mœrore scilicet, neque timore. Qua ratione autem turbatio peti possit, & superari ostendit cum subiicit:

Creditis in Deum, & in me credite. Græcis utrobique est imperatiuus; proinde duplex potest esse huius loci sensus; primum ut iubeantur & in Deum, & in filium credere, quo per huiusmodi fidem vincant cordis turbationem; deinde ut prius verbum accipiatur indicatiue, & secundum imperatiue, ut habet noster Interpres, quomodo & Augustinum intellexisse patet ex eius commentario, qui vult hac Domini sententia significari consequens esse ut si credant in Deum, credere debeant

& in

& in filium: quod non significatur nisi prius verbum accipiatur indicatiue. Exigit autem Dominus cum fide in Deum etiam fidem in se; tum ut sequentibus suis promissionibus, quibus eos consolari studet, fidem habeant, tum ut fiduciam suam in ipso collocent, sicut in Deo collocant: qua fiducia, & fide omnem facile animi turbationem, omniaque mala superare possint, & participes fieri promissionum illius

In domo Patris mei mansiones multe sunt, &c. Incipit aperte bona, quæ per ipsum tuto expectare debeant, & propter quæ turbatio cordis sit deponenda. Itaque quoniam dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire, ne existimarent se nunquam eo peruenturos, aut solum quidem Petrum eo peruenturum, quia ei singulariter dictum est sequeris postea; In domo inquit Patris mei, hoc est in cælo, mansiones, id est, habitacula multa sunt hominibus ab ipso Patre meo parata, Cæterum per multitudinem mansionum Dominus humano more de cælestibus loquens, significavit & amplam cæli capacitatem, & gloriæ differentiam pro meritatorum diuersitate; quorum vtrumque non parua hominum est consolatio. Locus autem qui sequitur, ut est obscurus; ita variè intelligitur & distinguitur: Sed conuenientior est illa distinctio, quam omnes penè Latini, & Græci sequuntur; secundum quam illa verba, Vado parare vobis locum, coniunguntur cum verbo dixissem, ut significetur ipsum dicturum, quod abiret ad parandum locum, nisi iam essent multæ in cælo paratæ mansiones. Secundum hanc tamen distinctionem nascitur difficultas ex sequenti sententia, qua significat se abire ad parandum eis locum, Significat ergo Dominus Apostolis partim esse paratas mansiones, partim per abitum suum parandas; vtrunque tamen oportere confidere, & non turbari, quod vtrinque securam ipsorum esse sclicitatem significetur. Paratæ autem in Dei prædestinatione mansiones, per Christi abitum, id est, mortem, & ascensionem, adhuc erant parandæ: quia per eius mortem & ascensionem clausum eatenus cælum erat aperiendum reconciliatione eum Patre impetrata, & Spiritus sancti communicatio hominibus erat impetranda, per quæ idonei fierent cælestibus mansionibus. Quod autem dicit.

Iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum. Ex parte quidem impletur in morte singulorum iustorum, quando animas eorum sibi coniungit, & sclicitatis suæ facit esse confortes, perfectissimè autem in omnibus simul iustis implebitur in nouissimo die, quando omnes ex mortuis resuscitatos etiam secundum corpus sibi coniungit in gloria.

Et quo ego vado scitis, & viam scitis. Istud adiecit Dominus veluti alia iam ratione eos consolans. Reuera tamen istud dixit, ut

Cyril.

Aug.
Cyrill.
Theophyl.

quonia sciebat eos cupidos discendi & quo iret, & via qua; sequendum eis esset; prouocaret eos his verbis ad interrogandum, & interrogantes plenius instrueret. Cum autem Thomas omnium nomine dicat se nescire & quo iret, & viam; Dominus tamen vtrumque eos scire dicit; nec tamen mentitus est. De initio enim fidei hæc intelligenda sunt, per quam vtrumque cognouerunt & Christum ire ad Patrem, & per Christum viam esse hominibus ad Patrem, sed imperfecte adeo & obscure, vt ipsi se nescirent scire, quod sciebant.

Dicit ei Thomas; Domine nescimus quo vadis, & quomodo, &c. Putabat Thomas sensibilem aliquem in hoc mundo locum esse quo iret, & viam quoque esse similem, vnde cum huiusmodi locum, & viam ignotaret, vtrumque eorum qua; eos scire Dominus dixerat, cum reuerentia omnium nomine se dicit ignorare: hac ipsa ignorantia professione Dominum modestè veluti cogens, vt locum, & viam planè denotaret: Domine inquit, non ego solus, sed omnes nos nescimus quo vadis. Dominus ergo hanc suorum ruditatem & carnalem intellectum benignè ferens, nõ dedignatus est aperire quod illi se ignorare profitebantur, imò & conuincere eos; quod vtrumque dictorum scirent, quamuis id se scire nescirent. Et primum quidem aperit qua; sit via de qua est locutus, dicens:

Ego sum via, veritas & vita. q. d. Non est via de qua sum locutus terrena, vt vos suspicamini, sed ego ipse sum illa via; quem cum vel vobis parentibus, cognoscatis, scitis vtrique & viam; qua; me sequamini. Via autem est & ratione sua; doctrina; & ratione sua; exemplaris conuersationis, & ratione mortis, resurrectionis, & ascensionis sua; per qua; nobis ascensum in caelos meruit, & parauit. Carterum quod non solum se dixerit viam, sed etiam adiecerit se esse veritatem, & vitam, simpliciter videri potest fecisse ad significandum qualis ipse sit via, nempe talis qua; non fallat, nec mittat in errorem, ac per errorem tandem in mortem, sed qua; ducat in omnem veritatem & doctrina;, & iustitia;, & per veritatem deducat ad vitam æternam, eamque suis sectatoribus largiatur. Declarat autem se esse viam cum subiicit:

Nemo venit ad Patrem nisi per me. hoc est, nisi per meritum mortis meæ, cuius credendo fiat particeps, & per doctrinam meam cui obediatur, & per conuersationem meam, quam imiteretur. Veniunt autem homines per Christum ad Patrem, aut quia per cognitionem filij conscenditur ad cognitionem Patris per fidem, aut quia per Christum modo prius dicto peruenitur ad consortium Patris, & contemplationem vultus ipsius in æterna; felicitate.

Si cognouissetis me, & Patrem meum vtrique cognouissetis, &c.
Quia

Quia præcedenti sententia Dominus indicauit quo iret, nempe ad Patrem, iam significat eos etiam Patrem nosse si modo, vt putabant, se noscerant, & proinde benè se dixisse, & quo ego vado scitis, & viam scitis. Ne enim dicere possent se ignorare Patrem, & proinde nescire, quo iret, subiicit; Si cognouissetis me (sic enim græca conuenientius verti possunt) sicut putatis vos cognoscere, necesse est etiam noueritis Patrem meum; quare consequens est vos non tantum cognoscere viam, cum ego sim via, sed etiam quo vadam, quia vado ad Patrem. Loquitur autem hic Dominus procul dubio de cognitione fidei, qua; ex doctrina & operibus cognoscitur Christi excellentia, & dignitas. Huiusmodi autem Christi cognitio infert etiam cognitionem Patris. Doctrina enim Christi, & opera ipsius declarant diuinam ei inesse autoritatem, sapientiam, potestatem, & benignitatem. Porro cum iam Dominus significasset Apostolos parum se cognouisse, & ob id & Patrem non satis agnouisse: tamen quo ostenderet se verè etiam dixisse. Quo vado scitis, &c. & vt discipulos ad rogandum de Patre prouocaret, sicque haberet occasionem docendi eos quomodo ex se Patre cognoscere deberent, ideo subiicit;

Ei amodo, hoc est, nunc cognoscitis eum, & vidistis eum. Oculis scilicet fidei, quibus vtrumque me videtis & cognoscitis. Sic enim potius legendum est, quam cognoscetis. Nec est iam hac sententia pugnantia cum præcedenti, qua; significauit eos nec se, nec Patrem cognoscere. Ibi enim significauit eos non fatis se cognoscere, & proinde nec Patrem, adeo vt nec illum se putarent cognoscere. Nunc vero significat eos vt obscuram quandam habere sui cognitionem, ita & Patris.

Dicit ei Philippus; Domine ostende nobis Patrem, &c. Cum diceret Dominus eos cognoscere, & vidisse Patrem, Philippus id crasse intelligens de visione corporali, quali Patrem se nunquam vidisset cognouit: præ reuerentia quidem erga Dominum non aperte negat Patrem ad se visum, sed præ nimio videndi Patrem, de quo frequenter Dominum loquentem audierat, desiderio, modestè petit omnium nomine Patrem sibi exhiberi videndum oculis corporalibus. Domine, inquit, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Quibus verbis Spiritus sanctus per os ipsius loquens significauit Patris visionem omnium rerum afferre fatietatem, atque in ea hominis consistere felicitatem, Philippus tamen simpliciter dicere voluit, nihil amplius ipsos requisituros, si daretur Patrem conspiceret. Dominus autem Philippum à carnali illo reuocare volens intellectu, atque significare quomodo dixisset eos cognoscere, & vidisse Patrem, respondit, dicens:

Tanto tempore vociscum sum, & non cognouistis me! Sensus est,
Ggg 5 Cum

Cum iam tanto tempore vobiscum fuerim & ex tanti temporis consuetudine me merito omnes cognoscere deberetis: an tu necdum me cognouisti Philippe. Te enim necdum me cognoscere apparet, qui Patrem tibi ostendi postulas. Qui enim videt & cognoscit filium, is & patrem videt atque cognoscit. Quomodo tu ergo dicis ostende nobis Patrem, quasi necdum videris, quem qui videt, videt & Patrem. Quod non sic intelligendum est vt Sabeliani intellexerunt, quod ipse esset & filius & pater, sed eo fere modo, quo de duobus sibi valde similibus dicere solemus; qui vnum nouerit, aut viderit, ambos nouerit, aut viderit. Non tamen solum ob similitudinem summam, quæ sit inter se & patrem hoc dixit, sed ob omnimodam naturæ identitatem, quod pater cum ad huius probationem subiicit:

Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est? His enim verba & significatur personarum Patris, & filij diuersitas, & rursum significatur naturæ omnimoda identitas. Probat autem Dominus istud ex verbis simul & operibus cum subiicit:

Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Quæ duæ sententiæ concisæ sunt, perficiendæ hoc modo. Verba, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, similiter nec opera quæ facio, facio ex meipso, sed Pater in me manens ipse facit opera, & similiter loquitur & verba. Ipse enim quatenus homo non finxit ex capite suo, quæ loquebatur, & secundu diuinitatem suam, sicut à seipso non erat, ita nec loquebatur, aut faciebat quicquam. Vis ergo argumentationis Christi, qua probat non tantum Patrem esse in se, sed etiam se esse in Patre, Patremque & se vnum esse natura, in eo consistit, quod dicit Pater in me manens, non autem Deus in me manens, significans Deum tanquam Patrem in ipso manentem facere opera. Cum autem hæcenus Philippo singulariter locutus esset Dominus, vt qui suam peculiariter ruditatem rogando demonstrauerat; sermonem deinceps ad omnes conuertit eadem adhuc ruditate laborantes, inculcans eis, quod modo vni dixit at Philippo.

An non creditis, inquit, quia ego in Patre & Pater in me est? Græca pro non creditis, habent, credite mihi, quæ lectio magis conuenit ei quod sequitur. Alioquin vt sit hic sensus; Credite mihi dicenti, quod ego in Patre, & Pater in me est. Alioqui si mihi non creditis, quia dico, cum tamē mētri nequeā, credite saltē mihi propter ipsa opera. In huic ergo sensum etiam nostra lectio accipi debet.

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego, &c. Post digressionem, cuius occasio fuerat interpellatio Thomæ, & Philippi sedit Dominus ad id vnde cœperat, occasione sumpta ex his, quæ de suis mox dixerat operibus. Cœperat enim eos prouocare ad

ad fidem in se, quia cordis superarent turbationē & mœstos promissis rerum lætarum consolari. Ad hæc ergo hic modo redit, secundam adferens rationē, qua eos consoletur, intelligentes ipsum suo bono abiturum. Qui credit in me, inquit, opera quæ ego facio, & ipse faciet. i. opera qualia ego iam hæcenus feci, & ipse faciet, & maiora horum (pro his) faciet. Non necesse est, vt horum verborum occasione ostendatur Apostolos, aut alios maiora fecisse. Nam non voluit absolute significare Dominus fideles maiora facturos, sed facturos si peterent, qui non poterant id rectè petere, nisi iusta sese offerret occasio, nempe pro Dei gloria illustranda. Magis vero suam in sequentibus insinuat Trinitatem, quibus rationē reddit eius quod modo dixit, credentes in se facturos eadē, imò & maiora. *Quia, inquit, ego ad Patrem vado.* In quibus solis verbis non consistit tota ratio, sed pars rationis est & id quod sequitur; *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo hoc faciam.* Significat enim ideo credentes in se facturos eadem, imò & maiora, quod ipse iam mundum relinquens vadat ad Patrem, apud quem regnans gloriosè facturus sit per fideles, quidquid illi peterent, etiam si maiora peterent, quam ipse fecisset. Quamdiu enim cum Apostolis in mortali corpore debebat, non multa Apostoli operabatur miracula, sed ea per sese Dominus fere operabatur; nec tamen tanta, & tot, atque tam efficacia operabatur, quanta postea per Apostolos, cum iam sederet in dextera Patris, eo quod tempus illud, quo in carne vixit mortali, tempus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclarescere, & glorificari atque post crucem. Bene autem dicit in reddita ratione, quidquid petieritis, hoc faciam, non autem hoc faciatis: significans eos non eo modo, quo ipse fecisset miracula & dituros, virtute scilicet propria, sed per eos operaturum, quidquid ipsi peterent, & facerent. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est potentia, & bonitatis, aut meritum eius. Et sunt generales hæc sententiæ intelligendæ cum conditionibus, quæ in similibus sententijs sunt subaudiendæ, vt dictura est circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit, &c. Ne autem putaretur filius Patris gloriam obscuraturus, suamque ipsum querere gloriā, sed contra potius intelligerent ipsum in omnibus Patris sui querere gloriam.

Hoc faciam, inquit, vt glorificetur Pater in filio, id est, per filium. Gloria enim Patris est filij omnipotentia, & per miracula filij nomen Patris illustre factum est in vniuerso mundo.

Si diligitis me, mandata mea seruate. Alia iam ratione suos Dominus à mœrore auocat, aliaque pollicitatione iam eos tertio consoletur. Si, inquit, verè me diligitis, dilectionem hanc non ostendite dolendo de meo discessu, sed seruando, & adimplendo mandata mea.

ta mea, mutua scilicet erga vos dilectionis, & fidei in me. Si enim diligentes me mandata mea seruaeritis, ego ad Patrem iam profectus rogabo eum, & pro me alium dabit vobis Paraclerum, non vt ad tempus sit vobiscum sicut ego fui, sed vt maneat vobiscum in æternum, toto scilicet vitæ vestræ tempore, atque ad consummationem vsque seculi, imo & post mortem, ac seculi consummationem. Quis autem is sit explicat subiungens *spiritu veritatis*, quo significat hunc non corporalem esse nec corporalem, aut visibiliter cum eis mansurum, sed spiritualiter, & inuisibiliter. Hunc autem spiritum vocat alium a se paraclerum non natura, sed subsistentia, & persona. Conuenientissimum autem fuerit intelligere Spiritum hic dici Paraclerum non tantum ratione consolationis, nec tantum ratione aduocationis & intercessionis pro nobis (vtrumque enim significat *παράκλησις*) sed & virtusque horum ratione, & propter alia item, quæ in hoc nomine continentur, quæ vna Latina dictione sufficienter exprimi non possunt, nisi fortidictione Patronus, cuius est suggerere clienti, quæ sunt vitia, atque ad ea adhortari, consolari inærentem, & intercedere pro eo apud alios. Talem enim videtur omnino promittere Dominus his verbis, qui omnia discipulis præstiterat, quæ ipse in carne præsens, eis præstiterat. Cæterum dicit se rogaturum Patrem, secundum humanam suam naturam, mira quadam dispensatione nunc de se tanquam homine, nunc tanquam Deo loquens, vt virtus que fidem in nobis confirmaret. Declarat autem Dominus cur dixerit singulariter dabit vobis, subiiciens:

Quem mundus non potest accipere, id est, quem homines mundi non possunt quandiu tales sunt accipere, quia non vident eum, hoc est non sciunt, nec cognoscunt eum, notitia supple perfecta, & affectiua; quia mens eorum tota detinetur in rebus vanis huius mundi.

Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit, cognitionem sui vobis impartiens, & sua suggestione, & sua in vobis efficacia, atque operatione. Ne autem existimaretur Spiritus mansurus apud eos, sicut manet homo apud hominem extra eum existens, adiecit;

Et in vobis erit; Quo & insinuata est diuinitas Spiritus sancti quod diuinæ naturæ sit proprium esse in mentibus hominum, eadem que inhabitare.

Non relinquam vos orphanas, veniam ad vos. Quarto iam eos alia ratione consolatur. Non relinquam, inquit, vos orphanos, id est, orbos mea præsentia, & veluti pupillos Patre destitutos: sed veniam rursus ad vos corporaliter quidem cum tertia die à morte resurrexero; spiritualiter vero cum post ascensionem in caelos, Spiritum sanctum vobis misero. Quare autem peculiariter se ad eos

venturum dicat declarat in sequentibus dicens;

Adhuc modicum, supple tempus est, & post illud *mundus iam me non videt*, id est, mundani homines me amplius non videbunt, nec corporalibus oculis sicut modo vident, nec spiritualibus, quia non credent in me. *Vos autem videtis*, id est, videbitis me, & corporalibus oculis cum resurrexero, & multo clarius oculis fidei, cum in caelos ascendero, & Spiritum veritatis à Patre acciperitis. Ideo autem videbitis me, quia ego viuus, id est, viuam resuscitatus à morte, & vos viuatis. Ad consolationem autem eorum facit, quod dicit eos viduros, ite putarent statim se interfeceros.

In illo die cum me videbitis resuscitatum, vos cognoscetis clarè, quod modo obscurè cognoscetis *quod ego sim in Patre meo*, hoc est vnum sum cum eo, quodque ad imaginem vnionis meæ cum Patre etiam vos estis in me, & ego in vobis. Quomodo autem fideles sint in Christo, & Christus in ipsis, dictum est in cap. Conc. 59. circa illud. Qui manducat meam carnem, &c.

Qui habet mandata mea & seruat ea, &c. Cum prius locutus sit in secunda persona, nunc loquitur in tertia dicens: Non ea ratione declaratur vera erga me dilectio si, vt nunc vos, aliquis tristetur de meo abitu, sed qui habet mandata mea (repetit enim ostensionem dilectionis suæ consistere in obseruatione mandatorum) iudicialiter edoctus scilicet ea à me, & deinde quæque didicit ea etiam seruat opere ea adimplendo; ille est qui verè me diligit. Qui autè me diligit, id fecerit cum magno salutis suæ comodo. Diligetur enim vicissim à Patre meo, sed *& ego diligam eum, & manifestabo ei misericordiam*, quia & per Spiritum mei afflatum, mei cognitionem & contemplationem in animum ipsius insinuabo, & post hanc vitam me ei facie ad faciem videndum exhibebo.

Dicit ei Iudas non ille Iscariotes; Domine quid factum est, &c. Vestimile est Iudas istud nunc interrogasse, propterea, quod cum regnum Christi existimarent declarandum palam toti mundo, & Christus solitus esset sua dona promittere communiter omnibus, nunc in illis Domini verbis hæsitauerit, quibus dixit se illis dumtaxat manifestaturum seipsum, mundum autem amplius se non visurum. Iudas ergo carnale adhuc Christi somnians regnum, & crasse Domini verba intelligens sicut & Thomas, & Philippus. Domine, inquit, quid factum est, id est, quid nunc accidit, aut quid cause est, quod te nobis, & non mundo es manifestaturus, cum hætenus crediderimus te post resurrectionem palam in toto regnaturum orbe & restitutum regnum Israel. Dominus autem continuando sermonem, & inculcando quod dixit prius, & si non videatur aperte quæstioni respondere, indicat tamè, quod id patet fieri futurum, & quare.

Si quis, inquit, diligit me sermonem meum seruabit, id est opere adimplebit,

Paracle-
tus cur di-
catur Spi-
ritus.

tre, non quod gaudeam vestro dolore, sed propter vestram utilitatem: ut scilicet cum factum fuerit, quod modo dixi credatis firmius in me, dum videbitis nihil mihi fuisse incognitum, & in omnibus semper fuisse veracem. Cum autem haec enus eos fuerit consolaris, & rationes doloris eorum cuertisset, & causam praedictionis unde dolorem illum conceperant, attulisset: finem huic sermone imponere volens subiicit:

Iam, id est deinceps, non multa loquar vobiscum. Venit enim, id est iam, venturus est per suos satellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum. Et in me non habet quicquam, hoc est, nihil habet in me iuris, sicut habet in alijs ratione peccati: sed ut cognoscat mundus, &c. Sesus est; Quamquam nihil in me habeat iuris diabolus: tamen ut cognoscat mundus quod diligam Patrem, & quod sic faciam sicut mandavit mihi pater. Ideo surgite, & eamus huic obviam satellitibus eius. Sic distinguit sanctus Augustinus. Et Nonnus convenientissimè, Ideo enim & postea hostibus suis occurrit Dominus dicens Apostolis: Surgite eamus, ecce appropinquavit, qui me tradet: ut mundus intelligeret promptam Christi ad subeundam mortem obedientiam secundum Patris voluntatem.

Continuatio sermonis. Ioan. 15. & 16.

CAPVT CXXXV.

HGO sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tolles eum: & omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructum plus adferat. Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Manete in me & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia si me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, ut fructum plurimum adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si praecepta mea servaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei praecepta servavi, & maneo in eius dilectione. Haec locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est praeceptum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos, maiorè hac dilectione nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quae ego precipio vobis. Iam non dico

dico vos servos, quia servus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi à patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum adferatis, & fructus vestri maneat, ut quodcumque petieritis patrem in nomine meo det vobis: haec mando vobis, ut diligatis inuicem. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret, quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus maior Domino suo. Si me persequuntur sunt, & vos persequentur: si sermonem meum servauerunt, & vestrum servabunt. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui me misit. Si non venissem & locutus fuisset eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem & viderunt & viderunt, & me & patrem meum, sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagoga facient vos, sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo, & haec facient vobis, quia non noverunt patrem, neque me. Sed haec locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Haec autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me. Quò vadis? sed quia haec locutus sum vobis, tristitia implevi cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expe-dit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso, sed quaecumque audivit loquitur, & quae vetera sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad Patrem? Dicebant ergo, Quid est quod dicit modicum, nescimus quid loquitur. Cognovit

Ca. 16.

autem Iesus, quia volebat eum interrogare, & dixit eis: De hoc quiritis inter vos, quia dixi, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia vestra hora eius, cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressura propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Haec in proverbis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in proverbis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis, ipse enim pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis quia a Deo exiui. Exiui a Patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nulli dicit, nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existis. Respondit eis Iesus: Modo creditis? ecce venit hora & iam venit ut dispergami- nis unusquisque in propria, & me solum relinquetis: & non sum solus, quia pater mecum est. Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est. Superiori sermone hoc vnice agebat Dominus, ut de recessu suo mœstos consolaretur Apostolos; isto vero qui palam nouus est, quemque ad suos iam ad exeundum paratos exorsus est, primum quidem monet, ut in se perseveranter maneat fide, & dilectione, deinde vero & de tribulationibus quæ ipsi superuenturæ erant præmonet, ac postremum per promissionem mittendi ad eos paraclети lenit tristitiam eorum de suo abitu, & metum ob venturam tribulationem. Ad primum ergo horum suos adhortaturus Dominus assumit a corporalibus rebus metaphoram ad illud convenientissimam, comparans sese viti, Patre agricolæ, fideles palmitibus, quo sensibili quodam exemplo significaret ita fideles a se pendere, sicut palmites a vite, & Patrem ita se exhibiturum erga fideles, sicut se gerit vititor erga palmites. Non est autem Christus vitis, quatenus tantum cõsideratur ut homo, sed quatenus homo talis, qui etiam est Deus. Hinc enim est, quod ipse fidelibus per vnitatem naturæ coniunctus, tanquam palmitibus influat suam, qua ipse vivit vitam, ac suam, ut ita dicam, humorem, suorumque operum sanctificationem. Hæc autem vitis plantata est a Deo Patre in terra, cum filium suum in vtero virginis humana induit natura. Proinde bene subiicit; Et Pater meus

meus agricola est. Ipse enim est qui hanc vitem non tantum plantavit, & rigavit, semperque excoluit, sed qui etiam ei semper dedit, & dat suum incrementum. Patrem tamen se habere ut agricolam respectu huius vitis, non declarat ex plantatione, aut alijs actibus vitæ impensis, sed magis ex eius circa vitis palmites officijs: quod ita conveniret sub scopo, unde adiecit:

Omnes palmites in me non ferentes fructum, tollet eum, &c. Hoc est, quemadmodum vititor infrugiferos vitis palmites amputat & vinea, frugiferos autem repurgat, superflua refecando, ut sic plus fructus profert: ita & Pater meus instar agricolæ omnem eum, qui per fidem, & baptismum ex me germinavit, & mihi tanquam palmes insitus est, & inheret, sed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra communionem, quam mecum habuit, ponet; contra vero omnem eum, qui in me fert fructum virtutum, repurgabit, ut repurgatus plus, id est, copiosius afferat fructum. Tollit autem Deus a vite infrugiferos palmites: & dum in hac vita aut aperte, aut occulte eos finit excidere a consortio Christi, & communionem spiritus ipsius, & dum per mortem eos separat a Christi sanctorumque consortio. Purgat autem eos velut quodam gladio superflua refecans, dum siue interiori suo afflatu, siue externis afflictionibus eos agitando, tollit radices malarum cupiditatum, & affectuum, & a commissis mundat peccatis: quo fit ut plus virtutum profertur Deo, sibi que maiorem meritorum colligant culumum.

Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus, &c. Quoniã dixit patrem purgare palmites infrugiferos; ideo ut significaret eos esse tales palmites, atque hinc procederet ad exhortandum eos, ut in se perseveranter manerent, ad quod tendebat assumpta ab eo vitis similitudo, subiicit; Iam vos mundi estis, & purgati, & sublati ex vobis Iuda proditore palmitate infrugifero, nemo est in vobis iam immundus, sed omnes estis mundi, idque propter, & per sermonem, quem locutus sum vobis, id est, doctrinam Evangelicam cui credidistis, & quæ animos vestros ad studium veræ pietatis inflammavit a mundi vos sceditate separans. Unde iam adhortando ad id propter quod similitudinem hanc assumpsit, subiicit;

Manete in me, & ego in vobis. Quod recte intelligitur subiunctum illi, quod autem additur, & ego in vobis, rectius intelligitur etiam præceptivum, ut subintelligatur verbum maneam, & sit sensus, Manete in me, & ego maneam in vobis, hoc est, curate ut & vos in me, & ego maneam in vobis. Sic enim intelligendum patet ex ea quæ sequitur sententia;

Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Adferet autem rationem persuasivam ad manendum in se, quasi dicat: Manete in me, quia sicut palmes non potest ferre fructum a

semetipso nisi, id est, sed tatum si manserit in vite: sic nec vos fructum Deo gratum poteritis proferre, nisi in me manseritis. Ostendere autem volens quam recte ea vltis sit similitudine, subiicit:

Ego sum vitis, vos palmites. Et si eam prius se vitem dixerat, nec dum tamè explicauerat eos esse palmites, proinde hic vtrumque rectè dixit ad probationem allata similitudinis. Cum autem Dominus iam attulerit rationem inductiuam ad manendum in se ex negatione fructus in his, qui non manent in se, secundam iam subiicit rationem inductiuam ad idem, ex promissione fructus proferendi ab his, qui manent in se.

Qui, inquit, manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, &c. q. d. Qui non manet in me, non potest ferre aliquem fructum, contra vero, qui manet in me, & me habet manentem in se, hic fert fructum multum, vt ob id duplici nomine curandum vobis sit, vt in me maneatis. Debet autem in hac sententia pronomen hic, accipi emphaticè, hoc sensu, hic solus, & non alius fert fructum: quia alioqui non rectè cohereret, quod pro ratione subiicitur, *quia in me nihil potestis facere*. Hac enim verba probant solum cum posse ferre fructum, qui manet in Christo.

Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes. Duplici nunc ratione efficacius inducit ad manendum in se, ostendendo & mala, quæ obuenient non manentibus, & bona quæ consequentur manentes. Si quis inquit in me non manserit, constanti fide, & dilectione, hic non tantum nullum proferet fructum, sed etiam ob suam sterilitatem proijcietur foras extra sanctorum consortium, sicut inutilis palmes eijcitur extra vineam, & cæctus arefcet, perdens omnem, quem ex radice & sanctorum consortio habuit gratiæ humorem: quia autem aridus inuenietur, Angeli colligent eum cum alijs, qui inutilibus sunt similes sarmenis, & in ignem gehennæ scilicet proijcient eum. Eijcitur ergo quis foras etiam in hac vita, dum iusto Dei iudicio, aut apertè per hæresim, vel schismata permittitur excidere à corpore Ecclesiæ, quod est Ecclesiæ, aut etiam si in Ecclesiâ maneat occulte relinquatur sibi ipsi, nec Spiritu Christi cum alijs amplius viuificatur. Huiusmodi eiectionem necessario sequitur ariditas ex destitute gratiæ Dei. Simul tamen hæc eiectio potest intelligi fieri in morte. Huic autem seuerissimæ comminationi contra non manentes in se, subiungit Dominus è regione dulcissimam promissionem pro manentibus in se dicens:

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, &c. Non solum fructum multum proferetis, sed quodcūque volueritis petetis, & fiet vobis. Nihil enim indignum tunc velle aut petere poteritis, & quia Deo eritis charissimi, nihil petetis, quod ille sit negaturus. Indicat autem, qua ratione possint in se manere, nimirum si verba

si verba eius in ipsis maneat, quemadmodum postea explicat dicens:

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Verba Christi manere in nobis est eius præcepta manere in memoria nostra, & affectu, memores semper mandatorum ipsius ad faciendum ea.

In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum, &c. Cum iam quatuor attulerit rationes inductiuas ad manendum in se, causam iam iudicat huius sui tanti desiderij; simulque quintam indicat rationem inductiuam ad manendum in se, nempe quod ob gloriam Dei Patris sui tam studiose incoleat eis vt in se maneat, quodque ob eam etiam merito debeant manere in se. Duo autem dicit vt fructum plurimum asseratis, & efficiamini mei discipuli: quia supra significauit proprium esse manentibus in se ferre multum fructum, & habere verba sua manentia in ipsis; quæ tamen eodem redeunt.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos, &c. Est alia ratio inducens ad manendum in se. Similitudo autem huius dilectionis cum Christi erga Apostolos dilectione in eo consistit, quod quemadmodum Pater Christum hominem gratia sua præuenit, deditque ei varia & edere signa, assistens ei in omnibus, atque illi gloriam super omnes in dextera sua præparauit: ita & Christus sua electione & gratia præuenit suos, variisque eos dedit inclarescere signis, atque suæ in caelestibus gloria consortium eis præparauit. Hac ergo dilectione erga suos insinuata, subiungit;

Manete in dilectione mea. q. d. Ergo quandoquidem non simpliciter vos dilexi, sed eo modo, quo me dilexit Pater, cuius qualis sit erga me dilectio ex multis hæctenus intelligere potuistis, & adhuc intelligetis: ideo curate persistete in mea vos dilectione, quæ non poterit vobis non esse multorum imo omnium causa bonorum. Quomodo autem manere possint in illa dilectione ostendit, subiiciens.

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, qua vos cœpi diligere. Et ne dura videri possit hæc conditio, se in exemplum proponit, significans non alia ratione se manere in Patris erga se dilectione, quam per mādatorum ipsius obseruationem. *Sicut, inquit, & ego Patris mei præcepta,* hæctenus semper seruauit, obediens ei in omnibus quæ mihi mandauit vt facerem pro hominam salute, & hac ratione permaneo in eius erga me dilectione. Vt autem intelligereat discipuli Dominum non ob propriam voluntatem sed propter illorum bonum tam studiose, tamque varijs rationibus eos inuitare ad manendum in se, subiicit;

Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, &c. In qua sententia illud quod dicitur, Gaudium meum, varie intelligi-

tur. Cæterum si spectemus similem locum, qui postea est in cap. Ioan. 17. Hęc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis: videtur præsentis loci hic esse sensus: Hęc locus sum vobis, vt gaudium meum, quo ego gaudeo in Patris erga me dilectione, quodq̄ meo raunere cœpit esse in vobis, sit in vobis perseverãter, & gaudiũ illud vestrũ impleatur. Qui sensus & cõuenit illi loco Ioannis, & his quæ hic præcedunt. Ex parte autem impletum est in eius gaudium illud per Christi resurrectionem, & spiritus sancti missionem, perfectissime autem impletur in eterna felicitate. Et quoniam ad mandatorum suorum inuitavit Dominus obseruationem, & dicere quis posset, quæ essent ea mandata, subiicit: Hoc est peculiariter, & propriè præceptum meum, in quo alia serè continentur mea præcepta, vt diligatis inuicem. Quoniam autem ad mutuam hanc dilectionem magis prouocaret, rursum suæ dilectionis exemplum eis proponit, in quo & modus indicatur dilectionis, sicut supra dictum est, *Sicut, inquit, dilexi vos.* Bene autè suã dilectionẽ se illis in exemplũ proponere significat sequenti sententia, nimirũ quod sua illa dilectione nulla sit maior.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam, &c. Sensus est; hac dilectione, nimirũ vt animam suam quis ponat, hoc est ea dilectione qua quis animam suam ponit, aut ponere est paratus, nemo habet maiorem dilectionem. Potuisset vtique Dominus dixisse se ex nimia charitate erga nos animã suam pro inimicis suis positurum: sed non conueniebat vt Apostolos suos esse significaret inimicos (dixerat enim, sicut dilexi vos.) vt qui nõ diligebantur tantum, sed etiam diligebant. Porro quia de amicis facta est mentio, ex ipso vocabulo Dominus accipit occasionem rursum adhortandi eos ad mandatorum suorum obseruationem, in quo persuadendo hætenus hic eius sermo consistit.

Vos, inquit, amici mei estis si feceritis, qua ego præcipio vobis, id est, vos eritis perseveranter amici mei, hoc est, à me perseveranter diligemini. Sic enim vt (estis) exponatur, requirit verbum sequens feceritis. Rursum ex eodem amici vocabulo Apostolus attributo ostendit suam erga illos eximiam dilectionis dignationem, vt sic ad redamandum vicissim magis illos prouocaret; vnde subiicit:

Iam non dicam vos seruos. Græcis est, dico per præsens, vt intelligi possit Dominum tantũ hic significare, quare modo eos dixerit amicos, non autè seruos. Cui intelligentiæ cõuenit quod sequitur vos autem dixi amicos. *Quia, inquit, seruus nescit quid faciat Domini eius, hoc est; Seruus scit ratũ quid sibi Dominus imperat, nescit autè quid Dominus facere intēdat, nescit eius secreta consilia.* Ex hac autè vulgari, & generali sentētia (cuiusmodi nõ est necesse vbi que & in omnibus veras esse) Dñs declarat quare suos non iam ser

uos, sed amicos vocauerit, cũ subiicit: *Quia omnia quacumq̄, audiuĩ à Patre meo, nota feci vobis.* Loquitur de se tãquã de fidelis aliquo legato, qui omnia quæ accepit alijs dicenda illis exponit, nihil per odium reticens. Proinde intelligendum est de his loqui, quæ sic accepit à Patre, vt ea hominibus in carne passibili annuntiaret. Ceterum quo magis adhuc suæ erga Apostolos dilectionis dignationem commendaret, subiicit:

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Significans suam erga illos dilectionem, non ab illorum cœpisse merito, sed à sua gratuita beneuolentia, & beneplacito. Commēdat autem hanc suam electionem ex ipsius sine, & vtilitate.

Ego, inquit, elegi vos in amicos meos, & posui vos, id est, cõstitui vos, vt eatis. i. proficiatis, & crescatis, aut vt eatis ad prædicandum in vniuersum mundum, & fructũ afferatis non quemuis, sed perpetuum, & vt sic in me fructificantes impetretis à Patre quidquid petieritis inuocato meo nomine, quemadmodum euenturum vobis prædixi, si manseritis in me. Rursum redit ad declarandũ dein ceptis quod dixerat, vos amici mei estis, si feceritis, quæ præcipio vobis. Subiicit enim.

Hac mando vobis, vt diligatis inuicem, frequenter idem alijs verbis repetens vt inculcetur firmitus proprium Euangelicæ doctrinæ præceptum mutux dilectionis. Emphasim ergo habet non parua quod plurale illud; hæc mando vobis, explicetur per vnum præceptum, & per tale præceptum;

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. In sequentibus mala quæ à mundo suis erant obuentura prædicat, & contra ea duabus potissimum rationibus munit: quarum prior sumitur ex exemplo sui ipsius, altera ex causa odij mundani. Dicit ergo; Quoniam mundus vos odio habeat, non tamen propterea aut à mei, aut à mutua dilectione excidatis, sed quo possitis contra illud odiũ persistere infracti, scitote, id est, perpēdite, quod & meo odio habuit, priorem vobis, id est, priusquam vos, vel me primũ vestrum, hoc est me qui inter vos sum primus, & princeps. Sic *Cyrillus* enim dupliciter accipi potest Græcum *πρωτον υμων* & nostra *Caier.* item lectio, si accusatiuus priorem referatur non ad tempus, sed ad dignitatem.

Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret, &c. Alia iam ratione eos contra odium mundanum munit, causam huius odij insinuans, quæ sit plausibilis, & salutaris. Si de mundo inquit, id est, de numero hominum mundana sapientium fuissetis, mundus, id est, homines mundani, quod suum erat diligeret. Quia vero non estis mundana sapientes, sed ego elegi vos de munero mundanorum hominum, ideo odiunt vos hi, qui mundus dicuntur, quia quæ huius mundi sunt, sapiunt.

Memento sermonis mei, quæ ego dixi vobis, &c. Redit hic ad priorē rationē prouocans eos rursū ad considerationem proprii exēpli, quo vt efficacius mouentur, vult eos memores esse vulgaris illius sententiæ, qua aliquoties ad suum vsus est propositum. Non est seruus maior Domino suo. Bene ergo ex ea infert:

Si me persecuti sunt, & vos persequētur. Sicut enim cū de dilectione loquitur, de tali loquitur, quæ operibus declaratur: ita & cum de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarandū persecutionibus. A ddit autem.

Si sermonem meum. i. doctrinam meam seruauerunt, & vestrum seruaabunt: significans per contrarium sensum, quod quemadmodum non seruauerunt suum sermonem, nec illorum sint seruaturi. Priore autem hac ratione ex consideratione proprii exempli pertractata, redit Dominus ad secundam etiam rationem, qua superius eos contra mundi odiū præmuniuit, suggerens eis rursū plausibilem & salutarem mundani odij, & persecutionis causam.

Sed hac omnia, inquit, quæ vobis ad exēplū mei euenient, homines facient vobis propter nomen meū, quod scilicet in vobis odio profequētur & persequētur. Porro ne videri possent homines iuste persecuturi Apostolos propter nomē Christi, addit: *Quia nesciatis eum qui me misit;* significans homines non iusta de causa nomen suum persecuturos, sed ex ignorantia Dei, ignorantes videlicet, & nescientes, quod Deus illum miserit. Ne autem isti videri possent, excusabiles, quia per ignorantiam essent fideles persecuturi, ostendit eos omni carere vniā, & excusatione, idque dupliciter, nempe & ob suam doctrinam, & ob sua opera; quod ideo tam diligenter ostendit, vt tanto magis libeat Apostolis propter nomen Christi odia hominum & persecutionem pati, quanto magis intelligit eorum odiū & persecutionem esse iniquam. Primum ergo à sua doctrina ostendit eos inexcusabiles dicens; *Si non venissem, & locus tuus non fruissem eius peccatum, non haberent,* ex eo scilicet quod non credunt in me, sed odiunt nomen meum, & illud in vobis persequuntur. Nunc autē cum venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinā, quæ secundum Prophetarum vaticinia declaravit me esse Messiam, non habent excusationem pro peccato suo scilicet incedulitatis, & odij in me, ac persecutionis vestræ propter nomen meum. De huiusmodi enim singulariter peccato Dominum hic loqui patet ex præcedentibus, propter quæ hæc introducuntur. Deinceps autem ostendit quam graue peccatum sit huiusmodi odiū, eo quod redundet in odiū Dei. *Qui,* inquit, *me odit,* hoc ipso etiā Patrem meum odit, eo quod vna sit mihi cū illo natura, quod que eius sit ipsa doctrina propter quam me odiunt homines. Deinde & à suis operibus ostendit eos fore inexcusabiles dicens;

Si opera non fecissem in eis, id est, inter eos, & ipsis videntibus, quæ id est, qualia nemo alius fecit ante me, non haberent peccatum. Nunc autem & viderunt me fecisse talia opera qualia nemo fecit, ex quibus proinde merito secundum Prophetarum vaticinia intelligere debuissent me esse Messiam, & tamen oderunt me, & ex consequenti etiam Patrem meum cuius sunt ea opera propter quæ me oderunt. Cæterum quoniam iam quari poterat cur tam iniquum odium contra Christum ex Dei sit permissione excitatum, subiicit:

Sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est de me, nempe Odio habuerunt me gratis, id est sine iusta aliqua causa, supple, id est ex Dei permissione odium hoc contra me est excitatum. Est autem hoc testimonium scriptum Psal. 68. Vbi legimus. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Et rursum Psal. 34. Qui oderunt me gratis, & annunt me oris, proinde nomen legis hic accipitur generaliter pro toto veteri testamento.

Cum autem venerit paraclētus, quem ego mittem vobis, &c. Odio Iudæorum contra se opponit testimonium Spiritus de se, quo magis adhuc declarandum erat illorum odiū iniustum esse, & irrationabile. Potest autem istud intelligi. De testimonio Spiritus per opera miraculorum, quæ in Apostolis, & per Apostolos erat editurus ad gloriam nominis Christi. Potest etiam intelligi de testimonio Spiritus in cordibus Apostolorum, & omnium fidelium, docentis eos claritatem Christi: *Non solum,* inquit, *ille testimonium perhibebit de me,* sed & vos illo accensi testimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meæ, & rerum à me gestarum mecum estis, quare idonei eritis, qui testificemini de me. Circa illa autem verba, *Quem ego mittam vobis à Patre.* Spiritum veritatis, qui à Patre procedit; primum notandum Christum paucis Trinitatis mysterium complexum dum Spiritum dicit mittendum se missurum, sed à Patre. Dicit autem se missurum illum à Patre, quia Spiritus primo est, & procedit à Patre, & quia ipse filius à Patre habet, quod Spiritum mittat. Mitti autem dicitur aliqua

Quomodo dicitur mitti aliqua persona diuina

persona diuina, dum alicubi incipit esse nouo modo, quo ibi prius non erat. Sic Spiritus sanctus dicitur mitti, cum aliqui sit vbique, quia per suam gratiam & efficaciam nouo modo incipit esse in hominibus. De visibili autem Spiritus missione intelligendus est hic locus, cum sub signis quibusdam visibilibus in die Pentecostes Spiritus datus est Apostolis. Porro paraclētum vocat nunc rursū Dominus Spiritum veritatis, idque apposuit, vt quia illum dicit prohibiturum testimonium, ostendat eum fide dignum. Ceterū quod sequitur. *Qui à Patre procedit,* magnam præbuit quibusdam contentions occasionem. At si rectè perpenderit, videbitur hic locus simpliciter accipiendus de temporali Spiritu ad creaturas

Beda.
Nonnus.

processione, hoc est de eius missione. Sicut enim nunc Dominus dicit Spiritum procedere à Patre; ita supra cap. 3. de se dixit, Ego ex Deo processi. Id autem magis de processione Christi temporali, quam æterna accipiendum, patet ex sequentibus.

Hæc locutus sum vobis ut non scandalizemini. Pronomen hæc, videtur referendum ad ea quæ prius dicta sunt de odijs, & persecutionibus, propter nomen Christi ferendis: ut intelligatur hic Dominus reddere causam, quare tam tristitia eis prædixerit. Cum autem in præcedentibus Dominus in genere dixisset suos odia, & persecutiones passuros; nunc species quasdam persecutionum explicat, easque duplices iuxta duplex malorum genus. Est enim malum calumniæ, & ignominie, est & malum pœnæ atque supplicij. Ad calumniæ, atque ignominie malum pertinet quod primo loco dicitur: *Absque Synagogis facient vos*; Græcè est *ἄπο συναγωγῶν* hoc est alienos à Synagoga, aut excommunicatos.

Cyillus.

Sed venit hora ut omnis qui interficit vos. Pro coniunctione sed, quæ aliquam obscuritatem adfert hoc loco, Græca dictio *ἀλλὰ* etiam verti potest per imo, aut quinetiam, quo modo sensus erit convenientissimus, nempe istæ Excludent vos à Synagogis suis, imò, quod amplius est, venit hora, id est instat iam tempus, ut omnis qui interficit vos, arbitretur se Deo obsequium, hoc est, cultum præstare, aut sacrificiū offerre. Est enim Græcis *κατὰ θεῶν προσέχειν*. Significatur autem hæc sententia maximum supplicij & pœnæ malum, quemadmodum superiori maximum ignominie malum significabatur; proinde sub his duabus persecutionis speciebus, omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem Apostolos contisteret, quod eorum cædes reputanda esset cultus Dei & sacrificij sed intelligenter illam suorum persecutorum existimationem esse erroneam, bene subiicit Dominus;

Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me. Non solum quia non noverunt Deum sub nomine Patris dicit illos Patrem non novisse, sed etiam quia Dei non habuerunt rectam notitiam; quæ quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnosceret potuerunt.

Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, &c. Adversativa coniunctio, sed, quæ & hic videtur durè posita, referatur ad tristitiam, quæ in Apostolis causari posset ex audita imminentium malorum prædictione, significatque non obingerendam tristitiam hæc eis Dominum locutum. Genitivi autem eorum referendum ad verbum reminiscamini patet ex Græcis hoc sensu, ut cum venerit hora. i. tempus illud, quod nunc dixi instare, tum reminiscamini eorum, id est, earum rerum, quæ modo locutus sum. Subiicit deinceps causam, quare hæc ipsis non prius sit locutus.

Hæc autem, inquit, vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram, Quia scilicet per meam præsentiam ab his malis liberi hætenus fuistis, & in me totum prægium vertebatur: proinde non erat necesse de his tunc vos præmonere sicut modo quædo mea destituemini præsentia, & de me testimoniū perhibere debebitis nūdo reclamare.

Et nunc vado ad eum qui misit me. Græca habent, nunc autem: pendet enim adhuc hæc pars cum præcedenti, & ratio indicatur quare quod ab initio non dixit, modo eis dixerit: Cum autem prædictione sui abitus, & malorum quæ post illum erant obventura videret suorum animos, nimia repletos mœstitia, ad confortationem conuertitur; in qua reliqua fere sermonis pars consistit. Quod autem dicit: *Nemo ex vobis interrogat me quo vadis, Cum & Petrus & Thomas hoc antea interrogaverint*: Dominus amicorum more his verbis mœstos Apostolos prouocat ad familiares interrogationes, notans eos quod præ nimia mœstitia iam cessarent pœnitentibus ab huiusmodi interrogationibus, ex quibus utilitatem aliquam percipere possent, & à mœtore suo liberari. Itaque subiungit:

Sed ego, qui ipsa sum veritas, qui que fallere nequeo, veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego abeam à vobis, & vadam ad eum qui misit me. Si enim non abiero, paracletus ille, de quo iam aliquoties dixi, & per quem multa vobis promissi, non veniet ad vos. Si autem abiero ad Patrem, mittam eum à Patre ad vos. Duplici autem de causa Spiritum sanctum non potuisse venire ad Apostolos, nisi Christus abiret, dictum est circa illud Ioannis. Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat, &c.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, &c. Ne dicant se male ipsius præsentiam, quam Spiritus pro ipso aduentum: ostendit ipsius paracleti officium & fructum. Quoniam autem admodum obscurus est hic locus; sciendum verbum arguet, hic accipi posse aut pro corrigere, consutare, & redarguere, aut pro certis argumentis demonstrare, & conuincere. Nam & hoc significat Græca dictio *ἐλέγχειν*. Et quidem si priori modo accipiatur: tunc in ablatiuus illis, peccato, iustitia, & iudicio subaudienda sunt adiectiuus diuersa hoc modo, arguet mundum de peccato admissio, & de iustitia sprete vel neglecta, & de iudicio item sprete, vel neglecto. Si vero verbum arguat posteriori modo accipiatur, sensus erit facilis, certissimis argumentis cum ipsius mundi reprehensione conuincet eum de tribus illis, peccato, &c. Omnino autem videtur Dominus hic loqui de sua iustitia quæ declaranda erat per ipsius ad Patrem abitum: Per hoc enim quod Spiritus post Christi ascensionem fidelibus tam mirabiliter, & efficaciter datus est, quodque per eum

Nonnus.

Chrysof.

fideles

Hæc

fideles tam mirabilia sunt operati, morbos, dæmonēque pellentes, ac totum mundum à paterna religione ad Christi fidem trahentes: declaratum est mundo ipsa re & peccatum non creditur in Christum, & iustitia Christi, & iudicium, condemnationeque diaboli.

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare, &c. Cum de subtilioribus quibusdam fidei mysteriis in his quæ mox præcedunt, differere cœpisset, sciretque Apostolos pro illo tempore non esse capaces, longioris de illis sermonis, aut apertæ eorum explicitationis: sermonem impurans omnium cognitionem eis promittit per aduentum iam promissi Spiritus; Adhuc multa habeo inquit, hoc est, possem vobis dicere: tamen ab his dicendis abstinco, non quod eorum cōmunicationem vobis inuideam, sed quia non estis nunc eorum capaces. Non ergo multa hæc diuersa quædam erant ab his, quæ ipsos Dominus præfens docuerat, sed eorundem plenior, & clarior explicatio. Hæc ergo Spiritum eos doctores promittit dicens:

Cum autem venerit ille, de quo dixi, paracletus, Spiritus scilicet veritatis. Dum Spiritum eum vocat, innuit eos per ipsum fore spirituales, & proinde etiam capaces eorum, quæ tunc non poterant portare; cū veritatis dicit Spiritū, credibile magis facit, quod sequitur, *docebit vos omnem veritatē.* Est autem hic sermo non de quavis veritate, sed de veritate fidei, atque ea in cuius cognitione hominum salus consistit: qualem Spiritus, isque solus cognoscere facit fideles ex parte quidem in hac vita, perfectē autem in futura.

Non enim loquitur à semetipso, sed quæcumque audiet, &c. Dispensatū dicitur Spiritus non locutusur a semetipso: quia ab eo à quo est Pater, & filio sicut habet suū esse, ita & quæcumque loquitur, & inspirat hominibus. Sic & dicitur locutusur quæcumque audiet, non quod quædam de nouo discit, quæ prius ignorauit: sed quia ea est locutusur, quæ à Patre & filio accipiet nuncianda, & intelliget Patrem & filium velle.

Et quæ ventura, inquit, sunt annūciabit vobis. Ad maiore Apostolorum consolationem promittit eis etiam futurorum præcognitionem. Dicit autem indefinitē quæ ventura sunt, quia non omnia ventura eis prænunciavit, sed quædam, quæ scilicet præscire vel ipsi, vel etiam nobis expediebat.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, &c. Hic iam tertius insinuatur fructus ex aduentu Spiritus prouenturus, & ad ipsum Christum pertinens: nam primus pertinuit ad mundum, secundus ad Apostolos. Ille, inquit, me clarificabit, id est, clarum & gloriosum efficiet. Quod fecit testimonium de ipso in mentibus Apostolorum exhibendo, & per eos longè lateque nomen ipsius prædicando, ac opera admiranda in eis & per eos ad gloriam eius faci-

endo & attamē peculiaris quædā ratio, & modus clarificandi hic designatur, cum subditur: *Quia de meo accipiet,* hoc est ex mea sciētia, & sensu accipiet, & à me audiet, quod vobis annūciabit. Quod opportunē & necessario nunc dicit, quia dixerat antea Spiritum docturum eos omnem veritatem, quam ipse eos non docuerat, ac proinde videri posset in scientia, & potentia perfectionem ipso esse, adeoque ipsius gloriam obscuraturum. Pronomen ergo meū, hic accipitur essentialiter. Vnde quod dicit de meo accipiet, perinde de est atque de mea essentia, aut quod propositio magis conuenit, de scientia mea. Dicit autem potius de meo, quam de me, vel à me; ne sibi vendicaret primam Spiritus originem, quæ conuenit Patri, à quo filius habet quod ab ipso accipiat & Spiritus quæcumque habet. Declarans enim quomodo dixerit de meo accipiet.

Omnia, inquit, quæcumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi, &c. Significans Patri competere primo Spiritus originem, per illum vero eandem competere sibi, quod ab eo accepisset quæcumque ille haberet.

Modicum & iam non videbitis me, &c. Post consolatoriam Spiritus promissionem, rursus sermonem ingerit de suo discessu, aliāque consolationis rationem adfert, promittendo eis suum ad ipsos reditum. Ceterū dictio modicum bis hic posita secundū quosdam significat tempus post quod futurum est quod sequitur non videbitis, & videbitis, vt sit sensus: Modicū tēpus est, post quod non videbitis me, & post illud modicum tēpus, erit rursus modicū, tēpus post quod videbitis me: hoc est, post breue tempus non videbitis me, & iterum post breue tempus videbitis me. Atque in hunc modum accipiendum esse hunc locum patet ex eo, quod in hunc sensum aliquoties superius posita est hæc dictio, vt ibi: Adhuc modicum, & mundus iam me non vider. Sciendum tamen quod totus hic locus ab illo; Modicum, & non videbitis me, vsque ad illud, & in illo die me non interrogabitis quicquam, &c. Duplīciter tractetur ab. D. August. & alijs. Altero modo vt tempus quo se dicit Dominus non videndum & quo suos dicit contristandos, mundum autem gauisurum, intelligatur tempus passionis, mortis, & sepulturæ illius, tempus vero quo se dicit rursus videndum, intelligatur tempus à resurrectione ipsius. Secundum quam intelligentiam totus hic locus propriē, & solum pertinet ad Apostolos, sicut & alia pleraque quæ in hoc sermone dicuntur. Altero modo vt tempus luctus intelligatur totum tempus præsentis seculi, tempus vero gaudij, tempus futuri, secundum quam intelligentiam totus hic locus non ad Apostolos tantum, sed ad vniuersos pertinet fideles: quam posteriolem tractationem existimat P. August. magis esse germanam; prior tamen simplicior est, & precipuz, aut primæ intentioni Domini cōuenientior. Ita tamen Do-

minus in sequentibus suum temperavit sermonem, ut quod dixit pro mitigatione presentis ob suam mortem tristitiae in Apostolis omnibus etiam fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium, & afflictionum, quae in hac vita erant perpassuri: quorum malorum principium quoddam fuit planctus ille, & dolor, quem Apostoli de Domini sui crucifixione, & morte conceperunt, sicut gaudij sempiterni, quod in caelis manet iustos post huius mundi afflictiones, initium quoddam fuit & typus Apostolorum gaudium de Christi resurrectione conceptum. Omnibus tamen maturius pensis, visa est mihi postea explicatio August. esse probabilior: eo quod cum in hoc sermone alias Dominus dicit se non videndum, significet eam absentiam, quae post ascensionem futura erat, & cum se videndum rursus dicit, eam visionem significet, quae in fine seculi futura est.

Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc. &c. Peculiaris ratio cur haec Domini verba non intellexerunt, fuit, vel quia non intellexerunt tam vicinum esse tempus abitum Domini, vel etiam quia verbis Domini contrarietas quaedam inesse videbatur, eo quod post modicum se diceret videndum & non videndum.

Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare &c. &c. Cum ex discipulorum inter se collatione, sed magis ex suo Spiritu cognosceret Dominus, quod cuperent eum interrogare, suo more interrogationem, quam reuerentia aut verecundia retrahere praeuenit. Non tamen plane explicauit eorum de quibus dubitabant discipuli, verborum intellectum: sed etiam hic suo more nouam subtilitatem adiectionem, qua, quod dixit, firmius asseuerauit, & ex qua intelligendum reliquit quod dixit videbitis, & non videbitis, q. d. Quod dixi verissimum est & ex ijs quae modo dicam utique intelligere potestis: Ecce iam adest tempus quo praenimio mœrore vos plorabitis & flebitis, ob ademptam scilicet hanc mœrere consuetudinem, & crucis ignominiam mihi irrogatam. Contra mundus me capto, & occiso, tanquam victor, sui que voti compos effectus gaudebit, gestiet & exultabit: sed breui comutabuntur rerum vices, vestra enim tristitia vertetur in gaudium cum mœrere videbitis à morte rediuuam, & contra mundi gaudium verteretur in mœrorem.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. &c. Praedictum gaudij post mœrorem successum declarat per vulgare, ac certissimum exemplum, quod etiam ob alia optime deseruit proposito; nempe ad designandum quod quemadmodum mulieris iam parturientis magnus quidem sed breuis est dolor, qui que mox conuertitur & in maximam laetitiam, eam que solidam, atque diuturnam: ira etiam Apostolorum a simili grauissimo dolore ob Domini sui mortem detinendi erant, sed dolore breui, qui que & in sum

nam, & in perpetuam mutatus esset laetitiam. Applicat autem Dominus allatum exemplum suo proposito simpliciter, dicens: Et vos igitur nunc quidem ob meum abitum, & passio nem tristitiam habetis, verum rursus ego vos mox videbo resuscitatus: & tum mœrore omni pulso, gaudebit cor vestrum in me, & de me nec momentaneo, & breui gaudio, sed perpetuo. Non enim ut modo vestrum in me gaudium tunc tolletur, sed gaudium illud nemo tollet à vobis, quod certo eritis persuasi, me semper in bonum vestrum viuere.

Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Videtur istud subiectione in consolationem Apostolorum, de quibus statim dictum est quod volebant eum interrogare. Ne ergo eos cruciaret quod plerumque adhuc in verbis ipsius non intelligeret, ac pergerent interrogare, quae tunc intelligere non poterant: promittit venturum tempus, quo omnia edocti & cognoscentes non opus habebunt quicquam interrogare ipsum. Ceterum intelligendo ea quae praecedunt impleta in Apostolis post resurrectionem, qui est ut diximus, simplicior intellectus, ut cum dicitur. *In illo die*, designat tempus à resurrectione: dicendum id quod hic dicit Dominus ex parte quidem impletum ante Domini ascensionem, perfectum vero post Spiritus missionem quando ira ab eo edocti sunt omnem veritatem, ut corporalem Christi praesentiam ad discendum aliqua non requirent.

Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine. &c. Promisit eis omnium post suum reditum cognitionem: nunc vero etiam omnium, quae petent impetrationem. Solita autem sua asseueratione hanc promissionem suam confirmat, quod ut maxime haec promissio faciat ad fidelium consolationem; ita aegre dissidentia humanae mentis possit induci ut ei credat. Est autem petere Patrem in nomine Christi, postulare aliquid per illius merita, & per illius virtutem atque potentiam Patri aequalem, aut ut vno dicam nomine Christi, postulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum, & homines.

Vlque modo non potestis quicquam in nomine meo. Hac sententia significat Dominus absolute Apostolos nihil eatenus petiisse Patrem in nomine Christi. Etsi enim Spiritus immundus eiecisset, & morbos curauerant in nomine Christi: non tamen in nomine Christi tunc Patrem rogabant, quem hoc nouo precandi modo orare nec dum edocti erant: qui modus ante istud tempus tradendus non fuerat; quando futurum mox erat, ut nomen Christi eiusque apud Patrem vis fidelibus iam manifestaretur.

Petite et accipietis ut gaudium vestrum sit plenum. Secundum quoddam rectius ea pars, ut gaudium vestrum sit plenum refertur ad verbum accipietis, ut conuinctio ut, sine denotet hoc sensu; Petite deinceps Patrem in nomine meo, & accipietis ab eo, quod sic petieritis, idque propterea ut gaudium illud vestrum, quo in me, & de me gaudere coepistis, sit plenum, & per-

& perfectum: dum per me omnium votorum vestrorum efficiamini competes, dumque intelligetis omnipotentiam nominis mei & proinde non vanā esse fidem, & spem, quam in me collocastis.

Hac in proverbij locutus sum vobis, &c. Iam finem facturus huius sermonis, tollit ab Apostolis occasionem tristitiæ, quam ex sermonis poterat obscuritate concipere, significans præsentem tempori competere hanc obscuritatē: instare autem tempus quo omnia clarius sit illos docturus, maximè de Patre, cuius ignorantia singulariter torquebat Apostolos, vt in superioribus patuit. Sequitur enim in illo die, id est illo tempore, quo à me per Spiritum meū perfectiorem Patris donati fueritis cognitione, ex qua & mei perfectiorem cognitionem accipietis: tunc in nomine meo petetis patrem, quod modo non facitis, quod me non satis cognoscatis nec patrem meum.

Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis, &c. Tertia iam ratione eos consolatur, occasione accepta à Patre, estque hæc ratio omnium efficacissima. Non negat autem se rogaturum Patrem de, id est pro Apostolis, & fidelibus: sed dicit se modo non dicere, quod prius dixit, ego rogabo Patrem, significans non opus esse vt sic dicat, quasi Pater erga eum parum propicius esset, & hæc de causā intercessore apud eum indigerent. Miro ergo modo & intercessionis suæ necessitatem significat, dum docet in nomine suo petendum, & tamē ab ea aperte prædicanda abstinere ad maiorem suorum consolationem, & benignitatis paternæ declarationem. Cæterum quod dicit: *ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis*. Non sic est accipiendum, quasi nostra dilectione præueniamus absolutē omnem Patris erga nos dilectionem: sed quod dilectio nostra ratam faciat Patris erga nos dilectionem, quodque nostram dilectionem sequatur dilectio Patris, quo ad aliqua noua dilectionis indicia. Cum autem dixisset: *Et credidistis quia à Deo exiui*, vt hanc ipsorum fidem confirmaret, & rectam approbaret, atque ex ea fide eos etiam proueheret ad fidem eius, quod toties affirmauit, se ire ad patrem, subiicit:

Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem; In qua sententia, iterum denotat alterum iter, non alteram mundi derelictionem. Proinde illud exiui à Patre intelligendum est potissimum de exitu filij temporalis, quo scilicet dicitur missus à patre ratione incarnationis, non autem de exitu eius æterni, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à Patre, quanquam huiusmodi exitus etiam hic satis includatur.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, &c. Discipuli nunc recreati postremis illis Christi verbis, tum quod illis apertius iam significasset quomodo dixisset, videbitis, & non videbitis, & vado ad Patrem, tum quod audirent bona multa sibi promitti,

mitti, atque inter ea potissimum quod Pater eos amaret, proueniunt in verba, sibi que persuadent id, de quo prius inter se conquirebant iam satis intellexisse, cum tamen illis multum deesset vere intelligentiæ. Ad hoc autem dicunt eum scire omnia, quia arcana hominū nouit, & priusquam interrogetur, interrogatoris nouit voluntatem. Tibi ergo inquit non est opus vt quis te interroget ad hoc vt scias, quid ille scire desideret, scit hoc est opus alijs doctoribus. Tibi etiam non est opus vt te interrogemus, quo quæ ignoramus discamus à te qui omnia nosti.

Respondit eis Iesus, Modo creditis, &c. Si interrogati uē istud legatur, vt magis est legendum, quod sic sermo Domini sit efficacior; sensus est: Nunc vobis vendicatis firmam in me fidem? Necdum sane. Arguet enim, & conuincet vos tempus, quod iam instat. *Ecce enim uenit hora, & iam uenit*. In quibus uerbis prius uenit, est præsentis temporis, secundum uero præteritū, & est sensus. Ecce iam instat tempus, nec instat solum, sed & iam adest, *Vt dispergamini unusquisque in propria*, id est, in sua, hoc est, vt non solum omnes me relinquantis, sed etiam uosmutuō, alius alio fugientes, in locum in quo se tutum fore quisque existimabit. Cæterum ne Dominus uideretur conquerendo dixisse, & me solum relinquantis, quasi indigeret eorum præsidio, & solatio subiungit:

Et non sum solus, quia Pater mecum est, qui vnus mihi pluris est, quam omnium hominum societas, præsidium, & solatium.

Hac locutus sum uobis, vt in me pacem habeatis. His iam Dominus concludit sermonem hūc magnum, & prolixum, quem à cœna habuit partim sedens, partim stans. Hæc (ait) omnia quæ modo dixi, locutus sum uobis, vt credētes istis habeatis pacem in me. Ad hoc enim ualent omnes prædictæ promissiones, consolationes, & adhortationes, vt & inter sese mutuo pacē haberent in Christo, concordēs in fide & dilectione Christiana, & in seipso quisque tranquillam haberet in Christo mentem, quam aduersitates & tentationes obuerturæ non perturbarent, propter fidem, & spem in Christum ex prædicto sermone conceptam. Vt autem intelligerent quare dicat pacem in me, subiicit;

In mundo præssuram habebitis, q. d. Non dico absolutē vt habeatis pacem, sed vt habeatis pacem in me. In mundo enim non habeatis pacem, sed præssuram, & afflictionem, non solum nunc quando patiar, uerum etiam quandiu fueritis in mūdo. Ne autem hinc turbarentur, eos erigit dicens: *Sed cōfidite*, id est, bono sitis animo, ego, *uici mundum*, unde & uos si in me manseritis, faciliè per me mundum deuincetis, maxime cum semel à me sit deictus. Dicit autem se uicisse mundum, tum quia catenus contra omnes mundi machinationes fortiter dimicauit, dæmone cum omnibus suis satellitibus, Iudæis infidelibus nihil contra eum præualente, sed

per opera, & doctrinā ipsius superato, & confutato tum; quia iam iam per passionem suam, mortem, & resurrectionem. Diaboli, & omnium mundanorum vires erat fracturus, vt non solum nihil amplius possent contra se, sed nec præualere omnibus qui ipsi firmiter fide, & dilectione adhererent.

Oratio Iesu ad Patrem. Ioannis. 17.

CAPVT CXXXVI.

AC loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum dixit: Pater, venit hora, clarifica filium tuum vt filius tuus clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, des eis vitam æternam. Hac est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificauit super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam, & nunc clarifica me tu pater apud te metipsum claritate quam habui priusquam mundus esset apud te. Manifestaui nomē tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant, & mihi tu dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis. & ipsi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me misisti. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt. & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiuisti, & nunc ex eis perijt, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum implere in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui crediderunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatē quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vna, & cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionē mundi. Pater iuste, mundus te non cognouit.

cognouit. Ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, quæ dilexisti me: in ipsis sit, & ego in ipsis.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, &c. Post adorationem, præmonitionem, & consolationē discipulorum, restabat vt abiturus Dominus, suosque relicturus eos pro more boni Patris familias Deo commendaret: ad quem quamuis ipsi non esset opus oratione, nunc tamen vt & alias, orationem, eaque ardentem & prolixam habuit, vt per eam discipulis testatam faceret suam erga ipsos dilectionem, curam & prouidentiam, eorumque in se, atque in Deum Patrem fiduciam confirmaret. Oraturus autem oculos subleuat in cælum, vt & ipso corporis habitu ardens salutis suorum desiderium insinuaret. Dicit ergo;

Pater venit hora, id est, iam adest tempus à te prædefinitum pro filij tui glorificatione, Clarifica ergo filium tuum. Porro Pater qui filium hæcenus clarificauerat per admiranda opera miraculorū, quæ per ipsum ædiderat, per suum in Iordane testimonium, alijscque modis: vterius iam ipsum erat clarificaturus, imprimis per prodigia, & admiranda signa, quæ tempore passionis sunt ædita, deinde per ipsius resurrectionem, ascensionem, Spiritus sancti missionem, qui toti orbi nomen Christi reddidit gloriosissimum. Quæ omnia includere clarificationem, quam nunc Dominus precatur, sed maximè eam, quæ erat per ascensionem, & sessionem ad dexteram Patris, patet ex eo, quod mox dicit.

Clarifica me tu Pater apud te metipsum claritate quæ habui priusquam mundus fieret, &c. Vt autem intelligeremus ipsum non petere suam gloriam, nisi propter gloriam Patris, subiecit; Vt & filius tuus clarificet te. Quod non sic est accipiendum quasi vicissim Pater filium, ac deinde filius Patrem esset clarificaturus: sed quod per gloriam filij etiam clarificandus esset Pater gloriæ eius auctor, & confors,

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Coniunctio sicut, non est hic accipienda, vt similitudinem denotet, sed potius rationem ob quam filius debet Patrem glorificare. Græcis enim est καὶ ὅτι, quod propriè est iuxta quod, vel ea ratione qua. Sēsus ergo est. Da vt filius tuus clarificet te, eo quod dederis ei potestatem omnis carnis, ad hoc vt det vitam æternam omnibus quos dedisti ei. Ad completionem autem huius rationis oportet etiam adiungere quod Dominus subsumēdo subiecit: hæc est autē vita æterna, vt cognoscāt te, &c. Hac enim sententiā etiam adiuncta hic resultat sensus: Quandoquidē o Pater dedisti filio potestatem omnium hominū, ad hoc vt electis omnibus daret vitam æternā, & vita æterna cōsistit in tui cognitione: ideo da vt filius tuus, clarificet te, hoc est, clarum

te & cognitum faciat omnibus quos dedisti ei. Dicitur est autem potestatem omnium carnis, pro potestatem in omnem carnem. i. synecdochicè in omne hominum genus. Hanc autem potestatem & si Christus homo ab initio sui natiuitatis accepit ad salutandum homines: tum primum tamen eam exeruit cum sua prædicatione, & miraculis quosdam ad se cepit trahere, & perfectius cum iam in cæli assumptus per spiritum à se missum totum ad se traxit mundum, diabolum sua spoliata potestate, quam prius habebat in homine.

Hac est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum. Loquitur hic de vita æterna, ut & alias sæpe, ut communis est & huic, & futuræ vitæ, vnde non dicit, vt videant te, sed vt cognoscant te. Vita enim æterna inchoatiuè & imperfectè hic habetur cognoscendo Deum per fidem, habetur autem in cælis perfectè cognoscendo Deum per visionem. Loquitur autem Dominus de tali proculdubio cognitione Dei, quæ viua sit, & Dei etiam dilectionem coniunctam habeat.

Ego te clarificauit super terram. Declarat iustam esse suam petitionem, eo quod secundum Patris præceptum ipsum iam prius clarificasset, id est, clarum & gloriosum sua prædicatione & miraculis effectisset *super terram*, id est, apud homines.

Opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam. Loquitur non de omni opere à Patre sibi iniuncto (nondum enim compleuerat hominum redemptionem per mortem suam) sed de opere eatenus sibi iniuncto, nempe prædicationis Euangelicæ, atque in genere de opere quouis, quousque ad illud tempus per ipsum Patris nomen erat clarificandum, & manifestandum hominibus. Expollita itaque causa, ob quam meruit petitam assequi clarificationem sui, infert rursum priorem petitionem, addens & desideratæ à se suæ clarificationis modum.

Et nunc, inquit, hoc est, Nunc ergo vicissim etiam tu clarifica me ea claritate, quam habui apud te priusquàm mundus fieret. Quibus verbis simplicissimum fuerit intelligere Christum precari sibi homini omnino eandem dari claritatem, & gloriâ, quam quatenus verbum re ipsa habuit ante mundum: non quod humanitas Christi eius gloriæ esset capax, sed quod suæ personæ, quæ iam simul erat homo, & Deus, vellet in humana etiam natura dari eam gloriam, quam eatenus solum habuit in diuina natura: hoc est, vt qui hætenus solum quatenus verbum habuit gloriam diuinitatis, iam eandem etiam haberet quatenus verbum caro, aut quatenus homo Deus. Quam claritatem tunc accepit persona Christi, cū humana natura immortalitate donata est, & in cæli sublata, & per cōiunctionem suam cū diuina natura in vnitatē personæ eiusdem cum illa gloriæ cōsors effecta: ita vt & ab angelis, & ab hominibus personam illa, quæ homo erat, Deus cognosceretur, coleretur, & adoraretur.

Mani-

Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi, &c. Quod dixit, Ego te clarificauit, exponit per illud; Manifestaui nomē tuū, &c. Sic enim clarificatur Deus, cum nomen eius, hoc est bonitas eius, potentia, diuinitas, & alia quæ ei competunt manifestantur. Quod vero dixerat, super terram, declaratur per illud, hominibus quos dedisti mihi de mundo, hoc est, non quibuslibet, sed è munda norum hominum consortio & perditorum numero abstractis, & electis: significans se proinde Patris sui voluntate adimpleuisse, eo quod nomen eius illis manifestauerit, quibus ille voluit illud manifestari. Notat autem potissimum Apostolos, quos quare sibi datos dicat, declarat per sequentia, cum dicit;

Tui erant, non solum ratione creationis, sed potissimum ratione prædestinationis ab æterno, per quam illi inter filios Dei erant ascripti. *Dedisti* autem mihi inquit, dum tua æterna prædestinatione mihi eos deputasti, dumque tua vocatione & gratia eos ad me traxisti. Cæterum vt ostenderet hos non frustra sibi datos à Patre, subiicit;

Et sermonem tuum seruauerunt, hoc est sermonem & doctrinam non tam meam, quam tuam; non vt alij abiecerunt, sed receperunt, receptamque constantè tenuerunt. Id verum esse per sequentia declarat, cum dicit:

Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt, Atque id rursum per sequentia manifestat, dicens:

Quia verba, quæ mihi homini dedisti alijs prædicanda, dedi eis; nihil extra præscriptum docens, & ipsi ea verba acceperunt tanquam abs te profecta, vnde & vere cognouerunt, quod à me ipso non venerim, sed quod à te exiui, id est, crediderunt, quod tu me miseris in mundum ad prædicandum.

Ego pro eis rogo, non pro mundo. q. d. Quoniam hi, quibus nomen tuum manifestaui, tam varijs nominibus tibi merito debent esse commendati, nempe quia tui erant, quia mihi eos de mundo dedisti, quia sermonem tuum receperunt, & tenuerunt, credentes me à te missum: ideo etiam pro eis rogo, *non pro mundo*, hoc est hominibus mundanis, & perditis, sed pro his, quos dedisti mihi. Quod autem sequitur;

Quia tui sunt. Potest referri ad illud, Ego pro eis rogo; vt reddatur ratio cur pro eis peculiariter oret. Illud autem;

Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt: Obiter inter rationes suæ pro Apostolis peculiaris orationis interiectum est: ad obuiandum questionibus, quæ obijci poterant. *Et glorificatus sum in eis,* inquit, eo quod me Christum agnoscant: vnde ipsorum erit ad laborare quo & in alijs, electis per orbem dispersis glorificer. Dicit autem Dominus; *Iam non sum in mundo;* quia ianitiâ imminabat tempus vt transferebat ex hoc mundo ad Patrem.

Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos, &c. Post causas suarum pro illis peculiaris orationis: aperit nunc quid eis petat; nempe eorum custodiam & seruationem. Non simpliciter autem nunc Patrem appellat, sed addidit opportune, *sancte*, quoniam mox sanctificationem suorum erat postulaturus, *serua eos*. inquit, ab omni malo, serua eos in bono, quod amplexi sunt. Serua eos inquam per nomen tuum, hoc est, per tuam virtutem, & bonitatem, quos dedisti mihi. Quorsum autem, & ad quem finem velit eos Patris virtute seruari, aperit dicens. *Per tuam*, scilicet virtute seruari, sint vnum inter se, & in nobis, sicut & nos vnum scilicet virtute inter nos. Sicut enim superius discipulis potissimum mandauit mutua seruari dilectionem: ita & hic eis, & omnibus electis postulat potissimum vnitatem fidei, scilicet & dilectionis.

Cum essem cum eis ego seruabam eos in nomine tuo, &c. Apertum nunc necessitatem suarum petitionis primum ob suum discessum, secundo propter odium mundi. Ideo ait, nunc te necessario oro, ut eos qui sibi seruandis non sufficienti sua virtute, tu serues tua virtute: quia quandiu sui cum eis secundum presentiam corporalem, ego per illam presentiam seruauit eos; at nunc ad te venio, unde illis posthac mea presentia destituta, opus erit tua protectione, atque custodia. Quod autem humano more, seu dispensationis tantum, & ad consolationem suorum hæc sit locutus testatur dicens;

Hæc loquor in mundo, priusquam scilicet plane ab eis, secundum corpus ablatum sum, *ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis*, hoc est, ut gaudium quod de me habent per meum abitum non minuat in eis, sed impleatur, augeatur, & perficiatur, dum audiunt me semper eorum gerere curam, & per me eos non destituendos tua custodia, dum destituta erit mea presentia. Aut ut gaudium meum, id est, gaudium tale, quale ego habeo in Patris erga me dilectione, & quale ex me munere coepit esse in ipsis, non deficiat in ipsis, sed impleatur. Secundum hanc enim dispositionem propria erit locutio. Cæterum quoniam inter Apostolos, vnus perierat Iudas, ne huius perditio sibi imputari posset, subiicit Dominus, *Et nemo ex illis perijt, nisi filius perditionis*, hoc est, homo perditioni olim destinatus. Addit autem quod magis adhuc se à culpa liberat, *ut scriptura impleatur*, Dauidis scilicet, qui frequenter eius prædicat perditionem, sed maxime Psalmo 108, ut patet Petri explicatione. Act. 1. Accipitur autem hic coniunctio, ut, sic et alias sepe, non finaliter, sed consecutiue.

Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos habuit odio, &c. Alteram nunc indicat causam, ob quam & necessaria eis erat custodia Patris, & dignum atque iustum, ut à Patre seruari eorum: nimirum quod odio haberentur à mundo, idque propter Patrem, quia propter sermonem & doctrinam à Patre illis tradiderat, propter quod

doctrinam quam receperunt, *non sunt amplius de mundo*, id est, non sapiūt quæ mudi sunt, nec sunt amici de numero mundanorum hominū, atque ob id mundani homines tanquā sibi dissimiles & contrarios persequuntur, & persequuntur, sicut & ego non sum de mundo, & ob id mundi persecutione patior. Ne autem propterea quod dixit mundum eos odisse, videretur desiderare ut secum iam à mundo tollerentur, subiicit;

Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues, &c. Hoc est, id à te cupio ut per seiam mundi odium perpetui necessario debeant, contra quod per te fortes satis esse non poterūt, quoniam quæ in mundo eis viuendum erit in medio nationis peruersæ: tu eos serues à malo, non ut nullum malum, aut incommodum sentiant, sed ut ne per persecutiones, & odia mundi abalienentur à tuo sermone, aut consortio prauorum contaminentur. Rursum autem repetit Dominus id, quod mox semel dixit;

De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo; Quam repetitionem viderat adiecit, ut cōmodè subinserirer illud, quod sequitur, *Sanctificas eos in veritate*. Quoniam enim non est satis à malo seruari, nisi quis etiam sanctus efficiatur, virtutibusque ornatur; ideo subiicit orando ut Pater eos sanctificaret per suam veritatem. Ita que sensus est; Non sunt de mundo sicut nec ego, proinde sicut ego tibi sanctus sum, quia de mundo non sum; ita & tu sanctos eos efficit, tibi que addictos, idque per veritatem doctrinæ tuæ Euangelicæ. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Euangelica, quæ homines sanctificat, & sanctificatos à malo seruat, & in sanctitate perficit ac confirmat, intelligēda sit; manifestat Dñs cum subiicit;

Sermo tuus veritas est. Sermo enim Euangelicus pura veritas est, nullos habens fucos, nec umbrarum typos. Duplicem autem subiicit Dominus causam, ob quam merito Pater petitam sanctificationem Apostolis præstare debeat; Alteram cum dicit;

Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum, &c. Hoc est, sicut tu me misisti in mundum ad prædicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de suis sceleribus: ita & ego eadem de causa eos iam ceppi mittere in mundum, quoniam ergo in mundo, & inter mundanos conuersandum erit, idque ad prædicandum Euangelij veritatem, opus illis est ut per te sanctificentur in veritate tua. Altera causa est

Et pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est, meipsum iam iam offeram tibi in sanctum hostiam, ut & ipsi à contagio prophani mundi magis, magisque purgati sanctificentur amplius per veritatem tuam. Congruum est ergo ut oblationis mex intuitu, eis quam peto veritatis sanctificationem præstes.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri, &c. Postquam primum pro te, deinde & pro apostolis, qui in suum locum

erant post se successuri orauit: hac orationis suae parte pro omnibus orauit fidelibus, qui usque ad finem mundi futuri sunt. Omnes enim hi & si non viderint, nec audierint Apostolos docentes; tamen per doctrinam, & verbum eorum haecenus crediderunt, & credent, quam ab Apostolis primò post Christum acceptam Ecclesia haecenus conseruauit, tradetque posteris usque ad consummationem seculi. *17.* inquit, *omnes*, scilicet & qui credituri sunt, & qui modo credunt, hi mei discipuli sint vnum. Et exemplar huius unitatis modo repetens, magis que explicans de quali loquatur vnitate. *Sicut*, inquit, *tu Pater in me, & ego in te*, per omnimodam naturae, & voluntatis unitatem, vt sic etiam ipsi sint inter se vnum, sed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet se illis insinuat precari unitatem, sed eam qua fideles consentiant in Deo, idem scilicet cum Deo, & in Deo sentientes, & volentes. Bene autem Dominus orat vt fideles sint vnum ad hoc vt mundus credat, & agnoscat se à Patre missum. Ex unitate enim & concordia fidei, & doctrinae fidelium inter se, maximè euadit manifestum Christi doctrinam à Deo profectam, ipsumque venisse à Deo missum magistrum.

Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint. &c. Hic locus conuenienter intelligitur de gloria filiationis diuinæ, & confortii, atque participationis diuinæ naturæ; vt significet Dominus se qui a Patre acceperat vt filius Dei esset per naturam, dedisse etiam Apostolis, vt & ipsi atque omnes fideles filij Dei dicerentur, & essent per gratiam: quæ maxima est, & fidelibus omnibus communis claritas, & gloria. De hac claritate si locus hic accipitur optime subiungitur; *Vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.* Per hoc enim quod per Christum fideles facti sunt Dei filij, & diuinæ consortes naturæ, vnum facti sunt in Deo, sicut Pater & filius in diuinitate vnum sunt per naturæ communionem. Huic sensui conuenit quod sequitur:

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum; Sic enim hac parte explicabitur iam dicta sententia, quod omnino videtur hic voluisse Dominus. Ego inquit in eis sum per gratiam meam, & fidem eorum in me; *Sicut tu* Pater es in me per naturæ communionem; sicque dedi eis claritatem, quam tu dedisti mihi, ad hoc vt sint consummati in vnum, hoc est perfecti in unitate, & concordia: non solum in futura vita, quando perfectissima erit fidelium concordia, sed etiam in presenti, pro modo, & statu huius vitæ. Rursum autem repetit Dominus fructum, qui ex unitate fidelium sit peruenturus ad mundum, latius iam illum prosequens: *Et*, inquit, mundus videns meorum unitatem stabilem, & planè diuinam, agnoscat & quod tu me, quem illi prædicabunt miseris, & quod tu illos tali prosequaris dilectione, quali me prosecutus

es sem-

es semper: eo quod tuum spiritum per illos potenter exerueris, sicut per me, atque varijs modis declaraueris illos tibi vnice charos esse, & tanquam filios dilectos.

Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint, &c. Postquam precatus est eis id quod eis erat in presenti vita necessarium, precatur eis modo & gloriae, atque felicitatis post hanc vitam confortium: peculiariter tamen de Apostolis ad quorum consolationem hæc tum loquebatur, istud dixisse videtur, sicut prius semper. De his enim & mox iam locutus est dicēs: Ego in eis, &c. & mox in sequentibus cum dicit;

Et hi cognouerunt te. Hi dati erant Christo iam non solum per prædestinationem, sed etiam per vocationem. Volo autem Hebraïca phrasi positum est pro cupio, opto, desidero, quantum aliqui hoc verbo non male intelligant designare Christi apud Patrem autoritatem. Cum dicit, *vt vbi ego sum, & illi sint mecum*, cælum designat, vbi non solum breui futurus erat secundum humanam naturam, sed iam verè etiam erat secundum diuinam, vt non sit necesse verbum sum, accipere per futurum ero. Est autem in cælo peculiari modo tanquam in proprio suo loco, cum alioqui sit vbique. Quorsum autem eos velit esse secum significat cum adiungit;

Vt videam, &c. Quo significat se non in suum bonum optare secum illorum præsentiam, sed in ipsorum. Loquitur autem non solum de claritate corporis in cælum sublato, sed & de claritate, & gloria diuinitatis in cuius visione sita est hominum felicitas. Et ne iam dudum data putaretur, sed ab æterno data nosceretur; addidit;

Quia dilexisti me ante constitutionem mundi. In qua parte si dilectio referatur ad Christum hominem, coniunctio quia, causam denotat eius, quod dixit, dedisti mihi claritatem. Sicut enim dilectio, & prædestinatio Dei æterna est causa gratiæ, & gloriæ in nobis: sic etiam est causa claritatis humanitatis Christi. Si vero referatur ad Christum quatenus Deus est: non tam causam denotat, quam signum manifestatiuum. Non enim Pater filio dedit claritatem quia dilexit, dedit enim gignendo, non genuit autem quia dilexit: sed dilexit quia per omnia sibi genuit similem. Quod tamen ei claritatem dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante conditum mundum, hoc est ante omnia secula.

Pater iuste, mundus te non cognouit. Prius sanctum, nunc iustum Patrem suum appellat, quod perat suis retributionem, q. d. iustum est Pater cum iustus sis, vt felicitatem, quam mundus capere non potest meis præstes, mundus enim te non agnoscit: isti vero te cognoscunt vt ego te cognosco, à quo cum debeant homines tui notitiã accipere, ego eis nomen tuum notum iã feci ex parte, & amplius

* ^b. sed discipuli eius t^o omnes relicto eo fugerunt. ^b Adolescens autem quidam ^p.^o imple sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum. At illantur ^l.^o reiecta sindone nudus profugit ab eis.

^l.^o. *relin* quætes eū *Hac cum dixisset Iesus, & hymno dicto egressus est, &c.* Egressum illum dicit Ioannes: non quod mox illis dicitis quæ proximè præcedunt exierit, quia ex Matthæo, & Marco patet ante egressum etiam dictum hymnum quendam, hoc est laudem quandam, & gratiarum actionem, quem pro perceptis Dei muneribus ex more dicere solitus fuit Dominus cum suis. Egressum autem dicunt omnes Evangelistæ, è domo scilicet in qua cœnauerat, tres verò primi locum explicauerunt in quem egressus est, nempe montem Oliuarum, qui est iuxta Ierusalem, vt dicitur Acto. 1. Horum duo priores peculiarem huius montis partem (varia enim in se loca complectebatur) in quem Christus sit egressus designauerunt, dicentes eum venisse in villam vt legimus in Matthæo, aut in prædium, vt in Marco, cui nomen Gethsemani, quod significat valem olei, vel pinguem. Cæterum solus Lucas in hunc locum egressum dicit, secundum consuetudinem. Ioannes locum quendam medium cuius cæteri non meminerunt designat: dicens eum cū suis egressum trans torrentem Cedron, quod ideo fecisse videtur, vt significaret iam instare tempus, quo mysticè torrentem diuersarum passionum, tanquam aquarum multarum, esset transiturus, & impleteret illud Psal. De torrente in via bibit, &c. Significat enim hæc dictio Hebræis non Cedros, sed obscuritatem: quare mysterio Passionis, & rei de qua hic agitur bene conuenit, eisque nomen hoc commune & torrenti, & valli, quæ erat inter Ierusalem, & montem Oliuarum, per quam fluit torrens. Loci etiã huius conditionem ab alijs tacitam expressit Ioannes.

Vbi, inquit, erat hortus, in quem introiit ipse & discipuli eius. Siquidem Brocardus testatur loca circa torrentem amoenissima fuisse, viridarijs, & hortis consista. In hunc ergo locum relicto conuiuij loco egressus est Dominus, non vt lateret, sed orationis causa; ob quam fere solitus fuit loca ab omni tumultu libera seligere. Ne tamen mortem fugere videri posset, adiecit Ioannes;

Sciebat autem & Iudas locum, &c. Omnino enim conueniebat Christo pro salute hominum passuro, vt non in loco conuiuij, sed in loco orationis caperetur.

Et cum peruenisset ad locum, dixit discipulis suis, sedete, &c. Oraturus Dominus non tantum deligit locum à ciuitatis tumultu se motum, sed etiam à suis separatur discipulis, in nostrum exemplum, & eruditionem. Primum ergo quia indiuisibiliter sibi adhærebant, omnibus in genere discipulis iubet vt in loco quopiam sederent tantisper, dum ipse suam ab eis abstractus profunderet ad Patrem

Patrem orationem. Verisimile est etiam omnibus præceptum fuisse vt vigilaret, & oraret contra tentationem, quia omnibus imminebat: etsi diligentius id inculcatum sit electis illis tribus. Monet ergo vt orent, *ne intrent in tentationem*, hoc est, ne à superuentura tentatione supererent, eiusque nexibus ligati teneantur. Assumit autem ex omnibus tres illos, quos habebat præ cæteris magis familiares, eisque suam tristitiam declarare voluit: vt quos fecerat in monte suæ gloriæ spectatores, & testes, nunc haberet etiam spectatores, & testes imbecillitatis suæ humanæ, in qua hi ob conspectam prius gloriam & pleniorum de eo cognitionem, minus offendi poterant. His ergo assumptis cœpit *contristari, pauore, & mestus esse*. Non prius cœpit contristari, quam illos assumpsisset, vt intelligamus tum hoc in eo cœpisse cum voluit, & proinde ipsum, non vt in nobis accidit, subito, & præter voluntatem hæc esse passum. Nihil autem dubitandum est, quin causa huius tristitiæ Christi prima, & principalis fuerit mors imminens, quam humana infirmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis si, quam ipsa mors, & aliæ pleraquæ infirmitates, quas cum humana natura nostri causa in se suscepit, quales sunt esuries, sitis, & similes. Suscepit enim in se Dominus omnes nostros defectus qui in omnibus communiter inveniuntur ex peccato primi parentis, & non repugnant perfectioni scientiæ, & gratiæ. Quod autem apud Matthæum quidem legamus contristari & mœstus esse, apud Marcum vero pauere, & tædere pro mœstus esse, & tædere Græcis est eadem dictio *ἀδμορεῖν*, quæ nec propriè tædere, nec simpliciter mœtere significat: sed grauius angustari, & pœneque exanimari, ac deficiere præ mœtore. Pro pauere autem Græcis est *ἐνδραπέθεσθαι*, quod propriè est etiam obstupescere, aut cum stupore quodam pauere. Intelligimus ergo Clarissimum, ob instantem mortem, quæ ob oculos illius versabatur, & doluisse, & reformidasse non simpliciter, sed grauius, ita vt dolor, ac metus molestiam magnam, ac stuporem adferret carni, quod non tantum externo habitu, sed & verbis Dominus expressit, dum dixit:

Tristis est anima mea usque ad mortem, hoc est, tanta tristitia, & dolor animam meam occupat, vt parum absit à morte, dolore patitur anima mea dolori mortis simillimum, ac quasi in ipsa morte constituta sic angitur. *Et ipse auulsus est ab eis, ac progressus paululū, &c.* Cum dicit auulsus, significat egrè à suis recessisse propter mœroris magnitudinem rapientem ipsum ad aliquod refugium, nec sinentem ipsum diutius adherere suis. Auulsus est autè *puffilum*, vt habent Matthæus & Marcus, quod explicasse videtur Lucas dicens, *quantum iactus est lapidis*. Noluit enim longius discedere, quia suos voluit saltem à longe videre quid ageret. Digressus ergo à suis primum *positis in terram genibus*, vt habet Lucas, *deinde*

Colbron
quid Hæ.
bris.

Causa
sua Cris

Euthymi.
us.

deinde etiam pronus procedens super terram super faciem suam, ut habent alij duo orabat, ipso sui corporis habitu declarans maximam cordis sui contritionem, & humiliationem. Orabat autem inquit Marcus, ut si fieri posset, transiret ab ea hora, hoc est supplicium imminens. Dicit autem Marcus eum dixisse, *Abba, Pater*, quod est vnus, eiusdemque duplicatio non inutilis, sed emphasis, aut etiam explicatio causa facta. Cæterum hæc oratio Christi fuit tanquam veri hominis, & naturaliter abhorrentis mortem profecta, non ab ipso spiritu, sed à desiderio carnis, & partis inferioris: quo quidem desiderio caro in Christo non pugnat cum spiritu, & Dei voluntate, primum quidem, quia non absolutè illud quod naturaliter desiderabat, postulauit, sed, si fieri posset, & si Deus Pater vellet: Secundo, quia etiam caro in Christo diuinam voluntatè suo proposito desiderio, eum diceret.

Verū amē nō mea volūtas sed tua fiat, hoc est nō meū desiderij (volūtas enim hic pro desiderio ponitur) fiat, sed volūtas tua. Adeo in Christo etiā inferior pars subdita fuit spiritui, & diuinæ volūtati.

Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos, &c. Quamquam in magna esset Dominus animi angustia propter imminentiā sibi mala, non tamen neglexit suorum curam agere; sed inuisit eos, ut videret an sicut ipsis iniunctum erat, vigilia, & oratione sese munirent contra periculum quod ipsos manere sciebat. Ut autem hac in parte suam pro Apostolis sollicitudinem declarauit, ita similiter suam erga illos ineffabilem mansuetudinem, cum inueniens eos dormientes mansuetè eos compellauit: tacitè tantum norans eorum in promittendo infidelitatem; & modestè autè hortans ad id quod saluti ipsorum conueniebat. Præ cæteris autè peculiariter Petrum alloquitur, ut qui præ cæteris maiora, & ardentius pollicitus erat; cuique tanquam aliorū capiti, & antesignano, magis vigilandum erat. Huic ergo dixit, *Symon dormisti? In non potuisti vna hora vigilare mecum?* qui tamen paulo ante pollicitus es te mecum & in carcerem & in mortem iturum. Tale enim quid significat tacitè aduerbio sic. Et Matthæus item Petro Dominum locutum scribit, cum tamen pluraliter eum scribat dixisse, sic non potuistis, &c. Quia quamquam ad solum Petrum hæc diceret omnes tamen notare voluit, ut qui cum Petro eadem fuerant polliciti. Reprehensa autem eorum somnolentia, eos rursus ad vigiliam, & orationem prouocat non sui, sed ipsorummet causa. *Ut, inquit, nō intretis in tentationē, &c.* Addit causam, ob quā id merito facere debeāt, nec sibiipsis nimij cōfidere; *Quia, inquit, spiritus quidē prōptus est, caro autē infirma*, q. d. Et ideo ne per carnis infirmitatē luperetur prōptitudo spiritus à rēratione superuēctura, orādum vobis est, nec ob promptitudinē illā nimis confidendum.

Et iterū secundo abiit, & orauit eundem sermonem, dicens, &c. Nō

semel tantum, sed frequenter Dominus vnū idemque petit: carnis suæ infirmitatem, & maximum mortis, quod ad carnem attinget, horrorem, hæc ratione efficacius astruens, & perseuerantiam in oratione suo nos exemplo docens. Cum ergo sic assiduus, & perseuerans esset in oratione etsi non impetrabat mali imminenti translationem; non tamen caruit hæc eius oratio suo fructu, sed consecuta est diuinam consolationem: qua nunc indigebat humana eius natura sibi relicta, & non ab omni humano solatio solum, sed & à diuino, quod intrinsecus ab vnione diuinitatis provenire poterat, delitura. Confortabat autem Angelus ea verisimiliter ratione quod suggereret quomodo Patris celestis nomē per eius mortem esset illustrandum, quantumque fructus hinc & ipsi confortauerit Christo, & toti humano generi ipsique etiam Angelis prouenerit Christurus esset. Quod autem dixit Lucas Dominum factum in agonia suum, prolixius orasse: Matthæus & Marcus sua narratione expressius extulerunt. Prolixius enim orasse docent, quia ter eum orasse testantur factum in agonia; quia scribunt eum cepisse contristari, mortuum esse, pauere, & tædere, tristemque fuisse animam eius vsque ad mortem. Quibus verbis cum magnitudinē angoris Christi testati sint. Lucas eandem alia ratione magis etiam declarauit, cum subiicit sudorem eius factum sicut guttas sanguinis decurrentis in terram. Quibus verbis significat sudorem decurrisse sanguinis guttis, idque adeo copiose, ut in terram ab ipso defluerent, cum positis genibus Patrem supplex oraret: quod non naturali omnino causæ, sed miraculo potius tribuendam videtur.

Et tūc venit tertio ad discipulos, & dixit illis: Dormite, &c. Tum secundo dormientes inuenit, non est tamen adhuc insectatus acriter, sed eorum infirmitatem patienter ferens, silens ab eis discessit verecundiæ ipsorum consulens. In tertio vero reditu pro solita sua bonitate somnum primò eis prohibitum, & secundo toleratū iam etiam concedit, dicens: dormite iam, & requiescite. Quæ verba non esse ironicè accipienda (ut quidam volunt) colligit valde probabiliter D. August. ex Marco, eo quod post illa verba subiiciat sufficit. Hinc enim colligit Dominum post illa verba siluisse aliquandiu, ut hæc fieret quod permiserat, & tunc intulisse, Ecce appropinquauit hora. Quamquam etiam secundum priorem sententiam accipi potest, verbo sufficit Dominum explicuisse ironiā, quæ erat in præcedentibus verbis, hoc sensu, Si libet, dormite iam, & quiescite, at vt verum fatear sufficit hæc etiam me prohibente somno vacasse, ecce enim adest tempus, quod vobis facillè somnolentiam excutiet.

Sciebat autē & Iudas, qui tradebat eum locū, quia, &c. Locum in quem secesserat Dominus Iudæ nō incognitum fuisse cōmemorat Iohānes tum ob id, quod apud ipsum præcedit de secessu Domini, ne vi-

Oratio
Christi
qualis.

Angelus
quomodo
Christi-
sum.

Sudor
Christi.

semel

ne videri posset Dominū latere voluisse, cum vt intelligatur quo modo factum sit, vt illuc veniret Iudas cum suis. Itaque subiicit, Iudas ergo, hoc est, quia sciebat quod frequenter Iesus conuenerat illuc, ideo venit illuc, postquam, vt est verisimile, cum requisisset in loco cœnæ. Venit autem in signi hominum manu comitatus quam sibi opera Pontificum, & Seniorum comparauerat, partim ex militibus Romanis, qui per cohortem significauerat, partim ex ministris Pontificum, & Phariseorum. Nec tantum in hoc exercitu aderant milites, & serui, sed cum ipsis Romanis militibus aderat & Tribunus, vt patet ex Ioanne cum seruis Pontificum, & Phariseorum; aderant etiam quidam principes sacerdotum, Magistratus templi, & Seniores, vt patet ex Luca. Præterea non solum tanta, talique multitudine instructus venit Iudas, sed eadem contra nocturnas tenebras, & insidias lateris, & facibus, contra apertos incurtus, siue Apostolorū, siue omnium facientium Iesu, armis varijs, gladijs scilicet, & fustibus, vel lignis bene munita. Ceterum Iudæ facinus Euangelistæ sua narratione egregie exaggerant, describentes illud tanquam rem stupendam, & nouam. *Ecce enim, inquit, Iudas ille, qui vnus fuit & selectioribus Christi discipulis, venit cum turba multa, dux factus, & antesignanus impietatis, qui electus fuerat in ducē virtutis. Hic autem non se tantum manifestis hostilitatis indicijs armauit ad promissum facinus perpetrandum, sed etiā subdolo pacis signo. Ne enim per noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apostolorum pro Christo, aut ne Christus seipsum transformando elaberetur & manibus Iudæorum, quo ipsum agnoscere possint, signum pacis, quale maximè est osculum, dedit illis.*

Quemcumque, inquit, osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Cumque hac conditione satisfacere posset factę à se promissioni, hostibus etiam sui magistri consuluit, quomodo iam captum possint captiuum detinere. *Et, inquit, ducite eum, hoc est circumspicite, & prouide.* Cauent enim Sacerdotes ne Iudæ numeraretur pecunia, ni Iesus esset in manibus, itaque metuebat, ne vt aliquando elaberetur. Et quidem Iudas sic venit contra Dominum instructus partim vi, partim fraude; Dominus autem nec fraudem eius, nec vim contra se quicquam valere declarauit: dum & fraudem eius sub osculo latentem detexit, & exercitū eius in terram prostrauit. Iudas ergo omni timore, atque pudore propter auitiam posthabito, Dominum, quem ob varia ab ipso accepta beneficia reuereri, quemque ob expertam in ipso omni scientiam timere debuerat, inuerecundè, & intrepidè accedens, amicitiam verbis, & factō simulauit dicens, *Aue Rabbi*; osculumque adijcens. Dominus autem necdum suam erga Iudam deponens benignitatem, curamque lucrificandi, & si illius non ignoraret versutiam, tamen

tamen & ad solitum admittit osculum & blandis compellat verbis, proprio ipsum non dedignatus nomine, & insuper amici tribuens appellationem, quę sciebat sibi capitalem inimicū. *Amice, inquit, ad quid venisti?* Amicū vocat, non quod ab ipso diligeretur, sed quod ipsum diligeret, ei que bene velle, & de eius perditione doleret. Dicit autem istud admiratiuè, potius quàm interrogatiuè. q. d. Si venisti vt amicus amicitia signa amico exhiberes, sicut verbis, & osculo præ te fers, quorū tecū habes hostilem exercitum? Si venisti vt inimicus inimicis me traderes, quorū amica hæc saluatio, & osculum pacis (symbolum)? Sic & quæ sequuntur. *Iuda osculo filium hominis tradis?* Sunt etiam admiratiuè, & cū emphasi dicta; significatque Dominus his verbis non incognitam sibi fuisse Iudæ fraudem sub osculo latentem.

Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se processit, &c. Nepe obuiā hostibus suis & dixit eis. *Quæ queritis?* Vt data ab eis responsione conuenientē haberet sese prodendi occasionem; & palam faceret illos multū licet luminis secū afferentes, tamen se etiā presentem, cum ipsis loquentem, ne agnosceret quidē posse, multo minus comprehendere, nisi vellet agnosci, & comprehendī. Cum autem Christus se esse responderet, quem quærebant, & nominabant, veluti à vehemēti vento ex aduerso flante, ita à voce Christi venientis ex aduerso retroacti ceciderunt in terram supinam cum suo duce Iudā; qua ratione declarauit Dominus effugere posse si vellet, suorum hostium quantumuis multorum, & bene armatorum vim. Cum ergo eius permissione sese erexissent, iterum interrogauit eos quem quærenter, vt illis necdum ad presentiam commotis, sed in maligno proposito perseverantibus sese proderet, & traderet; incorigibili eorum malitia vsurus ad electorū salutem. Adiecit autem quod rursum suam pro suis curam, & contra hostes potentiam declarauit, cum dixit:

*Si ergo me queritis, sinite hos abire, Nō quidem deprecatiū id dicens, sed imperatiū. Fuit que eius imperium adeo efficax, vt quamquam inimici essent, quibus imperabat, qui non staterant ei in aliquo gratificari, & facinorosi soleāt simul cum suis sectatoribus comprehendī: illi tamen facerent, quod iussum erat, si necesse abire, quos ille illætos abire voluit. Causam autem huius pro suis sollicitudinis reddit Euangelista dicens, *Vt sermo impleretur quem dixit, in oratione scilicet ad Patrem; Quos dediſti mihi, non perdidisti eos iniquam;* Quod nihil aliud est, quam sua culpa, & negligētia neminem illorum periisse. Quod & de perditione spiritali potissimū, & de perditione corporis (ad quam Ioannes hic accommodat) accipi potest, in quam etiam Apostoli ceciderunt, si cum Christo deprehensi fuissent.*

At illi tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum. Potestate

Iudæis à Christo, facta, tum demum quod auide concupierunt adimpleuerit. Discipuli autē, qui circa ipsum erant, & à participiis eius erant, *Videntes quod futurum erat*, nempe quod etiam vincula Domino essent iniecturi, quodque vincitum abducturi erant ad supplicium, cum prius iussissent, Domino suam potestatem insipienter exerente, nunc Domino se illis permittente, zelo concitatis ad vindictam, & defensionem dixerunt ei; *Domine, si percutimus in gladio*, hoc est, num vis ut percutiamus gladio? Petrus autem, ut & alias, præ ceteris ardentior, non expectato Domini responso, cum haberet gladium, educto illo mox percussit seruum Principis sacerdotum, quod scilicet is forte aut primus, aut ferocius manu iniiceret in Iesum, tantoque cum ardore in hunc insurrexit Petrus, ut auriculam illi amputaret, quod manifestum erat iudicium illi quæsisse medium ei findere caput, atque illud euenturum fuisse, nisi diuinitus fuisset ictus moderatus. Dextram autem fuisse auricæ amputata fuit expresserunt Lucas, & Ioannes, idque ad maiorem historię certitudinē, ob quam Ioannes etiā nomen serui expressit. Dominus autē primū quidē respondet ad interrogationē discipulorum, reprimēs eorū conatum, ac dicens; *Sinite vsque huc*. D. Aug. existimans hæc verba à Domino dicta non post factum Petri, sed in ipso facto mox post interrogationem discipulorū vult hunc esse sensum; permittite eos luculque progredi, vt me apprehendant, & implentur, quæ de me sunt scripta. Euthymius tamē sentit Dominum hæc dixisse post Petri percussionem. sicut & ratio Lucæ videtur satis significare, vt sit sensus, vterius desinit, in hoc cessate, nec vltra ad vindictam progrediamini. Et hæc quidem de horum verborum intelligentia, post quæ Dominus mors contingens resectam auriculam sanauit eum, nobis quidem reliquens exemplū beneficiēdi hostibus nostris, ac docēs rursum per declaratā suam potentiā spontaneē se mortē adire, ipsis vero hostibus occasione præbēs, qua à proposito facinore auocari deberant. Cohibitis discipulis, sanatoq; læso ad Petrū conuersus Dominus eū ne progrediretur cōprimit, factū eius triplici redarguens ratione, quod contra legē esset à Deo institutā, quod cōtra specialem Dei Patris ordinatiōē, quod huiusmodi defensione nō indigeret. Quod ergo ad primū attinet, postquā dixisset Petro: *Conuertere gladium in locū suū*, subintulit pro ratione. *Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribūt*, cuius sententiæ satis cōstat hunc esse sensum. Omnes qui gladium acceperint, digni sunt, qui similiter gladio pereāt, merenturque gladio perire, intelligiturque de his, qui propria auctoritate, & voluntate, ac quasi à seipsis illum accipiunt ad vindicandum. Secundo idem Petri factum reprobat, ostendens illud esse contra specialem Dei Patris ordinatiōem, cum dicit;

Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum? Quibus verbis significatur Petrum suo facto videri voluisse prohibere ne biberet Dominus calicem, quem ei Pater propinauerat, hūc autem fe propter obedientiam Patri debitam libenter bibere velle, adeo vt absurdum iudicet, quod ab hac obedientia quisquā eum auocare veller. Tertio denique, vt dictum est, Petri factū reprehendit ob id, quod illius defensione, quæ sibi inutilis erat non indigeret, dicit enim;

An putas, quia non possum rogare Patrem meum & exhibebit, mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Pro scilicet duodecim Apostolis, qui contra hanc tantam turbam hostium meorum nō potestis sufficere, sicut illi sufficerent, ex quibus vel vnus sufficeret. Addit autem rationem quare illas non requireret, cum subdit;

Quomodo ergo implebuntur scriptura? dicentes, scilicet, quod si oportet fieri? Apertissime enim hoc dicit, præter alias Scriptura Iaię cap. 53. per totum.

Et in illa hora respondens Iesus, dixit turbis, & ad eos, &c. Postquā Petro verbis, & ratione ostendit se spontaneē capi, & mortem adire, idem nunc verbis, & ratione ostendit turbis, & his potissimū, qui cum illis venerant, Principibus Sacerdotum, & Senioribus, quorum malitia insipientia militum, & ministrorum seruiebat;

Tanquam ad latronem, inquit, *existis cum gladijs & fustibus, &c.* Quæ verba pronuntiatuē magis quem interrogatiue tunc accipienda, vt sit sensus: Nūc quidem ad me cōprehendendum existis cum gladijs, & fustibus tanquā latronem cōprehensuri, at ego iā aliquot diebus semper, & per integros dies fui apud vos, docens scilicet in publico loco, & tamen cum idem esset quomodo animus vester in me, non misistis tunc manus in me. Quare hoc? Quia sane tūc vobis nequaquā permisa fuit potestas in me, sed hæc est hora vestra, qua vobis permittitur in me quod libet agere, sed hæc potestas est tenebrarum, hoc est, malignorum spirituum, qui nunc tandem sumūtur quod diu concupierunt per vos perficere in me. Adijcit autem Euangelista Marthæus, quod in alijs aliquot locis adijcere est solitus;

Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur scriptura, &c. Quæ de Marcus etiā testatur Dominū dixisse ad turbas, *sed vt impleantur scriptura*, subaudi, ideo nunc vobis permittitur, quod prius nō permittebatur, aut aliud simile. His autem sic circa Dominum gestis, & ab eo dictis discipuli eius vidētes illū se spontē tradere se hostibus, nec esse spē euasionis, omnes ad vnum vsque, relicto eo fuerunt, impletūq; est, quod dixerat Dominus, omnes scādalizādos in se in ipsā nocte. Omnibus autē discipulis fugiētibz, adolescēs quidā, vt refert solus Marcus, sequebatur eū, *amicus sindone*, hoc est, subtili linco vestimēto, subaudi corporē. Cū autē tā

variè de eo sentiant veteres, parù refert scire quis fuerit : fuerit vi-
detur vero istud à Marco narratum, vt ostenderit quanta fuerit tū
circa Dominum trepidatio, & quam nemo sustinuerit apud ip-
sum consistere, vtque intelligeremus quomodo Apostolos tra-
dassent hostes, nisi Domini iussu coacti fuissent sinere eos abiire.

Iudicatur & illuditur in domo Caiphæ.

Mat. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 18.

CAPVT CXXXVIII.

COHORS autem & tribunus & ministri Iudaorum
comprehenderunt Iesum & ligauerunt eum, & ad-
luserunt eum ad Annam primum. Erat enim sacer Cai-
pha, qui erat pontifex anni illius. Et illi duxerunt Ie-
sum ad domum principis sacerdotum, & ad Caipham
principem sacerdotum ubi scribae & seniores conueniant. Erat au-
tem Caiphaz qui consilium dederat Iudæis, Quia expedit unum ho-
minem mori pro populo. Et conuenierunt omnes sacerdotes, & scribae,
& seniores. & Petrus sequebatur Iesum. Simon & Petrus à longe,
& alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & intro-
iuit eum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris.
Exiit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiari, &
introduxit Petrum. vsquo intro in atrium principis sacerdotum,
& ingressus intro, accenso igne in medio atrij, & circumstantibus
illis, erat Petrus in medio eorum, & sedebat cum ministris ad ignem,
& calefaciebat se, ut videret finem. Pontifex ergo interrogauit Iesum
de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam
locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, qui
longè seculi Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil, quid me inter-
rogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis, ecce hi
sciunt quæ dixi ego. Hac autem cum dixisset, vnus assistens mi-
nistrorum, dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Res-
pondit ei Iesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de ma-
lo: si autem bene, quid me cadis? Et misit eum Annas ligatum ad
Caipham pontificem. Principes autem sacerdotum, & om-
nes sacerdotes morti traderent, & non inuenerunt: cum multi falsi testes ac-
cissent. Multi enim testimonium falsum dicebant aduersus eum,
uersus. & conuenientia testimonia non erant. Nouissime autem uenerunt
nec inuenerunt duo falsi testes, & quidam surgentes falsum testimonium ferebant
aduersus eum, & dixerunt: Quoniam hic dixit. Nos audiuimus
eum dicentem: Possum destruere templum Dei, & post triiduum
reædificare illud. Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triiduum
aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conueniens testimo-

nium illorum. Et exurgens summus sacerdos in medium, inter-
cepit Iesum, dicens: Non respondes quicquam ad ea quæ dictum
tibi obijciuntur ab his, & quæ isti aduersum te testificantur? & Iesus ait,
suis autem tacebat, & nihil respondit. Et rursus summus sacerdos Ni hil re-
spondes? interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus filius Dei be-
nedicti? Adiuuro te per Deum uiuunt, ut dicas nobis, si tu es Christus. Ille
filius Dei. Iesus autem dixit illi: Tu dixisti. Ego sum. Veruntamen prin-
cipio uobis: Amodo uidebitis filium hominis sedentem à dextris uir-
cibus sacer-
datis Dei, & uenientem in nubibus caeli. Tunc princeps sa-
cerdotum scidit uestimèta sua, dicens: Blasphemauit: quid adhuc
scideramus testes? Ecce nunc audistis blasphemiam, quid uobis uidet. Dicit il-
li: Tu autem omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. [Et] li-
berati autem dixerunt: Reus est mortis. Et tunc uiri qui tene-
bant illum, illud ebant ei, cadentes. Et expuerunt in faciem eius,
& uelauerunt eum. & colaphis eum acciderunt. Alij autem pal-
matis in faciem eius dederunt, & percussit eum in facie eius. Inter-
rogabant eum dicentes ei: prophetiza nobis Christe, quis est qui sacerdos
te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et mini-
stri alapis eum cadebant.

Cohors autem & tribunus & ministri Iudaorum, & Ioannes Iu-
dæus & milites non solum misisse manus in Iesum testatur, sed
etiam ligasse eum, quod maioris erat ignominia, & apertum indi-
cium, quod tanquam ad latronem comprehendendum (vt supra
dixi) exierit. Hæc est ergo secunda pars præcipua passionis Do-
minicæ, quam in septem præcipuas partes ostendemus commode
diuidi posse. Cæterum nihil est quod ex Euangelistis intelligamus
factum ab Anna circa Dominum, nisi quod cum eum uidisset,
misereuit eum ad Caipham vt erat, ligatum: declarans hac ratione
satis se illum non absoluerit, sed tanquam nocentem & reum tran-
smittere, vt rectè intelligamus hunc fuisse primum Iudicem Chri-
sti circa Dominum.

Et duxerunt Iesum ad domum Principis sacerdotum, &c. Cum obi-
ter, & intransitu Iesum, Annæ præsentassent, eiusdem iussu mox
ipsum deduxerunt ad Caipham: apud quem tanquam summum
eum tẽpore sacerdotem conueniens erat scribarum, & seniorum expe-
ctatium Iesum. Hunc Caipham rursus dicit Ioannes consilium
dedisse Iudæis, quod expediret vnum hominem mori pro popu-
losimum salutare illud dictum uolens mentibus nostris ingere-
& significare illum, qui suo consilio autor fuit capiendi Domi-
num, etiam omnium maximè consilij illius promouisse effectum.
Cæterum Petrus è fuga quam inierat cum alijs, retractus amore
quodam erga Dominum, non nihil adhuc fidens uirtuti suæ, aut

latere sperans, quo cognosceret euentum rei, sequebatur Iesum, sed à longè & cum eo alius quidam discipulus, qui communiter creditur fuisse ipse Ioannes hæc scribens, licet alij non improbabilius argumentis aliter sentiant. Is quisquis fuerit (parum enim refert hoc scire) ausus est post Iesum & ministros ingredi visque in atrium Pontificis. Petrus verò partim timore, partim verecundia prohibitus stetit ad ostium foris. Alius ergo discipulus intelligens Petrum præ verecundia foris manere, quem tamen sciebat cupidum cognoscendi exitus, regressus ex atrio, egit cum ancilla obsecraria, vt introduceret eum, quo facto Petrus etiam in atrium Pontificis ingressus est, ministris se permiscens. Hac narratione Ioannes ostendit quomodo factum sit, vt quod alij omnes tradiderunt Euangelistæ, Petrus in atrium peruenerit Pontificis.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis eius. Varijs modis Pontifex & qui cum eo erant, quesierunt inuenire crimen aliquod, quod eis coram Iudice obijcerent hac in parte, sicut in alijs, longè deficientes ab æquitate sacerdotali. Imprimis ergo Caiaphas, vt ex Christi responsis aliquid exciperet, quod illi criminis vici posset impingi, speciem præbens iudicij legitimi interrogauit Iesum de discipulis eius, & de doctrina ipsius. De discipulis quidem, quales scilicet essent, & quem ad vsum eos sibi adiunxisset, nimirum notare eum volens seditionis & affectati regni. De doctrina vero qualis esset, an cum lege Mosæica consentiens. Itaque cupiebat ostendere ipsum esse nouatorem, ac seditionis, contrariumque tum Romanis, tum Deo. Iesus autem & si hæc omnia sciret, non tamen conuictus fallacem est insectatus, sed summa cum prudentia Pontifici respondit fidenter quidem & fortiter, sed tam appositè, vt & ipsum taxaret ignauitæ ac malæ interrogationis, & se ab omni nouationis, ac seditionis studio alienum esse ostenderet. Et de discipulis quidem nihil tum aperte respondit, sed tantum de doctrina, siue quod causa discipulorum talis tum non fuerit, vt gloriosa de eis prædicaret, siue quod responsio de doctrina etiam ipsam de discipulis abunde expedit questionem. Dicit autem se semper docuisse in Synagoga & in templo, non quod alibi nunquam docuerit, sed quod ab initio prædicationis vsque ad illud tempus, nunquam declinauerit publica illa doctrinæ loca. Sic etiam quod sequitur est accipiendum.

Et in occulto locutus sum nihil. Quod nihil diuersimodè ab his quæ palam docuit. Hæc cum dixisset, *vnus ministrorum*, immemor declarate prius à Domino contra hostes suos potentia, quo rem gratam faceret Pontifici indignans quod liberè adeo responderet, per adulationem, *dedit alapam Iesu*. Quæ ignominia vt in se est maxima, ita erat & iniustissima. Addidit autè conuictum, & se sa mulo, & magistro Pontifice dignum, *Sic inquit, respondit Pon-*

tifici? quasi vero Pontifici non sit liberè, & cum ratione respondendum. Porro Dominus cum verbo posset hunc impastorem alapæ cum suo perdere Pontifice: tamen in signe patientiæ, & mansuetudinis nobis exemplum relinquens, verbo, & ratione illum confutat, liberè quidem, sed mansuetissimè.

Si, inquit, male locutus sum, testimonium perhibe de malo. Hoc est doce, & ostende ratione quid male dixerim. *Si autem bene, locutus sum, cur me caedis?* q. d. Aut bene locutus sum, aut male (est enim argumentum cornutum) Si male tuum non est mox vindicare, sed testari, & ostendere quod malè locutus sum: si autem bene, tan tum abest, vt me caedere debueris, vt potius laudandus tibi sim, & admirandus.

Principes autem Sacerdotum, & omne consiliū quærebāt, & Cæsar cessans ab ipsius interrogatione, interrogare incipiūt, sicut Dominus iusserat, eos qui ipsum audierāt: speciem quidem legitimi iudicij, & inquisitionis exhibentes, sed tamen verā iudicij formā non seruantes: tū quia nocturnū tempus iudicio non conueniebat, tum quia veris deficientibus falsa contra Dominum iudicia exquisierint. Quod insigniter ipsius declarauit innocentiam: cum non inuenerint testimonij etiam falsum, quale quærebant, quia vt Marcus ait;

Testimonia eorum non erant conuenientia, quia inter sese non consentiebant, sed ipsa sese refellebant. Post multa autem falsa testimonia, tandem surrexerunt duo, quorum falsum testimonium Euangelistæ commemorandum duxerunt, siue quod apertam contineret falsitatem, siue quod mysterium mortis Christi, de qua nunc agitur, in se complectatur. Hi ergo dixerunt se audisse cum diceret se posse destruere templum Dei, & post triduum illud reedificare. Apud Marcum vero grauius, & inuidiosius asserunt quod id esset facturus, & rursus asserunt eum adiecit de templo manufacto, & non manufacto. Huius mendacij occasione sumperant ex verbis Christi, qui dixerat: *Soluite templum hoc, & in triduo suscitabo illud;* quæ verba malè intellecta testes illi deprauabāt. Non enim dixerat possim destruere, aut dissoluā, sed soluite vos, nec dixerat de templo manufacto, aut alio nō manufacto, sed suscitaturū, alludens ad corpus suum exanimandū, & suscitadū. Sed & hoc testimonij non est Principibus visum conueniens vt refert Marcus, siue quia non eodem modo & concorditer referebāt, sed vnus forte sicut habet Mattheus, alter sicut habet Marcus, siue potius quia videbant illud nihil habiturū ponderis apud Pilatū, ad iudiciū mortis proferendū: Rursus ergo sum mus Sacerdos veluti ex præsentis in cōsilio autoritate, interrogare aggreditur Dñm, si forte ex eius verbis quicquā audire possēt

quod contra eum proferrent. Non autem iam pro Iudicis modestia manet sedens, sed ira ipsum rapiente è folio excutitur, velantius mentis ipso corporis motu demonstrans, vnde dicitur:

Et surgens Princeps sacerdotum in medium interrogauit. Iesum dicens. Nihil respondes ad ea, quæ illi aduersum te testificantur? Indicauit quidem apud se conuenientia non esse illorum restrictionis; fortiter tamen illud dissimulauit, & velut vrgètia valde atque metuenda, ita de his interrogat Dominum. *Dominus autem tacebat, & nihil respondit.* Et merito atque prudenter. Sciebat enim totum concilium ira, atque inuidia contra se commotum, magis responsione sua, quam silentio irritandum. Ceterum cum silentio Christi conatum suum Pontifex videret frustrari: noua iam ratione silentium illi conatur eripere, simulque extorquere de quo possum coram Iudice accusare possent. Adiurando enim eum per Deum pro Pontificis autoritate, exigit vt dicat si sit Christus filius Dei, nec ne: vt si quidem taceret, ostenderet se Pontificiam contemnere autoritatem, & reuerentiæ Deo debitæ non cedere, si vero cædens loqueretur, vtramuis questionis partem eligeret, accusationis præberet occasionem. Quid autem sit adiurare per Deum: dictum est in cap. Conc. circa illud Marci. Adiuuro te ne me torqueas. Et si autem hac contra Christum adiuratione abusus sit Caiphas, cum se frequenter satis Christum esse declarauerit. Dominus tamen quo se declararet Dei authoritati cedere, & Pontificis etiam scelesti autoritatem non contemnere; & vt Iudæis omnem suæ infidelitatis prætextum amputaret: respondit aperte quod alias raro fecit se esse Christum. *Tu, inquit, dixisti, hoc est, vt habet Marcus, Ego sum.* Non simpliciter autem asseruit se esse Christum, sed adiecit etiam efficacissimum argumentum, quo omnibus suo tempore declarandus sit esse Christus filius Dei, etiam his, qui tum illum agnoscere noluerunt, quando scilicet omnes eum videbunt sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cæli ad iudicandum viuos, & mortuos. Cum ergo & ex Marco & ex Luca satis constet Christum hæc adiecidisse in argumentum eius quod se Christum esse dixerit: dictio veruntamen apud Matthæum videtur accipienda non aduersatiuè, sed pro imò, aut, & sanè, sicut sæpe accipitur in Psal. & hoc etiam significat dictio $\pi\lambda\eta\upsilon$. Cum autem ad dicendam veritatem Pontifex per reuerentiã Deo debitam Dominum adegisset: tamen iam audita veritate indignationem nõ vulgarem ostendit, idque quasi zelo gloriæ diuinæ cõmotus, dum scidit vestimenta sua, exclamans eum blasphemasse. Erat autè scissio vestimentorũ celebris mos apud Hebræos in signũ deplorandæ aliquid cuius rei. Cæterũ cũ hoc signo Pontifex indignationem suã declararet: tam è cõtrario verbis satis significauit suum ob extortã confessionem eius, vnde illum accusare possent gaudium, cũ subiecit:

Quid adhuc desideramus testes? Ecce nunc audistis blasphemiam. Illa enim vox est gaudens se post longam expectationem iam voti sui compotem effectum. Vt autem impius hic Pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non discendæ veritatis studio Dominum adiurauit, vtque peccauit sciendo vestes suas, quia ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore vestimenta sua scidit: ita tertio in suo ad præsentem sermone peccauit, quod tanquam iudex præsidens iudicis officium peruerit, accusatoris partes agens, dum dicit:

Blasphemauit, & ecce nunc audistis blasphemiam, & iudicis partes adstantibus desert dicens, Quid vobis videtur? Nec cunctantur illi mox post intentatum crimen sine omni discussione iudicariam proferte sententiam, vno ore dicentes eum esse reum mortis; quæ sententia sese Iudæi planè tunc condemnauerunt. Si enim Dominus ob blasphemiam secundum legem reus erat mortis: ergo lapidibus ab ipsis erat obruendus, quemadmodum fecerunt in Stephano.

Et tunc viri qui tenebant Iesum, illud ebant, &c. Non enim vinctus tantum in concilio adstabat, sed multorum adhuc ministrorum manus detinebatur, qui cœperunt ei, tanquam iure condonato varijs modis illudere, & potissimum quinque iniuriarum species ex Evangelicis licet aduertere. Primò enim conspuerunt in faciem eius, secundo faciem eandem venerandam, & speciosam velauerunt, quo audacius, & inuerecundius omnes iniuriarum species ei inferrent. Tertiò iam velatam faciem percutiebant, & quidam, quidem celaphis, hoc est pugnis eum ceciderunt, clausis manibus eius faciem, aliaque corporis partes pulsantes, alij autè alapas hoc est palmas in eius faciem dederunt, apertes manibus eum ferientes, quæ res in viris maximæ ducitur ignominie. Hæc ergo est quarta ignominie & iniuriæ species. Postremo duris verberibus durissima, & opprobrijs, conuictisque plena addiderunt verba, dicentes.

Prophetiza, id est, diuina nobis Christe, quis est, qui te percussit? Christum cum vocant conuictosè, tanquam qui inaniter nomen illud sibi vendicauerit, Prophetæ etiam nomen conuictosè ingerunt, quod talis à populo sit habitus. Nec hoc contenti conuictio nisi multa, vt habet Lucas, blasphemantes, hoc est conuictiões dicebant in eum. Hortore hæc omnia sunt plena, ita vt nulla mens capere, nulla facundia horrorem huius culpæ exprimere possit: quare hæc omnia pijs mentibus diligentius expendenda & considerata relinquimus.

Quinque iniuriarum species Christo inflicta.

Num. 14.
Ios. 7.

Quid

CAPVT CXXXIX.

1. venit
 2. Quē
 cum vidis
 set ancilla
 quadam
 3. aspici-
 ens illum
 4. dicens
 b. ait
 5. Galil-
 leo
 6. dicit
 ille
 7. Nescio
 quid dicis
 8. autem
 9. ait
 10. ex il-
 lis est
 11. ille
 12. stabat
 13. dicebat
 14. anathe-
 matizare
 15. nō no-
 uisset ho-
 minem
 16. conti-
 nud
 17. quod di-
 xerat ei Ie-
 sus. sicut
 dixerat
 18. cepit
 flere

PETRVS autē sedebat foris in atrio. Et cum esset
 trus in atrio deorsum, et accessit ad eū una ancilla,
 ex ancillis summi sacerdotis. Et cū vidisset Petrus
 calefaciēte se [et] sedentem ad lumen, et cum
 fuisset intus, et dixit: Et hic cū illo erat. Dixit
 ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid et tu ex discipulis es hominis istius?
 Et tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit: eum coram om-
 nibus. et dicens: Non sum. Mulier nō noui illum. Neque scio,
 neque noui quid dicas. Stabant autem serui et ministri ad primam,
 quia frigus erat, et calefaciebāt se. Erat autem cū eis et Petrus stans,
 et calefaciens se. Et exiit foris ante atrium, et gallus cantauit. Exiit
 et autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, et rursus cum vidis-
 set eum ancilla, et cepit dicere circumstantibus, his qui erant ibi:
 Quia et hic erat cū Iesu Nazareno. Erat autē Simon Petrus
 stans, et calefaciens se. Et post pusillum alius videns eum dixit:
 Et tu de illis es. Dixerunt ergo ei: nunquid et tu ex discipulis eius es?
 Petrus uerō iterum negauit et cum iuramento, Quia non noui
 hominē, et dixit: O homo non sum. Et post pusillum rursus in-
 teruallo facto quasi hora unius, alius quidam affirmabat dicens: Ve-
 rd et hic cum illo erat, nam Galileus est. [Et] accesserunt qui
 stabant, et dixerunt Petro: Verē et tu ex illis es, nam et
 Galileus es, et loquela tua manifestum te facit. Dixit ei unus
 seruis pontificis, cognatus eius cuius absidit Petrus auriculam: Non
 ne ego te vidi in horio cum illo? Iterum ergo negauit, et ait: Pri-
 us: Homo, nescio quid dicis. Ille autem tunc cepit detestari,
 et iurare, quia nescio hominē istum, quem dicitis. Et post
 illud adhuc illo loquente, petrus iterum cantauit. Et conuersus
 Dominus respexit Petrum, et recordatus est Petrus uerbi Domini
 Iesu, quod dixerat ei, Quia priusquam gallus cantet bis, tu
 me negabis. Et egressus foras Petrus, et fleuit amarē.

Petrus autem sedebat foris in atrio. Et cum Dominus à Princi-
 pibus Sacerdotum interrogaretur, & à ministris illuderetur, in-
 terea Petrus in atrio erat inter ministros sese calefacientes, cum
 quibus & ipse se calefaciebat, quia frigus erat. Atque hoc fuit prin-
 cipium negotiationi ipsius, quod aulā Pontificis impij est ingressus, &
 impiorum consortio se immiscuerit. Inter hos ergo iam re ipsa se
 Christi dissimulans discipulum sedebat Petrus, vt habet Matthæus,
 foris

foris in atrio. Non discordat autem quod Ioannes hunc dicat ad
 prunas stetit cum ministris. Intelligendum enim Petrus &
 ministros, vt sit, nunc sedisse, nunc stetit. Et quod dicitur for-
 sis sedisse, non repugnat ei quod Matthæus, & Marcus dicunt
 eum ingressum intro in atrium summi Sacerdotis: quia non per-
 mansit ante fores domus, sed vsque in atrium, quæ prima magna-
 rum domuum pars est. peruenit. Foris sedit in atrio, & vt habet
 Marcus, in atrio deorsum, respectu eius loci in quem ante Pontifi-
 cem Christus deductus fuit. Non enim Pontifex cum concilio se-
 niorum egit cū Christo quæ dicta sunt in ipso atrio, vbi inter pro-
 miscuam multitudinem ministrorum erat & Petrus: sed in atrio,
 aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per
 gradus aliquot ascensus, vt eius comparatione Petrus foris sedisse
 dicatur, & deorsum. Hic ergo sedente Petro, ancilla quædā dome-
 stica, quam ostiariam fuisse Ioannes insinuat, videns Petrum se ca-
 lefacientem, & per lumen ignis, aut candelarum eum agnosces, &
 vel admirans eius audaciam, vel perulantiā quadam puellari info-
 lesens, ne non responderet ingenio sui Domini, suorumque con-
 seruorum: primum quidem astantibus dixit, quod habet Lucas, Et
 hic cū illo erat, deinde vero etiam ipsum aggressa audacter Petrus,
 dixit quod habet Ioannes, Nunquid et tu ex discipulis es hominis istius?
 aut quod habet Matthæus & Marcus, et tu cū Iesu Galilæo, vel Na-
 zareno eras. Tum Petrus, qui tam gloriosè prius Domino promi-
 serat se non negaturum, etiā si moriendum esset, ancillulæ vilis
 cōmotus voce mox negat se esse vnum ex discipulis, imò ne nosce
 quidem, aut scire se eum, qui nominabatur, asserbar. Ceterum
 Marcus sicut prius solus dixit Dominum prædixisse bis gallum cā-
 taturum: ita nunc solus dicit post primā negationē Petri gallum ce-
 sinisse, cum iā egressus esset foras, vt ostenderet veram fuisse Do-
 mini prædictionē, & vt significaret Petrum nec primo quidē gal-
 licinio admonitum prædictionis Domini, vt eius memor respicere
 ret, cum tamen gallicinium illud audierit, coque audito secedere
 commode potuisset. Ad id enim significandum valet, quod anteq-
 quam gallum cāstalle dicat, Petrum scribat exisse foras, vbi facilius
 quam in tumultu ministrorum gallicinium audire potuit. Non
 enim poenitus è malorū se nūc subdixit consortio, sicut post tertā
 negationem cum dicitur egressus foras, &c. Proinde quod in Marco
 legitur exiit foras ante atrium, Græcis est ἐξ ἑσω αὐλῆς, i. in ves-
 tibulum atrij, sic & quod habet Matthæus. Excunte illo ianuam,
 Græcè est ἐξ ἑσω πύλης, hoc est in vestibulum, vt intelligamus Petrus
 non exiisse domum, sed tantum in priorem atrij partem. Cum au-
 tem ille exire inciperet, & se subduceret pararet, vidit eum alia, vt
 habet Matthæus, ancilla, ea se respondens ingenio sui magistri, &
 ancillæ prioris, sicut prior etiam dixit circumstantibus;

Et hic erat cum Iesu Nazareno. Obseruauerat enim ipsum aliquoties in Christi sequela proximum ipsi adherere. Post hanc ergo secunda ancillæ suggestionem, non ita mox secuta est Petri negatio: quanquam cæ Mathæus & Marcus statim subiçati sed reuersus Petrus rursus stetit, vt habet Ioannes calefaciens se cum alijs. Ac cum non diu post primam negationem alius quidam, vt habet Lucas, commotus, vt est verisimile, suggestione ancillæ, cuius meminerunt Mathæus, & Marcus, videns eum iam reuerlum dixit: *Et tu de illis es?* Ioannes autē dicit pluraliter; *Dixerunt ergo ei Nunquid et tu ex discipulis eius es,* verisimile est enim cum illo principali plures Petrum appellasse; nisi velimus esse synedochem. Tu ergo Petrus à pluribus iam interpellatus, non solum negauit, vt prius, sed iurcurando confirmauit se ne nosse quidem hominem, nec esse ex eius discipulis. Et verum quidem asseruit, & iurauit, quanquam præter eius intentionem. Neque enim satis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatem, non poruit iam credere verum esse Deum, neque ex discipulis iam eius erat, à quo defecerat. Tertia negationem post illo post secundam tempore factam Mathæus, & Marcus commemorant, quod Lucas scribit fuisse quasi interuallum horæ vnus. Tum ergo, vt habet idem Lucas, alius quidam ab eo, de quo dixit in secunda negatione, dixit non quidē Petro, sed astētibus ipsum esse ex discipulis Iesu: signo quopiam iam confirmans nimirum quod Galilæus esset, qualem cum esse ex vestitu, aut potius ex loquela animaduertit: non quod alia lingua loquerentur Galilæi, quam Iudæi, sed quod etiam in eodem idiomate singuli haberent linguæ proprietates, quibus dignosci poterant. Verbis eius, de quo Lucas, commoti altantes accesserunt, vt habent Mathæus & Marcus, & simul cum illo dixerunt Petro;

Verè et tu ex illis es, nam & Galilæus es; & loquela tua manifeste facit. Signo iam dicto, quo Petrus vrgebatur, accessit aliud, quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam vt habet Ioannes;

Vnus ex seruis Pontificis cognatus eius cuius abscidit, &c. Huius igitur voce non solum venit in periculum, vt recenti aliquo iudicio ex discipulis Christi esse agnosceretur: sed vt etiam pro iniuria cognato, & confertio illata grauitè vindicaretur. Itaque cum iam non solum multitudo, sed etiam signis euidentibus præteriretur: magis etiam, vt par erat, sibi metuens, non solum cum iurcurando, vt in secunda negatione fecerat, negauit Dominum, sed etiam cum anathematisatione, hoc est, detestatione, & deuotione sui ipsius. Et hæctenus quidem de Petri negationibus, ex quibus pater, quomodo inter se omnium Euangelistarum narrationes hac in parte satis variæ, optimè inter se consentiant. Porro per

nitentia eius principum fuit secundus galli cantus, qui accidit secundum Lucam, *adhuc illo loquente*, in maiorem confirmationem veridicæ prædictionis Christi. Nec tamen hoc signo Petrus ad se rediit, nec rediturus erat, nisi Dominus efficaciter suo contuitu reddidisset illum sibi. Vnde subiicit Lucas;

Et conuersus Dominus respexit Petrum. Quod de spiritali & non de conuersione corporali intelligendum esse, aut respectu, patere potest ex præcedentibus, in quibus ostensum est Christum intro fuisse inter Sacerdotes, & Seniores, Petrum vero foris in atrio inter ministros. Spiritali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, post secundum Galli cantum, *recordatus est verbi Domini, quod ei prædixerat*, eiusque memor, tacito diuini respectus assatu prouocatus ad pœnitentiam, mox *egressus est foras*, egressus que *fleuit* non leuiter sed *amare* nimirum te grauitè deliquisse agnoscens in Dominum suum. In quem quàm magnam iam rursus habuerit fidem, ipse lachrymæ testantur amaræ.

Ducitur ad Pilatum, & Iudas se laqueo suspendit.

Matthæi 27. Marci 15. Lucæ 22. & 23.

CAPVT CXL.

M ^f ANE autem factis, ^e conuenerunt [^{et}] ^a consilium ^t e. Et vt ^{inerunt omnes} ^f principes sacerdotum, ^{et} ^{seniores} ^{et} ^{po-} factus est ^{puli}. ^e ^{et} ^{scriba} ^a aduersus Iesum, vt eum morti traderet. ^{rent}, ^e ^{et} ^{duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si} ^{tu es} ^{christus}, ^{dic nobis.} Et ait illis: *Si vobis dixerò, non bis creditis mihi: si autem & interrogauerò, non respondebitis mihi, neque dimittetis.* Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei: Qui ait: Vos dicitis, Quia ego sum. At illi dixerunt: *Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus de ore eius.* ¹ Et ^b ^{confestim} ^{marne} ^{concilium} ^{facientes summi sacerdotes, cum senioribus} ^{et} ^{scribis,} ^{et} ^{vniverso concilio,} ^e ^{et} ^{surgens omnis multitudo eorum,} ^b ^{vincentes Iesum} ^{vincunt} ^{adduxerunt} ^{eum} ^{ad Pilatum,} ^e ^{et} ^{tradiderunt} ^{Pontio} ^{Pilato} ^{præfati.} Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, ^{et} ^{senioribus, dicens: Peccauit tradens sanguinem iustum.} At illi dixerunt: *Quid ad nos? tu videris.* Et proiecit argenteis in templo, ^{re-} ^{cessit,} ^{et} ^{abiens laqueo se suspendit.} Principes autem sacerdotum accipis argenteis dixerunt: *Non licet eos mittere in carbonem, quia pretium sanguinis est.* Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuram in septem vram peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, *Hæceldama, hoc est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem.* Tunc impletus est, quod

est, quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Et accipiant triginta argenteos precium appreciatum, quem appreciauerunt filij Israël, & dederunt eos in agrum figuli sicut constituit mihi Dominus.

Mane autem facto conuenerunt, & consilium inierunt omnes, & Cum factus esset dies, rursus conuenerunt plebis capita, & congregati rursus inter se consultauerunt contra Iesum, ut eum morti cuius iam reum eum condemnauerunt, traderent: quærentes scilicet, quid potissimum contra eum obijcerent coram Pilato, quem sciebant parum curaturum si tantum quæstiones quasdam, & quærelas ad legem ipsorum pertinentes contra ipsum proponerent. Marcus dicit, *confestim eos mane consilium fecisse*. Feruidi enim erant Iudæi de quibus, dictum est, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Igitur iam rursus congregati, & inter se consultantes, duci rursus iubent Iesum in concilium suum dicentes ut habet Lucas; *Si tu es Christus, dic nobis*. Quam quæstionem diuersam esse ab ea, qua Marthæus, & Marcus dicunt Pontificem cum adiuratione ne requisisset num esset Christus, ut supra est habitum: ex eo satis patet, quod omnes tres Euangelistæ illustrationem Christi describunt, quasi nocte factam, & eam factam postquam Dominus rogatus se Christum dixisset; patet tum ex eo quod Marthæus dicat: Tunc exeperunt in faciem eius, &c. Nimirum cum ob blasphemiam omnes condemnassent eum reum mortis, tum quod exprobrando illi obijcerint nomen Christi dicentes: Prophetiza nobis Christe, nepe quod illud sibi nomen mox vendicasset. Itaque cum nocturno tempore semel audissent eum consistentem se esse Christum, in matutina congregatione rursus de eodem rogant; ut si rursus nomen illud sibi usurparet, confidentius ipsum tanquam pertinacem accusarent coram Pilato; si vero negaret, conuinceretur seipsum condemnare. Dominus autem prudenter respondens:

Si, inquit, vobis di vero qui sum, nõ creditis mihi, si autem etiam interrogauero vos de his per quæ ex scripturis me Christum esse agnoscere, & credere deberetis, non respondebitis mihi ex animo, nec me dimittetis, licet nihil sitis habituri quod contra respondeatis. Ne autem quia hæc dixerat, videretur metu mortis veritatem reticere, quasi dicturus eam si speraret illos credituros, & se de iniuriosos: confitetur rursus se esse Christum, sed summa cum modestia, & prudentia.

Ex hoc, inquit, tempore erit filius iste hominis, hoc est, homo este, quod ob infirmitatem modo contemnit, sed ès à dextris virtutis Dei, tanquam verus eius filius, cõsors gloriæ, & potetia ipsius. Scribæ ergo & Seniores qui cõuenerant quonia persuasum habebat, & bene de Messia dictum esse illud P salmi. Sede à dextris meis; intellexerunt Christum his verbis insinuare se esse Christum. Vnde intulerunt

Tu ergo

Tu ergo es filius Dei? Respondit Dominus, modo apertius, sed tamen solita modestia; Vos dicitis, quia ego sum. Hoc est vos dicitis, id quod est, quia re vera ego sum Christus filius Dei. Illi autem ipso opere declarantes, quo animo rogassent, audita Domini confessione dixerunt.

Quid adhuc desideramus testimonium. Contra ipsum de vendicato sibi nomine Meliæ, & filij Dei? ipsi enim audiuiimus, de ore eius, ita ut ipsi testes contra eum coram iudice esse possumus. Cum ergo idoneam se putassent reperisse causam accusationis, confestim surgentes cum tota sua multitudine vinculum Iesum adduxerunt ad Pontium Pilatum præfidem tunc in Iudæa agentem, ut ab ipso morti crucis adiudicaretur. Ademerant enim Romani Iudæis potestatem mortis, potissimum quæ per crucem esset, inferenda. Vinculum autem eum Pilato adduxerunt (provincientes enim Græcis est per preteritum *δημιους*) tanquam insigniter facinorosum ipsa externa vinculorum specie eum demonstrantes. Nec prouidit Euangelistæ ea quæ videntur probrosissima diligenter exponere, quod scirent gloriam nostram maximam esse, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia sustinere. Hæc igitur legamus cõtinuè, hæc nostræ mæti inscribamus, & in his gloriemur.

Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, i. quod à Principibus Iudæorum Dominus morti adiectus esset, tum reum mortis eum pronunciaissent, quodque certò iam statuissent non cessare priusquam à Pilato sententiam crucis extorsissent, tum de munda penitentia ductus est. Prius enim forte putauit Dominum sese è manibus eorum, vt alias fecerat, liberaturum, aut, vt iam penitentia duceretur ipse diabolus effecit, qui totum eum possederat. Solet enim eorum, quos ad varia perpetranda flagitia exerceat tandem oculos aperire, vt scelerum suorum videant atrocitatem, vt ea considerata in desperationem præcipitent, sicque æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic Iudas sceleris sui magnitudinem expendens, *restitit triginta argenteos*. Principibus Sacerdotum, & Senioribus, à quibus præcedenti nocte eos acceperat, dicens; *Peccatus, tradens*, hoc est, eo quod traderim sanguinem iustum. Illi vero nihil eius præsentia, & testimonio commoti, imprudenter respondēt. Quid ad nos, id est, quid nostra refert, nocentem prodideris, an innocentem: cum tamen eiusdè essent facinoris cooperatores, imo, & auctores & populi pastores. Sed his verbis significauerunt se nolle in seipsis suscipere eum reddita pecunia etiminis si quod commissum esset reatum: vnde ipsi hoc reculantibus, Iudas conscientia non sinit vt iniuste partam retineret mercedem (quod etiã auxit testimonij innocentie Christi) proiecit in templo argenteos ante pedes Sacerdotum & Seniorum, eisque abiecit recessit; atque abundantiori tristitia absorptus, & cum

Cain

Cain dicens in corde suo: Maior est iniquitas mea, quā vt veniam merear, *abiens laqueo se suspendit*, eo quod non ferret carnificinā cōscientiæ suæ; aut etiam quia recordans verborum Domini sui, quibus suā prędixerat passionē & resurrectionē, metuebat sibi male futurum post illius resurrectionem.

Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, &c. Pretium sanguinis in Corbonam, hoc est gazophilatium in iudæe religionis causa verentur hypocrite, qui nō verebantur ipsum sanguinē effundere, quē reddito prærij declaruit esse innoxium. At diuina ita accidit dispositione, quo sic vel suo ipsorum condemnationem facto & sermone. Si enim prærij sanguinis perinde atque prærij meretricis erat indignum corbona: malē ergo illud accepit Iudas, & illi obtulerunt. Consilio ergo inuito in alium pium vsum illud expenderit, in commodum scilicet pauperum, emittentes eo agrum pauperis cuiusdam figuli *in sepulchram peregrinorū*, affarim Ierololyam confluentium, nec habentium proprium sepulchurā locum sicut incole omnes proprium habebant. Ceterum dictio haceldemah (quæ non est in Græcis hoc loco) magis est Caldaica, quam Hæbraica. Nam Hæbræi sanguinem Dam vocant, Chaldee Dema, vel Dama

Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetā, Dubiū hic est, quomodo per Ieremiam istud dictum scribat Euangelista, cum in toto non reperiatur Ieremia, sed potius in Zacharia, apud quem etsi non ad verbum tamen secundum sensum istud reperitur, & variē quidem istud dissoluitur, sed simplicius est, & vero proximus si dicatur Scribarum culpa commutatum nomen Zachariæ in nomen Ieremiæ, aut quod magis placet, Euangelistam tantum scripsisse per Prophetam, omisso omni Prophetæ nomine, deinde vero quendam adiecessisse in margine nomen Ieremiæ, quod postea in contextum sit redactum. Vt autem nomen Ieremiæ ascriberetur, in causa facile esse potuit, quod apud eum capsa de agro à se empto ex præcepto Domini legatur quod secundum Aug. mysticē in Domino impletum fuisse ostendere hic voluit Euangelista. Sed quidquid sit de nomine Ieremiæ, quod hic in omnibus penē libris reperitur, certum satis ex Zacharia præfens testimonium desumptum, vulgato tamen Euangelistarum, & Apostolorum more, quo verborum ordine prætermisso, sensus tantum de veteri testamento proferunt exemplum. Itaque Dominum apud Prophetam pro varijs in populum suum exhibitis beneficijs petit sibi dari ab eis mercedem suam, eamque tam vilem fuisse cōqueritur, vt triginta tantum argenteis illum emendum sibi indicarint: vnde ironicē illud vocat decorum præcij, quo ab eis sic appreciatus. Hos iubet vt Propheta proiciat ad statuarium, scilicet figulum quod & se fecisse Propheta testatur, adiungens se eos pro-

fecisse Propheta testatur, adiungens se eos proiecisse in domo Domini. Hac autem Domini iussione, & Prophetæ executione, recepit apud Prophetas more, nihil aliud significatur quam Dei ordinatione certo id euenturum fuisse, vt triginta illi argentei quibus in dignē nimis Dominus emptus fuit, proicerentur à Iudæis in domo Domini, & pauperi figulo traderentur in emptionem agelli ipsius. Cum enim Dominus præcipit vt ipse Propheta proiciat, significatur Dominum præcipere, vt ipse proiciendos prædicat, & cum se dicit proiecisse, significat se quod prædicandū erat prædixisse, aut quod prædictū est, à suo populo aliquando implendū. Matthæus ergo sensum Prophetæ obscurum malēs explicare quā verba reddere, posuit, & acceperunt triginta argenteos & dederunt eos in agrū figuli, pro eo quod Hebræis est, proice eos ad figulū, & tuli triginta argenteos, & proice eos in domum Domini ad figulum. Vnde ex persona Prophetæ adiecit, sicut constituit mihi Dominus; quia scilicet Prophetæ præcipitur, vt proiciat ad figulum. Illud autem prærij appreciati, quem appreciauerunt à filijs Israël; quod sic videtur ordinandum, vt illud à filijs Israël, cōiungatur cum participio appreciati hoc sensu, pretium Domini appreciati, hoc est æstimati à filijs Israël, quem æstimatum tam vili æstimauerunt, & appreciauerūt. Illud inquam respondet illis Prophetæ verbis; Et appendentur mercedem meam triginta argenteos; Et: Decorum pretium, quo appreciatus sum ab eis.

Accusatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem. Matthæi 27. Mar. 15.

Luc. 23. Ioan. 18.

CAPVT CXL I.

ADDVCVNT ergo Iesum à Caipha in pratorij. Erat autem mane, & ipsi non introiunt in pratorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationē asseritis aduersus hominē hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, nō tibi tradidissemus eū. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eū vos, & secundū legē vestrā iudicate eū. Dixerūt ergo ei Iudæi: Nobis nō licet interficere quenquā. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, Significans qua morte esset moriturus. Cœperunt autē illum accusare, dicentes: Hunc inuenimus subuertente gentem nostram, & prohibetē tributa dare Casari, & dicentem se Christum regē esse. Introiit ergo iterū in pratorijū Pilatus, & vocauit Iesum. Iesus autem stetit ante præsidē, & interrogauit eū, præses Pilatus, & dixit

Elmoldon.

origines.

t. Pilatus autē interrogauit eum

† d. respon
dit
▷ d. dicit
¶ d. ait au
tem
† d. eis
▷ d. Nul
lam inue
nio in eo
causam
¶ d. dicit il
li Pilatus
† d. & nō
respondit

dixit: ^a illi: ^a Tu es rex Iudeorum? ^a Respondit Iesus: A temetipso haec dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Iudeus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi; quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnū meū, ministri mei utique decernerent, ut non traderer in dais: nunc autem regnū meū non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? ^b At ille: ^o respondens ▷ ^a ait: ^a illi: Iesus: ^p Tu dicis: ^a quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testi monium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, verum exiit ad Iudeos. ¶ ^o ^k dicit: ^a Pilatus [†] ad principes sacerdotum, & turbas: ^k Ego ▷ nihil inuenio causa in hoc homine. ^b Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. ^a Et cum accusaretur ^a principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc ¶ ^o Pilatus [†] rursus interrogavit eum, ^a dicens: ^a illi: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? ^b Non respondes quicquam? vide in quantis te accusant. Iesus autem amplius, nihil respondit ^a ei ad ullum verbum, ^a in ut miraretur praes: ^a vehementer. At illi inualescebant dicens: Com mouit populum docens per uniuersam Iudaam, incipiens à Galilea usque huc. Pilatus autem audiens Galilaam, interrogavit si homo Galileus esset. Et ut cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui ^o ipse Hierosolimis erat illis diebus. Herodes autem uiso Iesu, gauisus est valde, erat enim cupiens ex multo tempore uideri ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum, & scribae constanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illustri indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die, nam antea inimici erant adinimicum.

Quarta pars passionis Dominicae.

Adducunt ergo Iesum à Caipha in pratorium. Continetur hoc Capite quarta pars Dominicae Passionis, completens iniuriam Christo irrogatas à Iudæis coram Pilato & Herode. Tertia enim pars ea completitur, quae Dominus iniuste passus est in domo Annae, & Caiphæ. Cum ergo qui in domo Caiphæ conuenerant Iudeorum primores, satis se instructos putarent ad accusandum ipsum coram Pilato de criminibus, ob quae tanquam reus læsæ maiestatis cruci adiudicaretur, adducunt Iesum à Caipha, hoc est, à domo Caipha in pratorium, id est, domum pratoris ac praesidis Pilati: Erat autem, inquit Ioannes, ^a cum hoc agerent, quo significatum est admodum eos sanguinolenti Christi fuisse sitibundos. Metuebant sanè ne mora aliqua intercedente Dominus ipsis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis

concom

contra eos cōcitatetur. Metuebant ne non liceret sibi agnū pascha lem quietam mente, & religiose sumere, si ante illius ebum nō esset satisfactum ipsorum voto. Eadem de causa, ipsi non introierunt, ut dicit Euang. pratorium, vtpote gentilis hominis domum, ne contaminarentur, & contaminati non possent edere pascha, hoc est agnum Paschalem quem, ut superius est dictum, Iudæi in vesperis paschaecus illo tempore erant comesturi. Mūdos autem esse oportebat eos qui illum comesturi erant, ut patet ex cap. Num. 9. Pila tus vero & si Gentilis, longe illis & æquior, & humanior, cum il lorum morem contemptum sui interpretari potuisset, & ob id de dignari exire ad illos; tamen illorum condescēdens religioni, exiit ad illos foras, relicto intus in pratorio Iesu, in quod à militibus ipsum à Iudæis recipientibus deductus fuit: Cumque Iudæi Domi nū tanquam maleficum, sicut vincula praeferebant, mox condemnatum vellent: ille pro iudiciaria æquitate prius de intentatis sciscitatur sceleribus, dicens:

Quam accusationem adferis aduersus hominem hunc? Hic illi iuperbe nimis, & impie suam praetendunt auctoritatem & religionem, volentes per hæc iudiciariam premere inquisitionē. Si, inquit, non esset hic malefactor, non tibi tradidisset eum. Qua responsione praterquam quod superbia suam & impietatem satis declarauerunt; significauerunt etiam se in accusatio nibus iustus deficere, ut qui ad eas inuiti deuenirent. Superba eorū responsione non nihil offensus, Pilatus respondit eis.

Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Quibus verbis videtur non nihil insultare Iudæis, rāquam quibus adēp ta esset per Romanos iudicandi secundum legem suam reos. Respon sio autem à Iudæis subiecta;

Nobis non licet interficere quenquam. Dupliciter accipi potest; aut enim significant omnem mortis inferendæ potestatem abso lute sibi ademptam per Romanos, aut tantum significare volunt supplicium crucis, quali eum affici volebant ob maiorem ignomi niam, sibi nequaquam permiffum; quæ intelligentia probabilior est. Ex Luca autem patet quod cœperint illum accusare, quod in telligendum est accidisse post ea quæ habet Ioannes, cum scilicet viderent Pilatum nihil effecturum, nisi audita contra ipsum accu satione. De tribus autē Dominum accusant, idque his, quæ apud Ethniciū Iudicem, & Romanorum iurā tuentem putabant habitu multum momenti.

Hunc, inquit, inuenimus subuertentem gentem nostram, pra ua scilicet sua doctrina, & suggestione, & prohibentem tributa da re Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse. Hunc iniquius inuenimus, quasi significare volētes se non odio, aut inuidia cōtra ipsum cōcitos, sed rei cōpēte veritate, neq; à Pilato curiosam de

obiectis criminibus inquisitionem faciendā, quod ea ipsi nō temere proponerēt, sed ea in ipso deprehendissent post diligentem investigationem illi qui tales erant, vt merito ipsis fuerit habenda fides. Pro his autem falsissimis simul, & impijssimis criminationibus, dignē iam & meritō eorum gens verē subuersa est, atque vbiq; sub tributo degunt, veroque suo Messia orbatī frustra semper & vanē alium expectant. Ceterū cum Pilatus audisset has illorum accusationes, introiuit rursū in pratorium suum, vnde ad Iudæos foras exierat, vt Iesum intus existentem circa obiecta percontaretur. Itaque illum ad se vocatum, & adductum introgauit, vt omnes concorditer narraret Euangelistā nūm esset Rex Iudæorum, ille inquam, quem iam dudum, & tūm expectauerant Iudæi. De hoc solo obiecto rogat reliquis prætermisissis, quod istud esset omnium præcipuum, quo confessō reliqua facile cognoscerentur esse vera, Dominus qui non audierat Iudæorū contra se criminaciones, distulitans se scire quid illi obicissent, rogauit Pilatum vnde id rogaret, num ad seipso id faceret, suspicione scilicet aliqua ab ipso ex quibusdā indicijs accepta, an id faceret ex aliorum suggestionē. Pilatus autem significans se quidem nihil tale de eo suspicari, sed a Iudæis accepisse quod rogauit, dixit: *Nunquid ego Iudæus sum? gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi, & hi te habent accusant, quid ergo fecisti?* Hæc quoniā Pilatus simpliciter scitabat, vt veritatem indagaret, Dominus dignatus est ei veritatem aperire. Constat enim regnum suum non esse de hoc mundo, id est, non esse mundanum, & terrenum, consistans humanis legibus, & præsidijs:

Sī enim inquit, *ex hoc mundo esset regnum meum, haberem & ipse more cæterorum regum armatum satellitium, haberem stipatores, qui decertarent armis pro me, ne in manus traderer Iudæorum, nūc autem vel ex ipso modo quo me in hoc mundo gero cognoscere licet regnum meum non esse terrenum. Non dicit aperte vnde sit regnum suum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam, & suspicionem à se depellere, nolens autem se quis esset ostentare: significat tamen satis cæleste esse suum regnum. Nam si nō est de terra: necesse est vtique vt sit de cælo. Pilatus ex Christi verbis regnum aliquod sibi arrogantis, colligens ipsum & si terrenum regnum sibi non vindicaret, tamen nihilominus regem esse dicebat:*

Ergo rex es tu? Hic Iesus serio rogatus à Iudice, nū aliquo modo esset rex, modestē respondit; Tu dicis me esse regem: totidem verbis veritatem posse confirmare significans, quod rogabatur de ea mutata tantū pronuntiatione. Addit autem Dñs causam cur sciteretur de se, quod gloriosum videbatur de se testari, nempe quod ad hoc natus esset, venissetque in mundum, vt testimonium fer-

ret veritati: qui proinde contra suum ageret officium, si veritatem rogatus aut inficiaretur, aut subtriceret. At quoniam electorum tantum est credere, ideo adiecit;

Omnis qui est ex veritate, hoc est, qui veritatē sectatur & amat, liber à cupiditatibus, & opinionibus mūdānis hominē obæcanti bus, *audit vocē meā*. Pilatus itaq; hoc sermone audito rogat *quid offert veritas* de qua loqueretur, & propter quam testificandam se dixit natum, missumque in mundum. At obiter nimis, & leuiter id rogat, vt fere facere solent Principes, cum de ea re sermo incidit, quæ ipsi cordi non est. Mox enim non expectato responso egressus est rursū ad Iudæos secum ducens Iesum, vt satis patet ex sequentibus: & quia ex verbis Domini & si non per omnia intellectis, satis intellexit ipsum nequaquam reum esse læsæ maiestatis impratoriæ, cui ipse seuebar, eius quoque innocentiam aduertens tum ex sermonis rationabilitate, atque modestia, tum ex vultu, totiusque habitus grauitate, innocentiam eius perhibet ad Iudæos testimonium, volens hac ratione se ab eius iudicio absolueret, & Christum tanquam innoxium dimittere. Ego inquit post diligentem examinationem nihil causæ inuenio in hoc homine, ob quam scilicet à me sit condemnandus. Tum vero summi Sacerdotes, & seniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Iesu opinionem, Dominus Iesus elaberetur, *accusabant eū in multis*, vt habet Marcus, vt scilicet multitudine verborum iudicis animum inclinarent, & ex multis aliquod saltem esset, quod ipsum moueret, hac certē ratione satis declarantes causæ suæ infirmitatem, & iniquitatem. Dominus autem ad omnes illorum accusationes nihil respondit Pilato, licet vt responderet, requirente: qui sciebat ipsum facile posse illorum diluere calumnias, si vellet. Domino autem sic tacente, & neque sibi neque Iudæis respiciente, Iudex admiratus est, idque vehementer, hinc enim intellexit non solum prius à se nunquam visam mansuetudinem, sed etiam insignem mortis contemptum. Cæterum cum Iudæi, & audirent, & viderent Pilatum bene propensum erga Iesum; ita vt illius nec offenderetur silentio, nec in suspicionem agnitionis criminum pertraheretur, cœperunt validioribus etiam vocibus, vt Lucas testatur Christi causam apud Iudicem grauari dicentes:

Commouit populum, hoc est, facit eum seditiosum (Græcis enim est præfens) idque sua doctrina, quam non in vna tantum spargit ciuitate, sed per vniuersam Iudæam, *incipiens, à Galilæa, & perueniens vsque huc*, ita vt ne metropolim quidem Iudææ & Galilææ vereatur sua seditiosa aspergere Doctrina. Nō simpliciter autē Galilææ meminert, sed ad terrore Pilato augendū, & seditiosis suspi-
Theophyl.

uit Ioannes. Hunc commune civitatis hostem, eorumque scelerum manifestum auctorem, quæ maxime sunt Reipublicæ inimica, seditionis felicitæ cruentæ, componens cum Iesu seditionis quidem etiam accusato, sed quæ nullo effectu comprobari potuit: petiit utrum è duobus vellent dimitti; constringens eorum electionem ad alterum horum: nihil addubitans quin pro suo in Barabbam odio, & iusta ob accepta mala indignatione, illi præponerent Iesum, à quo nunquam læsi fuerant: & quem non patiebantur dimitti tanquam innocentem, saltem ut damnatum sicerent donari festo.

Sciebat enim quod per insidiam tradidissent eum summis Sacerdotibus; Vnde tanta diligentia laboravit ipsum absolueret. Cæterum hac ipsis optioe proposita cum populus hæretet, & satis propenderet, ut est verisimile, ad electionem Iesu: Principes Sacerdotum, & seniores agitauerunt turbam apud quam multum valebant, eique persuaserunt tandem, ut magis Barabbam peterent. Cum ergo hæc agerentur inter Principes Sacerdotum, & turbam, ita fide incertam expectante quid responsuri essent: tum, ut verisimile est, accessit etiam aliud innocentiæ Christi testimonium, quod scilicet perhibuit de Iesu vxor Pilati, in maiorem Iudæorum & Pilati ipsius condemnationem, maioremque Christi ac nostram gloriam. Dicit enim Matthæus:

Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius dicens, Nihil tibi, & Iusto illi, id est, nihil tibi sit cum illo Iusto: multa enim passa sum hodie, id est, hac nocte, per visum, id est, in somnijs propter illum. Quid viderit, quidne audierit cum Evangelista non exprimat; nihil certi de eo profertè possumus, nisi quod grauiter fuerit afflictâ. Porro afflictionem hanc per ostensa, ut est verisimile, terriçula, non est putandum à demonibus profecta, sed à Deo potius, qui eam vxori potius quam Pilato inmisit: tum ut ab utroque simul sexu suæ innocentie Christus haberet testimonium, tum quod non credendum fuisse Pilato, qui videri potuisset ad gratiam loqui. Cõuenienti autè epi: heto coniunx Pilati Christum iustum vocat, sicut & postea Pilatus; & multo ante verumque Esaias cap. 53. Cum autem deliberationem suam inter sese Iudæi absoluisset, rursus eos rogauit Pilatus, utrû ex duobus propositis sibi vellent dimitti. At illi longe contra eius expectationem, vna omnes voce postulauerunt non dimitti Iesum, sed eum tolli, & dimitti Barabbam. Non enim satis habebant Barabbam præponere Iesu, sed hunc neque cum Barabba volebant in gratiam festi dimitti. Quod cum præter Pilati expectationem accidisset, non tamen desistit opitulari Iesu, vnde dixit;

Quid ergo vultis faciam de Iesu, qui dicitur Christus? Bene quidem in eo faciens, quod cuperet Iesum liberare, sed malè in eo, quod ob

quod ob gratiam Pontificum, & populi non strenuè se pro officio opponeret iniusticie persecutorum iustum. Non autem propterea ferè semper Christum Regem vocat Iudæorum, quod sic verè de eo sentiret, ut mihi quidem videtur, sed per ironiam, ut sic irritatos Iudæorum animos magis obstriçtos redderet Cæsari, suuque contra innocentem iudicium iusticie quodam prætextu vestiret. Itaque illi non sufficientes illud nomen, ut clamauerunt prius in rogando Barabbam: ita nunc rursus clamauerunt postulantes Iesum crucifigi. Tum Pilatus tertio testimonium innocentie Christi perhibuit, dicens se nullam causam morte dignam inuenire in eo, atque ob id, quod prius proposuerat, sed quod per oblatam occasionem, qua sperabat Christum liberandum, intermissum erat, rediens castigaturum se dicit eum, sicque dimissurum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit, &c. Ioannes post Lucam scribens, opportunè post electum Barabbam indicat qualis fuerit illa correptio cuius Lucas meminit, commemorans Pilatum flagellasse Iesum, atque milites varijs ei illusisse modis, & per hæc Pilatum, conatum dimittere Iesum. Conuenientius ergo dixerimus cum D. Augustino, Mattheum, & Marcum per recapitulationem, ut alias sæpe, narrasse quod commemorant de militum illusione, eodemque breuitati studentes flagellationis tantum obiter meminisse, quatenus secundum morem Romanorum præcedere solita fuit crucifixionem, cum etiam alia ratione, nempe ad satiandos, & placandos Iudæorum animos adhibita fuerit, ut Ioannes insinuat; Hæc inquam conuenientius dixerimus, quam quod aliqui putant Iesum bis à Pilati militibus flagellatum, & illusurum alio posita spinea corona, & circumiecta chlamide purpurea. Itaque Pilatus postquam se mel, & iterum sua spe frustratus esset, videns sibi magnam imminere necessitatem crucifigendi Iesum; necdum tamen planè desperans se hanc necessitatem posse euadere: *apprehendit Iesum, & flagellauit;* partim quidem tanquam cui crux verisimiliter imminerebat, partim vero ut hac castigatione placati Iudæorum animi, Iesum dimitti sinerent. Vnde coniectare licet non leuiter Pilatum flagellasse Iesum, *Euthymius* sed tanta cum crudelitate, quantum putabat placare posse iam efferatos Iudæorum animos. Nec flagellatio hæc virgis simpliciter fiebat, ut apud nos *Φεγγέλλιον* enim (quod nos iuriarum flagellum dicimus) verbererat è funiculis, antioris contextu generibus tum, quo dorsa condemnatorum verberabant. Post hanc dixit *Christo* illam, & ignominiosam Christi flagellationem, Evangelistæ cõ- *Iusum* in memorant nouem iniuriarum generibus Christum in aula Pontiana affectum fuisse à militibus, incertum an Pilati iussu, *tiana* an vitro

Theophyl.

Theophyl.

an vitro tam profuse insanie licentiam sibi fumentibus, vt more sui Domini Iudæis gratificarentur. Primo totam conuocant cohortem, tanquam ludicrum aliquod spectaculum, quo quique vel oculos suos pascat, vel se quoque actorem ingerat, foret exhibendum. Secundo consiliis sanctorum & colophantis Christum denudant tunica inconfutuli, & stola: quæ deundatio quantum doloris coram tanta multitudine attulerit Christo, pudici animi homo apud seipsum facile æstimauerit. Tertio induerunt eum chlamydem in cocineam, vt habet Matthæus, aut, vt habent Marcus, & Ioannes, vestem purpuream. Purpura autem Christum indutum dicunt Euangelistæ, licet vera non esset purpura, sed cocinea vestis: qui in irrisione vsurpati regij nominis ea veste Christum induerunt. Purpura enim Regum & Principum erat indumentum.

*Dan. 5.**1 Machab.*

10. II.

Cæterum Matthæus non tantum vestis colorem expressit, sed etiã genus, dicens eum indutum chlamydem, quæ & paludamentum dicebatur apud Romanos, quo super armis induebantur imperatores, Reges & milites. Quarto etiam in ludibrium regij nominis nectunt spineam coronam, eandemque capiti eius sacrosancto imponunt, non tantum ignominia iam illum afficientes, dum pro auro lignum, pro geminis spinas afferunt, sed etiam pœna, quam infixe acutissimæ spinæ capiti inferebant tenero. Ne quis enim tantum leuiter superpositam existimet, Tertull. dicit tempora Christi spinis scædata, & cæcinata fuisse. Quinto arundinem ei itidem ironice iradidit in dextra tanquam sceptrum Regium. Sexto ironicos etiam tanquam regi geniculantur, adorantes eum, voce item ironica sacras vulnerant aures, dicentes: *Aue Rex Iudæorum*, eodem docti spiritu, quo Iudæi dixerunt, Propheuisa nobis Christe. Septimo, faciem eam, qua cæli gaudent, sputorum, & saluarum asperginibus scædarunt, vt & prius Iudæi in sua fecerant illusione. Octauo item vt illi alapis decentissimas eius malas diuerberauerunt: quod sæpissime ab eis factum, ex multitudine militum colligere licet: vnde vel iam maxime impletum fuit in eo

Psalms. Illud Esaiæ: Non est species ei, neque decor, &c. Nono caput eius instar vasis, quod victores identidem pungunt, arundine manu eius accepta percusserunt; coronæ spinas sic capiti fortius imprimentes.

Exiuit iterum Pilatus & dicit eis, ecce adduco, &c. Postquam milites varijs modis Domino illulissent, quo per adhibitam castigationem Pilatus placaret Iudæos, exiuit è prætorio rursus ad eos, secum deducens Iesum, & dixit eis; Ecce adduco eum ad vos foras egregie castigatum, vt cognoscatis me etiam post acrem examinationem flagellis in eo tentatam, nullam me inuenite in ipso causam crucifigendi. Cumque his verbis Iudæorum animos præpararet ad commiserationem, exiuit Iesus è prætorio

forma,

forma, portans spineam coronam scilicet, & purpureum vestimentum, totoque corpore laniatus flagellis: vt per contemplationem miseræ, & abiectionis eius, qui præsens astabat, illos iam excitaret ad miserandum, & dicit eis; *Ecce homo*: hoc est videre hominẽ hunc, videte eius castigationem, videte deiectionem, videte eum nihil minus esse quam regem, nihil aliud esse, quam miserum hominem, quare si regi inuidetis, iam parcite, quia deiectum vobis. Sperabat ergo Pilatus Iudæorum odium hac hominis afflictioe placandum; sed tantum abfuit vt ad miserationem aliquam commouerentur, vt etiam magis irritarentur, & instar canum, ac ferarum, quæ gustata carne magis ad eam deuorandam anhelant, ex conspectu eius sanguine etiam magis sitirent sanguinis eius effusione: Hi ergo succlamitant, vt cœperant; *Crucifige, crucifige eum*, quasi dicant bene incœpisti, perge perge. Pilatus intelligens etiã hunc suum frustratum conatum, & ex captata misericordia nihil esse spei: metu tentat illorum coëcere furorem dicens cum indignatione, & ira;

Accipite eum vos. Et si ita vobis videtur, & libet, crucifigite. Ego enim non inuenio in eo causam crucifigendi; proinde cum secum dum Romanas leges mihi non liceat crucifigere nisi facinorosos; non possum ego eum crucifigere. Cum audirent Iudæi Pilatum tanto studio patrocinantem Iesu, nec omnino committendum ducerent, vt aliquo modo elaboretur è manibus: testimonio eius opponunt suam legem, quasi ex eius ignorantia procedat falsa Pilati de Iesu existimatio. Nos, inquit, legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit. Ad eam ergo legem, quæ blasphemos iubet interfici, tandem necessitate compulsi confugiunt, clamantes Iesum in eam peccasse: sequi hoc modo declarantes non tam odio personæ, quã zelo legis ipsum persequi. Porro Pilatus hac noua accusatione percussus est, magisque caput timere sibi, metuens ne forte non solum in hominem innocentem, sed & in Dei filium peccasset, ob idque Deos sibi iratos contirer. Ingressus ergo prætorium, vt cum Iesu seorsum loqueretur, rogauit eum vnde esset, vt cognita eius origine sciret verum ne an falsum esset, quod illi obiiciebatur. Iesus autem rursus nullum dedit ei responsum, partim quidem quoniam supra satis suã illi notam fecerat innocentiam, & quoniam etiam iam proposuitæ quæstionis veritatem satis insinuauerat, dum dixit se venisse in mundum, & regnũ suum non esse de hoc mundo: sed multo magis ne videretur conatus vt elaboretur, & nolens mortem subsistere, & quia sciebat secundum Dei dispositionem futurum vt omnibus tentatis obstinato Iudæorum furori cederet Pilatus. Cum ergo ille nihil responderet, Pilatus indignatus suam & auctoritatẽ, & diligentiam contemni.

Mibi,

Mibi, inquit, *non loqueris*? An ignoras me habere potestatem crucifigendi te, & dimittendi te. Quibus verbis arroganter nimis prolatum sese planè Pilatus condemnauit. Si enim hanc habuit potestatem: cur quem totus est testatus innoxium non dimisit? Aut si pro suo arbitrio & potestate potuit aut crucifigere, aut dimittere: cur qui gratificare uoluit Iudæis, non sine causæ examinatione Iesum crucifigendum tradidit in gratiam Iudæorum? Christus itaque qui ad omnes suas patienter siluit iniurias, hanc non ferens tam intollerandam arrogantiam, aperuit modo os suum, idque non solum quo ostenderet quam habeat odio omnem superbiam: sed etiam quia hæc arrogantia cleuabat gloriam, & causam passionis suæ; quæ non in Pilati arbitrio, sed in Dei pendebat dispositione, ordinatis eam ad hominum salutem. Dicit ergo;

Non haberes aduersum me ullam potestatem, nisi tibi datum esset desuper. Prius peccata qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Quoniam enim Pilatus & arroganter de se contra Dominum locutus fuit, & magno percussus timore per nouam Iudæorum accusationem; Dominus primum quidem eius reprimat arrogantiam, & deinde ad id responder, quod illius cruciabat animum, & quæ illi fuit causa interrogandi unde esset. Quod ergo ad primum attinet, dicit: Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper, hoc est concessum esset, aut permissum cælitus: significare uolens se moriturum, & pati ex dispositione diuina; non autem quia ille ex suo officio, aut autoritate potestatem in se haberet. Ex quo inferit deinceps, quod ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: Propterea, hoc est, quia ex tuo officio, & autoritate quæ fueris, nullam habes in me potestatem, sed tantum ex diuina permissione: ideo etsi tu pecces, qui tanquam ex autoritate aduersum me potestatem exeres: tamen qui me tradidit tibi populus, maius peccatum habet quam tu, quia me immerentem, tuæque potestati nequaquam subditum tibi tradidit: author existens omnis quod in me committitur secleris, teque vel inuitum cogens, ut quasi ex autoritate in me sæuias.

Ecce quærebat Pilatus dimittere eum. Græcè est *ἐν τῷ*, id est, ex eo (supple tempore magis quærebat omnibus modis absolueri Iesum. Cum enim moueretur obliquè sui peccati, & intelligeret Iesum modestiam, & innocentiam, Iudæorumque malitiam, & suam æquiritatem non esse recognotam; fauens etiam ei, eo magis, quod uideret ipsum mortis periculo non commoueri: tætantiam magis quam prius ut omnibus modis eum dimitteret. Id sentientes Iudæi, quoniam uidebant Præsidentem negligere crimen iam

intentatum ad prius crimen redeunt; non simpliciter iam illud proferentes, sed cum interminatione inimicitia Cæsaris, quam maximè sciebant commouendum Pilati animum. Si inquit huc absoluis, declaras te non esse amicū Cæsaris Romani.

Omnis enim qui se Regem facit, contrarium se ostendit Cæsari. Quæ cū Pilatus audisset, mox mutato suo pro Iesu liberando studio, decreuit odio Iudæorum seruire, ne sua priuaretur functione. *Sedit ergo*, inquit *Ioannes. pro tribunali.* Locum etiam designans sus non omnibus: non tantum conuenticus historię causa, sed etiam quo intelligeremus, quam conuenienti loco Iesu condemnationi sit lata. Dicebatur autem is locus Græco nomine lithostrotus, Hebraice uero Gabbatha; non quod Gabbatha idem significet quod lithostrotus: sed quod idem locus in diuersis linguis diuersa haberet nomina alia & alia ratione. Lithostrotus enim dicebatur quod lapide stratus esset, Gabbatha uero quod æditus esset & altus. Hic ergo locus conueniebat condemnationi Iesu, ut ea solennis esset & publica, nec quenquam lateret eius innocentia. Tempus præterea exprimit Ioannes dicens;

Erat autem parasceue Pascha hora quasi sexta. Dicebantur autem apud Iudæos Parasceue, non solū is dies, qui Pascha proximè præcessit, in cuius uidelicet uespera edebatur agnus Paschalis, sed etiā omnis serua sexta cuiusque hebdomadæ, eo quod ea die parabantur, que in die Sabbati essent ad eum necessaria. Quod uerum esse patet ex eo quod postea dicit Marcus, quia erat parasceue, quod est ante Sabbatum. Ex eo tamen quod hic dicit Ioannes. *Erat autem parasceue Pascha;* Apparet etiam eam diem que proximè præcessit Pascha dictam parasceuen à præparatione agni paschalis, que tum fiebat: ita ut ea dies qua Dominus passus est, duobus ratione parasceue dicta sit, quia fuit parasceue Paschæ, & parasceue Sabbathi. Quod autem Ioannes ait fuisse ferme horam sextam, cum Pilatus sederet pro tribunali, satis indicat nondum fuisse horam sextam. Fuit igitur adhuc tertia hora (ut ait Marcus) seu statio secunda, hoc est ea pars diei, quæ est inter horam tertiam & sextam. Iudæi enim diem diuidebant in quatuor horas, seu stationes, ut ex parabola Patris familias conducentis operarios in uincetiam constat. Cum autem Pilatus iam uideret se necessitate constringi ad condemnandum Iesum, si saluam sibi uellet populi, ac Cæsaris gratiam; sederet que pro tribunali ad sententiam pronuntiantiam, producto foras Iesu dixit Iudæis;

Ece Rex uester. Quod plerique accipiunt eum dixisse irridendorum uanam accusationem, uel ut prius dictum est, uoluit irritare his uerbis animos Iudæorum, ut abnegato rege se fortius obstringerent Cæsari, & ut ipsis constantius illum ad crucem potentibus magis à seclere uideretur immunis. Illi ergo non ferentes eum

Lithostrotus Gabbatha.

Parasceue

Matt. 20.

vocari

vocari suum regē, iam tertio secundum Ioannem valido clamore petierunt ipsum sustollī in crucem: quando & intelligendum est accidisse, quod Lucas scribit eos infortunisse vocibus magnus postulantē ut crucifigeretur, & inualuisse voces eorum.

Tum Pilatus regem, inquit, vestrum crucifigam? siue irridens eos, siue ad negandum ipsum, & extorquendum iniustā seruitutis publicam profissionem prouocans. Itaque sicut ille ambiuit, euenit. Pontifices enim, qui prae alijs pertinaci contra Iesum ferebantur odio, quo Pilati animum in suas partes inclinarent, responderunt:

Non habemus Regem nisi Caesarem. Messiam suum, hoc est regem à Propheta promissum multis seculis expectauerant, Caesaris regnum, quo premebantur, misere oderant tamen odijs effecati, publicē Messiam suum abnegant, & Caesarem Dominum profiterentur. Tanta erat vlciscendi libido. His gestis cum Pilatus videret se per tam multa, & varia nihil proficere, sed quod quo magis uideretur Iesum liberare, & populum placare, eo magis tumultus fieret in populo, satisfactorius eorum petitioni, prius tamen tursum aperto testimonio & signi, & verbi declarare voluit Christi toties testatam innocentiam, atque iniusti supplicij crimen, & vltionem à se in Iudaeos deuoluere. Accepta enim aqua de manu ministri fundentis, abluit manus suas in cōspectu omnium, rationem sui facti indicans dicendo;

Innocens ego sum à sanguine iusti huius. Hac voce non solum non sunt deterriti infœlices Iudaei, sed potius accensi. Vt enim animū adderent timido praesidi, celeriusque perficeretur negotium, praenimia cupiditate non aduertentes quid dicerent, aut agerent omnes vna voce clamabant.

Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Non negant iusti sanguinem esse de quo Pilatus loquebatur, sed simpliciter sanguinem eius, id est, vltionem sanguinis sibi, suisque imprecantur. Vnde & iusto Dei iudicio sicut Pilati gentilis deprecatione ablata est vltio sanguinis Christi à populo gentili; ita Iudaeorum imprecatione recidit illa in populū Iudaicum. Securitate ergo hac, & cautione à Iudaeis accepta, Pilatus tandem Iesum, hoc est, saluatorē tradidit voluntati eorum. Quia narratione indicauit Euangelista non legitime à iudice condemnatum Dominum, sed euertit, ac gratiae populari seruiisse.

Ducitur ad crucem, & crucifigitur. Mat. 27.

Mar. 15. Luc. 23. Ioan. 19.

CAPVT CXLIII.

VS CEPERVNT autem Iesum, & postquam il. t. purpulerunt ei, exuerunt eū t. chlamydem, & induerunt eū t. vestimentis t. eius. & eduxerunt eum. ut crucifigerent eum. Et baialans sibi crucem, exiuit in eum, ut dicitur qui dicitur Caluaria locum, Hebraicē Golgotha. Exe-xerunt autem eum, & cum ducerent eum, inuenerunt, apprehenderunt, eum b. eduxerunt angariauerunt b. pratercuntem b. quempiam hominem. Cyrene-cunt eum. nomine Symone h. veniēte de villa, b. Patrē Alexandri & Rufi, t. Simonē hunc angariauerunt, ut tolleret crucem eius, & imposuerunt illi cru. Cyreneū t. em portare post Iesum. Sequēbatur autem illum multa turba populi, Symonem, & mulierum, qua plangebant, & lamentabantur eum. Conuersus Cyrenēsē, autem ad illas Iesus, dixit: Filiae Hierusalem, nolite flere super me, t. sed super vosipsas flete, & super filios vestros, quoniam ecce veniēt dies, bant ei bini quibus dicent, Beata & steriles, & venies qui non genuerunt, & vbe vere vniēra qua non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super d. ubi nos, & collibus, Operite nos. Quia si in viridi ligno hac faciūt, in arido crucifigunt quid fiet? Ducebantur autem & alij duo nequam cum eo, ut interficerentur. Et perducunt illum, & venerunt in locū qui dicitur e Golgotha, quod est interpretatum Caluaria locus, & dederunt ei vinum t. rones t. myrrathū b. bibere. cum felle mistum. Et cum gustasset noluit bibere, & non accepit. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur vnus a Caluaria, t. ibi crucifixerunt eū, & tunc crucifigunt eum cum aliis duos a duos latrones a hinc & hinc, t. vnus a dextris, & vnus a sinistris eius, & medium autem Iesum. Et impleta est tem. scriptura qua dicit: Et cū iniquus reputatus est. Scripsit autē & titulus super scripturam Pilatus, & posuit super crucem. Et imposuerunt super caput eius titulum scripturam. Et erat titulus causa eius inscriptus. Et erat autem super eum literis graecis, & latinis, & hebraicis. Hic est Iesus Rex Iudaeorum. Hunc ergo titulum multi Iudaeorum lege. t. postquam autem prope cūiati erat locus ubi crucifixus est Iesus, Et erat scriptū autē hebraicē, graecē, & latinē. Dicebant ergo Pilato pontificis Iudaeorum: cū scriberet, Noli scribere, Rex Iudaeorum: sed quia ipse dixit Rex sum Iudaeorum. eum b. Respondit Pilatus: Quod scripsit, scripsit. Iesus autem dicebat: Pater crucifige dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Milites ergo t. cum crucifigerent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, diuiserunt, vnicuique milii partem) & tunicam. Diuidentes verō vestimenta eius miserūt sortes, b. super eis, quis quid tolleret. Erat autē tunc eius, mita inconsutis, desuper contexta per totū. Dixerunt ergo adinuicem: Nō tētes sortes fundamus eam, sed sortiāmur de illa cuius sit. t. vti scriptura implere t. impletur, dicens, per Prophetam dicentem: Partiti sunt vestimenta tua quodam haec fecerunt. Et sedentes seruabāt eum. Erat autem hora ter. t. crucifixerunt eum. t. pratercuntem autem, blasphemabant eū, iurabant mouentes capita sua, & dicētes: Vah qui destruis templū Dei, & in tribus super

¶ **Et** praeterea tribus diebus illud reatificas: saluum fac te metipsum, descendens de cruce, si filius Dei es, descende de cruce. Et stabat populus expectans, et deridebant eum principes cum eis. Similiter enim principes sacerdotum illudentes ad alterutrum cum scribis et senioribus dicebant: Alius saluus fecit, seipsum non potest saluum facere. Si Christus rex Israel est, descendat nunc de cruce, ut videamus, et credamus. Et credimus ei: se saluum faciat, si hic est Christus Dei electus. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim, Quia filius Dei sum, illud debet autem mihi accedentes, et acetum offerentes ei, dicentes: Si tu es Rex Iudaorum, saluum te fac. Id ipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo et improperabant ei. Unus enim de his qui pendebat latronibus blasphemabat eum dicens: Si tu es Christus, saluum fac te ipsum, et nos Respondes autem alter, increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eandem damnatione es: Et nos quidem iuste, non digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, Hodie mecum eris in Paradiso. Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Cleopha, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem, et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et in uniuersam et facta hora sexta, tenebrae factae sunt super uniuersam terram usque ad horam nonam. Et obscuratus est Sol. Et circa horam nonam, exclamauit Iesus voce magna dicens: Eli, Eli lama sabachthani, quod est, interpretatur, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant: Ecce Elias uocat iste. Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, ut conuincatur scriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam impleuit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere, dicens: Sinie, videamus si ueniat Elias ad deponendum eum. Ceteri uero dicebant: Sine, videamus an ueniat Elias liberans eum. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Iesus autem iterum clamans uoce magna ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hac dicens, emisit uocem magna, et inclinato capite tradidit spiritum. Et ecce uelut templi scissum est medium in duas partes, a summo usque deorsum. Et terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt, et multi corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, uenerunt in sanctam ciuitatem, et apparuerunt multis. Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat quoad factum fuerat, quia sic clamans expirasset, glorificauit Deum, dicens: Verum hic homo iustus erat, uerum hic homo filius Dei erat. Et qui cum eo erant custodientes Iesum, uiso terra motu, et his quae fiebant, timuerunt ualde, dicens:

¶ **A** sexta autem hora per totam diem in uniuersam ad horam nonam, hora nona, quod est, interpretatur, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant: Ecce Elias uocat iste. Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, ut conuincatur scriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam impleuit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere, dicens: Sinie, videamus si ueniat Elias ad deponendum eum. Ceteri uero dicebant: Sine, videamus an ueniat Elias liberans eum. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Iesus autem iterum clamans uoce magna ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hac dicens, emisit uocem magna, et inclinato capite tradidit spiritum. Et ecce uelut templi scissum est medium in duas partes, a summo usque deorsum. Et terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt, et multi corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, uenerunt in sanctam ciuitatem, et apparuerunt multis. Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat quoad factum fuerat, quia sic clamans expirasset, glorificauit Deum, dicens: Verum hic homo iustus erat, uerum hic homo filius Dei erat. Et qui cum eo erant custodientes Iesum, uiso terra motu, et his quae fiebant, timuerunt ualde, dicens:

dicent es: Verè filius Dei erat iste. Et omnis turba eorum qui simul ad clamantem uenit ad speculatum istud, et uidebant quae fiebant, percussiones pectora Iesu et sua, reuertebantur. Erant autem ibi et mulieres multae de longè emissa spacia, quae secuta erat Iesum a Galilea ministrantes ei, et in uirtute exierat quae erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi minoris, et Io. pirauit Iesum mater, et mater filiorum Zebedaei, Salome, et ceterum esset in Galilea, sequebantur eum, et ministrabant ei, et alia multi, quae simul cum duo ascendentes: aut Hierosolymam. Stabant autem omnes ueteri eius a longè, turro autem et mulieres quae secuta eum erant a Galilea haec uidentes.

Susciperunt autem Iesum, et postquam illuserunt ei, continentur hoc capite duae nouissime Passionis Christi partes. Sexta enim compositur ignominiosam eius ad crucem eductionem, crucis baiula Septimae, et praeter alia myrrhati uini oblationem, Septima uero eius pars passio crucifixionem, et quae cum in cruce pendenti acciderunt. Ita que cum Pilatus adiudicasset fieri petitionem Iudaeorum, milites ipsius suscepunt Iesum tanquam sibi traditum, et primum quidem exuentes eum chlamyde ad maiorem ignominiam induerunt eum suis uestimentis, quae ab omnibus in uia melius agnosceretur. Coronam capitum non dicuntur ademisse, ut intelligi possit eam ad maiorem item ignominiam relictam in capite quam uerisimile est altius impressam fuisse, quia ut eximi comode potuerit. Hinc sic indutum suis uestibus educunt ad crucifixionem. Ad augmentum non tantum ignominiae, sed etiam poenitentiae eius fecit, quod citi ad crucifixionem exiit propriam imposuerunt crucem, sicut hodie furibus suspendio, ad dictis funis, quo sunt suspendendi, circa collum iniicitur. Itaque ut habet Ioannes, baiulas sibi crucem, quae lubenter nostri causa in se suscepit, exiit in eum qui dicitur Caluariae locum. Quod autem alij res referunt Euangelista: crucem impositam Simoni cuidam Cyrenensi portandam post Iesum: utrumque intelligendum est factum successu. Nec dubitandum uter prior crucem portarit. Nam ex Euangelistarum narratione manifestè patet Dominum eam prius gestasse, ac deinde in uia ipsam impositam Simoni. Ex quo tum etiam uerbis satis manifestum est Simonem non simul gestasse cum Christo, quemadmodum tamen nostri pictores frequenter expriment, quia dicitur. Imposuerunt ei crucem, etc. Ut autem hanc illi in uia obiter inuenito imponerent, in causa fuit uerisimiliter, quod uiderent Iesum iam debiliorem esse, quam ut ligni molem portare posset: maxime cum Iudaei irgerent ad accedendam eius crucifixionem. Dicitur autem a Marco hic Simon Pater fuisse Alexandri, et Rufi; non tantum eo certitudine historiarum, sed multo magis ob gloriam horum filiorum, quos uerisimile est fuisse discipulos Christi satis notos fidelibus. Sed et Patrem hunc uerisimile est Christum saltem postea in domum suam per fidem recepisse, atque ob id in gloriam eius tam studiose

Euangelistas nomen eius expressisse; cui violentia militum salutaris, & gloriæ fuerat occasio.

Sequebatur autem Dominum multi turba populi, ac mulierum. Lamentancium non solum pro humano affectu (non enim dicuntur lamentatæ latrones duos, qui simul ducebantur cum Iesu) sed multo magis quod grato quodam affectu commoueretur hæc turba tam lugubri spectaculo eius, cuius non tantum innocentiam, sed etiam beneficentiam toties erant experti: quod etiam fuit testimonium maximum innocentiae Christi, ad maiorem principū Iudæorum condemnationem.

Conuersus autem ad illas Iesus dixit: Nolite flere super me, &c. Nō quod fletum earum planē damnauerit, qui ex pio proficisceretur affectu; cum & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impulerit, cum iuxta Simeonis vaticinium gladius doloris animam eius pertransiuit: sed quod fletus ille ex ignorantia causæ passionis eius erat. Putabant enim eum cum esset innocens, pati ex infirmitate, & impotentia, nec sciebant illum voluntariē pro hominum salute mortem subire. Vult ergo illas super seipsas flere ob summā eis imminentem propter iniustiam hanc necem, miseriam, quam effugere nequaquam possent, vnde dicit: Sed super vosipsas flete, & super filios vestros, super quos scilicet ventura est secundum vestram imprecationem sanguinis mei vitio. [Malē proinde ex hoc loco colligunt quidam mortem Christi non esse lugendam contra receptum ab Apostolorum temporibus morem: cum non absolute Dominus hanc mulierum super se deplorationem prohiberit, sed causam maiorem super seipsas flendi illas habere significare tantum voluerit.]

Quia, inquit, ecce venient dies, in quibus non iam dicturi sint homines, maledictos ventres qui non genuerunt, sed beatas steriles, quæ nunquam genuerunt: siue quia tunc matres cocturæ sint per magnam inopiam filios suos, siue potius quia materna viscera grauius cruciantur in malis liberorum, quam in propriis. Quo autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturæ significaret Dominus: subiicit ex Osea;

Tunc incipient dicere montibus cadite super nos, &c. Quo significatur Iudæos præ calamitatis magnitudine, ac inexcusabilitate, & quæ situros abditissima terræ loca, in quibus lateant, & desideraturos mortem, quæ ab eis fugiet.

Quia, inquit, si in viridi ligno hæc facimus, in arido quid fiet? Vbi suppositum verbi faciunt, aut est simpliciter homines, aut milites Romani. Lignum viride, & humidum se vocat, quod diuina gratia plenus semper viret, & fructum salutariæ doctrinæ, bonorum que operum proferret. Lignum aridum Iudaicum vocat populū, propterea quod diuina gratia destitutus, velut sterilis esset arbor, & pal-

mes insecundus. Sequuntur apud Euangelistas adhuc tria ad ignominiam & passionem Christi pertinentia, quæ ante crucifixionē ei sunt irrogata. Primum est quod vt habet Lucas, *ducebantur eū etiam alij duo nequam, vt interficerentur.* Verisimile est autē mortem fuisse, vt pridie paschæ, aut circa paschæ, aliatue solemnitates, cum multa ex omnibus locis confluxisset hominum multitudo, malefici insigniores in crucem subleuarentur (quod etiam apud nos fit) vt essent exempli causa multis spectaculo, quanquā etiam istud videri possit accidisse ex petitione Iudæorum, quibus gratificari iam stauerat Pilatus, vt nomen Iesu magis denigraretur, omniumque animi, magis ab eo alienarentur. Secundum est, quod perductus sit Dominus crucifigiendus, in locū maleficis crucifigendis deputatum, qui dictus est Hebraicè, id est, lingua qua tum Hebraei, hoc est Iudæi utebantur Golgotha, quod significat craniū, *Golgotha* siue caluariam, ob eius volubilem rotunditatē a verbo Galal, quod volueit significat, & circuire. Locum ergo hunc suo nomine tam accurate expresserunt Euangelistæ; vt intelligamus ignominiam, quam Iudæi etiam hac in parte Dominum intulerunt, quamque non sibi causa in se suscipere dignatus est, reputatur etiam hac parte cū iniquis. Tertium ignominiae genus Christo ante crucem illatum fuit, quod ei dederunt potandum vinum myrrhatum, vt habet Marcus, aut vt Matthæus vinum cum felle mixtum. D. August. *Myrrha tu vinū.* dicit fieri potuisse vt vinum Christo oblatum & myrrha, & felle fuerit mixtum, quo esset amarius, aut Matthæum sel posuisse pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum cum sit amarissimum, dici possit vinum felle mixtum, quam rationem probabiliorem ob id esse crediderim, quod videri possit Matthæū felle secisse mētionē, quo significaret impletā prophetiā illā quæ felle meminit, quam postea sumus explicaturi. Vinum ergo ei ex more obtulerunt, (qui mos etiam hodie seruetur) quo morituris vinum propinatur, vt animus illis addatur: sed ex insolentia militum, quod etiam ex malitia Iudæorum vinum hoc felle, hoc est amara myrrha mixtum fuit, & corruptum. Cum autem dicit Marcus, *non accepit*, nihil aliud significare voluit, quam quod dicit Matthæus, noluit bibere; ne quis hinc colligat aliud fuisse vinum, de quo Marcus, ab eo de quo Matthæus loquitur, & hoc quidem Dominum gustasse, aliud vero non. Gustauit enim, sed non bibit, nec accepit sic, vt intra se illud mitteret.

Et postquam venerunt in locum qui vocatur Caluaria, &c. Sequitur iam septima, eaque nouissima, ac præcipua dominicæ passionis pars. Postquam ergo venerunt in Caluarie locū, ibi crucifixerunt eū, manus scilicet, & pedes clauis affigentes ligno. Quod crucis supplicium non solum accommodatissimum erat propter varias, & multiplices causas debite satisfactioni peragendæ, sed

etiam exemplo relinquendo nobis ad confirmandum nos Christo.

Tunc crucifigunt cum eo duos alios latrones, &c. Primum ad maiorem ignominiam Christi, crucifixi sunt cum eo duo illi latrones, qui cum eo ducti fuerant, sic tamen ut medium Iesum inter illos penderent: quo non solum cum facinorosis reputaretur, sed inter eos maximum facinorosus haberetur. Verum contra intentionem, & voluntatem Iudæorum res hæc ad maiorem eius cessit gloriam; quia hac ratione impletum est, quod de eo dixit Iaias; Cum iniquis reputatus est, qua re meruit iniquos in se credentes ipsorum liberare iniquitate. Ita semper quod in Christo impijs est ignominia, pijs est mysterium & gloria. In hac cum paribuli specie monstratur illa, que in iudicio ipsius omnium hominum est fienda discretio. Sic etiam ludibrij causa videtur Pilatus titulum, hoc est, inscriptionem causæ, ob quam crucifixus erat, capiti eius affixisse; exprobrans scilicet ei affectationem regni apud Iudæos, atque significans illum ob hanc crucifixum à se. Quare & Cæsaribus erga se firmare ambivit amicitiam, ut cuius imperium apud Iudæos contra usurpatores tueretur, & Iudæorum vltus est contra se instantiam, & criminationem. Dum enim cum scripsit regem Iudæorum, nec scripturam hanc mutare voluit ad Pontificum preces; videri potest hoc nomine ignominia quadam Iudæos aspergere voluisse, qui hoc nomine ipsum ad innocentis eadem coegerant. Ignominia enim Iudæici nominis erat Regem Iudæorum pendere in cruce, quasi vana esset ipsorum de suo Rege prædicatio, & expectatio. Et hæc quidem videtur fuisse Pilati intentio: cæterum hac ratione Deus etiã per impium veritati testimonium perhibuit, veramque causam insinuavit crucifixionis Iesu. Non enim ea erat causa, quam videri, & scribi volebant Iudæi, nepe quia ipse dixerat se Regem esse Iudæorum, cum verè non esset, sed quia, ut scripsit Pilatus, Rex erat Iudæorum. Quia enim is verè erat, ideo secundum scripturas mori debuit in cruce, ut hoste humani generis per mortem superato, regnare inciperet super eos qui verè sunt Iudæi. Proinde bene, Deo ita disponente, cum Iudæi instarent pro mutanda inscriptione respondit Pilatus; *Quod scripsi, scripsi*; hoc est scriptum haberi volo, nec immutabo. Scripti autem hunc titulum Pilatus tribus linguis Hebraicè, Græcè, & Latinè: ut causa crucifixionis Iesu ab omnibus, qui tum in Ierusalem conuenerant posset agnosci, qua ratione significatum est omnium interesse ut cognoscant Iesum Nazarenum Regem Iudæorum crucifixum esse, ipsumque tanquam totius orbis Regem ab omnibus linguis prædicandum. Licet autem Euangelistæ inscriptionem tituli non eisdem commemorarent verbis: Ioannem tamen qui postremus scripsit, & crucifixione Dominicæ interfuit

ita scripsisse, sicut à Pilato scriptum fuit; Titulus ille ostendit, qui cum parte crucis Dominikomæ seruetur; ut dici possit alios illud tantum in quo cardo inscriptionis causæ consistit, nempe appellationem Regis Iudæorum exprimere voluisse.

Iesus autem dicebat, Pater dimitte illis; non sciunt enim, &c. Illi quidem ipsum crucifigebant, Iesus vero absolutissimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus suis orauit: declarans se magis illorum causa dolere, quam sua, re ipsa nos iam docens orate pro inimicis, Pater inquit dimitte illis, causamque addidit cur dimittere cõueniat, *non enim sciunt quid faciunt*. Nesciunt se crucifigere Dei filium, verumque Regem Iudæorum. Nesciebant etiam quid facerent, quia ignorantes Dei perfererunt prædestinationem, hominumque cooperabantur saluti; cuiusmodi ignorantia cum fuerit crassa, & culpabilis, peccatum quidem illorum non in totum sustulit, sed tamè ex magna parte diminuit, & veniabile fecit: cum alioqui si scientes filium Dei crucifixissent, peccatum eorum, utpote in Spiritum sanctum sanctum commissum irremissibile fuisset.

Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt, &c. Magna fuit ignominia vestibus omnibus detractis Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundemque coram videre vestes suas diuidi, atque super eas mitti sortes, & à militibus vèdicari, qua si nulla esset vterioris vitæ reliqua spes. Porro cum Euangelistæ simpliciter, & indistinctè factum hoc narrauerint, tantum dicentes quod vestimenta sint diuisa, quodque sortem miserint: Ioannes qui post alios scripsit, manifestius, & distinctius de hac re scripsit, quo scripturæ testimonium indicaret huic facto optime quadrare. Dicit ergo sic milites diuisisse vestimenta, ut fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnà assignantes partem, vnde intelligere prius moliet quatuor fuisse milites qui Dominum crucifixerunt. Intelligere licet secundo diuisionem vestimentorum non sic factam ut vnicuique militi vnà sit data vestis, dicit enim Ioannes milites fecisse quatuor partes: ut intelligendū sit vnā vestem in quatuor partes diuisam, cum Iudæorū vestes quatuor necessario habuerint partes, ut & nostræ ferè habent. Dicit præterea Ioannes tunicā quandam eos accepisse, quæ fuerit incõsutilis desuper contexta per totum. Vbi Græcis est *ἐκ τῶν ὑψώθεν*. i. ex summo, aut ex superioribus: ut significetur eā à superiori parte textilè fuisse per vniversum vsque deorsum, hoc est, totā fuisse textā, nec aliqua ex parte fuisse cõsuta de hac ergo dicit milites dixisse, *Nō scindamus eā sed fortiamur de illa cuius sit*, sicque impletū apertè & distinctè ostendit quod dicitur, *Parti sunt vestimèta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem*: Priori militi facto insinuans impletā priorè Prophetiæ partem, posteriori vero posteriorè. Ex Marco tamen apparet milites misisse

mississe etiam sortes super vestimentorum diuisorum partibus, vt per sortes agnoscerent quam quis partem tollere deberet. Porro Matthæus etiam aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos sedentes seruasse Dominum, ne quis scilicet tolleret eum.

Prætereuntes autem blasphemabant eum mouentes, &c. Quantum deinceps describitur ignominia genus, quod crucifixo Domino fannis, & irrisionibus varijs est illatum, quibus passio Domini iure est aucta, & exacerbata, ac Iudeorum impietas insigniter declarata. Pertulit autem hæc Dominus imprimis à Iudæis prætereuntibus, qui vt habent Euangelistæ, *blasphemabant eum*, hoc est male dicebāt, & conuitiabantur ei, in signum lætitiæ & irrisionis, mouentes capita sua, & dicentes; Vah, qui destruis templum Dei, & in tribus diebus illud reedificas, salua teipsum descendens de cruce. Si filius Dei es, descende de cruce. Verum maligna, & peruersa hæc erant suggestio, sicut illa; Si filius Dei es, mitte te deorsum. Nō enim quia filius Dei erat descendere debuit de cruce, sed contra potius ob id in cruce manere vsque ad mortem, vt sua morte mortem nostram superaret. Nec descensu de cruce declarare debuit se filium esse Dei, sed ascensu de sepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maioremque declarat potestatem. Cæterum Matthæus scribit eos dixisse;

Confidit in Deo, liberet nunc eum si uult. Eum addunt Græca sicut in Psalmo, cuius vaticinium his suis verbis nescij impleuerunt. Verbum autem, velle, hoc loco phrasî Hebræa positum est pro diligere: aliqui conuictum non in Christum tantum, sed etiam in Deum videretur recidere; quasi exprobrare voluerint Deo impotentiam saluandi. Secundi generis irrisores fuerunt Principes Sacerdotum cum Scribis & Senioribus, qui ad alterutrum, hoc est ad se se mutuo referuntur locuti de eo, qui impotentiam saluandi seipsum exprobrat Domino nō simpliciter, sed cū cōparatione potentia ipsius in saluando alios. Maius enim vituperiū est si qui alios saluauit, seipsum non possit saluum facere. Quibus tamen verbis seipsum egregie confutant. Si enim alios saluos fecit; non debuit ergo tanquam malefactor puniri, sed tanquam benefactor laudari. Si alios saluos fecit; potuit vtiq; & seipsum facere saluum, sed non fecit quomodo illi volebant; non quia non potuit, sed quia non voluit; vt & se & alios verè saluos faceret. Adiciunt & exprobrationem regalis nominis, in illius comprobationem, descensum de cruce postulantes, ac sic fidem se illi habituros promittentes:

Si, inquit, Christus est, & rex Israel, descendat nunc de cruce, vt videamus, & credamus ei. In quibus verbis rursus dupliciter inueniuntur reprehensione digni: Primū enim nusquā didicerāt descensum de cruce ostendere Christū & regē Israël; secundo falso arguuntur

arguuntur fidem promittere descendenti de cruce, cum credere noluerint ei à morte resurgenti, quod longè erat maius; & filio Dei atque Messie conuenientius. Duplici exprobrationi prædictæ, adijciunt tertio exprobrationem fiducia in Deum: quasi illa vana fuerit, & præsumpta;

Confidit, inquit, in Deo, liberet nunc eum, si diligit eum, quem admodum ipse de se asseruit. Dixit enim filius Dei sum. In qua exprobratione rursus dupliciter peccant, & quod illud reprehendunt, quod est maximè laudandum, & quod liberationem à malis volunt necessariò consequi rectam in Deum fiduciam, & Dei erga afflictos dilectionem, cum cōtra euenerit in plerisque iustis. Sequitur in Luca.

Et stabat populus expectans, aut vt potius legendum est spectans. Sic enim legendum docent Græca, quæ habent *ἠσπῶν*, & Latina commendatiora antiqua. Tertij generis illusores fuerunt milites, qui & ipsi ad Titulum à Pilato scriptū alludentes dixerunt, vt habet Lucas; *Si tu es Rex Iudaeorū, saluum te fac*, hoc est, si tu is es qui tanquā Rex Iudæos esses saluaturus, saluū teipsum modo fac. Quod autem hos acetum Iesu per ludibrium obtulisse dicit: id reliqui Euangelistæ explicant qua ratione, & quando factum sit, nempe postquam dixisset Eli, Eli, & Sitio. Postremum etiam à latronibus, qui cum eo erant crucifixi Domino exprobratum testantur Matthæus, & Marcus, vbi pluralem numerum pro singulari per synacdochen accipiendum satis patet ex Luca qui singulariter vnum latronem blasphemasse dicit, atque alterum illum blasphematorem increpasse. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtulisse acetū: cum ex alijs constat, vnum ex eis id fecisse.

Vnus ergo de his qui pendebant latronibus (qui creditur fuisse is, qui à sinistris erat) *blasphemabat eum*, id est, conuitiabatur ei dicens: *Si tu es Christus, saluum fac teipsum, & nos*, improprians ei vānam vsurpationem Regij nominis. Alter vero, qui à dextris erat, non solum non prorupit in similem blasphemiam, aut tam multiplice exemplo prouocatus, aut pœnarum asperitate exacerbatus, sed etiam velut immemor factus suarum pœnarum, & magis læsus iniurijs Christi, quam proprijs pœnis, reliquis omnibus aut blasphematibus ipsum, aut tacentibus, solus ipsius defensor efficitur, & prædicator, quem videbat per nimiam mansuetudinem seipsum non defendere, non metuens ne sua prædicatione & defensione blasphemantium contra se prouocaret insaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cura ipso, vt haftenus fecerat, socius esse criminis, sed ad pœnitentiā iam secum reuocare studens.

Neque, inquit, tu times Deum, quia in eadem damnatione es? Hoc est, vt non timeant Deum hi, qui nos circumstant Iudæi, an non

saltem tu times Deum? qui quoniam in eadem es cum isto damnatione mortis, merito sic Deum timere deberes, vt tibi ab hac blasphemia temperares: tum quia supplicij societas te sentire facit miserandam potius, quam insectandam huius calamitatem, tum quia ipsum tuum supplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, vbi conuitij huius tui rationem reddere cogeris. Ne autem (quia dixit in eadem damnatione es) videretur Iesum etiam eodem inuolueri reatu, subiunxit;

Et nos quidem iuste, subaudi, in hac sumus damnatione. Nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali fecit. Significans etiam ob aliam causam illum ad blasphemiam Iesu merito temperare debere, nempe ob ipsius innocentiam. Hac insigni defensione cum sibi vitam parasset ad gratiam Christi obtinendam, conuersus ad illum clarius iam suæ virtutis, ædedit argumentum dicens;

Domine memento mei cū veneris in regnum tuum. Mira certe fides latronis. Dominum vocat, quem vidit in cruce pendentem, atque hunc non dubitat regem agnosce, salutemque ab eo vult a rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipse, cuiusque regnum ab omnibus audiuit irrideri circumstantibus. Declarat se credere aliam vitam esse post hanc vitam, eamque sibi magis esse curæ, quam hanc temporalem, agnoscit item regnum Iesu non esse de hoc mundo, insigniorem de Christo eiusque regno habens notitiam, quam Apostoli. Vt autem ad talem de Domino existimationem, & fidem verisimile est latronem hunc nihil commotum per famam miraculorum, & innocentie eius, atque per inauditam ipsius tum in ferendis malis mansuetudinem, tum erga hostes suos benignitatem: ita magis fatendum opus istud fuisse Spiritus sancti, trahentis, & illuminantis cor eius. Nec fidei tantum magnitudo, sed etiam modestia peccatore digna in eo est admiranda. Non enim audet petere regni consortium, sed tantum inquit, memento mei, &c. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, vt similem non inuenerit Dominus in Israël, imò fortè nec in vniuerso orbe, si spectemus fidem: Dominus, qui mutus erat, ac surdus ad omnia conuitia, non fuit mutus ac surdus cum fiducia postulati, sed vicissim tali eum dignum iudicauit promissione, quali necdum quæquam honorauerat; non simpliciter illi promittens, sed cum solita afferuatione.

Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Rogauit ille vt Christus memor esset aliquando sui, cum venisset in regnum suum: Dominus autem non post aliquot dies id se facturum pollicetur, sed hodie, inquit, nec memorem se dicit illius fore, sed quod magis est, illum vt erat secum in cruce, ita secum futurum in paradiso: hoc est, liberatum ab omnibus malis participem fore felicitatis suæ ac gloriæ.

Stabant autem iuxta crucem Iesu, Mater eius, & soror, &c. Qui crucifixigentium se curam gessit, & secum crucifixum latronem cōsolatus fuit: merito deinde & matris suæ curam gessit, eamque cōsolatus est, quæ iam insigniter suam pietatem, atque præclarā de Iesu existimationem declarauit. Benè ergo stetit eam dicit Euāgelista iuxta crucem: quoniam non solum corporaliter, sed etiam per fidei firmitatē & animi fortitudinē, nequaquam pericula mentis, cruci astitit erecta. Quanquam autem non vacillare in firmamento nihil dubium, quin pro eximia sua erga talem filij pietate, & charitate maximo cor eius repletum fuerit dolore: quem hominis cor potius assequatur, quam verba, aut scripta explent. Nihil tamen indecorum illam per necessitatem gessisse: satis insinuauit Euāgelista, quod tantum stetit dicit; cuius exemplo nos deest cruci Dominicæ astare, sic vt Christo, patienti pie cōdōnamus. Christi impropetiū propter ipsum simul portemus, & ad exemplū crucifixi Iesu carnem etiam nostrā crucifigamus cū vitiis, & concupiscentijs eius. Ceterum quod dicit Ioannes matrē Domini cum alijs mulieribus stetit iuxta crucem Iesu: non est contra eum ei, quod alij dicunt eas stetit à longè. Intelligi enim potest stetit in tanto fuisse intervallo, vt & iuxta dici possent, quia in cōspectu eius aderant præsto, & à lōge propter turbam propinquam circumstantem cum Centurione, & militibus. Porro de muliere illa quam Ioannes vocat sororem matris Domini nomine Mariam Cleophæ: variè multum sentitur. At valde probabile, vt nō dicam verum, est hanc esse eam, quam reliqui Euāgelistæ vocant Mariam Iacobi: quemadmodum primū ex eo colligi potest, quod dicit eam hic Ioannes coniungit cum Maria Magdalena; ita Mariam Iacobi reliqui Euāgelistæ coniungunt cum illa circa crucem Iesu, & in accessu ad sepulchrum. Eadem ergo est mulier que Maria Cleophæ dicitur (aut Clopæ, vt habent Græca) & Maria Iacobi, Cleophæ quidem, quia eius vxor, Iacobi vero quia eius mater. Mariam autem Iacobi fuisse sororem matris Iesu; ex eo patet quod Matth. 13. & Marc. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Iesu ob cognationem: vt hinc etiam colligere liceat Mariam Iacobi eandem esse, quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat sororem matris Domini. Et quidem vulgari apud nos sententia receptum est eam verè, & propriè fuisse sororem Domini, ex eadem cum ipsa progenitam matre, Anna scilicet, sed alio Patre, quem volunt Cleopham dictum esse: sed probabilius asserunt veteres Mariam Cleophæ ideo dictam sororem deipare, quod Cleopas fuerit frater Ioseph mariti eius. Ergo, vt ad cōtextum reuertamur, imbecillior sensus, tunc firmior apparuit, quandoquidē fugientibus Apostolis mulieres pleræque quæ Dominum è Galilæa secutæ fuerant, circa

August.

Egesippus
Eusebius.
Emihymi-
us.

circa crucem inuentæ sunt. Cum eistamen affuit vnus ex Apostolis, qui vt præ ceteris à Iesu singulariter dilectus erat, ita & ipsam singularem suam erga Dominum dilectionem declarauit iuxta crucem cum matre Domini aflare nec erubuit, nec reformidauit.

Itaque cum vidisset Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat; Matris quidem pro filiali pietate curam egit, discipulum vero pro sua in illum, illiusque in se dilectione insigniter honorauit. Dixit enim matri suæ.

*Mulier ecce filius tuus, Ioannem insinuans. q. d. Ecce tibi eum, qui post hac filij loco erit, tuique curam geret; ne te mei nimium cruciet carentia. Nec dixit mater, sed mulier, quod & alias fecit, siue quod maior dixit esset, quam ipsa eum genuisset, siue quod iam Patris sui cælestis negotium agebat, siue etiam quod sciret appellatione matris materna viscera nimis commouenda. Post matrem etiam discipulum alloquitur dicens; *Ecce mater tua, hoc est, ecce tibi eam, quam tibi pro me vel matrem tuam curæ esse volo, in quam te volo tuam erga me dilectionem transfundere, & declarare. Nec vilipendit hunc honorem Ioannes, nec contempsit Domini sui, etsi iam tanquam infirmi pendentes in cruce, imperium, sed promptus ad obsequium, vnicumque illud amici testamentum exequens fidelissimè pro sua in illum dilectione, *muta ex illa hora accepit eam in sua, nõ in suam, cum Grecis sit *uis rà dia*, id est, in propria vel sua, hoc est in ius suum. Suscepit ergo eam non in sua propria, ait Aug. quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat.***

Erat autem fere hora sexta; & facta hora sexta tenebra, &c. Post varias iniurias, & contumelias Domino irrogatas secuta est multiplex eius glorificatio pro miranda quædam eius nomine accidentia signa, quorum illud imprimis commemorant Euangelistæ, quod à sexta hora vsque ad nonam factæ sint contra naturam tenebræ super vniuersam terram, idque per obscuracionem solis retrahentis in meridie radios suos, cum maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in signum iræ Dei, in abominationem execrabilis sceleris Iudaici, in testimonium gloriæ eius, quæ agnoscere non voluerunt Iudæi, atque in signum cœcitatatis Iudaicæ. Tenebras has à sexta factas hora scribit Matthæus, vnde patet ante sextam Dominum aliquandiu in cruce pependisse, & plus quam tribus horis in cruce pependisse viuum, vt bene dixerit Marcus fuisse tertiam horam cum crucifigeretur Dominus. Nam ante tenebras omnino verisimile est accidisse omnia illa impropetij genera, quæ Euangelistæ etiam commemorauerunt ante tenebras: quia non est verisimile Iudæos visis tenebris potuisse sic Christum contumeliosius insectari verbis. Quod autem Lucas dicit

fuisse fere horam sextam cum inciperent tenebræ, intelligendum est quia iam non diu sexta facta esset, ita vt circa eam dicitur. Nam Marcus facta sexta hora tenebras ortas dixit. Has tenebras non fuisse naturales, & tantum in vniuersa terra Iudaica, sed per vniuersam terram, ex Dionysio Areopagita discere licet, iuxta de his scribenti, quam Euangelistæ.

Et circa horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens: A *pla ad Po*
lica *scipii.*
 hora, à qua cœperunt prædictæ tenebræ vsque circa nonam nihil dictum legitimus aut à Domino in cruce pendente, aut à Iudæis cruci astantibus: sed hi quidem in istis trium horarum tenebris, vt est verisimile, stupefacti obstupuerunt; Dominus vero, vt est probabile, Patrem pro se, & nobis orauit, verum apud Deum interrem pro nobis Sacerdotem agens. At cum iam insaret temporis quo spiritum suum traditurus esset, ne putaretur iam mortuus, sed agnosceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Alia causa est quo & veritatem assumptæ à se infirmæ humanæ naturæ altitueret, & pœnarum acerbicatem à se susceptam declararet, voce magna in signum magni doloris iam morti vicinus exclamando conqueritur se à Deo derelictum. Sic enim hæc interrogatio intelligenda est. Hac ergo de causa Euangelistæ Dominum fuisse scribunt;

Eli, Eli lamma Sabachani. Hebræicè Christi verba referentes nunc ecclesiastio, quia alioqui non potuissent subijcere quod quidam illic stantes putauerunt Dominum inuocasse Eliam. Sunt autè hæc Domini verba principium Psalmi 21. quo principio benè iam vsus est Dominus, vt insinualet Psalmum hunc totum de se dictum esse, in quo pleraque passionis eius apertissimè decantantur. In Marco legitur;

Eloi, Eloi, quod plerique putant vitio factum scriptorum, at ego magis crediderim singulare esse ab Elohim, inquam singularitatem eius Eloi raro reperiat. Nec est curiosè inquirendum vtrum dixerit Dominus (idem enim vtroque significatur) cum Euangelistis tantum curæ fuerit indicare ex Christi sermone occasionem sumptam à quibusdam existimandi illum inuocasse Eliam, quod etiam ex vtrauis voce accidere potuit. Derelictum autem se conqueritur Dominus, tum quod à Deo non erueretur malis, quibus affligebatur, tum quod diuinitas subtrahebat ab humanitate Christi consolationis riuulos, relinquens ea pati, quæ naturaliter erant afflictiuæ.

Quidam ergo illis stantes & audientes; Dicebant ipsum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama, & existimatio. Hos Hieronymus arbitrauit fuisse milites Romanos, qui quoniam non intellexerunt Hebræici sermonis proprietatem eo quod dixit Eli, Eli, putabāt Eliā ab eo inuocati. Si autè Iudæos potius hæc dixisse intel.

intelligamus, putat idem Hieron. eos solito sibi more hoc fecisse, ut Dominum imbecillitatis infamarent, qui Eliæ auxilium deprecetur.

Postea sciens Iesus, quia omnia consummata sunt, ut consumma. Et significatur his verbis Dominum nihil temere, sed omnia providere & passum fuisse, & fecisse. Sciens, inquit, quod omnia, quæ scilicet ad passionem eius pertinebant, consummata essent, ut cum alijs etiam consummaretur scriptura, quæ adhuc restabat implenda, ea scilicet quæ dicit. In siti mea potauerunt me aceto dicit, Sicut. Et vere quidem secundum corpus sitiebat, nec mirum. Nam cum crucifixi soleant vehementer discruciiari siti tum ob nimum in tolerandis pœnis laborem, tum ob sanguinem per corporis vulnera exhaustum, accessit & hoc Christo, quod à cœna diei præcedentis nullum liquorem biberit, varijsque afflictionibus, perpetua vigilia, & frequenti hac, illucque deductione attenuatus & excruciatu fuerit. Sed cum sitim hanc ut alia multa grauiora, dissimulare fortiter potuerit, voluit eam significare ut post alia omnia, etiâ hoc impleteret quod scriptura prædixit eum in siti sua potandum aceto; & hac sua siti declararet humanæ naturæ, & supplicij non simulati veritatem.

Hieron.

Vas ergo erat possum acetum plenum, idque ad hoc vt eo potarentur in sua siti crucifixi, quo sic citius morerentur. Itaque cum sitim suam testatus fuisset Dominus, mox currens vnus ex assistantibus, vt habent Matthæus, & Marcus acceptam spongiam impleuit aceto. Et imponens eam calamo, sic dabat ei potum. Ioannes pluraliter dicit illos spongiam impletam aceto obtulisse ori eius, per synecdochē. Quod autem Matthæus quidem & Marcus dicant spongiam impositam arundini, vel calamo, Ioannes vero hyfopo: satis patet Ioannem per dictionem hanc significasse genus calami cui spongiam imposuerunt: nempe quod fuerit calamus, hyfopi, quæ ibi forte ad manum repererunt. Verisimile est enim hyfopi calamum in illis regionibus altiozem esse, & fortiozem quam apud nos: & alioqui non est putandum altitudinem crucis fuisse tantâ, vt opus fuerit longa arundine. Cæterum quod Matthæus dicit ceteros ei, qui acetum obtulit, dixisse: Sine videamus, an veniat Elias liberans eum, Marcus vero eum qui obtulit dixisse scribat, Sinite, videamus, &c. Primo quidem cum Aug. & Euthymio dici potest vtrunque factum, & illos scilicet, & hunc vtrūque dixisse. Verum dum quædam diligenter perpendo facile induci possum, vt credam locum hunc apud Marcum deprauiatum. Cum enim historiam Dominicæ passionis non solum eodem cum Matthæo seruat ordine, sed etiam eisdem pene semper verbis descriperit, verisimile est & hic idem ipsum fecisse.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, vt significaret quare se sitire professus

professus esset, quodque non præter expectationem acetum accepisset, dixit sextum verbum;

Consummatum est, id scilicet, quod adhuc implendum restabat, & quod adhuc secundum Prophetiæ prædictionem sciu consummandum, ac quicquid ante mortem meam implendum fuit.

Iesus autem iterum clamans voce magna, ait Pater, &c. Quæ scilicet hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiâ ex Psalmis desumptum, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Cum enim vehementia passionis naturam humanam ad vite periodum propemodum adigeret, & omnia impleta essent, quæ implenda erant, animam suam vltro ponere voluit, sic vt eam se propeptem resumpturum significaret. Est enim hic pro commendo, & quæ dicitur quod sic commendare significat, veluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore, cum proprio significet apud aliquem pono. Itaque quod se facturum his verbis prædixit (nam Græcis est futurum tempus commendabo) id mox præstitit: cum his dictis mox inclinato capite tradidit spiritum, vt habet Ioannes, aut vt habet Matthæus, emisit spiritum. Quibus verbis etiam satis insinuauerunt Euangelistæ vltionem Christi mortem. Nam in nobis fit contrarium, quia primum expiramus, & deinde inclinatur caput. Et cum de alijs dici solet quod dormierint, vel obdormierint, de Christo dicitur quod tradiderit, & emisit spiritum, vt cui id proprie conuenit. Tradimus enim & emittimus, quod in nostra est potestate, si modo proprie alloquendum.

Theophyl.

Et ecce velum templi scissum est medium in duas partes, &c. Post ignominiam mortis, secuta sunt varia, quæ crucifixi demonstrant virtutem, & dignitatem. Primum ergo miraculum est, quod velum templi scissum est medium in duas partes à summo vsque deorsum, quo præter alia significabatur reuelanda iam omnia legalia, quæ prius litera vt velamento quodam erant cooperta. Secundum prodigium est terræ motus, qui & ipse, sicut & quod sequitur de scissione petrarum insinuabat detestabile Iudæorum scissum, & quod creaturæ Domino suo patienti condolerent, atque quodam modo indignarentur Iudæis. Quartum prodigium omnium maximum fuit, quod monumenta aperta sunt, atque ex eis multa corpora sanctorum, hoc est fidelium, qui dormierat, surrexerunt. Et quidē monumenta ipsa aperta sunt in morte Domini, ceterum in ipsa primum resurrectione Domini videntur corpora illa sanctorum ex monumentis surrexisse. Non enim conueniebat ante Christū resurgerent, & apparerent, quia Christi primitiæ est dormitū, & primogenitus ex mortuis. Dicuntur autē isti ex monumentis exeuntes venisse in sanctâ ciuitatē, nempe Ierusalē: quia monumenta omnia apud Iudæos erant extra ciuitates.

Videns

Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat, quod factum, &c. Impleri iam coeptum est, quod signa illa protendebant. Iam enim terra cordis hominum coepit moueri, & lapidea corda hominum scissa sunt, & qui veræ in anima mortui erant, surgere coeperunt per agnitionem sceleris, & rectæ in Iesum fidei confessionem. Centurio enim homo gentilis, qui è regione crucifixi stabat, seruans illum cum suis. Videns, inquit Lucas, quod factum fuerat, hoc est, videns vt habet Marcus, quod magna emissã voce expirasset, viso etiam terræ motu, vt habet Matthæus, & alijs prodigijs, quæ tum fiebant, gloriam dedit Deo, veritatem confitendo, dicens vt habet Lucas, Verè hic homo iustus erat, & quod his amplius erat, dixit vt habet Marcus, verè hic homo filius Dei erat. Nec ipse tantum, sed & milites qui cum ipso & sub ipso erant, custodientes Iesum, vt habet Matthæus. In his ergo præludium quoddam fuit securitæ fidei gentium. Et tamen etiam in Iudæis hæc signa fuerè efficacia, quia vt refert Lucas; Omnis surba eorum, qui aderant simul ad spectaculum istud, & videbant, quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Percutiebant autem pectora sua dolentes de admissio scelere, partim quidem cum vera poenitentia, & facti detestatione, partim vero ex metu vltionis alicuius grauis securitæ. Fuit ergo hic Iudæorum dolor præludium veræ poenitentia, quæ in die Pentecostes in plerisque est perfecta. Cæterum præter duplex hoc hominum genus, vnde mortuus Dominus glorificatus est, qui ab vtroque pendens in cruce viuus fuerat blasphematus: commemorat Euangelistæ tertium hominum genus circa crucem affuisse, quod & viuus, & mortuo semper bene fuit affectum, mulieres scilicet, quæ ipsum securæ erant à Galilæa. Hæ vt prius singularem erga Dominum declarauerunt affectum, sequendo illum assidue etiam Galilæam exeuntem, & ministrando illi suis obsequijs, & facultatibus: ita & nunc declarauerunt dum fugientibus Apostolis circa crucem non verentur altare: quam huic affectui metus aliquis coniunctus fuit, propter quem dicuntur ab Euangelistis stetitisse à longe. Porro quod ea mulier, quam Matthæus vocat Matrem filiorum Zebedæi, ipsa sit quam Marcus vocat Salomone: supra ostensum est in cap. 104.

Aperitur eius latus, & sepelitur honorifice. Matthæi 27. Marc. 15.

Lucæ 25. Ioannis 19.

CAPVT CXLIIII.

IVDÆI ergo (quoniam parasceue erat) vt non remanent in cruce corpora sabbatho (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt siangerentur eorū crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi qui de fegerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eū iam mortuum, nō feferunt eius crura, sed vnus militū lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis & aqua. Et qui vidit testimoniū perhibuit, & verū est testimoniū eius. Et ille scit, quia verã dicit, vt & vos credatis: facta sunt enim hæc vt scriptura impleteretur, Os non cōminuetis ex eo. Et in eadem alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Post hæc autem t̄ cum iam sero factum esset (quia erat parasceue, quod est ante sabbathum) & ecce venit > homo quidam diues ab Arimathea, & cū civitate Iudæa nomine Ioseph, qui erat nobilis decurio, iam sero vir bonus & iustus, qui & ipse discipulus erat Iesu, hic non consentit consilio, & actibus eorum, qui expectabat & ipse regnū Dei, sic hic audacter introiit ad Pilatum, & rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathea (eō quod esset discipulus Iesu, occultus autē propter meritum Iudaorum) & peti, vt tolleretur corpus Iesu. Pilatus autē miserat exibat, si iam obisset. Et accessit Centurions interrogauit eum si iam mortuus esset. Et cum cognouisset à Centurione, tunc Pilatus donauit corpus Ioseph, & permisit Pilatus [Ioseph] inquit reddi corpus. Ioseph autem mercatus sindonē, venit & tulit corpus Iesu, & deponens eum, accepit corpore, Ioseph inuoluit illud depositum in sindone munda, & posuit illud in monumento suo nouo, exciderat in petra, in quo nondum quisquam positus fuerat. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primū, ferens mixturam myrrhe, & aloës, quasi libras centum. Acceperunt eum de corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autē in loco, vbi crucifixus est horius, & in horto monumentum nouum, in quo nondū quisquā positus erat. Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum. Et aduoluit [Ioseph] saxum magnum ad ostium monimentum, & abiit. Erant autē ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum. Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciant vbi poneretur. Et dies erat parasceues, & sabbathum illustebat: Subsecuta autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quæadmodum positū erat corpus eius. Et reuertentes parauerunt aromata & unguenta, & sabbatho quidē siluerunt secundum mandatum. Altera autem die, quæ est post parasceuē, conuenerunt principes sacerdotum, & pharisæi ad Pilatū, dicentes: Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit

rexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. At illis Pilatus, Habetis custodiam ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, minime runt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.

Iudæi ergo (quoniam parasceue erat) ut nō remanerent, &c. In hoc Capite tria commemorantur quæ præter prædicta insigniter ad Christi fecerunt gloriā, lateris scilicet apertio, honorifica eius sepultura, arque sollicita sepulchri munitio. Quod ergo ad primum attinet dicit Ioannes rogasse Pilatum, vt crucifixorum frangerentur crura, quo sic citius mortui tolli possent à cruce quamdiu esset parasceue. Id autem eos fecisse dicit propter religionem, & honorem sabbathi instantis, vt ne in sabbatho, & tali sabbatho, quod ob incidentem simul paschæ solemnitatem iam duplex erat festum, remaneret in cruce corpora sceleratorum: quasi peccata felli celebritas dehonestanda esset. Qua in re videre licet rursum eorum præposteram, & simulatam religionem. Vt ergo non ex vero legis studio certum est eos Pilatum rogasse corporum à cruce sublationem: ita probabile est metu potius, ac pudore ad hoc petendum commotos fuisse; nimirum quia prodigijs apparentibus conturbati sibi male metuerent à populo, & in conscientia sua pudefacti non pertulerunt corpus Iesu hominum oculis diuitius esse conspicuum. Itaque cum Pilatus Iudæorum annuisset petitioni, milites ex præcepto eius venerunt parati ad omnem inplementiā, & primi quidem frangerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum illo: Ad Iesum autem cum venissent, & vidissent eum iam mortuum, non frangerunt eius crura, sed vnus militum insolentia quadam militari, lancea lateris eius aperuit, quo scilicet certior esset mors Iesu; & ecce statim è latere profuxit aqua, & sanguis, Deo militarem petulantiam conuertente in grande miraculum, & in signe mysterium. Quo autem Euangelista Ioannes, qui solus hæc scripsit firmius confirmaret & lateris apertionem pro omissagio, ad ostendendum scripturas quasdam in Christo completas, & miraculum aquæ cum sanguine fluentis è corpore mortuo ad commendandum fidelibus Sacramentorum mysteria subiicit: *Et qui vidit, testimonium perhibuit; vnde nequaquam fallax est testimonium eius, sed verum, atque firmum.* Et hic ipse testis scit se vera dicere, vt qui ea tunc coram viderit, quod ob id nunc dicit, vt & vos testi oculato fidem habentes, credatis in Iesum; nempe quoniam hæc non acciderunt temerè, & casu, sed propter scripturas quasdam, quas in his cerneret licet impletas.

Facta sunt enim hæc, inquit, vt scriptura impleatur. Tria autem narrauit circa Iesum facta, nempe quod non frangerunt eius crura, quod lancea lateris eius apertum est, quod effluxit sanguis, & aqua.

In primo

In primo impletum dicit illud Exodi, Os nō comminuetis ex eo. Quod cum ad literam dictum sit de agno paschali, & nunc Euangelista in Iesu impletum dicit: significat illum verum fuisse agnū paschalem, & per legalem illum præfiguratū, nec de legali illud præceptum fuisse, nisi propter Christum cuius erat vmbra. In eo quod secundo loco dicit lancea lateris dominicum apertum, dicit impletam scripturam, quæ est Zachariæ cap. 12. Videbūt in quem manserunt. Septuaginta autem hoc loco apud Zachariam habent. Aspicient ad me pro eo quod insultauerunt. Itaque Ioannes neque respexit quid veriffent Septuaginta, sed Hebræa secutus est, neque ad verbum hebream veritatem curauit citare (nos enim leuimus illo loco; Aspicient ad me quem confixerūt) sed sensum sanis habuit appendere, vt & alias fere semper Apostoli. Quanquam autem istud intelligi possit de visione fidei, vt iam impletum sit illud in multis Iudæis: tamen idem Ioannes in Apoc. significat illud implendum in Iudæis infidelibus, quando in nouissimo die omnibus venit Dominus Iesus conspicuus. Vnde hinc certò intelligi datur Dominum venturum ad iudicium cum vulnere, quæ in cruce accepit signis, ad maiorem confusionem & condemnationem impiorum. Quod autem Ioannes tertio loco dicit è latere Christi aperto effluxisse aquam, & sanguinem: quatenus erat miraculum satis fuit illud oculari testimonio comprobasse; quatenus vero erat mysterium, non erat explicandum in Euangelij quæ passim fidelibus, & infidelibus legenda proponebantur: cum mysteriorum ratio tantum fidelibus viuâ voce tradenda sit.

Post hæc autem, cum iam sero factum esset, &c. Continet hæc pars honorificam Christi sepulturam, iuxta illud Isaia vaticiniū. Et erit sepulchrum eius gloriosum. Sepultura enim traditus est Dominus & ab honorificis magnisque personis, & sumptu, modoq; honorifico. Prior persona sepeliens fuit Ioseph ab Arimathea, qui ad magnum à Deo vocatus officium, præclarorum virorum fortitutus est & nomen, & ciuitatē. Huius viri condiciones multas describunt Euangelistæ, quarum prior est, quod diues fuerit, quodque vt habet Lucas fuerat nobilis Decurio, vbiq; Græcis est *Βουλευτής*, hoc est consiliarius, aut senator: vt hoc nomen hoc locum non sit officij militaris, sed dignitatis municipalis. Qui enim Romæ dicebatur senator, in municipijs dicebatur Decurio: vt hinc colligere liceat hunc Ioseph fenatorem fuisse vrbis Ierusalē. Per diuitias ergo, & nobilitatem potentis secularis; idoneus fuit, qui petere posset, & impetrare corpus Iesu à Pilato. Aliæ condiciones sunt, quod vt habet Lucas, *vir bonus fuerit & iustus, quodque vt habet Matt. Et ipse discipulus, id est, auditor erat Iesu, licet oculis propter metū Iudæorum,*

Nna 2

vt ita.

vt habet Ioannes . Quod non diuersum est ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiam eum expectasse regnum Dei . Quia enim discipulus erat Iesu , expectabat regnum Dei , quod Iesus predicabat ap propinquasse . Huius generis etiam est , quod Lucas dicit hunc non consensisse consilio , & actibus eorum . Per iustitiam ergo meritum , regni que caelestis expectationem , atque innocentiam dignus fuit , qui dominicum corpus sepeliret . Qui ergo prius metu Iudaeorum discipulum Christum esse dissimulabat , nunc omni postposito metu , & pudore (quod virtutem crucifixi declarat , & gloriam) .

Audacter accessit ad Pilatum . petens sibi donari corpus Iesu . Pilatus autem mirabatur . si iam obisset . Quod multis aliquando non solum horis , sed etiam diebus , crucifixi soleant in cruce viuere . Ceterum ubi ex Centurione cui custodiendos crucifixos commiserat intellexisset mortem Iesu ; tum demum donauit corpus Iesu ipsi Iosepho : Deo ita negotium disponente , vt omnibus constaret mors Iesu ; quo clarior esset & certior resurrectionis gloria . Ioseph ergo donato sibi corpore , primo quidem illud , *deposuit de cruce* , quam alij Iudaei tanquam execratam ne tangere quidem voluissent ; nec putauit se à tali in orticium pollendum , ita vt non posset edere agnum paschalem , sed potius sanctificandum ; Dein de depositu inuoluit non quouis velamento , sed sindone , eaque munda , quam ad hoc mercatus fuerat ; tum illud sic inuolutum posuit in momento , quod sibi ipsi recenter parauerat , idque magno sumptu , nimium , quod excidium fuerat ex petra . Adiunctus est Iosepho teste Ioanne & alter , similibus cum Iosepho praedictis conditionibus . Nicodemus scilicet , cuius conditiones supra insinuauit Ioannes . Nam Principem eum vocauit Iudaeorum , vt intelligere liceat eum non solum etiam fuisse diuitem , sed & decurionem , hoc est senatorem , aut consiliarium . Non consensisse etiam ipsum actibus & consilio Iudaeorum , satis indicauit cap . 7 . Vbi illius pro Christo contra Phariseos defensionem recenset . Discipulu etiam fuisse Iesu occultu licet propter metum Iudaeorum , & expectasse regnu Dei satis insinuauit ; cu tertio cap . commemorat illu Iesum adijisse nocte , vt ab eo disceret mysteria regni Dei . Itaque plane dignus consortio Iosephi , venit & ipse ad sepeliendum Iesum : similia cum Iosepho pietatis officia exhibens , vt enim ille sindonem , ita hic attulit *mixturam myrrhae & aloes* , vnguentum scilicet magni pretij , idque in multo pondere , ad libras scilicet ferme centum : vt intelligere hinc liceat corpus Domini non leuiter perunctum fuisse vnguento , sed in illo fuisse sepulchrum , penitusque immersum . Accipiens autem & ipse corpus Domini , ac linteis illud ligans cum suis aromatibus pro more Iudaico (quod verisimile est eos retinuisse ob spem resurrectionis) posuit sic ligatum

Nicodemus
conditis-
mes.

gatum , & vinctum in sepulchro cum Iosepho .

Erant autem ibi Maria Magdalene , & altera Maria , &c . Cum Iosephus & Nicodemus in funebri cura sepeliendi corporis Dominici occupati essent ; mulieres illae , quae à cruce auelli non poterunt (plures autem fuisse quàm duas ex Luca satis constat) etiam ipsi sepulturae interfuerunt , & subsecuta ipsos viros , cum sese illis immiscere viderentur , *sedentes è regione sepulchri* , aspiciebant , vbi poneretur ab eis corpus Dominicum : vt suo tempore reuerfae in officium officium , illi sollicitè impenderent , quod iam ob Sabbathi instantis religionem impendere prohibebantur . Aspiciebant item quomodo positum erat corpus eius , non quod ipsum ingressae essent monumentum , cuius ostiu iam clauserat Ioseph aduoluto lapide grandi : sed quod è loco ubi sedebant , viderent quomodo corpus Domini lapidis obiectu munitum esset . Significare autem volens Lucas tempus quo haec gesta sunt , & quare non & ipsae mulieres tunc Dominum vngere festinauerint .

Dies , inquit , erat parasceues , & Sabbathum illucecebat . Vbi quod dicitur , Sabbathum illucecebat , videtur nouo modo positum pro eo quod est , Sabbathi dies incipiebat adesse , quae cum à vespera Iudeis inceperit , & dies aliqua illucecere dicitur cum illa incipiat : Sabbathum illucecere dicebant cum inciperet , quamquam non à luce , sed à tenebris inciperet . Itaque postquam dixisset dies erat parasceues , subiicit Lucas & Sabbathum illucecebat : vt significaret Sabbathi diem tum aduentasse , eamque fuisse causam , quod non & ipsae mulieres vixerint tum Dominum . *Reuertentes , enim paraauerunt aromata & vnguenta* , quandiu adhuc illud agere licebat : at ab vngendo , *siuerunt* , ἠὲ ἔσθωσαν , hoc est quieuerunt ipso Sabbatho , propter legem omne opus verentem in Sabbatho .

Leuit. 23.

Altera autem die , quae est post Parasceuen , conueniunt , &c . Itaque res , & meticulosa semper est ipsa malitia . Qui enim prius putabant voto suo satisfactum iri , si quem persequerentur , ad mortem crucis perducere possent ; voti huius sui composites iam effecti , necdum tamen quiescunt ; sed magis etiam sibi metuentes solliciti sunt , quomodo & resurrectionis eius gloriam suppriment : Deo mirabiliter etiam nunc eorum conatibus vanis vrente in suam Christiue sui gloriam , ac Iudaeorum confusionem . Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes ; *Dominus reuertati sumus* , quod seductor ille dixit adhuc viuens , &c . Seductorem vocant pro venenato suo in illum corde ; cum tamen vetus ad veram salutem dux & magister semper extirrisset . Quod autem afferunt se intellexisse de resurrectione post tres dies , id est , die tertia futura ; cum tamen Dominus aperte solis duodecim a postolis dixerit , Post tres dies resurgam : verisimile est eos accepisse ex eo , quod Scribis , & Phariseis signum quaerentibus Dominus

dixerit; Sicut fuit Ionas in ventre cœti, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Nisi forte Iudas nō tantū Magistri sui fuit proditor, sed & secretorū eius, quæ seorsum ab eo de morte, & resurrectione audiuit, ita vt ea Pōniticibus, & Phariseis detexerit. Cū autē dicit; *Erit nouissimus error peior priorum errorem* vocant opinionē de Iesu, quod Christus esset, & filius Dei. Hanc opinionē iam in nouissimo dicunt futurā peiorē, quā erat prius: quia firmior futura erat, & credibilior, atque ob id sibi, atque Romanis putabant fore perniciosiorem, & periculosiorem. Pilatus, vt prius, ita & modo obsecundans postulationi Iudæorum. *Habetis*, inquit, (aut vt Græca forte conuenientius verbi possum, habete, id est, accipite) *custodiam*, ite, & *custodite sicut scitis*. Accipitur autem hic dictio custodia, pro grege, ac turba custodum: qua dictione latina, Euangelista etiam in Græco textu vsus est. Iudæi ergo facultate à Præside obrenta, sine qua custodibus illis imperare non potuissent, *abeuntes munierunt sepulchrum duobus, modis*. Nam & adhibuerunt circa illud custodes, & lapidem, qui claudēbat os sepulchri obsignauerūt, & sigillauerunt; ne quid fraudis esse posset, vel in ipsis custodibus. Ita dum resurrecturo conantur exitum occludere, auxerunt miraculum, & fidem resurrectionis.

Custodie

Resurgit Christus, & angeli apparent mulieribus. Matth. 28. Marc. 16.

Luc. 24. Ioannis 20.

CAPVT CXLV.

† Et val de mane una sabbat horū
 † Vna autem sabbat Maria Magdalene venit ma ne
 † vidit
 † sublatum

ESPERE autem sabbati, que lucefcit in prima sabbati. venit Maria Magdalene, & altera Maria videtur sepulchrum. Et cum transisset sabbatum. Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Salomone emerunt aromata. Venientes congerent Iesum. Vna autem sabbati valde diluculo. Cū adhuc tenebre essent, venerunt ad monumentum, orto iam sole. portantes quæ parauerant aromata. Et ecce terra motus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidē, & sedebat super eū. Erat autē aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt veluti mortui. Et dicebat ad inuicē: Quis reuoluet nobis lapidē ab ostio monumenti? Et respicientes viderūt, & inuenerunt lapidē reuolutum. Erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem sedentem in dextris coopertum stola cæcūda, & obstupuerunt. Respondens autem

† angelus

† angelus dixit illis mulieribus: Nolite expauescere vos: scio enim quod Iesum Nazarenum, qui crucifixus est, quæritis: nō est hic. Ite, sicut dixit: venite, & videte locum, ubi positus fuerat Dominus. Sed ite & cito euntes dicite discipulis eius. Pe. Ite. Ite, quod surrexit. Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis sicut dixit vobis. Ecce prædixi vobis. Et ingressa non inueniatis Nazarenum corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente confirmata essent Nazarenus de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. Cū timerēt crucifixū, autem, & declinarent vultum in terram, dixerūt ad illas: Quid quaeritis viuentem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qua nō est hic liter locutus est vobis, cū adhuc in Galilæa fuisset. Quia oportet, ecce locum hominis traditi in manus peccatorum, & crucifigi, & die tertia eius vbi posuerunt resurgere. Et recordate sunt verborum eius. At ille tunc excuntes cito surerūt eis fugerunt de monumento cum timore, & gaudio magno, curren- quia resurrexerat enim eas tremor, & pavor, & tunc veniunt quicquam dixerunt. timebant enim. Et regressi a monumento ierunt. nuntiauerunt hæc omnia illis undecim, & ceteris omnibus. Erat autē Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cetera que cum eis erant, que dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentū verba ista, & nō crediderunt illis. Cucurrit ergo [Maria Magdalene] & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominū de monumento, & nescimus vbi posuerunt eū. Petrus autē surgens cucurrit ad monumentū. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentū. Currebāt autē duo simul, & ille alius discipulus præcurrebat citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, videt posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum, & procumbens vidit linteamina sola posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit, nondū enim sciebat scripturā, quia oportet eū a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos, & abiit [Petrus] secum mirans quod factum fuerat. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & proplexit in monumentū, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominū meum, & nescio vbi posuerūt eū. Hæc cum dixisset, cōuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantē, & non sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quæ quis? Illi existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, sit tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum? & ego eum tol- lam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur, magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad

di ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Surgens autem [Iesus] mane prima sabbathi, apparuit primo Maria Magdalene de qua eiecit obruat septem demonia. Illa vadens & ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auerte. Illa autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilaeam, ibi me videbunt. Quia cum abisset, ecce quidam de custodiibus venerunt in ciuitatem, & nuntiauerunt principibus sacerdotum omnia quae facta fuerant. Et cōgregati cū senioribus, consilio accepto, pecuniā copiosam dederunt militibus, dicientes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerūt, & furati sunt eū, nobis dormiētibus. Et si hoc audierit Praefide, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerūt sicut erant edocti. Et diuisi sunt est verbum istud apud Iudaeos, vsque in hodiernum diē. Venit Maria Magdalene: t̄ amittians^b his qui cum eo fuerant lugentibus & stentibus^c discipulis, quia vidi Dominum, & hac dixit mihi. Et illi audientes quia videret, & visus esset ab ea, non crederunt.

Vespere autem Sabbathi, qua lucefcit in prima Sabbathi, &c. Cū in hac postrema Evangelicæ historie parte, quæ Christi resurrectionem, eiusque in caelos ascensionem continet, perfecta demum fides in Christum sita sit: tamen vix quicquam Christi aliud visi sunt Evangelistæ magis variè narrare: Deo ita disponente ad exercendam nostram tum fidē, tum diligentiam. Imprimis ergo tractandus Matthæi locus, qui multos non immerito torsit.

Vespere, inquit, Sabbathi, qua lucefcit in prima Sabbathi; Vbi per vesperam Sabbathi, aut Sabbathorum omnino videtur intelligenda extrema ipsius Sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis; quando iam Sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hanc dicit lucefcere in prima, seu vt Græca habent in primā Sabbathii vocabulo lucefcere accepto, sicut prius diximus accipi cum Lucas dixit Sabbathum illucescebat. Nam & hic eadem est dictio. Sicut enim Sabbathum illuxisse dicitur cum dies Sabbathi incipit, quāquam à nocte, aut à vespera incipit: ita vespera vnus diei illuxisse dicitur in alium diem, quia scilicet alterius diei sequentis erat initium: quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc diefcere, quando dies aliqua incipit; quæ apud nos incipit de medio noctis, cum adhuc profundæ sunt tenebræ. Vespera autem Sabbathi Matthæus dicit venisse mulieres ad videndum sepulchrum: quod Marcus post Matthæum scribens, ita explicauit apertius.

Et cum trāssisset Sabbathū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salomone emerēt aromata, ut venientes ungerēt Iesum. In vespera et

Sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum, quod per religionem prohibita fuerant facere in Sabbatho, emeruntque aromata, & ea nocte illa parauerunt, vt quamprimum illud liceret, summo scilicet diluculo egrederentur ad vngendum Dominum. Ex Matthæo ergo, & Marco discimus quando mulieres conuenerint, seseque parauerint ad vngendum Dominum. Quo autem tēpore exierint ad monumentum, concorditer expresserunt Marcus Lucas, & Ioannes. Marcus enim dicit.

Valde mane, Lucas valde diluculo, Ioannes mane, cum adhuc tenebræ essent. Quæ omnia satis manifestè idem significant. Nam quod Marcus subiicit, orto iam sole, non sic est accipiendum quasi sol iam visus esset super terram: sed quod radios suos, & splendorum suū in terram spargere cœperit. Diluculum enim non fit nisi adueniētis solis fulgore, nam eius fulgor est, qui aurore nomine vocari solet. At cum diluculum adhuc est, & profundum diluculum (vt est in Luca apud Græcos) quanquam solis splendor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliquæ licet non profundæ sunt super terram: vt verum sit & quod Marcus dicit ortum solem fuisse, & quod Lucas, fuisse valde diluculum, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuisse. Itaque his verbis Evangelistæ significare voluerunt mulierum sedulitatem, & ardore, ad vngendum Dominum eas intemptiue satis vrgentem. Marcus vero dicens orto iam sole, significauit non incommodum fuisse tempus cundi ad sepulchrum. Cæteram diem quo hæc gesta sunt, omnes Evangelistæ vocauerunt vnā Sabbathi, aut vt Græcis est vnā Sabbathorum. Vbi vnum phrasi Hebræica positum est pro primo, sicut & Gen. i. Factum est vesperæ, & mane dies vnus. Est autem perinde siue dicatur prima Sabbathi, vel Sabbathorum: nisi quod cum singulariter dicitur vna Sabbathi, dictio Sabbathum accipitur pro hebdomada, cum vtro pluraliter, Sabbathata dicuntur omnes hebdomadæ dies, vt sit sensus, prima dies inter Sabbathata septem. Cum autem dicitur apud Marthæum singulariter, & absolute vespera Sabbathi: dictio Sabbathum proprie accipitur pro septima hebdomadæ die. [Incertum est autē quo præcisè tempore Dominus resurrexerit: omnium tamen sententia est Dominum surrexisse post mediam noctem, & ante lucem: quod sane tempus resurgenti maxime conueniebat. Sic enim sole iam vrgente ad occasum, mortuus est tanquam verus sol: ita solem ad ortum properante surrexit & sepulchro verus iustitiæ sol: nouum sua resurrectione lumen mortuis Apostolis, rotique mundo adferens, fugatis procul aërois, & ignorantiae tenebris.]

Et ecce terremotus factus est magnus. Quod hic terremotus propter Angeli è caelis descensum factus sit satis significauit Evangelista, subiiciens per coniunctionem causalem. Angelus enim Do-

mini descendit de celo, & addit hinc perturbatos fuisse custodes; ut intelligendum satis relinquatur ob metum custodibus iniiciendū, factum diuinitus hunc terreremotum; Et accedens reuoluit lapidem, non vt egressuro Domino iamiam panderet; sed vt egressus eius iam facti hominibus præberet indicium, aditumque in sepulchrū mulieribus aperiret. Sedit autem super lapidem, velut expectans mulieres, seseque ostendens autorem fuisse reuoluti lapidis; paratumque exhibens ad resistendum custodibus, si quid contra auderent.

*Erat enim, inquit Matthæus, aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix. Quod enim talis apparuit ob timorem custodibus inuentiendum patet ex eo, quod sequitur: timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui: quanquam & aliæ item sint rationes, ob quas taliter illum apparere conueniebat, nempe ad commendanda cælestium eius dignitatem, & originem, atque ob resurrectionis Christi, cuius venerat testimonium perhiberatus, gloriam, & claritatem. Hic ergo Angelus suo facto pijs fœminas liberauit ab ea, qua torquebantur sollicitudine. Si quidem in via iam existentibus subijte memoria lapidis aduoluti ad ostium monumenti; cuius prius non meminerant præ ingenti desiderio Domini, & intentione animi penitus absorpta circa emptionem & præparationem aromatum. Non torquebantur timore custodum, quia verisimile est eas nescisse de custodia sepulchro adhibita, & sigillo affixo; vt quæ se domi in silentio continuerunt ipso Sabbatho. Dicebant ergo ad inuicem: *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti erat enim magnus valde* ita vt fœmineis viribus amoueri non posset facile. At, vt versus monumentum respexerunt;*

Viderunt lapidem reuolutū. Ita Dominus semper eos, qui sibi inservire desiderant, iuuat; bonumque propositum promouet.

Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem sedentem, &c. Omnino videtur hic iuuenis fuisse Angelus ille, quem Matthæus à celo dicit descendisse, & sedisse super lapidem, & se reuolutum. Quod autem Marcus hic dicit mulieres ingressas vidisse iuuenē sedentem in dextris: dicendum cum Theophylacto Angelum illius prius sedisse supra lapidem extra monumentū veluti expectatam mulieres: deinde vero ante illas intrasse, ibique ipsum ab illis iam ingressis visum, & cum eis locutum. Satis enim fuit Marco quous modo significare mulieres ab Angelis auditu didicisse Christum resurrexisse, & ingressas monumentum oculis vidisse sepulchrum vacuum. In iuuenili autem ætate apparuit Angelus ob floridam, & nunquam marcescentem immortalitatem Angelicæ naturæ, & Christi, cuius resurrectionem ad vitam immortalē iam venerat testificaturus. Sedit autem à dextris monumenti, nõ

solum

solum quia Angelica natura ab omnibus malis libera, summa fruatur felicitate: sed etiam quia per resurrectionem suam Christus è malis huius vitæ translatus esset ad felicitis vitæ immortalitatem. Sicut autem custodes ad inopinatum Angeli fulgentis aspectū terrore repleti sunt, & facti velut mortui: ita & mulieres præ nimio terrore obstupuerunt. Non enim potest fulgorem diuinum sine horrore, & stupore humana natura excipere. Sed illos quidem à suo timore non liberauit Angelus, ad quos perterrefaciendus missus fuerat, has vero mox à metu liberare studuit, dicens:

Nolite expauescere vos. q. d. Meritò examinantur hi custodes, qui gloriam resurrectionis Domini mei conantur suppressere: vos autem nolite timere, quæ pio officio vestram cupitis erga Dominū meum declarare dilectionem.

*Scio enim quod Iesum Nazarenum iam crucifixum queritis ad vngendum cum Iesum Nazarenum dicit ad distinctionem aliorum, nec confunditur Dominum suum dicere crucifixum, quia crux huic erat maxima gloria, vt per quam & charitas eius erga homines, & potestas contra demones & mortē est declarata. Non est hic surrexit enim sicut dixit. Resurrectionē eius dupliciter eis comprobatur, primo a prædictione eius, dicens, surrexit sicut dixit, secundò ostensione vacui sepulchri, dicens: *Venite, & videte locū ubi positus erat Dominus.* Angelos autem resurrectionis Domini primos esse testes conueniebat: non solum ob gloriam Christi, & vitæ ad quam resurrexit immortalitatem: sed etiam quia illius resurrectionē, vt pote planè diuina caprum excederet humanum. Mulieribus autem primum hæc est annunciata: quòd hoc ille sua pia sedulitate meruerant, sicque factum est vt sicut per fœmineum sexum, mors peruenit ad virum: ita per eundem viris nunciaretur vita resurgens. Vnde sequitur;*

Sed ite, dicitis discipulis eius, & Petro, &c. Petrum speciatim nominant, tum ob inter Apostolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus se reiectum existimaret. Addit præterea Angelus promotionem, qua & mulierum & discipulorum fidem confirmet: promittens illum ipsis videndum, & itaque eo loco, quo idipsum Dominus prius discipulis prædixerat futurum. Dixerat enim Dominus:

Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilaam. Quibus verbis iubetur, vt discipuli in Galilaam suam regionem redeant, visu ribi Dominum (quāuis ante ab eis videndus esset in Iudæa) quod ibi ab omni Iudæorū metu liberi, securè Dominū videre possent, quodque patriam suam honorare vellet, & potissimum, quod in Galilaam plures haberet discipulos, à quibus in magna multitudine ibi visus est, vt post dicitur.

Et ingressa non inuenerunt corpus Domini Iesu. Cum angelus de quo

Monumē
ta Iudæo-
rum qua-
lia.

Libr. 5.
Hiff. An-
gli. ca. 17.

quo Matthæus, & Marcus, mulieres vocasset, ad ingrediendum, & videndum vbi positus fuerat Dominus: illæ ingressæ sunt, vt habet Lucas, nec inueniunt corpus Domini Iesu; quod vt melius intelligatur sciendum aliam fuisse rationem, & modum monumentorum apud Iudæos quam est apud nos, vt annotauimus circa cap. Concord. 31. Erant enim monumenta apud eos speluncæ, quæ multos homines etiam stantes capere possunt. Vnde descriptionem sepulchri Domini, vt à se visa est, apud Brocardum & Beadam. Cum ergo ob non inuentum corpus Iesu *animo essent consternata*, admirantes quid de corpore factum esset, quod necdum crediderunt surrexisse: ecce tum duo Angeli in specie virili steterunt iuxta illas *in veste fulgenti*; vt qui vnus non crediderunt testi monio, duorum commouerentur. Cumque mulieres nouo miraculo expauescunt, vultum & oculos declinant in terram non audentes contra tueri maiestatem visionis humana natura sublimioris, aut quicquid ab Angelis astutibus interrogare: illi eas alloquuntur, blande quidem satis: sed tamen paulo durius, quam fecerat primus Angelus; quod ei non credidissent.

Quid, inquirunt, *queritis viuentem cum mortuis*? Hoc est, quid queritis inter mortuos, & in sepulchris mortuorum eum, qui viuunt? *Non est hic, quem queritis, sed surrexit.* Atque vt id credant, in memoria eis reuocant verba Domini, quibus olim in Galilæa, prædixit suam mortem, & resurrectionem: vt sicut viderant prædictam accidisse mortem; ita crederent prædictam iam resurrectionem completam. Itaque quæ prius per mortem, & animi perturbationem, in oblivionem verborum Domini venerant: iâ ex admonitione Angelica recordatæ sunt verborum eius; & timore pariter, & gaudio correptæ propere egressæ sunt à monumento, ad nunciandum Apostolis hæc. Vterque enim hic affectus nêpe timoris, & gaudij læminem concitabat gradû, vt habet Matthæus, alter vero, nempe timoris, silentium etiam eis imposuit, vt habet Marcus, ita vt nemini in via occurrentium quicquid diceret. Sic enim intelligendû quod dixit, *nemini quicquam dixerunt*; ne sit contrarium ei, quod dicit Lucas illas nunciassse hæc omnia illis vñdecim, & cæteris omnibus. Nemini autem in via occurrentium quicquam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem. Non est autem quod quis putet ideo diuersos Euangelistas de diuersis locis mulieribus, aut de eorundem diuersis accessibus, quia non omnes æquè multas nominant. Non enim aut Ioannes vnam tantum, aut Marthæus duas tantum, aut Marcus tres tantum fuisse scribit: sed ille qui sem omnium præcipuam solam commemorauit, de qua narrare instituit, quomodo sola primo Dominum videre promeruit, alij vero vnam, aut alteram ex præcipuis ei coniunxerunt, ommissis

omissis reliquis, quæ eis adhærebât: omnes autè satis insinuauerunt Christi resurrectione; primo quidè ab Angelis nunciata mulieribus, deinde vero à mulieribus nunciata Apostolis. His autè teste Luca, *Visa sunt verba mulierû, sicut deliramentû*; Putabant enim sexum muliebrem infirmiorum deceptum vanis aliquibus spectris. Quos sicut & mulieres ideo Dominus passus est tardiores esse ad credendum, vt pluribus argumentis confirmaretur. Dominicæ resurrectionis fides: sicque eorum infirmitas nostra facta est firmitas. Sic etiam nec ob id putandum Ioannem contraria, aut diuersa à Luca commemorare, quod Mariam Magdalenam venisse dicat ad Petrum, & dilectum discipulum; cum Lucas dicat eam cum alijs venisse ad vñdecim, eisque narraffe quæ audierant, & viderant. Sicut enim non sola venit ad Apostolos Magdalena, quantum hanc solam Ioannes nominet, quod inter omnes esset præcipua: ita non solû ad duos venit Apostolos, quantum hos solos exprimat, quod his præcipuè locuta sit, quodque hi pro singulari suo erga Dominum affectu audius audiuerunt, & diligentius scrutati sunt mulierum sermones. Rursum nec diuersa narrare putandi sunt Lucas, & Ioannes, quod ille solû Petrum narret coccurrisse ad monumentum, hic verò simul eum Petro etiam Ioannem; cum nulla in eo contrarietas sit, quod vnus plus dicat quàm alius, supplens quod ab alio minus est dictum. Hic tamen videri possit aliquid esse contrarietatis inter Ioannem, & Lucam, quod Ioannes scribat Mariam tantum dixisse, quod abstulerint Dominum de monumento, cum dicat Lucas mulieres dixisse Apostolis, quæ viderant, & audierant. Si enim dixerunt se vidisse Angelos, qui dicerent Dominum viuere, quomodo Magdalena dicit: Tulerunt Dominum meum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Sed facile intelligendum relinquitur mulieres etiam post visionem Angelorum necdum credidisse firmiter Dominum surrexisse, & ob id nunc narraffe, quæ audierant ab Angelis, nunc suam dixisse sententiam, qua putauerunt ab illis, quos in monumento repererant, aut ab alijs Domini corpus alio translatum. Itaque quoniam de prima apparitione Angelorum à tribus Euangelistis satis perscripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantum Magdalene verba descripsit, quibus suam explicauit sententiam.

Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus. Currebant simul, qui simili erant ardore præditi, at discipulus ille Iesu dilectus (sic enim Ioannes seipsum designat) vicit Petrum cursu, vt erat illo agilior per aciem, & venit prior ad monumentum. Et inclinato corpore prospiciens per ostium in monumentum, *vidit posita linteamina, quibus corpus fuerat inuolutum*, & proinde intellexit ibi nō esse corpus, *non tamen introiit*; siue quod quodam timore cohibere-

tur, quoniam audierat à mulieribus ibi apparuisse Angelos, siue, quod seniori, & digniori se vellet primatum introitus deferre. Venit ergo mox postquam Petrus, qui & ipse, vt habet Lucas, cum se inclinasset, vidit per ostium linteamina posita sola, hoc est, sine corpore. Verum non contentus prospexisse in monumentum, sed vt erat in cursu superatus à Ioanne, ita vicissim eum su perans audacia, & vestiganti curiositate etiam ingressus, non tamen vidit posita linteamina, sed etiam sudarium, quod fere rat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Hunc ergo consecutus est, & alter ille discipulus, qui solus, aut primus noluit ingredi, & ipse quoque vidit quod Petrus. Propterea autem à Domino sic linteamina erant posita, & sudarium seorsum inuolutum, vt disce rent quod cū autoritate, omnique securitate surrexerat. Non ta men ex his signis licet certissimis credebant eum surrexisse, sed tā tum id credebant esse verum, quod dixerat Maria, corpus sublatū à monumento. De ea enim fide intelligendum, quod dicit de se Ioannes, *vidit & credidit*, non autem de fide resurrectionis, quia sequitur. Nondum enim sciebant scripturā, quia oporteret eum à mortuis resurgere.

Maria autem stabat ad monumentum foris, &c. Post ea quæ dicta sunt, *discipuli abierunt ad semetipsos*, id est ad suum diuersorium. Reliquis ergo & viris & mulieribus à sepulchro recedentibus, sola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autem ad monumentum foris, aut quod superfluum indi caret ingredi in quod & ipsa prius, & postea Apostoli corpus non esse deprehenderunt, aut quod religione quadam, & metu, ab ingressu reuocaretur, eo quod illinc prius ex Angelorum visione cō turbata recesserat. *Plorabat*, quod nec memoria sui magistri remā serat, quodque nec mortuo vilius pietatis posset officium impendere. Dum ergo fletet inclinato corpore prospexit in monumentum, circumspiciens si qua spes assurgeret inueniendi corporis: pro more eorum, qui quod impense diligant, quarunt etiam ibi, vbi prius illud non inueniunt. Itaque ob hoc tam magnum erga Iesum desiderium, maiorem meretur visionem quam discipuli. Imprimis enim vidit duos Angelos albis vestitus, *sedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes, &c.* Qui videntur sua apparitione declarare voluisse illam frustra querere ibi mortuum vbi tantum inuenirentur viui, aut certe vt primam domini apparitionem co honestarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cū enim illa prior alloqui Angelos vereretur *dicitur ei illi; Mulier quid ploras*; non quod ignorarent ploratus causam, sed vt eam aperiens Magdalena conuenientem deinde ordine se illi ostenderet Dominus. Cū enim illa causam fletus, ætiumque animi sui aperuisset,

mox conuersa retrorsum; siue quia ex Angelorum vultibus, aut ex strepitu intellexit aliquem alitare à tergo, siue quia vt anxia erat in querendo corpus Domini, continuo respectabat, non expectato Angelorum responso; *vidit Iesum stantem, non tamen cognouit, quod Iesus esset*. Necdum enim sic se Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnoscere posset, qui in manu sua habebat, se cum voluit, oculis hominum subtrahere, & sicut voluit oculis hominum se insinuare. Existimans ergo illum esse hortulanum, hoc est, hortii eius in quo erat monumentum, cultorem & custodem, Domino similiter cum Angelis interrogante cur ploraret, & quæ quæretet respondit; *Domine, si tu susulisti eum, dicitis mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam*. Putabat enim ab hortulano forte transf positum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus scruirent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat more vulgari tantum reuerentia causa. Itaque Iesus delectatus tanto mulieris desiderio, quantum hæc eius verba præ se ferebant, diutius se illi non putauit celandum, sed voce nota, & familiari eam compellendo se illi voluit innoscere. Itaque dixit ei; *Maria, q. d. Recognosce eum, à quo recognosceris*. Ad hanc vocem notam subito conuersa mulier (iam enim se reflexerat ad Angelos, adeo subitis affectibus huc illuc impellebatur) subitoque gaudio rapta, solito titulo vicissim compellat discipula præceptorem dicens: *Rabboni*, quod Syris dicitur: *Magister mihi*. Hæc autem dicens cum solito more, Dominum complexi veller, dixit ei Iesus:

Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum. Fortasse enim Magdalena, non vt postea mulieres, tenere tantum & osculari pedes Domini voluit, sed etiam præ nimio amore, & gaudio amplecti: quemadmodum videri potest ex caruncula illa, quæ in fronte capitis Magdalene apud Massilienses conspici dicitur: atque ex contactu immortalis manus Domini eam à suo cōtra situ repellentis, relicta creditur. Quod verò ad subiunctam à Domi no rationē prohibiti cōtractus sui attinet: simplicius fuerit eā cum Chryl. sic intelligere; *Noli me tangere secundum pristinam corporalem consuetudinem*. Jam enim excellentioris sum conditionis, quam olim. Nam quamquam necdum ascenderim ad Patrem meum, sed ad huc in terris degam: tamen iam iam sum ascensurus ad illum, id quod te volo fratribus meis renunciare: vt per suam ascensionem, immortalitatem ad quam resurrexit, Magdalenæ insinua uerit. Et si autem gloriosior iā factus esset, non tamen cōtempnus habuit suos discipulos, sed humiliter sese deiecit, seque illis accommodauit fratres suos iam dicens, quos prius amicos dixerat, vt ne nimis eos resurrectionis claritas, & ascensionis mentio conturbaret. Ob eiusdem confidentiæ augmentū, & ad ipsorum consolationem

solationem maiorem ad illud quod dicitur ad Patrem meum, & Deum meum, adiecit, & Patrem vestrum, & Deum vestrum, significans iam verè illos sibi esse fratres, vt qui secum vnum haberent communem Patrem atque Deum, & spem ipsi darent ali quando etiam illuc eos ascenùros, sicut prius illis promiserat.

Surgens autem Iesus mane prima Sabbathi. Illud mane prima Sabbathi, non est coniungendum cum participio surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videatur iungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam matutino tempore, & nõ ante, quia *Græcis est aristas*, id est cum surrexisset, & nihil aliud significare voluit Euangelista, quam Dominum tunc resurrexisse, cũ ad eius sepulchrum venirent mulieres. Bene autem ad commendandam Christi gratiam, adiecit Marcus; *De qua elegerat septem demonia.* Sic enim factum est, vt vbi abundauit delictum, superabundaret & gratia. [Et si autem pietas non parum suadet vt credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ matri, licet eam prætermiserint Euangelistæ, quod ad confirmandam filij resurrectione inefficax esset matris testimonium: tamen videri etiam possit Dominum ideo non apparuisse subito matri, quod illam in fide resurrectionis sciret non vacillare: propter quod non ita cum alijs sepulchrum adiit, sicut cum alijs aliiit cruci.]

Et ecce Iesus occurrit illis dicens, Auete. Cum Magdalena viso Domino iuxta sepulchrum cucurrisset ad nunciandam Dominicam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas, quæ præcesserant, assequuta, de Dominica apparitione cum illis loqueretur: Dominus de se loquentibus sese videndum obtulit *occurrrens illis, priors; illas allocutus est dicens: Auete, aut gaudete xpieste.* Bene gaudium illis imprecatur, & annunciat: quia iam victa morte, & omni sublato passionis dolore, per suam resurrectionem spem nobis dedit immortalitatis. Mulieres autem viso & agnito Domino *accesserunt*, & quoniam ex verbis Magdalene dictis intellexerant ipsum vulgari, & solito more non amplexandum: summa cum reuerentia procidentes in terram, eumque adorantes amplexatæ sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus, quo omnem eis pauorem adimeret, ait illis eadem, quæ ad illas Angelus prius locutus fuerat, vt ex concordati sermone magis firmarentur in fide, intelligerentque illius fuisse Angelos, & ab illo missos, quos prius viderant, & audierant.

Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus, hoc est quidam ipsius custodiæ, illi scilicet qui relictæ erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores.

Venerunt in ciuitatem, & nunciauerunt Principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant; Quomodo scilicet in terremoto Ange-

lus de celo descendit, lapidemque ob signatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens lesam crucifixum surrexisse secundum quod prædixerat. Quorum testimonium cũ plene esset irrefragabile, & ab omni suspitione alienum; non tamen ab eis sunt superati Principes Iudeorum: sed pro sua contra Christum inuidia, & proprij nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam peruertere; idque cum magno pecuniarum dispendio, & omnis periculi in se susceptione studuerunt. Accessit enim consilio cum senioribus, *pecuniam copiosam dederunt militibus*, vt dicerent ipsis dormientibus discipulis corpus Iesu surrexisse nocte. Itaque suis semper similes, qui vitam Iesu pecuniam emerant sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silendam, & peruertendam. Quantumuis autem absurdus esset militum sermo: obtinuit tamè apud Iudeos pierosque fidem; nimirum quod traditi essent in reprobum sensum exæcante eos malitia eorum.

Veniit Maria Magdalene annuncians his qui cum, &c. Quoniam iusta fuerat, nunciare Apostolis, quæ audisset, & vidisset: illa ex duplici Domini visione gaudio plena, venit cum alijs quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his, qui cum Domino olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus, & flentibus, ob Domini & magistri sui charissimi mortem. At illi vt prius, nõ crederent Angelos ab ea visos, ita nec modo crediderunt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectû, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata, & constabulita.

Apparuit Dominus duobus discipulis euntibus in Emaus. Marci 16. Lucæ 24.

CAPVT. CXLVI.

DOST hac autè duobus ex his ambulatibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villâ, & illi eures, nuntiauerunt cateris. Et ecce duo ex illis ibat ipsa die in castellis, quod erat in spacio stadiorũ sexaginta ab Hierusalẽ nomine Emaus, & ipsi loquebatur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dũ fabularentur, & secũ

quærent, & ipse Iesus appropinquans ibat cũ illis, oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermone, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixit ei. Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus illa dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir Prophetæ.

potēs in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo enim tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationē mortis, & crucifixerunt eum nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & nunc super hac omnia tertia dies est hodie, quod hac secula sunt. Sed & mulieres quadam ex nostris terruerunt nos, quae ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuenit corpore eius, uenerūt dicentes se etiam uisionem angelorum uidisse, qui dicitur eum uinere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum uero non inuenerunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetae. Nonne haec oportuit pati Christi, & ita intrare in gloriam suā? Et incipiens a Moysē & omnibus prophetis interpretabat illis in omnibus scripturis quae de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quae ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illum, aicentes: Mane nobiscum Domine, quoniam aduersperasce, & inclinata est iā dies. Et intrauit cū illis. Et factū est, dū recumberet cū eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorū, & cognouerunt eū, & ipse euasit ex oculis eorum, & dixerūt adinuicem: Nonne cor nostrū ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cū illis erant, dicētes: Quod surrexit Dominus uere, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quae gesta erant in uia, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, & ille eum tesnuntiauerunt ceteris, nec illis crediderunt.

Post hac autem duobus ex his ambulanti bus ostensus, est in illa effigie, cunctibus in uillam, aut ut habent Graeca in agrum. Lucas clarius habet eos iisse in castellum, hoc est in pagum, aut vicum. Est enim hic rursum κώμη. Itaque cum discipuli isti duo in hunc locum pergerent ipsa die resurrectionis Dominicae; ipsi loquebantur adinuicem die his omnibus, quae proxime acciderant circa Iesum. Haec enim animos eorum poenitentia occupauerunt, vt de alijs rebus loqui non liberet. Amabant enim Iesum vt virum insignem, ac beneficium, & quanquam magna illa spes de restituendo regno Israelitico propemodum exciderat, tamen iuuabat etiamnum defuncti memoriam confabulatione mutua reficere. Illis ergo multa inter sese de Iesu commentantibus, ecce Iesus tanquam uiator eos à tergo affecurus adiunxit se illis, & itineris socium praebuit, sed sic vt ab eis non agnosceretur. Quod D. August. non incongruenter accipit posse putat à fatanafatum fuisse, sed nihil uetat quin & à Deo factum dicatur. Imo nec necesse est dicere (quod etiam sensit Aug.) quod oculi eorum exteriores tenebantur per impedimentum in eis factum: sed conuenientius dici potest id factum per subtractionem immutationis

tionis oculorum secundum omnem dispositionem corporis Christi Caiet. sicut idem corpus gloriosum non immutauit oculos corpore. *1ent. 7.* os discipulorum quatenus erat lucidum. Sicut autem Deo faciente, *Quest. 1.* sine permittente oculi eorum tenebantur sic, vt cū non agnosce *Greg.* rent; imprimis quidem id ita factum est quia sic eorum interior dispositio mala promeruit, deinde, vt ambiguam suam sententiam reuelarent, & uicium suum detegentes pharmacum susceperent.

Et ait ad illos; Qui sunt hi sermones quos confertis, &c. Sicut ob causas praedictas in alia specie (quod secundum August. intelligendum est de alia effigie secundum discipulorum existimationem, non secundum rei ueritatem) se Dominus discipulis exhibuit: ita ob easdem uelut ignorantem se exhibet, rogans quid inter sese colloquerentur: vt comoda opportunitate accepta medereret illorum incredulitati; nostramque fidem confirmaret. Habet autem hoc humanus affectus, vt quod cuique ualde est cordi, puret nemini ignotum esse, & nemini non esse curae. Ex hoc affectu respondit vnus e discipulis cui nomen Cleophas;

Tu solus peregrinus es in Ierusalem. Graecum *πρωτόκολλος* aduenam esse, aut simpliciter alicubi inhabitare significat: Sensus ergo est, Res de qua loquimur, omnibus est notissima quae cumque uersantur Ierololyms, ex à ciuitate cum tu quoque uenias sicut & nos, qui fieri potest vt tu solus ueluti nouus hospes haec ignores, quae nullus etiam peregrinus, & aduena ignorat. Hebraica enim phrasidictum est, tu solus diuersaris in Ierusalem, & non cognouisti, pro eo quod est, Tu solus inhabitas in Ierusalem, non cognoscens, &c. Ceterum cū non nihil haberet amaritudinis & increpationis, haec interrogatio: Dominus tamen nihil offensus, mansuete rursum rogat, quae illa essent quae facta essent, quaeque inter se conferrent ambulantes: non quidem negans se illa nosse, sed dissimulans se scire. Illi itaque simpliciter uelut hospiti, & rerum gestarum ignota summam negotij exponunt, declarantes quod non sentirent de Iesu, prout dignum erat eius maiestate, quanquam magnifice de illo sentirent; quodque resurrectionis fidem & spem omnem penē abiecerant.

De Iesu, inquit, Nazareno, commentabamur qui fuit uir eximius, scilicet Propheta, nec uulgaris Propheta, sed potens opere simul, & sermone coram Deo & omni populo. Huic commendationi Christi subiungunt, quid illi contra suum meritum acciderit à summis Sacerdotibus, & Principibus Iudaeorum, siue tamen (quae illorum fuit modestia) graui ordinis illius infestatione & inquit, narrabamus quomodo eum summi Sacerdotes, & Principes nostri tradiderunt in damnationem mortis,

& crucifixerunt eum, suis scilicet accusationibus, & clamoribus à præfide Pilato eius damnationem & crucifixionem extorquentes. Per ea vero quæ subiiciunt, declarant conceptam olim de Iesu spem depositam esse ob inopinatam eius mortem, & expectatæ resurrectionis dilationem. *Nos autem*, inquit, *sperabamus, quod ipse esset redempturus populum Israeliticum*, Peruasi hunc esse Messiam à Prophetis olim promissum: sed mors certa, & ignominiosa hanc spem nobis ademit. Quin erat & spes nonnulla iniecta, futurum ut reuiuisceret post triduum, sed posteaquam damnatus est, crucifixus, ac sepultus hic hodie dies illuxit tertius, ex quo hæc contigerunt, neque quicquam affulget certioris spei, nisi quod mulieres quædam è nostro sodalirio, nos nouo & inaudito nuntio attonitos reddiderunt, quæ ante lucem profectæ ad monumentum negant se inuenisse corpus, addentes sibi apparuisse Angelos, qui dicerent eum viuere. Itaque hoc nuntio commoti quidam ex nostris abierunt ad monumentum periculum facturi, quid veri haberet muliercularum narratio, qui compererunt ita rem se habere. Repererunt enim apertum, ac vacuum monumentum, linteamina, feliqualque cadaueris exuuia in monumento repositas. Cæterum ipsum non inueniunt; nec viderunt, ut ob id non habeamus quid de illo sentiamus; qui si surrexisset, utique ut prius, & videretur, & agnosceretur à suis.

Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde, &c. Durius eis loquitur, ut sic magis ad ea quæ dicturus erat cum ratione attentos faceret. Non patitur se agnosci etiam ob id præter prædictas causas, ut magis apud eos fidem haberent, quæ de seipso erat demonstraturus ex scripturis, nec inter enarrandum scripturas mentem eorum aut ab attentione distraheret agniti Domini amor, aut à fide auocaret ipseus de se testificantis enarratio. Stultos eos vocat, aut, ut est Græcis, *ἀνόητους*, id est, insensatos, quod parum dociles essent ad intelligendas scripturas, tardos quod diffidiles docent ad credendum in omnibus, id est, omnia vel omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ. Facile enim adducebantur, ut crederent his, quæ de gloria, & maiestate Messia prædixerunt Prophetæ, diffidiles autem erant, & insipientes ad credendum, & intelligendum, quæ de eius prædixerunt humilitate & passione. Subiicit autem causam quare eos sic redarguat:

Nome, inquit, *hæc quæ modo dixistis Iesum passum, oportuit secundum Prophetarum vaticinia pati Christum, & ita intrare in gloriam suam, hoc est, gloriam, quæ ei propria est, & debetur secundum Prophetarum prædictionem, & Dei Patris prædestinationem.* Postquam autem huiusmodi obiurgatiuncula Dominus reddidisset animos eorum attentiores, eorum incredulitati volens mederi,

Scip-

scripturas de quibus locutus fuit, cœpit eis latissimè & planissimè explicare. Itaque à scripturarum exordio incipiens à Moyse scilicet, hoc est, Mosais libris, ac deinde omnes percurrès Prophetas, interpretabatur illis in omnibus scripturis, illa quæ de ipso erant. Itaque iucunda, & salutari hæc confabulatione iter suum absoluit.

Appropinquauerunt castello, quo ibant. Iesus autem finxit se longius ire. Quod factum quomodo Christo conuenit, qui ipsa veritas est, videndum est. Itaque sicut non est mendacium nec fallacia, cum quis quid dicit, quod in sensu quem concepit verum est, falsum tamen est in sensu, quem alius concepit, modo ambigua illa verba non proferat intentione fallendi alium, sed tantum causa occulandi ei vitiliter veritatem aliquam: ita fictio, & simulatio illa in factis vitiosa non est, sed utilis & salutaris, qua quis aliquid facit ex quo alium falsam existimationem concepturum nouit, modo non faciat hoc ad ingerendam eiusmodi existimationem, sed propter alium vitilem finem. Verbi gratia; Paulus simulauit quodammodo se legis obseruatorem cum Timotheum circumcidit, cum factus est Iudæus, tanquam Iudæus, & ijs qui sub lege erant, tanquam sub lege esset, & vitique sciuit seruando legalia Iudæos existimaturos ipsum legi subditum esse: non tamen eos sefellit, quia non ea de causa legalia seruauit, sed ut suam illis ad tempus occultans sententiam Iudæos lucraretur, & à Christo non alienaret. Ita & modo Dominus finxit se longius ire componendo motus & gestus suos tanquam iturus longius, quo facto sciuit discipulos existimaturos ipsum longius ire statuisse: at hæc de causa non sic composuit gestus suos, sed ut excitaret discipulorum erga se amorem, & hospitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent, & digni quorum oculi aperirentur ad cognoscendum ipsum. Porro cum Dominus præse ferret (sic enim honestius, & conuenientius Græcum verbum *προσποιήσας*, hoc loco verti posset) quasi vellet longius proficisci: discipuli nequaquam indignantes quod ab ignoto arguerentur tarditatis, & docerentur; sed propter veritatis studium eius sermonibus delectati, rogant, obsecrant, obtestantur, denique precibus improbis, & iniecta pallio, manu recusantem compellunt, ut eam noctem apud ipsos diuersaretur, rationem assignantes hospitalitati conuenientem.

Mane, inquit, *nobiscum, quoniam aduersa sperascit, & inclinata est in dies*, hoc est, *urgit ad occasum* (Si eum appellauerunt Dominum, licet hæc dictio non sit neque in Græcis, neque in latinis codicibus emendatioribus) non id fecerunt, quod cognoscerent ipsum esse Iesum, neque solum vulgari more apud Iudæos recepto, sed quod ex admirabili confabulatione satis conijcerent

0003

illum

Fictio ali
quando sal
utaris /προσπο
ιήσας

illum non esse vulgarem viatorem. Et quidem verisimile est aliquot adhuc horas abfuisse ab occasu solis, vt qui eadem vespere post agnitum Iesum ad huc reuersi sunt in Ierusalem per sexaginta stadia: & tamen quia longè erat supra meridiem, & quia valde cupidi erant retinendi Iesum, causam mandandi adferunt ipsam aduenientem vespere in. Itaque eorum desiderio delectatus Dominus ingressus est cum eis, nec grauatius est illorum vti hospitio, qui amat rogari, vt id faciat, quod facit lubenter, vt det pro merentibus, & dignis. Cum autem recumberet cum eis, ipse pro more sibi familiari & proprio, acceptum panem benedixit, fregit, ac porrigebat illis. Cumque id fieret, oculi eorum, qui tenebantur in aspectu eius, & auditione sermonum eius iam sunt aperti, ita vt cognoscerent eum, siue quia sciebant hunc morem Christo esse familiarem, vt accepto in manibus pane gratias ageret Patri, suisque manibus fractum partiretur in discipulos; siue ad commendandum fidelibus Eucharistiæ mysterium, quia Christus iam permisit, ac voluit vt ex more hoc sibi proprio discipuli ipsum agnoscerent; idque duobus potissimum de causis: primum ad demonstrandum hospitalitatis meritum; secundo, ad commendandum fidelibus Eucharistiæ mysterium, quod in panis benedictione, & fractione consistit. Sunt quidem qui existimant Dominum hic iam discipulis his duobus sub specie panis suum porrexisse corpus: sed ea sententia non est certa, imo nec multum verisimilis; quia discipuli isti qui dicuntur simpliciter in fractione panis Domium agnouisse, non interfuerunt vltimæ cænæ: vt illa singularis fractio, qua instituta erat in cæna vltima, non potuerit discipulis hic esse cognita. Cæterum quod dicitur aperti sunt oculi eorum, si de oculis internis iatelligatur, hoc est de mente, facilem habet sensum. Illi enim oculi aperti dicuntur, dum agnoscere incipit homo, quod prius ignorauit. Si vero de oculis externis, de quibus omnino videtur accipiendum, quod prius dictum est, oculi eorum tenebantur, &c. Iam intelligendum est oculos illos fuisse apertos non simpliciter, sed quo ad visionem veræ figuræ Christi, ex qua eum agnoscere potuerunt; idque per remotionem impedimenti, quod prius fuit in oculis illis, quemadmodum intelligit D. August. aut per integram diffusionem dispositionis Christi in oculos discipulorum. Porro cum agnito Iesu, subitus quidam stupor corripuit, vt par erat, animos discipulorum: *Iesus mox euasuit*, ex illorum conspectu. Parcè enim sui corporis copiam fecit à morte, vel quod imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maiestatem, vel vt sensum assuescerent carere corporis conspectu, quod mox esset abducendum, atque amare illum discerent

rent iuxta spiritum.

Et dixerunt ad inuicem, Nonne cor nostrum ardens, &c. Post mirabilem Iesu discessum non desinuit inter sese confabulari de Iesu. Talis enim esse solet oratio Iesu his qui simpliciter audiebant. Pungebat, afficiebat, rapiebat, inflammabat, relinquebat scintillas & aculeos quosdam in animis eorum, & omnino experiebantur quod secundum Prophetam, ignitum esset eloquium eius vehementer. Cum ergo vterque alteri fallus esset se pariter affectu fuisse; nec iam dubitarent, quin ille esset Iesus à morte rediuius: non in alterum diem distulerunt reditum, sed præ nimio gaudio, cuius quoque reliquos discipulos reddere cupiebant participes, continuo eadem hora surgentes reliquerunt Emauentem, tametsi iam vergente die magnaue celeritate redierunt Ierosolymam, breuissimo tempore sexaginta stadiorum spatium, hoc est septem miliaria cum dimidio percurrerent. Vbi ventum est eò, offenderunt vndecim Apostolos (iam enim Iudas exciderat numero duodecim, & licet ex Iohanne constet etiam Thomam non adfuisse: tamen societas, & col legium Apostolorum hoc numero per Synecdochen nuncupabatur, antequam Matthias in locum Iudæ surrogaretur) congregatos; aderant autem & alij complures Discipuli, qui non expectata narratione duorum, vltro gaudio gestientes indicabant illis, quod post incertam spem, quam mulieres omnium primæ fecerant de Domini resurrectione, compertum esset eum verè resurrexisse eo quod apparuisset Simoni Petro; cui omniū virorum primatum ex hoc loco, tum ex Paulo apparuisse videtur Dominus, ^{1. Cor. 15.} primò ob Petri inter omnes excellentiam, deinde quod sciret ob ipsius apud alios autoritatem, testimonium ipsius apud alios multum habiturum ponderis, sicuti paruit hoc loco. Læti ergo Apostolorum nuntio Discipuli, vicissim: & ipsi narrauerunt, quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, hoc est, per fractionem, aut ex fractione panis, aut inter frangendum panem. Sic Dominus cupit sua munera propagari inter homines: vt mutuis officijs & gliscat inter eos charitas, & crescant merita, quæ remuneretur Deus.

Bis aparet Dominus congregatis in domino discipulis. Marci. 16.

Luc. 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLVII.

NOVISSIME autem dum & hac loquuntur recumbentibus illis undecim apparuit Iesus. Cum ergo sero esset die illo una sabbathorum, & fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudeorum, venit Iesus, & stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati verò & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum, palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum tū hoc dixisset, ostendit eis manus, & pedes, & latus. Gaudii sunt ergo discipuli viso Domino. Adhuc autē illis non credentibus, & mirantibus pro gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod māducentur? At illi obtulerunt ei partē piscis assi, & faenum mellis. Et cum manducasset coram illis, sumens reliquias, dedit eis. Et exprobrauit incredulitatē eorū, & duritiā cordis, quia his qui viderāt eum resurrexisse, non crediderunt. Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset insufflauit, & dicit eis: Accipite spiritum sanctum, quorum remisistis peccata remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem unus ex duobus qui dicitur Didymus non erat cum eis, quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dicit: Pax vobis. Deinde dicit Thomas: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thomas, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Hac autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.

Novissimē autem dum hac loquuntur, recumbentibus illis, &c. Novissimē hic pro tandem positū est, cum Graeco sit ὕστερον, quod deinde, siue postea significat: quomodo si vertisset Interpres, nemo facile ad diem ascensionis dominicæ hanc Marci narrationem retulisset. Itaque cum discipuli sanctis de Dominica resurrectione colloquijs se vicissim consolarentur, & exhilararent, & quibusdam credentibus quidam non crederent, vt ex Marco patet; subito adsuit Dominus in medio cōfabulantium de se, omnibus modis, & rationibus resurrectionē suam illis approbans. Ingressus est autē foribus clausis, quo suā potētiam, & resurrectionis

o iam

gloriam declararet, atque insinuaret quomodo è clauso prodire potuerit sepulchro. Nec visus est aduenire, sed subito substitit inter eos; ad eū modum eis præsens factus, quomodo apparere solent Angeli: qui dum volunt sunt conspicui, rursus subito dum libet evanescent; quare hac ratione declaratum est ipsum ad spiritualē, & diuinam reuixisse vitam. Ne tamen propterea Spiritus, aut spiritum esse putaretur primum se cum esse, qui prius fuerat, solita pacis imprecatione, deinde vocali assueuratione suæ præsentiae declaravit, dicendo, Pax vobis ego sum, nolite timere. Et benè quidem nunc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini sui, tum metu Iudeorum erant percussi, & turbati, illius recrearentur resurrectione, & præsentia; scirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & resurrectionem esse redditam. Cum autem hac ratione non satis in fide animi eorum confirmarentur, sed propter inopinatum eius nocturno tempore aduentum, & ingressum sine ullij apertione conturbarentur; exultimantes se videre spiritum aliquem, & non verum corpus: alia tum ratione Dominus eorum turbationem sedare, & fidem erigere studuit, diuinitatis suæ indicia præbendo; dum cogitationum se declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta: dum illud videndum, palpandum, & ex certis signis agnoscendum obtulit, dicens:

Quid turbati estis? & ex turbatione cogitationes variae ascendant in corda vestra, dubitantes an Spiritum videatis, an verū corpus: Conspicitis formam vobis notam, auditis vocem vobis familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non satisfiit: Videte manus meas & pedes, atque ex vulnerū cicatricibus cognoscite, quod ego ipse sum, nec videte tantum, sed etiam contrectate me, & cognoscite quia spiritus carnem & ossa vera non habet sicut me videtis habere. His verbis cum Iesus illis ademisset pauorem, & animos addidisset, exhibuit eis inspiciendas, & palpandas manus, pedes, & latus. Vulnerum enim, quæ in cruce pendens accepit vestigia seruauit Dominus per dispensationem quandam, vt his argumentis apud suos assereret assumpti corporis veritatem, atque nūc sedens in dextra Patris pijs fiducia: maioris præberet occasionem, simulque olim in extremo die Iudæorum confuraret impietatē. Cæterum quanquam discipuli viso Domino gauderent, tamē quoniam adhuc erant, qui nondum planè crederent esse idem corpus, quod viderant mortuum (timemus enim nonnunquam credere, quod miserè optatum esse verum) non de dignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare. Itaque cibum sibi petit exhiberi. Nullum enim certius argumentum hominis viuī, quam cibum capere, nec potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus, immortalibus scilicet, auferetur. Cum ergo cibum sibi

August.

exhiberi petisser, discipuli quod habuerunt, obtulerunt, partem scilicet piscis assi, & fauum mellis: cibum scilicet humilem, & discipulorum pauperitatem, & frugalitatem, nō sine mysterio aliquo, testantem. Veritate corporis sui constituta, & comprobata varijs modis, tum verisimile est accidisse, quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiā cordis; quod fecit vt meritis eorum firmius resurrectionis fidem infigeret. Verisimile item ipsum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam sequitur, narrationem ad scripturarum venisse explanationē; vt & hæc ratione tum fidem maiorem suę resurrectionis faceret discipulis. Quod autem dicit Marcus, his qui viderant eum resurrexisse, de ijs est intelligendum, qui cum prius scirent mortuum, viderunt eum postea suscitatum.

Dixit ergo eis iterum; Pax vobis, sicut misit me. Græc. Postquā Dominus varijs modis cōfirmasset suis veritatem suę resurrectionis: suam deinde illis cōsuetudinem, & officium, quod post se iam abiturum ad Patrem obituri erant tradidit, sed ante illis rursus pacem imprecatur, vt ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Quibus verbis sicut suam insinuat Dominus diuinitatem, & auctoritatem; dum se Patri æquat in mittendo: ita & Apostolorum indicat excellentiam dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios traditæ olim sibi functionis. Quam functionem non simpliciter eis iam tradidit, sed cum plena sibi que propria potestate, quæ ad illam functionem Christi nomine obeundam erat necessaria: potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque Reges legatis suis plenam potestatem committere solent. Sed quoniam hæc potestas hominibus competere non potest, nisi ex dono Spiritus sancti, cum sit spiritualis potestas, & gratia: priusquam hanc donet, Spiritum sanctum illis impertitur, idque sensibili signo Spiritui conueniente, nempe insufflatione, & inspiratione: quo illos huiusmodi signo certiores faceret aduenientis Spiritus, velutique Arrabonem daret promissionis implendæ post ascensionem, quando cum sonitu aduenientis Spiritus vehementis datus est Spiritus sanctus multo adhuc abundantius & efficacius quam nunc, quando illis tantum datus est quo ad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet, & retinendi peccata. Dixerat quidem & ante passionem Dominus: Quæcumq;

Matth. 18. ligaueritis super terram, &c. Sed locus ille maximè pertinet ad forum Ecclesiasticum exterius, vt ibi dictum est, hic vero magis pertinet ad forum interius, quod est forum conscientiarum, quia non de vinculo excommunicationis aut iniiciendo, aut soluendo hic agitur, sed de peccati reatu tollendo, aut retinendo, vnde cum illo loco fundatur Ecclesiastica excommunicatio, hic fundatur maximè consellio Sacramentalis Sacerdoti faciendā. Quomodo autē veritas sit hæc

sit hæc sententia in Sacerdotibus quibus in ordinatione ab Episcopo eisdem verbis dicitur:

Quorum remisistis. Græc. Cum tamen verè non remittant nisi præterea etiam illis tradatur potestas iurisdictionis: sciendum Christum ante hæc verba præmississet: Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos; quibus verbis Apostoli constituuntur legati ad omnes gentes, daturque eis potestas iurisdictionis in omnes; vnde cum sequitur: Quorum remisistis, sensus est, inter eos, ad quos vos mitto, quorum remisistis, &c. Sacerdotibus autem non dicuntur ea verba. Et ego mitto vos: vnde quæ sequuntur, etsi eodem sensu ad eos pertineant, quo ad Apostolos: tamen eorum verborum virtute non possunt absolueri nisi cum missi fuerint, hoc est aliquibus Christi oibus præfati.

Thomas autem vnus ex duodecim. Græc. Aliam iam occasionem apparitionis Christi pergit commemorare Ioannes. Itaque cum ex Apostolorum numero per aliquam occasionē abeslet Thomas (qui Græco nomine idem significante, quod nomen Hebræum Thomas, dicebatur Didymus, hoc est Latine geminus) quando se Dominus primum videndum Apostolis exhibuit: ceteri discipuli gaudio gestientes renunciant illi iam reuerso quod viderant Dominum. Ille autem, vt & alias, ita & modo suam tarditatem declarauit reprehensibilem, & nomini suo correspondentem. Fide enim digni erant discipuli, tum ob eorum numerum, tum quod tem, de qua testimonium perhibebāt, varijs modis se competentem habere narrabant (nam verisimile est eos non simpliciter dixisse se vidisse Dominum, sed etiā manus eius perforatas, & latus apertū, & expertos ipsum manducasse) tum quod eorum synectitas ipsi probè erat cognita. Tam multis tamen, talibusque testibus non credidit, sed suspicans illos ludificatos aliquo phantasmate fuisse, negauit se crediturum, nisi oculis suis & Dominum, & vestigia clauorum, quæ se illi vidisse commemorabant, ipse quoque videret. Neque hic substitit curiositas, sed & mittere querit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus, ne forte phantasma esset. Itaque Dominus, ne vnus quidem salutem negligens, cuius incredulitas etsi ob prædictas causas reprehensibilis esset, tamen non ex malitia profecta erat, sicut Pharisæorum; sed ex infirmitate humana: post octo dies cum rursus præfente etiam Thoma congregati essent simul discipuli, venit; vt suorum vulnerum ostensione, vulnus infidelitatis in Thoma sanaret. Non autem statim ei apparuit postquam prædicta requisit, sed post dies octo; tum vt interea à condiscipulis instructus, facilius ad fidem posset induci, tum vt magis Domini clementia patesceret, qui talem in discipulo tanto tempore pertulit incredulitatem: quæ quo maior erat, & diuturnior, eo magis, subitè

subito in magnam mutata fidem, resurrectionis in nobis confirmat credulitatem. Decorata item hac ratione est prima dies Sabbatorum, quæ à resurrectione Christi suam accipiens celebratam & nomenclaturam Dominica dies vocari coepta est, & instituta ab Apostolis. Venit ergo Iesus, sed planè vt prius, ianuis clausis scilicet, & stans in medio, ac pro more pacem eis imprecans, eadem scilicet omnia faciens, quæ absente Thoma fecerat; dein de insinuans ob quam causam venisset maximè, ac Thomæ declarans nihil se latere, sed quod præterens fuerat, & audierat quæcunque ille prius dixisset: anticipat eius sermonem, eidem iam vtens verbis, quibus ille prius vsus fuerat, *Infer*, inquit, *digitum tuum hoc*, in vestigia clauorum scilicet, & vide manus meas, & asser manum tuam, mittens eam in latus meum, & voti tui cõpos effectus noli deinceps esse incredulus sed fidelis. Hic iam credi potest Thomam etsi à Domino admonitum, vt id faceret quod desiderauerat, à contractando tamen ipsum, & loca vulnecum abstinnisse: quod agnita Domini facies, & vox ei satisfacerent, & præreuerentia non auderet illum tangere: quia Dominus postea tantum dicit: Quia vidisti me Thoma credidisti, non autem, quia te tigmisti, &c. Ceterum siue Thomæ tantum viderit Dominum, siue etiam contractauerit: mirabile certè est, quod mox tantam fidem conceperit, quantum protestatus est dicens: *Dominus meus & Deus meus*. Quæadmodum enim ad credendum fuerat difficilior: ita nemo clarius eius diuinitatem professus est. Duo autem profutur, quorum alterum ex aspectu & contactu intellexit, alterum ex eius omnipotentia, & omni scientia. Porro quanquam magnifica esset fides & confessio Thomæ, non tamen ipsum ob eã beatificat sciet olim Petrum beatum pronunciauit, profitentem ipsum esse Christum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei, & experimentum sensuum, non ita modo beatificari dignus fuit: sed in comparatione eius magis beatificantur, qui sine experientia sensuum crediderunt, aut credunt; idque ad magnam posterorum confirmationem, & consolationem.

Multa quidem & alia signa fecit Iesus, &c. Verisimile est Ioannem loqui & de his quæ ante resurrectionem, & de his, quæ post facta sunt. Omnino enim apparet hæc ipsum subiecisse, tanquam finem descripti à se Euangelij; postea vero etiam addidisse, quæ vltimo sui Euangelij habentur capite: quod inter multa à se, & ab alijs præterminata ea memoriæ postea occurrerit; indicaretque opere prædium ea posteritati literis tradere, non tantum ob confirmandã fidem resurrectionis Christi, sed multo magis ob historiam quæ est de Petro, de quo cõueniebat omnes scite quium Christi generalem curam ei commissam esse. Dicit autè quæ non sunt scripta in libro hoc, quod quedã alia signa descripta essent

essent ab alijs Euangelistis, quædam vero etiam ab omnibus præterminata. Deinde subiungit & causam quare hæc scripserit, non scilicet ob ambitionem, & Magistri gloriã tantum, sed vt, inquit, *videtis, quia Iesus est Christus filius Dei*, ad quod credendum præcedentia sufficere possunt. Et vt sciant lectores ipsum hanc ab eis desiderare fidem, non propter proprium commodum & gloriã, subiicit: *Et vt credentes, vitam habeatis in nomine eius*, hoc est, per nomen eius.

Apparet discipulis Dominus ad mare Galilææ.

Ioannis 21. CAPVT CLXVIII.

DOSTEA manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicit ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prederunt. Mane autem iam factò, scieit Iesus in littore, non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Iesus ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Nõ. Dixit illi: Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudinem piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cõaudisset, quia Dominus est, & unica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio uenerunt [non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis] trahentes rete piscium. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prederistis nunc. Assindit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus, tantum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbere ium interrogare eum. Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Hic iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis diligis me? At illi: Etiam Domine tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Ioannis amas me? Cõtristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me, & dixit ei: Domine tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Amen amen dico tibi. Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendens manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus

Dominica diei institutio.

Euthymii.

Discensu

caturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus uidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cena super pectus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hunc ergo cum uidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uolo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, Non moritur, sed, Si eum uolo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia uerum est testimonium eius.

Postea manifestauit se iterum Iesus, &c. Cum iam peracta Paschali festiuitate, quæ septem durabat dies, Apostoli ex iussu Christi rediissent in Galilæam patriam suam, ante solennem illam & prouersissimam à Domino manifestationem, quæ in monte Galilææ, coram magna hominum frequentia facta est, manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis multis discipulis simul congregatis. Hæc manifestatio in hunc accidit modum. Quodam tempore cum septem essent simul discipuli, Petro piscari uolenti, reliqui se comites obtulerunt. Quoniam enim cum eis Saluator non semper erat, nec adhuc promissus aduenerat paracletus, neque adhuc perfectè eis commissa erat prædicatio: cum nihil esset quod agerent, & neminem grauiore uellent, piscationi vacare uisum est, ut priorem exercentes artem iustissimam, otium fugerent, & suæ aliorumque penuriæ subuenirent. Nec propterea uideri debent retro respexisse; cum non ex desperatione aliqua id fecerint, aut ex poenitudine cœptæ uitæ: sed ut & tempus bene collocarent, & suæ consulerent inopie per artem licitam; sicut & Paulus manibus laborabat, etiam cum iam prædicationi intentus erat. Exierunt ergo ad piscandum Apostoli nocturno licet tempore, quod piscationi magis est accommodum, & illa tota nocte nihil prederunt Deo ita negotium disponente, tum quo locus daretur miraculo, tum ob mysterium significandum. Vbi uero deluxisset, Iesus qui lubenter adest, & succurrit laborantibus, stetit in litore, non tamen agnouerunt eum discipuli, partim ob interuallum longius, partim ob lucem adhuc ancipitem; sed omnium maxime quia noluit statim agnosci Dominus, quo per miraculum ad sui cognitionem illos adduceret. Dominus ergo uelut ignotus, & quasi uolens aliquid ab eis emere, eos è litore alloquutus est, dicens; Pueri nunquid pulmentarium habetis? Moris erat (ait Euthymius) sic operarios appellare, ob illorum robur, ac strenuitatem ad labores. Pulmentarium autem hic pro obsonio positum est, eoque quod pani additur. Cum

autem

autem illi nec uoce agnoscerent Dominum, sed suspicarentur alium quempiam esse, qui uenisset ad lacum mercaturarum pisces, responderunt se nihil habere. Tum Iesus ut paulatim declararet se nihil esset. Mittite, inquit, rete in dexteram nauigij, & inuenietis, quod hæcenus non potuistis. Ad certam nauigij partem præcipit expresse iacere rete, ne fortuita uideretur captura. Dexteram autem elegit, quia illa foelicitati, & cœtibus, & status immortalitatis eius conueniebat. Quanquam autem illum necdum noscent, tamen aut quia arbitrabantur signo quopiam illum nosce pisces aliquos sibi natate, aut simpliciter quia tedium sumpti laboris, & auditas capiendi spem addebant, paruenter iubent. Itaque quia tam simpliciter nihil obmurmurantes, obtemperauerunt, diuina uoluntate tanta iam piscum multitudo conclusa est, ut præ nimietate trahere uix possent ad scapham. Ex nouitate rei, & prospero euenitu secuto ad uocem iubentis, discipulus ille quem diligebat Iesus (sic enim frequenter seipsum Ioannes designat) factus attentior, submonet Petrum, qui uersimiliter torus erat in attrahendo reti, quod Dominus esset is, qui è litore stans iussisset rete mitti. Petrus uero sui nona dissimilis cum tantum audisset Dominum esse, mox id credens, & hoc eo facilius, quod memor fortè esset primæ piscationis, proiecit isijs, quæ in manibus erant, oblitusque retis, & piscium, aliud non cogitabat, quam redirent Domino coniungi. Itaque primum præ reuerentia erga Dominum tunica succinxit se, hoc est, indumentum quoddam sibi superiniecit & induit, quoniam antea nudus erat, ut ad piscationem expeditior esset, deinde impatiens more, nec sustinens ut nauigio ad eum peruenerit, sese in mare coniecit, ut ad Dominum citius accederet. Quod autem hic dicitur nudus fuisse Petrus, intelligendum est pro more piscantium in multis nudus, simpliciore piscantium uestimento indutus, uixit autem esset Petrus honestè, & decenter, quantum tempus, & locus patiebantur, se componens per aquas siue natando, siue pedibus propriis transuadando, quia erant prope terram primus peruenerit ad Iesum. Cæteri uero nauigio uenerunt, trahentes secum rete piscium. Non enim longè aberant à terra, sed circiter ducentis cubitis, hoc est, pedibus trecentis, aut passibus sexaginta. Ut ergo descenderunt è nauio in terram: ecce tum aliud non solum potentia, sed & benignitatis Iesu indicium eis oblatum est. Videbant enim prunas positas, piscemque eis superpositum, uidebant & panem scorsum positum, quæ Dominus ad hoc paruauerat, tum ut pro sua erga eos beneuolentia per cibum illos à labore refocillaret, tum ut suam ostenderet potentiam, qua ex his quæ non erant, illa paruauerat, & creauerat, sicque etiam declararet se non ob indigentiam de oblatio quæfuisse, aut præcepisse, ut in dexteram nauigij iacerent

ACTUS

rete, suaque voluntate factum, vt rete tota nocte frustatim impleteretur piscibus. Hæc cum parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piscibus, quos comprehenderant: tum vt ostenderet non esse phantasma, quod factum erat, tum vt videntes piscium magnitudinem ac multitudinem, & quod non esset scissum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus vbique primus, & cæteris feruentior, & tanquam artis piscatoriae peritior, ascendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piscibus & magnis, & multis, vt pote numero centum quinquaginta tribus. Et quod his accedit tertium miraculum, cum tanti essent, hoc est tam multi & tam magni, non est tamen scissum rete, non ob fortitudinem retis, sed quod Dominus etiam illud fortificaret. His gestis cum à labore ad prandium paratum suos Dominus vocaret, vt & nunc, sicut alias, manducando cum eis, veritatem sui corporis eis comprobaret, nullus exquirebat, neque audebat interrogare quinam esset. Videbant quidem speciem Domini angustiore, vultumque non parum immutatum, voluissentque de figurâ hac aliena non nihil interrogare: sed quia maiestas corporis iam immortalis, & raritas consuetudinis ademerat eis solitam loquendi, & interrogandi fiduciam, & potissimum quia ex triplici præcedente miraculo scirent ipsum esse Dominum, nec quicquam dubitarent non audebant interrogare quis esset. Itaque nihil hæsitantes accedunt ad paratum prandium, venitque Iesus, & pro suo more acceptum panem, & piscem frangens suis manibus, distribuit discumbentibus, solitam eis non dedignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorem transfatus vitæ statum. Legimus quidem in nostris libris: Et nemo audebat discumbentium, sed discitentium legendum esse docent Græca, & correctiora pleraque biblia. Cæterum quod dicit Ioannes, hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, intelligendum est quod iam tertio pluribus discipulis simul collectis sit manifestatus. Quidam tamen illud tertio referunt non ad vices, seu numerum manifestationum, sed ad numerum dierum quibus per intervalla se Dominus manifestauit discipulis.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus. Postquam Petrus in mystica illa piscatione primum se & præcipuum gessisset & Dominus fructum, ac mercedem laboris Apostolici ipso facto declarasset: figuram præcedentem ipsa etiam re explicans, Petrus vniuerso suo gregi præficit, atque in piscatione spirituali primum facit. Cum enim cap. superiori in prima apparitione Apostolie omnibus parem contulisset potestatem, dicens: Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, &c. Nunc ad tollendum schisma, & vt Ecclesia vna monstraretur, vnus omnibus præficitur, impletque Dominus in Petro quod ante resurrectionem ei promiserat dicens:

Tibi

Tibi dabo claves regni cælorum, &c. Quibus verbis promittebatur Petro summa in ecclesia potestas & autoritas, quæ hinc illi traditur: cum ei peculiariter regimè & cura pastoralis ouium Christi committitur. Prius tamen ab eo rogatur num se diligat, & plus diligat quam ceteri qui aderant Apostolus: non tanquam ignoras, sed vt petro consentiente suum ergo Dominum amorem, occasionem haberet opportunam committendi illi suam curam: ouium omniumque doceret, & eximium suum erga suas oues amorem, & Petro peculiariter hanc curam commissam ob peculiarem eius erga se amorem: ac proinde neminem idoneum esse, qui gregis Domini curam suscipiat, nisi qui singularem aliquam erga Christum gerat dilectionem, & ex hac illam suscipiat curam. Nec tantum rogatur num se diligeret, sed etiam num plus cæteris diligeret: non solum vt intelligamus eximiam, & singularem dilectionem requiri in præficiendo ouibus Christi: sed etiam vt hinc intelligamus ad solum Petrum pertinere, quod ei dictum est, pasce oues meas. Sicut enim non est ei dictum omnium nomine (vt quidam tamè voluunt) Diligis me plus his, nec omnium nomine dixit: Tu scis quia amote: ita etiam non est ei omnium nomine dictum, pasce oues meas; quamquam etiam omnibus aliis cum Petro eadem cura commissâ fuit, & post sequenti capite committetur. Et si autem Dominus Petrum rogaret, num se diligeret plus quam alij: tamen præ modestia respondet tantum se diligere Dominum, eiusque dilectionis Dominum ipsum testem facit; nec se iam audeat alijs præferre, vt prius fecerat. Itaque de aliorum amore nihil dicens, quorum animos exploratos non habebat, de sua tantum conscientia respondet dicens: *Etiam Domine*, hoc est, vere Domine ego te diligo; nec dignatus interrogas, tu enim scis, quod amem te. Tum Iesus:

Pasce, inquit, *agnos meos.* Cum ergo amorem profiteretur Dominus curam pastorem ouium suarum iniungit, significauit profecto quanti illas faciat, vt in quas tanquam sibi vnicè dilectas, & propria vira chariores cupiat transfundi omnem, quæ erga se habetur dilectionem, hanc suam erga oues suas curam, & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cum non semel tantum, sed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemque ei iussit: quâquam alia eius rei possit esse ratio; nimirum vt Petrus trina confessione trinam negationem recompensaret. In secunda tamen & tertia interrogatione, non quaerit Dominus num se plus diligeret Petrus quam ceteri, sed simpliciter num se diligeret: quod videret Petrum quam ceteri, sed modestia alijs se nolle præferre. Proprio autem nomine eum semper compellat vocando eum Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipsum proprie sermo dirigebatur. Cæterum in verbo (pasce) includitur

Ppp

his

μὴ ἀπο

Euthymias.

hic omnia veri, bonique Pastoris officia ouibus debita, qualia sunt providere eis de cibo, defendere eos à lupis, errantes reducere, quod infirmum est consolidare, & cætera quæ innuuntur Ezech. 34. In genere autem dicit oues meas: vt intelligamus Petrum constitutum Pastorem omnium ouium Christi, & proinde etiam discipulorum, & Apostolorum.

Amen, amen dico tibi, cum esses iunior cingebas te, &c. Cum iam Petrus ter confessus esset tuum erga Dominum amorem, & Dominus ei ter oues pascendas commisisset: opportunè iam ei prædicit mortis genus, quod ad imitationem Domini subiturus esset pro ouibus tibi commissis, & quo verè declaraturus erat suum amorem, quem iam confessus fuerat. Verè, verè inquit dico tibi Petre, cum esses iunior, & iuxta corporis vires malorū tolerantior, mollius habebaris. Nam ipse tibi cingulum tuo arbitrato solvebas, aut addebas, ac liber ambulabas, quocunque esset liberum. Verum ubi senueris, iam iuxta corporis vires factus imbecillior, & quando pro ætate liberior esse deberes, durius tractaberis. *Extendens*, enim manus tuas, & alius te cinget, ducturus quo naturali voluntate nolis. His autem inquit Ioannes, significauit Dominus testè, *qua morte clarificaturus*) honesta nomenclatura mortem illam condecorans) *esset Deum*, nempe morte crucis quam iam pro ouibus suis Pastor ille bonus, in cuius locum successit Petrus subiecit.

Es cum hoc dixisset, dixit ei: sequere me. Cū Dominus verbo commendasset Petro ouium rationalium curam, eique verbo testè, & parabolicè prædixisset mortis, quæ cum manebat, genus: nunc eadem hæc ipso facto etiam testè & parabolicè agit. Itaque surgens à conuiuij loco, & ad eundem, aut ambulandum se præparans: inuitat Petrum ad sequendum se corporaliter; ipsa corporali sequela monere illum volens ad sequendum se in his, quæ dixit, nempe in cura ouium pastorali, & supplicio crucis perfertendo. Cum ergo Petrus post Iesum ambulare peregrins respexisset, & vidisset discipulum, quem diligebat Iesus etiam sequentem, etiam non iustum: rogauit Dominum quid is facturus esset, aut passurus pro ipso. Iam enim ex familiari Christi colloquio audacior factus, partim ex amore, quo Ioannem prosequeretur, quem modestiæ causa iudicauit de se non ausum rogare, cum alioqui ipsa sequela satis indicaret se cupidum rogandi de se; partim ex curiositate ad quam amor eum pertraxit, de Ioanne rogat dicens:

Domine, hic autem quid? supple facturus est, aut passurus? Hanc autem superuacua Petri pro Ioanne curam & interrogacionem (ad quam suscipiendam videri possit commotus Petrus etiam ex illius eximio erga Christum amore ob idque Ioannem

huius

huius sui amoris hoc loco insignia signa commemorasse) corrigens Dominus, & ad id, quod ad se pertinebat considerandum excitans respondit:

Si cum volo manere donec veniam, quid ad te, tu me sequere. Legendum enim esse Si, & non sic, vt multi tamen libri corruptè legunt, merito adeo certum esse debet, vt de eo contendere proterui videantur, qui inueteratum errorem nolit agnoscere, aut agnitum corrigere. Sic enim habent Græci codices omnes, & Græcorum Interpretes; sic etiam inuenitur scriptum in codicibus nonnullis antiquissimis manu descriptis; & ipse denique sermonis contextus omnino ita legendum arguit. Cum enim retulisset Ioannes occasione horum verborū Domini exiisse sermonē inter fratres, quod discipulus ille non moreretur, tanquam corrigere volens hanc ex verbis Domini concepit opinionem, subiecit; Et non dixit ei Iesus non moritur, &c. Si autem legatur, Sic cum volo manere, planè dixit eum nō moriturū, quod Ioannes negat à Domino dictū. Omnino ergo credendū Ioannē ideo scripsisse, nō dixisse Dominum non moritur, ne illis verbis quæ dixerat, hoc voluisse intelligi putaretur, sed putaretur & ipse potius iuxta commune debitum naturæ humanæ mortem subiturus; quam iam tum subijisse, vniuersa per orbem Ecclesia satis se declarat credere? dum per singulos annos depositionis eius diem celebrat. Quod autē reliquæ corporis eius neque in sepulchro neque alibi vquam sunt repertæ: piè creditur post mortem, sicut & Mariam, ob singulare privilegium charitatis, ipsum mox resuscitatum corpore immortali translatum in cælos; vt ad iustar dilecti Benjamin duplicè præ ceteris accepit portionem. Restat igitur vt ea lectio ne mutata, quæ nullum aut verum, aut conuenienter habet sensum, (quod ex commentarijs quorundam veterum colligi potest) eam potius recipiamus, quam certum est omnes concorditer habere Græcos codices, quamque valde verisimile est etiam Interpretem nostrum primo fideliter Latinis reddidisse, sicut in Latinis plerisque semper incorrupta est inuenta. Quod si quis pertinaciter velit legere (Sic) quo originalis, & genuinæ lectionis sensum retineat: intelligat illud; Sic cum volo manere, &c. Dictum non omnino affirmatiuè, sed concessiuè hoc sensu; Sit sic, quod sic eum velim manere donec veniam, & vt hoc tibi dem; quid iam ad te? Non ob id tu à prædicta liberaberis morte, nec eo minus tibi curandum, vt quod tibi iniunctum est exequaris.

Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, &c. Videri posset hæc sententia subscripta à maioribus Ecclesiæ: nihil tamen obest, quo minus credamus etiā ipsum Ioannē hæc de seipso scripsisse; quo cōclusurus iā suū Euangeliū indicaret quis is esset, quē

Aug.
Ambr.
Bed.

tories eſſe designauit, & autoitatem daret ſcriptis à ſe, per ſuam autoritatem ubique tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit:

ſcimus quia uerum eſt teſtimoniū eius, Quia ut dicit in prima ſua ru. n. epiſtolarū; Quod audiuimus, quod uidimus oculis noſtris, & manus noſtræ contractauerunt, annunciamus uobis. Pluraliter dicit ſcimus, modèſtæ cauſa, & quia multi alij ſecum hoc intellegebant, in quorum perſona iſtud dicit.

Apparet Dominus diſcipulis in monte
Galilææ Matt. 28. Mar. 16.

CAPVT CXLIX.

VNDE CIM autem diſcipuli abierunt in Galileam, in montem ubi conſtituerat illis Ieſus. Et uidentes eū adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. ^a Et ^a accedeſ Ieſus locutus eſt ^a eis, & dicens: ^a *Data eſt mihi omnis poteſtas in celo, & in terra.* ^b Euntes ^{ergo} in mundum uniuersum ^a docete omnes gentes. [^c] ^b *Prædicare euangelium omni creaturæ: ^a Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, docentes eos ſeruare omnia, quæcumque mandauit uobis.* ^b *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui uero non crediderit, condemnabitur.* *Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eiciant, linguis loquentur notis, ſerpentes tollent. Et ſi mortiferū quid biberint, nõ eis nocebit. Super agros manus imponet, & bene habebunt.* ^a *Et ecce ego uobiscum ſum omnibus diebus, uſque ad conſummationem ſæculi.*

† dicit
eis

1. Cor. 13.

Vndecim autem diſcipuli abierunt in Galileam. Hæc apparitio nõ improbabiliter creditur eſſe ea de qua dicit Paulus, uilius eſt pluſquam quingentis fratribus ſimul: quanquam Matthæus undecim tantum diſcipulorum hic meminerit, quod illi præcipui fuerint, & ad illos proprie pertineant, quæ Dominus nunc dixiſſe memoratur. Eſſi enim in Ieruſalem non erant diſcipuli ſupra centum & viginti collecti cum Apoſtolis: multi tamen alij erant in Galilæa, & alijs locis, quibus ſimul collectis Chriſtus potuit ante ſuar apparere aſcenſionem. Sicut enim hic dicuntur abiſſe in montem, quem conſtituit illis Ieſus, quanquam prius non legamus Dominum illis conſtituiſſe de monte; nimirum quia Euangeliftæ pluriſima prætermiſerunt à Domino diſta: ita fieri poteſt, ut illis conſtituerit Ieſus colligere omnes credentes in ſe, & ſi id à Domino Euangeliftæ non narrauerint iuſtum, nec conſtitutum. Mons autem iſte creditur fuiſſe iſ in quo antea tranſfiguratus fuit Dominus, nempe Thabor, quem Petrus uocat montem ſanctum ob gloriam

† Pet. 1.

gloriam Chriſti in tranſfiguratione ibi oſtenſam, aliasque ſacras eius actiones ibi geſtas. Porro quod ſequitur apud Matthæum.

Et uidentes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Dubitatio hæc referri debet non ad tempus, quo in Galilæa monte apparuit Dominus, ſed ad tempus, quo primò illis apparuit in Ieruſalem. Aut quidam illi quos dicit dubitaſſe; non fuerunt ex undecim, ſed ex quingentis illis fratribus collectis per illos, undecim. Quamquam nihil uetat credere Apoſtolos quosdam & ſi tum non dubitarent quod Dominus ipſorum reſurrexiſſet, dubitaſſe tamen an ipſe eſſet, qui tunc eis apparebat. Vnde ſequitur:

Et accedens locutus eſt eis. Quasi ſignificetur, quod ad omnè dubitationem tollendam Dominus non tantum ſe à longè conſpiciendum præbuit, ſed ſe etiam uicinum illis obulerit, notaque uocelocutus ſit. Cæterum ea Dominum Apoſtolis locutum commemoratur præceptum, & poteſtatem eiſe datam prædicandi Euangelium toti mundo: ante cuius præcepti, & poteſtatis traditionem commode præmittit Dominus de plenaria, & omnimoda poteſtate ſibi data in celo, & in terra: ut de hac poteſtate conſiſi delegatam ſibi functionem incunſtanter, & fideliter aggrederentur, quæ ex illa poteſtate ſuam accepit originem & cauſam.

Data eſt, inquit, mihi omnia poteſtas in celo, & in terra. Nunc ſcilicet poſtquam de morte reſurgendo triumphauit. Habebat quidem prius tanquam Deus datam ſibi poteſtatem ab æterno: uerum iam reſuſcitato data eſt etiam tanquam homini omnium rerum poteſtas, quoniam humanitas eius iam immortalitate donata, noua ratione conſors facta eſt gloriæ & poteſtatis diuinæ, & diabolo ſuperato, ac eiſecto è ſuo dominio, dominium accepit, & ius in totum humanum genus, quod ſibi redemit. Hanc ergo datam poteſtatem pro fundamento iniungendæ Apoſtolis functionis aſſumens Dominus ſubiicit:

Euntes ergo, docete omnes gentes baptizantes eos, &c. Tria iniunguntur Apoſtolis, quæ euntes in mundum facere debeant, & habebunt inter ſe hæc connexionem, & ordinem conuenientiſſimum. Primum eſt ut doceant omnes gentes, ea ſcilicet, quæ credere debeant de Deo uno, & trino, deque diſpenſatione aſſumpta à filio Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent. i. Traditionem dogmatum. Vnde Marcus habet pro docete, & prædicare Euangelium, & ſubiungit, qui crederit, qui uero non crederit. Pro eo autem quod Matthæus dicit omnes gentes, Marcus habet, omni creaturæ: qua uarietate uterque alterum explanat. Quod enim apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium de-

beat intelligi; patet ex Matthæo: & quod apud Matthæum sub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi, patet ex Marco. Secundum est, vt post doctrinam fidei, si eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti. Nō quod verba hæc Christi esse se significent baptismum cum huiusmodi verborum prolatione conferendum: Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius: non significat illum debere hoc facere cum certa verborum prolatione. Sed quod Apostoli ex doctrina Spiritus intellexerunt hanc fuisse Domini in prædicitis verbis intentionem proinde falluntur qui contra formam baptizandi hic à Domino secū dum Ecclesiæ intellectum præscriptam, putant aliquando in primitiua Ecclesia inter baptizandum solum Christi nomen expressum. Tertium est vt post doctrinam fidei, & baptismum doceant fideles seruire omnia, quæ ipsis præcepta erant Apostolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuersationem, quæ sequi debet fidei, baptismique susceptionem.

Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Vt ex ista sententia quidam suos errores confirmare sunt ausi: ita ex eadem Ecclesia catholica refellit assertionem eorum, qui fidei soli omnem hominis iustificationem tribuentes, nullam Sacramentis virtutem tribuunt iustificandi. Dicitur enim hic: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Salus ergo hominis non soli fidei, sed fidei, & baptismi simul est tribuenda.

Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. Post promissionem salutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiam gloriosa miraculorum operatio pertinens ad vitam presentem, ad fidei confirmationem & propagationem. Non vult autem Dominus, hæc quæ subijcit fore signa, quibus credentes à non credentibus possent dignosci: sed signa dicit miracula, & prodigia, quæ securura dicit credentes, quia illa per fidem essent operaturi; non quidem omnes semper, & vbique, sed vbi res ipsa & profectus Euangelij exposceret miraculum; Vnde hæc promissio secundum literam ad Ecclesiam maximè pertinet primitiuam, quando fides nutrienda, & promouenda erat miraculis.

Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad. &c. Post iniunctā docendi omnes gentes prouinciā oportune istud Dominus subiicit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore eam prouinciā Apostolis iniunxit, iussitque eos etiam ab inuicem separatos spargi per vniuersum mundum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus cōtra eos exoriturus erat consolatur eos promissionē suæ præsentis continuæ: vt abitum eius corporalem, ac suam ab inuicem separationē æquius ferrent, eiusque præsentia in omnibus malis scirent se fore tutos. Cum autem Apostolis promittit suam

vitam præsentiam, in ipsis Apostolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum ostendit illud, vsque ad consummationem seculi. Non enim Apostoli vsque ad seculi cōsummationem permansuri erant in mundo, sed mediantibus illis, qui tunc erant, etiam illis, qui postmodum futuri essent hanc promissit gratiam, tanquam vni corpori fidelibus loquens omnibus. Cum his semper est, eritque Dominus secundum suam diuinitatem non quomodo cum omnibus est, qui vbique est, sed speciali modo per gratiam scilicet suam, & Spiritum suum, quem apud Ioannem Dominus promittit cum fidelibus permansurum in æternum, ad consolandum, docendum, dirigendum, adiuuandum, & liberandum eos in omnibus. Est & alius modus, quo fidelibus semper adest, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis, & sanguinis in Sacramento inuisibiliter licet subsistentis.

Pomittit spiritum sanctum, & ascendet in cælum. Marci 16. Lucæ 24. Ioan 21.

CAPVT CL.

M T dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est implere omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & predicari in nomine eius penitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos, vos autem sedetis in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam. Et Vocatus quidem Iesus postquam locutus est eis, eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & t̄ ferebatur in cælum, & sedit à dextris Dei. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen. Illi autem profecti, prædicauerunt vbi que, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Et dixit ad eos; Hac sunt verba, qua locutus sum ad eos, &c. Ex colatione Evangelistarum adiuuicem, constat Dominum primum suis apparuisse in Ierusalem, deinde illi secundum eius iussione[m] secedentibus in Galilæam, & apertius, & pluribus apparuisse: ubi & verisimile est etiam post resurrectionem diutius cum suis conuersatum; postea vero patet ex hoc cap. Apostolos rursum iussos à Galilæa redire in Ierusalem, atque ibi, & in Bethania, ad eis rursum Dominum visum ipso ascensionis die. Hanc nouissimam Domini in Iudæa ante ascensionem apparitionem, continet caput istud Concordiæ nouissimum, quam tamen in duas apparitiones fecit D. Augustinus. (Sive ergo hac ascensionis die, sive alia quauis, Dominus, quo minus mirarentur Apostoli ea, quæ facta fuerant, suggerit eis omnia quæ acciderant se prius prædixisse de seipso: nec se tantum, sed & omnem scripturam, duplici hac ratione ad fidem eos informans. *Hæc sunt*, inquit, verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum; familiariter scilicet: in mortali carne conuersans vobiscum. Cum autem iam in memoriam suis Dominus reduxisset dictum aliquando à se, quod necesse esset impleri omnia quæ de se scripta essent: conueniens erat: vt post illorum ex magna parte impletionem, iam scripturas, quæ de se erant adduceret, & explicaret: verum quoniam eas nemo intelligere potest, nisi ipse mentem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur:

Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas. Nisi enim ad eas intelligendas mentem eorum Dominus aperuisset sua gratia, nequam earum intelligerit capere valuissent. Cum ergo iam aperuisset illorum mentem, rursus adduxit eis scripturas, quibus ostendit ex Dei ordinatione necesse fuisse pati Christum sic, nempe per Crucem, & resurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari non solum apud Iudæos, sed apud omnes gentes in nomine Christi si poenitentiam, & per poenitentiam in nomine eius factam remissionem peccatorum, Apostolis prædicationem incipientibus ab Ierosolyma.

Vos autem testes estis horum. Postquam ostendit ex scripturis, quid fieri debuit, & prædicari, designat iam illorum testes & prædicatores. Vos inquit, qui meam vidistis passionem, & resurrectionem, testes estis, hoc est, eritis horum scilicet Passionis & resurrectionis meæ quæ sunt fundamenta prædicationis poenitentia, & remissionis peccatorum in nomine meo. Ceterum ne turbarentur intra se Apostoli, & cogitarent quomodo testificabimur hæc, qui priuati sumus homines, idiotæ, & imbecilles; ideo subiicit Dominus;

Et ego mitto, vel mittam in vos promissum. i. promissionem Patris mei, quam scilicet fecit olim per Ioannem dicens; Effundam de spiritu

spiritu meo super omnem carnem, &c. Vt scilicet hæc promissio ne implera in vobis possitis apti & idonei esse horum testes. Proinde antequam testimonium vestrum de me auspicemini *sedete*, hoc est, quieti degatis in ciuitate Ierusalem, vnde prædicationis est exordiunda, quoad usque ex excelso cælorum induamini per acceptum spiritum virtute, hoc est, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas, aut vim, & fortes sitis ad resistendum omni sapientiæ mundane. Verbo autem induamini significat eos vndique & omnino virtute spiritus implendos, eaque veluti spiritali armatura contra omnes Evangelij hostes muniendos.

Eduxit autem eos foras in Bethaniam, &c. Vt vnde perrexit ad passionem inde & pergeret ad Patrem. Hinc ergo ascensurus ad Patrem benedixit suis, hoc est, bene illis præcatus est, idque *eleuatis manibus suis*, vt eo signo benedictionis verba poenitentis discipulorum cordibus infunderent; ac benedictionis gratia ipsis veluti impartiretur, & infunderetur. Porro interea dum bene præcatur suis, *subito recessit ab eis*, & in conspectu omnium *ferabatur in cælum*, & vt habet Marcus, *assumptus est*, non ab externo aliquo ministerio sicut Elias curru igneo; sed ab vnita secum diuinitate: Vnde in actis dicuntur Discipuli eum vidisse euntem in cælum, non æthereum, sicut Elias, sed in ipsa veri cæli penetralia, imo supra omnes cælus vt habet Paulus, quod & significat satis Marcus dicens:

Et sedet à dextris Dei: quo significat ipsum æqualis cum Patre honoris, gloriæ, & potentia consortem effectum.

Et ipsi adorantes regressi sunt in Ierusalem cum gaudio. Participium præsentis temporis adorantes, hic positum est pro præterito. Non enim adorando regressi sunt, sed postquam adorassent, & inclinassent se in terram. Cum ergo tum ex Christi ascensione, tum ex Angelorum sermone (verisimile enim est ante cuiusmodi adorationem accidisse, quod Lucas narrat in actis duos viros in vestibus albis astitisse iuxta Apostolos) intelligerent Christi maiestatem adorauerunt eum iam sublimem, & in dextera Patris

considentem: auspicantes iam eam venerationem, quæ Christum sublimatum conlecurata erat ex Patris ordinatione. Facta adoratione regressi sunt à monte Oliueti in Ierusalem, non cum more, & tristitia, *sed cum gaudio magno*: tum quia congratulabantur gloriæ sui, quæ amabat Dominum tum quia iam firmius intellexerunt certitudinem suæ de Iesu fidei, & promissionum sibi factarum de Paraclete, & alijs. Nec transitorium, aut momentaneum fuit hoc gaudium, sed præ gaudio magnitudinis erant semper in templo laudantes & benedictes Deum quod intelligendum est omni die, & temporibus die oportunos,

quomodo & Paulus iubet semper orare. Marcus paucis etiam commemorans Domini ascensionem, claudit suum Euangelium conuenienter clausula, qua breuiter complexus est Apostolorum vitam extra Ierusalem post digressionem, & dispersionem ipsorum.

Illi autem, inquit, profecti ut scilicet iussi erant, predicauerunt ubi quo, hoc est non in Iudæa tantum, sed & in Samaria, & in omnibus Gentibus, omnibusque locis, nullum locum declinantes, sed sine exceptione ubiuis gentium prædicantes. Sic enim est istud intelligendum; cum aliqui eorum prædicatio tunc necdum ad omnia peruenisset: loca: sed ubique prædicauerunt, qui in omnibus præcipuis, & tunc notis mundi partibus prædicauerunt, nec aliquem locum studiose declinauerunt. Ut autem sic ubique prædicarent, non illorum virtute factum est, sed per cooperationem Domini, quia ubique eis aperuit ostium sermonis, & dedit eis os, & sapientiam cui non poterant efficaciter resistere omnes Euangelij hostes, & denique sermonem eorum hoc est, prædicationem confirmauit per sequentia, quæ per eos, sicut promiserat, operabatur. Cæterum Ioannes tali suum conclusit Euangelium sententia, quæ non sui tantum Euangelij, sed & omnium aliorum trium, post quos scripsit, conueniens & aptus est finis. Semel enim protestatus, multa alia esse quæ fecit Iesus, nec scripta essent in suo libro: nunc quam sint illa multa, & inenarrabilia insinuans subiicit concludendo Euangelicam historiam.

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos quæ scribitur. Chryf. Cy bendi sunt libros. Quam sententiam per hyperbolem accipientiam omnes constanter testantur Græci interpretes, & Augustinus. Certe hyperbolice se loqui insinuauit hic Euangelista cum interposuit arbitror. Eo enim suadibile fecit, quod incredibile videbatur, significans quod ob maximam eorum multitudinem, & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto loquentium, & scribentium more, quando rei aliquid magnitudinem ostendere decreuerunt. Hac autem conclusione Ioannes rescendit quorundam curiositatem; qui cum post alios tres Euangelistas scripserit, & ea fere scripserit, quæ alij prætermiserunt: ne vel quis existimaret omnia suppleuisse, vel quis post ipsum tentaret omnia supplerere, opportunè hanc subiicit concludendo sententiam.

FINIS.

SYMMARIA OMNIUM CAPITULI
TVM CONCORDIÆ QVIBVS BRE-
uiter ordine comprehenditur tota, quæ de Chri-
sto est, Euangelica historia.

Cap.	V erbum Dei aeternum, vita & lux caro factum est.	d. 1.
I	Annuntiat Ioannis conceptio Zacharia, & concipitur ab Elizabet.	c. 1.
III	Nuntiat Maria, Christi incarnatio	c. 1.
III I	Visitatur à Maria Elizabet	c. 1.
V	Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela benedicit Deum	c. 1.
VI	Textitur à Matthæo genealogia Christi	a. 1.
VII	Angelus Iosepho nuntiat sacrum virginis conceptum	a. 1.
VI II	Natus in Betlehem Dominus pastoribus nuntiat, & circumciditur	c. 2.
IX	Magi stella duce inuentum Christum adorant	a. 2.
X	Oblatus in templo Christus à Simeone & Anna agnoscitur	c. 2.
xi	Angeli monitu fugit in Ægyptum, & redit Ioseph	a. 2.
xij	Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo	c. 2.
xijj	Prædicat & baptizat Ioannes Baptista	a. 3. b. 1. c. 5.
xiiij	Baptizatur à Ioanne Christus, eiusq; à Luca genealogia in Deum reducit	a. 3. b. 1. c. 3.
xv	Ieiunat, & tenetur in deserto Christus	a. 4. b. 1. c. 4.
xvj	Ioannes testificatur de Christo	d. 1.
xvij	Demonstratum à Ioanne Christum quinque discipuli agnoscere & sequi incipiunt	d. 1.
xvijj	Mutat aqua in uinum in nuptiis	d. 2.
xix	In pasce eicit Dominus uendentes & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudeis insinuans.	d. 2.
xx	Nicolemus docetur mysteria fidei	d. 3.
xxj	Baptizat per discipulos Christus in Iudæa	d. 3.
xxij	Ioannes ab Herode ob reprehensum adulterium recluditur in carcerem	a. 14. b. 6. c. 3.
xxijj	Ioanne tradito Christus rediens in Galilaam per Samariam mulieri Samaritanæ innotescit	a. 4. b. 1. c. 4. d. 4.
xxijj	Sanatur à febre filius reguli	d. 4.
xxv	Prædicat in Galilæa Christus, & fama eius ubique spargitur	a. 4. b. 1. c. 4.
xxvj	Vocati è nauis quatuor discipuli sequuntur Christum	a. 4. b. 1. c. 5.
xxvij	Sanatur in synagoga demoniacus	b. 1. c. 4.

S V M M A R I A.

xxvii	Curatur à febrì socrus Simonis, & agroti multii	a. 8. b. 1. c. 4.
xxix	Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum sequi	a. 8. c. 9.
XXX	Maria tempestas iussu Christi sedatur	a. 8. b. 4. c. 8.
xxxì	Sanatis in regione Gerasanorum duobus demoniacis, demones porcos progressi precipitant in mare	a. 8. b. 5. c. 3.
xxxij	Sanatur paralyticus per tegulas demissus	a. 9. b. 2. c. 5.
xxxij	Vocatur Mattheus, & de ieiunio disputatur cum discipulis à Ioanne & pharisæorum	a. 9. b. 2. c. 5.
xxxiii	Suscitatur filius archisynagogi & curatur Emorrhœissa	a. 9. b. 5. c. 8.
xxxv	Duo ceci curantur & unus demoniacus	a. 9.
xxxvj	Sanato in sabbatho homine qui laborauerat 33. annos, disputabat cum Iudæis Dominus	a. 12. b. 3. c. 6.
xxxvij	Pharisæos, ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho, offensus confutat Dominus	a. 12.
xxxvij	Pharisæos, ob sanatam in sabbatho manum aridam, offensus rursus confutat Dominus	a. 12.
xxxix	Electis 12. Apostolis, differit Dominus in quibus sit a sit bea iitudo	a. 5. b. 3. c. 6.
XL	Præcipitur abundantior iustitia quam sit pharisæorum	a. 5. c. 6.
xlj	Docet quomodo faciendâ elemosyna, quomodo ieiunandum, & ieiunandum	a. 6.
xlj	Docet abiiciendam curam rerum terrenarum	a. 6.
xlj	Docet temere nec iudicandum nec docendû: adhortatur ad orationem, & ut vitatis pseudopropheta, huic doctrinæ inhæreatur	a. 7. c. 6.
xlj	Curatur leprosus	a. 8. b. 1. c. 3.
xliv	Sanatur seruus Centurionis	a. 8. c. 7.
xlvi	Resuscitatur filius viduæ	c. 7.
xlviij	Mittit Ioannes è carcere discipulos	a. 11. c. 7.
xlviij	Mulieri peccatrici remittuntur peccata	c. 7.
xljx	Curato demoniaco ceco & mutuo, confutantur pharisæi	a. 12. b. 3. c. 11.
L	Matri & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei obseruatores	a. 12. b. 3. c. 11. & 8.
li	Proponitur parabola seminatâs	a. 13. b. 4. c. 8.
lij	Parabola zizaniorum, seminis crescentis, grani sinapi, & fermenti	a. 13. b. 4. c. 8.
lij	Parabola thesauri, margaritæ, & sugena	a. 13.
liij	Docens in Nazareth Dominus, incredulitatis eam condemnat	a. 13. b. 6. c. 4.
liiv	Mittuntur ad prædicandum 12. Apostoli	a. 9. 10.
liiv	Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem	b. 6. c. 8. 9.
liiv	Quinque panibus pascuntur quinque milia hominum	a. 14. b. 6. c. 9.
liiv	Ambulans Iesus super mare & Petrus	c. 9. d. 6.

Differit a. 14. b. 6. b. 6.

S V M M A R I A.

lix	Differit de manducando pane caelesti	d. 6.
LX	Reprehenduntur pharisæi discipulis calumniantes quod illotis manducarent manibus	a. 15. b. 7.
lxj	Sanatur filia Cananæa	a. 15. b. 7.
lxij	Sanatur surdus & mutus	b. 7.
lxij	Septem panibus pascuntur quinque milia	a. 15. b. 8.
lxij	Pharisæi signum querentes reijciuntur, eorumq; fermētum cauidum docetur	a. 16. b. 8.
lxv	Cæcus sanatur in Bethsaida	b. 8.
lxvj	Petrus Christum confitens commendatur	a. 16. b. 8. c. 9.
lxvij	Transfiguratur Dominus	a. 17. c. 9.
lxvij	Eicitur demonium quod non poterant eicere discipuli	a. 17. c. 9.
lxix	Statere in ore piscis inuenio soluitur drachma, ac mors prædicatur	a. 17. b. 9. c. 9.
LXX	Contententibus discipulis pro primatu, humilitas docetur	a. 18. b. 9. c. 9.
lxxi	Scandalum pusillorum cauendum docetur	a. 18. b. 9.
lxxiij	Condonandum fratri in nos peccanti docetur	a. 18.
lxxiij	Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur a Samaritis	a. 19. b. 10. c. 9. d. 7.
lxxiij	In itinere curat decem leprosos	c. 17.
lxxv	Docet in templo in festo synagogia	d. 7.
lxxvj	Adulteram mulierem absoluit	d. 8.
lxxvij	Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit	d. 8.
lxxvij	Cæco nato restituitur visus	d. 9.
lxxix	Differit Dominus de vero pastore & ouibus	d. 10.
LXX X	Mittuntur septuaginta discipuli & redeunt	c. 10.
lxxxj	Proponitur parabola de Samaritano	c. 10.
lxxxij	Martha Dominum suscipit hospitio	c. 10.
lxxxij	Docet orationis & modum & vim	c. 11.
lxxxij	Reprehendit præposteram pharisæorum munditiâ	c. 11.
lxxxv	Docet non timendam mortem corporis	c. 12.
lxxxvj	Docet abiiciendam diuitiarum sollicitudinem	c. 12.
lxxxvj	Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum	c. 12.
lxxxvij	Docet poenitentiam agendam ob Dei patientiam	c. 13.
lxxxix	Sanatur mulier contrahita	c. 13.
XC	Docet angustiâ esse viam regni calorum	c. 13.
xcj	Sanatur hydropticus in sabbatho	c. 14.
xcij	Docet omnibus renuntiandum	c. 14.
xcij	In festo encanæorum eripit se lapidantium manibus	d. 10.
xcij	Proponuntur parabola de oue, drachma, & filio perditis	c. 15.
xcv	Parabola de villico iniquo	c. 16.
xcvj	Differit de matrimonij indissolubilitate	a. 19. b. 10. c. 16.

Para.

xcvii	Parabola de diuine epulone proponitur	c. 16
xcviii	Docet scandalum vitandum & fidei virtutem	c. 17
xcix	Proponitur parabola de pharisæo & publicano	c. 18
C	Paruulis manum imponit, & adolescentem diuitem ad perfectionem inuitat	a. 19. b. 10. c. 16
ci	Proponitur parabola de operariis in vineam conductis	a. 20
cii	Lazarus resuscitatur	d. 11
ciii	Consultans Pharisæi de perdendo Domino	d. 11
ciiii	Mortem suam pradicat, & Zebedæi filius primatum petitum denegat	a. 20. b. 10. c. 19
cv	Sanatur cecus ante ingressum Iericho	c. 18
cvi	Zacheus publicanus Christum suscipit	c. 19
cvii	Parabola proponitur de 10 minis	c. 19
cviii	Duo cæci sanantur post egressum de Iericho	a. 20. c. 10
cix	Cœna in Bethania facta Maria Dominum persudit vnguento	a. 26. b. 14. c. 12
C X	Insidens asino intrat Dominus gloriose in Hierusalem	a. 21. b. 11. c. 19 d. 12
cx	Cæci & claudi curantur à Christo, & gentiles ipsum videre desiderant	a. 21. d. 12
cxii	Maledicuntur ficulnea, & eijciuntur ementes & vendentes de templo	a. 21. b. 11. c. 19 a. 21. b. 11
cxiii	Proponitur questio de baptismo Ioannis, & parabola de duobus filijs	c. 19. 20
cxiiii	Notantur pharisæi parabola de locata vinea	a. 21 b. 12 c. 20
cxv	Parabola proponitur de nuptijs filij	a. 22
cxvi	Soluitur questio de tributo Cesari dando	a. 22. b. 12. c. 20
cxvii	Soluitur Sadduceorum questio contra resurrectionem	a. 12. b. 12. c. 20
cxviii	Soluitur questio pharisæorum de maximo mandato	a. 22. b. 12
cxix	Questio proponitur de Christo cuius filius sit	a. 21. b. 120. 20
C X X	Docet audiendos & cauendos scribas	a. 23. b. 12. c. 20
cxxi	Præfertur oblatio vidue	a. 12. b. 21
cxxii	Predicitur euersio templi & Hierusalem	a. 24. b. 13. c. 21
cxxiii	Predicitur aduentus filij hominis, & signa eius	a. 24. b. 13 c. 21
cxiiii	Docet quomodo ad aduentum suum nos preparare debeamus	a. 24. b. 13 c. 17. 18. 21
cxv	Parabola de decem virginibus	a. 25
cxvi	Parabola de distributis talentis	a. 25
cxvii	Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio	a. 25
cxviii	Pacificitur Iudas cum Iudæis	a. 26. b. 14. c. 22
cxix	Paratur agnus paschalis	a. 26. b. 14. c. 22
CXXX	Lauantur apostolorum pedes	d. 13
cxixi	Instituitur eucharistia	a. 26. b. 14
cxixii	Predicitur traditio a discipulo fienda	a. 26. b. 14. c. 22. d. 13

cxixiii	Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & pradicatur eorum abnegatio	a. 26. b. 14 c. 22. d. 13
cxixiiii	Sermo Domini post cœnam	d. 14
cxixv	Continuatio sermonis	d. 15. 16
cxixvi	Oratio Iesu ad patrem	d. 17
cxixvii	Ter orans deprecatur mortem & capitur	a. 22. b. 14 c. 22. d. 18
cxixviii	Iudicatur & illudatur in domo Caipha	a. 26. b. 14 c. 22. d. 18
cxixix	Ter Petrus negat Dominum	a. 26
	B 14. C 22. D 18.	
CXL	Ducitur ad Pilatū, & lucas se laqueo suspēdit	a. 26. b. 15 c. 22. 23
cl	Accusatur corā Pilato, & ab eo mittitur ad Herodē	a. 27 b. 15c. 23. d. 18
clii	Barrabba dimisso flagellatus & coronatus Christus traditur crucifigendus	a. 27
cliii	Ducitur ad crucem, & crucifigitur	a. 27
cliiii	Aperitur eius latus, & sepelitur honorificē	a. 27
clv	Resurgens Christus, & angeli apparent mulieribus	a. 28
clvi	Apparuit Dominus duobus discipulis euntibus in Emmaus	c. 16
clvii	Eius apparuit Dominus congregatis in domo discipulis	b. 16
clviii	Apparet discipulis Dominus ad mare Galilee	d. 21
clix	Apparet Dominus discipulis in monte Galilee	a. 28
CL	Pronuntiat Spiritum sanctum & ascendit in caelum	b. 16

Summariorum.

FINIS.

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGELISTARUM capita, ordine, quo ab eis sunt scripta, in subsequenti Concordia reperiri possint.

CAPITA MATTHÆI.

Caput primum.

Liber generationis Iesu Christi, usque ad illud: Christi generatio sic eras, contineat
Christi autem generatio, usque ad finem
in cap. Con. 6
in cap. Con. 7

Caput secundum.

Cum ergo natus esset Iesus, usque ad: Qui cum recessissent.
Verba illa: Qui cum recess. sunt in principio
Quod sequitur: Ecce angelus Domini, usque ad finem.
in cap. 9
in cap. 10
in cap. 11

Caput tertium.

In diebus autem illis, usque ad: tunc venit Iesus.
Tunc venit Iesus, usque ad finem capitis.
in cap. 13
in cap. 14

Caput quartum.

Tunc Iesus ductus est, usque: Cum autem audisset Iesus.
Hac verba: Cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset,
secessit in Galileam.
in cap. 15.
in cap. 23

Quod sequitur: Et relicta ciuitate Nazareth, usq: Ambulans autem Iesus.
in cap. 25

Ambulans autem Iesus, usque: Et circuibat Iesus.
Et circuibat Iesus, usque ad finem.
in cap. 26
in cap. 25

Caput quintum.

Videns autem Iesus turbas, usque: Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit
in cap. 40

Dico autem vobis, usque ad finem.
in cap. 39

Caput sextum.

Attendite ne iustitiã vestrã faciatis, usque, Nolite thesaurizare
Nolite thesaurizare usque ad finem.
in cap. 41
in cap. 42

Caput septimum.

Nolite iudicare, usque ad finem.
in cap. 43

Caput octauum.

Cum autem descendisset de monte, usque: Cum autem introisset
Capharnaum.
in cap. 44

Cum autem introisset, usque. Et cum venisset Iesus.
in cap. 45

Et cū venisset Iesus, usq: Vidēs autē Iesus turbas multas circum se.
in cap. 28

Videns autem Iesus turbas, usque: Et ascendente eo in nauiculam.
in cap. 29

Et ascendente eo, usque Et cum venisset Iesus transfretum.
in cap. 30

Et cum venisset Iesus transfretum, usque ad finem.
in cap. 31

Caput nonum.

Et ascendens in nauiculam, transfretauit.
in cap. 31

Quod

EVANGELIS TARVM.

Quod sequitur: Et venit in ciuitate suã, usque Et cū transfret inde in cap. 32
Et cū transfret, usque, Hac illo loquente
(Iesus. in cap. 33

Hac illo loquente, usque. Et transeunte inde Iesu.
in cap. 34

Et transeunte inde Iesu, usque, Et circuibat Iesus.
in cap. 35

Et circuibat Iesus, usque ad finem.
in cap. 55

Caput decimum.

Et conuocatis duodecim, usque ad finem.
in cap. 55

Caput vndecimum.

Et factum est, cum consummasset, usque Ioannes autem.
in cap. 55

Ioannes autem cum audisset, usque ad finem.
in cap. 47

Caput duodecimum.

In illo tempore abiit Iesus, usque, Et cū inde transfretus.
in cap. 37

Et cū inde transfretus, usque, Tunc oblatus est.
in cap. 38

Tunc oblatus est, usque. Adhuc eo loquente.
in cap. 49

Adhuc eo loquente, usque ad finem.
in cap. 50

Caput decimum tertium.

In illo die eiciens Iesus, usque, Aliam parabolam proposuit eis, dicēs:
in cap. 51

Simile factum est regnum cœlorum homini.
in cap. 52

Aliam parabolam, usque Simile est regnum cœlorum thesauro.
in cap. 53

Simile est regnū cœlorū thesauro, usque Et factū est, cū cōsummas
in cap. 53

Et factum est, cū consummasset, usque ad finem.
(Ies. in cap. 54

Caput decimum quartum.

In illo tēpore audiuit Herodes, usque Herodes enim tenuit Ioannē.
in cap. 56.

Herodes enim tenuit, usque die autem natalis.
in cap. 22

Die autem natalis, usque Quod cū audisset Iesus.
in cap. 56

Quod cū audisset Iesus, usque Et statim compulsi Iesus.
in cap. 57

Et statim compulsi Iesus, usque ad finem.
in cap. 58

Caput XV.

Tunc accesserunt ad eum, usque Et egressus inde Iesus.
in cap. 60

Et egressus inde Iesus, usque Et cū transfretus inde Iesus.
in cap. 61

Et cum transfretus inde Iesus, venit secus mare Galilæa.
in cap. 62

Quod sequitur: Et ascendens in montem, usque ad finem.
in cap. 63

Caput XVI.

Et accesserunt ad eum, usque Venit autem Iesus in partes.
in cap. 64.

Veni autem Iesus, usque ad finem.
in cap. 66

Caput XVII.

Et post dies sex, usque Et cum venisset ad turbam.
in cap. 67

Et cū venisset ad turbã, usque Cōuerfantibus autē eis in Galilæa.
in cap. 68

Cōuerfantibus autē eis, usque ad finem.
in cap. 69

Caput XVIII.

In illa hora accesserunt, usque Qui autem scandalizauerit.
in cap. 70

Qui autem scandalizauerit, usque Si autem peccauerit in te.
in cap. 71

Si autem peccauerit, usque ad finem.
in cap. 72

Caput XIX.

999

Et factum

INDEX CAP.

Et factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa. in cap. 73

Quod sequitur. Et venit in fines Iudæa trans Jordanem & secuta sunt eum turba multa, & curavit eos ibi. in cap. 93

Quod sequitur. Et accesserunt ad eum, usque Tunc oblati sunt ei parvuli. in cap. 96

Tunc oblati sunt ei usque ad finem. in cap. 100

Caput XX.

Simile est regnum cælorum, usque Et ascendens Iesus Hierosolymam. in cap. 101

Et ascendens Iesus, usque Et egredientibus illis ab Hiericho. in cap. 104

Et egredientibus illis, usque ad finem. in cap. 108

Caput XXI.

Et cum appropinquasset Hierosolymis, usque Et intravit Iesus in templum Dei. in cap. 110

Et intravit Iesus in templum Dei. in cap. 111

Quod sequitur: Et cecidebat omnes vendentes, usque Et accesserunt ad eum cæci. in cap. 112

Et accesserunt ad eum cæci, usque Et relicti illis. in cap. 111

Et relicti illis, usque Et cum venisset in templum. in cap. 112

Et cum venisset in templum, usque Aliam parabolam audite. in cap. 113

Aliam parabolam audite, usque ad finem. in cap. 114

Caput XXII.

Et respondens Iesus, usque Tunc abeuntes pharisæi. in cap. 115

Tunc abeuntes pharisæi, usque In illo die accesserunt. in cap. 116

In illo die accesserunt, usque Pharisæi autem audientes. in cap. 117

Pharisæi autem audientes, usque Congregatis autem pharisæis. in cap. 118

Congregatis autem pharisæis, usque in finem. in cap. 119

Caput XXIII.

Tunc Iesus locutus est, usque ad finem. in cap. 120

Caput XXIV.

Et egressus Iesus de templo, usque Tunc si quis vobis dixerit. in cap. 122

Tunc si quis vobis dixerit, usque Sicut autem in diebus Noë. in cap. 123

Sicut autem in diebus Noë, usque in finem. in cap. 124

Caput XXV.

Tunc simile erit regnum cælorum, usque Sicut enim homo. in cap. 125

Sicut enim homo, usque Cum autem venerit. in cap. 126

Cum autem venerit, usque ad finem. in cap. 127

Caput XXVI.

Et factum est, cum consummasset, usque Cui autem Iesus esset in Bethania. in cap. 128

Cum autem Iesus, usque Tunc abiit unus. in cap. 129

Tunc abiit unus, usque Prima autem die. in cap. 128

Prima autem die, usque Et edentibus illis. in cap. 129

Et edentibus illis, usque Cœnantibus autem eis. in cap. 132

Cœnantibus autem eis, usque Et hymno dicto. in cap. 131

Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti. in cap. 137

EVANGELISTARVM.

Quod sequitur: Tunc dicit illis Iesus, usque Tunc venit Iesus cum illis in cap. 133.

Tunc venit Iesus cum illis, usque At illi tenentes Iesum. in cap. 137

At illi tenentes, usque Petrus vero sedebat. in cap. 138

Petrus vero sedebat, usque ad finem. in cap. 139

Caput XXVII.

Mane autem factum, usque Iesus autem stetit. in cap. 140

Iesus autem stetit, usque Per diem autem solemnem. in cap. 141

Per diem autem solemnem, usque Et postquam illuserunt ei. in cap. 142

Et postquam illuserunt ei, usque Cum sero esset. in cap. 143

Cum autem sero esset, usque in finem. in cap. 144

Caput XXVIII.

Vesperre autem sabbathi, usque Undecim autem discipuli. in cap. 145

Undecim autem discipuli, usque in finem. in cap. 149

CAPITA MARCI.

Caput Primum.

Initium evangelij, usque Et factum est, in diebus illis. in cap. 13

Et factum est, usque Et statim spiritus. in cap. 14

Est statim spiritus, usque Postquam autem traditus. in cap. 15

Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam. in cap. 23

Quod sequitur: Prædicans evangelium, usque Et præteriens. in cap. 251

Et præteriens, usque Et ingrediuntur Capharnaum. in cap. 26

Et ingrediuntur Capharnaum, usque Et protinus egredientes. in cap. 27

Et protinus egredientes, usque Et venit ad eum leprosus. in cap. 28

Et venit ad eum leprosus, usque in finem. in cap. 44

Caput secundum.

Et iterum intravit, usque Et egressus est rursus. in cap. 32

Et egressus est rursus, usque Et factum est iterum. in cap. 33

Et factum est iterum, usque ad finem. in cap. 37

Caput tertium.

Et introiit iterum, usque Et ascendens in montem. in cap. 38

Et ascendens in montem, usque Et veniunt ad domum. in cap. 39

Et veniunt ad domum, usque Et veniunt mater eius. in cap. 49

Et veniunt mater eius, usque ad finem. in cap. 50

Caput IIII.

Et iterum cepit docere, usque Et dicebat, Sic est regnum. in cap. 51

Et dicebat, Sic est regnum, usque Et ait illis in illa die. in cap. 52

Et ait illis in illa die, usque ad finem. in cap. 50

Caput V.

Et venerunt transfretum, usque Et cum transcendisset. in cap. 31

Et cum transcendisset Iesus in navi rursus transfretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare. in cap. 32

Quod sequitur. Et venit quidam, usque ad finem. in cap. 34

Caput VI.

Et egressus inde, usque Et circumbat castella. in cap. 54

Et circumbat castella, usque Et audiuit rex. in cap. 55

Et audiuit rex usque Ipse enim Herodes. in cap. 56

Ipse enim Herodes, usque Et cum dies oportinus. in cap. 22

I N D E X C A P .

Et cum dies oportunitus, usque Et conuenientes Apostoli.
Et conuenientes Apostoli usque Et statim coegit.
Et statim coegit, usque ad finem.

Caput septimum.

Et conueniunt ad eum, usque Et inde surgens.
Et inde surgens, usque Et iterum exiens.
Et iterum exiens, usque ad finem.

Caput octauum.

In diebus illis iterum, usque Et exierunt pharisai.
Et exierunt pharisai, usque Et veniunt Betsaidam.
Et veniunt Betsaidam usque Et egressus est Iesus.
Et egressus est Iesus, usque ad finem.

Caput nonum.

Et dicebat illis, usque Et post dies sex.
Et post dies sex, usque Et veniens ad discipulos.
Et veniens ad discipulos, usque Et inde profecti.
Et inde profecti, usque Qui cum domi esset.
Qui cum domi esset, usque Et quisquis scandalizauerit.
Et quisquis scandalizauerit, usque ad finem.

Caput decimum.

Et inde exurgens.
Venit in fines Iudae ultra Iordanem, & conueniunt iterum turba
adeum & sicut consueuerat, iterum docebat eos.
Et accedentes pharisai, usque Et offerebant illi paruulos.
Et offerebant illi paruulos, usque Erant autem in via.
Erant autem in via, usque Et veniunt Hiericho.
Et veniunt Hiericho.
Et proficiscens e eo de Hiericho, usque ad finem.

Caput vndecimum.

Et cum appropinquarent, usque Et circumspexitis omnibus.
Et circumspexitis omnibus, usque Et veniunt rursum Hierosolyma.
Et veniunt rursum Hierosolymam, usque ad finem.

Caput xlii.

Et coepit illis in parabolis loqui.
Vineam pascinauit homo, usque Et relicto eo abierunt.
Et relicto eo abierunt, usque Et venerunt ad eum.
Et venerunt ad eum, usque Et accessit vnus de scribis.
Et accessit vnus de scribis, usque Et respondens Iesus dicebat.
Et respondens Iesus, usque Et dicebat eis.
Et dicebat eis, usque Et sedens Iesus.
Et sedens Iesus, usque ad finem.

Caput XIII.

Et cum egrederetur, usque Et tunc si quis vobis dixerit.
Et tunc si quis vobis dixerit, usque Videte, vigilate.

in cap. 56
in cap. 57
in cap. 58

in cap. 603
in cap. 61
in cap. 62

in cap. 63
in cap. 64
in cap. 65
in cap. 66

in cap. 66
in cap. 67
in cap. 68
in cap. 69
in cap. 70
in cap. 71

in cap. 73
in cap. 93.
in cap. 96
in cap. 100
in cap. 104.
in cap. 105
in cap. 108

in cap. 110
in cap. 112.
in cap. 113

in cap. 113
in cap. 114
in cap. 116
in cap. 117
in cap. 118
in cap. 119
in cap. 120
in cap. 121

in cap. 122
in cap. 123

Videte

E V A N G E L I S T A R V M .

Videte, vigilate, usque ad finem.

Caput XIII.

Erat autem pascha, usque Et cum esset Bethania.
Et cum esset Bethania usque Et Iudas Iscariotes.
Et Iudas Iscariotes, usque Et primo die azymorum.
Et primo die azymorum, usque Et discumbentibus eis.
Et discumbentibus eis, usque Et manducantibus illis.
Et manducantibus illis, usque Et hymno dicto.
Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum.
Et ait eis Iesus, usque Et veniunt in pradium.
Et veniunt in pradium usque Et adduxerunt Iesum.
Et adduxerunt Iesum, usque Et cum esset Petrus.
Et cum esset Petrus, usque ad finem.

Caput XV.

Et confessum mane, usque Et interrogauit eum Pilatus.
Et interrogauit eum Pilatus, usque Per diem autem festum.
Per diem autem festum, usque Et educunt illum.
Et educunt illum, usque Et cum iam sero esset.
Et cum iam sero esset, usque ad finem.

Caput XVI.

Et cum transisset sabbatum, usque Post haec autem duobus.
Post haec autem duobus, usque Nouissime autem.
Nouissime autem, usque Et dixit eis,
Et dixit eis, usque Et Dominus quidem Iesus.
Et Dominus quidem Iesus, usque ad finem.

C A P I T A L V C .

Caput Primum.

Quoniam quidem multi, usque Fuit in diebus Herodis.
Fuit in diebus Herodis, usque In mense autem sexto.
In mense autem sexto, usque Exurgens autem Maria.
Exurgens autem Maria, usque Elizabeth autem impletum.
Elizabeth autem impletum, usque ad finem.

Caput secundum.

Factum est autem, usque Et postquam impleti sunt dies.
Et postquam impleti sunt dies, usque Et ut perfecerunt.
Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini.
Reuersi sunt in Galilaam, usque ad finem.

Caput tertium.

Anno autem quintodecimo, usque Herodes autem.
Herodes autem, usque Factum est autem.
Factum est autem, usque ad finem.

Caput quartum.

Iesus autem plenus, usque Et regressus est Iesus.
Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilaam.

in cap. 124

in cap. 128
in cap. 109
in cap. 128
in cap. 129
in cap. 132
in cap. 131
in cap. 137
in cap. 133
in cap. 137
in cap. 138
in cap. 139

in cap. 140
in cap. 141
in cap. 142
in cap. 143
in cap. 144

in cap. 143
in cap. 146
in cap. 147
in cap. 149
in cap. 150

Proemium.
in cap. 2
in cap. 3
in cap. 4
in cap. 5

in cap. 8
in cap. 10
in cap. 11
in cap. 12

in cap. 13
in cap. 22.
in cap. 14

in cap. 15.
in cap. 23

Et fama

INDEX CAP.

Et fama exiit, usque Et venit Nazareth.
Et venit Nazaret, usque Et descendit in Capharnaum.
Et descendit in Capharnaum, usque Surgens autem Iesus.
Surgens autem Iesus, usque ad finem.
 Caput quintum.
Factum est autem, cum turba, usque Et factum est cum esset.
Et factum est, cum esset, usque Et factum est in una dierum.
Et factum est in una dierum, usque Et post hac exiit.
Et post hac exiit, usque ad finem.
 Caput sextum.
Factum est autem in Sabbatho, usque Factu est autem & in alio.
Factum est autem & in alio, usque Factum est autem in illis.
Factum est autem in illis diebus, usque Sed vobis dico.
Sed vobis dico, usque Nolite iudicare.
Nolite iudicare, usque ad finem.
 Caput septimum.
Cum autem impleisset omnia verba sua in aures plebis.
Intrauit Capharnaum, usque Et factum est deinceps.
Et factum est deinceps, usque Et nuntiauerunt Ioanni.
Et nuntiauerunt Ioanni, usque Rogabat autem illum.
Rogabat autem illum, usque ad finem.
 Caput octauum.
Et factum est deinceps, usque Cum autem turba.
Cum autem turba, usque Venerunt autem ad illum.
Venerunt autem ad illum, usque Factum est autem in una dierum.
Factum est autem in una dierum, usque Et nauigauerunt.
Et nauigauerunt, usque Factum est autem cum redisset.
Factum est autem, cum redisset Iesus, excepit cum turba, erant autem omnes expectantes eum.
Et ecce venit vir, usque ad finem.
 Caput nonum.
Conuocatis autem Iesus, usque Audiuit autem Herodes.
Audiuit autem Herodes, usque Et reuersi Apostoli.
Et reuersi Apostoli, usque Et factum est cum solus esset.
Et factum est cum solus esset, usque factum est autem post hac.
Factum est autem post hac, usque Factum est autem in sequenti die.
Factum est autem in sequenti die, usque Omnibusque mirantibus.
Omnibusque mirantibus, usque Intrauit autem.
Intrauit autem, usque Factum est autem dum completerentur.
Factu est autem dum completerentur, usque Factu est autem ambulantis.
Factum est autem ambulantis, usque ad finem.
 Caput decimum.
Post hac autem designauit, usque Et ecce quidam legisserunt.
Et ecce quidam legisserunt, usque factum est autem dum irent.

in cap. 25
in cap. 54
in cap. 27
in cap. 8.
in cap. 26
in cap. 44
in cap. 32
in cap. 33
in cap. 37
in cap. 38
in cap. 39
in cap. 40
in cap. 43
in cap. 44
in cap. 45
in cap. 46
in cap. 47
in cap. 48
in cap. 55
in cap. 51
in cap. 50
in cap. 31
in cap. 32
in cap. 34
in cap. 55
in cap. 56
in cap. 57
in cap. 66
in cap. 67
in cap. 68
in cap. 69
in cap. 70
in cap. 75
in cap. 29
in cap. 80
in cap. 81

Factum

EVANGELISTARVM.

Factum est autem dum irent, usque ad finem.
 Caput XI.
Et factum est, cum esset usque, Et erat eiciens.
Et erat eiciens usque Factum est autem, cum hac diceret.
Factum est autem, usque Turbis autem concurrentibus
Turbis autem concurrentibus, usque Et cum loqueretur.
Et cum loqueretur, usque ad finem.
 Caput XII.
Multis autem turbis, usque Ait autem ei quidam.
Ait autem ei quidam, usque Sini lumbi vestri.
Sini lumbi vestri, usque ad finem.
 Caput XIII.
Aderant autem quidam, usque Erat autem docens.
Erat autem docens, usque Et ibat per ciuitates.
Et ibat per ciuitates, usque ad finem.
 Caput XIII.
Et factum est, cum introisset, usque Ibant autem turba.
Ibant autem turba, usque ad finem.
 Caput XV.
Erant autem appropinquantes, usque ad finem.
 Caput XVI.
Dicebat autem & ad discipulos, usque Omnis qui dimittit
Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mathatur,
& qui dimissam a viro ducit, mathatur.
Homo quidam erat diues, usque ad finem.
 Caput decimumseptimum.
Et ait ad discipulos suos, usque Et factum est dum iret.
Et factum est dum iret, usque Interrogatus autem.
Interrogatus autem, usque Et ait ad discipulos.
Et ait ad discipulos, usque Et sicut factum est.
Et sicut factum est, usque ad finem.
 Caput decimumoctauum.
Dicebat autem & parabolam, usque Dicebat autem & ad quosdam.
Dicebat autem & ad quosdam, usque Asserebant autem.
Asserebant autem, usque Assumpsit autem Iesus.
Assumpsit autem Iesus usque Factum est autem cum appropinquaret.
Factum est autem cum appropinquaret, usque ad finem.
 Caput decimumnonum.
Et ingressus per ambulabat, usque Hac illis audientibus.
Hac illis audientibus, usque Et factum est cum appropinquaret.
Et factum est, usque Et ingressus in templum.
Et ingressus in templum, usque. Et erat docens
Et erat docens usque in finem.
 Caput XX.
Et factum est in vix dierum, usque Caput autem dicere.

in cap. 82
in cap. 83
in cap. 49
in cap. 50
in cap. 49
in cap. 84
in cap. 85
in cap. 86
in cap. 87
in cap. 88
in cap. 89
in cap. 90
in cap. 91
in cap. 92
in cap. 94
in cap. 95
in cap. 96
in cap. 97
in cap. 98
in cap. 74
in cap. 98
in cap. 123
in cap. 124
in cap. 124
in cap. 99
in cap. 100
in cap. 104
in cap. 105.
in cap. 106
in cap. 107
in cap. 110
in cap. 112
in cap. 113.
in cap. 113

Cæpit autē dicere, vsque Et obseruantes miserunt.
Et obseruantes miserunt, vsque Accesserunt autem quidam.
Accesserunt autem quidam, vsque Dixit autem ad illos.
Dixit autem ad illos, vsque Audiēte autem omni populo.
Audiēte autem omni populo, vsque ad finem.

Caput vigesimumprimum.

Respicens autem vidit, vsque Et quibusdam dicentibus.
Et quibusdam dicentibus, vsque Et erunt signa.
Et erunt signa, vsque Attendite autem vobis.
Attendite autem vobis, vsque Erat autem diebus docens.
Erat autem diebus docens, vsque ad finem.

Caput Vigesimalumsecundum.

Appropinquabat autem, vsque Venit autem dies.
Venit autem dies, vsque Et ait illis, Desiderio.
Et ait illis, Desiderio, vsque Veruntamen ecce.
Veruntamen ecce, vsque Facta est autem contentio.
Facta est autem contentio, vsque Et egressus ibat.
Et egressus ibat, vsque Comprehendentes autem.
Comprehendentes autem, vsque Quem cum vidisset.
Quem cum vidisset, vsque Et viri qui tenebant.
Et viri qui tenebant, vsque Et ut factus est dies.
Et ut factus est dies, vsque ad finem.

Caput Vigesimalumtertium.

Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.
Cooperunt autem illum accusare, vsque Pilatus autem conuocatis.
Pilatus autem conuocatis, vsque Et cum ducerent eum.
Et cum ducerent eum, vsque Et ecce vir nomine.
Et ecce vir nomine Ioseph vsque in finem.

Caput XXI III.

Vna autem sabbathi, vsque Et ecce duo ex illis.
Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem hac loquuntur.
Dum autem hac loquuntur, vsque Et dixit ad eos.
Et dixit ad eos, vsque ad finem.

CAPITA IOANNIS.

Caput primum.

IN principio erat verbum, vsque Ioannes testimonium perhibet.
 Ioannes testimonium perhibet, vsque Altera die iterum.
 Altera die iterum, vsque ad finem.

Caput secundum.

Et die tertia, vsque Post hac descendit Capharnaum.
Post hac descendit, vsque ad finem.

Caput tertium.

Erat autem homo, vsque Post hac venit Iesus.
Post hac venit Iesus, vsque ad finem.

Caput

Caput quartum.

Vt ergo cognouit Iesus, vsque Venit ergo iterum.
Venit ergo iterum, vsque ad finem.

Caput quintum.

Post hac erat dies festus, vsque ad finem.

Caput sextum.

Post hac abiit, vsque Iesus ergo cum cognouisset.
Iesus ergo cum cognouisset, vsque Altera die turba.
Altera die turba, vsque ad finem.

Caput septimum.

Post hac autem ambulabat Iesus in Galilaam, non enim volebat in
Iudaa ambulare, quia querebant eum Iudai interficere
Erat autem in proximo, vsque Iam autem die festo
Iam autem die festo, vsque ad finem.

Caput octauum.

Iesus autem perrexit, vsque iterum ergo locutus
iterum ergo locutus, vsque ad finem.

Caput nonum.

Et prateriens Iesus, vsque ad finem.

Caput decimum.

Amen amen dico vobis, vsque Facta sunt autem encania
Facta sunt autem encania, vsque ad finem.

Caput vndecimum.

Erat autem quidam languens, vsque Collegerunt ergo
Collegerunt ergo, vsque ad finem.

Caput duodecimum.

Iesus ergo ante sex dies, vsque In crastinum autem
In crastinum autem, vsque Erant autem quidam gentiles
Erant autem quidam gentiles, vsque ad finem.

Caput XIII.

Ante diem festum pasche, vsque Cum hac dixisset Iesus
Cum hac dixisset Iesus, vsque Filioli adhuc modicum
Filioli adhuc modicum, vsque ad finem.

Caput XIII II.

Et ait discipulis suis, vsque ad finem.

Caput XV. & XVI.

Vtrumque totum est simul.

Caput XVII.

Hec locutus est Iesus, vsque ad finem.

Caput XVI III.

Hec cum dixisset Iesus, vsque Cohors autem
Cohors autem, vsque Dixit ergo Petro ancilla
Dixit ergo Petro, vsque Pontifex ergo interrogauit
Pontifex ergo, vsque Erat autem Simon Petrus

INDEX

Erat autem Simon, usque Adducunt ergo Iesum
Adilucunt ergo, usque Est autem consuetudo
Est autem consuetudo, usque ad finem.

Caput X I X.

Tunc ergo apprehendit, usque Susceperunt autem
Susceperunt autem, usque Iudaei ergo
Iudaei ergo, usque ad finem.

Caput XX.

Vna autem sabbathi, usque Cum ergo sero esset
Cum ergo sero esset, usque ad finem.

Caput XXI.

Postea manifestaui, usque Sunt autem & alia
Sunt autem & alia, usque ad finem.

in cap. 139

in cap. 141

in cap. 142

in cap. 142

in cap. 143

in cap. 144

in cap. 145

in cap. 147

in cap. 148

in cap. 150

INDEX EVANGELIORVM.

Qua Dominicis, & Festis diebus per totum annum in Templis leguntur
iuxta consuetudinem Gallicanae & Romanae Ecclesiae. In quo anim-
aduerte R. Literam (qua usum Romanum ex decreto Sacra-
sancti Concilij Tridentini restitutum significat) prapo-
sitam esse quando non conueniunt.

Dominica prima Aduentus.

Cum appropinquasset Iesus, vsque
Et cum intrasset Matt. 21 in c. Cō.
110 fol. 712

R. Erunt signa in sole, vsque Attendite
vobis Luc. 21 in cao Con. 123 fol. 785

Dominica secunda Aduentus.

Erunt signa in sole, vsque Attendite au-
tem vobis Luc. 21 Conc. 123 fol. 785

R. Cum audisset Ioannes, vsque Amen
dico vobis Matt. 11 Concor. 47 fol. 287

Dominica tertia Aduentus.

Cum audisset Ioannes, vsque Amen di-
co vobis Matt. 11 Con. 47 f. 291

R. Miserunt Iudaei ab Hierosolymis, vl-
que Altera die vidit Ioannes Ioan. 1.
Con. 16 f. 199

Feria quarta quatuor temporum.

R. Missus est angelus Gabriel, vsq; Ex-
urgens autem Luc. 1 Conc. 3 fol. 27

Feria sexta quatuor temporum.

Exurgens autem Maria, vsque Quia ref-
pexit Luc. 1 Con. 3 fol. 34

Sabbatho quatuor temporum.

Anno quintodecimo Imperij, vsq; Dice-
bat ergo ad turbas Lu. 3 Con. 13 fol. 85

Dominica quarta Aduentus.

Miserunt Iudaei ab Hierosolymis, vsq;
Altera die vidit Ioanes Io. 1 Cō. 16 f. 109
R. A nno quintodecimo Imperij, vsque
Dicebat ad turbas Lu. 3 Con. 13 fol. 85

In die Natiuitatis ad Gallicantum.

Exiit edictum, vsque Et factum est Lu.
2 Con. 8 fol. 54

In Auropa.

Pastores loquebantur adiuuicē, vsq; Et
postquā cōsummati Lu. 62 Cō. 8 fol. 57

Ad summam missam.

In principio erat verbum, vsque Ioānes
testimonium Ioan. 1 Con. 1 fol. 2

In die S. Stephani.

Ecce ego mitto ad vos, vsque ad finem
Matt. 23 Con. 120 fol. 767

In die S. Ioannis Euangelistae.

Dicit Iesus Petro sequere me, vsq; Sūt
autem Ioan. 21 Con. 148 fol. 958

In die S. Innocentium.

Angelus Domini apparuit, vsq; Defun-
cto autem Matt. 2 Con. 11 f. 75

Dominica infra Natiuitatis.

Erāt Pater eius, & mater mirātes, vsque
Et ibant parentes Luc. 2 Con. 10. f. 67

In

EVANGELIORVM.

In die Circumcisionis Domini.

Et postquā consummati sunt dies octo,
vsque ad finem capitis Luc. 2 Conc. 8
fol. 55

In vigilia Epiphaniae.

Defuncto Herode, vsque ad finem capi-
tis Matt. 2 Con. 11 fol. 75

In die Epiphaniae Domini.

Cum ergo natus esset Iesus, vsque Qui
cum recessissent Matt. 2 Con. 9 fol. 61

Dominica infra octauam Epiphaniae.

Et cum factus esset, vsque ad finem capi-
tis Luc. 2 Con. 12 fol. 80

Dominica 2. post Epiphaniae.

Et die tertia nuptiae, vsque Post haec de-
cendit Ioan. 2 Con. 18 fol. 120

Dominica 3. post Epiphaniae.

Cum autem descendisset, vsque Et cum
venisset Matt. 8 Con. 44 fol. 278

Dominica 4. post Epiphaniae.

Et ascendente eo in nauiculam, vsque
Et cum venisset Matt. 8 Con. 50 f. 162

Dominica 5. post Epiphaniae.

Simile est regnum calorum, vsque Et fa-
ctum est cum consummasset Matth. 13
Conc. 52 fol. 336

Dominica 6. post Epiphaniae.

R. Simile est regnum calorum grano si-
napis Matt. 13 Con. 52 fol. 336

Dominica in Septuagesima.

Simile est regnum calorum Patrifami-
lias, vsque Et ascendens Matt. 20 Con.
cor. 101 fol. 664

Dominica in Sexagesima.

Cum autem turba multa conueniret, vs-
que Nemo autem lucernam Luc. 8 Cō-
cor. 51 fol. 327

Dominica in Quinquagesima.

Asumpsit autem Iesus duodecim, vs-
que ad finem cap. Luc. 18 Con. 104
fol. 624

Feria quarta cinerum.

Cum autem ieiunatis, vsque lucerna
corporis tui Matth. 6 Concor. 41 & 42
fol. 246

Feria quinta in capite Ieiunij.

Cum autem introisset Capharnaum, vs-
que Et cum venisset Matt. 8 Concor. 45
fol. 251

Feria sexta in capite Ieiunij.

Audistis quia dictum est Diliges prox-
mum, vsque Et cum oratis Matt. 5 Cō.
40 fol. 225

Sabbatho in capite Ieiunij.
Et cum sero factum esset, vsque ad finē
capitis Mar. 6 Con. 58 fol. 382

Dominica prima Quadragesimae.
Tunc Iesus ductus est, vsque Cum autē
audisset Matt. 4 Con. 15 fol. 102

Feria secunda.
Cum autem venerit filius hominis, vs-
que ad finem capitis Matt. 25 Con. 127
fol. 805

Feria tertia.
Et cum intrasset Iesus Hierosolymam,
vsque Mane autem reuertens Matt. 21
Con. 110 fol. 712

Feria quarta.
Tunc responderunt ei quidam de Scri-
bis, vsque ad finem capitis Matth. 12
Con. 49 fol. 312

Feria quinta.
Et egressus inde Iesus, vsque Et cū trāsi-
set inde Matt. 15 Con. 61 fol. 411

Feria sexta.
Post huc erat dies festus, vsque Propter
ea persequerentur Ios. 5 Con. 36 f. 286

Sabbatho.
Et post dies sex assumpsit, vsque Et in-
terrogauerunt Mat. 17 Con. 67 fol. 437

Dominica 2. Quadragesimae.
Euangelium, vt in feria quinta post pri-
mam Dominicam Quadragesimae

R. Et post dies sex assumpsit, vsque Et in-
terrogauerunt Mat. 17 Con. 67 f. 437

Feria secunda.
Ego vado, & quaretis me, vsque Hac
illo loquente Ioan. 8 Concord. 7.
fol. 502

Feria tertia.
Tunc Iesus locutus est, vsque Vx
vobis Scribae Matth. 23 Concord. 120
fol. 766

Feria quarta.
Et ascendens Iesus Hierosolymam, vs-
que Et egredientibus illis Matth. 20
Conc. 104 fol. 84

Feria quinta.
Homo quidam erat diues, vsque ad finē
capitis Luc. 16 Con. 97 fol. 639

Feria sexta.

Homo quidam erat paterfamilias, vsq; ad finē capitis Mar. 21. Cōc. 114. f. 744

Sabbatho.

Homo quidam habuit duos filios vsque ad finem capitis Luc. 15. Cō. 94. fol. 615

Dominica 3. Quadragesime.

Et erat eiiciens dæmonium, vsque turbis autem concurrentibus Lu. 11. Cōc. 49. fol. 311

Feria secunda.

Vtiq; dicetis mihi hęc similitudinem, vsque Et descendit Capharnaum Luc. 4. Conc. 14. fol. 47

Feria tertia.

Si autem peccaverit in te, vsque Ideo assimilatum est regnum Matth. 18. Conc. 72. fol. 470

Feria quarta.

Tunc accesserunt ad eum, vsque Et egressus inde Matth. 15. Conc. 60. fol. 403

Terza quinta.

Surgens autem Iesus vsque ad finem capitis Luc. 4. Conc. 28. fol. 157

Feria sexta.

Venit ergo in ciuitatē Samaritæ, vsque Post duos autem dies Ioan. 4. Conc. 23. fol. 139

Sabbatho.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti, vsque Iteum ergo locutus Ioan. 8. Conc. 76. fol. 498

Dominica 4. Quadragesime.

Post hęc abiit Iesus, vsque Iesus ergo cū cognouisset Luc. 6. Conc. 57. fol. 377

Feria secunda.

Et prope erat Pascha, vsque ad finem capitis Ioan. 2. Conc. 19. fol. 123

Feria tertia.

Iam autem die festo mediante, vsque Christus cū venerit Ioan. 7. Conc. 75. fol. 485

Feria quarta.

Et prætrens Iesus, vsque ad finem capitis Ioan. 9. Conc. 78. fol. 521

Feria quinta.

Et factum est deinceps ibat Iesus, vsque ad finem capitis Luc. 7. Conc. 46. f. 285

Feria sexta.

Erant autem quidam languens, vsque Collegerunt ergo Ioan. 11. Conc. 102. fol. 664

Sabbatho.

Ego sum lux mundi, vsque Dixit ergo iterum eis Ioan. 8. Conc. 77. fol. 501

Dominica in Passtione.

Quis ex vobis arguet me de peccato, vsque ad finē capitis Ioā. 8. Cō. 77. f. 502

Feria secunda.

Audierunt Pharizæ turbam, vsque Nōdum enim erat spiritus Ioā. 7. Conc. 75. fol. 485

Feria tertia.

Post hęc autē ambulabat, vsque Iam autem die festo mediante Ioan. 7. Cōc. 60. fol. 403

Feria quarta.

Facta sunt autem encaenia, vsque in finē capitis Ioan. 10. Conc. 93. fol. 608

Feria quinta.

Regabat autē illum quidā de Pharisæis, vsque ad finē capitis Luc. 7. Conc. 42. fol. 303

Feria sexta.

Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi, vsque ad finem capitis Ioann. 11. Conc. 103. fol. 680

Sabbatho ante Palmarum.

Hęc locutus est Iesus, vsque ad finem capitis Ioan. 17. Conc. 136. fol. 866

R. Cogitauerūt Principes Sacerdotū, & Pharisæi, vt & Lazarum, vsque Cū autem tot signa Ioā. 12. Conc. 109. f. 707

Dominica Palmarum.

Ad benedictionem palmarum.

Et cum appropinquarent, vsque Et cū intrauit Matth. 21. Conc. 110. fol. 712

Feria secunda.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ, vsque In crastinum autem Ioan. 12. Cō. 109. fol. 706

Feria tertia.

Passio Domini Marc. 14. Conc. 137. f. 874

Feria quarta.

Passio Domini Luc. 22. 23. Cōc. 137. f. 874

Feria quinta.

Ante diem festum Paschæ, vsque Amen amen dico vobis Ioan. 13. Conc. 130. fol. 814

Feria sexta.

Passio Domini Ioan. 18. Conc. 137. f. 874

Sabbatho.

Vespere autē Sabbathi, vsque vndecim autem

autem discipuli Matth. 28. Concor. 145. fol. 939

In die Pascha.

Et eum transfilerit Sabbathum, vsque At illæ exeuntis Marc. 16. Conc. 14. f. 924

Feria secunda.

Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem hæc loquuntur Luc. 24. Conc. 146. f. 945

Feria tertia.

Dum autem hæc loquuntur, vsque vos autem testes estis Luc. 24. Cō. 147. f. 952

Feria quarta.

Postea manifestauit sc. vsque Cum ergo prandissent Ioan. 21. Conc. 148. f. 957

Dominica prima post Pascha.

Cum ergo sero esset, vsque ad finem capitis Ioan. 20. Conc. 147. fol. 952

Dominica 2. post Pascha.

Ego sum Pastor bonus, vsque Propterea me diligit Ioan. 10. Conc. 79. fol. 52

Dominica 3. post Pascha.

Modicum & iam non videbitis, vsque Et in illo die Ioan. 16. Conc. 135. f. 849

Dominica 4. post Pascha.

Et nunc vado ad eum, vsque Omnia quęcunq; Ioan. 16. Conc. 131. fol. 849

Dominica 5. post Pascha.

Amen amen dico vobis, vsque Respondit eis Iesus Ioan. 16. Conc. 135. fol. 850

Feria secunda in Rogationibus.

Quis vestrum habebit amicum, vsque Et erat eiiciens dæmonium Luc. 11. Conc. 83. fol. 355

Feria tertia in Rogationibus.

Nolite iudicare, & non iudicemini, vsque Omnia ergo quęcunq; Matth. 7. Conc. 43. f. 266

R. Qui habebit Amicū vestrū, vsque Et erat eiiciens dæmonium Luc. 11. Conc. 83. fol. 355

In vigilia Ascensionis Domini.

Hęc locutus est Iesus, & subleuatis oculis, vsque Pater sancte Ioan. 17. Conc. 136. fol. 866

In die Ascensionis Domini.

Nouissime autem recumbentibus illis, vsque Et dixit eis Mar. 16. Cō. 147. f. 952

Dominica infra Ascensionis.

Cum autem venerit paracletus, vsque Hęc autem vobis Ioan. 15. Conc. 135. fol. 849

In die Pentecostes.

Si quis diligit me, vsque Surgite eamus hinc Ioan. 14. Conc. 134. fol. 838

Feria secunda.

Sic enim Deus dilexit mundum, vsque Post hæc Ioan. 3. Conc. 20. fol. 127

Feria tertia.

Amen amen dico vobis, qui, vsque Ego sum Pastor bonus Ioan. 10. Conc. 79. fol. 531

Feria quarta.

Nemo potest venire ad me, vsque Litigabant Ioan. 6. Conc. 59. fol. 387

Feria sexta.

Et factum est in vna diebus, vsque Et post hæc abiit Luc. 9. Conc. 32. fol. 169

Sabbatho.

Surgens autem Iesus de Synagoga, vsque ad finem cap. Luc. 4. Conc. 28. f. 157

Dominica in die S. Trinitatis.

Cum autem venerit Paracletus, vsque Hęc autem vobis Ioan. 15. Conc. 135. fol. 849

R. Data est mihi omnis potestas, vsque in finem capitis Matt. 28. Conc. 149. f. 964

R. Ea tem Dominica Estote misericordes, vsque Non est enim. Luc. 6. Conc. 40. fol. 226

In die venerabilis Sacramenti.

Caro mea vere est cibus, vsque hæc dixit in Synagoga Ioan. 6. Conc. 59. fol. 37

Dominica prima post Trinitatis.

Homo quidam erat diues, vsque ad finē capitis Luc. 16. Conc. 97. fol. 639

R. Homo quidam fecit cœnam magnā,

vsque Ibat autem turbæ Luc. 14. Cō. 91. fol. 596

Dominica 2. post Trinitatis.

Homo quidam fecit cœnam, vsque Ibat autem turbæ Luc. 14. Conc. 91. fol. 596

R. Erant autem appropinquantes,

vsque Aut quæ mulier Luc. 15. Conc. 94. f. 635

Dominica 3. post Trinitatis.

Erant autem appropinquantes, vsque Aut quæ mulier Luc. 15. Conc. 94. f. 615

R. Factum est autem cum turbæ, vsque factum est cum esset Luc. 5. Conc. 26. fol. 152

Dominica 4. post Trinitatis.

Estote ergo misericordes, vsque Nō est enim Luc. 6. Conc. 40. fol. 226

R. Dico autē vobis. Quia nisi abundauerit, vsq; Esto cōsentiens Mat. 5. Cō. 40 f. 225
Dominica 5. post Trinitatis.

R. Factū est cū turbæ, vsq; factum est cum esset Luc. 5. Con. 26 fol. 152
In diebus illis, vsq; Et exierunt Pharisæi Mar. 8. Con. 63 fol. 417
Dominica 6. post Trinitatis.

Dico autē vobis. Quia nisi abundauerit, vsq; Esto cōsentiens Mat. 5. Cō. 40 f. 225
R. Attēditē ad falsis Prophetis, vsq; Multi dicēt mihi Mat. 7. Con. 43 f. 260
Dominica 7. post Trinitatis.

In diebus illis, vsq; Et exierunt Pharisæi Mar. 8. Con. 63 f. 417
R. Homo quidā erat diues, vsq; Qui fidelis est in minimo Luc. 16. Cō. 95 f. 625
Dominica 8. post Trinitatis.

Attēditē ad falsis Prophetis, vsq; Multi dicēt mihi Mat. 7. Con. 40 fol. 266
R. Et factū est cū appropinquasset, vsq; Principes autem Luc. 19. Con. 110 f. 212
Dominica 9. post Trinitatis.

Homo quidā erat diues, vsq; Qui fidelis est in minimo Lu. 16. Con. 95 f. 625
R. Duo homines ascendebant, vsq; Ascendebant autem Luc. 18. Con. 99 f. 649
Dominica 10. post Trinitatis.

Et factū est cū appropinquasset, vsq; Principes autem Lu. 19. Con. 110 f. 712
R. Et iterum exiens de sinibus vsq; ad finem capitis Mar. 7. Con. 62 f. 415
Dominica 11. post Trinitatis.

Duo homines ascendebant, vsq; Ascendebant autem Luc. 18. Con. 99 f. 649
R. Beati oculi qui vident, vsq; Factum est autem Luc. 10. Con. 20 f. 542
Dominica 12. post Trinitatis.

Et iterum exiens de sinibus, vsq; ad finem capitis Mar. 7. Con. 62 f. 415
R. Et factum est dum iret in ierusalem, vsq; Interrogatus Luc. 17. Con. 74 f. 482
Dominica 13. post Trinitatis.

Beati oculi qui vident, vsq; factum est autem Luc. 10. Con. 20 fol. 542
R. Nemo potest duobus Dominis serui re, vsq; Nolite ergo solliciti Matth. 6. Con. 42 fol. 258
Dominica 14. post Trinitatis.

Et factū est dū irent in ierusalem, vsq; Interrogatus Luc. 17. Con. 74 f. 482

R. Et factum est deinceps, vsq; Et existit Luc. 7. Con. 46 fol. 285
Dominica 15. post Trinitatis.

Nemo potest duobus Dominis seruire vsq; Nolite ergo solliciti Mat. 6. Con. 42 fol. 258
R. Et factū est cū intraret, vsq; Dicebat autem Luc. 14. Con. 91 fol. 596
Dominica 16. post Trinitatis.

Et factum est deinceps, vsq; Et exiit Luc. 7. Con. 46 fol. 285
R. Pharisæi autem audientes, vsq; Tūc Iesu locutus est Mat. 22. Cō. 118 f. 762
Dominica 17. post Trinitatis.

Et factum est cui intraret, vsq; Dicebat autem Luc. 14. Con. 91 fol. 285
R. Et ascendens in nauiculā, vsq; Et cum transiret Mat. 9. Con. 32 fol. 169
Feria quarta quatuor temporum.

Et respondens vnus de turbā, vsq; Et inde profecti Mar. 9. Con. 68 f. 445
Feria sexta quatuor temporum.

Rogabat autem vnus de Pharisæis, vsq; ad finem capitis Lu. 7. Cō. 48 f. 303
Sabbatho quatuor temporum.

Dicebat autem hanc similitudinem, vsq; Dicebat ergo Luc. 13. Con. 88 f. 584
Dominica 18. post Trinitatis.

Pharisæi autem audientes, vsq; Tūc Iesus locutus est Mat. 22. Con. 118 f. 762
R. Simile factum est regnū calorum, vsq; Tunc abeuntes Mat. 23. Con. 115 f. 749
Dominica 19. post Trinitatis.

Et ascendens in nauiculam, vsq; Et cū transiret Mat. 9. Con. 32 fol. 169
R. Et erat quidam Regulus, vsq; Hoc iterum Ioan. 4. Con. 24 fol. 147
Dominica 20. post Trinitatis.

Simile factum est regnū calorum, vsq; Tunc abeuntes Mat. 23. Con. 115 f. 749
R. Ideo assimilatum est regnū calorum, vsq; ad finem c. Mat. 18. Cō. 72 f. 470
Dominica 21. post Trinitatis.

Et erat quidem Regulus, vsq; Hoc iterum Ioan. 4. Con. 24 fol. 147
R. Tunc abeuntes Pharisæi consiliū, vsq; ad finem capitis Mat. 22. Cō. 116 f. 754
Dominica 22. post Trinitatis.

Ideo assimilatum est Regnum calorum, vsq; ad finem capitis Matth. 18. Con. 72 fol. 470

R. Hęc

R. Hęc illo loquente ad eos, vsq; Et transeunte inde Mat. 9. Con. 34 fol. 178
Dominica 23. post Trinitatis.

Tunc abeuntes Pharisæi consiliū, vsq; ad finem cap. Mat. 22. Con. 116 fol. 754
R. Cum videritis abominationē, vsq; De die autem Mat. 24. Con. 122 f. 776
Dominica 24. post Trinitatis.

Hęc illo loquente ad eos, vsq; Et transit eunte inde Mat. 9. Con. 34 fol. 178
Dominica 25. post Trinitatis.

Cum subleuasset ergo oculos Iesus, vsq; Iesus ergo Ioan. 6. Con. 57 fol. 377
In dedicatione Ecclesie.

Et ingressus perambulabat, vsq; ad finem cap. Luc. 19. Con. 106 fol. 694
PROPRIVM SANCTORVM
In die sancti Andrea.

Ambulans autē Iesus, vsq; Et circumcubabat Mat. 4. Con. 26 fol. 152
In die S. Barbara.

Tūc simile erit regnū calorum decē virgini- bus, vsq; Sicut enim homo Mat. 25. Con. 125 fol. 800
In die S. Nicolai.

Sint lumbi vestri pręincti, vsq; Hoc autem scitote Luc. 12. Con. 87 fol. 573
R. Homo quidam peregre, vsq; Accedens Mat. 25. Con. 126 fol. 803
In die Conceptionis Mariae.

Liber generationis, vsq; Omnes itaque Matth. 1. Con. 6 fol. 47
In die S. Thomę.

Thomas enim vnus ex duodecim, vsq; Multa quidem Ioan. 20. Con. 147 f. 952
In die Conversionis S. Pauli.

Tunc respondens Petrus, vsq; ad finem capitis Matth. 19. Con. 100 fol. 653
In die Purificationis S. Marię.

Et postquam impleti sunt, vsq; Et erat Pater eius Luc. 2. Con. 10 fol. 67
In die cathedra Petri.

Venit autē Iesus in partes Cęsarę, vsq; Tūc Iesus dixit Mat. 16. Cō. 66 fol. 425
In die S. Matthie.

Confiteor tibi Pater, vsq; ad finem capitis Mat. 11. Con. 47 fol. 288
In die Annuntiationis B. Marię.

In mense autem sexto, vsq; Et dicebat Luc. 1. Con. 3 fol. 27
In die S. Georgij.

Ego sum viris vera, vsq; hoc est præsumptum Ioan. 13. Con. 135 fol. 448
In die S. Marci.

Post hac autē designauit, vsq; In quacunque autem Luc. 10. Con. 80 fol. 548
In die S. Philippi & Iacobi.

Nō turbetur cor vestrū, vsq; Si quid petteritis Ioan. 14. Con. 134 fol. 837
In die Inuentionis S. Crucis.

Erat homo ex Pharisæis, vsq; Sic Deus dilexit mundum Ioan. 3. Con. 20 f. 127
In die Natiuitatis Ioannis Baptistę.

Fuit in diebus Herodis, vsq; Et dixit Zacharias Luc. 1. Con. 2 fol. 18
In die S. Petri & Pauli.

Venit autem Iesus in partes Cęsarę, vsq; Tunc præcepit Matth. 16. Con. 66 fol. 425
In die S. Marię Magdalena.

Rogabat autē illū quidam ex Pharisæis, vsq; ad finem cap. Luc. 7. Cō. 84 f. 558
In die S. Iacobi.

Tunc accessit ad eum, vsq; Et egredietibus Mat. 20. Con. 104 fol. 684
In die S. Petri ad vincula.

Venit autem Iesus in partes Cęsarę Philippī, vsq; Tunc præcepit Mat. 16. Con. 66 fol. 425
In die S. Laurentij.

Amen amen dico vobis, vsq; Nunc anima Ioan. 12. Con. 111 fol. 723
In die Assumptionis B. Marię.

Factum est autem dum iret, vsq; ad finem cap. Luc. 10. Con. 82 fol. 552
In die S. Bartholomęi.

Intrauit autem cogitatio in eos, vsq; Respondens autem Luc. 9. Cō. 70 f. 458
R. Exiit in montem orare Luc. 6. Con. 39 fol. 210
In die decollationis S. Ioannis Baptistę.

Ipse enim Herodes, vsq; Et cum dies opportunitus Mar. 6. Con. 22 fol. 138;
In die Natiuitatis B. Marię.

In mense autem sexto, vsq; Et descendit Luc. 1. Con. 3
R. Liber generationis, vsq; Omnes itaque Matth. 1. Con. 6 fol. 47
In die S. Matthie.

Et ascendens Iesus in nauiculam vsq; ad finem capitis Matth. 9. Con. 31 f. 165
In die S. Michaelis.

In illa

INDEX EVANGELIORVM.

- In illa hora accesserunt, vsque Venit enim filius Matth. 15. Con. 70. Fol. 45 8
In die S. Bawonis Confessoris Patroni Gandauensium.
 Si quis venit ad me, vsque bonū est sal Luc. 14. Conc. 92. fol. 604
In die S. Dionysii & Sociorum eius.
 Et descendens cum illis, vsque ad finem capitis Luc. 6. Conc. 39. fol. 210
In die S. Lucae.
 Post hæc autem designauit, vsque Et ecce quidam legi peritus Luc. 10. Cō. 80 fol. 542
In die S. Simonis & Iudæ.
 Hoc est præceptum meum, vsque hæc mado vobis. Ioan. 15. Conc. 135. Fol. 848.
 R. Hæc mando vobis vt diligatis, vsque Cum autem venerit Ioan. 15. Con. 135 fol. 848
In die omnium Sanctorum.
 Videns autem Iesus turbas, vsque Sic

- enim persecuti Matt. 5. Con. 39. Fo. 210
In die omnium fidelium defunctorum.
 Cum autem venerit Filius hominis, vsque ad finem capitis Matt. 25. Cōc. 127 fol. 805
 R. Amen dico vobis quia venit hora, vsque Non possum ego. Ioan. 5. Conc. 36 fol. 187
In die S. Luitini Episcopi & Martyris.
 Nolite arbitrari quia pacem veni mittere, vsque ad finem cap. Matth. 10. Con. 55. fol. 354
In die S. Martini Episcopi & Confessoris.
 Nemo accendit lucernam, vsque Et cū loqueretur Luc. 11. Con. 49. fol. 312
In die S. Catharine.
 Tunc erit simile regnum caelorum decē virginibus, vsque Sicut enim Matt. 25 Con. 125. fol. 800

F I N I S.

Hæc Commentariorum Rmi Dni Cornelij Iansenij in suam Concordiam ac totam historiam Euangelicam Epitome, à R. P. Mattheo à Castro non minori diligentia quam iudicio collecta & composita, pari ratione, qua ipsum Commentariorum volumen, à quo nihil diuersum continet, imprimi poterit, idq; adeo percommode ad usum eorum quos à rotis commentarijs siue legendis deterret prolixitas, siue comparandis inopia prohibet.

Ita censeo ego Guilielmus Estius,
 Sacræ Theol. Doct. & Professor.

Hæc Epitomæ in gratiam maximè studiosorum Sacræ Theologiæ vtiliter admodum committeretur prælo & in lucem emitteretur, quod attestor infra scriptus. Datum Antuerpiæ die 2. Ianuarij 1593.

Ita attestor Michael Hetsfroy
 Brengelius censor librorum.

